

+

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

HEINRICH GUSZTÁV

FŐTITKÁR

HUSZONKETTEDIK KÖTET.

1911. ÉVFOLYAM.

253—264. FÜZET.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1911.

HORNYÁNSZKY V. CS. ÉS KIR. UDVARI KÖNYVNYOMDÁJA.

50024

TARTALOM.

I. Előadások és cikkek.

	Oldal
<i>Aldásy Antal</i> , Jelentés a Péczely-féle történeti pályázatról . . .	245
Arany Jánosnak két német levele	393
<i>Badács Ferencz</i> , Jelentés az Ipolyi-pályázatról	383
— — Gyöngyösi István ismeretlen költeményei	600
<i>Bánóczy József</i> , Jelentés a Teleki-pályázatról	151
<i>Bayer József</i> , Jelentés a Kóczán-pályázatról	649
<i>Békefi Remig</i> , Jelentés az 1910. évi Ipolyi-pályázatról	171
— — Jelentés a Vigyázó-pályázatról	241. 380
<i>Beöthy Zsolt</i> , Az Ember Tragédiája	317
<i>Bernát István</i> , Jelentés az Ullmann-pályázatról	243
<i>Berzeviczy Albert</i> , Elnöki megnyitó beszéd	305
<i>Concha Győző</i> , Jelentés a Sztrokay-jutalomról	233
<i>Császár Elemér</i> , Jelentés a „Magyar irodalom történeté*-ről	278
— — Bessenyei György emlékezete	417
<i>Ferenczi Zoltán</i> , Javaslat a „Magyar irodalomtörténet“ ügyében	277
<i>Fináczy Ernő</i> , Jelentés a Gorove-pályázatról	248
<i>Finkey Ferencz</i> , Az északamerikai büntetőjog mai vezéreszméi és reformintézményei	101
<i>Földes Béla</i> , A Nemzetgazdasági Bizottság jubileuma	5
— — Kautz Gyula másodelnök emlékezete	317
Francia ismertetések a magyar irodalomról	685
Frangepán család oklevéltára	375
<i>Fröhlich Izidor</i> , Jelentés a Rózsay-pályázatról	257
— — Az elhajlított fény polárossági állapotának újabb, nevezetes törvényszerűsége	336
<i>Gaál Jenő</i> , Jelentés az Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár pályázatáról	238
<i>Heinlein István</i> , A königsbergi töredék felfedezéséhez	456
<i>Heinrich Gusztáv</i> , Jelentés a Vojnits-jutalomról	108
— — Jelentés a Wodianer-jutalmakról	161
— — Főtitkári jelentés	310
— — Jelentés a Péczely-féle regénypályázatról	666
<i>Hellebrant Árpád</i> , Deák Ferencz két levele Budenz Józsefhez	87

	Oldal
<i>Hellebrant Arpád</i> , Gyulai Pál három levele Toldy Ferenczhez	515
<i>Hodinka Antal</i> , A tokaji görög kereskedőtársaság kiváltságlevele	542
Katona Lajos könyvtárának címjegyzéke	465—514
Kazinczy Ferencz levelezése, XXI. kötet	561
<i>Kiss Géza</i> , A lex commissoria pignorum a görög papyrusokban	164
<i>Kürschák József</i> , Jelentés a nagyjuttalomról és Marczibányi-mellékjuttalomról	227
<i>Magyary Géza</i> , Magyar perjogi reformmozgalmak	641
<i>Mahler Ede</i> , Az assuáni és elephantinei aramaeus papyrus-okmányok történeti jelentősége	351
<i>Mattekovics Sándor</i> , Az ipar alakulása a capitalismus korszakában	145
<i>Melich János</i> , Alaktani magyarázatok	97
<i>Négyesy László</i> , Jelentés az Ormódy Amélie-juttalomról	547
<i>Némethy Géza</i> , Vergilius epigrammái	77
<i>Pauler Akos</i> , A logikai alapelvek elméletéhez	330
<i>Poincaré Henri</i> , Jelentés a Bolyai-juttalomról	49
<i>Réz Mihály</i> , Gróf Széchenyi István	529
<i>Rubinyi Mózes</i> , Döbrentei Gábornak egy akadémiai tervezete	119
Sermones Dominicales	30
<i>Simonyi Zsigmond</i> , Az új Nyelvemléktár terve	391
<i>Szabó László</i> , A Széchenyi grófok ősei	359
<i>Székfü Gyula</i> , A serviensek és familiarisok a magyar középkorban	426
Teleki-pályázat 1859-ben	608
<i>Tolnai Vilmos</i> , Madách londoni és phalanster-jelenetének egyik forrásáról	85
<i>Trócsányi Zoltán</i> , Donner O. levelei Budenz Józsefhez	673
<i>Váczy János</i> , Jelentés Széphalomról	550
<i>Vári Rezső</i> , Az oppianusi glossák	341
<i>Vécsey Tamás</i> , Az 1569 : 58. törvényezikk	27
<i>Viszota Gyula</i> , Széchenyi és Czuczor Gergely	33
— — Az Akadémia és a népdalgyűjtés	116
— — Bacsányi János akadémiai tagsága	169
— — Az Akadémiai Értesítő 70 éves jubileuma	370
— — Kisfaludy Sándor és a Tudós Társaság	432
— — Vörösmarty akadémiai folyóirattervezete	517
— — Kisfaludy Sándornak ismeretlen levelei Virág Benedekhez	632
<i>Voinovich Géza</i> , Jelentés a Farkas-Raskó-pályázatról	158
<i>Zichy Géza gróf</i> , Liszt Ferencz	593

II. Jelentések a pályázatokról.

Bük László-féle nyílt pályázat	240
Egyesült Budapesti Föv. Takarékpénztár pályázata (<i>Gaal Jenő</i>)	238
Egyetemi hallgatók jutalma	263
Első M. Ált. Biztosító-Társaság pályázata	251

	Oldal
Farkas-Raskó-pályázat (<i>Voinovich Géza</i>)	158
Gorove-pályázat (<i>Fináczy Ernő</i>)	248
Ipolyi-pályázat 1910 (<i>Békefi Remig</i>).	171
Ipolyi-féle irodalomtörténeti pályázat	231. 383
Kóczán-pályázat (<i>Bayer József</i>)	649
Lukács Krisztina-jutalom	241
Marczibányi-pályázat (Magyar nyelvészet)	232
Ormódy Amélie-jutalom (<i>Négyesy László</i>)	547
Nagyjutalom és Marczibányi-mellékjutalom (<i>Kürschák József</i>)	227
Péczeley-féle történelmi pályázat (<i>Aldásy Antal</i>)	245
Péczeley-regénypályázat (<i>Heinrich Gusztáv</i>)	666
Rózsay-pályázat (<i>Fröhlich Izidor</i>)	257
Rökk-alap kamatai	233
Sámuel-díj	230
Sztrókay-jutalom (<i>Concha Győző</i>)	233
Teleki-drámapályázat (<i>Bánóczy József</i>).	151
— — 1859-ben	608
Ullmann-pályázat (<i>Bernát István</i>)	243
Vigyázó-pályázat (<i>Békefi Remig</i>)	241. 381
Vojnits-jutalom (<i>Heinrich Gusztáv</i>)	108
Wodianer-jutalmak (<i>Heinrich Gusztáv</i>).	161

III. Akadémiai ügyek.

Az Akadémia belső tagjai 1911 január 1-én	1
Az Akadémia ülőssora 1912-ben	688
Az Akadémia pénztári számadása 1910-ről	127
Az Akadémia előirányzata 1911-re	136
<i>Berzeviczy Albert</i> , Elnöki megnyitó beszéd	305
<i>Heinrich Gusztáv</i> , Főtávkári jelentés	310
Beérkezett pályamunkák	580
Jelentés az Akadémia munkásságáról 1910-ben :	
I. Ülések	193
II. Állandó bizottságok	196
III. Az 1910-ik évben eldöntött pályázatok	206
IV. A M. Tud. Akadémia könyvkiadásai 1910-ben	208
V. A M. Tud. Akadémia megbízásából és segélyével megjelent munkák és folyóiratok	211
VI. Hazai intézetek, melyek az Akadémia kiadványait általában fejében kapják	212
VII. Hazai és külföldi intézetek, melyeknek egyes akadémiai kiadványok hivatalból küldetnek	216
VIII. A M. Tud. Akadémia könyvtára	221
IX. A M. Tud. Akadémia pénztárának állása 1910-ben	225
X. A M. Tud. Akadémia halottjai 1910/11-ben	226

	Oldal
Jelentés a pályázatok eldöntéséről	227
Jelentés a választásokról	264
A M. Tud. Akadémia jutalomtételei	265
Jegyzőkönyvek :	
I. osztály	92, 93, 125, 187, 409, 410, 633, 681
II. osztály	43, 92, 124, 186, 296, 409, 523, 633, 680
III. osztály	44, 93, 124, 186, 297, 410, 523, 634, 680
Összes ülés	44, 93, 125, 188, 297, 411, 524, 589, 634, 681
Rendkívüli összes ülés (Teleki-pályázat)	187
Igazgató-Tanács	185, 407, 678
Könyvtári Bizottság	413
LXXI. nagygyűlés	401—409
Az Akadémia Könyvkiadó-Vállalata	47, 640

IV. Folyóiratok szemléje.

Athenaeum	37
Budapesti Szemle	40, 88, 464, 627, 677
Egyetemes Philologiai Közlöny	41, 89, 122, 301, 582
Irodalomtörténeti Közlemények	584
Közgazdasági Szemle	181, 394, 585, 630

V. Nekrologok és kisebb közlések.

<i>Apáthy István</i> l. t. beszéde Böhm Károly r. t. ravatalánál	416
<i>Deák Ferencz</i> két levele Budenz Józsefhez	87
<i>Farkas Gyula</i> l. t. beszéde Bolyai János hamvainak elhelyezésekor	526
<i>Ferenczi Zoltán</i> l. t. beszéde a nagyszabeni Petőfi-emléktábla leleplezésén	303
— — beszéde Ungvárt a Petőfi-emléktábla leleplezésén	637
Könyvkiadó-Vállalat még kapható kötetei	47
— — 1912-iki kiadványai	640
Körlevél az Akadémia tagjaihoz (Nagygyűlés)	190
— — (Irodalmi munkásság)	528
Pályázat botanikai munkára	96
<i>Schafarzik Ferencz</i> l. t. búcsúbeszéde Kalecsinszky Sándor l. t. sírijánál	527
<i>Szily Kálmán</i> r. t., Kérelem különlenyomatok ügyében	46
<i>Thallóczy Lajos</i> r. t. beszéde Karácson Imre sírijánál	415

TÁRGYMUTATÓ.

*A *-gal jelölt számok a jegyzőkönyvben foglaltakra utalnak.*

- Activum 1910. decz. 31-én 128.
 Adományok 1910-ben 135.
 Akadémia be.só tagjai 1911. jan. 1-én 1.
 — és a népdalgyűjtés. VISZOTA Gy.-tól 116.
 Akadémiák szövetségének székhelye *525
 Alírási felhívások *590.
 Alapítványok, újak, 1910-ben 135.
 ALEXANDER BERNÁT bíráló *635.
 Állami dotatio fölemelése *94.
 Állandó bizottságok működése 1910-ben 196.
 AMBRUS ZOLTÁN lev. taggá vál. 264, *405, *406.
 Amizóni alapítvány ügyében miniszteri átirat *185.
 — féle nőnevelő intézet költségvetése *408.
 ANDERKÓ AURÉL a meteorol. intézet igazgatójának ajánlva *683.
 ANDRÁSSY GYULA gr. sz.-kf.: II. Rákóczi Ferencz *124.
 ANGYAL DÁVID a Történeti Szemle szerkesztője *684.
 — bíráló *635.
 APÁTHY ISTVÁN búcsúbeszéde Böhm Károly ravatalánál 416.
 Arany János két német levele 393.
 — munkái kiadása *684.
 ASBÓTH JÁNOS halála *590
 ASBÓTH OSZKÁR bíráló *94, 635.
 Átalányt fizető intézetek 1910-ben 212.
 Athenaeum 1910. 3. és 4. sz. 37.
 Athéni egyetem ünnepe *636.
 — körlevél *685.
- Bacsányi János akadémiai tagsága Viszota Gy.-tól 169.
 BADICS FERENCZ bíráló *635.
 — sz.-kfogl. Gyöngyösi István ismeretlen költeményei 600, *633.
 BAJZA JÓZSEF Ipolyi-jutalmat nyer 232, *402.
 BALLAGI ALADÁR megbízást nyer „Magyarország története a XVI. században” cz. munka megírására 240, *403.
 BÁNKI DONÁT lev. taggá vál. 265, *405, *406.
- BÁNÓCZI JÓZSEF bíráló *635.
 — Jelentés a Teleki-pályázatról 151, *188.
 Bányászati és kohászati egyesület közgyűlése *525.
 BARTFAL SZABÓ LÁSZLÓ: A gr. Széchenyi-család ősei *296, 359.
 — részére felolvasási engedély *125.
 BAYER JÓZSEF bíráló *411, *635.
 — Jelentés a Kóczán-pályázatról 619, *681.
 — r. taggá vál. 264, *405, *406.
 — székfogl.: Schiller drámái a régi magyar színpadon *411.
 BEDŐ ALBERT bíráló *125.
 BÉKEFI REMIG: Jelentés az Ipolyi-pályázatról 171.
 — Jelentés a Vigyázó-pályázatról 380.
 Belső tagok 1911. jan. 1-én. 1.
 BEÜTHY ZSOLT a Geiléri Szabó János- emléktünnepen *678.
 — Az Ember Tragediája 317.
 — bíráló *635.
 BERCEK ÁRPÁD bíráló *635.
 BERTHELOT MARCELLIN emlékezete Hosszavay L.-tól *635.
 BERZEVICZY ALBERT: Elnöki megnyitó beszéd 305.
 Bessenyei György emlékezete 417.
 Bevételei 1910. decz. 31-én 131.
 Bevételvezések állása 1910. decz. 31-én 134.
 Bibliothèque Hongroise részére segély *679.
 BLEYER JAKAB nyelvtud. biz. tag. *412.
 — székfogl.: Gróf Széchenyi Ferencz és Schlegel Frigyes *125.
 BÓDISS JUSZTIN class.-phil. biz. tag *412.
 — lev. taggá vál. 264, *405, *406.
 Bolyai János hamvainak exhumálása *590.
 — ünnepély *412.
 — jutalomról jelentés *14, 49.
 BORBÉLY FERENCZ egyet. hallgató jutalmat nyer 263, *404.
 Boroszlói egyetem jubileumára meghívó *126.
 BOROVSKY SAMU irodaigazgatónak személyes pótlék *679.
 BÖHM KÁROLY halála *411.

- BÖHM KÁROLY nekrológia 416.
Bródy-pályázat bírálói *635.
Budapesti Műegyetem zászlószentelési ünnepe *412.
— Tudományegyetem közgyűlése *412.
Budapesti Szemle 1910 nov. 40, decz. 88, 1911. jan. 89, febr. 464 márcz. 627, ápr. 628, máj. 629, jún. 677.
Budenž Józsefhez Deák Ferencz levelei 87.
— Donner Ottó levelei *672.
Bulyovszky-pályázat bírálói *635.
Bükk László-féle nyílt pályázatról jelentés 240, *403.
- Capellini Giovanni nápolyi emlékünnepe *412.
Christianiai egyetem jubileuma *95.
CHUQUET ARTHUR k. taggá vál. 264, *405, *406.
CLAPARÉDE SÁNDOR k. taggá vál. 264, *405, *406.
CONCHA Győző bíráló *635.
Corpus scriptorum de musica segélyezése *635.
CSÁSZÁR ELEMÉR: Bessenyei Györgyről *411.
— Bessenyei György emlékezete 417.
— bíráló *635.
— Bizottsági javaslat a m. irodalomtörténet ügyében 278.
CSÉNGERI JÁNOS bíráló *635.
Cséry Lajos alapítványa *408.
CSOMA JÓZSEF: A magyar heraldika korszakai 141, *407.
CZOBOR ALERÉD dr. Vigyázó-jutalmat nyer 243, *403.
Czuczor Gergely és Széchenyi 33.
- DADAY JENŐ: A mesmithida-család-édesvízi fajainak ismeretéhez *297.
Dalotti Ödön értesítése Hetényi János sírjáról *591.
DÁVID KÁROLY: Az algebrai iteratio matrixáról *187.
Deák Ferencz két levele Budenz Józsefhez 87.
Diplomatáriumok 1910-ben 223.
DIVALD KORNÉL lev. taggá vál 264, *405, *406.
Dohrn Antal emlék-bizottság magyarorsz. tagjai *95.
Donner Ottó levelei Budenz Józsefhez 672.
Döbrentei Gábornak egy akadémiai terve, Rubinyi M.-tól 119.
Drágasági pötlék tisztviselőknél *185.
Dunántúli Közműv. Egyesület közgyűlése *412.
- Egyesült Budap. Főv. Takarékpénztár pályázatáról jelentés 238, *403.
Egyetemes Philológiai Közlöny 1910. decz. 41., 1911. jan. 89., febr. 122., márcz. 301., ápr. 582.
Egyetemes történeti folyóirat kiadása *408, *684.
Egyetemi hallgatók jutalma 263, *404.
Előirányzat 1911-re 136.
Első budapesti gőzmalom részv.-társ. részvényeinek elővételi joga *679.
Első M. Ált. Bizt. Társaság alapítványának kamatai 257, *103.
Emberfaj-congressus Londonban *300.
EMKE emlékünnepe *591.
Emlékbeszédek 1910-ben 202.
— közzététele *189.
— Berthelot Marcellin felett *635.
— Hunfalvy Pál felett *187.
— Knauz Nándor felett *94.
— Krumbacher K. felett *41.
— Malagola K. felett *125.
— Misteli Ferencz felett *411.
Emödy Mihályné segélye *409.
ENDRŐDI SÁNDOR bíráló *411, *635.
ENT Géza ifj.: Hydrát pusztító amoeba *187.
Eötvös József két levelét ajándékozta Fest Aladár *685.
Eötvös LORÁND br. számadások megvizsgálására kiküldeték *186.
Erdélyi Múzeumegyesület vándorgyűlése *591.
- Fabrizy-alap kamatainak felhasználása *126.
— kamatainak felhasználásáról *407.
FABRICZY KORNÉL arcképe *404.
— hagyatéka papírjainak kezelése *185.
— munkáinak kiadása *679.
Fallmeyer J. Th. ünnepély *300.
FARKAS GYULA jelentése a Bolvai-hamvak exhumálásáról *524, 526.
Farkas-Raskó-pályázat bírálói *635.
— pályázatról jelentés 158, *189.
FÉJÉR LIPÓT Marczibányi-mellékjuttatmat nyer 228, 230, *402.
— köszönete *525.
FEKETE LAJOS székfogl.: Az északi szélesség hatása a fajok természetes elterjedésének magassági hatáira Magyarországon *523.
FEKETE MIHÁLY: A széttartó sorok elméletéhez *410.
FÉNYI GYULA: A légnymás évi és napi menete Kalocsán *93.
FERENCZI ZOLTÁN: A magyar irodalom története 277.
— beszéde a nagyszabeni Petőfi-ünnep 303.
— beszéde azungvári Petőfi-emléktábla leleplezésén 637.
— bíráló *635.
Ferdin-alap kamatai 1910-ben 139.
Fest Aladár Eötvös J. két levelét ajándékozta *685.
FINKEV FERENCZ: Az északamerikai büntetőjogi reformszék *92, 101.

- Folyóiratok szemléje 37, 88, 122, 181, 394, 461, 582, 627, 767.
- FORSTER GYULA br. goudnoki és szépművészeti számadások megvizsgálására kiküldeték *186.
- Forster-pályázat bírálói *125
- FÖLDES BÉLA: A Nemzetgazd. Bizottság jubileuma 5, *43.
- bíráló *635.
- Földrajzi congressus, nemzetközi *525.
- FÖRDÖS LÁSZLÓ egyet. hallgató jutalmat nyer 263, *104.
- FÖRSTER AURÉL biz. segédtag *412.
- Francia ismertetések a magyar irodalomról 685.
- Frangepán család oklevéltára 375.
- FRÖHLICH IZIDOR: Az elhajlított fény polárossági állapotának újabb, nevezetesen törvényszerűségei 336, *410.
- GAAL JENŐ bíráló *635.
- GABÁNYI JÁNOS biz. segédtag *525.
- Gazdasági Congressus közgyűlése *300.
- Gelléri Szabó János emléktűnnyep *678.
- hagyatékának befizetése *685.
- GOLDZIEHER IGNÁCZ igazg. taggá vál. 264, *406.
- GOMBOS P. ALBIN: Az Osztráchi keleti határvonala és az 1030-iki német-magyar háború *410.
- GOMBOCZ ZOLTÁN: A finnugor és szamojéd s hangokról *681.
- bíráló *635.
- Gondnoki számadásokról jelentés *407.
- Gorove-pályázat bírálói *635.
- pályázatról jelentés 248, *403.
- GYALOKAY JENŐ biz. segédtag *525.
- Gyöngyösi István ismeretlen költeményei Badics J.-tól 600, *633.
- Gyulai Pál hagyományának befizetése *185.
- három levele Toldy Ferenczhez 515.
- Hadtörténelmi bizottság dotatiójának fölemelése *94.
- segédtagjai *525.
- Hagyományok, 1910-ben 135.
- Halmos Izidor adománya pályakérdés kifizésére *94.
- Halottak 1910—1911-ben 226.
- HARASZTI GYULA bíráló *635.
- HARKÁNYI BÉLA a meteorol. intézet igazgatójának ajánlva *682.
- lev. taggá vál. 265, *405, *406.
- HEGEDŰS ISTVÁN az Irodalomtört. Biz. elnökvé vál. *45.
- bíráló *635.
- HEINLEIN ISTVÁN: A königsbergi töredék felfedezéséhez 456.
- HEINRICH GUSZTÁV bíráló *411, *635.
- Főtitkári jelentés 310.
- Jelentés a Vojnits-jutalomról *91, 108.
- HEINRICH GUSZTÁV, Jelentés a Wodianer-jutalmakról 161, *189.
- Jelentés a Pécely-regénypályázatról *681
- HELLEBRANT ÁRPÁD: Gyulai Pál három levele Toldi F.-hez 515.
- Heraldikai és genealogiai társaság köz-ülése *95.
- HERCZEG FERENCZ bíráló *635.
- HERMANN IMRE: Adatok a fehér fénynek színes fényhatást gyengítő képességéhez és a kontrasztszín elméletéhez *410.
- Hernádi Mór özvegye férje könyvtárát ajándékozza *299.
- Hetényi János sírja *591.
- sírjára emlékoszlop *679.
- HEVESY GYÖRGY: a) Az aktinium-emanatio kimutatása oldatokban. — b) Az aktinium-emanatio folyadékokban és szénben *680.
- Olvasztott sók és fémek viselkedése *93.
- Hibaigazítás 46.
- HILBERT DÁVID nyeri az 1905—10. évi Bolyai-jutalmat *43, 77.
- köszönete *95.
- HILLEBRAND JENŐ: A Balla-barlangi diluviális gyermekosontvázról *410.
- Hirlapírók Nyugdíjintézetének jubiláris közgyűlése *189.
- HIRSCH FERENCZ: Vízben oldott jod és jodkalium egyensúlya *524.
- HODINKA ANTAL -székfogl.: A tokaji görög kereskedő társaság kiváltságlevelének ügye *523, 542.
- HOLLENDONNER FERENCZ: A lucz- és vörösfenyő szövettanához *524.
- HORGER ANTAL biz. segédtag *412.
- HORVÁTH GÉZA: A Polycetenidák biológiai alkalmazkodása *44.
- HÖGYES ENDRE arczképe *404.
- HRONYUSZ GYÖRGY: A lineáris differenciálrendszerek elméletéhez *680.
- HUNFALVY PÁL emlékezete Munkácsi B.-tól *187.
- Igazgató-Tanács I. ülése, márcz. 2-án *185.
- II. ülése, ápr. 27-én *407.
- III. ülése, nov. 10-én. *678.
- ülései, 1910-ben 204.
- ILOSVAY LAJOS emlékbeszéde Berthelot Marcell-n felett *635.
- Indítványok: Ügyrend 10. § c) pontja tárgyában *189.
- Ügyrend 147. §-a tárgyában *125.
- Intézetek, melyek kiadványokat hivatalból kapnak 216.
- Ipoly-féle irodalomtört. pályázatról jelentés 231, *402.
- pályázatról jelentés 171, 383.
- Irodalomtörténeti közlemények 1. füzet. 584.

JÁNOSI BÉLA bíráló *635.
 Jegyzőkönyvek: 1910 decz. *43, 1911 jan. *92, febr. *124, márcz. *185, ápr. *296, máj. *109, jún. *523, okt. *589, *633, nov. *678.
 Jegyzőkönyvi melléklet 171.
 Jelentés a M. Tud. Akadémia munkásságáról 1910-ben 193.
 — a pályázatok eldöntéséről 227.
 JENDRASSIK ERNŐ: Miért születik több fiú, mint leány? *44.
 Jogászegyesület közgyűlése *95.
 — köszöni a díszterem átengedését *684.
 Jogtgyek állásáról jelentés *408.
 Jutalomtételek 265, *402, *403.
 JURÁNY GUSZTÁV javaslata a naptár reformjáról *45.
 KALECSINSZKY SÁNDOR halála *524.
 — nekrológia 527.
 Kalecsinszky Zoltán dr. köszönete *524.
 KALLÓS EDE Archilochos-tanulmányai 140.
 — biz. segédtag *412.
 KARA FERENCZ egyet. hallgató jutalmat nyer 263, *404.
 KARÁCSON IMRE halála *411.
 — nekrológia 415.
 Karátsonyi-jutalom az ál-shakespearei drámák lefordítására *411.
 — pályázat bíráló *635.
 Katona István emlékoszlopának leleplezése *525
 Katona Lajos könyvtárának czímjegyzéke 465.
 KAUTZ GYULA másodelnök emlékezete 317.
 Kazinczy Ferencz Levelezése XXI. köt. 561.
 Kazinczy Lajos szobrának leleplezése *412.
 Képzőművészeti Társulat átirata *299.
 KHERNDL ANTAL nagyjutalmat nyer 227, 230, *401.
 Kiadás 1910. decz. 31-én 130.
 Kisebb közlemények 46, 87, 303, 413, 637.
 Kisenyed templomára gyűjtőív *590.
 Kisfaludy Károly szülőházának megjelölése *126.
 — téti emlékének leleplezése *636.
 Kisfaludy Sándor és a Tudós Társaság 432.
 — ismeretlen levelei Virág Benedekhez, Viszota Gy.-tól 622.
 KISS GÉZA: A lex commissoria pignorum a görög papyrusokban *93, 164.
 KRAUZ NÁNDOR emlékezete Kollányi F.-től *94.
 KOCH ANTAL: Új rhinocericid-émlős maradványa Kolozsvár vidékéről *523.
 Újabb Mastodon-leletek Magyarországon *634.
 Kóczán-pályázat bíráló bizottsága *411.
 — pályázatról jelentés 649, *681.

KOLLÁNYI FERENCZ emlékeszéde Knauz Nándor felett *94.
 KONKOLY-TRÉGE MIKLÓS: Az 1911-ben megjelent üstökösökről *
 — Üstörösök spectruma, különös tekintettel a Halley-üstökösre *41.
 KONYIGNÁCZ: Franciaia ismertetések a magyar inddalomról 685.
 KOZMA ANDOR bíráló *635.
 Költészetes 1911-re 127.
 — elfogadása *186.
 — főtítkár megjegyzései 138.
 KÖNIG DÉNES: A vonalrendszerek nemszámáról *124.
 — Vonalrendszerek kétoldalú felületeken *44.
 Königsbergi töredék fölfedezéséhez 456.
 Könyvkiadás 1910-ben 208.
 Könyvkiadó-vállalat iüteményei 640.
 — vállalatban megjelent és még kapható munkák jegyzéke 47.
 Könyvtár 1910-ben 221.
 — részére ajándékok *45, *95, *126, *189, *300, *525, *591, *636, *685.
 Könyvtári Bizottság ülése május 8-án 413.
 Körlevél a tagokhoz irodalmi műveik jegyzéke tárgyában 528.
 — nagygyűlési 190.
 KÖVESSY FERENCZ: A növényi szörök nitrogénassimilálási képességéről *297.
 Közgazdasági Szemle okt. 181, nov. 394, decz 398, 1911. jan. 585, febr. 630.
 Közülés programja *401, *407.
 Kriza János-em ékötünnep *591
 — szoborra gyűjtőív *590.
 KRUMBACHER KÁROLY emlékezete *44.
 IJAKY ADOLF arczképe *404.
 — hagyatéka és arczképe *94.
 — hagyatéka részvényeinek eladása *409.
 Lakv-alap kamatainak felhasználása *126.
 LÁNG NÁNDOR class-phil. biz. tag *412.
 — lev. taggá vál. 264, *405, *406.
 LEHR ALBERT bíráló *635.
 LENGYEL BÉLA bíráló *125.
 LENHOSSÉK MIHÁLY: A zonula ciliaris fejlődéséről *410.
 LENKEI HENRIK tanár Teleki-jutalmat nyer *188.
 LESKIEŒ AGOST k. taggá vál. 264, *405, *416.
 LEVASSUR EMIL halála *390.
 Özv. Lindner Ernőné részére segély *186.
 Liszt Ferencz, gr. Zichy G.-tól 593.
 LÖRENTHEI IMRE: Budapest környéke terttiaer titedékeinek geológiájához *410, *523, *634.
 — Újabb adatok Budapest harmadidőszaki titedékeinek geológiájához *93.
 LÖW MÁRTON: A felsőbányai realgr kristálytanához *524.

- Lukács Krisztina-pályázatról jelentés 211, *403.
- Madách lordoni és phalanster-jelenetnek egyik forrásáról 81, *92.
- MÁGÓCSY-DIETZ SÁNDOR bíráló *125.
- Magyar földhitelintézet részére fölmentvény és köszönet *407.
- Magyar Gazdasszonyok jubiláris ünnepe *412.
- Magyar irodalom története 277.
- Magyar Orsz. közp. Takarékpénztár adománya *126.
- MAGYARY GÉZA: Magyar perjogi reformmozgalmak 641.
- MAHLER EDE: Az asszuáni és elephantinei aramaeus papyrus-okmányok történeti jelentősége 351, *110.
- MALAGOLA KÁROLY emlékezete Óváry L.-tól *125.
- Marczibányi-pályázatról jelentés 232, *402.
- MATLEKOVICS SÁNDOR bíráló *635.
- székfogl.: Az ipar alakulása a capitalismus korszakában 145, *186.
- MATOLAY VIKTOR Kőczán-jutalmat nyer *681.
- MAUTHNER NÁNDOR: A glukovanillinsav és glukoparaoxybenzoosav synthesise *410.
- MAYWALD JÓZSEF dr. halála *635.
- MEDVEZSKY FRIGYES bíráló *635.
- Megbízásból készült munkák 1910-ben 211.
- Meghívók irodalmi ünnepélyekre *95, *126, *300, 525, 591, *636, *685.
- Megjelent akad. kiadványok *45, *96, *126, *189, *300, *525, *592, *636, *685.
- MÉHELY LAJOS: Szervezeti rendelleneségek mint a származástan útmutatói *124.
- MELICH JÁNOS: Alaktani adalékok *93.
- Alaktani magyarázatok 97, *409.
- bíráló *94, *635.
- Mélyfúró mérnökök vándorgyűlése *636.
- MÉSZÁROS FERENCZ részére tiszteletdíj 407.
- MÉSZÖLY GEDEON dr. Sámuel-díjat nyer 231, *402.
- biz. segédtag *412.
- Meteorológiai és földmagnességi intézet igazgatói állásának betöltése tárgyában a földműv. miniszter átírata *590.
- osztály jelentése *682.
- MIHÁLY GÁBOR Wodianer-jutalmat nyer *189.
- köszönő szavai *298.
- MIHÁLYFI KÁROLY bíráló *635.
- MIKSZÁTH KÁLMÁN arcképe *404.
- MISTELI FERENCZ emlékezete Simonyi Zs.-tól *411.
- MUNKÁCSI BERNÁT székfogl.: Hunfalvy Pál emlékezete *187.
- Munkácsy Mihály síremlékének leleplezése *525.
- Múzeumok és könyvtárak tanácsának ülése *591.
- Műegyetem tanévnyitó ünnepe *591.
- MÜLLER FRIGYES: A nagyobb Gellért-legenda forrásai és keletkezése *634.
- Nádasdy-pályázat bírálói *635.
- Nagygyűlés jegyzőkönyve *401.
- napirendje, *189, 190.
- Nagyjutalom- és Marczibányi-mellékjutalomról jelentés 227, *401.
- bírálói *635.
- NAGY LÁSZLÓ: A bélsatorna szöveti fejlődéséről *410.
- Nagyszebeni Petőfi-ünnepély *300.
- NEMÉNYI BERTALAN dicséretben részesül 240, *403.
- NÉGYESY LÁSZLÓ bíráló *635.
- Jelentés az Ormódy-pályázatról *188, 547.
- Nekrologok 415, 526.
- NÉMETH GYULA kaukázusi gyűjtése 139.
- NÉMETHY GÉZA székfogl.: Vergilius epigrammái 77, *92.
- Nemzetgazdasági Bizottság jubileuma 5, *43.
- Newyorki Public Library részére könyv-adomány *636.
- Nobel-díjra pályázók jelölése *95.
- Numizmatikai társaság közgyűlése *95.
- Nyelvemléktár, új kétnyelvű, kiadása 139.
- UDRY ARPÁD bíráló *635.
- OLTAY KÁROLY: Nehézséggyorsulási mérések Budapesten *44.
- Oltványi Pál prépost végrendeleti hagyománya *409.
- Olympiai nemzetközi bizottság közönete *525.
- ÓNODI ADOLF: A gége érző idegeiről *634.
- A Highmoor-üreg és az ott hátsó melléküregei a gyermekkorban *187.
- Osztályok és bizottságok költségvetése 139.
- Orientalisták congressusa Athénben *591.
- Ormódy-Amélie-jutalomról jelentés. NÉGYESY L.-tól 547.
- ORSOVSKY GYULA Wodianer-jutalmat nyer *189.
- köszönő szavai *298.
- Országos jogászyűlés *591.
- ORTVAY RUDOLF: Néhány folyadék dielektromos állandója magas nyomásnál *524.
- Orvosi congressus Londonban *591, *636.
- ÓVÁRY LIPÓT emlékezésére Malagola Károly f. *125.
- Örményszékési ref. egyház gyűjtőíve *636.

Összes ülés: 1910 decz. *44, 1911 jan. *93, febr. *125, márcz. *187, ápr. *297, máj. *199, jún. *524, okt. *589, *634, nov. *684.
— ülések 1910-ben 202.

Pályaművek bírálói *635.

— negyedrétt alakban nyújtandók be *126

— szept. 3 -ig beérkezett 580, *590.

Pályázati szabályok 276.

Pályá at-hirdetés, botanikai 96.

Pályázatok 1910-ben 206.

— eldöntéséről jelentések 227.

— lejáró *95.

Passivum 1910. decz 3 -án 129.

Pasteurszülöházára gyűjtőív *590.

Patronage-congressus ünnepe *412

PAUER IMRE bíráló *635.

PAULER AKOS bíráló *635.

— székfogl.: A logikai alapelvek elméletéhez *296, 330.

Pázmány-egyesület közgyűlése *95.

PECZ GEDEON bíráló *91, *635.

PECZ VILMOS: emlékbeszéde Krumbacher f. *44.

Péczy-féle tört. pályázatról jelentés 245, *403.

— pályázat bírálói *635.

— reg-nypályázatról jelentés *681.

PEKÁR GYULA lev. taggá vál. 261, *405, *406.

Pénztár állása 1910-ben 225.

Pénztári számadások 1910-ről 127.

Pesti görög nem egyesült oláhajkú egyházköztség alapítványa *408.

Petőfi család síremlékének leleplezése *636.

Petőfi-társaság közlése *95.

PRÜGER EDCÁRD halála *125.

PILCH JENŐ biz. segédtag *525.

PLÓSZ SÁNDOR ügyvézi számadások megvizsgálására kiküldetők *186.

POINCARÉ H.: Jelentés a Bolyvai-jutalomról *11, 49.

Pollák-pályázat bírálói *635.

PÖR ANTAL halála *590.

RADOS GUSZTÁV: A felsőbbfokú congenitiák elő-életéhez *124.

RAKOSI JENŐ bíráló *635.

REZ MICHÁLY székfogl.: Gróf Széchenyi István *521, 529.

RICHTER ALADÁR: Egy új Schizaea *297.

— lev. taggá vál. 265, *405, *406.

RIEDL FRIGYES bíráló *635.

RÓNA ZSIGMOND a meteorol. intézet igazgatójának ajánlva *683.

Rózsav-pályázatról jelentés 257, *404.

Rökk Szilárd-alapítvány kamatai 233, *402.

Rökk Szilárd-pályázat bírálói *635.

RUBINYI MÓZES: Döbrentei Gábornak egy akadémiai tervezete 119.

Sámuel-díj bíráló bizottsága *91.

— díjról jelentés 231, *402.

— pályázat bírálói *635.

SCHAFARZIK FERENCZ búcsúbeszède Kalecsinszky S. sirjánál 527.

SCHLESINGER LAJOS: A lineár differenciál egyenletek elméletéhez *187.

— : A valós intográlak egy Jacobi-féle általánosításáról *93.

SCHMIDT HENRIK biz. segédtag *412.

SCHMIDT JÓZSEF class. phil. biz. tag *412.

— lev. taggá vál. 264, *405, *406.

— nyelvtud. biz. tag *412.

— székfogl.: Kísérlet az indogermán gutturális probléma megoldására *681.

Segélyezett munkák 1910-ben 211.

DR. SELÉNYI PÁL: A Wiener-féle és a reciprok interferentia jelenségekről *93.

Sermones Dominicales 30.

SIMONYI ZSIGMOND: Az új Nyelvelkértár terve 391.

— bíráló *91, *635.

— emlékbeszéde Misteli Ferenczről *411.

SNOUCK HURGRONJA KERESZTÉLY k. taggá vál. 264, *405, *406.

Sociedad Científica Argentina jubileumi érme *591.

SZÁDECKZY LAJOS bíráló *635.

— székfogl.: Még egyszer a Csiki Székely Krónikáról *186.

Számadások 1910. évről *186.

— megvizsgálásáról jelentés *407.

SZARVASY IMRE székfogl.: Gázreactiók elektromos lángokban *297.

SZÉCHENYI BÉLA gr. ajándéka *

— számadások megvizsgálására kiküldetők *186.

— Ferencz gr. és Schlegel Frigyes, Bleyer J.-től *125.

— István és Czuczor G. 33.

— István gr. Ráz M.-től *524, 529.

— grófok ősei, B. Szabó L.-től *296, 359, 359.

— múzeum számára adományok *126.

Székelly Bertalantól festett arcképek kiállítása *95.

SZEKÉLY GYULA dr. A serviensek és familiarisok a magyar középkorban 426, *523.

Szelényi Lajos hagyományának befizetése *679.

Személyes járandóságok részletezése 144.

SZRÉNYI ZSIGMOND: Eruptív kőzetek Tienshanból *524.

Széphalmi mauzóleon falazatának kijavítása és a parkba fenyőcsemeték beszerzése *678.

— parkban való temetkezés *679.

— számadásokról jelentés *407.

Széphalomról jelentés, Váczy J.-től 550, *590.

- SZILY KÁLMÁN: Értesítés és kérelem 46.
SZINNYEI JÓZSEF bíráló *94. *635.
Szoigák drágasági pótlékának emelése *185.
Sztáray Antal hagyománya *
Sztrokaj-jutalomról jelentés 233, *402.
SZÜCS JÓZSEF: A növényi sejt elektrolyt fölvétele és az adsorptio *187.
- Tagajánlások ügyében körlevél *95.
Tagok, újonnan vál., köszönete *412.
TANGEL FERENCZ székfogl.: A vesemunka és a tápláló anyagok dinamikai hatása *187.
Teleki-pályázat, az 1859-iki 608.
— bírálói *635.
— pályázatról jelentés 151.
TERKÁN LAJOS: A hold fényessége az 1910. nov. 17-iki holdtöltekor és a teljes holdfogyatkozások *124.
Teubner G. T. czég jubileuma *45.
— kiadócég köszönete *300.
THALLÓCZY LAJOS búcsúbeszéde Karácson Inre ravatalánál 415.
— és BARABÁS S.: A Frangepán család oklevéltára 141.
— és HORVÁTH S.: Alsó-Szlavónia oklevéltára 141.
Thaly Kálmán hagyományának befizetése *
Özv. Than Károlyné kérelme *126.
P. THEWREK EMIL bíráló *635.
THIERING GUSZTÁV bíráló *635.
Tiszviselők részére 10% drágasági pótlék *85.
TOLNAI VILMOS bíráló *635.
— Madách londoni és phalanster-jelentének egyik forrásáról 85, *92.
TOMOR LÁSZLÓ: A normális és a sertéspestises sertések vérsavójáról *187.
TÓTH LŐRINCZ arcképe *401.
Történelmi Tár kiadásának ügye *590.
— Társulat ülésére meghívó *126.
Történeti Szemle kiadása *679.
Trócsányi Zoltán kinevezése *678, *685.
Tudomány-egyetem tanévmegnyitó ünnepe *591.
Tudományos és irodalmi ünnepeken az Akadémia részvétele 1910-ben 204.
TUZSON JÁNOS: A Zsilvölgy egy új harmadkori növénye *187.
— bíráló *125.
— székfogl.: Adatok Magyarország fejlődéstörténeti növényföldrajzához *44.
- Ullmann-pályázatról jelentés 213, *103.
Ungarische Rundschau für historische u. sociale Wissenschaften folyóiratra előfizetés *679.
Ungvárm. Közműv. Egyesület Petőfi-ünnepe *591.
Ügveszi számadásokról jelentés *107.
- Ugyrend 10. § c) pontjának módosítása *189.
— 147. §-ának módosítása *125.
Ülések 1910-ben 193.
— 1910 decz. *43, 1911 jan. *92, febr. *124, márcz. *185, ápr. *296, máj. *409, jún. *523, okt. *589, *633, nov. *678.
Uléssor 1912-re *682, *688.
- VÁCZY JÁNOS bíráló *635.
— Jelentés Széphalomról 550, *590.
VÁGÓ IGNÁC biz. segédtag *525.
VARGHA GYULA bíráló *635.
Vagyonmérleg 1910. decz. 31-én 128.
Választásokról jelentés 264, *404.
VAN'T HOFF J. H. halála *189.
VÁRI REZSŐ: Az oppianusi glossák 341, *409.
Vaszary Kolos-ünnepre meghívó *127.
VECSEY TAMÁS: Az 1569: 58. törvény-cikk 27, *43.
— tiszt. taggá vál. 261, *105, *406.
Verein für Geschichte Mährens und Schlesiens jubileuma *412.
Vergilius epigrammái 77, *92.
VERTESY DEZSŐ biz. segédtag *412.
Veszteség- és nyereményszámra 1910. decz. 31-én 140.
Vigyázó-pályázat bírálói *635.
— pályázatról jelentés 211, *403, 380.
VIKÁN BÉLA lev. taggá vál. 264, *405, *406.
— nyelvtud. biz. tag *412.
VISZOTA GYULA: Az Akadémia és a népdalgyűjtés I. G.
— Az Akadémiai Értesítő 70 éves jubileuma 370.
— Bacsányi János akadémiai tagsága 169.
— Kisfaludy Sándor és a Tudós Társaság 432.
— Kisfaludy Sándornak ismeretlen levelei Virág Benedekhez 622.
— Széchenyi és Czuczor Gergely 33.
— Vörösmarty akadémiai folyóirattervezete 517.
VOINOVICH GÉZA bíráló *635.
— Jelentés a Farkas-Iaskó-pályázatról 158, *189.
— megbizatik Arany J. munkáinak kiadásával *684.
Vojnits-jutalomról jelentés *94, 108.
Vörösmarty akadémiai folyóirattervezete 517.
- Wahrmann-pályázat bírálói *635.
WALDEYER VILMOS jubileuma *525.
— köszönő levele *590.
WESZELSZKY GYULA: A keszthely-hévízi tó termékeinek chemiai analysise *93.
WITTMANN FERENCZ: Rezgés jelenségek kísérleti vizsgálata *410.

Wlassics Gyula bíráló *635.
 Wodianer-jutalmak átadása *297.
 — jutalmakról jelentés 161, *189.

Zákonyi Mihály egyet. hallgató jutalmat nyer 263, *404.
 Zárt összes ülés *126.
 Zemplén Győző: A gázok belső súrló-

dásáról II. *110.
 — Rózsay-jutalmat nyer 262, *404.
 Zichy Antal-féle ház fölépítése *186.
 Zichy Géza gr.: Liszt Ferencz 593.
 — tiszt. taggá vál. 261, *404, *406.
 Zombori Erzsébet-szoborra gyűjtőív *590.
 Zsoldos László „A fekete huszár“ cz. regényével Ormódy-jutalmat nyer *188.

Megjelenik
minden hó 15-én
három-négy ívnyi
tartalommal.

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

Szerkesztő-
s kiadóhivatal a
Magyar Tudom.
Akadémiában.

SZERKESZTI

HEINRICH GUSZTÁV.

XXII. KÖTET.

1911. Január 15.

1. FÜZET.

A Magyar Tudományos Akadémia belső tagjai 1911 január 1-én.

Elnökség:

Berzeviczy Albert ig. és t. t., elnök.
Beöthy Zsolt ig. és r. t., másodelnök.
Heinrich Gusztáv r. t., főtitkár.

Igazgató-tanács:

Az Igazgató-Tanács választottjai:

Gr. Desseffy Aurél.
Gr. Apponyi Sándor t. t.
Semsey Andor t. t.
Gr. Csáky Albin.
Vaszary Kolos Ferencz.
Gr. Teleki Géza.
Széll Kálmán.
Szögyény-Marich László.
József főherczeg.
Samassa József.
Gr. Andrásy Dénes.

12. Gr. Apponyi Albert t. t.

Az Akadémia választottjai:

Gr. Széchenyi Béla t. t.
Szily Kálmán r. t.
Fraknói Vilmos t. t.
Vámbéry Ármin t. t.
Wlassics Gyula r. t.
Br. Forster Gyula t. t.
Pauer Imre r. t.
b. Eötvös Lóránd r. t.
Plósz Sándor t. t.
Entz Géza r. t.
11. König Gyula r. t.

I.

Nyelv- és széptudományi osztály:

Osztályelnök: Goldziher Ignác r. t.
Osztálytitkár: ifj. Szinnyei József r. t.

Tiszteleti tagok:

Vámbéry Ármin ig. t.
Gr. Apponyi Sándor ig. t.
Ponori Thewrewk Emil.

Lévay József.
Rákosi Jenő.
Benczúr Gyula.

7. Baksay Sándor.

A) Nyelvtudományi alosztály:

Rendes tagok:

- Goldziher Ignác.
 Simonyi Zsigmond.
 Ifj. Szinnyi József.
 Pecz Vilmos.
 Asbóth Oszkár.
 Hegedűs István.
 Munkácsi Bernát.
 8. Némethy Géza.

B) Széptudományi alosztály:

Rendes tagok:

- Szilády Áron.
 Beóthy Zsolt ig. t. másodelnök.
 Heinrich Gusztáv, főtítkár.
 Berczik Árpád.
 Pasteiner Gyula.
 Badics Ferencz.
 7. Herczeg Ferencz.

Levelező tagok:

- Bánóczy József.
 Lehr Albert.
 Csengeri János.
 Kúnos Ignác.
 Petz Gedeon.
 Négyesy László.
 Zolnai Gyula.
 Gyomlay Gyula.
 Melich János.
 Gombocz Zoltán.
 Kégl Sándor.
 Vári Rezső.
 Pápay József.
 Tolnai Vilmos.
 15. Bleyer Jakab.

Levelező tagok:

- Gr. Zichy Ágost.
 Bogisich Mihály.
 Riedl Frigyes.
 Bayer József.
 Id. Szinnyi József.
 Endrődi Sándor.
 Kozma Andor.
 Jánosi Béla.
 Haraszi Gyula.
 Ferenczi Zoltán.
 Dézsi Lajos.
 Szabolcska Mihály.
 Váczy János.
 Császár Elemér.
 Voinovich Géza.
 16. Gárdonyi Géza.

II.

A bölcséleti, társadalmi és történeti tudományok
 osztálya.

Osztályelnök: Plósz Sándor ig. és t. t.

Osztálytitkár: Pauer Imre ig. és rt.

Tiszteleti tagok:

- B. Nyáry Jenő.
 Gr. Apponyi Albert ig. t.
 Darányi Ignác.
 Br. Forster Gyula ig. t.
 Plósz Sándor ig. t.
 Berzeviczy Albert ig. t., elnök.
 Fraknói Vilmos ig. t.
 8. Gróf Tisza István.

A) Bölcs. és társad. alosztály.

Rendes tagok :

Vécsey Tamás.
 Pauer Imre ig. t.
 Wlassics Gyula, ig. t.
 Láng Lajos.
 Concha Győző.
 Földes Béla.
 Nagy Ferencz.
 Gr. Andrássy Gyula.
 Vargha Gyula.
 Gaal Jenő.
 Böhm Károly.

12. Matlekovics Sándor.

Levelező tagok :

György Endre.
 Kozma Ferencz.
 Kováts Gyula.
 Medveczky Frigyes.
 Réthy László.
 Óvári Kelemen.
 Alexander Bernát.
 Kolosvári Sándor.
 Asbóth János.
 Farkas Lajos.
 Edvi Illés Károly.
 Nagy Ernő.
 Balogh Jenő.
 Grosschmid Béni.
 Reiner János.
 Thirring Gusztáv.
 Kunz Jenő.
 Ferdinándy Géza.
 Magyary Géza.
 Vizaknai Antal.
 Balogh Artúr.
 Bernát István.
 Finkey Ferencz.
 Polner Ödön.
 Platz Bonifác.
 Angyal Pál.
 Prohászka Ottokár.
 Réz Mihály.

29. Pauler Ákos.

B) Történettudományi alosztály.

Rendes tagok :

Károlyi Árpád.
 Hampel József.
 Pór Antal.
 Fejérpataky László.
 Thallóczy Lajos.
 Zsilinszky Mihály.
 Csánki Dezső.
 Karácsonyi János.
 Ballagi Aladár.
 Ortway Tivadar.
 Békefi Remig.

12. Szádeczky Lajos.

Levelező tagok :

Szentkláray Jenő.
 Csontos János.
 Bunyitay Vincze.
 Téglás Gábor.
 Nagy Gyula.
 Óváry Lipót.
 Márki Sándor.
 Marczali Henrik.
 Komáromy András.
 Tagányi Károly.
 Borovszky Samu.
 Csoma József.
 Fináczy Ernő.
 Wertheimer Ede.
 Nagy Géza.
 Angyal Dávid.
 Kollányi Ferencz.
 Szendrei János.
 Erdélyi László.
 Sebestyén Gyula.
 Mihalik József.
 Takáts Sándor.
 Kuzsinszky Bálint.
 Áldásy Antal.
 Szeremlei Samu.
 Mahler Ede.
 Hornyánszky Gyula.
 Sörös Pongrácz.
 Barabás Samu.

30. Hodinka Antal.

III.

Mathematikai és természettudományi osztály.

Osztályelnök: Entz Géza ig. és rt.

Osztálytitkár: König Gyula ig. és rt.

Tiszteleti tagok:

Gr. Széchenyi Béla ig. t.

Semsey Andor ig. t.

Konkoly-Thege Miklós.

B. Podmaniczky Géza.

Gr. Teleki Samu.

Lenard Fülöp.

7. Rónai Horváth Jenő.

A) Math. és phys. alosztály.

Rendes tagok:

Szily Kálmán ig. t., főkönyvtárnok.

B. Eötvös Loránd ig. t.

König Gyula ig. t.

Wartha Vinceze.

Fröhlich Izidor.

Schuller Alajos.

Lengyel Béla.

Khernld Antal.

Réthy Mór.

Ilosvay Lajos.

Rados Gusztáv.

12. Kövesligethy Radó.

Levelező tagok:

B. Mednyánszky Dénes.

Schulhof Lipót.

Balló Mátyás.

Vályi Gyula.

Fabinyi Rezső.

Zipernovszky Károly.

Kosutány Tamás.

Hankó Vilmos.

Schulek Frigyes.

Kürschák József.

Winkler Lajos.

Farkas Gyula.

Tötössy Béla.

Bugarszky István.

Hoor-Tempis Mór.

Kalecsinszky Sándor.

B) Természettudományi alosztály.

Rendes tagok:

Krenner József.

Entz Géza ig. t.

Horváth Géza.

Koch Antal.

Klein Gyula.

Lóczy Lajos.

Lenhossék Mihály.

Genersich Antal.

Mágócsy-Dietz Sándor.

Tangl Ferencz.

Méhely Lajos.

12. Daday Jenő.

Levelező tagok:

Galgóczy Károly.

Bedő Albert.

Br. Korányi Frigyes.

Mocsáry Sándor.

Inkey Béla.

Paszlavszky József.

Török Aurél.

Bókay Árpád.

Franzenau Ágoston.

Ónodi Adolf.

Kétly Károly.

Apáthy István.

Jendrássik Ernő.

Pertik Ottó.

Istvánffi Gyula.

Schafarzik Ferencz.

Schlesinger Lajos.	Rátz István.
Bodola Lajos.	Hollós László.
Buchböck Gusztáv.	Zimányi Károly.
Klupathy Jenő.	Lőrenthey Imre.
Tangl Károly.	Udránszky László.
Wittmann Ferencz.	Tuzson János.
Zemplén Győző.	Déchy Mór.
Fejér Lipót.	Ifj. Entz Géza.
25. Szarvasy Imre.	Hutyra Ferencz.
	Fekete Lajos.
	27. Kertész Kálmán.

A Nemzetgazdasági Bizottság jubileuma.

(Előadta Földes Béla rt. 1910. decz. 4.)

Mai felszólalásom célja nem az, hogy a divatos jubileumok számát szaporítsam. De ha oly fontos szerve az Akadémiának, mint a milyenek az állandó bizottságok, oly hosszú utat bejárt, mint azt az ötvenéves cyklus jelöli, nem árt a gyorsan haladó idő kerekét egy pillanatra megállítani és visszatekinteni. Ha e visszapillantás azt mutatja, hogy eredményes, sikeres volt az út, akkor abból megnyugvást és megelégedést, ha nem volt az, akkor is tanulságokat merítünk a jövőre, intelmeket és figyelmeztetéseket.

A nemzetgazdasági állandó bizottság — alapításánál statisztikai bizottság — 1860-ban állíttatott fel. Az erre vonatkozó jegyzőkönyv következőkép szól:

„Huszzonegyedik ülés május 7-dikén 1860. A phylos., törv. és történettudományi osztályok részére Kubinyi Ferencz tiszt. tag úr elnöklete alatt. Jelen voltak az illető osztályokból: Érdy János, Pauler Tivadar, Podhraszky József, Purgstaller József, Szalay László, Tóth Lőrincz, Wenczel Gusztáv r. tagok, Bertha Sándor, Csathó Imre, Greguss Ágost, Hunfalvy János, Karvasy Ágoston, Konek Sándor, Nagy Márton, Récsy Emil l. tagok. Egzéb osztályokból: Lukács Mórincz t. tag, Czuczor Gergely, Fogarassy János, Gebhard Ferencz, Győry Sándor, Hunfalvy Pál, Kiss Károly, Nendtvich Károly r. tagok, Gaal József, Gönczy Pál, Kovács S. Endre, Szabó József, Stoczek József l. tagok.

„140. Csengery Antal rendes tag kiemelvén a történelmi bizottság sikeres működését, óhajtását fejezi ki, hogy az Akadémia ne csak hazánk multjának, hanem jelen viszonyainak nyomozására is terjessze ki munkásságát s oly súlypont is alakuljon ez intézetben, melyben hazánk népességi, ipar és gazdasági

műveltségi viszonyait, pénzügyi és egyéb intézeteit, egyesületeit stb. illető adatok is egybefolyanak, rendeztessenek s kellő birálat után külön füzetekben közrebocsátassanak. Nem tartá szükségesnek indítványozó bővebben magyarázni, mennyire fontos tudomány a statisztika általában, mint a politika, közigazgatás és nemzetgazdaság nélkülözhetlen segédtudománya is: csak azon körülményre figyelmezteti az Akadémiát, hogy a hazai statistika egybeállítását oly kevéssé végezheti idegen kéz,¹ mint hazai történetünk megírását. A számokkal még könnyebb visszaélni, mint az adatokkal s ha rosszakaratot nem teszünk is fel, a számok a helyi, hazai körülmények részletes s alapos ismerete nélkül többnyire érthetetlenek, merőben félrevezető adatok. Idejét látja ez okból indítványozó, hogy a m. tud. Akadémia a bonismeretetés ügyét tüzetesebben karolja fel s állandó bizottságai mellé egy statisztikai bizottságot is állítson, mely a hazai viszonyokra vonatkozó adatokat részint az Akadémia által, részint a hazában szerte lakó szakértők által gyűjtse, az egyházi és világi hatóságok s a hazai egyesületek és intézetek hozzászólását is felkérve e célra. Ezen esetre, ha az indítvány visszhangra találna: egyszersmind egy választmány kinevezését kérte indítványozó, a statisztikai bizottság programjának kidolgozása végett.

„Közhelyesséssel találkozván ez indítvány, a külön statisztikai bizottság felállítására elvileg tüstént elhatározatott, e bizottság teendőinek főbb vonalakban meghatározása végett Korizmicz László tiszteleti, Csengery Antal rendes, Galgóczy Károly, Konek Sándor és Lónyay Menyhért l. tagok küldetvén ki oly utasítással, hogy jelentésüket a folyó május 21-én tartandó osztályülésre adják be.

„Huszonharmadik ülés május 21-dikén 1860. A phylos., törvény- és történettudományi osztály részére, mélt. báró Eötvös József másodelnök úr elnöklete alatt. Jelen voltak. Az illető osztályokból: Érdy János, Podhraszky József, Szalay László, Tóth Lőrincz, Wenzel Gusztáv r. tagok, Bertha Sándor, Csathó Imre, Greguss Ágost, Hunfalvy János, Karvasy Ágoston, Konek Sándor, Lónyay Menyhért, Nagy Márton, Récsy Emil l. tagok. Egyéb osztályokból: Lukács Móricz t. tag, Ballagi Móricz, Balogh Pál, Buzát Pál, Gebhard Ferencz, Kiss Károly, Nendtvich Károly r. tagok, Egyed Antal, Gaal József, Gönczy Pál, Török János levelező tagok.

„159. Korizmicz László mint elnöke és Csengery Antal mint jegyzője azon bizottságnak, mely a felállítandó statisztikai bizottság programjának körvonalozása végett volt kiküldve, elő-

¹ Itt mindenestre a bécsi „statistische Zentralkommission“-ra célzott.

adták, hogy a bizottság úgy vélt legezészerűbben eljárni, ha munkálatát egész általánosságban tartva, csupán a felállítandó bizottság feladatát határozza meg, s az eszközöket jelölje ki, melyek által e célzt a bizottság elérni törekszik, magára a bizottságra hagyva a működését illető részletek szabályozását. Ehhez képest a statisztikai bizottság feladatául tekinti a küldöttség: gyűjteni, rendezni, megbírálni s más államok adataival is egybevetve feldolgozni mindennemű statisztikai adatokat, melyek a magyar koronához tartozó országok közviszonyaira vonatkoznak, s az ekkép feldolgozott adatok füzetenként közrebecsátása által előkészíteni Magyarországnak lehetőleg hű statistikájának megírását. A mi az adatok gyűjtését illeti, felhasználja ugyan a statisztikai bizottság, kellő bírálat mellett, a más utakon közzétett adatokat is: főteendőjeül tekinti mindazáltal, az Akadémia tekintélye által támasztva, a m. kormány, az egyházi és világi hatóságok, testületek, egyesületek és intézetek, úgyszintén magánosok s ha szükséges a helyszíntre tett kiküldések útján jutni ily adatok birtokába. A mennyiben pedig hazai viszonyainknak más országok statisztikai adataival egybevetése is kívánatos, nem mulasztja el a bizottság a tekintetes Akadémiát figyelmeztetni a külföldi rokon irányban működő statisztikai társulataira és intézeteire, melyekkel a kiadásokra nézve a cseréviszonyt hasznosnak tartja. A bizottság munkálatai, melyekben nem akadémiai tagok részéről elfogadott értekezések és közlemények is fölvételnek, az Értesítő alakjában, időhöz nem kötött füzetekben adatnának ki. Önként értetődik végre, hogy az Igazgatótanács meg lesz kérendő, méltóztassék a Bizottság előleges költségvetése után bizonyos évi összeget a statisztikai bizottságnak rendelkezése alá bocsájtani, vagy a mélt. Elnökséget hatalmazza fel, hogy a bizottság részéről levelezésekre, iródijakra, szerkesztésre stb. igényelt költségeket, a mennyiben szükségesnek találja, s az Akadémia egyéb költségei engedik, koronként utalványozni.

„A küldöttségi javaslat mindenben helyeseltetvén, az állandó statisztikai bizottság tagjaiul méltóságos gróf Dessewffy Emil úr elnökle s Korizmic László tiszt. tag helyettes elnöksége alatt, Csengery Antal rendes, s Galgóczy Károly, Hunfalvy János, Konek Sándor és Lónyay Menyhért l. tagok választattak meg. Egyszersmind a mélt. Elnökség felkéretni határozottatott, hogy a statisztikai bizottság működése megindítására a szükséges költségeket addig is utalványozni méltóztassék, míg a tek. Igazgatótanács e tekintetben intézkedhetnék.“

Így indult útnak a bizottság, mely, mint látjuk, első sorban a statistika mivelésével volt megbizva.

1874-ben a bizottság átalakul nemzetgazdasági bizottsággá. Ezt Lónyay Menyhért, ki ezen időtől kezdve haláláig a bizottság

lelke volt, a ki a bizottságot mindig tevékenységre buzdította és maga is nagy elfoglaltsága daczára a bizottság munkálkodásában tevékeny részt vett, következőkép indokolta: ¹

„Nem kételkedem abban, hogy ha a nemzet törvényhozói és kormányfőiről azon nagy igazságok alapos ismeretével bírnak, melyeket a nemzetgazdaság tana felállított, melyek szerint minden létesítendő intézmény halála előre megítélhető, az elmúlt hét év alatt sok máskép intéztetett volna, de a kibontakozás a mostani szűkös helyzetre és csak ez igazságok czélszerű, viszonyainkhoz mért alkalmazása által lehetséges, s ezért fektetek én oly nagy súlyt ez ismeretek terjesztésére.

„A magyar tudományos Akadémia is e meggyőződés által vezéreltetett, midőn legközelebb elhatározá a nemzetgazdaság terén nagyobb tevékenységet kifejteni s e fontos tudománynak magyar nyelven is terjesztését egyik feladatává tette. Ezért változott által az előbb statisztikai bizottság nevezete alatt ismert bizottság „nemzetgazdaságivá“.

1878-ban az Akadémia a bizottságok és osztályok egymáshoz való viszonyát újból szabályozván, a bizottság akkor a „nemzetgazdasági és statisztikai bizottság“ nevét vette fel.

Miután a bizottság alapításáról és megindulásáról ezeket, mint talán kevésbé ismert adatokat, előrebocsátottuk, áttérünk most már a bizottság tevékenységének rövid ismertetésére. Az Akadémia által a nemzetgazdaságtani és statisztikai irodalomnak tett szolgálatok különösen a következő vállalatok útján teljesítették:

1. *Tudománytár*: az Akadémia régi folyóirata, melyben több fontos nemzetgazdasági tanulmány jelent meg.

2. *Akadémiai Értesítő*, mely sok egyébként kiadásra nem került dolgozatot közölt, különösen abban az időben, midőn az akadémiai felolvasások közlésére egyéb közlemények nem állottak rendelkezésre.

3. *Közgazdasági Szemle*, az Akadémiának tisztán a közgazdaságtan számára létesített folyóirata.

4. *Athenaeum*, hasonlóképen az államtudományoknak szánt akadémiai folyóirat, melyben számos közgazdasági tanulmány jelent meg.

5. *Történelmi Tár*, melyben sok gazdaságtörténeti tanulmány és anyag megjelent.

6. *Gazdaságtörténeti Szemle*, külön szakközege a gazdasági történetnek, melynek megszűnését őszintén fájlni kell.

7. *Budapesti Szemle*, melyben egész sora a kiváló tanulmányoknak jelent meg.

¹ Nemzetgazdasági Szemle I. kötet 4. l.

8. *Statisztikai (későbbben Statisztikai és nemzetgazdasági közlemények)*, a bizottság első rendes közleménye.

9. *Értekezések a társadalmi tudományok köréből*, melyek között számos nagyfontosságú tanulmány jelent meg.

10. *Értekezések a nemzetgazdaságtan és statisztika köréből*, melyekből azonban csak két évfolyam jelent meg.

11. Az *Akadémia könyvkiadó-vállalata*, melyben úgy fordítások, mint eredeti oly munkák jelentek meg, melyek a nemzetgazdasági irodalomban kiváló helyet foglalnak el.

12. *Remekírók Tára*, melyben a nemzetgazdaságtan classicusai, Hume, Quesnay, Turgot, Smith, Sismondi stb. munkái jelentek meg.

13. *Magyar Remekírók Tára*, eddig megjelent Berzeviczy Gergely.

14. *Statisztikai Évkönyv*, mely több éven át megjelent.

15. *Pályadíjak és megbízás folytán* irt dolgozatok, melyek között azonban számos munka nem az Akadémia által adatott ki és a mennyiben nem nyertes dolgozat, az a körülmény nem említettik, hogy az Akadémia pályadíja folytán készült.

16. Az Akadémia azzal is résztvett a nemzetgazdaságtani irodalom támogatásában, hogy egyes pályadíjak utólagos jutalmazásokra használtatnak fel.

17. *Emlékbeszédekben* méltatott nemzetgazdák és statisztikusok, mint Rau, Roscher, Kerkápoli, Lónyay, Érkövy, Weninger, Korizmics, Konek, Keleti, Jekelfalussy, Ráth, Beöthy Leo stb.

18. Az Akadémia több ízben támogatást nyújtott jelesebb dolgozatok kiadására.

19. Az Akadémia Wahrmann-díja alkalmat nyújt úgy elméleti, mint gyakorlati érdemek jutalmazására.

20. *Előadások és vitatkozások*, melyek egy időben a bizottság igen hasznos tevékenységét képezték.

Ezen száraz rövid felsorolásból is az Akadémia nemzetgazdasági bizottságának sokirányú tevékenységének körét felismerhetni, melynek fontosabb mozzanatairól most egy kissé részletesebben akarok megemlékezni.

1. Statisztikai Közlemények.

1861-től kezdve kiadta a statisztikai bizottság a „Statisztikai Közlemények“ című folyóiratot. Célja e közleményeknek: a hazai állapotok ismeretének előmozdítása. Megelégedéssel hivatkozhatunk arra, hogy hazánk egyike volt az első nemzeteknek, mely külön szakfolyóirattal bírt a statisztika művelésére. Persze ennek oka az is volt, hogy hivatalos szerve a statisztikának akkor hazánkban nem volt és mint a fentebb közölt jegyző-

könyvből látszott, a bécsi statisztikai hivatalban központosított statisztika bizalmatlanságot keltett itthon. A folyóiratból hat kötet jelent meg.

2. Statisztikai és Nemzetgazdasági Közlemények.

1865-ben a Statisztikai Közlemények átalakulnak „Statisztikai és Nemzetgazdasági Közlemények-é, tekintettel arra, hogy — mint az előszó mondja — a statisztikánál tekintetbe kell venni a nemzetgazdaság elveit és mivel „a nemzetgazdaság a maga tételeit statisztikai adatokkal igazolja és támogatja“. Elhatározta továbbá a bizottság, hogy ezentúl a nemzetgazdaság körébe vágó kérdések megvitatásával tüzetesebben foglalkozni. A folyóirat szerkesztése Hunfalvy Jánosra bízott, ki már a „Statisztikai Közlemények“ szerkesztője volt. A 6., 7. és 8. kötet már Keleti Károly szerkesztése mellett jelent meg. A Statisztikai és Nemzetgazdasági közleményekből nyolcz kötet jelent meg. Ezen és az előbbi Közlemények igen gazdag tartalmúak, alapos czikkeinek egy része ma sem veszítette el értékét. Itt jelentek meg Lónyay Menyhért és Weninger Vincze kitünő dolgozatai a pénzügyről és bankügyről. Azonkívül találunk itt tanulmányokat Hunfalvy Jánostól, Barsi Józseftől, Galgóczy Károlytól, Tormay Károlytól, Konek Sándortól, Kautz Gyulától, Fest Vilmostól, Keleti Károlytól, Fényes Elektől, Matlekovits Sándortól, Beöthy Leótól, Dobner Rudolftól, stb.

3. Nemzetgazdasági Szemle.

A „Statisztikai és Nemzetgazdasági Közlemények“ utolsó kötete 1871-ben jelent meg Keleti Károly szerkesztése mellett. 1874-ben a bizottság ismét elhatározta, hogy a tudomány előmozdítására folyóiratot indít. Azonban a folyóirat rövid megjelenése után ismét megszűnik és csak 1877-ben Lónyay Menyhért fáradozása és kitartása folytán éled föl ismét, most már megszakitás nélkül a mai napig, bár mindjárt az első év után és talán nem egyszer későbbben is, az olvasóközönség csekélyebb érdeklődése a folyóirat létét veszélyeztette.

A Nemzetgazdasági Szemle egyik legfontosabb kiadványa a nemzetgazdasági bizottságnak. A Nemzetgazdasági Szemle megteremtésével a nemzetgazdaságtan nálunk is, mint külföldön, egy havonként megjelenő szakközleményt nyert, mely a kérdések tudományos tárgyalásának szolgál. E folyóirat évfolyamaiban tudományunk első neveivel találkozunk, melyek a Szemlét magas színvonalra emelték. Ha a Nemzetgazdasági Szemle nem is éri utól a Conrad-féle „Jahrbücher“, a Schmoller „Jahrbuch“ és a

tübingai „Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft“ cz. folyóiratokat, de azért a szakfolyóiratok sorában tisztességes helyet foglal el. És míg a német irodalomban mintegy tíz nagy szakfolyóirat van, melyet a közönség tart fenn, addig ez az egy folyóiratunk csak az Akadémia támogatásával tartható fenn.

Nemzetgazdasági Szemle havi folyóirat a nemzetgazdaságtan, pénzügy, statisztika köréből. A Magyar Tudományos Akadémia Nemzetgazdasági Bizottságának közreműködésével szerkeszti Halász Imre. I. kötet 1874 júl.—decz. Budapest, 1874. Az első cikket Lónyay Menyhért írja és jellemző a tárgy: A nemzetgazdasági tudomány befolyása a jó kormányzatra. „Soha se téveszszük szem előtt, — mondja Lónyay e cikk végén — „hogy a nemzetgazdaság állítja fel az igazságokat, melyekhez kell, hogy a népek jólétét előmozdító kormányzat alkalmazkodjék“.

Nemzetgazdasági Szemle. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából szerkeszti György Endre. I—IX. évfolyam 1877—1886. Dr. Heltai Ferencz. XI—XII. évfolyam. 1887—1888. Dr. Jekelfalussy József. XIII—XVI. évfolyam 1889—1892.

Közgazdasági és Közigazgatási Szemle. Előbb Nemzetgazdasági Szemle. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából szerkeszti dr. Jekelfalussy József. XVII—XXI. évfolyam 1893—1897.

Közgazdasági Szemle. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából szerkeszti dr. Jekelfalussy József. XXII—XXIII. évfolyam 1898—1899. Kiadja a M. T. Akadémia Nemzetgazdasági Bizottsága hozzájárulásával a Magyar Közgazdasági Társaság. Szerkesztik Hegedűs Lóránt és Mandelló Gyula. XXIV—XXXIII. évfolyam 1900—1909. (1901—1909. éveti két kötetben.)

1909-től fogva külön melléklettel: *Társadalomgazdaságtani Bibliographia* I—IV. évfolyam. 1906—1909.

1909-től fogva szerkeszti Mandelló Gyula. XXXIV. évfolyam. 1910.

Melléklet: *Társadalomgazdaságtani Bibliographia*. V. évfolyam. 1910.

Egyideig a Nemzetgazdasági Szemlén kívül a Nemzetgazdasági Bizottság arról is gondoskodott, hogy a Budapesti Szemle is kellő figyelmet fordítson a nemzetgazdasági kérdések tárgyalására és legalább két ívet szenteljen minden füzetben e kérdéseknek.

4. Nemzetgazdasági Írók Tára.

A nemzetgazdasági és statisztikai bizottság egyik legfontosabb teendőjét abban látta, hogy a magyar közönségre nézve a tudomány classicusainak tanulmányozását hazai nyelvünkön lehe-

tővé tegye. E czélből alapította a fenti vállalatot. E vállalatban megjelentek: Hume, Quesnay, Turgot, Smith, Malthus, Ricardo és Sismondi alapvető munkái.

5. Magyar Közgazdasági Könyvtár.

Nagyszabásu vállalatot indított a bizottság a Magyar Közgazdasági Könyvtár létesítésével. Célja: egyfelől folytatni a külföldi irodalom alapvető munkáinak kiadását, de a mellett jeles eredeti munkák kiadása által gyarapítani a magyar szakirodalmat. Mennyire felelt meg e vállalat feladatának, melyre különben csak igen szerény anyagi erő áll rendelkezésre, arra elég az eddig megjelent munkák sorozatát áttekinteni.

- I. kötet. Gaal Jenő : Berzeviczy Gergely élete és művei, 1902.
- II. „ Láng Lajos ; A vámpolitika az utolsó 100 évben, 1904.
- III. „ Acsády Ignác : A magyar jobbágyság története, 1906.
- IV. „ Pap Dezső : A törlesztéses államadóságok különféle nemei, előnyei, hátrányai, 1906.
- V. „ Fellner Frigyes : A nemzetközi fizetési mérleg és alakulása Magyarországon, 1908.
- VI. „ Cairnes : Vezérelvek a közgazdaságtan köréből, újból kifejtve, 1908, ford. Jónás János.
- VII. „ Toynbee : Anglia gazdasági forradalma a XVIII. században 1909, ford. Navratil Ákos.
- VIII. „ Malthus : Tanulmány a népesedés törvényéről, 1909, ford. György Endre.
- IX. „ Földes : Közgazdasági értekezések. Új sorozat, I. kötet, 1909.
- X. „ Webb : Munkás demokratia, I. kötet, 1909, ford. György Endre.
- XI. „ Webb : Munkás demokratia, II. kötet, 1909, ford. György Endre.

A könyvtár kiadására kezdetben a Politzer-féle cég vállalkozott, újabban átment az a Grill-féle könyvkiadó-cég kezébe. A kiadó is elismerést érdemel, mert anyagi haszon csak nagyon szerény mértékben kínálkozik. Az Akadémia viseli az írói tiszteletdíjakat és egy szerény hozzájárulást a nyomdai költségekhez.

6. Értekezések a nemzetgazdaságtan és statisztika köréből.

1883-ban megindította a bizottság az „Értekezések a nemzetgazdaságtan és statisztika köréből” című sorozatot. E közleményből megjelent két kötet a következő dolgozatokkal:

I. kötet.

Földes Béla : Adalékok a papirpénz történetéhez és statisztikájához, 1882.

Konek Sándor : Bányászatunk jelen állapota és teendőink annak sikeres kifejtésére, 1882.

Jekelfalussy József : Népünk hivatása és foglalkozása az 1880-ban végrehajtott számlálás szerint, 1882.

Tisza István : Az adóáthárítás elmélete, 1882.

Jekelfalussy József : Hazánk pénzügyi statisztikája, 1873—80, 1883.

Ecseri Lajos : A munkásbiztosítás kérdése, 1883.

Láng Lajos : Minimum és homestead, 1883.

Kautz Gyula : Az államgazdaság eszméje és a socialistikus financia helyzetei, 1883.

Fenyvessy Adolf : Az első magyar vasút története, 1883.

Jekelfalussy József : A községi pénzügy főbb eredményei hazánkban, 1833.

II. kötet.

Földes Béla : Városaink és a városi lakosság életviszonyai az 1880-iki népszámlálás alapján, 1883.

Láng Lajos : Minimum és majoratus, 1883.

Fenyvessy Adolf : Adósságok konverziója, 1884.

Kerpely Antal : A vasipar jövője, 1884.

7. Nemzetgazdasági és Statisztikai Évkönyv.

1882-ben Lónyay Menyhért gróf, a nemzetgazdasági és statisztikai bizottság elnöke, azt az indítványt tette, hogy a fejlettebb közélet igényeinek kielégítésére szükséges volna oly évkönyv kiadása, a milyen a francia Block-féle Annuaire, az angol Statesmen Yearbook stb. A bizottság az eszmet elfogadta és az elnököt, Keleti Károly, Lukács Béla és Földes Béla tagokat kiküldte a munka tervének megállapítására. A tanácskozás során különösen súlyt fektettek arra, hogy az Évkönyv azt az anyagot is dolgozza fel és tegye megközelíthetővé, mely a sokféle hivatalos közleményekben el van temetve. Az Évkönyv szerkesztése Földes Bélára lett bízva; későbbben a statisztikai hivatalra. Mint-hogy azonban a nemzetközi összehasonlítások mindinkább háttérbe szorultak és nagyobbára csak az az anyag talált helyet, mely a statisztikai hivatal publicatióiban úgyszólván feldolgoztatik, az Évkönyv külön kiadása feleslegessé vált.

8. *Kereskedelmi Szótár.*

A M. T. Akadémia által kiküldött szakbizottság közreműködésével szerkesztették Ballagi Mór és György Aladár, 1887.

A Magyar Keresk. Csarnok felhívására a M. T. Akadémia 1882-ben kereskedelmi műszótár kiadását határozta el s a nemzetgazdasági és statisztikai bizottság e szótár szerkesztése ügyében dr. Kautz Gyula elnöklete alatt külön bizottságot küldött ki, melynek tagjai voltak a bizottság részéről: dr. Földes Béla mint jegyző, Gerlóczy Gyula, Lukács Antal és Lukács Béla; az Akadémia nyelvészeti osztályából Joannovits György és Török Aurél; az Akadémia jogtudományi osztályából Apáthy István és Tóth Lőrincz. A munka elkészítésével Ballagi Mórt és György Aladárt bízta meg a bizottság. Ezen szótár hivatva volt a kereskedelem magyarosításának nagy szolgálatot tenni, a mennyiben az idegen nyelvű kereskedelmi műszavak és phraseologia magyar nyelvre áttételének feladatát megoldotta.

9. *Előlrások és értekezletek.*

A nyilvános értekezletek eszméje a bizottság elnöke, gróf Lónyay Menyhért által megpendítettén, a bizottság 1876 febr. 6-án tartott ülésében elhatározta, hogy havonként egyszer nyilvános értekezletet tartand. Ezen határozat fogamatba is vétetett, habár nem szószerint, a mennyiben értekezletek mindannyiszor tartattak, valahányszor előadás bejelentetett. Az első nyilvános értekezletet tartotta a bizottság 1877 február 26-án, mely alkalmal Keleti Károly következő előadást tartott: A telepítés ügye Magyarországon. Aztán következtek a következő előadások:

1877 márcz. 27.: Kautz Gyula, Néhány irodalomtörténeti adat a hazai telepítés kérdéséhez.

Körösi József, Statisztikai irodalmi szemle.
Kautz Gyula, Bevezetés a valuta-vitához.

Ápr. 28.: Lukács Béla, Birtok- és erdőrendezés.

Decz. 6.: Körösi József, A lelencházakról.

Kautz Gyula, Berzeviczy Gergely emlékezete.

1878 jan. 15.: Konek Sándor, Tengeri kereskedelmünk érdekeiről.

Ápr. 4.: Galgóczy János, Hitelviszonyaink és takarékpénztáraink.

Decz. 13.: Kenessey Kálmán, A culturmérnökök intézményéről.

1879 jan. 29.: Galgóczy Károly, A telepítési ügyről.

- Ápr. 2. : Lukács Béla, A Magyarország és Horvát-Szlavonország közti pénzügyi viszony eredményeiről.
- Máj. 19. : Keleti Károly, Az 1880-ra tervezett népszámlálás, különösen a nemzetiségek megszámlálásának kérdéséről.
- 1880 márcz. 9. : György Endre, A vidéki érdekű vasutakról a törvényhozás szempontjából.
- 1881 febr. 12. : Kerkápoly Károly, Az államjavak eladása, kapcsolatban a telepítés kérdésével.
Dobner Rezső, A valutáról.
- 1882 jan. 19. : Hegedüs Sándor, A párisi valuta-conferentiáról.
- Febr. 23. : Földes Béla, Egy votum az államvasutak ellen.
- Márcz. 26. : Konek Sándor, Bányászatunk jelen állásáról s teendőinkről annak sikeres kifejtésére.
- Ápr. 27. : Keleti Károly, Magyarország árúforgalmának statisztikájáról.
- Máj. 4. : Konek Sándor, Magyarország fekvő birtokáról, annak évi forgalma és megterhelhetése szempontjából.
Galgóczy Károly, a gazdasági magtár-egyletek rendszere s azok feladata a magán- és közgazdaság körül.
- Máj. 17. : Körösi József, A főváros nemzetiségi állapotáról és magyarosodásáról.
Dobránszky Péter, Magyarország gyógyforrásai és ásványvizei.
- Okt. 31. : Kautz Gyula, Az európai államok pénzügyi statisztikája összehasonlító átnézetben.
Fenyvessy Adolf, Budapest községi háztartása,
- Nov. 30. : Jekelfalussy József, Hazánk bünyügyi statisztikája.
Keleti Károly, A testi és szellemi fogatkozásokban szenvedőkről.
- 1883 jan. 25. : Köváry László, Az állami biztosítás rendszere.
- Jan. 29. : Keleti Károly, Tengerészetünk és Fiume jövője.
- Nov. 29. : Lukács Béla, Franciaország államháztartása és adózási viszonyai.
- 1884 febr. 12. : Földes Béla és Heltai Ferencz, Az ipartörvény revisiója.
- Márcz. 27. : Kerpely Antal, A magyar vasipar jövője.
- Ápr. 24. : Weisz Bernát Ferencz, Az iskolai takarékpénztárak.
- Okt. 23. : Fenyvessy Adolf, Az adósságok conversiója.

- 1885 márcz. 19.: Heltai Ferencz, A mezőgazdasági válság és a gabonavámok.
 Máj. 16.: Dobránszky Péter, Gazdahitel és hitelszövetkezetek.
- 1886 márcz. 8.: Pólya Jakab, A talajjavítási bank.
 Ápr. 2.: Weszelovszky Károly, A közegészségi állapotainkról.

10. Pályadíjak.

A tudomány művelésének buzdítására kétségtelenül a pályadíjak kitűzése hasznos módszer, különösen fejletlenebb irodalmi viszonyok között. Már abban is rejlik egyik hasznos hatása, hogy a tudomány művelőit figyelmeztetik azon kérdésekre, melyek vagy actualitásuknál fogva kifejtésre szorúlnak, vagy azért, mert e tekintetben a hazai tudomány lézagot mutat. Visszatekintvén a nemzetgazdasági bizottság ötven évi működésére, azt mondhatjuk, hogy a bizottság eljárása teljesen helyes irányban haladt és jelentékeny eredményeket ért el. Nem választott olyan kérdéseket, melyek nagyobb fontossággal nem bírnak, hanem úgy a gyakorlati, mint az elméleti igényeket szem előtt tartva, a tudományt művelőket helyes irányba terelte. Tényleg látjuk is, hogy igen jeles munkák egyenesen az Akadémia buzdítására keletkeztek. Így pl. Kautznak jóformán minden nagyobb munkája részt vett az Akadémia pályázatain.

Az Akadémiának a nemzetgazdaságtan buzdítására a következő alapítványok állanak rendelkezésére:

1. Az első m. biztosítótársaság alapítványa. Jelenleg 20.000 korona, 1860 máj. 26.
2. Dóra Szilárd alapítványa, 4000 korona, 1867 máj. 27.
3. Egyesült bp. fővárosi takarékpénztár alapítványa, 8000 korona, 1860 okt. 18.
4. A pesti hazai takarékpénztár-egyesületnek Fáy András nevére tett alapítványa, 40.000 korona.
5. Kautz Gyula nevére Schreiber Ignác alapítványa, 10.000 korona, 1909 máj. 3.
6. Kautz Gyula alapítványa. 4000 korona, 1909 decz.
7. A pesti magyar kereskedelmi bank alapítványa, 10.000 korona, 1892 ápr. 7.
8. A keresk. csarnok Széchenyi-alapítványa, 1000 magyar frank, 1880 máj. 17.
9. Körösy József alapítványa, 8000 korona, 1909 jún. 23.
10. Lévey Henrik alapítványa, 20.000 korona, 1878 jún. 27.
11. Dr. Pollák Henrik alapítványa, 12.000 korona, 1894 márcz. 17.

12. Tornyay-Schosberger Zsigmond alapítványa, 20.000 korona, 1890 márcz. 10.
 13. Semsey Andor alapítványa, 20.000 korona, 1889 okt. 7.
 14. Ullmann Károly alapítványa, 6000 korona, 1880 máj. 4.
 15. Wahrmann Mór alapítványa, 20.000 korona.

Azonkívül a nagy jutalmak, a Bródy-jutalom, a Sztrokay-jutalom is adott esetben a nemzetgazdaságtani irodalom kitüntetésére fordíthatók.

* * *

Az előbbiekből látjuk, hogy a m. tud. Akadémia a nemzetgazdasági bizottság útján a nemzetgazdaságtan és statisztika művelésére minden telhető módon — természetesen anyagi eszközeihez mérten — minden eszközzel buzdított, hogy részt vett mindazon kérdések tárgyalásában, melyek időről-időre gyakorlati vagy elméleti szempontból fontossággal bírtak, úgy hogy joggal mondhatjuk, hogy alig van kérdés, melynek tisztázását a bizottság munkálkodásával elő nem mozdította volna. Lehetetlen volna e kérdéseket mind felsorolni. Elég legyen csak néhány fontosabbról említést tenni. Ilyen a valutapolitika, vámpolitika, ipartörvény, államvasúti kérdés, különözeti tarifa, birtokrendszer, társadalmi kérdés, kartellek, progressiv adó, tőzsdéadó, szövetkezeti ügy, agrárpolitika, bank- és hitelügy, kivándorlás, telepítés, államadósságügy, az elméleti feladatok terén gazdaságtörténet, hazai és külföldi irodalomtörténet, értékproblema, a statisztika terén a népszámlálás, halandósági statisztika, nemzetiségi statisztika, gabonaár-statisztika, pénzügyi statisztika stb. A tudomány minden részében felismerhető a nemzetgazdasági bizottság törekvése, hogy a maga részéről alkalmat és módot akar nyújtani, nyújtani, miként a problémák tanulmányoztassanak és tisztázottassanak. Nem is szólva az Akadémia által támogatott folyóiratokról, melyek egész repertoriumát képezik az elméleti és gyakorlati vizsgálódásoknak.

Kétséget nem szenved, hogy a m. tud. Akadémiának nagy része van a nemzetgazdasági irodalom ápolásában. A tudományos nemzetgazdaságtan — bár erős vonatkozásai vannak a gyakorlati élettel — osztja az elméleti szakmák sorsát, hogy maga a szerény kereslet nem képes annak erőteljes fejlődését biztosítani. A közönség szükségletét azonkívül e téren a napilapok nagy mértékben kielégítik. Ha mind a mellett Magyarország a nemzetgazdasági irodalom terén nem foglal el éppen rossz helyet, az mindenesetre első sorban az Akadémia fáradozásának, áldozatkészségének tulajdonítandó, mely viszont legin-

kább arra vezethető vissza, hogy Magyarország újjászületésének nagy vezéralakjai legnagyobb érdeklődést mutattak ezen tudomány iránt, valamint annak, hogy az Akadémia számos jóltevője jelentékeny alapítványokat tett a nemzetgazdasági tudomány előmozdítására.

Az a kérdés támadhat. Irányt adott-e az Akadémia a tudománynak? Azt hiszem, a kérdésre igennel felelhetünk. Irányt adott az által, hogy tevékenységének ily tekintélyes részét e tudománynak szentelve, kifejezésre juttatta, hogy e tudomány mily fontos hazánkra nézve és ebben egyenesen nagy alapítójának szellemében működött. Irányt adott az által, hogy a nálunk nagyon elharapódzott politizáló hajlamokkal szemben kifejezésre juttatta, hogy e problémákhoz csak teljes szaktudással és alaposítással szabad hozzászólni, hogy továbbá csak oly munkák és dolgozatok kiadására vállalkozott, melyek a tudományosság követelményeinek megfelelnek, pedig az ő kapuit is sokszor döngették ártalmas, néha talán ártatlan népboldogítók. Irányt adott az által, hogy a tudomány művelőit figyelmeztette azon problémákra, melyek tisztázását a kor szükségletei követelik. Irányt adott végül azáltal, hogy kiválasztván a nemzetközi irodalom classicus műveit, azokat átültette és így a magyar közönségnek kezébe adta azokat a forrásműveket, melyekből a társadalmi gazdaságtanról a legtisztább, a legtudományosabb ismereteket meríthetni.

Ha visszatekintünk az itt elmondottakra, látjuk, hogy a nemzetgazdasági bizottság és vele a M. Tud. Akadémia fáradozása a nemzetgazdaságtan előmozdítása körül nemcsak nyomot hagyott, hanem irodalmunk nagy része egyenesen ezen működésre vezethető vissza. Nem mondjuk, hogy ez irodalmunk önfejlődési képességét egészen jó világításba helyezi, de mindenesetre az Akadémia dicsérendő, hogy maga részéről mindent megtett ezen önfejlődési képesség pótlására. Ha irodalmunk méretei szerények is, de mégis egészben véve mondhatjuk, hogy minden fontosabb elméleti és gyakorlati kérdés iránt hazai irodalmunkban tájékozást találhatni. E működésben részt vettek kivétel nélkül mindazok, kik tudományunk terén számottevő jelentőséggel bírnak. Az Akadémia korán ápolta a zsenge kezdeményezéseket és lehetővé tette oly munkák megteremtését, melyek különben soha napvilágot nem láttak volna. Így aztán eléretett az, hogy ezen tudomány állapota, akár összehasonlítva saját multunkkal, akár összehasonlítva a külföldi tudomány által elért színvonallal, akár más tudományágaknak hazai állapotával, nemcsak nem válik a nemzet szégyenére, hanem ellenkezőleg igen becses tudományos kvalitásaira, termőképességére, tudományos vizsgálatainak komolyságára és mélységére enged következ-

tetni. Ha egy angol történetíró azt mondja, hogy valamely szónok nagyságát nem aszerint kell megítélni, hogy összes beszédei mily magaslaton állanak, hanem hogy egy beszéde a legnagyobb alkotások közé emelkedik-e, úgy a hazai nemzetgazdaságtanról azt mondhatjuk, hogy vannak alkotásai, melyek külföldön is első díjat kapnának. Hogy ez az Akadémia fáradhatlan, kitartó működése és áldozatkészsége nélkül nem éretett volna el, azt nyugodtan állíthatjuk.

Végül még egyet. Nem volna helyes a mai napon külön meg nem emlékezni gróf Lónyay Menyhérről, ki a bizottság elnöke, irányítója, lelke volt és ki jóformán utolsó órájáig a bizottság ügyeivel foglalkozott.

Akadémiai kiadványok, pályázatok, megbízások stb. nyomán megjelent munkák.¹

Acsády Ignác: A magyar jobbágynépeség száma a mohácsi vész után. (Ért. a tört. tud. köréből.) 1889.

Acsády Ignác: A magyar nemesség és birtokviszonyai a mohácsi vész után. 1890.

Acsády Ignác: Régi magyar birtokviszonyok. 1894.

Acsády Ignác: A jobbágypénztár 1577—97-ben. (Ért. a tört. tud. köréből.) 1896.

Acsády Ignác: A magyar adózás története 1498—1604-ben. (Ért. a tört. tud. köréből.) 1906.

Acsády Ignác: Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd alatt. 1888.

Acsády Ignác: A magyar jobbágyság története. Magyar közgazdasági könyvtár. 1908.

Ballagi Aladár: Colbert. 1887—90.

Ballagi Mór és György Aladár: Kereskedelmi szótár. 1887.

Bamberger Béla: A tőzsdeadó. 1895.

Baumgarten és Meszlényi: Kartellek, trustök. Kitüntetett pályamunka. 1906.

Békefi Remig: A rabszolgaság Magyarországon az Árpádok alatt. (Ért. a tört. tud. köréből.) 1901.

Beöthy Leo: A társadalom keletkezéséről. (Ért. a társ. tud. köréből.) 1878.

¹ Ez a jegyzék meglehetősen áttekintést nyújt az Akadémia közreműködésével keletkezett munkákról, bár a dolog természeténél fogva teljességre nem tarthat igényt és talán egyik-másik munka elnézésből is kimaradt. Minden közlést, a mely e jegyzékből kimaradt oly munkákra figyelmeztet, a melyek akadémiai kiadványok, pályázatok s megbízások nyomán jelentek meg, köszönettel veszek és a hézagot pótolni fogom.

Beöthy Leo: A társadalmi fejlődés kezdetei. (Könyvkiadó vállalat.) 1882.

Beöthy Leo: A bankügy elmélete. Jutalmazott pályamunka. 1885.

Berényi Pál: A földbirtok hitellel való megterhelése. 1903.

Bernát István: Északamerikai közgazdasági és társadalmi vázlatok. 1886.

Bodnár Péter: Bodrogköz a kivándorlás szempontjából. 1901.

Borovszky Samu: A nagylaki uradalom története. 1900.

Borovszky Samu: Egy alajbég telepítései. Adatok az Alföld XVII. századi történetéhez. (Ért. a társ. tud köréből.) 1901.

Deák Farkas: A kolozsvári ötveslegények strikeja 1573-ban és 1576-ban. (Ért. a tört. tud. köréből.) 1886.

Ecséri Lajos: A munkásbiztosítás kérdése. (Ért. a nemzetgazdaságtan és statisztika köréből.) 1883.

Fellner Frigyes: Adalék mezőgazdasági hitelpolitikánkhoz. 1897.

Fellner Frigyes: A járadékirtokok rendszere és alkalmazása Magyarországon. Az Akadémia által jutalmazott munka. 1900.

Fellner Frigyes: A nemzetközi fizetési mérleg és alakulása Magyarországon. A M. M. Tud. Akadémia megbízásából. Magyar közgazdasági könyvtár. 1908.

Fellner Frigyes: A valuta rendezése Magyarországon. Különös tekintettel a készpénzfizetések megkezdésére. A M. Tud. Akadémia megbízásából. 1910.

Fenyvessy Adolf: Az első magyar vasút története. (Ért. a nemzetgazdaságtan és statisztika köréből.) 1883.

Fenyvessy Adolf: Adósságok conversiója, különös tekintettel a magyar aranyjáradék conversiójára. 1884.

Ferenczi Imre: Strike és socialpolitika. 1907.

Földes Béla: A nemzetgazdaságtan és módszere. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből.) 1880.

Földes Béla: Értekezések az angol és francia nemzetgazdaságtan köréből. Budapest, 1882.

Földes Béla: Papirvaluta és agio. Koszorúzott pályamű. Budapest, 1883.

Földes Béla: Adalékok a papirpénz történetéhez és statisztikájához. (Értekezések a nemzetgazdaságtan és statisztika köréből. Szerk. Földes Béla. Budapest, 1883.)

Földes Béla: Nemzetgazdasági és statisztikai évkönyv. I. évfolyam. Budapest, 1883.

Földes Béla: Nemzetgazdasági és statisztikai évkönyv. II. évfolyam. Budapest, 1884.

Földes Béla: Nemzetgazdasági és statisztikai évkönyv. III. évfolyam. Budapest, 1886.

Földes Béla: A jegybankok nemesérez-politikája. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből.) 1895.

Földes Béla: A társadalomerkölési problema. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből.) 1903.

Földes Béla: Statisztikai vizsgálódások a XIX. század gabonaárainak alakulásáról. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből.) 1905.

Földes Béla: Közgazdasági Értekezések. Új sorozat. I. k. Magyar közgazdasági könyvtár. 1909.

Földes Béla: A socialismus. 2 kötet. 1910.

Gaal Jenő: Carlyle Tamás. társadalompolitikai rendszere. (Ért. a társ. tud. köréből.) 1897.

Gaal Jenő: Berzeviczy Gergely élete és művei. Magyar közgazdasági könyvtár. 1902.

Gaal Jenő: Gr. Széchenyi István nemzeti politikája. 1903.

Gaal Jenő: Gr. Széchenyi István és a pesti hengeralom-társaság. (Ért. a társ. tud. köréből.) 1909.

Galgóczy Károly: Magyarország mezőgazdasági status köréből. 1909.

György Aladár: I. Ballagi Mór.

György Endre: Keletre magyar! 1876.

György Endre: A különbözeti árszabályok jogosultsága és leírása. 1875.

György Endre: Emlébeszéd Gorove István felett. 1892.

György Endre: Emlébeszéd Beöthy Leó felett. 1892.

György Endre: Emlébeszéd báró Kemény Gábor felett. 1894.

Halász Sándor: A cheque-rendszer és fejlesztése. Magyarországon. Kiténtetett pályamű. 1900.

Hegedüs Loránt és Fellner Frigyes: A tőzsde megadóztatása. 1895.

Hegedüs Loránt: A sociologia sarktétele. (Ért. a társ. tud. köréből.) 1897.

Hegedüs Sándor: A latin államok pénzzövetsége 1865—1885. 1885.

Hegedüs Sándor: Az adóeszmény. Tudományos és gyakorlati szempontból. (Ért. a társ. tud. köréből.) 1894.

Heller Farkas: A határhaszon elmélete. A Magyar Tud. Akadémia által az Ullmann-díjjal jutalmazott pályamű. 1904.

Horváth Mihály: Az ipar és kereskedelem története Magyarországon a IX. század elejéig. Történeti pályamunkák. 1842.

Jekelfalussy József: Népünk hivatása és foglalkozása az 1880-ban végrehajtott számlálás szerint. (Értekezések a nemzetgazdaságtan és statisztika köréből, szerk. Földes Béla. Budapest, 1883.)

Jekelfalussy József: Hazánk bűnügyi statisztikája 1873—1880. (Értekezések a nemzetgazdaságtan és statisztika köréből. Szerk. Földes Béla. 1883.)

Jekelfalussy József: A községi pénzügy főbb eredményei hazánkban. (Értekezések a nemzetgazdaságtan és statisztika köréből. Szerk. Földes Béla. Budapest, 1883.)

Jekelfalussy József és Vargha Gyula: Közgazdasági és statisztikai Évkönyv. 1887, 1888, 1889/90.

Ugyanaz: 1891.

Ugyanaz: 1892—93.

Illyefalvi Vitéz Géza: Születési és termékenységi statisztika. 1906.

Katona Mór: A pénztartozások. Sztrokay-díjjal kitüntetett pályamunka. 1884.

Kautz Gyula: Nemzetgazdaságunk és a vámpolitika. A M. Tud. Akadémia által koszorúzott pályamunka. 1866.

Kautz Gyula: Jogtudomány és nemzetgazdaságtan. (Ért. a társ. tud. köréből.) 1868.

Kautz Gyula: A nemzetgazdasági eszmék fejlődési története és befolyása a közviszonyokra Magyarországon. A M. Tud. Akadémia által a Fáy-alapítványból koszorúzott pályamű. 1868.

Kautz Gyula: A társulási intézmények a nemzetgazdaságban. A Fáy-díjjal koszorúzott pályamunka. 1871.

Kautz Gyula: Emlékezésed Rau Károly Henrik felett. (Ért. a társ. tud. köréből.) 1873.

Kautz Gyula: Nemzetgazdasági remekiróink. I. Berzeviczy Gergely. 1877.

Kautz Gyula: A fém pénz- és valutaügy a törvényhozás és a tudomány jelen állása szerint. 1877.

Kautz Gyula: A nemes érczek az emberiség történetében. 1877.

Kautz Gyula: Szabadkereskedés vagy védvám? Még egyszer megokolva és megvilágítva. 1881.

Kautz Gyula: A fémvaluta kérdése a tudomány jelen állása szerint. Első rész. (Ért. a társ. tud. köréből.) 1880.

Kautz Gyula: Az európai államok pénzügyi statisztikája összehasonlító átnézetben. 1882.

Kautz Gyula: Az államgazdaság eszméje és a socialitikus financia képzetei. (Ért. a nemzetgazdaságtan és statisztika köréből.) 1883.

Kautz Gyula: Smith Ádám, mint a közgazdaság tudományos megalapítója. 1891.

Kautz Gyula: Rosaber Vilmos és a történelmi módszer a közgazdaságtudományban. 1896.

Kautz Gyula: Kerkápoli Károly emlékezete. 1895.

Kautz Gyula: Emlékbeszéd Konek Sándor felett. 1886.
Keleti Károly: A magyar mezőgazdaság. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből.) 1867.

Keleti Károly: A statisztika hivatalos és tudományos művelése. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből.) 1868.

Keleti Károly: Mezőgazdasági statisztika a nemzetközi congressusokon. 1874. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből.)

Keleti Károly: Quetelet emlékezete. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből.) 1875.

Keleti Károly: Visszapillantás közgazdaságunk egy negyedszázadára. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből.) 1876.

Keleti Károly és Fényes Elek emlékezete. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből.) 1877.

Keleti Károly: Magyarország népességének szaporodása és fogyása országrészek és nemzetiségek szerint. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből.) 1879.

Keleti Károly: A nemzetiségi viszonyok Magyarországon az 1880. népszámlálás alapján. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből.) 1882.

Kerpely Antal: A vasipar jövője. 1884.

Konek Sándor: A nemzet szellemi élete a párisi kiállításon. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből.) 1868.

Konek Sándor: A magyar korona országainak legújabb népesedési mozgalmi. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből.) 1868.

Konek Sándor: Újabb adataink Magyarország bűnvádi statisztikájából. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből.) 1875.

Konek Sándor: Öt év Magyarország bűnvádi statisztikájából. (Értekezések a társ. tud. köréből.) 1877.

Konek Sándor: A statisztika és a nemzetgazdaságtan közti viszony a mai korban. (Értek. a társ. tud. köréből.) 1875.

Konek Sándor: Magyarország és egyes törvényhatóságainak népmozgalma 1877—1879. (Értekezések a társ. tud. köréből.) 1882.

Konek Sándor: Bányászatunk jelen állapota és teendőink annak sikeresb kifejtésére. (Értekezések a nemzetgazdaságtan és statisztika köréből. Szerk. Földes Béla, 1882.

Kossovich és Horváth: Az ipar és kereskedelem története Magyarországon a XVI. század elején. Történelmi pályamunkák. 1842.

Kőrösi József: Az emberi élettartam és a halandóság kiszámításáról. (Ért. a társ. tud. köréből.) 1874.

Kőrösi József: Demologiai tanulmányok. (Értekezések a társ. tud. köréből.) 1888.

Láng Lajos: Hazánk értelmi és anyagi fejlődése 1870-től 1880-ig. 1880.

Láng Lajos: A magyar és osztrák államháztartás 1868—1877-ig. (Ért. a társ. tud. köréből.) 1881.

Láng Lajos: Minimum és homestead. (Ért. a nemzetgazdaságtan és statisztika köréből.) 1888.

Láng Lajos: Minimum és majoratus. 1883.

Láng Lajos: A népoktatás hazánkban 1869—1884. (Ért. a társ. tud. köréből.) 1885.

Láng Lajos: A közepoktatás hazánkban 1867—1886. (Ért. a társ. tud. köréből.) 1887.

Láng Lajos: Magyarország népmozgalma 1880—1885-ig. (Ért. a társ. tud. köréből.) 1883.

Láng Lajos: A vámpolitika az utolsó száz évben. Magyar közgazdasági könyvtár. 1904.

Lengyel János: Almássy Pál. Egy magyar nemzetgazda a XVIII. században. 1903.

Lukács Béla: Államháztartás és adózás Angliában. 1884.

Lukács Béla: Államháztartás és adózás Franciaországban. 1884.

Mandello Gyula: A valutaváltoztatás jogi jelentőségéről. Felolv. a M. Tud. Akadémia II. osztályában. 1890.

Mandello Gyula: Adalék a középkori munkabérek történetéhez. (Felolv. a M. Tud. Akadémia II. osztályában.) 1902.

Matlekovits Sándor: A részvénytársulati ügy törvényhozói szempontból. (Ért. a társ. tud. köréből.) 1873.

Matlekovits Sándor: A vasuti különbözeti viteldíjak. 1875.

Matlekovits Sándor: Báró Wüllerstorff és a szabadkereskedés meghonosítása az osztrák-magyar monarchiában. (Ért. a társ. tud. köréből.) 1888.

Medveczky Frigyes: Társadalmi elméletek és események. (Könyvkiadó vállalat.) 1887.

Milhoffer: A mezei munkásviszonyok hazánkban. A M. Tud. Akadémia által jutalmazott pályamű. 1898.

Milhoffer: Magyarország közgazdasága. Jutalmazott pályamunka. 1904.

Náday László: A kartellek és trustök kérdése. A M. Tud. Akadémia által dícsérettel kitüntetett pályamunka. 1905.

Pap Dezső: A törlesztéses államadósságok különféle nemei, előnyei és hátrányai. A M. Tud. Akadémia által jutalmazott pályamű. Magyar közgazdasági könyvtár. 1906.

Pisztóry Mór: A nemzetgazdaságtan haladása és iránya az utolsó tizenöt év alatt. 1888.

Pisztóry Mór: Az aranyvaluta behozatala Németországban. A M. T. Akadémia Lévy-alapjából megjutalmazott pályamű. 1891.

- Pólya Jakab: A mezőgazdasági válság kérdése. 1885.
- Pólya Jakab: Agrárpolitikai tanulmányok. 1886.
- Pólya Jakab: A gazdasági válság. 1890.
- Pólya Jakab: A budapesti bankok története az 1867—94-diki években. A M. Tud. Akadémia által a Beck Miksa-dijja koszorúzott pályamű. 1895.
- Rajnik Béla: Az Ausztriától való különválás nyomán várható alakulások. Dicsérettel kitüntetett pályamű. 1909.
- Ráth Zoltán: Évtizedünk egyenes adóreformjáról. (Ért. a társ. tud. köréből.) 1899.
- Ráth Zoltán: Népszaporodásunk kérdése a XX. század közepén. (Ért. a társ. tud. köréből.) 1897.
- Szádeczky Lajos: A czéhek történetéről Magyarországon. (Ért. a tört. tud. köréből.) 1890.
- Téglás Gábor: Tanulmányok a rómaiak dácziai aranybányászatáról. (Ért. a tört. tud. köréből.) 1889.
- Téglás Gábor: Tanulmányok a rómaiak dácziai aranybányászatáról. Az aranybányászat ethnographiai administrationalis szervezete Dácziaiban. 1891.
- Téli Iván: Solon adótörvényéről. Pest, 1868.
- Thirring Gusztáv: Népesedésünk kútforrásai a mult század első felében. (Ért. a társ. tud. köréből.) 1897.
- Tisza István: Az adóáthárítás elmélete. (Ért. a nemzetgazdaságtan és statisztika köréből.) 1883.
- Tisza István: Valutánk rendezéséről. 1890.
- Tóth Károly: A vasútkezelési rendszerek Magyarországon. Koszorúzott pályamű. 1879.
- Trefort Ágoston: Emlékbeszédek és tanulmányok. 1881.
- Vajda Zoltán: A chekk- és girorendszer fejlődése és ennek akadályai Magyarországon. 1901.
- Vargha Gyula: I. Jekelfalussy József.
- Vargha Gyula: A magyarság félszázados fejlődése. 1902.
- Vécsey Tamás: A fogyasztási egyletek. (Ért. a társ. tud. köréből.) 1870.
- Wenzel Gusztáv: Nyitra vármegyének XV. századbeli vámhelyei. Tanulmány hazánk közlekedési viszonyainak történetéhez. 1872.
- Wenzel Gusztáv: Magyarország bányászatának kritikai története. 1880.
- Wenzel Gusztáv: A Fuggerek jelentősége Magyarország történetében. (Ért. a tört. tud. köréből.) 1882.
- Wenzel Gusztáv: Magyarország mezőgazdaságának története. Kiadja a M. Tud. Akadémia történelmi bizottsága. 1887.
- Weszelovszky Károlyi Statisztikai tanulmányok hazánk közegészségi állapota felett. (Ért. a társ. tud. köréből.) 1875.

Wickenburg Márk gr.: A német birodalom valuta-reformja. 1891.

Fordítások.

Escott: A mai Anglia. Ford. György Endre. Könyvkiadó vállalat. 1905.

Hume Dávid: Közgazdasági tanulmányai. Ford. Kőrösi József. 1886.

Cairnes: Vezérelvek a közgazdaságtan köréből újból kifejtve. Ford. Jónás János. Magyar közgazdasági könyvtár. 1908.

Kidd: Társadalmi evolutio. Ford. Geöcze Sarolta. Könyvkiadó vállalat. 1905.

Laveleye; A tulajdon és kezdetleges alakjai. 1898.

Lavergne Leonce: Az angol mezőgazdaság. 1884.

Le Play: A munkásviszonyok reformja. Ford. és bevezette Geöcze Sarolta. Könyvkiadó vállalat. 1903.

Leroy-Beaulieu Pál: Pénzügytan. Ford. Láng Lajos. 1879/80,

Leroy-Beaulieu Pál: Az új socialismus és annak bírálata. 1888.

Maine Sumner: A jog őskora. Ford. Pulszky Ágost. 1875.

Malthus: Tanulmány a népesedés törvényéről. Ford. György Endre. Magyar közgazdasági könyvtár. 1909.

Mayr: A társadalmi élet törvényszerűsége. 1881.

Quesnay és Turgot munkáiból. Ford. Fenyvessy Adolf. 1887.

Ricardo Dávid: A közgazdaság és adózás alapelvei. Ford. Láng Lajos. 1891.

Sismondi: A nemzetgazdaságtan újabb elmélete. Ford. Enyedi Lukács. 1893.

Smith Adam: Vizsgálódás a nemzeti vagyonosság természetéről és okairól. Ford. Enyedi Lukács és Pólya Jakab. 1891.

Toynbee: Anglia gazdasági forradalma a XVIII. században. Ford. Navratil Ákos. Magyar közgazdasági könyvtár. 1909.

Webb: Munkás demokratia. Két kötet. Ford. György Endre. Magyar közgazdasági könyvtár. 1909.

Az 1569:58. törvényczikk.

(Kivonat *Vécsey Tamás* r. t. 1910. decz. 5-iki előadásából.)

Az 1569:58. t.-czikk a Verébélyi-féle Codexben. De bonis quondam Stephani Janokij per Cameram Scepusiensem occupatis decretum est, ut illis a quibus occupata sunt per Cameram Scepusiensem restituantur, et donatarii more consueto se statuunt, quibus si contradictum fuerit, agant iure. (Lásd a M. Nemzeti Múzeumban. Cod. saec. XVI. Fol. Lat. 2487. p. 273. finitur per me P. Werebelium).

I. Az első Habsburg-királyok, Mohács után, gyakran tartottak országgyűlést. Ferdinánd 20, Miksa 7, Rudolf 15-ször hívta össze a Karokat és Rendeket. Miksa a harmadik országgyűlést Pozsonyba 1569-re hirdette. Nevezetes ez az országgyűlés azért, mert ez az utolsó „generalis conventus“, a melyre megjelenni minden nemesnek volt joga, holott 1572 óta vármegyei követeket (nuntii comitatum) küldött a nemesség. Itt kezdődik a vármegyék politikai jelentősége, mely 1848-ig tart, midőn a népképviselőlet lépett életbe, úgy hogy a képviselőket nem a vármegyék, hanem a választókerületek választják, ezek pedig utasítást nem adhatnak, visszahívási jogot nem vehetnek igénybe.

A nemesek, a rendi világban, panaszkodni 1572 után is személyesen jártak az országgyűlésre, hát még 1572 előtt? Elképzelhető, hogy a zivataros XVI. században sok volt a sérelem. Kifosztott özvegyek és árvák, birtokból kiűzött más nemes emberek jöttek Pozsonyba 1569-ben. A panaszkodók közt szánalmat ébresztett Teufenbach András özvegye, leányaival. Szomszédvárnak visszaadatásáért rimázkodott. Ugyanilyen ügyben esedezett Erdődi Péternek, a horvát bánnak özvegye, Alapi Borbála. Kénytelen volt panaszra menni még az a kemény ember s főrendű úr, Büdi Mihály is, a munkácsi vár parancsnoka, Berog vármegye főispánja. Ott látjuk a panaszkodók közt Jánoki István fiait I. Zsigmondot és I. Gáspárt. A jánoki uradalomból t. i. Jánok, Bütös és Wayda jószágokból őket illető egész örökséget elfoglalta a szepesi kamara, akkor, mikor annak elnöke Bornemisza Gergely szepesi prépost volt, a ki erélyes és válogatás nélküli gyarapítója lehetett a kamarának, ezért emelkedett a csanádi, majd a nagyváradi püspökségre.

A Jánokiak a Hont-Páznán nemzetségnek sarjai, II. István (1503 – 1558) hagyatékát foglalta el a szépesi kamara, azalatt az ürügy alatt, hogy István törvényes fimaradék nélkül halt el, pedig élt két fia, I. Zsigmond és I. Gáspár. Idővel Zsigmond a szendrői várnak s a borsodmegyei hadaknak parancsnoka. I. Gáspár unokája, III. Gáspár a Thököli szabadságharcz egyik hőse. Az ő fia volt Farkas és II. Zsigmond. Farkas II. Rákóczi Ferencz ezreskapitánya. II. Zsigmond 1705 óta Rákóczi Ferencz kanzellárja.

Hogy II. István árvái, I. Zsigmond és I. Gáspár a kamara jogtalan foglalását nem tűrték az természetes, s miután a kamarával nem boldogultak, ezért 1569. évben az országgyűléshez folyamodtak. Itt értesültek arról, hogy az ő apai örökségüket Miksa, az országgyűlés megnyitásának napján 1569 augusztus 1-én eladományozta Zay Ferencz Felsőmagyarország volt főkapitányának. De az országgyűlés többszöri felirattal kieszközölte a visszaadást megrendelő fentebb idézett törvényt, mely a Corpus iuris Hungarici lapjain az 58. számot kapta, s czímfeliratot is nyert, sőt fel van osztva principiumra és paragraphusra.

A magyar Corpus iuris Szegedi János nagyszombati tanártól, a tudós kiadótól nyerte azt a külső formát mely némileg közelebb hozta a római Corpus iurishoz.

A szépesi kamarát I. Ferdinánd állítá fel Lőcsén, de ottani rövid működés után Miksa rendeletéből 1567-ben Kassára, a főkapitány szárnyai alá került, hol a kamara Kossuth Lajos pénzügyministerségeig állott.

A királyi kamara viselt dolgait országvilág tudta és kárhoztatta. Ezért követelte Bocskai a bécsi béke tárgyalásai során „a kamarának minden gonoszság kútfejének, romlásunk főfészkének“ eltörlését. De bizony a bécsi béke — nem ártott a kamarának.

II. Justinianus jogtételeit a glossatorok és a commentatorok, Olaszország híres egyetemein, hova egész Európa küldte a tanulni akarókat, dogmává emelték. A többek közt azt, hogy „a császárt nem kötelezik a törvények, mert az Isten a császárnak mindent alárendelt, még a törvényeket is.“ Ezt az absolutistikus kijelentést az ismert udvari jogász Tribonianus alapozta meg, a Digesták szerkesztésekor, Ulpianus egyik mondatának megeseonkításával. Domitius Ulpianus híres jogtudós magyarázatot írt a Julia és Papia törvényekhez, melyek a többek közt az unokatestvérek egybekelését, a vérrokonság közelsége miatt, tilalmazzák. Tárgyalás közben említi Ulpianus, hogy a Tanács ama tilalom alól Caius Caesárt, gúnynéven Caligulát felmentette „princeps his legibus solutus est“. A Digesták készítésekor Tribonianus eme három betűt: „his“ kihagyta s a megeseonkított mon-

datot „princeps legibus solutus est“ codifikálta (Dig. 1. 3. 31), s Ulpianus kijelentéseként közli. Ezzel a császári absolut hatalmat régi törvényre alapítá, a csonkítás elhallgatásával. Alig volt ennél végzetesebb hamisítás. Tetszett ez a római német császároknak, s elhitték mindenütt, a hova a császárnak joga (ius caesareum) elterjedt. Ezt az absolutistikus tételt annyira kétségbevonhatatlanná tette a több százados gyakorlat, hogy azt Werbőczy is elismerte (Hk. Előb. 16. cz. 5. § . . . imperator non adstringitur legibus).

Őseink korán megismerték a közszabadságot veszélyeztető elméletet. Róbert Károly császári czím nélkül is erőskezű, szervező, hatalmas monarcha. Alatta érlelődött a terv, hogy a királyi hatalom és közszabadság közti egyensúlyt intézményileg biztossítsák. Lassan ment a dolog, csak Nagy Lajos alatt mutatkozik az első siker, midőn az arany bullát átírja s kijelenti, hogy azt se ő, se utódai meg nem változtathatják. Hasonló nyilatkozatot tétetnek Mária királynővel.

Az Anjouk alatt már Európaszerte elterjedt Justinianusnak másik büszke intézkedése, a törvények örök érvényéről (clausula perpetuitatis). Nagy Lajostól a Jagellókig a mi törvényeink is megkapták az örökérvényességi záradékot, pl. Nagy Lajos decretuma „robur obtineat perpetuae firmitatis“. Eme záradékot nálunk azért fogadták el, hogy a törvény változhatlanságából mindenki megértse, hogy az a királyt is kötelezi s azt hatályon kívül nem helyezheti. Albert királynak megengedte a nemzet, hogy elfogadhassa a császári koronát, de megígértették vele, hogy a törvényt bona fide megtartja, nehogy a princeps legitus solutus *császári* elvet mint *király* is kövesse. V. László, Mátyás, II. Ulászló ígéreteit szem előtt tartva, mondja Werbőczy, hogy a törvény a királyt kötelezi ex iurata promissione. I. Ferdinánd ígéri, hogy az ország törvényeit megtartja kegyes és igazságos királyhoz illően (ut pium et iustum decet principem).

III. A törvények megtartását biztosító királyi ígélet stilusa egészen kialakult Miksa alatt. Már az 1569. évi törvények szentesítési záradékban a maig is szokásos kifejezést használja t. i. a törvényt „*helyesnek kedvesnek, nyilvánítja s mind maga megtartja, mind más hiveivel megtartatja.*“ Ez azt is magában foglalja, hogy a törvény végrehajtásáról a király gondoskodik.

De a törvény végrehajtásának elodázásaért vagy elmaradásaért a királyt nem lehet, mást pedig 1848 előtt nem szoktak felelősségre vonni. Ezért igen sok törvény holt betű maradt. Ezen a bajon segített az 1848; III. t.-cz. 32. § c) pontja, mely szerint „a miniszterek feleletre vonatnak a törvények végrehajtásában elkövetett mulasztásért“. És hogy az egyéni felelősség annál szembetűnőbb legyen, az 1867: IX. és XVIII. t.-cz. meg-

kezdte azt az új alkotmányos gyakorlatot, hogy a törvényhozó minden egyes törvénycikk végére azt a zárószakaszt illeszti, mely egyenesen és világosan kimondja, hogy a kérdéses törvény végrehajtásával melyik miniszter bizatik meg.

Bizony az 1569:58. t.-cikk végrehajtása nehezen ment. A visszaadást elrendelő törvény meghozatala után még két év mulva is a szeptesi kamara birtokolta a Jánoki-örökséget. Ezt a huzavonát végre megsokalta a király s 1571 december 5-én újra, most már ötödször parancsolta meg a visszaadást. De az adományos Zay Ferencz is követelte a beiktatást. Ennek Jánokiék ellenmondtak, miből per keletkezett. Úgy látszik, hogy a szeptesi kamara 1572. év elején végre mégis valamit visszaadott Jánokiéknak, egy részt a Jánoki leányág számára foglalt el Baxai János, más részt peregyességileg megkapott Zay. A sok panasz, kérvény, országgyűlési sérelem, felirat, leirat, sürgetés, a visszaadást rendelő törvény s ez alapon kiadott számos királyi parancs mind keveset használt, mert 1848 előtt nem volt intézményileg biztosítva a törvények végrehajtása.

Sermones Dominicales.

Két hatalmas kötetben, 90 iven,¹ bocsátotta közre irodalomtörténetünk nagytudományú bűvara és tudósa, Szilády Áron, azt a két magyar glossás latin codexet, melyek közül az egyik a budapesti Egyetemi Könyvtár, a másik a németújvári ferenczrendi kolostor birtoka. Tartalmuk részben azonos, részben kiegészíti egyik a másikat Vasárnapi szentbeszédnek, csaknem mindig az evangelium megfelelő szakaszát közölve előbb, latin s magyar jegyzetek, ú. n. glossák kíséretében. Ilyen glossák, melyek nemcsak egyes szók, hanem néha egész mondatok, találhatók nemcsak a bevezető részekben, hanem a beszédek szövegében is. A két codexet — mind a kettő másolat — a 80-as évek elején Fejérpataky László fedezte fel, s az egyikben (a németújváriban) olvasható magyar glossákat a Magyar Könyvszemlében (1883: 114—134) közölte is. Bár így a codexek legértékesebb része, a magyar bejegyzések, ismertekké váltak, Szilády munkája mégis helyes és hasznos. Egyfelől, mert a töredékes magyar jegyzetek csak így váltak valóban fölhasználhatóká és értékesekké. A mióta

¹ Sermones Dominicales. Két XV. századból származó magyar glossás latin codex. Bevezetéssel és szótárral ellátta Szilády Áron. Budapest, Akadémia, 1910. N. 8-r. I. kötet: XX, 664; II. kötet: 764 l. Ara 30 K.

codexeink magyar szövegét az eredeti segítségével iparkodunk megállapítani, számtalanszor tapasztaljuk, hogy a magyar fordítók tökéletlen nyelvkészsége miatt a helyes értelem csak az illető latin szöveg útbaigazítása nyomán sikerül. Itt is, azáltal, hogy kezünkben van a glossák alapjául szolgáló szöveg, sokkal nagyobb világosság derül reájuk. A pontos és megbízható szótár, mely a magyar szavakon kívül a codex megfelelő latin részeit is közli, többnyire fölment az eredetiben való keresgélés kényszere alól, de a szaktudós számára nem teszi fölöslegessé. Másfelől magából a latin szövegből több magyar folkloristikai és culturtörténeti tanulságot vonhatunk le, s éppen ebben találjuk a kiadásnak igazi jelentőségét. A legérdekesebb közöttük mindenesetre, hogy a II: 661. l. tanúsága szerint már a XV. század közepén élt nálunk az a babona, hogy a kakuk kiáltásaival megjósolja, hány évig él még az ember. Ilyen az I: 140. l. közölt kis mese, mely a Wundt Völkerspsychologie-jében (1905. kiadás II: 337. l.) említett napmythosra emlékeztet, s a melynek eredménye a következő leoninus:

Rusticus in luna quem sarcina detinet una,
Monstrat per spinas nulli prodesse rapinas.

Olvasható a beszédek között egy eredeti magyar csoda is (II: 446. l.): egy pap nem akarta elhinni, hogy az ostya valóban átváltozik Krisztus urunk testévé. Megismétlődött a bolsenai mise vagy ahhoz hasonló: az ostya egyszerre valóságos hússá alakult át s ez a szerző állítása szerint még az ő korában is Györött volt. Megemlíti azonkívül codexünk magyar szenteinket is, István királyt, Imre herceget, László királyt és Erzsébetet. Nem lehetetlen az sem, hogy az a „pokolnak sérelmi“, melylyel codexünk a „dolores inferni“-t fordítja, (I: 301. l.) talán valami régi magyar temetési-kori népének rimes töredéke. Az ugyanott olvasható részlet: „Inde venit quod agricolae et coloni *zanto capalo* etc. arando circa animalia canticum Adae clamant *hee hee hay hay* etc.“ — egy régi vetőénekünkre enged következtetni. Hogy a népies etymológiák készítésében népünk mennyire megelőzte Horvát Istvánt az az *Ajalon* völgynek *Hajoljon* írásában (II: 375. l.) és a *Longinus* névhez fűzött *vaklangos* glossában (II: 137. l.) találja bizonyosságát. Az előbben idézett részlet pedig arra vall, hogy a beszéd-szerkesztő egyházi férfiú meg volt győződve arról, hogy Ádám és Éva anyanyelve magyar volt!

Ezekből és egyéb magyar utalásokból azt lehetne következtetni, hogy a vasárnapi szent beszédek szerzője magyar pap volt. Ez azonban, a mint Szilády Áron meggyőzően igazolja, téves föltevés. Kimutatja a párhuzamok jelzésével, hogy a 123 beszéd közül 45, tehát a harmadánál több vagy egyszerű átvétel

Jacobus de Voragine *Sermones dominicales*éből vagy két-három beszédének contaminációja, s a többi eredetisége valószínűleg csak ugyanennyi. Szóval a magyar pap e beszédeket nem írta, csak leírta. Másolt, de azért belevitte egy kevésbé a maga egyéniségét: compilált, rendezgetett s merített az ismereteiből, a középkori példatárakból (Caesarius Heisterbachius. Beda, *Vitae Patrum, Gesta Romanorum*). Ez a megállapítás és forráskimutatás Szilády Áron egyik nagy érdeme.

De a tudós kutató itt nem állt meg. Vállalkozott arra a nehéz föladatra, hogy megállapítsa — már a mennyire lehetséges — ki volt ez a sokat emlegetett magyar pap? A mint a *Szép Ilonka* abból a két sorból alakult, mely Vörösmarty fejében zsongott:

Hervadása liliomhullás volt,
Ártatlanság képe s bánaté...

Szilády figyelmét is egy halvány elmosódott bejegyzés kapta meg két szó, mely a Budapesti Codex első lapján maradt fönn: fris̄ dios. A rövidítést fölbontva Fratr̄is Dionysii-t kapott.

Ezen a nyomon indult el. A magyar compiler neve tehát Dénes, a miben megerősítette őt, hogy a bevezető homiletikai elmélkedés végén Dionysius Areopagitára, névrokonára, hivatkozik, noha bátran hivatkozhatott volna másra is. A pusztá keresztnév azonban még nagyon keveset mond. Szilády módját ejti, hogy élő alakká emelje. Ez a Dénes pap valószínűleg ugyanaz a Dionysius de Mohacz, a ki Fraknoi összeállítás szerint mint bécsi egyetemi hallgató 1431-ben baccalaureatus lett s 1443—1470 pécsi kanonok és tolnai főesperes volt. Érvei a következők: 1. A két codex a németújvári codex végén olvasható bejegyzés szerint 1470-ben készen állott, ez tehát „terminus, ante quem“. A budapesti codex viszont beszél az 1444-ben meghalt s 1450-ben szentté avatott sienai Bernádról, s az 1456 okt. 23-án meghalt Capistrán Jánosról úgy emlékezik meg, mint élőről. A codex írása tehát valószínűleg 1456-ban kezdődött s 1470 előtt befejeződött, a mi Mohácsi Dénes életkorához igen jól illik. 2. A codex írója, a mint a különböző szerzetes alapítókról tett nyilatkozatai bizonyítják, nem volt szerzetes, és valóban Mohácsi Dénes is világi pap volt. 3. A codex magyar bejegyzései a baranyai nyelvjárást tükrözik vissza, a melyet Dénes kanonok is beszélt. 4. A könyv szerzője pécsi pap volt, mint Dionysius de Mohacz. 5. A szent beszédek magyarországi összeállítója itt az országban beszélt Capistránnal, valószínűleg mikor az Pécs felé utazott, a mi megint Szilády föltevését erősíti. Külön-külön e bizonyítékoknak talán nem volna elég súlyuk; így együtt azonban olyan az erejük, hogy teljesen igazat adhatunk Szilády Áronnak, mikor Mohácsi Dénesben keresi a két codex magyarországi összeállítóját.

Végül összehasonlítva e glossákat Nyirkállai Tamásnak Kovachichtól ismertetett glossáival, megállapítja, hogy Nyirkállai Tamás fölhasználta Mohácsi Dénes jegyzéseit.

Azt pedig, a mit más kiadásnál mint kiváló érdemet jegyeztünk volna föl, hogy a kiadás a legnagyobb philologiai akribéiával történt, hogy a nyomtatott szöveg az utolsó betűig lü a kéz-irathoz s annak még külső beosztását is feltünteti: annak föl- említését bátran elmellőzhetjük, valamint a nyelvészekre bizzuk a magyar glossák birálatát és értékesítését.

Széchenyi és Czuczor Gergely.

Széchenyi a megalakult Akadémiának nemcsak munkálataiban vett tevékeny részt, hanem figyelemmel kísérte a személyi változásokat is. Ezt bizonyítja Czuczor Gergelynek segédjegyzővé és levéltárnokká való megválasztatása 1835-ben.

Sok levél bizonyítja, hogy az Akadémia, akkor Magyar Tudós Társaság tagjai különösen akadémiai reform-ügyekben és személyi dolgokban Széchenyihez fordultak kérésükkel vagy ajánlataikkal. Hozzá fordult Fáy András is, ez évben megküldvén neki „Nézetek a' Magyar Tudós Társaság dolgaiban“ című javaslatát. Fáy ebben foglalkozván avval az eshetőséggel, hogy Döbrentei Gábor titoknok helyébe Schedel Ferencz segédjegyző választatik meg, segédjegyzőnek és levéltárnoknak Czuczor Gergelyt ajánlotta Széchenyinek e szavakkal: „...másod Titoknoknak alig lehetne jobbat választani Czuczor Gergelynél, ki Benedictinus ugyan, de kinek köntösén kívül semmije sem fekete“.

Fáy ajánlata nem volt Széchenyire hatás nélkül, ezt kétségkívül hitelesen bizonyítja maga Czuczor Gergely, a ki megválasztatása után e levéllel (megvan a Széchenyi-Múzeumban) köszönte meg Széchenyinek pártfogását:

Méltóságos Gróf, és Királyi Kamarás Úr,
Kegyes Jóakaró Uram!

Sorsunk' jobbra fordulásán örvendeni természeti ösztön; jólétünk' előmozdítójának háladatos szívvvel hódolni szent kötelesség. E' két indító ok serkent és bátorít engemet, hogy jelen soraimmal Méltóságod' nagy tekintetű személyének elébe bizodalommal járuljak, 's a' mit kebelem eddig rejtve tarta, most azt őszinte vallomással fölfödözsem.

Hivatalosan értesemre adatván, hogy az utolsó nagy Gyűlésnek igazgató, tiszteletbeli, 's rendes Tagjai által a' magyar tudós Társaság' Segédjegyzővé, s Levéltárnokává szavazatok'

többségével megválasztattam, elfogadott az örömezés, részént a' megkülönböztetés' jelessége miatt, mellyre még ezután kell magamat érdemesbítenem, részént és kiváltképen pedig, mivel olly helyzetbe tettem, mellyben egyéb gondokról 's elfoglalásoktól felmentve éltem' napjait egyedül a' magyar literaturának, úgy-mint vonzódásom' legkedvesb tárgyának szentelhetem. De örömezésemet még inkább neveli és felmagasztalja azon érdekes körülmény, mellyet hiteles kútföböl volt szerencsém érteni, hogy megválasztatásomat Méltóságod különös részvétellel pártfogolni, 's ügyemet előmozdítani kegyeskedett. Ennek megfontolása ellenállhatlanul ösztönözi kebelemet, hogy Méltóságodnak a' leg buzgóbb hálaérzelemmel hódoljak, 's ha új hivatalom, 's kedvező helyzetem a' tudós Társaság' diszére, 's édes Hazám' javára csekélynyi mit gyümölcsözne, azt kitünőleg Méltóságod' kegyes pártfogásának tulajdonítsam. Ki többnyire tapasztalt kegyeibe ajánlott megkülönböztetett tisztelettel maradok

Méltóságodnak

Rév-Komárom, Sept. 24. 1835

alázatos szolgálja

Czuczor Gergely

Sz. Ben. rendbeli Áldozó Pap.

Köztudomású, hogy Czuczornak megválasztatása után nem egész két év mulva, 1837-ben, le kellett mondania akadémiai hivataláról s Pannonthalmára kellett mennie, mivel két ellensége titkos feljelentésben megvádolta, hogy paphoz nem illő világi életet él s szerelmes, világi költeményeket ír.

Az Akadémia igazgatótanácsa sajnálattal vette tudomásul lemondását s a jegyzőkönyvébe iktatta, hogy eddigi szorgalmával, pontosságával „s minden tekintetbeni viseletével teljesen meg volt elégedve“.

Czuczor több év mulva az Akadémiához került újra, melynek tagjai megőrizték Czuczor iránt érzett barátságukat és nagyra-becsülésüket. 1844-ben ugyanis az Akadémia egy kétkötetes magyarnyelvű kéziszótár kiadását határozván el, a szótár szerkesztőjének a tagok egy része, különösen Toldy Ferencz, Czuczort óhajtotta, miként a következő levele bizonyítja:

Kedves barátom,

A nagy gyűlés tegnap és ma tartott üléseiben egy értelmező magyar szótárnak minél előbbi kiadását határozta. Ebben az élet és tudomány minden szava felvételük s így a fellesztett, elavult, a használati táj- s az elhatalmazott nem helyes új szók, megjegyeztetvén az utóbbiaknál a' képzési vagy értelmi helytelenség is. Az értelem magyarul adatik, és csak ott tétetik

deák, német v. más nyelvű szó, hol az a felvilágosítást előmozdítja. Kitétetik a beszédrész, minden eltérés a paradigmától, a szókötés, példák, mondások, példabeszédek. Az értelmező részt a társaság r. tagjai készítették s készítik, egy szerkesztő választatik, ki külön utasítás mellett rendbe szedi, kiegészíti azt, elkészíti a nyelvtani, szókötési s példázó részt, 's dolgozását időről időre egy ellenőrző vizsgálóval közli, ki ott hol eltér a szerkesztőtől, s ezt meg nem győzheti, a nyelvtudományi osztály elibe hozza a kérdést, az értelmezési kérdések pedig az illető osztályok által intéztetnek el. A szerkesztő az egész munkáért 2000 ft kap, s a mennyire lehetséges, két év alatt köteles elkészíteni munkáját; s a vizsgálóval s az osztályokkal leendő folytonos összehatás végett Pesten kell hogy lakjék.

A szerkesztő választás hihetőleg hétfőn lesz Több név van szőnyegen, te is ajánlattál. Irj nekem, édes barátom, ha állapotod, melyben egész szívből részt veszek, megengedi, rögtön kész volnál-e e munkát felvállalni, s e végre Pestre jőni? Azért lenne pedig jó felelned, ne hogy elválasztatván 's nem jöhetvén, vagy jönni nem akarván, más, ki melletted minoritasban találna maradni, utóbb épen azért ne fogadja el majd a megbízatást, mert első választáskor a majoritást nem bírta.

A nyelvtudományi osztály nem tarthatta meg ülését, mert a vidéki tagok közül Nagyon kívül senki sem jelent meg. Még nem tudom, mi fog a nyelvtannal történni. A tagok szorgalmasan készítettek el az előmunkálatokat.

Isten veled, kedves barátom! s múltjanak el fölötted bajod kinjai.

Ölel hű barátod. Decz. 17. 1844.

Szerkesztőknek tényleg többen voltak ajánlva. Így Czuczor Gergely és Stettner György, kiket Vörösmarty, Luczenbacher János, Gebhardt és Szalay ajánlottak; Fogarasi, a kit Vállas Antal, Sztrokay József, Szontagh Gusztáv, Frivaldszky József, Eötvös József és Schedel; Vörösmarty, kit Sztrokay Antal, Kiss Károly, Kubinyi Ágoston, Györy Sándor, Szontagh Gusztáv, Tarczy, Bugát, Döbrentei, Nagy János, Fogarasi ajánlottak. Vizsgálóul Bajzát és Fogarasit ajánlották.

A decz. 24-én tartott választáson 24 szavazat közül 22—22 szavazattal Czuczor Gergely választott meg szerkesztőnek, Fogarasi János vizsgálónak. Ugyanekkor a nagygyűlés megkérte az elnöklő gr. Széchenyi Istvánt, szólítsa fel Rimély Mihály főapátot Czuczor elbocsátására.

Széchenyi a következő levéllel — Toldy fogalmazta — kérte föl erre a főapátot:

Méltóságos és Főtisztelendő Főapát Úr!

A magyar tudós társaság nagy gyűlése, mai nap tartott ülésében, nagy szótára fizetési szerkesztőjéül, egy értelemmel nagytiszt. Czuczor Gergely Prof. Urat választván, azon kérést intézem Méltóságod elébe, ne vonná meg szerzetének ezen jeles tagjától az engedelmet, mintegy három évre, a meddig t. i. e munka folyhat, Pestre tehetni által lakását, hogy ezen, a derek férfira is dísz hozandó, megbízatásában voltaképp eljárhasson.

Midőn e kérdésemre minél előbb és pedig kedvező válaszát annál is inkább reményleném, mert közönségesen tudva van, hogy azon környületek, mik ezelőtt hét évvel a tisztelt tagot kebelünkbe elhívták, már rég végkép megszűntek: magamat Méltóságod szivességébe ajánlom 's maradok a Méltóságos Főapát Úr lekötöztetett szolgája.

Pest, decz. 24. 1844.

Czuczor Schedel Ferencz titoknoktól értesült megválasztásáról, ezért a következő köszönő levelet intézte Széchenyirez és az Akadémiához:

Méltóságos Gróf,
Academiai Másod-Elnök Úr,
Legkegyesebb Uram!

Meglepő örömmel érttem az academiái Titoknok úrtól, hogy a Méltóságod elnöklete alatt tartott nagygyűlésben a Nagy Szótár szerkesztőjévé választattam. Midőn e terhes, de személyemet érdemem fölött kitüntető feladást teljes készséggel elvállalom, egyszersmind szerencsém vagyom a pannonhegyi Főapát úr meghagyásából, ennek különös tiszteletjelentése mellett, tudósítani Méltóságodat, hogy a nmélt. Fő Cancellár úrtól érkezett levél értelménél fogva megengedtetik lakásomat Pestre tenni által, mit is, mihelyest a tek. Académia velem parancsolni méltóztatik, ez iskolai félév bezárta után legott teljesíthetek

Ebeli alázatos tudósításom mellett megkülönböztetett mély tisztelettel vagyok

Méltóságodnak
Győr, jan. 12. 1845

alázatos szolgája
Czuczor Gergely
m. academiái r. tag.

Czuczor csakhamar Pestre költözködött s hozzálátott a magyar szótár szerkesztéséhez. E szótár eredetileg kétkötetes kéziszótárnak volt tervezve, a melyet két év alatt kellett volna befejezni. Ezen feltételekből egyik sem teljesült, mert a *Kézi* szótárból *Nagy* szótár, a két évből (1845—1874) 29 év, a két kötetből *hat* lett.

Viszota Gyula.

Folyóiratok szemléje.

1. AZ ATHENAEUM f. é. III. és IV. számában három nagyobb tanulmány jelent meg. I. *A művészi látás kétfélesége* Freund Máriától, mely elméleti és történeti megvilágításban tárgyalja a felvetett problémát. A látható valóság térből és a benne helyet foglaló testekből áll. A testeknek vannak formai és színes sajátágaik. A mozgást is formai sajátágnak kell tekinteni, mert a művészetben az csak mint forma jelenik meg. A teret levegő és fény tölti ki. Ezeknek együtteséből áll a látható világ, mely a két térbeli utánczó művészetnek, a szobrászatnak és a festészetnek tárgya. A szobrászat ezek közül csakis a testet utánozza a maga három kiterjedésében, úgy hogy azt a térből kivesszi és mint a világtól elszakadtat, egészen különálló jelenséget adja vissza. E szerint a szobrászat, a szemünkkel érzékelhető világot véve tekintetbe, az abstraháló művelet egy nemét hajtja végre. Együtt jár ezen abstraháló művelettel, hogy a testet, mint egyes jelenséget, közlről nézi és annak közelségi képe, tapintási képze az alapja művészi fölfogásának. Ebből származik a szobrászat minden lényeges jegye. A relief már nem abstrahál ennyire, ha akarja föltüntetni a testet a maga három kiterjedésében és az azt körülvevő teret is. Már két tényezőt vesz tekintetbe, tehát nem abstrahál annyira a valóságot alkotó tényezők együttes megjelenésétől; már nem pusztán a tapintási látáson, hanem az abszolút látáson és evvel együtt a sík látáson alapul. A tiszta relief azonban nem mutatja a két tényező, a test és a tér egymásra való hatását, ezek nincsenek kapcsolatba, egységbe hozva, hanem különállóan vannak föltüntetve. A reliefen a test harmadik kiterjedése kisebb vagy nagyobb lehet, fokozatosan csökkenhet annyira, hogy a síkon a tiszta, egyszerű vonalas ábrázolás áll elő. Viszont a vonalas rajz oly mértékben nyerhet harmadik kiterjedést, hogy előáll a test. Egy elmélet ez utóbbi esetben látja a szobrászi utánczás keletkezését. A festészet az egész látható valóságot, a maga együtteségében, térbeli összefüggésében ábrázolhatja. Már nem csak egymagában látja az ábrázolandó tárgyat, nem szerez arról tapintási képzetet, hanem egyszerre több dolgot lát meg. A szemét nagyobb távolságba állítja be és ekkor a látósíkban, mint egy síkban együttesen megjelenik a test és a tér két dimensionális látszata, a sík két kiter-

jedésének megfelelően. Csak lassankint fedezi föl a szem a sík látzatban azt, a mi a harmadik kiterjedésre utal, s a mikor megtalálja a látósíkot és abban a harmadik kiterjedés látzatát, akkor megszerzte a festészet látási föltételét. Azt mondhatnók, hogy a festői látás lényege több dolognak egyszerre való észrevévése, a valóságot alkotó összes tényezők együttes hatásának tekintetbe vétele; a szobrászattal szemben, a valóságot alkotó tényezők együttes megjelenésétől nem abstrahál. Tehát minél teljesebb látszatra törekszik: nem a dolgok olyan visszaadására, a hogyan azok valóban-vannak, hanem a dolognak olyan föltüntetésére, a hogyan azok nekünk, szemünk sajátos alkatanál fogva, együttes hatásukban megjelennek. — A II. tanulmány: *Az esztetikai tetszés alapproblémája* Mitrovics Gyulától. Szerző nyolcz fejezetben foglalkozik tárgyával. Ezek: 1. Az esztetikai tárgy és a szemlélő alany viszonya. 2. Egységes esztetikai alapelv felállíthatásának elvi lehetősége. 3. A kellemes és kellemetlen egyetemes problémájának azonossága az esztetikai tetszés és nem-tetszés kérdésével. 4. A tetszés kérdése és az esztetikai megismerés. 5. A tetszés kérdése és az érzelmi hatás physiologiai tényezői. 6. A tetszés kérdése és az érzelmi hatás psychologiai tényezői. 7. A tetszés kérdése és a műalkotás esztetikája. 8. Végső eredmény: A szép-érzelmelek — a tetszés és nem-tetszés — alapkérdésének megfejtése tehát az, hogy tetszik, a mi tudatunk meglevő elemei között könnyedén, de mégis kellő erővel is természetesen helyezkedik el. — A III. dolgozat *Ötven évi Nagy Olivér tanulmánya: A dynastikus politika hullámzásai a szabadságharcztól a kiegyezésig*. A szabadságharc s az utána következő szomorú események legerősebb kritikáját éppen maga a koronás úr mondta ki akkor, mikor az alkotmányosság útjára lépett, elismerve ezzel azt, hogy tizennyolcz évnek imbolygó, bizonytalan politikai hullámzásai nem voltak képesek az állam és a dynastia hajóját biztos révbe vinni. De szükségünk van ennek a legutóbbi absolutismusnak kritikai ismeretére is mert talán geometriai pontossággal lehet itt megállapítani azt a tényt, hogy a dynastikus és a nemzeti politika ütköző pontjai körülbelül mindig azonosak. Változnak az emberek, változnak a körülmények, de az ütközőpontok ugyanazok maradnak. Ezek élesítik ki a hatalmi tényezők közti ellentéteket, ezek idézik elő a sokszor elkeseredett mérközéseket. És ha rájövünk arra, hogy a dynastia és a nemzet közti harcok már századok óta mindig azonos forrásból fakadnak, ha a történelem bölcséletének a segítségével meg tudjuk állapítani azt, hogy *a hatalomért való versengés volt mindenha a nagy harcok szülőoka*, akkor már értékes tapasztalataink is vannak a jövőre nézve, mert elkövetkező küzdelmeink megvívására a multból, annak tanulságaiból vehetjük a legbiztosabb fegyvereket. Talán sehol annyira be nem bizonyosodott az a tétel, hogy a történelem az élet tanítómestere, mint a mi magyar nemzetünknek évszázadokon keresztül a dynastiájával folyta-

tott küzdelmeiben. Az érdekelletétek, némileg változott alakban, de mégis mindig ugyanazok voltak: *versengett egymással a nemzet és a király, hogy melyiküké legyen a hatalmi súlypont?* És ebben a versengésben a fegyverek évszázadok óta majdnem ugyanazok, sőt a harcozi modor sem változott. Lehet-e jobb iskola tehát a nemzetnek arra, hogy az elkövetkező korszakok valószínű küzdelmeinek a képét maga elé festhesse, mint az, hogy ha lelki szemei elé idézi azokat az idöket, midőn évtizedekkel, vagy évszázadokkal ezelőtt szintén hasonló divergáló czélok megvalósítása végett helyezkedett egymással ellentétbe ez a két hatalmi tényező? Mert ez a mi örökös küzdelmeink rúgója. *Mióta a magyarság állami létre fejlődött, mióta a királyság megalakult, azóta folytonos a küzdelem a nemzet és királya közt a hatalmi súlypontért.* A dynastikus politika, folytonos kölcsönhatásban hullámzott a világpolitika nagy mozzanataival. A második francia császárság megalapítása épp oly hatalmas előmozdítója volt nálunk 1851 végén a végleges polgári absolutismusnak, mint a hogyan 1866-ban a porosz háború s a német hegemonia elvesztése a kiegyezés felé való gravitatio végleges elhatározásának. Ezek a nagy tanulságok. A történelemből csak az nem tanul, a ki annak a böleselete iránt nem érdeklődik, a ki események halmazatát látja abban az organikus lények, a nemzetek, természetszerű fejlődési vagy visszafejlődési processusa helyett. Bizunk benne, hogy mi magyarok a históriánkat gondolkozva olvassuk s adott esetben valljuk is a régi igazságot, hogy *historia est magistra vitae.* — Az *Irodalom* rovatában E n y v v á r i J e n ő *A Bolzano-féle logika kérdésével* foglalkozik. Bernard Bolzano Wissenschaftslehre-je, a melyről joggal állíthatók E. Husserl szavai, hogy ez a mű, a „logikai elemtan“ tekintetében mindent felülmúl, a mit a világirodalom eddig rendszeres logikákban nyújtott s a mely — sajnos — oly soká volt a feledés homályába boritva, az utolsó években egyre fokozódó figyelem és beható tanulmány tárgya lett. Olyannyira, hogy ma már alig jelenik meg logikai és ismerettani munka, a mely Bolzano hatásától ment volna. A Wissenschaftslehre-ben lefektetett gondolatok, mint mozgató rúgók látszanak hatni napjaink philosophiai életére. A psychologisták és logisták polemiái, melyek ma a philosophiai mozgalmak homlokterében állnak és a melyeknek eredményei talán a jövő böleseletének jellegét fogják meghatározni, Bolzano logikájának hatása alatt támadtak. Bolzano törekvése, a gondolkodás tárgyait „önadottságukra hozni“, azokat „utolsó és teljes értelmükben“ megvilágítani, „szem elé állítani“ — új életre kelt a phaenomenologiai vagy phanseologiai módszerben, melynek termékenyítő hatása máris észlelhető a philosophiai irodalomban. Ugyancsak E n y v v á r i ismerteti még: *Dietrich Heinrich Kerler, Über Annahmen.* Ulm: H. Kerler, 1910. 36. l. cz. dolgozatot. Szerző ki akarja mutatni, hogy a „feltevések“ („Annahmen“), melyeknek theoretikus vizsgálataival Meinong a megismerési tények egy fontos és eddig elhanyagolt

területét vélte feltárni, a gondolkodás logikája és pszichológiája számára, nem bírnak azon jelentőséggel, melyet ez a gondolkodó nékik tulajdonít. — Dr. Kornis Gyula: *Otto Lipmann: Grundriss der Psychologie für Juristen*. Mit einem Vorwort von Fr. v. Liszt. Leipzig. 1908. Verl. I. A. Barth. ez. munkájáról ír. Mindinkább utat tör magának az a belátás, hogy a jogász a büntetőjognak sem elméletében sem gyakorlatában nem felelhet meg nehéz és fontos föladatának alapos pszichológiai előképzettség nélkül. *Liszt*, a berlini egyetem büntetőjogi tanára szomorúan konstatálja a tényt, hogy ez az előképzettség a legtöbb esetben hiányzik; ezt annál inkább teheti, mert egy évtized óta a pszichológiának külön, a büntetőszolgáltatásra alkalmazott ága, a *Kriminalpsychologie* nagy fejlődésnek indult. *Binet, Claparède, Grosz, W. Stern, Wertheimer, Klein* stb. már nemcsak előmunkálatakat végeznek, hanem számos positiv eredményre is jutnak. A címűl irt munka szerzője, *Lipmann*, maga is kiváló úttörője a pszichologia ez új ágának. Jelen művében először is kimutatni törekszik, mennyiben segédtudománya a pszichologia a jogtudománynak. A jogász emberekkel s emberi cselekvésekkel foglalkozik; valamint az asztalosnak ismernie kell a fának tulajdonságait, melyet feldolgoz, hasonlóképp a jogásznak emberismeretre van szüksége, hogy megértse, mikép történhetett, hogy valaki ezt vagy azt a tettet elkövette, hogy az egyik jobban, a másik rosszabbul emlékszik valamely tényre, hogy az egyik a vallomást megtagadja, a másik meg „Ádám és Évánál“ kezdi. A jogásznak az embereket nem szabad pusztán a törvény tárgyainak tekintenie, melyekre a paragraphusokat mechanikusan alkalmazza, hanem élő *alanyoknak* kell tartania s megértenie őket. A könyvnek igazi értéket mégis a *tanúvallomások pszichológiájára* és a *tényállás diagnostikájára* vonatkozó eddigi kutatásoknak tömör, tényeket és módszert egyaránt tartalmazó összefoglalása kölcsönöz. — V. S. a *Rivista di Filosofia*, 1910, I. füzetét ismerteti. Czikkei közül magasau kiemelkedik az a tanulmány, melyet *Alessandro Chiappeli*, firenzei tanár, irt *A philosophia új törekvései és jelenlegi áramlatai* czimen s melyet tartalmi érdekességén kívül még két körülmény tesz jelentőssé. Először is egységes szempont alá iparkodik foglalni korunk philosophiájának nagyon is szerteágazó szálait, s e szempont a különböző iskoláknak Kant kritikájához való viszonya. Másrészt a tanulmány a jeles olas író philosophiai hitvallását is sejteni engedi. A füzet többi cikkei. *A. Faggi: A positivismus kezdete.* — *U. Formich: Az ind philosophia tanulmányozásáról.* — *F. Enriques: Hegel metaphisikája tudományos szempontból tekintve.* — *F. De Sarlo: A természet fogalmáról.* — *E. MorSELLI: Az erkölcsi idealismus alapja.*

2. A BUDAPESTI SZEMLE 1910 novemberi füzetének tartalma: *Lé v a y J ó z s e f Gyulai Pál sírkövére* című költeményt irt halálának első évfordulóján. — *R i e d l F r i g y e s Gyulai Pálról* irt tanulmányt, melyben jellemének és életének vázolója után, mint kritikust,

lyrikust és novelláírot jellemzi. — Haraszi Gyula *Gyulai Pál emlékének* címmel hozzá intézett levelekből közöl részeket, melyek bepillantást engednek a folyóirat szerkesztésének titkaiba, másrészt tanúságot tesznek arról a buzgóságról, melyet Gyulai a szerkesztői téren kifejtett. — Angyal Dávid *Az 1444-iki szegedi békéről* irt tanulmányt. Tudvalevőleg I. Ulászló váratlanul kötötte meg a szultán követségével a békét Szegeden s épp oly váratlanul bontotta föl az esküvel megerősített kötést. A sokféle magyarázatot bírálva, e nevezetes események körülményeit és okait vizsgálja. Szerinte az ok csakis az lehetett, hogy Ulászló környezetében a magyar főurak — Hunyadival együtt — Cesarinitól ösztönözve és segítve s néhány lengyelre is támaszkodva, legyőzték azt a lengyel pártot, mely a béke megkötésére birta volt a királyt. A szegedi béke megkötése és felbontása az udvari pártok háborújában leli magyarázatát s e háború az európai és hazafi lengyel pártoknak küzdelmével van kapcsolatban. — Földes Béla *Saint-Simon és iskolája* címmel részletet közöl az Akadémia könyvkiadó-vállalatában megjelent „A socialismus“ cz. munkájából. — Schächter Miksa *Az orvos a bíró előtt* című cikkében két évtizedre terjedő tapasztalatra támaszkodva szövé teszi az orvos helyzetét a bíró előtt. — Ezután Barrie *Margaret Ogilvy* cz. regényének fordítása következik. — Lévy József *Bérczek, erdők* című eredeti költeményét közli. — A Szemlében Concha Győző *Emlékezés Brassai Sámuelre* címmel Brassai nagy egyéniségének egyes vonásaihoz szolgált adatokat élte utolsó éveiből. — Az *Értesítő*ben Szikra: Judith, Szini Gy.: Egy sápadt asszony, Kupcsay F.: A boldogság kis kátéja, Pekár Gy.: A kölcsönkért kastély (Papp Ferencztől); Weszely Ö.: A modern paedagogia útjai (Dénes Lajostól); Nietzsche: A tragédia elmélete; ford. Fülep Lajos (Nagy Józseftől) vannak ismertetve. — A füzetet az új magyar könyvek jegyzéke zárja be.

3. Az EGYETEMES PHILOLOGIAI KÖZLÖNY mult évi deczemberi (X.) füzetében első helyen Gálos Rezső értekezésének, *Arany János esztétikája*, befejező része olvasható. Aranynak a jellemzés fontosságáról és természetéről vallott nézeteinek összefoglalása után az „eposzi hitel“ kérdését fejtegeti, majd befejezésül összeállítja Schiller és Arany aesthetikai fölfogása között az egyező mozzanatok, melynek alapja, hogy a forma = lényeg, s a költészet célja az eszményítés. — Pais Dezső *Janus Pannonius Eranemusa és a latin klasszikusok* cím alatt azt a hatást kutatja, a mit a híres humanista ezen művében a római írótól vett. Egybevetéseinek eredménye, hogy az „Eranemus“ egyes mozzanatai, a benne található képek, sokszor aprólékos vonásaikban is, a római költők nyilvánvaló, párhuzamos idézetekkel kimutatható befolyását mutatják. Főként Vergilius, Ovidius, Lucanus és Statius hatása vehető észre. — *Pindaros első olympiai ódájának metruma* cím alatt Boros József befe-

jezi a IX. füzetben megkezdett dolgozatát. A metrumnak a tánczczal való összevetése alapján világosan megérteti a metrumokat alkotó kolonokat s megfejtji, hogy az egyes stropha, antistropha és epodus azért egyenlő terjedelmű és egyenlő mértékű, mert egyazon táncznak felel meg mindegyik. A szöveg alárendelt jelentőségű, előbb alkotta meg Pindaros a tánczot, azután a metrumot s a mondanivaló elrendezése csak azután következett. — A *Hazai irodalom* rovatában P e t z G e d e o n ismerteti Körös Endrének *Kudrun*-fordítását. Egészen véve kedvező hatást tesz, élvezetes, könnyed és magyaros, de philologiai szempontból sok kisebb s néhány nagyobb kifogást lehet ellene tenni. — Radó Antalnak *A fordítás művészete* című könyvét G á l o s R e z s ő ismerteti. Czelja kettős. Mint ügyes műfordító a gyakorlat közben szerzett tapasztalatait elméletté foglalja össze, az elméletből pedig rendszeres tanácsokat ad kezdő műfordítók számára. Elmélete, bár nagyrészt közhelyekből áll, értékeesebb, mint nagyon gyakorlatias ízű tanácsai. — E l e k O s z k á r Magyar Emilnek *Musset lírai költészetéről* szóló dolgozatát bírálva kifejti, hogy e mű alapos és szorgalmas munka, de még kiforratlan író alkotása. — Heppner Antalnak *A pozsonyi német színészet története a XVIII. században* című értekezését A l s z e g h y Z s o l t bírálja. A hazai forrásokat nagyrészt fölhasználja, de a bécsi színház történetirői közül egyet sem értékesít. Művének főrésze, a műsor összeállítása, így is teljes elismerést érdemel. — A *Külföldi irodalom* rovatát Heinrich G u s z t á v ismertetése nyitja meg, mely Otto Schmindtbornnak *Chr. Ernst v. Hornwald als Dramatiker* című művéről szól. Van a munkában itt-ott némi fölületesség, ítéletei nem mindig megbízhatók, de a főföladatát jól oldotta meg: kimutatta, hogy Hornwald drámái nem végzetdrámák. — Ludwig Conardnak *Altchristliche Sagen über das Leben Jesu und der Apostel* bírálója, R é v a y J ó z s e f szerint kellemes olvasmány s egyszersmind igen használható összefoglalás. — U g y a n ő D. H. Lietzmannak *Lakonische altkirchliche Poesie* című anthológiáját igen sikerült gyűjteménynek tartja. — Endrei G e r z o n E. Diehlnak *Pompeianische Wandinschriften und Verwandtes* című munkáját ismerteti, bemutatván a föliratok nyujtotta gazdag anyagot. — Emil Daniels munkájáról, *Das antike Kriegswesen*, László Béla szól. Önállóságra nem törekedve világosan, áttekinthetően és az anyagon teljesen uralkodva összefoglalja az antik hadügyről eddig szerzett értékes ismereteket. — Th. Zielinskinék második kiadásban megjelent nagybecsű munkáját, *Cicero im Wandel der Jahrhunderte*, G a á l P á l méltatja. Bámulatos olvasottság, a tárgy tökéletes ismerete, a hős iránt való rajongó szeretet, választékos stílus a könyvet a philologiai irodalom egyik díszévé emelik. — Gärtner H e n r i k Edmund O. von Lippmannak *Chemisches und Alchemistisches aus Aristoteles* című művéről azt itéli, hogy mind a philologus, mind a természettudóst kielégíti és tudományos volta ellenére vonzó és kedves

olvasmány. — A *Programm-értekezések* rovatában Heinrich Gusztáv öt értekezést ismertet. Madarász Flórisnak *Kritikai irányelvek* című dolgozatában nem annyira maguk az elvek, mint inkább a részletes magyarázatok értékesek, melyekben sok az okos gondolat. — Német Gábornak *J. G. von Salis-Seeuwis költészetéről* irt dolgozata tárgyismeret, fölfogás és előadás tekintetében egyaránt megérdemli a dicséretet, de hatásmegállapítások tekintetében nem jár mélyebben. — Dékán Samunak *Gellerti meséi és elbeszélései* című dolgozata újat nem ad, de megjegyzései helyesek és előadása vonzó. — Bakóczy Károly *Kármán és Fannijában* azt iparkodik kimutatni, hogy e kis novellát irodalomtörténetünk kelleténél többre becsüli. — Pétergál Henrik A „*Heimatkunst*“ a legifjabb Németország költészetében Gustav Frenssen működéséhez fűzve szavait, a német helyi vonatkozású, a szülőföld talajából kisarjadó irodalom alkotásait ismerteti. — A *Vege-
sek* között Bitzó Sarolta a *Historia egy Pyramus nevű ifjúról és Thisberől* című széphistoriát elemzi; kimutatja kapcsolatát Ovidiuszal és megállapítja, hogy egy fokkal magasabb színvonaion áll, mint Toldy hirdeti. — Az egész évfolyamhoz szóló *Név- és tárgy-
mutató* teszi teljessé a füzetet.

A M. Tud. Akadémia jegyzőkönyvei.

HARMINCZÖTÖDIK AKADEMIAI ÜLÉS.

A II. osztály kilenczedik ülése.

1910 december 5-én.

PLÓSZ SÁNDOR osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak, *az illető osztályból*: Berzeviczy Albert, b. Forster Gyula t. tt. — Békefi Remig, Csánki Dezső, Fejérpataky László, Földes Béla, Gaal Jenő, Láng Lajos, Matlekovics Sándor, Ortvay Tivadar, Vargha Gyula, Vécsey Tamás r. tt. — Áldásy Antal, Barabás Samu, Borovszky Samu, Csontos János, Ferdinándy Géza, Kollányi Ferencz, Komáromy András, Kunz Jenő, Kuzsinszky Bálint, Mahler Ede, Magyary Géza, Pollner Ödön, Reiner János, Tagányi Károly l. tt. — *Más osztályokból*: Heinrich Gusztáv r. t. — Gyomlay Gyula, Voinovich Géza l. tt. — Jegyző: Pauer Imre osztálytitkár.

221. FÖLDES BÉLA r. t. felolvassa „A M. Tud. Akadémia és a Nemzetgazdaságtan“ (A Nemzetgazd. Bizottság 50-éves működése) cz. értekezését.

222. VÉCSÉY TAMÁS r. t.: „Az 1569: 58. t.-cz.“

223. AZ OSZTÁLYELNÖK a jegyzőkönyv hitelesítésére GAAL JENŐ és MAGYARY GÉZA l. tagokat kéri föl.

HARMINCZHATODIK AKADEMIAI ÜLÉS.

A III. osztály kilenczedik ülése.

1910 december 12-én.

ENTZ GÉZA osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak az illető osztályból: Konkoly Thege Miklós t. t. — B. Eötvös Loránd, Fröhlich Izidor, Horváth Géza, Kherndl Antal, Klein Gyula, Koch Antal, Kövesligethy Radó, Krenner József, Lengyel Béla, Lenhossék Mihály, Mágócsy-Dietz Sándor, Méhely Lajos, Rados Gusztáv, Schuller Alajos, Szily Kálmán r. tt. — Déchy Mór, ifj. Entz Géza, Hoor Mór, Hutyra Ferencz, Jendrassik Ernő, Klupathy Jenő, Lörenthey Imre, Ónodi Adolf, Rátz István, Tötössy Béla, Tuzson János, Udránszky László, Zemplén Győző l. tt. — *Más osztályokból*: Berzeviczy Albert t. t. — Heinrich Gusztáv, Ortvy Tivadar r. tt. — Borovszky Samu, Gyomlay Gyula, Téglás Gábor l. tt. — Jegyző: König Gyula osztálytitkár.

224. TUZSON JÁNOS l. t.; „Adatok Magyarország fejlődéstörténeti növényföldrajzához“. (Székfoglaló.)

225. KONKOLY-THEGE MIKLÓS t. t.: „Üstökösök spectruma, különös tekintettel a Halley-üstökösre“.

226. HORVÁTH GÉZA r. t.: „A Polyetenidák biológiai alkalmazkodása“.

227. JENDRASSIK ERNŐ l. t.: „Miért születik több fiú, mint leány?“

228. OLTAY KÁROLY részéről: „Nehézséggyorsulási mérések Budapesten“, előterjeszti b. EÖTVÖS LORÁND r. t.

229. KÖNIG DÉNES részéről: „Vonalrendszerek kétoldalú felületeken“, előterjeszti RADOS GUSZTÁV r. t.

230. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére B. EÖTVÖS LORÁND r. és JENDRASSIK ERNŐ l. tagokat kéri föl.

HARMINCZHETEDIK AKADEMIAI ÜLÉS.

Tizedik ö s s z e s ü l é s .

1910 december 19-én.

BERZEVICZY ALBERT akadémiai elnök úr elnöklete alatt jelen voltak: Csánki Dezső, Daday Jenő, b. Eötvös Loránd, Fejérpataky László, Fröhlich Izidor, Goldziher Ignác, Hampel József, Hegedüs István, Horváth Géza, König Gyula, Kövesligethy Radó, Lóczy Lajos, Méhely Lajos, Ortvy Tivadar, Pauer Imre, Pecz Vilmos, Rados Gusztáv, Szily Kálmán. ifj. Szinnyei József, Vécsey Tamás r. tt. — Angyal Dávid, Bernát István, Borovszky Samu, ifj. Entz Géza, Ferdinandy Géza, Gombocz Zoltán, Gyomlay Gyula, György Endre, Hornyánszky Gyula, Kégl Sándor, Kollányi Ferencz, Kürschák József, Mahler Ede, Ónodi Adolf, Petz Gedeon, Rátz István, Reiner János, Szendrei János, Tagányi Károly, Tötössy Béla, Vári Rezső, Voinovich Géza, Zemplén Győző l. tt. — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtítkár.

231. PECZ VILMOS r. t. fölvassa emlékbeszédét KRUMBACHER KÁROLY k. t. fölött. — Az Emlékbeszédek során fog megjelenni.

232. HENRI POINCARÉ k. t. jelentését az 1905—1910. évi Bolyai-jutalomról fölvassa RADOS GUSZTÁV r. t. — A jutalmat az összes ülés a POINCARÉ HENRIK és MITTAG-LEFFLER GUSZTÁV külső, valamint KÖNIG GYULA és RADOS GUSZTÁV r. tagokból álló bizottság egyhangú

véleménye alapján HILBERT DÁVID k. t. göttingeni egyetemi tanárnak itéli oda.

233. Az I. osztály jelenti, hogy az Irodalomtörténeti Bizottság a gyöngélkedése miatt lemondott PECZ VILMOS r. t. helyébe HEGEDŰS ISTVÁN r. tagot választotta meg elnökévé. — Helyeslő tudomásul van.

234. Főtitkár bemutatja JURÁNY GUSZTÁV franz-josefsfeldi protestáns lelkész javaslatát a naptár reformjáról. — Kiadatik a III. osztálynak.

235. Főtitkár jelenti, hogy a lipcsei B. G. Teubner könyvkiadó cég főnállása százéves fordulója alkalmából 1911 márcz. 3-án rendezendő ünnepélyre meghívja Akadémiánkat. — Annak idején üdvözlettel lesz fölkeresendő.

236. Az utolsó összes ülés óta az Akadémia könyv- és levéltára a következő adományokat vette: 1. Wlassics Gyula r. tagtól: Gróf Andrassy Gyula (különnyomat). — 2. Kövesligethy Radó r. tagtól: a) Sur la possibilité de la provision des tremblements de terre; b) Sur l'hystérie sismique. — 3. E. Denison Ross k. tagtól: a) The persian and turki divâns of Bayram khân, Khân-Khânân; b) Journal & proceedings of the Asiatic Society of Bengal. Vol. VI. Extra No.; c) The preface to the Fan-i-ming-i, a sanskrit-chinese glossary. — 4. A kir. József-műegyetemi segélyegylettől: Évkönyv 1909/10. — 5. A Brassai-emlékbizottságtól: Brassai Sámuel siremléke. — 6. Jedlicska Páltól: Eredeti részletek a gróf Pálffy-család okmánytárához 1401—1653. stb. — 7. Kőszeghy-Winkler Antaltól: Burckhardt, Glaisker és Zacharias Dase: Factoren Tafeln (bis 9 Million) 7 kötet. — 8. Aigner Adolftól: Mikszáth K.: Szeged pusztulása. — 9. Ödönfi Lászlótól: Az én lelkem. — 10. A zürichi Concilium Bibliographicumtól: Annotationes. Vol. 1—5. — 11. A Buenos-Airesi katonai földrajzi intézettől: La latitud y longitud del Observatorio de la Universidad de La Plata (10. értekezés). — 12. A trebinjei keresk. iskolától: Trgovačke škole u Trebinju 1909/10. — 13. Helmert F. R.: Potsdam, Kgl. Preuss. Geodät. Institut. Die Schwerkraft und die Massenverteilung der Erde. — 14. Dr. Kliment Józseftől: Platnost hesla „Kup rusi majem“ u právu rakonskim. — 15. Vincenzo Albanese di Boternotól: Tu es Petrus. — Köszönettel fogadtatnak.

237. A M. Tud. Akadémia könyvkiadásában 1910 december havában megjelentek: Akadémiai Értesítő. 252. füzet. — Archaeologiai Értesítő. Új folyam. XXX: 5. sz. — Hadtörténelmi Közlemények. XI: 4. — Matematikai és természettudományi Értesítő. XXVIII. köt. 5. füzet. — Czimlap a Bölcséleti Értekezések III. köt.-hez. — Berzeviczy Albert: A tájképfestés. (A könyvkiadó-vállalat 1910. évf. IV. kötete.) — Földes Béla: A socialismus. I—II. kötet. (A könyvkiadó-vállalat 1910. évf. II. és III. kötete.) — Hornyánszky Gyula: A görög felvilágosodás tudománya. Hippokrates. (A könyvkiadó-vállalat 1910. évf. I. kötete.) — Nyelvtudomány. III. köt. 2. füzet. — Prix Bolyai: Procés verbal des Séances de la Commission internationale de 1910. — Lengyel Béla r. t.: Emlékbeszéd Moissan Henrik k. tag felett. (Emlékbeszédek. XV: 1. sz.) — Munkácsi Bernát r. t.: Vogul népköltési gyűjtemény. II. köt. 2. füz. — Prohászka Ottokár l. t.: Az intellectualismus túlhajtásai. (Bölcséleti Értekez. III: 8. sz.) — Pecz Vilmos r. t.: Emlékbeszéd Krumbacher Károly k. tag felett. Arczképpel. (Emlékbesz. XV: 2. sz.) — Wagner János: A magyarországi Centaureák ismertetése. (Mathem. és termtud. Közlem. XXX: 6. sz.) — Tudomásul van.

238. Elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére PRÉZ VILMOS és RADOS GUSZTÁV r. tagokat kéri föl és kellemes ünnepeket kíván az Akadémia tagjainak, kik az Elnök éltezésével távoznak.

Kisebb közlemények.

Értesítés és kérelem.

Mult évi február 15-én kelt körlevelemben azt a kérelmet intéztem a M. Tud. Akadémia tagjaihoz, hogy különösen a külföldön akár magyar, akár más nyelven akár önállóan, akár folyóiratokból vett különlenyomatokban megjelent és a jövőben megjelenendő dolgozataikat egy-egy példányban a M. Tud. Akadémia könyvtárának, megőrzés végett, küldjenék meg.

Kérésünket eddig a következő tagok teljesítették:

Angyal Dávid — Ballagi Aladár és bold. atyja Ballagi Mór részéről is — Balogh Jenő — Bernát István — Berzevichy Albert — Concha Győző — Földes Béla — Inkey Béla — Mahler Ede — Márki Sándor — Nagy Ernő — Rätz István — Szily Kálmán — Thallóczy Lajos — Vályi Gyula — Zemplén Győző — Zimányi Károly.

Az egy-egy tagtól beérkezett különlenyomatokat külön tokban, illetőleg tokokban, az egész gyűjteményt pedig külön állványon helyeztük el. Minthogy a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának kötelessége arról gondoskodni, hogy az Akadémia tagjainak irodalmi munkálatai benne lehetőleg teljesen össze legyenek gyűjtve, a különösen folyóiratokban megjelent dolgozatok összegyűjtése pedig igen nagy nehézséggel jár, sőt csaknem lehetetlen, ismételten kérjük t. Tagtársainkat, sziveskedjenek e gyűjteményt dolgozataik beküldésével gazdagítani.

Budapest, 1910 január 1.

Szily Kálmán,
főkönyvtárnok.

Hibaigazítás. Az Akadémiai Értesítő 1910. évf. 655. l. felülről 15. sorban e helyett: Hadtörténelmi Emlékek olv. *Hadtörténelmi Közlemények*.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-VÁLLALATÁBAN MEGJELENT ÉS MÉG KAPHATÓ MUNKÁK JEGYZÉKE.

	Korona
Aischylos tragédiái. Fordította Csengeri János. Egy arcképpel . . .	5.—
*Badics Ferencz. Fáy András életrajza . . .	3.—
*Bánóczy József. Révai Miklós élete és munkái . . .	2.—
Bárczay Oszkár. A hadügy fejlődésének története. Két kötet . . .	12.—
*Barthélémy-Saint Hilaire. A philosophia viszonya a természettudományokhoz és a valláshoz . . .	3.—
*Bernát István. Észak-Amerika. Közgazdasági és társadalmi vázlatok. (Csak kötve.) . . .	4.—
*Berryer válogatott törvényszéki beszédei. (Csak kötve.) . . .	4.—
Berzeviczy Albert. A tájképfestés a XVII. században . . .	5.—
Bodley John E. Courtenay. Franciaország. Két kötet . . .	7.—
Bourdeau János. A jelenkori gondolkozás mesterei. (Stendhal — Taine — Renan — Herb. Spencer — Nietzsche — Tolsztoi — Ruskin — Victor Hugo.) Fordította Fredericz M. és Irmei Ferencz . . .	5.—
*Boyesen Hj. Hjorth és Heinrich Gusztáv. Goethe Faustja . . .	3.—
Bryce J. A római szent birodalom. Fordította Balogh Ármin. Átnézte Marczali Henrik . . .	5.—
Burckhardt Jakob. A renaissancekori műveltség Olaszországban. Két kötet . . .	8.—
Carlyle Tamás. Hősökről. Gyémánt nyaklánc . . .	6.—
*Carrara Ferencz. A büntetőjogtudomány programja. Két kötet. (Csak kötve.) . . .	3.60
*Cherbuliez Viktor. Művészet és természet . . .	3.—
Croiset M. A görög eposz története. Két kötet . . .	6.—
Dante. A paradicsom. Fordította Szász Károly . . .	4.—
Dacey A. V. Bevezetés az angol alkotmányjogba. Fordította Tarnay János. Átnézte Kautz Gyula . . .	6.—
Escott T. K. S. A mai Anglia. Fordította György Endre. Három kötet . . .	13.—
Faguet Emil. A XVIII. század. Irodalmi tanulmányok . . .	6.—
Ferenczy Zoltán. Deák élete. Három kötet . . .	12.—
*Földes Béla. Értekezések az angol és francia nemzetgazdaságtan köréből . . .	2.—
Földes Béla. A socialismus. Két kötet . . .	10.—
Friedjung Henrik. Harez a német hegemoniáért. (1856—1860.) Három kötet. Az ötödik német kiadás után fordította Junius . . .	15.—
*Gide Pál. A nők joga. Két kötet. (Csak kötve.) . . .	7.60
Gregorovius Ferdinánd. Hadrian császár. A görög-római világ Hadrian-korabeli rajza . . .	4.—
Gyulai Pál. Kritikai dolgozatok. 1854—1861.	5.—
*Haraszti Gyula. A naturalista regényről. (Csak kötve.) . . .	3.80
Haraszti Gyula. Corneille és kora. A francia színiköltészet fejlődése a középkortól Racineig . . .	4.—
Homérosz Iliásza. Fordította Baksay Sándor . . .	6.—
Hornyánszky Gyula. A görög felvilágosodás tudománya. Hippokrates . . .	5.—
Huber Alfonz. Ausztria története. Három kötet . . .	14.—
Hunfalvy Pál. Az oláhok története. Két kötet . . .	12.—
Hüppe Siegfried. A lengyel alkotmány története . . .	6.—
*Janet Paul. A politikai tudomány története az erkölcsstanhoz való viszonyában. Három kötet . . .	9.—
Jánosi Béla. Az aesthetika története. Három kötet . . .	11.—
*Kállay Béni. A szerbek története. I. kötet. 1780—1815.	6.—

Kállay Béni. A szerb felkelés története 1807—1810. Hátrahagyott kézírataiból kiadta Thallóczy Lajos. Két kötet	10.—
Kidd Benjamin. Társadalmi evolúció. Angolból	4.—
Krohn Gyula. A finn-ugor népek pogány istentisztelete. Finnből fordította és néhány eredeti részzel kiegészítette Bán Aladár. 31 képpel	5.—
*Lanciani Rudolf. A régi Róma	6.—
Laveleye Emil. A tulajdon és kezdetleges alakjai. Két kötet	6.—
*Lavergne Leonce. Az angol mezőgazdaság	1.—
Le Play. A munkásviszonyok reformja. Fordította Geöcze Sarolta	6.—
*Leroy-Beaulieu Pál. Pénzügytan. Négy kötet (Csak kötve)	14.40
Mahler Ede. Babylonia és Assyria. Számos illusztrációval	4.—
Mahler Ede. Ókori Egyiptom. 94 képpel	5.—
Marczali Henrik. Az 1790/1-iki országgyűlés. Két kötet	10.—
*Mayr György. A társadalmi élet törvényszerűsége. Statisztikai tanulmány	3.—
*Medveczky Frigyes. Társadalmi elméletek és eszmények	3.—
Némethy Gejza. A római elegia	4.—
Némethy Gejza. Vergilius élete és művei	5.—
Pauler Gyula. A magyar nemzet története Szent Istvánig.	6.—
Pauler Tivadar. Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez	3.—
Radó Antal. Az olasz irodalom története. Két kötet	8.—
Raleigh Walter. Shakespeare. Angolból fordította dr. Czeke Marianne Átnézte dr. Reichard Piroska. A függelékét összeállította Bayer József	5.—
*Rambaud Alfréd. Oroszország története. Két kötet	6.—
*Ratzel Frigyes. A föld és az ember. Anthro-po-geographia, vagy a földrajz történeti alkalmazásának alapvonalai	3.—
*Ribbeck Ottó. A római költészet története. Három kötet	9.—
*Ribot Th. A lelki átöröklés	3.—
Ruskin. Velence kövei. Három kötet	20.—
*Sainte Beuve. Arczképek a francia újabbkori társadalomból	3.—
*Schuchardt Károly. Schliemann ásatásai Trója, Tiryns, Mykéne, Orchomenos és Ithakában. Számos melléklettel és szövegbeli ábrával	6.—
Southey Róbert. Nelson életrajza. Fordította és jegyzetekkel ellátta Reményi Antal. Több ábrával és egy térképpel	5.—
Thierry Amadé. A római birodalom képe Róma alapításától kezdve a nyugati császárság végéig	3.—
Thierry Amadé. Aranyszájú Szent János és Eudoxia császárné. — A keresztyén társadalom keleten	3.—
*Thierry Amadé. Szent Jeromos. A keresztyén társadalom nyugaton	3.—
Váczy János. Berzsenyi Dániel életrajza	3.—
Vambéry Armin. Nyugot kulturája Keleten	4.—
*Villemain. Pindár szelleme és a lantos költészet	3.—
de Vogüé E. M. Az orosz regény. Két kötet	10.—

Az árak füzve értendők. Egyes bekötés ára 1 korona.

A *gal jelölt munkák készlete 2—3 példány.

Megrendelhetők a Magyar Tudom. Akadémia könyvkiadó-hivatalában.
Budapest, V. ker., Akadémia-utca 2.

Megjelenik
minden hó 15-én
három-négy ívnyi
tartalommal.

AKADÉMIAI ÉRTESITŐ

Szerkesztő-
s kiadóhivatal a
Magyar Tudom.
Akadémiában.

SZERKESZTI

HEINRICH GUSZTÁV.

XXII. KÖTET.

1911. Február 15.

2. FÜZET.

Jelentés a Bolyai-jutalomról.

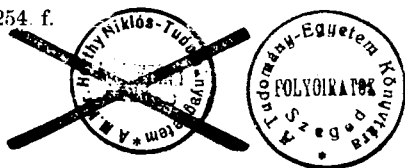
A nemzetközi Bolyai-bizottság 1910-ik évi üléseinek jegyzőkönyve.

Bolyai János születése századik évfordulójának ünnepléséhez a M. Tud. Akadémia 1900-ban azon határozatával járult hozzá, hogy a halhatatlan tudósnak, valamint az ő mélyen gondolkodó atyjának és a tudományban mesterének emlékezetére, első ízben 1905-ben és azután minden ötödik évben a deczemberi összes ülésén, a megelőző öt évben bárhol és bármely nyelven megírt legkiválóbb matematikai vizsgálat szerzőjét, tekintetbe véve az illetőnek előbbi tudományos működését is, 10,000 kor. „Bolyai-jutalom“-mal és éremmel tünteti ki. Az érem egyik oldalát a M. Tud. Akadémia és Budapest képe, a másik oldalát magyar felirat díszíti.

Az alapítvány szabályzata értelmében a Magyar Tudományos Akadémia az 1905—1910. időszakra KÖNIG GYULÁ-t, a III. osztály titkárát és RADOS GUSZTÁV-ot, ugyanennek az osztálynak rendes tagját, mint az Akadémia belső tagjait, HENRI POINCARÉ-t, a francia Akadémia tagját és GÖSTA MITTAG-LEFFLER-t, a svéd tud. Akadémia tagját, mint külső tagjait küldötte ki a *Bolyai-jutalom* odaitélő bizottságba. E bizottság f. évi október hó 17-én Budapesten gyült össze és 17-én és 18-án folytatott szóbeli tárgyalásaira elnökül KÖNIG GYULÁ-t, előadóul pedig HENRI POINCARÉ-t választotta meg.

Az utolsó öt évben megjelent legkiválóbb matematikai publicatiók közül a bizottság különösen DAVID HILBERT műveit méltatta figyelmére, a melyek gondolati tartalmuk mélysége, módszereik eredetisége, bebizonyításaik logikai szigorúsága révén már eddig is igen nagy befolyást gyakoroltak a matematika fejlődésére.

Bírálat alá véve e kiváló szerző jogzímeit és figyelembe véve az utolsó öt évben megjelent munkáin kívül az előző munkáit is, valamint az egész tudományos pályafutását, a bizottság

egyhangulag úgy határozott, hogy a Magyar Tud. Akadémia Bolyai-jutalmát DAVID HILBERT-nek javasolja odaitélni.

Ez elhatározás indokolását H. POINCARÉ előadó jelentésében fogja előadni.

E jegyzőkönyvet egyhangulag elfogadták:
Budapest, 1910 október 18-án

KÖNIG GYULA,
elnök.

POINCARÉ, előadó.
MITTAG-LEFFLER.
RADOS GUSZTÁV.

Az előadó jelentése.

A HILBERT-től tárgyalt problémák annyira változatosak, fontosságuk pedig olyan szembeszökő, hogy hosszas bevezetés-től eltekinthetnek. Azért előnyösnek látszik mindjárt belefogni főbb értekezéseinek részletes ismertetésébe. Az olvasó e kutatások nagyjelentőségű eredményeinek láttára a végső consequentiát amúgy is maga fogja levonhatni.

Az invariánsok.

HILBERT első dolgozatai az invariánsok elméletére vonatkoznak. Ismeretes, hogy a múlt század közepe táján mily szenvedélyvel művelték a matematikának ezt az ágát, valamint az is, hogy e szenvedély azóta mennyire alább szállt. Úgy látszott, hogy a CLEBSCH-ék, GORDAN-ék, CAYLAY-ék és SYLVESTER-ék kimerítették már mindazt, a mit a régi módszerekkel elérni lehetett és hogy utánuk már csak kevés tarlózni való maradt hátra. Azonban az algebra és számelmélet, különösen pedig az algebrai egész számok elméletének haladásai, valamint ez utóbbi módszereinek kiterjesztése egész formákra, KRONECKER modulus-elmélete, megengedték az idevágó kérdések tárgyalását új, eladdig kifürkészetlen oldalról. Ezt tette HILBERT, midőn mindenekelőtt GORDAN-nak híres tételével megpróbálkozott, amely szerint valamely alakrendszer összes invariánsai rationalis és egész módon fejezhetők ki közülök alkalmasan választott véges számú invariáns segítségével. A HILBERT-től elért sikerről magunknak jobb képet nem alkothatunk, mintha GORDAN-nak egész kötetet kitöltő bebizonyítását összehasonlítjuk ezzel a néhány sorral, a melylyel Hilbert a bebizonyításában célhoz jutott. A módszerek HILBERT révén ugyanannyit nyertek általánosságukban, mint egyöntetőségükben és a lehetséges általánosításoknak egész sorozata volt előrelátható.

Tekintsük az F alakoknak végtelen sorozatát, akkor közülök mindig kiválasztható az F_1, F_2, \dots, F_p alakok véges rend-

szere, a melynek segítségével az F sorozat bármely alakja ekként fejezhető ki:

$$F = A_1 F_1 + A_2 F_2 + \dots + A_p F_p, \quad (1)$$

a hol az A együtthatók ugyanazoktól a változóktól függő alakok, mint az F -ek. E tétel a modulusok KRONCKER-től bevezetett alapvető elméletének folyománya. E tétel KRONCKER nyelvén szólva annyit mond, hogy több modulus közös divisorai, legyenek ezek bár végtelen nagy számban is, közülök egyiknek — a legnagyobb közös divisornak — osztói. A geometria nyelvén ezt úgy fejezhetjük ki (ha négy változóra szorítkozunk s ezeket mint homogén térbeli koordinátákat értelmezzük), hogy végtelen sok algebrai felület közös pontjai véges számú algebrai görbe pontjai, a melyekhez véges számú izolált pont járul.

De ezzel még nincsen vége. Tegyük fel, hogy az F -ek mindannyian bizonyos alakrendszer invariánsai és az A -k ez alakrendszer együtthatóinak alakjai. Mindig feltehető, hogy az A -k is invariánsok. Mert különben az alakrendszer alakjaira oly lineár átalakítás volna alkalmazható, a melynek együtthatói határozatlanok. Ezek a határozatlanok belépnének az 1. alatti relatio transformált kifejezésébe. Ha most erre bizonyos differenciálási folyamatot ismételten alkalmazunk (e differenciálási folyamat a lineár átalakítás határozatlan együtthatóira vonatkozik), végül az 1. relatióval analog relatióhoz jutunk, a melyben az A együtthatók helyébe invariánsok léptek. GORDAN tételének bebizonyítása innen közvetlenül foly.

De ez sem még minden; az alapvariánsok között bizonyos számú syzigiáknak nevezett relatio áll fenn. Az összes syzigiák néhányukból összeadással és szorzással vezethetők le. E syzigiák között vannak elsőfokúak, másodfokúak stb., ezek mindegyik fajtája ugyanazon fokhoz tartozó véges számú syzigiából egész műveletekkel vezethető le.

HILBERT ezeket az eredményeket az algebrának egy általános tételéből vezeti le. Tekintsük a következő lineár egyenletrendszert:

$$\sum F_{ik} X_i = 0$$

a melyben az F_{ik} -k adott alakok, az X_i -k pedig bizonyos határozatlanok ismeretlen homogén alakjai. Ez egyenletrendszer megoldásainak és e megoldások között fennálló vonatkozásoknak tanulmányozása arra vezet, hogy az adott lineár egyenletrendszerből leszarmaztatott lineár egyenletrendszerek bizonyos sorozatát tárgyaljuk, míg végül oly leszarmaztatott rendszerre jutunk, melynek már egyáltalában nincsen megoldása. Ez vezette HILBERT-et a tőle $X(R)$ -rel jelölt szám meghatározására, a mely

megmutatja, hogy valamely R -edfokú alak együttthatóinak hány független feltételt kell kielégíteniök, hogy adott modulusra nézve zérussal legyen congruens.

De hogy az elmélete teljes legyen, HILBERT nem érthette be azzal, hogy az alap-invariánsok véges rendszerének létezését kimutatta, hanem még eszközöket kellett teremtenie azoknak valóságos képezésére is. Ezeket pedig megtalálta oly kérdés megoldásával, a mely az algebrai egész számok egész polynomokra kiterjesztett elméletének keretébe tartozik.

A problémát ily módon a következő háromra bontotta fel:

1. Meghatározandók amaz I_m invariánsok, a melyeknek segítségével az összes invariánsok mint ezeknek egész algebrai függvényei kifejezhetők, azaz hogy közülük bármely I invariáns kielégítsen ilyen alakú algebrai egyenletet:

$$I^k + G_1 I^{k-1} + G_2 I^{k-2} + \dots + G_{k-1} I + G_k = 0,$$

a melyben a G együttthatók az I_m -ek rationalis egész függvényei.

2. Meghatározandók amaz invariánsok, a melyeknek segítségével az összes invariánsok rationalisan fejezhetők ki.

3. Meghatározandók azok az invariánsok, a melyekkel az összes többiek egész műveletekkel kifejezhetők.

E problémák közül az 1. a legnehezebb. Ha ez meg van oldva, akkor az alakrendszer invariánsainak összessége mint algebrai test fogható fel és az első feladat e test fokszámának meghatározására irányul. E feladatot HILBERT legalább binár alakokra oldotta meg, kétféle úton is kiszámítván $\varphi(\sigma)$ -t, a σ -adfokú egymástól lineárisan független invariánsok számát, illetve $\varphi(\sigma)$ -nak nagy σ értékekre vonatkozó asymptotikus értékét.

Az első probléma meg lévén oldva, a másik kettő visszavezethető az algebrai számtestek elméletének egyik classicus kérdésére. Arról van most szó, hogy megtaláljuk amaz alap-invariánsokat, a melyekkel a többiek egész algebrai módon kifejezhetők.

E czélból HILBERT abból a megjegyzésből indul ki, hogy ezek amaz invariánsok lesznek, melyeknek eltűnése az összes többiek eltűnését maga után vonja. Ily módon érthető, hogy az alapinvariánsok kérdését nagyban kell, hogy előmozdítsa az u, n nullaformák tanulmányozása; ez elnevezésen olyan alakokat értvén, melyeknek számbeli együttthatói úgy vannak megválasztva, hogy összes invariánsaik zérussal egyenlők.

Binár alakok esetében a nullaformák azok, melyek valamely lineár tényező elegendő magas hatványával oszthatók; de a többi esetekben a kérdés sokkal kényesebb. Erre nézve HILBERT a tételeknek egész sorozatát állapítja meg.

Tekintsünk egy numerikus együtthatókkal felszerelt alakot és tetszés szerinti lineár átalakításból folyó transformáltját; e transformált alak együtthatói a lineár helyettesítés együtthatóinak polynomjai lesznek. Ha a helyettesítés determinansa e polynomok *algebrai egész* függvénye, az adott alak nem lesz nullaforma, az ellenkező esetben igen.

Tekintsük más oldalról valamely alaknak oly lineár helyettesítéssel levezetett transformáltját, a melynek együtthatói tetszőleges t parameter növekedő hatványai szerint kifejtethető függvényei, oly módon, hogy a hatványsorba való kifejtésükbe negatív kitevőjű tagok is beléphessenek. Ha most már nulla-formáról van szó, a lineár helyettesítés úgy választható, hogy determinansa a $t=0$ helyen végtelenné legyen, míg a transformált alak együtthatói ugyane helyen végesek maradnak. HILBERT most már kimutatja, hogy ez a feltétel szükséges és elegendő arra, hogy az adott numerikus forma nullaforma legyen. Minden nullaformához tehát egy vagy több lineár substitutio is tartozik, melynek megvan a fent kimondott sajátsága. Ezt kimutatván, HILBERT bizonyítja, hogy kiindulva tetszés szerinti nullaformából, ezt lineár helyettesítéssel mindig bizonyos kanonikus nullaformába transformálhatjuk. Kanonikus valamely nullaforma pedig akkor, ha a neki megfelelő fenti sajátságokat mutató helyettesítés ilyen alakú:

$$\begin{pmatrix} a_1 & 0 & 0 \\ 0 & a_2 & 0 \\ 0 & 0 & a_3 \end{pmatrix}$$

A nullaformák vizsgálata ily módon vissza van vezetve a kanonikus nullaformák tetemesen egyszerűbb vizsgálatára. Az eredménye a vizsgálódásnak az, hogy a kanonikus nullaformák azok, a melyekben bizonyos, egy geometriai schema alapján könnyen meghatározható tagok hiányzanak. Mindezekből látható, hogy HILBERT vizsgálódásai után az invariánsok elmélete, mely már félszáz évvel ezelőtt annyi kiváló matematikusra csábító varázserőt gyakorolt, egészen új és a réginél mennyivel elegánsabb formát öltött.

Az e szám.

Hermite bizonyította be először, hogy az e szám transzcendens, kevéssel utána LINDEMANN kiterjesztette ezt az eredményt a π számra. Ezek kétségtelenül a tudományos kutatásnak fényes győzelmei; mindazonáltal mindenki érezte, hogy HERMITE módszerei — bármily genialisak és eredetiek is lettek legyen — még tökéletesíthetők, mert nem éppen a legrövidebb úton vezettek

czélhoz. HILBERT-nek volt megadva a legrövidebb úton e tételket bebizonyítani, s nem valószínű, hogy a jövő fejlődése őt e tekintetben felülmulhatná.

Íme már a második esetben látjuk, hogy HILBERT nehezen mutatható mély tételeknek bámulatosan egyszerű bizonyításait adta. Ez a nagy egyszerűsítő képessége ilyen formán tudományos képének egyik jellemző vonása.

Szemelmélet.

HILBERT számelméleti munkái legfőképen az algebrai számtestekre vonatkoznak. Egy vagy több algebrai számból racionális műveletek segítségével levezethető számok összessége számtestet vagy racionális tartományt alkot; közülök az algebrai egész számok összessége adja a számtest integritási tartományát.

Ha most már valamely számtest mindamaz algebrai egész számaikat tekintjük, a melyek az

$$\alpha_1 x_1 + \alpha_2 x_2 + \dots + \alpha_p x^p$$

alakra hozhatók, a hol az α -k a számtest adott egész számai és az x -ek ugyane számtestnek tetszésszerűnti egész számai, akkor ezeknek összesége az, a mit ideálnak nevezünk. A mi e megfontolásoknak érdekét kölcsönöz, az a körülmény, hogy az ideálok oszthatósági viszonyaik tekintetében a közönséges számelmélet törvényeinek hódolnak; jelesen minden ideal egy és csak egyféleképp bontható fel törzsidealokra. Ez DEDEKIND alaptétele.

Más oldalról oly számokat is tekinthetünk, a melyek adott D racionális tartományba tartozó együttthatókkal felszerelt algebrai egyenletnek tesznek eleget. Ezek a számok és a velők racionálisan kifejezhetők új, az eredeti D racionális tartományánál kiterjedtebb D_1 racionális tartományt alkotnak; egyszersmind D_1 integritási tartománya K_1 kiterjedtebb a D integritási tartományánál, K -nál. A K_1 tartományt most nemcsak a közönséges racionális számok alkotta testre, hanem K -ra való vonatkozásaiban is vizsgálhatjuk. Így szólhatunk K_1 -nek K -ra vonatkozó relativ fokszámáról, a K_1 valamely számának a K -ra vonatkozó relativ normájáról, stb. Így beszélhetünk relativ quadratikus testekről, melyek D -ből μ adjunciója útján keletkeznek, a hol μ a D -nek valamely száma, vagy relativ ABEL-féle számtestekről, melyek D -ből a D -ben ABEL-féle egyenlet gyökének adjunciója útján származnak. Íme ez DEDEKIND eszméinek bizonyos általánosítása, melyet mások talán megsejtettek, de a melyekből HILBERT egészen váratlan előnyöket merített.

Szólnunk kell még GALOIS-féle számtestekről, a melyek GALOIS-féle egyenletből vannak beszámraztatva. Bármely számtest

mindig valamely GALOIS-féle számtestben foglaltatik épp úgy, mint fent D a D_1 -ben; e GALOIS-féle számtest úgy keletkezik, hogy az eredeti számtesthez az őt defináló egyenletnek nemcsak egy, hanem az összes gyökeket adjungáljuk. Valamely tetszés szerinti algebrai számtestre vonatkozó összes kérdések ilyen értelemben vissza vannak vezetve a följé rendelt GALOIS-féle test analog problémáira.

Miután HILBERT megmutatta, hogy bizonyos congruentia discussiója alapján miképen határozhatók meg az összes adott normához tartozó ideálok, a DEDEKIND-féle alaptételnek eladdig igen szövevényes beh bizonyítása helyett, újat keresett; mindenekelőtt föltöte egyszerűen sikerült ez neki GALOIS-féle testekre, a honnan nehézség nélkül áttért bármely testre.

Ily módon HILBERT GALOIS-féle számtesteket tanulmányozván, az új fogalomalkotásoknak egész seregét állapította meg. Így az eredeti számtestet defináló egyenlet GALOIS-csoportjában foglalt különböző alcsoportokkal kapcsolatban definálja az alárendelt számtest fogalmát. Ezeket a szóban lévő alcsoportokat bizonyos közöttük és a számtest tetszésszerinti törzsideálja közötti kapcsolatok határozzák meg és segítségükkel egészen új és felette érdekes perspectiva nyílik meg a számtestek szerkezetének tanulmányozására.

1896-ban HILBERT KRONECKER-nek azt a tételét, hogy minden ABEL-fél egyenlet gyökei egységgyökökkel kifejezhetők, új alapon bizonyította be. Bebizonyítása tisztán arithmetikai és azonfelül még evidentiába helyezi azt az útát is, a melyen adott csoport-hoz és megadott discriminanshoz tartozó összes ÁBEL-féle számtestek előállíthatók.

De HILBERT műveiben legfőképen a relative quadratikus és relative ABEL-féle számtestekkel foglalkozott. A számelméletnek egyik leglényegesebb pontja GAUSS-nak a quadratikus maradékok elméletében szereplő reciprocitási törvénye; tudjuk, hogy mily előszeretettel viselkedett e nagy mathematicus e kérdés iránt és hányféleképen bizonyította ezt be.

E tétel érdekes általánosításokra nyújt alkalmat, midőn elhagyjuk a közönséges rationalis egész számok tartományát és tetszés szerinti rationalis tartományt fektetünk alapul. HILBERT-nek sikerült az általánosítás oly számtestekre nézve, melyek imaginariusok, és a melyeknek osztályszáma páratlan. LEGENDRE symbolumával analog symbolumot vezetvén be, sikerült neki a töle felfedezett általános reciprocitási törvényt egyszerű alakban kifejeznie. Tudniillik bizonyos számú ilyen symbolum szorzatának mindig 1-el kell egyenlőnek lennie. Ez az általánosítás annyival érdekesebb még, hogy ennek révén HILBERT kimutathatta, hogy a lehetséges genusok fele része mindig valóban képezhető is;

ez oly eredmény, mely lehetővé tette GAUSS-nak a quadratikus alakokra vonatkozóan megállapított genus fogalomalkotását, melynek elmélete a Disquisitiones Arithmeticae legvonzóbb fejezetei közé tartozik, átvinni tetszés szerinti rationalis tartományokra.

Hogy mélyebbre hatolhasson, HILBERT kénytelen volt az *osztály* fogalomalkotását módosítani. Két ideal a szó tágabb és régi értelmében ugyanabba az osztályba tartozott, ha hányadosuk algebrai szám; a szó szorosabb és új értelmében pedig ugyanabba az osztályba akkor tartoznak, ha hányadosuk oly algebrai szám, mely összes conjugált értékeivel együtt positiv. A szó tágabb és a szó szorosabb értelmében vett osztályok számai szoros kapcsolatban vannak egymással, a mint ezt HILBERT felismerte. Ez az új fogalomalkotás egyszersmind lehetővé tette HILBERT-nek a föle talált tételeket, egyszerűbben formulázni. E tételek nagy általánosságuk mellett bámulatosan egyszerűek és — a mint HILBERT magát kifejezi — kristálytisza szépségükkel tündökölnek, teljes bizonyításuk pedig HILBERT-nek mint az algebrai számtestekre vonatkozó kutatásainak legfőbb és végső célja lebeg szeme előtt. Mi e tételeket általános alakban akarjuk kimondani.

Ha k tetszés szerinti számtest, akkor mindig van oly Kk *osztálytestnek* (Klassenkörper) nevezett test, melynek relativ rendszáma a szűkebb értelemben vett osztályok számával megegyezik. Ez az osztálytest elágazatlan, azaz K -nak semelyik törzsideálja sem osztható Kk -ban törzsideal négyzetével, továbbá magában foglalja a k -ra elágazásos összes relative ABEL-féle számtesteket.

Relativ csoportja isomorph azzal az ABEL-féle csoporttal, melyet a k osztályainak compositiója megállapít.

A k -nak törzsideáljai Kk -ban általánosságban nem törzsideálok: tehát Kk -ra vonatkozólag törzsideálok szorzatára fölbonthatók; e fölbontásban a tényezők száma és kitevőik, a melyek szerepelnek, egyszóval a fölbontás alakja, kizárólagosan amaz osztálytól függ, a melyben a szóban forgó ideal a k számtestben besorozható.

Nevezzük továbbá Kk -nak ama számaait, a melyek conjugált értékeikkel együtt positiv előjelűek és e conjugáltakkal osztva hányadosul egységet szolgáltatnak, ambiguáknak, akkor Kk minden ambigua számának k -nak egy-egy ideálja felel meg és megfordítva. Ez a tulajdonság jellemzi a Kk osztálytestet minden egyéb k -ra relative ABEL-féle testtel szemben.

Látni való ezekből, hogy e tételek mily messzevágó fontosságúak és hogy mily erős világításba helyezik az osztálynak fogalomalkotását, mert az idealosztályok közötti vonatkozások az osztálytest számai közötti vonatkozásokban lelik hű tükörképüket.

HILBERT maga nem bizonyította be e tételeket legáltaláno-

sabb formulázásukban, csak specialis esetekben, de ezek igen változatosak, számosak és kiterjedt körűek, úgy hogy meg volt róla győződve, hogy módszereinek segítségével az általános esetben felmerülő nehézségek is leküzdhetők. E meggyőződését valóra váltotta PH. FURTWÄNGLER, a kinek sikerült HILBERT módszerei segítségével tetszés szerinti algebrai számtestre nézve is, az osztálytest létezését bebizonyítani.

Előbb már megemlékeztünk a quadratikus maradékok elméletében szereplő reciprocitási törvényről; hozzá kellett volna tennünk, hogy HILBERT egészen analog törvényt bizonyított be tetszés szerinti hatványmaradékról, bizonyos specialis számtestek tartományára nézve.

Összefoglalásban mondhatjuk, hogy az ideáloknak KUMMER és DEDEKIND által történt creálása nagy haladást jelentett az algebrai számok elméletében, mert ezek által GAUSS-nak a quadratikus alakokra vonatkozó elmélete nemcsak tetemesen általánosítható volt, hanem egészen új megvilágításba is helyeztetett.

HILBERT idevágó és az imént ismertett munkái új lépést jelentenek az elmélet tovább építésében, mely jelentőségében mivel sem csekélyebb az ideálok creálásánál.

Waring tétele.

Beszéljünk most HILBERT-nek egy az előzőktől teljesen elütő más számelméleti dolgozatáról. WARING tételéről van szó, mely szerint minden egész szám N számú teljes n -edik hatványának összegére bontható fel, a hol N csakis n -től függ. Felesleges külön felemlitenem, hogy e tétel idáig csak kimondva, de bebizonyítva nem volt.

A mi most már a HILBERT-től adott bebizonyításban figyelmünket leginkább megragadja, ez az a körülmény, hogy vele a folytonos változóknak számelméleti kérdések tárgyalásában való felhasználására egészen új utat mutatott.

Kiindul olyan indentitásból, a melyben egy huszonötösörös integral egyenlítő van 5 négyzet összegének m -edik hatványával. Felbontván az integratio tartományát apróbb tartományokra, oly módon, mint a hogyan a mechanikus quadraturáknál történik, az integrált megközelítő értékek sorozatát kapjuk és egy HILBERT-re jellemző határátmenetet alkalmazván, az

$$(x_1^2 + \dots + x_5^2)^m = \sum r_h Y_h^m$$

indentitásra jutunk, melyben az r_h -k positiv rationalis számok, az Y_h -k pedig egész együttható s linear formák. Az r_h együtthatók, valamint kettő az Y_h linear formák közt egyedül m -től függ.

Eddig még nem léptük túl az algebra keretét, ha csak nem annak kimutatásánál, hogy az r együtthatók és az Y_k -k együtthatói rationalis számok. HILBERT, hogy előre haladhasson, most a segédtételeknek egész sorozatát fejtí ki, melyek sokkal bonyolultabbak, semhogy azokat itt reproducálhatnám, de a melyeknek segítségével a szerzőnek végül sikerül a tételt teljesen bebizonyítani. Nem kételkedhetünk benne, hogy ezek a meg-gondolások, melyek ily módon határozott integrált tartalmazó identitások, felhasználásával számelméleti tételek felfedezésére vezetnek egykor, ha majd ennek az eljárásnak mélyebb értelmét is tisztán felfogjuk, a WARING-féle tételt messze túlhaladó szélesebb körben is termékeny alkalmazásra számíthatnak.

Geometriai kutatások.

Elérkeztem HILBERT-nek a geometria alapvetésére vonatkozó és oly rendkívüli mértékben eredeti munkáihoz. A geometriai philosophia történetében három korszak különböztethető meg; az első az, a melyben mély gondolkodók, kiknek élén BOLYAI-t kell különösen idéznünk, megalapították a *nem-euklidesi* geometriát; a második az, a melyben HELMHOLTZ és LIE megmutatták a mozgás és csoport fogalmainak szerepkerét a geometriában; a harmadik korszak HILBERT-tel indul meg. A német szerző a logika álláspontjára helyezkedik. Felteszi a kérdést, hogy melyek azok az axiómák, a melyeket kimondanak és melyek azok, melyeket alattomban, kimondás nélkül, használnak? Mi a valódi logikai tartalmuk és mit lehet belőlük az intuitióra való újabb folyamodás nélkül, tisztán a logika szabályainak egyszerű alkalmazásával levezetni? Végül függetlenek-e azok egymástól, vagy lehet-e egyiket a másiktól levezetni? Íme ilyenek a tárgyalandó kérdések.

HILBERT azon kezdi, hogy az axiómák teljes lajstromát elkészíti, iparkodván e listában közülök egyet sem kifelejteni; ez nem oly könnyű feladat, mint az ember hihetné, hiszen maga EUKLIDES hallgatagon alkalmazott oly axiómákat is, melyeket sohasem mondott ki. A geometriai szemlélet annyira vérünkben van, hogy azt gyakran alkalmazzuk, a nélkül, hogy észre is vennők. Innen ered annak a szüksége, hogy a geometriai szemléleteknek a legkisebb teret se engedjünk, ha a HILBERT-től kitűzött célt el akarjuk érni.

A tudós professzor az axiómákat öt csoportra osztja fel.

1. *Axiome der Verknüpfung* (én inkább projectiv axiómáknak nevezném őket, semmint a szó szerinti fordításból keletkező „kapcsolás axiómáit“ használnám, mely kifejezés nem volna elégtető).

II. *Axiome der Anordnung* (az elrendezés axiomái).

III. *A congruentia axiomái* vagy metrikus axiomák.

IV. *Archimedes axiomája*.

A projectív axiomák között megkülönböztetjük a sík és tér ilyen axiomáit; az elsők azok, melyek abból a jól ismert propositióból származnak, hogy: *két ponton át egy és csak egy egyenes halad*.

Térjünk át a második csoportra, az elrendezés axiomáira. Íme az első kettőnek formulázása:

„Egy ugyanazon egyenesen fekvő három pont között van bizonyos vonatkozás, melyet úgy fejezünk ki, hogy a pontok egyike és csak egyike fekszik a másik kettő között. Ha a C az A és B között van és ha D az A és C között van, akkor D is az A és B között van.

Itt látjuk, hogy nem mozgósítjuk a geometriai szemlélő képességünket és ha a közléses szónak értelmét ily formán nem iparkodunk mélyíteni, akkor minden vonatkozás, mely ez axioma követeléseinek eleget tesz, ugyanezzel a kifejezéssel illethető.

A harmadik csoport a metrikus axiomákat tartalmazza. Ezek között három alcsoportot különböztetünk meg, melyek rendre a vonaldarabra, a szögre és a háromszögre vonatkoznak.

HILBERT művében itt egy lényeges pont figyelmen kívül maradt; az axiomák sorozatát ki kellett volna egészítenie még azzal az axiomával, hogy az AB vonaldarab a megfordított BA vonaldarabbal congruens. Ez magában foglalja a tér symmetriáját és az egyenlőszárú háromszög alapja melletti szögeinek egyenlőségét. HILBERT itt még nem tárgyalja ezt a kérdést, de külön foglalkozott vele egyik értekezésében, a melyre még visszatérünk.

A negyedik csoport csak EUKLIDES postulatutumát tartalmazza.

Az ötödik csoport két axiomából áll; az első, ARCHIMEDES axiomája, a fontosabb.

Legyen valamely D egyenesen A és B két tetszés szerinti pont; legyen továbbá a tetszés szerinti vonaldarab; szerkeszszük most A -ból kiindulva s B felé tartva az a -val egyenlő vonaldarabok sorozatát: $AA_1, A_1A_2, \dots, A_{n-1}A_n$; akkor n mindig akkorára választható, hogy B e vonaldarabok valamelyikére ráessék.

Ez annyit jelent, hogy adva lévén két tetszőszerinti vonaldarab l és L , mindig van elegendő nagy n egész szám, hogy l -et n -szer önönmagához illesztvén, az L -et fölülmúló vonaldarabot kapjunk.

A második az *Axiom der Vollständigkeit*, melyre még visszatérek.

Az axiomáknak egymástól való függetlensége. Az axiomák sorozata egyszer fel lévén állítva, meg kell most vizsgálnunk,

mentesek-e azok ellentmondásoktól. Jól tudjuk, hogy igen is azok, mert hisz tudjuk, hogy a geometria valóban létezik. HILBERT is geometriáját megalkotván, eleve igennel válaszolhatott volna. De csodálatos módon ez a geometria nem egyezik meg teljesen a miénkkel, az ő tere nem a miénk vagy legfeljebb része a miénknek. HILBERT terében nincsenek meg a mi terünk összes pontjai, hanem csak azok, melyek kiindulva két adott pontból tisztán vonalzó és körző alkalmazásával megszerkeszthetők. Ebben a térben pl. a 10° -ú szög nem létezik.

Művének második kiadásában arra törekedvén, hogy ne idegen geometriákat, hanem a mi rendes geometriánkat megkapja, az axiómák sorozatát *egy-gyel* kiegészíti, az *Axiom der Vollständigkeit*-tal, melyet ekként formuláz:

A pontok, egyenesek és síkok rendszeréhez lehetetlen hozzácsatolni a dolgok más rendszerét úgy, hogy a teljes rendszer az összes axiómáknak megfeleljen.

Világos, hogy a tér, melyről előbb szólottam s a mely nem tartalmazza a mi terünk összes pontjait, nem elégítené ki ezt az utolsó axiómát, mert hozzá, a mi terünk pontjai közül azok is adjungálhatók, melyeket maga nem tartalmaz, a nélkül, hogy ezáltal megszűnnék a többi axióma követeléseit kielégíteni.

Tehát végtelen sokféle tér van, a mely az *Axiom der Vollständigkeit*-tól eltekintve a többi axióma követeléseinek eleget tesz, de csak egyetlen egy, még pedig a mi közönséges terünk, mely ezenkívül még ennek az utolsó axiómának is megfelel.

Fel kell most már vetni a kérdést, hogy függetlenek-e egymástól a felsorolt axiómák, azaz nem lehet-e feláldozni az öt axióma-csoport egyikét és a megmaradt négygyel boldogulva, összefüggő geometriát alkotni, úgy pl. a mint a IV. csoport elhagyásával BOLYAI-nak *nem-euklidesi* geometriáját kapjuk.

Ugyanígy elhagyható a III. csoport. HILBERT-nek sikerült geometriát alkotni az I., II., IV. és V. csoport, valamint a vonaldarabra és szögekre vonatkozó metrikus axiómák fenntartásával, de emellett elejtette a háromszögre vonatkozó metrikus axiómát, a III. 6. propositióját.

A *nem-archimedesi geometria*. De HILBERT-nek legerede-tibb concepciója a *nem-archimedesi* geometria, a melyben az összes axiómák az archimedesinek kivételével igazak. E célra előbb a *nem-archimedesi számoknak* rendszerét kellett megalkotnia, azaz az elemeknek oly rendszerét, a melyben az egyenlőség és egyelőtlenség fogalmait, továbbá az aritmetika összeadási és szorzási műveleteinek megfelelő operatiókat úgy lehet megállapítani, hogy ezek a következő kikötéseknek megfeleljenek:

1. A számtan összeadási és szorzási műveleteinek szabályai (commutativ, associativ, distributiv elvek (Arithmetische Axiome der Verknüpfung) változatlanul fennálljanak).

2. Változatlanul fennmaradjanak továbbá az egyenlőtlenségek átalakítására vonatkozó szabályok. (Axiome der Anordnung.)

3. Archimedes axiómája ne maradjon érvényben.

Ilyen rendszerre juthatunk, ha elemekül a következő alakú sorokat választjuk:

$$A_0 t^m + A_1 t^{m-1} + A_2 t^{m-2} + \dots,$$

a melyekben m pozitív vagy negatív egész szám, az A együtt-hatók valós számok és továbbá megállapodunk abban, hogy e sorokra az összeadás és szorzás közönséges szabályait alkalmazzuk. Hogy elemeinket határozott sorrendben elrendezhessük, e sorokra nézve még meg kell állapítanunk az egyenlőtlenség feltételeit is. Itt a következő megállapodásra jutunk: sorunk előjelét A_0 előjellel megegyezően állapítván meg, azt mondjuk, hogy valamely sor egy másiknál kisebb, ha ezt abból levonván, pozitív előjelű különbséget nyerünk.

Világos, hogy — bár e megállapodás mellett — az egyenlőtlenségre vonatkozó számítási szabályok érvényben maradnak, ARCHIMÉDES axiómája nem fog többé fennállani.

A mi közönséges számaink mint a *nem-archimedesi* számok specialis esetei szerepelnek. Az új számok úgyszólván beilleszkednek a közönséges számok közé, még pedig olyformán, hogy van pl. végtelen sok új szám, mely adott közönséges A számnál kisebb, de emellett nagyobb az összes A -nál kisebb közönséges számoknál.

Ezt megállapítván, képzeljünk most oly három méretű teret, a melyben a pontok koordinátái nem közönséges, hanem *nem-archimedesi* számok, de a melyben az egyenes és sík szokásos egyenletei, valamint a vonaldarabok és szögek ismeretes analitikai kifejezései érvényben maradnak. Világos, hogy ebben a térben az archimedesi axióma kivételével az összes többiek érvényben maradnak.

Bármely egyenesen a mi közönséges pontjaink közé belefognak illeszkedni új pontok. Ugyan ilyenképen ezen az egyenesen végtelen sok oly új pont lesz, mely az egyenes minden közönséges pontjától a jobb oldalra esik. Összefoglalásban mondhatjuk, hogy a közönséges tér a *nem-archimedesi* térnek csak részét teszi.

Látni való, hogy e feltedezésnek mekkora hordereje van, és hogy ez eszméink fejlődésében nem kevésbé merész lépést jelent, mint a minőt BOLYAI tétetett meg velünk a *nem-euklidesi*

geometria alkotásával. A nem-euklidesi geometria — hogy úgy mondjam — még tiszteletben tartotta a geometriai continuumból való felfogásukat és csak ennek méréséről való eszméinket zavarta meg. A nem-archimedesi geometria azonban ezt a felfogást szétrombolja és bonczolgatja a continuumot abból a czélből, hogy beléje új elemeket vezethessen.

Meg kell említenünk, hogy HILBERT-nek e mérész concepciójában volt egy előhírnöke. VERONESE-nek a geometria megalapításában analog gondolata volt. Könyvének VI. fejezete valóságos *nem-archimedesi* arithmetikának és geometriának kifejtése, a melyben CANTOR transzfinit számai preponderáló szerepet viselnek. Mindazonáltal HILBERT kifejtésének egyszerűségével és világosságával, philosophiai belátásának mélységével, valamint azokkal az eredményekkel, melyeket alapeszméjéből kifejtett, ez új geometria megalapításánál különösen kitűnt.

A *nem-desarguesi geometria*. A projectiv geometria alap-tételének DESARGUES tételét tekinthetjük. Két háromszög perspektív, ha megfelelő szögpontjait összekötő egyenesek egy pontban futnak össze, DESARGUES mutatta ki, hogy perspectiv fekvésű háromszögek megfelelő oldalainak metszéspontjai egy ugyanazon egyenesben fekszenek: ennek megfordítása is igaz.

DESARGUES tétele kétféleképen is vezethető le:

1. A sík projectiv és metrikus axiomáinának felhasználásával;

2. A sík és a tér projectiv axiomáinak felhasználásával.

Ezt a tételt kétméretű lény is felfedezhette volna, a melynek a háromméretű tér épp annyira elképzelhetetlen, mint előttünk a négyméretű tér: a mely előtt a tér projectiv axiomái tehát ismeretlenek volnának, de a mely síkjában, a melyben lakozik, változatlan alakú, szilárd testeinkkel analog alakzatok elmozdulását el tudná képzelni, tehát felismerhetné a metrikus axiomákat. Ugyanezt a tételt felfedezhetné egyszersmind oly három méretű lény is, mely a tér projectiv axiomáit felismerhetné, de nem ismerné a sík metrikus axiomáit.

De be lehetne-e bizonyítani DESARGUES tételét pusztán a sík projectiv axiomáinak felhasználásával, a sík metrikus és a tér projectiv axiomái nélkül is? Azt hihették, hogy nem, de nem voltak biztosak benne.

HILBERT eldöntötte e kérdést, megalkotván egy *nem-desarguesi geometriát*, a mely — jegyezzük meg jól — sík-geometria.

A *nem-pascalii geometria*. De HILBERT ezzel még nem éri be, még egy új concepcióval lép elénk. Hogy ezt jól megértsük, mindenekelőtt egy pillanatra vissza kell térnünk az arithmetikához. Az előbb láttuk a szám fogalmának kibővítését *nem archimedesi* szám bevezetése révén. Az új számoknak bizonyos osz-

tályozására van szükségünk, és hogy erre rájussunk, előbb osztályozzuk az aritmetika axiomáit négy csoportba; ezek a következők:

1. Az összeadás commutativ és associativ törvénye; a szorzás associativ törvénye, a szorzás két distributiv törvénye; összefoglalva tehát az összeadás és szorzás összes szabályai a szorzás commutativ elvének kivételével.

2. Az elrendezés axiomái, azaz az egyenlőtlenségekre vonatkozó számítási szabályok.

3. A szorzás commutativ törvénye, melynek értelmében a szorzat tényezőinek felcserélésekor nem változik.

4. ARCHIMEDES axiomája.

Az első két csoport törvényeinek hódoló számokat *desarguesi* számoknak mondjuk; ezek lehetnek *pascali* vagy *nem-pascali* számok, a szerint, mint a 3. csoportnak eleget tesznek vagy nem; *archimedesi* vagy *nem-archimedesi* számok lesznek, a szerint, a mint a 4. csoportnak engedelmeskednek vagy nem.

A közönséges számok egyúttal *desarguesiak*, *pascaliak* és *archimedesiek* is. A commutativ törvény bebizonyítható, kiindulva az első két csoportból hozzávéve még ARCHIMEDES axiomáját: tehát oly számok, melyek *desarguesi* és *archimedesi* számok nem lehetnek, *nem-pascaliak*.

Viszont könnyű a *desarguesi* számok oly rendszerét megalkotni, mely egyszersmind *nem-pascali* és *nem-archimedesi*. E rendszer elemeit a következő alakú sorok szolgáltatják:

$$S = T_0 s^n + T_1 s^{n-1} + \dots,$$

a hol s az előbbeni t -vel analog symbolum, n positiv vagy negativ egész szám, a T_0, T_1, \dots együtthatók pedig a T *nem-archimedesi* rendszerbe tartozó számok; ha tehát T_0, T_1, \dots együtthatókat a t hatványai szerint haladó végtelen sorkifejezéseikkel helyettesítjük, oly sort kapunk, a mely t -től és s -től függ. E sorokat a közönséges szabályok szerint fogjuk összeadni; a szorzásuk tekintetében még meg fogjuk engedni az associativ és distributiv törvény szabályait, de nem többé a commutativ elvet, mert ezzel ellentétben legyen $st = -ts$.

Hátramaradt még, hogy e sorokat határozott sorrendbe szedjük, hogy az elrendezés axiomái követeléseinek eleget tegyünk. E célból az egész sor előjelét T_0 előjével megegyezően állapítjuk meg és továbbá azt mondjuk, hogy két sor között az a kisebbik, a mely a másikból kivonatván positiv előjelű különbséget szolgáltat. Ez a szabály mindig ismétlődik. t -t e vizsgáldásokban mindig oly számnak tekintjük, mely bármely közönséges valós számhoz képest igen nagyoknak tekintendő s -et pedig igen nagyoknak tekintjük a T rendszer bármely számához képest.

A szorzás commutativ törvénye e számokra nem lévén érvényes, ezek *nem-pascali* számok.

Mielőtt tovább haladnánk, HAMILTON-ra emlékeztetek, a ki már régen vezette be a számításba a complex számok oly rendszereit, a melyekre a szorzás commutativ törvényének hatálya nem terjed ki; ezek a *quaterniók*, melyeket az angolok a matematikai physikában oly gyakran alkalmaznak. Azonban a quaterniókra az elrendezés axiomái nem érvényesek; a mi most már HILBERT conceptiójában annyira eredeti, az az a körülmény, hogy az ő számai az elrendezés axiomáinak megfelelnek, a nélkül, hogy a commutativ törvénynek hódolnának.

Térjünk vissza a geometriához. Engedjük meg az axiomák első három csoportját, azaz a sík és a tér projectiv axiomáit, az elrendezés axiomáit és euklidesi postulatumot, akkor DESARGUES tétele még mindig bebizonyítható, mert ez a tér projectiv axiomáinak következménye.

Geometriánkat meg akarjuk alapítani a metrikus axiomák felhasználása nélkül: a *hosszúság* elnevezésének ekkor értelme teljesen elvész; nincs többé jogunk körző használatával élni, de kárpótlásképen használhatjuk a vonalzót, mert az egyik elfogadott projectiv axioma értelmében két ponton át tudunk egyenest húzni; képesek leszünk továbbá adott ponton át adott egyenessel paralellát is vonni, mert EUKLIDES postulatumát is érvényben lévőnek elfogadtuk. Nézzük most már, hogy ezekkel a segédeszközökkel mit tudunk végezni.

Tudjuk velük két idom hasonlóságát definiálni és ezekkel a proportioikat. Definíálhatjuk bizonyos mértékben az egyenlőséget is.

Egy parallelogramma két szemközti oldala *e definitio szerint* egyenlőnek veendő; tehát eldönthetjük, hogy két vonaldarab egyenlő-e, hacsak *parallel fekvésű*.

E megállapodás alapjain képesek vagyunk két vonaldarab nagyságát összehasonlítani, *feltéve, hogy azok paralellák*. Két különböző irányú vonaldarab hosszúságának összehasonlítása oly dolog, melynek itt semmi értelme sincsen és minden irány számára — úgy szólván — egy-egy hosszegység kellene. Felesleges hozzátennünk, hogy a szög elnevezés itt minden értelem nélküli való dolog.

A hosszúságok így ki lesznek fejezhetők számok segítségével; de ezek nem lesznek szükségképen közönséges számok. Minden, a mit róluk mondhatunk, csak annyi, hogy *desargues-i* számok lesznek, ha — a mint felteszszük — DESARGUES tétele érvényes. Ha megfordítva most már a *desarguesi* számok tetszés szerinti rendszere van adva, akkor mindig alkotható oly geometria, a melyben a vonaldarabok hosszúsága éppen ezekkel a *desarguesi* számokkal kifejezhetők.

A sik egyenlete a közönséges analytikai geometriából ismert lineár egyenlet lesz; de mivel az az S -rendszerben a szorzás nem commutativ, meg kell mondani, hogy az egyenlet minden tagjában a coordinata mint szorzandó, az állandó együttható pedig mint szorzó szerepel.

Ily módon minden *desarguesi* számrendszerhez egy-egy *desarguesi* geometria tartozik, a melyben a projectiv és az elrendezés axiómái, DESARGUES tétele és EUKLIDÉS postulatuma érvényes. Mi most már az arithemikai axiómák harmadik csoportjának, azaz a szorzás commutativ törvényének a geometriai értelme? *E törvénynek lefordítása a geometria nyelvére a PASCAL tételé*; e tétel ama specialis esetéről van itt szó, a melyben a kúpszelet, a melybe irt hatszögre PASCAL tétele vonatkozik, egyenespárrá fajul el.

PASCAL tételé tehát igaz vagy hamis, a szerint, a mint a számoknak S rendszere *pascali* vagy *nem-pascali*, úgy, hogy a mint vannak *nem-pascali* számrendszerek, *azonképen vannak nem-pascali geometriai rendszerek is*.

PASCAL tételé a metrikus axiómák alapján bebizonyítható; igaz lesz tehát, ha az idomoknak nemcsak homothetikus és translatorius átalakításait, hanem forgatását is megengedjük.

PASCAL tételé ARCHIDEMES axiómájából is levezethető, mert mint láttuk, az oly számrendszerek, a melyek *desarguesi*-iak és *archidemesiek*, egyszersmind *pascaliak is*; tehát *minden nem-pascali geometria egyszersmind nem-archidemesi is*.

A *Streckenübertrager*. Említsük HILBERT-nek még egy *conceptióját*. Ő azokat a szerkesztéseket tanulmányozza, a melyeket nem a vonalzó és körző segítségével, hanem vonalzóval és egy speciális műszerrel el lehet végezni, a melyet *Streckenübertrager*-nek nevezett és a melynek segítségével adott egyenesre rá lehet rakni oly vonaldarabot, mely más egyenesen adott vonaldarabbal egyenlő. A *Streckenübertrager* a körzővel nem egyenlő értékű, mert míg a körzővel két kör, vagy kör és egyenes metszéspontjait szerkeszthetjük meg, addig a *Streckenübertrager* csakis valamely körnek a középpontján áthaladó egyenesekkel való metszéspontjait szolgáltatja. HILBERT most már kutatja, hogy mely szerkesztések azok, melyek vonalzó és *Streckenübertrager*-rel végezhetők és igen figyelemre méltó eredményekre jutott.

Minden körzővel és vonalzóval elvégezhető szerkesztés egyszersmind vonalzó és *Streckenübertrager*-rel végezhető, *ha a szerkesztés feladata olyan, hogy mindenkor valós eredményt szolgáltat*. Világos, hogy e feltétel szükséges, mert pl. a középpontján áthaladó egyenes a kört mindig valós pontokban metszi. De bajos lett volna a feltétel elegendő voltát előre látni, a mit azután HILBERT valóban bebizonyított.

De ezzel még nincsen vége; mindezekben a szerkesztésekben, a mint ezt KÜRSCHÁK vette észre először, a *Streckenübertrager* pótolható az *Eichmass*-sal, oly műszerrel, a mely nem bármely vonaldarabnak, hanem csak a hosszegységnek átszállítására alkalmas.

Analog kérdést tárgyal HILBERT „*Über die Gleichheit der Basiswinkel im gleichschenkligen Dreieck*“ című cikkében.

A közönséges sík-geometriában a sík szimmetrikus. a mi az egyenlőszárú háromszög alapelletti szögei egyenlőségében nyilvánul.

A sík e szimmetriáját a metrikus axiómák sorában kell szerepeltetni. Az összes idáig említett többé-kevésbé idegenszerű geometriákban, így a metrikus *nem-archidemesi* geometriában, valamint DEHN „*Über eine neue Begründung . . .*“ című értekezésben kifejtett új geometriájában is, a sík e szimmetriája fel van tételezve. Nem következménye-e talán a többi metrikus axiómáknak? HILBERT kimutatta, hogy ez valóban így van, midőn az ARCHIDEMES axiómája érvényesül, valamint azt is, hogy az ellenkező esetben ez nincsen így. Vannak ugyanis *nem-archidemesi* geometriák, melyekben az összes metrikus axiómák érvényesek, de nem érvényes a sík szimmetriájára vonatkozó.

Ebben a geometriában nem áll, hogy az egyenlőszárú háromszög alapja melletti szögek egyenlők; nem áll az sem, hogy egyik oldal kisebb a másik kettő összegénél; nem igaz PYTHAGORASNAK az átfogó négyzetére vonatkozó tétele sem. Ez utóbbi okból e geometriát *nem-pythagorasinak* nevezik.

Elérkezem most HILBERT-nek egy fontos értekezéséhez, melynek címe: „*Grundlagen der Geometrie*“, ugyanaz, mint a *Festschrift*-ben foglalté. de a melyben egészen más álláspontra helyezkedik. A *Festschrift*-jében, a mint az annak előbb adott elemzéséből látható, a tér fogalma és a csoport fogalma közötti vonatkozások, a mint azok LIE műveiből következnek, teljesen figyelmen kívül maradtak, vagy legalább is háttérbe szorultak. Ez már nincsen így abban az értekezésben, a melyről most készülünk szólni.

A LIE eszméihez való csatlakozással elért haladás tekintélyes. LIE feltette, hogy az ő csoportjait definiáló egyenletek analitikaiak. HILBERT feltevései sokkal általánosabbak. Kétségtelen, hogy még ezek sem teljesen kielégítők, mert míg csoportjainak *alakja* tetszőlegesnek van feltételezve, ennek *anyaga* (sa matière), azaz a sík, melyre a transformatiókat alkalmazzuk, mégis csak annak a feltételnek van alávetve, hogy LIE értelmében vett *Zahlenmannigfaltigkeiten* legyen. De azért HILBERT-nek e dolgozata mégis csak hatalmas lépést jelent a haladás útján, mert benne a *Zahlenmannigfaltigkeiten*-nak jobb elemzését adja,

mint bárki előtte, azonkívül pedig oly aperçu-eket tartalmaz, melyek az analysis situs axiomatikus elméletének csirái gyanánt tekinthetők.

Lehetetlen meg nem lepődni attól az ellentétől, mely HILBERT-nek ebben a dolgozatában elfoglalt álláspontja és aközött fennforog, melyet a Festschrift-jében elfoglalt. Ebben a Festschrift-ben a folytonosság axiomái az utolsó sorokba szorulnak, ott a nagy kérdés abban állott, hogy mi lesz a geometria sorsa, ha azokat teljesen elejtjük. Ebben a dolgozatában azonban ellenkezőleg, a folytonosság HILBERT-nek kiinduló pontja és feltett szándéka megvizsgálni, hogy mit tudhatunk meg egyedül a folytonosság feltételezése alapján, ha még a csoport fogalmát hozzávesszük.

Szólanunk kell végül „*Flächen von konstanter Krümmung*“ című értekezéséről. Mint tudjuk, BELTRAMI mutatta ki, hogy a közönséges térben vannak felületek, a melyek a *nem-euklidesi* sík képei gyanánt tekinthetők, ezek az állandó negatív görbületű felületek: ismeretes, hogy e felfedezés mekkora impulsust adott a *nem-euklidesi* geometriának. De lehet-e a *nem-euklidesi* síkot a teljes egészében ilyen BELTRAMI-felületen ábrázolni? HILBERT kimutatta, hogy *nem*.

A mi a pozitív állandó görbületű felületeket illeti, a melyekre RIEMANN geometriája vonatkozik, azokra nézve HILBERT kimutatta, hogy a gömbön kívül más ilyen természetű zárt felület nem létezhetik.

Az integral-egyenletek.

Az utolsó években HILBERT leginkább az integral-egyenletek elméletével foglalkozott. Ismeretes, hogy ennek az elméletnek alapját még csak néhány évvel ezelőtt FREDHOLM vetette meg; azóta módszerének termékenysége és a matematikai physika problémáinak megoldására való alkalmazhatóságának könnyüségén napról-napra fényesebben bizonyult be. Kétségtelen, hogy ez egyike volt a legnagyobb felfedezéseknek, melyet a matematika terén tettek és magában véve már a legnagyobb mértékben figyelemre és elismerésre méltó. És ha nem az első felfedezésnek, hanem igen fontos tökéletesítések szerzőjének íteltük oda a Bolyai-jutalmat, ez abban a körülményben leli magyarázatát, hogy HILBERT-nek nemcsak az integrálegyenletekre vonatkozó kutatásait, hanem műveinek összességét kellett figyelembe vennünk, mely a matematika legkülönbözőbb ágaira termékenyítő hatású volt és a melynek nagy értéke e jelentésem egyéb részeiből kiviláglik. Nem kezdhetem meg azonban e tárgy fejtegetését

a nélkül, hogy hódolatomat ki ne fejezném ama nagy szolgáltatókért, melyeket FREDHOLM a tudománynak tett.

FREDHOLM elmélete a lineár egyenletrendszerek és a determinansok elemi tulajdonságainak általánosításában áll. Ez az általánosítás két úton történhetik: vagy úgy, hogy megszámlálhatóan végtelen sok ismeretlen tartalmazó lineár egyenletrendszereket vizsgálunk, a mi a végtelen determinansok tanulmányozására utal; vagy pedig akként, hogy egy bizonyos $\varphi(x)$ ismeretlen függvényt (a mi az ismeretlen mennyiségeknek continuumával ér fel) oly egyenletből törekszünk meghatározni, a melyben ez az ismeretlen függvény integral jele alatt szerepel. Ezt az utóbbi utat követte FREDHOLM.

Legyen $K(x, y)$ valamely megadott függvény, a melyet *integral-magnak* nevezünk; a

$$\psi(x) = \int K(x_1, y) \varphi(y) dy$$

állandó határok közt vett integrált a $\varphi(x)$ függvényből, bizonyos felfogásban, lineár transformatio alkalmazása révén keletkezettnek tekinthetjük, és mint ilyent $S \varphi(x)$ -szel jelöljük.

Az integralegyenletek most már ilyen alakban írhatók:

$$(1) \quad \alpha \varphi(x) + \lambda S \varphi(x) = f(x)$$

a hol $f(x)$ megadott függvény és α állandó. Az egyenleteket elsőfajúnak nevezzük, ha az α állandó zérussal — és másodfajúnak, ha α egy-gyel egyenlő.

Mínthogy az (1) alatti egyenletnek x -nek minden, bizonyos számközön belül fekvő értékére kell fennállania, azért az a linearegyenletek folytonos halmazából álló egyenletrendszerrel ér fel.

FREDHOLM a másodfajú integralegyenleteket tárgyalta. A megoldás két kifejezés hányadosaként fejezhető ki, melyek a determinansokkal analog szerkezetet mutatnak és a λ parameterek transcendens egész függvényei. A λ bizonyos értékei mellett a nevező zérussá lesz. Lehet továbbá oly $\varphi(x)$ függvényeket meghatározni, melyek azt az egyenletet elégítik ki, melyet (1)-ből kapunk, ha benne $f(x)$ helyébe zérust teszünk; ezek a *sajátos függvények*.

Ezek az eredmények azon feltevés mellett bizonyítottak be, hogy $K(x, y)$ a tekintetbe jövő tartományban véges; ha az nincsen így, akkor az iterált integralmagokra kell áttérni; ha az S lineár helyettesítést n -szer ismétljük, akkor ismét lineár helyettesítést kapunk, de a mely más integralmagra vonatkozik, legyen ez $K_n(x, y)$; hogy a fent említett módszer cse-

kély műfogással való módosítása után még alkalmazható legyen, elegendő, hogy ez iterált integralmagok közül legalább egyik K_n a tekintetbe tövő tartományon belül határolt legyen. Ez pedig — mint FREDHOLM kimutatta, — számos esetben valóban be is következik. E módszereknek több változós ismeretlen függvényre, vélamint több egyenletből álló és több ismeretlent tartalmazó integralegyenlet-rendszerekre való általánosítása minden nehézség nélkül megtörténhetik.

FREDHOLM ezután módszerét a DIRICHLET-féle problémára és bizonyos elasticitási problémákra alkalmazta, megmutatván így, hogy a matematikai physika bizonyos problémái miként tárgyalandók.

Ez az osztályrész, melyet a felfedező vett ki magának az integralegyenletek elméletéből; micsoda része van benne HILBERT-nek? Tekintsünk előbb végesszámú linearegyenletet; ha determinansuk szymmetrikus, akkor baloldalaik bizonyos quadratikus alak partialis differentiálhányadosai gyanánt foghatók fel; e megjegyzésből a linear egyenletrendszer figyelemreméltó tulajdonságainak, minden matematikus előtt jól ismert, sorozata következik. Az integralegyenletek elméletében a megfelelő eset az, a melyben az integralmag szymmetrikus, azaz

$$K(x, y) = K(y, x)$$

Ehhez az esethez fűzi HILBERT kezdetben a tárgyalásait. Végesszámú változótól függő quadratikus alakok tulajdonságait oly módon általánosítja, hogy azok e szymmentrikus alakú integral-egyenletekre alkalmazhatókká lesznek. Az általánosítás egyszerű határmenet útján történik, de ennek a határátmenetnek megvannak a maga nehézségei, melyeket HILBERT oly módszerrel küzdött le, melynek egyszerűségét éppen annyira csodáljuk, a mint biztosságát és általánosságát elismerjük. A kifejtésekben tetszőleges $u(x)$ függvény (esetleg egynél több is) szerepel; a fellépő végtelen sor n tagja után következő maradék azután pusztán n -től függ, az $u(x)$ tetszőleges függvénytől teljesen független, ha csak az $u(x)$ az

$$\int u(x)^2 dx < 1$$

egyenlőtlenséget kielégíti, a melyben az integral alkalmas határok között veendő. Ez a teljesen új következtetési mód számos más problema megoldásában is sikerrel használható fel.

HILBERT ily módon FREDHOLM egyik tételét is új úton találja meg, de inkább megmaradok az idevágó eredetibb vizsgálódásai mellett.

Mindenekelőtt FREDHOLM kifejezésének nevezője oly függvény, melynek csak valós zérushelyei vannak; ime általánosításban a quadratikus alakok karakteristikus egyenletének amaz ismeretes tulajdonsága, hogy összes gyökei valósak. Most oly képlet következik, a melyben az integral jele alatt két tetszőleges függvénynek $x(s)$ -nek és $y(s)$ -nek szorzata szerepel, és a mely quadratikus alakok négyzetösszegekre való felbontását kifejező tétel általánosításának fogható fel.

De sietek áttérni tetszőleges függvénynek sajátos függvények szerint haladó sorkifejtésére. Ez a kifejtés a FOURIER-féle sorkifejtéssel analog, mint az elméleti fizikában főszerepet viselő más sorok is, és a sajátos függvények szerinti kifejtés mindezeknek általánosítása. Arra, hogy valamely függvénynek ilyen kifejtésben része legyen, elegendő, hogy azt az $Sg(x)$ alakra hozzassuk és $g(x)$ folytonos legyen. Ez az eredmény végleges alakja, úgy, a mint azt HILBERT idevágó közleményei közül az ötödikben kimondja. Az első közleményében még bizonyos nagyobb megszorításokat kellett tennie. E helyen SCHMIDT nevét is fel kell említenem, a ki időközben oly dolgozattal lépett fel, mely lehetővé tette, hogy HILBERT tételét az említett megszorításoktól felszabadítsa. Az egyetlen — ily módon — a függvényre kiszabott feltétel, hogy t. i. az $Sg(x)$ alakra hozható legyen, első megtekintésre elég szövevényesnek látszik, az esetek nagy számában azonban — így pl. akkor, midőn az integralmag GREEN-függvény — nem kíván egyebet, mint hogy a kifejtendő függvénynek bizonyos számú differentialhányadosa képezhető legyen.

HILBERT később e tárgyra vonatkozó nézeteit a következő más módon fejtette ki. Végtelen sok változót tartalmazó alakot és ennek orthogonális helyettesítéssel való átalakítását vizsgálja, mintha végtelen sok méretű térben a másodrendű felületek egyenleteinek különféle alakjait vizsgálná, midőn azokat különböző derékszögű koordinata-rendszerekre vonatkoztatjuk. E célból az adott alak resolvens-formájának nevezett kifejezést képezi. Legyen $K(x)$ az adott quadratikus alak, $K(\lambda, x, y)$ a resolvens formája, akkor ez utóbbit a következő egyenlőség definiálja:

$$K(\lambda, x, y) - \frac{1}{2} \lambda \sum_{(r)} \frac{\partial K(x)}{\partial x_r} \frac{\partial K(\lambda, x, y)}{\partial x_r} = \sum_{(r)} x_r y_r.$$

Ha a $K(x)$ -alak csak véges számú változótól függ, akkor a resolvens-forma a λ két rationalis egész függvényének hányadosa, mely függvények determinansok alakjában mutatkoznak. HILBERT erre egy, tőle megszokott határátmenetet alkalmaz. E hányados

hatáértéke még akkor is létezik, ha a számlálónak és nevezőnek külön nincs is hatáértéke.

Véges számú változó esetében, $K(\lambda, x, y)$ a λ -nak racionális függvénye és részlettörtekre bontható. Mi lesz e részlettörtés előállításból, ha a változók száma végtelenné lesz? A racionális törtfüggvény polusai közeledhetnek először a pontok végtelen, de megszámlálható halmazához. E pontok halmaza alkotja azt, a mit HILBERT az alak *szakadáson spectrumának* nevez. De lehet e pontok halmaza olyan is, hogy sűrítési helyei a valós tengelynek egy vagy több egész vonaldarabját töltik be. E vonaldarabok összessége alkotja az alak *folytonos spectrumát*.

A szakadáson spectrumnak megfelelő részlettörtek összege összetartó sort alkot, a folytonos spectrumnak megfelelők összege pedig a határon egy ilyen alakú integrált szolgáltat:

$$\int \frac{\tau d\mu}{\lambda - \mu},$$

a hol az integral az egész folytonos spectrumra kiterjesztendő, τ pedig a μ -nek alkalmasan választott függvénye. A racionális $K(\lambda, x, y)$ függvénynek hatáértéke tehát nem meromorphe függvény, hanem oly egyértékű függvény, melynek *coupure*-jei vannak. A részlettörtekre való felbontás így érvényben marad. Ha az adott alak *határolt*, azaz helyettesítési értékei adott számértékeket nem mulhatnak felül, míg a változók négyzetösszege 1-nél kisebb marad, akkor az alak orthogonális helyettesítéssel épp úgy egyszerűbb formára hozható, a miképen ez az ellipsoid egyenleténél a főtengelyekre való transformálással lehetséges.

A quadratikus alakok közül kiemeljük a *teljesen folytonosakat* (vollstetig), a melyeknek növekménye zérus felé tart, midőn az összes változók növekményei tetszésszerűen módokon, de egyszerre tartanak zérus felé. Ilyen alaknak nincsen folytonos spectruma, a miből figyelemreméltó egyszerűsítések folynak.

A quadratikus és bilinear alakcseregelyre vonatkozó tételek, valamint a HERMITE-féle alakra vonatkozók is szintén végtelen sok változó esetére kiterjeszthetők.

De megvannak ebben az új elméletben FREDHOLM módszerének általánosítására vezető csírák is, melyeknek segítségével oly integral-magvak esetében is boldogulhatunk, midőn a svéd matematikus módszerei cserben hagynak, a mint azt HILBERT tanítványaival evidentiába helyeztette. HILBERT most már mindenképp azzal foglalkozott, hogy tárgyalása módjával aszimmetrikus integral-mag esetében is az integral-egyenlettel végezhesen. E célra bevezeti az orthogonális függvényrendszereket, melyeknek segítségével tetszés szerinti függvény FOURIER-módról kifejezhető.

Az ismeretlen függvény helyébe ismeretlenül e kifejtés együtthatói lépnek úgy, hogy az integral-egyenlet pótolható a linear-egyenletek megszámlálható halmazából álló egyenletrendszerrel, a melyben az ismeretlenek is megszámlálható halmazzal vannak. Ily módon az integral-egyenletek elmélete egyrészt kapcsolatba lép HELGE v. KOCH-nak a végtelen determinansokról való fogalomalkotásával, másrészt HILBERT-nek a megszámlálhatóan végtelen sok változót tartalmazó függvényekre vonatkozó elméletével, melynek domináló szerepét HILBERT elméletében éppen az imént volt alkalmunk kiemelni.

Minden integralmaghoz így tehát egy-egy végtelen sok változós bilinear alak tartozik. Ha az integralmag symmetrikus, ilyen lesz a bilinear alak is, melyet ekkor quadratikus alakból leszámaztatva képzelhetünk. Ha a függvénymag a FREDHOLM-tól kimondott feltételeknek felel meg, akkor a bilinear alak *teljesen folytonos* és így folytonos spectruma nincsen. Íme ez mód arra, hogy FREDHOLM eredményeit új úton reconstruáljuk és bármilyen kerülő útnak is lássék, mégis az eredmények mélyebb okainak belátására nézve teljesen új perspectívát tár elénk, mely még ezenfelül új általánosításokra is alkalmat nyújt.

Az integrálegyenletek elmélete alkalmasnak kínálkozott bizonyos differentialegyenletek határfeltételekhez kötött megoldásainak meghatározására; ez oly problema, a mely a matematikai physika szükségletei tekintetében a legfontosabb közé tartozik. FREDHOLM bizonyos speciális esetekkel végzett és PICARD általánosította eljárását. HILBERT-nek sikerült e kérdés rendszeres tárgyalása. Tekintsük a

$$\Delta u = f$$

differentialegyenletet, melyben u egy vagy több változó ismeretlen függvénye, f pedig ugyane változók adott függvénye; Δ pedig bármilyen linear differential-kifejezés. Ez az egyenlet, ugyanazon a jogon mint az integral-egyenlet, oly végtelen linear egyenletrendszernek tekinthető, melyben az ismeretlenek continuumot alkotnak, de tekinthető bizonyos felfogásban végtelen rendű linear transformciónak is, mely az u -t az f -be viszi át. Ha ezt az egyenletet megoldjuk, azt találjuk, hogy

$$u = S(f)$$

$S(f)$ ezúttal integralkifejezést jelent. E szerint a Δ és S két végtelened rendű linear-transformatio symboluma, melyek egymásnak megfordításai. E $S(f)$ integralkifejezés magva az, a mit GREEN-féle függvénynek nevezünk. Ezzel a függvénynyel legelőször a DIRICHLET-féle problémánál találkoztunk, ez akkor a közön-

séges GREEN-függvény volt, mely sokkal ismeretesebb, semhogy mellette is időznénk; ennek általánosítását több irányban kísérelték meg. HILBERT-nek maradt fenn, hogy a teljes elméletet kifejtse. Minden 2-odrendű Δ differenciálkifejezéshez és a határ-feltételek minden rendszeréhez egy-egy GREEN-függvény tartozik. Említsük itt fel még a GREEN-függvény képzésének módját egy független változó esetére, a hol ez különösen egyszerű alakban mutatkozik és a különböző alakok discussióját, melyet a határ-feltételek rendszeren felvesznek. Ez meglévén, képzeljük a problémát oly segéd-differenciálegyenletre nézve megoldva, mely az adott-tal a másodrendű tagjaiban megegyezik, akkor a problémánk megoldása egyszerű transformatio után oly FREDHOLM-egyenlet megoldására vezethető vissza, a melyben az integralmag a segédegyenlethez tartozó GREEN-függvény.

E segéd-egyenlet választása és megoldása még nehézségeket okozhat, de HILBERT a hatodik közleményében ezektől is megszabadult. A differenciálegyenlet még mindig FREDHOLM-egyenletbe van átalakítva, de az integralmag szerepét egy másik függvény vette át, melyet HILBERT *parametrix*-nek nevezett. Ez a függvény alá van vetve mindama feltételeknek, mint a GREEN-függvény, egynek kivételével, mely éppen a legterhesebb volt, t. i. nem tartozik adott differenciálegyenletet kielégíteni. A differenciálegyenlettől szenvedett transformatio hasonló azzal, mely a linear egyenletrendszeret éri, ha benne az eredeti ismeretlenek helyébe ezeknek alkalmasan választott linear kifejezéseit helyettesítjük. Ez a módszer semmiképen sem szorítkozik csak az önönmagukkal adjungált differenciálegyenletekre, a melyekre HILBERT először alkalmazta.

Hilbert ezenkívül az integrálegyenletek elméletébe vágó kérdéseknek egész seregét vizsgálta meg és az elméletnek a legkülönbözőbb területeken való alkalmazását mutatta. Kiterjesztette pl. módszerét két, az elliptikus typushoz tartozó elsőrendű partiális differenciálegyenletből álló rendszer tárgyalására, valamint az ú. n. *poláris* integral-egyenletekre, azaz oly integral-egyenletekre, melyeknél (1)-ben az a egyíthető nem *egy*, hanem *x*-nek oly függvénye, mely hol $+1$ -el, hol -1 -el egyenlő.

Módszereit alkalmazta továbbá a RIEMANN-féle problémára, KLEIN oscillációs tételére, FUCHS-féle függvények képzésére és még speoiálisan arra a problémára, mely *x*-nak olyatén meghatározását követeli, hogy a

$$\frac{d}{dx} \left[(x-a)(x-b)(x-c) \frac{dy}{dx} \right] + (x+\lambda)y = 0$$

differenciálegyenlet FUCHS-féle egyenletté legyen.

Egyik legváratlanabb alkalmazás, melyet HILBERT mutatott, a MINKOWSKI-féle köbtartalom- és felszínmérés elméletére vonatkozott, a melylyel az integralegyenletek elméletét kapcsolatba hozta a geometria philosophiai alapvetésében fontos kérdéssel.

Dirichlet elve.

Ismeretes, hogy RIEMANN az ú. n. DIRICHLET-féle elvre támaszkodva, úgy szólván egy tollvonással bizonyította be a Dirichlet-féle problémára és a conform ábrázolásra vonatkozó alaptételeket. Egy bizonyos, a tetszőleges U függvényt tartalmazó integrálról, melyet DIRICHLET-féle integrálnak nevez, kimutatta, hogy nem lehet zérussá; ebből azt következtette, hogy mivel az integral pozitív, kell, hogy bizonyos U függvény mellett minimummá legyen, és hogy ez a minimum csak akkor következhetik be, midőn U harmonikus függvény. A mint később kimutatták, ez az okoskodás hamis volt, mert semmiképen sem bizonyos, hogy minimumnak el kell érteni, de sőt ha el is éretik, hogy ez szükségképen folytonos U mellett fog bekövetkezni.

Az eredmények azonban exactok voltak. E kérdés tisztázásán sokan és sokat dolgoztak; kimutatták, hogy Dirichlet problémája mindig megoldható és valóban meg is oldották; ugyanaz áll a matematikai physika számos problémájáról is, melyek előbb a RIEMANN-féle módszerekkel megoldhatónak látszottak. Ez nem az illő helye annak, hogy e dolgok történetét hosszasan elmondjam; beérem annak felemlítésével, hogy e történeti fejlődés utolsó eseménye FREDHOLM módszerének megérlése volt.

Úgy látszott, e sikerek mindenkorra elvesztek, valamint hogy RIEMANN kísérlete és a DIRICHLET-féle elv az örök feledésnek vannak átadva. Sokan sajnálták ezt; érezték, hogy hatalmas kutató eszköztől fosztottak meg és nem tudták elhinni, hogy RIEMANN érvelésének meggyőző ereje, a melylyel az a czáfolatok ellenére is még mindig hatott, a valóságban csak az emberi észnek rossz szokásból táplált illúziója legyen; hiszen úgy látszott, mintha ez az érvelés a matematikai gondolatoknak physikai realitáshoz való valami különös alkalmazkodásán alapulna.

HILBERT most már meg akarta vizsgálni, hogy nem lehet-e a matematikai analysis új segédeszközeivel RIEMANN aperçu-jét szigorú bebizonyítássá átalakítani.

A következőkben elmondom, hogyan jutott célhoz. Tekintsük az összes, az adott feltételeknek megfelelő U függvényeket; válasszuk közülük oly függvénysorozatot, hogy e sorozat függvényeihez tartozó DIRICHLET-integralok sorozata, mint fogyó soro-

zat e DIRICHLET-integralok alsó határa felé convergáljon. Nem bizonyos, hogy ez az S sorozat a tekintetbe vett tartomány minden helyén szabályos-e, ingadozhat is bizonyos határok között. De mindig kiválasztható az S sorozatból oly S_1 sorozat, mely e tartomány bizonyos M_1 helyén szabályos: S_1 -ből leválasztható ismét oly S_2 sorozat, mely természetesen az M_1 helyen szabályos, de szabályos ezenkívül bizonyos M_2 helyen is. Folytatva ezt az eljárást, oly sorozatot kaphatunk, mely annyi helyen szabályos, a hány helyen nekünk tetszik. Kis fogással ebből levezethetünk azután oly sorozatot, a mely valamely megszámlálható végtelen halmaz minden helyén szabályos, pl. az összes rationalis számok halmazával meghatározott helyeken. Ha most már be lehetne bizonyítani, hogy a sorozat összes függvényeinek deriváltjai absolut értékükre nézve adott számértéknél kisebbek maradnak, közvetlenül azt lehetne következtetni, hogy e sorozat a vizsgálat egész tartományában egyenletesen convergál és a variatio-számítás szabályait nehézség nélkül alkalmazhatnók.

HILBERT, hogy még azt az utolsó fennmaradt kérdést tisztázza, két különböző műfogást alkalmazott: az elsőt nem fejtette ki annyira, a mennyire kívánnók, inkább a másodikkal élt. Ez pedig abban állott, hogy az U függvényt pótolja oly v függvényvel, mely belőle kettős quadratura útján keletkezik és a melynek U a két független változó szerint vett másodrendű partialis differentiálhányadosa. v -nek első parciális differentiálhányadosai U -nak egyszerű integraljai lévén, számukra néhány, könnyen bebizonyítható egyenlőtlenség segítségével lehet felső határt kijelölni. Csakhogy ily módon kerülő utat kell tennünk. Könnyű fogással most már v -ről kimutatható, hogy reá a variatio-számítás szabályai alkalmazhatók, a mi azután U -ra is áll.

Felesleges e felfedzésnek nagy horderejét külön kiemelnem, mert ezek a speciális DIRICHLET-problemaét messze felülmúlják. Nem csodálkozhatunk azon, hogy számos kutató most már a HILBERT-től megtört útra rátért. E helyen ezek közül fel kell említenünk LEVI-t, ZAREMBA-t, FUBINI-t, de mindeneelőtt RITZ-et, a ki mesterének, HILBERT-nek több genialis eljárását felhasználván és így a rendes útról letérve, a matematikai physika összes problémáinak megoldására alkalmazható numerikus számítómódszert fejtett ki.

HILBERT módszerét legutóbb a conform ábrázolás kérdésére alkalmazta. Nem akarom részletesen elemezni idevágó értekezését, csak annak felemlítésére szoritkozom, hogy módszerét nyújt, melynek segítségével ez az ábrázolás végtelen sok görbétől határolt és végtelen sok levelű, de egyszerűen összefüggő RIEMANN-felületen elvégezhető. Ezzel tehát az analytikai függvények uniformisatiójának új megoldását adta.

Vegyések.

Miután szemlét tartottunk HILBERT ama tanulmányainak tárgyai felett, a melyekkel maradandó nyomokat hagyott hátra. azok felett, a melyekhez ő is bizonyos előszeretettel ismételtén visszatért, jeleznünk kell még oly problémákat is, melyekkel csak alkalmilag foglalkozott a nélkül, hogy hosszasan időzött volna mellettük. Azt hiszem, hogy itt csak a legszembetűnőbb eredményeinek felsorolására szorítkozhatom.

Ha a binár, ternár, biquadratikus alakoktól, valamint bárhány határozatlannak quadratikus alakjaitól eltekintünk, semelyik más alak nem állítható elő, mint véges számú alaknak négyzetéből alakított összeg.

A zérus genushoz tartozó diophantosi egyenletek egész számú megoldásainak meghatározására elemi eljárást állapított meg.

Ha valamely rationalis egész függvény, mely több változót és még ezeken kívül több parametert is tartalmaz, e parameterek határozatlan értékei mellett irreducibilis, akkor e parameterek helyébe mindig helyettesíthetők egész számú értékek úgy, hogy a rationalis egész függvény ezután is irreducibilis maradjon.

Ebből következtethető, hogy mindig léteznek oly egész együtthathatós algebrai egyenletek, melyeknek GALOIS-csoportja előre megadott csoporttal azonos.

DEDEKIND-nek a szorzás commutativ törvényét követő hypercomplex szám elméletében szereplő alaptételét, HILBERT egy, az invariánsok elméletében tőle levezetett lemma alapján a legnagyobb könnyűséggel bizonyítja be.

Arról a diophantosi egyenletről, melyet úgy kapunk, hogy valamely n -edfokú algebrai egyenlet discriminansát 1-el tesszük egyenlővé, kimutatta, hogy a rationalis számokban mindig, egész számokban csak az $n = 2, 3$ esetekben oldható meg.

Kimutatja, hogy a valós negyedrendű felületek bizonyos logikailag elképzelhető alakjai a valóságban nem léteznek. Így pl. nincsen közöttük olyan, mely 12 egyszerűen összefüggő zárt felületből volna összetéve, valamint nincsen egy darabból álló olyan, a melyben 12 lyuk fordul elő.

Conclusio.

E kifejtések után hosszú commentar felesleges. Láttuk, mily változatosak HILBERT kutatásai és mekkora problémáinak fontossága. Jeleztük módszereinek egyszerűségét és elegantiáját, kifejtéseinek világosságát és az abszolút szigorúságról való gondoskodását. A szigorúságra való törekvés gyakran azzal a koc-

kázattal jár, hogy hosszadalmasakká leszünk, a mivel végül sem fizetjük meg túldrágán azt, a mi nélkül a matematika értékét teljesen elveszítené. De HILBERT szigorúsága mellett is el tudta kerülni a hosszadalmasságokat, a melyekkel olvasóinak terhére eshetett volna, a kik sohasem veszítik el azt a vezérfonalat, mely őt magát irányította. Mindig könnyűséggel fel lehet ismerni, hogy mely lánczolat vezette őt problémáira és azok megoldására. És bár ő a szó közönséges értelmében inkább analytista mint geometra, mégis — úgyszólván — egy szempillantással átlátja tárgyának egészét, még mielőtt részleteit megkülönböztette volna, és ez az áttekintése olvasóinak is előnyére válik.

HILBERT a matematikai tudomány fejlődésére végül nemcsak saját munkáival gyakorolt jelentékeny befolyást, hanem tanításával, tanítványainak adott tanácsaival is, a kik ezen a réven a maguk részéről is hozzájárultak, hogy a mesterüktől megteremtett módszerek felhasználásával ismereteinket fejlesszék.

Azt hiszem, nem szükséges többet mondanom annak igazolására, hogy a bizottság egyhangúlag hozott határozatával az 1905—1910. időszakra eső Bolyai-jutalomnak odaitélésére HILBERT-et hozza javaslatba.

Henri Poincaré.

Vergílius epigrammái.

(Kivonat Némethy Géza r. t. 1911 január 2. tartott székfoglalójából.)

Midőn mint újonnan megválasztott rendes tag székfoglaló értekezésemmel eleget kívánok tenni alapszabályaink követelményeinek, mindenekelőtt hálás köszönetemet fejezem ki a Tekintetes Akadémiának, hogy tizenhét esztendő levelező-tagi munkálkodásomat megjutalmazni kegyeskedett a legnagyobb kitüntetéssel, a mely magyar tudóst érhet. Minden örömmel azon leszek, hogy erre a fényes kitüntetésre méltónak bizonyuljak s a mint a multban tettem, úgy a jövőben is tudományos működésem javát a M. T. Akadémiának fogom szentelni.

* * *

Vergílius epigrammái tudvalevőleg a *Catalepton* vagyis *Apróságok* című gyűjteményben maradtak reánk. A gyűjtemény tizennégy kisebb költeményből áll, melyek közül kettővel már volt szerencsém az Akadémia színe előtt foglalkozhatni: az egyik a IX. számú, a Messallához, ennek diadalmenete alkalmából, intézett dicsőítő elegia, melyben a fiatal Ovidiustól való szár-

mazásra mutató sajtóságokat véltem felfedezhetni,¹ a másik a XIII. számú, a mely nem is epigramma, hanem epodus s a melyről azt igyekeztem kimutatni, hogy Horatius legkorábbi költeményei közé tartozik.² Ezúttal a még hátralevő tizenkét epigrammáról kívánok szólni, a melyek valószínűleg magától Vergiliustól származnak, és pedig nagyobb részt a költő ifjú korából s a melyeket (a III. számú kivételével) már *Vergilius élete és művei* (Budapest 1902) cz. művemben úgy tárgyaltam, mint Vergilius életrajzának hiteles documentumait.

Ezek a költemények alkalmi apróságok, a melyek tele vannak személyes célzásokkal s minthogy az ókorból rájuk vonatkozó scholionok nem maradtak reánk, helyes magyarázatuk a legnagyobb nehézségekkel van összekötve. A legújabb időkig nem is irt hozzájuk senki oly kommentárt, a mely a mai tudomány követelményeinek csak valamennyire is megfelelné. Végre a mult évben megjelent *Birt*, a jeles marburgi tanár, *Jugendverse und Heimatpoesie Vergils* (Leipzig, 1910) czimű könyve. a mely nem más, mint a *Catalepton* igen bő és nagyon sikerült nyelvi és tárgyi magyarázata, az első komoly exegetikus kísérlet ezen a téren. De éppen, mert első kísérlet, minden jelessége mellett nagyon rászorul a kiegészítésre s a bevezetésben maga a szerző is szükségesnek tartja egyenesen felhívni a Vergiliuskutatókat vállvetett munkára a következő, igen találó szavakkal: „Da das Catalepton das einzige als echt garantierte Nebenwerk des Vergil ist, das wir besitzen, so haben wir um so mehr die Pflicht, es zu studieren. Die Verderbtheit seines Textes, das bisweilen ängmatisch Verhüllte seiner Gedanken- und Personalbezüge darf uns nicht hindern. Beides ist vielmehr dazu angetan, die Divination auf einem Gebiet anzuregen, wo es sich verlohnt . . . Wer Vergil wissenschaftlich traktiert, aber auch nur, wer ihn als Menschen verstehen will, der muss mit dem Catalepton, nicht mit den Bucolica beginnen . . . In diesem Sinne habe ich den nachfolgenden Kommentar zu schreiben versucht, der nichts sein will als eine Aufforderung zur Mitarbeit und eventuell zum motivierten Widerspruch.“

Engem tehát, a ki már régen foglalkoztam a *Catalepton*-hoz írandó teljes kommentár gondolatával s a IX. és XIII. számú költeményeket kritikai és exegetikai jegyzetekkel ellátva jóval a *Birt* könyvének megjelenése előtt kiadtam, a *Birt*-féle kiadás nem téríthetett el eredeti tervemtől. Ha valahol, úgy itt szükség

¹ V. ö. *De Ovidio elegiae in Messallam auctore* (Budapest, 1909) cz. akadémiai értekezésemet.

² L. *De epodo Horatii Cataleptis Vergilii inserto* (Budapest, 1908) cz. akadémiai értekezésemet.

van a Vergilius-kutatók további együttes munkájára, mert több szem többet lát.

A mi a hitelesség kérdését illeti, annyiban megegyezünk *Birt*-tel, hogy a IX. számú *Catalepton*-t ő sem tartja Vergiliustól származónak. Nézeteltérés van azonban köztünk a XIII. számú *epodus*ra vonatkozólag, a melyet én Horatiusnak tulajdonítok, *Birt* ellenben, az összes eddigi magyarázóktól eltérőleg, magától Vergiliustól származónak tartja. Ezzel a kérdéssel mostani munkámban nem szándékszem foglalkozni, mert külön értekezést kívánok neki szentelni, a hol bővebben fogom megbírálni a *Birt* föltevését s a magam nézetét megvédelmezem *De epodo Horatii Cataleptis Vergilii inserto* című értekezésem egyes bírálóival szemben.

Most bemutatott művem tehát nem lesz más, mint exegetikus kommentár ahhoz a tizenkét epigrammához, melyeket *Birt* is, én is Vergilius valódi műveinek tartunk s így ez az értekezésem a már előbb megjelent másik kettővel, a *De Ovidio elegiae in Messallam auctore* és a *De epodo Horatii Cataleptis Vergilii inserto* címűekkel együtt teszi az egész *Catalepton* teljes, magyarázatos kiadását.

A szóban forgó tizenkét költemény közül négyet bizalmas barátaihoz intézett a költő. Ilyen mindjárt az I. számú, melyben Tuccát, egyik legjobb barátját, az Aeneis későbbi kiadóját szólítja meg s elárulja, hogy egy férjes nő iránt érdeklődik, a ki azonban, úgy hiszi, ezúttal mást részesít kegyeiben. A VII. számúban másik barátját, Variust, a jeles költőt, a ki Vergilius halála után Tuccával együtt adta ki az Aeneist, szólítja meg s itt már egy szép fiút említ, mint érdeklődése tárgyát. A IV. számúban Octavius Musához fordul, a ki nemcsak jó barátja, hanem földije is, mantuai fiú volt, kiváló tudós és történetíró. Itt annyi, részben talán a localis patriotismustól sugalt magasztalást halmoz barátjára, oly bámulattal tekint fel rá s maga-magáról oly túlzott szerénységgel nyilatkozik, hogy az epigrammát bizonyára csak kora ifjúságában írhatta, mielőtt még a Bucolicával maga is a híres emberek sorába lépett. Már sokkal később, érett férfikorában kellett írnia a XI. számút, a hol éppen ennek az Octavius Musának korai halálát siratja el, a ki elhunyt, mielőtt még nagy történeti munkáját befejezte volna, mert ez az Octavius még mint élő van említve Horatiusnak egyik, Kr. e. 36-ban vagy 35-ben írt satirájában.¹

Mithridates pontusi királynak, a római nép legveszedelmesebb ellenségének, képére vagy szobrára írta a III. számút,

¹ Hor. Sat. I. 10, vs. 82.

a kinek sorsában látja az emberi nagyság mulandóságának és a szerencse forgandóságának szembeszökő példáját.

Saját életének eseményeit örökíti meg három epigrammában. Ilyen a kora ifjúságában, még tanuló korában írt V. számú, a hol búcsút vesz a rhetoriskolától s az ott dívó nagyhangú, de üres szónoki gyakorlatoktól, hogy áttérjen a philosophiára, melyet Sirótól, a nagy epicureustól, kíván hallgatni. Tőle akarja megtanulni a jó és boldog életnek mindennél többet érő művészetét, a melynek kedvéért kész lemondani még a költészetről is. Kr. e. 41-ben, mikor a veteránok kiűzték mantuai birtokából, írta a VIII. számút, midőn földönfutóvá lett atyját és az övéit abban a szerény villában helyezte el, mely egykor tanítójáé, Siróé volt s a hol családját megható szavakkal ajánlja a villa oltalmába. Valóságos gyöngye a gyűjteménynek a XIV. szám, melyet a Kr. e. huszas években írt, mikor már hosszabb ideig dolgozott az Aeneisen. A költő, a ki oly szívesen tartózkodott a nápolyi öböl kies partjain, meglátogatja Venus istennő sur-rentumi (sorrento-i) templomát s az oltár előtt fogadalmat tesz neki arra az esetre, ha nagy munkáját, melyet Augustus már annyira sürgetett, a római nép dicsőségére valahára befejeznie sikerülhet.

Igen éles, Catullus modorára emlékeztető gúnyt tartalmaz négy epigramma. Ilyen a X. számú, Catullus IV. költeményének ügyes parodiája, a hol a cremonai származású Quintiót gúnyolja ki, a ki egykor öszvérhajesár volt s Brixia és Mantua közt pattogtatta ostorát, de utóbb meggazdagodván Sabinus nevet vett fel s a terhes koci bakjáról a curulis székbe jutott. A XII. számúban gúnyosan ünnepli valami Noctuinusnak a lakodalmát, a ki kétszeresen veje az apósának, Atiliusnak, a mennyiben Atilius mind a két leányával úgy bánik, mint feleségével. Ugyancsak Atiliust és Noctuinust, az egymáshoz méltó apóst és vót ostorozza a VI. számúban, a kik közösen verték el a vagyonukat s most, hogy megélhessenek, a városból falura kénytelenek költözni. De ugyanitt elárulja érdeklődését a Noctuinus fiatal és szép felesége iránt: sajnálatát fejezi ki, hogy ez a gyönyörű nő is a falun lesz kénytelen elrejteti bájait.

* * *

Gúnyos tartalmú végre a II. számú epigramma is, melyhez írt jegyzeteimet leszek bátor a kommentár mutatója gyanánt előadni, mert innen fog legjobban kitűnni, minő nehézségekkel kell megküzdenünk a *Catalepton*-ban szétszórót személyes czélzások és kortörténeti vonatkozások magyarázatában. A költemény, mely mindössze öt sorból áll, így hangzik:

Corinthiorum amator iste verborum,
 Iste iste rhetor iamque, quatenus totus
 Thucydides, tyrannus Atticae febris,
 Tau Gallicum, min et sphin et — male illi sit —
 Ista omnia, ista verba miscuit fratri.

Ezt az epigrammát *Quintilianus* idézi (*Institutiones Oratoriae*, VIII. 3, 28.) mint Vergiliustól származót s azt is megmondja, hogy *T. Annius Cimber* nevű rhetor ellen van intézve, a ki Cicero kortársa és a mutinai háborúban Antonius párthíve volt. Cicero éppen ezért támadta meg a XI. philippikában (6, 14) és a következő elmés szójátékban czélzott a testvérgyilkosság gyanujára, a mely ezt az embert terhelte: „*iure Germanum Cimber occidit*“, a mi kétfélekép érthető, vagy úgy, hogy: „a cimber megölte a germánt“, vagy pedig: „*Annius Cimber megölte édes testvérét*“, azaz: „*germanum fratrem*“. Cicero XIII. philippikájából (12, 26) azt is megtudjuk, hogy *curulis* hivatalba jutott: praetorságot viselt. Lássuk most már a verseket egyenként.

1. vs. *Corinthiorum amator . . . verborum*, értelme: „az elavult szavak kedvelője“. *T. Annius Cimber* ugyanis, csak úgy mint *Sallustius*, elavult szókat szeretett használni szónoki beszédekben, a mint kitűnik *Augustus* császárnak *Antonius*hoz intézett levéltöredékéből, melyet *Suetonius* közöl *Augustus* életrajzában (86. fejj.): „*Tuque dubitas, Cimberne Annius an Veranius Flaccus imitandi sint tibi, ita ut verbis, quae Crispus Sallustius excerptit ex Originibus Catonis, utaris?*“ — *Corinthiorum . . . verborum*, a költő az elavult szavakat corinthusiaknak nevezi, mert a régiségkedvelők abban az időben különösen becsülték a corinthusi érczből készült régi vázakat, melyeket *Strabo* (pag. 381) szerint sokszor a corinthusi sírokból ástak ki, minthogy a corinthusi érczveggyűlék készítésének módja a város feldulása után feledésbe ment s így hasonló anyagú új vázakat kapni nem lehetett. Az ily vázakat el is nevezték *μεροκορίνθηα*-nak. *Annius Cimber* tehát és *Sallustius* hasonló módon mintegy sírjaikból ástak ki a már rég elhalt szavakat. Az *amator* szó tehát a *Corinthiorum verborum*-mal kapcsolatban ugyanazt jelenti, mint a mai francia szó: *amateur*.

2—3. vs. *Iste iste rhetor*, a mutató névmást nyomatékosan ismétli, mint *Martialis* (II. 65, 4.): „*Illa, illa dives mortua est Secundilla.*“ — *iamque, quatenus totus Thucydides, tyrannus Atticae febris*, értelme: „a ki immár, minthogy egészen olyan mint *Thucydides*, az attikai szónokiskola fejedelme lett“. *Annius Cimber* tehát mint rhetor az attikai iskola híve volt, sőt az iskolához tartozó többi szónokok őt, mint *Thucydides* legügyesebb

utánzóját, fejknek tekintették. — *iamque*, Buecheler szövegjavítása; a codexekben az e helyt értelmetlen *namque* szó olvasható. — *quatenus*, itt úgy szerepel, mint okhatározó kötőszó. annyi mint *quoniam*, mivel, minthogy. Egészen hasonló a kötőszó használata Horatiusnál (Sat. I. 1, 63—64): „iubeas miserum esse, libenter Quatenus id facit“. — *totus Thucydides*, Annus tehát egészen Thucydideszé lett. Ennek megértéséhez tudnunk kell, hogy Cicero idejében sok fiatalabb szónok öntudatosan ellentétbe helyezkedett a nagy mesterrel, mint a szóbőséges, periodikus stilst kedvelő rhodusi iskola képviselőjével s követendő például a régi, még Demosthenes előtti attikai szónokok, főleg Lysias egyszerű, tömör, sőt szófukar stilsát tűzték ki maguk elé. Sőt némelyek annyira mentek, hogy a Thucydides híres történeti művébe beékelt szónoki beszédeket tanulmányozták s ezeknek a stilsában igyekeztek beszélni még a törvényszék előtt is. Ezt a ferdeséget gúnyosan ostorozza Cicero több retorikai munkájában s Vergilius valószínűleg ezeket a helyeket tartotta szem előtt az Annus Cimber kigúnyolásában. Így *Orator* című művében (9, 30.) így jellemzi azokat az attikusokat, a kik magukat *valóságos Thucydideseknek* tartják, a mennyiben már nem is Lysias, hanem a nagy történetíró követik még a törvényszéki szónoklatban is: „*Ecce autem aliqui se Thucydideos esse profitentur: novum quoddam imperitorum et inauditum genus. Nam qui Lysiam sequuntur, caudicum quendam sequuntur non illum quidem amplum atque grandem, subtilem et elegantem tamen et qui in forensibus causis potuit praeclare consistere. Thucydides autem res gestas et bella narrat et proelia, graviter sane et probe, sed nihil ab eo transferri potest ad forensem usum et publicum. Ipsae illae contiones ita multas habent obscuras abditasque sententias, vix ut intellegantur; quod est in oratione civili vitium vel maximum... Quis porro unquam Graecorum rhetorum a Thucydide quicquam duxit?... Huius (sc. Thucydidis) tamen nemo neque verborum neque sententiarum gravitatem imitatur, sed, cum muti!a quaedam et hiantia locuti sunt, quae vel sine magistro facere potuerunt, germanos se putant esse Thucydidas*“. Ilyen Thucydidesnek képzelte tehát magát a Vergiliusnál kigúnyolt Annus Cimber is. Cicero továbbá a *De optimo genere oratorum* cz. művében is (5, 15.) utal arra, hogy Thucydides stilsa nem lehet példaadó a törvényszéki szónoklatban: „*Sed exorietur Thucydides: eius enim quidam eloquentiam admirantur... Quare si quis erit, qui se Thucydideo genere causas in foro dicturum esse profiteatur, is abhorrebit etiam a suspicione eius, quod versatur in re civili atque forensi*“. Hasonlóan nyilatkozik a *Brutus*-ban (83, 287.): „*Thucydidem, inquit, imitamur.*

Optime, si historiam scribere, non si causas dicere cogitabis“ De még Quintilianus korában is voltak olyanok, s kik Thucydideset utánozni igyekeztek, a mint az *Institutiones Oratoriae* következő helye (X. 2, 17.) mutatja: „Ideoque qui horride et incomposite quamlibet illud frigidum et inane extulerunt, antiquis se pares credunt; qui carent cultu atque sententiis, Atticis scilicet; qui praecisis conclusionibus obscuri, Sallustium atque Thucydidem superant“. — *tyrannus Atticae febris*, az attikai szónokiskola fejedelme. A *tyrannus* szó hasonló használatát látjuk Diogenes Laertiusnál (X. 24.), a ki arról értesít, hogy Apollodorust, Epicurus egyik utódát az epicureus iskola vezetésében, *κηποτύραννος*-nak hívták, azaz a kert zsarnokának, mert teljes hatalommal uralkodott Epicurus kertjében, azaz iskolájában. — *Atticae febris*, az attikai láz vagyis attikai betegség nem más, mint a római szónokok idétlen atticismusa, a régi görög szónokok beteges és esztelen utánzása. Összevethető ezzel a görög *ζηλος* (buzgóság, heves szenvedély) szó használata, a mennyiben a görög retorikában az attikai irányt *ζηλος Ἀττικός*-nak, a vele homlokegyenest ellenkező ázsiait pedig *ζηλος Ἀσιανός*-nak nevezték.

4. vs. *Tau Gallicum*, ez a két szó szerintem nominativus-nak fogandó fel s mint a 2. versben a *rhetor* és a 3. versben a *tyrannus* szó, úgy ez is mint appositio csatolandó az 1. versben olvasható *Corinthiorum amator verborum*-hoz. A *tau Gallicum* tehát magát Annius Cimbert jelentené. Tekintettel továbbá a *tau* betű symbolikus értelmére, a *tau Gallicum* annyit jelent, mint *galliai kereszt*, azaz *keresztre feszítésre méltó galliai ember*, a mint a magyarban is az *akasztófa* szót használjuk abban az értelemben is, hogy: *akasztófárávaló* vagy *akasztófavirág* s ezt a nevet Annius Cimber mint testvérgyilkos bizonyára megérdemelte. Ugyanis a *tau* betű, alakjánál (T) fogva, a régieknél a keresztet, mint a kivégzés eszközt jelentette, a mint az világosan kitűnik Tertullianus egyházatya egyik helyéből (Adv. Marc. 3, 22.): „*tau* signum crucis“ és Lucianusnak *Iudicium vocabulorum* című munkájából (12. fej.), a hol trefásan átkozza Cadmust, mint a görög alphabet s így a *tau* betű feltalálóját, mivel a tyrannusok ennek a betűnek a mintájára alkották meg a keresztet kinzoeszközzül: *Κλάουσιν ἄνθρωποι καὶ τὴν αὐτῶν τύχην ὀδύρονται καὶ Κάδμῳ καταρῶνται πολλὰκις, ὅτι τὸ τ α ὕ εἰς τὸ στοιχείων γένος παρήγαγε · τῷ γὰρ τοῦτου σχήματι φασὶ τοὺς τυράννους ἀκολουθήσαντας καὶ μιμησαμένους αὐτοῦ τὸ πλάσμα καὶ ἔπειτα ταυτοῦ ξόλα τεκτῆναντες ἀνθρώπους ἀνασκολοπίσειν ἐπ’ αὐτά.* Tehát *tau* annyi mint *crux*. A *crux* pedig mint gyalázó szó átvitt értelemben jelent *keresztre méltó* vagyis magyarosan *akasztófárávaló* embert, mint pl. Plautusnál

(Pers. 795.): „quid ais, *crux*, stimulorum tritor“, azaz magyarul: „Mit mondasz, te akasztófárávaló, te vesszőkoptató!“ Hasonlóképpen a *gabalus* szó, mely a *crux*-szal egyjelentésű, keresztre méltó embert jelent Macrinus császár egy epigrammájában, melyet Capitolinus tartott fenn Macrinusról szóló életrajzában (11, 6 = Anth. Lat. 80, 2. M.) s a hol a császár egy, őt kigúnyoló latin költőt *Latinus gabalus*-nak, azaz *latin akasztófárávalónak* nevez: „Si talem Graium tetulissent fata poetam, Qualis *Latinus gabalus iste* fuit“, a mi teljesen megfelel a *tau Gallicum*-nak. — *Gallicum*, e jelző szerint Annius Cimber galliai származású volt, talán éppen Transpadanus, mint maga Vergilius. — *min et sphin*, két elavult szó, melyet Annius különösen kedvelt. Annius t. i., mint legtöbb római szónok, nemcsak latinul, hanem görögül is tartott szónoki gyakorlatokat s ezekben gyakran használt teljesen szokatlan és elavult szókat; Vergilius itt ezekből mutat be példát, és pedig a görög személyes névmás két elavult formáját, a *μιν*-t *αὐτὸν* helyett és a *σφιν*-t *αὐτοῖς* helyett. E két szó kiválasztásánál bizonyára szem előtt tartotta a babyloni Herodicusnak Athenaeusnál fentartott (V. p. 222. A.) epigrammáját, a hol a grammatikusokat gúnyolja az elavult névmási formák kedveléseért: *φεύγετ' Ἀριστάρχειοι... οἷσι μέμνηεν Τὸ σφιν καὶ τὸ σφῶν καὶ τὸ μιν ἤδὲ τὸν ἰν· τοῦθ' ὄμιν εἴη δυσπέμφελον*. Hasonlóképp gúnyol ki egy rhetor Lucilius (Anth. Pal. XI. 142.) egyik epigrammájában: *Πολύσοθ' εἰ καὶ σφιν... καὶ μῶν... σκεψάμενος... ῥήτωρ ἐστὶ Κρίτων* és ide vág Philippus (Anth. Pal. XI. 321.) verse is: *Συνδερμῶν λυγρῶν θηρήτορες, οἷς τὸ μιν ἢ σφιν εἶαδε*. — *male illi sit*, átkozódó formula parenthesisben: „hogy az isten verné meg“ t. i. Anniust. V. ö. Catull. 3, 13: „At vobis male sit, malae tenebrae“ és Cicer. Ad. Attic. XV. 15, 1: „L. Antonio male sit, si quidem Butthrotiis molestus est“.

5. vs. *Ista omnia, ista verba miscuit fratri*, mind az efajta szavakat vegyítette össze testvérének, t. i. méreg gyanánt, azaz: ezekkel a szörnyű szavakkal mérgezte meg testvérét. Már a babyloni Herodicus ilyenféle ártalmas hatást tulajdonít a *μιν* és *σφιν* szavaknak fennebb idézett epigrammájában, midőn az elavult szókat kedvelő grammatikusoknak ezt kívánja: *τὸ σφιν... καὶ τὸ μιν... τοῦθ' ὄμιν εἴη δυσπέμφελον*, azaz „a *min* és a *sphin*... ez ártson meg nektek“. Catullus azt írja (44. 10—14.), hogy, mikor elolvasta Sestius, valami rossz szónok, méreggel és dögvésszel telt beszédét, kilelte tőle a hideg: „Nam Sestianus dum volo esse conviva, Orationem in Antium petitorum Plenam *veneni* et pestilentiae legi. Hinc me gravedo frigida et frequens tussis Quassavit“. Ugyancsak Catullus (14, 17—20.) a rossz poéták verseit *mérgeknek* nevezi: „Nam,

si luxerit, ad librariorum Curram scrinia, Caesios, Aquinos, Suffenum (i. e. malos poetas), *omnia colligam venena* Ac te his suppliciis remunerabor“. Mi is mondjuk rossz szónoklatról vagy versről, hogy: a kutya is megveszne tőle. Vergilius tehát ilyen hatást tulajdonít az Annius elavult szókkal telt, képtelen szónoklatainak. — *miscuit fratri*, Annius testvérgyilkosságára czéloz Cicero két helyen, a XIII. philippikában (12, 26.), a hol Anniust keserű gúnynyal *Philadelphus*-nak, azaz *testvérszeretőnek* nevezi és a XI. philippikában (6, 14.), a hol ezt mondja Antoniusnak Mutinát ostromló seregéről: „Lumen ac decus exercitus paene praeterii, T. Annum Cimbrum, Lysidici filium, Lysidicum ipsum, quoniam omnia iura dissoluit, nisi forte iure *Germanum Cimber occidit*“.

Ezek után tehát Vergilius kérdéses epigrammáját így fordíthatjuk magyarra: „Az elavult szóknak ez a kedvelője, ez a rhetor, a ki immár, minthogy egészen Thucydides, az attikai szónokiskola fejedelme lett, *ez a galliai akasztófavirág a min-t és a sphin-t* és — hogy az isten verné meg! — mind az efajta szavakat keverte össze (méreg gyanánt) testvérenek“.

Madách londoni és phalanster-jelenetének egyik forrásáról.

(Kivonat Tolnai Vilmos 1. tagnak 1911. jan. 2. tartott értekezéséből.)

Az Ember Tragédiájának XI. és XII. színe a jelen és jövő társadalmi és gazdasági életét mutatja be lucziferi világításban. Madách e színeket a XIX. század derekán felmerülő socialista és communista eszmékre építette, melyek a Nyugat, különösen pedig Anglia társadalmában a tőke és a munka első összetűzéseiben jelentkeztek. Az a kérdés, hogyan és honnan ismerkedett meg velük a költő, holott nálunk az idétt ilyenekről még szó sem lehetett. A magyarázók utaltak ugyan Platonra, Fourier-ra, Proudhonra, de közvetlen kapcsolatot a költemény s az idézett források közt felmutatni nem bírtak. Ez keltette az értekezőben azt a meggyőződést, hogy a közvetlen forrást Madách környezetében, társaságában keresse. Madách 1842—43-ban a centralistákhoz csatlakozott, kiknek vezetői báró Eötvös József és Szalay László voltak. E társaságnak tagja volt Lukács Móricz is, ki 1842 december hó 19-én foglalt széket az Akadémia tagjai között, még pedig „Néhány szó a socialismusról“ című értekezéssel, mely a magyar tudományos irodalomban az első fejtegetés e tárgyról. Ugyanebben az időben tartózkodik Madách is Pesten, hogy ügyvédi oklevelét megszerezze. Lukács

értekezése nemsokára az Athenaeumban is megjelent (1843. I. 53—66).

Lukács Móricz értekezésében rámutat a nyugati államokban jelentkező társadalmi és gazdasági átalakulásokra, melyek, különösen az angol gyárosok és munkások közt, már-már harcban törnek ki (ezért játszódik le a jelen képe az Ember Tragédiájában *Londonban*); aztán rendre veszi azokat az elméleteket, melyek e bajok orvoslását tüzték ki czélul. Röviden ismerteti *Malthus, De Morogues, Villeneuve* felfogását, részletesebben *Saint-Simon, Fourier* és *Owen* rendszerét; valamennyiről rövidebb-hosszabb bírálatot is mond, de mindig az elmélet higgadt szempontjából, mivel e társadalmi bajok nálunk még nincsenek, talán nem is lesznek soha.

Az értekező egybeveti Lukács és Madách szövegét s ebből az összehasonlításból az tűnik ki, hogy Madách a londoni vásár és phalanster-jelenet megalkotására az anyagot Lukács értekezéséből vette; nem csupán az eszméket merítette belőle, hanem sokszor Lukács szövegének kifejezésmódját, sőt szavait is alkalmazza. Valószínű, hogy Madách a Lukács értekezésében említett socialista írókat eredetiben nem is olvasta, hanem csak az értekezés útján merített belőlük; valószínű továbbá, hogy az értekezésen kívül Madách személyes társalgásban is tudakozódott Lukácstól e tárgy felől.

Természetes, hogy Madách a tudományos értekezés anyagát költői czélja szerint használta és alakította. A londoni vásárt a saint-simonizmus elveire építi, tengelyül véve a korlátlan egyéniség szabad versenyt, melyet a társadalmi élet minden vonatkozásában bemutat; a phalanster-jelenethez a keretet Fourierből veszi, a tartalmat azonban Smith Ádám végletes munkafelosztásából és Owen rendszeréből szerkeszti meg, bemutatva a köznek minden egyéniséget eltaposó zsarnokságát; mind a két színhez ezenfelül Lukács Móricznak közbevetett bíráló megjegyzései is bő anyagot szolgáltatnak.

Az értekező fejtegetését nagyszámú párhuzamos idézettel támogatja, melyek a többi, külső körülménynek összetalálkozással együtt kétségtelenül bizonyítják, hogy Madáchnak e két szín megalkotásában Lukács Móricz értekezése szolgált legkövetlenebb forrásul.

Kisebb közlemények.

Deák Ferencz két levele Budenz Józsefhez.

Ismeretes dolog, hogy Lustkandl Venczel 1863-ban „Das ungarisch-österreichische Staatsrecht“ című munkát adott ki. Deák Ferencz a „Budapesti Szemle“ 1865. évf. 1. füzetében „Adalék a magyar közjoghoz“ czimmel észrevételeket tesz s czáfolja Lustkandl munkáját. A munka 1865-ben külön is megjelent és egyúttal német fordításban is napvilágot látott. Deák Ferencz a munka fordításával (talán Csengery Antal ajánlatára) Budenz Józsefet bizta meg, a ki a mű hét ívét fordította le. Emich Gusztáv a német kiadás megjelenését siettette. Budenz két hétre ígérte a fordítás elkészültét, ezért Emich maga vette át a fordítás gyors elintézését, mint Deák írja Budenzhez intézett második levelében. Ez ügyre vonatkozik Deáknak alábbi két levele.

1.¹

Pesten, febr. 21-én, 1865.

Kedves barátom!

Csengerytől azt értettem: hogy a' fordításból hét ív már kész. Miután a német fordítás kiadója nagy súlyt helyez a' minél előbbi meg jelenhetésre, sőt ezt feltételül köti ki, legyen kérem szíves, a' már kész iveket Bezerédy László barátomnak, kit erre meg kértem, azonnal, vagy minél előbb lehet, átadni, hogy azt a' kiadó, addig is, míg a' többi el készül, kiszedethesse.

Isten áldja! őszinte tisztelettel

igaz barátja
Deák Ferencz.

2.

Pesten, febr. 23-án, 1865.

Kedves barátom!

A fordításból küldött négy ívet meg kaptam, 's nagy részt át néztem. A' fordítás nem csekély része jó. De minden tudományi szaknak írás módjában vannak némely sajátságok, me-

¹ A két levél eredetije a M. T. Akadémia könyvtárának kéziratárában van. Innen közli Hellebrant Árpád.

lyeket csak szakavatott toll képes más nyelvben hüen vissza adni, 's melyek nélkül az egész idegenszerűnek tetszik. Különösen áll ez a' jogtudományi 's politikai iratoknak, és épen ezen sajtóságok hiányoznak Önnek különben jó fordításában, 's azért annak némely helyeit egészen át kellene dolgozni.

Mivel pedig Emich ur, ki a' német kiadást át vette, nagy gyorsaságot követel, 's már néhány nap mulva el akar készülni a' kiadással, Ön azonban a' bevégzést csak két hétre ígérhette, Emich maga vette át a' fordítás gyors eszközlését: 's arról már intézkedett is: szívesen köszönve az eddigi fáradozást, arra kérem Önt a' fordítás folytatását hagyja el. Eddigi munkájának illő honorariumát Csengery ur szíves köszönetem mellett át fogja adni.

Kérem önt arra is legyen szíves Lustkandl munkáját vissza küldeni e' bér szolga által.

Isten áldja! Köszönetemet ismételve igaz tisztelettel vagyok
őszinte barátja

Deák Ferencz.

Folyóiratok szemléje.

1. A BUDAPESTI SZEMLE deczemberi füzetének tartalma következő: Wlassics Gyula *Gróf Andrássy Gyuláról* irt tanulmányt Wertheimer Edének a M. Tud. Akadémia kiadásában megjelent monographiája alapján. — Divald Kornél *Székely Bertalan* életét és művészeti pályáját ismerteti. — Váczy János *Kazinczy történetírói működéséről* értekezik, s Kazinczyt mint a történelmi életrajz úttörőjét jellemzi, a ki az előadás gondosságában, a stíl megalkotásában minden kortársát meghaladja, s példája szembetűnőleg hat mindazokra, kik a magyar történetírás irodalmában a XIX. század közepéig kimagasló helyet biztosítanak maguknak. — Gragger Róbert *A német keretes elbeszélés* czimmal a modern műfajok egyik legszebben kialakuló ágának fejlődéséhez, szerkezetének, a mese és problema felépítésének technikájához szolgáltat adalékokat. — Ezután Barrie *Margaret Ogilvy* angol regényének fordításából a befejező rész következik. — Hegedűs István *Euridyke, Elsülyedt harangok, Jánoska koporsója* című eredeti költeményét közli. — A Szemle rovatban Beöthy Zsolt a Protestáns Irodalmi Társaságban november 17-én *Magyar cultura* czimmal tartott szabad előadását közli; d'Isos Kálmán *Erkel Ferencz* dalműveiről irt ismertető tanulmányt, Voinovich Géza pedig *Tolsztojról*, egyéniségét és írói működését jellemző czikket. — Az *Értesítő*ben Arany János irodalomtörténete, kiadta Papp K. (Gyulai Ágost); Kálnoki Bedő B.: *Idegen világból*, Az arany pók (Kéki Lajostól): Krollmann: *Die Schlacht bei*

Tannenberg, Torma M.: Politikai válságunk irányai című munkák vannak ismertetve.

Ugyane folyóirat ez idei januári füzetének tartalma a következő: Heinrich Gusztáv Szép *Magelona* címmel a szép Magelona történetét tárgyaló népies jellegű meséről irt tanulmányt. E mese német közvetítés útján hazánkba is eljutott és a magyar nép szélesebb rétegeiben is népszerű lett. Magelona történetét francia forrásból Warbeck Bálint dolgozta föl 1527-ben német nyelven és Tesseni Venczel 1676-ban magyarra fordította. A Magelona-monda nemcsak költői bece miatt érdemel figyelmet, hanem nagy elterjedése miatt is, mert keleti hazájából kiindulva ott találjuk Európa művelt és műveletlen népeinél, hol mindenütt többé-kevésbbé nemzeti jelleget öltött. — Balogh Jenő *A büntetendő cselekmények száma és fejlődése Magyarországon* címmel az orsz. statisztikai hivatal által kiadott bűnügyi statisztikáról irt ismertető tanulmányt, s az ismertetett kötetnek két kedvezőtlen, sőt aggasztó részletét hangsúlyozza: a fiatalkori büntetettek számának nagy növekedését és a visszaesők szaporodását. Három évtizeddel ezelőtt öt évi átlagban 2373 húsz éven alulit ítélték el: addig 1908-ban a kir. bíróságok 23,688 21 éven aluli fiatal korút ítélték el büntetett és vétség miatt. A kir. bíróságok 1908-ban 8123 visszaesőt, 2839 kétszer vagy háromszor visszaesőt és 896 többször visszaesőt ítélték el. Ez azt bizonyítja, hogy ezen visszaesőkre nézve a jelenlegi büntetési eszközöknek semmi hatásuk nincs; s ezért más biztonsági rendszabályokról kell gondoskodni. — Kármán Mór tanulmányt irt *Közművelődésünk fejlődéséről a szatmári békéig*. — Balla Ignác *Grazia Deledda* olasz regényíró műveit méltatja aesthetikailag. — Ez után Grazia Deledda *Varázs alatt* című elbeszélése következik Balla Ignác fordításában. — Vargha Gyula két eredeti költeményét közli *Késő találkozás* és *Egy vándor-rigóra* címmel. — A Szemlében Balkányi Kálmán *Az angol választásról* irt cikke és Faguet-nek *A francia nyelv válsága és az irodalmi tanítás a Sorbonneon* cikke vannak közölve. Ez utóbbi cikk lefordítását az indokolja, hogy sokban szembeötölön illik viszonyainkra. — Az *Értesítő*ben Heltai J.: Irók, színésznők stb. Kafka Margit: Csendes válságok, Szomory D: Az isteni kert, Cholnoky V.: Tammúz című regényeket ismerteti Horváth János, Halász Gyula pedig Scott R.: Angolok a déli sarkvidéken, Sven Hedin: Transzhimalája, utazási munkákról irt ismertetést. A füzet végén az új magyar könyvek jegyzéke van.

2. Az EGYETEMES PHILOLOGIAI KÖZLÖNY 1911. évi januári (I.) füzetét Pecz Vilmos *Οἱ τροποὶ τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσειᾶς* (*Az Ilias és Odyssea tropusai*) című újjörög nyelven irt tanulmánya nyitja meg. Folytatása ez ama dolgozatoknak, melyeket szerző régebben a négy nagy attikai drámaíró (Aeschylus, Sophocles, Euripides és Aristophanes) tropusairól közzötett. A művelődéstörténeti

és költészeti szempontból eszközölt tanulmány kifejti, hogy azok a költők, kik az Iliast és Odysseát mai alakjukban megalkották, nem a harcias achaeus-aeol, hanem a békésebb ion korszakba tartoznak, és hogy az Ilias és Odyssea háborúból vett képei az őseol dalokból való archaistikus maradványok. A tanulmány további megfigyelései a következők: A phantasia az Iliasban és Odysseában még föltétlenül uralkodik, de a reflexio alig ad életjelt magáról; az ókori görögség classikus korszakában egyrészt az építészetben és szobrászatban, másrészt a költészetben a plastikus szellem működése ellentétes áramlatot mutat, mert a mily mértékben fokozódik az építészetben és szobrászatban, oly mértékben gyöngül a költészetben; a polychromia, mely az ókori görögség classikus korában a költészetben éppen úgy, mint az építészetben és szobrászatban, lényeges járuléka a plastikus szellemnek, ezzel együtt ulti diadalát az Iliasban és ezzel együtt gyöngül az Odysseában; általában véve a tropusok visszatükröztetik nemcsak az Ilias és Odyssea keletkezési korszakának művelődését, de a bennük nyilvánuló költői lélek mivoltát is és fényes tanubizonyságai a két eposban mutatkozó hatalmas nyelv-művészetnek. — *Minucius Felix* czim alatt Révay József nagyobb dolgozatot kezd meg, a melynek most megjelent részében Minucius Octavius'-ának codexeivel, kiadásaival, fordításaival és irodalmával foglalkozik, majd ismerteti a dialogus szerkezetét, czélját és forrásához (Cicero, De natura deorum) való viszonyát. — Alszeghy Zsolt dolgozata, *Magyar tárgyú latin jezsuita drámák* igazolja, hogy a jezsuita iskolákban, külföldön is el voltak terjedve a magyar tárgyú drámai alkotások, azután a drámák meséjének történeti idejét véve alapul, időrendben ismerteti a magyar tárgyú latin jezsuita drámákat, kezdve a Buda halálát földolgozó, Buda, Attilae frater'-től a Zrinyi- és Nádasdy-drámákig. — A következő értekezés *Heltai Gáspár dialogusa a részegségről és tobzódásról* szól. Szerzője, Czobel Ernő, ismerteti Heltainak mint reformatornak és nyomdatulajdonosnak buzgólkodását, azután, mint ennek a kettős törekvésnek eredményét, bemutatja a dialogust, részletesen elemzi a tartalmát és utal azokra az okokra, melyek megírását szükségessé tették. Bár mint culturkép igen jellemző a magyarországi állapotokra, a dialogus valószínűleg nem eredeti, s ha nem is fordítás, compilatio a hasonló czélú német Büchleinekből. — A *Hazai Irodalom* rovatában az első helyen Kelcsényi János ismerteti Lukács Györgynek *A lélek és a formák* című „tanulmányait“. A bíráló szerint olvasottságot, sokoldalú érdeklődést nem lehet a szerzőtől elvitatni, de a műve értelmetlen, rendszertelen szóhalmaz, ki nem forrott gondolatok következményeként tele hajmeresztő érthetetleniségekkel. — *Petőfi leveleinek* Badics Ferencztől rendezett kiadása Galos Rezső szerint mintaszerű. — Ujvárossy Szabó Gyula megírta *A magyar verses oktató költészet történetét 1772-ig*. Könyvét Alszeghy Zsolt ismer-

teti s úgy látja, hogy bár a méltatott írók sorozata nem teljes, mint összefoglalás becses, a verseket minden oldalról megvilágítja s egy pár eddig ismeretlen érdekes dolgot is közöl. — *Arany János magyar irodalom történetéről*, melyet Pap Károly bocsátott közre, Bitzó Sarolta ír bírálóat. Ismerteti a könyv keletkezését és beosztását, méltatja jelentőségét s a bevezetésről azt tartja, hogy komoly, sikerült munka. — A *Külföldi Irodalom* rovatában Carl Barling Bucknek *Introduction to the study of the greek dialects* című művét Pecz Vilmos bírálja. Kiváló paedagogiai tapintattal van megírva, teljesen a mai kor tudományának színvonalán áll. — Révay József két munkát ismertet, mind a kettő Ervin Preuschentől való. Az *Analecta* I. része rengeteg sok becses adalékot közöl: z egyház és állam viszonyára vonatkozólag, a II. rész a Kánon történetére vonatkozó főbb adatok és szövegek kitünő összeállítás. A másik munka címe: *Tertullianus de praescriptione haereticorum*. Az eddigi elavult szöveg helyett jobbat ad, bevezetése ügyesen tájékoztat a fontos kérdésekről, párhuzamai s szójegyzéke megbízható: igen használható munka. — Otto Jespersennek *A modern english grammar on historical principles*, bírálója, Kégl Sándor, szerint lelkiismeretes, gondos munka. — Vértesy Jenő dr. Eugen Heinrich Schmittnek *Ibsen als Prophet* című nagy munkáját ismerteti. A könyv első fele aesthetikai alapvetés. Állítólag modern eszhetika, valójában hadüzenet a mai társadalmi rend ellen. A második rész Ibsen műveinek részletes elemzése. Vannak finom megfigyelései, de léptenyomon megtaláljuk az apriori dolgozás hibáit. — Fr. Stolznak *Geschichte der lateinischen Sprache* című kis műve, a mint Kertész Ármán megállapítja, tulajdonképen a kezdő philologusnak készült, de olyan széleskörű tudományos készültség rejlik mögötte, hogy a képzett nyelvész is haszonnal forgathatja. — Gragger Robert Paul Amannak *Leopold Komperts literarische Anfänge* című művét ismerteti. A kép, melyet a szerző ad, kerek, de hig, tele képtelen párhuzamokkal. — A *Vegyesek* rovatában P. V. (Pecz Vilmos) a Βυζαντίς című új folyóiratról számol be, mely byzantiumi tanulmányokkal fog foglalkozni; — azután a Ἑλληνηκή βιβλιογραφία című újjörög bibliographiai munkát ismerteti. — Finály Gábor Hittrich Ödönnek iskolai használatra szánt *Római régiségek* című művéről szól nagy elismeréssel. — Ugyanő méjtatja Liebenamnak *Fasti consularis* című kis munkáját. — L. (Láng Nándor) a *Juventus* című ifjúsági lapot dicséri. — Tolnai Vilmos kimutatja, hogy Arany János a *Nyalka huszár* tárgyát Szilágyi Sándornak egy anekdota gyűjteményéből vette. — Gálos Rezső azt bizonyítja, hogy Goethe *Schatzgräberjének* motivuma Luther korába nyúlik vissza. — Tompa *Arokháti Lőrinczének* motivumait keresi részben a magyar, részben a világirodalomban Elek Oszkár. — Alszeghy Zsolt egy *Fomes discordiae* című latin nyelvű kéziratot Salamon-drámát

elemez. — Bittenbinder Miklós hat *Besztercebányai iskolai drámát* mutat be. — Rácz Lajos Rousseau *Contrat Socialjának* legrégebb magyar fordítását, Cziny Józsefnek 1819-ből való kéziratot dolgoztatát ismerteti. — A szerkesztőkhöz beküldött könyvek között a Magyar Regényírók legújabb sorozatáról, a Revue de Hongrie VI. 11., 12. füzetéről és Szalay Gregoroviusáról olvasható pár sor. — Az 1909/10. tanév végén megjelent philologiai program-értekezések jegyzéke rekeszti be a füzetet.

A M. Tud. Akadémia jegyzőkönyvei.

ELSŐ AKADEMIAI ÜLÉS.

Az I. osztály első ülése.

1911 január 2-án.

GOLDZIEBER IGNÁCZ osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak az *illető osztályból*: Heinrich Gusztáv, Munkácsi Bernát, Némethy Géza, Pecz Vilmos r. tt. — Bleyer Jakab, Császár Elemér, Dézsi Lajos, Gombocz Zoltán, Gyomlay Gyula, Melich János, Petz Gedeon, Tolnai Vilmos, Váczy János, Vári Rezső l. tt. — *Más osztályokból*: Fejérpataky László, Ortvy Tivadar, Szily Kálmán r. tt. — Borovszky Samu, Hornyánszky Gyula, l. tt. — Jegyző: ifj. Szinnyei József osztálytitkár.

1. NÉMETHY GÉZA r. t. felolvassa „Vergilius epigrammái“ cz. *székfoglaló* értekezését. — Rendes tagsági oklevélének kiadása határoztatik.

2. TOLNAI VILMOS l. t.: „Madáchnak londoni és phalanstéren jelenetéről“.

3. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére NÉMETHY GÉZA r. és TOLNAI VILMOS l. tagokat kéri föl.

MÁSODIK AKADEMIAI ÜLÉS.

A II. osztály első ülése.

1911 január 9-én.

PLÓSZ SÁNDOR osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak az *illető osztályból*: Gróf Apponyi Albert, Berzeviczy Albert, b. Forster Gyula t. tt. — Békefi Remig, Concha Győző, Csánki Dezső, Matlekovics Sándor, Ortvy Tivadar, r. tt. — Ágyal Dávid, Balogh Jenő, Borovszky Samu, Finkey Ferencz, György Endre, Kollányi Ferencz, Kunz Jenő, Magyar Géza, Mahler Ede, Medveczky Frigyes, Reiner János, Szendrei János, Tagányi Károly l. tt. — *Más osztályokból*: Heinrich Gusztáv r. t. — Jegyző: Pauer Imre osztálytitkár.

4. FINKEY FERENCZ l. t. felolvassa „Az északamerikai büntetőjogi reformeszmék“ cz. dolgozatát.

5. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére CONCHA GYŐZŐ r. és KUNZ JENŐ l. tagokat kéri föl.

HARMADIK AKADEMIAI ÜLÉS.

A III. osztály első ülése.

1911 január 16-án.

ENTZ GÉZA osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak az *illető osztályból*: Daday Jenő, Fröhlich Izidor, Horváth Géza, Ilosvay Lajos, Kherndl Antal, Klein Gyula, Koch Antal, Kövesligethy Radó, Lengyel Béla, Lóczy Lajos, Méhely Lajos, Rados Gusztáv, Schuller Alajos, Szily Kálmán r. tt. — Bugarszky István, Déchy Mór, ifj. Entz Géza, Fejér Lipót, Franzenau Ágoston, Klupathy Jenő, Kürschák József, Lörenthey Imre, Rátz István, Szarvassy Imre, Tötössy Béla, Tuzson János, Wittmann Ferencz, Zemplén Győző l. tt. — *Más osztályokból*: Heinrich Gusztáv, Ortway Tivadar r. tt. — Jegyző: König Gyula osztálytitkár.

6. SCHLESINGER LAJOS l. t.: A valós integrálnak egy Jacobi-féle általánosításáról.

7. LÖRENTHEY IMRE l. t.: Újabb adatok Budapest környéke harmadidőszaki üledékeinek geológiájához.

8. WESZELSZKY GYULA részéről: A keszthely-hévízi tó termékeinek kémiai analysise, előterjeszti LENGYEL BÉLA r. t.

9. HEVESY GYÖRGY részéről: Olvasztott sók és fémek viselkedése, előterjeszti LENGYEL BÉLA r. t.

10. FENYI GYULA S. I. részéről: A légnymás évi és napi menete Kalocsán, előterjeszti KÖVESLIGETHY RADÓ r. t.

11. DR. SELÉNYI PÁL részéről: A Wiener-féle és a reciprok interferentia jelenségekről, előterjeszti KLUPATHY JENŐ l. t.

12. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére LENGYEL BÉLA r. és LÖRENTHEY IMRE l. tagokat kéri föl.

NEGYEDIK AKADEMIAI ÜLÉS.

Az I. osztály második ülése.

1911 január 23-án.

GOLDZSIHER IGNÁCZ osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak az *illető osztályból*: Hegedüs István, Heinrich Gusztáv, Pecz Vilmos r. tt. — Császár Elemér, Ferenczi Zoltán, Gombocz Zoltán, Gyomlay Gyula, Melich János, Négyesy László, Petz Gedeon, Váczy János, Voinovich Géza l. tt. — *Más osztályokból*: Concha Győző, Ortway Tivadar, Vécsey Tamás r. tt. — Borovszky Samu, Hornyánszky Gyula, Tagányi Károly l. tt. — Jegyző: ifj. Szinyei József osztálytitkár.

13. MELICH JÁNOS l. t.: „Alaktani adalékok“.

14. KISS GÉZA, mint vendég: „A lex commissoria pignorum a görög papyrusokban“.

15. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére HEGEDÜS ISTVÁN r. és MELICH JÁNOS l. tagokat kéri föl.

ÖTÖDIK AKADEMIAI ÜLÉS.

Első összes ülés.

1911 január 30-án.

BEÖTHY ZSOLT másodelnök úr elnöklete alatt jelen voltak: Gróf Apponyi Sándor, b. Forster Gyula, gr. Tisza István t. tt. —

Békefi Remig, Concha Győző Csánki Dezső, Entz Géza, b. Eötvös Loránd, Fejérpataky László, Fröhlich Izidor, Gaal Jenő, Goldziher Ignác, Hampel József, Hegedűs István, Ilosvay Lajos, König Gyula, Kövesligethy Radó, Lengyel Béla, Méhely Lajos, Ortway Tivadar, Pauer Imre, Rados Gusztáv, Szily Kálmán. ifj. Szinnyei József, Vécsey Tamás r. tt. — Áldássy Antal, Angyal Dávid, Barabás Samu, Borovszky Samu, Császár Elemér, Déchy Mór, Ferdinandy Géza, Gombocz Zoltán, György Endre, Hornyánszky Gyula, Kürschák József, Lörenthey Imre, Magyary Géza, Mahler Ede, Melich János, Nagy Gyula, Óváry Lipót, Pauler Ákos, Rátz István, Reiner János, Sebestyén Gyula, Tagányi Károly, Tolnai Vilmos, Tötössy Béla, Váczy János, Vári Rezső, Voinovich Géza, Zemplén Győző l. tt. — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtitkár.

16. KOLLÁNYI FERENCZ l. t. felolvassa emlékbeszédét néhai KNAUZ NÁNDOR t. t. fölött. — Az emlékbeszédek során fog megjelenni.

17. HEINRICH GUSZTÁV r. t. felolvassa jelentését az 1910. évi Vojnits-jutalomról. A bizottság (az előadón kívül, FERENCZI ZOLTÁN és NÉGYESY LÁSZLÓ l. tagok) a jutalomnak ki nem adását javasolja. — Az összes ülés egyhangúlag magáévé teszi e javaslatot s kimondja, hogy a jutalom az ügyrend értelmében a Vojnits-alaphoz csatoltatik.

18. Főtitkár jelenti, hogy az Osztrák-Magyar Bank áttette néhai LAKY ADOLF hagyatékát, húsz darab első hazai takarékpénztár-részvényt és az elsőbbségi jog megváltása fejében 31,929 K 63 fillért az Akadémia pénztárához. — Örvendetes tudomásul szolgál; egyúttal fölkéri az összes ülés az Elnökséget, hogy a nagy adományozó özevények fejéze ki küldöttségileg az Akadémia legmelegebb köszönését. a nagygyűlés elé pedig azzal a javaslattal fordul, hogy festesse le LAKY ADOLF arczképét a M. Tud. Akadémia számára.

19. Főtitkár jelenti, hogy HALMOS IZOR budapesti lakos f. évi január 18-án egyezer koronát fizetett le az Akadémia pénztáránál, hogy ez összegből pályázat hirdettessék a magyar kritika történetére. — Köszönettel tudomásul szolgál és az I. osztály fölhivatik, hogy a pályakérdést a legközelebbi nagygyűlésen formulázza és kihirdesse.

20. Főtitkár bemutatja gróf ZICHY JÁNOS vallás- és közoktatási miniszter úrnak az Akadémia elnökéhez intézett, 1910 decz. 31-én 138044. sz. a. kelt átíratát: „Nagyméltóságú Elnök úr! Folyó évi december hóban a M. Tud. Akadémia állami segítségének felemelése érdekében benyújtott kérelmére tisztelettel értesítem Nagyméltóságodat, hogy a szubvenzió lényeges felemelése érdekében az 1911. évi állami költségvetés tervezetében gondoskodás történvén, abbéli reményemnek adok kifejezést, hogy az említett költségvetés törvényes érvényre emelésével a M. Tud. Akadémia fokozottabb állami támogatása most már minél előbb bekövetkezhetik. Fogađja Nagyméltóságod őszinte tiszteletem nyilvánítását. ZICHY.” — Örvendetes tudomásul van.

21. Az I. osztály jelenti, hogy a Sámuel-díj bíráló bizottságába következő tagjait küldte ki: ASBÓTH OSZKÁR, SIMONYI ZSIGMOND, SZINNYEI JOZSEF, r., MELICH JÁNOS és PETZ GEDEON l. tagokat. — Tudomásul van.

22. A Hadtörténelmi bizottság jelenti, hogy a M. kir. Honvédelmi Miniszter úr 1910. évi 9443. eln. sz. alatt kelt leiratával a bizottság rendes évi dotatióját jövő (1911.) évtől kezdve 5000 koronáról 7000 koronára emelte föl. — Örvendetes tudomásul van, egyúttal az összes ülés a nevezett miniszter úrnak ezen újabb nagylelkű támogatásáért meleg köszönését fejezi ki.

23. Főtitkár jelenti, hogy a tagajánlások ügyében a szokásos körlevelet január végén kibocsátotta és a tagoknak megküldötte. — Tudomásul van.

24. Főtitkár jelenti, hogy 1910 december 31-én a következő pályázatok jártak le: 1. Nagyjutalom és Marczibányi-mellékjutalom (beérkezett 6 munka), 2. Péczely-jutalom: Magyarország diplomáciai összeköttetése Velenczével (beérkezett egy pályamű) és 3. Ulmann-jutalom: A kisbirtokrendszer jogosultsága (beérkezett egy pályamű), és hogy a beérkezett műveket már az illető osztályokhoz juttatta. — Tudomásul van.

25. Főtitkár jelenti, hogy a Székely Bertalan festőművész képeiből rendezendő kiállításra a szervező bizottság elkérte az Akadémiától báró EÖTVÖS JÓZSEF és SZALAY LÁSZLÓ arcképeit, melyeket SZÉKELY B. festett az Akadémia számára; Elnök úr intézkedéséből e két festményt átadta a bizottságnak, miután 50,000 koronára biztosította. — Helyeslő tudomásul van.

26. A Nobel-bizottság Stockholmban 1910 novemberében kiállított fölhívásban értesíti az Akadémiát, hogy az irodalmi Nobel-díjra pályázókat jelölhet ki. — Tudomásul van.

27. A Dohrn Antal külső tag emlékének nemzetközi megörökítésére bizottság alakult, melynek magyarországi képviselői, ENTZ GÉZA r. t. és APÁTHY ISTVÁN l. t., „minthogy ebben a bizottságban a többi országok összes tudományos testületei és tudományos tényezői benne lesznek“, fölkérik az Akadémia elnökét és főtitkárát, hogy ebben a bizottságban tagságot vállalni sziveskedjenek. — A nevezettek erre készséggel hajlandók, mit az összes ülés is helyeslő tudomásul vesz.

28. HILBERT DAVID k. t. Göttingában 1911 január 13-án kelt levelében meleg köszönetet mond az Akadémiának a Bolyai-jutalom odaítéléseért; egyúttal elismeri, hogy a jutalmat (10,000 k.) és az arany érmet megkapta. — Tudomásul van.

29. Meghívók érkeztek: a Petőfi-társaságtól január 6-iki ünnepélyes közülésére (az Akadémiát elnöke és főtitkára képviselte), a Heraldikai és Genealogiai Társaságtól decz. 29-iki közgyűlésére (CSÁNKI DEZSŐ r. és BOROVSKY SAMU l. t.), a Numizmatikai Társaságtól decz. 29-iki közgyűlésére (RÉTHY LÁSZLÓ l. t.), a Jogászegylettől január 29-iki közgyűlésére (VECSÉY TAMÁS r. t.), a Pázmány-Egyletnek január 12-iki közgyűlésére (HEINRICH GUSZTÁV főtitkár), a christiániai egyetemről 1911. szeptember 5. és 6. tartandó százados alapító ünnepére (az osztályokkal közöltetni fog). — Tudomásul van.

30. Az Akadémia könyvtára f. é. január hóban a következő adományokat vette: 1. Márki Sándor l. tagtól: A király. — 2. Téglás Gábor l. tagtól: a) A rómaiak hadihajószolgálat; b) Neue Beiträge zur Inschriftenkunde Dakiens. — 3. Vámbéry Ármin t. tagtól: Jusuf und Ahmed. — 4. Wlassics Gyula r. tagtól: Jogerő a közigazgatási intézkedések területén. — 5. Stein Aurél k. tagtól: Görgey Istvánnak Duka Tivadarhoz intézett eredeti két levele. Az egyik 1867 ápr. 6-ikán, a másik 1867 szept. 18-ikán kelt. Utóbbi Görgey Arthur visszatéréséről szól, de a vége hiányzik. A levelek a kéziratтарыba tétettek. — 6. Helmert F. R. k. tagtól: Über die Genauigkeit des Hayfordschen Erdellipsoids. — 7. Az Egri Egyházmegyei Irodalmi Egyesülettől: Tárkányi Béla élete és költészete. — 8. László Ernőtől: A füstgáz adatainak hyperbolái. — 9. Zempléni Árpádtól: Istar und Gilgames. — 10. Dr. Siklósy Gyulától: A glaukomáról. — 11. Mazuch Edétől: Az önképzőkör a középiskola tanító- és nevelő munkájának szolgálatában. — 12. Kókai Lajostól: Gyakorlati esperanto nyelvtan. — 13. M.

Nagy Endrétől: Novellák. — 14. A Brassai emlékbizottságtól: Brassai Sámuel siremléke. — 15. A Műbarátok körétől: Vajda-Hunyad vára. — 16. Dr. Weinek Lászlótól: Die Reise der deutschen Expedition. — 17. Bourgeois Henritől: három értekezés. — 18. Lebon M. Ernesttől: a) Paul Appell; b) Sur les travaux mathématiques de M. Ernest Lebon par Henri Carnoy. — 19. Perroncito E.-tól: La malattia dei minatori. — 20. Fleischmann Adolftól: Ausgewählte Dramen. — 21. Dr. Klein Ottótól: a) Christiane Neumann-Becker; b) Alma von Goethe. — A Széchenyi-múzeum számára: Endrődi Sándor I. tagtól: a) és b) Széchenyit ábrázoló két darab botfej; c) 1 darab porcelánnal bevont medaillon Széchenyi mellképével; d) 1 darab keretezett bronzlemez Széchenyi mellképével.

31. Az Akadémia könyvkiadásában 1911. január havában megjelentek: M. T. Akadémiai Almanach 1911-re. — A M. T. Akadémia Alapszabályai és Úgyrendje, 1911 — Akadémiai Értesítő, 253. füz. (1911. évf. 1. sz.). — Magyar Történelmi Emlékek. I. oszt. 35. kötete. (A Frangepán-család Oklevéltára. I. köt.). — Konkoly Thege Miklós: Emlékbeszéd Herényi Gothard Jenő I. t. felett. (Emlékbeszéd, XV. köt. 3. sz.). — Szádeczky Béla: I. Apati Mihály fejedelem udvartartása. I. köt. (1667-1690.). — Ballagi Aladár: Régi magyar nyelvünk és a nyelvtörténeti szótár. I: 2 fele. — Tudomásul van.

32. Elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ és KOLLÁNYI FERENCZ I. tagokat kéri föl.

Pályázat-hirdetés.

A Magyar Tud. Akadémia Matematikai és Természet-tudományi Bizottsága az 1911-ik évben 2000 koronát olyan tudományos munkálatok előmozdítására kíván fordítani, a melyek a **botanika** körébe vágnak. A munkálatok lehetnek elvont, elméleti irányúak vagy olyanok, a melyek hazánk természeti viszonyainak kutatását tűzik ki céljokul. — Mindenkinnek egyenlő alkalmat akarván nyújtani, hogy a föntebb említett szakba vágó munkával versenyre kelhessen, a Bizottság ezennel felhívja az érdekelteket, hogy tervezetöket (esetleg kész munkájokat) küldjék be, magukat megnevezvén és kijelentvén, hogy a kitzüött egész összegre, vagy annak milyen részére tartanak számot. A megszavazott összeg rendszerint a munkálat befejeztével adatik ki; de ha végrehajtása költséggel járna, részben már a megbizás alkalmával is. Az így készülő munkálat a M. Tud. Akadémia tulajdona; de ez a kiadás jogát a szerzőnek — ha kívánja — esetről-esetre át is engedheti. A tervezetek vagy kész munkák **f. év márczius 31-ig** a bizottság elöadójához, dr. Lengyel Béla egyetemi tanárhoz (Budapest, VIII., Múzeum-körút 10) küldendők be.

**A M. Tud. Akadémia
Főtitkári Hivatala.**

Megjelenik
minden hó 15-én
három-négy ívnyi
tartalommal.

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

Szerkesztő-
s kiadóhivatal a
Magyar Tudom.
Akadémiában.

SZERKESZTI

HEINRICH GUSZTÁV.

XXII. KÖTET.

1911. Márczius 15.

3. FÜZET.

Alaktani magyarázatok.

(Kivonat *Melich János* l. t. 1911 jan. 23-án felolvasott értekezéséből.)

A Bécsi- és a Münch.-Cod. alapján két alaktani kérdésről szól az értekező. Az egyik a translativusi *-vá*, *-vé* rag, a másik az alanyi ragozású iktelen igék felszólító módjának egyes második személye, pl. *írj*, *járj* stb.

1. A *-vá*, *-vé* rag. E rag eredetéről az a legmeggyőzőbb magyarázat, melyet róla nem régen Szinnyei nyújtott. Szerinte a rag ugyanaz, a mi a lativusi *-é*, pl. ebben *belé*, *felé*, *mellé* stb. Ennek bizonyítéka a többi közt, hogy a népnyelvben ma is vannak ilyenek, hogy *sáré* = sarrá, *vasé* = vassá, *vizé* = vizzé, Ilyen *-é* alakban járult tehát a rag mind a magas-, mind pedig a mélyhangú szavakhoz, akár mássalhangzón, akár magánhangzón végződtek; tehát *semmié* = semmivé, *feketéé* = feketévé, *pusztáé* = pusztává stb. A fejlődés második szakasza, hogy az *-é* illeszkedett, tehát *vizé*, *semmié*, *feketéé* stb. mellett lett *sará*, *vasá*, *pusztáá* stb. A fejlődés harmadik szakasza, hogy a magánhangzón végződő *semmié*, *feketéé*, *pusztáá* hiatustöltő *v*-vel *semmivé*, *feketévé*, *pusztává* lett. Ez a *-vá*, *-vé* aztán elvonódott; a fejlődést néhány *v*-tő is elősegíthette, pl. *kő* ~ *köv* - : *kövé*, úgy hogy a *-vá*, *-vé*-beli *v* keletkezésében a *kő*, *ló*-féle töveknek is része van.

E tanításból a felolvasó a földolgot elfogadja; a *-vá*, *-vé* eredetileg *-é* volt, a *v* eredetére azonban a nyelvtörténeti adatok, elsősorban a Münch.- és a Bécsi-Cod.-ben levők alapján más nézeten van. A két codexben e rag így jelenik meg:

a) Mássalhangzós névszókban: Baruch VI. 45 - 46 : *semmie egebbe* nem lezneć hanemćac azza mie akariac lenni a' papoc... midenem *istenecke* lehetnee stb. Szabály az, hogy egy mássalhangzón végződő tő mássalhangzója megnyúlik; ha két mássalhangzón végződik a tő, akkor a megnyúlás ma sem, a codexekben sem történt meg, pl. Ján. I. 14 az ige lőt *teste* stb. (Hasonló eset a *-val*, *-vel* ragnál, pl. Ozyas V. 8 *kürtel* stb.)

b) Magánhangzós névszókban 1. *i* után: Ján. VIII. 53 *kie* tezed te magadat, Judith XIII. 22 *semmie* stb., 2. *-a*, *-e* \sim *-á*, *-é* után *-já*, *-jé*: Luk. XIX. 46 tőttestec azt toluaiocnac *barlangaia*, Máté V. 36 nem haé eg fűrtöt feierre tenned *avaq feketéie* stb. 3. *-ó*, *-ő* után: Márk VII. 37 siketeket tót *halloua* es nemacat *zoloua*, Ján. V. 18 teuen önmagat *ejenlóue* istennel, Dániel XIV. 27 *sidoua* lőt stb. — E harmadik pont alatt említett alakokban a *v* nem hiatustöltő hang a következők alapján: α) Az *-ó*, *-ő* végű szavak a nyelvtörténeti korban kivétel nélkül egykor *-ou*, *-öü* (*-öü*) végűek voltak. Volt tehát egy kor, s ezt mutatja a HB. is, a mikor a mai *halló*, *szóló*, *zsidó* stb. így hangzott: *hallou* < *hadlou*, *szólou*, *zsidou* stb. Ezekből a translativus szabályosan *hallová*, *szólóvá*, *zsidóvá*. A Münch.- és a Bécsi-Cod. olyan nyelvallapotot tüntet fel, a hol a nom. *már* a mai alak, ragozott alakban meg *még* a régi van meg.

β) A mai *-ül*, *-ül* régi *-öl*, *-öl* ragban a két codex hasonló következetességet mutat; pl. Hester IV. 5 *zolgaol*, Márk IX. 44 *santaol* stb., de *-ó*, *-ő* végű szóban: Márk XIV. 11. *adouol* (= *adóúl*; olv. *adová*), Luk. XIII. 9 *ióuendóuól* (= *jövendőül*; olv. *jövendővöl*) stb.

γ) Más ragok előtt is a *v* etimologikus helyzetben a két codexben meg van őrizve, pl. Ján. VIII. 55 *ejenló*, de Baruch VI. 4, 38, 62, 70 *ejenlóuec* stb.; a birtokosító *-ú*, *-ü* < régi *-ó*, *-ő* (< *-ou*, *-öü*-ből) képző ragozott alakjaiban, pl. Luk. XII. 28 keues *hítóuec*, Máté XIII. 15 vy *hítóuet*, Máté V. 8 tizta *ionhouac* stb.

A két codexben közszóban hiatustöltő *v* nincs, ilyennek látszó *v* csakis ott van, a hol különben is etimologikus. Ezért a *halloua*, *zoloua*, *sidoua* alakokbeli *v* etimologikus.

A két Codex, valamint más nyelvelméleink alapján már most felolvasó a *-vá*, *-vé* eredetéről ezt mondja:

a) A rag egykor csakis *-é*, illetőleg *-á*, *-é* volt, tehát *sáré* (= *sárrá*), *vasé* (= *vassá*), *vizé* (= *vizzé*) stb. Ebből *sárá*, *vasá*, *vizé* stb. E pontban tehát egyetért SZINNYEIVEL.

b) Ez volt a rag magánhangzós névszóban is, tehát *fáé* (= *fává*), *kicsodáé* (= *kicsodává*), *feketéé* (= *feketévé*), *semmié* (= *semmivé*). Így volt a *v* tövekben is, tehát *kővé* stb. De egyet nem szabad feledni, régen sokkal, de sokkal több volt a *v*-tő, mint ma. Szabályul ki lehet mondani, hogy minden ma *-ó*, *-ő*-re, vagy *-ú*, *-ü*-re végződő szó, akár képzőben, akár tőszóban fordul elő, egykor *o* \sim *u* + *u*, *ö* (*ë*) \sim *ü* + *ü*-re végződött. A diftongus kapcsoló eleme *u*, *ü*, a mely ragban szótag elejére kerülve *v* lett. Tehát mai *járó* régen *járou*, ebből translativus *járová*, kétágú régen két *ágou*, ebből két *ágová*, *szomorú* régen *szomorou*, ebből *szomorová*, *disznó*, *tinó* régen *disznou* (< *disznau*), *tinou* ebből *disznová*, *tinová*, *posztó*, *zsidó* régen *posztou*, *zsidou*, ebből

posztová, zsidorá stb. Ilyen nyelvi állapotban a *v* \sim *u*-tövekből egész természetesen vonódott el a *-vá, -vé*, a melynek *v*-je etimologikus. S e magyarázatot nyelvemlékeink azzal támogatják, hogy magánhangzós szavakban a *-vá, -vé* először csakis az *-ó, -ő* végűekben jelenik meg, s csak később az *-a, -e* s legkésőbb az *-i* végűekben. Egy *semmie* alak még a XVI. század második felében is közönséges. E nyelvtörténeti és etimologiai szempont alapján tehát a *v*-ben — Szinnyeitől eltérően — a felolvasó többeli, etimologikus *v* hangot lát.

II. Az *-ih* írásról és a felszólító módról. A Bécsi- és a Münch.-Cod. helyesírásáról Simonyi Zsigmond s nyomában mind azok, a kik ezzel foglalkoztak, ezt tanítják: Legtökéletesebb e két codex írásmódja, mely következetes, egyszerű és czélszerű. Legnevezetesebb e helyesírásban, hogy minden hangot egyszerű jeggyel ír. Az *ö, ő* hangot alul farkas *o*-val, az *ü, ű* hangot fölül pontos *u*-val írja. Az *ú, n* jés hangokat ponttal jegyzett *l, ñ, t* jelöli (nb. a *g* nála *g* és a *g gy* hang). Mint a Münch.-Cod.-ben még láthatni, az *sz* hangot a *z*-től való megkülönböztetés kedvéért *z* betűvel jelölte, a *cs* hangnak *L* a jegye. Érdekes, hogy a szóvégi *j* hangot az *i*-től való megkülönböztetés kedvéért *ih*-val írja, pl. *zederih* (szederj), *akarih* (akarj), *iarih* (járj) stb.

A két codex tehát minden hangot egy jegyű jellel ír, a szóvégi *j*-t kivéve, a melyet *ih*-val jelöl.

E tanítás ellen az első ellentetés ez: Azok, a kik minden hangra egy jegyű jelet construáltak helyesírásukban, bizonyára tudtak volna illet alkotni a szóvégi *j* jelölésére is, s nem kellett volna nekik az *-ih*-hoz folyamodniok; hiszen alapelvük volt: mindent egy jeggyel írni. A legfontosabb ellentetés azonban a második, s ez az, hogy a két codexben a szó végén levő mai *j*-t a codexek írói igen sok esetben *y*-vel (vagy *i*-vel) írják; ime néhány példa:

a) Névszókban: Ján. XVIII. 40 Vala kedeg barrabas *toluay*, Máté XXVII. 43 *vay* istennec fia *vaöc* en, Sophon. 1. prolog *zedery* facnac agait, Ámos VII. 14 *zedery* fakat stb., stb.

b) Igékben: Luk. XIV. 13 *hiuy* zegeneket (= hiuj, értsd hívj), Ján. I. 46 *iöy*, Aggeus II. 6 ne *akary*, Ozyas IV. 3 *vary*, Máté VIII. 21 *erezi* el, Dániel III. 42 ne *galazy*, Ámos VI. 11 *veztegy* (= tace!) stb., stb.

A példák igazolják, hogy az absolut szóvégben előforduló *j*-t a codexek írói tudták egy jeggyel is írni s ez a jegy az *y* (vagy *i*) volt.

Mielőtt tovább mennénk, lássunk néhányat azokból a példákból, melyekben az *-ih* \sim *-yh* írás előfordul; ezek csoportosítva a következők:

a) Névszókban: Luk. XVII. 6 e *zederih* fanac, Luk. XIX. 4 e *zederih* fara;

b) Igékben: 1. *-sz(t)-végűek*: Márk V. 12 *erezih* münket; — 2. *-z-végűek*: Judith XIII. 27 *dyadalmazih*, Luk. XVI. 24, VII. 13 *irgalmazih*, II. Machab. VII. 27 *irgalmazyh* stb., stb.; — 3. *-r-végűek*: Dániel X. 12, 19, Luk. V. 10, VIII. 3 *akarih*, Zachar. VII. 10 *akaryh*, Luk. XVI. 6, 7 *irih* stb., stb.; — 4. *-g-végűek*: Márk IV. 39 *veztegih*; — 5. *-k-végűek*: Márk X. 19, Luk. XVIII. 20 ne *öldókih*. — Nagy kár, hogy *-b*, *-p*, *-m*, *-v* végű igére nincs példánk a két codexből, de biztos dolog, hogy a 2. személyben ezek is *-ih* \sim *yh*-val volnának írva. De csak a második személyben. A többi személyben *i*-vel írják a felszólító jelét, tehát Márk VI. 24 *keriec*, Abakuc 3 prol. *kerien*, Luk. VI. 30 *keried*, Ján. XIX. 24 *núlationc*, Luk. XV. 22, 23 *hoziatoc* stb.

Ezek után azt kell mondanunk, hogy abban az esetben, ha e jelenség helyesírási, akkor e két codex írói a szóvégi, bizonyos mássalhangzók utáni *j* hangot hol *y*-vel (*i*-vel is), hol *-ih* \sim *yh*-hel írták.

Hogy e jelenség nem helyesírási, arra két dolgot hozunk fel: α) Egyik, hogy ez írásban bizonyos következetesség van. Ugyanis nem minden mássalhangzó után van ez az *ih* \sim *yh*, hanem csakis *r*, *g*, *k*, *z*, *sz*, (*b*, *p*, *v*, *m*) után absolut szóvégben. Ha a *j* absolut szóvégben más mássalhangzó után van, pl. *d* (ad = adj), *l* (félni = félj), *n* (menni = menj) stb., akkor a mássalhangzó palatalizálódik s lesz *d'* (= gy), *ly*, *ny* stb.; vagy ha ragozás vagy képzés folytán szótag elejére kerül a *j*, soha, de soha sincs más-kép írva, mint *i*. β) A másik bizonyosság, hogy nem helyesírási jelenség, az, hogy más emlékeinkben is *ugyanilyen* hangtani helyzetben előfordul az *-ih* vagy ehhez hasonló írás. A Döbr. codexben: meg *tórih*, az „Apostolok méltóságában“: *túr'h*, *for'h*, *war'h*, *eeg'h*, az Apocod.-ben: *alazh* (= alázz), *nerh* (= nyerj).

Ha tehát az *ih* \sim *yh*, *'h*, *h* írás hangzásbeli, s nem helyesírási jelenség, kérdés, miféle hangot jelöl az *-ih* \sim *-yh*, *'h*, *-h*.

A felolvasó kétféle magyarázatot tart lehetségesnek. Az egyik ez: Gombocz Z. egy a magyar nyelv hangjainak időtartamát vizsgáló értekezésében azt mondja, hogy az ő kiejtésében hosszú magánhangzó után szóvégén levő *v*, *z*, *ž* és *j* hangok vége zöngétlen. Feltéve, hogy ez általánosabb magyar kiejtésbeli jelenség, azt mondhatjuk, hogy az absolut szóvégben előforduló *j*-nek *ih* \sim *yh*, *'h*-val való írása olyan *j*-hang, melynek eleje zöngés, vége zöngétlen. Az ilyen *j* a fonétikusan író codexfordítókra akusztikailag az *-ih* benyomását tette.

A második lehetőség ez: Ismeretes dolog, hogy a *lopni*, *rakni* alanyi ragozású felszólítója így van: *lopjāk*, *rakjāk*, *lopj̄*,

raký, lopion, rakion, lopiunk, rakiunk stb.; azaz a felszólító mód jelé a *-j* szótag kezdetben *i*, *k* és *p* után szóvégben a *i*-nek megfelelő zöngétlen hang *ý*, némelyek szerint *çi*. A mi példáink közt van *-k* végű, ne *öldókih* = *öldóký*. A mi változás már most ma csak *p* és *k* utáni abszolút szóvégben előforduló *j* kiejtésében áll be. az a kiejtés a Bécsi- és a Münch.-cod. írói nyelvében minden olyan zöngés és zöngétlen mássalhangzó után megvolt, mely mássalhangzónak nyelvünkben nincsen palatalizált párja, tehát *-p, -k, -b, -g, -v, -m, -r, -z, -sz* után.

A két codex írói tehát nem a *j* hangot jelölték az *-ih*-hel ∞ *-yh*-hel, hanem tonetikusan írtak.

Az északamerikai büntetőjog mai vezéreszméi és reformintézményei.

Részlet *Finkey Ferencz* I. tag 1911 jan. 9-iki előadásából.)

Az északamerikai büntetőjog, különösen a minket is közelebbről érdeklő börtönügy alapos és kimerítő bemutatása rendkívüli nehézséggel jár amiatt, mert a büntetőjog náluk nincs egységesen codificálva. A csillagos lobogón jelzett 46 állam mindenikének külön büntetőjoga van. Ide számítva még a három terület (District) és az Unionak a politikai cselekményekre vonatkozó közös szabályait, Északamerikában geografiailag 50-féle büntetőjog áll fenn.¹ Ugyanennyiféle a büntetési és börtönrendszerük, valamint a fiatalokúakra vonatkozó szabályaik. Különösen jelentékeny eltérések vannak a néprajzilag és éghajlatilag is annyira különböző északi, illetve északkeleti és déli államok közt. Míg az új Angliának nevezett északkeleti (Massachusetts, Connecticut, Rhode Island), valamint a szédítő gyorsasággal fejlődő egyes keleti államokban (New-York, Ohio, Illinois) az európaival fővonalaiban teljesen megegyező, sőt több tekintetben annál előhaladottabb büntetőjogi intézményekkel találkozunk, addig a túlnyomóan néger lakosságú részeken, így Floridában a börtönök tekintetében valódi szibériai állapotok uralkodnak.

Ennek daczára a közös jellemvonásokat, az „egységet a sokféleségben“ (Baernreither) szintén meg lehet állapítani. A vezéreszmék, a társadalom főjellemvonásai, a fejlődés fővonalai a 46 államban azonosak. A hatalmas közös alkotmány, mely a 46 tagállam mindenikének hasonló szabad fejlődésf, valódi és tényleg meg is valósított jogegyenlőséget, igazi egyéni és poli-

¹ L. *Barrows*: Prison systems of the United States. Washington, 1900. 7. 1.

tikai szabadságot biztosít, — a társadalmi törekvések hasonlósága, a gyakorlatiasság, a vállalkozási kedv, az üzleti szellem, viszont a tudás és alkotási vágy, a rendíthetlen önbizalom, az önállóság szelleme s az ebből folyó, szinte túltengő optimizmus, mely egyaránt áthatja és jellemzi az egész Unio társadalmát,¹ — valamint a közös nyelv, mely, lehet mondani, ma már egy nemzetté olvasztotta össze a teméntelen népelemekből összeverődött 91 millió embert, . . . mindezek eléggé megmagyarázzák a sok részleges eltérés és teméntelen apró változat mellett az eszmekör és az intézmények hasonlóságát és egységét is. Mindezek alapján bátran lehet beszélni északamerikai vezéreszmékről s reformintézményekről, mint más téren, úgy a büntetőjog és a börtönügy terén is. Az eszmék, az új intézmények rendszerint a keleti vezető államoktól indulnak ki, de az életrevaló eszmék és intézmények sehol sem találnak oly gyors és általános utánzásra, elterjedésre, mint Amerikában. A vezérállamokban (New-York, Massachusetts, Illinois, Pennsylvania, Ohio) tanulmányozott és megállapított büntetőjogi vezéreszmék és reformintézmények tehát, melyek a 46 állam többségében hasonlóan található fel, joggal nevezhetők az északamerikai Unio vezéreszméinek és reformintézményeinek.

Az északamerikai büntetőjogi vezéreszmék annál inkább érdekelhetnek bennünket, mert a büntetőjog gyakorlati kérdései, főleg a szabadságvesztés büntetések végrehajtása, az úgynevezett börtönügy terén az északamerikaiak egy évszázad óta sok megszívlelendőt és követésre méltót mutattak fel és számos kérdésben vezetői, zászlóvivői lettek a börtönügy fejlesztésének az európai szakemberek és törvényhozások előtt is. A magánelzárás rendszerét, a börtönre ítéltnek rabtársaitól való éjjel-nappali teljes elkülönítését, a szakirodalom *philadelphiai* (pennsylvániai) *rendszernek* nevezte el a Philadelphióban 1829-ben megnyílt „Eastern Penitentiary“ (keleti börtön, a nyugati, úgynevezett Western Penitentiary Pittsburgban épült fel) nevű mintaintézetéről, a mely rendszerért a múlt század 30—40-es éveiben az európai szakemberek nagy többsége (Beaumont, Tocqueville, Ducpétiaux, Suringar, nálunk Szemere Bertalan, jó ideig Tóth Lőrincz is) mint a legtokéletesebb börtönrendszerért lelkesedett s melyet a mi örökbecsű 1843-iki javaslatunk is elfogadott. A „philadelphiai“ rendszer versenytársa, a New-York állam *Auburn* nevű városában (1821) épült fegyházban keresztülvitt „hallgató“ rend-

¹ L. az amerikai társadalom kitünő jellemzését: *Münsterberg*: Die Amerikaner. I—II. köt. 1904. Berlin. Cambridge. Ugyancsak nagybecsű általános jellemrajzot ad *Baernreither*: Jugendfürsorge und Strafrecht in den Vereinigten Staaten von Amerika. Leipzig. 1905. Bevezetés.

szer szintén népszerű volt Európában is, hazánkban br. Eötvös József harczolt mellette.¹

A XIX. század derekán lezajlott polgárháború Északamerikában jó időre megakasztotta a börtönügy és a büntetőjog fejlődését. Annál nagyobb buzgalommal láttak azonban ismét a polgárháború befejezése után a XIX. század utolsó évtizedeiben a társadalmi rend és biztonság s ezzel a közjólét eme legfontosabb ágának kiépítéséhez. Az egyesületi szellem, melynek Északamerika a hazája, egymás után hozta létre a különböző jótékony egyleteket (State Board of Charity, State Board of Charities and Correction, Board of Prisons). Ezek a jótékony, részben gyermekvédelmi, részben börtönügyi egyletek, melyeknek első mintái a New-Yorkban 1853-ban alakult Children's Aid Society és az 1863-ban Massachusettsben alakult State Board of Charity² s melyek ma az Unionnak csaknem minden államában fennállanak, terjesztik mindenfelé a gyermekvédelem és a börtönreformok iránti érdeklődést és sürgetik évi jelentéseikben a szükséges javításokat.

Ez az élénk társadalmi mozgalom, támogatva egyes lelkes emberbarátok nagyszerű alapítványai által, melyek közül elég a Stephen Girard, philadelphiai polgár hat millió dolláros alapítványát egy árvaházra³ megemlitenem, majd a szakemberek irányítói fellépése, részint egyes érdeklődő emberbarátok bátor kezdeményezése hozzák létre a 70-es évektől kezdve a különböző új intézményeket. Így születik meg Massachusettsben a *próbárabocsátás* (Probation), a kisebb bűncselekmények miatt bíró elé állított egyéneknek büntetés helyett egy *pártfogó tisztviselő* felügyelete alá helyezése. Ezzel egyidőben épül fel New-York államban az első *reformatory*, a javítható serdült büntet-

¹ A *philadelphiai* és az *auburni* ősi intézetek ma is fennállanak, természetesen újonnan átalakítva. A hétágú csillagalakban épült philadelphiaiban azonban a magánzárkarendszer ma már csak névleg létezik. 1412 rablétszámra különben is csak 710 zárkája van. A rabok (szombat délutánra esvén látogatásunk) kedélyesen ostáblásgattak, zenéltek, tisztogattak különböző csoportokban. A meglátogatott intézetek közt ez volt a legbarátságosabb jellegű. Az *auburni* intézet, mely hatalmasan kimagasló vártoronyyszerű főépületével kívülről szintén jól mutat, belül meglehetősen zord, szigorú intézet benyomását teszi. A régi szárnyban szűk czellák (éjjelre itt minden rab külön zárkában hál), az újakban tágasabbak és csinosabbak, széles, világos folyosókkal. Itt láttuk a kivégzésre használt *villamos széket* is.

² L. *Baernreither*: Jugendfürsorge und Strafrecht in den Vereinigten Staaten von Amerika. Leipzig, 1905. 13. l.

³ A „Girard College”-ban (Philadelphióban) 1560 árva fiúgyermeket nevelnek fel 18 éves korukig. Gyönyörű parkban vannak elhelyezve az egyszerű, de csinos lakóházak, az iskola épületek. Az intézetbe papnak nem szabad betenni a lábát.

tesek új rendszerű javító-fogháza. A reformatory intézményével kél útra a *határozatlan tartamú elítélés* eszméje, a börtönre ítélteknek a tényleges megjavulás időpontjában való szabadonbocsátása.

Ugyanez a mozgalom s főleg a gyermekvédelemmel, a javító nevelés módozataival foglalkozó teméntelen társulatok, nemzeti conferentiák (National Conference of Charities and Correction), női clubbok (Women's Clubs) és congresszusok (Congress of Mothers) teszik uralkodóvá a gyermek és fiatalok büntetéseivel való teljesen új, különleges eljárás eszméjét. Így jön létre a XIX. század utolsó évében (1899) Chicagóban a *fiatalok bíróságának* (Juvenile court) intézménye, a mi betetőzi a fiatalok új büntetőjogának lassan kialakult rendszerét.

Íme ezek az új intézmények, melyek a sikereken könnyen fellángoló s az újítások, az üdvösnek látszó reformok iránt rendkívül fogékony, fiatal amerikai államokban az utolsó három évtizedben rohamosan elterjedtek s ma mint az *északamerikai reformintézmények* ismeretesek világszerte s melyek erősen foglalkoztatják napjainkban az európai szakembereket és a törvényhozásokat is. Ezekből az új intézményekből állapíthatjuk meg a mai északamerikai büntetőjog *vezéreszméit*.

Északamerikában ugyanis nem az eszmék, nem az elmélet, a tudomány teremtik meg az új intézményeket, hanem megfordítva: a gyakorlati emberek megcsinálják az intézményeket, az irodalom, a tudomány csak azután magyarázza azok elveit. A *gyakorlatiasság*, mely az amerikai társadalmat az európaival szemben minden téren megkülönbözteti, jellemzi a büntetőjogi intézményeket s ezek fejlesztésének, reformjának utait is.

Míg itt Európában rendszerint óriási tudományos tollháborúk vezetnek be, illetőleg készítik elő az új intézményeket, iskolák, elméletek alakulnak ki a régiek védelmére s az új eszmék terjesztésére, a mit legélénkebben bizonyít a büntetőjogi ügynevezett classicus és a naturalista iskolák harmincz éves háborúja s míg itthon a törvényhozások rendszerint várják az elméleti harcok leszűrődését s csak azután fognak a régi intézmények restaurációjához, a mi az alkotásban mindenesetre nagyobb alaposágot s nyugodtabb, rázkódtatás nélküli fejlődést biztosít ugyan, de sokszor maradiságra, az elavult intézményeknek időn túl életbentartására, a természetes fejlődést ellenző, akadályozó elméletekre vezet, — addig Amerikában, a hol a hagyományok nem állnak útjában a szükséges reformoknak s a hol általános jellemvonás — mint *Münsterberg* és *Baernreither* találoán emelk ki — a szervezési, alkotási vágy s a hol a társadalom, a nép szívesebben engedi át magát a szervezésnek, szabályozásnak, ott egy-egy gyakorlati ember, egy egyesület vagy egy

gyűlés (meeting, conference) életrevaló eszméjét, javaslatát nagyobb elméleti aggályok és harczok nélkül megvalósítják, kipróbálják s így előbb megteremtik gyakorlatilag az intézményeket, mielőtt az eszmék elméletileg a tudomány világánál tisztázva lennének.

Persze ez annak a folyománya is lehet, hogy az amerikai tudományosság még nincs azon a magas színvonalon, mint az európai; oly kifejtett, gazdag büntetőjogi irodalom, mint az európai kulturállamok bármelyikében, Amerikában egyáltalán nem található. Egyik leghitelesebb amerikai szakember, *Wigmore J. H.*, a chicagói egyetem jogi fakultásának dékánja, az amerikai büntetőjogi irodalom mai állapotáról legközelebb közzétett jelentésében¹ leplezetlenül elismeri, hogy büntetőjogi tudomány voltaképpen még nincs is Amerikában. Vannak egyes nagyon becses, figyelemreméltó tudományos műveik, különösen sociologiai és börtönügyi munkáik, egyes régebbi egyetemek, így az 1636-ban alapított *Harvard*-egyetem, mely Boston egyik önálló részét, a *Cambridge*-nek nevezett városrészt foglalja el, a *Yale University* New-Havenben (Connecticut állam, 1700-ban alapítva), a philadelphiai *Pennsylvania*-egyetem (1740), a new-yorki *Columbia*-egyetem (1754) stb. hatalmas és magas színvonalon álló műhelyei a tudományoknak, azonban a tudományos világ is, legalább az általam ismert büntetőjogi irodalom sokkal gyakorlatiasabb irányú, mint az európai.²

A túlhajtott gyakorlatiaszkodás, a kellő elméleti alap nélküli kísérletezés természetesen gyakran tévútra, elhamarkodásra vezet, azonban másfelől a bátor kezdeményezés, a gyakorlati emberek nagybecsülése s helyesnek látszó javaslataik gyors kipróbálása helyes eredményeket is teremthet. Az elhagyott gyermekekkel és a fiatalok büntetéseivel való foglalkozás, a pró-

¹ Wigmore írja, hogy a büntetőjog melléktudományaival, lélektan, embertannal, sociológiával, poenológiával szívesen foglalkoznak egyesek, főleg gyakorlati emberek, de az egész büntetőjog összefoglaló tudományos feldolgozására eddig kevés hajlandóság mutatkozott. Az 1909-ben Chicagóban tartott első büntetőjogi és kriminologiai conferentia (*National Conference of Criminal Law and Criminology*, által szervezett társulattól (*American Institute of Criminal Law and Criminology*)) várja Wigmore, hogy jövőre lehető lesz beszélni büntetőjogi tudományról az Egyesült Államokban. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*. XXXI. köt. (1910) 229 l.

² Így egyik legtekintélyesebb börtönügyi író, *Boies*, különben igen alapos nagy munkájában (*The science of penology*. 1901.) teljes komolysággal tör lándzsát a közveszélyes büntettek *sterilisatioja* mellett, amit tényleg egynehány merészen kezdeményező állam meg is valósított. Az egyoldalú gyakorlatiaság, a merő czélzserűsködés e vad hajtását a *Jeffersonville* reformatory-ban a congressus tagjainak is bemutatták, az orvosi műteremben szemünk láttára sterilislván egy degenerálnak mondott férfit.

bárabocsátás, a reformatory, a javító iskolák, a fiatalok külön bírósága oly egészséges, életrevaló intézményeknek bizonyultak, melyek kétségtelenül biztos elméleti alappal is bírnak. Az amerikaiakat a gyakorlati szükség, az üzleti szellem vitte reá, hogy felismerjék és intézményekben valósítsák meg a *javítás és megelőzés*, a ma általuk is kifejezetten hirdetett *Correction and Prevention*¹ eszméit.

Es még van egy, a mit az amerikaiak javára kell irnunk.

Bármennyire igaz, hogy Amerikában az *üzleti szellem* uralkodik, a „pénzcsinálás“ (money-making) vágya hatja át az amerikai társadalom minden rétegét, a mi természetes, hiszen az nagyrészből a vagyonszerzési célzattal kivándorlottakból verődött össze, — ennek daczára az amerikai társadalomnak egy másik jellemvonása enyhíti és ellensúlyozza az üzleti szellem rideg-ségét. Az amerikai szereti a gyermeket s szívesen áldoz a gyermekért. Lehet, hogy itt-ott ennek is üzleti háttere van, a gyermekben a leendő gazdasági segítő társat látják, de tény, hogy egész Északamerikában, mint a nagyobb területeket bejárt írók is állítják, a gyermekek szeretete általános. Sehol nem lehet oly könnyen és annyi családot találni, melyek hajlandók az idegen, elhagyott gyermeket elfogadni és felnevelni, mint Amerikában, írja *Baernreither*.² Ez a szép jellemvonás magyarázza meg, hogy sehol annyi gyermekvédő intézet, mint Amerikában. Magában New-Yorkban 55 ezer elhagyott gyermek van elhelyezve intézetekben vagy családokban, tehát annyi, mint az egész Magyarországon. *Homer Folks* 1900-ban 600 gyermekvédő intézetet mutatott ki az Egyesült-Államokban, a melyekben, valamint családoknál elhelyezve, körülbelől 150 ezer gyermek és fiatalok áll gondozás alatt.³

Persze, szinte hallom az ellenvetést, hogy miként lehet a gyermekek szeretetéről beszélni ott, a hol ennyi elhagyott, elhanyagolt, neveletlen gyermek akad? Úgyde ne feledjük, mily rengeteg Amerikában a létérti küzdelemben alul maradt, elbukott szerencsétlenek és a szegények száma, a kik gyermekeikről nem képesek gondoskodni, mennyi lehet azután a büntetettek és a csavargó kétes existenciák száma, a kik gyermekeiket készakarva taszítják az erkölcsi elsüllyedés útjára. Ezt meggondolva, mégis csak a műveltebb társadalmi osztályok ember- és főleg gyermekszeretét bizonyítja a 150 ezer elhagyott gyer-

¹ Jellemző, hogy a congressus tagjainak ajándékozott négy kötetes gyűjteményes munka főczíméül a ma uralkodó két vezéreszmét választották: *Correction and Prevention*.

² *Baernreither* id. m. 22. l.

³ *Homer Folks*: The care of destitute, neglected and delinquent children. New-York. 1902.

mek és fiatalok felkarolása s az erkölcsi züllés veszedelmétől való megmentése.

Így tehát részben a gyakorlatiasság és az üzleti szellem, részben a gyermekszeretet előbb oda vezette az amerikaiakat, a hová mi csak hosszú elméleti vizsgálódások és tudományos viták után jutottunk, hogy a bűnözés elleni legbiztosabb fegyver a gyermekvédelem és a még megmenthető fiatalok büntetések átalakítása, a társadalom hasznos tagjaivá kinevelése.

Jellemző s fentebbi állításaimat igazolja az a tapasztalatom, hogy az amerikaiak a büntetőjoggal, a szoros értelemben vett börtönüggyel kevesebbet törődnek, mint a gyermekvédelemmel és a fiatalok javításával. A gyakorlati tapasztalatok, a fegyházak, börtönök sikertelensége, a nagy büntetések állandóan visszatérő gáztetei mintegy elfásították az amerikai társadalmat a tulajdonképeni büntetésekkel szemben. Vannak itt-ott modernül berendezett nagy fegyházaik, melyekben az élelemre, tisztaságra, a rendszeres munkáltatásra kiváló gondot fordítanak, legtöbb helyen azonban a büntetésekkel, a börtönökkel keveset törődnek. A nagy büntettek elkövetőit, kivált a gyilkosokat javíthatatlanoknak nézik, a kikkel nem érdemes behatóbban foglalkozni, innen az aránylag sűrű kivégzés, a sok életfogytiglanra elítélés és a sokszoros visszaesőknek életfogytiglani *biztonsági* letartóztatása, — ellenben minden módot megkísérelnek a javítható fiatalok javítására és a gondozás nélkül maradt gyermekek megmentésére.

Íme a gyakorlatias, az üzleti szellemű Amerika is ugyanazokat az eszméket valósítja meg a büntetőjog terén, a miket a jóval régiebb kulturájú, a mély tudományos alapokra építő Európa. A *megtorlás* és a *megelőzés*, a *társadalom védelme* ott is az alapelvek s a megelőzés eszközei közül, mint legbiztosabb és legemberiesebb eszme: a *javítás* és *nevelés* ott is a ma uralgó vezéreszme.

Amerika is távol áll attól, hogy a naturalista, vagy a túlzó socialista követeléseket valósítsa meg a büntetőjogban. Fenntartja, sőt még ridegebben valósítja meg a megtorlást, a nagy, az elvetemült büntetések bajjal sújtását. Az érdekes és különleges e részben csak az, hogy mint fiatalabb kulturájú, másfelől a modern technikai vívmányok terén vezető világrész, csodálatosan vegyíti össze a nyers, mondhatni vad szokásokat a legmodernebb, az európai ember előtt szokatlan újításokkal. Legszembeszökőbb példa erre a déli államokban elég gyakran előforduló lyncheles s más oldalról a villamossággal való kivégzés. Épp úgy a nagy börtönökben, fegyházakban itt-ott, főleg délen a legsiralmasabb állapotok, — a miket persze nem mutattak be a kongressus tagjainak — viszont a keleti államok

mintabörtöneiben a legváltozatosabb koszt (gyümölcs, csokoládé, a legfinomabb puha, fehér kenyér), a czellákban szőnyeg, hintaszék, újság.¹ Egyébként azonban — ezektől az ottani társadalmi szokások és technikai vívmányok által teljesen megmagyarázott különlegességektől eltekintve — az amerikai börtönök is éppen olyan nagy kaszárnyaszerű gyártelepek, mint az európai börtönök.

Miben áll hát az amerikai börtönügy nevezetessége, eredetisége, vannak-e valóban eredeti amerikai reformintézmények? Igen. A fent említett négy új intézmény:

a határozatlan tartamú elítélés,

a reformatory,

a próbára bocsátás és

a fiatalkorúak bírósága

tényleg új és eredeti alkotások s mindenesetre oly egészséges, életrevaló intézmények, melyeknek beható tanulmányozása és az európai büntetőjogba áttitetezése nem csak hasznos és kívánatos, de a büntetőjog fejlesztése érdekében multhatatlanul szükséges.

E négy reformintézmény közelebbi bemutatása képezi előadásom további tárgyát.

Jelentés a Vojnits-jutalomról.

(Felolvasta *Heinrich Gusztáv* rt. 1910 január 30.)

Özvegy Vojnits Tivadarné alapítványának (20.000 K) évi kamatját az Ügyrend 143. §-a értelmében „tiszteletdíjul kapja az a szerző, a ki a legsikerültebb magyar színművet, illetőleg drámát írja; az erre vonatkozó pályázat minden évben kiírandó“. Tekintetbe jönnek az előző évben Budapesten előadott eredeti magyar tragédiák, színművek, vígjátékok és népszínművek, tehát az operák és operettek kizárásával. A mult évi termékek megbíráására az Akadémia *Ferenczi Zoltán* és *Négyesy László* l. tagokat és ezen jelentés szerzőjét küldte ki, a ki a bizottságnak egyhangú ítéletét teszi közzé, de egyebekben a saját meggyőződése szerint és egyéni felelősségére nyilatkozik az előadott darabokról.

¹ Teljesen téves azonban az a nézet, mintha az amerikai börtönökben európai fogalmak szerinti úri kényelem lenne. A hintaszék egy hajtott talpú egyszerű faszék, a szőnyeg, óra, madárkalitka, a mikkel *egy* czellákban találkozunk, nem tüntethetik el a *fegyház* nyomasztó jellegét és szigorát. Az auburni *női* fegyházban találtunk csupán felesleges és túlságos kényelmet (tágas szobák, pompás berendezések). Ennek magyarázata azonban, hogy az épület eredetileg kórház volt s ennek szép szobáit nem akarták újból átépíteni.

Előrebocsátom a jutalom körébe eső darabokat, melyek 1910-ben a székesfővárosban első ízben színre kerültek:

január	15:	<i>Biró Lajos</i> , A családi tüzhely (Magyar Színház).
február	4:	<i>Géczy István</i> , A tolonczházban (Városligeti Sz.)
"	"	<i>Szomorú Dezső</i> , A nagyasszony, színmű 4 felv. (Nemzeti Színház).
február	12:	<i>Szemere György</i> , Ó. Színjáték. (Magyar Sz.)
"	22:	<i>Feld Mátyás</i> , A pesti zsidó. (Városligeti Sz.),
"	25:	<i>Heltai Jenő</i> , A masamód, vigj. 3 f. (Vigsz.)
"	26:	<i>Homonnai Albert</i> , Gyges és Tudo, trag. 3 f. (Magyar Színház).
márczius	5:	<i>Hajó Sándor</i> . Holnap, vigjáték 3 f. (Magyar Sz.)
"	15:	<i>Vajda Ernő</i> , Rozmarin néni, vigjáték 4 f. (Magyar Színház).
"	16:	<i>Bakonyi K.</i> és <i>Kálmán I.</i> , Az obsitos, énekes vigjáték 3 felv. (Vigszínház).
szeptember	14:	<i>Kazalóczky Antal</i> , A kard becsülete (Budai Szinkör),
"	17:	<i>Berczik Árpád</i> , A művész felesége, vigj. 3 f. (Vigszínház).
"	29:	<i>Ruttkay György</i> , A pesti háziúr, 4 f. (Városligeti Színház).
október	7:	<i>Farkas Pál</i> , Ghiberti gróf, színmű, 3 felv. (Nemzeti Színház).
"	20:	<i>Guthi Soma</i> , A kormánybiztos, bohózat 3 f. (Vigszínház),
november	5:	<i>Kóbor Tamás</i> , Egy test, egy lélek, dráma 3 f. (Magyar Színház).
"	19:	<i>Molnár Ferencz</i> , A testőr, vigj. 3 f. (Vigsz.)
"	22:	<i>Kunz Jenő</i> , Bálványok bolondja (Várszínház).
"	30:	<i>Biró Lajos</i> , Sárga lilium, színmű 3 f. (Magyar Színház).
december	9:	<i>Garvay Andor</i> , Becsten, színmű 3 felv. (Nemzeti Színház).
"	22:	<i>Komor Gyula</i> , A csillagszemű királyleány, vidám mesejáték 6 képben (Vigszínház).

Összesen 21 darab, komolyak és vigak, majd a fele olyan, melytől a színi sikert nem lehet elvitatni, négy vagy öt pedig hónapok óta tartja magát a színen. Ez a színi hatás érthető, ha nem is örvendetes, mert a darabok a közönség ízlésének mértéke szerint érdekes tárgyúak és a technika teljes ismeretével és ügyes alkalmazásával vannak megcsinálva, mint a gyakorlott mesterember megcsinál egy jó cipőt, a mi nem megve-

tendő ügyesség. A szerzők többnyire tehetséges emberek, de nem drámaíró, hanem elbeszélő tehetségek, a kik a novella és regény terén tényleg már szép sikert arattak és színműveikben is rendesen csak novellákat alkalmaznak színre. Az irodalomhoz vagy éppen a költészethez e daraboknak semmi vagy igen kevés a közük, és ha a közönség végignézte őket, úgy fognak le- és eltűnni, mintha sohasem léteztek volna, minden nyom nélkül, legfeljebb hogy egy jövőendő irodalomtörténetíró az egyiket vagy a másikat a színház egy beteges korszakának jellemzésére fogja idézni vagy elemezni.

Még színi sikerüket is voltaképen nem kizárólag ügyes technikájuknak köszönik, hanem első sorban tárgyuknak, a feldolgozott problémáknak, és második sorban a következetes reklámnak, nagy mértékben pedig a kitűnő előadásnak. Tárgyuk majdnem kivétel nélkül a szerelem, de nem ez érzésnek fel-emelő, nemesítő, még keserciben is boldogító fajtája, hanem a vad állati, érzéki ösztön, mely oly könnyen csábít beteges túlzásokra és mindenféle perverzításra. A probléma nem az, hogy férfi és nő vonzódnak egymáshoz és birni óhajtják egymást egész életükre, mert úgy érzik, hogy csak ez esetben élhetnek boldog életet; hanem egyszerűen az, hogy a férfinak nő kell és a nőnek férfi, rendesen a másé vagy a ki különböző okokból nem kapható, nem életök boldogítására, hanem csak azért, mert most épp erre hajtja fölkorbácsolt vérük, holnap majd másra: fő a pillanatnyi állati ösztön gyors kielégítése. A társadalmi erkölcs követelményei még szóba is alig kerülnek vagy ha kivételesen mégis felmerülnek, fölényes cynissal mint elavult előítéletek gúny tárgyává lesznek. Valóban hihetetlen, hogy e darabokban mit fejtegetnek a színen ezer ember jelenlétében, a mit tisztességutód férfi vagy nő még négy szemkőzt sem merne kifejezésre juttatni, vagy legfeljebb házi orvosával szemben. A nemi problémáknak e majdnem kizárólagos, szemérmetlen és kiméltetlen tárgyalása nálunk annyira divat lett, hogy a közönségnek más darab már nem is igen kell, és az írók ennek következtében alig is írnak más darabot. Ez természetes circulus: az írók demoralizálják a közönséget, mely azután megköveteli, hogy az író maradjon hozzá méltó. A rohamos decadentiát különben a magán-színházaknak üzletre utalt vezetői indították meg, a kik külföldről a legromdább árút hozták be és ennek dédelgetésével elrontották a közönséget és utóbb a hazai írókat is.

A nagy színi sikernek egy másik oka a hatalmas és ügyes reklám. Már hetekkel az új darab első előadása előtt olvassuk minden újságban, hogy valami nagyszerű van útban, hogy már a próbákon is óriási volt a siker, hogy van a darabban egy pár jelenet, mely merészségben eddigelé példátlan, hogy a legked-

veltebb színésznőknek még soha életökben nem volt szerepük, melyben tehetségök minden fényoldalát és esetleg testöknek minden báját annyira ragyogtathatták volna. A színi irodák e bevezetéssel nem elégszenek meg: néhány előadás után 'szenzációs' vagy 'diadalmas' remekké nevezik ki az új darabot és nem győzik ismételni, hogy zsúfolt, sőt 'táblás' ház nézte végig a tegnapi előadást is és a jegyek már hetekre le vannak foglalva. Hogyne lenne a közönség kíváncsi az ily 'szenzációs' és 'diadalmas' darabra, hogyne óhajtana mindenképpen a 'táblás' házban megjelenni! És a színi irodák munkáját folytatja a színi kritika, mely Magyarországon még sohasem volt imponáló többségében oly lelkiismeretlen és hitvány, mint mai nap. A pajtáskodás valóságos orgiákat ül és a 'kéz kezét mos' elve érvényesíti meggyőződéseket teremtő erejét, ha esetleg kissé burkolt alakjában is. Csak kivételesen hallunk őszinte, igaz, komoly hangot, melyről a közönség természetesen azt hiszi, hogy irigy ellenségtől vagy elmaradott vaskalaptól származik, és nem sokba veszi, ha ugyan tudomására jut. Így lett a színházból, a Schiller nevelő „moralis intézetéből“, üzleti bódé, rónán szórakoztató, trágáran mulattató helyiség, melyben a birtokosok és színműírók nagyszerű üzleteket csinálnak, a közönség pedig drága pénzéért gyanús illatú moslékot kap szellemi és erkölcsi táplálék gyanánt.

Bocsánat e fejtegetésekért, melyek voltaképp egészen céltalanok, mert nagyon jól tudom, hogy ily vagy hasonló fejtegetésekkel, melyeket már mások is hangoztattak, nem lehet a bajt orvosolni vagy megszüntetni. Ehhez más kell: szükséges, hogy ismét igazi költők szülessenek, a kik a színpad számára irnak; akkor majd elnémulnak, mert hatástalanok lesznek a pusztán ügyes mesteremberek, a kik manap nagy sikerrel kizsákmányolják a közönséget (természetesen mindig döntő nagy többségről van szó) ostobaságát és léhaságát

E keserű megjegyzések indokolására, de tiszteletteljes javaslatunk igazolására is, legalább néhány szóval megemlékszem azokról a 'szenzációs' és 'diadalmas' darabokról, a melyekben folyton 'táblás' ház gyönyörködött és részben gyönyörködik még ma is. A darabok részletes elemzésére sem időm, sem terem; ez most nem is főladatom. Azért nem is reflektálok az egyes daraboknak egyes elvitázhatatlan jelességeire, helyenként feltűnedező költői szépségeire; hanem szorítok azon vonásaikra, melyek a bizottságot első pillanatra feltűnő javaslatára vezették.

Az 1910-ben előadott daraboknak egyik legkedveltebbike és a sajtó véleménye szerint elsőrangú alkotás volt az 'Egy test, egy lélek' című jelenetekre osztott és párbeszédekre szedett izetlen novella. A darab hőse, egy építész, nagyobb társaság előtt, melyben egy fiatal leány is, a ki menyasz-

szony, jelen van, kifejti, hogy a legtöbb házasság boldogtalansága onnan van, hogy a házasfelek ágyai egymás mellett vannak a hálószobában. Ennek következtében az asszony idővel nem izgatja többé férjét, a ki azután a házon kívül kénytelen szeretetreméltó vágyainak kielégítését keresni, a mit megint a legtöbb asszony nem lát szívesen. A józaneszű néző persze most azt hiszi, hogy e bajon könnyű segíteni: csak el kell különíteni az ágyakat egymástól és a házasság rendben van. De nem ez történik, hisz a legmodernebb darabokban sohasem történik az, a mit a józan eszű és érzésű néző vár. Hanem egészen más valami, ha csak lehet, valami meglepő, senkitől sem sejtett bonyodalom. A hős ugyanis valóságos állati dühlvel neki esik annak a fiatal menyasszonynak, a kit egy negyedóra előtt az ágyak elhelyezésének nagy fontosságáról kitanított, a leány viszonzozza ezeket a gyöngéd érzelmeket, és a befejezés anyyi, hogy az építés minden aggodalom vagy belső küzdelem nélkül előbb a bünbe, majd a halálba kergeti ártatlan, kedves, nemes gondolkodású feleségét, a kit ismételt meglepő állítása szerint igazán szeret, mire, fölszabadulva, a kitanított leányt nemesen dobogó keblére öleli. Az egyetlen vigasztaló a dologban csak anyyi, hogy az ágyak elhelyezésének nagy jelentőségéről még leánykorában alaposan kitanított fiatal asszony bizonyára rögtön, talán még az esküvő előtt vagy legalább a nászjé után, intézkedni fog, hogy az ágyak elkülöníttessenek, mert különben rövid idő múlva újra lejátszódik az egész bűzös historia, a mi talán mégis sok volna a jóból. Valóságos irodalmi és lélektani talány, hogy oly nagytehetségű és nagyműveltségű író, a ki az elbeszélő költészet terén már anyyi értékeset alkotott, hogyan tévedhetett a képzelenségek és izetlenségeknek ezen pocsolójába.

Nem sokkal finomabb a másik 'szenzácziós' és 'diadalmas' darab, valóságban szintén novella, melyet még ma is 'táblás' házak tisztelnek meg, a 'Sárga lilium'. Egy főherceg, kiből néhány előadás után, nem tudni előléptetés vagy lefokozás útján nagyherceg lett, örült dözsolések és undorító kicsapongások közepett meglát egy fiatal, csinos, tiszta leányt, a ki neki a tout prix kell, természetesen csupán egy gyöngéd pásztorórára. Minthogy másképp nem lehet, erőszakkal akarja a leányt megejteni, de ebben megátolja őt a deus ex machinaként a legutolsó perczen előrohán nagybácsi, a ki lelövi. Felgyógyulva papai engedélyvel bal kézre feleségül veszi a polgári leányt, — tehát az erény diadalmaskodik, sőt jutalmul hercegi koronát kap, és a szobaleányok a karzaton el vannak érzékenyülve. Ez a történet tudvalevőleg ősrégi: számtalan regényből és szindarabból ismerjük, csakhogy a hős nem éppen a 'Kalap és csákó' főhercege, hanem gróf vagy báró, a mi ma talán már nem elég csattanó. De az elcsépelet

problemának régibb földolgozásaiban, Richardson „Pamelája” (1744) óta, a fősúly az embereknek örökölt előítéleteire és a szerelmes pár lelki életére van helyezve, és a szerzők megértetik velünk, hogy a társadalmi osztályok korlátai nem választhatnak el két forró szívet, mely egymást kereste és megtalálta, és hogy e korlátok hogyan semmisültek meg a szív és jellem lelkes ostromától. Erről a mi darabunkban egyetlen szó sem esik, az emberek lelkébe nem látunk, gondolkozásuk és érzésük evolúciója teljességgel homályban marad. Miért kell e mindennapi történethez éppen főherceg? egy kis arisztokrata nem lett volna elég? és mit szeret meg ebben az utálatos főherceggel a kisasszony? és mi történik a főherceggel, hogy házasságra szánja el magát? Mind oly kérdések, melyekre a darab egy betűvel sem felel, mintha ezek mind maguktól értetődő dolgok volnának. A herceg megmarad hülyének végig, a leány pedig hozzámegy, mert állítólag szereti, a mi a tiszta érzésű, jól nevelt leánytól elég bámulatos dolog. Egyetlen szép, költői kis jelenet van a darabban: a főherceg és a fiatal leány első találkozása, de sajnos, e finom lélektani epizódnak nem akad folytatása. Lélektani fejtegetés helyett a szerző két idegen mozzanattal iparkodik darabját tartalmasabbá tenni. Az egyik a katonatisztek dözsölő, züllött, üres életének novellistikus, ríktó rajza, mely szintén nagyon elesévelt dolog, de ily brutálisan és izléstelenül talán nem volt még feltüntetve. A másik pedig az ország és nemzet szenvedélyes gyűlölete, mely valóságos himnuszokban nyer kifejezést. Magyarországon nincsen sem becsület, sem lelkiismeretesség; sem jog, sem törvény: a ki bírja, marja, mert megtorlástól nem kell tartania, ha jó összeköttetései vannak. Az egyetlen becsületos gondolkodású és nemes érzésű embert a darabban végül szintén meggyőzik arról, hogy ez így van és hogy az ember ebben az országban csak úgy élhet, ha beáll a jól szervezett bandába, melynek élén a polgári és katonai hatóságok állnak. Külföldön, pl. Bécsben, bizonyára kitörő lelkesedéssel fogják fogadni Magyarországnak e lelkes és meggyőző leleplezését.

Hogy a sexualis élet perversitásainak vagy legalább beteges tüneteinek divatja mennyire csábítja az írókat, legjobban mutatja a „Gyges és Tudo” című tragédia, melynek szerzője kétségtelenül magasabbat és költőiebbet érzelt, de sajnos, drámai tehetségének fejletlensége miatt, siker nélkül. Gyges lydiai herceg Athénben végezte tanulmányait, hol Sokrates tanítványa volt és Platon barátja lett. Most visszatér hazájába és nyomban elfoglalja a trónt. A józaneszű néző, a ki esetleg ismeri Grillparzernek egyik kedvelt és többször remekül feldolgozott problémáját, most azt várja, hogy Gyges, a fenséges görög műveltség felkentje,

hogyan fogja félbarbár népét kormányozni és mily összetűközésekbe kerül majd alattvalóinak kulturális elmaradottságával és lelki sötéttségével. De nem ez történik, hanem Gyeges beleszeret egy végkép elzüllött hölgybe, a kin matrózok és egyéb söpredéknép végig gázoltak, és a ki most nagybátyjának ágyasa. Örült szenvedélyvel néhány napig boldog mámorban él Tудоval, azután ok nélkül eltaszítja, hogy újból, ismét ok nélkül egyesüljön vele, mire végül minden kényszerítő vagy legalább elfogadható indíték nélkül a csábító leánynyal együtt mérget iszik. No ezért kár volt Athénben járnia, Sokratest hallgatnia és Platonnal barátkoznia; hisz ezt minden nehézség nélkül elvégezhette volna, ha megmarad analfabéta lydiai ficsúrnak. A darab tehát egészen el van tévesztve: a főalakok jelleme érthetetlen, a színmű problémája zavaros, az indokolás el nem fogadható: csak sejtjük, hogy a szerző nagyot akart, de sajnos, az akarat nem elégséges, mikor alkotásról van szó. De a részletekben igazi költői tehetség nyilvánul, a cynikus Alyattes jellemzése pedig igen sikerült és fejtegetéseiben sok a szellemes gondolat és szép eszme. A darab egy hivatott tehetségnek elhibázott, de biztató kísérlete.

A mult évben előadott 'szenzációs' és 'diadalmas' darabok közül a legtöbb 'táblás' ház nézte 'A testőr', melynek sikere igen nagy volt és még ma is tartja magát. Sőt halljuk már jó ideje, hogy az összes külföldi színházak is megszerezték. A darab vigjáték, de nem túlságosan vig, a részletes elemzést pedig sehogy sem bírja el. Azért csak néhány megjegyzésre szorítkozom. Egy színésznő, a kinek igen zavaros a multja, nem lehet el másképp, mint ha félévenként új férfit kap, és minthogy most ép ismét letelt a félév, fejébe veszi, hogy neki daliás, elegáns testőr kell. Együgyű férje, a ki szintén színész és ismeri feleségének e kedves természetét, testőrnek öltözik, hogy próbára tegye az asszonyt, a ki őt fel nem ismeri. Az eredmény előre látható volt: az áltestőr meghódítja a hölgyet, a ki őt másnap várja lakásán. Itt azután a férj egy igen ügyes jelenetben fel-fedi magát, de az asszony túljár az eszén, mert kijelenti, hogy kezdettől felismerte őt, tehát a maga részéről is csak komédiát játszott. A férj erre keservében leroskad, az asszony pedig az ablakhoz megy, hogy igazi testőr után nézzen. Az ötlet, melyen a darab alapszik, nem igen szellemes, de nem is új, hisz a bécsi Ludassy egyfelvonásosában ('Frauentreue') szóról szóra megvan. De részemről nem helyezek erre nagy súlyt, valamint a cselekvénynek rendkívüli valószínűtlenségére sem: farsangi tréfának veszem az egészet, melynél a köznapi realizmus és józan ész követelményeit két órára bátran félretehetjük. De még tréfának is nem elég tréfás ez a történet, még pedig egy

súlyos szerkezeti hiba miatt. A szerelmes és féltékeny férj ugyanis ismeri nejének perverz természetét és mégis megteszi kísérletét, melynek természetesen nem lehet sem víg, sem megnyugtató a befejezése. Igazi vígjáték csak úgy jöhetett volna létre, ha a férj nem ismeri az asszonynak félévi betegségét és csak a darab végén értesül róla, mire ő is, meg a közönség is víg hahotával fejezhetnék be az előadást. Első pillanatra világos, hogy a darab cselekvénye háromfelvonásos vígjátékra nem elégséges, a mi főleg a hosszadalmas, unalmas és teljesen felesleges második felvonásban nagyon feltűnő, mely azonfelül a cselekménynek folyton érezhető valószínűségét erősen fokozza. (Mennyivel ügyesebben járt el Ludassy, a ki az egész históriát egyetlenegy felvonásba szorította, úgy hogy a nézőnek ideje sem marad arra, hogy a színen lefolyó helyzeteknek lehetőségét latolgassa.) Érezte ezt a szerző maga is és két epizódikus alakkal iparkodott segíteni e veszedelmes bajon. Az egyik a színházi mama, a kit szintén már régesrégén ismertünk számtalan elbeszélő és drámai műből. Ebben a darabban egészen felesleges, mert semmi köze a cselekvényhez, de legalább elég mulatságos karikatura, kin a naiv néző jóízűt kaczaghat. A másik alak nemcsak egészen felesleges, de egyuttal roppant unalmas is: ez a kritikus, a ki minden ok és czél nélkül lábatlankodik a darabban. Azt mondják, hogy a szerző ez alakban egy élő magyar színi bírálót vitt a színpadra, a mi annyiban nem egészen valószínűtlen, mert kritikusa felesleges, unalmas és minden szellem híján van. „A testőr” tetemesen fogja növelni szerzője jövedelmeit, a mi nek öszintén örülök, de parányi levélkével sem koszorúját, mely eddig is sokkal nagyobb joggal illette meg a kitűnő elbeszélőt, mint a kétséges hivatottságú drámáirót.

Az egyetlen színmű, melyben a szerelem nem a főproblema, de mely azért nem kevésbbé „szenzációs” és „diadalmas” darab volt, a „Nagyasszony”, melyben a szabó és az asztalos pazar remeklése elragadta a mi műveletlen és bárgyú közönségünket. A darab úgy fest, mintha kevés ügyességgel és még kevesebb észszel ki volna ollózva a régesrégén alaposan megboldogult Mühlbach Lujza hirhedt, úgynevezett történeti regényeiből: „Maria Theresia und ihr Hof” és „Kaiser Josef der Zweite und sein Hof”. Csakhogy a gyorskezü német írónőnél van az egyes történeti képek közt némi összefüggés és kapcsolat, míg a magyar darab összeviassa dobott, összefüggéstelen jelenetek sorozata, valóságos mozi, mely nem a Nemzeti Színházba, hanem az Apollóba való. Csak a megdöbbenő történeti műveletlenségben áll a magyar drámáiró egy színvonalon a német regényírónővel. A „Nagyasszony” szerzője különben általában érdekesen jellemzi a mai irodalmi állapotokat: a „Fidibusz” büszkesége, magyarul

nem tud, drámáról halvány sejtelve sincsen, de azért az ország első színháza pazar kiállítással előadja darabját, a színi kritika ‚szenzációs‘ és ‚diadalmas‘ remeknek hirdeti, a közönség pedig, mely se nem tud, se nem mer itélni, mert műveletlen és ennek következtében gyáva, ha már megfizette jegyét, megadással végignézi és egyéb élvezet híján, gyönyörködik a fényes öltözetekben és a stilszerű bútorokban.

Íme, tisztelt Akadémia, a mult évi termés: részben tehetséges, részben tehetségtelen embereknek ügyesen összeütött eltvelyedései, egy beteges aesthetikai és erkölcsi iránynak igazi érték nélkül szükkölködő termékei, stíl és világnézet szempontjából nagyon kifogásos alkotásai, melyek a közönségnek durva ösztöneire számítottak és ezért is, de a nagy dob segítségével is, kitünő előadásban nem közönséges színi sikert arattak. Az irodalomnak vagy éppen a költészetnek az ügyes technikával megácsolt, éppenséggel nem örvendetes termékekhez semmi köze; pedig a jutalmat, a fent idézett ügyrendi szakasz értelmében, csak oly darab kaphatja, melynek nemcsak múlt színi, hanem maradandó irodalmi értéke is van. Azért a bizottság, inely a mult évi újdonságokban legjobb akarata ellenére is képtelen volt *jutalmazásra valót* felfedezni, tisztelettel arra kéri a tekintetes Akadémiát, hogy az 1910-ik évi Vojnits-jutalmat ne méltóztassék kiadni.

Az Akadémia és a népdalgyűjtés.

Erdélyi János a Kisfaludy-Társaság által (1846) kiadott *Népdalok és mondák* című gyűjtemény előszavában megemlíti ugyan, hogy mi történt e téren az Akadémiában, de személyekről nem tesz említést, s mivel — mint sok mindenben az időtájt — Vörösmarty neve is szerepel a gyűjtésben, szükségesnek tartom e kérdés rövid ismertetését.

Esztergom vármegyéé az elsőség e téren. 1831 november 21-iki ülésében ugyanis, a midőn a magyar nyelv terjesztése és felvirágoztatása ügyében kiküldött bizottság ajánlata felett határozott, a többek között elhatározta azt is, kéressék fel a t. Társaság a magyar műszavak pótlására, továbbá a magyar nyelvnek az idegen ajkúak közt való nagyobb megkedveltetése céljából alkalmas népdalok készítésére és közrebocsátására, a mit kísérő levelében így fejezett ki: „a nyelvben való szeretés és így az abban gyakorlatlanoknak is ösztönére a köznép izléséhez irányzandó magyar dalokat, valamint a menyegzői és egyéb más nemzeti eredetű szertartásokban szokott szóllás módgyáruul rövid oktatást és beszédeket készíteni méltóztasson“.

A t. Társaság el is rendelte azonnal a mesterségbeli műszavak gyűjtését, a népdalokra nézve pedig tudatta (1832) a megyével, hogy mihelyt érdemes munka kezéhez jut, azonnal ki fogja adni (Kisgyűlés 11. pontja).

1832-ben Komárom megye rendei is felkérték a t. Társaságot, pótlaná a mesterségbeli műszavakat s készíttessen a nyelv nagyobb megkedvelésére alkalmas népdalokat.

A t. Társaság erre újabb felhívást bocsátott ki (400 p.) tagjaihoz, a népdalok gyűjtését és beküldését kérve, Komárom megyének pedig kifejezte abbéli reményét, hogy a kívánt népdalgyűjtemény nemsokára meg is indulhat.

A tudós Társaság felhívása nem maradt eredménytelen. Az első beküldők között volt Czuczor Gergely¹ (1833. év, 98. p.) a kinek gyűjteményét a Társaság Horváth Endre, Horváth József, Péczeli József, Demjén S., Dessewffy Virginia, Hoblik Márton beküldött gyűjteményeivel együtt kiadta Vörösmarty Mihálynak és Schedel Ferencznek megvizsgálásra és véleményezésre.

Vörösmarty és Schedel az 1833. évi nagygyűlésen (54. p.) azt jelentették, hogy e gyűjteményekből egy néhány kötetre valót kijelöltek.

A nagygyűlés e jelentés alapján a következő elvekben állapodott meg.

Véleménye szerint a népdalgyűjtemény lehet: 1. vagy a nép számára készülve, hogy izlését és erkölcsét nemesbítse, 2. vagy a psychologus számára, a ki ilyen eredeti néphangokból a nép jellemére fog következtethetni.

A nép számára készült gyűjteménybe kerülnek: 1. igazi és a nép közt elterjedt dalok oly változtatásokkal, a melyek az említett czélt mozdítják elő, de azért a nép szellemében tétettek, hogy a nép meg is kedvelje; s 2. ide sorozhatók az írók által, de a nép szellemében készült dalok, a melyek közt figyelemmel kellene lenni a nemzeti erényekre és nemzeti hőstettekre is.

A psychologus számára készült gyűjteménybe csak a nép között termett dalok kerülhetnek eredeti mivoltokban minden csinosítás nélkül.

¹ Zoltványi Irén a Czuczor munkái közt közzétett életrajzban azon feltételnek ad kifejezést, hogy Czuczor hathatott az Akadémiára, a mikor a nép számára irandó népdaloknak adott elsőséget. Czuczor Toldy buzdítására 1827-ben kezdett népdalokat gyűjteni, de mivel nem tetszettek neki, elhatározta, hogy maga fog írni a nép számára dalokat s ilyeneket 1830-ban Komáromban közzé is tett. Czuczor azonban az 1833-iki nagygyűlésen, s így a vitában, nem vett részt. Azt hiszem, hogy éppen az akadémiai vélemény volt reá oly hatással, hogy a megkezdett úton hathatósabban haladt előre. Nem lehetetlen azonban az a feltevés, hogy Czuczor Komárom megye rendeiire hathatott, hogy kérésükkel az Akadémiához forduljanak.

Ezen vélemény előre bocsátása után a t. Társaság megemlékezve Esztergom és Komárom megyék felkéréséről elhatározta, hogy most még a nép számára készült gyűjteménynek ad elsőséget, hasznos céljánál fogva, azért a fenti szellemben szerkesztendő gyűjtemény nyomtatását ajánlotta az igazgató tanácsnak kétféle kiadásban: 1. a nép számára kis füzetekben, 2. a művelt olvasóknak szebb nyomással, hangjegyekkel. A nagygyűlés végül a gyűjtemény szerkesztőitül Vörösmartyt és Schedelt választotta meg.

Vörösmarty és Schedel több éven át szerepelnek a jegyzőkönyvekben mint szerkesztők. 1835-ben pl. ily minőségükben az ő ajánlatukra szerzi meg a Társaság Horváth Ádám *Ó és Új énekek* című kéziratát a kiadandó népdalgyűjtemény számára szolgáló segédforrásnak; azonkívül kiadja nekik a beküldött újabb gyűjteményeket (pl. Szücs Ábrahámét), felszólítja 1837-ben a tagokat a népregék, dalok, szokások gyűjtésére.

Mindezen munkálkodás mellett a kiadásra nem került a dolog, mert a Társaságnak nem volt meg a hozzá való költsége.

Ily állapotban stagnált a gyűjtés 1843-ig. Ebben az évben határozta el a Kisfaludy-Társaság a népdalok kiadását s ekkor a következő hivatalos levéllel kereste meg az Akadémiát a meglévő gyűjtemények átadására:

Tekintetes Tudós Társaság! ¹

A Kisfaludy-Társaság úgy tekintvén a népköltést, mint egy nevezetes adatot valamely nép' szellemi állapotja, de különösen a' képzelem és kebel' misége' ismeretéhez; továbbá mint egyik factorát a' nemzeti költészetnek, mellynek története e' társulat' körének egyik ágát teszi: jelennen többi közt a' magyar népmondák és népdalok' gyűjtésével is foglalkodik.

Tudva levén pedig a' társulat előtt, hogy a T. Tudós Társaság ezelőtt mintegy tíz évvel olly népdalgyűjteményt tervezvén, melly az életben levőket valamivel *nemesebb és csinosabb formában adva* az ízlésnek az alnép közt terjesztésére hathat, felszólítására több felől nyert nagyobb kisebb gyűjteményeket; másfelől egészen más levén e' részben a' Kisfaludy-Társaság szándéka, t. i. a' népmondákat és dalokat úgy gyűjteni, mint azok *jellemző valóságukban élnek*, 's így inkább azokat a' művelt olvasóval ismertetni, mint a' népnek meztelen valóságukban visszaadni; egész bizodalommal folyamodik a' nevezett Társaság a' Tek. Akademiához, méltóztatnék a' levéltárában létező ezen gyűjteményeket vele használat végett közleni.

¹ Főtitkári iratok. 1843. év. 26. sz.

Melly alázatos kérés után a' Kisfaludy-Társaságot és magunkat a T. Társaság jóvoltába ajánlva, megkülönböztetett tisztelettel vagyunk A' Tek. Tudós Társaságnak

Pest, dec. 30. 1843.

alázatos szolgálai

Jósika Miklós.

Erdélyi János,

a Kisfaludy-Társaság titoknoka.

Az Akadémia 1844-iki egyik kisgyűlésén (1844. év. 29. p.) e kérés felolvasásakor hosszabb vita keletkezett. Némelyek az Akadémia pénzállapotára utalva, mely miatt a gyűjtemény kiadása hosszú ideig elhalasztatott, másrészt a Kisfaludy-Társaság eltérő szándékára rámutatva a kérés azonnali teljesítését javasolta; mások ellenben, a kik a Kisfaludy-Társaság tervét helyeselték ugyan, de mivel a kérés a kisgyűlés hatáskörén kívül esett, azt ajánlották, terjesztessék az ajánlva a nagygyűlés elé, a mi meg is történt. Fogarassi János indítványára elhatározták azt is, hogy a Kisfaludy-Társaságot figyelmeztetni kell, ügyeljen a további gyűjtésnél a népdalok zenéjére is, hogy a „népköltészet ezen becses járuléka az elfeledéstől megóvassék“, továbbá, hogy ahhoz érték magyar szellemben szerkeszszék s ne jussanak a nagy számmal megjelent és nagyobbára idegen zeneköltők által elferdített dalaink sorsára.

A nagygyűlés a népdalgyűjteményeket kiadta a Kisfaludy-Társaságnak, de ez a zenére vonatkozó figyelmeztetést, sajnos, nem teljesíthette.

Viszota Gyula.

Döbrentei Gábornak egy akadémiai tervezete.

Az erdélyi magyar nyelvűvelő társaság küzdelmes történetének második felében a vezető szerep már nem *Aranka Györggyé*, ki csalódottan volt kénytelen visszavonulni a társaság szervezésének teréről. Az ő szerepét, melyhez tengernyi munka, sok-sok izgalom volt kapcsolva s a melyet újra eredménytelenül kellett végig játszani, *Döbrentei Gábor* veszi át.¹ Döbrentei a társaság számára tervezetet dolgozott ki s e tervnek Döbrentei-től származó kézírata fenmaradt a Magyar Tudományos Akadémia „Erdélyi magyar nyelvűvelő társaság felébresztése körül volt

¹ Szerepére s általában az erdélyi nyelvűvelő társaság történetére vonatkozólag e sorok írójának sajtó alatt levő munkáját: *Az erdélyi magyar nyelvűvelő társaság története* (Magyar Nyelv idei évfolyama), továbbá *Bodor Aladár*: Döbrentei Gábor erdélyi szereplése, 1906. Bodor említi az alább közlendő tervezetet (71. l.)

Iratok“ című kézirat-csomójában. Döbrentei itt (címe „Erdélyi Tudományos- és Nyelvmívelő Társaság¹ Rajzolatja“) elmondja az akadémiai törekvések eddigi történetét, a létesítendő társaság várható jövedelmeit, személyi szervezetét. Közöljük e helyen az osztályokra való tagolódásnak érdekes tervezetét.

„I. Hisztóriai Osztály.

1. Erdély históriájára tartozó kéziratoknak, história-kritikai jegyzésekkel nyomtatás alá készítése.

2. Erdély históriájának politikai, statistikai 's míveltségi tekintetben való kidolgozása.

3. Erdély diplomatikája, Statiztikája.

4. Külföldi más Nemzet históriája, vagy a' Világ közön-séges históriája, akár új kidolgozás szerint, akár fordításban.

Ki van nyomtatva magyarul: Corn. Nepos, Sallustius, de mind a' kettő klasszikaibb fordítást vár. Készen van kézírásban Julius Caesar, Prof. Szép Jánosnál; Thucydidesz, Prof. Molnos Dávidnál; Robertsonnak V-dik Károly Császár históriáját most fordítja Mélt. Fekete Ferencz, Barthelemy Anacharsisán most dolgozik Deáky Sámuel. Ügyes kezek számára maradt még: Livius, Tacitus, Gibbon, Ferguson. 'S ha Millotnak Versegly Ferencz által elkezdett két darabját folytatni lehetne! 's így több ide tartozókat kellene munkába venni.

5. Ide számláltathatik Erdélynek 's egyszersmind a' Világ ismeretes részeinek földleírása, melyet Prof. Benkő Ferencz N.-Enyeden megkezdett.

Erdély föld abroszának vagy Vármegyékként 's Székek-ként vagy egészben való készítése.

II. Nevelést illető külföldi Munkáknak vagy fordítása vagy a' mi hazai neveltetésünkre való alkalmaztatása 's egyszersmind elementaris iskolai könyvek készítése.

III. Szép Literatura, 's Nyelvtudomány.

1. A' Szép tudományok, Művészségek (artes) theoriájiról értekezések, mellyek között meg kellene vizsgálni hol állunk most az 'Ékesszollás és poézis nemeiben.

2. A' görög 's deák classicus Iróknak kritikai nyelv 's értelem magyarázásaival eredeti textuson való kiadása, fordítása. Így nyelvünk-re-tétele más új nyelveken irt nevezetesebb Munkáknak.

Az Ország-gyűlési planum² magyar Grammatica 's Szó-könyvek iratásáról is gondoskodott. De azolta megjelenvén a' Debreczeni Magyar Grammatika; Gyarmathynak Okoskodva tanító

¹ Első fogalmazásban „Egyesület“, utóbb javította „Társaság“-gá, de a szövegben sok helyen meghagyta az előbbit.

² Itt az Aranka-féle tervre czéloz Döbrentei (I. id. műi).

Nyelvmestere, Mártonnak 's Versegheynek Német Magyar Grammatikájik, főképen Révainak nagy készületű 's fundamentomos Grammatikája, több másoknak ide tartozó nyelvbéli vizsgálódásaikkal, mellyek néhol az újítás és ósághoz ragaszkodás felett egész nemtelenségig üzték egymást; azolta kiadattatván Mártonnak, magyar deák 's német Szókönyve is, a' Grammatikai 's lexicalis kérdések nagyobbára eldöjtettek, azért, bár az Egyesület nem zárna is ki az illy vizsgálódásokat, még is inkább csak hasznát igekeznék venni a' megjelenteknek haladni akarván egyebek dolgozásában is, mint sem egyik nevezetes fő tárgyának a' sok grammatikázásokat választaná. Mindazonáltal kedvesen fogná venni, ha egykor valamelyik Munkás Társának egy Lexicon Idioticon kidolgozására hajlandósága lenne. Jóformán elékerestettek már a' megavult szók is 's az azokkal élés elkezdődött, hogy nyelvünk bővüljön, 's kivesse vigyázattal az idegenből rája ragadottakat. Ezek körül is az említett 1791-dikbeli planum kívánságát inkább oda kell igazítanunk, hogy az eléadottak velős dolgozások közé vétessenek fel, mint kikeressenek. A' Szép Literatura osztályához tartoznak az Országgyűlési planumban megnevezett Irók, úgymint Ezóp, Plautus, Horatz, Cervantes, *Fontenelle*, Moliere, Rabner, Gellert, Addison munkájikhoz hasonlók írásai, mellyek által, előitéletek, disztelen erkölcsök megzaboláztathatnak, az ész és szív kimiveltetik. Igen is szíves tapsal fogadná az Egyesület, ha illyen nevezett Irók, ha Corneille, Lafontaine, Bossuet, Bourdaloue, Masillon, Racine, Raynal, Fenelon, Tasszó, Swift, Steele, Sterne, Pope 's más illy nagylelkek, kik nem kevésbbé ragyognak azért, mivel itt nem említetnek, fejlődnének ki közöttünk. A' talentumoknak teljes erőben való eléjőhetéseket sok úttörő idők készítgetik, 's ha mi nemességet érzünk azok felsegítésében, egykor a' mi Nemzetünk se fog, másoktól e' pontban megvetéssel nézettetni. Kisfaludy, Virág, Berzsenyi, sokban Csokonai, 's mások nevei már tündöklenek.

IV.¹ Természet históriája.

1. Mineralogia, főképen Erdélyre nézve. E' pontnál arra kellene ügyelni, hogy az Erdélyi minden bányákból stufák gyűtessenek, azok almáriomokba rendbe szedettetvén Erdélynek ásványi termékei együtt nézettethessenek.

2. Nem megvetendő volna, ha találkozánk valaki, ki az Erdélyi ritkább madarak 's állatok bőrét kitömné hogy azok gyűjteménybe kiállíttathatnának.

3. Gazdaság jobbitását tárgyazó Munkák.

4. Mesterséges készítmények theoriája (Technologia).

¹ A kéziratban „III“ nyilván írás-hiba.

Mint hogy a' két fizetett munkás Társ, inkább Professzorokból fogna választatni, elfogadná a' Tudományos Egyesület az iskolai tanításbeli szaknak kidolgozását, hova, Filozofia, Mathezis, Fizika 's Chemia tétetik, a' különféle Hittudományt ide nem számlálván.“

Rubinyi Mózes.

Folyóiratok szemléje.

AZ EGYETEMES PHILOLOGIAI KÖZLÖNY folyó évi februáriusi (II.) füzetét N é m e t h y G é z á n a k *Ovidiana* című értekezése nyitja meg. Két részre oszlik. Az elsőben bebizonyítja, hogy Ovidius harmadik feleségének családnévét nem ismerjük, de valószínűleg jó családból származott, a kit Augustus nagynénje nevelt házában és leánya, Marcia számára társalkodónőül szemelt ki; mikor Marcia férjhez ment Fabiushoz, a Fabius-házba került s innen vette őt feleségül Ovidius. A második részben három Ovidiusi helyet igazít helyre (Amor. III. 11, 52; Trist. I. 8, 48; Trist. II. 236). — P e c z V i l m o s K á r o l o s *Krumbacher καὶ ἡ ἑλληνικὴ φιλολογία* cím alatt a nemrég elhunyt müncheni egyetemi tanárnak, Krumbacher Károlynak emlékezetét újítja fel, kimutatván azt a jelentős szerepet, melyet ő a görög philologia művelésében teljesített s utal arra a kapcsolatra, melyet Krumbacher a görög philológiának tárgyban és időben elváló disciplinái között megállapítani igyekezett. — V é r t e s y J e n ő közli *Tárkányi Béla kiadatlan verseit*, melyeknek megvoltáról tudott a tudomány, de az volt a vélemény, hogy e pár szerelmes verset szerzőjük végleg megsemmisítette. Vértesy kimutatja, hogy a versek száma nem huszonegy, hanem harminczhat, megállapítja aesthetikai értéküket és a menyire a források engedik, megismertet magával az eszményi viszony-nyal s avval a leánnyal, a ki a papköltőben fellobbantotta a szerelem lángját. A 36 vers harmadfélesztendő (1853. okt. — 1856. április) termését foglalja magában. — R é v a y J ó z s e f folytatva *Minucius Felix*-ről szóló dolgozatát, először megczáfolja azt a véleményt, hogy az 'Octavius' cselekvénye megtörtént és igazolja, hogy csak költött s a fictio megalkotására Cicero volt hatással; azután Minucius Felix korát iparkodik meghatározni, s egyelőre pontos terminus post quem-et vél megállapítani a 197. évben. — A *Hazai Irodalom* rovatában az első helyen Heinrich Gusztáv ismertetése olvasható Ármínak *Magyarországi Klingsor a mondában* című doktori értekezéséről. Nagyjában és egészében szorgalmas és megbízható dolgozat, mely az eddigi eredményekre épül. Felvet azonban olyan problémákat, melyekben semmi homály, semmi nehézség nincs, s így mesterkélte feltevései feleslegesek. — Bayer Józsefnek *Shakespeare drámái hazánkban* című nagy munkáját Gyulai Ágost méltatja. A kétkötetes munka tárgyának mindenoldalú kidolgozása és philologiai akribéiája

alapján valódi tudományos mű, de az által, hogy számos, a nagyközönségben közkinccsévá váló igazságot és tételt állapít meg, szélesebb körökben is számíthat elismerésre és elterjedésre. — *Ámor és Psyche* magyar fordítása, melyet Csengeri János eszközölt Apuleius eredetijéből, bírálója, Kempf József szerint, nemcsak hű és magyaros, hanem gördülékeny s izléses, szép, igazi műfordítás. — Gedő Simonnak *Madách Imre mint lírikus* című dolgozatáról Alszegehy Zsolt azt ítéli, hogy tartalma gazdag, de van benne sok túlzás. — Sas Andor Horváth Jánosnak *Ady és a legújabb magyar lyra* című tanulmányát biztos ítéletűnek és finom izlésűnek tartja. — A *Külföldi Irodalom* rovatát Kallós Ede bírálata nyitja meg, a ki U. v. Wilamowitz-Moellendorff és B. Niese *Staat und Gesellschaft der Griechen und Römer* című művét ismerteti. Wilamowitz munkája, a mennyiben a főkérdésre felel: milyen művelődéstörténeti mozzanatokot képvisel korunk kulturélete számára a görög világ állami és társadalmi rendje, bámulatos tudományról és mély értelemről tesz tanúságot, egyébként azonban felfogása, bár mindenütt gondolatébresztő, néhol megtámadható. Niese munkája csekély értékű compendium. — H. Draheim *Die Odysse als Kunstwerk* című művében, a mint Vértesy Dezső megállapítja, magát a költőt akarja megértetni. Van benne erőltettség és csekély értékű részletek, pillantása azonban tiszta és mély, felfogása helyes (a költemény egységes volta). — Elek Oszkár Maria Teresia Porta *Mme Stael e l'Italia* című könyvét ismertetve, megállapítja, hogy ügyetlenül van írva, de részletes, elfogulatlan és mélyreható. — Joannes Kirchner *De Servii, carminum Vergilianorum interpretis, commentario pleniore qui dicitur* című művében, bírálója, Révay József szerint, gondos kutatásokkal, aprólékos, de értékes adatokhoz jutott s evvel hozzájárult a Servius-commentarok még mindig homályos kérdésének felderítéséhez. — Láng Andor Domenico Bassi—Emidio Martini *Disegno storico della vita e cultura Greca* című művét minden ízében sikerült munkának tartja, mely a görög műveltség történetét alapos tudományos készséggel, de népszerűen dolgozza fel. — A *Vegyések* rovatában a fiatalon elhunyt classicus-philologusról, László Béláról olvasható nekrológ. — h. (Heinrich Gustáv) a *Vineta-monda* eredetét, korát és az elsúlyedt város helyét vizsgálja. — Bleyer Jakab Gálos Rezsőnek az EPHK. 1910. évfolyamban megjelent Arany-dolgozatához kapcsolva fejtegetését, utal az Arany-Goethe kapcsolatra. — Az amerikai egyetemek új Strabon-kiadásának hírüladása után Rózsa Dezső Marlowe *Faustjának* magyar fordítását dicséri. — Kropf Lajos a Szent Vilma legendájára vonatkozólag biztosítja magának az elsőséget. — A szerkesztőkhöz beküldött könyvek jegyzékében Czóbel Ernő Heltaijvról, Gesztesi Gyula Csokonaijáról, Louis Karl Sainte Elisabethjéről, Vizota két Széchenyi-tanulmányáról, a Revue de Hongrie s a Magyar Shakespeare-Tár legújabb számairól olvasható rövid ismertetés.

A M. Tud. Akadémia jegyzőkönyvei.

HATODIK AKADEMIAI ÜLÉS.

Az II. osztály második ülése.

1911 február 6-án.

PLÓSZ SÁNDOR osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak az *illető osztályból*: Széll Kálmán ig. t. — B. Forster Gyula, R. Horváth Jenő, b. Nyáry Jenő t. tt. — Gróf Andrássy Gyula, Ballagi Aladár, Békefi Remig, Concha Győző, Csánki Dezső, Fejérpataky László, Gaál Jenő, Ortway Tivadar, Thallóczy Lajos, Varga Gyula r. tt. — Angyal Dávid, Áldássy Antal, Alexander Bernát, Balogh Jenő, Barabás Samu, Borovszky Samu, Bernát István, Edvillés Károly, György Endre, Hornyánszky Gyula, Kunz Jenő, Magyar Gyéza, Marczali Henrik, Medveczky Frigyes, Nagy Gyula, Óváry Lipót, Pauler Ákos, Reiner János, Sebestyén Gyula, Tagányi Károly, Thirring Gusztáv l. tt. — *Más osztályokból*: Gróf Széchenyi Béla ig. és tt. — Badics Ferencz, Hegedűs István, Hampel József, Heinrich Gusztáv, Kherndl Antal, Pecz Vilmos r. tt. — Császár Elemér, Déchy Mór, Gárdonyi Géza, Herczeg Ferencz, Hoor Mór, Istvánffy Gyula, Lörenthey Imre, Vári Rezső, Voinovich Géza, Zemplén Győző l. tt. — Jegyző: Pauer Imre osztálytitkár.

33. GRÓF ANDRÁSSY GYULA r. t. felolvassa: „II. Rákóczi Ferencz” című *székfoglaló* értekezését.

34. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére GAÁL JENŐ r. és KUNZ JENŐ l. tagokat kéri föl.

HETEDIK AKADEMIAI ÜLÉS.

A III. osztály második ülése.

1911 február 13-án.

ENTZ GÉZA osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak az *illető osztályból*: Daday Jenő, Fröhlich Izidor, Klein Gyula, Koch Antal, Kövesligethy Radó, Lenhossek Mihály, Lóczy Lajos, Mágócsy-Dietz Sándor, Méhely Lajos, Rados Gusztáv r. tt. — Déchy Mór, ifj. Entz Géza, Rátz István, Szarvassy Imre, Tötössy Béla, Tuzson János, Zemplén Győző, Zimányi Károly l. tt. — *Más osztályokból*: Berzeviczy Albert t. Heinrich Gusztáv, Ortway Tivadar r. tt. — Jegyző: König Gyula osztálytitkár.

35. RADOS GUSZTÁV r. t.: A felsőbbfokú congruentiák elméletéhez.

36. MÉHELY LAJOS r. t.: Szervezeti rendellenességek, mint a származástan útmutatói.

37. KÖNIG DÉNES részéről: A vonalrendszerek nemszámáról, előterjeszti RADOS GUSZTÁV r. t.

38. TERKÁN LAJOS részéről: A hold fényessége az 1910 nov. 17-iki holdtöltekor és a teljes holdfogyatkozáskor, előterjeszti KÖVESLIGETHY RADÓ r. t.

39. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére KÖVESLIGETHY RADÓ és MÉHELY LAJOS r. tagokat kéri föl.

NYOLCZADIK AKADÉMIAI ÜLÉS.

A I. osztály harmadik ülése.

1911 február 20-án.

GOLDZSIHER IGNÁCZ osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak az illető osztályból: Asbóth Oszkár, Badics Ferencz, Beöthy Zsolt, Heinrich Gusztáv, Munkácsi Bernát, Pecz Vilmos, Simonyi Zsigmond r. tt. — Bleyer Jakab, Császár Elemér, Ferenczi Zoltán, Gombocz Zoltán, Gyomlay Gyula, Jánosi Béla, Melich János, Négyesy László, Tolnai Vilmos, Váczy János, Vári Rezső, Voinovich Géza l. tt. — *Más osztályokból*: Ortway Tivadar, Thallóczy Lajos r. tt. — Angyal Dávid, Borovszky Samu l. tt. — Jegyző: ifj. Szinnyi József osztálytitkár.

40. BLEYER JAKAB l. t. felolvassa: „Gróf Széchényi Ferencz és Schlegel Frigyes“ cz. *székfoglaló* értekezését. — Tagsági oklevelének kiadása határoztatik.

41. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére ASBÓTH OSZKÁR és MUNKÁCSI BERNÁT r. tagokat kéri föl.

KILENCZEDIK AKADÉMIAI ÜLÉS.

Második összes ülés.

1911 február 27-én.

BERZEVICZY ALBERT akadémiai elnök úrelnöklete alatt jelen voltak: Beöthy Zsolt másodelnök. — B. Forster Gyula, b. Nyáry Albert, Plósz Sándor, Rónai Horváth Jenő, gr. Tisza István t. tt. — Békefi Remig, Concha Győző, Csánki Dezső, Entz Géza, Fejérpataky László, Földes Béla, Fröhlich Izidor, Gaal Jenő, Goldziher Ignác, Hegedüs István, Ilosvay Lajos, Klein Gyula, König Gyula, Kövesligethy Radó, Lengyel Béla, Lóczy Lajos, Matlekovits Sándor, Méhely Lajos, Ortway Tivadar, Pauer Imre, Rados Gusztáv, Szily Kálmán, ifj. Szinnyi József, Wlassics Gyula r. tt. — Angyal Dávid, Áldassy Antal, Bernát István, Borovszky Samu, Császár Elemér, Fináczy Ernő, Gombocz Zoltán, Gyomlay Gyula, Istvánfi Gyula, Kollányi Ferencz, Kürschák József, Lörenthey Imre, Melich János, Nagy Ernő, Onody Adolf, Óváry Lipót, Pauler Ákos, Polner Ödön, Tagányi Károly, Tóttösy Béla, Tuzson János, Zemplén Győző, Voinovich Géza l. tt. — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtítkár.

42. ÓVÁRY LIPÓT l. t. felolvassa emlékbeszédét MALAGOLA KÁROLY k. t. fölött. — Az Akadémiai Ertesítőben fog megjelenni.

43. Főtítkár jelenti, hogy PLÜGGER EDUÁRD k. t., a physiologia kitünő tanára a bonni egyetemen, 1910 márcz 17. elhunyt. — Szomorú tudomásul van. A III. osztály fölhivatik, hogy emlékbeszéd iránt intézkedjék.

44. A III. osztály jelenti, hogy a Forster-pályázat bíráló bizottságába kinevezte LENGYEL BELA (elnök), MÁGÓCSY-DIETZ SÁNDOR és TUZSON JÁNOS tagokat. Az Országos Erdészeti Egyesület e bizottságba a maga részéről BEDŐ ALBERT l. tagot küldte ki. — Tudomásul van.

45. A II. osztály felolvasási engedélyt kér dr. BARTFAI SZABÓ LÁSZLÓ úr számára. — Megadtatik.

46. A II. osztály pártolva terjeszti föl CONCHA GYŐZŐ r. és ANGYAL DÁVID l. tagok javaslatát, az Ügyrend 147. §-ának (most: „A pályamű idegen kézzel vagy géppel, tisztán írva, lapszámozva és bekötve legyen“) módosítása iránt. E javaslat a főtítkár módosításával következő szövegben fogadtatik el:

„147. §. A pályamű, a mennyiben a tárgy természete ezt ki nem zárja, negyedrért alakban, idegen kézzel vagy géppel, tisztán írva, lapszámozva és bekötve legyen.

A mennyiben a munkához szükségelt rajzok, képek, táblázatok stb. a negyedrért formát meg nem tűrnék, ezek külön melléklendők*.

47. Főtitkár bemutatja a téti társaskörnek f. évi febr. 15. kelt fölhívását Kisfaludy Károly szülőházának emléktáblával megjelölése, illetve e célra adományok gyűjtése ügyében. — Köröztetni fog.

48. A Magyar Országos Központi Takarékpénztár értesít, hogy a II. osztály tudományos czéljaira 500 koronát szavazott meg. — Köszönettel fogadtatik.

49. Főtitkár jelenti, hogy az utolsó összes ülés óta a következő meghívók érkeztek: a Kisfaludy-társaságtól febr. 5-iki ünnepélyes közülésére (másodelnök és főtitkár képviselték az Akadémiát); — a Történelmi Társulat febr. 16-iki ülésére (elnök és főtitkár); — a kath. tanügyi tanácsnak Vaszyr Kolos-ünnepére (Ortvay Tivadar r. t.); — a boroszlói egyetemnek f. évi augusztus 1—3. tartandó évszázados jubileumára. — Tudomásul van.

50. Az Akadémia könyvtára február hóban a következő adományokat vette: 1. Heinrich Gusztáv r. tagtól: Wackernagel, Altdeutsches Lesebuch és Altdeutsches Wörterbuch; Spalding, Geschichte der englischen Literatur; Rosenkranz, Die Poesie und ihre Geschichte; Die Schriften Notkers und seiner Schule. — 2. Az egri érseki irodától: Az egri egyházmegye névtára. — 3. Dr. Walter Gyulától: Overberg Bernárd. — 4. Ifj. Szabó Domokostól: Az Otthonért. — 5. Dr. Janesó Miklós és dr. Elfer Aladártól: Összehasonlító vizsgálatok a gyakorlatilag fontosabb saválló bacilluszokról. — 6. A genfi egyetemről: Actes du Jubilé de 1909. — 7. B. G. Teubnertől: B. G. Teubner 1811—1911. (Emlékkönyv.) — 8. A Sanskrit-Journal Office-től: The Sanskrit-Journal or Sahridava. — 9. Ralli D. T.-től: Wissenschaftliche Touren in Griechenland.

A Széchenyi-Múzeum f. évi febr. 25-én gróf Széchenyi Béla t. és ig. tagtól a következő ereklyéket kapta: I. Gr. Széchenyi István óráját Dent-től (London), melyet Döblingben használt. — II. Édes anyja Bécsben és Nagy-Czenken használt fogatját (fénykép). — III. Édes anyja látogató kártyáját. — Köszönettel fogadtatnak.

51. SZILY KÁLMÁN r. és ig. t. előterjeszti özv. Than Károlyné azon kérelmét, hogy férjének az elsőbbség megóvása czéljából a M. T. Akadémia főtitkári hivatalában elhelyezett lepecsételt letétjei tudományos szempontból megvizsgáltassanak. — Kiadatik a III. osztálynak.

52. A M. Tud. Akadémia könyvkiadásában 1911 február havában megjelentek: Akadémiai Értesítő: 254. füz. (1911 február). — Irodalomtört. Közlemények. XX: 4. — Nyelvtud. Közlemények. XL: 3. szám. — Archaeolog. Értesítő. XXXI. köt. 1. sz. — Tudomásul van.

53. A nyílt ülést zárt összes ülés követte, mely az 1911-ik évi költségvetést letárgyalta és elfogadta, a következő két határozattal:

a) A Laky Adolf-alap kamatai (16.180 K) tiszteletdíjakra elosztatnak a három osztály közt, a normal-budget keretein belül való felhasználás végett.

b) A Fabriczy-alap kamatai (6000 K) valamely tudományos czélra fordítandók és e célra vonatkozólag javaslattételre 1911-re a II. osztály hivatik föl, melynek a nemes örökhagyó tagja volt. Az osztály javaslata fölött az Igazg. Tanács fog dönteni.

54. Elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére gróf TISZA ISTVÁN t. és LOSVAY LAJOS r. tagokat kéri föl.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
PÉNZTÁRI SZÁMADÁSA 1910-RŐL
ÉS KÖLTSÉGVETÉSE 1911-RE.

Folyósz.	A c t i v u m	Kor. értékben			
		korona	fl.	korona	fl.
1	Értékpapírok:				
	a) Magyar földhitelintézeti záloglevelek 1.651,100 frt 4 ⁰ / ₁₀ -os papírért. szabályozási és talajjavítási al pari és kamatok 1910. december 31-ig kor. 3.335,222.-- 305,000 kor. 4 ⁰ / ₁₀ kor. ért. záloglevél al pari és kamatok 1910. decz. 31-ig „ 311,100.— 6000 kor. 3 ¹ / ₂ ⁰ / ₁₀ kor. ért. záloglevél al pari és kamatok 1910. decz. 31-ig „ 6,052.50	3652374	50		
	b) 79,700 kor. 4 ⁰ / ₁₀ magy. koronajár. kötv. al pari és kamatok 1910. decz. 31-ig	79965	67		
	c) Kisbirt. orsz. földhitelint. alap. okmány	21000	—		
	d) Kisbirtok. orsz. földhitelintézeti 4 ¹ / ₂ ⁰ / ₁₀ záloglevelek 10000 kor. al pari és kamatok 1910. deczemb. 31-ig	10075	—		
	e) 6000 kor. egyesült bpesti fővárosi takarékp. 4 ¹ / ₂ ⁰ / ₁₀ záloglevél al pari és kamatok 1910. december 31-ig	6045	—		
	f) 4000 frt 4 ⁰ / ₁₀ magyar földtehermentesít. kötvény al pari és kam. 1910. decz. 31-ig	8053	33		
	g) 14 drb 100 frtos Tiszaszab. sorsjegy	2800	—		
	h) 1 drb Bécsvárosi sorsjegy	200	—		
	i) 3 drb Első bpesti gőzmalom részvény 1911. április 1. lej. szelvény	1500	—	3782013	50
1a	Néhai Fabriczy S. emlék. tett alap. értékpap.				
	1. „A” alapítvány	209200	—		
	2. „B” alapítvány	50000	—	259200	—
1b	Feridun bey-alapítvány értékpapirjai:				
	a) Feridun Kiamil Zade ösztöndíj-alap	178800	—		
	b) Feridun bey-alapítvány (Akadém. rész)	80000	—	258800	—
2	Az Akadémia épületei, könyvtára, könyvkészlete és egyéb felszerelésének értéke			2000000	—
2a	Néh. Zichy Antal hagy., Wesselényi-u. ház és telek ért.			40000	—
3	Kívül fekvő alapítványok:				
	a) 6 ⁰ / ₁₀ -os alapítványok	2100	—		
	b) 5 ⁰ / ₁₀ -os alapítványok	43280	—		
	c) 4 ⁰ / ₁₀ -os alapítványok	42168	—		
	d) kamatnélküli alapítványok kor. 5470—				
	aa) Kazinczy-alapítvány (széph. mauzoleum és kert) „ 20000—				
	bb) Román-alapítvány (Szernye-mocsár, 46 katasztr. hold értéke) 9000— „ 2 db Beregmunkácsi takarékp. részv. névértékben 1600— „ 10600.—	36070		123618	—
	Hátralékos kamatok a föntebbi alapítv. után			1894	08
4	Követelések			41202	88
5	Előre kifizetett, 1911. évre eső illetmények			5466	53
6	Künnlevő előlegek			880	—
7	Tulkiadások és pedig:				
8	a) 1907. évről kor. 5805'79				
	b) 1908. „ „ 7259'21				
	c) 1909. „ „ 17178'58				
	d) 1910. „ „ 18141'72			48385	30
9	1911. évre átutalt kiadások			15401	78
				6576862	07

nérlege 1910 december 31-én.

P a s s i v u m		Kor. értékben			
		korona	fl.	korona	fl.
1	Külön alapok az Akadémia kezelése alatt :				
	a) Székely kivándorlási-alap	49678	61		
	b) herceg Czartoryski-alapítvány	4315	02		
	c) Reguly-alap	3367	29		
	d) Udvardy Cherna János jubiláris alapítványa	1238	68		
	e) Tisztviselők nyugdíj-alapja	33409	02		
	f) Semsey-alapítvány	189280	—		
	g) Kovács Ferencz pályadíj-alapítvány	11563	14		
	h) néhai ifj. bojári Vigyázó Sándor emlékére tett alapítvány	68397	12		
	i) Goethe-alapítvány	4010	55		
	k) Erzsébet királyné emlékmű-alap	8567	16		
	l) Gr. Kuun Géza alapítványa	9606	23		
	m) Ordódy István Károly-alapítvány	3645	88		
	n) néhai Kautz Gyula emlékezetére Schreiber Ignác alapítványa	10816	—		
	o) Lehr Albert alapítványa	2082	96		
	p) Kőrösi József nevére tett alapítvány	8486	40		
	q) Feridun Kiamil Zade ösztöndíj-alap : értékpapírban 178800.— készpénzben 31.91	178831	91		
	Feridun bey-alapítvány (Akad. rész)	80000	—	667295	97
2	Különféle tartozások			136449	78
3	Előre fizetett házbér, mely az 1911. évet illeti			7816	67
4	Vagyommérleg :				
	Vagyon 1909. december 31-én	5757599	65		
	1910. évi tiszta vagyonszaporulat	7700	—	5765299	65
				6576862	07

Budapest, 1910 december 31-én.

A Magyar Tudományos Akadémia vagyonának kezelője :

Magyar földhitelintézet,

Hadik s. k.

Simon s. k.

A Magy. Tud. Akadémia veszteség- és

Folyósz.	K i a d á s	Kor. értékben			
		korona	fl.	korona	fl.
1	a) Főbb tisztviselők fizetése	22399	76		
	b) Többi tisztviselők fizetése	27200	32		
	c) Szolgák fizetése és ruházata	11736	53		
	d) Nyugdíjak	4607	93		
	e) Segélyezés, nyugdíjárulék és jutalmak	4308	12	70252	66
2	Almanach és Értesítő			10721	32
3	Az I. osztály és bizottságai részére :				
	a) osztályi kiadások	5545	15		
	b) nyelvtudományi bizottság	12576	46		
	c) irodalomtörténeti bizottság	8544	07		
	d) classica-philologiai bizottság	5476	—		
	Valóságos kiadás 1910. évben	32141	68		
	Előirányzott összeg 1910. évre	32466	06	32466	06
	1910. évben kevesebb kiadás	324	38		
	Ezt levonva a múlt évi deficit összegéből	407	97		
	Marad deficit 1911. évre	83	59		
4	A II. osztály és bizottságai részére :				
	a) osztályi kiadások	14505	26		
	b) történelmi bizottság	22624	62		
	c) archaeologiai bizottság	10577	25		
	d) nemzetgazdasági bizottság	6900	—		
	e) Hadtörténelmi bizottság az 1909. évi 5000 kor. felhasználásán felül	4344	19		
	Valóságos kiadás 1910. évben	58951	32		
	Előirányzott összeg 1910. évre	67062	62	67062	62
	Marad a II. osztálynak 1911. évre	8111	30		
	5	A III. osztály és bizottságai részére :			
a) osztály-kiadásokra		19542	85		
b) természettudományi bizottság		10531	40		
Valóságos kiadás 1910. évben		30074	25		
Előirányzott összeg 1910. évre		37009	15	37009	15
Marad a III. osztálynak 1911. évre	6934	90			
5a	Szótári bizottság részére :				
	Valóságos kiadás 1910. évben	9596	—		
	Előirányzott összeg 1910. évre	7716	60	7716	60
	Több kiadás	1879	40		
	Ennek fedezetére szolgál az I., II., III. oszt. jár.	2400	—		
Marad a szótári bizottságnak 1911. évre	520	60			
6	Könyvkiadó bizottság: az Akad. Természett. és Orvosi könyvkiadó vállalatok segélye	6000	—	6000	—
	Átvitel	6000	—	231228	41

nyeremény-számlája 1910 december 31-én.

Folyósz.	B e v é t e l	Kor. értékben			
		korona	fl.	korona	fl.
1	Bevételezett kamatok:				
	a) alapítványok kamatai	4396	72		
	b) különféle kamat	1412	12		
		5808	84		
2	Értékpapírok után	149955	14		
3	Házbér:				
	Palota és bérház után	83822	64		
4	Könyvek eladásából	18857	86	258444	48
5	Országos dotatio:				
	a) történelmi és irodalomtörténeti czé- lokra	30000	—		
	b) régészeti közleményekre	10000	—		
	c) természettudományi czélokra	10000	—		
	d) classica-philologiai czélokra	3000	—		
	e) könyvtára:				
	a) vásárlásokra 10000.—				
	b) diplomatáriákra (Belügy- miniszterium befizetése) 2000.—	12000	—		
	f) Szótári munkásságra	4000	—		
	g) Akadémia összeczéljaira	30000	—	99000	—
5a	A Honvédelmi Minisztertől hozzájárulás a Hadtörténelmi Közlemények kiadására			5000	—
6	Hagyományok			6500	—
6a	Új alapítványok			1200	—
7	Régészeti és embertani társulat járuléka			900	—
8	Visszatérítés az osztályok részéről			13688	37
9	Különféle			78	33
10	Az Akadémia rendes bevételeivel szemben a kiadások tettek	377111	18	395252	90
	Tehát több kiadás	18141	72	18141	72
Átvitel				402952	90

A Magy. Tud. Akadémia veszteség- és

Folyósz.	K i a d á s	Kor. értékben	
		korona	fl.
	Áthozat . . .	6000	—
	A Könyvkiadó-vállalatra befolyt a folyó évben . . .	16418	62
		22418	62
	Könyvkiadó-bizottság ez évi kiadása . . .	23423	46
	több kiadás . . .	1004	84
	Hozzá a múlt évi deficit . . .	1289	17
	1911. évre fedezetlenül fennáll . . .	2294	01
7	Széchenyi-múzeumra . . .		1500
7a	Szinnyei Magyar Írók életrajzára . . .		1600
8	Jutalmakra . . .		26735
8a	Bolyai jutalomra . . .		4000
8b	Kazinczy levelezése kiadására . . .		6452
9	Budapesti Szemle segélyezése . . .		8000
10	A magyar irodalom ismertetése külföldön . . .		6460
11	Könyvtára :		
	a) vásárlásokra . . .	13876	58
	b) diplomatáriákra . . .	2000	—
			15876
12	Az Akadémia épületeire . . .		28407
13	Ügyvédi, irodai és vegyes kiadásokra . . .		8754
14	Adó . . .		30659
15	Kamatok, alapítványok és alapok után . . .		19952
16	Előre nem látott kiadások . . .		5400
17	Különféle . . .		115
18	Segély a Lederer-alapból . . .		110
19	Tiszta eredmény, mely az Akadémia vagyonát szaporítja . . .		7700
			40295
			2
			90

nyeremény-számlája 1910 deczember 31-én.

Folyósz	B e v é t e l	Kor. értékben			
		korona	fl.	korona	fl.
	Áthozat . . .	—	—	402952	90
				402952	90

Budapesten, 1910 deczember 31-én.

A Magyar Tudományos Akadémia vagyonának kezelője:

Magyar földhitelintézet.

Hadik s. k.

Simon s. k.

Bevételezések állása 1910 december 31-én.

Költségv. sz.	Mérleg száma	Bevételek 1910. évben		Költségvetés 1910. évre	
		korona	fl.	korona	fl.
<i>I. Rendes bevételek:</i>					
1	Alapítványok kamatai	4396	72	4396	72
1	Követelések kamatai	1412	12	1412	32
2	Értékpapírok kamatai	149955	14	150128	—
3	Házbérekéből:	83822	64	84000	—
4	Könyvek eladásából	18857	86	24000	—
5	Országos dotatio a Belügyminis- terium adományával együtt	99000	—	99000	—
5a	A Honvédelmi Minisztertől hozzájárulás a Hadtörténelmi Közlemények kiadásához	5000	—	5000	—
		362444	48	367937	04
<i>II. Rendkívüli és átfutó bevételek:</i>					
8	Maradék az osztályok munkálataira	13688	37	13688	37
7	Régészeti és embertani társulat járuléka	900	—	900	—
9	Rendkívüli bevétel: a Szernyemocsár hasznából a költségek levonása után	78	33		
		14666	70	14588	37
I. Rendes bevétel		362444	48	367937	04
II. Rendkívüli és átfutó bevétel		14666	70	14588	37
1910. évre előirányzott összes bevétel				382525	41
1910. évben tényleg bevétetett		377111	18	377111	18
1910. évben kevesebb a bevétel az előirányzott összeggel szemben .					5414 23
Előirányzott kiadás volt 1910. évre		382525	41		
Tényleges kiadás volt 1910. évben		395252	90		
10	1910. évben több kiadás	12727	49	12727	49
<i>Összesen tehát deficit 1910. évben</i>				18141	72
<i>Az alaptókéhez csatolt bevételek voltak:</i>					
6	Hagyományok és adományok czímen	6500			
6a	Új alapítványok Román Ferencz alapítványhoz tartozó részvények névértékének emelkedése folytán előállott szaporodás	1200	—		
Összesen:		7700	—		
mely összeg, 1910. évi tiszta eredmény czímen az Akadémia vagyonát szaporítja					

Budapesten, 1910 december 31-én.

A Magyar Tudományos Akadémia vagyonának kezelője:

Magyar földhitelintézet.

Hadik s. k.

Simon s. k.

Hagyományok, adományok, új alapítványok
1910. évben.

Folyósz.		Kor. értékben			
		korona	fl.	korona	fl.
	<i>I. Adományok határozott rendeltetés nélkül:</i>				
1	1. Pesti Hengermalom-Társaság adománya gr. Széchényi István halálának évfordulója alkalmával	2000	—		
2	2. Magyar országos központi takarékpénztár adománya	500	—		
3	3. Névtelen adakozó adománya fejében Berzeviczy Albert fizetménye	2000	—	4500	—
	<i>II. Hagyományok határozott rendeltetés nélkül:</i>				
1	n. Gyulai Pál végrendeleti hagyománya			2000	—
	<i>III. Új alapítványok:</i>				
1	1. Román Ferencz alapítványhoz tartozó 2 db bereg-munkácsi takarékpénztárrészcsevegény névértékének emelése folytán, értékzaporulat.			1200	—
	Összesen :			7700	—

Budapest, 1910 deczember 31-én.

A Magyar Tudományos Akadémia vagyonának kezelője:

Magyar földhitelintézet.

Hadik s. k.

Simon s. k.

Előirányzat 1911-re.

Bevétel.

Rendes bevételek:

	Előirányozva 1910-re	Tényleg befolyt 1910-ben	Előirányzat 1911-re
I. Alapítványok kamatai	4.396.72	4.396.72	4.396.72
II. Követelések	1.412.32	1.412.12	1.412.12
III. Értékpapírok kamataiból	150.128.—	149.955.14	150.128.—
IV. Házbérekből	84.000.—	83.822.64	83.600.—
V. Könyvek eladásából	24.000.—	18.857.86	20.000.—
VI. Országos dotatio:			
a) Tört. és irodalomtört. czélokra	30.000.—	30.000.—	30.000.—
b) Régészeti közleményekre	10.000.—	10.000.—	10.000.—
c) Természettud. kutatásokra	10.000.—	10.000.—	10.000.—
d) Classica-philologiai czélokra	3.000.—	3.000.—	3.000.—
e) Szótári munkásságra	4.000.—	4.000.—	4.000.—
f) Könyvtára (a belügyminiszterium befizetésével együtt)	12.000.—	12.000.—	12.000.—
g) Az Akad. szabad rendelkezésére	30.000.—	30.000.—	30.000.—
VII. A Honvédelmi Minisztertől hozzájárulás a Hadtörténelmi Közlemények kiadására	5.000.—	5.000.—	7.000.—
VIII. A Laky-alapbóltiszteletdíjakra	—.—	—.—	16.180.—
	367.937.04	362.444.48	381.716.84

Rendkívüli és átfutó bevételek:

Maradék az osztályok munkálataira	13.688.37	13.688.37	15.566.80
Régész. és Embert. társ. járuléka	900.—	900.—	900.—
Szernyemocsár haszonbére, a költségek levonásával	—.—	78.33	—.—
	14.588.37	14.666.70	16.466.80
Összes bevétel	382.525.41	377.111.18	398.183.64

Kiadás:

	Előirányozva 1910-re	Tényleg kiadott 1910-ben	Előirányzat 1911-re
I. Személyes járandóságok	69.000.—	70.252.66	70.224.40
II. Általános kiadások:			
Értesítő	9.500.—	10.721.32	12.000.—
Almanach			
Akad. kiadványok jegyzéke			
Helyesírási szabályok			
III. I. osztály	32.466.06	32.466.06	32.935.98
IV. II. „	67.062.62	67.062.62	75.711.31
Átvitel kor.	178.028.68	180.502.66	190.871.69

	Előirányozva 1910-re	Tényleg kiada- tott 1910-ben	Előirányzat 1911-re
Áthozat	178.028.68	180.502.66	190.871.69
V. III. osztály	37 009.15	37.009.15	36.934.90
Va. Szótári bizottság	7.716.60	7.716.60	6.520.60
VI. Könyvk. vállal. segélyezésére	9.000.—	6.000.—	6.000.—
VII. Széchenyi-múzeumra	1.500.—	1.500.—	1.500.—
VIIa. Magyar Írók életrajza	2.400.—	1.600.—	1.600.—
VIII. Jutalmakra	19.000.—	26.735.50	26.480.—
VIIIa A Bolyai-jutalomra	2.000.—	4.000.—	2.500.—
VIIIb Kazinczy Levelezésére	5.000.—	6.452.44	7.000.—
IX. Budapesti Szemle segélye	8.000.—	8.000.—	8.000.—
X. A magyar irodalom ismerte- tése külföldön	6.000.—	6.460.—	6.500.—
XI. Könyvtára :			
a) Vásárlásokra	13.876.58		
b) Diplomatiáriákra	2.000.—	15.876.58	18.000.—
XII. Akadémia épületeire: a) Fű- tés, b) Világítás, c) Vízfogyasz- tás, d) Mesteremberek stb., e) Rendkívüli kiadások		28.409.02	28.407.75
XIII. Vegyes kiadásokra :			
a) Akad. kiadványok expe- ditiója			
b) F. H. I. könyvvivőjének tisztelte díja		8.500.—	9.000.—
c) Ügyvédi költségek		8.754.95	
d) Kisebb nyomtatványok			
e) Irodai kiadások			
f) Biztosítási díj			
XIV. Adó	32.800.—	30.659.24	34.200.—
XV. Kamat az Akad. kezelte ala- pok után	18.961.96	19.952.68	19.500.—
XVI. Előre nem látott kiadásokra	6.000.—	5.400.—	6.000.—
XVII. A Léderer-alapból	200.—	110.—	200.—
	<u>382.525.41</u>	<u>395.137.55</u>	<u>409.807.19</u>
XVIII. Különféle kiadás	—.—	115.35	—.—
	—.—	<u>395.252.90</u>	—.—
Levonva a tényleges bevételt	—.—	<u>377.111.18</u>	—.—
Hiány (deficit) 1910-ben	—.—	18.141.72	—.—
Hiány (deficit) 1911-ben	—.—	11.623.55	—.—
Hiány (deficit) 1907—1911-ben	—.—	60.008.85	—.—

Megjegyzések a költségvetéshez.

A pénztár az Akadémia jövedelmét 1910. decz. 31-én 377.111 K 18 f-ben mutatja ki. Ehhez járulnak 1911-ben: a Laky-alapítványból 16.180 K, a Fabriczy-alapítványból 6000 K, az országos dotatio fel-emelése 30.000 K, összesen 52.180 K. Az állami dotatio fölemelése (30.000 K) elsősorban a deficitnek részben való fedezésére fordítandó és több oly tételnek reális emelésére, melyek eddig mindig elégtelen összegben voltak megállapítva, a mi évről-évre hiányt eredményezett. A Laky-féle alap kamatai a három osztály közt fölosztva (a normal-budgeten belül) tiszteletdíjak fedezésére fordítandók. A Fabriczy-alap jövedelmének hováfordítása iránt a II. osztály fog az Igazgató-Tanácsnak javaslatot tenni.

Ad I. E rovatban az Igazgató-Tanácsnak a tisztviselők és szolgák számára 10 százalékos drágasági pótléket fogok javasolni. E többkiadás a tétel utolsó pontjában (segélyezésekre) bentfoglaltatik.

Ad V a. A szótári bizottság kap ezenfelül az I. osztálytól 1600 K, a II. osztálytól 400, a III. osztálytól 400, összesen 2400 K-t.

Ad VI. E 6000 K így osztódik el: a) az Akadémia könyvkiadó, vállalatára 3000 K, b) a Természettudományi Társulat részére 2000 K-c) az Orvosi Vállalat részére 1000 K.

Ad VIII. Az 1910. évben a következő jutalmak fizetettek ki: Iparművészeti Társulat 200, Wodianer 2300, Farkas-Raskó 200, Vojnits 800 és 150, Teleki 1143, Péczely 2394, Andrassy életrajza 3000, Nagyjutalom 2290, Marczibányi 572, Sámuel 172, Nádasdy 1143, Bulyovszky 400, Ipolyi 2000, Vitéz 458, Közülési felolvasások 600, Rökk 1000, Lévay 1000, Kóczán 1143. Ossian-fordítás 4000, nyomtatványokkal és bírálati díjakkal együtt 26.735 K 50 f. (Az Ossian-fordítás tiszteletdíját 4000 K, a vallás- és közoktatási miniszter fedezi 1911. és 1912-ben.)

Az 1911. évben a következő jutalmak esedékesek: Nagyjutalom 2500, Marczibányi 600, Wodianer 2250, Teleki 1200, Kóczán 1400, Farkas Raskó 200, Örmódy 1000, Vojnits 950, Ipolyi 2000, Marczibányi 500, Sztrokay 2400, Ulmann 800, Lukács Krisztina 2000, Vigyzó 2000, Gorove 1200, Péczely 2500, Iparművészeti Társulat 200, Sámuel 180, Közülési felolvasások 600, Rökk 1000, Flór 1600, — nyomtatványokkal és bírálatokkal együtt ca 26.000 K.

Ad VIII a. A Bolyai-jutalom tételét fel kellett emelni, hogy a külföldi szakbírálok díjazása és a jelentés költségei, melyekről eddig nem volt gondoskodva, fedezetet nyerjenek.

Ad VIII b. A tétel föl volt emelendő, mert a f. évben megjelenő utolsó (XXI.) kötet vastagabb lesz, mint az eddigiek, de a nyomdaköltség is tetemesen emelkedett.

Ad XI. A könyvtár három évvel ezelőtt kapott 3000 K-t kötésekre. E rendkívüli emelés az idén is szükségesnek mutatkozik.

Ad XII. E rovat tételeit a pénzügyi és építési bizottság állapította meg a részletes kimutatás alapján. A rendes kiadásokon kívül e rovat rendkívüli főbb szükségletei a következők: Palaföldési munkák 1300, a légfűtési kemence átalakítása 800, bádigos munkák 5200, kőfaragómunkák 500, kőművesmunkák 5850, mázoló munkák 1200 K.

Az I. osztály és bizottságainak költségvetése 1911-re.

I. Az osztály munkálataira.

1. Értekezésekre	3.339 K 57 f	
2. A Nagy Szótárra	1.600 „ — „	
3. Bírálok díjazására	280 „ — „	
4. Földi János nyelvkönyvének lemá- solására	1.000 „ — „	
5. A Néprajzi Társ. támogatására	300 „ — „	
Összesen	<u>6.519 K 57 f</u>	
Levonva a mult évi túlkidást	83 „ 59 „	
Végleges összeg		6.435 K 98 f.

II. Nyelvtudományi Bizottság:

1. Nyelvtudományi Közlemények (3 füzetre és 2 különnyomatra)	5.500 K — f	
2. Nyelvtudomány (2 füzet)	2.000 „ — „	
3. Calepinus új kiadása (400 K tisz- teletdíj. a többi a nyomdának)	2.000 „ — „	
4. Nyelveléktár	600 „ — „	
5. Előadó	800 „ — „	
Összesen	<u>11.000 K — f.</u>	

Azonkívül kéri a bizottság a *Röck Szilárd-alap* 1911. évi kamatait, 1000 K-t, a *Vogul Népköltési Gyűjtemény* II. 2. füzeté nyomdai tartozásának fedezésére.

Jegyzet a 4. sz. tételhez. Az új kétnyelvű *Nyelveléktár* kiadását 1912-ben kívánja a bizottság megkezdeni; a most felvett 600 K csak az előmunkálatokra való, főleg a külföldön levő magyar codexek fénymásolatainak megszerzésére. Az első kötetek szerkesztésével Zolnai Gyula I. tagot, Vargha Damján székesfehérvári és Mészöly Gedeon kúnszentmiklósi gymnasiumi tanárt bíztuk meg.

A *Feridun-alap* kamataiból (a két visszatérítendő összeget is felhasználva):

Mészáros Gyula: *Csuvas Népköltési Gyűjtemény* II. kötete:

Tiszteletdíja	2 000 K — f	
Nyomdai költség első fele	1.000 „ — „	
Németh Gyula kumük-török szö- vegei	600 „ — „	
Összesen	<u>3.600 K — f.</u>	

Németh Gyula mult nyáron a Kaukázusban gyűjtött mintegy húsz ivre terjedő anyagot a kevésbé ismert kumük-török nyelvjárásból. A gyűjtés az 1911-iki Keleti Szemlében fog megjelenni, a felvett 600 K-val a tiszteletdíjhoz járul a *Feridun-alap*.

III. Irodalomtörténeti bizottság:

1. Az Irodalomtörténeti Közlemények XXI. évfolyamára	4.115 K 85 f	
2. Régi Magyar Könyvtárra	400 „ — „	
3. Előadói tiszteletdíjra	800 „ — „	
4. Mult évi munkálatokra	<u>4.184 „ 15 „</u>	
Összesen		9.500 K — f.

A bizottság szabályszerűen összeállított előirányzata évről-évre azt az eredményt mutatja, hogy — mint most is — a különben is igen mérsékeltnek mondható összegnek csaknem felerészét, mult évről maradt tartozások emésztik fel. Emiatt számos, kiadásra érdemes és el is fogadott műnek megjelenését kénytelen a bizottság hátráltatni, a mi egyfelől a munkához való kedvet zsibbasztja, másfelől az irodalomtörténeti kutatás terén eddig elért eredmények közzétételét késlelteti. E leverő tapasztalat is, de még inkább az Akadémia pénzügyi állapotának jobbra fordulása iránt táplált nem alaptalan remény, arra az elhatározásra bírta a bizottságot, hogy az osztály útján tisztelettel kérje az igazgató-tanácsot 1911. évi költségvetésének akképen való megállapítására, hogy — hacsak lehetséges — valamely forrásból, legalább 2000 K-val megjavítva méltóztassék ezt jóváahagyni és meg erősíteni.

IV. Class.-philologiai bizottság :

1. A nyomdai tartozás végleges és teljes törlesztésére, és pedig :			
a) Euripides I. kötetének nyomdaköltségére (1375-91) az egész hátralék	905 K	04 f	
b) Ciris nyomdaköltségére (1001-75) az egész hátralék	402 "	08 "	
c) Sallustius egész nyomdaköltsége	1.888 "	34 "	
Összesen	<hr/>		3.195 K 46 f
2. Az Egyetemes Philologiai Közlöny támogatására	2.000 K	— f	
3. Birálati díjakra	200 "	— "	
4. Az előadó tiszteletdíja	800 "	— "	
5. Valamely kiadvány megindítására	804 "	54 "	
Összesen	<hr/>		7.000 K — f.

Az Akadémia pénzügyi állapotának jobbra fordulására való tekintettel a bizottság, mely szerény dotációját évek óta régebbi tartozások fedezetére kényszerült fordítani, úgy hogy újabb kiadványa már jó ideje nincsen, azzal a tiszteletteljes kéréssel fordul az Elnökséghez, méltóztassék az igazgató-tanácsnál kieszközölni, hogy 1911-dik évi budgetje Kallós Ede Archilochos-tanulmányának kiadására, 2000 koronával felemeltessék.

Az I. osztály és bizottságai összesen:	32.935 K 98 f.
Le a Laky-alapból tisztelelfdíjakra . . .	5.000 " —
Végösszeg	<hr/> 27.935 K 98 f.

A II. osztály és bizottságainak költségvetése 1911-re.

I. Az osztály munkálataira :

1. Értekezésekre	5.000 K	— f
2. Az Athenaeum kiadására	5.000 "	— "
3. A M. Jogász-Egylet Jogt. Könyvkiadó Vállalatának segélye	1.000 "	— "
4. Jelesebb jogi monographiak kiadására	2.000 "	— "
5. A Philos. Írók Tára segélye	600 "	— "
6. A Nagy Szótárra	400 "	— "
7. Mult évi munkálatokra	2.276 "	56 "
Összesen	<hr/> 16.276 K 56 f.	

II. Történelmi bizottság.

a) A rendes, 22.000 K évi dotatio keretén belül:

1. Thallóczy-Barabás: A Frangepán-család oklevéltára I. köt. nyomdai költségei	3.000 K — f
2. Szádeczky Béla: Az Apaffiak udvartartása I. köt. nyomdai költség és írói tiszteletdíj I. részl.	5.000 „ — „
3. Berzeviczy Albert: Beatrix királynő levelezése I. részlet	2.000 „ — „
4. Iványi Béla: Bártfa város levéltára I. köt. nyomdai költség hátraléka	1.600 „ — „
5. Hunyadiak korához levéltári kutatásokra	400 „ — „
6. Másolásokra	2.500 „ — „
7. A Történelmi Tár 1911. évfolyamára	3.500 „ — „
8. A Történelmi Életrajzok 1911. évi segélyezésére	1.000 „ — „
9. Hozzájárulás Teleki Mihály levelezésének kiadásához (VIII. részl.)	2.000 „ — „
10. Előadó tiszteletdíja	800 „ — „
11. Bizottsági apróbb kiadásokra	200 „ — „
Összesen	22.000 K —

b) A bizottság az Akadémia t. Elnökségétől a várható nagyobb bevételekből fedezetet kér a következő munkák kiadására:

1. Csoma József: A magyar heraldika korszakai	3.000 K — f
2. Thallóczy-Barabás: A Frangepán-család oklevéltára II. köt.	5.000 „ — „
3. Thallóczy-Horváth Sándor: Alsó-Szlavónia oklevéltára	4.000 „ — „
Összesen	12.000 K — f.

E három mű mielőbbi kiadását fontos tudományos érdekek teszik kívánatossá. Csoma József munkája gyér heraldikai irodalmunk kiváló terméke, mely kitűnően jellemzi a magyar heraldika sajátságait a legrégebb czimerektől azok hanyatlásáig. A kért összeg a mű nyomdai költségeire és az illusztrációkra szükséges, minthogy az érdemes szerző írói tiszteletdíjra nem tart igényt. A két oklevéltár folytatása azon nagyérdemű, az ország déli részeinek történetére nézve elsőrangú forrás értékével bíró sorozatnak, melyben Thallóczy Lajos tagtársunk évtizedek óta folyó következetes gyűjtéseinek eredményét teszi közzé. A Történelmi bizottság rendes dotatiója, mely kötelezettségeinek teljesítésére és folyó munkálatokra sem elégséges, nem teszi lehetővé, hogy e nagyfontosságú kiadványok közzétételéről gondoskodjék, ezért tisztelettel kéri a m. t. Elnökséget rendkívüli fedezet kieszközlésére.

c) A *Flór-alap* 1910. és 1911. évi, összesen 1600 K egyesített kamatja, az 1910. évi nagygyűlés határozata értelmében, a dr. Döry Ferencz által a XVIII. századi nemesi vizsgálatokról írott mű kiadására fog fordítani.

d) A *Feridun bej-féle alap* mai állapota 4765.75 K, mihez az 1911. évben 1600 K kamat járul. Ez az összeg a következő két mű kiadási költségeire fordítottatik:

1. Karácson Imre: A Rákóczi-emigráció török okmányai, a szerály levéltárában végzett kutatások alapján.

2. A Török Történetírók V. kötetének kiadására.

e) A *Hunyadiak Kora* folytatásának céljaira a Történelmi bizottság az 1905. és 1906. években összesen 8000 korona összeget tett félre. Ez az összeg a Csánki Dezső által megírt történelmi-földrajzi rész IV. kötetének, mely az erdélyi részeket tartalmazza és az 1911. év folyamán sajtó alá kerül, kiadására szükséges.

III. Hadtörténeti bizottság.

1. A Hadtörténelmi Közlemények		
nyomdaköltsége	4.250 K	90 f
2. Írói tiszteletdíjak	3.028	" 02 "
3. Klisék	467	" 68 "
4. Kisebb kiadások, irnok, postai portok	650	" — "
5. Kisebb nyomtatványok	149	" 60 "
6. Szerkesztő előadó tiszteletdíja	800	" — "
7. Mult évi maradék	2.909	" 61 -
Összesen		12.255 K 81 f.

IV. Archaeologiai bizottság.

1. Az Archaeologiai Értesítő:		
a) szövege és ábrák	4.400 K	— f
b) nyomdai költség	4.800	" — "
2. Magyar Műemlékek és Arch. Közlemények (Mihalik József a régi kassai dóm monographiája)	900	" — *
3. Előadói és szerk. tiszteletdíj	1.200	" — "
4. A képes dűczok kezelőjének	240	" — "
5. Dr. Pósta Bélának ásatásra a Thorma Zs.-féle régiséggyűjteményről szóló monographiája érdekében	460	" — **
6. Tervbe vett munkálatokra (Mihalik József monographiájára a kassai dómról felgyűjtött összeg).	5.974	" 20 ***
Összesen		17.974 K 20 f.

* A tétel nem új, de rendeltetése megváltozott, mert dr. Pósta Béla munkája közbejött akadályok miatt elmaradván, a bizottság előbb a kassai dóm monographiájának közzétételét határozta el.

** A tétel nem új, de megváltozott a rendeltetése. A dr. Pósta Béla-féle munka kellő előkészítése érdekében Nándorvályán régészeti ásatás szüksége merül fel és a bizottság ennek költségeihez hozzájárul.

*** Ebben a tételben foglaltatnak az 1912 folyamán megindítandó kassai monographiára szánt felgyűjtött maradványok s ezek közt mint főtétel a mult évi 4551 K 45 f.

V. Nemzetgazdasági bizottság.

1. Közgazdasági Szemle	4.400 K — f
2. Megyei monographiák	480 „ — „
3. Közgazdasági könyvtár	2.000 „ — „
4. Remekírók Tára	1.260 „ — „
5. Előadói díj	800 „ — „
6. Kisebb kiadások	60 „ — „
7. Mult évi maradék	4 „ 73 „
Összesen	9.004 K 73 f

Levonva a normál. budgetet meghaladó összeget 1.800 „ — „

Összesen 7.204 K 73 f.

Hozzá a Schosberger alapból 800 K — f

A II. osztály és bizottságai összesen: 75.711 K 30 f.

Le a Laky-alapból tiszteletdíjakra 6.180 „ —

Végösszeg 68.931 K 30 f.

A III. osztály és bizottságának költségvetése 1911-re.

I. Az osztály munkálataira.

1. Math. és Term. Értesítőre és kisebb munkák segélyezésére	9.000 K — f
2. Emlékbeszédekre és apró kiadásokra	400 „ — „
3. Nemzetközi math. és term.-tud. bibliographia céljaira	1.000 „ — „
4. Mathem. és Phys. Társulat segélye	1.000 „ — „
5. Orvosi Hetilap segélye	1.200 „ — „
6. Nagy Szótár segélye	400 „ — „
7. Jancsó és Elfer munkájának („A gümöbaccillusról“) kiadására segélyül	3.000 „ — „
8. Kármán Tódor szilárdságtani kísérleteinek újabb segélye	1.000 „ — „
9. Gelei József munkájának („Dendrocoelum-monogr.“) kiadására segélyül	2.000 „ — „
10. Stäckel Pál „A Bolyaiak életrajza“ cz. munkájának kiadására II. részlet	1.000 „ — „
11. Mult évi maradék	4.717 „ 71 „

Összesen 24.717 K 71 f.

II. Math. és Természettud. Bizottság.

1. A botanika körébe vágó tudom. munkák támogatására	2.000 K — f
2. Természetrajzi Füzetek segélye	2.000 „ — „
3. Math. és Physikai Társulat segélye	1.000 „ — „
4. Írói díjakra	1.500 „ — „
5. Nyomdaköltségekre	2.700 „ — „
6. Előadó tiszteletdíja	800 „ — „
7. Maradvány 1910-ről	2.217 „ 19 „
Összesen	12.217 K 19 f.

A III. osztály és bizottságai összesen: 36 934 K 90 f.

Le a Laky-alapból tiszteletdíjakra 5.000 „ —

Végösszeg 31.934 K 90 f.

Személyes járandóságok részletezése.

	1910-re	1911-re
1. Főbb tisztviselők fizetése :		
Főtítkár	6.000 kor.	6.000 kor.
Három osztálytítkár	6.000 „	6.000 „
Főkönyvtárnok	6.000 „	6.000 „
„ lakáspénze	2.400 „	2.400 „
Akadémiai ügyész	2.000 „	2.000 „
	<u>22.400 kor.</u>	<u>22.400 kor.</u>
2. Többi tisztviselők fizetése és lakbére :		
Hellebrant Árpád alkönyvtárnok	4.000 kor.	4.000 kor.
Heinlein István könyvtártiszt	2.400 „	2.400 „
Borovszky Samu irodaigazgató	4.000 „	4.000 „
Jónás Károly gondnok	4.000 „	4.000 „
Szentes Károly irodatiszt	3.400 „	3.400 „
Borovszky, Jónás és Szentesnek főtítkári segédteendőiért	2.400 „	2.400 „
Tiringer Béla, a könyvkiadóhivatal vezetője	3.000 „	3.000 „
Lakbérek (Hellebrant, Szentes, Tiringer és Heinlein 1000 kor.)	4.000 „	4.000 „
	<u>27.200 kor.</u>	<u>27.200 kor.</u>
Szolgák fizetése, lakbére és ruházata :		
4 bennlakó szolga (1140+2140)	4.200 kor.	3.900 kor.
4 künnlakó szolga	5.640 „	5.700 „
Ruházat	2.328 „	2.700 „
	<u>12.168 kor.</u>	<u>12.300 kor.</u>
Nyugdíjak és segélyezések :		
Lindner Ernő özvegye	1.000 kor.	1.000 kor.
Takács István özvegye	1.000 „	1.000 „
Berecz Károly árvái	300 „	200 „
Mészáros Péter özvegye	800 „	800 „
Knoll Károly özvegye	600 „	600 „
Emódi Mihály özvegye	200 „	200 „
Horn Antal nyug. szolga	1.008 „	1.008 „
Nyugdíj-alap	320 „	320 „
Fizetés-járul. a Bukovinszky-alapból	196.40	196.40
Segélyezésekre	1.807.60	3.000.—
	<u>7.232.—</u>	<u>8.324.40</u>
	<u>69.900.—</u>	<u>70.224.40</u>

Megjelenik
minden hó 15-én
három-négy ívnyi
tartalommal.

AKADÉMIAI
ÉRTESITŐ

Szerkesztő-
s kiadóhivatal a
Magyar Tudom.
Akadémiában.

SZERKESZTI

HEINRICH GUSZTÁV.

XXII. KÖTET.

1911. Április 15.

4. FÜZET.

Az ipar alakulása a capitalismus korszakában.

(Részlet *Matlekovics Sándor* r. t. 1911. márczius 6-án tartott székfoglalójából.)

A nagyítókének, a gyáriparnak és nagyiparnak az a természete, hogy minél többet és minél olcsóbban termeljen, a munkáskérdés mellett megteremtette a monopoluralom terjedését. A szabadság, mely a capitalismus működésének egyik főalapja, magában rejti a capitalismus túlbajtásainak okait. A termelés és közvetítés teljes szabadsága tette lehetővé, hogy a jövedelmezőséget mutató gyár mellett újabb és újabb gyári vállalat keletkezzék; ez a szabadság tette lehetővé, hogy minden gyár és vállalat, csak hogy versenytársánál olcsóbban termeljen s így cikkeinek kelendőségét jobban érje el, újabb és újabb találmányokkal bővítse vállalatát s így olcsóbban termelhessen versenytársánál; ez a szabadság tette lehetővé, hogy végre oly tömegben gyártassanak árucikkek, mely tömeget a piac, még ha világpiacchéz változott is át, már nem képes felfogadni és a vállalatok veszteségével, bukásával végződött. A capitalismus a szabadság felhasználásával tönkreteszi a vele versenyző kézművesipart, de veszélybe hozza a nagyvállalatokat is és vele együtt az összes közgazdaságot.

A szabad versenynek a nagy vállalatok terén mutatkozó hátrányait a capitalismus az által véli egyelőre mellőzhetőnek, ha a nagyvállalatokat még nagyobbakká, illetőleg egy vállalatá alakítja. Az iparvállalatok megnagyobbítása több és több tőkét igényel; e tőke összegyűlését nagyban elősegíti a részvénytársulati alakulás; a részvénytársaságok megteremtése s így a heverő tőkék elhelyezése ipari vállalatokba, a bankok működési körébe jut és a bankok érdekelve vannak a nagyipar terjedésében.

Trustok, syndicatusok és kartelek, concernek és kombinált vállalatok lépnek föl.

Kartel alatt értjük több önálló vállalatnak szabad egyesülését abból a czélból, hogy a vállalatok termelése illetőleg a

termelt cikkek eladása jobban biztosíttassék és a kartel a piac lehető urává legyen. A kartel ez okból esetleg a termelést szabályozza, az egyes vállalatoknak piacát kijelöli, az eladási feltételeket szabályozza, közszállításoknál az egyes vállalatok ajánlatait megállapítja, az árakat meghatározza, esetleg a vállalatok összes termelését egységesen vezeti.

A syndicatus szó rokon a kartel fogalmával és leginkább akkor használtatik, ha bizonyos nagy üzlet lebonyolítására egyesül több vállalat. De különben a kartel szóval felváltva egy és ugyanazon értelemben is szerepel.

A trust az egyes vállalatokat egy társasággá alakítja. A trustnél az egyes vállalatok egyéni fennállása megszűnik; fennmaradnak az egyes vállalatok üzemtelepei, de eddigi tulajdonosaik már nem kezelik őket, csak a trust jövedelmében tőkéjük arányában részesülnek. A trust vezeti az összes vállalatokat egységesen, az egyes vállalatok tulajdonosainak (vagy részvénytársaságainak) intéző szerepük megszűnik.

A concern új divatú szó és egyrészt egyértelműen vették a kartel fogalmával, de másrészt alatta főképp a bankok hatáskörébe eső összes vállalatok hálózatát szokták érteni.

Combinált vállalatok alatt értjük azokat a vállalatokat, melyek a főtermelésükhöz megkívánt fegyártmányokat és nyersanyagok termelését is üzletkörükbe vonják. Ha a besemes-vas-termelő kőszénbányászatot is kapcsol vállalatába, vagy vasérczre is bányászódik stb. stb., combinált vállalat áll előttünk, a mely így kiszabadul pl. a szén- vagy a vas-kartel hatásköréből s függetleníti vállalatát a szén- vagy a vasbányáktól.

A capitalistikus módszer kartelek és trustök teremtésénél capillaris természetű; minél jobban fejlődik, annál nagyobb vállalattá lesz; a kis vállalatok vagy teljesen megszűnnek, vagy termelésüket rövidebb-hosszabb időre megszüntetik, a nagyobb vállalatok ellenkezőleg fejlesztetnek, még nagyobbakká növesztetnek. A kartelek lassan-lassan elhagyják az ország határát, szövetkeznek a szomszéd országok hasonló vállalataival, még tovább terjeszkednek, hogy a világpiaczen teljesen uralkodjanak és a világ összes vállalatait magukban egyesítsék.

A kartelek ily alakulása természetesen számos panaszra ad okot a közgazdasági életben. Már magában véve az, hogy a szabadverseny bizonyos mértékben megszűnik, hogy újabb vállalatok létesítése vagy lehetetlenné tétetik, vagy legalább megnehezítettetik, az ipar és a közgazdasági élet fejlődésének gátlását jelenti. Sokkal jelentősebbé mindazáltal a karteleknek az a hatása, melyet az árak szabályozásában végeznek. Egyrészt az árak emelése képezi tárgyát a panaszoknak, a mi főképp ott, hol védővámok állanak fenn, a vám erejéig való áremelésben nyilván-

nul, holott szabadversenynél a versenyző vállalatok a vám érvényesülését egészében nem engedik meg; másrészt azonban a vámterületen kívül a külföldön óriási árcsökkenéssel mesterséges versenyt idéznek elő, melyet a belföldön követelt magasabb árak nyereségéből tartanak fenn. Szóval a versenynek a szabadság alapján fejlődött alakjait megbomlasztják. A kartelek az eddigi közgazdasági rendet teljesen átalakítják. A szabad verseny és az individualis tevékenység békókba vettetik, és helyébe a kartel dictaturája helyeztetik.

A kartelek hatása a szabad verseny gátlása és főképp az árak emelése tekintetéből a közvéleményben határozott ellen-szenvet keltett a kartelek ellen. Sokan hangoztatják azt a követelést, hogy az efféle szervezeteket egyszerűen el kellene tiltani. Ezt a szélső véleményt nem tekintve: évek hosszú során át foglalkozik a tudomány a kérdés alkalmas megoldásán, Amerika egyesült államaiban büntetőjogi intézkedéseket léptettek életbe, de siker nélkül. Az amerikai Egyesült-Államok elnökválasztásainál a kartelek megrendszabályozása programponturn szerepelt. Németországban nagy tudományossággal és kitartással enquete útján kívánták tisztázni ezt az ügyet. Eddig mindazonáltal még csak a rendezés lehetősége iránt sem jutottak tisztába. A kérdés súlypontja ugyanis abban fekszik, hogy a kartelek fennállása közgazdasági szükséglet képez és nagy közgazdasági előnyökkel jár, s így további létrejöve-elük, működésük és fentartásuk a capitalistikus szervezetben szükségesnek találhatik. Fentartásukat tehát biztosítani kellene és csak kinövéseik ellen kellene intézkedéseket tenni. Ámde ezek a kinövések (melyekről különben a kartel hívei nem akarnak tudni semmit) a kartelek természetével járnak, s így a kinövések ellen való minden törekvés, magát az intézményt gyöngíti, az intézmény természetes működését gátolja. Egyelőre a törvényhozás tehetetlennek látszik a kartelekkel szemben és a nagytőke központosítási erejének továbbfejlesztésében a kartelt és a vele rokon intézményeket korlátlanul tovább alakítja.

A tudomány és a gyakorlati kormányférfiak ugyan nem nézik tétlenül a nagytőke új intézeteinek működését és sokféle javaslat merült fel, mely a kartelek kinövéseit és hátrányait el akarná háritani. A nevezetesebbek a következők:

Igen nagyjelentőségű kartelek helyett az állami monopolt kívánják, pl. az utolsó német köszéninség alkalmával erős mozgalom indult meg a köszénmonopol mellett. Csakhogy megfontolandó, hogy az állam képes-e világezikkékben oly közgazdasági tevékenységet kifejteni, hogy a külfölddel szemben a hazai igényeket kielégítse. Eddig a monopolok első sorban pénzügyi céloknak szolgáltak és csak a vasut, posta és távirda kezelésében nyomult előtérbe a közgazdasági érdek, és ha ez utóbbiak-

ban az állam monopolistikus tevékenysége kedvező eredményeket mutat is, a bánya vagy ipari termelés mégis egészen más jellegű, mint a forgalmi eszközök kezelése. Kirdorf, a német vaskartel vezetője, a Verein der Socialpolitik nagygyűlésén a monopolgondolat felvetésénél helyesen jegyezte meg: Magánmonopol, ha visszaélésre használtatik fel, sohasem lesz hosszútartamú, az állami monopol, ha egyszer meghonosodik, soha sem szűnik meg, még ha a legrosszabb gazdasági következményekkel jár is. Különböen jól mondja Schmoller: „a kartelek államosítása által kész lenne a socialistikus állam. Csakhogy ehhez ma még a pszichológiai, gazdasági és politikai feltételek hiányoznak és valószínűen jövőben is hiányozni fognak“.

Egy további javaslat az, hogy az állam a kartelekben mint tekintélyes magánvállalkozó vegyen részt, pl. mint köszvénytulajdonos, mint vaskohóbirtokos stb. Az állam ezen érdekei szerint vezetheti. Csakhogy a tapasztalás azt igazolja, hogy ha az állam résztvesz ily kartelekben, saját működését inkább a kartel vezetőinek hatalmi szava szerint kell berendezni, semhogy a kartel az ő szavára hallgatna. Nálunk az állam mint vasgyáros benne van a vaskartelben, de azért ez a kartel is csak megátolja az újabb vállalatok létrejöttét és szabályozza az árakat, mint más kartel; igaz, az állam azt mondja, hogy ha nem volna benne a kartelben, még rosszabbak lennének a viszonyok, csakhogy ez iránt nagyon bajos véleményt mondani, bizonyítani sem az állítást, sem az ellenkezőjét nem lehet. De különben minden kartelben az állam úgy sem lehetne, mert akkor a kartelek mai állapotjában az összes iparágakkal kellene foglalkoznia, a mi ma legalább mégsem állami feladat.

Az állami beavatkozásnak más faja az, melynél bizonyos, a közgazdaságra nagyobb jelentőségű kartelek igazgatásában az állam képviseltetné magát; ekkép tudomást szerezne mindenről, a mi a kartelben történik, befolyást gyakorolhatna a közgazdaság és állam érdekeinek megóvása szempontjából, szóval az igazgatásba befolyván, az állam érdekeit érvényesíthetné. Eszemileg és első látásra az államnak ily közreműködése a kartelek igazgatásában előnyösnek tetszik; csakhogy föltételezi, hogy az állami kirendelt közegek oly szakértelemmel bírnak, a mely tényleg átlátja a kartel összes ténykedéseit, a kartelben levő üzlet minden részleteit és ismerje azoknak hatásait az egész közéletre. Már pedig ez legritkább esetben lesz tényleg meg, és a miként pl. a részvénytársaságoknál alkalmazott kormánybiztosok oly államokban, a hol az engedélyezési rendszer még honos, legritkább esetben szerethetnek maguknak tiszta képet az általuk ellenőrzött társaság működéséről és nem tudják megakadályozni

az esetleges visszaéléseket, úgy a karteleknek állami közegekkel való ellenőrzése vagy az igazgatásban való részvételük sem vezetne más eredményre. Ezen rendszernek esetleges alkalmazásánál legtöbb esetben az állami közeg egyszerű sinecurában lenne, s az üzlettel nem is törődnek, vagy csakhamar oly igazgatóvá nőné ki magát, ki inkább a kartel fizetett igazgatója akarna lenni, mint az állam kartel-gondnoka, mert ismereteinek ez a foglalkozás jobb erkölcsi és anyagi sikert biztosítana.

Legtöbben még a nyilvánosság rendszerének meghonosításában látják a kartel törvényhozási szabályozásának leghelyesebb módját. A miként a részvénytársaság törvényes szabályozása a nyilvánosság és felelősség elve útján a teljes szabadság érvényesítésével sikerült, úgy azt hiszik sokan, hogy a kartelre is a teljes nyilvánosság alkalmazandó és alkalmazható. Kartel-hivatalt kellene alkotni; ezen hivatalnál kellene a kartel alapját tevő szerződést, a kartel igazgatóság üléseinek jegyzőkönyveit, a kartel által megállapított árakat és megokolásait, a leszámolásokat, személ minden a kartelt érdeklő ügyre vonatkozó iratokat letétmentényezni. Némelyek ezeket a kartelügyeket teljességükben nyilvánosságra szeretnék hozni, hogy így a közönség tájékoztatva lenne a kartel minden lépéséről és a közvélemény súlyával esetleg megtehetné a szükséges ellenintézkedéseket. Mások megelégednének azzal, hogy az így elhelyezett karteliratok a kartelhivatalban, mint nyilvános helyen magtekinthetők s úgy mint ma a részvénytársaság fontosabb határozatairól a törvényszéknél bárki is felvilágosítást nyerhet s esetleg másolatokat vehet. Sőt sokan csak azért óhajtanák a kartelhivatallal kapcsolatos nyilvánosságot, hogy így az államnak alkalma nyílne a kartel minden egyes mozzanatait behatóan megismerni s mintegy előkészíthetné a kartelszabályozás további fejleményeit. Mindezeknek a törekvéseknek az a főbajuk, hogy a kartel természetével ellenkeznek; a kartel élete nem türi a nyilvánosságot, s így annál kevésbbé a nyilvánosság által való ellenőrzését. A részvénytársaságoknál a nyilvánosság törvényes keresztülvitele csak a társas alakulás, de nem magára az üzletre vonatkozik, pedig a részvénytársaság üzemei nem követelik meg annyira a világtól való elzárkozást, mint a kartelek. Nem lehetetlen, hogy a kartel életéből is egyes mozzanatok megtűrjük az ellenőrzést, talán a kartel megalakulása, tagjai, terjedelme közhírré tehetők, de az üzlet egyes eseményei és fordulatai soha sem valók a nyilvánosság elé, s ha a törvényhozás meg fogja kívánni ezeket az alakulásokat, az élet a kartel helyébe más alakulásokat fog életbe léptetni.

Vannak, a kik a kartelek főtörekvéseit: az árak szabályozását kívánnák csak az állam ellenőrzése alá helyezni és megelégednének már azzal is, ha a rendkívül magas árak leszáll-

litása hatóságilag valami ármegállapító bizottság útján lehető volna. Ámde az árak igazságos megállapítása nem kisebb-nagyobb önkénytől függ, hanem az összes gazdasági helyzetnek beható megfigyelése és a termelés minden egyes részleteinek megismerése szükséges hozzá s így állami szabályozása majdnem lehetetlen. Különben itt azután feltámad a közgazdasági élet összes századaiban felmerülő nagy nehézség: mi a megfelelő, mi a méltányos ár és belenyulhat-e az állam egyes termények ármeghatározásába? De felmerül az a további kérdés is, ha a kartel bele nem nyugszik a megállapított árba, ki kényszerítheti áruinak forgalomba hozására vagy termelésére? Szóval az ármegállapítás hatósági módozatának minden nehézsége feltámad s végre is meggyőződünk, hogy árak szabályozása állami erőszakkal a mai közgazdasági életben lehetetlen.

A kartelek, trustók és a tőkehatalom hasonló alakulataival szemben mai jogrendszerünk sem az alakulások számára, sem a közgazdaság és elsősorban a fogyasztók számára nem nyújt megfelelő védelmet. A kartelek saját tagjaik közt a szerződési viszonyt legtöbb esetben saját erejükkel tartják fenn, miután a bíróságok a kartel céljaira létesült egyezményeket jogérvényeseknek nem tekintik. A kartelen kívül állók pedig a kartelekkel szemben tételes törvény hiányában sérelmeik ellen védelmet nem találnak. A törvényhozás érzi a helyzet kényes voltát, a tételes intézkedések hiányát, — egyelőre mindazáltal majdnem minden államban várakozó állásponton vannak, mert a szabad mozgást, mely a közgazdasági élet lüktető ereje, e téren korlátokba vetni éppen a közgazdasági fejlődés szempontjából és kivált a más országokkal való verseny okából, megszoritani egy állam sem meri. Nagyobb tapasztalatokra várnak mindenütt s egyelőre magára hagyják az intézményt, mely saját erejéből és saját igényei szerint tovább fejlődik és a közgazdaság egyik ágából a másokra terjeszkedik.

A tőkehatalom szerepe az iparban a mai közgazdasági viszonyok közt a nagyvállalatoknak biztosítja az uralmat. Megsemmisíti ott, ahol szükségesnek látja az iparnak eddigi alakulatait; megsemmisítette a háztartási iparok legnagyobb és a kézműves ipar egy részét, mert sokkal előnyösebben elégíti ki azokat a szükségleteket, melyekről előbb a házi ipar és egyes mesterségek gondoskodtak; átalakította és a maga céljaira felhasználja az otthoniparrá átalakult házi ipart és a mesterségek legnagyobb részét, de elfoglalta a vezetőserepet; uralkodó vállalatokká összesíti az egyes nagyvállalatokat és ekkép uralkodik a fogyasztókon. Éltető eleme a szabadság, melynek korlátozását a házi ipar és a kézműipar érdekében hasztalanul kísérelte meg a törvényhozás, és csak a munkások érdekében sikerült bizonyos

tekintetben a szabad intézkedési jog megszorítása, a nélkül, hogy a munka és tőke közti ellentét megszüntetésére kilátás nyílnék. Ma, a világgazdaság korszakában, mikor az egyes nemzetek jóléte szoros kapcsolatban áll a világ többi nemzeteinek gazdaságával, ma a nagyvállalatok tekintetében hozott minden megszorító intézkedés az összes közgazdaságra bir hatással és nagyon megfontolandó. Egyelőre az ipar terén az államnak minél ritkább beavatkozása és a szabadság fenntartása kívánatos.

Jelentés a Teleki-pályázatról.

(Felolvasta *Bánóczy József* l. t. 1911. márcz. 20.)

Tekintetes Akadémia! A Teleki-jutalomra, melyre 1910-ben „verses formában irt szomorújátékok“ pályáztak, 18 mű érkezett be. A bíráló bizottság *Ponori Thewrewk Emil* tiszt. tag elnöklete alatt *Jánosi Béla* és *Bánóczy József* l. tagokból s a Nemzeti Színház részéről kiküldött *Gyenes László* és *Mihályfi Károly* színművészekből állott. Ez a bizottság egyhangú megállapodásra jutott és a jelentés előterjesztésével e sorok íróját bizta meg.

A beküldött művek egyharmada bírálaton alul áll. Ezek közé tartozik a *Délbáb* és *Germanarich* (1. szám), melynek az a problémája, vajjon a góth ember megérett-e már a hun polgárjogra; mindenestül oly naivság, milyenre még Teleki-bíró sem akad minden évben. — A *Remény és Csalódás* (3. sz.) Nero-korbéli képtelenség és lehetetlenség. — A *Lavina* (6. sz.) nyilván kezdőnek a munkája, ki egyebet sem tud, mint sokszor kényszeredett rimeket kovácsolni. — A *Methusalem* (12. sz.) csupa üres szóáradat összefüggés, átmenet és értelem nélkül. Három szereplője van: Methusálem, Mephisto és Heléné, s szerzője egy világért el nem árulná, hogyan és miért kerülnek ezek össze és minek a symbolumai? — A *lelkismeret* (15. sz.) gondosan kerüli a valószínűséget és a drámaiságot. Csupa olvasmány-üledék és zavaros hangok értelmetlen visszhangja. Tartalma: házasságtörés à la minute Nora-féle befejezéssel. — Ide tartozik végül *Az anyakirálynő* (17. sz.), mely Nagy Lajos özvegyének szomorú végét tárgyalja a drámai tehetség minden nyoma nélkül, rimekben van írva és hihetetlen lapos nyelven.

Némi méltánylást érdemel a 11. és a 18. számú. Az előbbi: *A testvérvisszály* Kálmán király és Álmos testvére viszályát adja elő, mely az utóbbinak és Béla fiának megvakittatásával végződik. A darabot más pályázatból már ismerem és sajnálattal kell constataálnom, hogy első ízben jobb volt. Az 1. és 3. felvonásban alig történik valami, ellenben a 2. zsúfolva

van eseményekkel és ki nem használt drámai helyzetekkel; szerkezete mindenképen hibás s éppen nem merném a szerzőt műve újabb átdolgozására buzdítani. — A másik: *Asmodáj*, egy mélyértelmű Salamon-legenda földolgozása; de ebben az előadásban meséje nem érdekel, symbolikája gondolkodásra nem ösztönöz s az egész abszolút hidegen hagy. A földolgozás hibáival nem érdemes foglalkozni; bizonyos azonban, hogy egy kevés műgonddal jó részüket el lehetett volna kerülni. Az ügyes nyelv, a sima verselés, a sokszor kedvesen ömlő sorok elismerést érdemelnek. Az a benyomásunk, hogy a könnyedtollú szerző nem vette feladatát elég komolyan.

Ezek után azokra a darabokra térünk, melyekkel egy és más előnyük vagy jelességük miatt behatóbban érdemes foglalkozni. A *Pausanias* (2 sz.) írója nagy súlyt vet annak kimutatására, hogy tényei nagyjából történetiek; bennünket inkább az érdekelve, ha drámaiak volnának. Egy nagy korpét akar a szerző megrajzolni s ebbeli komoly igyekezetét szívesen elismerem. De jellemzései mind külsőlegesek, dictiója erő és szín nélkül való. Pausanias vezérnek kapkodó, hősnek együgyű; anyja, Elektra, egészen Volumnia szepere rendezkedik be, de ennek fensége és igazsága nélkül. Kleonba se tud a szerző életet önteni. A darabban mindenki tesz-vesz s mégsem történik jóformán semmi.

A *Messalina* (4. sz.) című drámával már többször találkoztunk s a tavali Teleki-pályázat előadója részletesen kiemelte hibáit és behatóan méltatta jó oldalait. Így nekem most elég lesz kiemelnem, hogy művét a szerző absolute nem tudta megjavítani. A 3. felvonás most is csupa zavar és lehetetlenség. Én azt hiszem, itt organikus szerkezeti hibával állunk szemben s ha szabad volna a szerzőnek kéréstől tanácsot adnom, azt ajánlanám, ne pazarolja tényleg meglévő drámai tehetségét a valószínűtlen sikerű javításra, hanem fogjon friss munkakedvvel újabb történeti thema kidolgozásához.

János herczeg (5. sz.) nincs verses formában írva, pedig a pályázat kimondottan ezt követeli; nagyobb baj, hogy darabnak gyenge. Közönséges intrikus dráma, mely nyúlik-nyúlik s az 5. felvonásban jóformán csak azért ér véget, mert a címbeli hős, János herczeg, belőle megszökik. Az intrikák egyébként meglepően átlátszók s a kiszemelt áldozat mégis kivétel nélkül felül nekik. János herczeg valóságos báb, kit Beatrix királyné nem is a cselekvény logikája, hanem saját szeszélye szerint ide-oda rángat. Hiba az is, hogy a cselekvény történeti tudásunkkal ellenkezik: a szerző szerint Beatrix megmérgezi Mátyás királyt. A királynét pedig Jagello iránti szerelme teszi férje gyilkosává; ezt a szerelmét néhányszor, szinte mellékesen, emlegeti ugyan a

királyné, de látni nem látunk belőle semmit. Nem is olyan asszony az, hogy az ő egyoldalú szere' me megmagyarázhatná e tettét, melyvel egy koronát, melyet tényleg visel, magától eldob, a nélkül, hogy egy másikat magának eleve biztosított volna. Így pedig az egész darab a levegőben lóg.

A *Vértanúk* (8. sz.) már megfordult az Akadémia előtt. Gazdag és színes korpében mutatja be a gyáva Nero harcát anyja és a keresztények ellen. Azelőtt Nero és köre volt a mű tengelye, most a kereszténység lép előtérbe s ezzel a tragédia teljesen elveszti gerinczét és súlypontját. Senki és semmi nem tud kellően kidomborodni. Az olvasót végül sivár közömbösség fogja el, elannyira, hogy a gondviselészerűen szereplő s mindenütt jelenvaló kis vak leány megható alakja számára sincs skeptikus mosolynál egyebe. Nem hiszem, hogy ebből a darabból lehetne még valamit csinálni.

A *Szárnyas lelkek* (9. sz.) nem szomorújáték, hanem „romantikus színmű“ s prosában van írva. A szerző nyilván nem koszorúra, csak bírálatra számít. Nos ez a bírálat nem lehet valami kedvező. Petőfi és Julia nem elég tartalmas egyéniségek; hogy „szárnyaló lelkek“ volnának, bizony nem látjuk. A szerző igen nagy feneket kerít egy vézna cselekvénynek, melyben voltaképp nincs sem emelkedés, sem bonyodalom. Mintha az egészet írói tehetségű műkedvelő írta volna műkedvelő színészek számára valami ünnepi alkalomra.

Zsigmond és Bold-zsár (10. sz.) régibb pályázatból ismeretes s azért elég róla constatalni, hogy most sem jó, sőt hogy rosszabb mint volt. Ez a Zsigmond már valósággal nem drámába, hanem sanatoriumba való; az olasz gyóntató szereplése most nem oly visszataszító ugyan, mint volt, de teljességgel nem drámai; az udvari bolond alakja egészen új és egészen felesleges. Nyelve régies és mögötte marad a mai drámai dictio általános fejlődésének.

Laczi Eszter (13. sz.) is ismerem s első ízben élénken felkeltette érdeklődésemet. Jellegje „gyökeres átdolgozás“. Sajnos, csak az 1. felvonás elégt ki — az is csak addig, míg a többit el nem olvastuk, a midőn kitűnik, hogy az expositio sok tekintetben mászt ígér, mint a mit a darab nyújt. Már a 2. felvonás csupa kapkodás és széthulló mosaik, csupa készülődés és meddőség. A 3. felvonásban is sok a lőtás-futás, nyugtalanság, sőt homály. Szerző nem mondja el világosan, hogyan kerül Eszter a király szobájába, sem azt nem tudjuk bizonyosan, miképen kerül ki onnan. Eszter, a hősi asszony, ki férjét szereti, a királyt pedig gyűlöli — noha szinte gyanús, hogy ezt annyiszor emlegeti — általában nem az a nő, a ki megadná magát. Itt a dráma kimerítő megokolást és teljes világosságot kívánna, hisz

az egész catastropha ezen sarkallik. Szerző ellenben sokat beszél és nem mond semmit. Szép szó általában bőven van az egész darabban, de drámaiság annál kevesebb. A szerző költői tehetségét azonban készséggel elismerjük.

Gara Mária (14. sz.) egy korkép keretében igazi lélektani problémát tűz maga elé. A versenyző oligarchák — Gara, Hunyady, Cilley — kiméletlen harczába belehelyez egy érzékeny és hűséges leányszívet, melyet megtör az ellenséges erők véres összeütközése. Mária, az anyja tanácsára szerelmet tett az érte epedő Hunyady László iránt, de csakhamar valósággal megszereti a daliás hőst, retteg sorsáért, melyet nem bir elfordítani s végre öngyilkos lesz. A szerző ereje azonban a keret megrajzolásában kimerül s a képpel, az igazi drámával szemben, már tehetetlenül áll. Mária átalakulásából nem látunk semmit: pedig itt rejlik az igazi föladat. Rimelése ügyes és gyakorlott, nyelve szép és emelkedett — de egyben hideg és tartózkodó. Még Mária áradozó dactylusai sem tudnak bennünket fölmelegíteni. A szerző nagyon is csinálja a dolgokat; sehol semmi megérzés vagy közvetlenség. És — különösen a 3. felvonásban — nagyon sok a szó, a szó, a szó.

Még két darab van hátra s mind a kettő megfordult már az Akadémia pályázatán. A *Király és kancellár* (7. sz.) történeti tragédia négy felvonásban. Mennyiben javított darabján a szerző, nem igen tudom megítélni, mert én most először találkoztam vele; de kétségtelen, hogy most is áll róla, a mit a tavalyi Kóczán-pályázat előadója, Heinrich Gusztáv mondott, hogy tárgya egy száraz status-actio, mely ezen alakjában nem képes a nézőben vagy olvasóban igazi érdeklődést kelteni. Mátyás cseh király s római-német császár akar lenni, Vitéz ellenben a török ellen vinné az ország erejét. Mátyás cselekszik s csak mikor ez kudarczot vall, conspirál ellene s midőn mindenki megbékél a királylyal, ő nem enged: „Van még hadam, döntsön köztünk a fegyver!” De Vitéz most is csak szónokolni tud s a király rövid úton börtönbe veti; később azonban megbocsát neki s Vitéz haza megy övéi körébe meghalni. Nem a politikája törte meg s nem cselekedetei zúdítyák rá a végzetet, hanem nyakassága, melylyel a maga nézetét az ország érdekével, minden ok nélkül, egyezőnek hiszi. Ezeknek a status-actióknak a szerző úgy próbál változatosságot adni, hogy szerelmi jelenetekkel tarkázza, melyek ép úgy mint politikai actiói, komolyan indulnak s vagy elsímulnak vagy elposványosodnak. Azonfelül annyira külsőleg függenek össze a tartalommal, hogy a darab minden sérelme nélkül elhagyhatók. Egyébként a szerkezet egyszerű és átlátszó s itt-ott — különösen a király és Perényi személyében — a jellemzésre

való elég sikeres törekvéssel is találkozni; csak éppen Vitézzel nem tud a szerző mit csinálni. Általában annyi szereplő közt egyetlen sympathikus sincs. Mind egyforma szépen, előkelően és hidegen beszél és a fölvonásokközökben látatlanul cselekszik — az író akarata és parancsa szerint. Mindent összevéve szívesen csatlakozom a darab első bírálójának azon nézetéhez, hogy ha a szerző fiatalabb ember vagy kezdő író, e darabja alapján még jóval sikerültebb alkotásokat várhatunk tőle.

Utolsónak maradt a 16. sz. *Leáldozás*, mely kész költőnek a műve.

Dejanira nehezen várja haza urát, Herakleszt. Mostoha fiától, Heraklesztől, megtudja, hogy a hős tíz hónapig Omfalenél tartózkodott s az érette naivul hevülő Glaukosz pásztortól, hogy férje már útban van hazafelé. Jön Heraklesz, egyéb zsákmánnyal a fiatal és bájos Jolét hozva magával, a kit szomorú sorstól mentett meg. Melegen és szeretettel köszönti nejét, ám ezt Glaukosz már fölzaklatta a hírrel, hogy a nép nyiltan beszél, hogy Jole Heraklesznek új szeretője. Dejanira egyenesen megkérdi férjét: „S Jole?” Hera kleszszeretne hű maradni nejéhez, átkozza Hérát; maga sem tudja, hála vagy szerelmi láng köti-e a leányt ő hozzá s ő maga szereti-e Jolét vagy sem. Dejanira tanácsára megkérdi a leányt magát, ki azt válaszolja:

Ó hadd maradjak nálad hű eselődül!
Beérem házad legkisebb zugával,
Ha én dicső uram szolgálhatom!

- Mire Heraklesz magához vonja és megcsókolja:

Jole, drága, szép új tavaszom!

majd hirtelen eltávozik tőle:

Nem, Héra, nem! Ne ujjongj túlkorán!
Még nem sujtott le Erosz vad nyila!

S közli Dejanirával, hogy Delfibe megy, megkérdezni Apollót, miképp oldja égő kínjait.

A második felvonásban Dejanira aggódva várja férjét Delfiből; ha kell, szembe fog szállni a kétes jósigével s elhatározza, hogy ura szerelmét visszahódítja majd a haldokló Nesszosz által ajánlott varázslattal. Következik Hillosz és Jole bájos jelenete: öntudatlan szerelem fakad bennök, melyet sem önmaguknak, sem egymásnak be nem vallanak, melytől félnek s melynek örülnek — és mint a görög hőskor igazi gyermekei — előre elhatározzák a lemondást, ha a jósige így kívánná. Heraklesz

megérkezik: a jóslat, hite szerint, az új nász mellett döntött. Az első pillanatban megdöbbsent, hogy Dejanirát el kell hagynia, de aztán megértette az istenek szavát: nem szabad még nyugalomra hajtani ép karát, még tovább kell küzdenie az üldözöttek nyomorutlakért.

De mert közel vagyok már a határhoz,
Melyen túl ember, bármily hősszívű,
Megérzi teste gyarló roskadását —
Úgy adnak nékem (az istenek) második tavaszt,
Hogy egy ifjonti szerelem tüzeben
Mint Antaeosz föld anyja ölelésén,
Ujjá szülessen bajnok ifjúvá.
Már éreztem az aggalás jelét:
Eltépelődtem cselekvés helyett!
Nem szenvedélyes mámor hevített,
De kéjelogni s érzelegni kezdtem!
Ó most tudom: kudarczom Omfaléval
A vénség első veresége volt:
Am most szívem új győzelemre lobbant!
Kitárom a viharnak mellemet,
S itt állok újra ércszobor gyanánt,
Kit meg nem rendít az irigy idő.

Dejanira pedig Glaukosz segítségével Nesszosznak titkon megörzött vérével éjjel biborra festi a Heraklesz számára készített palástot s ajándékuul küldi neki új nászára.

A harmadik felvonásban a végzet beteljesedik. Glaukosz a vérből pár cseppet félretett, hogy ezzel Dejanira szerelmét magának megnyerje s most belehal sebébe. Dejanira ekkor már tud mindent: Vége hős uramnak. Halálraszántan várom holt hírét. S midőn a szörnyen szenvedő, haldokló Herakleszt meglátja, bocsánatát kéri:

Te Apollo szavában tévedél
S én Nesszoszéban biztam oktalan,
Most mindkettőnket büntetés lesujt,
Mert gyöngé elménk gyáván megfutott,
Mikor reárivallt a szenvedély!

s a szerető nő megöli magát. Heraklesz világos belátással búcsúzik az élettől s látva maga mellett Hilloszt és Jolét, megérti Apollo jóslatát: Jolét akkor boldogítja szerelmi üdvvel, ha áldón teszi Hillosz kezét az ő kezébe.

S a hogy ígérte nekem Pythia:
Most minden szenvedésem véget ér.

Ez a színmű egészében pontosan követi nagy mintáját, Sophokles A trachisi nők című darabját, de nem szolgálailag és

nem önállótlanul. Hogy a tragédia magvát az öregedő Heraklesz megifjulásai vágyába helyezi, ez szerzőnk gondolata, melyet bár nem minden homály nélkül, de következetesen keresztülvisz. Ebben joggal látni modernizálást s maga a gondolat, a mily helyes, ép oly régi. A jóslat is nem úgy, mint Sophoklesben, általános és mintegy tárgy nélkül való — Csiky fordítása 482 l. — hanem Heraklesznek Joléhez való szerelméhez kapcsolódik s így gerinczet teremt a darabnak. Lélektanilag is modernizálja tárgyát a szerző, a mennyiben Sophoklesnek nagyvonalú, hogy úgy mondjam plasztikus, jellemzését részletesebbé, mintegy festőivé teszi. Példa rá Dejanira mélységes s bizakodó szerelmének rajza. Ő nem gyanakszik Joléra — Glaukosz figyelmezteti a veszélyre ; ő hisz Nesszosz varázslatában, — a dajka kétkedik ; midőn megifjulását említi Heraklesz, a melylyel Apollo jóslata eltölti, önfeledten mondja neki Dejanira :

Ó nagy uram, ily harsány volt a hangod,
Mikor elhagyva első hitvesed,
Engem választál új szerelmedül !

s Heraklesz tragikumája velejét fejezi ki ez aggódva intő szavával :

Mert csak az isteneknek van megadva
Az örökké viruló ifjúság —
Ha bérczoromról bérczoromra szállsz,
A végén mégis porként porba dőlsz.

Hogy Heraklesz is nemcsak hősi és érzéki életet él, hanem a mai kor embere szerint erkölcsi convulsióknak és ellentétes motívumok harsánának is van kitéve : azt a tartalom vázolásában próbáltam feltüntetni.

Általában szerzőnk mindenütt biztos írói ízlésnek és határozott költői tehetségnek adja jelét. Nyelve tiszta, dictiója lendületes, de gyakran bőbeszédű és szétfolyó, inkább az elbeszélő, mint a drámai költészetnek a nyelve, a mint általában a szerzőt — már tárgyválasztása is erre látszik utalni — e műve alapján inkább költői, mint drámai tehetségnek mondanám.

Tavaly e színmű a bírálók két szavazatát nyerte ; az idén egyhangúlag ezt a darabot tartotta a bizottság nem jónak, de a többihez képest legkülönbnek. Ámde abban is egyetértett a bizottság, hogy a miről az ügyrend 156. §-a megemlékezik : „hogy e művek költői becsesel színszerűséget“ párosítsanak, annak teljességgel hiányában van. A *Leáldozás* nem hisszük, hogy színpadra való — könyvdráma az, mely kedves és érdekes olvasmány, de mégis csak könyvdráma. Ilyennek pedig a bizottság csak a díjat akarja kiadatni, de nem a jutalmat, nem a koszorút. Ezért azt ajánljuk, hogy az „örök emberi“ jelisével ellátott 16.

számú, *Leáldozás* című pályaműnek, mint viszonylag legjobbnak az ügyrend 159. §-a értelmében adja ki a Tekintetes Akadémia a díjat, feltéve, hogy a szerző az előírt időn belül jelentkezik.

Jelentés a Farkas-Raskó-pályázatról.

(Fölolvasta Vainovich Géza l. t. 1911 márcz. 27.)

A Farkas-Raskó-jutalomra az idén 41 szám alatt 42 mű pályázott (mert a 37-es szám alatt két vers van egybefűzve). Az osztály bírálókul Hegedűs István rendes, Lehr Albert levelező tagot s jelentés-tevőt küldötte ki.

E mostani pályázat csak új ok a régi panaszra, hogy a kénytelenségből kiadott díjak, melyek középszerű műveket díszítenek föl az Akadémia koszorújával, s a meddő pályázatok, melyeken egy érdemesebb mű sem jelenik meg, csorbítják az Akadémia tekintélyét, mert némely hírlap s a közönség egy része úgy fogja föl ezt, mintha az Akadémia pályázat-hirdetéseinek nem volna vonzereje, elismerésének becsé, s elvesztette volna vezérszerepét az irodalom terén. E vádnak nincs igaza. A *szépirodalmi pályázatok* általában divatjukat multák s ez a viszonyok természetes következménye. Az újságok és folyóiratok eleve lekötik minden jobb író munkásságát, egy valamire való vers vagy elbeszélés rögtön a közönség elé kerül; regényt jobbára közleményenként írnak. A ki írószámba megy, az előtt akárhány útja nyitva áll a gyors érvényesülésnek. Ez alól csupán a költőibb törekvésű dráma kivétel, mely a színpad divathajhászó iránya mellett ma is a pályázatra van utalva. Oly műfajoknál azonban, melyek a sajtóban is helyet találnak, számottevő író ritkán lép a pályázat kerülő-útjára; legfőllebb, ha valamely művéről itt akarna véleményt hallani, midőn a kritika szinte elnémult irodalmunkban. Egyes ily esetek mellett a vers-pályázatokat kezdő szárnypróbálgatások lepik el.

Ez az oka, hogy a bíráló bizottság a mostani pályaművek közt egyet sem talált, mely jutalomra, vagy csak dicséretre is érdemes volna. Még az aránylag jobbak is elcsépelet közhelyeket foglalnak versbe eszmék gyanánt s hazafias érzésük a napilapok, még pedig nagyobb részét a vidéki napilapok vezérczikk-szólamaiban nyilatkozik. Még kidolgozás tekintetében sem válik ki csak egy is. Szerzőik nagyobb része nem csak a költészet fogalmával, hanem a vers- és nyelvtan elemi szabályaival sincs tisztában.

Egyedüli figyelemreméltó vonása a pályázatnak, hogy egyetlen vers sem utánozza az irodalmunkban újabban fölmerült

vers-író csoport irányát, mely az eredetiség kedvéért sokszor szánt-szándékkal túleszi magát a jóízlés határain, nem törődve a költészet lényegével s a műformák sajátjaival, csak szeszélyét követi; világos kifejezés helyett a homályban találja kedvét, kerüli a közérthető érzelmeket s meglepetésre számító különcködésnek ad hangot, zeneiséget a szabálytalanságban keres s szinte új értelmet törekszik adni a szavaknak, bizonytalanul tapogatózva jelentésük körül s különös kedvvel kapcsolva össze egymáshoz nem illő fogalmakat és jelzőket. A mostani pályázatból úgy látszik, ez irány hatása egy körre marad korlátozva s korántsem általános.

Három művet már külső okok kizárnak a pályázatból. A 19. számú a *Határőr* tárczájából van kivágva, a szerző csupán áthúzta nevét; a 36. számú *Kurucz felköszöntő* Csengey Gusztáv *Fogoly lengyelének* csaknem szóról szóra menő, de még így is megrontott átírása, mely a czár és Kosciuszko helyébe „Hájnó“-t és Kossuthot teszi. Minthogy a pályázat hazafias költeményre volt hirdetve, nem jöhet számba *A lép tündére* című, 8 énekes költői beszéde sem (24. sz.). E műnek egyes részletei, főképen leírásai, sikerültek; de népmesei motívumokkal átszőtt meséje sekély, nem fejlődik; előadása vontatott, tárgyához képest nem eléggé népies; sok benne az elvont elmélkedés, a mi e meséhez éppenséggel nem illik s szerzőnek különben is gyöngye oldala.

Néhányon közismert költemények erős hatása érzik, hang, sőt eszme dolgában is. Ilyen az 1. számú, mely a haza fogalmát magyarázza (*Mi a haza?*), s körülírásaiban több ismert költeményből csillannak föl reminiscenciák. Hasonló a *Szeresd hazádat!* (11. sz.) című, mely a hazával a gyarmatot állítja szembe — nálunk! Ilyen az *Új márcziusi dal* (35. sz.), mely Arany *Dalnok bája* című költeményének néhány sorát veszi jeligéül, abból indul ki, de rhapsodikus, szabad formában halad, melynek nem bír urává lenni. Ábrányi Emilnek egyik versére emlékeztet a *Keresem az Istent* című (25. sz.), mely azonban e gondolatot mintegy megmagyarosítja. A szerző a magyarok védő istenét keresi; gyászmezőről csataterre küldözik a véres árnyak, történetünk mentén vissza a Sajó partjái; de a kit keres, nem találja. Bizarr gondolat ez, bár nagy költő kezén talán nem volna erőtelen, de szerző kezén csak gyöngye vázlatot nyujt.

Három pályamű is van, mely egy kéz írása s egy szellem műve: *A magyar ifjúsághoz* (21. sz.), *Korcsköltészet* (22. sz.) és *A kerepesi temetőben* (23. sz.) címűek. Az elsőnek jeligéje: Hazám reménye, s az ifjúsághoz szól, meglehetősen általános-ságokkal, munkára serkentve azt:

Új ezred mesgyején
 Légy szép való, ne hervadó remény.
 Hogy félrevetve azt a renyheséget,
 Melyből hazidra csak keserv szakadt,
 Munkád hevénél gyűjtsd föl régi fényed,
 Haló-porodban is hadd áldjanak
 Nyomodban járó nemzedékek!

A második a „modern titánok“ ellen fordul, kárhóztatva a „gallusra majmolt lantpengetést“. A harmadik élők és holtak egyesültét hirdeti a művelődés munkájában. Szerzőben a hazafias érzéssel a műveltség tisztelete párosul, de sajtáságos, hogy elmaradottságunkért a nyugati civilizatiót okolja. Esméi általában nem csak zavarosak, hanem olykor valótlank is. Versformái változatosak, technikája gyakorlatról tesz bizonyosságot, de szerkesztése gyöngye, verseinek menete ingadozó, a kiemelkedő pontok hiányzanak; egyes kifejezései nemcsak költőietlenek, hanem zavarosak is, mint „A métely, mely alattomban kutat“, — „Ádáz fuvalom“.

Gyöngye és költőietlen kitételek szeplősítik a 2. számút is, mely sorsunkat Babylonéval állítja párhuzamba. Kidolgozásán máskülönben némi gondot vehetni észre, de eszmét és érzést egyaránt csak kopott szólamokkal pótol.

Ezzel ellentétben a remény és munka, sőt egyenesen a gép és gyár himnusa a 15. számú; címe *Márctzius tizenötödikén*, jeligeje „1848“. Szerző a márcziusi napokhoz méltó képet keres a jelenben s talál is.

A minap egy gyárban jártam, szellős tágas műhelyekben,
 Rengő szij erdők suhogtak gyors iramatban felettem...
 Emitt esztergák forogtak, hosszú vasforgácsot hántva,
 Amott fűrők rontottak a siró-rivó aczélszalba...

A gépek közt magyar szót hall; lelkesülten fölkiált:

Magyar szó gépek zajában! Beh áradt szívem felétek,
 Magyar munka katonái, kékszubbonyos jó legények.

Kilépve onnan, káprázatot lát: a határt gyárakkal rakottan s úgy érzi, hogy „ragyogó mult, dolgos jelen, boldog jövő“ e nemzeté. Mint az idézett részletből látható, szerző szokatlan versformával él, trochaeusi lejtésű, 16 szótagos sorokkal, mintha párversenként négy keresztírmű ősi nyolczast olvasztana össze. Ugyanily formával talán csak Gáspár Imre élt eddig irodalmunkban. E hosszú sorok szinte az amerikai Walt Whitmann végételen sorait juttatják eszünkbe, melyeknek különben nálunk is akadt már utánczója. A mi a gondolatot illeti, az nagyon is általánosságban marad, inkább csak megjelölése az eszmének,

kidolgozása hijával. Márczius 15-ikével sem hozza szorosabb kapcsolatba e képet, mire pedig könnyű lett volna módot találnia az akkori és mai nép, a küzdelem akkori és mai eszközei rajzával. Ezek, a rövid, szinte töredék-vers, csonka sorait is ideszámítva, e költemény fogyatkozásai, mely pedig aránylag még a legsikerültebbnek tekinthető társai között.

Ennyivel talán eléggé meg van világítva e pályázat színvonala, melynek bírálói egyértelműleg a jutalom ki nem adását javasolják.

Jelentés a Wodianer-jutalmakról.

(Felolvasta *Heinrich Gusztáv* főtktár 1911 márcz. 27.)

Id. Kapriorai Wodianer Albert báró 1892 december 3-án kelt végrendeletében 50,000 kor. tőkeösszeget hagyott a M. Tud. Akadémiára, oly rendeltetéssel, hogy ez összegnek évi kamatai, két egyenlő részre osztva, tehát ezer-ezer korona, jutalmul adassanak évenként két oly néptanítónak, a kiket Akadémiánk e kitüntetésre legmúltóbbnak tart. A jutalomnak odaítélésénél figyelembe veendő a néptanítónak a gyermekek nevelése és tanítása körül kifejtett gyakorlati munkássága és buzgalma, a gyermekekkel való gondos és szerető bánásmód az iskolában és ezen kívül, tanításának helyes módszere és erkölcsi hatása; továbbá a tanítónak az iskolán kívül a felnőtt nép erkölcsének, értelmiségének és anyagi helyzetének javítása körül kifejtett gyakorlati fáradozása; végre egyéb, a tanító értékét és közbecsülését a társadalomban emelő tevékenysége.

Akadémiánk az Ügyrend 145. §-a értelmében felkérte a m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztériumot a tankerületi hatóságok ajánlatainak beszerzésére, mire hazánknak összesen 66 tankerületéből 60 tanfelügyelő összesen 96 jutalomdíjra érdemes tanítót hozott javaslatba (tavaly 56 tanfelügyelő 86 tanférfiút ajánlott). Az ajánlottak között van:

- a) felekezeti iskolai tanító 18 (tavaly 16),
- b) felekezeti isk. igazgató 14 (11),
- c) községi isk. tanító 3 (5),
- d) községi isk. igazgató 4 (3),
- e) állami isk. tanító 2 (6),
- f) állami isk. igazgató 51 (43) és 3 (2)

nyugdíjas tanító, a kik nem jöhetnek tekintetbe.

Az ajánlottak közt 27 olyan tanító van, a kik eddigelé vagy elő nem terjesztettek vagy pedig évekkal ezelőtt javaslatba hozattak ugyan, de a múlt évben az előterjesztésekben

elő nem fordulnak. Ellenben a múlt évben ajánlottak közül az idén kimaradt 3 (tavaly 14) tanító.

Nem küldött jelentést 9 tanfelügyelő (tavaly 8): Arad, Budapest, Csík, Hont, J.-N.-K.-Szolnok, Máramaros, Liptó, Nyitra és Győr. Jelentést küldöttek, de jutalomdíjra nem ajánlott 4 (tavaly 6) tanfelügyelő: Árva, Baranya, brádi és németbogsáni kirendeltség.

A bíráló bizottság, melynek elnöke a M. Tud. Akadémia elnöke, az idén is, az Ügyrend idézett szakasza értelmében, az Akadémia elnökei- és titkáraiból állott, és a bizottságba, felvilágosítás szolgáltatása végett, a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr kiküldötte Neiszer Antal titkár és Radnai Rezső osztálytanácsos urakat, a Magyarországi Tanítók Országos Bizottsága pedig Moussong Géza és Trájtler Károly igazgató-tanító urakat. Az elnök úr, a bizottság tagjainak meghallgatásával, a beérkezett ajánlatok áttanulmányozására és ezek alapján a részletesen minősítő táblázat elkészítésére az idén is Trájtler Károly igazgató urat kérte fel, a ki is a reábizott fáradságos és kényes feladatnak rendkívüli egyszerűséggel és lelkiismeretességgel felelt meg.

A bizottság f. évi márczius 20-án tartott ülésében beható vizsgálat alá vette a beérkezett ajánlatokban foglalt adatokat tanulságos és teljesen tájékoztató áttekintésben feltüntető minősítési táblázatot és figyelembe véve az ajánlottaknak úgy az iskolában kifejtett tanító és nevelő munkásságát, mint az iskolán kívül a felnőtt nép erkölcsének, értelmiségének és anyagi jólétének javítása körül tanúsított fáradozásait, az előadó javaslatát értelmében, teljes egyértelműséggel

Orsovszky Gyula róm. kath. igazgató-tanítót Nyíregyházán, a ki 1853-ban született Feleden és 1872-ben nyert tanítói oklevelet Egerben; 1876 óta róm. kath. igazgató-tanító Nyíregyházán; és

Mihály Gábor állami elemi iskolai igazgató-tanítót Beszterczen, a ki 1863-ban született Havadon és 1882-ben nyert tanítói oklevelet Székely-Keresztúron (1904-ben ipariskolai rajztanfolyamot is végzett Aradon); 1886 óta működik Beszterczen,

a kik a jutalomra első sorban érdemesek, ajánlja a M. Tud. Akadémiának az 1910-ik évi Wodianer-jutalommal való kitüntetésre.

Az előadó igazgató úr a kiváló tanítók nagy számára való tekintettel hatos jelölést mutatott be és megjegyezte, hogy az ezekben foglaltak mindegyike, mondhatni majdnem egyenlően, megérdemli a jutalmat. Az I. jelölésen kívül, melyet a bizottság magáévá tett, a többi öt jelölés a következő jeles tanférifiakat öleli fel:

II. *Szalay Sándor*, állami elemi iskolai igazgató-tanító Nagy-Kanizsán (szül. 1856); és

Nagy Ferencz, állami elemi iskolai igazgató-tanító Szegeden (szül. 1841).

III. *Lévay Imre*, 36 év óta ref. igazgató-tanító Hajdu-Böszörményen (szül. ?); és

Löwy Mór, izraelita elemi iskolai igazgató-tanító Iglón (szül. 1847).

IV. *Csighy Sándor*, állami elemi isk. igazgató-tanító Algyógyon, Hunyad megyében (szül. 1867); és

Zádor Gyula, róm. kath. tanító Sárosfán, Pozsony megyében (szül. 1854).

V. *Sziller Károly*, 34 év óta róm. kath. igazgató-tanító Nagyikindán (szül. ?); és

Törös Sándor, állami elemi isk. igazgató-tanító Beregszászon (szül. 1864).

VI. *Uhrin Károly*, ágost. evang. elemi iskolai tanító Békés-Csabán (szül. 1869); és

Máthé József, állami isk. igazgató-tanító Maros-Vásárhelyt (szül. 1865).

Midőn a bizottság most az előadottak alapján *Orsovszky Gyula* és *Mihály Gábor* nagyérdemű tanfériaknak a Wodianer-jutalommal való kitüntetését javasolja, egyúttal kéri a M. Tud. Akadémiát:

1. fejezze ki köszönetét a vallás- és közoktatásügyi m. kir. minisztériumnak, valamint a Magyarországi Tanítók Országos Bizottságának a bírálati anyag beszerzéseért és azon becses felvilágosításokért, a melyeket képviselője a bíráló-bizottságnak adott; Trájtler Károly igazgató úrnak pedig a minősítési jelentésnek szakavatott és teljesen megbízható kidolgozásáért; —

2. terjessze fel a tanfelügyelők ajánlatait és a bizottságtól készített, illetve elfogadott minősítési táblázatot a vallás- és közoktatásügyi minisztériumhoz esetleges további felhasználás végett; —

3. értesítse *Orsovszky Gyula* és *Mihály Gábor* igazgató-tanító urakat, hogy a M. Tud. Akadémia őket a Wodianer-jutalomra érdemesítette; egyúttal kérdeztesse meg a kitüntetett tanfériákat, hogy személyesen akarják-e f. é. április 24-én, az Albert-napját követő összes ülésen, a jutalmat átvenni, vagy pedig a jutalomdíjnak postai megküldését óhajtják.

Az összes ülés e jelentésben foglalt javaslatokat egyhangúlag elfogadta.

A lex commissoria pignorum a görög papyrusokban.

(Dr. Kiss Géza felolvasásából 1911 január 23-án.)

A néhány évtized óta nagy szorgalommal folytatott papyrologiai kutatások eredményes megvitatása újabb érintkezési pontot hozott létre a *római jogtörténelem* és a *classica philologia* tudományára között.

A papyrusanyag feldolgozásánál nagy szerepet játszanak a *jogi tartalmú* okiratok, melyek értelmezése az *egypto-hellén* és közvetve a *római jog* történelmének ismeretéhez új és értékes adatokat szolgáltat. (V. ö. e pont általános jellemzéséül *Wenger*, *Papyrusforschung und Rechtswissenschaft*. Graz, 1903. 9. s k. o., valamint *A római jogról* cz. értekezésemet. *Jogállam*, 1910. évf. 4—5. f.) Természetes egyfelől, hogy e munkánál a jogász a *classicus philologus* segítő munkájára szorul, mert az összes további vizsgálódásoknak alapját a túlnyomó részben görög szövegű papyrusanyag kibetűzése és lefordítása adja meg. Ámde viszont a jogász számára is fontos szerepkör marad fenn, a minnek másfelől a nyelvtudomány veheti hasznát.

A felszínre került és kibetűzött kész anyagnak érdemben való méltatása, tekintettel a jogi okiratok nagy tömegére, *jogászi* munka.

Ennek sikeres teljesítése múlhatatlanul megköveteli azt, hogy a jogrendszer alapfogalmaival, a jogtörténelmi összefüggésekkel, valamint az okiratok tartalmának jogi természetével tisztában legyünk. Nemcsak a végső következmények levonásánál és az egész anyagnak jogi felhasználásánál érvényesülnek ezek az ismeretek, hanem igen gyakran már a philologus munkáját is megkönnyítik. Egy-egy tisztán jogi jelentőségű fordulat akárhányszor döntő fontosságú az egész okirat értelmezésénél. Íme, az a pont, melynél a *classica philologia* veszi megbecsülhetetlenül nagy hasznát azoknak az eredményeknek, melyeket a jogász kutatása vetett felszínre.

A jelen értekezés alapjául szolgáló jogtörténelmi kérdés megvitatása is alkalmas arra, hogy néhány kifejezésnek, mint: a *ὑποθήκη*, *ὑπέλλασμα*, *ἀνασθεσις*. stb. értelmét közelebbről megvilágítsa.

I. A római jog történelmében ismeretes a lex commissoria pignorum intézménye, melynek értelmében záloggal biztosított kölesöszerződés esetén a hitelező kiköthette, hogy ha az adós pontosan nem fizet, a zálogtárgy a lejárat időpontjában az ő tulajdonába menjen át. Ily megállapodások — a mint ezt a római jogtörténelem tudománya nem is szünt meg állandóan hangoztatni — úgy a legrégebb, fiduciarius zálogjogi szerződéseknel, valamint később, a pignus és hypotheca idejében is általánosan szokásosak, nagyon elterjedettek voltak, de közelebbi adatok tekintetében forráshelyeink igen hiányosak.¹ *Constantinus* császár ugyanis 319-ben (321)² az ilyen kikötéseket egyszer — mindenkorra eltiltotta, álláspontját azzal indokolván, hogy „egyéb kizsákmányoló (uzsora) műveletek között leginkább ennek kegyetlensége súlyosbodik“.³ *Justinianus* e tilalmat fenntartotta,⁴ miáltal az egész intézményt a történelemnek adta át. A kompilátorok a justinianusi törvénygyűjteményből — a tilalomnak megfelelően — a lex commissoria pignorum minden legkisebb nyomát vagy maradványát is kirekesztették; innen van, hogy e legfontosabb forráshelyünk legfeljebb véletlenségből tartalmazhat reminiscentiát az intézményre nézve. Így azután a közelebbi részletkérdésekre nézve semmi határozott adatunk nem volt. Különösen nem volt felderíthető a legfontosabb kérdés: minő jogokra tett szert a hitelező, ha az adós a végső határidőt (προθεσμία) elmulasztotta, azaz: mire jogosítá őt fel az úgynevezett ἐμβάτευσις? birtokra-e, tulajdonjogra-e, avagy csupán az eladásra?⁵

A papyrus-anyag e kérdésekre nézve meglepően sok új adattal szolgál. Egész biztonsággal megállapítható, hogy a nemfizetés a görög jog szerint a tulajdonjog elestét vonta maga után.

Maga az eljárás, mely ilyenkor alkalmazást nyert, az eddig publikált okiratok alapján, úgyszólván tisztán áll előttünk, úgy hogy ennek leírása terén ma már újat alig lehetne mondani.⁶ Ámde a részletek terén ma is számos bizonytalan pont látható.

¹ V. ö. *Warnkönig*, Archiv für die ziv. Praxis, XXIV. k. 5. s. k. o., 312. s. k. o., XXV. k. 60., 226., 420. s. k. o. — Irodalmunkban: *Vécsey*, A római jog institutiói, 7. kiad (1907) 318. o.

² Az időpontra nézve v. ö. *Warnkönig*, i. h. 357—358. o. és *Wessely*, Anzeiger der hist.-phil. Classe der kaiserlichen Akademie der Wissensch., Wien, 1901. 101. s. k. o.

³ C. Th. 3., 2., 1.

⁴ C. 8., 35. (34) 3.

⁵ V. ö. *Mitteis*, Reichsrecht u. Volksrecht, 1891, 440. s. k. o., *Hitzig*, Das griechische Pfandrecht, VI—82. o., *Szántó*, Wiener Studien, IX. 289. o.

⁶ V. ö. *Eger*, Ägyptisches Grundbuchwesen, 1909, 46—48. o. és az itt összeállított irodalmi utalásokat.

Az egészben véve tipikus végrehajtási eljárás nem egy esetben eltéréseket tüntet fel. Így vannak esetek, melyekben a tulajdonátruházás tényleges effektuálása ipso iure, a késedelem beálltával történik meg; más helyeken e végső cél elérése több közbeeső stádium, sajátos eljárás szabályok sorozata után történik. Ilyen jogcselekmény első sorban az *ἐνεχρησσία*, a foglalás, mely több esetben szerepel úgy, mint tulajdonátruházás formalitásának lényeges előfeltétele. A tulajdon átszállásával (*ἐπικαταβολή, μεταπαραστή*) egészen független perbeli cselekmény alakjában, mint az egész eljárás egyik önálló stádiumával találkozunk sok esetben. Ennek megfelelően következik be, hosszabb időköz letelével, ugyanily önállósággal az *ἐμβάρδεια*.

Mindeme stádiumok mellett még más, kétségtelenül az adós érdekében, illetőleg az eljárás szigorúságának enyhítése céljából alkalmazást nyert hitelezői jogcselekményeket is találunk; ezek az egész folyamatot szintén hosszabbították. Ilyenek: az *ἀνανέωσις* és a *διαστολιζόν*, melyek értelmének megállapítása sok vitára adott alkalmat. Nagyon valószínű, hogy a két jogi műszó — a régi jogtételekben különben is gyakran tapasztalható tautológiával — a *megintést* fejezik ki (*ἀναεῶσον* = interpellare; *τέλλω, διαστέλλω*-ra nézve v. ö. *Sollész—Szimnyi*, Görög-magyar szótár, Sárospatak, 1875. h. o.); néhol felmentik a hitelezőt e jogcselekmény kötelezettsége alól, ezáltal is szigorítván az eljárást, más helyeken a „normális“ lefolyást szemlélhetjük.

II. A felmerült ellentétek magyarázatára számos megoldási kísérlet merült fel.

1. *Wessely* teoriája szerint (Anzeiger, i. h.) a *lex commissoria* szigora folytonosan nőtt; épp erre mondta Constantinus is: „*crescens legis commissorie asperitas*“. Összehasonlítva három idevágó papyrus. *a*) P. Oxy II. 274 (89—97 p. C.), *b*) P. Fior. I. i. (153 p. C.) és *c*) P. Rainer 28. (három évszázad p. C.), megállapítja, hogy az *első* esetben még igen nehézkes, lassú, azaz az adós érdekében alakult ki az eljárás. Ott van először is *a*) a *felszólítás*, a mit hatósági közeg igazol, a megfelelő illeték befizetésével egyetemben, *b*) a tulajdonátruházás, ennek megfelelően a telekkönyvi bekebelezés, ott azután *c*) a birtokbavétel.

A *második* okiratban az eljárás jóval rövidebb lefolyású; az egyes jogi cselekmények itt alakiságokká redukálódnak. Az *ἀνανέωσις* és *διαστολιζόν* elmarad.

Végül a *harmadik* okiratban a hitelező az adós zálogul adott dolgát minden közbeeső cselekmény nélkül „véglegesen okkupálja“.

Wessely e teoriájához mindazonáltal nem járulhatunk hozzá, mert az ő három okirata önkényesen van induktív következtetés

ezéjából kiválogatva. A rendelkezésre álló egész anyag megcáfolja az ő álláspontját. P. Fior. I. 86. tanúsítja, hogy már Kr. u. 82-ben (tehát az ő általa felhozott legrégebb okirat idejénél is korábban) találkozunk az eljárás lehető legszigorúbb nemével. Viszont a P. Fior. I. 56-ban közölt okirat Kr. u. 234-ből való és az eljárás itt mégis a lehető leglassúbb, azaz az adósra nézve a legkedvezőbb. Mellőzve ezúttal még számos más felhozható példának felsorolását, megállapíthatjuk, hogy a „crescens asperitas“ ez értelemben nem mutatható ki, hanem kezdettől fogva találkozunk enyhébb és szigorúbb esetekkel.

2. Több hitelt érdemelnek *Eger*¹ és *Rabel*² teoriái. Szerintük elvi különbséget kell tenni — az eljárás szóban forgó szigorúsága szempontjából — ὑποθήκη és ὑπάλλαγμα között. Az előbbi volna a gyors kielégítésre vezető zálog, melynél az ἐμβάδεια nyomban beáll, míg az utóbbi a kielégítést kérő hitelezőt sokkal jobban kötné a hivatalos hatóság közreműködéséhez; itt — éppen úgy, mint a zálog nélküli végrehajtásnál — mindenekelőtt ἐνεχυράσις (foglalás) nyer alkalmazást; ennek alapján áll be a tulajdonjog átszállása, majd, egészen külön cselekménnyel, az ἐμβάδεια.

E teoriában annyi feltétlenül helyes, hogy ὑποθήκη és ὑπάλλαγμα között különbséget kell tenni. Ámde a megintés fenn vagy fenn nem forgása mégsem e különbségtől függ.

Épp úgy találunk ὑποθήκη-ket megintéssel, mint ὑπάλλαγμα-kat a nélkül. Sőt nem egy ὑποθήκη-nél tapasztaljuk, hogy a megintés, tulajdonátruházás és birtokbavétel között tekintélyes időtartam is múlik el, a mi az eljárás lassúságát bizonyítja. *Eger* és *Rabel* legfőbb bizonyítékai sem szólanak mellettük: P. Oxy III. 485. és P. Fior I. 86.

III. A rendelkezésünkre álló anyag elfogulatlan vizsgálata azt mutatja, hogy a hitelező és adós helyzetének a papyrusok jogában tapasztalható különbözőség a felek kikötése szerint váltakozott. Ezért kell az egyes okiratokban a lex commissoriát kikötő különös *clausulákat* közelebből szemügyre vennünk, a mit a kérdés eddigi irodalma indokolatlanul mulasztott el.

Egy bizonyos, hogy a tulajdonjog eleste mindenkor bekövetkezik, a mikor csak késedelem áll be. Hogy azonban a tényleges érvényesítés miképen történik, ez már a clausula fennforgásától, illetőleg tartalmától függ.

Összegezve pedig az e téren tett megfigyelések eredményeit, megállapítható:

¹ Grundbuchwesen, 47. o. 4.

² Verfügungsbeschränkungen des Pfandgläubigers, 1909, 28. és 73. o.

1. Mindazokban az okiratokban, melyek clausulát *nem* tartalmaznak, a tulajdonjog elesik ugyan és a hitelező jogkörébe megy át, de a *rendes* folyamat nyer alkalmazást, megintési eljárással, foglalással, tulajdonátírással és végül birtokbavétellel.

2. A clausulával ellátott okiratokban:

a) A hol a szokásos clausula kivételes eljárás jelzése nélkül található, ott τὴ νόμιμα szabályszerűen nyernek lebonyolítást; ezek az esetek a clausula nélküliekkel lényegileg megegyeznek.

b) Kivételes, egyes jogcselekmények mellőzésével alkalmazott gyorsabb és szigorúbb eljárás mindig csak egészen kifejezett kikötés esetében tapasztalható.

Az eljárás részleteire nézve fennállott szabályszerű eljárás (τὴ νόμιμα . . .) úgy látszik, nem birt ius cogens, hanem csupán ius dispositivum jellegével. A felek az egyes kauteláris intézkedések igénybevételéről lemondhattak. Ha azonban semminemű kifejezett intézkedést nem tettek, avagy a szokásos clausulát vették be az okiratba, ez a *rendes* eljárást vonta maga után.

c) Clausula csakis a ὑποθήκη-knél fordul elő, a ὑπαλλογία-knál nem. Nyilvánvaló tehát, — és ebben van *Egei*-nek és *Rabel*-nek igaza — hogy a két megjelölés a zálogjognak csakugyan két külön formáját illeti.

A lex commissoria kikötése kétségtelenül emlékeztet arra, hogy valamikor ennek kifejezett kimondása szükséges volt. Nagyon is kézenfekvő tehát, hogy a ὑποθήκη oly alakja a görög zálogjognak, mely valaha, egykor, nem járt szükségképen a lex commissoriával. A nép szokása azonban, úgy látszik, ragaszkodott e kikötéshez, állandóan alkalmazván azt; még akkor is, mikor már úgyszólván elő sem fordult olyan eset, mely a lex commissoriával együtt ne járt volna. A zálogjog *korábbi* alakja, a ὑπαλλογία ezt a sajátságot mindvégig megtartotta.

A ὑπαλλογία — a források utalása szerint — a későbbi alakot jelenti,¹ mely a római jog behatása alatt fejlődhetett ki. Ekkor már a lex commissoria annyira általános, magától értetődő volt, hogy különös kikötés hiányában is alkalmazták, támaszkodva a római felfogás ama finom distinctiojára, hogy „etiam tacite conveniri potest“, azaz: a szokásos hallgatólág kikötöttnek tekintendő.²

A lex commissoria a régi római zálogjogban sem értetődött magától, hanem csak különös kikötés alapján nyert alkalmazást.

¹ A ptolemaeusi okiratokban még nem szerepel, csupán a római uralom ideje alattiakban. L. *Hitzig*, i. h., *Rabel*, i. h. 75. s k. o.

² L. e pontra nézve „Interpretatio és szokásjog a római magánjogban“ cz. értekezésemet (Magyar Tud. Akad. Ért. a társadalomtud. köréből. XIV. k. 3. f. 19--20. o.).

De szokásossá válván, létrejött a *lex commissoria tacita* intézménye, épp úgy, a mint ezt a *ius distrahendi*-nél, az *invecta et illata*-t terhelő bérbeadói zálogjognál stb. láthatjuk. A ὀπάλ-λαγμα formája is ezt a stádiumot tünteti fel a *lex commissoria tacita* felismerése terén: általános usus-sá válván, annak különös kikötése elmarad.

Mig a ὀποθήκη, úgy látszik, mindvégig megtartotta a régi formását; ragaszkodván a különben már egészen fölösleges *elausula* kimondásához akkor is, ha nem akart kivételes eljárást statuálni. Természetes azonban, hogy érdemileg csakis úgy bírt jelentőséggel, ha a szokásos eljárási folyamatot változtatni (rendszerint: szigorítani) akarta.

A fokozatos szigorítást, mint láttuk, egyáltalán nem lehet megállapítani a későbbi történelmi fejlődés folyamán sem. A „*crescens asperitas*“ nyilvánvalóan inkább subjectív érzése Constantinusnak, semmint az objectív tények megállapítása. A *lex commissoria*-ban rejlő „*asperitas*“ mindinkább „nőtt“ annak a császári törvényhozási politikának szemében, mely a keresztény egyházi befolyás hatása alatt, az állami védelemre szoruló, aránylag gyengébb osztályt főleg a nyílt és burkolt *uzsora* csapásai ellen oltalmazni igyekezett. A *lex commissoria uszora*-jellege elvitázhatatlan, érthető tehát, hogy „*miseri homines*“ érdekét szem előtt tartó — mondhatni *szociális* — törvényhozásnak első sorban ebbe kellett beleütköznie.

Bacsányi János akadémiai tagsága.

Az Akadémia 1843-ban Horváth Mihály, Bugát, Szontagh Gusztáv, Vállas, Vásárhelyi, Péczely, Balogh Kiss Károly, Jerney János, Tarczy Lajos, Luczenbacher, Czuczor, Gebhardt, Vörösmarty, Sztrokay Antal, Fáy András és Schedel ajánlatára* megválasztotta levelező tagjául Bacsányi Jánost, az ajánlás szavai szerint „a magyar irodalom egyik érdemtelen veteránját“.

Az Akadémia régi kötelességét teljesítette, midőn a 80 éves költőt és író-t „a literatura egy régibb s kevésbé biztató korszakában tett érdemeiért levelező-tagi oklevéllel“ tisztelte meg. Ezzel az indokolással adta tudtára a választást Teleki József elnök, de a levelet Schedel fogalmazta (Főtitkári iratok 1843. év 57. sz.), elégtelent szolgáltatva a régi ellenfélnek, a kit azért többször szigorúan megbírált.

Bacsányit azonban e választás nem hatotta meg. Az 1843

* Horváth Mihály írta az ajánlást.

október 23-án elküldött s fentérintett elnöki levélre nem válaszolt, úgy hogy a titoknoki hivatal november 29-én megreklamálta feladott levelét. A német nyelvű „Nachfrage-Schreiben“-ből kitűnik (Főtitkári iratok 1843. év 57. sz.), hogy a bécsi postahivatal tovább szállította a küldeményt, a linzi pedig kézhez adta, a mit Bacsányinak is el kellett ismernie, saját kezével ezt jegyezvén oda:

Erhalten habe ich das Schreiben wohl, aber wegen Unpässlichkeit noch nicht beantworten können.

Linz, den Xber 1843 Batsányi.

Bacsányi azonban nem válaszolt, hogy elfogadja-e a választást, még akkor sem, mikor Toldy 1844 febr. 3-án erre felkérte, sem akkor, midőn márcziusban Lukács Mórész segédjegyző kérte válaszát, figyelmeztetvén őt egyúttal arra is, hogy ha nem felel, az akadémiai határozatok értelmében fél év után választása megsemmisül, „a társaság pedig igen fájdalmasan érezné, ha ezen kivételt nem szenvedő határozat erejénél fogva kegyedet, kinek nevével saját díszét nevelni kívánta, tagjai sorában nélkülözni kénytelenítették“.

Midőn az 1844. évi április 29-iki kisgyűlésen (123. sz.) Schedel bemutatta a megválasztott tiszteleti, rendes és levelező tagok nyilatkozatait, hogy a választást örömmel vállalják, bejelentette, hogy Bacsányi — noha az elnöki levelet elismervénye szerint megkapta — több felszólítás után sem válaszolt. Mivel fél év elteltével ily esetben a választás megsemmisül s Schedelnek hivatalos jelentésébe az új tagok neveit fel kellett vennie. határozatot kért arra, hogy a szabályzat e szakasza Batsányira foganatba vétetik-e. A kisgyűlés úgy határozott, hogy „Batsányi Jánosra nézve annak elhatározása, ha valjon ő agg kora, távol lakása, az irodalom körül szerzett érdemei és egyéb kivételes körülmények tekintetéből a kérdéses szabály alól ki nem veendő s válaszának elkésése vagy éppen elmaradása mellett is tagnak nem tekintendő-e, jövő nagygyűlésre halasztassék“.

Az 1844. évi nagygyűlés (decz. 24.) (76. p.), Bacsányi agg korát tekintvén, őt „a kérdéses szabály szigorúsága alól kivenni s tovább is levelező tagjának tekinteni kívánta“.

Bacsányi minden bizonynyal azért nem fogadta el a levelező tagsági választást, mert neheztelt az addigi mellőzésért és valószínűleg keveselte a levelező-tagságot. Ezt bizonyítja némileg Szalay Lászlónak egy levele. Szalay 1840-iki külföldi útjában felkereste a Linzbe internált Bacsányit s véleményét s látogatásáról a következő szavakkal fejezi ki Bonnból gr. Teleki Józsefhez, az Akadémia elnökéhez, 1840 május 9-én irt levelében: „Linzben három estét töltöttem Batsányinál. A 76 esztendőös magas termetű öregnek szemei, ha borzongodik és haragra

gyúl, még villogni is tudnak s fájdalom, hogy villogtak, midőn az academiáról szóltok. Nem lehetne az érdemes aggastyán a társaságnak tiszteleti tagja? Bocsnátot, Kegyelmes Uram, e kérdésemért. Nem ismerek fájdalmasabb látványt a literatura körében, mint olly öregét, kit annak gondolatja kínozt, hogy az ifjabb ivadék érdemeit nem becsüli, mint illik“ (Főtitk. iratok 1840. év 4. sz.).

Azt hiszem, e levél magyarázza meg azt, hogy három évvel később megválasztották Bacsányit levelező taggá, de sejteti azt is, hogy Bacsányi a választást keveselte.

Nem is válaszolt. Oklevele ma is ott van az Akadémia főtitkári iratai közt. (1847. év 21. sz.) 1849-ben Toldy fel akarta keresni, hogy személyes érintkezéssel kibékítse, de már csak sírjához mehetett. Az Akadémiában ő mondotta az aug. 5-iki kisgyűlésen fölötte az emlékbeszédet, mint írja, „szivem ösztönéből, hogy azzal irántam legalább árnyékát békéltessem meg“.

Viszota Gyula.

Jegyzőkönyvi melléklet.

Jelentés az Ipolyi-pályázatról.¹

Az Ipolyi Arnold alapítványából kitűzött tételre: „*Adassék elő a cseh huszita mozgalmaknak és uralomnak története Magyarországon*“, két pályamű érkezett.

Az 1. számú pályamunka jeligeje: „*Verbum non amplius addam*“.

Szerző valósággal ajtóstul-kapustul ront be arra a területre, a melyen munkálkodni akar. Nem állítja be a kérdést világtörténeti milieube, a melyből kiderülne, hogy a korviszonyok miként törték meg az utat Husz János föllépéséhez. Szerző már műve nyolczadik sorában Husz Jánosról tárgyal, anélkül, hogy az előzmények pragmatikus előadásával megértetné a bekövetkezett eseményeket.

Az I. fejezet Husz János föllépését, működését és sorsát, majd Zsizska János szereplését, a táboríták szervezkedését, pusztítását és a prágaiakkal folytatott viszálykodását öleli fel Zsizska haláláig.

Szerző már e fejezetben felhasználja a cseh forrásokat is. De éppen ezért meglepő, hogy a kérdést nem fogta meg mélyebben és a tárgyat nem világította meg szemléletesebben. Az egész fejezet nagyon vázlagszerű. Elmélyedést, szélesebb látókört hiába keresünk benne.

¹ Tévedésből maradt a közlése ily későre. Szerk.

A II. fejezetben szerző Zsigmond császár- királynak a cseh huszitákhoz való viszonyát ismerteti s helyesen állapítja meg, hogy a husziták, a Nagy Prokop és Tovacssovsky János által kieszelt tervezet szerint, Magyarország határát nagyobb csapattal 1428 febr. havában lépték át először. Útjukat főbb pontjaiban végigkíséri, közben megemlékezvén a huszita székértáborról is. Megismerjük e fejezetből a husziták 1430., 1431. és 1433-iki betöréseit hazánkba, itteni foglalásaikat, egymásközötti viszálykodásaikat és Zsigmond király alkudozásait s kísérleteit, melyekkel velök szemben a kiegyezés ügyét dűlőre juttatni iparkodott.

A III. fejezet az Albert király halálát követő időt öleli fel. Megtudjuk belőle, hogy a kitört pártviszályok közben Erzsébet özv. királyné miként hívja be Giskrát; ez hogyan alapítja meg és tartja fenn uralmát; a bányavárosok minő szerepet játszanak a polgárháborúban; Ulászló és hívei miként mérkőznek Giskrával és alkaptányáival; közben minő alkudozások és egységek jönnek létre; s Hunyadi János országkormányzó miként jár el Giskrával szemben. Közben ügyet vet szerző a cseh husziták föllépésének társadalmi és nemzetiségi hatására is, melyet részben még a mai tényekben is fölismer.

A IV. fejezetben szerző a husziták sorsát ecseteli Hunyadi Mátyás király korában. Giskra ellenséges, majd békés és ravasz szerepe, Mátyás király erélyes föllépése, a magyar hadak sikerei, Giskra alkaptányainak makacs küzdelmei, a béketárgyalások, a husziták leveretése és uralmuk hatásának fejtegetése zárják le a pályaművet.

Szerzőnek 178 ivoldalra terjedő műve kétségkívül sok becses anyagot ölel fel: de a maga egészében nem az, amit akadémiai pályamunkától várunk. Az előszóban említi ugyan szerző, hogy „a levéltári és a jegyzetekben található folyóiratok anyagán kívül“ ezt meg ezt a 95 nyomtatott művet használta: de a mit nyujt, kevés is, hézagos is, egyes részeiben nem tudományos értékű, alapjaiban pedig többször megbízhatatlan. A Magyar Tud. Akadémia a pályatétel kitézésekor nem ilyen munkára gondolt. A mai történetírás fejlettségének megfelelőleg az volt a remény, hogy a magyarországi és cseh történeti források kihasználásával, módszerében és tartalmában szigorúan tudományos munka kerül versenyre. Ez a pályamű ezt a várakozást nem igazolja.

Megengedjük, hogy szerző az említett 95 nyomtatott művet használta is. Annyi bizonyos, hogy szerzőnek a pályamű megírása nem kis munkájába kerülhetett, hiszen nagyon gyakori hivatkozásai és a pályaműnek részletei sok műnek a használatára utalnak. De más részről az is tény, hogy a kiadott kútfők és feldolgozott munkák mellett keveset merített a legértékesebb

forrásból, a kiadatlan oklevelekből. Pedig éppen erre lett volna legnagyobb szükség, hogy eddigi tudásunk az anyag szempontjából részleteiben oly mértékben bővüljön, a mely az eddigi kereteket áttörve, lehetőleg teljes képen tárja elénk a husziták magyarországi történetét. Igaz, hogy szerző a körmöcbányai városi levéltár idevágó kiadatlan anyagát értékesítette, sőt az egyes okleveleket egész terjedelmükben közli is. Az önálló kutatás szempontjából ez szerzőnek kétségkívül legnagyobb érdeme, főleg ha meggondoljuk, hogy a bányavárosok Giskra révén mily nagy szerepet játszottak a huszita mozgalmakban. Érdeklődése elvezette szerzőt még a selmeczbányai, zólyomi és talán még más városi levéltárba is. De szerzőt eme levéltári útjában, az ellenőrzés szempontjából, már éber figyelemmel kell kísérni, mert hivatkozásaiban az egyes okleveleket Kassa város és Jászó levéltárában emlegeti (pl. 148. l.); pedig ezeket az okiratokat ő sem Kassán, sem Jászón nem olvasta, hanem velök csak egy kis értekezésben találkozott (42. l.), a melynek sem szerzőjét, sem címét (*Tóth-Szabó Pál*: Giskra) az ég minden kincseért meg nem nevezné, hanem mindig csak ily czímen szól róla: „Értekezések a tört. tud. köréből XIX. 10.“ De szerzőt bűvarkodó hajlama még Budapestre is elhozta, hogy az Országos levéltár és a Magyar Nemzeti Múzeum nagy értékű gyűjteményeit is tanulmányozza. A pályamű több ízben említi is az Országos levéltár diplomatikai osztályának számát a szokásos (Dl.) jelzéssel: de hivatkozik a Nemzeti Múzeum okleveleire is. Pedig ez szerzőnél pusztá szemfényvesztés. Hivatkozásait egybevetettük az említett „Giskra“ című dolgozattal. S az eredmény az, hogy szerző az Országos levéltár és a Magyar Nemzeti Múzeum oklevélszámaint abból az értekezésből meríti. Bizonyosság kedvéért közlöm az egyezést. Pl. Pályamű 105. l. Dl. 14058 = Giskra 52. l. — Pályamű 106. l. Dl. 14244 = Giskra 52. l. — Pályamű 106. l. Dl. 14410 = Giskra 53. l. — Pályamű 132. l. Dl. 14636 = Giskra 53. l. — Pályamű 132. l. Dl. 15532 = Giskra 54. — Pályamű 146. l. Dl. 15278 = Giskra 41. l. — Pályamű 148. l. Dl. 15278 = Giskra 42. l. — Pályamű 151. l. 3. jegyz. = Giskra 44. l. jegyz. — Pályamű 135. l. 2. és 3. jegyz. = Giskra 34. l. 5. és 6. jegyz. — Pályamű 164. l. 2. jegyz. = Giskra 50. l. 2. jegyz.

Ennek a bámulatos egyezésnek az nem szolgálhat magyarázatául, hogy szerző is, meg a „Giskra“ írója is ugyanegy levéltárból azért használtak fel ugyanazokat az okleveleket, mert mind a ketten ugyanarról a tárgyról dolgoztak. Hiszen az említett dolgozat szerzője csak Giskrával, a pályamű írója meg a husziták magyarországi történetével állott szemben, mint irodalmi feladattal. Tehát a pályamű szerzőjének az Országos levéltár és

a Magyar Nemzeti Múzeum oklevélananyagából a huszitákra eső részt kellett volna átbüvárkodnia. Ezeknek az okleveleknek a száma pedig itt több százra rüg. S így ha ezeket szerző tanulmányozta volna, seregestől találnánk művében olyan hivatkozásokokat is, melyeknek a „Giskra“ című dolgozatban nyoma sincs.

Szóval tény az, hogy szerző minden hivatkozása ellenére sem vizsgálta át az Országos Levéltár és a Magyar Nemzeti Múzeum okleveleit. S ez a nagy baj. E két kincses bányában végbemenő munka nélkül a kitűzött pályatételről a mai követelmények színvonaláig emelkedő művet írni nem lehet. S így szerző e nagy mulasztásával már maga eldöntötte pályaművének sorsát a Magy. Tud. Akadémia színe előtt.

Az önálló kutatásnak eme elengedhetetlen munkája helyett szerző a 95 nyomtatott mű között *Jósikának* „A csehek Magyarországon“ című regényét tanulmányozta és értékesíti (97. és 175. l.); továbbá a látszatra hálásaknak ígérkező vármegyei monographiákat (Bars, Gömör, Hont, Abauj, Nyitra, Pozsony) vette művének forrásául. Pedig azok a megyei monographiák a művelt nagy közönség tájékozására készültek s ezt a feladatot meg is oldják; de korán sem hivatásuk, hogy az önálló történelmi kutatásnak forrásául szolgáljanak. Éppen ilyen nem kütfői jellegű művek használatára részben megingatja a bizalmat az iránt, a mit szerző pályaművében nyújt.

Nem mulasztjuk el hangsúlyozni, hogy szerző, a pályatétel követelménye szerint, cseh történelmi forrásokat is használt. A belőlük meritett anyag természetesen nem tudta pótolni ama hiányt, melyet a magyarországi kiadatlan oklevelek tanulmányozásának elmulasztása okozott.

A pályamű előadása folyékony; a nyelvezete nem tösgyökeres magyar ugyan, de elég jó.

Mivel szerző feladata megoldásánál az Országos Levéltár és a Magyar Nemzeti Múzeum okleveles anyagát nem használta fel s e helyett olyan műveket is értékesített, melyek szigorúan tudományos munka forrásai nem lehetnek; s mivel eszerint nem igazi tudományos művet írt, — pedig a pályázati feltételek szerint „jutalomban csak absolut becsü mű részesülhet“: *a jutalom a „Verbum non amplius addam“ jeligéjü pályaműnek nem adható ki.*

A 2. számú pályamű jeligéje: Benatky-Jerusalem. Terjedelme 728 ivoldal. Tekintélyes kötet, mely már nagy méreteivel bizalmat kelt. Ezt azután a tartalom igazolja is.

A pályamű felszerelése meggyöz róla, hogy szerző nagy előkészülettel fogott a rá várakozó feladathoz. Megfelelő előtanulmányok után sorra járta a Felvidék városi levéltárait, melyek között főleg Bártfa, Kassa és Körmöczbánya gyarapították nagy

eredményenyl gyűjteményét. Ezenfölül átbúvárolta az Országos Levéltárt és a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárát, a holszebbnél-szebb anyag kínálkozik a történetírónak.

Ily értékes bányákból kiaknázott anyag várt megmunkálásra, midőn szerző műve megírásához látott.

A pályamű tartalma három könyvre oszlik :

I. A huszita mozgalmak Csehországban. — II. A cseh-huszita mozgalmak története Magyarországon. — III. A cseh-huszita uralom története Magyarországon. — Függelékül szerző Oklevéltárt csatol a művéhez.

A pályamű széles alapon helyezkedik el. Történelmi reflexiókkal bevilágít szerző a XIV. századba, melynek levegője készítette elő a talajt Husz János részére. A pályaműnek bevezetésül szolgáló előzményeket természetszerűleg tömör, egységes. kerekded és összefoglaló képből szerették volna szemlélni. E helyett szerző 110 ivoldalon értekezik a csehországi huszita mozgalmak keletkezéséről, kifejlődéséről és megnyilatkozásáról, — s ez mind csak bevezetés a cseh-huszita mozgalmak magyarországi történetéhez.

Nem állítjuk, hogy a mit szerző ily rendkívüli terjedelemben bevezetésszerűleg nyújt, a maga egészében helytelen; sőt ellenkezőleg, — sok becses anyag van benne. Azonban sok benne — a pályamű célját tekintve — a fölösleges is. Így pl. egészen elmaradhatott volna a prágai érsekségnek Pardubiczi Ernő által végbement szervezéséről szóló fejtegetés. (12—14. l.) Hiszen a püspökségek és érsekségek egyházi szervezete mindenütt egyforma; szerző előadásában tehát semmi új vagy különös nincsen, s így hosszas elbeszélését mi sem okolja meg. Nincs helye a pályaműben Waldhauseni Konrád, Kremsieri Milics és Janowi Mátyás szerepe kimerítő rajzának (18—27. l.); a prágai egyetem szervezetéről szóló részletező fejtegetésnek (30—32. l.); Wichif, Husz János, a kelyhesek és táboríták tanai részletes tárgyalásának (33—35., 65—70., 99—100., 101—103. l.).

Ebből a nagy bevezetésből, vagy mint szerző nevezi, első könyvből megértjük a Husz Jánost megelőző korviszonyokat, a németek kiszorítását a prágai egyetemenről, a csehek állásfoglalását a pápákkal szemben, a prágai érsek és Wenczel király meghasonlását, a válság kitörését, Husz fellépését, viszonyát Wiclifhez, elítélését és elégetését, az elégetés hatását, a kehely elfogadását, a kelyhesek és táboríták megalakulását és szerepét, a husziták vallás- és erkölcsújító s szocialista törekvéseit és a táboríták ellenséges állásfoglalását a tudomány ellen s bibliapártoló irányát.

Eszerint szerző a bevezetésben tényleg előkészíti az olvasót

a mű tárgyának megértéséhez. Az anyagot is megbízható kútfők és feldolgozások alapján közli, olvasottságának és tájékozottságának bizonyosságát nyújtva. A tények megítélésében helyes úton jár, miként a Husz elégetésének előadása igazolja. Van azonban néhány hely, melyek megigazításra szorulnak. Így teszem Denifle híres művének megjelenése óta már nem lett volna szabad szerzőnek így beszélnie: „... a prágai egyetem is a prágai székeskáptalan iskolájából alakult át“. (30. l.) Azt is határozottan ki kellett volna szerzőnek mondania, hogy a prágai egyetemnek *kétségkívül* nem volt 30.000 hallgatója (32. l.). Nagyon felőtli, mert az egész pályamű szellemével, tudományos jellegével és a korviszonyok ismeretét feltételező tartalmával ellenkezik, ez az állítás: „... oltárnokok, e papi proletárok“ (16. l.). Ez a kifejezés azt mutatja, hogy szerző a középkor egyik legáltalánosabb intézményét nem ismeri. Ezek az oltárnokok, helyesebben oltáros-papok (altaristae) megyés egyházaknál, plébániákon vagy székesegyházaknál valamely oltárnál az ehhez kapcsolt miséket, egyházi szertartásokat és ájtatosságokat végezték: ezenkívül a megyéspap, a plébános, vagy a káptalan segítségére voltak a misénél, éneklésnél, zsoltósmázásnál, istenitiszteletnél és egyéb egyházi ténykedésnél. Dolguk tehát volt bőven. A kor buzgósa szülte ezt az intézményt; mert sok volt az alapítványos mise. Ezek végzésére pedig sok oltár és sok pap kellett. Nem hiába ették ezek a kenyeret; meg kellett ezért dolgozniuk. A proletár nevet tehát nem érdemlik meg.

Ha szerző ezt az első könyvet (bevezetést) mintegy felényi terjedelemben, a jelzett és még egyéb fölösleges részletek, továbbá a jegyzetben levő, sokszor egészen fölösleges latin nyelvű idézetek elhagyásával adja vala be pályázatára, akkor a bírálóknak a pályamű e részével sokkal kevesebbet kellene foglalkoznia. Szóval ennek a bevezetésnek az a hibája, hogy kellenél hosszabb, tele olyan részletekkel, melyeknek összefoglaló, bevezetés számba menő fejtegetésben nincs helyük.

A második könyvben (a cseh-husztita mozgalmak története Magyarországon) szerző először a cseh husztik elleni küzdelmet adja elő. A tárgyalás ott indul meg, midőn Zsigmond király a cseh trónt oly szándékkal foglalja el, hogy a husztikát visszatéríti vagy megsemmisíti. A husztikák elleni keresztes hadjáratok, ezek sikertelensége és visszahatása, a csaszlaui országgyűlés, a husztikák sikereinek megokolása és hadi szervezetüknek ismertetése, a husztikák és lengyelek s Zsigmond és a lengyelek viszonya, a husztikák első betörése 1428 február havában, a báseli zsinat előkészítése, a zsinat és a husztikák, a tausi kudarcz, egyes magyar urak szövetekezése a husztikákkal, az 1433-iki „compactata Pragensia“, az 1435-iki pozsonyi végzések, a

husziták kibékülése a katolikus egyházzal és a Zsigmond halálát követő események tanulságos útjelzői annak a becses tartalomnak, melyet a pályamű e része felölel. Eddigi tárgyalásainak záradékaul helyesen állapítja meg, hogy a husziták az egyház reformját nem érték el; a saecularisatiót nem Husz értelmében vitték véghez; a nemzeti eszmével sikerhez jutottak; a demokráciával meg csődöt vallottak. A politikai kapcsolatok szálainak lebonyolítása e könyvben is több helyütt, pl. a Lengyelországgal folytatott politika nagyon hosszadalmas. A pályamű arányai éppenséggel nem engedik meg, hogy ez a rész legyen a leg-hosszabb, — 152 oldal.

„Küzdelem a magyar husziták ellen“ cím alatt szerző elbeszéli, hogy nálunk legelőször a zágráb-egyházmegyei papok között látunk huszitát. Helyesen állapítja meg, hogy nálunk a huszita vallás a déli vidékeken s nem a Felvidéken terjedt el (286. l.); mert a Felvidéken a husziták fellépése éppenséggel nem vonzotta az embereket hozzájuk. Délen meg a lakosság az ő tetteiket nem látta; a schizmatikusok két szín alatti áldozása, a pápai tekintély elvetése és a papok nősülése meg amúgy is közel hozta őket egymáshoz. A husziták szociális hatása a parasztlázadás, melyet szerző találóan hasonlít össze a csehek mozgalmával. Érdekes a Márkai Jakab és Husz János párhuzamba állítása is. (297. l.) A Moldvába kivándorolt magyar husziták részére készült első biblia-fordítás szerzőinek nevére nézve helyes megjegyzéssel találkozunk a pályaműben. Mint jellemző tényit iktatjuk ide, hogy nálunk nem a kelyhesek, hanem a kommunisták táboríták tana terjedt el. (302—304. l.) Szerző rendszerint „minorita“-ról beszél. Helyesebb volna a magyar ferences vagy ferenczrendi. A mit a harmadik rendnek Pápan való megalapításáról mond (291. l.), nem egészen állja meg a helyét.

A pályamű harmadik könyve, vagyis „a cseh-huszita uralom története Magyarországon“ hosszú elmélkedéssel indul meg, mely Albert halála után a királyi szék betöltésének kérdését fejtegeti. (312—315. l.) Ha Magyarország politikai történetének megírása lett volna szerző feladata, helyén volna az eljárása. Mind a jelzett helyen, mind művének egyéb részeiben, a melyekre a maguk helyén rámutatunk, éppen ez a tárgy, a királyi szék körül felmerült alkudozások és bonyodalmak érdeklik szerzőt legjobban. Ezekről végére járhatatlan részletességgel ír. Úgy látszik, szerző e korszak politikai alakulataival egyéb tanulmányaiban egész részletesen foglalkozott s így kész anyagának beszövése könnyen rábeszélte magát.

Rámutat szerző, hogy Zsigmond, Albert, Ulászló és Erzsébet miként alkalmazza a huszitákat s főleg ez utóbbi miként bizza meg Brandeisi Giskra Jánost a vezérlettel, a kinek hazánk-

ban tartózkodásáról 1440 szept. 11-én értesülünk először. Giskra sikeres működése, a polgárháború, a diplomáciai és béke-tárgyalások, a fegyverszünet, az országgyűlési mozzanatok és a hadjárat rendszeres fejtegetésekben jelennek meg. Találó a jellemzése Giskrának, a kiről kimutatja szerző, hogy nem cseh nemzeti alak, mint volt Husz és Zsizska; hiszen szolgálatát először a német Habsburgoknak, majd a lengyel Ulászlónak, ismét a német Habsburgnak, végül Hunyadi Mátyás magyar királynak ajánlotta fel a saját hitsorsosai és vérei ellen.

Ulászló halála után ismét a királyi trón kérdése érdeklí szerzőt tizenöt ivoldalon át. (369—384. l.) A mint tárgyalása ebből a nagyon is tág mederből a husziták terére csap át, ismét helyes úton jár. Bőségesen fakadó forrásai nyomán érdekesen beszél el, miként jártak el Giskrával s ez hogyan bánt el pénzszerzés szempontjából a városokkal és magánszemélyekkel. Hunyadi Jánosnak országkormányzóságra jutását és a nemesség előtérbe nyomulását a demokratikus szellem győzelmének tulajdonítja. A Garaiak, Czilleiek és Ujlakiak harcát Hunyadi János ellen nem személyi, hanem elvi jelentőségűnek látja, mert voltaképen az olygarchák harca volt ez a demokratikus iránynyal. Hunyadi János kormányzóságának külpolitikai mozzanatait ismét nagyon részletesen fejtegeti. (411—415. l.) Giskra harcainak pontos feltüntetése után, a „Giskra és a bratrik“ című részben 468—477. lapokon ismét olyan dolgokról tárgyal, melyek voltaképen nem tartoznak a huszita uralom történetébe. Helyesen írja le Hunyadi és Giskra viszonyát s jól jellemzi a husziták különböző fajait, főleg a „bratrik“-k által alkotott nemzetközi államot s ennek veszedelmes voltát.

Hunyadi Mátyás megválasztásakor a királyi szék betöltése módjának okáról ismét hat oldalon át (515—520. l.) elmélkedik, kiterjeszkedve még II. Ulászló trónrajutásának kérdésére is. Hunyadi Mátyás eljárása Giskrával; Giskra lengyelországi tervei és ajánkozása s támadása itthon; Hunyadi Mátyás sikeres hadi működése Giskra ellen; Giskra ajánkozása Frigyes császárnál s az ő befoglalása a császárral kötött egyességbe; Svehla és társainak nyugtalansága és tönkretételük Kosztolánynál 1467 januárius derekán megbízható s mindig kútfőkkel támogatott tárgyalásban jelennek meg az olvasó előtt. Giskra halálát szerző 1468 vége és 1471 eleje közötti időre teszi; pontosabb megállapítást a források nem engednek meg.

A mit szerző műve végén (556—610. l.) „A cseh-huszita mozgalmak és uralom hatásai“ cím alatt ír, a leggyengébb része a pályaműnek. Szerző itt úgyszólván egészen kiesik a történetíró szerepéből. Fogja magát s lapszámra szóról-szóra idézi Czambel (559—563. l.), Safarik, Palacky, Tablic Bohusz-

láv. Pič, Hurbán Miloslav, Botto és Bartholomaeides (563—571. l.), Mockó János és Skultéty József (572—575. l.) iratait. Azután perbe száll velök és sajátságos — de nem történetírói — modorban kioktatja őket. (575., 576., 577., 580., 584., 591. és 602. l.) Majd az 584—586. lapokon ismét szájukba adja a szót.

Szerzöt e nem sikerült rész közlésében kétségkívül nemes czél, hazafias szempont vezette, midőn a megnevezett egyének tudományos vizsgálódás nélkül közrebocsátott dolgozatainak tartalmát egész részletesen bemutatta. Ez bizonyos mértékig menti ugyan szerzöt, de éppenséggel nem igazolja. Mert a szerzőnek ilyen nem hivatott ellenfelekkel folytatott perlekedése helyett az lett volna a kötelessége, hogy hatalmas kütfői anyagkészlete alapján a történetíró fejtegető előadásában összefoglalólag mutassa ki a huszita uralom hatását összes vonatkozásaiban. Ezt a célt szolgálja a pályamű 606—610. lapja, melyeket ha szerző a történelmi tényekből megállapítható adatokkal és elvonásokkal kiegészít, a huszita uralom hatása egész tisztán áll előttünk, az említett írók hasznavehetetlen állításainak teljes elhagyásával is.

Szerző művét határozott elismerésre méltó szorgalommal és általánosságban tudományos alapokon építi fel. Forrásairól hűségesen beszámol. A 204-ik oldalon azonban — bizonyára a másoló hibájából — mind a hat hivatkozás forrása elmaradt; a 442-ik oldalon meg érthetetlen okból nem nevezi meg az író, a kinek a szavait kilencz sorban szóról-szóra idézi. A rendkívül nagy számmal közölt jegyzetek beszédes bizonyosságai a pályamű tudományos voltának. Midőn azonban ezt különösen kiemeljük, nem hallgatjuk el a jegyzetekre vonatkozó észrevételeinket sem.

Mindenekelőtt megállapítjuk, hogy szerző nagyon sok latin szöveget közöl a jegyzetek során. Vannak esetek természetesen, mikor ily eredeti szöveg közlésére szükség van. De a pályaműben olvasható latin szöveg jó része biztonságosan elmaradhat.

A felhasznált oklevelekre való hivatkozásnál is sajátságosan jár el szerző. Elmondja, hogy az okleveleket ki, hol s mikor adta ki: s csak ezután jelzi, hogy hol és milyen szám alatt található. Pl. „Giskra Jánosnak Bécsujhelyben, 1445 júl. 12-én kelt levele Bártfához, Bártfa levéltárában 438.“ (376. l.) E helyett elég volna: „Bártfa város levéltárában 438“. Vagy pl. „A leleszi conventnek 1461 január 14-én kelt, hártýára írt, barnavörös zsinóron függő pecsétetes levele az Országos Levéltárban, dipl. oszt. 15532. (394. l.) E helyett elég volna: „Magy. Orsz. Levéltár Dl. 15532.“

Máskor meg és pedig nagyon gyakran, még ezzel sem elégszik meg szerző, hanem az oklevélből valóságos regestát csinál és ezt a jegyzetben közli. De lássuk példában, miként

Jegyzőkönyvi melléklet.

duzzadnak meg a pályamű jegyzetei. A szövegben szerző ezt írja: „Majd Nyitra megye déli részeire vetették magukat (a husziták); erős ostrom alá fogták Surány várát, igyekezetük azonban a vár parancsnokának, Bucsányi Ozsvátnak a vezetésén hajótörést szenvedett“. (247. l.) Ehhez a szöveghez szerző ilyen jegyzetet csatol: „Zsigmond király Nagyszombatban, 1435 május 18-án a pozsonymegyei Szelencs-pusztát adja Bucsányi Ozsvátnak. A puszta Harabori, másként Gelfalvai Péter birtoka volt, de mert Smihanszki János tapolcsányi kapitánnyal szövetségbe, hűtlenségbe esvén elvesztette. Nagyszombat levéltárában no 307“. (247 l. 6. jegyz.) Vagy pedig pl. a szövegben szerző azt mondja, hogy Hunyadi Mátyás „a sereg élére Nagy Simont állította“. (534. l.) Ehhez azután ezt a jegyzetet fűzi: „... *fideli nostro magnifico Simoni Magno de Zenthmarton supremo capitaneo genecium nostrarum parcium superiorum*... hagyja meg Mátyás király Budán, 1459 ápr. 24-én, hogy katonáit tiltsa el Bazini Imre gróf özvegye, Ilona asszony birtokainak pusztításától. Országos Levéltár, dipl. oszt. 15313“. (534. l. 7. jegyz.)

De nem folytatjuk. Így megy ez végig a pályamunkán. Nem állítjuk, hogy elvértve nincs helyén a szövegnek megvilágítása a jegyzetben. Nem is ezt kifogásoljuk. Hanem helytelenítjük szerzőnek amaz eljárását, midőn a jegyzetben az oklevélnek fölösleges leírását, vagy regestaszerű kivonatolását egész rendszeresen adja. Erre egyáltalán nincs szükség, a tárgyhoz nem tartozik, sőt a mű tárgyi egységét zavarja s az olvasó figyelmét idegen dolgokra tereli. Ha szerző az általa átvizsgált oklevelekről regestákat készített, hasznos munkát végzett; de azokat ne e műben, hanem vagy a Történelmi Tárbán, vagy másutt közölje.

A pályamű stylusa jó, de a simítás több helyütt elkel. Pl. 36., 251., 309., 404. és 411. l.

Az helytelen, hogy a tárgyalás folyamán a szöveg nem eléggé tagolódik.

A pályaműhöz csatolt Oklevéltár 63 oklevelet tartalmaz, a melyek közül eddig csak egy volt kiadva. Az oklevelek 1414 okt. 18. — 1471 febr. 6. között mozognak. Közlésök módja a tudományos követelményeknek megfelel; anyaguk meg becses.

Tekintetes Akadémia! Birálói tisztünkhöz hiven feltártuk a pályamű érdemeit és hibáit. Megállapítottuk, hogy a pályamű határozottan tudományos értékű; nagy szorgalom, odaadó munka és szakavatottság hozta létre. Hibája leginkább abban nyilvánul, hogy vannak benne fölösleges részek, a melyek eltávolításával a pályamű igazi nyeresége lesz történetirodalmunknak, mert eddigi tudásunkat új ismeretanyaggal bővíti.

Mindezek alapján tisztelettel indítványozzuk, hogy a jutalom a 2. számú, vagyis a *Benatky-Jerusalem jeligéjű pályaműnek, a mely abszolút becsű, kiadassék.*

Budapest, 1910 márczius 1.

Békefi Remig r. t.

Borovszky Samu l. t.

Folyóiratok szemléje.

1. A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE októberi számában Földes Béla *Proudhon* cím alatt egy fejezetet közöl az Akadémia kiadásában megjelenő „A socialismus” című munkájából. — Ezután Szeremlei Samu közöl értekezést *Hódmezővásárhely (1526—1848)* czíme alatt. A mohácsi vész után Hódmezővásárhely vidékén is, mint az ország többi török járom alatt álló vidékein a lakosság nagy mérvben csökkent, részint a férfilakosság leöldősése, részint a nők és gyermekek elhurczolása folytán, melyhez még a rabló csapatok fosztogatásai járultak. Aránylagos nyugalmat és gyarapodást a török kincstári birtokok, a városok mutatnak, mert nem voltak kitéve a török földesurak óriási zsarolásának. A török kiűzésére viselt háborúk nagy anyagi és véráldozatot követeltek a nemzettől, de a lakosság pusztulása sehol sem volt oly nagymérvű, mint Vásárhely tájékán. Békés megyében 1717-ben csak 573 család élt 11 községben. A XVII. század vége felé csak egyes rácz pásztorok vannak Vásárhelyen, de a háború elmúltával 1698-ban egyszerre 140 család tér vissza; a város polgárilag és egyházilag szervezkedik, csak református magyarokat és megmagyarosodott idegeneket fogad be. Rákóczi szabadságharca után pedig megindul a felföldi jobbágyoknak dél felé özönlése, mert a kormány minden letelepülőnek ingyen ad földet, Hódmezővásárhely vidéke is népesült, a városban nemsokára 600 ház áll fenn. A nyughatatlanabb elem ugyan elszökött, különösen akkor, mikor a közhatalmak nagyobdodtak, de a bevándorlás azt tetemesen felülmutta. Járványok, rossz gazdasági viszonyok miatt a népesség száma egész a legújabb időkig igen változatos képet mutat. óriási módon hullámzik, erre vonatkozólag szerző igen érdekes kimutatást közöl. Szerző ezután táblázatot mutat be, mely a város 1825—40-ig terjedő időre vonatkozó népszámlálási adatait tartalmazza, osztály, vallás és kor szerint csoportosítva. — A *Közlemények és ismertetések* rovatában *A biztosítási tudományok hatodik nemzetközi congressusának iratai* czímmel Havas Miksa közöl ismertetést. A most megjelent harmadik kötet a congressusi tisztikar és a résztvevők névjegyzékét, az ünnepi beszédeket, a jegyzőkönyvet, az előadók jelentéseit és a hozzászólásokat tartalmazza. Blaschke tanár előadásában a biztosítóársaságok ellenőrzésével foglalkozik, mi az állam kötelessége, hogy a polgárok

érdekei ne legyenek veszélynek kitéve. Magyarországon már 1894-ben készült erre vonatkozólag törvényjavaslat, de mind máig nem tárgyalták, míg csak erre néhány köztudomás szerint gyenge intézet összeomlása impulzust nem ad. Az előadó a francia eljárás felé hajlik, mely megszabja a minimális tartalékokat. A biztosítótársaságok tökeelhelyezéséről, különös tekintettel az újabb fejlődésre Ohnhäuser szolt, ki főképp azt a kérdést taglalta, milyen értékkel kell az értékpapirokat a december 31-iki mérlegbe bevenni. Pontos kérdése a congressusnak volt: A nyilvános (socialis) biztosítás díja és díjtartaléka. „A mathematikai risico“-ról Czuber referált. Ezután került sorra napjainkat oly annyira foglalkoztató kérdés, a gyengébb élettek biztosítása. Az előadó Klang fejtegetéséhez igen sokan szoltak hozzá. A congressus munkálataiban előkelő helyet foglal el a halandósági táblák kiegyenlítése, melyhez alapul Ring dolgozata szolgált. — Sidó a mult év nyarán Bécsben tartott *Lakásügyi congressus* eredményéről számol be. A feltett kérdések, melyekre a különböző országok jelentései érkeztek, a következők: Communalis lakáspolitiká, a hitel kérdése, családi ház vagy soklakásos bérház, milyen intézkedésekkel lehetne a kislakások építési költségeit csökkenteni és végül a lakásügy haladása az utolsó öt év alatt. A communalis lakáspolitikáról Wagner ulmi főpolgármester referált, az itt követendő elvekre a congressus megegyezésre jutott. A hitel kérdéséről is élénk vita fejlődött. Minthogy az építési hitel terén a nehézséget nem a tökehiány, hanem a helytelen hitelszervezet okozza, ennek rendezése elsőrendű feladat, az állam igyekezzék a hitelpolitikát irányítani, maga ne nyujtson kölcsönt, hanem csak jótállólul szerepeljen. A többi kérdéseket az idő rövidsége miatt már nem lehetett részletesen tárgyalni. A congressus tagjai délutánonként a bécsi lakásügyi intézményeket nézték meg. — (t. s.) *Hűtőipari congressus* czímmel ezen legújabb iparág haladásáról közöl ismertetést. A mai fejlett industrialismus igen megnehezítette egyes vidékek hússal és élelmiszerekkel való ellátását. A hűtőipar tette csak lehetővé, hogy messze tájról legyen szállítható a hús stb. A hűtőipar fontosságát bizonyítja az a körülmény is, hogy külföldön műszaki iskolákon már számos tanfolyamot tartanak. — H. G., a *munkásbaleseti törvényhozás új irányait az Egyesült-Államokban* ismerteti. A Common Law az egyéni felelősség elvén alapul, a szerencsétlenül járt munkás csak akkor indíthat kártérítési pert, ha a balesetet a munkaadó hanyagsága okozta, kártérítési joga azonban nincs, ha a baleset foglalkozása rendes veszélyeinek következménye. Ez elavult törvény korszerű megreforálását mind hangosabban követelte a közvélemény. A kezdeményezést New-York állam tette meg, mely az angolhoz hasonló törvényt hozott, csak féltő, hogy e törvényt a bíróságok az alkotmány elvébe ütközőnek fogják nyilvánítani, mert Amerikában senki vagyontól vagy annak részétől meg nem fosztható kényszereszközökkel. —

Munkabeszüntetések és munkakizárások Magyarországon az 1908. évben, a kereskedelmi minster hivatalos kiadványának ismertetése következik ezután, mely a munkásmozgalmak észrevehető hanyatlásáról számol be. A sztrájkok számának hanyatlása okozati összefüggésben van az ipari munkások helyzetének határozott javulásával. A munkaadók szervezkedése is meggondolásra bírta a munkásokat s visszatartotta őket kockázatos harcoktól. A ministeri publicatio számszerűen elősorolja a sztrájkok számát, tartamát, nagyságát és a belőle eredő károkat. 1908-ban három politikai hátterű tömegsztrájk is volt. Részletes kimutatások vannak a kizárásokról is közölve, melyek szoros összefüggésben vannak a sztrájkokkal. — *Az agrarius és nem agrarius lakosság adószolgáltatása Ausztriában* ezimű közlemény A. G. Raunig könyvét ismerteti, mely azzal a kérdéssel foglalkozik, hogyan fejlődtek az egyenes adók Ausztriában 1867 óta. Raunig arra az eredményre jut, hogy az osztrák állami bevételek szaporodása majdnem kizárólag az ipar fejlődésére vezethető vissza, mert Ausztriában már rég megdőlt az az állítás, hogy a földművesség a legfontosabb államfenntartó réteg. 1867-től a nem agrarius népesség 3 milliárd koronával többet adózott, mint az agrariusok. — *Az osztrák munkásbiztosítóhivatal tevékenysége 1909-ben* különösen a gyermekmunkára vonatkozó adatok gyűjtésére irányult. A törvényes munkásvédelem nemzetközi egyesületének propagandája folytán a bécsi Arbeitsstatistisches Amt 1909-ben megvizsgáltatta az összes vasműveket, illetve az alkalmazottak munkaidejét, egészségügyi viszonyait stb. — Hegedüs Lóránt Kertész Gyula: *A kivándorlás szabályozása* című könyvéről közöl ismertetést. Szerző első sorban a kivándorlás okairól és leküzdésére szolgáló eszközzeiről szól, melyek közül leghatékonyabb a helyes birtokpolitika (kiszékelések). Könyvének második részében az új magyar kivándorlási törvényt (1909: II.) ismerteti a reá vonatkozó utasításokkal és elvi jelentőségű döntéseivel. Könyvének többi része gazdag adatgyűjtemény, mely a kivándorlási statisztikát, a Cunard-szerződést, az amerikai bevándorlási törvényt stb. tartalmazza. — Gerber Ferencz ismerteti Julius Klimes: *Das Rechnungs- und Kontrollwesen des ungarischen Staates auf den gesetzlichen Bestimmungen und des tatsächlichen Verfahrens* című könyvét ismerteti *Számvitel* ezime alatt. Kétségtelen, hogy a magyar számvitel és ellenőrzés az osztrák számviteli rendszerből fejlődött, de ma már attól lényegesen eltér. A magyar törvényhozás még 1870-ben létesítette a legfőbb ellenőrző hatóságot: az állami számvévszéket, melynek betetőzéséül alkotta az 1897: XX. t.-cikket, melylyel a budget- és zárszámadási jog szabályai nyertek törvényerőt. Ismertető ezután a különböző országokban követett rendszereket mutatja be. Szerző azzal, hogy az államszámviteli törvényt, a számvévszék működését, szervezetét német nyelven közli, államhitelünknek is nagy szolgálatot tett. — Rácz

Lajos Ferenczi Imre: *Községi lakáspolitikai és lakásügyi intézmények* című könyvének ismertetése következik. Budapest rendkívüli fejlődése, melyhez még a vezetőemberek szűk látóköre is járult, a várost a lakásnyomor állandó színhelyévé tette. A teleküzérkedés, a lakásbérek fokozódása, a kis lakások túlszűfolttsága végre oly türethetetlen állapotokat teremtettek, hogy modern lakáspolitikára égető szükség volt. Bárczy István polgármester nagyarányú programot dolgozott ki, melyet már részben meg is valósított; ő küldte ki Ferenczi Imrét is, hogy a külföld nagyobb városaiban a lakásügyet tanulmányozza. Ferenczi feladatának derekasan megfelelt. Szorgalma, lelkiismeretessége és tudományos készsége a sikert előre biztosították. Szerző nem merül el a részletkérdésekben, hanem mindent magasabb szempontból tárgyalván, a lakáskérdés egész complexumát állítja szemünk elé. Budapest régi lakáspolitikájának ismertetése után a modern lakás- és telekpolitika céljait és módosításait állapítja meg. Itt közli szerző azon javaslatát, mely szerint speciális közigazgatási szervként: lakásügyi hivatal volna felállítandó. — *Iparoktatás* címmel B alkányi Béla Csurka Istvánnak: A debreczeni ipartanoncziskola története című füzetéről közöl ismertetést. II. József császár meghagyására létesült az intézet. A 40-es években történt nagyobb változás az iskola szervezetén, mikor Beregszászy Pál indítványára a város rendeli, hogy mindenik inas a maga mesterségének megfelelő rajzoktatásban részesüljön. — *n. A szegénység elmélete* címmel a szegényügy fejlődésével foglalkozik, mely a legutóbbi időben gyakorlati természetű volt, Klumker azonban ismét az elmélet felé fordul, ki kiindulási pontul Malthus azon tételét veszi, hogy a szegénység nélkülözhetetlen feltétele a gazdasági és társadalmi haladásnak. — *Három könyv a drágaságról* című ismertetésben az Országos Iparegyesület báró Kornfeld Zsigmond pályázatára érkezett három munka bírálata foglaltatik. Komáromi Sándor a világconjunctionurák vizsgálatából indul ki, szerinte a drágaság csak viszonylagos. A drágaság legfőbb okát abban látja, hogy a termelés nem tud lépést tartani a fogyasztással. Az industrializálódás, a militarizmussal és magasabb kulturával járó kiadások, valamint a magas vámok szintén erősen emelik az árakat. Óriási adathalmazt hord össze szerző állításai bizonyítására. Bihari Károly csak az élelmiszerek drágaságával foglalkozik és kiválóan a budapesti piacra van tekintettel. Szerinte a drágaság helyi, alkalmi és általános. A helyi drágaság oka a szűk termékek és rendszertelen közvetítés, az alkalmi drágaságé az élelmiszerek esetről esetre történő apadása, az általános drágaság oka pedig a kereslet és kínálat közötti aránynak a megbillenése Bihari igen részletesen elősorolja a drágaságot okozó tényezőket, valamint a leküzdésére irányuló módosításokat. A harmadik könyv Záchár és Bálint együttes tanulmánya, mely az általános drágaságból, mint nemzetközileg mutatkozó jelenségből indul ki. Az

első kötethez volt csatolva Matlekovits Sándor a pályázatot méltató előszava, valamint a bíráló bizottságnak jelentése. — *Magyar Közgazdasági Társaság* cím alatt az október 21-én tartott közgyűlés lefolyásáról történik beszámolás. A Közgazdasági Szemle e számához volt mellékelve a *Társadalomgazdaságtani Bibliographia* augusztusi füzetete.

A M. Tud. Akadémia jegyzőkönyvei.

AZ IGAZGATÓ-TANÁCS ELSŐ ÜLÉSE.

1911 márcz. 2-án.

BERZEVICZY ALBERT akad. elnök úr elnöklete alatt jelen voltak : Gróf Apponyi Sándor, gróf Dessewffy Aurél, Entz Géza, b. Forster Gyula, Pauer Imre, Plósz Sándor, Széll Kálmán, Szily Kálmán, gr. Teleki Géza, Wlassics Gyula ig. tagok és Fejérvataky Kálmán akad. ügyész. — Jegyző : Heinrich Gusztáv főtitkár.

Távolmaradásukat kimentették: Beöthy Zsolt, gróf Csáky Albin, gróf Széchenyi Béla ig. tagok.

1. Főtitkár jelenti, hogy néhai Fabriczy Kornél tt. hagyatéka ügyében, az Igazgató-Tanács határozata értelmében, fölkérte a Magyar Földhitelintézetet, hogy e hagyatékot külön kezelje, idegen érték-papirjait pedig, ha ez az Akadémia javára történhetik, cserélje ki intézeti záloglevelekkel. — Tudomásul szolgál.

2. Főtitkár jelenti, hogy néhai Gyulai Pál örökösei befizettek az Akadémia pénztárába a kitűnő író rendelkezése értelmében 2000 koronát. — Tudomásul van.

3. Főtitkár jelenti, hogy a Magyar Országos Központi Takarékpénztár 500 koronát adományozott az Akadémia II. osztályának. — Köszönettel fogadtatik.

4. Főtitkár bemutatja gróf ZICHY JÁNOS vallás- és közoktatási miniszter úrnak 1910 decz. 3-án 135609. sz. a. kelt átiratát, melyben kifejti, hogy az Amizoni-féle alapítvány, összes vagyonával és terheivel át lesz adandó a M. Tud. Akadémiának, ha ennek utóöröklési joga az Amizoni-féle ház újra építése után is, bármikor érvényesítésre kerülne. — E megnyugtató kijelentés alapján megadatik a végleges hozzájárulás az Amizoni-féle háznak újból való fölépítéséhez.

5. Főtitkár jelenti, hogy gróf ZICHY JÁNOS vallás- és közoktatási miniszter úr 1910 decz. 31-én 138.044 sz. a. kelt átiratában értesítette az Akadémiát, hogy az állami segély fölemelése érdekében az 1911. évi költségvetés tervezetében gondoskodott. — Örvedetes tudomásul van.

6. Főtitkár előterjeszti az Akadémia tisztviselőinek f. évi január 10. kelt folyamodványát, melyben fizetésüknek valamelyes javítását kéri. — Az Igazgató-Tanács pro 1911 törzsűzetésüknek 10%-át szavazza meg drágasági pótlékképen.

7. Főtitkár előterjeszti az Akadémia öt szolgájának 1910 december 31. érkezett folyamodványát, melyben fizetésük rendezését kéri. — Az Igazgató-Tanács drágasági pótlékuknak (100 K) ötven koronával fölemelését szavazza meg, egyúttal helyeslő tudomásul veszi az Elnök úr intézkedését, a ki a könyvtári három szolgának napi egy fél korona pótlékok engedélyezett.

8. Özvegy Lindner Ernőné f. évi január 17. kelt folyamodványában nyugdíjának fölemelését kéri. — Az Igazgató-Tanács pro 1911 kétszáz korona kivételes segélyt szavaz meg.

9. Főtitkár előterjeszti az Akadémiának a pénztártól áttett 1910. évi számadásait. — Elnök úr javaslatára fölkéretnek az Akadémia számadásának fölülvizsgálatára báró EÖTVÖS LORÁND és gróf SZÉCHENYI BÉLA ig. tagok, a gondnoki és széphalmi számadásokéra báró FORSTER GYULA ig. t. és az ügyészi számadások fölülvizsgálatára PLÓSZ SÁNDOR ig. tag.

10. Főtitkár előterjeszti az akadémiai építész javaslatát a Wesselényi-utczai Zichy Antal-féle ház fölépítése ügyében. — Határozathozatal előtt fölhivatik az ügyész, hogy az építkezés jogi következményeiről lehetőleg a f. évi nagygyűlésig kimerítő jelentést tegyen.

11. Főtitkár előterjeszti az 1911. évi költségvetést, mely az összes ülés által rajta eszközölt módosításokkal (l. fönt 126. l. 53. p.) elfogadtatik

12. Elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére gróf DESSEWFFY AURÉL és PLÓSZ SÁNDOR ig. tagokat kéri föl.

TIZEDIK AKADEMIAI ÜLÉS.

Az II. osztály harmadik ülése.

1911 márczius 6-án.

B. NYÁRY JENŐ t. tag helyettes osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak az *illető osztályból*: Berzeviczy Albert, b. Forster Gyula, t. tt. — Concha Győző, Csánki Dezső, Fejérpataky László, Földes Béla, Gaál Jenő, Láng Lajos, Matlekovits Sándor, Ortway Tivadar, Szádeczky Lajos, Wlassics Gyula r. tt. — Angyal Dávid, Balogh Jenő, Barabás Samu, Bernát István, Borovszky Samu, György Endre, Hornyánszky Gyula, Kollányi Ferencz, Mahler Ede, Óváry Lipót, Pauler Ákos, Reiner János, Téglás Gábor l. tt. — *Más osztályokból*: Heinrich Gusztáv r. t. — Déchy Mór, Lörenthey Imre, Voinovich Géza l. tt. — Jegyző: Pauer Imre osztálytitkár.

55. MATLEKOVITS SÁNDOR r. t.: „Az ipar alakulása a capitalis-mus korszakában“. (*Székfoglaló*.)

56. SZÁDECZKY LAJOS r. t.: „Még egyszer a Csiki Székely Krónikáról“. (*Székfoglaló*.)

57. A helyettes elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére BÉKEFI REMIG és ORTVAY TIVADAR r. tagokat kéri föl.

TIZENEGYEDIK AKADEMIAI ÜLÉS.

A III. osztály harmadik ülése.

1911 márczius 13-án.

ENTZ GÉZA osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak az *illető osztályból*: Daday Jenő, B. Eötvös Loránd, Fröhlich Izidor, Genersich Antal, Hlovay Lajos, Klein Gyula, Koch Antal, Kövesligethy Radó, Krenner József, Lenhossék Mihály, Mágócsy-Dietz Sándor, Méhely Lajos, Rados Gusztáv, Réthy Mór, Szily Kálmán r. tt. — Buchböck Gusztáv, Bugárszky István, ifj. Entz Géza, Franzenaus Ágost, Hutyra Ferencz, Kertész Kálmán, Kétly Károly, B. Korányi Frigyes, Kür-

schák József, Lörenthey Imre, Ónodi Adolf, Rátz István, Schafarzik Ferencz, Schlesinger Lajos, Szarvasy Imre, Tötössy Béla, Tuzson János, Zemplén Győző I. tt. — *Más osztályokból*: Berzeviczy Albert t. t. — Heinrich Gusztáv, Ortway Tivadar r. tt. — Jegyző: König Gyula osztálytitkár.

58. TANGL FERENCZ *székfoglaló* értekezése: „A vesemunka és a tápláló anyagok dinamikai hatása“.

59. ÓNODI ADOLF I. t.: „A Higmohr-üreg és az orr hátsó mellék-üreei a gyermekkorban“.

60. SCHLESINGER LAJOS I. t.: „A lineár differenciálegyenletek elméletéhez.“

61. TUZSON JÁNOS I. t.: „A Zsilvölgy egy új harmadkori növénye.“

62. IFJ. ENTZ GÉZA I. t.: „Hydrát pusztító amoeba“. Székfoglaló.

63. DAVID KÁROLY részéről: „Az algebrai iteratio matrixáról“, előterjeszti RADOS GUSZTÁV r. t.

64. SZÜCS JÓZSEF részéről: „A növényi sejt elektrolyt fölvétele és az adsorptio“. Előterjeszti MÁGÓCSY-DIETZ SÁNDOR r. t.

65. TOMOR LÁSZLÓ részéről: „A normális és a sertéspestises sertések vérsavójáról“. Előterjeszti BUGARSZKY ISTVÁN I. t.

66. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére MÁGÓCSY-DIETZ SÁNDOR r. és ÓNODI ADOLF I. tagot kéri föl.

TIZENKETTEDIK AKADEMIAI ÜLÉS.

Az I. osztály negyedik ülése.

1911 márczius 20-án.

GOLDZSIHER IGNÁCZ osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak az *illető osztályból*: Gróf Apponyi Sándor, P. Thewrewk Emil t. tt. — Badics Ferencz, Beöthy Zsolt, Hegedűs István, Heinrich Gusztáv, Munkácsi Bernát, Pecz Vilmos, Simonyi Zsigmond r. tt. — Bánóczi József, Császár Elemér, Gombocz Zoltán, Gyomlay Gyula, Jánosi Béla, Melich János, Négyesy László, Pápay József, Váczy János, Vári Rezső I. tt. — *Más osztályokból*: Berzeviczy Albert t. t. — Concha Győző, Csánki Dezső, Entz Géza, Ortway Tivadar, Szily Kálmán r. tt. — Borovszky Samu, Bugarszky István, Ferdinandy Géza, Hornyánszky Gyula, Kosutány Tamás, Mahler Ede, Marczali Henrik, Nagy Gyula, Óváry Lipót, Pauler Ákos, Reiner János, Sebestyén Gyula I. tt. — Jegyző: ifj. Szinnyei József osztálytitkár.

67. MUNKÁCSI BERNÁT r. t. fölvassa „Hunfalvy Pál emlékezete“ cz. *székfoglalóját*. — Rendes tagsági oklevelének kiadása határoztatik.

68. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére MUNKÁCSI BERNÁT r. és GOMBOCZ ZOLTÁN I. tagot kéri föl.

TIZENHARMADIK AKADEMIAI ÜLÉS.

Harmadik összes ülés.

1911 márczius 20-án.

BERZEVICZY ALBERT akadémiai elnök úr elnöklete alatt jelen voltak: Gr. Apponyi Sándor, P. Thewrewk Emil t. tt. — Badics Ferencz, Beöthy Zsolt, Concha Győző, Csánki Dezső, Entz Géza, Fröhlich

Izidor, Goldziher Ignác, Hegedüs István, Kherndl Antal, Kövesligethy Radó, Lóczy Lajos, Ortvy Tivadar, Pecz Vilmos, Simonyi Zsigmond, ifj. Szinnyi József, Szily Kálmán r. tt. — Bánóczy József, Borovszky Samu, Bugárszky István, Császár Elemér, Ferdinandy Géza, Gombocz Zoltán, Gyomlay Gyula, Hornyánszky Gyula, Jánosi Béla, Kossutány Tamás, Mahler Ede, Marczali Henrik, Melich János, Munkácsi Bernát, Nagy Gyula, Négyesy László, Pápay József, Pauler Ákos, Reiner János, Sebestyén Gyula, Tötössy Béla, Váczy János, Vári Rezső, Zemplén Győző l. tt. — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtítkár.

69. Elnök úr kegyeletes szavakkal emlékezik meg gróf Teleki Józsefről, Akadémiánk első nagyzéremű elnökéről, kinek nevenapján dönt az Akadémia a tőle alapított és nevéről elnevezett drámai pályázat fölött és fölhívja a bíráló bizottság előadóját, hogy a bizottság jelentését terjessze elő.

70. BÁNÓCZI JOZSEF l. t., mint a Teleki-bizottság előadója, jelenti, hogy a bizottság (elnöke P. THEWREWK EMIL t. t., BÁNÓCZI JOZSEF és JÁNOSI BÉLA l. tagok, a Nemzeti Színház részéről pedig GYENES LÁSZLÓ és MIHÁLYFY KÁROLY urak) a beérkezett 18 szomorújáték közül a 16. sz. „Leáldozás“ című, „Örök emberi“ jellegű darabot ítélte, nem a jutalomra, hanem csak a díjra érdemesnek, melyet azért az Ügyrend 137. §-a 5. pontja értelmében javasol kiadni. HEINRICH GUSZTÁV r. t. ennek ellenében indítványozza a jutalomdíjnak megszorítás nélküli kiadását, mihez úgy az előadó, mint az összes ülés egyhangulag hozzájárult. — E határozat értelmében Elnök úr felbontja a jeligés levelet, melyből LENKEI HENRIK budapesti főreáliskolai tanár neve tűnt elő.

71. Elnök úr a többi jeligés levelek elhamvasztására BOROVSZKY SAMU és GOMBOCZ ZOLTÁN t. tagokat kéri föl, a kik ezen tisztokben nyomban eljártak.

72. Elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére GRÓF APPONYI SÁNDOR t. és ORTVAY TIVADAR rendes tagokat kéri föl.

TIZENNEGYEDIK AKADEMIAI ÜLÉS.

Negyedik ö s s z e s ülés.

1911 márczius 27-én.

BERZEVICZY ALBERT akadémiai elnök úr elnöklete alatt jelen voltak: R. Horváth Jenő, P. Thewrewk Emil t. tt. — Beöthy Zsolt, Concha Győző, Entz Géza, Fröhlich Izidor, Hegedüs István, Kövesligethy Radó, Méhely Lajos, Ortvy Tivadar, Pauer Imre, Pecz Vilmos, Réthy Mór, ifj. Szinnyi József r. tt. — Alexander Bernát, Angyal Dávid, Barabás Samu, Borovszky Samu, Császár Elemér, Déchy Mór, Ferdinandy Géza, Gombocz Zoltán, Gyomlay Gyula, Haraszi Gyula, Lörenthey Imre, Magyary Géza, Medveczky Frigyes, Négyesy László, Onodi Adolf, Pauler Ákos, Reiner János, Tolnai Vilmos, Tötössy Béla, Voinovich Géza, Zemplén Győző l. tt. — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtítkár.

72. NÉGYESY LÁSZLÓ l. t. felolvassa jelentését az Ormódi Ormody Amelie-féle pályázatról. A bíráló bizottság, mely RAKOSI JENŐ t. t. elnöklete alatt BERCEK ÁRPÁD, HERCZEG FERENCZ, KOZMA ÁNDOR és NÉGYESY LÁSZLÓ l. tagokból állt, egyhangulag ZSOLDOS LÁSZLÓ „A fekete huszár“ cz. regényének (1909) javasolja kiadni a jutalmat. — A javaslat elfogadtatik.

73. VOINOVICH GÉZA l. t. felolvassa jelentését a Farkas-Raskó-féle pályázatról. A bíráló bizottság, melynek tagjai HEGEDTS ISTVÁN r. t., LEHR ALBERT és VOINOVICH GÉZA l. tagok voltak, a jutalomnak ki nem adását javasolja. — Elfogadtatik.

74. HRINRICH GUSZTÁV főtitkár jelentést tesz az 1910-ik évi Wodianer-jutalmakról. A bíráló bizottság e jutalmakra ORSOVSZKY GYULA nyiregyházai róm. kath. és MIHÁLY GÁBOR besztercei állami elemi iskolai igazgató-tanítókat ajánlja. — Egész terjedelmében (l. fönt 161. l.) elfogadtatik.

75. Főtitkár bemutatja a f. évi nagygyűlés napirendjét. — Helyeslő tudomásul van.

76. Elnök úr a pályázat jeligés leveleinek elhamvasztására BOROVSKY SAMU és VOINOVICH GÉZA l. tagokat kéri föl, kik még az ülés folyamán jelentik, hogy megbízatásukban eljártak. — Tudomásul szolgál.

77. Főtitkár jelenti, hogy VAN 'T HOFF J. H. berlini egyetemi tanár, a nagyevűi physikus, Akadémiánk külső, tagja f. évi márczius 1-én elhunyt. — Szomorú tudomásul van és a III. osztály felhivatik, hogy emlékbeszéd tartása iránt intézkedjék.

78. Főtitkár jelenti, hogy az Igazgató Tanács az Akadémia 1911. évi költségvetését, melyet az összes ülés már előzőleg letárgyalt, elfogadta. — Tudomásul van.

79. Főtitkár indítványozza az Ügyrend 10. § c) pontjának módosítását, nehogy esetről esetre határozni kelljen, hogy valamely emlékbeszéd az Értesítőben vagy az Emlékbeszédek sorozatában teendő-e közre. — Többek hozzászólása után a kérdéses pont szövegéből („Arczképes emlékbeszéddel, mely az elhunyt életét, munkálkodását és hatását behatóbban méltatja. Ez az Értesítőben vagy az Emlékbeszédek során adatik ki“) e szavak „az Értesítőben vagy“ töröltetnek, úgy hogy jövőre minden emlékbeszéd az Emlékbeszédek sorozatában teendő közzé, a nagygyűlésen felolvasottak is, melyek azért ezentúl az Értesítőben nem fognak megjelenni.

80. Elnök jelenti, hogy a Magyar Hirlapírók Nyugdíjintézete meghívta az Akadémiát f. é. márczius 19-én tartott jubiláris közgyűlésére, melyen az Elnök és főtitkár képviselték az Akadémiát. — Tudomásul van.

81. Az Akadémia könyvtára márczius hóban a következő adományokat vette: Dr. Havas Rezsőtől: A magyar-dalmát összekötő vasút jelentősége. — A Mária Dorothea-Egyesülettől: XXVI. évi jelentés, 1911. — Neupauer Mihálytól: Nevelési és tanügyi értekezések. — Reichs Herbarttól: Mededeelingen van 's Rijks Herbarium 1910. — A kharkowi matematikai társaságtól: Communications de la Société mathématique, 2-ème serie I—XI. — Köszönettel vétetnek.

82. A M. Tud. Akadémia könyvkiadásában 1911. márczius havában megjelentek: Akadémiai Értesítő. 255. füzet (1911 márcz.). — Athenaeum. XX. évf. 1. sz. — Gálos Rezső, Szentjóni Szabó László költeményei. (Régi Magyar Könyvtár. 26. köt.) — Tudomásul van.

83. Elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére P. THEWREWK EMIL t. és KÖVESLIGETHY RADÓ r. tagot kéri föl.

157. sz.

1911.

Körlevél a Magyar Tudományos Akadémia tagjaihoz.

A Magyar Tudományos Akadémia elnöksége az 1911. évi LXXI. nagygyűlés napjait következően tűzte ki:

I.

Április 25-én, kedden d. u. 5 órakor az osztályok ülése. *Tárgyai:*

- a) A pályázatok eldöntése.
- b) Új pályázatok kihirdetése.
- c) Szavazás az ajánlott tiszteleti, rendes, levelező és külső tagokra.

A III. osztály javaslatot tesz a Nagyjutalom és a Marczibányi-mellékjutalom odaítélése iránt.

II.

Április 26-án, szerdán délután 5 órakor nagygyűlés. *Tárgyai:*

- a) Az ünnepélyes közülés programjának bemutatása.
- b) Az osztályok jelentései a pályázatok eldöntéséről, új pályakérdésekről és választásokról.
- c) A jutalmat nyert pályamunkák jeligés leveleinek felbontása, a többi levelek elégetése.

d) Szavazás MIKSZÁTH KÁLMÁN, FABRICZY KORNÉL tt. és HÖGYES ENDRE rt., valamint LAKY ADOLF arczképének kifüggesztése tárgyában.

III.

Április 27-én, csütörtökön déli 12 órakor az Igazgató-Tanács ülése.

IV.

Április 27-én, csütörtökön délután 5 órakor tagválasztó nagygyűlés. — *Tárgya:* Az Akadémia igazgató, tiszteleti, rendes, levelező és külső tagjainak megválasztása.

V.

Április 30-án, vasarnap délelőtt 11 órakor ünnepélyes közülés.
Budapest, 1911 márczius 27.

Elnöki megbízásból:
Heinrich Gusztáv
főtitkár.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-VÁLLALATÁBÓL MÉG KAPHATÓ MUNKÁK.

	Korona
Aischylos tragédiái. Fordította Csengeri János. Egy arcképpel . . .	5.—
*Badics Ferencz. Fáy András életrajza	3.—
*Bánóczi József. Révai Miklós élete és munkái	2.—
Bárczay Oszkár. A hadügy fejlődésének története. Két kötet	12.—
*Barthelémy-Saint Hilaire. A philosophia viszonya a természettudományokhoz és a valláshoz	3.—
*Bernát István. Észak-Amerika. Közgazdasági és társadalmi vázlatok. (Csak kötve.)	4.—
*Berryer válogatott törvényszéki beszédei. (Csak kötve.)	4.—
Berzeviczy Albert. A tájképfestés a XVII. században	5.—
Bodley John E. Courtenay. Franciaország. Két kötet	7.—
Bourdeau János. A jelenkori gondolkozás mesterei. (Stendhal—Taine—Renan—Herb. Spencer—Nietzsche—Tolsztoi—Ruskin—Victor Hugo.) Fordította Fredericz M. és Irmei Ferencz	5.—
*Boyesen Hj. Hjorth és Heinrich Gusztáv. Goethe Faustja	3.—
Bryce J. A római szent birodalom. Fordította Balogh Ármin. Átnézte Marczali Henrik	5.—
Burckhardt Jakab. A renaissancekori műveltség Olaszországban. Két kötet	8.—
Carlyle Tamás. Hősökről. Gyémánt nyaklánc	6.—
*Carrara Ferencz. A büntetőjogtudomány programja. Két kötet. (Csak kötve.)	3.60
*Cherbuliez Viktor. Művészet és természet	3.—
Croiset M. A görög eposz története. Két kötet	6.—
Dante. A paradicsom. Fordította Szász Károly	4.—
Dacey A. V. Bevezetés az angol alkotmányjogba. Fordította Tarnay János. Átnézte Kautz Gyula	6.—
Escott T. K. S. A mai Anglia. Fordította György Endre. Három kötet	13.—
Faguet Emil. A XVIII. század. Irodalmi tanulmányok	6.—
Ferenczi Zoltán. Deák élete. Három kötet	12.—
*Földes Béla. Értekezések az angol és francia nemzetgazdaságtan köréből	2.—
Földes Béla. A socialismus. Két kötet	10.—
Friedjung Henrik. Harcz a német hegemoniáért. (1856—1860.) Három kötet. Az ötödik német kiadás után fordította Junius	15.—
*Gide Pál. A nők joga. Két kötet. (Csak kötve.)	7.60
Gregorovius Ferdinánd. Hadrian császár. A görög-római világ Hadrian-korabeli rajza	4.—
Gyulai Pál. Kritikai dolgozatok. 1854—1861.	5.—
*Haraszi Gyula. A naturalista regényről. (Csak kötve.)	3.80
Haraszi Gyula. Corneille és kora. A francia színiköltészet fejlődése a középkortól Racineig	4.—
Homérosz Iliásza. Fordította Baksay Sándor	6.—
Hornyánszky Gyula. A görög felvilágosodás tudománya. Hippokrates	5.—
Huber Alfonz. Ausztria története. Három kötet	14.—
Hunfalvy Pál. Az oláhok története. Két kötet	12.—
Hüppe Siegfried. A lengyel alkotmány története	6.—
*Janet Paul. A politikai tudomány története az erkölcstanhoz való viszonyában. Három kötet	9.—
Jánosi Béla. Az aesthetika története. Három kötet	11.—
*Kállay Béni. A szerbek története. I. kötet. 1780—1815.	6.—

Kállay Béni. A szerb felkelés története 1807—1810. Hátrahagyott kézírataiból kiadta Thallóczy Lajos. Két kötet	10.—
Kidd Benjamin. Társadalmi evolutio. Angolból	4.—
Krohn Gyula. A finn-ugor népek pogány istentisztelete. Finnből fordította és néhány eredeti résszel kiegészítette Bán Aladár. 31 képpel	5.—
*Lanciani Rudolf. A régi Róma	6.—
Laveleye Emil. A tulajdon és kezdetleges alakjai. Két kötet	6.—
*Lavergne Leonce. Az angol mezőgazdaság.	1.—
Le Play. A munkáviszonyok reformja. Fordította Geöcze Sarolta	6.—
*Leroy-Beaulieu Pál. Pénzügytan. Négy kötet (Csak kötve)	14.40
Mahler Ede. Babylonia és Assyria. Számos illusztrációval	4.—
Mahler Ede. Ókori Egyiptom. 94 képpel	5.—
Marczali Henrik. Az 1790/1-iki országgyűlés. Két kötet	10.—
*Mayr György. A társadalmi élet törvényszerűsége. Statisztikai tanulmány	3.—
*Medveczky Frigyes. Társadalmi elméletek és eszmények	3.—
Némethy Gejza. A római elegia	4.—
Némethy Gejza. Vergilius élete és művei	5.—
Pauler Gyula. A magyar nemzet története Szent Istvánig	6.—
Pauler Tivadar. Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez	3.—
Radó Antal. Az olasz irodalom története. Két kötet	8.—
Raleigh Walter. Shakespeare. Angolból fordította dr Czeke Marianne Atnézte dr Reichard Piroska. A függelékét összeállította Bayer József	5.—
*Rambaud Alfréd. Oroszország története. Két kötet	6.—
*Ratzel Frigyes. A föld és az ember. Anthro-po-geographia, vagy a földrajz történeti alkalmazásának alapvonalai	3.—
*Ribbeck Ottó. A római költészet története. Három kötet	9.—
*Ribot Th. A lelki átöröklés	3.—
Ruskin. Velence kövei. Három kötet	20.—
*Sainte Beuve. Arczképek a francia újabbkori társadalomból	3.—
*Schuchardt Károly. Schliemann ásatásai Trója, Tiryns, Mykéne, Orchomenos és Ithakában. Számos melléklettel és szövegbeli ábrával	6.—
Southey Róbert. Nelson életrajza. Fordította és jegyzetekkel ellátta Reményi Antal. Több ábrával és egy térképpel	5.—
Thierry Amadé. A római birodalom képe Róma alapításától kezdve a nyugati császárság végéig	3.—
Thierry Amadé. Aranyszájú Szent János és Eudoxia császárné. — A keresztény társadalom keleten	3.—
*Thierry Amadé. Szent Jeromos. A keresztény társadalom nyugaton	3.—
Váczy János. Berzsenyi Dániel életrajza	3.—
Vambéry Armin. Nyugat kulturája Keleten	4.—
*Villemain. Pindár szelleme és a lantos költészet	3.—
de Vogüé E. M. Az orosz regény. Két kötet	10.—

Az árak füzve értendők. Egyes bekötés ára 1 korona.

A *-gal jelölt munkák készlete 2—3 példány.

Megrendelhetők a Magyar Tudom. Akadémia könyvkiadó-hivatalában.
Budapest, V. ker., Akadémia-utca 2.

Megjelenik
minden hó 15-én
három-négy ívnyi
tartalommal.

AKADÉMIAI ÉRTESITŐ

Szerkesztő-
s kiadóhivatal a
Magyar Tudom.
Akadémiában.

SZERKESZTI

HEINRICH GUSZTÁV.

XXII. KÖTET.

1911. Május 15.

5. FÜZET.

Jelentés a M. Tud. Akadémia munkásságáról 1910-ben.

I. Ülések.

A M. Tud. Akadémiának 1910 január 3-ikától december 19-ikéig bezárólag egy ünnepélyes közülése, egy rendes nagygyűlése, 10 összes ülése, 27 osztályülése, három igazgatósági ülése, összesen tehát 42 ülése volt.

* * *

Az I., vagyis Nyelv- és Széptudományi Osztály 8 nyilvános és 4 zárt ülést tartott.

A nyilvános ülésekben a következő felolvasások tartattak:

Az *irodalom* köréből: Január 3-án HARASZTI GYULA I. t.: „A XVI. század francia irodalma és a színpad“ és BLEYER JAKAB mint vendég: „Hazánk és a német philologia a XIX. század elején“. — Január 24-én HEINRICH GUSZTÁV r. t.: bemutatta FÓTI JÓZSEF LAJOSNAK „A római Attila-legenda“ cz. dolgozatát. — Február 21-én HEGEDŰS ISTVÁN I. t.: „Sylvester János latin költeményei“ és VERTESY JENŐ mint vendég: „Czakó Zsigmond“. — Április 5-én HARASZTI GYULA I. t.: bemutatta KARL LAJOSNAK „BOZON Miklós Szent Erzsébetje“ cz. értekezését. — Május 30-án CSASZÁR ELEMÉR I. t.: „Bessenyei természet-érzéke“ és FERENCZI ZOLTÁN I. t.: „Pótlék az idei Teleki-jelentéshez“. — Október 3-án VOINOVICH GÉZA I. t.: „Madách kisebb költeményei“. (Székfoglaló.) — Október 24-én PECZ VILMOS r. t.: „Az Ilias és az Odyssea tropusai“ és KÉGL SÁNDOR I. t.: „Khoszrev Diblevi, India legnagyobb perzsa költője“. — November 21-én HEGEDŰS ISTVÁN r. t.: „Brooke és Shakespeare Romeo és Juliája“ (székfoglaló) és FÓTI JÓZSEF LAJOS mint vendég: „Gog és Magog“.

A *nyelvtudomány* köréből: Január 24-én MELICH JÁNOS I. t.: „Az Árpád-kori szövegi magánhangzók“; utána VÁRY REZSŐ I. t. bemutatta KALLÓS EDE-nek „Megjegyzések és excursiók Archilochoshoz“ cz. dolgozatát. — Április 5-én GOMBOCZ ZOLTÁN I. t. fölolvasta GÁTI BÉLA-nak „A magyar beszédhangok fényképei“ cz. értekezését.

A zárt ülésekben a folyó ügyek elintézésén kívül az osztály gondoskodott a benyújtott értekezések, munkák és pályaművek megbirálásáról, továbbá arról, hogy elhunyt tagjairól emlékbeszédek tartassanak. E kegyeletes feladat teljesítésére az osztály a következőket kérte fel: CSÁSZÁR ELEMÉR t. tagot (Katona Lajos l. tagról), HERCZEG FERENCZ r. tagot (Mikszáth Kálmán t. tagról), NÉGYESY LÁSZLÓ l. tagot (Szász Károly t. tagról).

* * *

A II., azaz Philosophiai, Társadalom- és Történettudományi Osztály 9 nyilvános és 9 zárt ülést, összesen tehát 18 ülést tartott.

A nyilvános üléseken a következő felolvasások tartottak:

Január 10-én SÖRÖS PONGRÁCZ l. tag olvassa fel székfoglaló értekezését: „Faragó Remig felségárulási pere“ (megj. a Történettud. Értekezések XXII. köt. 7. sz.). — Február 7-ikén KOLLANYI FERENCZ l. tag „Az Akadémia és a Nemzeti Múzeum“ czímen értekezett (megj. a Történettud. Értek. XXII. köt. 8. sz.). — Márczius 7-én BALOGH JENŐ l. tag olvasta fel „A büntetőjog válsága“ czímű tanulmányát (megj. a Budapesti Szemle 1910. évf.). — Április 11-én PROHÁSZKA OTTOKÁR l. tag tartotta meg székfoglaló értekezését (megj. a Bölcsellettud. Értekezések III. köt. 8. sz.). — Május 9-én ORTVAY TIVADAR r. tag olvasta fel „A mohácsi vészről, egykorú följegyzések alapján“ czímű értekezését (megj. a Történettud. Értek. XXII. k. 9. sz.); — ugyanez ülésen CSONTOSI JÁNOS l. tag bemutatta „Mátyás király és Beatrix királyné arczképei egykorú kéziratokban, 1458–1493“ czímű tanulmányát. — Június 6-ikán VIZAKNAI ANTAL l. tag foglalta el székét „Az 1910 év végén tartandó magyar népszámlálásról“ czímű értekezésével (megj. a Közgazdasági Szemle 1910. évf.). — Október 10-én MIHALIK JÓZSEF l. t. olvasta fel székfoglaló értekezését: „A kassai Szent-Erzsébet-templom építésének története“. — November 7-ikén ANGYAL DÁVID l. tag „A szegedi béke“ czímű történelmi tanulmányát olvasta fel (megj. a Budapesti Szemle 1910. évf.). — Deczember 5-én FÖLDES BÉLA r. tag olvasta fel: „A M. Tud. Akadémia és a nemzetgazdaságtan (A Nemzetgazdasági Bizottság 50 éves működése)“ czímű értekezését (megj. a Közgazdasági Szemle 1910. évf.) s VÉCSÉY TAMÁS r. tag „Az 1569.58. t.-cz.“ czímen értekezett (megj. a Történettud. Értekezések XXII. köt. 10. sz.).

A zárt osztályüléseken a rendes folyó ügyeket intézte el az osztály; bírálókat jelölt ki a körébe tartozó pályamunkák megbirálására s gondoskodott, hogy elhunyt tagjairól az Akadémiában emlékbeszédek tartassanak. E kegyeletes feladat teljesítésére fölkértek: BERZVICZY ALBERT t. tag (Fabriczy Kornél t. tag felett), KÁROLYI ÁRPÁD r. tag (Huber Alfonz k. tag felett), ÓVÁRY LIPÓT l. tag (Malagola Károly k. tag felett), HORNYÁNSZKY GYULA l. tag (Zeller Eduárd k. tag felett).

* * *

A III., vagyis **Mathematikai és Természettudományi Osztály** 9 nyilvános és 4 zárt, összesen 13 ülést tartott.

A nyilvános osztályüléseken az osztály tagjai 46 munkálatot terjesztettek elő, a melyek közül 20-nak szerzője volt akadémiai tag, 26-é pedig vendég. Az értekezések között székfoglaló volt 7.

Az értekezések sorrendje a következő volt: Január 17-én: VERESS ELEMÉR: „A Paguridák stereotropismusról“ (Math. és Természettud. Ért. XXVIII. k.); SZARVASY IMRE és RÓKA KÁLMÁN: „Az oxalsav újabb synthesise“ (Math. és Természettud. Ért. XXVIII. k.); ROHONYI HUGÓ: Enzymhatás és elektrolytes dissociatio“ (Math. és Természettud. Ért. XXVIII. k.). — Február 4-én KÖVESLIGETHY RADÓ r. t.: „A seismikus hysteresisről“ (székfoglaló értekezés; Math. és Természettud. Ért. XXVIII. k.). — Márczius 14-én DECHY MOR I. t.; „Kaukázusi utazásaim tudományos eredményei“ (székfoglaló értekezés; Math. és Természettud. Ért. XXVIII. k.); ÓNÓDI ADOLF I. t.: „A koponyüreg és az agy feltárása az Orrüregen át“; HALAVÁTS GYULA A neogénkorú üledékek Budapest környékén; IFJ. SZILY KÁLMÁN: „A folytonos erőter statisztikája“ (Math. és Természettud. Ért. XXVIII. k.). — Április 18-án: UDRANSZKY LÁSZLÓ I. t.: „A fájdalomérzés egységértékének kérdése“ (székfoglaló értekezés); ZIMÁNYI KÁROLY I. t.: „A sajjóházi és dognácskai pyrit kristálytani vizsgálata“ (Math. és Természettud. Ért. XXVIII. k.); KOMÁROMY KATZ ENDRE: „Bolygó-topographiai tanulmányok“. — Május 23-án: SOÓS LAJOS: „A Helix arbutorum him csirasejtjeinek fejlődése“; TANGL FERENCZ r. t. és ERDÉLYI SÁNDOR: „A zsirok olvadáspontjának jelentősége a gyomor mechanikai működésében“ (Math. és Természettud. Ért. XXVIII. k.); RÉVÉSZ GÉZA: „A heterochrom photometriának új módszere.“ (Math. és Természettud. Ért. XXVIII. k.); KROMPECHER ÖDÖN: „A gyomorbélrendszerbeli heges szűkületek kórszövettana“; GOLDZIHNER MIKSA és BÓKAY ZOLTÁN: „Az elsődleges majrákról“; HUZELLA TIVADAR: „Adat a gümőkór-bacillus kimutatásához“ (Orvosi Hetilap, 1910.); KLUPATHY JENŐ I. t.: „A víz szilárdságáról“ (Math. és Természettud. Ért. XXVIII. k.); — Június 13-án: KRENNER JÓZSEF r. t.: „Egy új közettypusról“; FEJÉR LIPÓT I. t.: „A folytonos függvények trigonometrikus sorainak singularitásáról“ (Math. és Természettud. Ért. XXVIII. k.); BERNÁTSKY JENŐ: „A hazai Iris-félékről“; TERKÁN LAJOS: „A β Persei photographikus fényváltozása és a photographikus extinctio“ (Math. és Természettud. Ért. XXVIII. k.); ILÓSVAY LAJOS r. t. és SCHEITZ PÁL: „A kékszíntű molybdaenoxyd két új módosulatáról“ (Math. és Természettud. Ért. XXVIII. k.). — Október 16-án: MÉHELY LAJOS r. t.: „A meggátolt fejlődés jelentősége a fajkeletkezésben“ (székfoglaló értekezés); WITTMANN FERENCZ I. t.: „Kapsolt körökben végbemenő elektromos rezgések kísérleti vizsgálata“ (székfoglaló értekezés); LENHOSSEK MIHALY r. t.: „A ganglion ciliare-ről“; MAUTHNER NÁNDOR: „A glucosyringasav synthesise“; MAUTHNER NÁNDOR: „Új gallacetophenon-trimethylaether

synthesise“; SELÉNYI PÁL: „Az üvegrácson elhajlított fény polárosságának elméletéhez“; KÁRMÁN TIVADAR: „Vizsgálatok a rugalmassági határ és a törés feltételéről“; SZILÁD BÉLA: „Készülék a Röntgensugaraknak abszolút egységekben való mérésére, főképen therapeutikai célokra“; SZILÁRD BÉLA: „Elektromos hullámok kiáramlása fémekből“. — November 14-én: DADAY JENŐ r. t.: „Adatok a héjatlan levéllábú rákok ismeretéhez“ (székfoglaló értekezés); ÓNODI ADOLF l. t.: „A homloküreg benyúló területe az orrban“; SCHLESINGER LAJOS l. t.: „A lineáris differenciál-rendszer elméletéhez“; SCHILBERSZKY KÁROLY: „Adatok az ecsetpenész alak- és élettanához“; RIESZ MARCEL: „Adott Dirichlet-sor analitikai folytatása“; FUCHS DÉNES: „A formollal titralható anyagok kiválasztásának nagyobb vérzés után tapasztalható megváltozásáról, mint a $\frac{Ca}{N}$ hányados nagyobbodásának egyik okáról“; FUCHS DÉNES: „Az éhezés hatása a formollal titralható anyagok kiválasztására“; TERKÁN LAJOS: „A spectrum atmospherai absorptiója“. — Deczember 12-én: TUZSON JÁNOS l. t.: „Adatok Magyarország fejlődéstörténeti növényföldrajzához“ (székfoglaló értekezés); KONKOLY-THÉGE MIKLÓS l. t.: „Üstökösök spectruma, különös tekintettel a Halley-üstökösre“; HORVÁTH GÉZA r. t.: „A Polyetenidák biológiai alkalmazkodása“; JENDRASSIK ERNŐ l. t.: „Miért születik több fiú mint leány?“; OLTAY KÁROLY: „Nehézséggyorsulási méretek Budapesten“; KÖNIG DÉNES: „Vonalrendszer kétoldalú felületeken“.

A zárt osztályüléseken a rendes folyó ügyek elintézésén kívül gondoskodott az osztály a hozzá benyújtott értekezések és egyéb tudományos munkák megbirálásáról és kiadásáról, továbbá arról, hogy elhunyt tagjairól emlékbeszédek tartassanak. E kegyeletes feladat teljesítésére az osztály felkérte a következőket: STEIN AUREL k. tagot (Duka Tivadar t. tagról), KONKOLY-THÉGE MIKLÓS t. tagot (Gothard Jenő t. tagról).

II. *Állandó Bizottságok.*

1. A Nyelvtudományi Bizottság kiadványaiból 1910-ben egy önálló kötet jelent meg:

MUNKÁCSI BERNÁT r. tag: Vogul Népköltési Gyűjteményének II. kötetéből a 2. füzet, melyben a szerző a vogul bálványistenségeket s egyéb mythoszi alakokat, továbbá a vogul sámánizmust és istentiszteletet tárgyalja.

Megjelent továbbá a *Nyelvtudományi Közlemények* három füzete, melyekben a bizottsági tagok közül GOMBOCZ ZOLTÁN és GYOMLAY GYULA. nemtagok közül BEKE ÖDÖN, HORGER ANTAL és TRÓCSÁNYI ZOLTÁN közöltek figyelemre méltó dolgozatokat, külföldi tagjaink közül PAASONEN H. közölt szövegtörzset.

Sajtó alatt volt a *Calepinus*-féle szótár magyar szókincsének

új kiadása, nyomtatásban el is készült a szótári főrész, csak a magyar szómotató nem ment még sajtó alá.

Foglalkozott a bizottság FÖLDI JÁNOS újonnan felfedezett nyelvtanának kiadásával. A munka az Irodalomtörténeti Bizottság Régi Magyar Könyvtárában jelenik meg.

Foglalkozott továbbá a bizottság az új Nyelveléktár tervével és megbizta VARGHA DAMJÁNT a codexeink forrásairól szóló munkája kidolgozásával, ZOLNAI GYULÁ-t a Ehrenfeld-codex és MÉSZÖLY GEDEON-t a legrégibb biblia kiadásának előkészítésével.

Végre elfogadta a bizottság kiadásra MÉSZÁROS GYULA CSUVAS népköltési gyűjteményének II. kötetét.

2. Az Irodalomtörténeti Bizottság kiadványai közül az 1910. év folyamán megjelentek:

1. *Irodalomtörténeti Közlemények* XX. évfolyama.
2. SZINNYEI JOZSEF, *Magyar írók élete és munkái* 119—123. füzet
3. KAZINCZY FERENCZ *levelezésének* XX. kötete.
4. *A Régi Magyar Könyvtár* 25. kötete. *Földi János* költeményei. DR. MIXICH LAJOS-tól; 26. kötete: *Szentjóni Szabó László költeményei* GÁLOS REZSŐ-től.

3. A **Classica-philologiai Bizottság** 1910. évi munkássága.

I. A „*Görög és latin remekírók*“ című fordítás-gyűjteményben márczius hónapban megjelent: *Caius Sallustius Crispus* összes munkái. A latin szöveget megállapította, magyarra fordította, bevezetéssel, jegyzetekkel és tulajdonnév-jegyzékkel ellátta DR. CSERÉP JOZSEF.

II. A bizottság támogatásával megjelent: *Az Egyetemes Philologiai Közlöny* XXXIII. évfolyama.

Mivel a bizottságnak ez évben különben is jelentékenyen (1524 koronával) leszállított dotatiójából a felszaporodott nyomdai tartozások felét törleszteni kellett, a bizottság munkássága az említett kiadványokon kívül még csak a jövődőben tervezett kiadványok bírálatára és előkészítésére terjedhetett ki. A készülöben levő munkákhoz, melyeknek teljes sora az *Értesítő* mult évi májusi füzetében a 229—230. lapon közöltetett. ez évben csak KALLOS EDE Archilochos-commentárja járult, mely azóta a szabályszerű bírálaton is keresztül ment és számos más munkával együtt kiadásra vár.

4. A **Történelmi Bizottság** az elmúlt évben nyolcz rendes ülést tartott, és pedig január 7., márczius 4., április 8., május 6., június 3., október 7., november 4. és deczember 2-ikán. Ez ülésekben saját munkaprogramjának megvalósításán kívül, hozzá áttett kérdések megvitatása, kiadásra benyújtott kéziratok és ajánlkozások megbírálása, és pályakérdések kitüzése foglalkoztatta a bizottságot. Működését nagy mértékben megbénította az a körülmény, hogy szükre szabott dotatioja

nem tette lehetővé munkaprogramjába felvett újabb munkák, sajtókész kéziratok és folytatások közzétételét, mert a 22.000 koronás állami dotatio az egyre emelkedő nyomdai árak s a bizottság régebbi kötelezettségei mellett alig elégséges arra, hogy a tényleg fennálló szükségletek kielégítésére szolgáljon. A dotatio felemelésének szükségére és ennek indokolása a bizottságot több ízben foglalkoztatta.

Az elmúlt évre esik a bizottság új megalakulása, mely alkalommal régi tagjai mellett CsÁNKI DEZSŐ biz. tag a bizottság elnökévé és FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ biz. tag előadóvá három év tartamára újból megválasztottak. A bizottság új tagjai lettek: BARABÁS SAMU lev., RONAI HORVÁTHI JENŐ tiszt. és WERTHEIMER EDE lev. tagok.

Azon számos szakvélemény közül, melyeket a bizottság az osztály által hozzá áttett ügyekben nyilvánított, a fontosabbak a következők: a bizottság a Miniszterelnök úr felhívására ismételen foglalkozott a Millennárius emlékmű domborművei mellé alkalmazandó történelmi feliratok szövegével; a bizottság mondott véleményt a Hadügyminiszter úr által tervezett történelmi mű: a legújabb kor története 1789-től kezdve) felől s a bizottság tett javaslatot az Ipolyi-, Gorove-, Oltványi-, Péczely- és Röck Szülárd-féle alapítványok kamatainak felhasználását illetőleg a kiírandó pályázatok tárgyában. A Flór-alapítvány két évi (1910-1911) kamatait a dr. Döry Ferencz által a XVIII. századi nemességi vizsgálatokról írandó mű kiadására rendelte fordíttatni; míg a Feridun bej-féle alap 6765 K. 75.-nyi állagából 2000 koronát Teleki Mihály levelezésének kiadására fordított, mint VII-ik részletet, mit az a körülmény tesz indokolttá, hogy az ezen hozzájárulással kiadandó kötet tele van török-magyar vonatkozásokkal.

A bizottság, mint minden évben, tavaly is kiváló figyelmet fordított hazai és külföldi levéltárakban rejlő magyar vonatkozású történelmi anyag felkutatására és lemásolására. Hazai levéltárakban CsÁNKI DEZSŐ biz. elnök folytatta a Hunyadiak Kora érdekében évek óta végzett kutatásait; ezúttal főleg az erdélyi részek földrajzához gyűjtve anyagot a kolozsvári, meggyesi, nagyszebeni és szászvárosi levéltárakban. A bizottság megbízásából ANGYAL DÁVID biz. tag Schlobittenben a Dohna-Schlobitten hercegi családnak magyar vonatkozásokban gazdag levéltárát kutatta át, az eredményekről nagy-érdekű jelentésben számolva be; a bizottság a nagybecsű iratok lemásolására, melyek különösen az 1620. évi beszterczebányai országgyűlésre vonatkoznak, megtette a szükséges lépéseket. A modenai Hippolit codexek lemásolása, a velencei levéltári igazgató felügyelete alatt a lefolyt évben megkezdődött: az év végéig a másoló, dr. Giomo Giuseppe nyolcz számadáskötet másolatával készült el és e munkáért a bizottság 1287-24 koronát folyósított.

A bizottság saját folyóiratának, a Történelmi Tárnak kiadásán kívül anyagi támogatásban részesítette a Magyar Történelmi Társulatlak pártolásra méltó vállalatát, a *Magyar Történelmi Életrajzokat*.

A bizottság által sajtó alá adott munkák közül az 1910. év folyamán a következők jelentek meg:

1. BÉKEFI REMIG-től: „A káptalani iskolák története“ cz. pályanyertes mű 39 nyomt. íven.

2. dr. IVÁNYI BÉLA-tól: „Bártfa város levéltára“ I. köt. 34 nyomt. íven.

3. KOMÁROMY ANDOR-tól: „A boszorkánypörök oklevéltára“ 50 nyomt. íven.

Sajtó alatt vannak még, megjelenésükhöz igen közel:

4. THALLOCCZY-BARABÁS szerkesztésében a Frangepán-család oklevéltárának I. kötete.

5. dr. SZÁDECZKY BÉLA-tól Apaffy Mihály udvartartásának I. kötete.

A Feridun bej-féle alap állaga az 1910. évben 6765·75 Kor.; ebből 2000 Kor. Teleki Mihály levelezésének kiadására fordítván, 4765·75 Kor. megy át az 1911. évre, a mihez 1911-ben még 1600 Kor. kamat járul.

5. A Hadtörténelmi Bizottság, tizenkét évi szünetelés után ez évben újból megalakult, elnökévé Rónai Horváth Jenő tiszteleti tagot és előadójává dr. Szendrei János levelező tagot választván.

Működését a bizottság régi folyóiratának, a Hadtörténelmi Közleményeknek az előadó szerkesztésében való újból megindításával kezdte meg, melynek ez évi folyama 41 ívnyi terjedelemben gazdagon illusztrálva jelent meg.

Felvette ezenkívül a bizottság programjába a Magyar Hadtörténelmi Könyvtár újból való megindítását s e célból pályadíjak kitűzését, régi váraink ismertetését, egy magyar hadi műszótár és egy önálló magyar hadtörténelmi múzeum létesítése ügyének előkészítését és szorgalmazását.

A bizottság felkérésére a magyar királyi honvédelmi miniszter máris intézkedett, hogy kiváló tehetségű, hadi iskolát végzett tisztek a magyar hadtörténetirői pályára előkészíttessenek.

A bizottságot a m. kir. honvédelmi miniszter nagylelkűen támogatja. E célból évenként 7000 koronát, és 1200 koronát előfizetési díj czimén bocsájt az Akadémia rendelkezésére, ezenkívül: „Írassék meg az állandó hadsereg története I. Lipót korától Mária Terézia haláláig“ czimű kérdésre 100 drb. császári arany pályadíjat, s legutóbb ugyancsak pályadíjakra a folyóirat részére ismét 3000 koronát utalványozott.

A bizottság ügyei intézése céljából a lefolyt évben három bizottsági és két albizottsági ülést tartott, s az előadó 550. ügyszámot intézett el.

6. Az Archaeologiai Bizottság tagjainak a megbízása a múlt évben lejárván, 1910. évi május 9-én tartott ülésében újra alakult

és újabban három esztendőre választotta meg eddigi elnökét és előadóját és segédtagjait is újra az Akadémia elé terjesztette. Segédtagjai köréből elvesztette FITTLER KAMILT, a ki évek hosszú során át működött a bizottságban és melegen érdeklődött ügyei iránt: emléket a bizottság 1910. évi november 26-án tartott ülésén jegyzőkönyvébe iktatta. Ugyanazon az ülésén a bizottság foglalkozott folyó ügyeivel és megállapította költségvetését. Két nagyobb kiadványának előkészítése volt ekkor napirenden. Az előbbi években Dr. POSTA BÉLA egyet. tanár ígérete alapján remélhette, hogy a TORMA ZSÓFIA praehistorikus gyűjteményéről szóló kimerítő munka már az 1910-ik év folyamán fog sajtó alá kerülni. A bizottság ez ülésén értesült Dr. POSTA BÉLA részéről, hogy a munka szövegének végleges megállapítását megelőzőleg archaeologiai ásatásokra van szükség. A bizottság méltányolván Dr. POSTA BÉLA indokolt előterjesztését, belényugodott a munka közzétételének elhalasztásába és a szükséges ásatások eszközzésére 1911-ben erejéhez képest anyagi hozzájárulást ajánlott föl a szerzőnek a ki azt el is fogadta. Ugyanezon ülésen a bizottság arról értesült, hogy tervbe vett másik nagy kiadványa, melylyel tagja, MIHALIK JÓZSEF van megbízva, „a régi kassai templom monographiája“ annyira haladt, hogy a szokásos bírálat után a mű első része már az 1911-ik év folyamán mehet szedés alá. Ennélfogva a bizottság felgyűjtött pénzkészletét első sorban ennek a munkának a közzétételére szánta és költségvetését e szerint rendezte be.

A bizottság folyóirata az 1910-ik évben az új folyam XXX-ik évét érte. Sajnos, hogy ez a kötet is csak 30 ives tartalommal jelenhetett meg és hogy a M. Tud. Akadémia szűkös anyagi helyzete miatt az ívszámot nem lehetett kibővíteni, az ábrák és műmellékletek művészi kiállítását sem lehetett magasabb fokra emelni és nem lehetett az írói tiszteletdíjakat gyarapítani.

Hogyha ennek daczára a szakfolyóirat tartalmának ez a sajnálatos pangás nem volt hátrányára, leginkább hazafias szaktársaink áldozatkészségének tulajdonítható. Ez évben 39 író működött közre 88 kisebb-nagyobb közleménnyel, melyek az őskorra (15 közlemény), az ó és régibb középkorra (23) és a közép és újkorra (36) terjedtek: egyéb közlemény volt 14. A szöveget két külön képmelléklet, négy képes tábla és 433 ábra kísérte.

A bizottság reményli, hogy a M. Tud. Akadémia boldogult tagja, FABRICZY KORNÉL műtörténész részéről reászállott alapítványal a nagyérdemű kutató kedvencz szakmáját fogja istápolni, és módot nyújt majd az archaeologiai bizottságnak, hogy még belterjesebben művelje a hazai műtörténetet, mint eddig tehette.

7. A Nemzetgazdasági Bizottság rendes hatáskörében a M. Tud. Akadémia felszólítására a hozzátartozó teendőket látta el, a kiirandó pályakérdéseket, kellő tekintettel az elméleti és gyakorlati haladás

követelte szompontokra, formulázta és az Akadémia által támogatott közgazdasági folyóirat működését ellenőrizte. Beható tanácskozás után megállapította a legközelebbi években kiadandó eredeti munkák és fordítások programját.

Az Akadémia megbízásának megfelelőleg elkészült FELLNER FRIGYES munkája a valutarendezésről és a munka meg is jelent a Közgazdasági Könyvtárban, mint a gyűjtemény XII. kötete, következő czimmel: „A valutarendezés Magyarországon különös tekintettel a készpénzlietetés megkezdésére“. Ugyancsak befejezéshez közeledik az angolból fordított levelezése Ricardónak Malthussal. E munka még ez év folyamán fog megjelenni. Hasonlóképen az előkészítés stádiumában van Ricardo kisebb dolgozatainak fordítása.

8. A **Mathematikai és Természettudományi Bizottság** a lefolyt 1910-ik évben a már évek óta megállapított program alapján működött.

2000 K-t fordított a zoologia és physiologia körébe eső tudományos munkák támogatására.

Megjelent „A földi kutyák fajai“ czímű 22 ivre terjedő és számos művészi rajzral illusztrált munka MÉHELY LAJOS-tól. A Math. és Természettud. Közlemények XXX-ik kötetében megjelent BERNÁTSKY JENŐ-től „A hazai iris-félék rendszertana“; WAGNER János munkája pedig „A magyarországi búzavirágok monographiája“ ki van nyomva és rövid időn belül megjelenik. E munkákkal a Közlemények XXX-ik kötete, mely 30 nyomtatott ivre terjed, lezáródott.

A bizottság a jövő 1911. évben is az eddigi irányban kíván munkálkodni, súlyt helyezvén arra, hogy különösen hazánk természeti viszonyait ismertető munkálatokat támogasson..

9. A **Szótári Bizottság** az 1910. év folyamán 111 munkát dolgoztatott föl a Nagy Szótár számára. Begyűlt 83.089 adat; velük az adatok teljes száma 1.304,290-re emelkedett.

A begyűlt adatok kevés kivétellel a XVIII. század utolsó két évtizedének irodalmából valók. A gyűjtésnek 25°/_o-át az akkor keletkező hirlapirodalom szolgáltatta (M. Hirmondó. Kurir, Mercurius, Músa), mely valósággal ontja az érdekesnél érdekesebb adatokat; e hirlapokban fejlődik az új köznyelv, ők közvetítik az irodalom nyelvét az élettel; ezért múlhatatlanul szükséges minél teljesebb kiaknázásuk. — Az írók közül szükségesnek mutatkozott a NySz. számára már kijegyzett FALUDI FERENCZ munkáinak újra való földolgozása; ezt ebben az esztendőben teljesen végre is hajtottuk, mindenütt az író műveinek első kiadását véve alapúl. FALUDI egymagában tizenkettőfélezer adatot szolgáltatott, a teljes évi gyűjtésnek 14°/_o-át.

A hirlapoknak várakozásunkat jóval felülmúló adatgazdagsága azonban tetemesen meglassította a munkálatok haladását; még inkább

azonban az anyagiak szűk volta, mely már nem engedte meg, hogy rendes dolgozótársaink az év végeig folytassák buzgó munkájukat (fejenként átlag 7500 adatot szolgáltatottak be).

Ezek a kedvezőtlen körülmények természetesen nagyon hátráltatják a gyűjtésnek befejezését.

10. A Könyvkiadó Bizottság Vállalatának 1910-ik évi jelentése (az 1908—1910. ciklus harmadik évi folyamata), a következő köteteket tartalmazza:

I. BERZEVICZY ALBERT: A tájképfestészet története a XVII. században. Ötven heliencinkographikus műmelléklettel. Egy kötet.

II. III. FÖLDES BÉLA: A Socialismus. Két kötet.

IV. HORNÝÁNSZKY GYULA: A felvilágosodás tudománya Athénben és Hippokrates.

* * *

Az akadémiai összes üléseken emlékebeszédet tartottak: Február 28-ikán: KHERNDL ANTAL r. tag Liphay Sándor r. tagról, márczius 21-én KOSUTANY TAMÁS l. tag Schenek István l. tagról, április 25-ikén MABKI SÁNDOR l. tag Kövály László l. tagról és ugyanakkor FERENCZI ZOLTÁN l. tag Armand Sully-Prudhomme k. tagról, május 30-ikán KONKOLY-THEGE MIKLÓS t. tag Gothard Jenő l. tagról, október 31-ikén APÁTHY ISTVÁN l. tag Dohrn Antal l. tagról, november 28-ikán LENGYEL BÉLA r. tag Moissan Henrik k. tagról, december 19-ikén PECZ VILMOS r. tag Krumbacher Károly k. tagról.

Az összes ülések egyéb tárgyai közül kiemelendők a következők: Január 31-ikén VISZOTA GYULA „A tudománytár története” című dolgozatát bemutatta a főtitkár. Fölvastatott gr. APPONYI ALBERT volt vallás- és közoktatásiügyi miniszter átirata, melyben miniszteri működésének ideje alatt az Akadémia támogatásáért köszönetét nyilvánította. Ugyanakkor bemutatott dr. SZÉKELY FERENCZ, a vallás- és közoktatási minisztérium vezetésével megbízott m. kir. igazságügyminiszter átirata, melyben az Akadémia támogatását kérte. Az Asiatic Society indítványa, hogy Körösi Csoma Sándor siremlékére helyeztessék el magyar felirat, köszönettel fogadtattott; hasonlóképp elismeréssel fogadtattott e társulat titkárnak fáradozása, ki a Körösi Csoma Sándor emlékünnepezen előadást tartott a nagy magyar tudósról s tervbe vette, hogy hátrahagyott kéziratok dolgozatait három kötetben közzéteszi. A siremlékre tervezett felirat megfogalmazására az I. osztály kéretett föl. — Február 28-ikán bejelentettek a nagyjutalmi és más pályázatokhoz kinevezett bírálók. Köszönettel fogadtattott Ruszt József udvari tanácsos ajánlata, ki az ülésterem számára tervezett Körösi Csoma Sándor-márványszobor költségeit magára vállalta. — Márczius 21-ikén elhatározottak, hogy április 8-ikán gróf Széchenyi István halálának félszázados évfordulója alkalmából a

halhatatlan férfiú budapesti szobrára és nagycezeni sírjára koszorú helyezessék s az ez évi ünnepélyes közülés egész tárgysora Széchenyi emlékének legyen szentelve. Eldöntetett a Péczely-regénypályázat és a gróf Karátsonyi-féle drámai pályázat ügye. A Hadtörténelmi bizottságnak, fiatal tisztek levéltári kiképztetése ügyében tett javaslata, a II. osztály ajánlatára, elfogadtatott. Felolvastatott gróf ZICHY JÁNOS vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter átirata, melyben értesítette az Akadémiát, hogy hivatalát elfoglalta és támogatást kér. Megállapítottatott a néhai Kautz Gyula 4000 kor. alapítványának ügyrendi szabályzata. Bemutattatott a nagygyűlési körlevél. — Április 25-ikén átadattak a jutalmazottaknak a br. Wodianer-féle néptanítói díjak, melyekért Boosek György igazgató-tanító mondott megleghangú köszönetet. Tárgyaltatott egy névtelenül maradni akaró alapítványtevő terve, mely szerint nagyobb összeget óhajtana bizni az Akadémiára, hogy abból külföldi egyetemeken a magyar nyelv és irodalom, valamint a hazai történelem és közjog ismertetésére tanszékek állíttassanak. Az Akadémia ezzel szemben azt a javaslatot tette, hogy fordíttassanak a kamatok idegen nyelven iratandó olyan munkákra, melyek a magyar irodalom, történelem és közjog alapos ismertetését célozzák. Bemutattatott a m. kir. kereskedelmi miniszter átirata, mely szerint a portomentességet a könyvtár küldeményeire nem engedélyezte. — Május 30-ikán az Elnök megilletődött szavakkal jelentette be MIKSZÁTH KÁLMÁN t. tag halálát. Bejelentetett az állandó bizottságok megalakulása. — Június 13-ikán GOLDZSIHER IGNÁC r. tag jelentést tett az akadémiaiak nemzetközi szövetségének római közgyűléséről. Bejelentetett, hogy a Franklin-Társulat igazgatósága Gyulai Pál arcképét Balló Ede festőművésszel elkészíttette s az Akadémiához ajándékol beküldötte. Intézkedés történt, hogy a gróf Teleki nemzetség marosvásárhelyi levéltárában őrzött keleti kéziratok megtekintés végett beküldessenek. Tudomásul vétettek GOMBÓCZ ZOLTÁN l. tagnak a japán irás megváltoztatására tett megjegyzései.

Október 3-ikán az Akadémia VÁMBÉRY ÁRMIN t. tag akadémiai tagságának ötvenéves fordulóját ünnepelte. Bejelentetett, hogy ő FELSŐGE BERZEVICZY ALBERT ig. és t. tagnak akadémiai elnökké és BRÖTHY ZSOLT ig. és r. tagnak másodelnökké történt megválasztását legkegyelmesebben jóváhagyni méltóztatott. Bemutattattak a szeptember 30-ikáig beérkezett pályamunkák. — Október 31-ikén az Elnök kegyelettel emlékezett meg az Akadémia két nagy alapítványtevőjének, FABRICZY KORNÉL t. tagnak és LAKY ADOLF fővárosi polgárnak haláláról. Bejelentettek az osztályoktól az egyes pályázatokhoz kinevezett bírálók. A Bolyai-jutalom odaitélésére kiküldött nemzetközi bíráló bizottság elkészülvén jelentésével, a jutalmat HILBERT DÁVID k. tagnak ítélte oda. Bemutattatott a VÁMBÉRY ÁRMIN t. taghoz, akadémiai jubileuma alkalmából, intézett üdvözlő irat. A Történelmi Bizottság javaslata, mely szerint a cs. és kir. hadügyminiszternek a

legújabb kor (1789 óta) történetének szigorúan tudományos, pártatlan módorban megíratását örömmel üdvözlő és támogatni kész, egyhangúlag elfogadtatott. — November 28-ikán eldöntetett a Kóczán-pályázat sorsa. Elfogadtatott azon indítvány, hogy az összes ülések ezentúl d. u. 6 órakor tartassanak s a Bölcelet- és Társadalomtudományi Értekezések összeolvasztassanak. Felolvasztatott a gr. Széchenyi István életrajza című kéziratról szóló bírálat. — Deczember 19-ikén felolvasztatott a Bolyai-jutalomról szóló jelentés s bejelentetett, hogy az Irodalomtörténeti bizottság a lemondott Pecz Vilmos r. tag helyébe HEGEDŰS ISTVÁN r. tagot választotta meg.

A lefolyt évben az Akadémia a következő tudományos és irodalmi ünnepélyekre s összejövetelre küldötte el képviselőit, illetőleg üdvözlét: A szegedi Dugonics-Társaság Mikszáth-ünnep (képv. SZENTKILÁRAY JENŐ l. tag), a Petőfi-Társaság ünnepélyes közülése (képv. elnök és főtítkár), a berlini tudományegyetem jubileuma (képv. br. EÖTVÖS LORÁND ig. és r. tag), a Kisfaludy-Társaság ünnepélyes közülése (képv. az elnök és főtítkár), Sylvester pápa római siremlékének leleplezése (képv. gr. SZÉCHENYI BÉLA, br. FORSTER GYULA ig. és t. s. KOLLÁNYI FERENCZ l. tag), az orsz. Széchenyi-emlékünnepély (képv. BERZEVICZY ALBERT elnök és SZILY Kálmán főkönyvtárnok), a Felsőmagyarországi Rákóczi-múzeum megnyitása (képv. CSOMA JÓZSEF l. tag), Barabás Miklós születésének százados emlékünnep (képv. a főtítkár), a brüsszeli geologiai congressus (képv. KRENNER JÓZSEF r. tag), a brüsszeli botanikai nemzetk. congressus (képv. MÁGÓCSY-DIETZ SÁNDOR r. tag), Mikszáth Kálmán jubileumi ünnepélye (képv. BERZEVICZY ALBERT elnök), a budapesti kir. tudományegyetem ünnepélyes közülése (képv. a főtítkár), az Orvosok és Természetvizsgálók miskolczi vándorgyűlése (képv. ENTZ GÉZA r. tag), Schönherr Gyula l. tag nagybányai emlékünnep (üdvözlő távirat küldetett), a nápolyi Cavolini-ünnepély (távirat), a nagykörsi Arany János-szobor leleplezése (képv. BEÖTHY ZSOLT másodelnök és HEINRICH GUSZTÁV főtítkár), Erdélyi Múzeumegylet ünnep (képv. MÁRKI SÁNDOR l. tag), Falk Miksa l. tag siremlékének leleplezése (képv. a főtítkár), Brassai Sámuel t. tag kolozsvári siremlékének leleplezése (képv. SZÁDECZKY LAJOS r. tag), a Magyar vegyészek orsz. congressusa (képv. LENGYEL BÉLA és ILOSVAY LAJOS r. tagok), a szászvárosi gróf Kuun-szobrok leleplezése (képv. SZÁDECZKY LAJOS r. tag), az Országos Magyar Gazdasági Egyesület Széchenyi-emlékünnep (képv. BERZEVICZY ALBERT elnök, BEÖTHY ZSOLT másodelnök és HEINRICH GUSZTÁV főtítkár), a lipcsei B. G. Teubner könyvkiadó czég százéves jubileuma (üdvözlő levél).

* * *

Az **Igazgató-Tanács** 1910-ben három ülést tartott. Fontosabb határozatai a következők: Márczius 4-én GYULAI PÁL ig. tag halálának

bejelentésével kapcsolatban örömmel vette az Igazgató-Tanács tudomásul, hogy arczképét a Franklin-Társulat igazgatói az Akadémia arczképcsarnoka részére adományozták. Intézkedés tétetett a BECSKE BALINT lemondása következtében megüresedett széphalmi felügyelői tiszt betöltése tárgyában. Tárgyaltatott a budapesti ottoman főconsulátusnak átirata, melyben a Feridun-alapítvány kamatainak felhasználása körül követett eljárás ügyében felvilágosítást kért. Bejelentetett, hogy a módosított Alapszabályok legfelsőbb megerősítése megtörtént. A költségvetés megállapításával kapcsolatban az Akadémia vagyonának és jövedelmének czélszerűbb kimutatása, valamint költségeinek részletesebb megvizsgálása s háztartási mérlege egyensúlyának helyreállítása czéljából bizottság küldetett ki. A számadások megvizsgálására gr. SZÉCHENYI BÉLA és br. EÖTVÖS LORÁND ig. tagok kéretek föl. — Április 28-án a számadások megvizsgálására kiküldött bizottság jelentést tett eljárása eredményéről s ennek alapján a M. Földhitelintézetnek fölmentvény adatott. A széphalmi mausoleum felügyeletével továbbra is BECSKE BALINT úr bízott meg. Felolvasztatott a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter átirata, melylyel tudatta, hogy dr. FEJÉRPATAKY KÁLMÁN akad. ügyész kir. tanácsossá neveztetett ki. — Október 16-án bejelentetett, hogy ő cs. és apost. kir. Felsege BERZEVICZY ALBERT ig. és t. tagnak az Akadémia elnökévé és BEÖTHY ZSOLT ig. és r. tagnak másodelnökévé történt megválasztását legkegyelmesebben megerősíteni méltóztatott. Az Amizoni-féle alapítványból létesített leánynevelő-intézet állapotáról készült kimerítő jelentés felterjesztetvén a vallás- és közoktatási minisztériumhoz, ez átiratában kijelentette, hogy az intézetet fenntartani és fejleszteni óhajtja. Bejelentette, hogy Körösi Csoma Sándor darjeelingi siremlékén a magyar márványtábla elhelyeztetett.

Ez üléseken a következő új adományok és hagyományok jelenttek be:

1. *Adományok határozott rendeltetés nélkül:*

1. Pesti Hengermalom-Társaság adománya gr. Széchenyi István halálának évfordulója alkalmával	2.000 K.	
2. Magyar országos központi takarékpénztár adománya	500	
3. Névtelen adakozó adománya fejében Berzeviczy Albert fizetménye	2.000	4.500 K.

2. *Hagyományok határozott rendeltetés nélkül:*

1. n. Gyulai Pál végrendeleti hagyománya	2.000	
2. n. Laky Adolf hagyománya	400.000	
3. n. Fabricezy Kornél t. tag alapítványa	259.200	661.200 K.

3. *Új alapítványok:*

1. Román Ferencz alapítványához tartozó 2 darab bereg-munkácsi takarékpénztár részvény névértékének emelése ér- tékszaporulat	1.200	1.200 K.
Összesen		666 900 K.

III. *Az 1910-ik évben eldöntött pályázatok.*1. *Gróf Teleki-pályázat* (vigjáték), 100 arany.

Az 1909 szept. 30. határnapig 22 pályamű érkezett be. Az 1910 márczius 19-én tartott összes ülés a jutalmat a „Bánfi uram“ című háromfelvonásos vigjátéknak ítélte oda; felbontatván a jeligés levél, abból PRÉM JOZSEF neve tűnt elő.

2. *Farkas-Raskó-pályázat* (hazafias költemény), 200 korona.

Az 1910 márczius 30. határnapig 46 pályamű küldetett be. Az 1910 márczius 19-én tartott összes ülés a jutalomban a „Magyarnak lenni“ című költeményt részesítette. A felbontott jeligés levélből SÁJO SÁNDOR tanár neve tűnt elő.

3. *Vojnits-pályázat* (1909-ben Budapesten előadott legjobb drámai mű), 800 kor.

Az 1910 márczius 19-ikén tartott összes ülés e jutalmat a MÓRICZ ZSIGMOND háromfelvonásos „Sári bíró“ című falusi életképnek ítélte oda.

4. *Péccsly-regény-pályázat* (1907—1908. évkör 1000 aranyforint).

Az 1910. márczius 21-én tartott összes ülés e jutalmat PEKAR GYULA „Tatárrablás“ című kétkötetes regényének ítélte oda.

5. *Gróf Karátsanyi-pályázat* (komoly drámai mű), 400 arany.

Az 1909. szeptember 30. határnapig 73 pályamű érkezett be. Az 1910 márczius 21-én tartott összes ülés a jutalmat nem adta ki s a jeligés levelek felbontatlanul elhamvasztattak.

6. *Br. Wodianer-féle néptanítói jutalom*, 1000—1000 korona.

Az 1910 márczius 19-ikén tartott összes ülésen e két jutalom BOCSEK GYÖRGY trencsényi és ZÖLD JOZSEF lugosi igazgató-tanítóknak íteltetett oda.

7. *Nagyjutalom és Marczibányi-mellékjutalom* (természettudományi munkák 1903—09), 200 arany, illetőleg 50 arany.

Az 1910 április 27-ikén tartott nagygyűlés a nagyjutalmat FRÖLICH IZIDOR „Az elhajlított fény polárosságáról“ szóló munkálatának (1904 1906, és 1909), a Marczibányi-mellékjutalmat pedig MÉHELY LAJOS „A földi kutyák fajai származástani és rendszertani tekintetben“ (1909) című munkájának ítélte oda.

8. *Sámuel-díj* (nyelvtudományi értekezés 1909), 15 arany.

Az 1910 április 27-ikén tartott nagygyűlés e jutalmat dr. HONVÁTH JÁNOS „Egy magyar versbeli mondatképletről“ (Nyelvtud. Közlemények 1909) című dolgozatának ítélte oda.

9. *Gróf Nádasdy-pályázat* (elbeszélő költemény), 100 arany.

Az 1908 szeptember 30. határnapig beérkezett 27 pályamű. Az 1910 április 27-ikén tartott nagygyűlés a jutalmat 19. sz. „Sámson“ című pályaműnek ítélte oda. Felbontatván a jeligés levél, abból dr. NUSZBECK SÁNDOR kir. törvényszéki jegyző neve tünt elő.

10. *Bulyovszky-pályázat* (hazafias óda), 400 korona.

Az 1909 szept. 30. határnapig beérkezett 14 pályamű. Az 1910 április 27-én tartott nagygyűlés e jutalmat a 13. sz. „A Magyar tenger“ című költeménynek ítélte oda. Felbontatván a jeligés levél, abból MADAY GYULA neve tünt elő.

11. *A Pesti Hazai Első Takarékpénztár-Egyesület Fáy-pályázata* (a modern socialpolitika állása), 6000 korona.

Az 1909 szept. 30. határnapig egy pályamunka érkezett be; de ennek az 1910 április 27-ikén tartott nagygyűlés a jutalmat nem adta ki, minélfogva jeligés levele felbontatlanul elhamvasztatott.

12. *Ipolyi-pályázat* (Huszita mozgalmak története Magyarországon), 2000 korona.

Az 1909 szeptember 30. határnapig 2 pályamunka érkezett be: az 1910 április 27-ikén tartott nagygyűlés a jutalmat a II. számú, „Benatky-Jerusalem“ jeligéjű pályaműnek ítélte oda. A felbontott jeligés levélből dr. TÓTH-SZABÓ PÁL egyet. magántanár neve tünt elő.

13. *Pesti Hazai Első Takarékpénztár-Egyesület Fáy-alapítványából hirdetett nyílt pályázat* (külkereskedelmi politika), 4000 korona.

Az 1909 december 31-ikéig beérkezett három tervrajz benyújtója közül az 1910 április 27-én tartott nagygyűlés a megbízást KRISZTEKOVICH EDÉ-nek adta meg.

14. *Flór-alapítvány kamatai* 1910—1911), 1000 korona.

Az 1910 április 27-iki nagygyűlés megbízást adott dr. DÖRY FERENCZ orsz. levéltári fogalmazónak a XVIII. századi nemességvizsgálatokról szóló mű megírására.

15. *Ipolyi-pályázat* (1912. évi), 2000 korona.

Az 1910 április 27-iki nagygyűlés e jutalmat FÖGEL JÓZSEF „II. Ulászló udvartartása“ című pályanyertes munkájának kiadására határozta fordítani.

16. *Rökk Szilárd-alapítvány kamatai*, 1000 korona.

Az 1910 április 27-iki nagygyűlés e kamatokat a dr. GOMBOS F. ALBIN által szerkesztett „Középkori Krónikások“ X—XI. együttes kötetének segélyezésére fordította.

17. *Vitéz-pályázat* (állattani monographia), 40 arany.

Az 1909 decz. 30. határnapig két pályamunka érkezett be. Az 1910 április 27-iki nagygyűlés a jutalmat külön dícséret mellett a

2. számú pályaműnek ítélte oda; szerzője dr. GELEI JÓZSEF kolozs-vári egyet. tanársegéd. Az 1. számú pályamű szerzőjét (dr. Soós LAJOS m. nemz. múzeumi segédőr) pedig 400 korona jutalomban részesítette.

18. *Lévay-féle nyílt pályázat* (mezőgazdasági kérdés), 1000 korona.

Az 1909 december 31. határnapig három szerző küldött be tervrajzot; ezek közül az 1910 április 27.-iki nagygyűlés dr. WEISER ISTVÁN kir. fővegyésznek és dr. ZAITSCHEK ARTHUR kir. vegyésznek adott megbízást „A csalamádé különböző termelési módjainak befolyása takarmányértékére” című feladat kidolgozására.

19. *Rózsay-pályázat* (orvostudományi feladat), 1000 korona.

Az 1910. április 27-én tartott nagygyűlés a benyújtott két tervezet egyikét sem találta megfelelőnek megbízás adására.

20. *Kóczán-pályázat* (dráma II. Ulászló és II. Lajos korából), 100 arany.

Az 1910 május 31. határnapig 9 pályamű érkezett be. Az 1910. nov. 28-án tartott összes ülés a jutalmat a 6. sz., „A népvész” című négyfelvonásos szomorújátéknak ítélte oda. A felbontott jeligés levélből GÉCZY ISTVÁN és SZÁVAY GYULA szerzők neve tűnt elő.

21. *Gróf Széchenyi István életrajza pályázat*, 8000 korona.

Az 1910 november 28-án tartott összes ülés az e pályázatra beküldött pályaművet nem találta jutalmazásra méltónak.

22. *Bolyai-féle nemzetközi pályázat* (matematikai jutalom, 1905–1910), 10,000 korona és aranyérem.

Az 1910. december 19-én tartott összes ülés e jutalommal dr. HILBERT DÁVID k. t. göttingeni egyetemi tanárt tüntette ki.

IV. A M. Tud. Akadémia könyvkiadásai 1910-ben.

* *M. Tud. Akadémiai Almanach.* Polgári és csillagászati naptárral 1910-re. 1910. 283 lap. Ára 2 kor.

* *M. Tud. Akadémiai Értesítő.* A M. Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti: HEINRICH GUSZTÁV főtítkár. XXI. köt. (1910. évfoly.) 1–12. füzet. (241–252. sz.) — 1910. XVI és 556 lap. Az évfolyam ára 6 kor.

A Magyar Tudományos Akadémia *Alapszabályai és Ügyrendje.* 1910. 162 lap.

* *Archaeologiai Értesítő.* Új folyam. Szerkeszti: HAMPEL JÓZSEF. XXX. köt. (1910. évf.) 1–5. sz. 1910. XXXV. és 452 lap. 2 melléklettel, 4 táblával és 433 ábrával. Az évfolyam ára 12 kor.

* *Athenaeum.* Philosophiai és államtudományi (évnegyedes) folyóirat. Szerkeszti: PAUER IMRE osztálytitkár. XIX. évf. 1910. 1–4. sz.

4 lap és 1. sz. 105, 2. sz. 160, 3 és 4. sz. 208 lap. Az évfolyam ára 10 kor.

Hadtörténelmi közlemények. Évnegyedes folyóirat. Szerkeszti: dr. SZENDREI JÁNOS XI. évf. 1—4. füz. 1910. IV és 655 lap. Képes táblák és szövegközi ábrákkal. Egy évf. ára 10 korona.

Irodalomtörténeti Közlemények. Évnegyedes folyóirat. Szerkeszti: SZILÁDY ÁRON. XX. évf. 1—4. füz. 1910. XVIII és 496 lap. Az évfolyam ára 10 kor.

* *Mathematikai és Természettudományi Értesítő.* Szerkeszti: KÖNIG GYULA osztálytitkár. XXVIII. köt. 1—5. füz. 1910. IV és 609 lap. Az évfolyam ára 10 kor.

Nyelvtudomány. Szerkeszti: ASBÓTH OSZKAR. III. köt. 1, 2. füz. 1910. 1—160 lap. Egyes füzet ára 1.50 kor. Az évfolyam ára 6 kor.

* *Nyelvtudományi Közlemények.* Szerkeszti: SZINNYEI JÓZSEF osztálytitkár. XXXIX. köt. 4 füz. 1910. 4 és 349—476 lap. LX. köt. 1, 2. füz. 1910. 1—232. lap. Egyes füzet ára 1.50. Teljes kötet ára 6 kor.

* *Angyal Pál l. t.* Visszalépés a kísérlettől, eredményelhárítás és jóvátétel. — Székfoglaló értekezés. — (Társad. Értekez. XIV. köt. 4. sz.) 1910. 78 lap. Ára 1 kor. 50 fill.

* *Balogh Jenő l. t.* Brusa Emil külső tag emlékezete. (Emlékbeszéd. XIV. köt. 8. sz.) 1909. 29 lap. Arczképpel. Ára 60 fillér.

Barabás Endre. Kolozsvármegye közgazdasági leírása. (Megyei monografiák.) 1910. 58 lap. Ára 1 kor.

Békefi Remig. A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig. 1910. XXIX és 598 lap. Ára 12 korona.

* *Berzeviczy Albert.* A tájképfestés a XVII. században (A könyvkiadó vállalat 1910-i illetménye.) 1910, 220 lap. Számos képtáblával. Ára füzve 5 kor., kötve 6 kor.

* *Bleyer Jakab l. t.* Hazánk és a német philologia a XIX. század elején. (Nyelvtudom. értekezések. XXI: 8. sz.) 1910. 100 lap. Ára 2 korona.

* *Böhm Károly r. t.* A megértés mint a megismerés középponti mozzanata. Ismeretelméleti töredék. — Székfoglaló értekezés. — (Bölcséleti értekez. III. köt. 6. sz.) 1910. 68 lap. Ára 1 kor 50 fill.

Császár Elemér l. t. Bessenyei akadémiai törekvései. — Székfoglaló értekezés. (Nyelvtudom. Értekez. XXI, 7. sz.) 1910. 78 lap. Ára 1 kor. 50 fill.

* *Darkó Ernő* A magyarokra vonatkozó népnevek a byzancezi írónál. (Nyelvtudományi Értekezések. XXI. 6. sz.) 1910. 76 lap. Ára 1 kor. 80 fill.

* *Földes Béla.* A socialismus. I. köt. 1910. 298 lap. II. köt. 1910. 517 lap. (A könyvkiadó vállalat 1910-iki illetménye.) A két kötet ára füzve 10, kötve 12 kor.

* *Goldziher Ignác r. t.* Adrien C. Barbier de Meynard és Michael

Jan de Goeje külső tagok emlékezete. (Emlékbeszédek. XIV. köt. 7. sz.). 1909. 17 lap. Két arcképpel. Ára 60 fill.

Gyöngyösi István. Márssal társalkodó Murányi Vénus. A M. Tud. Akadémia Irodalomtörténeti Bizottságának megbízásából az első 1664-iki kiadás alapján sajtó alá rendezte . . . BADICS FERENCZ I. t. 1909. LV és 456 lap. Betűhí kiadás. Ára keménytáblára kötve 20 kor.

Hodinka Antal. A munkácsi görög-katolikus püspökség története. 1910. V és 856 lap. Ára 16 korona.

* *Hornyánszky Gyula.* A görög felvilágosodás tudománya. Hippokratés. (A könyvkiadó vállalat 1910-iki illetménye.) 1910 LVI és 505 lap. Ára füzve 5, kötve 6 kor.

Iványi Béla. Bártfa szabad királyi város levéltára. 1319—1526. I. köt. 1319—1501-ig. 1910. XIII és 528 lap. Ára 10 kor.

Kazinczy Ferencz levelezése A M. Tud. Akadémia Irodalomtörténeti Bizottsága megbízásából közléteszi *Váczy János.* XX. kötet. 1826 április 1. — 1828 decz. 31. 1910. XLVII és 657 lap. Ára 10 kor.

* *Kégl Sándor l. t.* Bhagavadgitá. (Nyelvtudományi. Értekez. XXI: 5. sz.) 1910. 37 lap. Ára 80 fill.

Kemény György. Heves vármegye közgazdasági leírása. (Megyei Monografiák.) 1909. 48 lap. Ára 60 fill.

* *Kherndl Antal r. t.* Kisfaludy Liphay Sándor r. tag emlékezete. (Emlékbeszédek XIV. köt. 10. sz.) 1910. 11 lap. Arczképpel. Ára 60 fillér.

Kiss Géza. Interpretatio és szokásjog a római magánjogban. (Társad. Értekez. XIV. köt. 3. sz.) 1909. 23 lap. Ára 40 fill.

* *Kollányi Ferencz l. t.* Az Akadémia és a Nemzeti Múzeum. (Történettud. Értekez. XXII. 8. sz.) 1910. 121 lap. Ára 2 kor. 40 fill.

Komáromy Andor. Magyarországi boszorkányperek oklevéltára. 1910. XXIII és 783 lap. Ára 15 kor.

* *Kossutány Tamás l. t.* Emlékbeszéd Schenek István l. t. felett. (Emlékbeszédek XIV. köt. 11. sz.) 1910. 15 lap. Arczképpel. Ára 30 fill.

* *Lengyel Béla r. t.* Emlékbeszéd Moissan Henrik k. tag felett. (Emlékbeszédek XV. 1. sz.) 1910. 12 lap. Arczképpel. Ára 40 fillér.

* *Márki Sándor l. t.* Emlékbeszéd Kövály László l. t. felett. (Emlékbeszédek XIV., 12. sz.) 1910. 48 lap. Arczképpel. Ára 1 kor.

* *Medveczky Frigyes l. t.* Tanulmányok Pascalról (Bölcséleti Értekezések. III. köt. 7. sz.) 1910. 208 lap. Ára 4 korona.

Dr. Mixich Lajos. Földi János költeményei. (Régi Magyar Könyvtár, 25. köt.) 1910. 238 lap. Ára 3 kor.

Munkácsi Bernát r. t. Vogul népköltési gyűjtemény II. köt. 2. füzet. A vogulok ősi hitvilága. Bálványistenségek. A természeti jelenségek mythikai alakjai. Mythikai állatok és növények. A samán istenidézés és bűbájosság. Áldozat és imádság. 1910. 496 lap. Ára 10 korona.

* *Ortway Tivadar.* A mohácsi csata elvesztésének okai és következményei. (Történettud. Értekez. XXII. 9.) 1910. 89 lap. Ára 2 korona.

Ossian költeményei. Magyar versekben KÁLMÁN KÁROLYTÓL. 1910. 582 lap. Ára 10 korona.

* *Pecz Vilmos r. t.* Emlékbeszéd Krumbacher Károly k. tag felett. (Emlékbeszédek. XV. 2. sz.) 1910. 26 lap. Arczképpel. Ára 1 kor. 20 fill.

* *Prohászka Ottokár l. t.* Az intellectualismus túlhajtásai. — Székfoglaló értekezés. — (Bölcseleti Értekez. III. köt. 8. sz.) 1910. 70 lap. Ára 1 kor. 60 fill.

Rapport sur les travaux de l'Académie Hongroise des Sciences en 1909. Présenté par le secrétaire général G. HEINRICH. 1910. 26 lap.

* *Sörös Pongrácz l. t.* Franyó Remig felségámulási pere. — Székfoglaló Értekezés. — (Történettud. Értekezések. XXII. 7. sz.) 1910. 42 lap. Ára 60 fillér.

Széchenyi emlékünnepe a M. T. Akadémia 1910 május 1. tartott ünnepélyes közülésén, 1910. 45 lap. Ára 1 korona.

Szilády Áron. Sermones Dominicales. Két XV. századból származó magyar glossás latin codex I. köt. 1910. XX és 663 lap. II. köt. 1910. 764 lap. A két kötet ára 30 korona.

* *Tangl Ferencz l. t.* Emlékbeszéd Högyes Endre r. tag felett. (Emlékbeszédek. XIV. 9. sz.) 1909. 22 lap. Arczképpel. Ára 60 fillér.

* *Wagner János.* A magyarországi Centaureák ismertetése. (Mathem. és természettud. közlemények. XXX. 6. sz.) 1910. 183 lap, 11 szövegközi képpel és 10 táblával. Ára 4 kor.

Wertheimer Ede (Monori). — Gróf Andrássy Gyula élete és kora. I. kötet. Külügyminiszteri kineveztetéséig. 1910. XXIII és 782 lap. Andrássy arczképével. Ára 20 korona.

Összesen 49 munka 939 iven.

A * csillaggal jelölt munkákat az intézetek általány fejében kapják.

V. A M. Tud. Akadémia megbízásából és segélyével megjelent munkák és folyóiratok.

A) Megbízás:

1. *Munkák:* a) idősb SZINNYEI JÓZSEF: Magyar Írók Élete és Munkái. — 2. *Folyóiratok:* Budapesti Szemle.

B) Segélyezés:

1. *Folyóiratok:* Ethnographia, Keleti Szemle, A Magyar Philosophiai Társaság Közleményei, Közgazdasági Szemle, Egyetemes Philologiai Közöny, Történelmi Tár, Orvosi Archivum, Magyar Pædagogia, Mathematikai és Physikai Lapok, Természettudományi Füzetek, Mathematische und Naturwissenschaftliche Berichte, Rovartani Lapok,

Orvosi Hetilap, Hungary. — 2. *Könyvkiadó-vállalatok*: Természet-tudományi könyvkiadó-vállalat, Orvosi könyvkiadó-vállalat. Philosophiai Írók Tára, Közgazdasági Remekírók Tára, Magyar Közgazdasági Könyvtár, Jogtudományi monographiák, Nemzetközi matematikai és természettudom. katalogus, Bibliographia Hungarica. — 3. *Munkák*: a) Magyar Történelmi Életrajzok. b) Id. Teleki Mihály levelezése. c) Gombos F. A.: Középkori Krónikások. d) Akadémiák Szövetségének kiadványa; az Iszlám Encyklopaediája. e) WEBB: A democratia. f) KÁRMÁN TÓDOR: Szilárdságtani kísérletek. g) HOLLÓS LÁSZLÓ: Magyarország földalatti gombái. (Szarvasgomba-féléi).

VI. *Hazai intézetek, melyek az Akadémia kiadványait átalány fejében kapják.*

<i>Alsókubin</i> , Felső keresked. iskola.	<i>Budapest</i> , Tud. egyet. philol. semin.
<i>Arad</i> , Kir. főgymnasium.	„ Tud. egyet. tört. semin.
„ Állami főreáliskola.	„ Tud. egyet. földr. semin.
„ Felsőkereskedelmi iskola.	„ Tud. egy. class. phil. sem.
„ Kölcsey-Egyesület.	„ Tud. egy. aesth. gyűjt.
„ Tanítóegyesület könyvtára.	„ Lipótvárosi Kaszinó.
<i>Aszód</i> , Gymn. könyvtár.	„ Műegyetemi könyvtár.
<i>Baja</i> , Csisztercei főgymn.	„ Meteorologiai intézet.
„ Áll. tanítóképző.	„ Ludovika-Akadémia
<i>Bánffy-Hunyad</i> , M. kir. áll. iskolák.	„ Állatorvosi főiskola.
<i>Bártfa</i> , Állami gymnasium.	„ Mezőgazd. Múzeum.
<i>Békés</i> , Ev. ref. főgymnasium.	„ Katholikus kör.
<i>Békés-Csaba</i> , Ev. Rudolf-főgymn.	„ Kir. Orvos-egyesület.
„ Áll. fels. leányiskola.	„ Képzőművészeti főisk.
<i>Belényes</i> , Gör. kath. főgymnasium.	„ M. kir. Technologiai ipar-
<i>Beregszász</i> , Állami főgymnasium.	„ múzeum.
<i>Besztercze</i> , Ev. főgymnasium.	„ M. kir. chemiai intézet.
<i>Besztercebánya</i> , Ág. h. ev. gym.	„ VII. ker. ág. h. ev. főgymn.
„ Áll. fels. leányisk.	„ Kegyesrendi főgymn.
„ Áll. polg. fiúisk.	„ I. ker. kir. áll. főgymn.
„ Állami főgymn.	„ II. ker. kir. kath. főgymn.
<i>Bonyhád</i> , Ev. főgymn.	„ III. ker. állami főgymn.
<i>Brád</i> , Görög-keleti román algymn.	„ V. ker. főgymn.
<i>Brassó</i> , Evang. gymnasium.	„ VI. ker. áll. főgymnas.
„ Görögkel. román főgymn.	„ VII. ker. főgymnasium.
„ R. kath. főgymnasium.	„ VIII. ker. főgymn.
„ M. kir. áll. főreáliskola.	„ Tanárképző-int. gym.
„ Áll. fels. keresked. iskola.	„ Ref. főgymnasium.
<i>Budapest</i> , Fő- és székv. könyvtár.	„ Ref. theol. akadémia.
„ Tud. egyet. könyvtára.	„ II. ker. áll. főreálisk.

<i>Budapest</i> , IV. ker. közs. főreálisk.	<i>Czepléd</i> , dr. Hübner Emil könyvt.
" V. ker. áll. főreálisk.	" Áll. főgymnasium.
" VI. ker. főreáliskola.	<i>Debreczen</i> , Főisk. anyakönyvtár.
" VII. ker. külső áll. főgym.	" R. kath. főgymnasium.
" VIII. ker. főreáliskola.	" Állami főreáliskola.
" X. ker. kőbányai áll. főgymnasium.	" M. kir. gazd. tanintézet.
" X. ker. tisztviselőtelepi áll. főgymnasium.	" Keresk. tanintézet.
" IV. ker. kegyesr. Kala-zantinum.	" Csokonai-kör.
" Keresked. Akadémia.	" Ev. ref. főgymnasium.
" M. k. áll. fels. leányisk.	" Ev. ref. fels. leányisk.
" II. ker. tanító-nő-képző.	<i>Dés</i> , Kir. állami főgymnasium.
" b. Eötvös-collegium.	<i>Déva</i> , Állami főreáliskola.
" Budapesti (budai) Könyvtár-egyesület.	" Áll. főreálisk. ifj. könyvtára.
" Orsz. izr. tanító-képző.	" Áll. tanítóképző.
" Pesti izr. elemi s polgári fiúiskola.	<i>Dicső-Szt.-Márton</i> . Olvasó- és tár-saskör.
" Elemi isk. tanító-képző.	<i>Eger</i> , Érseki joglyceum.
" Eötvös. J. önképző kör.	" Kath. főgymnasium.
" Polgári isk. tanítóképző.	" Ersek megyei könyvtár.
" Cziszt. r. tanárképző.	" Állami főreáliskola.
" Kath. Sajtóegyesület.	<i>Eperjes</i> , Kir. kath. főgymnasium.
" Magyar Gyermektanulm. társ.	" Ág. ev. collegium.
" Növendékpapság egy-házirod. iskolája.	" Széchenyi-kör.
" VI. ker. Erzsébet-nőisk.	<i>Érsekújvár</i> , Közs. kath. főgymn.
" X. ker. közs. el. népisk.	<i>Erzsébetváros</i> , M. kir. állami fő-gymnasium.
" Szent-Imre-kör.	<i>Esztergom</i> , Szt. Benedek-rendi fő-gymnasium.
" Országos nőképző-egylet leánygymn.	" Ersek megyei könyvtár.
" M. mérnök- és építész-egylet.	" Érs. tanítóképző.
" inárcsi Farkas László könyvtára.	" Városi könyvtár.
" VII. k. áll. felső ker. isk.	<i>Fehértemplom</i> , Főgymnasium.
<i>Csáktornya</i> , Áll. elemi népiskola.	<i>Felsőbánya</i> , Városi tanács könyvt.
" Áll. tanítóképzőintézet.	<i>Felső-Lövő</i> , Ev. tanint. igazg.
<i>Csik-Somlyó</i> . Róm. kath. főgymn.	<i>Fiume</i> , M. kir. áll. főgymnasium,
<i>Csorna</i> , Premontr. könyvtára.	" M. k. áll. fels. keresk. isk.
<i>Csurgó</i> , Ref. főgymn.	<i>Fogarás</i> , Áll. főgymnasium.
" Áll. tanítóképzőintézet.	<i>Gyöngyös</i> , Állami főgymnasium.
	" „Vachott-kör“.
	<i>Gyónk</i> , Ev. ref. gymnasium.
	<i>Győr</i> , Kath. főgymnasium.
	" Áll. főreáliskola.
	" Városi közkönyvtár.
	<i>Györgyfalva</i> , Áll. elemi iskola.
	<i>Gyula</i> , Kath. főgymnas.

<i>Gyulafehérvár</i> , R. kath. főgymn.	<i>Kolozsvár</i> , Egyetemi könyvtár.
<i>Hajdú-Böszörmény</i> , Ev. ref. főgymnasium.	" Ev. ref. theol. facultas.
<i>Hajdú-Nánás</i> , Ev. ref. főgymn.	" R. kath. főgymnasium.
<i>Hódmező-Vásárhely</i> , Ev. ref. főgymnasium.	" Ev. ref. Kollegium.
" Kenéz Sánd.-féle könyvt.	" Unitárius főgymn.
" Városi köz-könyvtár.	" Keresk. Akadémia.
<i>Igló</i> , Ág. h. ev. főgymnasium.	" Magyar irodalomtörtén. seminárium.
<i>Jászberény</i> , Állami főgymnasium.	" Városi polg. fiúiskola.
<i>Kalocsa</i> , Érseki főgymnasium.	" Áll. tanítóképzőintézet.
" Érs. főgymn. ifj. könyvt.	" Áll. polg. leányiskola.
" Főszékesegyh. könyvtár.	" Erdélyi múzeum-egylet.
<i>Kaposvár</i> , M. kir. áll. főgymn.	" Kolozsm. Tanítótestület.
" Somogyvárm. könyvt.	" Tanítók Hunyadi-háza.
<i>Karúnsebes</i> , Áll. főgymnasium.	" Egyet. class. phil. sem.
<i>Karczag</i> , Ev. ref. főgymnasium.	<i>Komárom</i> , Szt. Benedek-rendi kath. gymnasium.
<i>Kassa</i> , Kir. jogakad. könyvtára	" Vármegyei könyvtár.
" Prém. r. főgymnasium.	<i>Körmöczbánya</i> , Áll. főreáliskola.
" Állami főreáliskola.	<i>Kőszeg</i> , Gymn. tanári könyvtára.
" Püspökség könyvtára.	<i>Kúnszentmiklós</i> , Ev. ref. gymn.
" Állami felső leányiskola.	<i>Léva</i> , Áll. tanítóképző.
" Kazinczy-kör.	" Kath. főgymnasium.
" Áll. felső keresk. iskola.	" Kegyesr. Tárház.
" Múzeum könyvtára.	<i>Liptó-Szt-Miklós</i> , Áll. polg. isk.
<i>Kecskemét</i> , Állami főreáliskola.	<i>Losonc</i> , M. kir. áll. főgymn.
" R. kath. főgymnasium.	" Áll. tanítóképző.
" Városi könyvtár.	<i>Lőcse</i> , Kir. főgymnasium.
<i>Késmárk</i> , Ág. h. ev. lyceum.	" M. kir. állami főreáliskola.
" Áll. polg. és fels. ker. isk.	<i>Lugos</i> , Főgymnasium.
<i>Készthely</i> , M. kir. gazd. tanintézet.	<i>Magyar-Óvár</i> , M. kir. gazd. akad.
" Kir. kath. főgymnasium.	<i>Makó</i> , Állami főgymnasium.
" Balatonimúzeum-egyese.	" Polg. leányiskola.
<i>Kisbér</i> , Áll. Ménésbirtok igazg.	<i>Máramaros-Sziget</i> , Ev. ref. Kolleg.
<i>Kiskun-Halás</i> , Ref. főgymnasium.	" R. kath. főgym.
<i>Kiskun-Félegyháza</i> , Állami tanítóképző.	" Áll. tanítókép.
" Kath. főgymn.	" Áll. elemi isk.
" Városi múz.	<i>Maros-Vásárhely</i> , Ev. ref. Kolleg.
<i>Kismarton</i> , Áll. polg. isk.	" R. kath. főgymn.
<i>Kis-Szeben</i> , Kegyesr. gymnasium.	<i>Medgyes</i> , Ev. főgymnasium.
<i>Kisujszállítás</i> , Ev. ref. főgymnasium.	<i>Mezősámsond</i> , Orbán Dénes-féle könyvtár.
<i>Kolozsvár</i> , Gazdasági tanintézet.	<i>Mező-Túr</i> , Ev. ref. főgymnasium.
	<i>Miskolcz</i> , Ev. ref. főgymnasium.
	" Kir. kath. gymnasium.

<i>Miskolcz</i> , Felső keresk. iskola.	<i>Pozsony</i> , Áll. felsőbb leányiskola.
„ Ev. ref. felső leányisk.	<i>Pozsony-Szt-György</i> , Gymnasium.
„ Borsodm. Múzeum.	<i>Privigye</i> , Kath. gymnasium.
<i>Munkács</i> , Állami főgymnasium.	<i>Rimaszombat</i> , Egyes. prot. főgymn.
<i>Nagy-Bánya</i> , Áll. főgymnasium.	<i>Rozsnyó</i> , Ág. h. főgymnasium.
<i>Nagy-Becskerek</i> , Közs. főgymn.	„ Kath. főgymnasium.
<i>Nagy-Enyed</i> , Bethlen-főiskola.	<i>Rutka</i> , Polgári isk.
<i>Nagy-Kálló</i> , Állami főgymn.	<i>Sárospatak</i> , Ev. ref. főiskola.
<i>Nagy-Kanizsa</i> , R. kath. főgymn.	„ Áll. tanítóképző-int.
<i>Nagy-Károly</i> , R. kath. főgymn.	<i>Szeged</i> , Gymnasium.
<i>Nagy-Kikinda</i> , Áll. főgymnasium.	„ Ev. tanítónőképző.
<i>Nagy-Kőrös</i> , Ref. főgymnasium.	<i>Selmeczbánya</i> , Kir. kath. gym.
<i>Nagy-Röcze</i> , Áll. felső keresk. isk.	„ Ev. kerületi lyceum.
<i>Nagy-Szalonta</i> , Áll. főgymnasium.	<i>Sepsi-Szt-György</i> , Ev. ref. Koll.
<i>Nagy-Szeben</i> , Áll. főgymnasium.	„ Székely nemz. múz.
„ „ Ág. h. ev. főgymn.	<i>Sopron</i> , Sz.-Benedek-rendi főgymn.
<i>Nagy-Szent-Miklós</i> , Áll. pol. fiúisk.	„ Ág. h. evang. lyceum.
<i>Nagy-Szombat</i> , Érseki gym.	„ Ev. lyc. ifj. m. társaság.
<i>Nagy-Várad</i> , Kir. jogakadémia.	„ M. kir. állami főreáliskola.
„ „ Kath. főgymnasium.	„ M. k. áll. fels. ker. iskola.
„ „ M. kir. áll. főreálisk.	„ Állami felső leányiskola.
„ „ Közs. isk. könyvtár.	„ Ev. tanítóképző-intézet.
„ „ Felső keresk. isk.	„ Honvéd főreáliskola.
<i>Naszód</i> , Alapítványi főgymnasium.	<i>Süme</i> , Állami reáliskola.
<i>Nyíregyhúza</i> , Ág. h. ev. főgymn.	<i>Szabadka</i> , Községi főgymnasium.
<i>Nyitra</i> , Főgymnasium.	„ Közkönyvtár.
<i>Ózd</i> , Gyári tisztis Kasino.	„ Felső leányiskola.
<i>Pancsova</i> , Állami főgymnasium.	„ Milkó Izidor könyvtára.
<i>Pannonhalma</i> , Főapátsági lyceum.	„ Nemzeti Kasino.
<i>Pápa</i> , Ref. főiskola.	<i>Szakolcza</i> , Kir. kath. gymnasium.
„ Kath. gymnasium.	<i>Szamos-Ujvár</i> , M. kir. áll. főgymn.
„ Áll. tanítóképzőintézet.	„ Örmény muzeum-egyes.
<i>Pécs</i> , Püspöki joglyceum.	<i>Szarvas</i> , Ág. h. ev. főgymnasium.
„ Kath. főgymnasium.	<i>Szász-Régen</i> , Ág. hitv. ev. gymnas.
„ Állami főreáliskola.	<i>Szász-Sebes</i> , Ev. gymnasium.
<i>Petrozsény</i> , Gymnasium.	<i>Szászváros</i> , Ev. ref. Kün-collegium.
„ Kasino.	<i>Szatmár</i> , Ev. ref. főgymnasium.
<i>Poprád</i> : Kárpátgyegesület.	„ Kir. kath. főgymnasium.
<i>Pozsony</i> , Kir. jogakadémia.	<i>Szeged</i> , Kegyesrendi vár. főgymn.
„ Ev. theol. akadémia.	„ Áll. főgymnasium.
„ Kir. kath. főgymnasium.	„ Állami főreáliskola.
„ Ág. h. ev. lyceum	„ Kereskedelmi felső iskola.
„ Állami főreáliskola.	„ III. polg. fiúiskola.
„ Felső keresk. iskola.	„ Áll. felső leányiskola.
„ Ev. theol. otthona.	<i>Székely-Keresztúr</i> , Unit. gymnas.

<i>Székelly-Keresztúr</i> , Állami tanító-képzőintézet.	<i>Turóc-Szent-Márton</i> , Múzeumi tót társaság
<i>Székelly-Udvarhely</i> , Ev. ref. Kolleg.	„ Áll. polg. és felső keresk. iskola.
„ „ R. kath. főgymn.	<i>Uj-Verbász</i> , Közs. gymnasium.
„ „ Állami főreálisk.	<i>Ujvidék</i> , Kir. kath. főgymnasium.
<i>Székes-Fehérvár</i> , Kath. főgymn.	„ Gör.-kel. szerb főgymn.
„ „ Főreáliskola.	<i>Ungvár</i> , Kir. kath. főgymnasium.
„ „ Fels. keresk. isk.	<i>Vác</i> , Kegyesrendi főgymnasium.
„ „ Vörösmarty-kör.	„ Kasino.
<i>Szekszárd</i> , Állami főgymnasium.	<i>Vágujhely</i> , Áll. segély. izr. reálisk.
„ Tolnavárn. múzeum.	<i>Versecz</i> , Állami főreáliskola.
<i>Szentes</i> , Állami főgymnasium.	„ Városi könyvtár.
„ Kasino-egylet.	<i>Veszprém</i> , Kath. főgymnasium.
<i>Szent-Gothárd</i> , Áll. gymnasium.	<i>Zágráb</i> , Magyar társaság.
<i>Szigetvár</i> , Áll. polg. leányiskola.	<i>Zala-Egerszeg</i> , Felső keresk. isk.
<i>Szilágy-Somlyó</i> , R. kath. gymn.	„ „ Áll. főgymnasium.
<i>Szolnok</i> , Állami főgymnasium.	<i>Zenta</i> , Községi főgymnasium.
<i>Szombathely</i> , Főgymnasium.	<i>Zilah</i> , Ev. ref. Wesselényi-kollegium.
<i>Szombathely</i> , Kulturegyesület.	<i>Zombor</i> , Állami főgymnasium.
<i>Tata</i> , Kegyesrendi gymnasium.	„ Városi könyvtár.
<i>Temesvár</i> , Kath. főgymnasium.	„ Bács-Bodrogm. Történ.-társulat.
„ Áll. főgymnasium.	<i>Zsolna</i> , Áll. főreáliskola.
„ M. kir. áll. főreáliskola.	
„ M. kir. felső leányisk.	
„ Áll. tanítóképző.	
„ Gyalogs. Hadapródisk.	
„ Felsőkeresk. iskola.	
<i>Trencsén</i> , Kir. kath. főgymnasium.	Összesen 351 intézet.

VII. *Hazai és külföldi intézetek, melyeknek egyes akadémiai kiadványok hivatalból küldetnek.*

<i>Aix</i> , Bibliothèque de l'Université.	<i>Austin</i> , (Texas), Acad. of Sciences.
<i>Albany</i> , New-York State library.	<i>Baltimore</i> , John Hopkins Univer.
<i>Alsó-Kubin</i> , Csaplovics-könyvtár	<i>Basel</i> , Naturforschende Gesellsch.
<i>Alleghany</i> , Observatory.	<i>Bécs</i> , Altertumsverein.
<i>Allenburg</i> , Geschichts- und Altertumsforschende Gesellschaft.	„ K. k. Hofbibliothek.
<i>Amsterdam</i> , K. Akad. v. Kunsten en Wetenschappen.	„ K. k. Universitätsbibliothek.
<i>Athén</i> , Biblioth. Nation. de l'Univ.	„ K. k. Geh. Haus-, Hof- u. Staatsarchiv.
„ Kais. Deutsches Archæologisches Institut.	„ K. u. k. Kriegsarchiv.
<i>Augsburg</i> , Histor. Kreisverein.	„ Seminar f. öst. Geschichtsforschung.
	„ K. k. Geograph. Gesellsch.

<i>Bécs</i> , Kais. Akad. der Wissensch.	<i>Brüsszel</i> , Acad. R. des Sciences
„ Kais. kön. Geol. Reichsanst.	et Belles Lettres.
„ Zentralkommission zur Erhaltung d. Baudenkm.	„ Société Numismatique.
„ Naturhist. Verein an d. Univ.	„ Société d. Bollandistes.
„ Zoolog.-botan. Gesellsch.	<i>Budapest</i> , M. k. miniszterelnökség.
„ Akadem. Verein der Naturhistoriker.	„ Vallás- és közokt. min.
„ Ungar.Verein.	„ Képviselőh. könyvtára.
„ Pázmány-intézeti magyar irodalmi iskola.	„ Egyetemi olvasókör.
„ K. k. Naturhist. Hofmuseum.	„ M. kir. földtani intézet.
„ Bécsi magyar nemzeti szövetség.	„ Magyarhoni föld. társ.
	„ Magyar Nemz. Múzeum.
	„ M. N. Múzeum ásvány-öslénytani osztálya.
	„ M. Nemz. Múzeum érem-és régiség-osztálya.
<i>Békés-Gyula</i> . Békésmegyei művelődéstörténeti egyeslet.	„ Műegyetemi olvasókör.
<i>Belgrád</i> , Société Savante Serbe.	„ MagyarTörtén.Társulat.
<i>Bergen</i> , Bergens Museum.	„ Nemz. színház könyvt.
<i>Berkley</i> (California), University Library.	„ Orsz. m. iparegyesület
<i>Berlin</i> , Kön. preuss. Akademie der Wissenschaften.	„ Földm. min. mezőgazd.-statiszt. oszt.
„ Gesellschaft für Erdkunde.	„ Magyar kir. országos levéltár.
„ Kais. preuss. Statistisches Bureau.	„ Országos m. k. statiszt. hivatal.
„ Physikalisch-technische Reichsanstalt.	„ Föv. statiszt. hivatal.
„ Bibliothek des Seminars für orientalische Sprachen.	„ Műemlékek országos Bizottsága.
<i>Bern</i> , Schweizerische Naturforschende Gesellschaft.	<i>Bukarest</i> , Academia Romana.
<i>Bologna</i> , Reale Accademia delle Scienze di Bologna.	<i>Calcutta</i> , Asiatic Society of Bengal.
<i>Bonn</i> , Verein der Altertumsfreunde im Rheinlande.	„ Indian Museum.
<i>Bordeaux</i> , Société des Sciences Physiques et Naturelles.	„ Department of Commerce and Labor.
<i>Boroszló</i> , Verein für Geschichte u. Altertümer Schlesiens.	<i>Cambridge</i> (Angolország), Cambridge Philosophical Society.
<i>Boroszló</i> , Schlesisches Museum für Kunstgewerbe und Altertümer.	„ Museum of Comparative Zoology.
<i>Brünn</i> , Mährische Landesbiblioth.	<i>Catania</i> , Accademia Gioenia di Scienze Naturali.
„ Bibliothek d. mähr.-schles. Landesausschusses.	<i>Cherbourg</i> , Société des Sciences Naturelles et Mathématiques.
	<i>Christiania</i> , Société des Sciences.
	„ Univers. R. d. Norvége.

- Cincinnati* (Ohio U. S. A.), Office of the Lloyd Library.
- Danzig*, Naturforsch. Gesellschaft.
- Darmstadt*, Histor. Verein.
- Déva*, Hunyadmegyei régészeti és történ. társulat.
- Dijon*, Acad. des Sciences et Belles Lettres.
- Dorpat* (Jurjev), Estnische Gelehrte Gesellschaft.
- Dorpat*, Meteorol. Observatorium.
- Drezda*, Kön. Sächsischer Altertums-Verein.
- Dublin*, Royal Dublin Society.
- Edinburg*, Royal Society.
- „ R. College of Physicians.
- Erlangen*, Physik. medicinische Societät.
- Florenz*, Accademia della Crusca.
- „ Società Italiana di Antropologia e di Etnologia.
- „ Bibl. Nationale centrale.
- „ R. Soprintendenza degli Archivi Toscani.
- „ R. Istituto di Studi Superiori storico-pratici di Firenze.
- Frankfurt a/M.*, Physikal. Verein.
- Frankfurt a O.*, Naturwissenschaftlicher Verein.
- Genf*, Société de Physique et d'Histoire Naturelle.
- Giessen*, Grossherz. Univ.-Biblioth.
- Glasgow*, Library of university.
- Görlitz*, Oberlausitzische Gesellsch.
- Göttingen*, Kön. Gesellschaft der Wissenschaften.
- Graz*, Hist. Verein f. Steiermark.
- „ Akademischer Leseverein.
- „ Hist. Sem. an. d. k. k. Univ.
- Graz*, Bibliothek der k. k. Technischen Hochschule.
- Gyulafehérvár*, Batthyányi-könyvtár.
- „ Alsófehm. tört. rég. és természettud. egylet
- Halle a/S.*, Bibliothek d. Deutschen Morgenländ. Gesellsch.
- „ „ Bibliothek der ungar. Studierenden.
- Harlem*, Société Hollandaise des Sciences.
- „ Fondation de P. Teyler van der Hulst.
- Heidelberg*, Grossherz. Bibliothek.
- Helsingfors*, Finnländische Societät der Wissenschaften.
- Helsingfors*, Finnische Literarische Gesellschaft.
- „ Societas pro Fauna et Flora Fennica.
- „ Finnische Altertums-Gesellschaft.
- „ Soumalais Ugrilainen Seura
- „ Kotikielen Seura.
- „ Société de Géographie.
- Herény*, Observatorium.
- Innsbruck*, K. k. Universitäts-Bibliothek.
- „ Ferdinandeum f. Tyrol.
- Irkutsk*, Observatoire Magnétique et Météorologique.
- Jena*, Thüring. Verein f. Gesch. u. Altertumskunde.
- „ Statistisches Bureau der Vereinigten Thüringischen Staaten.
- Jena*, Bibliotheca Hungarorum.
- Kasan*, Société Physico-Mathémat.
- „ Société d'Archéologie, d'Histoire et d'Ethnographi.
- „ Séminaire Pédagogique.
- Kassa*, Felsőmagyarorsz. Múzeum-egylet.
- Kiel*, Gesellschaft für Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte.
- Klagenfurt*, Historische Gesellschaft für Kärnten.

- Königsberg*, Physikalisch - ökonomische Gesellschaft.
Kopenhagen, Académie Royale.
 „ Société R. des Antiquaires du Nord.
Krakkó, K. Gelehrte Gesellschaft.
Laibach, Hist. Verein für Krain.
Lansing, Agricultural College.
Leiden, Musée néerlandaise d'Antiquités.
Lemberg, Ossolinskisches Institut
 „ Universitäts-Bibliothek.
Liège, Inst. Archéologique Liégeois.
Linz, Mus. Francisco-Carolinum.
Lipscse, Museum für Völkerkunde.
 „ Kön. S. Gesellschaft der Wissenschaften.
Lisszabon, Académia Reale des Sciencias.
London, Society of Antiquaries.
 „ R. Inst. of Great Britain.
 „ R. Astronomical Society.
 „ R. Geographical Society.
 „ Royal Society.
 „ Anthropological Institut.
Losoncz, Közkönyvtár.
Lőcse, M. orsz. Kárpát-egylet.
Lüneburg, Museums-Verein.
Luxembourg, Section Historique de l'Institut.
Lyon, Bibliothèque de l'Université.
Madrid, Acad. Reale de Sciencias exactas.
Magyar-Óvár, Mosonmegyei történelmi és régészeti társulat.
Mainz, Verein für Erforschung rheinischer Gesch. u. Altertüm.
Manchester, Literary and Philosphical Society.
Manila, Departement of the Interior the Ethnological Survey for the Philippine Islands.
Maros-Vásárhely, Teleki-könyvt.
Marseille, Faculté des Sciences.
Mecklenburg-Schwerin, Verein für Mecklenburgische Geschichte u. Altertumskunde.
Modena, Archivio di Stato.
Montana, Biological Station
Montevideo, Museo Nacional de Montevideo.
Montpellier, Acad. des Sciences.
Montreal, Natural History Society.
 „ Numismatic and Antiquarian Society.
Moszkva, Société d'Archéologie.
 „ Société Imp. des Naturalistes.
 „ Observatoire magnétique et météorolog. de l'Université impériale.
 „ Lazarevskij Institut.
München, K. Bayerische Akad. der Wissenschaften.
 „ Histor. Verein von Oberbaiern.
 „ Kön. Technische Hochschule.
Nagy-Szeben, Verein f. Siebenbürg. Landeskunde.
 „ „ Siebenb. Verein für Naturwissenschaft.
 „ „ Szász nemz. levéltár.
Nagy-Szeben, Erdélyi rom. irod. s népmiv. egylet.
Nagy-Várad, Biharmegyei régész. egylet.
Namur, Société Archéol. de Namur.
Nápoly, Reale Accad. di Archeol.
 „ Grande Archivio di Stato.
 „ R. Accad. delle Scienze Fisiche e Mathematiche.
 „ R. Accad. delle Scienze morali e politiche.
 „ Bibliotheca Nazionale.
 „ Società Napoletana di Storia Patria.
New-Haven, Yale Univers. Library.
New-York, Academy of Sciences.
 „ „ Amer. Geogr. Society.

- New-York*, New-York St. Library.
 „ „ Americ. Mathem. Society.
 „ „ Americ. Museum of Natural Sciences.
Nürnberg, Germanisches Museum.
Odessa, Société des Naturalistes de la Nouvelle Russie.
Oldenburg, Altertumsverein.
Paderborn, Verein f. Geschichte u. Altertumskunde Westphalens.
Paris, Bibl. de l'Institut de France.
 „ Annuaire Géolog. Universal.
 „ Museum d'Histoire Naturelle.
Penango-Monferrato, Deutsches Don Bosco-Institut S. Bonifacius.
Philadelphia, Philos. Society.
 „ Acad. of Nat. Scienc.
 „ Geographic. Society.
Porto, Academia Politechnica.
Pozsony, Természettudósok és orvosok egyesülete.
Prága, Museum des Königreichs Böhmen.
 „ K. Böhm. Gesellschaft der Wissenschaften.
 „ Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen.
 „ Verein böhm. Philologen.
 „ Český Lid.
 „ Česka Akad. Cisare Fr. Joz.
 „ Historisches Seminar der k. k. böhm. philos. Facultät.
Regensburg, Historischer Verein für die Oberpfalz.
Rennes, Faculté des Sciences.
Riga, Gesellsch. für Geschichte u. Altertumskunde der russischen Ostseeprovinzen
Róma, Kais. deutsch. arch. Institut.
 „ Accademia de Lincei.
 „ Bibliotheca Apost. Vaticana.
 „ Specola Vaticana.
 „ Società Geografica Italiana.
 „ Reale Società Rom. di Storia Patria.
Róma, Direction générale de la Statistique.
 „ Società Italiana per il progresso delle Scienze.
Rostock, Naturforschende Gesellschaft.
Salzburg, Museum Carol.-August.
San-Francisco, Acad. of Sciences.
San-Louis, Academy of Sciences.
 „ „ Missouri botan. Garden.
São Paulo (Brazilia), Museo Paulista.
Sarajevo, Landesmuseum.
 „ Bosn.-Hercegov. Institut für Balkanforschung.
Simla (India), Archaeolog. Survey Departin. of India.
Spalato, K. k. Archaeolog. Museum.
Stockholm, Académie des Sciences.
 „ Institut R. Géologique.
 „ Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademien.
Strassburg, Kais. Universitäts- u. Landesbibliothek.
 „ Histor. Literarischer Zweigverein des Vorgesellenclub.
Stuttgart, Kön. öffentl. Bibliothek.
Szeged, Somogyi-könyvtár.
Szent-Pétervár, Académie Imp. des Sciences.
 „ „ Comm. Imp. Archéol.
 „ „ Observ. Phys. Cent.
 „ „ Société Imp. Géographique de Russie.
 „ „ Császári egyetemi könyvtár.
Szombathely, Régészeti egyeslet.
Temesvár, Délmagyarországi természettud. társulat.
 „ Délmagyarországi történelmi és régészeti Társulat.
Tokio, Imperial Univers. of Japan.

<i>Triest</i> , Museo civico di Storio Naturali.	<i>Washington</i> , Indian Museum Nat. History Section.
„ Società Adr. di Scienze Nat.	„ National Geographic Society.
<i>Ujvidék</i> , Matica Srbska.	„ Department of Commerce and Labor.
<i>Ulm</i> , Verein für Kunst und Altertümer.	„ Bureau of Standarts.
<i>Upsala</i> , Universitäts-Bibliothek.	<i>Weimar</i> , Statist. Bureau d. Vereinigten Thüringischen Staaten.
<i>Varsó</i> , Mathemat. - physikalische Abhandlungen.	<i>Wiesbaden</i> , Verein f. Nassauische Altertumskunde u. Geschichtsforschung.
<i>Varsó</i> , Société Scientifique. (Towarsystwo Naukowe Warszawskie.)	<i>Zágráb</i> , Akadémia könyvtára
<i>Velence</i> , R. Archivio di Stato.	„ Egyetem könyvtára.
„ Istituto R. Veneto delle Scienze ed Arti.	„ Múzeum könyvtára.
<i>Washington</i> , United States Geological Survey.	„ Horvát arch. társaság.
<i>Washington</i> , Department of Agriculture of the United States of America.	„ Horvát-szlavon-dalmát országos levéltár.
„ Smithsonian Institution.	<i>Zürich</i> , Bibl. des Ung. Vereines.
	„ Concilium Bibliographicum.

VIII. A Magyar Tudományos Akadémia könyvtára.

A.

A könyvtári munkálatok az elmúlt évben is rendszeresen folytak.

A fontosabb szakok rendezése mellett az évek óta összegyűlt iskolai könyvek lajstromozása is, igen kis rész kivételével, befejeztetett. — Két fontos körülmény érdemel különös megemlítést. Az egyik a könyvek elhelyezése. Az igazgatótanács az Akadémia épületének első emeletén öt helyiséget bocsátott a könyvtár rendelkezésére. E helyiségek számára magas vasállványok készültek, melyeken mintegy 25,000 darab könyv nyert elhelyezést. Leginkább oly szakok kerültek ez emeleti helyiségekbe, melyeket ritkábban keres a közönség; ilyenek a theologia, gazdaság, vegytan, hadi tudomány, új latin irodalom, olasz irodalom, térképek, schematismusok és iskolai könyvek. E szakok felvitele által a könyvtári szekrényekben elhelyezett szakokat sikerült kényelmesebben elhelyezni; s nem leszünk kénytelenek három sorba rakni a könyveket, a mi a keresést rendkívül megnehezítette. A másik fontos körülmény az, hogy Katona Lajosnak, Akadémiánk elhunyt tagjának könyvtára az Akadémia birtokába jutott. E könyvtárt ugyanis Semsey Andor, a M. T. Akadémia igazg. és tiszt. tagja, az elhunyt családjától megszerezvén, a M. T. Akadémia könyvtárának ajándékozta, kikötvén, hogy az ősnymtatványok a M. N. Múzeum

könyvtárának engedtesse nek át, a könyvtárunkban már is meglevő munkák példányai első sorban a budapesti I. ker. áll. paedagogiumnak, azután az Eötvös-collegium, végül a párisi Sorbonne könyvtárában most szervezett magyar osztálynak ajánltassanak fel. Az Akadémia hálás köszönettel vette az adományt. Könyvtárunk e gyűjteményből mintegy 1119 művel gyarapodott. A könyvtár értékét emeli az, hogy az Akadémia könyvtárának oly szakjai gyarapodtak becses munkákkal, melyek eddig igen töredékesen voltak meg. A román és germán philologia, a folklóre-irodalom, mythologia, meseirodalomra vonatkozó értékes művek jutottak ez úton a könyvtár tulajdonába. A Katonakönyvtár jegyzéke az Akadémiai Értesítő legközelebbi füzetének mellékleteként fog megjelenni.

A könyvtár rendezéséről a következő adatok tanuskodnak. A rendezett tudományszakok száma 54; ezek 87,689 munkát foglalnak magukban, és pedig:

Bibliographia 1407, Encyclopaedia 164, Philosophia 2108, Mythologia 132, Theologia 4871, Paedagogia 4539, Iskolai könyvek 5080, Széptudomány 1025, Anthropologia 588, Jogtudomány 1441, Magyar Jogtudomány 2069, Politika 3110, Magyar Politika 3074, Magyar országgyűlések irományai 95, Történelem 6667, Magyar Történelem 3586, Életírás 3415, Földrajz 1136, Magyar Földrajz 804, Térképek 936, Utazás 1410, Statisztika 992, Schematismus 371, Hadtudomány 1166, Régészet 1550, Éremtudomány 257, Matematika 1324, Természettudomány 254, Természettan 1111, Vegytan 488, Természettudomány 144, Állattan 771, Növénytan 503, Ásvány- és Földtan 595, Gazdaságtan 5237, Orvostudomány 2695, Nyelvtudomány 2708, Classica Philologia 1086, Görög irodalom 944, Latin irodalom 1019, Új-latin irodalom 874, Magyar nyelvészet 707, Régi magyar irodalom 698, Magyar irodalom 6317, Germán irodalmak 2034, Francia irodalom 1075, Olasz-spanyol irodalom 299, Szláv irodalom 499, Keleti irodalmak 1950, Incunabulumok 474. Akadémiák és tudom. társulatok kiadványai 696, Magyar Akadémia kiadványai 404, Magyar folyóiratok 410, Külföldi folyóiratok 212, Bolyaiana 76.

A szakkatalogus áll 139 kötetből és 50 czédulatokból. Az általános czédula-katalogus 189 tokban van elhelyezve.

A könyvtár gyarapodása, a járulék-napló kimutatása szerint, a következő: Vétel útján 455 mű 592 kötetben, 298 füzetben. Köteles példányként 240 nyomda 8675 művet 2336 kötetben, 7273 füzetben, 233 zeneművet 5 kötetben és 266 füzetben, továbbá 164 térképlapot küldött be. Magánosok és hatóságok ajándékaiként 203 művet 86 kötetben, 141 füzetben kapott a könyvtár. 248 tudományos társulattól és Akadémiától 982 mű 552 kötetben, 863 füzetben érkezett a könyvtárba. Az Akadémia saját kiadványaiból 38 művel 61 kötetben és 25 füzetben gyarapodott.

A könyvtár olvasóterme az elmúlt évben 194 napon volt nyitva

és ez idő alatt 4619 olvasó 5970 művet használt, míg házi használatra 153 kölcsönző 674 művet vett ki.

Az Akadémia Goethe-gyűjteménye is szaporodott vásárlás útján, és pedig 20 művel 17 kötetben, 6 füzetben. A gyűjteményt az elmúlt évben is számosan látogatták.

* * *

A kéziratár rendezése folyamán a *Történelem* című szakban 406 kézirat, 33 irod. levél, 115 iromány lajstromoztatott 1047 katalogusczédulán, a *Vegyes* cz. szakban 4 kézirat 4 czédulán, az *Földleírás* cz. szakban 1 kézirat 1 czédulán, a *M. Nyelvt.* cz. szakban 3 kézirat 3 czédulán, az *Régi és újabb írók m.* cz. szakban 3 kézirat 6 czédulán, a *Termtud.* cz. szakban 1 kézirat 6 czédulán, az *Irod. Levelek* cz. szakban 46 irod. levél 38 czédulán, a *Bolyai-szekrényben* 9 iromány 9 czédulán. 29 látogató 48 kéziratot, 361 irod. levelet és 3 oklevelet használt. Házi használatra 10 egyén és 8 intézet kikölcsönzött 20 kéziratot, 791 irod. levelet és 26 oklevelet. A kéziratár gyarapodása vétel útján: Mikes Kelemen leveleinek másolata Miklós Ferencztől, Ábel Jenő 9 levele Csontos Jánoshoz. Ajándékok: a *a bécsi K. K. Kriegsarchivtól*: Bolyai János 1832 aug. 8-ikán kelt folyamodványa János főghhez; a *porosz Kir. Tud. Akadémiától*: Hunfalvy Pál tagajánlása Schott Vilmostól másolatban; a *miskolci ref. főgymnasiumtól*: Hunfalvy Pálra vonatkozó 4 főgymnasiunyi anyakönyvi kivonat; *Fabó Bertalantól*: Szilágyi Sándor hitelesített irnokszéki bizonyítványa; *Heinrich Gusztávtól*: Stettner György 14 eredeti levele Fábián Gáborhoz; *Herman Ottótól*: Halászlati műszótár H—Z. *Rombauer Emiltől*: Blomstedt Oszkár 2 levele, Duka Tivadar 1 levele, Flegler Sándor 2 levele Hunfalvy Pálhoz, Hunfalvy Pál névmagyarosítására vonatkozó 2 irat; *Szell Farkasnétől*: Szell Farkas történeti és folklorisztikai jegyzetei; Szily Kálmán 1 levele 1866-ból; *Szily Kálmántól*: 3 Bolyai-irat; *Szily Kálmántól és Szmracsányi Jánostól*: A bécsi műegyetemen tanuló magyar ifjúság által alapított krajczáros egyletre és Izsó Miklósról vonatkozó iratok; *Simtion Oktavianától*: Kara Musztafa 1 oklevelének fordítása. *Wilson Alexandertől*: Körösi Csoma Sándor sajátkezű levele.

B)

Diplomatariumok, melyek az Akadémia könyvtára számára 1910-ben vétettek:

Akten und Rezesse d. livländischen Ständetage. Herausg. v. Oskar Stavenhagen. III. Bd. 6. Riga, 1910.

Analecta Vaticano-Belgica. Tom. IV. Rome, 1910.

Deutsche Reichstagsakten. XIII. Bd. Gotha.

- HILTEBRAND, PHIL. *Preussen und die römische Kurie*. I. Berlin, 1910.
- KRABBE, *Regesten d. Markgrafen v. Brandenburg*. I. Leipzig, 1910.
- MANSI, *Conciliorum nova collectio*. VI. VII. Parisiis, 1910.
- MARTENS, *Recueil général de traités*. III. Sér. II. 3. III. 1. 2. Leipzig, 1910.
- Monumenta Germaniae Historica*. Diplomata regum. IV. Hannover. Lipsiae, 1909.
- Monumenta Germaniae Historica*. Legum Sectio IV. Vol. VIII. pars I. Hannover. Lipsiae, 1910.
- Monumenta Germaniae Historica*. Scriptores qui vernacula lingua usi sunt. Vol. VI. pars 2. Hannover. Lipsiae, 1910.
- Monumenta Germaniae Historica*. Scriptores Rerum Merovingicarum. V. Hannover, Lipsiae, 1910.
- MURATORI. *Scriptores Rerum Italicarum* 78—87. fasc. Città di Castello, 1910.
- Nuntiaturberichte aus Deutschland*. I. Abt. 11. Berlin, 1910.
- Nuntiaturberichte a. d. Schweiz*. I. Die Nuntiatur v. Gio. Francesco Bonhomini. Solothurn, 1910.
- Oesterreichische Urbare*. II. Wien. Leipzig, 1910.
- Politische Correspondenz Friedrichs d. Grossen*. 34. Bd. Leipzig, 1910.
- Polnoe sobranie russkich Ljetopisej*. 21. 23. St.-Peterburg, 1910.
- Publikationen d. Gesellschaft für rheinische Geschichtskunde*. XII. 5. 11. 12. XXIII. 5. XXVII. 2. Bonn, 1909—10.
- Publikationen aus d. k. preussischen Staatsarchiven*. 85. Leipzig, 1910.
- Quellen zur schweizerischen Geschichte*. N. F. I. s. Basch, 1910.
- Quellen und Forschungen a. d. Gebiete d. Geschichte*. XIII. Bd. Paderborn, 1910.
- Regesta Chartarum Italiae*. VI. Roma, 1910.
- Regesta Pontificum Romanorum*. Germania Pontificia. Congessit P. Fr. Kehr. I. 1. Berlin, 1910.
- Repertorio diplomatico Visconteo*. I. Milano, 1911.
- Veröffentlichungen d. Gesellschaft für fränkische Geschichte*. I. Reihe. Fränkische Chroniken. I. Bd. Chroniken d. Stadt Bamberg. Herausg. v. A. Chroust. II. Hälfte. Leipzig, 1910.
- WENZEL, *Urkundenbuch d. Stadt Langensalza*. I. Langensalza, 1908.
- Westfälisches Urkundenbuch*. VIII. 3. Münster, 1910.
- Württembergische Geschichtsquellen*. IX—X. Stuttgart, 1910.

IX. A M. Tud. Akadémia pénztárának állása
1910-ben.

Az Akadémia *vagyona* az év elején 5.757,599 kor. 65 fillért, az év végén pedig 5.765,299 kor. 65 fillért tett. E szerint az évi tiszta vagyonszaporulat 7700 korona. Ezenkívül az Akadémia kezelése alatt állanak a következő külön rendeltetésű alapok:

a) Székely kivándorlási alap	49,678	kor.	61	fill.
b) herczeg Czartoryski-alapítvány.	4,315	"	02	"
c) Reguly-alap	3,367	"	29	"
d) Udvardy Cherna János jubiláris alapítványa.	1,238	"	68	"
e) Tisztviselők nyugdíj-alapja	33,409	"	02	"
f) Semsey-alapítvány	189,280	"	—	"
g) Kovács Ferencz pályadíj-alapítvány	11,563	"	14	"
h) néhai ifj. bojári Vigyázó Sándor emlékére tett alapítvány	68,397	"	12	"
i) Goethe-alapítvány	4,010	"	25	"
k) Erzsébet királyné emlékmű-alap	8,567	"	16	"
l) gr. Kuun Géza alapítványa	9,606	"	23	"
m) Ordódy István Károly-alapítvány	3,645	"	88	"
n) néhai Kautz Gyula emlékezetére Schreiber Ignác alapítványa	10,816	"	—	"
o) Lehr Albert alapítványa	2,082	"	96	"
p) Kőrösi József nevére tett alapítvány	8,486	"	40	"
q) Feridun Kiamil Zade ösztöndíj-alap: értékpapirban . 178,800 kor. — fill. készpénzben 31 " 91 " 178,831 " 91 " Feridun bey-alapítvány (Akad. rész). 80,000 " — "				
Összesen	667,295	kor.	97	fill.

Bevétele volt az Akadémiának 377,111 kor. 18 fill. (ebből országos dotatio 99,000 kor.), *kiadása* pedig 395,252 kor. 90 fillér. Hagyományokból és alapítványokból befolyt 6500 kor.; pályadíjakra fordított 26,735 kor. 50 fillér.

Az 1911. évi *előirányzat* 398,183 kor. 64 fillér bevételt és 409,807 kor. 19 fill. kiadást tüntet fel.

Mindezekre nézve részletes kimutatás található az Akadémiai Értesítő 255. füzetében.

X. Az Akadémia halottjai 1910/1911-ben.

Tiszteleti tagok :

FABRICZY KORNÉL. *Meghalt 1910 október 5.*MIKSZÁTH KÁLMÁN. *Meghalt 1910 május 28.*

Levelező tag :

KATONA LAJOS. *Meghalt 1910 augusztus 3.*

Külső tagok :

MALAGOLA KÁROLY. *Meghalt 1910 október 23.*PFLÜGER EDE. *Meghalt 1911 márczius 17.*VAN'T HOFF J. H. *Meghalt 1911 márczius 1.*

Jelentés a pályázatok eldöntéséről.

I.

Jelentés az 1910. évi nagyjutalomról és a Marezibányi-mellékjutalomról.

E jutalmak ügyében a III. osztály a következő bizottságot küldte ki: Fröhlich Izidor r. tagnak elnöklete alatt König Gyula, Kövesligethy Radó és Rados Gusztáv r. tagokat, továbbá Kürschák József, Schlesinger Lajos és Zemplén Győző lev. tagokat. A bizottság előadója Kürschák József volt. Schlesinger Lajos az elnöknek bejelentette, hogy a bizottság tanácskozásai-ban és határozathozatalában nem vehet részt, mert távolléte folytán csak oly időben értesült a bizottság tagjává való megválasztatásáról, midőn már nem ért rá a jelentékeny anyag tanulmányozására. A bizottság többi tagja a főtitkári hivatalnak beküldött műveket, valamint a lefolyt utolsó hét évben magyar nyelven megjelent többi matematikai könyvet és értekezést is (a bizottsági tagok műveit kivéve) gondosan átvizsgálta és a következő javaslatban állapodott meg:

A nagyjutalomra a bizottság KHERNDL ANTAL értekezését ajánlja: „*A statikailag határozatlan reakciójú csuklós tartók elméletéről*“ (Mathematikai és Természettudományi Értesítő 22. köt., 1904; részletesebben a Magyar Mérnök- és Építész-egylet Közlönyében, 1904, és külön is), a mellékjutalomra pedig FEJÉR LIPÓT értekezését „*A folytonos függvények Fourier-féle sorának singularitásairól*“ (Mathematikai és Természettudományi Értesítő, 28. köt., 1910).

A jutalmazásra ajánlott két értekezés mindegyike hosszabb vizsgálatoknak egy-egy értékes láncszeme és jelentőségük a szerző egész működésének keretében tüntethető fel legjobban.

KHERNDL a statikailag határozatlan reakciójú ívtartókra vonatkozó első vizsgálatait 1882-ben a Magyar Mérnök- és Építész-egyletben tartott két előadásában mutatta be. Eme vizsgálatainak főeredménye, hogy a reakciók meghatározásánál a Culmann-féle centrális ellipsis használatát nélkülözhetővé tette és feladatát pusztán a graphostatikának legegyszerűbb eszközeivel oldotta meg. Ezt úgy érte el, hogy valamely erő által az íven okozott

reactiót különösen egyszerű módon bontotta alkotókra. Ha a koordináták fogalmát a legáltalánosabb értelemben vesszük és az alkotókat mint az erőt jellemző koordinátákat fogjuk fel, akkor azt mondhatjuk, hogy Kherndl a vizsgált tények egyszerű leírására legalkalmasabb coordinaata-rendszert találta, a mi a dolog mélyébe való látásnak egyik fő ismertető jele. Kár, hogy ezek a szép vizsgálatok csak magyar nyelven jelentek meg és hogy a reactióknak eme felbontásmódjára, mely ma az általánosan elfogadott, a nyugatnak utóbb Kherndltől függetlenül kellett reá jönnie.

Kherndlnek egy másik alapvető gondolata az, hogy a rugalmas forgásokat mint bizonyos vectoroknak vagy, mint ő mondja, bizonyos képzelt erőknak statikai nyomatékát, a rugalmas helyzetváltozásokat pedig mint eme képzelt erőknak centrifugális nyomatékát fogja fel és a graphostatikának módszereivel határozza meg.

Az első vizsgálatait óta eltelt három évtizedben Kherndl a Magyar Mérnök- és Építész-egylet Közlönyében és a Matematikai és Természettudományi Értesítőben megjelent értekezéseiben a maga eljárásait a legkülönbözőbb tömör és rácsos szerkezeteken próbálta ki. A mi különösen a nagyjutomra ajánlott értekezést illeti. ebben a szerző a csuklós tartók graphikus elméletét egyfelől a csuklótlán többtámaszú gerendák elméletének elveire, másfelől az oly csuklótlán többtámaszú íveknek elméletére vezetí vissza, melyeken a középső oszlopoknak reactiói függőlegesek. A bizottság e nagyérdemű értekezést annyival nagyobb örömmel ajánlja a nagyjutomra, mert ezáltal egy, eme kitüntetésben régóta nem részesült tudományág, a matematikának technikai alkalmazása, jut a nagyjutomhoz.

Kherndl hosszabb idő óta azon is fáradozik, hogy a graphostatikára vonatkozó ismereteinket, melyekhez oly lényeges adalékokkal járult. „*A tartók graphostatikája*“ czimén egy nagy-szabású, összefoglaló munkában is megírja. Ennek első kötetét a szerző ugyanakkor mutatta be az akadémiának, mikor a nagyjutomra ajánlott értekezését előterjesztette. A második kötet most van sajtó alatt. A bemutatott első kötet mind a benne foglalt eredményekre, mind pedig a feldolgozásra nézve jelentékeny irodalmi alkotás és magában is tartalmilag befejezett mű. A nagyjutomra e kötet csak azért nem pályázhatik, mert még a jelen ciklus kezdete előtt jelent meg.

A mellékjutomra ajánlott értekezés szerzőjének, FEJER LIPÓT-nak, irodalmi működése leginkább a valós változójú függvények elméletére és ebben kiváltképpen a Fourier-féle sorokra vonatkozik. E sorokra nézve első alapvető fontosságú eredménye a következő tételben nyer kifejezést, melyet 1900-ban tett közzé :

Ha valamely $f(x)$ függvényre nézve, mely a 0-tól 2π -ig terjedő számközön belül véges és integrálható, a megfelelő Fourier-féle sor első n részletösszegének számtani közepét $S_n(x)$ -szel jelöljük, akkor minden folytonossági helyen

$$\lim_{n=\infty} S_n(x) = f(x).$$

Hasonló képlet érvényes minden oly x helyre is, hol $f(x)$ -nek elsőfajú szakadása van.

Azóta Fejér a Fourier-féle soroknak elméletét számos szép felfedezéssel gazdagította. A mi különösen a jutalomra ajánlott értekezést illeti, benne igen egyszerű és tanulságos példákat mutat e soroknál fellépő singularitásokra, köztük egy eddig csak sejtett singularitásra is. Példái élesen szemünk elé tárják e jelenségeket minden részletükkel együtt. Egészen új e példákban az, hogy Fejér nem a függvényt definiálja, a melynek Fourier-sora a szóban forgó jelenségeket mutatja, hanem, közvetlenül azt a sort adja meg, melynél a singularitás fellép.

Fejérnek a Fourier-féle sorokra vonatkozó felfedezésein kívül mindenek előtt kiemeljük előbb említett tételének analogonját a Laplace-féle sorok elméletében, hol a másodrendű számtani közepek játszanak hasonló szerepet, mint a Fourier-féle soroknál a számtani közepek.

„*Asymptotikus értékek meghatározásáról*“ cz. akadémiai székfoglalójában az

$$e^{\frac{1}{z-1}}(1-z)^{-\rho} = a_0 + a_1 z + \dots$$

hatványsor együtthatói számára vezetett le asymptotikus kifejezést.

Nemkülönben figyelemre méltók néhány algebrai és mechanikai kérdésre vonatkozó vizsgálatai.

A jutalmakra ajánlott szerzőkön kívül még számosan gazdagították igen értékes eredményekkel a matematikát. Az idősebbek mellett számos egészen fiatal írónk is van, kik rendkívül jó hírnévnek örvendenek nemcsak hazánkban, hanem a külföldön is. A tudomány művelésében versenyzők között azonban alighanem több elkedvetlenedést mint örömet okozna, ha a bizottság mintegy osztályozásukba bocsátkoznék. Azért csak egészen általánosan állapítjuk meg azt az örömdetes tényt, hogy a matematika hazánkban egészen meglepő felvirágzásnak indult és a legelőkelőbb helyek egyikét foglalja el szellemi életünkben.

Budapest, 1911 márczius hó 20-ik napján.

Fröhlich Izidor r. t.,
mint a bizottság elnöke.

Kürschák József l. t.,
mint a bizottság előadója.

Az osztály a bírálók véleményéhez hozzájárult.

A nagygyűlés az osztály javaslatát elfogadta s a nagyjutalmat *Kherndl Antal* r. tagnak, a Marczibányi-mellékjutalmat pedig *Fejér Lipót* l. tagnak ítélte oda.

II.

Jelentés a Sámuel-díjról.

A kiküldött bizottság, szemlét tartván a múlt évben megjelent nyelvtudományi értekezések fölött, örömmel állapította meg, hogy sok figyelemre méltó van közöttük. Ezek közül a bizottság a jutalmat egyhangúlag dr. *Mészöly Gedeon* „A *-nyi* képző eredete“ (Bpest, 1910, különnyomat a Nyelvtud. Közl. XL. kötetéből) című becses értekezésének javasolja kiadni. Ez értekezés nagy nyelvtörténeti, népnyelvi és rokonnyelvi anyaggal a következő eredményeket állapítja meg:

A *-nyi* képző a *nyáj* szóból nem származhatott, részint jelentéstani, részint fonetikailag megmagyarázható hangtörténeti okok miatt. A *-nyi* képzőnek oly változatai vannak, mint a *-ni* irányragnak. Mind a kettőnek van *-né* alakja is, tehát ha régi nyelvünkben *-né* végzettel találunk oly határozókat, a melyeket nyelvünk irányraggal alkot, világos, hogy az oly szerepű *-né* végzet a *-ni* rag változata. Ez tehát a rag a Bécsi- és a Müncheni-codexbeli *kőhagyajtás-né*-féle irányragos mértékhatózókon; ezt az is bizonyítja, hogy hasonló határozók vannak a *-ni* rag megfelelőjével a vogulban és az osztjákban is. Mivel pedig a régi *kőhagyajtásné*-féle határozók helyébe léptek ragtoldással a későbbi *kőhagyitásné-ra*- s a mai *kőhajításnyí-ra*-félék, látnivaló, hogy az ezekben levő *-nyi* azonos a codexekbeli *né*-vel, vagyis hogy a *-nyi* képző a *-ni* irányragnál lett. Az ugor korbeli *-ni*-ragos mértékhatózókat nyelvünk a maga külön életében, még a történet-előtti korban közvetlenül főnevek előtt jelzőül alkalmazta s így lettek a határozók nominatívusi alakokká s ezáltal a rag megfelelő szerepű képzővé. A *-ni* mértékhatózó ragul előfordul régi nyelvünkben több határozószón (*kevesenné, egy szálnyé sem* stb.), továbbá *-g*-vel megtoldva *-nég, -nyég, -nig* alakban eleven ragul a székelységben. Ez értékes eredményeken kívül nagy érdeme a szerző ezen dolgozatának, mint más értekezéseinek is (pl. a *rokon*-ról szólónak), hogy igen jól van megírva.

Dicsérettel való kiténtetésre ajánlja a bizottság a következő dolgozatokat: 1. dr. *Beke Ödön*: „A *-k* többesjel a lapp nyelvben“ (Nyelvtud. Közl. XL. 211—222:). E dolgozatban a szerző azt bizonyítja, hogy a lapp *-k* többesjel eredetibb finn-ugor *-t*-ből lett s hogy talán ilyen eredetű a magyar *-k* is, és

2. dr. *Schütz József*: „Az északi-osztják szóképzés“ (Bpest, 1910, különnyomat a Nyelvtud. Közl. XL. kötetéből). E tanulmány a szerzőnek nagy szorgalmáról és helyes nyomon járó kombináló tehetségéről tanúskodik. Mint figyelemre méltókat a bizottság megemlíti *Csüri Bálint*-nak „Az ige“ és *Bonkáló Sándor*-nak „A rabói kisorosz nyelvjárás leíró hangtana“ című dolgozatát, ez utóbbit megbízható nyelvi anyagáért.

Az osztály a bizottság javaslatát magáévá tette s ez elfogadtatván, a Sámuel-díj dr. *Mészöly Gedeon*-nak íteltetett oda.

III.

Jelentés az Ipolyi-féle irodalomtörténeti pályázatról.

Az Ipolyi-féle pályázatra („Kivántatik Bajza József életrajza és munkásságának beható méltatása“) négy pályamunka érkezett. Legkevesebb értékű a *1-ik számú*, melynek szerzője eredeti kutatást egyáltalán nem végzett s a meglehetősen gazdag Bajza-irodalom eredményeit is csak nagyjában használta fel egy 94 lapra terjedő kis vázlatban. A *2-ik számú* pályamű (jellegéje: „Keine Nation gewinnt ein Urteil“ stb.) írója Bajza irodalmi munkáinak méltatásában sok figyelemreméltót mond; erősen színező észrevételei ugyan nem mindig tárgyilagosak, de a kiváló esztetikai és filozófiai műveltségű s gyakorlott tollú író fejtegetései mindig érdekesek és termékenyítő hatásúak. Kár, hogy a munkának eme részével nem áll arányban a történeti rész. A szerzőt t. i. hősenek csak eszméi és törekvései érdeklik (ezeket is jobbra modern felfogással tárgyalja) s keveset, inkább csak életírói kényszerűségből foglalkozik annak életével és a korabeli irodalmi állapotok rajzával. Bajza ifjúságához még felhasználja Toldyhoz írt leveleit, de önálló kutatást nem végez, és sem a költő-kritikus életének, sem ama negyedszázad irodalmi viszonyainak alaposabb megismeréséhez nem járul egyetlen új adattal sem. E részben nemcsak hiányok, de hibák is vannak. A mit Bajza történetírói módszeréről mond, hogy „történelmi kutatásokat nem végzett, mert ahhoz a filozófikus összefoglaló irányhoz, melyet ő követni akar, erre nem volt szüksége, s ismeretei meglehetősen hiányosak voltak e téren“: teljesen ráillik a szerzőre és munkájára is. — A *3-ik számú* pályamű teljes ellentéte az előbbinek: amilyen-olyan történeti munka, de hiájával van az esztetikai műveltségnek és írói kvalitásoknak. Szerzője sok anyagot összehord, de kritika nélkül; adatai közt akad új is, de sok a hibás is. Bajza műveit és polemiáit csak tartalmilag és külső történetükben ismerteti, önálló méltatásukhoz nincs elég készülsége: rendszeren a mások szavait toldja meg néhány közhelyes megjegyzéssel. Előadása bőbeszédű, pongyola és erőtlen.

Az 1-ső számú (jeligéje: „Nőttön nő tiszta fénye“) pályamű szerzője 356 nagy negyedrétlapon a tíz fejezetre tervezett munkának csak felét adta be, melyben Bajza életét és működését 1836-ig tárgyalja (költői műveit a forradalom utánig). Főérdeme, hogy jól ismeri s kellő kritikával fel is használja a Bajza-irodalmat, de mind az életrajzi, mind az irodalmi részben a saját, igen buzgó és eredményes kutatásai alapján jelentékeny új adatokkal bővíté eddigi tudásunkat. Behatóan méltatja Bajza fejlődését s irodalmi munkásságát, megfelelő korrajzi keretben. Aesthetikai s philosophiai készsége nem oly magas színvonalú, mint a 2-ik számú pályamű írójáé, de fejtegetéseiben tárgyilagosabb, gondolkodva ír s megokoltan ítél. Előadása sem oly előkelő, de nyugodtságában vonzó és világos. Mindenesetre kár, hogy a szerző legalább még néhány fejezet kidolgozásával el nem készült. A hiányzó rész vázolata azonban mindannak tárgyalását ígéri, mire Bajza jó életrajzában szükség lesz. Az elkészült félmunkából következtetve, a bizottság azt hiszi, hogy a szerző, ha a fődolgoiban nem változtatja is meg az eddigi ítéleteket, sikeres kutatásai alapján figyelemreméltó részletekkel fogja gyarapítani ismereteinket, s anyaga módszeres feldolgozásával önálló s tudományos becsű munkát fog adni. Mivel ekként legjobban megközelíti azt a célt, melyet Akadémiánk a pályakérdés kitűzésével el akart érni, az osztály azt javasolja, hogy a t. Akadémia az 1. számú pályamunkának ítélje oda a jutalmat, de ezt csak akkor adja ki, ha a szerző a munka második felét is bemutatja s ezt a bírálat elfogadhatónak tartja.

Az osztály javaslata elfogadott. A pályanyertes mű jelíge levele felbontatván, abból *Bajza József* neve tűnt ki.

IV.

Jelentés a Marczibányi-pályázatról.

Az 1910/11. évi Marczibányi-pályatételre (A magyar mássalhangzók változásainak története a legrégebb nyelvmélekek korától fogva) egy pályamű érkezett be: 48 ritkán irt negyedrélt oldal; jeligéje: „Szögrönd“. A pályamű címe: „A magyar mássalhangzók története“, a tartalma azonban 50 magyar szófejtés, vagy, mint a szerző magát kifejezi, „felfedezés“. Az előszó szerint a pályamű szerzője „nem filológus, még csak nem is közönséges nyelvész“; nem is „annyira tudományos készsége, mint inkább rendkívül éles nyelvösztöne és érzéke vezette rá felfedezéseire“, a melyekből egyelőre mutatóba közöl 50-et s a szabályt csak akkor hajlandó levonni, ha a pályadíjat megkapta.

Álljon itt az 50 ből mutatónyul két szófejtés:

„7. *Szokrény*. Mi a szokrény? legelső alakjában a falba

vert szögek rőndje, tehát szögrönd; később ezt ruhával terítették le, vagy faburkolattal vették körül. A szögröndből vagy szegrendből idővel lekopott a *d* betű, lett szegren. A magyar fül ebből csinált először szegrént, később szegrényt s végre szekrényt.

10. Könyv. Mi a könyv? Szinte hihetetlenül hangzik, de a ki ismeri a régi könyveket Assyriában, az kénytelen nekem igazat adni, hogy a könyv = *kövn iv* vagy *kön iv*. Kétezer évnél idősebb szó.

Ezek után az osztály feleslegesnek tartja részletesebben megokolni, hogy a „Szögrönd“ jeligéjű pályaművet jutalmazásra miért nem ajánlja.

Az osztály javaslata elfogadtatott és a jeligés levél felbotlatlanul elhamvasztatott.

V.

Jelentés a Rökk Szilárd-alapítvány kamatairól.

A Rökk Szilárd-alapítvány kamatait az osztály a Vogul Népköltési Gyűjtemény folytatására tartja fönn.

Az osztály javaslata elfogadtatott.

VI.

Jelentés a Sztrokay-jutalomról.

Az 1910 szeptember 30-án lejárt Sztrokay-pályázatra, mely baró Eötvös József „A XIX. század uralkodó eszméi“ című művében foglalt államböleleti rendszernek feltüntetését és méltatását tűzte ki célul, két pályamunka érkezett.

Az 1. számú ily cím alatt: *Báró Eötvös József „A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra“ című művének államtani gondolatai*. 281 nagy negyedrért oldalra terjed. Jeligéje: *A tudás hatalom*.

Pályázó helyesen fogta fel a pályatétel célját. Az Akadémia azt remélte annak kitűzésével elérhetni, hogy Eötvös művének pozitív jellege tisztábban kidomborodjék, hogy kritikai, polemikus oldalai helyett azok az alaptételek foglaltassanak össze, még pedig rendszeresen, melyeken a kritikai és polemikus érvelés nyugszik.

Eötvös munkájának megértését ugyanis főleg az nehezíti, hogy az a saját felfogásának összefüggő előadása helyett az ellenkező álláspont tarthatatlanságának kimutatására fekteti a súlyt, abból a legsebezhetőbb részeket kiragadja. Ez az oka, hogy az olvasó a mű alapgondolatát, logikai következtetéseit, a fejtegetéshez megkívánt sok általános tétel és történelmi tény között könnyen elveszti.

Az Akadémia célja a pályakérdés kitűzésével az volt, hogy Eötvös műve oly átdolgozásban részesüljön, mely állam- és történetbölcseletét átlátszó, összefüggő, rendszeres egészben nyújtsa. „Könnyen használható államtudományi bibliának“ helyesen jelöli meg az 1. sz. pályamunka szerzője a kitűzött célt és helyes a 2. sz. pályamunka szerzőjének is a kívánsága (387. l.), hogy Eötvös műve a nagyközönség számára tájékoztató átdolgozásban részesüljön.

Az 1. számú pályamunka szerzője e kívánalom egyik részének eleget tett, egy elfogadható rendszernek 125 szakaszában 281 lapon állítja az olvasó elé Eötvös gondolatait; de csak gondolatait, nem azoknak láncolatait is. Ennélfogva munkája politikai aphorismák gyűjteménye, az Eötvös-féle „Gondolatok“ hasonmása, mely gyűjtemény azonban az állam életének jelenségeire szorítkozik; ám itt az aphorismáknak nincs oly értéke és használhatósága, mint az emberi léleknek azokra az érzelmi, erkölcsi megnyilatkozásaira nézve, a melyekkel az Eötvösi „Gondolatok“ foglalkoznak.

Ezek ugyanis bizonyos fokig elkülöníthetők egymástól; az emberi léleknek az államban jelentkező érzelmi, erkölcsi megnyilatkozásai ellenben igen bonyolult, messze elágazó egésznek alkotnak; ezekről részletenkint, töredékes gondolatokat bemutatni alig ér többet egy könyv jó tárgymutatójánál, mely eligazít, hol keressünk, hol olvassunk valamit.

A gondolatok összefüggésének keresése azonban teljesen hiányzik a pályamunkában, a rendszerezés tisztán külső, névleges. Az a külső méltatás pedig, melyet a 41. lapig előrebocsát, némi bibliographiai, irodalomtörténeti egybeállításnál nem egyéb.

A mi Eötvösnek a pályázó által a saját rendszerébe beiktatott tételeit illeti, azok néhol igen logikátlanul vannak egymás mellé sorozva (44. lap), néhol egymást teljesen lerontó két állítást találunk (55. lap), majd Eötvös tételeként olyat, a mi éppen nem az övé (57. l.), mert pályázó nem olvas elég figyelemmel, így Eötvös összes műveinek kiadásából a III. kötetnek csak 40. lapját nézi, nem a 41.-et, a hol láthatta volna, hogy az idézet nem Eötvös tétele.

Néha egészen eltorzul az idézés által Eötvös gondolata, így a 225. lapon, a hol Eötvös összes műveinek 178. lapjáról mást közöl, mint a mi ott van. Hasonló hiba fordul elő a 61. lapon; a mi ellen Eötvös beszél vagy a miről legfeljebb hypothetice szól, azt Eötvös állításaként veszi fel.

Majd ismét félben hagyja Eötvös okfejtését s annak csak egy részét adja (69., 88., 92., 115., 116. lap) vagy meg az elejét mellőzi (112., 113. lap) és általános tételként illeszti be, ami a munkában csak egy népre állított (77. lap).

Bajos megérteni, miért van széthányva a központosításra vonatkozó anyag, melyet a 102. lapon elvégez, hogy a 142. és 203.-on újra fölvegye. Ugyanez áll az önkormányzatra is: először a 103—111. lapon, majd a 204.-en tárgyalja. S amit itt nyújt is, merő széttört tükördarab, melyből sokkal nehezebb a tárgyat megérteni, mint az eredetiből. Avagy minő elvi jelentősége van Eötvös állambölcseleti rendszerére annak megállapítása, hogy Eötvös műve megírásakor az államok pénzügyei nem a legfényesebb állapotban vannak (159. lap).

A socialista törekvésekkel Eötvös behatóan foglalkozik, pályázó igen mostohán bánik el e tárggyal, sovány kivonatokkal megelégszik, (219., 220. l.) s csak nagy időköz után (260. lap) veszi fel újra.

Mégis nem a részletekben található hibák, hanem főleg a feldolgozás hiánya nem engedi, hogy szerző helyes tervét és elismerésre méltó fáradozását az Akadémia jutalmára ajánljuk.

A jól választott terv szerint megindult munkának a kivitele nem megfelelő. A terv szerint összehordott anyag nyers maradt, egybe nem illesztett; a tételeket egybekapcsoló szellem feltüntetése hiányzik s Eötvös tana sem korának politikai és tudományos állapotával, sem a jelen időszak hasonló törekvéseivel nincs viszonyba hozva.

A 2. számú pályamunka ily czim alatt „*Br. Eötvös József állambölcseleti rendszere*“. 388 rendes negyedrért lapra terjed. Jeligeje: *Il y a beaucoup de gens qui discutent très bien, et agissent très mal.*

Pályázó előszavában magyarázza, mint fogta fel ezéjét s ezzel ki is mutatja, hogy ahhoz hiányzott a szükséges készülete.

A pályakérdés felteszi a pályázóban azokat az állam- és társadalomtani, azokat a történelmi ismereteket, melyek Eötvös munkájának „A XIX. század uralkodó eszméinek“ „socialis, politikai és történetbölcseleti szempontból“ való kritikai méltatásához és e munka egész anyagának felhasználásával, annak „a rendszernek feltüntetéséhez“ kívántatik, „a mely Eötvös tanában benne rejlik“.

Pályázó ellenben megijedve kérdi, hol fogja Guizot, Toqueville, Montesquieu, Bentham, Smith Á. munkáit megszerezni, hogyan fog bennük eligazodni? Ez lehetetlen vállalkozás lenne, mondja, e munkák egy része meg sem szerezhető, némelyike elavult.

Alaposan kell azonban ismernie, így szól, az 1789-től 1850-ig terjedő idő történelmét s tanulmányozni az alapvető „politikai“, társadalomtudományi és államtudományi alapvető munkákat.

Erre bemutatja „forrástanulmányait“. Az „Eötvös-irodalom“

czim alatt említettik: Vojnovich életrajza, Concha Gy. munkái, Várady Zsigmond „Martinovich Ignác“-a, Bernát István Észak-Amerika, című műve, mint a mely Tocqueville-t méltatja, Ferenczi Zoltán életrajza Eötvösről.

Források a politikai történethez: Mangold Lajos és Marczali Henrik Világtörténete. Wilhelm Bloss: A francia forradalom. Karl Marx: A februári forradalom. Schwarz Gyula: Görög történelem.

Források a társadalomtudományhoz: Kuncz Ignác, Réz Mihály, Beksics Gusztáv, Wolfner Pál, a kinek „Vázlatok a szabadelvűség történetéből“ és „Osztályharcok“, „A socialismus története“ című dolgozatai a 109—196. lapokon tárgyaltnak.

Források az államtudományhoz. Itt 1. alatt említi a történelembölcseletre nézve: Pulszky, Esmék Magyarország története philosophiájához. Beöthy Ákos, A magyar államiség fejlődése. Gr. Andrássy Gyula, A magyar nemzet fennmaradásának... Grünwald Béla, Régi Magyarország. Acsády I., A jobbágytság története. Benedek, A magyar köznép oknyomozó története.

Mint az állambölcselet forrásai 2. alatt foglaltak: Dr. Illés József, Az újkori alkotmányfejlődés elemei.

A jogbölcselet forrásaként 3. alatt Werner Rudolfnak „A bölcseleti jogtudomány történelme“ fejezi be pályázó forrásait. A pályamunkának 388 lapjából 235 lapot, annak majd $\frac{2}{3}$ részét foglalja el a „forrásokkal“ való foglalkozás. E forrásokat helyesebben kivonatoknak nevezhette volna el pályázó, mert hisz azokban jórészt nincs egyéb, mint az idézett történelmi, állam- vagy társadalomtani művek tartalmának rövid visszaadása.

Bemutatva ekként hiányos tudományos készletét, szerző a 236. lapon áttér Eötvös rendszerének méltatására; de itt is a forrásokkal kezdi, csak hogy nem a saját, hanem Eötvös forrásaival s hosszasan tárgyalja a francia doctrine-eket, jobban mondva bírálhatja Beksicsnek rólok s Eötvösre való befolyásukról adott jellemzését. Majd Marczali Henriknek Pallas Lexikonbeli s Werner Rudolfnak jogbölcselet-történelmi cikkeit, Taine-nek a francia classikus philosophusokról írt kritikáját véve alapul, tagadásba veszi a doctrine-ek hatását Eötvösten.

A francia romantikusoknak, Veszerle pesti egyetemi történelmi előadásainak hatása, a Montalembert-rel való összekötetés alkotják tárgyát a vázlatos leírásnak, melylyel Eötvös forrásainak méltatása zárul.

Sajátságos itt, hogy a midőn a források általános fejezet-címe után c) pont szerint a történetírók és politikusok következének, a kik Eötvösben gondolatokat ébresztettek, ezeknek igen egyenetlen s vázlatos említése után, nagyobb részben Eötvös bel- és külföldi kritikusi kerülnek tárgyalásra.

Pályázó tudományos készletének bemutatása nem hagy kétséget jó szándéka, komolysága iránt, melylyel feladatát felfogta, de az e készlet elégtelenségének is nyilvánvaló bizonyossága.

Végül a 275. lapon fog a pályázó a munka méltatásába, először is azt iparkodva bizonyítani, hogy nem publicistikai, hanem valóságos bölcséleti mű.

Csak a 282. lapon kezdődik annak érdemleges méltatása a nemzetiségi eszmére nézve, de inkább philologizáló irodalom- és élettörténeti, mint bölcséleti alapon, elkalandozva, mint maga is (288. l.) beismeri ehhez az utóbbi tárgyhoz nem tartozó vidékekre. Ugyanilyen természetű a szabadság és egyenlőségre vonatkozó rész.

Az érdemleges bölcséleti tárgyalást a nemzetiségi egyenjogúságnak a gazdasági liberalismussal való szembeállítására nyitja meg, melyet pályázó alap gondolatának kifejtése követ. Csak hogy itt is, nem ragaszkodva a pályatételhez, mely egyedül „A XIX. század uralkodó eszméinek“ és pedig egész, mindenemű anyagának tekintetbe vételével véghez vitt méltatását s az ebben rejlő rendszernek, mint Eötvös személyes életviszonyaitól mentesített tárgyi tannak feltüntetését kívánta, nagyban philologizál, biographizál, historizál.

Pályázó alap gondolata szerint Eötvös nagyban tévedt, midőn azt hitte, hogy az egyéni szabadsággal a keresztény eszmét szolgálja, mert az egyéni szabadság pogány, egoista eszméje a gazdasági liberalismusnak, az osztályuralomnak, az osztályállamnak az alapja. Nem a keresztény civilisatio és a pogány állam hagyományai küzdenek egymással a XIX. században, hanem a bourgeoisie s a dolgozó nép.

Pályázótól nem vitathatni el az ügyességet alap gondolata védelmében. Ha annak bizonyítására nem 60—70, hanem 275 lapot fordít, a mennyin forráskészletét bemutatta, Eötvös kritikai méltatása új szempontból, a történelemnek materialistikus, socialista felfogása szempontjából gyarapodott volna; így azonban, a hogy azt keresztül vitte, munkája nagyon féleles.

Még inkább ilyen Eötvös történetbölcséletének méltatása és rendszere egészének feltüntetése. Az előbbivel igen keveset, az utóbbival vajmi szakadozottan, ötletesen foglalkozik. A mit a másik pályázónál helyeslőleg kiemeltünk, hogy az uralkodó eszmék anyagát 281 lapon szoros rendszerbe foglalja, az e csekély anyagra nézve is teljesen hiányzik.

Ily helyzetben a 2. számú pályamunkával sem láthatjuk a pályakérdést megoldottnak, tekintve azonban az érdeklődést, melyet keltett s a pályázók fáradozását, a kérdés újból való kitérését javasoljuk.

Wlassics Gyula, r. tag.

Concha Győző, r. tag.

Az osztály a bírálók véleményéhez hozzájárult.

Az osztály javaslata elfogadtván, a jelígs levelek felbontatlanul elhamvasztattak s a pályakérdés újból való kitűzése határozatott.

VII.

Jelentés az Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár pályázatáról.

Az Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár alapítványából kitűzött pályatételre („*Fejlessenek ki a hazánkból Amerika felé irányuló kivándorlás gazdasági hatásának főbb jelenségei*“) három pályamunka érkezett be; mind a három pályamunka alakilag megfelelően a pályázat követelményeinek, alulírt bírálók a munkákat főleg abból a szempontból vették bírálat alá, eleget tesznek-e az alapítólevél abbéli követelményének, mely „csak önálló becsű művek“ jutalmazását engedi meg. Erre vonatkozólag véleményüket a következőkben terjesztik elő:

A 2. sz. pályamunka (Jelígeje: To be, or not to be) 54 ritkán írott oldalra terjedő munka, mely már csekély terjedelménél fogva sincs arányban a feladat és a kitűzött díj nagyságával; szerző maga is sejti, hogy a kitűzött feladatnak nem tesz eleget, amennyiben hajlandónak mutatkozik vázlatzerű munkáját megbízás esetén átdolgozni. Mivel azonban a pályázat nem megbízásról, hanem kész munkáról szól és különben is a módszer és modor, melylyel a szerző a pályakérdést tárgyalja, messze távol van attól, hogy tőle — bár a szerző az amerikai viszonyokat mint volt amerikai lapszerkesztő saját tapasztalatából ismeri — a kérdés kielégítő megoldása várható volna: ez a munka a díjazásnál figyelembe nem vehető.

A 3. sz. pályamunka (Jelígeje: Fontolva haladj) 137 sűrűn telekopogtatott oldalra terjedő, nagy szorgalommal írt munka, mely egészen a honfoglalásig megy vissza a kérdés előzményeinek előadása céljából. Szerző azonban félreértette a pályatétel tárgyát, amennyiben a kivándorlás gazdasági hatásának jelenségei helyett munkájának jó kétharmad részében (89 oldalon) a kivándorlást előidéző okokat és viszonyokat („a kivándorlás kényszerét“) tárgyalja s voltaképeni feladatára csak a munka utolsó harmadában tér át. A kivándorlás okait számos községi és megyei monographia s hivatalos jelentés részletes kivonatolásával, mozaikszerűleg összeállított adatokkal mutatja be s bár ennek ily összefoglaló munkában szintén van értéke, munkájának ezen túlnyomó nagy része mégis nélkülözi az önállóságot s az adatoknak ezen, szintén túlságos részletességgel való felhasználásában teljesen hiányzik az anyagon való uralom és az

okos rendszeresség; szerző az összefoglalás és fokozatos következtetés erejével nem bírván, minden elrendezés- és tagolás nélküli munkája csupán adathalmaznak tekinthető, melyben sok becses, de még több fölösleges van s mely a rengeteg előzményből folyó következmények iránt legnagyobbbrészt tájékozatlanul hagyja az olvasót. Az egyes megyék gazdasági és társadalmi viszonyait gyakran a valósághoz hiven és nyomorúságait megkapóan ecseteli, jóakarata és odaadása kétségbe nem vonható, de azok melegét és jótékonyan ható igazságszeretetét a túlzásba vitt szókimondás, sőt minduntalan felmerülő gyűlölködés igen kedvezőtlenül ellensúlyozzák. Irálya sem áll az irodalmi színvonalon. Mindezeknél fogva a pályamunka önálló becsesl nem bírván, szerzője a pályadíjra igényt nem tarthat.

Az 1. sz. pályamunka (Jeligéje: Minden tudás csak akkor bír való becsesl...), mely 139 lapra terjed, a három közül viszonylag legjobb; de e munkának is jó fele a pályátételen kívül álló kérdésekkel (t. t. a kivándorlás okaival és a kivándorlás elleni teendőkkel) foglalkozik s az előbbiekről semmi újat sem tud mondani, sőt a már közismert okokat sem tárgyalja mind. Munkájának a kivándorlás gazdasági hatásaival foglalkozó kisebbik fele az irodalomnak elég bő ismerete s kivált a nálunk közkézen nem forgó külföldi forrásoknak — bár nem eléggé kimerítő — felhasználása, valamint különböző levelezőktől beszerzett adatok alapján foglalkozik e kérdéssel s bár sok állítása nélküli a bizonyítást vagy egyenesen téves, mégis tagadhatatlan, hogy sok, nálunk új gondolatot és intézményt ismerttet meg, más nemzetek példáit élénk színekkel ecseteli és sok talpraesett gondolatot, megszívlelendő irányelvet domborít ki. Azonban magamagával jön ellentétbe, midőn munkája elején a kivándorlást nagyon complex kérdésnek mondja, melynek igen sok oka van a birtokviszonyokon kívül is, utóbb pedig munkája egész folyamán a rossz birtokviszonyokat, a nagy- és kötött birtokot a kivándorlásnak csaknem egyedüli okául tünteti fel. A kivándorlást szerves jelenséggént tárgyalja, annak okait jól elemzi; gyors megszüntetését nem remélhetvén, azt időleges kivándorlássá kívánja átalakítani; az állami feladatok mellett kellő súlyt helyez a társadalmiakra, ezek megoldása nélkül a kivándorlásnak jobb mederbe való terelését lehetetlennek mondja. Kétségkívül figyelemreméltó munka, mely tévedései, hibái és hiányai daczára bizonyos becsesl bír és szélesebb körökben olvastatván, sok mértékadó helyen, valamint a nagyközönségnél is a kivándorlásra vonatkozó nézetek tisztázására vezethetőn. Stylusa azonban sok helyütt pongyola, másutt tárczaszerűen szellemeskedő, csaknem keresve használ idegen szavakat, midőn azokra semmi szükség nincs; adatainak forrásait sokszor nem

jelöli meg s így azoknak ellenőrzését nem teszi lehetővé. Netáni kiadás előbb ezen szempontokból szigorú revisio alá volna veendő.

A bírálók egybehangzó véleménye szerint a három pályamunka egyike sem tekinthető önálló becsünek s egyik sem bírta a kérdést oly módon megoldani, hogy ezen jelentékeny pályadíjra méltó volna; az 1. sz. pályamunkát azonban, mint viszonylag legjobbat, dicséretre érdemesnek tartják.

Budapest, 1911 február 28-án.

Thirring Gusztáv l. t.

Gaál Jenő r. t.

*

Az osztály a bírálók véleményéhez hozzájárult.

Az osztály javaslata elfogadtatott. A dicséretre méltatott 1. sz. pályamunka szerzője jelentkező, jelíges levele felbontatott s abból *Neményi Bertalan* III-ad éves joghallgató neve tünt elő.

VIII.

Jelentés a Bük László-féle nyílt pályázatról.

A Bük László-féle alapítványból kiírt nyílt pályázatra (Magyarország története a XVI. században, a mohácsi vésztől a bécsi békéig; jutalma 2000 kor.) egy tervrajz érkezett be, egy kidolgozott fejezet kíséretében, Csuday Jenő részéről.

E tervrajz, az alapítvány szabályzata értelmében, a Történelmi Bizottsághoz tétetvén át, a bizottság arra nézve f. é. márcz. hó 3-án tartott ülésében a következő határozatot hozta:

Minthogy Csuday Jenő egy pályázati ügyből kifolyólag az Akadémiát pörrel támadta meg s közegeit a nyilvánosság előtt meghurcolta: az Akadémia óvatosságra van kötelezve e szerzővel szemben. Ezért is, meg azért is, mert e pályamű elbírálásánál az Akadémia, mint a szerzővel perben álló fél, az elfogultság gyanúját magától távol nem tarthatná, s mert itt irodalmi megbízás adásáról van szó, mely megbízó és megbizott között oly bizalmat feltételez, a mely a jelen esetben szükségkép hiányzik: az Akadémia a pályaművet, illetve a pályázati ajánlközt elutasítani kénytelen.

A nyílt pályázat ekképen eredménytelen lévén, az alapítvány szabályzata értelmében egyenes megbízás adandó. Erre nézve a Történelmi Bizottság f. é. márcz. 31-én tartott üléséből azt a javaslatot terjeszti az osztály elé, hogy a mondott korszak történetének megírásával dr. Ballagi Aladár r. tag bizasék meg, ki e megbízás elvállalására késznek nyilatkozott.

A mű elkészültének határidejéül, a megbizandó szakferfiúval folytatott előzetes tárgyalás alapján, 1914 szept. 30-ika állapított meg.

Az osztály a bizottság javaslatát elfogadta s a mű elkészítésével *Ballagi Aladár* r. tagot bízta meg.

Az osztály javaslata elfogadtatott.

IX.

Jelentés a Lukács Krisztina-féle pályázatról.

A Lukács Krisztina-alapból kitűzött pályakérdésre — „Az erkölcsi érték-fogalom történeti és kritikai tárgyalása“ — egy pályamű érkezett, ezen jeligével: „Erkölcös az, a mi igazságos“.

A dolgozat egy általános és egy különös részből áll. Az általános rész hét fejezetre oszlik, melyeknek terjedelme igen aránytalanul van beosztva, a legrövidebb fél lapra, a leghosszabb tíz lapra terjed. Abban azonban megegyeznek, hogy a nagyobb terjedelmű fejezetek épp olyan értéktelenek, mint a kisebb terjedelműek. Sem az erkölcs, sem az érték fogalmát nem tisztázzák.

A különös részt szerző schematicice két részre osztja fel: az ethikai és a morális erkölcsre s az *Első fejezet*-ben a „Politikai erkölcs“-ről beszél, hogy a magyar paraszt nézete szerint a politika „úri hunczutság“, emlegeti „az *elvek feladását*“, a program egyes pontjainak kikapcsolását, a fuziót, míg végre bevallja, hogy „a munka többi részének, mely még nincs kidolgozva, csak *vázlatát* tünteti fel, melyeknek elfogadását tisztelettel kéri“.

Mínthogy ezek alapján a jutalom ki nem adható, az osztály azzal a javaslattal járul az Akadémia elé, méltóztassék az „Ügyrend“ 121. §-a értelmében a legközelebbi alkalommal, a mikor ugyanezen tudományosakra kerül a sor, az illető pályakérdést 4000 korona megkettőzött jutalommal tűzni ki.

Az osztály javaslata elfogadtatván, a jeligés levél felbonthatlanul elhamvasztatott.

X.

Jelentés a Vigyázó-pályázatról.

A Vigyázó-alapítványból kitűzött tételre: „*Irassék meg történelmi források alapján a Thököly- és Rákóczi-korabeli társadalmi élet 1670—1711-ig*“ egy pályamű érkezett, a melynek a jeligéje: „Recrudescunt vulnera.“

A pályamű 4 kötet, melynek terjedelme IV. 1270 negyed-rét oldal. Ez a hatalmas munka már terjedelmével figyelmet

kelt. A belseje meg igazolja, hogy számottevő pályaművel van dolgunk.

Az *első* fejezet „Közállapotok“ cím alatt 277 oldalt köt le. Ez a fejezet kulcsul kíván szolgálni az egész pályaműhöz. Mindenesetre helyes szerzőnek az az eljárása, hogy a társadalmi élet rajza előtt megvilágítja a társadalomnak a politikai helyzet szülte állapotát és tevékenységét. De kétségkívül helyesebb lesz vala, ha a „Közállapotok“ című fejezetből kettőt csinál. Az elsőnek természetes címéül kínálkozik a „Közállapotok“; a másik meg „A népesség helyzete és foglalkozása“ címet viselhetné. Az így keletkező két fejezet elseje, a feladat természeténél fogva, a mostaninál rövidebb lehetne; a tömörítés nagy előnyére válnék.

A pályamű többi fejezetei „A társadalom“, „Udvartartás“, „Családelet“, „Lakás“, „Étkezés“, „Alvás“. „Ruházat és viselés“, „Társas és mindennapi élet“ cím alatt becses tartalmat ölelnek fel s a történetírónak nagy munkaerejét és elismerésre méltó fáradozását tétélezzik föl. A bíráló szem könnyen észreveszi, hogy itt olyan pályaművel van dolgunk, amelynek megírásához szerző a kiadott kutfő anyagot és a forrásmunka számba menő feldolgozott műveket szinte teljes számban áttanulmányozta. Dícsérettel emeljük ki, hogy szerző nagy feladatához méltó odaadással fogott, s beható levéltári tanulmányokat is végzett a Magy. Országos, a magy. nemzeti muzeumi, a Kassa városi és az Abauj-Torna vármegyei levéltárakban.

E gazdag forrásokból gyűjtötte össze anyagát, melyet tárgyi tudással és kritikával megróstatl, helyes tárgyi csoportokba foglalt s történetírói érzékkel dolgozott fel. A maga egészében becses pályamű leggyengébb része az első kötet, mely a „Közállapotok“ című fejezetnek első része. De simítással és megfelelő rövidítéssel ez is a többinek színvonalára emelkedhetik.

A pályamű stylusa sok helyütt szétfolyó és itt-ott nehézkes. (Pl. 252., 260., 265., 742—743. l.) Gyakran idegen szavakat és hétköznapi, pongyola kifejezéseket. pl. grasszál, pánik stb., továbbá „azon vidéknek“ (252. l.), „azon képtelen állításokat“ (295. l.), „mértékbeni részvételét“ (306. l.) stb. használ. Az is helytelen, hogy elbeszélésében a gondolatokat nem eléggé tagolja; pl. 322—328. lapig egy bekezdés az egész.

A pályamű kiadásakor azonban e fogyatkozás remélhetőleg kiküszöbölhető s gondos simítással az egész mű értéke növelhető lesz.

Mivel a pályamű a tudományos irodalmi munkálkodás feltételei szerint és rendszerében készült s önálló becsü, mint a hogy az ifj. Bojári Vigyázó Sándor-alapítvány szabályai meg-

követelik, — javasoljuk, hogy a Vigyázó-jutalom a „*Recrudescunt vulnera*“ jeligéjü pályaműnek kiadassék.

Budapest, 1911. április 9.

Békefi Remig r. tag.

Csánki Dezső r. tag.

*

A bírálók véleményéhez az osztály hozzájárult.

Az osztály javaslata elfogadtatván, a felbontott jeligés levélből dr. *Czobor Alfréd*, Abauj-Torna vm. főlevéltárnokának neve tünt elő.

XI.

Jelentés az Ullmann-pályázatról.

Az Ullmann-féle pályakérdés a kisbirtokrendszer jogosultságának a jelenben és jövőben főleg hazánkra vonatkozó kifejtését kívánta. Az a pályamű, mely „a helyesen szervezett kisbirtokrendszer (terjedelme 114 nagy negyedrért lap sűrűn írva) par excellence földművelő államban legerősebb alapja az összes államczélok harmonikus kiépítésének“ jeligével beérkezett, ennél tovább megy. Igyekszik ugyanis bebizonyítani nemcsak azt, hogy a kisbirtok legerősebb alapja az összes állami czélok harmonikus kiépítésének, hanem ezentúl még vázolja és pedig nagy részletességgel azt is, mikép kellene a kisbirtokot nálunk uralkodóvá tenni. Fejtegetései nem egy helyen érdekesek. A tárgy szeretetét és bizonyosfokú hozzáértést mutatnak. A szerző tudása és tapasztalatai azonban nem elég tágkörűek.

Magyarországon kívül főleg Németországra és Szeberényi Lajos műve alapján Dániára hivatkozik. Így szerkeszti meg ideálját s fejtí ki a követendő politika elveit. Itt-ott átesapong a legtúlzobb radicalismusba s vezető gondolatoként azt a követelményt állítja oda, hogy a törvényhozás kötelezze az egyeseket arra, hogy a tulajdonukról megfelelő kárpótlás mellett a közösség s az állami czélok szempontjától mondjanak le. (80-dik oldal.) Ez a magántulajdonnak teljes confiskálása az állami czélok érdekében. Abban a nézetben van, hogy a törvényhozás ezt az igazság minden sérelme nélkül kimondhatja. Alább azonban ennek az elvnek bizonyos korlátokat állít. Csak annyi kisbirtokot akarna alapítani, a mennyi a földéhség csillapítására elegendő. Elismeri azt is, hogy a kisbirtokok alakításának a parasztsztyály szellemi színvonala és gazdasági műveltsége határt szab, másrészt tudatában van annak, hogy a kisbirtokot az eladósulás és szétomlás ellen védeni kell. Tudja, hogy a kisbirtokos minden munkássága és takarékos előrelátása mellett sem mindig képes megőrizni apái örökségét. E tudat által hajtva a másik szélsőségbe esik s kimondandónak tartja a törzsröklés s az összes

telephelyekre nézve nemcsak a felosztás, hanem a megterhelés tilalmát is. Ez tehát a paraszt hitbizományok rendszere. Miután ily módon a föld megszűnik a hitel forrása lenni, a személyi hitelt tolja előre, melyet hitelszövetkezetek nyújtanának a kisgazdáknak. Ez azonban, főleg eleinte, nem menne az állam messze-menő beavatkozása nélkül.

Míg egyrészt (l. 112-dik old.) arról beszél, hogy a dolgok fejlődése szerint a végsőig kisebbedő kisbirtok urai, áttérően a szövetkezeti nagy üzemre, megvalósítják az agrársocialismus óhaját s így előidézik a magántulajdon egyedül üdvezítő felfogásának elhalványulását, másrészt, a mint érintettük, a legtovább menő védelmet akarja nyújtani a telepítések útján alkotott kisbirtoknak.

A telepítés tekintetében bőven felhasználja a Darányi Ignác által benyújtott telepítési törvényjavaslatot s radicalis javaslatainak megokolására igyekszik bizonyítani, hogy a kisbirtok jóformán minden tekintetben mennyire fettele áll a nagysót a középbirtoknak is. Hivatkozik a socialista Dávidra, Konradra, Szeberényire, főleg pedig a német telepítéseknél elért tapasztalatokra. Azt azonban nem tudja megczáfolni, hogy legalább minálunk a nagybirtok hozama rendszerint kielégítőbb a kisbirtokénál, habár bizonyos, hogy a gazdálkodásnak némely ágai csakis a kisbirtokos kezében jövedelmezők. Midőn felállítja azokat a követelményeket, a melyek mellett a kisbirtokosság boldogulhat, a mikor a létesítendő szövetkezetek kellékeiről beszél, kénytelen elismerni, hogy olyan óhajásokat hangoztat, melyektől még nagyon távol állunk, a melyek nélkül pedig a kisbirtok szerinte sem tarthatja fenn magát. Dolgozatában sehol sem látjuk nyomát annak, hogy kisbirtokosságot erőszakos kisajátítások nélkül is fenn lehet tartani, illetőleg teremteni.

Felfogása nem elég tágkörű, nem elég általános, nem tudja magát emancipálni bizonyos közkeletű, de szinte elcsépelet állításoktól. Reactióval vádolja azokat, a kik a békés és okos agrárpolitikának s ennek keretében a kisbirtokok fenntartásának és szaporításának hívei. Szemeit Dániára és Németországra vetve, nem látja, vagy nem akarja tudni, hogy fejtegetései a kisbirtoknak minden sebet gyógyító voltáról tarthatatlanokká válnak, ha például Szerbiára gondolunk, a hol a kisbirtok uralma mellett sem az ipar, sem a kereskedelem felvirágozni nem bír, sem pedig a nemzeti élet szabadabb fellendülést venni nem képes. A másik oldalon ott áll Franciaország, a mely szintén a kisbirtok hazája és mégis hanyatlik napról-napra. Ellenben a hitbizományokkal terhelt Anglia és Németország mint Európának, sőt az egész földnek legkifogástalanabban haladó nemzeti jelentkeznek.

Túlzás tehát az, mintha a kisbirtokosság szaporítása egymagában elégséges volna a nemzet jövőjének biztosítására. Ha mindaz igaz volna, a mit szerzőnk mond, akkor Szerbiában és Franciaországban nem beszélnének királygyilkosságokról és a társadalmi rend felbomlásáról.

Fejtegetései tehát a legtöbb esetben nem állják ki a komoly bírálatot. Sokat markolva, nem oldja meg kielégítően a pályakérdést. Nem foglalkozik azzal, miként volna oly közgazdasági politika inaurálható, mely a foglalkozási ágak egymáshoz való viszonyát és ezek jövedelmezőségét úgy alakítaná, hogy a kisbirtokok keletkezése szinte önként történék s fennmaradásuk biztosítva volna. E pályamű formai hibái a következők: az egész csupán egy hosszú fejezetet képez minden kidomborítása nélkül a rendszerességnek; német idézetei meghaladnak minden megengedhető mértéket; forrásait nem jelöli meg szabatosan; irányja is kifogás alá esik és felesleges módon használ idegen szavakat. Az ügyrend idevágó szabályai önálló becsü munkát kívánnak, minélfogva a pályadíj kiadását nem javasolhatjuk.

Budapest, 1911 márczius 6.

Gaal Jenő r. tag.

Bernát István l. tag.

*

A bírálók véleményéhez az osztály hozzájárult.

Az osztály javaslata elfogadtatván, a jeligés levél felbonthatlanul elhamvasztatott.

XII.

Jelentés a Péczely-féle pályázatról.

A Péczely-féle pályázatra „Adassék elő Magyarország diplomatiái összeköttetése Velenczével 1458—1540-ig“ a kitiűzött határidőre egy pályamunka érkezett be, melynek jeligéje: „Historia.“ Terjedelme 102 negyedréti oldal.

A pályamű szerzője munkáját két főrésze osztja. Bevezetésében a velencei köztársaság diplomatiájának szervezetéről szól. Ez a bevezetés, úgy a hogy van — mindössze 3 oldal — semminemű tudományos becsesél és jelleggel nem bír. Olyan, mint a minőt minden nagyobb népszerű világtörténeti kézikönyvben olvasunk a velencei köztársaság diplomatiái szervezetéről vagy közigazgatási viszonyairól. Ha szerző az irodalomban kellő jártassággal bír, könnyű szerrel nagyon szépen megrajzolhatta volna bevezetéképen a signoria diplomatiái szervezetét a XVI. század első feléig; előmunkálatokban nem lett volna hiánya.

A pályamunka maga két főrésze oszlik. Az elsőben Mátyás korával, a másodikban a Jagellok korával foglalkozik. Az elsőre

38, a másodikra 58 oldal esik. Már e külső körülmény is gondolkozóba ejthet, valjon tudományos becsű munkával van-e dolgunk. A pályakérdés közel 100 esztendőnyi időközöt ölel fel, egy oly korszakot, a melyben nemesak a magyar és velencei politikát, hanem az általános európai politikát is elsőrangú fontosságú kérdések, mint pl. a török háború kérdése, mozgatták és befolyásolták, úgy hogy a magyarországi és velencei diplomatai viszonyokat nem lehet tisztán magukban megítélni, hanem tekintetbe kell venni az európai általános politikai helyzetet, keresni, kutatni az összeköttetések szálait és az események rúgóit egyfelől Magyarország és Velenceze, másfelől e hatalmak és a többi európai hatalmak, főleg az olaszok, a szentszék, a nápolyi királyság stb. között is. Csakis így lehet a Velenceze és a magyar király közti viszonyról megfelelő képet alkotni és a két hatalom közt folyton változó viszony indító okait megismerni.

A pályamű szerzője feladatát sokkal egyszerűbben végezte. Ragaszkodott betűszerint a pályakérdéshez és elővette a Mátyás-kori diplomatai emlékeket és Marino Sanudot és ezek alapján szerkesztette össze jóformán kronologikus sorrendben munkáját. E két gyűjtemény képezi forrásainak tulajdonképeni gerinczét, kívülök alig ismer néhány más forrásmunkát. A Cronaca di Bologna Muratori kiadásában, Istvánffy, Bonfini, a Fraknoi kiadta Mátyás király levelei és Kovachich Scriptorum minores az egész forráskészlet amiből dolgozik. Idézi még Pasqualigo, Bon, Bullati, Gerardo de Collis, Guidoto, Venerio jelentéseit, de hogy ezek már kiadott, vagy még kiadatlan relatiok, arról egy szót sem szól. Kivételt csak egy helyen tesz, a midőn megmondja, hogy Pasqualigo 1510 július 10-i jelentése Marino Sanudonál található. Levéltári kutatásokat egyáltalán nem végzett. Az irodalomból mindössze csak egy munkát ismer, Fraknoi Magyarország és a cambrayi liga cz. munkáját, a melyet háromszor idéz. Arról, hogy mily nagy terjedelmű irodalom áll e korszak történetére nézve rendelkezésre, fogalma sincs, még Fraknoi többi munkáit sem látszik ismerni. A pályamunka tudományos jellegének megítélésére elég, ha felemlítjük, hogy a jegyzetek száma mindössze 26. Szerző a forrásokra tett általános megjegyzésekben különben azt mondja, hogy a forráshelyeket tüzetesebben nem jelölte meg. „mert a bíráló minden bizonnyal sejténi fogja azokat“. Sejténi ugyan sejtjük, de nem a forrásokat, hanem azt, hogy a szerző minden komolyabb készütség nélkül fogott a pályakérdés kidolgozásához.

A pályamunka tudományos becsének megítélésére már ez a körülmény, a forrásokban és az irodalomban való teljes tájékozatlanság is elegendő. A pályamunka átolvasása csak megerősít azon feltevésben, hogy tudományos szempontból értékelen

munkával van dolgunk. Szélesebb látókört, az európai politikát mozgató nagy kérdésekben való tájékozottságot, Magyarországnak és Velenczének a többi hatalmakhoz való viszonyát, a velencei keleti politikának stb. ismeretét a munkában teljesen nélkülözzük, vagy legföljebb csak itt-ott sejthetjük. A török kérdést pl., a mely pedig 1458-tól kezdve dominált az európai politika alakulásában és nagyban befolyásolta az egyes államok egymáshoz való viszonyát és politikájukat, csak úgy tárgyalja, mint azt egy népszerű világtörténeti kézikönyv tárgyalná. Hogy Mátyás politikáját Velenczével szemben némelykor miféle szempontok vezették, nem is sejtjük. Csak egy példát említnék. Az 1474—1490-ig terjedő időszakkal 14 sorban végez! Csak annyit tud mondani, hogy a viszony Magyarország és Velence között főleg az 1486. XXXII. tvczikk után mindig hidegebb lett. Arról mit sem tud, hogy ebben az időben 1484—1486-ban a Mátyás és Velence közti ellenséges viszonyt mi idézte elő. Nem tudja, hogy 1485-ben a nápolyi baronések fellázadva Ferrante nápolyi király ellen, október havában a szentszék a baronések partjára állott és a hadjáratot megindította a nápolyi király ellen, a ki erre vejéhez Mátyás királyhoz fordult, megkeresvén többek között a magyar királyt, akadályozza meg, hogy Velence a pápának a Ferrante elleni küzdelemben segílyt nyújtson. Mátyás erre Velenczét háborúval fenyegette, ha a pápának segílyt küld és a törökökkel is érintkezésbe lépett, hogy Velenczét azok útján is visszatartsa a pápa segílyezésétől. Pedig erről tudomást szerezhetett volna, ha Fraknoi Mátyás királyt ismeri. Láthatta volna akkor, hogy a velencei-magyar politika-diplomatiai érintkezések megítéléséhez nem elegendők kizárólag a magyar királyi udvarból a signoriához küldött követségi relatiók.

A pályamunka, szerzőjének a források és az irodalomban való tájékoztatatlansága, hiányos és fogyatékos ismeretei miatt mint tudományos becsű munka számításba nem jöhet; szerzője teljesen tájékozatlan lévén az európai politikát mozgató nagy kérdésekben, képtelen volt a pályakérdés követelményeinek csak megközelíthetőleg is megfelelni, a miért is a pályadíj kiadását javaslatba nem hozhatjuk.

Budapest, 1911. április 12-én.

Aldásy Antal l. tag.

Csánki Dezső r. tag.

*

Az osztály a bírálók véleményéhez hozzájárult.

Az osztály javaslata elfogadtván, a jeligés levél felbonthatlanul elhamvasztatott.

XIII.

Jelentés a Gorove-féle pályázatról.

A Gorove László és István alapítványából 100 arany volt kitűzve a következő pályakérdésre: „A coeducatio mint erkölcs-paedagogiai problema“. Az alapszabályok 110. §-a értelmében „a jutalom csak önálló, tudományos beccsel bíró munkának ítéltetik oda“, a mi a bírálók véleménye szerint kizárja azt, hogy relativ értékű, azaz: a többiekhez képest csak viszonylag legjobb mű nyerhesse el a díjat.

A pályázat határidejéig, azaz: 1910. évi szeptember 30-ig összesen hét (7) pályamű érkezett be,* és pedig a következő jeligékkel:

1. sz.: A férfi az előretörekvő akarat, a nő az odaadó érzés. Coeducatiót, de a hajadon védelmét.

2. sz.: Látó szemmel, tiszta agygyal keresd az igazságot.

3. sz.: Non in depravatis, sed in his, quae bene secundum naturam se habent, considerandum est, quid sit naturale (Aristoteles egy helyének latin fordítása).

4. sz.: Miként reménykedhetnénk az emberi faj nemesbülésében, ha a nőt a férfi intellectualis színvonalára nem emeljük? (Roosevelt).

5. sz.: Secundum naturam.

6. sz.: Last, not least.

7. sz.: Emberi tudomány legfőbb célja maga az ember. (Kölcsey).

*

Az 1. számú „A férfi az előretörekvő akarat“ jeligéjű pályamű 179 irott, nyolczadrétü oldalra terjed. A 14-ik életévig a két nem együttes nevelését a szerző nemcsak veszedelmesnek nem tartja, hanem szükségesnek és a természet rendjében levőnek itéli, tekintettel arra a vélekedésünk szerint inkább metaphoricus tétsetösséggel, mint objectiv igazsággal rendelkező argumentumra, hogy a két nem pszichikai és physikai alkotása „egymást kiegészíti“. A 14-ik életévtől a 18-ik életévig, vagyis a középiskola felső osztályaiban határozottan ellenzi a szerző a coeducatiót, „mert a fajegészségügyi és fajfejlődésbeli szempont az amúgy is eredetileg gyöngébb se korban a serdülés-fejlődés nekilendülésével még gyöngébbé lett leánygyermek kiméletét, a hajadonná érés, a hajadon egészségének védelmét írja elő stb“. A főiskolán a szerző ismét a coeducatio híve.

E több tekintetben védelmezhető gondolatmenet a bírálók véleménye szerint annyiban szorul helyreigazításra, hogy ha a pubertás biológiai tényezője vétetik figyelembe, a coeducatiós életkor

felső határát lehetetlen a 14-ik életévben megállapítani; mert az a nagy átalakulás, mely a serdüléssel együtt jár, legtöbbször már korábban veszi kezdetét és korábban eredményez, pszichikai tekintetben is, jelentékeny fejlődésbeli különbségeket, melyek elől különben a szerző sem zárkózik el.

De nemcsak az említett következetlenség miatt, hanem más okokból sem ajánlhatjuk, hogy a díj e pályamű szerzőjének odaítéltesse. A dolgozat általában nem éri el az akadémiai pályázatok alkalmával követelhető tudományos színvonalat. A történeti megalapozás teljesen elégtelen. A coeducatio jelenlegi állapotának rajza fölötte hiányos (tulajdonképen csak Finnország viszonyai vannak kimerítően ismertetve). Rég tudott dolgokat lapokon keresztül fejteget a szerző, mint például a 10. laptól a 18. lapig (az egyetlen Spencerre hivatkozva és az újabb gazdag irodalmat mellőzve) szükségesnek tartja olvasóinak elmagyarázni a suggestio mivoltát, s hasonló körülményességgel magyarázza lapokon keresztül a figyelem mibenlétét. Emellett a szerző számos, egyáltalán ide nem tartozó dolgot tárgyal igen hosszadalmasan; így pl. 50—57-ig a francia házasságtörő regényről, a francia anyák meddségéről, a párisi maitresse-világról, Giordano Brunoról van szó, a minek alig lehet köze a kitűzött kérdéshez. Ilyen henye részek a 73. s. k. lapokon közölt görög idézetek, melyek ötletszerűek s inkább mutatósság kedvéért látszanak szerepelni. Általában az egész dolgozatot végig sok a közhely, a tisztán rhetorikus fordulat, melyeknek egynémelyikébe valósággal szerelmes az író. Bántóan hajlik továbbá az ismétlésekre: nem ritkán kétszer-háromszor mondja el ugyanazt a dolgot majdnem ugyanazokkal a szavakkal.

A munka legnagyobb fogyatkozásának azonban azt a nagy ellenmondást tartjuk, mely okfejtése és végkövetkeztetése közt van. A szerző ugyanis rendkívül élesen állítja szembe a dolgozat folyamán a férfi- és nőnemre nézve specifikusan jellemző testi és lelki különbségeket, és pedig nemcsak a heterogeneitást bizonyítva, hanem helyenként egyenesen inferiornak tüntetve fel a nőt a férfival szemben. Erre nézve legyen elég az 54. lapon olvasható tételt felhozunk, mely szerint a nő kevésbé alkalmas a tudományra, mint a férfi, „felületesebb, felszínesebb gondolkodása, az elvont gondolkodás iránt való ellenszenve, érzéki gondolkodása s gyöngye kitartása miatt. S így van rendén (folytatja), mert a tudomány eredetileg az embernek fegyver a kezében, ma is szellemi fegyver s ily küzdelemre hivatott a férfi“. Nem bíráljuk most ezt az álláspontot, de rá kell mutatnunk arra, hogy mind-ebből nem a coeducatio, vagy annak a szerző által ajánlott korlátolt módja, hanem épp az ellenkező, t. i. a nemek teljes különválasztása következik; mert ha a nő természetétől fogva tökélet-

lenebb a férfinál, nyilván kevesebbet és mást kell tanulnia; olyant, a mi nem elvont, nem nehéz, hanem concret, szemléletes és könnyű.

A 2. számú pályamű, melynek jellegéje „Látó szemmel“ stb.. 47 negyedréti gépirásos lapra terjed. A szerző a coeducatio ellen foglal állást s elmékedése eredményét ebbe a mondatba foglalja össze: „Meg kell találni (a reformatornak) azt a módot, hogy a két nemet egyformán tökéletesen nevelje, egyenlő embe-
rekké, de nem egyformára stilizált lényekké... Az ujjáteremtő erő egy tökéletesebb növelés lesz — és sohasem a coeducatio“. Ezt a nagyon sok és nyomós érveléssel támogatható álláspontot azonban az író tisztán elmefuttatás alakjában, minden mélyebbre ható tudományos megokolás nélkül fejt ki, mondhatni, tárcza-
cikkszerű könnyedséggel és felszínességgel, egyáltalán senkit és semmit sem idézve, s a problema szövevényeivel nem törődve. E mellett érveit, ha helyesek is, nem tudja csoportosítani; a lényegest összekeveri a lényegtelennel; tárgyalásmódja hiával van minden tudományos szabatoságnak, sőt nem ritkán izlésnek is. Ilyen, színvonalon alul álló banalitások is akadnak benne: „A munkás embernek is joga van autón járni, pástétomat enni és pezsgőt inni, de módja hozzá nincs. S micsoda örület volna, ha egy heti keresményét arra szánná, hogy megigya pezsgóban, csak azért, mert joga van hozzá!“ (14. l.)... „S én hajlandó volnék kimondani, hogy a társadalom erkölcsének színvonala akkor és ott áll legmagasabban, a midőn és a hol férfi és nő minél kevesebbet van együtt (!). Az igazság inkább az, hogy evés közben jön meg az étvágy, mintsem az, ha (!) folyton előttünk az étel, hát le is szokhatunk az evésről. Akkor a hentesek sohasem ennének, pedig a legtöbbje ugyancsak kövér és jó étvágyú. A folytonos együttlét sohasem fogja a nemi ösztönt mérsékelni s az ingert csökkenteni“ (31. l.). Jelzett hiányainál fogva ez a munka sem jutalmazható.

A 3. számú „Non in depravatis“ jellegű munka 262 gépirásos, egészen teleírt folio lapjával a legterjedelmesebb az összes pályaművek között. Tizenegy fejezetre oszlik, melyek között a coeducatio állapotát a különböző államokban ismertetik (105—228. l.) magukban is egész könyvet alkotnak. A majdnem 70 lapra terjedő történeti bevezetés legnagyobb részben nem más, mint közkezen forgó könyvek kivonata, több súlyos tárgyi hibával, melyek a szerző történeti ismereteit nem kedvező színben tintetik fel. A 31. lapon például XIV. Lajos korával kapcsolatban említi Voltaire-t, s ugyanegy kategoriába sorozza Diderot-t, D'Alembert-t és Descartes-ot. A 36. lapon Rollint a Port-Royal tanítói közé sorozza tévesen; a 45. lapon Vivesnek Institutio feminae christianaе című művét „a keresztyén nők intézetének“

fordítja: az egész fejezeten végig Pestallozzit ír; a korszakokat és embereket összekeveri; az írókat kellőképpen értékelni nem tudja, a mennyiben igen kiváló elmével aránylag röviden végez. más kevésbé jelentékeny szerzőkkel túlon-túl foglalkozik. A második fejezetben a pályamű írója a nemek fejlődésmenetét ismerteti, vakon rábizva magát az amerikai gyermektanulmányra s főképpen az úgynevezett statisztikai módszerre, melylyel szemben különös óvatosságra és kritikára van szükség. E fejtegetései pedig annak igazolására akarnak szolgálni, hogy a fiúk és leányok fejlődése közt megállapítható eltérések nem oly mértékűek, mint közönségesen hiszik, a mire csak azt jegyezzük meg, hogy épp a gyermektanulmányok bizonyították azt, hogy a fejlődés menete (tempója) a 10—14 életévek közt lényegesen más a fiúknál és a leányoknál, mert amazok szellemi képességei elmaradnak a leányokéi mögött, hogy utóbb annál gyorsabban elérjék őket. „A coeducatio a különböző államokban“ című rész aránylag legbecsesebb az egész pályaműben; különösen tanulságosak az amerikai coeducatióra vonatkozó adatok, melyek ily teljességben irodalmunkban nem találhatók együtt. A hátralevő fejezetekben a tanulságokat vonja le a szerző, de (saját kijelentése szerint is) nem vonatkoztatja őket a problema erkölcsopaedagogiai kapcsolataira, holott a pályakérdés épp ezeket kívánja vizsgálat tárgyává tételni. A szerző a coeducatio lelkes hívének mondja magát, de ennek az álláspontjának igazolására felhozott érvek és adatok közt nézetünk szerint nincs egyetlen sem, mely (miként a szerző egynémelyikről hiszi) perdöntő volna. Általában ezekben a fejezetekben igen sok dolgot olvasunk, a minek a kérdéshez semmi köze; sok olyant, a minek feltárásában a szerző mintegy a felfedező örömeit látszik élvezni, holott rég ismert nézeteket reprodukál, nem is világosan és szabatosan, s még hozzá gyakori ismétlések kíséretében. Akadnak közben megszívlelésre méltó fejtegetések és javaslatok is, például „Az iskola szervezete“ című fejezetben. Egészen véve azonban a munka nem üti meg a M. Tud. Akadémia által támasztható mértéket. Nem ajánlhatók megjutalmazásra akkor sem, ha a 7. lapon fogalmazott kiinduló pontjához hozzájárulhatnánk. Ezt azonban nem tehetjük. A szerző itt így ír: „Ha elfogadjuk a demokrátiát, mint axiómát, akkor nagy méltatlanság, sőt több, következtetés volna az emberiség egyik felét, a nőnemet, annak sánczai közül kirekeszteni. De ha akarjuk a ezért, akarnunk kell az eszközöket is. Igénytelen felfogásunk szerint egy ilyen eszköz a coeducatio is. Jelen munka feladata e tétel bebizonyítása“. Ezzel szemben a bírálók véleménye az, hogy a coeducatióknak a világon semmi köze a demokrátiához. A demokrácia azt követeli, hogy a műveltség áldásaiból senki ki ne rekesz-

tessék, se férfi, se nő, se gazdag, se szegény; a miből következik, hogy az államnak és a társadalomnak kötelessége minden lehető alkalmat megadni a nőknek is, hogy tetszés szerint művelődhessenek, akár a legmagasabb fokú műveltségre és tudományos képzettségre szert tehessenek. Ehhez az alkalomadáshoz azonban egyáltalán nem szükséges, hogy a leányok a fiúkkal együtt tanuljanak; hanem az, hogy a számukra berendezett és természetükhöz alkalmazott intézményekben lehetséges legyen ugyanazt tanulniok, és ugyanannyit tanulniok, mint a fiúk tanulnak.

A 1. számú pályamű, melynek jelcíme „Miként reménykedhetnénk“ stb. 148 szelvényben és hosszában teleírt folio-lapjával terjedelem tekintetében második helyen áll és négy szakaszra oszlik: Az első „Művelődéstörténeti utazás a coeducatio felé“, közönségesen kifejezve: a nőnevelés történetének az együttes nevelés szempontjából való tárgyalása. A második rész a nemi problémáról szól, a mely több, a pályakérdéshez szorosan nem tartozó kitérésre, például a nemi felvilágosítás kérdésének tüzetes fejtegetésére, s egyebek közt egy hypermodern s kevés paedagogiai tapintatra valló gólyamese közlésére csábítja a szerzőt. A harmadik rész a coeducatiót erkölcsi, egészségi, paedagogiai, didaktikai és társadalmi szempontból tárgyalja. A negyedik, szintén eléggé terjedelmes rész „A társadalom lábbadozása“ ezimen a feminizmusról és a nőemancipációról, a gyermekvédelemről, a gyermekbiróságokról, nemi védelemről, szülői értekezletekről, s más éppen nem ismeretlen socialpaedagogiai mozgalmakról és intézményekről, úgyszintén a társadalom „különböző nyavalyáiról“ (pl. a kapaszkodás és törtetés egyetemes hajlandóságáról) szól, a nélkül, hogy mindez lényegileg hozzátartoznék a coeducatio problémájához. Az egész szakasz bátran elmaradhatott volna, már csak azért is, mert a szerző sok olyant bizonyít benne, a mi nem szorul bizonyításra. Ki kételkedik abban, hogy a nőknek épp úgy joguk és képességük van a maguk részét a tudományból kivehetniök, mint a férfiaknak? A szerző kifejezésével élve, valóban „avatag-gondolkozású“ embereknek kell lenniök, a kik ma még ilyenféle nézeteket vallanak.

Egyébiránt meg lehet állapítani, hogy e pályamű valamennyi közül a legszorgalmasabb utánjárással s a legszélesebbkörű irodalmi tájékozottsággal készült. Érdem az is, hogy a szerző ezt a nagy anyagot jól átgondolta és helyesen tagolta, valamint feltétlen dicséretére válik az a mély erkölcsi komolyság, melylyel tárgyát felfogja, úgyszintén az a lelkiismeretesség, melylyel azt minden lehető szempontból megvilágítja. Előadásmódja kissé régies és modoros ugyan, de mindenütt színmagyar gondolkodásra vall, habár itt-ott mintha túlön-túl eredeti akarna lenni (144. l.: „meggyőződésé szijasodott hit“). Nem tagadható az sem, hogy a

szerző tárgyilagos igyekszik lenni; rendkívüli scrupulositással mérlegeli a coeducatio mellett és ellen felhozható érveket (e részben valósággal emlékeztet a régi iskola-szónoki gyakorlataira), habár lehetetlen el nem árulnia, hogy azok felé hajlik, a kik a coeducatiót vallják és védik. Az egymással szemben álló érveknek ez az aggódo és lelkiismeretes latolgatása nyilván egyik oka annak, hogy a szerző egészen határozottan nem mer állást foglalni; de része van e határozatlanságban annak is, hogy a szerző szerint a tapasztalati (statisztikai) anyag, mely a coeducatióra vonatkozik, még nagyon hiányos; mert ő is (mint a 3. számú pályamű írója) a legvérmesebb reménnyel és irigylésre méltó bizodalommal eltelve az úgynevezett kísérleti paedagogiától, illetőleg gyermektanulmánytól várja a megfejtést.

A nagy szorgalomnak teljes elismerése mellett mégsem ajánlhatjuk ezt a munkát sem a díjazásra, a következő részben módszerei, részben tárgyi okoknál fogva:

Először: Az elméleti feldolgozás majdnem minden önállóságnak hiával van. Még ott is, a hol a szerző véleményét mond, ezt rendszerint nem a sajátjából teszi, hanem valamely idevágó munkát szólaltat meg vagy hív segítségül. Például szolgálhatnak a nemi különbségekre vonatkozó (lapokra terjedő) fejtegetések, melyek (többnyire bevallottan) egészen Reinből vannak véve. A munkának egyes, terjedelmes részei ekként merőben compilatíók.

Másodszor: A pályamű történeti része szintén ilyen önállótlan és módszertelen. Az első 12 lap nem egyéb, mint May: „Die Mädchen-erziehung“ stb. című művének kivonata, s habár a szerző ezt a kölcsönvételt becsületesen elismeri, tudományos módszernek mégsem minősíthető az eredeti források vizsgálatá helyett másod- vagy harmadkézből vett ítéletek közlése. Platonnak és Aristotelesnek a nevelésre vonatkozó nézeteit helyesen csak úgy értelmezhetjük, ha magából Platonból és Aristotelesből meritünk, kiknek művei ma már jó fordításokban olvashatók; a mi pedig a latin forrásokat (a latin egyházatyákat, a humanistákat, Comeniust) illeti, a latinul tudó szerzőt semmi tekintet sem oldozhatja fel az eredeti források tanulmányozásának kötelezettségétől. Ennek a módszertelenségnek szinte végzetes következménye az lett, hogy a szerző Fénelonról egyenesen átugrik Comte Ágostonra, egyetlen szóval sem emlékezve meg Rousseau Émile-jének V-ik, a nevelést tárgyzó könyvéről, nyilván mert egyetlen tekintélye May csak Fénelonig, a XVII. század végéig jut el tárgyalásában. Ugyanennek a módszerbeli fogyatéknak kell tulajdonítanunk több apróbb tévedést, melyek ebben a történeti részben feltűnnek, míg az a passus (9. lap): „E föladat megoldása csak a humanismust követő s az empirismus talaján munkára induló rationa-

lismus számára volt fenntartva“ a philosophia történetében való nem nagy otthonosságra vall, a mennyiben a XVII. századi rationalismusról legiobb akarattal sem lehet állítani, hogy az empirismus talaján indult volna meg. Nem helyes (73. l.) az angol Bachelor of Arts vizsgálatát „a művészetekből tartott érettségi vizsgálat“-nak fordítani, s elemi hiba így írni (106. l.) „A leánygyermek fejlődésénél az *érzet*, a fiúgyermeknél a *képzet* az irányadó, és így az utóbbiaknál a tények, az előbbieknél az érzelmekek logikája dönt“.

Harmadszor: Sarkalatos hibának tartjuk, hogy az egész munkálatban a coeducatio szempontjából figyelembe jöhető életkorok nem különülnek el. E megjegyzésünk kettő kivételével valamennyi pályamunkára vonatkozik. Szerintünk mindenkinek, a ki a coeducatióról ír, a problema kifejtésében három életkort kell megkülönböztetnie, mely életkorok körülbelül a hazai iskolaszervezet három főtagozatával (a népiskola, középiskola, főiskola fokával) egybeesnek. A 4. számú pályamű szerzője mindent összekeverve tárgyal.

Az 5. számú, „*Secundum Naturam*“ jellegű, 108 nagy negyedrétű lapra terjedő gépirásos pályamű szerzője a coeducatio kérdésének tárgyalásában erkölcsi szempontból különbséget tesz az életkorok közt. A kisebb gyermekeknél, mint kifejté, a coeducatio ellen nem tehető észrevétel, mert itt az együttnevelés megközelíti a közömbösség határait. A középiskolai fokon „embertelen dolognak“ tartja a coeducatiót, „mely csak a pszichologiai analfabetismus bornirt koponyájából kerülhetett elé és csak lelkileg koraöreg, esetleg csalódott, életkedvet veszített ifúságot ad ajándékba a culturának“. A szakiskolákban és egyetemeken nem kifogásolja a szerző a coeducatiót. Meg lehet engedni, hogy ezt az álláspontot helyenként nem minden tehetség nélkül bizonyítja, pl. a 67. s. k. lapokon, ahol lélektani és socialis szempontokból figyelemreméltó fejtegetések olvashatók. Általában a szerző ott, a hol nem akar philosophálni, okosan érvel; csak az a baj, hogy legtöbbször akar philosophálni, s nincsen elég készsége hozzá. Elméleti fejtegetései igen sokszor félszgek, vagy merőben subjectiv színezetűek, itt-ott határozottan képtelenségek. Az egész munka a tehetség és tanulatlanság sajátos vegyülete. Néhány példa elégséges lesz ennek bebizonyítására: A 7. lapon Bacont „rég elfeledett, köztudatból kihalt“ embernek nevezi. A substantiát (9. l.) „egy magában megálló hordozónak“ nevezi; az érzelmi és értelmi működés „mikrokosmosának“ mondja (10. l.) a fajfenntartást; görögül nem tud, de el akarja hitetni, hogy tud (12. l.); folyton dobálódzik idegen szókkal (substantia, accidentia, perspektiva) minden különös ok nélkül és nem ritkán helytelenül, a mire nézve stiluspróbául szolgáljon

a következő passus (20. l.): „Tudnunk kell, hogy a coeduca-tiónak ma már vannak hívei és ellenségei; továbbá, hogy rendszere már sok helyen be is fogadtatott és hatására vonatkozólag megfigyelések tétettek. Mi ugyan már kimutattuk az ilyen acci-dentialis megfigyelések megbizhatatlan voltát, a hol a perspektiva hiányát bizonyos subjectiv imperialismussal (!) pótolják, de mégis mint accidentalis adatot figyelembe kell vennünk, már azért is, hogy substantialis vizsgálódásainkból származó adatokkal összevetethetők legyenek“. Nem érdektelen, hogy szerzőnk szerint az agyvelő nagysága nagy képzelő és emlékező képességre (!) vall (34. l.), s ez az utóbbi okozná az érzelmek állandóságát és megbízhatóságát. „Egy bikának a szive“ mondja „nagyobb, erősebb, mint tesztem egy poétáé és ezt a nagy szívet nem kell legyőzni soha az okos észszel, éppen azért, mert agyveleje kicsiny, képzetek nem maradnak benne, és az egyszer felébresztett vágy képzetek útján meg nem újulhat. Ha a poéta agyveleje hirtelen diónagyságra zsugorodnék össze, akkor szive egyszerre le lenne győzve“ (35. l.). „Gyöngé és rövid érzelmek gyöngé értelmiségre vallanak, viszont nagyobb értelmiség az érzelmek nagyobb potentialitásával jár; mi azt mutatja, hogy az értelem és érzelem aránya egyenes“. Epikurost a szerző két helyen is Epikureosnak nevezi. Abban a nézetben van, hogy a férfinak nagyobb az agyveleje, mint a nőnek (39), s hogy a férfiaknak jobb az emlékezetük, mint a nőknek (37). „A gyermekek közül életben maradnak azok, kiknek szüleit a pszichológiai kapcsolat kötötte össze, míg a hol csak physiologiai tényező volt meg, elpusztultak“ (40. l.). Ennél még furesább a 75. lapon felállított tétel, hogy ha az apa „teljesen perspektiva nélküli ember (!)“ és az anyának kell átvennie a külső kormányzat szerepét, vagy ha az anya képtelen a belső kormányzatra és az apa veszi azt át, — akkor az első esetben az anyának csupa fiúgyermek, a második esetben pedig csupa leánygyermek van. A szerző hozzáteszi, hogy ezt a tapasztalatot másokkal is közölte, kik azt megerősítették, stb.

A mondottakból következik, hogy a pályadíj az 5. sz. pályamunkának sem ítéltető oda.

A 6. számú, „last, not least“ jellegű pályamű külső alakja nem felel meg az általános alaki követelményeknek, mert az írás rendetlen és helyenként kuszált. itt-ott ma:dnem olvashatatlan, különösen az írónnal vagy tintával eszközölt nagyszámú törlések és toldások következtében. Mégis, nehogy a bírálókat formalismussal lehessen vádolni, érdemlegesen akarunk vele foglalkozni, előre kijelentve, hogy a pályadíjra e művet — számos jó tulajdonságainak daczára — sem ajánlhatjuk. A szerző művelt és szorgalmas ember, ki részletes irodalmi tájékozást igyekezett magának a problémáról szereznii, ügyesen és élénken forgatja a tollat s eléggé tárgyi-

lagosnak is mutatkozik az ellentétes álláspontok méltatásában. Hibái azonban: 1. hogy saját álláspontjának éppen csak homályos körvonalai tűnnek ki a sok leírás és ismertetés, a tömördek tekintélyi érv felsorolása mellett. Az utolsó két lapon nyilatkozik ugyan a coeducatio mellett, de ezt határozatlanul teszi, minden mélyebb megokolás nélkül, nem is sejtetve, hogy a coeducatióknak milyen terjedelmet szán? mily életkorokra akarja vonatkoztatni? Elemezni tud, de nincsen semmi összefoglaló képessége. 2. A munka nincsen megszerkesztve, nincsen elrendezve és tagolva: az egész 118 lap egyetlen fejezet, minden megszakítás nélkül. A nyers anyag és az elmélkedés összefolyik; az érvek nincsenek csoportosítva; úgy látszik, az egész dolgozat nagyon sietve készült. 3. Statisztikai és egyéb adatait sokszor nem lehet ellenőrizni, mert nem tűnik ki, honnan vette őket a szerző? 4. Nem elég történeti érzékkel tárgyalja a szerző Rousseauak a nőnevelésre vonatkozó felfogását. Nem „félénk, elmaradott“ felfogásról kell beszélni, hanem arról, hogy Rousseau nem gondolkodhatott másképpen a nőnevelésről, mert szélsőséges naturalista volt. Álláspontja e kérdésben egyenes folyománya naturalismusának. Végül, mellékesen jegyezzük meg, hogy az amerikai high-schoolt nem lehet „felsőbb elemi iskolának“ fordítani és érteni; a high-school annyi, mint „középiskola“. A 6. számú pályamű, mint nem abszolút értékű, a pályadíj al nem jutalmazható.

A 7. számú, 38. negyedréti írott lapra terjedő, „Emberi tudomány“ jellegű pályamű a coeducatio mellett foglal állást. Az első 15 lapon az író az ember rendeltetéséről, „fajfenntartó és alkotó képességéről“ és még sok egyébbről szól, felületesen és a tárgygyal kevésbé összefüggően. Azután áttér az elkülönített nevelésre, melyet szerinte „az idők folyamán azon törekvés hozott létre, hogy az egyedek minél inkább elvonassanak az erkölcsi szempontból vett rossz tulajdonságok (!) megismerésétől, hogy elvonassanak főképen a fajfenntartási ösztön korai kifejlődésétől“. Magát a coeducatiót nagyon gyenge és felszínes érvekkel védi. Tárgyalásmódját jellemzi például ez a néhány hely: „Miért tartjuk vissza leányainkat? Miért vonjuk el tőlük — az elkülönítés által — az erőgyűjtés alkalmát?“ (24. l.). Továbbá: „Ma alig mérlegelhetjük, ki erős, ki gyenge? ki jó, ki rossz? A coeducatio mellett nyitott könyv lenne minden egyed“ (26). „Igyekezzen tehát az iskola a coeducatio mellett, hogy a szemérmetlen egyedeket szemérmesekké tegye, s a szemérmeseket ezen tulajdonságaikban erősítse (30).“ A dolgozat legcsekélyebb mértékben sem tanúskodik az idevágó gazdag irodalom ismeretéről, vagy kissé komolyabb és behatóbb tanulmányról. Szintén nem jutalmazható.

Tekintetes Akadémia! A fentiek szerint a beérkezett pályaművek közt egy sincsen, mely önálló, tudományos becsű volna oly értelemben, hogy a problémát szigorúan tudományos módszerrel minden vonatkozásában megvilágítaná és kifejtené. E mellett majdnem mindenikben akadnak tárgyi hibák, s csak egykettő van köztük, melynek előadása és szerkezete a fokozottabb kívánalmakat valamennyire kielégíti. Nem állítjuk, hogy némelyikben sikerült részek nincsenek (pl. a 3. számúban az amerikai coeducatio ismertetése, mely külön közölve tanulságos volna), s azt sem mondjuk, hogy a 4. és 6. számú pályaművek lelkiismeretesen átdolgozva és megjavítva a könyvalakban való közzétételre teljesen alkalmatlanok volnának; egészben véve azonban egyikük sem üti meg az alapszabályokban megállapított mértéket, s azért egyiknek jutalmazását sem ajánlhattuk.

Budapest, 1911 márczius 14.

Balogh Jenő l. t.

Fináczy Ernő l. t.

*

Az osztály a bírálók véleményéhez hozzájárult.

Az osztály javaslata elfogadtatván, a jeligés levelek felbontatlanul elhamvasztattak.

XIV.

Az Első Magyar Általános Biztosító-Társaság alapítványának kamatai.

Az Első Magyar Általános Biztosító-Társaság alapítványára pályakérdést az osztály nem hoz javaslatba; a kamatokat a Nemzetgazdasági bizottság megbízás-adásra fogja felhasználni. Elfogadtatott.

XV.

Jelentés a dr. Muraközi Rózsay József-pályázatra beérkezett pályamunkáról.

Tekintetes Osztály!

A M. T. Akadémia 1908-ik évi nagygyűlésén a dr. Muraközi Rózsay József alapítványából jutalmazandó pályamunka kidolgozásával, a szabályszerű nyílt pályázat-tervezetek elbírálása alapján dr. Zemplén Győző levelező tagot bizta meg, ki: „*A hidrodinamikai differentiaal-egyenletek érvényességének határaitól*“ címében foglalt kérdés elméleti és kísérleti megvizsgálására ajánlott.

Mint hogy *Zemplén Győző* levelező tag pályadolgozatát — ennek kivitele közben felmerült akadályok miatt, különösen a szükséges eszközök lassú elkészülésénél fogva — a rendes határidőn belül nem fejezhette be, kellő időben külön engedélyt kért a benyújtás határidejének egy évvel leendő meghosszabbítására, a mit a Tekintetes Osztály készségesen meg is adott.

Pályamunkáját a folyó év kiszabott határidejében nyújtotta be; a tisztelettel alulírottak, mint az Osztály részéről ennek elbírálásával megbízott tagtársak, erre vonatkozó jelentésüket a következőkben terjesztik a Tekintetes Osztály elé:

A pályamunka tulajdonképpen két részből áll, az *első* egy értekezés különnyomata, melynek címe: „*Vizsgálatok a gázak belső surlódásáról*“; ez szerzőnek, mint akadémiai levelező tagnak, 1909. évi január hó 18-ik napján tartott székfoglaló értekezése, mely a M. T. Akadémia Matematikai és Természettudományi Értesítője XXVII. kötete 76—137. lapjain, 1909-ben jelent meg.

A pályamunka *második* része az elsőnek folytatását képezi; címe is ugyanaz, mint az elsőé, beosztása, fejezetei is folytatóságosak; kézírata 52 félvire terjed és négy rajzmellékletet mutat.

Az *egész* pályamű egy és ugyanannak a tudományos kérdésnek megvizsgálására vonatkozik: ugyanis a gázak belső surlódásának kipuhatolására a lehető legnagyobb és legkisebb sebességek határai között; e kérdést, tartalma szerint a fentemlített: „A hidrodinamikai differential-egyenletek érvényességének határaitól“ című kérdés, melyre *Zemplén Győző* I. tag megbízást nyert, magában foglalja, mert a nevezett I. tag ez egyenleteknek a jelen esetben mindig a gázak belső surlódására való alkalmazása érvényességi határait értette. Az utóbbinak kísérleti megvizsgálása következtetést enged meg arra nézve, mily sebességi határokon belül érvényesek a hidrodinamika alapegyenletei classikus alakjukban.

A munka e két részének mindegyike elméleti és kísérleti felére tagozódik; elegendőnek véljük, ha e jelentésünkben az elméleti és a kísérleti részeket lehetőleg külön összefoglalva ismertetjük.

A) *Az elméleti fejezetekben* szerző kiindul a hidrodinamika alapegyenleteiből és alkalmazza ezeket *stationárius* gázmozgásokra; ez által a fellépő mennyiségek az időtől függetlenekké válnak; az így minden elhanyagolás nélkül nyert differentialis egyenleteket szerző megoldani törekszik, azaz, a térnek bármely pontjában fellépő *stationárius* sebességeket a helymeghatározók függvényeiképen kívánja kifejezni.

Mint hogy ezeknek az egyenleteknek általános megoldása véges alakban eddig még nem volt előállítható, szerző a *foko-*

zatos megközelítés eljárását és pedig akként alkalmazta, hogy a szóban forgó folyadékot összenyomhatatlannak tekinti és a sebességi összetevőket, valamint a nyomást oly sorokba kifejthetőknek veszi fel, melyek egy egyelőre ismeretlen állandónak növekvő hatványai szerint haladnak; ezeknek együtthatói szintén a helymeghatározók függvényei.

Ily módon a differentialis egyenletek rendszereinek egész sorozatát nyeri; mindegyik egyenletrendszer a megelőzőnél bonyolódottabb és a megelőzőknek megoldásaival képezhető és megfejthető.

Hogy az ilyenmü megfejtés bonyolultságát és hosszadalmasságát elkerülje, az említett együtthatók szerkezeti sajátosságait kísérli meg az egyenletekből kiolvasni, a nélkül, hogy az egyenletek integralására szükség lenne; ilyformán szerző csak az oly mozgások tárgyalására szorítkozik, melyeknél a gázban mozgó szilárd test kicsiny sebessége mellett a nyomás a szilárd test felületén ugyanaz, mint a nyugvó gázban. Ez a körülmény a tényleges észleleteknél is felmerül: ugyanis a gáz határfelülete a saját felületében végez oly mozgást, mely, ha kicsiny sebességgel történik, nem létesít nyomásváltozást e határfelületen. Ekként szerzőnek sikerül a sebességeket és a nyomást feltüntető sorok együtthatóit két-két együtthatóból előállítania, melyek egyike nem más, mint a folyadék sűrűsége és belső surlódási együtthatója határértéke hányadosának valamely hatványa, másika ellenben a helymeghatározók meghatározandó függvénye.

Felhasználva ezeket, végre elméletileg kifejezi azt a forgató nyomatókat, melyet a gázak belső surlódása folytán a szerző kísérleti eszközében lévő nyugvó gömbhéj szenved; e kifejezés az említett hányadosok páros, a szögsebességek páratlan hatványai szerint haladó sor alakjában adódik.

Kiegészítésképen foglalkozik még Lord *Rayleigh* és *Horace Lamb*-nak néhány idetartozó, az ily kifejtések használhatóságát korlátozni látszó észrevételével; ezekről kimutatja, hogy szerző kísérleti berendezése esetében tárgyaltanok.

B) A kísérleti fejezetekben szerző mindenek előtt bemutatja mérő kísérleteinek berendezési módját, mely elvileg különbözik az általa több évvel ezelőtt közölt hasonló természetű vizsgálatainál használt elrendezéstől.

A pályamunkában leirt kísérleteinél szintén közös közép-pontú két gömbhéj képezte készüléke f; alkotó részét: a belső gömbhéj fonálon vagy sodronyon függ és e függőleges felfüggesztési tengely körül foroghatott; a külső gömbhéj a belsőnél csak kevéssel volt nagyobb, a felfüggesztő fonál átbocsátása végett fölül kis nyílással volt ellátva és egy forgató szerkezetre volt erősítve, mely ugyane körül a függőleges tengely körül

tetszésszerinti forgásba hozhatta e külső gömbhéjat. A fémből készült két fémgömb között lévő, héjszerű ürt betöltötte levegő vagy másnemű, megvizsgálandó gáz.

Ha most a forgató szerkezet a külső gömbhéjat állandó forgásban tartotta: akkor a héjalakú gáztétegben e forgás folytán keletkezett belső surlódás a belső gömbhéjra forgató nyomatékot gyakorolt, mely rövid idő multán állandó lett és e héjnak állandó kitérítését eredményezte. Ennek nagysága a megvizsgálandó gáz sűrűségétől, a belső surlódás együtthatójától, a külső gömbhéj forgása sebességétől s végre az eszköz méreteitől és egyéb állandóitól függ.

E kitérés megfigyeléséből e szerint következtetést lehetett vonni a gáz belső surlódásának ama viselkedésére, mely a nevezett tényezőknek, különösen a külső gömbhéj forgás-sebességének tetszésszerinti megváltoztatása folytán előállott; ezért szerző találónan nevezi el ezt a kísérleti eljárást az *eltérítési módszernek*.

A külső gömbhéj forgatására eleinte egy nagy súly által hajtott óraművet, később egy grammophon hajtószerkezetét, végre egy *Bergmann*-féle, $\frac{1}{4}$ lóerejű shunt-motort alkalmazott; a forgás-sebességet hajtósúly megváltoztatásával, vagy elektromos ellenállásokkal, vagy elektromos áram-elágaztatással vagy alkalmas áttételek közbeiktatásával igen tág határok között változtathatta meg.

Magát e forgás-sebesség kísérleti meghatározását eleinte egyszerűbb segédeszközökkel, elektromos csengővel és chronometerrel, később szikra-inductorral és ú. n. stopper-órával végezte; utóbb azonban egy *Rosenmüller*-féle óraműves, elektromos regisztráló készüléket használt, mely szerző utasításai szerint szerkesztve, a kísérletek folyamában igen jól bevált.

Valamennyi mérő kísérletnél óvatos gondoskodás történt az iránt, hogy e közlen a hőmérsék lehetőleg állandó maradjon.

Két gázzal, ugyanis *levegővel* és *szénsavval* végzett szerző összesen 145 mérési sorozatot, mely több ezer leolvasást vett igénybe; e közben a legkülönbözőbb forgás-sebességeket alkalmazta úgy, hogy a külső gömbhéj, leglassúbb mozgatásánál csak körülbelül két és fél óra alatt végzett egy körülfordulást, míg leggyorsabb mozgatásánál másodpercenként tíz körülfordulást; e szerint a megvizsgált sebességi közben a külső gömbhéj szögsebességét $1:90000$ arányban változtatta; e változás köze igen sokszorta haladja meg az eddigi, ily természetű vizsgálatoknál előfordult sebességi közöket.

Sőt, a szerző által alkalmazott legnagyobb forgási sebéségnél a nyugvó és a forgó gömbfelület között lévő gáztétegben a sebesség változásának mérve, az u. n. grádiense oly nagy, a milyen fellépne, egymással párhuzamos, egymástól egy

centiméter távolságban lévő oly két sík között, melyek egyike nyugszik, másika saját síkjában másodpercenként 15—20 méter sebességgel mozog. Ez a sebességi grádiens messze fölülmúlja az aerodinamika gyakorlati alkalmazásainál fellépőket, miért is e vizsgálatok eredményei a gyakorlatban is alkalmazhatók és értékesíthetők.

Említett 145 kísérletsorozata közül szerző dolgozata első és második részében három-három részletes példát közöl, hogy ezeken a különböző módozatú berendezést és a különböző forgási sebességeknél fellépő kísérleti és mérési viszonyokat bemutassa. Az összes észleletek rendezett eredményeit három nagy számtáblában tünteti elő, mely minden egyes kísérleti sorozat megfigyeléseinek redukált értékeit mutatja.

A pályamű első részének kísérletei csak levegőre vonatkoznak, itt a külső gömbhéj forgásának időtartama csak 288 és 288 másodperc között változott; *száraz* levegőre nézve kisebb forgás-sebességeknél a belső surlódás együtthatója e sebességtől függetlennek mutatkozott; nagyobb forgás-sebességeknél ez az együttható négy százalékkal nagyobb értékű, ha a számítás a magasabb rendű tagok elhanyagolásával történt. A *nedves* levegővel végzett néhány kísérleti sorozat eredményeit szerző sem véli kielégítőnek; ez későbbi, külön megvizsgálás tárgyát képezheti.

A pályamunka második részének kísérletei *száraz* levegőre és *száraz* gáznemű szénsavra vonatkoznak és a már fent említett, egy tizedrészes másodperctől egészen két és fél órát kitevő forgásidőkre terjednek ki. Az eredményeket szerző két csoportban értelmezi és dolgozza fel: először a lassú mozgások megfigyeléséből nyert adatokat összeveti az elméletileg megállapított kifejezésnek legegyszerűbb alakjával és ezen az alapon meghatározza a belső surlódás együtthatóját. Ezt az értéket felhasználva, a nagyobb sebességeknél nyert adatokat összehasonlítja az elméleti kifejezésnek elhanyagolás nélkül sorba fejtett alakjával, meghatározza egymásután az itt fellépő számbeli együtthatókat, melyek valamennyi gázra nézve közösek.

Ezekkel az értékekkel kiszámítja az általa *látszólagos belső surlódási együtthatónak* nevezett mennyiség számértékét a különböző forgási sebességekre nézve és úgy találja, hogy ez a forgás-sebességektől igen lényegesen függ és pedig annyira, hogy a fentemlített legkisebb és legnagyobb forgási sebességekhez tartozó együttható-értékek közül az utóbbiak körülbelül két és félszer akkorák, mint az előbbieik.

Mindazonáltal, dacára a forgás-sebességtől való lényeges függésének, a surlódási együtthatónak mindezek az értékei 3—4 százaléki pontossággal egyeznek a hidrodinamika alapegyenleteiből elhanyagolás nélkül sorba fejtéssel előállított elméleti kife-

jezésekkel, továbbá sehol sem mutatnak ugrásszerű változást miként ezt a mellékelt graphikonok is elötüntetik.

Egészen csekély eltéréseket, melyek kicsiny forgássebességéknél látszanak, szerző a gázrétegek csuszamlásának hajlandó tulajdonítani; de megjegyzi, hogy e részletek pontosab b kipuholására külön vizsgálatok szükségesek.

A fentiekben a tisztelettel alulírottak *Zemplén Győző* levelező tagnak pályamunkája lényeges tartalmát ismertettük; könnyen győződhetünk meg ezen az alapon arról, hogy *Zemplén Győző* I. tag a t. Akadémia részéről nyert megbízásának teljesen megfelelt, a mennyiben a hydrodynamikai differenciál-egyenletek érvényességi határait, a gázak belső surlódására való alkalmazásával igen tág sebességi közökben vizsgálta meg.

Az evégből általa nagy körültekintéssel kiválasztott és előre igen jól kidolgozott eljárásai és módszerei, valamint az utasításai szerint gondosan megszerkesztett eszközei segítségével igen nagyszámú pontos mérő kísérletet végzett, melyek oly bőséges és becses tapasztalati anyagot nyújtottak, a minő ily tág sebességi határok között eddig még sehol sem létezett és már e kísérletek fontos észleleti adatai önmagukban véve is jelentékeny haladást jelentenek.

Fokozza ezt az eredményt még az a szép egybevetés is, melylyel *Zemplén Győző* I. tag ezt a tapasztalati anyagot összehasonlítja avval az elméleti várakozással, mely a hydrodynamika alapegyenleteinek elhanyagolás nélkül való alkalmazásából adódik. Itt egyrészt új elméleti fejtegetéseket és értelmezéseket állapít meg; másrészt az összehasonlításnak szépen rendezett számcsoportjai kétségtelenné teszik azt, hogy a hydrodynamika alapegyenletei a megvizsgált jelenségre nézve a jelzett igen nagy sebességi közben elég nagy pontossággal érvényesek.

Ezek alapján tisztelettel kérjük a Tekintetes Osztályt, hogy *Zemplén Győző* levelező tagnak „*Vizsgálatok a gázak belső surlódásáról*“ című pályaművét a *Rózsay*-díjjal leendő jutalmazásra az összes Akadémia nagygyűlése elé terjessze.

Budapesten, 1911 évi április hó 15-ik napján.

Br. Eötvös Loránd r. t.

Fröhlich Izidor r. t.

*

Az osztály a bírálók véleményéhez hozzájárult.
Az osztály javaslata elfogadtatott.

XVI.

Jelentés az egyetemi hallgatók részére kitűzött jutalmakról.

A)

A M. Tud. Akadémia elhatározta, hogy a megbízásából készült Oklevélszótár és Gyöngyösi István Murányi Venusának az Akadémia megbízásából készült tudományos kiadása egy-egy példányát kitűzi jutalmul a budapesti és kolozsvári egyetemek egy-egy (a nyelvészettel foglalkozó) hallgatója számára, a kit az illető kar szaktanárai e kitüntetésre mint legméltóbbat ajánlani fognak. A jutalom odaitélése (1894-től kezdve) minden évben a nagygyűlésen hirdettetik ki.

Az illető egyetemek bölcsészeti dékánjainak előterjesztése alapján e jutalmat 1911-ben

Kara Ferencz, a budapesti egyetem IV-ed éves bölcsészeti hallgatója és

Borbély Ferencz, a kolozsvári egyetem IV-ed éves bölcsészeti hallgatója nyerte el.

B)

A M. Tud. Akadémia elhatározta, hogy a kiadásában megjelent „Monumenta Hungariae Historica“-nak minden évben egy-egy osztályát kitűzi jutalmul a budapesti, kolozsvári és zágrábi egyetemnek egy-egy (a történelemmel foglalkozó) hallgatója számára, a kit az illető kar szaktanárai e kitüntetésre mint legméltóbbat ajánlani fognak. A jutalom odaitélése (1893-tól kezdve) minden évben a nagygyűlésen hirdettetik ki.

Az illető egyetemek bölcsészeti dékánjainak előterjesztése alapján e jutalmat 1911-ben

Zákonvi Mihály, a budapesti egyetem IV. éves bölcsészeti hallgatója, és

Fördös László, a kolozsvári egyetem IV-ed éves bölcsészeti hallgatója nyerte el.

Kelt Budapesten, a M. Tud. Akadémia 1911 április 26-án tartott nagygyűléséből.

Heinrich Gusztáv,
főtítkár.

Jelentés az akadémiai választásokról.

A jelen nagygyűlésen megválasztottak:

Igazgató-tagnak: *Goldziher Ignác*, r. t., osztályelnök.

Az I. osztályba:

Tiszteleti tagnak:

Gróf Zichy Géza, a magyar drámai zene művelője.

Rendes tagnak a B) alosztályba:

Bayer József, l. t.

Levelező tagnak az A) alosztályba:

Láng Nándor, a classica-philologia, különösen a class. archaeologia művelője.

Vikár Béla, a Kalevala fordítója.

Bódiss Jusztin, a classica-philologia művelője.

Schmidt József, az indogermán nyelvészet művelője.

Levelező tagnak a B) alosztályba:

Pekár Gyula, szépíró.

• *Divald Kornél*, a magyar művészettörténet művelője.

Ambrus Zoltán, szépíró.

Külső tagnak:

Snouck Hurgonje Keresztély, az iszlám tudomány művelője, leideni egyetemi tanár.

Leskien Ágost, szlavista, lipcsei egyet. tanár.

A II. osztályba:

Tiszteleti tagnak:

Vécsey Tamás, r. t.

Külső tagnak:

Claparède Sándor, a genève-i tört. társulat tagja.

Chuquet Arthur, a párizsi Collège de France tanára.

A III. osztályba :

Levelező tagnak az A) alosztályba :

Báró Harkányi Béla, csillagászati író.

Bánki Donát, műszaki író.

Levelező tagnak a B) alosztályba :

Richter Aladár, növénytani író.

Kelt Budapesten, a M. Tud. Akadémia 1911. április 27-én tartott nagygyűléséből.

Heinrich Gusztáv,
főtitkár.

A M. Tud. Akadémia jutalomtétélei.

1.

A M. Tud. Akadémia 1896. október 5-én tartott összes ülésén elhatározta, hogy bármikor fog is gr. Széchenyi Istvánnak az ő nevéhez és működéséhez méltó életrajza, akár kéziratban, akár kinyomatva, benyújtani, ennek szerzője 8000 korona jutalomban fog részesülni. A kéziratban benyújtott munka kiadását az Akadémia készséggel elvállalja.

2.

A M. Tud. Akadémia *id. báró Wodianer Albert alapítványából* 1000—1000 korona jutalmat tűz ki Magyarországon bármely népiskolájában működő két legérdemesebb néptanítónak, tekintet nélkül az iskolafentartó jellegére.

A jutalmat az Akadémia az 1912. márcziusi összes ülésén ítéli oda. A jutalmazottaknak a jutalmat az Albert napját követő áprilisi összes ülésen az Akadémia elnöke vagy helyettese adja át.

3.

(Negyedszer.)

A M. Tud. Akadémia pályázatot hirdet Bezerédj István élet- és jellemrajzának megírására. Az Akadémia elfogad életrajz-tervezetet is, megfelelő mutatvánnyal.

Jutalma Bezerédj Pál adományából 2000 korona.

Határnap: 1912 szeptember 30.

A jutalom csak abszolút becsű kész műnek ítéltetik oda.

Az I. osztályból.

Új jutalomtétellek.

1.

A gróf Teleki József-jutalomért 1911-ben tiszta vígjátékok pályáznak, tehát a bobózatok mellőzésével. A verses forma előnyül tekintetik a műnek hasonló vagy közel hasonló becsű társai fölött.

Jutalma 100 arany.

Határnap: 1911 szeptember 30.

A jutalmazott mű előadásra a Nemzeti Színház tulajdona, kiadásra a szerző marad.

2.

A gróf Karátszonyi-jutalomért 1911-ben vígjátékok pályáznak, ide értve a vígjáték valamennyi fajtát.

Jutalma 200 arany.

Határnap: 1911 szeptember 30.

A jutalmat nyert mű a szerző tulajdona; ha azonban három hónap alatt ki nem nyomtatná művét, a kiadás joga tíz évig az Akadémiáé.

3.

(Másodszor.)

Kívántatik színmű, a melynek tárgya II. Ulászló vagy II. Lajos király korából veendő. A színművek lehetnek tragédiák, vígjátékok és középfajú drámák; a mondai alapon írt színművek éppúgy nincsenek kizárva, mint az olyanok, a melyeknek csak a háttérük történelmi.

A legjobbnak ítélt pályamű jutalma a Tűzberki Kóczán Ferencz-alapítványból 100 arany.

Határnap: 1912 május 31.

A jutalom a határidőt követő novemberi összes ülésen ítéltetik oda s december 3-án utalványoztatik ki.

A jutalom a viszonylag legjobb műnek is kiadatik, még pedig megosztatlanul. Súly fektetendő a színszerűsége; a verses forma előnyül tekintetik hasonló vagy közel hasonló társak felett.

4.

Kívántatik elbeszélő költemény, a melynek tárgya lehet történeti, mondai vagy a jelen életből vett. A jutalom csak akkor adatik ki, ha a jutalmazandó művet az Akadémia az irodalomra nézve nyereségnek mondja ki.

Jutalma a gróf Nádasdy Tamás nevére gróf Nádasdy Ferencz által tett alapítványból 100 arany.

Határnap: 1911 szeptember 30.

A jutalmazott mű a szerző tulajdona marad, de ha egy év alatt ki nem nyomtatja, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

5.

A Farkas-Raskó-alapítványból 200 korona jutalom hirdetik hazafias költeményre, a mely lehet himnusz, óda, elégia, ballada, költői elbeszélés, tanköltemény vagy szatira.

Határnap: 1911 szeptember 30.

A jutalom csak önálló becsű műnek adatik ki. A megjutalmazott mű a szerző tulajdona marad, a ki azt önállóan vagy valamely folyóiratban két hónap alatt tartozik kiadni; ha ezt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

6.

Kívántatik òdai költemény, a melynek tárgya lehetőleg a magyar nemzet hazafias küzdelmeinek érzelem- és eszmeköréből veendő.

Jutalma a Bulyovszky Gyula nevére tett alapítványból 400 kor.

Határnap: 1911 szeptember 30.

A jutalom csak önálló becsű műnek adatik ki.

7.

Kívántatik a jellemrajz története a magyar szépirodalomban.

Jutalma a Lévy-alap kamataiból 1000 korona.

Határnap: 1914 szeptember 30.

A jutalom csak önálló becsű műnek ítéltetik oda.

A jutalmazott mű a szerző tulajdona, de ha egy év alatt ki nem nyomtatná, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

8.

Kívántatik magyar mondattan.

Jutalma a Lukács Krisztina nevére Lukács Móricztól tett alapítvány kamataiból 2000 korona.

Határnap: 1914 szeptember 30.

A jutalmat csak önálló becsű munka nyerheti el.

9.

Kívántatik a magyar kritika története.

Jutalma Halmos Izor adományából 1000 korona.

Határnap: 1914 szeptember 30.

A jutalom csak önálló becsű műnek ítéltetik oda.

10.

A M. Tud. Akadémia elhatározta, hogy nyelvészeti kiadványaiból egy-egy példányt kitűz jutalmul a budapesti, kolozsvári és zágrábi egyetemek egy-egy (a magyar nyelvészettel foglalkozó) hallgatója számára, a kit az illető kar szaktanárai e kitüntetésre mint legkitünőbbet ajánlani fognak. A jutalom odaitétele a nagygyűlésen fog kihirdettetni.

Már hirdetett jutalomtételek.

1.

Kivántatik színmű, a melynek tárgya a mohácsi vész utáni korból veendő. A színművek lehetnek tragédiák, vígjátékok és középfajú drámák; a mondai alapon írt színművek épp úgy nincsenek kizárva, mint az olyanok, a melyeknek csak a hátterük történelmi.

A legjobbnak ítelt pályamű jutalma a tüzberki Kóczán Ferencz alapítványából 100 arany.

Határnap: 1911 május 31.

A jutalom a viszonylag legjobb műnek is kiadatik, még pedig megosztatlanul. Súly fektetendő a színszerúségre: a verses forma előnyül tekintetik hasonló vagy közel hasonló társak felett.

A jutalmat nyert színmű a szerző tulajdona marad; ki is adhatja bármikor, azonban tartozik azt a „Magyar Történelmi Színműtár“ című gyűjtemény számára díj nélkül átengedni.

2.

A középkori szobrászat méltatása.

Jutalma a Lukács Krisztina nevére Lukács Móricztól tett alapítványból 2000 kor.

Határnap: 1913 szeptember 30.

A jutalmat csak önálló becsű munka nyerheti el. A megjutalmazott munka szerzője köteles azt egy év alatt kiadni; ha elmulasztja, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

3.

Valamely fejezet a magyar összehasonlító mondattanból.

Jutalma a Marczibányi-alapítványból 40 arany.

Határnap: 1912 szeptember 30.

A jutalom csak önálló, tudományos becsű munkának adatik ki. A megjutalmazott munkát a szerző kiadni tartozik; ha ezt egy esztendő lefolyása alatt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

4.

Petőfi „János vitéz“-ének hatása Arany „Toldi“-jára.

Jutalma Lehr Albert alapítványából 200 korona.

Határnap: 1912 szeptember 30.

A jutalom csak abszolút becsű műnek íteltetik oda. A jutalmazott mű a szerző tulajdona marad, ki azt egy év alatt kiadni tartozik. Ha egy év lefolyása alatt ki nem adná, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

5.

Az aesthetika módszereinek történelmi és bíráló ismertetése.

A legjobbnak ítelt pályamű jutalma a Gorove-alapítványból 100 arany.

Határnap: 1911 szeptember 30.

A jutalom csak önálló, tudományos beccsel bíró munkának íteltetik oda. A megjutalmazott munkát a szerző köteles egy esztendő alatt kiadni; ha ki nem adja, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

6.

(Nyílt pályázat.)

A magyar hangutánzó kifejezések nyelvtörténeti és lélektani szempontból.

A munka tervrajza egy-két kidolgozott fejezet kíséretében 1911. szeptember 30-ig küldendő be. Névtelenül, jelíges levéllel pályázó munkák ki vannak zárva a pályázatból.

A legjobbnak ítelt tervrajz és mutatóvány szerzője megbizatik a munka megírásával.

A jutalom, a mely csak az egész munka elkészülése és elfogadása után adatik ki, Rökk Szilárd alapítványából 1000 korona.

7.

(Másodszor.)

Kívántatik a Corvina-könyvtár méltatása és részletes története.

A legjobbnak ítelt pályamű jutalma az ifj. Bojári Vigyázó Sándor emlékére tett alapítványból 2000 korona.

Határnap: 1911 szeptember 30.

A jutalom csak önálló becsű műnek íteltetik oda. A megjutalmazott munka a szerző tulajdona marad, a ki köteles egy év alatt kiadni; ha ki nem adja, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

A II. osztályból.

Új jutalomtételek.

1.

Az 1911. évi akadémiai nagyjutalom (200 arany) és Marczibányi-mellékjutalom (50 arany) az 1905—1911. évkörben megjelent philosophiai munkák legjobbjainak lévén odaitéendő, az Akadémia figyelmezteti az ily munkák szerzőit, hogy műveiket 1911 december 31-ig a főtitkári hivatalhoz küldjék be, följegyezvén röviden, a mit munkájuk kiváló vonásának tartanak. Azonban e figyelmeztetésnek korántsem az az értelme, mintha a be nem küldött munka, a melyről a tagoknak tudomásuk van, nem pályázhatna; sőt ha az Akadémia kiadásában jelent meg vagy könyvtárába már beküldetett, hivatkozás történhetik arra, hogy a beküldött munkával a szerző pályázni kíván.

2.

A *Bródy-féle* alapítvány 6000 korona jutalma az 1912. évi nagygyűlés alkalmával oly publicistikai mű (könyv, röpirat, tanulmány, cikksorozat) megjutalmazására lévén fordítandó, mely az utolsó három év folyamán nyomtatásban megjelent: felszólíttatnak mindazok, kik e jutalomra igényt tartanak, hogy az említett cyklusban megjelent munkájokat ez év végéig (1911. decz. 31.) a főttkári hivatalhoz küldjék be. E figyelmeztetés azonban korántsem zárja ki azt, hogy a be nem küldött munka, melyről a tagoknak tudomásuk van, szintén ne pályázhasson. Ilyen munka hiányában a díj oly publicista általános hirlapírói működésének jutalmazására fog fordíttatni, akinek egész tevékenysége arra érdemesnek ítéltetik.

3.

A *Wahrmann-féle* alapítvány 2000 korona jutalma az 1912. évi nagygyűlés alkalmával az utolsó hat évben (1906—1911.) a kereskedelem terén akár a tudomány előbbrevitele, akár a gyakorlati találmányok, szervezetek és intézmények fejlesztése és felvirágoztatása szempontjából az illető évkörben legnagyobb érdemeket szerzett magyar állampolgárnak lévén odaítélendő: felszólíttatnak mindazok, a kik e jutalomra igényt tartanak, hogy az említett cyklusba tartozó munkájokat vagy találmányuk leírását, vagy egyéb érdemeik előtüntetését stb. ez év végeig (1911. december 31-ig) a főttkári hivatalhoz küldjék be. E figyelmeztetés azonban korántsem zárja ki azt, hogy az e téren szerzett érdem, a melyről az akadémiai tagoknak tudomásuk van, meg ne jutalmaztathassék.

4.

Fejtessék ki, a közigazgatási eljárás természetének megállapítása mellett, a jogerő és hatásainak kérdése mind a közigazgatási intézkedések (határozatok), mind a közigazgatási birói ítéletek területén.

Az eddigi elméleteknek, bel- és külföldi joggyakorlatnak tüzetes ismertetésével és kritikai méltatásával kapcsolatban különösen vizsgálat alá veendő, hogy a magánjogban kialakult jogerő intézménye teljesen érvényesülhet-e a közigazgatási jogban, vagy ha csak bizonyos korlátok közt érvényesíthető, úgy mik ezek a korlátok és főképen mily természetű közigazgatási ügyekben s mily föltételek mellett nem lehet sem a félnek, sem a közhatóságnak (közégeinek) eredményesen a res judicata kifogásával élni.

Jutalma a Bésán-alapítványból 1200 arany forint.

Határnap: 1914 szeptember 30.

A jutalom csak önálló (abszolút) becsű munkának adatik ki. A jutalmat nyert munka tulajdonjoga a szerzőé marad; azonban egy év alatt köteles kiadni művét; ha ezt nem teszi, az első kiadás joga az Akadémiát fogja illetni.

5.

Az értelmi és erkölesi nevelés viszonya.

Jutalma a Gorove-alapítványból 100 arany.

Határnap: 1915 szeptember 30.

A jutalom csak önálló, tudományos beccsel bíró munkának ítéltetik oda. A megjutalmazott munkát a szerző köteles egy esztendő alatt kiadni; ha ki nem adja, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

6.

Fejtsék ki a csatornák jelentősége a hazai közlekedés szempontjából.

Jutalma a Dora-alapítványból 50 arany.

Határnap: 1912 szeptember 30.

A jutalom csak önálló, tudományos beccsel bíró munkának ítéltetik oda. A jutalmazott munkát szerzője tartozik kiadni; ha ezt egy év alatt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

7.

(Nyílt pályázat.)

Fejtsenek ki az 1848-iki átalakulásnak közgazdasági vezéreszméi.

Jutalma a Schreiber Ignácztól Kautz Gyula nevére tett alapítványból 1200 korona.

A munka tervrajza, valamely kidolgozott fejezet kíséretében, 1913 szeptember 30-ig küldendő be.

A legjobb tervrajz beküldője a mű megírására megbízást kap. A jutalom kedvező bírálat esetén csak a kész munkának adatik ki. Jelígs levéllel ellátott, névtelenül beküldött pályaművek nem vétetnek figyelembe.

8.

Adassék elő az erdélyi vajdaság intézményének története a fejedelemség megalakulásáig.

Jutalma az ifj. bajári Vigyázó Sándor emlékére tett alapítványból 2000 kor.

Határnap: 1914 szeptember 30.

A jutalom csak önálló becsű műnek ítéltető oda. A jutalmazott munka a szerző tulajdona marad, a ki köteles egy év alatt kiadni művét; ha ezt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

9.

A M. Tud. Akadémia elhatározta, hogy a kiadásában megjelent „Monumenta Hungariae Historica“-nak minden évben egy-egy osztályát kitzúzi jutalmul a budapesti, kolozsvári és zágrábi egyetemek egy-egy (a történelemmel foglalkozó) hallgatója számára, a kit az illető kar szaktanárai e kitüntetésre mint legméltóbbat ajánlani fognak. A jutalom odaitélése minden évben a nagygyűlésen fog kihirdettetni.

Már hirdetett jutalomtételek.

1.

Fejtsenek ki a városi politika feladatai, különös tekintettel a közüzemeknek saját kezelésbe leendő átvételére és folytatására.

Jutalma a Pesti Hazai Első Takarékpénztár-Egyesület Fáy András nevére tett alapítványából 6000 korona.

Határnap: 1912 szeptember 30.

A jutalom csak oly kész munkának adatik ki, mely a tudomány európai színvonalát emeli, vagy legalább föléri és a hazai tudományosságnak hasznos szolgálatot tesz.

A jutalmazott munka a szerző tulajdona marad, köteles azonban azt egy év alatt legalább 300 példányban kinyomatni s három nyomtatott példányát a Pesti Hazai Első Takarékpénztár-Egyesületnek díjtalanul átadni. A jutalom csak ezen föltételek teljesítése után fizetetik ki.

2.

Adassék elő a magyar államadósság története 1867 óta.

Jutalma az Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár alapítványából 1000 korona.

Határnap: 1912 szeptember 30.

A pályanyertes mű tulajdonjoga a szerzőé marad, ki azt egy év alatt kiadni tartozik, különben a kiadás joga a Magyar Tudományos Akadémiára száll. A jutalom csak kész munkának adatik ki.

Ha a jutalmazott mű nyomtatásban is megjelenik, annak négy példányát a szerző, esetleg az Akadémia, az alapító Egyesült Budapest Fővárosi Takarékpénztárnak ingyen átengedni köteles.

3.

Irassék meg a soltészszágok története Magyarországon.

Jutalma a Gorove-alapítványból 100 arany.

Határnap: 1913 szeptember 30.

A jutalom csak önálló becsű műnek adatik ki. A megjutalmazott munka a szerző tulajdona marad; de ha egy év alatt ki nem adja, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

4.

Fejtsenek ki a kereskedelmi alkalmazottak jogi és társadalmi helyzetének javítására szolgáló intézmények.

Jutalma a Magyar Kereskedelmi Csarnok Széchenyi-adományából 1000 magyar frank.

Határnap: 1911 december 31.

A pályadíj csak absolut becsű műnek adatik ki. A jutalmazott munka a szerző tulajdona marad, a ki azonban köteles azt egy év lefolyása alatt közrebocsátani és egy példányt a Magyar Kereskedelmi Csarnoknak beküldeni. Ha szerző egy év alatt ki nem adja, a munka az Akadémia tulajdonába megy át.

5.

Irassék meg a vránai perjelség története.

Jutalma az Oltványi-alapítványból 1000 kor.

Határnap: 1913 szeptember 30.

A jutalom csak önálló, tudományos becsű munkának ítéltetik oda. A jutalmazott mű a szerző tulajdona; köteles azonban a műből, ha kinyomatja, három példányt, ha pedig két esztendő alatt ki nem nyomtatja, egy másolatot a csanádi püspökség levéltárába beküldeni.

6.

Az állandó hadsereg története I. Lipót korától Mária Terézia haláláig.

Jutalma a m. kir. honvédelmi miniszter adományából 100 drb cs. és kir. arany.

Határnap: 1912 szeptember 30.

A jutalom csak absolut becsű műnek ítéltetik oda. A munkát szerző tartozik kiadni, ha ezt egy év lefolyása alatt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

7.

Kivántatik a belső vámok (száraz, vizi és vásár-vámok) története Magyarországon a mohácsi vészig.

Jutalma a Péczely-alapítványból 1000 forint aranyban.

Határnap: 1912 december 31.

A jutalom csak önálló, tudományos becsű munkának adatik ki. A mű a szerző tulajdona marad, a ki köteles azt egy év alatt kiadni; ha ezt nem teszi, az Akadémia fel van jogosítva a munkát külön tiszteletdíj nélkül kiadni.

8.

Kivántatik oly munka, mely az európai államok halandósági viszonyait ismerteti, különös tekintettel korra, halál-okra, foglalkozásra, jólétre és társadalmi osztályra.

Jutalma a dr. Pollák Henrik-alapítványból 1500 korona.

Határnap: 1911 szeptember 30.

A jutalom csak absolut becsű műnek ítéltető oda.

9. -

Adassék elő az erdélyi fejedelemség területi változásainak története János király halálától a szatmári békéig.

Jutalma az ifj. Bojári Vigyázó Sándor-alapítványból 2000 kor.
Határnap: 1911 szeptember 30.

A jutalom csak önálló becsű műnek ítélhető oda. A jutalmazott munka a szerző tulajdona marad, a ki köteles egy év alatt kiadni művét; ha ezt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

10.

(Másodszor.)

Kivántatik báró Eötvös József „A XIX. század uralkodó-eszméi” című művének kritikai méltatása socialis, politikai és történetbölcseleti szempontból. Egyúttal egész anyagának felhasználásával és Eötvös polemikus álláspontjától elvonatkozva, kíséressék meg annak a rendszernek a feltüntetése, a mely Eötvös tanaiban benne rejlik.

Jutalma a Sztrokay-alapból 200 arany.

Határnap: 1912 szeptember 30.

A jutalom csak önálló, tudományos, becsessel bíró munkának ítéltetik oda. A jutalmazott munkát szerző kiadni tartozik; ha ezt egy év lefolyása alatt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

11.

(Másodszor.)

Az erkölcsi érték-fogalom történeti és kritikai tárgyalása.

Jutalma a Lukács Krisztina nevére Lukács Móricztól tett alapítvány 1907. és 1914. egyesített kamataiból 4000 korona.

Határnap: 1914 szeptember 30.

A jutalmat csak önálló becsű kész munka nyerheti el. A jutalmazott munkaszerzője köteles azt egy év alatt kiadni; ha ezt elmulasztja, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

A III. osztályból.

Új jutalomtétel.

1.

(Nyílt pályázat.)

Kivántatik a hazai mezőgazdasági terményeknek s termékeknek, mint élelmiszereknek és azok hamisításának ismertetése.

Jutalma a Forster Gyula által Forster János nevére tett alapítvány 1911—1913. évekre esedékes kamataiból 3000 korona.

A pályamű tervezete, egy tetszés szerint választandó fejezet kidolgozásával együtt, 1911 december 31-ig nyújtandó be. Az ennek alapján adandó megbízás folytán készülő munka benyújtásának határideje 1913 február 28-ika. Jeligés levéllel beküldött dolgozatok nem fogadtatnak el.

Már hirdetett jutalomtétélek.

1.

Kivántatik a magyar botanikai terminologia és nomenclatura fejlődésének története, a honi botanika történelme fonalán, a legrégebb időktől maig, különös tekintettel Diószegi-Fazekas munkáira.

Jutalma a Vigyázó-alapítványból 2000 korona.

Határnap: 1912 szeptember 30.

A jutalom csak önálló becsű munkának adatik ki. A jutalmazott munkát szerző kiadni tartozik; ha ezt egy esztendő lefolyása alatt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

2.

Kivántatik körülbelül 15 nyomtatott ívnyi terjedelemben, a szakirodalom gondos és rendszeres felhasználásával a Fourier-féle sorok elméletének monographia-szerű tárgyalása.

Jutalma a Lukács Krisztina nevére Lukács Móricz által tett alapítványból 2000 korona.

Határidő: 1911 december 31.

A jutalom csak önálló becsű munkának ítéltetik oda.

A jutalmazott munkát a szerző egy év alatt tartozik kiadni, ha ezt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

3.

Kivántatik körülbelül 15 nyomtatott ívnyi terjedelemben, a szakirodalom gondos és rendszeres felhasználásával, a $p=1$ genusú síkbeli és térbeli algebrai görbék elméletének monographia-szerű tárgyalása.

Az Akadémia különös súlyt helyez a tárgynak egységes szempontból és önálló becsű előadására.

Jutalma Tomori Theodorovits Anasztáz alapítványából 2000 kor.

Határidő: 1911 december 31.

A jutalom csak önálló becsű munkának ítéltetik oda.

A jutalmazott munkát a szerző egy év alatt tartozik kiadni, ha ezt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

Pályázási szabályok.

1. Minden rendű pályairat, a fõnn kitett *határnapokig* „a M. Tud. Akadémia fõtitkári hivatalához“ czimezve (tehát nem a fõtitkár neve alatt) küldendõ; azokon túl semminemû ily munka el nem fogadtatik.

2. A pályamûnek külsõ borítékára, feltûnõ helyen, úgyszintén a jeligés levélre is ráírandó, hogy mely pályázatra küldetik be.

3. A pályamû *idegen kézzel, lehetõleg géppel, tisztán és olvashatóan írva, lapszámozva, kötve* legyen. Terjedelmesebb pályamunkák, melyek e feltételeknek nem felelnek meg, nem fogadtatnak el, ill. mellõztetnek.

4. A *szerzõ nevét, polgári állását és lakhelyét* tartalmazó pecsétés levélen ugyanazon jelige álljon, mely a pályamû homlokán. A pecsétés levélben netalán följegyzett kikötések, föltételek vagy a versenyügy körül régtõl fogva bevett szokásos eljárástól kívánt eltérések tekintetbe nem vétethetnek.

5. *Álnév* alatt pályázóknak a jutalom ki nem adatik.

6. Ha a jeligés levél felbontása után kitetszenék, hogy a munka saját kézírása a szerzõnek, mûve a jutalomtól esedik.

7. *Nyílt* pályakérdésekre *zárt jeligés levéllel* beküldött pályamûvek nem fogadtatnak el.

8. A jutalmat *nem nyert pályamunkák kéziratai* az Akadémia levéltárában maradnak, s csak engedély mellett másolhatók le az Akadémia helyiségében.

9. A gróf Teleki- és Kóczán-féle drámai pályázatoknál a társai közt legjobb mûnek a jutalom mindenkor kijár; a többi pályázatoknál csak abszolút becsû munka nyerheti a jutalmat.

10. Mindezen földatokra minden rendű akadémiai tagok is pályázhatnak.

11. Egyébiránt *bármely*, ha csak *formai kelléknek is elhanyagolása* elejti a szerzõt a jutalomtól.

Kelt Budapesten, 1911. április 26-án.

Heinrich Gusztáv, fõtitkár.

A magyar irodalom története.*

I.

Határozati javaslat.

Mondja ki az Akadémia Irodalomtörténeti Bizottsága, hogy szükségesnek tartja *A magyar irodalomtörténet tudományos kézikönyvének* megiratását a következő általános elvek szerint:

1. A mű felöleli nem szorosan csak azt, a mi a nemzeti irodalom fogalmába a mai ismert felfogás szerint beletartozik, hanem felöleli az ezzel párhuzamos hazai latin irodalmat is, viszont a tudományosság irodalmát is annyiban, a mennyiben a nemzeti szellem irodalmi megnyilatkozásában részt vett, erre befolyt, tekintet nélkül tartalmára és formájára, de különös tekintettel arra, a mi benne a nemzeti szellemet különösebben érdekli. Ekképen az egész műben kifejezésre juttatandó főcél nemzetünknek az irodalomban és irodalom által jelentkező szellemi fejlődése és megnyilatkozása a történelmi fejlődés folyamán.

2. A mű az anyag feldolgozásában a legszorosabban tudományos és kritikai, viszont a legszorosabban történelmi. Ez a kritikai szempont azonban a XIX. századig (1822) nem vonatkozik az irodalom termékeiben való válogatásra, hanem csak a feldolgozás tudományos módszerére.

3. A feldolgozás legyen különös tekintettel az eddig felhalmozott tudományos anyag kritikai átvizsgálására és felsorolására; mert egyik főcélja a tudományos kutatás mai eredményei szerint szabatosan meghatározni azt, hogy mennyit tudunk, mennyi van pontosan megállapítva. Ezzel útját akarja egyengetni annak, hogy a további kutatás honnan induljon ki. Világosan megállapítja tehát azt is, hogy az összehasonlító irodalomtörténet terén a magyar irodalomra tett világirodalmi hatások kikutatásában mi történt és milyen eredménnyel. Mindez természetesen nem zárja ki az illető irodalmi korszak feldolgozójának tudományos kutatását és az eddigieknél tovább menő eredmények megállapítását; de sőt a mű egyenes célja úgy az önálló kutatás, mint az illető feldolgozó tudományos egyéniségének érvényesülése.

4. A kritikai megállapítás mindenütt kiterjeszkedik a művek kiadásaira és mindig megnevezi a különböző szövegek között a legjobb kiadását.

5. A mű kiindulása a magyar nemzet eredetéről és vándorlásáról eddig ismert adatok és mondák kritikai ismertetése, a magyar nyelv eredetéről és rokonságairól az összehasonlító nyelvtudomány alapján eddig elért eredmények felsorolása. Az irodalom későbbi koraiban is a nemzet politikai történelme, nálunk a politikai történelem és irodalom közti nagyon is jellemző kapcsolat miatt, mindenütt a szükséges figyelemben részesítendő. Hasonlóan figyelem fordítandó a művelődéstörténelmi szükséges tényeknek, a művészeti jelenségeknek az irodalommal kapcsolatos értékelésére, legkivált pedig a nyelv történelmi fejlődésére, a mint ez a styl, mérték, különböző művészi formák feltünése és fejlődése által a különböző irodalmi műfajokban érvényre jut.

6. Habár az így készítendő mű törekedni fog a nyelvbeli előadás magasabb színvonalára, természeténél fogva inkább az előadás egyszerűségét, a tények megállapításához szükséges világosságot, szabatoságot és takarékoságot tartja szem előtt, kerülve a szélesebb fejtegetéseket.

7. A kérdés részleteinek előkészítésére kiküldetik egy hattagú bizottság.

Budapest, 1910 november 30.

Ferenczi Zoltán.

II.

Jegyzőkönyv.

E határozati javaslatot az Irodalomtörténeti Bizottság egyhangúlag elfogadta s a kérdés részleteinek előkészítésére Beöthy Zsolt, Császár Elemér, Ferenczi Zoltán, Heinrich Gusztáv, Négyesy László és Riedl Frigyes tagokból álló bizottságot küldte ki azzal, hogy jelentését 1911. évi január vagy február hóban terjeszsze az Irodalomtörténeti Bizottság elé.

III.

Bizottsági javaslat.

A M. T. Akadémia rendelkezéséből szerkesztendő kézikönyv, a magyar irodalom tüzetes története, felöleli a magyar nemzeti irodalom egész életét, beszámol fejlődése minden irányáról és fontosabb mozzanatairól, bemutatja az írókat és alkotásaikat, tájékoztatást nyújt azokról a forrásokról, melyek az irányok és

mozzanatok, az írók és alkotások alaposabb ismeretére szükségsek. Szóval kézikönyvünk a magyar nemzeti irodalom jelenségeinek *kimerítő, tudományos, összefoglaló, rendszeres* tárgyalása kíván lenni.

I. Kézikönyvünk *kimerítő* rajza akar lenni az irodalom életének, vagyis annak minden fontosabb mozzanatáról beszámol. Más szerencsésebb nemzetek, mint p. o. a francia és a német, a melyeknek mind az irodalmuk sokkal gazdagabb, mind az irodalomtörténetírásuk sokkal fejlettebb, megvalósíthatják azt a büszke, aristokratikus elvet, hogy a nemzeti irodalom történetébe csak azt a munkát számítják, a mely még ma is valóban él vagy megérdemli, hogy éljen.¹ Ha a francia vagy német irodalomnak csupán értékes alkotásairól ad képet az illető irodalmak története, akkor is hosszú sora marad az íróknak és műveknek a középkor kezdetétől a XX. századig. Ha ellenben a magunk irodalmából kirekesztjük a mi elavult, a minek csak történeti jelentősége van, akkor a XIX. század irodalmát is meg kell tizedelnünk, a régibb korszakokból meg éppen csak egy-egy név vagy munka maradna mutatóba. Másrészt a nyugati nemzeteknél se szeri, se száma a kisebb nagyobb terjedelmű összefoglaló irodalomtörténeti munkáknak, kezdve a tudományos, minden jelenségre kiterjedő rendszeres munkákon s a még terjedelmesebb *Grundrisse*ken a művelt közönségnek szánt vagy művészi előadású művekig. Nem irigységgel, de némi melancholiával gondolunk p. o. a német irodalom sorsára, a melyet 1682 óta, a mikor Morhof *Unterricht von der Teutschen Sprache und Poesie*-je megjelent — az iskolai könyveket nem számítva — 58 nagyobb szabású, összefoglaló, teljes irodalomtörténet magyarul és méltat, s arra, hogy ez az 58 munka 265 kiadást ért meg.² Ily viszonyok között Bartels megtehetette id. művében, hogy az aesthetikus szigorú mértékével válogassa meg azokat az írókat, a kiket érdemeseknek tart a méltatásra, a szintén gazdag munkásságú francia irodalomtörténetnek egyik standard-workja a Petit de Julleville szerkesztésében megjelent *Histoire de la Langue et de la Littérature française*, I—VIII. 1896. pedig azt, hogy nyolcz terjedelmes kötete ellenére is figyelmen kívül hagyja a „poètes de second ordre“-t. Mi ebben a tekintetben is szegényebbek vagyunk, mert tudományos irodalomtörténeteink közül teljes mindössze kettő s mindegyik tulajdonképen iskolai czélokra készült (Toldy 1865, 41878 és Beöthyé 1877, 111909).

¹ Adolf Bartels: *Geschichte der deutschen Litteratur*⁴, Leipzig, 1907. I: VI. 1.

² V. ö. Robert F. Arnold összeállítását az *Allgemeine Bücherkunde zur neueren deutschen Litteraturgeschichte*. Strassburg, 1910. 87—96. 1.

Ezek alapján a teljességet mint egyik főkövetelményt kell készítendő kézikönyvünk elé állítanunk.

Teljesség azonban, a szó igazi értelmében, a legnagyobb terjedelmű irodalomtörténetben sem érhető el, a mint hogy még Goedeke is (*Grundriss zur Geschichte der deutschen Dichtung*², I—IX. 1884—1910.) lemondott erről a követelésről,¹ pedig ő nem is tulajdonképeni irodalomtörténetet, hanem a teljességet könnyebben megvalósítható *Grundrisst* készített. Kézikönyvünk tehát, lehető teljességre törekedve ugyan, bizonyos korlátokat állít föl.

1. Kiindulva abból a Beöthy fogalmazta gondolatból, hogy az irodalom az egész nemzetnek szóló elmeművek foglalata, a tárgyalás középpontjába a tágabb értelemben vett költészetet, a *szépirodalmat*, állítjuk s a szaktudományok közül csak azokat vonjuk bele a tárgyalásba, melyek a nemzeti szellem határozott nyilvánulásai, annak életére hatással vannak (történetírás és irodalomtörténet, szónoklat, philosophia, nyelvtudomány) s általánosabb érdeklődés fölkeltését célozzák (Apáczai, Pázmány művei). Irodalmi életünk legrégebb idejének, a keresztény középkornak, vázolásánál, arról a korról szólva, mikor az irodalmat pusztán szakyszerű munkák tették, természetesen majd minden írott jelenségre kiterjesztjük figyelmünket, de onnan kezdve, hogy az emberi szellemnek írásban foglalt alkotásai mind jobban elkülönödnek, a szorosabb értelemben vett szaktudományokat egészen mellőzzük. Meggyőződésünk ugyanis az, hogy minden tudományágnak egyik legfontosabb kötelessége az illető tudományszak hazai történetét elkészíteni. Ezt a munkát helyettük az irodalomtörténet munkásai nem végezhetik el. Egyrészt mert az előmunkálatok a legtöbb tudományágnál jóformán egészen hiányoznak, másrészt mert a szaktudományok fejlődésének megállapítása, eredményeinek értékelése olyan különleges ismereteket követel meg, a melyekkel az irodalomtörténetíró nem rendelkezhetik. E nélkül pedig, különösen az újabb tudományos jelenségek méltatása alig volna egyéb, mint dilettáns munka vagy pusztán név és címhalmaz, mint p. o. Toldy rövid előadású irodalomtörténeke megfelelő fejezetei. Majd ha a szaktudományok ezt a kötelességüket teljesítették, akkor lesz ideje egy összefoglaló tudománytörténeti kézikönyv szerkesztésének. Addig azonban ezt a feladatot a nemzeti irodalom történetének megírásával nem kívánjuk összekegyíteni.

Viszont annál a szoros kapcsolatnál fogva, mely a latin nyelv és a magyar műveltség között századokon keresztül fenn-

¹ „Erschöpfende Vollständigkeite im Nachweis der Dichtungen und Dichter, gar eine erschöpfende Anzeige der fast ins Unübersehbare gewachsenen Hilfsmittel . . . ist weder beabsichtigt, noch . . . möglich.“
Id. mű, I: 1.

állott, nem rekeszthetjük ki a magyar irodalom köréből azokat a *latin nyelvű* munkákat, melyek a magyar szellem kétségtelen megszólaltatói, épp úgy, a mint az angol, olasz, német irodalomtörténetek is (p. o. *The Cambridge History of English Literature*, Cambridge, I—VI. 1910.; a két, év nélkül Milanóban megjelent nagy *Storia letteraria d'Italia*, úgy a Pasquale Villari szerkesztette, mint a Vallardi kiadta; Goedeke id. *Grundrisse*, Wacker-nagel, *Geschichte der deutschen Literatur* ² I—II. 1879—1894, Scherer hasonló című munkája ¹1908.) helyet juttatnak nemzeti irodalmuk történetében az angol-, olasz- és németországi új latin költészetnek. A mint Beöthy Zsolt megállapította, főként három korszakban volt erős a magyar szellem s a deák nyelvű magyar irodalom között a kapcsolat: a keresztény középkorban a krónikák, a renaissance idején a humanistáink és Pelbárt, s Mária Terézia korában a jezsuita tudományos és költői irodalom révén. A latin nyelvű magyar irodalom e három korszakának alkotásai beleiktatandók irodalmunk fejlődésébe.

2. A másik korlátozás a dolog természetéből következik. A meddig a költészet különféle fajait aránylag kevesen művelik, s ennek következtében költői alkotásaink is csekély számmal vannak, addig az időpontig a magyar költői művek minden válogatás nélkül tárgyalandók, mert annak, a ki az irodalom *történetének* megírására vállalkozik jót-rosszat egyaránt vizsgálat alá kell fognia. (Grimm nyomán Gervinus.)¹ Az ellen a felfogás ellen is tiltakozunk, a mely egyes irodalmi jelenségeket, bármilyen kiválóak is, kirekeszt a tárgyalásból, mert a maguk idejében valami sajátos véletlen következtében nem jelentek meg nyomtatásban és így nem tettek hatást a kortársakra.² Irodalmunk újabb korszakaiban azonban, 1772-től kezdve, mikor a költészet föllendülésével nemcsak a költői alkotások száma nő meg, hanem az egyes írók és az egyes művek között aránytalanul nagy minőségi különbségek is érezhetőkké lesznek: a dilettánsoknak értéktelen vagy csekély értékű műveit — a melyek úgy sem az egész nemzetnek, hanem legfeljebb egy kis körnek szólanak — és külföldi műalkotásoknak művészietlen fordításait mellőznünk kell. Innen kezdve tehát a nyers anyag alakítás előtt kritikai vizsgálatnak vetendő alá.

Ekképen az egész műben kifejezésre juttatandó főcél, mely a munka kereteit, anyagát és fölfogását megszabja: nemzetünknek az irodalomban és irodalom által jelentkező szellemi élete

¹ *Geschichte der deutschen Dichtung*,³ I. k. 1871. Leipzig. 3. l.

² Brunetière-re célzunk, a ki *Manuel de l'histoire de littérature française* című művéből (Paris,⁴ 1907) a fentebbi megokolással, tudatosan, kihagyta Madame Sévigné-t. Érdekes, hogy ha elfogadnók fölfogását, nekünk meg Mikest kellene mellőznünk!

és nyilvánulása, a történelmi fejlődés fonalán a maga lehető teljességében bemutatva.

Erre a célra, úgy véljük, 200—250 ívnyi szöveg nem sok, de elég is.

II. Az ily módon megállapított anyag földolgozásának szigorúan tudományosnak kell lenni, vagyis:

1. tekintettel van az eddig főlhalmozott tudományos anyagra, azt kritikailag megvizsgálja és értékesíti, mert a kézikönyv egyik célja a tudományos kutatás mai eredményei alapján szabatosan meghatározni azt, mennyit tudunk, mennyi van pontosan megállapítva. Ezzel útját akarja egyengetni annak, hogy a további kutatás az itt lerakott alapról biztosan indulhasson előre. Így különös gond fordítandó annak megállapítására, hogy a magyar irodalomra tett külföldi hatások kimutatásában mi történt eddig és milyen eredménnyel.

2. Szintügy a munka tudományos jellegéből következik, hogy bemutatja azt az *apparatus criticus*t, a melynek alapján a munka készült. Nemcsak azért, hogy megállapításai ellenőrizhetők legyenek, hanem a további kutatás és kimélyítés megkönnyítésére. A forrásoknak ez a közlése, az eddigi tudományos anyag számba vévése — nevezzük röviden *repertorium*nak — azonban nem szöveg alatti jegyzetek alakjában történik, mint p. o. Koberstein-Bartsch német *Grundriss*ében (*Grundriss der Geschichte der deutschen Nationalliteratur*⁶, 1884, Leipzig), Wackernagel id. irodalomtörténetében, mert az így elrendezett forrásközlés nemcsak a szöveg felhasználását, hanem az eligazodást is megnehezíti, a tájékozódást az egyes kérdésekben s azok irodalmában. De nem is a szöveg közé iktatjuk a repertoriumot, mint Goedeke teszi, mert ez *Grundriss* céljaira igen, de elbeszélő irodalomtörténetnek nem megfelelő, s ha a repertorium kisebb betűkkel van is szedve, mégis zavarólag hat. Legzetészerűbbnek tartjuk a forrásművek jegyzékét a szöveg után, az egyes fejezetek vagy részek mögött adni és nem esetleges, hanem logikus rendben, bizonyos meghatározott, egységes terv szerint. A jegyzék kiterjed az összes fontosabb forrásmunkákra, megjelöli az alapvetőket, a legteljesebbeket¹ s egészen röviden kritikájukat is nyújtja, első sorban természetesen tárgyi szempontból: mennyiben megbízhatók és használhatók.

¹ A repertoriumok beosztása a következő lehetne: 1. eddigi bibliographiai összeállítások (ha vannak); 2. teljes életrajzok; 3. életrajzi adatok (jelentősebb írónál esetleg életpályájuk nagy mozzanatai szerint tagolva); 4. personalia (arczkép, szobor, ünnepélyek); 5. méltatások: a) általános, összefoglaló, b) irányok vagy műfajok szerint, c) egyes művekre vonatkozók. Az egyes csoportokon belül az időrend dönt.

Ez a kritikai megállapítás kiterjeszkedik a művek *kiadásaira* is, vagyis a repertoriumon kívül *bibliographiát* is adunk: megnevezzük a kiadások közül a fontosabbakat, ha nem is mind, de mindenesetre a) az elsőt, b) a legteljesebbet, c) a legjobbat, s a többinek az évét, olyanformán, de mindenesetre részletebben, a kiadások nagyobb számára kiterjeszkedve, mint a hogyan Petit de Julleville francia irodalomtörténete adja. Megnevezendők továbbá, mint a további munkázkodás legjelentősebb segédeszközei, az író levelei és életrajzi fontosságú irományai.¹

Megfontolás tárgyává lehetne tenni, nem volna-e célszerű a kézikönyvet nem ily módon egészíteni ki repertoriummal és bibliographiával — mert az ilyen szöveg utáni forrásközlés természetesen csak aránylag kevés valóban fontos dolgozatokat és kiadásokat foglalhat magában — hanem olyanal, mely az értéktelen újságcsikkeket, pusztán reprodukáló, önállóság nélküli dolgozatokat mellőzve ugyan, de az eddigi tudományos értékű anyagot teljesen adja. Ebben az esetben ez a könyvészeti rész terjedelménél fogva vagy az egyes nagyobb fejezetek, illetőleg kötetek végére tétetnék — de mint a cambridgei nagy angol irodalomtörténetben, oly módon, hogy külső elrendezés tekintetében hozzásimuljon a szöveghez — vagy Bartels példájára, a ki két külön, de azonos beosztású műben (az id. munkán kívül *Handbuch zur Geschichte der deutschen Literatur*“, 1909, Leipzig) adja a történeti s a könyvészeti részt, esetleg külön kötetben. Ez azonban nemcsak a kézikönyv terjedelmét növelné, hanem valószínűleg a szöveget készítő dolgozó társakon kívül újabb munkatársak közreműködését is megkövetelné. Természetes, hogy a forrásközlésnek, bármelyik eljárást választjuk is, határozottnak kell lenni, azaz kellő részletességgel, kimerítő utalással kell közölni a dolgozatok lelőhelyét.

3. Az egész mű végére kimerítő *index* csatolandó, mely kiterjed a nevekre és tárgyakra, oly módon, hogy a pontosságon és teljességen, mint maguktól értendő követelményeken kívül még arra is ügyel, hogy a szövegben tárgyalt vagy fölemlített művek mind szerepeljenek, s általános czímszók (p. o. regény, francia hatás, demophil tendentia stb.) alapján egy-egy műfaj, irány vagy áramlat fejlődésének ismeretéhez szükséges adatok rögtön föl legyenek találhatóak. Azok a lapszámok, a hol valamilyen íróról vagy valamilyen tárgyról bővebben van szó, jellel látandók el.

4. Mivel föltehetjük, hogy a kézikönyv munkatársai, az egyes

¹ A bibliographiában is rendet kívánunk tartani. I. kiadások: 1. egyes művek, 2. szemelvények, 3. összes művek, 4. levelek és levélgyűjtemények, 5. okmányok és irományok (a mennyiben az összes művekből hiányoznak). II. Kiadatlan kéziratok: 1. művek, 2. levelek, 3. okmányok és irományok.

korszakok földolgozói, az illető korszakok irodalmának alapos ismeretével fognak a munkához és így módjukban áll a közvetlen forrásokból is meríteni: a tárgyalásnak nem kell pusztán az eddigi eredményekre támaszkodnia, sőt ellenkezőleg, a munka szigorúan tudományos jellegéből egyenesen következik, hogy a földolgozók a pusztá reprodukáláson és összefoglaláson túlmenekedve, *tudományos egyéniségüket* is kifejezésre juttassák, saját kutatásaikat és az eddigieknél tovább menő eredményeiket érvényesítsék. Hogy ez a két szempont, az eddigi eredmények felhasználása s a saját kutatások földolgozása, az alaposság és az eredetiség, nem mond ellent, s hogy a tudományos egyéniséget bele lehet vinni a műbe a nélkül, hogy ezáltal a részek subjectivékké válnának, azt talán nem kell igazolni, bizonyítja minden tárgyias fölfogású összefoglaló irodalomtörténet.

5. A mint a kézikönyvünk nem akar pusztán reprodukáló munka lenni, akként nem is mond le az egyes irodalmi jelenségek és egyéniségek *értékeléséről*. Ez az értékelés természetesen nemcsak s nem első sorban aesthetikai, hanem történelmi nézőpontból történik. Tekintettel van az irodalmi fejlődésre s arra az időpontra, a melyben a művek megszülettek, arra a korra, melyben szerzőjük élt. E ponton van a legnagyobb óvatosságra szükség, mert az értékelés természetszerűleg a legsubjectivebb lelki működés. Jegyezzük meg jól, a mit Brunetiére mond: „on n'écrit point une *Histoire de la Littérature* pour y experimer des opinions à soi“ s álljon intő például előttünk egyik-másik külföldi irodalomtörténet rendkívüli elfogultsága. Hivatkozhatnánk Taine angol irodalomtörténetének egyik-másik fejezetére (v. ö. Dickens és Thackeray méltatását), őt azonban menti, hogy idegen nemzet alkotásaival állott szemben, de már Petit de Jullevilleék irodalomtörténetében nem bocsáthatjuk meg, hogy a munkatársak saját, erősen egyéni ízlésüket vagy koruk divatját követve a nekik nem tetsző írókat, franciaia voltuk ellenére, kicsinyes, lenéző, sőt megsemmisítő bírálatban részesítették. (Utalunk p. o. Dumas père és Victor Hugo regényeiről mondott ítéluikre.) Szerencsére a mi irodalomtörténeteinkben ilyen szélsőséges álláspontok ritkák; irodalomtörténeti értékeléseinkben bizonyos józan mérséklet és conservatismus nyilvánul, úgy hogy ha egyik-másik íróra vonatkozólag a revisio szükséges is, általánosságban nincs nagy ingadozás és az egyéni felfogás inkább az árnyalatok, mint az ítélet lényege tekintetében hat módosítólag.

III. Kézikönyvünk az irodalom életét *összefüggő tárgyalás* alakjában adja, tehát nem egyes monographiák gyűjteménye, hanem egymásból folyó részek egésze kívánna lenni. Ezt a földadatot a maga tisztaságában csak olyan történeti tárgyalás tudja megoldani, a mely elejétől végig egy alkotó szellem munkája,

egy író műve. Több író közreműködése óhatatlanul magában rejtí a szigorúan keresztülvitt egység követelményének elejtését, a mint még a Pasquale Villari szerkesztette nagy olasz irodalomtörténet példája is igazolja, noha munkatársai nemcsak tudósok, hanem egymás őszinte barátai is voltak — a mit még a czimlapon is szükségesnek tartottak kiemelni: „scritta da una società d'amici“. A legezéltudatosabb együttműködés is az egységnek csak bizonyos alacsonyabb fokát valósíthatja meg. De ez az alacsonyabb fok még nem jelenti a részek önállóságát. Nemesak az ellentétes álláspontok, eltérő felfogás és ellenmondó adatok elkerülése lehet a cél, hanem az is, hogy az egyes részek kapcsolatba lépve, harmonikusan illeszkedjenek egymáshoz. Három föltétele van ennek az összeolvadási processusnak:

1. aránylag *csekély számú munkatárs* közreműködése, mert az egység megteremtésének könnyüisége fordítva arányos a közreműködők számával, a mint azt a cambridgei egyetemnek 14 kötetre tervezett angol irodalomtörténete bizonyítja, a melynek csak az első három kötetében 41 munkatárs dolgozott. Ezért, a mennyire lehet, a munkatársakra egy-egy egész korszaknak kidolgozása bizandó — ezt az elvet következetesen keresztül viszi mind a két említett nagy olasz irodalomtörténet, Villarié és Vallardié — vagy legalább az irodalom egy-egy ágának megírása, oly módon azonban, hogy egy-egy író működése semmi föltétel alatt sem darabolandó szét s ne ismétlődjék az az eset, a mely Petit de Julleville irodalomtörténetének egységét annyira megbontja, a hol p. o. Victor Hugo életét és jellemrajzát Gaston Deschamps adta (50 lapon), színműveiről Renée Doumic (10 lapon), regényeiről George Pelissier (7 sorban) szól.

2. A második föltétel a czéltudatos szerkesztés. Az egység lehető megóvása megköveteli, hogy a szerkesztő ne csak szétoszssa az anyagot, kijelölje a terjedelmet, hanem a munkát valóban *szerkesztsze*: a részeket összeillesztsze, a hiányokat kitölttesse vagy kitöltse, s ha valamely korszak anyagát két vagy több munkatárs dolgozza ki, a részeket ne abban az önállóságban állítsa bele a munkába, a melyben készültek, hanem egymáshoz fűzve, egymásba illesztve. Ezzel természetesen együtt jár, hogy a szerkesztőnek nemesak a munkája, hanem a hatásköre is kitégittassék s ezzel párhuzamosan:

3. hogy a közreműködők, áthatva ennek a követelésnek, az elérhető legnagyobb egységnek, fontosságától, a maguk részéről mindenképen megkönnyítsék a szerkesztő munkáját s pontosan alkalmazkodjanak az előre megállapított tervhez és elvekhez. Hogy a szigorúan meghatározott terv s a czéltudatos együttműködés milyen biztosítéka az egységnek, azt a Vallardi-féle irodalomtörténet igazolja, melynek mind a nyolcz kötetében nem-

csak az elrendezés azonos, hanem a tárgyalás szempontjai és módja is, még a részletekben is.

IV. Az anyag általában *történeti rendben s írói egyéniségek szerint* csoportosítandó, nem pedig műfajok szerint, nehogy az egyes nagyobb egyéniségek szétépve, több helyen kerüljenek szóba, mint az említett francia irodalomtörténeten kívül Scherer népszerű irodalomtörténetében vagy a Villari-féle olasz nagy munkában, a hol Tasso működése négy részre van bontva.¹

A történeti sorrend — a mit az írók föllépése s nem a születésük időpontja szab meg — természetesen nem a maga merevségében értendő, olymódon, hogy a ki korábban lépett föl az korábban is tárgyalandó, s nem jelenti azt, hogy az írót, a hol alkalmasnak látszik, ne lehessen irányuk, sőt esetleg azon műfajok szerint is egymáshoz kapcsolni, a melyben működtek. Az előbbi csoportosításra többször lesz szükségünk (p. o. a fölújulás korában az ú. n. költői iskolák), az utóbbi csoportosítást azonban csak megokolt esetekben alkalmazzuk, még pedig:

a) ha valamely korszakban az írók egyes csoportjai határozottan egy-egy műfajt műveltek (p. o. a kath. visszahatás korában);

b) ha többé-kevésbé ismeretlen a költő egyénisége s a nevük jóformán csak pusztán név, mint p. o. a régebbi irodalmunkban (protestáns korban);

c) ha egyéniségük — nem az *írói*, hanem az *emberi* characterüket értve — nem eléggé színes, határozott, mint a legújabb irodalmunkban, mikor íróink élete általában kevésbé mozgalmas, kevésbé tanulságos.

Ha az illető író még más műfajokban is működött, de írói jelentősége nem akkora, hogy munkássága külön tárgyalásra reá szolgálna, akkor, beosztva őt a műfaj többi munkásai közé, egyéb irányú munkásságáról is ott kell megemlékezni. Jól tudjuk, hogy ez a rendszeresség rovására történik, de ez mégis kisebb hiba, mintha műfajok szerint tagoljuk az irodalmat — mert az utóbbi esetben nem tűnnek elénk elég határozottan a nagy írói egyéniségek s nem kapunk összefüggő képet az irodalom fejlődéséről. A két hiba közül pedig — az egyéniségek szétbontása s némi rendszertelenség — az egyiket okvetetlenül el kell követni minden összefoglaló irodalomtörténetnek. Másfelől azáltal enyhíthetjük a hibát, hogy a mennyire lehet, minden jelentősebb írónak önálló paragrafhust szentelünk.

¹ Gervinusnál is, de más okból. Nála p. o. Goethe képéhez az adatokat három helyről kell összehordanunk, az ifjúkorát a IV. kötetben tárgyalja, későbbi munkásságát pedig az V. kötet két fejezetében méltatja (*Goethe in Italien* cím alatt, a 82. l.-től kezdve és *Goethe und Schiller* cím alatt a 402. s k. l.).

V. A szerkesztő és a munkatársak közös, ezeltudatos működésétől függ jórészt a kézikönyv arányossága. A több felől hangzottatott követelmény, hogy a tudományos irodalomtörténeteknek egyforma szeretettel és részletességgel kell tárgyalnia az irodalom minden korszakát s az egyes korszakok minden jelenségét, mint elv, szószerint értelmezve, erősen túlzó, megvalósítása a gyakorlatban egyenesen veszedelmes. Helyes azonban a benne foglalt gondolat, hogy meg kell becsülni minden korszakot és minden alkotást. Tudományosan magyarázva az elvet, azt jelenti, hogy az irodalom minden szakasza s annak minden alkotása a jelentőségének megfelelő mértékben tárgyaltsáék, szóval, hogy a kézikönyv egészében és részeiben arányos legyen. Az arányosság ezen követelménye ellen nálunk kevésbbé, de külföldi tudományos irodalomtörténetekben annál gyakrabban vétének, úgy hogy tárgyalásuk nemcsak aránytalan, hanem egyoldalú is. Ettől szeretnők megkímélni a mi kézikönyvünket.

Különösen két tekintetben szokás vétetni az arányosság ellen. Egyik, hogy az irodalom kisebb alakjait csak éppen érintik vagy teljesen mellőzik, a vezető egyéniségekkel meg túlságos részletességgel foglalkoznak s ezáltal egész heroscultust teremtenek. Különösen a román népek irodalomtörténeteiben gyakori ez az eljárás. Petit de Jullevillet már említettük. Még föl-tünőbb az aránytalanság Adolfo Bartolinál, a ki a régi olasz irodalom történetében (*Storia della letteratura italiana*, Firenze, I—VII. kötet, 1878—1884) a Dante előtti irodalmat negyedfél kis kötetben tárgyalja, Dantenak viszont harmadfél, testesebb kötetet szán s ebből az egyiket egészen a költő életrajzával tölti be. A Villari szerkesztette rendszeres olasz irodalomtörténet pedig, mely a legrégebbi nyomokon kezdve Bocaccióig, őt és természetesen Dantet is magában foglalva, 600 lapon beszéli el az irodalom életét, az egésznek éppen egy negyed részét (128 l.) Petrarca méltatásának szenteli.

Evvel ellentétben vezető szempontul fogadhatjuk mi is a cambridgei nagy irodalomtörténet föllevét: egy pár fényes név kedvéért nem borítjuk a másodrangúakat árnyékba, hanem minden író méltatását olyan terjedelemben nyújtjuk, a milyenre jelentőségével és értékével reászolgált.

A másik vétség már súlyosabb, mert forrása kevésbbé tiszta: az írói önkény, s következménye is végzetesebb. Arra czélozunk, hogy egyes irodalomtörténetírók egész korszakokat kicsinyelnek — s elég különös, egyesek az újabb, mások a régibb korszakokat. Ennek az izlésbeli elfogultságnak vagy téves elvi felfogásnak végzetes következménye az az aránytalanság, mely a régebbi és újabb irodalom tárgyalása között nyilvánul. Nisardról nem is szólva, a ki legalább elvi állásponttól, de

éppen nem elfogadható megokolással az újabb irodalom méltatását egészen kirekeszti történetéből (*A francia irodalom története*, ford. Szász Károly, I—IV., Budapest, 1878—1880),¹ a már egyoldalúsággá fajuló aránytalanságnak két szélső példáját a francia Petit de Julleville és a német Bartels szolgáltatják. Az előbbi túlzásba vive a francia irodalomtörténet természetes vonzódását a mult nagy korszakai iránt túlzott részletességgel foglalkozik velük s az újabb irodalmi alkotások fölött csak elsuhan, sőt az imént letűnt korszak nagy íróit föltűnően elhanyagolja. Míg p. o. Lamartine-nel 60 lapon, addig Bérangerrel 2¹/₂ lapon foglalkozik. Bartels viszont két kötetes művének egyik egész kötetét a XIX. század irodalmának szenteli, úgy hogy az irodalom fejlődését a XVIII. század végéig, belefoglalva Goethe és Schiller egész működését, 500 lapon, az újabb korét 1800-tól kezdve 800 lapon tárgyalja s avval a 18 lappal szemben, a melyet Schiller munkásságának szentel, Gottfried Keller-ről 16, Heinrich Kleistről 14 lapot ad, sőt még Paul Heysével is 16 lapon foglalkozik.

Magyar munkákban hasonló aránytalansággal nem találkozunk, sem egyes korokat a többiek rovására, sem a nagy írókat a kisebbek mellőzésével nem tárgyal tudományunk aránytalanul bőven. Mindössze azt lehetne felemlítenünk, hogy a 67 utáni irodalmi élettől bánt mostohábban, részint mert iskolai használatra szánt művekben valóban el lehet hanyagolni irodalmunknak legújabb korát, részint mert a legújabb irodalmi jelenségek mellőzését elvi alapon is meg lehet okolni. Úgy gondoljuk azonban, s erre a kérdésre alább még visszatérünk, hogy ma már elérkezett az ideje e korszak tárgyalásának is, azért kézikönyvünkben a kiegyezés utáni irodalommal, mely mind máig nem részesült a kellő tudományos megvilágításban, az eddigiek-nél behatóbban kívánunk foglalkozni.

VI. Az így elkészítendő mű rendeltetése szerint nem a művelt közönség, hanem a szakemberek követeléseit tartván szem előtt, az *előadás* művészi voltát nem tartja elengedhetetlen feltételnek. A szigorúan tudományos és a művészi előadás ugyan nem állanak természetüknél fogva ellentétben, s kézikönyvünk — a mennyire dolgozó társainktól telik — törekedni fog a nyelvbeli előadás magasabb színvonalára, mégis természeténél fogva inkább az előadás egyszerűségét, a tények megállapítására, az ítéletek kimondására szükséges világosságot, szabatos-

¹ V. ö. id. művének IV. kötet 500. l.: „Elmondani, mi bírand maradandó becsesél mindabból, a mit a tizenkilencedik század két első harmada a szellemi téren teremtett: erre nem érzem magamat jogosítva. Senki sem részrehajatlan kora íróival szemben.“

ságot és határozottságot tartja megvalósítandónak, egyformán őrizkedve a homályosságba vagy szárazságba vezető szűkszavúságtól és a szélesebb, messzevivő fejtegetésektől. Könyvünk sem pusztán nomenclatura nem akar lenni, a milyenné Koberstein *Grundrisse* gyakran válik, mikor a szöveg csak a nevek pusztán egymásutánját adja, s a jegyzetek az írók munkáinak címét, rövid tartalmát és jellemzését, sem népszerűsége törekvő, kényelmesen haladó mesélgetés, mint sokszor Petit de Julleville irodalomtörténete.

VII. A részletekre térve mindenek előtt meg kell jegyeznünk, hogy ilyen korai stadiumban, az előkészítő munkálatok legelején, még csak közelítő pontossággal sem lehet olyan tervet nyújtani, a mely az idő haladtával lényeges változásokat ne szenvedne. El kell tehát készülni arra, hogy midőn a rendszeres munka megindul, nemcsak elvi, hanem gyakorlati követelmények módosító hatását is érezni fogjuk. Így tehát csak egészen általánosságban igyekszünk egy pár, a tervünket érdeklő részletkérdést megoldani. Ilyenek:

1. a munka *tervrajza*, fölosztása *korszakokra* s ezek alapján *kötetekre*. Alapvető föladat, melyet közmegelegedésre megoldani szinte lehetetlen, már azért is, mert az irodalom, mint szerves egész, folytonos, soha meg nem szünő életet él, a melyet csak utólag, önkényüleg darabolunk nagyobb részekre. Nem az irodalom *oszlík* korszakokra, hanem mi *osztjuk* föl, s már ebben a *mi*-ben benne van az eljárás subjectív s épp azért ingadozó volta, úgyannyira, hogy az irodalomtörténészek a fölosztás szempontjában sem tudtak megegyezni, sőt egységes principiumot is nehéz találni a fölosztásra. Másrészt az írók nagy részének sem élete, sem működése nem szorítható egy-egy korszak keretébe s ez újabb forrása a nehézségeknek.

Külföldi irodalomtörténetekben gyakori, hogy a nehézségeket megkerülik s az irodalom életét századok szerint tagolják. Ez az eljárás különösen a román népeknél szokásos s megtalálható úgy a szigorúan tudományos munkákban (p. o. a három említett rendszeres nagy olasz irodalomtörténetben, Villariében, Vallardiében és Bartoliében), mint népszerű előadású művekben (Petit de Julleville). A századok szerint való elhatárolás újabbban már a németek között is hódít (p. o. Bartels idézett történeti és bibliographiai munkája), de semmiféle tudományos érveléssel nem igazolható. Teljesen külső fölosztás, s azonkívül a nehézségeken egyáltalán nem segít.² Nálunk soha sem volt

² A századok szerinti fölosztás tarthatatlanságát és czélszerűtlenségét röviden, de igen meggyőzően kimutatja Brunetière id. *Manueljének Avertissementjében*.

divatban s már a legrégebbi irodalomtörténetiróink, Pápay Sámuel és Mailáth János gróf, tudományosabb alapon tárgyalták irodalmunk történetét, s Toldytól kezdve a korszakokra való tagolásnak határozott hagyománya alakult ki. Ily körülmények között legalkalmasabbnak látszik nem térni el a hagyományos keretektől és elnevezésektől s irányadóul venni a leglogikusabb és épp azért legelterjedtebb fölosztást, Beöthy Zsoltét, avval a kis változtatással, hogy a részek arányossága kedvéért, a mit a kötetekre való fölosztás tesz kívánatosná, irodalmunk régebbi korszakait, a hol kevés még az anyag, nagyobb mértékben foglaljuk össze, az újabbat, a hol az anyag szerfölött megbővül, inkább szétbontjuk s evvel elérjük azt is, hogy az irodalom életét egységes elv szerint osztjuk föl: választó vonalul jelentős politikai eseményeket állítunk.

Jól tudjuk, hogy a természetes eljárás az volna, ha az irodalom életét a legjelentősebb irodalmi események ideje szerint bontanók korszakokra, mert a mint Brunetiére kifejtette id. *Manueljében*: „à vrai dire, les *Époques littéraires* ne doivent être datées que de ce que l'on appelle des événements littéraires“. Elméletben igaz, gyakorlati megvalósítása azonban leközdhetetlen nehézségekbe ütközik, s tudomásunk szerint nem is tett más komoly tudós abban az irányban kísérletet, mint Gervinus (id. művében) és maga Brunetiére. A mi irodalmunkra vonatkozólag ennek a követelésnek megvalósítása egyáltalán nem kecsegtet sikerrel. E helyett — elfogadva Beöthy Zsolt okfejtését — mivel a nemzet sajátos gondolat- és érzésvilágának kialakulására a politikai események döntő hatással vannak, s az irodalom, mint a nemzet életének leghivebb tükre, tartalmát, irányait a szerint változtatja, a hogyan változnak a politikai viszonyok, jogosnak tartjuk, ha irodalmunk életében is a nemzet életébe mélyen benyúló politikai eseményeket választjuk nyugvópontul. Irodalomtörténetírásunkban ez különben sem újság, ezt az elvet vallotta és hirdette már az a munka is, mely legelőször tárgyalta komoly kritikával irodalmunk fejlődését, Mailáth grófnak *Übersicht der magyarischen Poesie*-je, s azóta irányadónak fogadta el irodalomtörténetírásunk.

Ezen az alapon irodalmunk fejlődését hat korszakra osztjuk s kézikönyvünknek hat kötetre tervezzük.

I. kötet. Középkor és renaissance, 1526-ig.

II. kötet. Politikai és vallási harcok kora. 1526—1711.

III. kötet. A nemzeti szellem elernyedésének és följulásának kora. 1711—1825.

IV. kötet. A reform kor. 1825—1849.

V. kötet. Az absolutismus kora. 1849—1867.

VI. kötet. A legújabb kor. 1867-től.

Az I—III. kötet a felőlet időközök hosszabb tartama következtében esetleg két-két kisebb részre tagolható: I. 1. Pogány kor, 2. keresztény középkor a renaissance-szal; II. 1. A reformatio, 2. az antireformatio kora; III. 1. Nemzetietlen kor, 2. a felújulás kora.

Gyakorlati szempontból czélszerűnek tartjuk a fentebb vázolt hat, ill. kilencz korszak keretébe elhelyezett anyagot kisebb fejezetekre, ezeket ismét §-okra osztani, a mit azonban majd a szerkesztő és munkatársak közös munkával állapítanak meg.

Az egyes kötetek terjedelmét hozzávetőlegesen 35—45 ivre tervezzük.

A közbüleső négy kötet (II—V.) anyagára vonatkozólag egyelőre bővebb tájékoztatásra nincs szükség, legfőllebb azt kívánók megemlíteni, hogy Aranyt és Tompát, mivel működésüknek súlypontja inkább a szabadságharcz utáni korba esik, az V. kötetben, az absolutismus korában, kívánók tárgyalni. Az I. és a VI. kötet anyagára vonatkozólag azonban már itt meg kell állapodnunk, mily mozzanattal kezdjük meg s milyen korhatárral fejezzük be az irodalom történetének tárgyalását. A *kezdet* megállapítása kevesebb nehézséget okoz. Természetes követelménynek tartjuk, hogy rövid irodalomtörténet-elméleti bevezetés után, mely alapvetésül az irodalomtörténet fogalmát, körét, anyagát, módszereit állapítja meg, a mű kiinduló pontjául a magyar nemzet eredetéről és vándorlásáról szóló ismereteink összefoglalása s evvel kapcsolatban a magyar nyelv származásának, rokonságának vizsgálata fog szerepelni, úgy a mint az összehasonlító nyelvtudomány és folklóre terén eddig elért eredmények lehetővé teszik. Ehhez fűződik majd mondáinknak s az azokat megőrzött krónikáknak méltatása s folytatólagosan a codex-irodalom, úgy hogy még a történelmi sorrend sem bomlik meg.

Meddig vigyük azonban az irodalom jelenségeinek tárgyalását? Alkalmas *határpontot* sem nemzetünk történeti fejlődésében, sem irodalmunk életében nem találunk: 67 óta nemzeti szempontból jelentős változást nem értünk meg, fejlődésünk egyenletes, nagyobb hullámokat nem vet, az egyetlen fontos irodalmi esemény pedig, Arany János halála, egyrészt nem elég természetes választó vonal, másrészt már messze is esik tőlünk, úgy hogy ezen az időponton okvetetlenül túl kell mennünk. Mégis, mivel jogos az a követelés, hogy — a mennyiben lehetséges — valamely határozott évszámot vagy eseményt állítsunk fejtegetéseink zárókövéül, a milleniumi esztendő (1896) jelölhetnök meg ilyenül, zsinórmértékül elfogadhatva e mellett azt az elvet, a mely Beöthy Zsoltot vezette *A magyar irodalom-*

történet kis tükrének korbeli elhatárolásában, hogy azokon az írókon kívül, a kiknek élete vagy fejlődése lezárult, az élők közül azokat is bele lehet vonni a tárgyalásba, a kiknek egyénisége kialakult, s ha van is remény, hogy további működésük még emelkedő irányú lesz, eddigi munkásságuk alapján is végleges ítéletet lehet róluk mondani (p. o. Endrödi, Herczeg). A legújabb költői irányzatok s a legfiatalabb költői nemzedék mindenesetre tárgyalásunk körén kívül marad.

2. Annál a szoros kapcsolatnál fogva, mely — a mint fentebb is utaltunk rá — a nemzet politikai élete és szellemi fejlődése között fönnáll, s a mely az irodalmat, mint a nemzeti szellem leghatározottabb, legbeszédesebb kifejezőjét fölbonthatatlan szálakkal odafűzi a nemzet *politikai- és cultur-történetéhez*: e két tényezőt mindenütt a szükséges figyelemben részesítendőknek tartjuk. Nem az a szándékunk, hogy önálló politikai- vagy culturtörténeti czikkeket iktassunk az irodalom elbeszélő és értékelő tárgyalásába, nem is olyan széles mederű, egész culturtörténeti fejtegetéssé kibővülő előadást akarunk, mint a melyet Toldy nyújtott a régi magyar irodalomnak két kötetes történetében (1851), s a mely éppen a rendkívül részletes művelődéstörténeti háttér következtében az irodalomtörténetet szinte megfosztja az önállóságától s a culturtörténet egy fejezetévé süllyeszti. Az irodalmi jelenségek tárgyalását korszakonként rövid, határozott, jellemző korpéppel kívánjuk bevezetni, vagy minden korszakot egygyel-egygyel, vagy — s ez már másrendű, szinte technikai kérdés — szükség szerint többel. Nem elnagyolt, általánosságokban mozgó, inkább szép, mint tanulságos korrajzra gondolunk, hanem olyanra, mely a kornak mélyreszántó, az irodalmat irányító eseményeit, a művelődés tényezőinek állapotát és hatását az irodalomra összeállítja s kapcsolatukat kimutatja. Ez a korrajz az irodalom rajzának megadja a természetes keretet, azt a milieut, a melyből az irodalom a valóságban is kinő. Irányadóul Beöthy iskolai célra szánt irodalomtörténetét vehetjük, mely „Közállapotok“ czime alatt ezt a gondolatot következetesen keresztül vitte.

3. Erről a korszakok tárgyalásának élén álló milieu-rajzról a tulajdonképeni irodalomtörténeti tárgyalásra alkalmas átmenetül rövid *áttekintést* lehet adni magának *az irodalomnak életéről*, fejlődéséről az illető korszakban, azokról a czélokról, irányokról, melyeket az írók maguk elé tűztek, azokról az eszközökről, melyekkel czéljaikat meg akarták valósítani. Nem olyan terjedelmes áttekintésre gondolunk, a melyent Bartels ad id. irodalomtörténeti művében minden korszak elején. Az ő hosszúra nyúlt „Übersicht“-jei, melyekben egy-egy korszak irodalmi életéről beszámol, nemcsak terjedelemben majd olyan vagy éppen olyan

nagyok, mint az őket nyomon követő részletes tárgyalások,¹ hanem éppen terjedelmük által még a könyve egységét is megbontják, arról nem is szólva, hogy a fogyatékos életrajzi és bibliographiai adatokat az „Übersicht“-ben közli, a mikor az író működését futólag érinti, s nem a részletes tárgyalás során.

A mi áttekintésünk evvel szemben, nevének megfelelően, csak a jellemző vonások rövid összeállítása. Nem előlegez a tárgyalásból semmit, csak azt előkészíti, olyanformán, mint Gervinus id. művének „Überblick“ vagy „Allgemeines“ című fejezetei. Valamint a történeti korrajz keretében azt kell kifejezteni, mit vett az irodalom a kortól, itt viszont meg kell állapítani, mit adott neki. Így az irodalomra vetett futó pillantás kiegészíti a nemzeti irodalom kapcsolatát a kor politikai, társadalmi, erkölcsi, vallási és tudományos állapotával.

4. Mivel továbbá a magyar irodalom a *magyar nyelv* formái között jut kifejezésre, s így a nyelv a kifejezésnek legfontosabb, az irodalomnak egyetlen eszköze, különös gond fordítandó a nyelv történelmi fejlődésére, a mint ezt a stylus, a mérték, a különböző művészi formák feltünése és kialakulása folytán a különböző irodalmi műfajokban érvényre jut. A nyelv fejlődésének, a különféle stylusok és versmértékek kialakulásának tárgyalását, czélszerűen bele lehet olvasztani az irodalom életének általános jellemzésébe.

5. A másik kapcsolat, mely az irodalmi alkotásokra nézve jelentős, a mű kapcsolata az író egyéniségével. E ponton merül föl a következő részletkérdés: miként értékesítse kézikönyvünk az írókra vonatkozó s eddig felkutatott *életrajzi adatokat*.

A fődolog, hogy az írók életrajzát vázolnunk kell, azt gondolhatnók, nem is lehet kérdéses. És mégis vannak irodalomtörténeti művek, p. o. Bartelsé, melyek jóformán egyáltalán nem adnak életrajzot, hanem megelégszenek a születés és halál évének egyszerű közlésével, legföllebb a legnagyobbaknál vázolják egyik-két szóval nem is annyira pályájukat, mint inkább fejlődésüket.² Evvel szemben álláspontunk határozott: ragaszkodunk az életrajz vázolásának szükségességéhez. Csak arra nézve kell megállapodásra jutnunk, milyen *módon* illesztjük bele a tárgyalásba az írók életének rajzát s milyen *mértékben* tárgyaljuk pályájukat.

Művészi szempontból kétségkívül az a legértékesebb feldolgozó *mód*, hogy nem tépve szét az író élete és működése között a kapcsolatot, a kettőt együtt, párhuzamosan nyújtjuk,

¹ P. o. a „Sturm und Drang. Die Klassik“ címet viselő fejezetben az „Übersicht“ 70., a részletes tárgyalás 100. l., az I. fejezet („Volks, geistliche und ritterliche Dichtung“) mindkét részben egyformán 57. l.

² Így jár el gyakran Gervinus is.

mert — különösen lyrikusoknál — a költő életének eseményei nemcsak anyagot nyújtanak költészetüknek, hanem egyszersmind költészetük magyarázatául is szolgálnak. Ez az eljárás azonban, a milyen helyén való monographikus tárgyalásoknál, olyan veszedelmes lehet, ha a munkának, mint a mienknek, egyik főkövetelménye a rendszeresség. Nemcsak a könnyű eligazodást, az adatok föltalálását nehezíti meg, de éppen, mert a munka több dolgozó társ együttműködésének eredménye lesz, az ilyen, a subjectivismusnak tág teret engedő eljárás nagyon veszélyezteti a munka szellemének egységét. Czélszerűbbnek látszik a kevésbbé művészi, de rendszeresebb módot követni, az életrajzot és a méltatást különválasztani.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy azokat akarjuk követni, a kik a kettőt nemcsak különválasztják, hanem széjjel is tépik. Így járt el Toldy, a ki rövid előadású irodalomtörténetében az életrajzokat, a mikor nem elégszik meg egyszerű utalással irodalomtörténeti olvasókönyvére, a fejezetek végén, az írók működésétől teljesen elválasztva, rideg szárazsággal közli s a takarékosabb szedéssel is jelzi, hogy az életrajzot csak függeléknek tekinti. Egy lépéssel tovább megy a helytelen irányban Koberstein, a ki *Grundriss*ében az életrajzokat a jegyzetek között adja, a többi magyarázó és utaló jegyzettel vegyest s ezáltal technikai szempontból is megrontja könyvét, mert gyakran egy-egy lapon csak két-három sor a szöveg, a többi jegyzet. Eljárásának elhibázott voltát már Bartsch is átlátta, a ki átdolgozván Koberstein művét az újabb kiadásokban az életrajzi adatokat beledolgozta a szövegbe. Még különösebb U. A. Canello eljárása a Villari szerkesztette olasz irodalomtörténet III. kötetében. Művének egyik fejezetében „Biografie di litterati italiani“ czím alatt sorra közli a korszakában jelentékenyebb szerepet játszó hat író életrajzát — a kisebbekre ügyet sem vet — a következő fejezetekben pedig műfajok szerint méltatja az egész korszak irodalmi termését, úgy hogy az életrajz és a méltatás között nemcsak kapcsolat nincs, de még utalás sem egyiknél a másikra.

Ezeknek az elkülönítő törekvéseknek forrása kétségekivül az, hogy az írók munkájuknak inkább aesthetikai, mint irodalomtörténeti felére fordítottak gondot s iparkodtak megszabadulni minden philologiai balasztól, hogy a tárgyalás folyamatosságát és könnyedségét ne veszélyeztessék. Ezáltal azonban az életrajz szinte elveszítette jogosultságát, fontosabb vagy alárendeltebb helyet foglalt el, mint a melyre számot tarthat: önmagáért szerepel vagy pusztán járulékos.

Mi evvel szemben megadjuk neki az őt megillető jogot és helyet, előrebocsátjuk, hogy a munkásság ismertetése életrajzra, miut szilárd alapra, épüljön, az utóbbi az előbbit magya-

rázza.¹ Sőt tovább megyünk. Ha az írók életének és működésének elkülönítését általánosságban czélszerűnek is tartjuk, egyes esetekben el lehet térni tőle, ha az író pályája vagy mozgalmassága vagy hosszabb tartama által természetszerűleg több szakaszra különül s az egyes szakaszokban működésének irányai is eltérők. Ezt az eljárást azonban csak kivételes, megokolt esetekben alkalmaznók, nehogy a két rész összekapcsolása tekintetében olyan tarka legyen a kézikönyvünk, mint Petit de Jullévillenek egyébként is igen rosszul szerkesztett irodalomtörténete, a melyben a munkatársak önkénye minden egységes elvet lábbal tipor.

A másik fontosabb kérdés, a *mérték* kérdése, talán könynyebben megoldható: milyen legyen az életrajzoknak relativ, a tárgyaláshoz arányított terjedelme. Mivel az írók pályájának ismerete első sorban működésük megértetésére szükséges, azt gondoljuk, hogy az életrajzoknak nem kell nagyon terjedelmeknek lenni. A kisebb költői egyéniségeknél, a hol éppen egyéniségüknek kevésbé jellemző, szintelen voltánál fogva a kapcsolat is kevésbé fontos, elég, ha csak a legfontosabb adatokra terjed ki s úgyszólván egy-két sorban összeszorítható, de természetesen itt sem Petit de Jullévilleék módján, a kiknek művében p. o. Musset és Alfred de Vigny életének eseményeiről egy szó sincs, csak lelki fejlődésükről egy pár megállapítás, Béranger életét pedig a nyolcz kötetes munka három adatba szoritja össze: 1780—1857, *parisien*. A többieknél is kerülendő az aprólékosság és túlságos részletezés. Szóval talán eltaláljuk a leghelyesebb mértéket, ha azt követeljük, hogy az életrajzok abban a keretben mozogjanak, mint a meglévő nagyobb szabású összefoglaló irodalomtörténeteinkben. Mivel kézikönyvünk az eddigi-eknél jóval terjedelmesebbnek készül, de az életrajzok viszont nem növekszenek meg evvel arányosan, az arány egészen más, de véleményünk szerint nem lesz helytelen.

6. Végül a kézikönyv *munkatársainak* összeválogatása és a kötetek megjelenésének *időpontjára* vonatkozólag kellene tájékoztatni az Irodalomtörténeti Bizottságot. Mind a két kérdés azonban olyan természetű, hogy a kiküldött albizottság még nem tartja őket éretteknek a döntésre. Különben is az előbbi az utóbbi megoldása nélkül nem dönthető el, a munkatársak kiválasztását viszont az albizottság, mint nem a saját hatáskörébe

¹ A kettő kapcsolatát igen szépen fejtegeti U. A. Canello id. mű előszavában. „Ora siccome gl' ideali del poeta... derivano dalla realtà presente o passata della vita, sono anzi la vita stessa o trasfigurata dalla fantasia... riesce impossibile spiegare da un lato la formazione e lo svolgimento di questi ideali... senza dar insieme un chiaro concetto della realtà della vita che li promove...“

tartozót, arra kívánja háritani, a kit majd az Irodalomtörténeti Bizottság a szerkesztéssel megbíz. Ez alkalommal csak azt a meggyőződésünket fejezzük ki, hogy az irodalomtörténetnek jelenlegi munkásai között elég nagy számmal vannak kipróbált szakférfiak, a kikre nyugodtan rá lehet bízni a kézikönyv elkészítését. De ki kell jelentenünk azt is, hogy midőn ilymódon a magunk részéről elérkezettnek és alkalmasnak tartjuk az időt egy ilyen nagyterjedelmű, szigorúan tudományos irodalomtörténet elkészítésére, csak úgy remélhetjük e nagyobbszabású terv valóra válását, ha mindazok, a kik tehetségüknél fogva és eddigi munkásságuk alapján hivatottak a munkából részt kérni, rendelkezésünkre bocsátják szellemi erejüket, rászánják idejüket, s ha a dolgozó társak áthatva a vállalt feladat nagy jelentőségétől, tudományos szükségességétől, hűzágpótló voltától, vállalkozásunkat publicum bonumnak tekintik s teljes tudásukat, legjobb igyekezetüket beleviszik a munkába. Az legyen a főtörekvésünk, hogy olyan munkát alkossunk, a melyhez minden szakember legelőször fordul, akár tájékozódni kíván valamelyik irodalomtörténeti kérdésben, akár új kutatásokra vállalkozik. Ily kézikönyv, reméljük, korszakot fog alkotni a magyar irodalomtörténet-írásban — de csak akkor szabad létrejönnie, ha ez a korszakalkotó volta biztosítva van. Ennek pedig legfőbb biztosítéka a munkatársak kiválósága és önzetlen tudomány-szeretete.

Császár Elemér.

A M. Tud. Akadémia jegyzőkönyvei.

TIZENÖTÖDIK AKADÉMIAI ÜLÉS.

A II. osztály n e g y e d i k ü l e s e.

1911 április 3-án.

PLOSZ SÁNDOR osztályelnök elnöklote alatt jelen voltak *az illető osztályból*: Berzeviczy Albert t. t. — Békefi Remig, Concha Győző, Csánki Dezső, Fejérpataky László, Földes Béla, Gaal Jenő, Hampel József, Ortway Tivadar r. tt. — Angyal Dávid, Aldásy Antal, Barabás Samu, Bernát István, Borovszky Samu, Kollányi Ferencz, Kunz Jenő, Magyary Géza, Mahler Ede, Medveczky Frigyes, Pauler Ákos, Tagányi Károly, Réiner János, Voinovich Géza l. tt. — *Más osztályokból*: Gr. Széchenyi Béla t. t. — Goldziher Ignác, Heinrich Gusztáv r. tt. — Gombocz Zoltán, Gyomlay Gyula, Melich János l. tt. — Jegyző: Pauer Imre osztálytitkár.

84. PAULER ÁKOS l. t. felolvassa: „A logikai alapelvek elméletéhez“ cz. székfoglaló értekezését. — Levelező tagsági oklevelének kiadása határozatik.

85. BARTFAI SZABÓ LÁSZLÓ, mint vendég, bemutatja „A gróf Széchenyi-család ősei“ cz. dolgozatát.

86. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére ORTVAY TIVADAR r. és MEDVECZKY FRIGYES l. tagot kéri föl.

TIZENHATODIK AKADEMIAI ÜLÉS.

A III. osztály negyedik ülése.

1911 április 24-én.

ENTZ GÉZA osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak *az illető osztályból*: Daday Jenő, B. Eötvös Loránd, Fröhlich Izidor, Horváth Géza, Ilosvay Lajos, Klein Gyula, Koch Antal, Kövesligethy Radó, Krenner József, Lengyel Béla, Mágócsy-Dietz Sándor, Rados Gusztáv, Réthy Mór, Szily Kálmán, Tangl Ferencz r. tt. — Buchböck Gusztáv, Bugárszky István, Déchy Mór, ifj. Entz Géza, Fejér Lipót, Galgóczy Károly, Hutyra Ferencz, Klupathy Jenő, Kürschák József, Lörenthey Imre, Onodi Adolf, Rátz István, Schafarzik Ferencz, Szarvasy Imre, Tötössy Béla, Zemplén Győző, Zimányi Károly l. tt. — *Más osztályokból*: Csánki Dezső, Heinrich Gusztáv, Némethy Géza, Ortvay Tivadar, Pauer Imre r. tt. — Jegyző: König Gyula osztálytitkár.

87. SZARVASY IMRE l. t.: „Gázreakciók elektromos lángokban“ (Székfoglaló).

88. DADAY JENŐ r. t.: „A mermithida-család édesvízi fajainak ismeretéhez.“

89. RICHTER ALADÁR részéről: „Egy új Schizoea“, előterjeszti Klein Gyula r. t.

90. KÖVESSY FERENCZ részéről: „A növényi szőrök nitrogen-asszimilálási képességéről“, előterjeszti Mágócsy-Dietz Sándor r. t.

91. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére DADAY JENŐ és KLEIN GYULA r. tagot kéri föl.

TIZENHETEDIK AKADEMIAI ÜLÉS.

Ötödik összes ülés.

1911 április 24-én.

BERZEVICZY ALBERT akadémiai elnök úrelnöklete alatt jelen voltak: Concha Győző, Csánki Dezső, Daday Jenő, Entz Géza, b. Eötvös Loránd, Fröhlich Izidor, Gaal Jenő, Goldziher Ignác, Hegedűs István, Ilosvay Lajos, Klein Gyula, Koch Antal, König Gyula, Kövesligethy Radó, Krenner József, Lengyel Béla, Mágócsy-Dietz Sándor, Méhely Lajos, Némethy Géza, Ortvay Tivadar, Pauer Imre, Rados Gusztáv, Réthy Mór, Simonyi Zsigmond, Szily Kálmán, ifj. Szinnyi József, Vargha Gyula r. tt. — Angyal Dávid, Áldásy Antal, Borovszky Samu, Buchböck Gusztáv, Déchy Mór, ifj. Entz Géza, Fejér Lipót, Ferdinandy Géza, Galgóczy Károly, Gombocz Zoltán, Hutyra Ferencz, Kürschák József, Lörenthey Imre, Mahler Ede, Négyesy László, Pauler Ákos, Rátz István, Reiner János, Schafarzik Ferencz, Szarvasy Imre, Tangl Károly, Tuzson János, Voinovich Géza, Wertheimer Ede, Zemplén Győző l. tt. — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtítkár.

92. Elnök úr megnyitja az ülést és szívélyesen üdvözlí a Wodianer-jutalommal kitüntetett személyesen megjelent tanfífiakat, kiknek a jutalomdíjat következő szavak kíséretében adja át:

Az Akadémia örömmel üdvözlí körében azokat az érdemes tanfífiakat, kiket néptanítóink jelesei közül, a tanítótság országos képviselőletének meghallgatásával, az ez idei jutalommal való kitüntetésre kiszemelt. Akadémiánk hálás a nemeslelkű alapítónak, hogy rendelkezésével módot nyújtott nekünk a népoktatás iránti érdeklí.

désünk s az abban elért sikerek iránti elismerésünk kifejezésére. Mert hármily távol látszik állani az Akadémia a népiskolától, végeredményben mégis közös célt is szolgálnak. Az Akadémia földadata a tudomány művelése és továbbfejlesztése a legmagasabb fokon, ámde a tudomány ily művelése csak ott nyugszik szilárd alapokon, a hol széleskörű népműveltség szolgál támaszául, mert csak ott becsülik meg a tudományt és annak művelőit s a tudomány igazságai is csak ott hatolnak be üdvösen a nép szélesebb rétegeibe. Nekünk tehát méltányolnunk kell azokat, kik a népoktatás rögzös pályáján szereztek kiváló érdemeket s örömmel hajtjuk meg előttük az Akadémia zászlóját.

Elnök úrnak élénk tetszéssel fogadott szavaira Orsovszky Gyula nyiregyházi igazgató-tanító a következő szavakban fejezi ki köszönetét:

„Nagyméltóságú Elnök Úr! Tisztelt Akadémia! Mindenkor tudatában voltam, de különösen ma, ez ünnepélyes alkalommal érzem, hogy nem lehet kedvesebb s eredményében boldogítóbb, mint az ifjúság értelmének képzése, lelkükben a benső vallásosság, önzetlen hazafiság és megbízható becsületesség érzelmének fejlesztése, ápolása.

A magyar néptanítónak e szép és magaslatos hivatás életfeladata, melyet valódi sikerrel csak akkor oldhat meg, ha munkásságát nemcsak az iskola körén belül, de azon kívül a társadalmi életben is érvényesíteni igyekszik.

Hogy én ily értelemben törekedtem s törekszem tanítói hivatásomnak megfelelni, azt büszkén vallom. De hogy három évtizeden át kifejtett fáradozásomnak megvolt-e a kívánt eredménye, azt előljáróim feladata elbírálni, kik közvetlen szemlélői köztevékenységemnek és a kik engem e magas helyről jövő kitüntetésre érdemesnek találtak.

Midőn a reám nézve úgy anyagi, mint különösen erkölcsi tekintetben nagy értékű jutalmat átvesszem, hálás kegyelettel adózom a nemeslelkű alapító, báró Wodianer Albert emléke iránt, ki alapítványának kamataival a nevelőoktatás szent ügyének szolgálatában álló néptanítókat jutalmazni kívánta.

A Magyar Tudományos Akadémia tekintetes tudós testülete pedig, hogy szerény tanítói munkásságomat jutalomra itéli s engem mai közgyűlésének színe előtt kitüntetni kegyesen méltóztatott, fogadja leghálásabb ószinte köszönetemet.

Azt a nemes munkát, melyet eddig Isten dicsőségére s szeretett hazám népoktatásügyének javára teljesítettem, míg erőm engedi, ezután is önzetlennél, híven, teljes odaadással igyekszem szolgálni.“

Utána MIHÁLY GÁBOR besztercei igazgató-tanító a következő beszédet mondta:

„Nagyméltóságú Elnök Úr! Mélyen tisztelt Tudós Társaság! A már néhai báró Wodianer Albert által néptanítói jutalmazásra lett fejedelmi alapítvány kamatainak egyikét midőn átvesszem: én is a legmélyebb hálámot és köszönetemet fejezem ki, a miért ezen nagy jutalom egyikével a mélyen tisztelt Tudós Társaság az én csekély személyemet is kitüntetni, munkásságomat megjutalmazni kegyeskedett.

28 éve szolgálom édes hazám tanügyét. És már 25 éve, hogy egy helyen, az ország keleti határszélén, erős nemzetiségek közé beékelve munkálkodom. De jutalomra sohasem gondoltam, mert olyan helyzetben és körülmények között, mint a milyenbe ezélt 25 évvel én jutottam: a hazáját igazán szerető, jutalomra nem gondolhat. Az olyant csak egy czél vezetheti, az, a mi engem is vezetett: édes hazám javára dolgozni!

A Székelyföldről, az édes magyar nyelven kívül mást nem beszélve, kerültem Beszterce városába. Mikor 25 évvel ezelőtt meg-

érkeztem, a vendéglőben tolmács útján kaptam hajlékot és ebédet. A kereskedésekből üres kézzel jöttem ki, mert az én magyar beszédemet senki sem értette. Az állami iskola teljesen idegen ajkúakkal volt tele és én ezeket látva, azt hittem, hogy nem vagyok Magyarország. Szívemet egy fájdalmas érzés fogta el, de nem csüggedtem, hanem elhatároztam, hogy dolgozni fogok és azóta csüggedés nélkül, állandó kitartással dolgozom! Hogy mit tettem, nem szándékozom előszámlálni, csak azt említem föl, hogy munkásságom úgy látszik többfelé meglepedést keltett, mert az E. M. K. E. már háromszor, közoktatásügyi kormányom kétszer tüntetett ki. A vármegyei általános Tanítóegyesület pedig a tanítóegyesületi életben kifejtett munkásságomat aranytollal jutalmazta s most elnyertem a tanító számára létező legnagyobb jutalmat.

Mélyen tisztelt Tudós Társaság! Ezen jutalom nagy örömmel tölt el; de nem az összegnek nagysága, hanem azért, mert ebben egy nagy erkölcsi kitüntetést látok. De örülök és boldogsággal tölt el engem azon körülmény is, hogy ma Beszterce városában mindenütt és majdnem mindenki vel lehet magyarul beszélni, ott ma nincs szükség tolmácsra, mert ott ma majdnem mindenki érti és használja is a magyar nyelvet és boldog vagyok, hogy ebben egy kis részem nekem is van.

De ebben a kitüntetésben én az erdélyrészi hazafias tanítóság kitüntetését is látom, annak a hazafias tanítóságnak, a kik ott a keleti határszélen őrt állva hasonló munkásságot fejtenek ki. Ennek a tanítóságnak mindenike érdemes a jutalomra és én ezekkel a tanító testvérekkel e jutalmat megosztani kívánom. De mivel mindeniknek nem adhatok, ezért 500 koronát felajánlok az erdélyrészi tanítóság által Kolozsvárt nagy nehézségek között fenntartott tanítói leányotthon javára!

Az én jutalmam legyen az erdélyrészi hazafias tanítóságnak is a jutalma. Az elismerés ezen koszorújának illata szálljon a tanítók kolozsvári leányotthonára. Töltse be annak termeit s tegye lakóit boldoggá és meglegedettekké.

Mély alázattal kérem tehát Nagyméltóságodat, kegyeskedjék e jutalomból 500 koronát visszafogadni s eljuttatni a tanítók kolozsvári leányotthona Igazgatóságához.

Hogy mindezeket megérhettem, ezért hálát adok az Istennek, e kitüntető jutalomért pedig még egyszer hálás köszönetet mondok a mélyen tisztelt Tudós Társaságnak s legyen áldott emléke a nagy Alapítónak!

A kitüntetett tanférfiaknak szavai általános nagy tetszéssel fogadtatnak.

93. Főtitkár jelenti, hogy a korán elhunyt jeles képzettségű romanista, dr. HERNÁDI MÓR özvegye, f. évi április 22-én kelt levelében férjének értékes könyvtárát a M. Tud. Akadémiának adományozza. A könyvtár, főleg a román philologia körébe eső munkákban igen gazdag és értékesen egészíti ki a M. T. Akadémia könyvtárának állományát. — A legmelegebb köszönettel fogadtatik.

94. A Képzőművészeti Társulat elnöksége a következő levelet intézte az Akadémia elnökéhez:

„Nagyméltóságú Elnök Úr! Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat a múlt hóban töltötte be fennállásának ötvenedik esztendejét és nemcsak itthon, de messze a haza határán túl is ismeretes, hogy ezalatt a félszázad alatt a magyar képzőművészetek nagygyá fejlesztése körül maradó érdemeket szerzett

A mikor ezt a ténny örömmel megállapíthatjuk, nem feledkez-

hetünk meg a nemzet másik hatalmas s Társulatunkkal testvér culturintézményéről, a Magyar Tudományos Akademiáról, a mely, mint Társulatunk, szintén önjerejéből nőtt nagygyá és áldásos működésével hirt és dicsőséget szerzett a magyar tudománynak szerte a világon.

Ünnepünkön ezért hódolattal hajtjuk meg Társulatunk lobogóját a Magyar Tudományos Akadémia előtt és megkérjük Nagyméltóságú Elnök Urat, hogy a jubileumra veretett emléklakettünket az Akadémia részére szívesen fogadni és annak gyűjteményében megőriztetni szíveskedjék.

Budapest, 1911 április hó 23. — Hazafias tisztelettel ANDRÁSSY elnök. — Meleg köszönettel fogadtatik.

95. A B. G. Teubner lipcei kiadóczég f. április 12. kelt levelében melegen köszöni az Akadémia üdvözlétét a czég jubileuma alkalmából. — Tudomásul van.

96. Meghívók érkeztek: a IX. Országos Gazdasági Congressustól május 6—8. tartandó közgyűlésére, melyen Gaal Jenő r. t. fogja képviselni Akademiánkat; — a nagyszabeni Petőfi-ünnepélyre április 23. (Ferencki Zoltán l. tag, l. alább 303. l.); — Fallmerayer I. Th. néhai akadémiai k. t. halálának félszázados ünnepére Brixen, április 26. (távirat ment); — a nemzetközi emberfajta congressusra, London, július 26—29. (Gr. Apponyi Albert t., Déchy Mór és Török Aurél l. tt.). — Tudomásul van.

97. Az Akadémia könyvkiadásában f. évi április hóban megjelentek: Akadémiai Értesítő. 256. füz. (1911. évf. 4. sz.) — Irodalomtörténeti Közlemények. XXI. évf. 1. füz. — Hadtörténelmi Közlemények. XII: 1. füz. — Ferencki Zoltán: Magyarai István az országokban való sok romlásoknak okairól. (Régi magyar könyvtár. 27. köt.) — Szádeczky Lajos r. t. Még egyszer a csiki székely krónikáról. (Székfoglaló.) (Történettud. Ertekez. XXIII: 1. sz.) — Vécsey Tamás r. t. Jánok és az 1569: 58. t.-czikk. (Történettud. Ertekez. XXII; 10.) — Pápay József l. t. Északi osztják nyelvtanulmányok I. (Ugor füzetek. 15. sz.) — Tudomásul van.

98. Az Akadémia könyvtára április hóban a következő adományokat kapta: 1. Endrödi Sándor l. tagtól: Petőfi. napjai a magyar irodalomban. — 2. Dr. Bartók Györgytől: a) Az erkölcsi érték philosophiája; b) Gróf Széchenyi István gondolkozása. — 3. Dr. Persián Kálmántól: A lengyelfalvi Orbán bárók. — 4. Lukács Gézától: Egyesleges nemzetközi vámtarifaséma problémájához. — 5. A Schönherr Gyula emlékbizottságtól: Schönherr Gyula emlékezete. — 6. Az Orsz. Közművelődési Tanácstól: Jelentés 1909/1910. — 7. A sárospataki állami tanítóképző-intézettől: Értesítő 1909/1910. — 8. A belga kormánytól: Notes Ethnographiques sur les peuples communément appelés Bakuba etc. — 9. Silvano Gigantetól: Michele Vörösmarty. — 10. Arthur Macdonaldtól: a) Death penalty and homicide. — b) A plan for the study of man. — 11. Bourgeois Henriktől: La littérature finnoise. — 12. Zarándi A. G.-tól: Wer ist's? — Köszönettel fogadtatnak.

99. Elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére CSANKI DEZSŐ és LENGYEL BÉLA r. tagokat kéri föl.

Folyóiratok szemléje.

AZ EGYETEMES PHILOLOGIAI KÖZLÖNY márcziusi (III.) füzetét Riedl Frigyesnek a Társaság közgyűlésen felolvasott beszéde, *Katona Lajos emlékezete* nyitja meg. Érinti röviden Katona szereplését a Philologiai Társaságban, beszámol életéről és tanulmányairól, majd jellemzi tudományos működését s azokat az eredményeket, melyek e kutatás két főkörében, a középkori irodalom és a folklóre vizsgálatában elért. Befejezésül megállapítja, mi lesz a maradandó emléke Katona mesekutatásainak és összehasonlító irodalomtörténeti vizsgálódásainak. — Révay József befejezi régebben megkezdett dolgozatát, *Minucius Felixet*. Dolgozatának végső eredményeként már azelőtt megállapította az „Octavius-ra vonatkozó ante quem-et, most igazolva azt a feltevését, hogy a „Quod idola dii non sunt” szerzője maga Minucius Felix, a terminus post quem-et is meghatározza, majd a határokat összebb szorítva, a 217—234. közötti éveket jelöli meg az „Octavius” keletkezésének idejéül, pontosabban a 220 körüli éveket. — Rácz Lajos *J. J. Rousseau egy magyar tárgyú vigjátéka* cím alatt a francia írónak egy posthumus vigjátékára hívja fel a figyelmet („Les prisonniers de guerre”), melynek hőse egy magyar fogságba került francia tiszt, milieuje hazánk, de természetesen úgy a helyszínrajz, mint az állapotok és magyarok festése hazug, maga a dráma pedig csekély értékű. — Cicero egy ismeretlen philippicájának nyomai című dolgozatában Simon László a római szónok philippicáiból kiolvasható utalások alapján azt a valószínű feltevést közli, hogy Cicero a mostan V. és VI. philippicája között jan. 4-én még egy philippicát tartott, a tulajdoképeni hatodikat; ennél fogva a kétségtelen bizonyítékok szerint megtartott philippicák száma nem tizenöt, hanem tizenöt. — A Hazai Irodalom rovatában Heinrich Gusztáv *Wilhelm Tell*-kiadásáról mond Kaiblinger Fülöp méltányoló bírálatot s megpróbál egy-két hely értelmezésében eltérni a kiadótól. — Elek Oszkár szerint Bleyer Jakab az Akadémia kiadásában megjelent dolgozatában, *Hazánk és a német philologia a XIX. század elején*, nagy szorgalommal nyomozza azokat a szálakat, melyek Schlegel Frigyes, Humboldt Vilmos, Büsching, a Grimm testvérek s Hagen munkásságát a magyarsághoz fűzik. — Hornyánszky Gyulának *A görög felvilágosodás tudománya. Hippokra-*

tes című akadémiai kiadványát Kallós Ede mint organikus felépített, igazi kulturtörténeti felfogással és mély tudással megírt tudományos művet ajánlja a philologusok figyelmébe. — Paulovics Iván dr. *Reviczky Gyuláról* szóló könyvét László Béla ismerteti. A szerző nagy szorgalommal összegyűjtött minden felkutatható anyagot és szépen megkonstruálta belőle a költő életrajzát, de ahhoz nem volt ereje, hogy elfogulatlanul rajzolja képét és értékelje költészetét. — Alszeghy Zsolt Kisztei Péternek *Üstökös csillag* című munkáját ismerteti, melyet az 1683. kiadás alapján Harsányi István rendezett sajtó alá. Kisztei művének sem irodalomtörténeti, sem kortörténeti értéke nincs, Harsányi bevezetése ügyes. — Ugyanő Bozsik Pálnak *Az egri papnevelés története a XVIII. században 1780-ig* pontos összeállításnak tartja, csak az a fogyatkozása, hogy az irodalmi mozzanatokot majdnem teljesen mellözi. — A *Külföldi Irodalom* rovatában R. F. Arnold *Allgemeine Bücherkunde zur neueren deutschen Literaturgeschichte* című művéről Gyulai Ágost mond igen elismerő véleményt. Teljesen tudományos, de a mellett practikus: nélkülözhetetlen tájékoztató a német irodalomtörténet rengetegében. — Kégl Sándor két munkát bírál: Krymszkij *Izstorija Turczij i Jeja literatury ot razeczijeta do nacsala upadka*, mely megbízható és jó vezérfonalat nyújt az oszmani irodalom iránt érdeklődőknek és dr. Rudolf szövegfordítását, *Tschudi Das Asafnâme des Lutfi Pascha*. — Szintén két munkát bírál Révay József. Martin Rosenblüthnek *Beiträge zur Quellenkunde von Petrons Satiren* az eddigi kutatásokat összefoglalja és gondosan megrostálja. — W. Lüdtke és Th. Nissen műve, *Die Grabschrift des Aberkios, ihre Überlieferung und ihr Text*, néhány becces adattal járul a sírfelirat kérdéséhez. — A *Programmerőtekezések* rovatában Kristóf György dicséri Horváth Ferencznek mélyen járó, tömör, izléses előadású, *Gyulai Pál lírája* című dolgozatát. — Alszeghy Zsolt, Biró Lajos értekezését ismerteti, *Kézdivásárhely utczái és a magyar irodalom*, mely küzd a különös tárgy okozta nehézségekkel. — Acsay Ferencz szerint Madai Gyula dolgozata *A költői nyelv és Csokonai* jól megalapozott s ügyesen szerkesztve nagyszámú adatra épül, Málnásy Károlyé *Homeros Zeusa* lendületes, de nem elég rendszeres. — Gálos Rezsőnek *A magyar Simplicissimusról* szóló ügyes dolgozatával, a mint Bittenbinder Miklós megállapítja, megindítja Jókai költészetének tudományos búvárlását. — A Budapesti Philologiai Társaság közgyűlésének iratai közül kiemeljük Heinrich Gusztáv *Elnöki megnyitóját*, melyben az Akadémia Irodalomtörténeti Bizottságának tervével kapcsolatban egy nagy tudományos magyar irodalomtörténet elkészítésének szükségességét fejtegeti s a feladat nagy, de nem legyőzhetetlen nehézségeire utal. — A *Vegyesek* rovatában cs. (Császár Elemér) nagy méltánnyal ismerteti Riedl Frigyesnek Gyulai Pálról írt művészi könyvét. — Tolnai Vilmos bebizonyítja, hogy a Szőke Ambrus

név alatt járó 'Székely föld — mindig zöld' kezdetű kurucz-költemény XIX. századi csinálmány, s Szőke neve íróink sorából törlendő. — S z i g e t v á r i I v á n adalékkal járul Versegly költeményei forrásaihoz, — Szinnyi Ferencz pedig a 'Toldi Szerelmé'-hez. — Végül 'Az Irodalom' ezimű bibliographiai folyóiratról és Luther műveinek magyar fordításáról olvasható pár sor.

Kisebb közlemények.

Ferenczi Zoltán beszéde a Petőfi-emléktábla leleplezése ünnepén Nagyszebenben, 1911. ápr. 23-án.

T. Ünneplő Közönség!

A M. Tud. Akadémia, a Kisfaludy- és Petőfi-társaság egyaránt megbíztak azzal, hogy ezen a nemzeti ünnepen nevükben jelenjek meg, egyik kezemben virágokból és babérból font koszorúkkal, másik kezemben az áldozati edénnyel. A koszorúk virágai és babérlevelei közé befonták e társulatok érzelmeiket, melyekkel mindig körülveszik a nagy férfit, kinek emlékére itt összejöttünk; az áldozati edényben jelképesen elküldték szívöket, mely örök égő lámpa a nagy költő műveier és a hazának, nyelvünknek, költészetünknek, a hazafiságnak, a szabadság eszméinek, a nagy érzéseknek a lángész hatalma által tett szolgálataiért s örökre például szolgáló áldozataiért.

Megbíztak egyszersmind azzal, hogy részökről meleg üdvözlöt mondjak Nagyszeben városa és Szeben vármegye hazafias közönségének és mindazoknak, a kik eltelve a költő iránti lelkesedéssel, elhelyezték ezt a táblát azon a helyen, a hol a költő megszállva volt, tudatával annak, hogy szent a hely, holott nagy ember állott, kinek példája buzdítólag hat az utódok lelkére. Köszönetet mondjak azért, hogy az Akadémia, a Kisfaludy- és Petőfi-társaság által képviselt tudományosságnak, irodalomnak és szépművészetnek itt egy új oltárt állítottak példának és kegyeletnek a hazafiak s különösen az ifjúság számára. Ez az itt elhelyezett tábla újra egy parányival bár, de fényesebbé teszi azt a lángot, mely a költő hős emlékére a haza szívében ég. Új bizonyosága ez annak, a mit a költő mindennél szebben ekként fejezett ki a költő hírnevéről:

. főséges terebélyfa,
 Királyi széknél pompásabb árnyéka,
 Zöld ágait ki századokra nyújtja,
 Rontó enyészet vésze nem fog rajta,
 S hozzá magzatjai a késő világnak
 Zarándokolni áhitattal járnak.

Bizonyoságot tesz róla, hogy Nagyszében közönsége mélyen átérezzi azt, a mit Petőfi mond a költőkről, hogy „újabb időkben isten . . . lángoszlopoknak rendelé a költőket, hogy ők vezessék a népet Kanaan felé“ ; hogy a költő küldetése szent és nagy,

A mely föld pusztulóban,
Haldokló-félben van, a melynek már
Nem használ sem eső, sem napsugár :
Az a költő könnyhullatásítul
S mosolygásától újra felvirul.

Mindezt mi örömmel vesszük tudomásul s csak azért nem köszönjük meg Nagyszében városa közönségének, mert teljesen magától értetődő. Mert hiszen a költő nemcsak eltörölhetetlen nyomokat hagyott maga után a földön, hanem akkora érdemet is szerzett a haza, az utókor előtt, hogy a hazában emlékeinek oly számúaknak kellene lenniök, melyek miatt egyetlen lépést se tehessünk a hazában, hogy ne kelljen ezekre az érdemekre és lángeszére emlékeznünk. Ő nemcsak oly dallamokat hagyott ránk, melyek talán ezer évekig fognak visszhangzani ; nemcsak műveivel gazdagított, melyek összesége éppen úgy büszkeségünk, mint egyik legnagyobb erőforrásunk abban az örökké tartó küzdelemben, melyet nyelvünkért, jövőnkért állandóan folytatunk ; hanem ránk hagyta életének és halni tudásának nagyszerű példáját, azt a halált, melyből az igazi hazafiság mindig tanulni és táplálkozni fog.

Mi tehát vegyük őt példányképül nem lángeszében, mert ez elérhetetlen, hanem érzéseinek, gondolkozásának, hazafiságának nemességében, akaraterejében, elszántságában, hitében és áldozatra készségében. Ezek csak rajtunk állanak. És noha a mi korunk nem igényel vértanukat, hanem munkát és kötelességszeretetet, ezekben is például vehetjük, mert az odaadás ezekben is éppen oly szükséges.

Mindehhez pedig legtermészetesebb út műveinek és életének, nagy érzéseinek és nagy elhatározásának ismerete. Ha ezt a nemes feladatot gyakoroljuk, rokonai leszünk a szellemi világban. Legyen ez a tábla ezen a helyen erre a célra emlékeztető s az ég mosolyogjon kegyesen erre az elhatározásra.

Ezeket a gondolatokat és érzelmeket hozom azon tudományos és szépirodalmi társaságok részéről, melyek engem képviselőtökkel megbíztak s ezeket nyujtom társaim és a magam nevében, kik ezen a hazafias ünnepen lelkesedve megjelentünk.

Az ég áldása legyen Szeben vármegye és Nagyszében nemes közönsége e művén és minden más nemes törekvésén.

Megjelenik
minden hó 15-én
három-négy ívnyi
tartalommal.

AKADÉMIAI
ÉRTESITŐ

Szerkesztő-
s kiadóhivatal a
Magyar Tudom.
Akadémiában.

SZERKESZTI

HEINRICH GUSZTÁV.

XXII. KÖTET.

1911. Június 15.

6—7. FÜZET.

A M. TUD. AKADÉMIA LXXI. KÖZÜLÉSE.

1911. április 30.

I.

Elnöki megnyitó beszéd.

Berzeviczy Albert akadémiai elnöktől.

Tisztelt Gyülekezet! Akadémiánk életének a legutóbbi közülés óta letelt évről részletesen fog beszámolni buzgó főtítkáruk jelentése; ez év néhány eseményéről azonban magam is szükségesnek vélem megemlékezni, mert azok intézetünk föladatainak teljesítése szempontjából messzeható jelentőséggel bírnak.

Gyakran és méltán fölhangzott panaszunk, hogy az Akadémia jelenlegi anyagi eszközei elégtelenek valóban nagy czélok megvalósítására, a legutóbbi időben mintha visszhangra talál volna: az anyagi segítségnek több oldalról jelentős új forrásai nyíltak meg számunkra.

Mint régibb, nemes elhatározás szüleménye, csak az alapítói oklevél némely föltételének beállása következtében vált ránk nézve nagy részében már tavaly esedékessé boldogult, nagyérdemű tagtársunk, Fabriczy Kornél alapítványának jövedelme, melynek fölhasználását valamely tudományos célra az örökhagyó teljesen igazgató-tanácsunkra bizta.

Váratlan és meglepő volt a nagyszerű adomány, melyben intézetünket egy, nemes szándékát életében szerényen magába záró igénytelen műiparos, néhai Laky Adolf részesítette. Ő is bölcsen meg nem kötötte kezeinket adományának fölhasználására nézve, csak azt kívánta, hogy annak jövedelme csupán írók díjazására fordíttassék. Az ő nevét, mint egyik legnagyobb jötevőnkét, fogja az Akadémia évlapjain megőrizni.

Végül — a miről szintén hálával kell megemlékeznünk — a mult évben meghallgatta több év előtt előterjesztett kérésünket a magyar kormány is, és fölemelte az állami segélynek szabad rendelkezésünkre bocsátott részét s e költségvetési

tételt a törvényhozás remélhetőleg már legközelebb meg fogja szavazni.

Ezek a tények kétségkívül annak a jelei, hogy úgy az állam, mint egyes áldozatkész hazafiak is méltányolják Akadémiánk céljait, bizalmat tanusítanak működésével szemben és érzékkel bírnak szükségletei iránt.

Megnyugtató és biztató jelenségek ezek szemben a közönségnek gyakran észlelhető közönyével s a sajtónak irántunk majdnem állandóan és majdnem általánosan barátságatlan hangjával.

Egyes, sértett érdekből vagy becsvágyból eredő támadások nem érdemlik meg, hogy velök tüzetesebben foglalkozzunk, legfőlegb sajnálhatjuk, hogy azok rendesen minden kritika és fenntartás nélkül találnak helyet a nyilvánosság organumaiban.

Az Akadémiánk iránt széles körökben megnyilatkozó s a sajtóban is kifejezésre jutó kedvezőtlen hangulat jelenségeivel azonban foglalkoznunk kell, mert nézetem szerint nekünk nem lehet föladatunk a közvéleménytől való elzárkózás; nekünk szükségünk van a közvélemény támogatására és céljaink kockázatása nélkül igyekeznünk kell — a menyire tőlünk telik — az Akadémia és a közvélemény közötti nagyobb összhang, kölcsönös megértés megteremtésére.

Ha ennek nehézségei vannak, azoknak okai bizonyára nem csak az Akadémiában rejlenek. Ha azt látjuk, hogy nálunk az iskola, a tanárvilág is majdnem állandó ócsárlás tárgya, hogy a közvélemény egy egyetemi professornak néha talán csak muló becsü kirándulását a politika mezejére sokkal élénkebb figyelemmel és méltánylással fogadja, mint ugyanannak vagy társának mélyreható, új igazságokat napfényre hozó tudományos búvárlatait; ha látjuk, hogy tudósaink munkásságának becsét közönségünk rendesen csak akkor kezdi érdeme szerint méltatni, ha arról a külföld elismerése útján nyert fogalmat: akkor tisztában kell lennünk az iránt, hogy nálunk a tudomány egyáltalán még kevés megbecsülésben részesül. És ily viszonyok között az Akadémia lekicsinylését vagy leszólását nem lehet működése eredménytelenségének megbízható kriteriumául elfogadnunk.

Azt tapasztaljuk továbbá, hogy Akadémiánk föladatát és helyzetét a közvélemény gyakran egészen tévesen ítéli meg, a miből szükségkép támadnak a túlzott vagy elhibázott követelmények intézetünkkel szemben.

Már első elnöki beszédemben, ezelőtt öt évvel, rámutattam arra, mily téves az Akadémia gazdagságáról elterjedt hit, mily csekély szükségleteinkhez képest az az összeg, a melyet szabad választásunk szerint, tervszerűen fordíthatunk a tudományos irodalom céljaira. Kiemeltem azt is, hogy az Akadémia nem teremthet tudományos erőket és irodalmat, csak

alkalmat, tért, indítást, ösztönzést, anyagi segítséget, bírálataival útbaigazítást nyújthat az egyesek munkásságának. Eredményei csak oly arányban mérhetők össze más akadémiákéval, a minő arányban áll tudományos erőnk összessége más nemzetekéhez. És számításba kell vennünk azt is, hogy míg a tudomány fejlődése, a külföld versenye, sőt a saját tudományos munkánk által fölszínre hozott új meg új kérdések és föladatak úgyszólván napról napra fokozzák és szaporítják az Akadémiánkkal szemben támasztott igényeket, az ezek kielégítésére szolgáló anyagi eszközök évek sora óta gyarapodást nem tüntettek föl; úgy hogy a szükséglet és fedezet közötti arány nem javul, sőt inkább rosszabbodik, a mihez hozzájárul a nyomtatás szerfölötti megdrágulása is.

Mi még sokkal világosabban látjuk és sokkal élénkebben érezzük, mint a bennünket gáncsolók, mennyi s mily fontos föladatot kell elhanyagolnunk vagy késleltetnünk anyagi eszközök hiányában, mennyit tehetnénk, mennyivel nagyobb eredményeket mutathatnánk föl, ha nem kellene a mellőzhetetlen kiadásoknál is szigorúan takarékoskodnunk.

Közszükségletnek megfelelő könyvtárunk például maholnap már csak tetemes beruházással s bérjövödelmünk lényeges csökkentésével lesz fejlődéséhez mértén s könnyen használható módon elhelyezhető.

A magyar nyelv nagy szótárának elkészülése jelenlegi anyagi erőnk mellett még majdnem beláthatatlan ideig késhetik, mert elegendő számú szakavatott munkást fizetni képesek nem vagyunk. S e késedelem azzal a veszéllyel is jár, hogy időközben az anyag egy része el is avulhat és újabb átdolgozást fog igényelni.

Mindnyájan érezzük, hogy nemzetünk eredetének és őstörténetének földerítése első sorban Akadémiánk föladata volna. Ámde ki gondolhat a mi viszonyaink között ily ezélt fölkaroló expedíciók rendezésére? A mi eddig e téren történt, — s a mi alig haladja túl az úttörés stadiumát, — az majdnem mind egyes lelkes hazafiak áldozatkész magánvállalkozása volt.

A Balkán-félsziget földrajzi és történeti, nyelvészeti és néprajzi viszonyainak tanulmányozását és föltárását, úgy földrajzi közelségünk, mint szoros történeti vonatkozásaink szinte kötelezőleg utalják a mi tudományos munkásságunk körébe; s mégis mily kevés az, a mit erre nézve eddig tehattünk! Hiszen még a török állam és nép, a török irodalom történetét sem bírjuk magyar nyelven, sőt tudományos török nyelvtanunk és török-magyar szótárunk sincsen.

A magyar területen átvonuló római limes megállapítása, föltárása és leírása szinte becsületbeli kötelességünk volna az

egész művelt világgal szemben, tekintettel a külföldön már végrehajtott munkálatra. Ez a feladat is az Akadémiától várja, méltán, az indítást és vezetést; a szellemi erők nem is hiányzanak, ámde hol van a lelkes ügybarát, ki a szükséges pénzerőt rendelkezésünkre bocsátja?

Nálunknál kisebb nemzetek is folytatnak ásatásokat görög és egyiptomi földön, tartanak fenn tudományos intézeteket Athénben és Rómában; vajjon mikor fogunk mi ilyenre gondolhatni?

S hogy még csak egy, kényszerűségből elhanyagolt, fontos feladatra és égető szükségletre mutassak rá: mindennap fülhangzik a panasza, hogy a külföld mily kevésbé ismeri történetünket, viszonyainkat, igazi törekvéseinket és szellemi alkotásainkat. Kétségkívül az Akadémia volna leghivatottabb akár egy idegen nyelvű tudományos folyóirat, akár jeles magyar művek idegen nyelvű kiadásai, akár egyenesen a külföld számára szerkesztett ismertető compendiumok által segíteni a bajon; de az, a mi költségvetésünkben ez idő szerint ily célra rendelkezésre áll, szerény kísérletek gyöngye segélyezésére is alig elég.

Ezeknek a hiányoknak, ezeknek a kényszerű mulasztásoknak a hangoztatását joggal várhatnók el a közvélemény organumaitól, nem szemrehányásképen velünk szemben, kik azokat legjobban fájjaljuk, hanem ösztökélés-, buzdításképen azokhoz a tehetősökhöz intézve, a kik a becsvágy, a hiúság vagy a fényűzés oltárán gyakran sokkal nagyobb összegeket áldoznak, mint a mekkorával e tudományos célok egyikét-másikat az Akadémia lelkes közreműködésével hathatósan előbbre vihetnék.

Éppen mert a működésünket a nyilvánosság előtt érő kritika többnyire elfogult vagy tájékozatlan, kell magunknak is lehetőleg elfogulatlan önbírálatot gyakorolnunk munkásságunk fölött, kell magunknak igyekeznünk javítani a javítandókat, pótolni a pótlándókat, fontolóra vennünk intézetünk fejlesztésének, haladásunknak föltételeit s meglévő erőnk minél jobb fölhasználásával, eszközeink minél célszerűbb beosztásával fokozni elérhető eredményeinket.

Ha így, saját tapasztalatunkból merített megfigyeléssel és tárgyilagos megfontolással tartunk szemlét feladataink, erőink és eredményeink fölött, mindenekelett arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy az irodalmi kritika általában elhanyagoltnak elismert mezején kell az Akadémiának irányt és példát adólag, vezetőleg működnie. Folyóiratunk munkásságát e téren lehetőleg minden figyelmet érdemlő irodalmi jelenségre kiterjeszteni s e munkakör számára a legjobb erőket megnyerni és biztosítani, elsőrendű feladatunknak fogjuk ismerni.

Sajnos, alapítványszerűen kötelezőkké tett, de nagyrészt

ezéljukat tévesztő pályázataink sok kiváló kritikai erőt kárhoznak merőben meddő munkára: nagy részükben soha napfényre nem kerülő, kezdetleges stylgyakorlatok elbírálására. A mennyiben vannak mégis közfigyelmet keltő pályázatok, ezek elbírálásánál, valamint az Akadémia aegise alatt megjelenő mindennemű kritikai dolgozatban arra kell igyekeznünk, hogy bírálataink minden tekintetben példát nyújtsanak s belőlök úgy a kritika, mint közvetve az irodalom is hasznot merithessen.

Ha általában áll az, hogy a kritikuskak, a ki használni akar az irodalomnak, nem szabad sem a gyűlöletnek, sem a lenézésnek hangot adnia, kétszeresen áll ez az Akadémiára, mint kritikai forumra nézve. A tekintély nemcsak jogokkal jár, a tekintély kötelez is. Az Akadémiára saját tekintélye bizonyos kötelességeket ró a kritika terén is. Elfogulatlan, de egyúttal kérlelhetlen igazságkeresés mellett előkelő higgadtság és választékos forma tüntesse ki bírálói szerepét. Hogy vele szemben gyakran nem gyakorolják ezeket az erényeket, az nem menti föl e kötelesség alól. Magunknak, nem ellenfeleinknek tartozunk azzal, hogy nagyobb kímélettel legyünk irántuk, mint a minőt fölünk talán megérdemelnének.

Egy másik szempont, a melyre növekvő gondot kell fordítanunk, az Akadémia kiadványainak formai, styláris tökélye. E tekintetben megalkuvást nem szabad ismernünk; itt is példát kell adnunk és irányt jelölnünk. Kifejtettem már egy ízben, négy év előtt tartott elnöki beszédemben, de nálunk nem hangsúlyozhatjuk elégszer, mily téves az a hit, mintha a tudomány méltósága és komolysága szenvedne sérelmet, mihelyt szélesebb körökre nézve érthetővé és élvezhetővé válik; mintha az olvasótól meg lehetne kívánni, hogy megszenvedjen azért, a mit fölünk tanul; vagy mintha a tudós föladata csak a fölkutatott vagy összegyűjtött ismeretanyag legnyersebb formában való föliálalásáig terjedne s minden gondosabb földolgozástól fölmentettnek tekintetné magát. Újra és újra hangsúlyoznunk kell, hogy a jó irodalmi styl a tudomány udvariassága, mely méltóságának sérelme nélkül szerez neki barátokat, s mely a legkomolyabb problémákkal is annál inkább összefér, mert a tudományos styl a maga igazi szépségeit éppen a tárgyba való elmélyedéstől kapja s a legexactabb tudományszakok művelése sem zárja ki a fölfogás bizonyos emelkedettségét és az előadás szépségét.

Végül Akadémiánk adott helyzetében arra is kell különösen törekednünk, hogy benne a testületi szellemet erősebben meggyökerez'essük; a legnevettségesebb vád, a mely bennünket érhet, a klikkszerű elzárkózás vádja, holott az Akadémia tagjainak nagy részét, fájdalom, majdnem semmi valódi, érezhető kötelék sem csatolja egymáshoz s az Akadémiához s így inkább azt

lehet mondani, hogy egymástól és az Akadémiától, mintsem hogy a külvilágtól zárkóznak el.

Sajátságos jelenség, hogy akármennyit ócsárolják intéze-tünket, sok ember óhajtja s majdnem mindenki megtiszteltetés-nek tekintí bejutását, de a mint egyszer e czél el van érve, fájdalom, sokan tekintik magukat az őket keblébe fogadó Aka-démiával szemben úgyszólván minden kötelességtől föloldozottak-nak. Sem a sajtóban, sem a gyülekezetekben az Akadémiának sok tagja között védője nem szokott akadni; kevesen érdeklődnek valóban ügyei és teendői iránt, kevesen tekintik nevét, becsületét, hírnevét, javát a maguk dolgának. Lehet, hogy dol-gaink nem minden részökben mennek úgy, a hogy menniök kellene, de e miatt panaszt emelni legkevesébbé azok jogosultak, kik az őket megillető befolyás gyakorlására még csak kísérletet sem tesznek.

Ha azt kívánjuk, hogy a nemzetnek nemcsak egyes, mélyenlátó jelesei, hanem egész egyeteme érdeklődjék az Aka-démia iránt és figyeljen reá, mindenekelőtt maguknak az Aka-démia tagjainak kell kivétel nélkül érdeklődésük és munkásságuk jeleivel az Akadémia emelkedéséhez hozzájárulniok.

Hogy ezt jövőben mindinkább sikerülni fog elérnünk, ennek örvendetes reményében nyitom meg az Akadémia 17-ik közüését.

II.

Főtítkári jelentés.

Heinrich Gusztáv akadémiai főtítkártól.

Tisztelt Akadémia! A mult esztendő kedvező alkalmat szolgáltatott, hogy Akadémiánk kezdeteire visszapillantsunk és a multnak tényeiből és tapasztalataiból egy oldalról a jelennek helyes megítélésére kellő mértéket nyerjünk, más oldalról pedig a jövőre vonatkozólag okulást és irányítást merítsünk. Mert 1910-ben nyolczvan esztendeje mult el, hogy a Széchenyi István grófnak 1825 november 3-diki fellépésével elvileg és az 1825/27: XI. t.-cz. („A honni nyelvnek kimívelésére felállítandó tudós tár-saságról vagyis magyar Akadémiáról“) alapján jogilag is meg-alapított Magyar Tudós Társaság tényleg megkezdte működését. Egy lustrumon keresztül folytatott tanácskozásokban megállapi-tották lelkes elődeink az új intézet szervezetét, melyet a király 1830 július 7-én helybenhagyott, úgy hogy a Tudós Társaság igazgatósága ez év november 17-én megtarthatta Pozsonyban első ülését, melynek főtárgya a tagok megválasztása, illetőleg kinevezése volt.

Már ekkor mutatkoztak az első nehézségek, melyek természetesen csak kis részben tárgyiak, de annál nagyobb mértékben személyiek voltak. Hisz feladatukkal az első szervezők és tagok teljesen tisztában voltak: a „Társaság célja“ már az első szervezeti szabályzatban, melyet Ő Felsége helybenhagyott, világosan és szabatosan meg volt állapítva:

„A magyar tudós Társaságnak egyedül csak az van téve céljává, hogy munkálkodása által hazánkban a tudományok és szép művészségek honni nyelven műveltesenek; s viszont ezek által a nyelv maga csinosítást, fennséget és bővülést nyerjen: ekképen pedig a nemzeti elme és lélekerő szép és hasznos tudományok által időről időre kifejtve, saját fényében és méltóságában örök időkig fennálljon.

„Ez a tudós Társaság azért szoros gondjait fordítja a magyar nyelv hajdani nyomai, régi emlékei, bárhol rejtkezdekjenek, felkeresetetésére, hogy annak formáit mind a magános szavakban, mind azok öszvekötésében az emberi nyelv főtörvényeiből ugyan közönségesen, de különösen magának a magyar nyelvnek kebeléből, a honni szokásokból, valamint más rokon nyelvek öszvehasznításából kifejtse, felvilágosíttassa, megalapíttassa; félre tévén azonban a kényére hatalmasködő tekintetet, mint minden tudományos előmenetelnek legveszedelmesebb ellenségét.

„Továbbá a különféle nemzetek között vagy régen, vagy közlelébb feltalált dolgok ismeretét honni nyelven fogja terjeszteni.

„Végre a termékeny elméket, a minők magokra hagyatva lankadnak, illő módon serkenti jeles munkák kidolgozására, melyek az emberiség műveltségét ne csak emeljék, hanem a magyar nemzet nevére hírt is szépet terjesszenek.“ (Évkönyvek I. köt., 1833, 101. l.)

E kissé körülményes meghatározás értelmében hat „tudományosztály“ állapított meg, úgymint: 1. Nyelvtudomány, 2. Philosophia, 3. Történetírás, 4. Mathesis, 5. Törvény, 6. Természettudomány.

Tehát első sorban *nyelvművelő társaság* akart lenni Akadémiánk, mely azonban már első szervezésekor a *tudományoknak magyar nyelven való művelését* is felvette programjába. Idővel ez a második, kezdetben mellékes cél lépett mind jobban előtérbe és a „magyar tudós társaság“ nemsokára a „tudományok magyar akadémiájává“ alakult át és az maradt a mai napig. A költészet és a szépirodalom sohasem foglalt külön osztály gyanánt helyet az Akadémia programjában, mint nem szerepel az más tudományos Akadémiák programjában sem. Ez a látszólagos mellőzés a dolog természetében rejlik: az Akadémiák bizonyos tudományos és irodalmi feladatok megoldását czélozzák; feladatokat tűznek ki, melyeknek megoldására hivatott erőket keresnek, kiket

anyagilag és erkölcsileg irányítanak és segíveznek. Ily természetű működés a költészettel szemben lehetetlen vagy legalább, mint az idevágó pályázatok átlagos eredménye mutatja, rendszerint sikertelen. Ha a Magyar Tudományos Akadémia mégis kezdettől fogva egészen a jelenkorig, eltérve más tudományos Akadémiák gyakorlatától, kiváló költőket és szépírókat mindig készséggel felvett tagjai sorába, — hisz legnagyobb büszkesége, hogy a Kisfaludyaktól és Berzsenyitől (hogy élöket meg ne nevezzek) Jókaiig és Mikszáthig a magyar költészet legfényesebb alakjai tagjai közé tartoztak — ez, a fenti szabályzat ellenére, elsősorban nem azért történt és történik ma is, hogy e nemzeti kitünőségek neki díszet kölcsönözzenek, hanem azért, mert ez írókban nagyrabecsüli műveltségöket és költői érzéköket, melytől méltán várhatja és teljes sikerrel várta mindig, hogy aesthetikai kérdések megoldásában és főleg a műbírálat terén az Akadémia becsületére és az irodalom javára érvényesülni fog.

Az Igazgatóság, mint már említettem, 1830 november 17-én tartotta Pozsonyban első ülését, hogy az új tudós társaságnak első tagjait megválassza, illetőleg kinevezzék. E személyi ügy okozta az első nagy nehézségeket. Ugyanis 27 rendes tagot akartak választani, de a nyelvtudományi kívül nem találtak a többi öt osztályba elégséges számmal érdemes írókat, a nyelvtudományi is csak oly felfogással, hogy a jelesebb írókat, mint a nyelv és stíl mestereit, kissé naiv állásponton megtettek nyelvtudósoknak, a minnek utóbb ismételve kedvezőtlen következményei voltak, mert ezzel lehetővé tették a nyelvészkedő dilettantizmusnak akadémiai szereplését, mely főleg az első évtizedekben kevéssé örvendetes jelenségeket eredményezett. Ez első főnehézségen az Igazgatóság úgy segített, hogy a nyelv és irodalom terén jeles írókat, kinek helye az uralkodó felfogás szerint a nyelvtudományi osztályban lett volna, ha más szakba vágó munkája is volt, ez utóbbiba nevezte ki. Így kerültek pl. Berzsenyi Dániel, a lángoló ódaköltő, a philosophiai, Kazinczy Ferencz pedig, a ki tényleg nyelvtudós volt, a történettudományi osztályba. De még ezen kibúvóval is csak 23 helyet voltak képesek betölteni. Ezekhez járultak nem sokára 12 tiszteleti és 20 levelező tag, kiket az első nagygyűlés Pesten, 1831 február 14-én, csupán a korviszonyokból érthető jóakaró elnézéssel, megválasztott.

Első közülnését, a szervezkedés és megalakulás nehézségei miatt, csak 1832 szeptember 8. tartotta az Akadémia. Ez a közülnés, belső szervezeti ügyeken kívül, főleg az előző 1831-iki évre megjutalmazandó vagy díszérettel felemlíthető munkákról határozott. A jutalmat kapta: *Árpád, írta Pázmándi Horvát Endre*, Pesten, 1831, „e következő okokból: Mert az eddig megjelent magyar époszok között, úgy aesthetikai, mint leginkább philo-

logiai tekintetben méltó helyet foglal; mind az aesthetikai formákra, mind a nyelvvel élésre túlságoktól ment; továbbá az éposz mesézete a magyar hajdankorból lévén véve, egészen a nemzetet érdekli s annak dicsőségére s ébresztésére szolgál; nyelvünket régi szavak feltámasztása által gazdagítja; végre a szerző minél nagyobb tökéletességre törekedvén, munkájára gondot és fáradságot huzamosan fordított“. Dicséretben részesültek: *Nyíri István, A tudományok öszveségének második kötetje. A történelmi segéd-tudományok*, S.-Patakon, 1831. (Az első kötet, mely a közönséges tudománykört és a nyelvtudományok osztályát tárgyalta, 1829-ben jelent meg.) — *Tessedik Ferencz utazása Franciaország déli részeiben*, Pesten 1831. — *Vörösmarty Mihály, Csongor és Tünde, színjáték öt felvonásban*, Székesfehérvár, 1831.

Az ülést gróf Teleki József elnök nyitotta meg, a ki beszédében, a kezdet nehézségeinek hangsúlyozása mellett, máris kénytelen volt megvédelmezni az új intézetet azokkal szemben, a kik aggodalommal nézték az Akadémiát, mert az irodalom és nyelv korlátozó idomítását és irányítását várták tőle. Tudjuk, hogy már 1825-ben, nyomban Széchenyi fellépése után, még Kazinczy Ferencz is, a ki később az Akadémia lelkes híve lett, ez aggodalmas sorába tartozott. Teleki elismeri e veszedelem lehetőségét és, világos czélzással a francia akadémiaira, kifejti, hogy „az önkény, a tudományos világ ezen veszélyt hozó ostroma, az egyes tudósok munkálkodását korlátok közé szorítván, elméjük szabad repkedését ólomnehézségű bilincsekkel“ terhelheti. „Tapasztaltuk (folytatja), miként használta egy nagy nemzet akadémiaja egész tehetségét, tekintetét, hatalmát a nyelv szabad kimiveltetésének gátlására és ezáltal legszebb elméi önerejű munkálkodásának elölésére. Láttuk, miként lágyult vas vesszeje alatt a nyelv, miként veszté el a külső pipere alatt belső erejét, férfúságát, miként küzdöttek legfényesebb írói a korlátozott nyelv szükségével minden természeti bősége, hajthatósága és ékes határozottsága mellett, míg végre az újabb időkben az igát megúnt tudósai, a természet ellen vont korlátokon mindenütt keresztül törvén, a nyelvnek új erőt, új kecsket kezdének adni.“ A Magyar Akadémia ellenben semmi tekintetben nem fogja korlátozni tagjai szabadságát. „Azt óhajtottuk (mondja), hogy Társaságunk mind azt, a mit szép nyelvünk tökéletesbítésére, a nemzet bővebb kimivelésére tehet, fáradhatatlan szorgalma, szelid türedelme, csak a jónak és szépnek buzgó, de nem indulatos felfogása, állhatatos, de nem akaratos előmozdítása által tegye. Hogy a haza és az egyes tudósok egész a meggyőződésig lássák, hogy nem tulajdonítunk magunknak más hatalmat, más tekintetet, mint a melyet a legtisztább indító okok, a bátor, de szerény ügykezet és az igazságnak, a végre minden diadalmaskodó igaz-

ságnak őszinte pártolása adhat és bizonyosan ad is. Azt kívántuk eszközölni, hogy a haza vegye mind azon hasznokat, melyeket a tudományos és nyelvmívelő Társaságok nyújthatnak, a nélkül, hogy káros következéseit legkevésbé is érezné.“

A Magyar Akadémia mindig hű maradt első kitünő elnökének ezen ígéretéhez: sem tagjait, sem a keretén kívül működő írókat sohasem korlátozta szabályokkal vagy követelésekkel, sőt még az irányításban is mindig a legnagyobb szerénységet tanusította, a fiatal nemzedék tehetséges tagjait pedig örömmel sietett kebelébe felvenni. Nem is volt e szempontból egyéb panasz, mint hogy az Akadémia a tagok megválasztásában rendesen túlságosan óvatos volt és nem fogadott körébe nyomban minden új geniet, a ki azt hitte és esetleg hirdette, hogy az ő fellépésével a magyar kulturának egy új korszaka veszi kezdetét.

A személyi nehézségek azonban nem merültek ki az első választásokkal. Csakhamar kiderült, hogy a megválasztottak sem számra, sem hivatottságra nem elégségesek a kínálkozó számos nagy feladat megoldására, melyet egyébként a rendelkezésre álló anyagi eszközök csekélyége is rendkívül megnehezített, sokszor lehetetlenné tett. Így könnyen érthető, hogy az Akadémia működése az első évtizedekben még a lelkesebb kortársak várakozását sem elégítette ki, a jelenkor mértékével mérve pedig, egykét nagyobb szabású vállalatát nem tekintve, igen kezdetlegesnek tűnik fel. Valóságos képtelenség azért, midőn üres szólamokkal dolgozó kritikusok még ma is az Akadémia hanyatlásáról beszélnek és mai munkásságunkkal szemben az Akadémia régebbi, állítólag nagy eredményekben gazdag működését dicsőítik. Az igazság az, hogy az Akadémiának a tudomány és irodalom fejlesztésére irányult nagy jelentőségű működése csak 1860 ban veszi kezdetét és azóta, folyton szélesedő területen, mindig előre és mindig felfelé halad, csöppet sem törődve azokkal az alapatlan és rendszerint csupán megdöbbenő tájékoztatlanságból származó vádakkal, melyek időnként fölhangzanak és sokszor nem nélkülözik a nem szándékolt komikum izét sem, de készséggel meghallgatva és örömmel fogadva minden eszmét vagy tanácsot, mely tudományos műveltségen és helyes belátáson alapszik.

Tehát igen szerény volt akadémiánk tudományos működése az első évtizedekben. De azért igaz tisztelettel és meleg hálával kell visszatekintenünk első tagtársainkra, a kik, igen kedvezőtlen körülmények közt, lángoló lelkesedéssel fáradoztak azon, hogy a magyar hazában is létrejöjjön tudomány és tudományos irodalom, mit szerencsésebb utódjaik hosszú évtizedek fáradozásaival tényleg létesíteni képesek voltak. Nemcsak e nagy érdemű úttörők húnytak el az utolsó emberig, hanem még az 1858—1860-ban megválasztottak is, Galgóczy Károly és Vám-

béry Ármin kivételével, kiket Akadémiánk épp a mult években üdvözölhetett igaz tisztelettel és szeretettel akadémiai tagságuknak ötvenéves jubileuma alkalmából. Halottaink száma általában már igen nagy: 561 belső tagjának ravatalára helyezhette el eddig az Akadémia részvéte és hálája koszorúját, beleszámítva ez összegbe azt a három tagtársunkat is, a kiket tavaly kikisértünk örök pihenésük kikötőjébe: május 28 án húnýt el *Mikszáth Kálmán*, a nemzet kedveltje és büszkesége, kit az Akadémia csak néhány héttel előbb tiszteleti tagjai sorába emelt volt; augusztus 3-án *Katona Lajos* I. tag, a hivatott, lelkes és szerencsés kutató, a kit férfiereje teljében, nagy tudományos tervei köréből ragadott el a könyörtelen halál; és október 5-én *Fabrizy Kornél* tiszteleti tag, a jelenkornak egyik legjelesebb mütörténésze, a ki kiváló tudományos működése alapján méltó helyet foglalt el Akadémiánk tiszteleti tagjai közt, nagy alapítványa révén pedig nem kevésbé méltót fog örökre elfoglalni a M. Tud. Akadémia legnagyobb jölteveői sorában. A lefolyt évben három kitünő külső tagját is vesztette el az Akadémia: október 23-án elhúnýt Velenczében *Malagola Károly*, a jeles történetíró, és márczius 17-én Bonnban *Pfüger Ede*, a physiologia kitünő tanára, és már 1911-ben márczius 1-én Berlinben *Van't Hoff Jak. Henrik*, a század legnagyobb természettudósainak egyike, a kikkel az elhúnýt külső tagok száma 217-re emelkedett. Akadémiánk e jelesek elhúnýta alkalmából leróttá részvéteének adóját, emlékezetüket pedig mindig kegyelettel fogja őrizni.

Az ideí nagygyűlés is teljesítette kettős feladatát: megjutalmazta az irodalmi munkásságukkal kiváló érdemeket szerzett tudósokat, illetőleg a pályázatok útján hirdetett feladatok szerencsés megoldóit, és betöltötte a halálozások útján megüresedett tagsági helyeket.

Az 1910-ik év folyamán kiutalt jutalmakat folsorolja az Akad. Értesítőnek a t. közönség kezében levő füzete (fönt 206—208. l.). Ezen nagygyűlésünkön első sorban a nagyjuttalom és Marczibányi-mellékjuttalom ügyében kellett döntení. Az első *Kherndl Antal* r. tagtársunk, a ki közel három évtizede tagja Akadémiánknek, műegyetemünknek egyik legkitünőbb tanára, a technikai tudományoknak egyik legkiválóbb művelője nyerte el, az utóbbit *Fejér Lipót* I. tag, ez idő szerint az Akadémia Benjaminja, a fiatal mathematicus nemzedéknek egyik legtehetségesebb, a külföldön is elismert tagja, mind a ketten oly dolgozatokért, melyek szakszerűségüknél fogva távol esnek a művelt nagyközönség eszme körétől és érdeklődésétől, de annál fontosabbak és értékesebbek tisztán tudományos szempontból. — Ugyanez áll a Rózsay-juttalomról, melyet a nagygyűlés *Zemplén*

Győző I. tagnak, a nagytehetségű és képzett fiatal physikusnak ítelt oda. — Az Ipolyi-jutalmat, mely Bajza József életének és munkásságának beható tárgyalására volt kitűzve, megkapta *dr. Bajza József*, az Aurora-kör kitünő tagjának vérrokona, a tudomány igényeinek megfelelő és irodalmi szempontból is igen dicséretes műveért. — A Vigyázó-jutalom, mely a Thököly- és Rákóczy-kor társadalmi életének rajzára volt kitűzve, *Czobor Alfréd* doktornak, Abauj-Torna vármegye főlevéltárosának Kásán, jutott, a legjobb nyelvtudományi értekezés szerzőjének kijáró Sámuel-díjat *dr. Mészöly Gedeon* kunszentmiklósi tanár, fiatal nyelvész, az akadémiai Nagy Szótár buzgó dolgozótársa kapta; végre az Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár adományából az amerikai kivándorlás gazdasági hatásának kifejtésére kitűzött kérdésre dicsérettel tüntetett ki a nagygyűlés egy pályamunkát, melynek szép reményekre jogosító szerzője *Neményi Bertalan* III-éves joghallgató.

Az idei választások gazdag eredménnyel jártak. Elsőben az Igazgató Tanács tagja lett *Goldziher Ignác* r. tag és osztályelnök, a kitünő orientalista; tiszteleti tagokká választotta a nagygyűlés *gróf Zichy Gézát*, a magyar drámai zene kitünő művelőjét, és *Vécsey Tamás* r. tagot, a kiváló jogtudóst, Akadémiánknak épp három évtizede buzgó és érdemes tagját, az I. osztály pedig rendes taggá léptette elő *Bayer József* I. tagot, a ki legújabbban megjelent nagy Shakespeare-művével tetemesen növelte az irodalomtörténet terén bőven kivított sikereit.

Az új tagok száma tíz. Ezekből a III. osztályra három kiváló természettudós esik: *báró Harkányi Béla* csillagász, *Bánki Donát* műszaki író és *Richter Aladár*, a növénytan művelője. Az I. osztály új tagjai közül *Bódiss Jusztin* és *Schmidt József* a nyelvészet, ill. classica-philologia munkásai, *Divald Kornél* és *Láng Nándor* a művészettörténelem művelői, *Vikár Béla* kiváló műfordító, *Ambrus Zoltán* és *Pekár Gyula* pedig a szépirodalom és költészet terén nagy népszerűségnek örvendő sokoldalú és termékeny írók. Sajnos, az I. osztálynak egyik legkitünőbb jelöltje, a kit az osztály majdnem egyhangúlag ajánlott, *dr. Horvát Cyrill* egyetemi magántanár, nem nyerte meg az összes Akadémia bizalmát, pedig az osztály épp a váratlanul elköltözött Katona Lajos helyére hozta őt javaslatba, mert elhunyt derék társunknak a régi magyar irodalom tudományos földolgozására irányzott fontos munkásságát Horvát Cyrillnél senki nagyobb hivatottsággal nem folytathatja.

Anyagilag javult helyzetében az Akadémia az új tagokat is bőven fogja foglalkoztathatni érdemes tudományos feladatokkal és bizton reméli, hogy a beléjük helyezett bizalomnak egytől-egyig buzgalommal és sikerrel fognak megfelelni.

III.

Kautz Gyula másodelnök emlékezete.

Földes Béla r. tagtól.

Megjelent az akadémiai Emlékbeszédék során XV. kötet, 5. szám.

IV.

Az Ember Tragédiája.

— Költőisége, jelentése, magyarsága. —

Beöthy Zsolt akadémiai másodelnöktől.

Ez idén félszázadja lett *Az Ember Tragédiája* nemzetünk közkincsévé. Ez a jubileum véletlenül összeesik egy százados fordulóval is: éppen ama férfiú halálának százéves fordulójával, ki a bölcséleti költészetet először szólaltatta meg magyarul. A nagy magyar lelkek egyik legkiválóbbika, Bessenyei György, a bécsi udvar zajos magányában, majd az álmaival népes bihari remeteségben, fáradatlan kitartással és keserű vívódással igyekezett rajta, hogy a francia felvilágosodás bölcséletének vezető gondolatait a magyar vers és költői próza útján beoltsa a magyar lélekbe. Lockeot és Voltairét nem is csak beléje oltani törekszik, hanem kibékíteni, ha lehet, kiegyeztetni ennek ősi hagyományával. Elmaradt, pusztuló faja megmentésének az ő egész lelkén uralkodó égő vágyában ontja a verseket, megható vallo-másokat, szónoki oktatásokat, hogy az embert és nemzetet magára és feladataira, céljára és jövőjére eszméltesse. A magyar élet fejlődésének nagy határvívét letette s életének tragikus küzdelmei után szinte úgy tűnt el szem elől, olyan észrevétlenül, titokzatosan, mint azok a mythikus alakok, a kik népöknek az ígért földét mutatták meg. A mint egész újabb szellemi, sőt politikai fejlődésünk is az ő alakjához vezet, a nemzeti gondolatnak és a művelődés gondolatának az ő lelkében való új találkozásához: az a kezdeménye sem maradt követők nélkül, melyet bölcséleti költészetével irodalmunkban indított.

Nem maradt tanító költészetünkben, melynek története méltó önérettel mutat Csokonai hattyúénekére, a *Lélek halhatatlanságára*, a gondolat és hit postulatumai kibékítésének e költői gazdagsággal áradó kísérletére, melyben az „emberiség merész szószólója“ valószínűleg először használja nálunk a napjainkban oly közkeletűvé lett „szabadgondolkodó“ kifejezést. Bessenyei kezdeménye visszhangzik a regényben: csak a *Karthauzít* emlitem, mely egy mélyen érző és nemesen gondolkodó lélek történetének külső és belső sorsfordulataiban veti föl az élet értékének problémáját s a phantasia és gondolat dialektikájával

adja költői bírálatát. A novellában *Helione*, Jósika phantasiájának ez a legsajátosabb és talán legtündöklőbb terméke, a végtelenségre törekvő szellem isten ellen való lázadásának s a női szív örök ragaszkodásának képe, mely néhány vonásával egyenesen Madách gondolatvilágára utal. Így Vörösmarty *Romjának* csodás meséje is, melyben a valóra való s mindig csak új kiábrándulást hozó álmok sorozata és a végső pusztulás még szorosabb eszmei kapcsolatot mutat Madách költeményével. De egyenesen a dráma mezején is ismételve fölmerül a törekvés az általánosabb eszmélkedésnek költői alakítására. A *Csongor és Tündének* röpke és édes bája szinte figyelmetlenekké tesz bennünket mélységei iránt: az eszményiségre törekvő emberi lélek szárnyalásának, küzdelmeinek, sorsának képe és tanulságai iránt. Az ifjúságnak hol sóvár és játszi hangján, hol szenvedélyes hevével szólalnak meg benne már azok a gondolatok az emberről, erejéről, rendeltetéséről, melyek utóbb az öreg Vörösmarty lyráját szinte a hurok szakadásáig reszkettették. Czako *Leónáját* sem hagyhatjuk említetlenül, melyben egy fegyelmetlen elme és megdöbbenően czikázó phantasia szinte a lázbeteg energiájával birdeti és magyarázza az emberi élet értéktelenségét s a természetnek jótékony erejét megsemmisítésében. Bizonyos motívumokban való találkozásnál fogva is érdekes, hogy ez a rémtörténet, mitsem törődve az anachronismusokkal, ugyanoda van helyezve, a középkori Bizánczba, a hol Madáchnak egyik legszebb képe, Tankréd és Izóra színe is játszik.

A sokáig jeltelen kovácsi sír bezárulta után épp félszázaddal, most ötven éve érkezett meg a filosofoköltő Bessenyeinek legnagyobb utóda: Madách Imre, az *Ember Próbája* után az *Ember Tragédiája*. Arany János, ki a Kisfaludy-Társaságnak 1861 október 31-diki ülésén olvasott föl először mutatványokat az ismeretlen szerző ismeretlen drámájából, így jellemzi a hatást: „Majd örvendő meglepetés, majd lelkesült csodálkozás, itt javalló elégtelenség, ott elmélyedő figyelem, mindenütt pedig folytonos, fokozatos érdekek kifejezését láttam a hallgatók arcain“. A nem-sokára megjelent munkának a hatása is ilyen volt közönségére: az egész nemzetre. Ismétlődött az, a mi irodalmunkban eddigelé csak három esetben történt: a *Himfy*, az *Abafi* és a *Toldi* megjelenése alkalmával; ismétlődött az a byroni hajnal, melynek szellője egy ismeretlen névvel minden palota és kunyhó ablakát országszerte megkocogtatta. Kritikusok és olvasók, Aranytól kezdve az iskolás fiúig mindenki érezte, hogy egy nagy szellem megnyilatkozásával áll szemben, hogy ennek a szellemnek ellenállhatatlan varázsa alá került, mely nemcsak egy ismeretlen névre, hanem az egész magyar lélekre fényt árasztani hivatott. A hatásnak ez a rögtönössége, mélysége és egye-

temessége, mely mintegy új erővel tört ki 1883 szeptember 21-dikén, mikor a Nemzeti Színház először mutatta be a költeményt, nemcsak a váratlan meglepetés örömről tesz bizonyosságot, nemcsak a tárgy sajátosságának varázsáról, de nem is csak eszmei tartalmának gazdagságáról és mélységéről, hanem egyenesen költői értékéről, a költészet erejéről, melylyel eszméinek gazdag és mély világát Madách megeleveníti.

Mert míg az *Ember Tragédiájának* eszmei, tárgyi, felfogásbeli önállását a *Fausttal* szemben nem volt nehéz kimutatni: éppen ez a pont az, a melyre nézve a legelragadottabb kritikus sem tudta egy perczre sem tekintetét elvonni Goethétől, kinél tökéletesebb harmoniája gondolkodónak és költőnek talán sohasem volt. Ez a goethei ígézet és mérték érvényesül tudatosan vagy ösztönszerűen a Madách költői erejét illető ítéletekben. Legélesebben Zilahy Károlynál, ki a drámában egy mélyen gondolkodó fő megnyilatkozását üdvözli, de mint költeménytől, különösen mint drámai költeménytől minden értéket megtagad. Első külföldi ismertetője, az érdemes Opitz Tivadar sem tartja Madách phantasiáját elégnék feladatára s híján látja annak a varázserőnek, mely megragad és meghat. Körülbelül ilyen értelemben nyilatkozott felőle mindvégig Madách összes költői műveinek első kiadója, Gyulai Pál is: bár tisztelettel, de bizonyos, szavakban fukar tartózkodással. De még az a magyar kritikusa is, ki először irt róla nagyobb, egész könyvet tevő tanulmányt, a ki valamennyi bírálója közt talán legmagasabbra helyezi s a *Faust* irányában leghevesebben védi eredetiségét: Szász Károly azt mondja a tragédiáról, hogy „hatalmasan van kigondolva, gyöngébben megalkotva; eszméje bámulatra ragad, kivitele nem ragad el; a bölésészet egész meggyőző erejével bír, a költészet édes bűbája hiányzik“. Ez a felfogás azóta átment mintegy kritikái köztudatunkba. Böléselmi tartalmának mélységét, gazdagságát, elevenségét, eszméinek helyenkint bámulatos élességű kifejező erejét állandóan szembe látjuk állítva, mintegy meg hasonlításban mutatva föl a költőiességgel, ennek rovására.

Ebben a felfogásban, nyersebb vagy óvatosabb fogalmazásaiban egyaránt, méltán tűnik föl az indokolásnak majdnem szószerinti egyezése. Mind azon, a szinte szájról szájra adott és alaposabb vizsgálat nélkül ismételt állításon alapszik, hogy az *Ember Tragédiája* nem indit meg, nem ragad el, nem hat szívünkre. De hát csakugyan így volt, így maradt, így van-e ez? Nem mond-e ellent világosan és harsányan az a szinte példátlan népszerűség, melyet a költemény egy csapásra kivívott s fél-századon át maig fentartott? Az a kor, melyben megjelent s helyét kivívta, nem a gondolkodás, mérlegelés, eszmélkedés kora volt; magyar nemzedéke nem olyan közönség, melyet egész lel-

kével a gondolatok világába merülten el tudnánk képzelni. A hatvanas évek eleje, a tüntetésekkel zajló „kis forradalom“ mozgalmi, a szétkergetett országgyűlés zavara, a fölébredt nemzeti erő letörésének új kísérletei: ilyen viszonyok közé köszönt be az *Ember Tragédiája* s egy nemzetet hódít meg, mely a hosszú és elnyomott keserűség, a felcsillanó remény, mindent átható lelkesedés, fenyegető küzdelmek hevülete s egy új életérzés izgalmaiban égett. Élete inkább érzésekben, mint gondolatokban lüktetett. A mű, mely ilyen kort és ilyen nemzedéket meg tud hódítani magának, melyet ilyen kor és ilyen nemzedék érez a magáénak, magát érezvén benne: népszerűségét bizonyára első sorban költői erejének, az érzés és képzelet hatásának köszöni. A gondolatok világába csak ezeknek erős szárnyán ragadhatja olvasóit.

Nem ejthet-e már ez a körülmény gondolkodóba bennünket s nem utal-e rá, hogy legalább egy futó pillantással mélyebbre igyekezzünk tekinteni s másképp formulálni a kérdést? Kétségtelen, hogy Madách nem művésze a nyelvnek, sem zeneiségének, sem festőiségének. Gondolatokat tolmácsoló, sokszor bámulatosan tömör erejének ritka birtokában van, de zengzetességének, bájának már sokkal kevésbé. Költői nyelvünknek az a nagy átalakulása, jellemzettségben, gyökerességben, hangzásban, melyen az előző évtizedek alatt átment, alig érzik rajta s olykor szinte Kölcsey bölcselmi költeményeinek styljére emlékeztet. Legkönnyedebb még Lucifernek egy-két női kísérőjével folytatott ironikus párbeszédében, legszárnyalóbb a szónoki részletekben. Ez bizony fogyatékos, s mint Arany is megjegyezte egy, Tompához írott levelében; de hozzátéve, hogy: a névtelen költő „igazi talentom, az első Petőfi óta, ki önálló irányt mutat“. Ha nyelvének és verselésének ez a fogyatékosága a költészetnek lényegét illetné, akkor nem érthetnők azt a benyomást, melyet Arany egy kis körre jellemez, de az egész nemzetre is s kiváltképp fiatalására találóan. A lelkeknek olyan fölindulását, mely „kiül az arcokra“, költői mű nem verheti föl semmi mással, mint költői erejével. És ha az *Ember Tragédiája* el tudta érni, még pedig a nemzedékek sorában, ezt a hatást, egyik legerősebb és legtermészetesebb eszköze nélkül is: annál kevésbé vonhatjuk kétségbe vagy becsülhetjük le költői erejét és ezzel értékét.

A költői művészet lényegét keresve benne, valóban más eredményre jutunk. Ha nem iskolás meghatározásokat keresünk, ezt a lényegét legegyszerűbben úgy jelölhetjük meg, hogy az érzés és képzelet suggestív erejével emberi lelkek életkörébe von be bennünket. Magába a költőébe elengedhetetlenül és mindenek előtt. Nemcsak a lyrai, hanem mindenféle költészet hatá-

sának ez a fő feltétele. Dantét Vergil vezette, de végesvégig a maga hitének, erkölcsi felindulásainak, honfi-fájdalmának, szerelmének emlékei, álmái, képei között bolyongott s a *maga* lelkének poklán és tisztító tűzén keresztül a *maga* paradicsomába jutott. A Shakespeare-kutató csak annál fogva keresheti a drámák sorozatában Shakespearet, az embert, mert mindnyájan érezzük bennök, az ifjú képzelet és érzés küzdelmeitől a pályavégnek verőfényes békéjéig, a szenvedélyek elviharzásáig a *Viharban*. Nem Goethe szelleme lázong-e Faustban; a miket „belerejtegetett“, nem önön szívének hosszú és gazdag életéből merítette-e? Természetesen nem költői értékeket mérem össze annak a benyomásnak kifejezésével, hogy a maga lelkét egyikök sem tárja föl mélyebben, sem teljesebben, a maga küzdő, szenvedő, lelkesülő, csalódó, törekvő emberi lelkét, mint tragédiájában Madách. Ha mit sem tudnánk róla és életviszonyairól: ifjúkora költői kísérletéről, mely hajótörést látszott szenvedni; politikai törekvéseiről, melyeket egy szörnyű katastropha némított el; a „procul negotiis“, családi tüzhelynél keresett boldogságának rombadöltéről; a nemzeti élet új reménysugaráról, mely már derengett lelkében, midőn költeményét írta: ha minderről mit sem tudnánk is, bizonyára éreznők egy nagy léleknek világát benne, nemcsak gondolati, hanem érzelmi tartalmát, mozgalmait, életét. Az egész conceptio sajátossága, az egymásra következő itközések hatalma, a tetteknek és álmoknak egymásba játszó váltakozása, a keservnek és lelkesülésnek helyenkint kitörő elemi ereje, a szív legmélyebb gyöngédségének különösen Éva néhány alakjában megható kivallása, a nagy megoldásnak a gondolatok világából az érzelmek világába való utalása: mindez végesvégig érezteti velünk annak a Bessenyeinek utódját, ki a *maga* Lelkével folytatott vívódását írta meg a *Holmi* dialogusaiban. Nem a szemléletből, tanulmányból, elmélkedésből elvont gondolatok keresnek itt képeket és költői formát, hanem olyanok, a melyek egy szív érzéseiből fakadtak, egy élet tisztító tűzében kristályosodtak ki s ezt a jellemöket félreismerhetetlenül magukon viselik. A gondolat mélységei még mélyebbre mutatnak: az érzés mélységeire. Az *Ember Tragédiája* a szív vérével írt könyvek közé tartozik. A gondolatok dialektikus fejlesztésében a sajtó, hullámzó, torlódó érzelmek dialektikája vívódik és keresi a béke révpartját. Nem igazí, nem eleven képzelet-e az, mely egy lélek világát a világköltészetnek egyik leghatalmasabb és leggazdagabb képsorozatába tudta foglalni s nem igazí, nem csodálatos költői erő-e az, a mely benne ily tisztán és mélyen éreztetni volt képes?

Ennek a suggestiv erejű költői képzeletnek és érzésnek a tragédia valamennyi lapján élénk toluó bizonyágai közül az

idő és alkalom csak töredékes és rövid utalásokat enged. A költői szemnek milyen élessége szedte össze, a phantasiának milyen ereje színezte s az érzésnek milyen mély gyöngédsége fejlesztette ki Éva vonásait és alakját. Az igazságkeresés és kiengesztelődés legnemesebb harmoniája alkotta meg ezt a képet ilyen káprázatos változatosságában és mégis szoros egységben. A léleknek magasztosságában makacs elszánása és a lelkesedés érzéki brutalitása, a bűnből visszasóhajtó eszményiség, a büntől visszatartó gyávaság, a föláldozás és élvezetvágy, a ragaszkodás és hiúság képei között mily finom és gazdag szövődék, melyből a legmélyebb és legjellemzőbb vonásokkal úgy emelkedik ki az asszonyi szív, mint az életnek fentartó, nemes ereje. Íme egy nagy lélek kohója, melynek tűzében salakjától megtisztul az arany.

E lélek költői erejének bizonyágaiul elég rámutatnom a képzeletnek arra a hatalmas összefoglaló erejére, mely a történeti színekben, ezeknek anachronistikus igazságában nyilatkozik meg; a közbeszótt beszédeknek, különösen Péterének és Dantonénak, magával ragadó szárnyalására s a dalok jellemző szépségére; a mellékalakok rajzának egyszerű és nagy művészetére, melyek egy-egy vonással meghódítják képzeletünket. Madách drámairói erejét ezek teremtésében Szász Károly is félreismertethetetlennek mondja. De különösen ki kell emelnem azoknak a tragikai helyzeteknek egész sorát, melyekben az Ádám küzdelmét és törekvéseit vezető gondolatok az emberi szívek kibékíthetetlen összeütközésének és elvérzésének képében jelennek meg előttünk. Ezek közül az egyiptomi rabszolga halála, a római és a byzanci színek. Kepler belső tragédiája, Danton és áldozata, a falanszteri anya; mindez, egészen kiszakítva is az őket összefűző eszmei kapcsolatból, minden fogékony lélek előtt örökre feledhetetlenek. E kis tragédiák nemcsak a fejlődő emberi gondolat változásainak, hanem az emberi érzés örökkévalóságának képei s éppen mint ilyenek nyilatkoztatják meg, conceptiójukban és átalakításukban egyaránt a költőt. Ezekhez a színekhez készültek a magyar költészetnek legkitünőbb illusztrációi. És ha e kis remekeknek nemcsak művészi értékére, hanem kifejezésük és megfélelésük tökéletességére gondolunk: a sugalmat, mely a legnagyobb magyar rajzoló művésznek, Zichy Mihálynak phantasiáját megtermékenyítette, kereshetjük-e másban, mint Madách képzeletének erejében? De maga erkölcsi életünk symbolumainak az a tömege, mely mindnyájunk lelkebe és ajakára az *Ember Tragédiájából* került: a halálos csók, a feltetsző kereszt, a sikoltó szív, a fűtő Luther, a székfárgató Michelangelo, az utolsó rózsa, a kevés foka és annyi más, fakadhatott-e másból, mint a legtermékenyebb költői képzeletből? Nem költő-e, a szónak legkövetelőbb értel-

mében az, a ki érzésekből fakadt gondolatokra milliók lelkébe látó, szinte halhatatlan képeket alkot?

Gyulai Pál egyik régebbi bírálatában a költészetet „isteni kijelentésnek“ mondta, „mely kibékít bennünket az élet meghasonlásaival“. Ahhoz a kérdéshez jutottunk, hogy ilyen értelmű költészetet találunk-e az *Ember Tragédiájában*. Más szóval az egész magyar kritikai irodalomnak talán legtöbbet vitatott és legnehezebben megoldható problémája elé. Kibékít-e nemcsak az élet visszásságaival, hanem éppen azzal a meghasonlással, melyet a történetnek kiábrándító tanulságaival s a tudománynak az emberiség jövőjét illető pessimista hypothesisaival maga ver fel lelkünkben? Balzsamot cseppent-e sebünkre vagy inkább tövist szűr bele Ádám megadásának chiaroscurójával, a dráma megoldásának a halhatatlanság és a haladás kérdéseit illető mozzanataival? Sokan foglalkoztak, kiváló elmék Madách költeményének ezzel a legfontosabb és legfogósabb problémájával: az álom-jelenetek jellemével és a megoldás jelentőségével. Arany János és Greguss Ágost irányadó bemutatásaival s Szász Károly és Erdélyi János első részletesebb fejtegetéseivel indul meg a tanulmányok sora, mely Morvay Győző irodalmi és történeti összeállításával, Palágyi Menyhért biographiai megvilágításával, Kármán Mór etnikai magyarázatával és Alexander Bernát kimerítő commentarjával bizonyára nem ér véget. Kritikai könyvtárunknak kétségkívül becses szakaszát teszik e munkák; de éppen a főproblemára nézve talán szabad folytatnom a kísérleteket olyan formulázással, mely lehető egyszerűségében minél jobban megfeleljen egy lényegében költői mű természetének. Ez alkalommal nem adhatok mást, mint röpke utalásokat és rövid vázlatot; de hiszen az *Ember Tragédiájának* nem utolsó dicsősége az, hogy ezeket az utalásokat itt bizonyára mindenki megérti s ezt a vázlatot mindenki követni tudja.

Madách conceptiója szerint *egy* ember, az első ember álomképeken végigéli az emberiség életét, még pedig külső és belső életét egyaránt. Az első, második és harmadik szín az égben, a paradicsomban és s paradicsomon kívül játszik, mint az egész tragédia expositiója. A tizennégy színre terjedő bonyodalom már az álomképen fejlődik ki. A befejező, tizenötödik szín ismét Ádám gunyhója előtt hozza a megoldást. Az egész emberiség történeti életének jellemző mozzanatait, mintegy belső tragikái fejlődés fokozatait, voltaképen *egy* tragédiának egymásra zúduló motívumai, melyek a hőst a kétségbeesés örvényébe, a tragikai katastropha szélére ragadják. Ezek a történeti képek nem csupán a historicismus újra ébredt szellemének sorozatos, művészi kifejezései, mint Kaulbachnak egyidejű nagy falképei a berlini múzeum lépcsőházában, nem csupán történetek ábrázolatai, hanem egyetlen

történetnek organikusan összefüggő, sőt összefogózó alkotó elemei. A főcselekvény egy embernek mythikus, de személyes története, mely lényegében és részleteiben az egész emberiség tragédiáját tükrözi. Ennek a tételnek megállapításával kell keresnünk ez eligazodást.

A mint az álomképek egyes színei egymást követik, egymásba kapcsolódnak, egy sajátságos rendszer jelentkezik bennök, mely kritikánk szemét mintha elkerülte volna: nemcsak az emberiség, hanem az egyes ember életét vezető erkölcsi erőknek bizonyos rendszere. Az egoismus és altruismus, az önzés és közérzés váltakozásának rendszere ez. Ez a két erő a természeti erők szükségszerűségével uralkodik rajtunk és kormányozza életünket, mert nem élnénk emberi életet, ha csak magunknak élnénk, és nem élhetnénk semmiféle életet, ha magunknak nem élnénk. Minden egyes emberi léleknek ezt a két erejét egymást szabályszerűen változtatva mutatja föl Madách az egész emberiség élettörténetében. Az egyiptomi képben a farao a maga nagyságának, hírének, emlékének szolgálatába akarja hajtani egész világot. Utána Miltiades a haza közösségének áldozza erejét és életét. Sergiolus orgiájában a gyönyörhajsászat érzéki önössége tombol. Tankréd, hősiességével és lemondásával, a hit áldozatkész közérzésének vitéze. Kepler, a világ zajától elvonulva, a tudásban csak a maga lelkének keres kielégülést. Danton az emberiség béklyóinak széttörését, a közsabadságot, a haza nagyságát és szabadságát hirdeti. A londoni szin az önérdék hajtotta emberi élet képe. A falanszter, vele szemben, az egyéniség tagadásának, teljes megsemmisítésének rendjét tárja elénk. Végre az eszkimó-jelenet megint az egoismusnak, a szinte állatíva sülyedt emberi önzésnek képével fejezi be a sort. Íme mily rendszeres, dialektikus következetességgel változtatják egymást, egészen a két végletig, az emberiség életfolyamának egymásra következő képeiben az egyéni lélek vezető erői. Az emberiség lelke, élete összességének fejlődő mozgalmasságában az egyes ember lelke fejezi ki magát: ez az élet a maga végtelenségében az egyes ember életének hasonmása. Az ember tragédiája: Ádám tragédiája. Alap gondolatát is ebben kell keresnünk.

A tragédia azzal indul, hogy az Úrral való meghasonlás fölébreszti Ádámban a függetlenség érzetét s életét egészen a maga erejével és módján akarja végigélni. Finom, kiváló költői tudatosságra mutató vonása a lélektani expositiónak, hogy Ádámot nem az Úr üzeti ki a paradicsomból. hanem a mythosszal ellentétben, ő maga, még pedig emelt fővel hagyja oda az édent. Önérzete, a maga erejébe vetett hite szinte félelmes hirtelenséggel tör ki. Első szavaiban mondja, hogy „maga lett önistenévé“, sőt csakhamar, hogy „erősebb, mint az isten“. A Gond-

viselés vezető kezét ellökvén magától, Lucifer törekszik járomba, a maga jármába hajtani. De ez a féktelen erőerzet az ő tervére sem kedvező; minden módon igyekszik megtörni az álmoképek kiábrándító sorában. Ezeknek a kis tragédiáknak a nagy tragédiában kettős jellemök van. Az egyik az, hogy Ádám törekvései sorra megvalósulnak ugyan, de ő, Lucifer rendezésében és jellemzésében sohasem a megvalósulás stadiumában látja őket, hanem mindig a sikeren túl, a bomlás és bukás képében s Lucifer, a hideg értelem kritikája folyton ennek tanulságaival ostromolja lelkét. A másik meg az, hogy ez a bukás sohasem teljes, sohasem végleges, mert Ádámnak mindig marad ereje a küzdelemnek más irányú folytatására, egészen az utolsó színig. Bánk és Petron Maxim élve maradnak bukásukban; de semmivé téve, a további életnek úgyszólván minden föltételéből kifosztva Ádámnak, a faraónak pedig már a katastrófájában jelentkezik Ádám-Miltiades, ezében Ádám-Sergiolus, ennek bukásában Ádám-Tankréd, ezében Ádám-Kepler és így tovább. A bukás, egészen az eszkimó-színig, egyszersmind újjászületés. És ez az utóbbi vonás már a végső megoldás kibékítő lehetőségére is utal.

E két mozzanat éppen az, a mely az eltérő magyarázatokra alkalmat adott: az álmoképek jelleme, igazsága vagy csalfasága, meg a vég. Minden egyes emberi törekvésünk az emberi természetünknel fogva szükségszerű bukás csalódásába fül-e és valamennyi a nyomorult véghez vezet-e az emberiséget? Midőn az Úr szavára, erre a nagy kinyilatkoztatásra, Ádám megnyugszik, legutolsó szava mégis az, hogy „csak az a vég, csak azt tudnám feledni!“ Igazán kibékítő, igazán megnyugtató-e ez a megoldás; „az isteni kijelentésből“ kitör-e a költészetnek az a sugara, mely „az élet meghasonlásaival kibékíthet bennünket“ vagy a pessimismus boruja elrejtí szemeink elől? Az Úr eltakarja előlünk a jövőt, a sirontúlít úgy, mint a földit. Honnan merítsünk erőt az élet küzdelmeire, sikereinek kivívására, csalódásainak és szenvedéseinek elviselésére, a jövőnek ránk súlyosodó előkészítésére, ha minden igyekezetünk biztos hajótörésnek indul s nemünk is talán a végső pusztuláshoz közeledik?

Vissza kell térnünk oda, a honnan kiindultunk s a hova az egész költemény cselekvénye és szerkezete utasít: az egyes ember életének analógiájára. A mit Lucifer a kihült nap és kipusztult föld világában, az eszkimó-színben az emberiség életének végéül mutat: az egyes emberre nézve mindaz kikerülhetetlen bizonyosság: az élet tevékenységéből kivénhedés és a halál. A tudomány jóslata csalódhatik; az egyesnek ez a sorsa bizonyos. És ennek a bizonyosságnak ellenére nemcsak megfélemlő erőnk van a magunk élete munkájának végzésére, a magunk és mások iránti kötelességeink teljesítésére, érdek- és eszme-har-

czaink megvívására, családásaink és szenvedéseink elviselésére, hanem mindig nyitva szívünk a reménynek, a meglegedésnek, az örömmek, a boldogságnak is. Mi az voltaképen, a mi fentart bennünket; lelkünk erejének melyek a forrásai? Fentart a mi kis életünk összefüggésének tudata és érzése egy egytetemes és végetlen étellel, mely a vallásos érzésben lelkünket fölemeli. Fentart a törekvésnek, a küzdelemnek, a munkának öröme, melyben valónk természeti rendeltetésének kielégülését élvezzük. És fentart, mint erkölcsi levegőnk szívdobogtató oxigeneje, a szeretet, az adott és a vett szeretet, melylyel az élet, a természet és a művészet pihentet, támogat és erősít bennünket.

Az erőknek ugyanez a háromsága az, melyet az Úr, mikor a kétségbeeső Ádámot újra kegyelmébe fogadja, ajándékol az emberiség bölcsőjébe helyez. Az Úrtól elszakadt Ádám, mindjárt magára maradása után, önerejében való elbizakodásának legelső megcsúfolásául szorongva érzi magát az *anyagvilág* óriási, megsemmisítő kapcsolatában. Mikor épp ennek kötelékeiben, a földről fölemelkedve, majd az élet természeti feltételeinek híján, végromlásra jutna: az Úr fölébreszti lelkében a *szellem* világával, a végtelennel való kapcsolatának tudatát, ebben való részességének érzését; megnyitja fülét a lelkében zengő „égi szó“ hallására. „Ha legörnyesztené a percznyi lét súlya, emelje majd a végetlen érzete.“ A küzdésnek meg nemcsak sikertelenségét és családásait fogja érezni, hanem az „erős kar és emelkedett szív“ munkájának örömet, lelkesedését, előre hajtó erejét, melyet a földre visszakivánczó Ádám az úrben maga is hangoztat. Ez a lelkesedés, mint tudomány, daczolni fog a természettel is. Végül mellette lesz a szeretetnek mosolygó és vigasztaló geniusa: a nő, a költészet, a művészet. Mikor magában teljes tehetetlenségét érzi, hogy nem semmisítheti meg magát, mert Éva már anya: ezt is a szeretet diadalául kell éreznie. Az Úr voltaképp annak a szeretetnek szavával győzi le, melyet szívében ébresztett. Végességének kétségbeeséséből a szeretet ragadja át a végtelenben való részességének érzésébe s küzdő erejének, lelkesezésének ez fakaszt új forrást. Ádám le van győzve, de leveretésében meg is van mentve.

Miképp foglalhatjuk már össze mindezt, a mit az *Ember Tragédiájának* szerkezeti sajátosságáról, színeinek változó lélektani jelleméről és megoldásáról mondtunk? Azt hiszem, legközelebbben és legegyszerűbben úgy, hogy: az egyes ember életének erkölcsi erőforrásai táplálják az emberiség életét is, s a mint elegendők arra, elégségesek és alkalmasak erre is. Ha ezt a gondolatot erkölcsi tétel alakjába akarnók foglalni, a régi költői szó visszhangját hallanók benne: a ki a maga korának eleget tesz, megfelel minden idők iránti köteletségének is.

Fiz a következtetés talán abban is talál némi támogatást, a mit, a dráma költői jelleméről szólván, subjectivitasáról mondtam. Az emberiség életén, Ádám „szineváltozásaiban“, a költő lelke viharzik át, tör céljai felé, vérzik csalódásain, vívódik kétségei között és emelkedik ki tisztító tüzeiből. Egy magyar költő lelke, de — első tekintetre legalább úgy látszik — egy vonás híján, mely egyetlen társából, egyetlen magyar költőből sem hiányzott soha. A magyar nemzeti érzést értem, melynek egyenes és világos megnyilatkozását az *Ember Tragédiája* nem tartalmazza. A magyar történelemből vett színe nincs s magyar vonatkozása talán kevesebb, mint Dante *Divina Commediájának* vagy Camoens *Luziádájának*. Nem érdektelen a kérdés, hogy ebben a tekintetben kiszakad-e mintegy a magyar költészetnek nagy közösségéből, vagy a kutató szem megtalálhatja benne ezt a vonást is, de a művészetnek abban a töle követelt legfőbb tökéletességében, „mely úgy elbú, hogy észre sem veszik“. Az *Ember Tragédiájának* van két helye, mely ez irányban eligazítónak látszik előttem. Sőt többnek; döntőnek arra nézve, hogy az egész költeménynek érzelmi gyökerei között, azok között, melyeket Madách szívének vére táplált: ott van hazafi-érzése is.

Az első, mikor az eszkimó-sátor előtt Lucifer az egyéni erő, nemes törekvések semmiségét gúnyolja s Leonidas, Brutus, Luther és Napoleon mellett a „nagy Hunyadra“ utalva kérdi, hogy „ha nem méltó nép körében jó világra, mi lesz első hőseiből a keresztnek?“ Emlékezzünk csak rá, hogy a tragédia mindannyiszor, mikor a népet szerepelteti vagy emlegeti, önzését, vakságát, sülyedségét következetesen mint a nagy és nemes igyekezetek akadályát, megbuktatóját tünteti föl. Egyetlen népről sincs, mint ilyenről, egyetlen magasztaló szava. Ez az egyetlenegy: a magyar méltó volt hőiséhez, a mindent csúfoló Lucifer is meghódol neki. Hogy ennek a rövidke részletnek egész, Madáchra jellemző pszichológiai jelentőségét megértsük, gondoljunk arra, hogy ez a néhány sor voltaképp az egész conceptio természetében rejlő következetességet töri meg. És ebben a jelentőségében bizonyára a legmegkapóbban és élesebben fejezi ki Madách lelkének magyarságát, a nagy költőtársától követelt „szűz és néma szeretetet“.

A dráma másik helye, mely e vonatkozásában eddig szintén észrevétlenül maradt, ugyanilyen természetű. Az egyes színek elején, mikor Ádám beköszönt, az életnek olyan rendjét találja, a milyet legutóbbi csalódásában kívánt s a romlás csirái, mérgei csak utóbb ötlének szemébe és éreztetik vele új csalódását. Egyetlen egyszer azonban mindjárt a színnek legelején, legelső szavával megütközik az új rendnek egy mozzanatán: a haza

fogalmának számüzetésén a falanszter világából. A tudományalkotta és vezette közrendet kívánt; „beteljesült lelkének ideálja; csak egyet bán: a haza fogalmát“. A kitörés rögtönisége és szokatlansága Lucifernek is feltűnik. Ez az Ádám itt, akár a Horvát Istváné, magyarul beszél. Nem a legtisztább és legmélyebb magyar érzésvilágra utal-e ez a kicsiny s szinte az ő költői fejlesztésének módjába ütköző vonás? Csak két sugár, mely átszökken a nagy borulaton, de olyan fényes és forró, hogy bizton érezteti velünk a világosságnak és melegnek azt az egész áradatát, melyből kitört.

Tudjuk, hogy Madáchnak magába vonult, szemlélődő, érzékeny, sokszor sebzett lelke éppen legégőbb érzéseit mily ritkán és futólag fejezte ki egyenesen; még fiókjába rejtett lyrájában és bizalmas leveleiben is csak mintegy ki-kivillannak a bölcseledő ironia burkából. Szeret általánosítani; de a gondolatokba szüremlés eredményeiben, jellemében, irányában mindig mélyen érző, keserű lelke vívódik, félreismerhetetlenül és szívbe ható erővel. Azok között az érzelmi motívumok között, melyekből az *Ember Tragédiájának* conceptiója született és cselekvénye kialakult, — kialakult nemesak a philosoph gondolatvilágának, hanem ebben a költő érzésvilágának képeül is; — ezek között az érzelmi motívumok között kétségtelenül ott van a nemzeti érzés is. Nem épp ennél az érzésénél fogva élte-e át maga a törekvéseknek, küzdelmeknek és csalódásoknak egészen analog sorát azzal, a melyben az emberiség élete folyását tükröztette? Fogékony ifjúsága, szellemi fejlődése a reformkor küzdelmei között folyt; az emberi és nemzeti haladás eszmeharczának izzó levegőjében; az *Ember Tragédiájának* egy megirratlan színében, melynek Ádámja Széchenyi. Madách, verses szengéinek, a maga dicsősége kora kísérleteinek sikertelensége után, egész lelkével, tanulmányaival és lelkesedésével belemerül kora közéletének hatalmas mozgalmába. A nemzeti küzdelem véres bukásra vezet s a költő a magánélet szerény munkájában és a családi tűzhely boldogságában keres új célt és megnyugvást. A kiábrándulás gyilkos keserve várja itt is. Az *Ember Tragédiájának* terve ebben a lélekállapotában fogant meg; de akkor alakul ki és jut megoldásra, mikor az önkényuralom végén a nemzet új reménnyel új munkára szólítja fiait. És a mint kialakul, nem érdektelen szerkezeti főmotívumának találkozása sem a mondalakotó magyar népléleknek egyik legősibb és jellemző motívumával. Ez indíték a nemzet jövőjére vonatkozó jós álom, mely a mi Emesénk meg a török Er-Togrul és Oszmán szemekre szállott s epikai évtizedünknek nemzeti érzéstől áthevített hexameterében is fel-feltűnik.

De mindezekben talán nem is végezhetünk a congruentiák-

nak azzal a sorával, melyek a dráma és nemzeti életünk között megjelölhetők s a melyek éppen Madách nemzeti érzésével világítják meg a költemény keletkezését és alakulását. Életküzdelsei benyomásainak sorába a magyar költő és politikus nemzeti érzése bizonyára beleszővi a történet tanulságait is, s a maga nemzedékének tragikai színét a nemzeti történet tragikai színeinek kapcsolatában látja és érzi. Ezek is csak azt az érzését és ebből fakadó felfogását verik föl, a melyet az *Ember Tragédiájában* kifejez. A törekvéseknek és bukásoknak egymásból sarjadó sorozata. A magyarság őshitét védelmezi s vaksága az új idők követelményei iránt hűségét egész világának romjai alá temeti. A keresztyénségért harcol pogány atyjafiai ellen s véreszetten a császárság fojtogató hálójába keveredik. A művelődésért küzd és nemzetisége megy veszendőbe. Nyugatot védelmezi s a török igájába vagy szövetségébe szorul. Fejedelmeihez való hűségében ontja vérét és szolgaságot arat. A közszabadságért áldoz és harcol s a tőle folszabadított erők élete ellen törnek. És a nemzet a tragikai katastrópháknak ezt a sorát túlélte mégis. Mi tarthatta fenn? Bizonyára első sorban és leghathatósabban nemzeti érzésének, lelkességének kiapadhatatlan ereje. Ím ez a kérdés is ugyanoda vezethette és vezette is Madáchot, a hol az egész emberiség sorsának elviselésére és küzdelseinek megvívására szükséges erő legmélyebb és legdúsabb forrását találta: az érzéshez.

De hát a nemzeti jövő és ennek szívében meg-megrezzenő balsejtelmei? Úgy tetszik nekem, van szava erről is. Költeményének tanulsága, mely az Úr ajakán nyilatkozik meg, nemcsak a mi emberi, hanem a mi magyar lelkünknek is szól. Szólhatna-e nemzetéhez, intésül és biztatásul, igazabban, mélyebben és fenségesebben, mint hogy: „Küzdj és bizva bízzál“?

A logikai alapelvek elméletéhez.

(Kivonat *Pauler Ákos* I. t. 1911. ápr. 3-án tartott székfoglalójából)

A psychologismus és a logismus hureza napjainkban mindjobban kialakítja a *tiszta logika* fogalmát, a melyen az igazság legáltalánosabb formai feltételeiről szóló tudományt értjük. A tiszta logika tehát, ha fogalmát következetesen végig gondoljuk, már *nem a gondolkodással* foglalkozik, mely elvégre is egy pszichikai folyamat, de nem is első sorban az emberi gondolkodás számára keres normákat (ez a gyakorlati logika feladata), hanem a helyes gondolkodás *tárgyáról*: az *igazságról* állítja fel a legáltalánosabb formai határozmányokat.

A tiszta logika szempontjából a *logikai alapelvek* sem lesznek első sorban „gondolkodási alaptörvények“, hanem oly legáltalánosabb formai principiumok, a melyek érvénye más elvből már nem vezethető le, s így a melyek érvénye már *előfeltétele* minden más logikai törvénynek vagy szabálynak. Ez utóbbi sajátágukat: hogy érvényüknek legalább burkolt elismerése nélkül semmiféle ítélet helyessége sem állítható, nevezzük a logikai alapelvek a *prioritásának*.

A logikai alapelvek lajstromát úgy nyerjük tehát, ha — bármely igaznak tartott állításunkból kiindulva — annak logikai (formalis) praesuppositióit nyomozzuk mindaddig, míg végre oly tételekre akadunk, melyek már önmaguknál fogva bizonyosak vagyis evidensek s így már nem bizonyíthatók, mert minden lehető bizonyítás már felteszi érvényöket. Ez eljárás sem nem inductio, sem nem deductio, hanem egy sa'atos methodus, melyet *Apelt* abstracciónak, *Sijevert* pedig találóbban *reduciónak* nevez s különösen értékelméleti kutatásokban nyer alkalmazást.

Logikai alapelvekként eddig a legkülönbözöbbs principiumok szerepeltek, mint a principium identitatis, contradictionis, exclusii medii s a principium rationis sufficientis. Valójában azonban csak *három* igazi logikai alapelv mutatható ki — s az eddig logikai alapelvekként tekintett egyéb principiumok vagy ezeknek corollariumai vagy csak szűkebbkörü conceptiói. Ez elvek I. az *azonosság* elve (principium identitatis), mely legáltalánosabb fogalmazványban így hangzik: Minden dolog valami tekintetben azonos

önmagával. II. Az *összefüggés* elve (principium cohaerentiae): Minden dolog összefügg más dolgokkal. III. Az *osztályozás* elve (principium classificationis): Minden dolog osztályozható.

Az ellenmondás elve nem egyéb mint az azonosság principiumának negatív kifejezése. A principium rationis sufficientis az összefüggés elvének egyik sajátos esetre: az igazságok összefüggésére alkalmazott formája, mint ezt már *Bolzano* felismerte. A principium exclusivi medii pedig az azonosság és az ellenmondás elvéből levont következtetés. Hogy az összefüggések felismerésének valami logikai alapelv felel meg, ehhez a belátáshoz közel jár *Hagemann*, bár nem éri el teljesen; hogy pedig a dolgok osztályozhatóságának tétele elemi formalis belátás vagyis logikai alapelv, ez némileg megcsillan a régibb logikában, midőn a „dictum de omni et nullo“ elvének axiomatikus jelentőséget tulajdonítottak (mely az osztályozás elvéből levont szűkebbkörű norma). Leginkább megközelíti ez elv igazi jelentőségének felismerését *Lotze*, a nélkül, hogy azt teljesen elérné. Ez az elv alapja annak, hogy általános megállapításokat érvényeseknek tartunk ismereti tárgyaink között. Az, hogy e principiumnál elemi belátással van dolgunk, érteti meg velünk, hogy miért nem juthat soha dülőre a realismus és nominalismus ősrégi harcza az általános fogalmakról: mert mindkét álláspont magyarázni akarja azt, a mi csak önmagából érthető, mert elemi feltétele minden lehető magyarázatnak. Az általánosnak érvényét az egyesre ép oly kevéssé lehet más területekről vett analógiákból megértetni, mint akár az azonosságaot.

De az eddigi logika alapelveinek elméletében nemcsak azért járt tévúton, mert azok lajstromát nem állította teljesen össze, de mert nem vette észre, hogy mindegyik alapelvnek *négyféle fogalmazása lehetséges*, a szerint, hogy mily természetű ismerési substratummal fejezzük ki őket. E különböző fogalmazványok gondosan széjjeltartandók, különben e téren a legnagyobb zavar kerekedik felül. Megismerésünk tárgyai *három* nagy csoportra oszthatók, a mennyiben elsőben is megismerhetjük minden lehető állítás végső elvi előfeltételeit (ennek megfelel a philosophia, mely nem lehet egyéb mint tiszta elvtan), azután tiszta tér- és időbeli relatiókat, melyeket a matematikai tudományok nyomoznak s végre valóságokat, a melyekkel az empirikus tudományok foglalkoznak. Kifejezhetjük tehát a logikai alapelveket elsőben is oly legáltalánosabb fogalmazványban, midőn a „dolog“ általános fogalma alkotja tételeink substratumát: ezt a logikai alapelvek *transcendentalis* concepciójának nevezzük s ebben mutatuk be főnbb a három logikai alappincipiumot. A logikai alapelvek elvitázhatatlan érvénye, a melyet minden tudományosan indokolt kétely is már feltesz, azt jelenti, hogy bármely ismer-

rési substratummal is kifejezve e principiumok *igaz tétleket* adnak. Ennélfogva kell, hogy a logikai alapelveknek a három ismerési területnek megfelelőleg még három fogalmazványa legyen: egy philosophiai, illetőleg *tiszta logikai*, egy *matematikai* és egy, a lét világra vonatkozó vagyis *ontologiai* conceptio. Az eddigi irodalomban csak rudimentalis kísérleteket találunk a logikai alapelvek különböző fogalmazványainak szétválasztására, de rendszeres keresztülvitele még nem kíséreltetett meg.

A logikai alapelvek korlátlan érvénye csak petitio principii árán vonható kétségbe. Mert minden kétely tudományosan csak úgy bir létjogosultsággal, ha indokolható; indokolható pedig, ha logikus vagyis ha már a logikai alapelvekből van igazolva. Lehetetlen tehát a logikai alapelvek érvényében tudományosan kételkedni a nélkül, hogy azt már elismernők. Innen van, hogy mindazon, többé-kevésbé kalandos elméletek, a melyeket annak a problémának a megoldása érdekében állítottak fel, hogy mikép lehetnek a mi subjectiv gondolkodásunk mechanismusát kifejező logikai alapelvek érvényesek — már problemafelvetésükkel felteszik a logikai alapelvek korlátlan érvényét, a mit azután ismét kétségbe vonnak s magyarázni akarnak. Például a „praestabilita harmonia“ tana már azáltal, hogy szükségesnek vagyis logikusnak tartja a harmoniát létesítő istenség eszméjét s az arra épített teoriát, már *felteszi* a logikai alapelvek objectiv érvényét, a mit azután ugyanezen isteneszméből akar igazolni. Épp ily szembeszökő a petitio principii *Fichte* subjectiv idealismusában is, a hol magát az objectiv világot is létrehozó Énactusokra akarja építeni a logikai alapelvek objectiv érvényét — holott már az Én fogalmának módszeres kialakítása oly logikai functio mely már *felteszi* a logikai alapelvek érvényét, különben nem tarthatná önmagát logikusnak. Ezáltal a subjectiv idealista pedig önkéntelenül is elismerte, hogy a logikai alapelvek érvénye *fölötte* áll a subjectum és objectum dualismusán, mert a subjectum és objectum fogalma már *belőle* nyeri sanctióját s így elismerte azt is, hogy a subjectum fogalma felteszi, de nem termeli a logikai alapelvek érvényét. A subjectiv idealismus egyébiránt már azáltal is lerontja saját álláspontját, hogy solipsismusra vezet s így nincs joga *általában* az emberi tudatról szólni. Mert hiszen más emberek létének elismeréséig sem juthat az, ki az egész valóságot a saját Énjének nemtudatos tartalmából származtatja.

Tiszta logikai szempontból a logikai alapelvek az „igazság“ fogalmával mint substratummal nyernek kifejezést s tartalmazni fogják az igazság legáltalánosabb formai feltételeit. Az *azonosság elve* itt azt jelenti, hogy az igaz tétel érvényessége azonos önmagával, vagyis megmarad. Az *összefüggés elve* itt az igazságok összefüggésének principiumává válik, a hogy azt *Bolzano* meg-

fogalmazta. Végre az *osztályozás* elve a tiszta logika szempontjából azt jelenti, hogy az igazság mindig egy másik, általánosabb igazságnak subsumálható vagy alája egy másik, részletesebb igazság sorolható — a mely két eset nem zárja ki egymást.

Mathematikai szempontból a logikai alapelvek matematikai axiómákká válnak. Mert a matematikai tárgykör fogalmaival mint substratummal kifejezve a logikai alapelvek nem mondhatnak egyebet mint azon legáltalánosabb igazságokat a matematikai tárgykörrel, melyeket minden matematikai tétel érvényökben feltesz. E tételek pedig épp a matematikai axiómák. A matematika modern böleseletének legnagyobb hibája, hogy ha egyébként már ki is szabadult a psychologismus béklyóiból, abban a tekintetben még rabja, hogy összezavarja az ismerési *actust* az ismerési *tárggyal* s azon ismerési *funciók* természetéből akarja a matematika sajátosságait levezetni, a melyek által a matematikai *megismerés* létrejön. Holott itt is, mint minden tudományban a követendő módszer csak *részben* fejthető ki az ismerési *actus* természetéből, mert az *részben* a *megismerés tárgyának* sajátosságából vezetendő le. Ily öntudatlan psychologista például *Natorp*, ki a szám eredetét a „*Setzung von Beziehungen*“-be helyezi s azt kívánja, hogy a számfogalom további alapjai után ne kutassunk. Pedig a matematikai kutatás igazi tárgya nem a mi elménk *synthetikus* vonatkoztatásainak rendszere — ez a matematikában is csak ismerési *eszköz* mint akár a valóság tudományokban — hanem a *tiszta* vagyis az *absolut tér és idő*. Ez nem azonos az empirikus tér és idővel: ezek a matematika szemében *egyes esetei* az általános (tiszta) tér és időnek. Ez utóbbi nincs is adva a tapasztalásban, mely mindig csak relativ *tért és időt* mutathat — épp ezért nem lehet a matematika empirikus tudomány, mely fogalmait a valóságból meríti, hanem kénytelen alapconcepcióit megconstruálni. Az absolut térben csak a *kiterjedés*, az absolut időben csak az *egymásutánság* tételezendő fel: a *concret* számú dimensiojú tér ennek csak egy esete a tudomány szemében, valamint az idő mint „*numerus motus*“ az egymásutánnak egy specialis módja, melynél általánosabb jellegű egymásutánt épp úgy ismer a matematika, mint a hogy ismer nem-euclidikus *tért*. A logikai alapelvek mint matematikai axiómák végelemzésben épp a matematikai tér és idő legáltalánosabb határozományait fejezik ki. Így az *azonosság* elve e vonatkozásban azt jelenti, hogy úgy a tiszta *tért*, mint a tiszta *idő* teljesen *hézagnélküliek*, mert hiszen épp ezt jelenti, hogy minden pontjuk absolute azonos önmagával. Ezt úgy fejezzük ki másképpen, hogy a tiszta *tér* *homogén*, a tiszta *idő* pedig *continualis*. Az *összefüggés* elve itt azt teszi, hogy úgy a tiszta *tér* mint a tiszta *idő* mindegyike teljesen összefüggő rendszert

alkot, a mennyiben mindegyiknek minden pontja összefügg minden más ponttal. Ez pedig más szóval azt teszi, hogy csak *egy* tiszta tér és idő van, a melynek minden lehető tér és idő csak része. Végül az *osztályozás* principiuma matematikai szempontból azt mondja, hogy a tiszta tér és idő *minden* része alárendelhető egy nagyobb résznek s viszont a legkisebb résznek is egy még kisebb rész subsumálható. Vagyis e principium végelemzésben a tiszta tér és idő *végtelenségét* jelenti minden irányban: úgy az extensitas mint az oszthatóság szempontjából. Minden lehető matematikai fogalomalkotás felteszi ez elvek érvényét s így ezek a végső matematikai axiómák.

Ontologiai szempontból a logikai alapelvek a „létező“ általános fogalmával vannak mint substratummal kifejezve, tehát jeleltik a valóság azon legáltalánosabb határozmányait, melyeket minden tudományos tapasztalás feltesz. E határozmányokat méltán tartjuk a prioriaknak, mert nem a tapasztaláson alapszik egyetemes érvényük, hanem megfordítva: egyetemes érvényük feltevése teszi lehetővé a rendszeres, általános tételekre törekvő tudományos empiriát. Jellegök formális, vagyis a valóság concreter tartalmára nézve nem meríthetünk felőlük ismereteket. Az *azonosság* elve azt a mozzanatot fejezi ki minden valóságról, hogy abban van valami állandóan megmaradó. Ez nem a valóságnak valamely érzeki tulajdonsága, mely mindig változhat, hanem minden valóság *egységessége*. Mert a mi valóban létezik, mint olyan, az csak a valóság elemi, oszthatatlan, tehát egységes mozzanata: a mi az ily elemi valóságokból össze van téve, annak önálló léte csak látszólagos. Ez az, a mit már Aristoteles kimondott s a mi a scholastikusok „omne eus unum“-jában nyert kifejezést; természetesen arra nézve, hogy *mi* az elemi egység a valóságban: atom, monas, vagy energia-egység — ezt a priori nem dönthetjük el s talán a posteriori sem. Az *összefüggés* principiuma itt azt teszi, hogy minden lény összefügg, a mely összefüggés sajátos esetei a kölcsönhatás és a causalitas. Az *osztályozás* elve pedig ontologialilag azt mondja, hogy minden lény valamely osztály tagjának tekinthető. Mindhárom elv érvényességének föltevése nélkül lehetetlen a tudományos tapasztalás, a mely minden esetben abból a föltevésből indul ki, hogy a valóságban van valami megmaradó, hogy van benne összefüggés s hogy a valóság általános fogalmakkal kifejezhető vagyis osztályozható. Épp ezért nem lehet az empirismus módjára az ontologiai elvek érvényét a tapasztalásra alapítani, mely hiszen sohasem ad igazán egyetemes belátásokat.

A mellett maga az empirismus, midőn önmagát helyes elméletnek minősíti, *felteszi* a lét jelzett általános határozmányait: mert hiszen csak ennek alapján hirdetheti, hogy az emberi ter-

mészetnek bizonyos általános és állandó sajátosságai vannak, mint a megszokás, a cselekvésre, az expansióra való törekvés, a melyekre az empirismus egyes árnyalatai építik ama meggyőződés lélektani magyarázatát, hogy a létnek a kifejlett általános határozmányokat tulajdonítsuk. Az ebben rejlő *petitio principii* különösen szembeszökövé válik a pragmatismusban, mely az emberi cselekvés általános természetéből akarja az ontológiát (s minden igazságot) levezetni, holott csak akkor van jogunk az emberi cselekvésről általában állítani bizonyos határozmányokat, ha a lét általános határozmányait objectiv érvényökben már feltesszük. Éppen így *Bergson*-nak sem sikerül kimutatnia, hogy ismerésünkben ellehetünk bizonyos a priori ontologiai határozmányok objectiv érvényének föltevése nélkül. Mert hiszen ő maga is él ily ontologiai határozmányokkal, midőn a régi metaphysikával szemben megállapítja pl., hogy a valóság mindig *tendentia*.

A lét általános határozmányai érvényének végső alapjára nézve a legellentétesebb álláspontoknak szokták tekinteni azt, a melyet *Aristoteles* és *Kant* vallanak. Az előbbi metaphysikája szerint — mint ez kivált későbbi tanítványainál domborodik ki — a lét általános határozmányai teszik a valóságot rationalisálhatóvá, ezek végső forrása pedig a rationalis theologia gondolatkörére utal, mint a mely alapja a világ rationalitásának. Evvel szemben *Kant* a lét általános határozmányai érvényének alapját a tiszta ész a priori elveiben pillantja meg.

De midőn ezt teszi, voltaképen csak *végig gondolja* azon fogalomkör összes praesuppositióit, a melyekre az aristotelesi bölcsélet is épít. Mert *Kant* felismeri, hogy maga a rationalis theologia, mint minden elmélet, mely önmagát helyesnek tartja, már *felteszi* az észelvek érvényét ép azáltal, hogy *logikusnak* tartja a saját álláspontját. Ennélfogva *petitio principii*t követünk el, ha az észelvek, valamint az ontologiai elvek érvényét, mint a melyek csak *corollariumai* lehetnek a logikai principiumoknak — a rationalis theologia gondolatköréből akarjuk igazolni. Ezért pillanat a meg először *Kant* egész világosságában azt az igazságot, hogy a *transcendens metaphysika* mindig csak körbeforgása az emberi észnek, a melynek tételei semmit sem tesznek érthetőbbé, mert maguk is már felteszik azt, a mit magyarázni akarnak. Ennyiben *Kant* nem egyéb mint a végiggondolt *Aristoteles*.

Az elhajlított fény polárossági állapotának újabb, nevezetes törvényszerűségei.

(Kivonat *Fröhlich Izidor* rt. május 15-iki előadásából).

Előadó előrebocsátja, hogy jelen közleménye folytatólagos kapcsolatban áll azokkal az előterjesztésekkel, melyeket hasonló tárgyakról az utóbbi évek során már három ízben bemutatott a Tekintetes Akadémiának, melyek Matematikai és Természet-tudományi Értesítője utóbbi évfolyamaiban meg is jelentek.

Közelebbről pedig rámutat arra, hogy már hat évvel ezelőtt vette észre azt a sajtószzerű jelenséget, mely előáll, mikor egyesben poláros fénynyaláb merőlegesen esik gyémántcsúcsal sűrűn barázdált sík üvegfelületre: ez a rácozás ugyanis a tér minden iránya mentén létesíthet elhajlított sugárrendszereket. Ezek közül a sugarak közül azok, a melyek az üveganyagon áthaladnak, ha elég nagy elhajlítási szöggel bírnak, igen jelentékeny ellipszises fénypolárosságot mutatnak.

Előadó akkor ezt az új nevezetes tényt csak minőlegesen, qualitativ módon, de teljes határozottsággal és biztossággal állapíthatta meg és közölte, a nélkül azonban, hogy rendszeres, mennyileges tanulmányozásába bocsátkozhatott volna, mert másnemű, de hasonló tárgyú részletes vizsgálatokkal volt elfoglalva.

Jelen ülésben beterjesztett dolgozata magában foglalja a fentemlített csoporthoz tartozó jelenségnek pontos, mérésileg, quantitativ módon végzett megvizsgálását és ennek úgy tapasztalati eredményét, valamint egyszerű, igazolt elméletét.

1. *A dolgozat kísérleti részében* előadó először is jelzi, hogy a szóban forgó jelenséget kissé másként, de a polárossági állapot megvizsgálására alkalmasabb módon, ugyanis következőleg állította elő:

Egynemű üvegfajtákból a jeni *Zeiss*-gyárban pontosan csiszoltatott igen különböző fénytörés-mutatójú üvegfélgömböket és üvegfélgömböket; ezeknek átfogó sík lapját finom, gyertyalánggal létesített koromréteggel vonta be. Ez a réteg oly vékony volt, hogy jóformán nem lehetett látni, ha az egész átfogó lapot beborította; csak ha a szem e laphoz majdnem érintőlegesen tekintett felületére, lehetett némi kormozást észrevenni; vagy

még akkor is, mikor a kormozást részben letörölte; akkor ugyanis az üveglap tiszta részét és kormozott részét éppen még meg lehetett különböztetni egymástól.

Ha most igen erős villamos vagy napfény érte a kormozást: minden egyes koromszemecske eléggé fényerős másodrendű fénygerjesztő középponttá vált és a tér minden iránya mentén küldött szét elhajlított vagy szétszórt sugarakat. Az ily másodrendű gerjesztő középpont körül lévő teret az üvegekészítmény sík határlapja mindig két részre osztja: egyik oldalán a levegő tölti be az egyik felét, a másik oldalán a másik felét az üvegyanyag.

E berendezés szerint a másodrendű gerjesztő középpontok el vannak helyezve, két-, egyenkint egynemű, de különböző törésmutatójú közeg közös határfelületén; vagy szabatosabban mondva, e határlapnak a levegővel érintkező oldalához tapadnak. Az e középpontokból a nevezett kétféle optikai jellegű térrészekbe haladó, elhajlított, szétszórt összes sugárrendszerek polárossági állapotának a vizsgálata képezte jelen dolgozat tartalmát.

Az igen intenzív, gerjesztő napfény-nyaláb e kísérleteknél mindig merőlegesen esett a kormozott lapra és mindig egyenesben poláros fényből állott; az így előálló szétszórt sugárrendszerek kétféleképpen létesíthetők:

Az első főesetben a gerjesztő fénynyaláb közvetlenül a levegőből jut a kormozott lapra és az így gerjesztett szénrészecskékből keletkeznek egyfelől az üvegyagon átmenő, törésileg —, másfelől a levegőbe haladó, visszaverődésileg elhajlított fény sugarak.

A második főesetben a beejtett gerjesztő fénynyaláb közvetlenül merőlegesen esik az üvegekészítmény domború felületére, az üvegyagon halad át és így éri a kormozást; ekkor az így gerjesztett koromrészecskékből keletkeznek egyfelől a levegőbe átmenve törésileg —, másfelől az üvegyanyagba haladó visszaverődésileg elhajlított fény sugarak.

Megjegyzendő, hogy ezek a másodrendűleg gerjesztő pontszerű részecskék tulajdonképpen még a levegőben, de az üveg sík határfelületétől igen kis távolságban, hozzá tapadva vannak elhelyezve; a belőlük haladó, másodrendű fény sugarak az észleletek értelmében következőleg oszlanak meg:

A tapasztalat szerint ezek a sugarak nemcsak mindazokban az irányokban létesülnek, melyekben a mértani fénytán törvényei szerint ilyenek keletkezhetnek, hanem keletkezhetnek ily másodrendű sugarak még mindazokban az irányokban is, melyek a teljes visszaverődés határképje és az üvegekészítmény átfogó sík lapja között levő téröbven, azaz az üvegyagnak e totális visszaverődés határképján kívül lévő részében haladnak. Röviden, az

oly irányokban is haladnak e másodrendű gerjesztő középpontokból kiinduló sugarak, a mely irányokban e középpontokból a geometriai optika tapasztalati szabályai értelmében sugarak nem keletkezhetnének és nem indulhatnának.

A leirt berendezésnél létesülő összes sugaraknak polárossági állapotát, ennek minden lényeges sajátására vonatkozólag alkalmas optikai készülékek felhasználásával, kísérletileg, mérésileg meg lehetett vizsgálni; a végzett, sok ezerre menő megfigyelések alapján e polárossági állapot viselkedése a következőkben írható le egyszerűen: Azok a sugarak, melyek akár törésileg, akár visszaverődésileg a kormozott lapról közvetlenül a levegőbe szóródnak szét, általánosságban véve nagy megközelítéssel egyenesben polárosak; polárossági síkjaik az egyszerű circumaxialis polározás törvényével egyező elrendezést mutatnak; e rendszer symmetriatengelye a beejtett gerjesztő fénynyaláb polárossági síkjának az a normálisa, mely a másodrendűleg gerjesztő szén-(korom-)részecskén halad át. Csak azok a sugarak mutatnak helyenkint számbavehető eltérést e törvénytől, ugyanis némi ellipsises polárosságot, melyek e kormozott laphoz közelítőleg érintőlegesen haladnak a levegőbe, melyek e szerint nem terjedhetnek egészen zavartalanul tovább.

Másrészt azok a sugarak, melyek akár törésileg, akár visszaverődésileg a kormozott lapról közvetlenül az üvegyanyagba szóródnak szét: az üveg elfoglalta térnek alább nevezendő két részében egészen különböző, igen sajátos viselkedést mutatnak. Ugyanis, az üvegfélgömb középpontjából képezve a teljes visszaverődés kúpját az üvegyanyagban: a kúp palástfelülete e félgömbalakú teret két részre osztja; az üvegyanyagba hatolt elhajlított sugarak közül azok, melyek a kúp belsejében haladnak, igen nagy megközelítéssel egyenesben vannak polározva. Ellenben azok, melyek e kúpon kívül ugyan, de még mindig az üvegyanyagban haladnak, igen jelentékeny ellipsises polárosságot mutatnak, mely általánosságban véve igen tetemes phasis-különbséggel van egybekapcsolva.

A nevezett totális reflexio kúpja a fentiek szerint a jelenségre nézve a szó szoros értelmében elválasztó kúpnek mondható, mert palástfelülete az üvegyanyagban elválasztja az egyenesben poláros elhajlított sugarak terét az ellipsisesben poláros elhajlított sugarak terétől. Az elválasztó kúp palástfelületén haladó elhajlított sugarak szintén még mindnyájan egyenesben vannak polározva; polárossági síkjuk egybeesik a mindenkori elhajlítási vagy szétszórási síkkal. Az e palástfelületen kívül haladó elhajlított sugarak azonnal igen nagy phasis-ugrást mutatnak, mely azonban az e felület külső oldalához igen közel elhaladó elhajlított sugarakra nézve pontosan nem mérhető meg, a jelenség e

helyen némileg bizonytalannak, zavarosnak látszó szerkezetű lévén; de már két vagy három ívfokot kitevő távolságban e palástfelülettől e külső sugarak polárossági állapota mérésileg is igen jól vizsgálható meg; phasiskülönbségük elhajlítási szögük szerint változik, de mindig igen tetemes marad; értéke azokra a sugarakra nézve, melyek a kormozott síkhoz közelítőleg érintőlegesen, de még az üvegyanyagban haladnak, a kilenczven fok felé közeledik.

Előadó az említett sugárösszeséseknek imént általánosságban jelzett, mérésileg megállapított, számítással előállított polárossági viszonyait, különösen pedig egyenesvonalú és ellipsis-alakú fényvektorainak átnézetes képeit négy nagy, egy-egy négyzetmeter méretű rajzon mutatja be; hasonlóképen három nagyméretű rajzon magyarázza a sugaraknak haladását valamely másodrendű középpontból a levegőbe és az üvegyanyagba.

2. *A dolgozat elméleti részében* előadó az éppen ismertetet tapasztalati jelenségnek egyszerű elméleti értelmezését, magyarázatát adja, mely ezt a megvizsgált jelenséget quantitativ sajátosságai szerint is általánosságban véve jól állítja elő.

Előadó kiindul abból az általános tapasztalatból — melyre nézve a Tekintetes Akadémiának két évvel ezelőtt részletes előterjesztést is tett,¹ — hogy bármily halmazállapotú, egynemű és egyöntetű közeg belsejében lévő, egyenesben polározott, másodrendű fénygerjesztő középpont maga körül egyszerűen circumaxialis polározást létesít a térben, azaz oly egyszerűen meridionális fényvektor-rendszert ébreszt és tart fenn, melynek symmetria-tengelye a gerjesztő fényvektor egyenesével esik egybe.

A jelen dolgozatban megvizsgált jelenség értelmezésére nézve előadó igen valószínű hypothesisiképen felveszi — s jóformán nem is lehetne itt egyszerűbb feltevással élni —, hogy az üveglapon magán lévő, igen kicsiny, ultramikroszkopos koromrészecskék maguk a szóbanforgó másodrendű fénygerjesztő középpontok, melyek e szerint az üvegyanyag sík határlapjának a levegővel érintkező oldalán tapadnak. Az ismertetet berendezés folytán a merőlegesen beérett igen intensiv, egyenesben poláros gerjesztő fénynyaláb e koromrészecskéknek egyenes vonalú, a határlaphoz párhuzamosan váltakozó gerjesztő fényvektort tulajdonítanak.

Az e részecskékből a levegőbe induló sugarak jóformán zavartalanul terjednek szét és a tér e felében — megegyezésben a kísérleti tapasztalattal —, a circumaxialis polározás, azaz a meridionális vektor-rendszer jellegét mutatják.

¹ M. T. Akadémia „Mathematikai és Természettudományi Értesítője“ XXVII. kötete, 299—370. ll., Budapest, 1909; előterjesztve a M. T. Akadémia III. osztályának 1909. évi márczius hó 15-én tartott ülésén.

Ellenben az ugyanezekből a másodrendű gerjesztő közép-pontokból az üvegyanyag felé induló sugarak ennek határlapján szabályszerű törést szenvednek és azután a teljes visszaverődés kúpja terében haladnak az üvegben tovább; e szabályszerű törés folytán az eredetileg circumaxialis polározást mutató e sugarak egyenesben való polárosságának jellege nem változik ugyan, de polárossági síkjuk helyzete más lesz; e helyzetváltozást a fénytán ismert tapasztalati törvényei, a *Fresnel*-féle törési formulák segítségével elméletileg egyszerűen lehet meghatározni.

Ámde, miként fent kiemeltük, e koromrészecskékből, melyek nem az üvegben, hanem határfelületéhez tapadva a levegőben vannak, még oly sugarak is indulnak és jutnak az üvegbe, melyek a totális reflexió kúpján kívül haladnak, melyek e szerint rendes törés útján nem juthattak az üvegbe. E sugaraknak a levegőben felvett részei irányára nézve a közönséges törés törvényéből folyó kifejezések complex szerkezetűekké válnak; éppen úgy a magukra e sugarak fényvektoraira nézve a circumaxialis polározás törvényéből és a közönséges törés törvényéből folyó kifejezések is complex szerkezetűek lesznek, azaz, reális és imaginárius részeket tartalmaznak.

Másszóval, ezeknek az üvegben haladó tényleges, valódi, megfigyelhető sugaraknak megfelelnek a koromrészecskékből az üvegyanyag felé kiindulóknak felvett oly sugarak, melyek irányainak és fényvektorainak kifejezései közvetlenül nem mutatnak reális értékeket, hanem complex természetűek.

Mindazonáltal a fényelméletben érvényes, a tapasztalat által eddig mindig igazolt *Fresnel*-féle szabályok szerint az ily complex kifejezésekhez tartozó reális fényvektoroknak valódi jellemző adatai egyszerűen meghatározhatók és előállíthatók.

A fentiekben körvonalozott elméleti megfontolások alapján, az itt kísérletileg megvizsgált összes elhajlitott, szétszóró sugarak fényvektoraira nézve előadó kiszámította ezek meghatározó adatait és összehasonlította ezeket azokkal az ugyanily nevű, de tapasztalati számértékekkel, melyek az ugyanezeknek a sugaraknak kísérleti, mérésileg való megvizsgálásából adódtak.

Azt találta, hogy a tapasztalat és az elmélet a legkülönbözőbb fénytörésű üvegnemekre nézve is általánosságban véve igen szépen egyezik s hogy e szerint az elmélet alapját képező fent említett egyszerű felfogás igen elfogadhatónak mondható.

Előadó végre köszönetet mond *Kurdilla Ferenc* okleveles tanárnak, a megfigyelésekben nagy szorgalommal, kitartással és ügyességgel végzett közreműködéséért; továbbá *Csűrös Zoltán*, *Császár Elemér*, *Cser Imre* és *Nes Tivadar* egyetemi hallgatóknak, kik előadónak kisebbmértű rajzai után elkészítették a bemutatott hét nagymértű rajzot.

Az oppianusi glossák.

(Kivonat *Vári Rezső* 1. tagnak 1911. május 1. felolvasásából.)

Az értekezés, melyet szerzőnek szerencséje van a tek. osztálynak bemutatni, folytatása a három évvel ezelőtt „A ciliciai Oppianus Halieutikájának kézirati hagyománya“ czimmel megjelent székfoglalójának. Tanulmánya előzetes, bevezető részében azokat a segédeszközöket ismertette, melyeknek birtokában módunk lehet Oppianus Halieutikájának kritikai kiadását eszközölni. Most, hogy a hagyomány érdemleges vizsgálatába bocsátkozik, legott egy kérdéssel kell foglalkoznia, mely az Oppianus-kéziratok értékének elbírálásánál nem csekély mértékben esik latba s melyet a görög epikában mindenütt talán nem is egyforma siker reményével vehetnek fel, t. i. a glossa-kérdéssel. Oppianus műve u. i. glossáló tevékenységre valósággal provokált. A rhetorikus dagály, a tárgyi nehézségek, de főként a rendkívül gazdag szókinés imperative követelték ennek a maga nemében egyedül álló költeménynek érthetővé ill. olvashatóvá tételét. **K** papyrusnak az V. ének 146. versében hagyományozott $\delta\acute{o}\lambda\omicron\nu$ olvasása arra vall, hogy ezt a glossatori tevékenységet inkább a byzantiumi kor grammatikusainak szabad tulajdonítani.

Oppianus-glossákat először *Rutgersius* adott ki a *Variarum lectionum libri VI* (Lugd. Bat. 1618) 562. s kk. lapjain egy amsterdami kéziratból; e glossákat aztán már mint Oppianus Halieutikájából vett glossákat, még mindig alphabetikus sorrendben ugyan, de bő jegyzetek kíséretében újra kiadta *Fridericus Strunz* (Vitembergae 1719), harmadszor kellőképp elrendezve le nyomtatta őket *D'Orville* a szerző székfoglalójában idézett művében, a IX. kötetnek 100—142. lapjain; végre mellékelte őket a párisi kéziratokból merített glossáihoz *Bussemaker*.

Ügyde sem a sovány *Rutgersius*-féle glossák, sem a scholionokkal összekotyvasztott *Bussemaker*-félék nem szemléltetik, hogy a glossálás milyen mederben és milyen arányokban folyt. E célra a glossákat külön kell választani a scholionoktól.

Szerző a *Bussemaker* R_0 (nála $R_1 + R_2$) kéziratával szorosán összefüggő **W**-t, azaz a Vindob. phil. gr. 135 jelzetű kéz-

iratnak **W***-vel jelölt glossémáit választotta mindenekelőtt a byzáneciaknak Oppianuson alkalmazott glossáló tevékenységének bemutatására. Egy erre következő szakaszban azután kísérletet tesz az oppianusi szövegnek a befurakodott glossáktól való megtisztítására.

* * *

W* glossémáin keresztül rághva magunkat, legott azt a tényt állapíthatjuk meg, hogy a glossator nem elégszik meg azzal, ha a szerinte ritkább kifejezést *egyszer* glossálta, hanem adott esetben újra meg újra magyarázza. Glossál szokat, melyek a próza szempontjából értelmezésre szorulnak ugyan, de az epikus dictióban sokszor egészen közönségesek, s glossálja anélkül, hogy az interpretamentumban a kellő jelentéstani árnyalatokat mindig szem előtt tartaná s élesen körülhatárolná. Glossálja egy, néha két interpretamentummal s így gondolható, hogy annak a másolónak, a ki több mint egy kézirat alapján, ill. a scholionok és a paraphrasis megtekintésével is interpretált, néhol egész sereg szóértelmezés állott rendelkezésére. Igen *feltűnő*, hogy az *interpretamentum sokszor költői szó*, sőt mi több, alaktani tekintetben is az epikus dictio körébe tartozik, mi arra vall, hogy olyasvalaki is glossálta költőket, ki a költői irodalomban meglehetősen otthonos volt. Azt is látjuk, hogy ha később az interpretamentum a költői szövegben előfordul, az előbbi lemmával magyarázzák, s e jelenségre különösen felhívom a figyelmet. A Hal. I. 136., 148. és 197. sorainak egyes lemmáihoz írt interpretamentumaiban Ἰωάννης-*ra* történik hivatkozás. Ez természetesen nem más, mint Ἰωάννης Τζετζής, kinek kommentárjára mennek vissza a paraphrasissal megdagadt scholionaink, mely scholionokból merítettek a glossatorok.

Mínthogy interpretamentumokat sokszor nemcsak az illető lemma fölé írtak, hanem a sor végére, sőt elejére is, előfordult, hogy olvasásnak vették őket, úgy miként azokat, melyek a kommentárban főlemlítést nyertek s a szokásos γρ' (= γραπτέον, γραφέται) kíséretében, de anélkül is íródtak a margóra vagy a sorok közé. A librarius szeme a gépies másolás folyamán nem egyszer a lectióról az interpretamentumra tévedt s azt írta be a szövegbe; ha képzetesebb ember volt, kinek a sűrűn glossált szövegnek a megértése nem esett éppen nehezére, tetszése szerint választott lemma és interpretamentumok között. Hogy már most azokat az interpretamentumokat, melyek a szövegbe befurakodtak, kiselejtezhessük, nemcsak be kellett bizonyítanunk, hogy kódexeinkben vannak olvasások, melyek első, futólagos pillantásra is már glossáknak ismerhetők fel, hanem olvasások, melyeknek értékét más kéziratok glossált olvasásaira való vonatkoztatás

által bírálván el. az eredeti, genuin olvasás kihüvelyezéséig mérészkedhetünk előre.

A glossákra támaszkodó szövegkritika Oppianusnál nem új dolog; igaz, *Rittershusius* még alig-alig gyakorolta, de *Brunck* már több ízben folyamodott hozzá. Ő az pld., ki R_2 -ből a Hal. II. éneke 101. sorához kijegyzi az ἔνδον ἔργης olvasást glossáival együtt s e glossákból az ἔνδον ἔργης lectióra következtet; ő veszi észre pld., hogy a Hal. I. 472-höz kijegyzett χοροποιπίησιν olvasás fölött az egyik glossa a genuin olvasást glossálja, melyet ő restituál is belőle, a másik pedig a romlott varianst; ő erősíti meg hozzátartozó glossák segítségével az R_1 (il. R_1^2)-ből kijegyzett olvasások hiteles voltát: hiszen a glossa jelentősége sokszor éppen abban áll, hogy megerősíti némileg a lectiót. Eljárásában *Brunck* követőkre talált *Schneider*-ben és *Koehly*-ben. De ők mind oly kevés és oly fiatal kéziratokkal operáltak, hogy nem vehették észre, hogy a Halieutikát már *Tzetzes* előtt kellett hogy glossálták legyen. Azonkívül inkább ötletszerűen s nem systematikusan, a glossákra való szüntelen tekintettel vették szemügyre a szövegromlásokat. Mert hogy a glossák milyen kárt tettek a hagyományban, azt — legalább úgy véli szerző — csak most sikerült meggyőzően bebizonyítani.

Hiszen Oppianus-kódexeinkben már nem éppen csekély azoknak az olvasásoknak a száma, melyeknek glossa-voltát még a szövegnek felületes megértése is kétségen felül helyezi s melyeket nem tűr meg a metrum. Így furakodtak be *λαίνεται* h. *εὐφραίνεται*, *μένει* h. *μῖμναι*, *ζυγὸν* h. *δεσμὸν*, *ὄληται* h. *κινδυνεύσει*, *οἴου* h. *μόνου*, *πόθος* h. *ἔρωσ*, *βορῆ* h. *φορβή*, *ἀλκιμον* h. *ἰρθιμον*, *πόρε* h. *δῶκε*, *αὖ* h. *αὐθις*, *δαίνονται* h. *ἔδουσιν*, *ναίει* h. *μένει*, *ἀλκή* h. *μένος*, *ἔαρ* h. *αἶμα*, *βόσιν* h. *φορβήν*, *ἀγῶνα* h. *πόνους* (corruptum ex πόνους), *ἀγερῆθωνται* h. *συναθροίζονται*, *πόρον* h. *ποταμὸν*, *ἔθνε'* h. *γένε'*, *ἀϋτμη* h. *ὀδμη*, *ἀζηχέει* h. *ἀναιδέει*. *εὐκόπως* helyett *εὐζήγους*, *ἱερὸν ἰχθὺν* h. *κάλλιχθῦν*. Pedig hát a vers rhythmusának durva megsértésétől meglehetősen óvakodtak a másolók. De már abban a törekvésükben, párhuzamos glossákkal kíséрни a szöveget, be kellett érniük néha azzal, hogy a glossákat más kéziratból irták a lemma fölé, mint a melyből magát a szöveget másolták. Ennek következtében először is az történéhetett, hogy a glossa más lectio fölé került; ennek nyomát látjuk pld. W^* -ben a Hal. I. éneke 303. verséhez. Azután megtörténéhetett, hogy romlott glossát irtak a lectióhoz, mire ugyancsak W^* nyujt bőségesen példákat. De viszont bekövetkezett az is, hogy egy genuin olvasásnak a glossája került romlott lectiónak fölébe. Így pld. C-ben IV. 110. *αὐτόματοι* van hagyományozva, de az *αὐθόρμητοι* glossa az *αὐτόμαλοι* olvasás mellett bizonyít. b-ben II. 432. *πέλει* van a szövegben, de a

πλησίον glossa a πέλαις olvasásra hágy következtetni. **h** IV. 72-ben ἀκτῆρες-t ád, de glossája βοηθοὶ nyomban figyelmeztet, hogy ἀκτῆρες ἀλκτῆρες-ből romlott. A glossák figyelembevétele tehát tetemesen elősegíthet bennünket a hagyományozott szöveg megértésében.

Kétségen felül áll az is, hogy kéziratok olvasásai glossa minőségében szerepelnek más kéziratokban. **K**ρυσρῶ-nak a glossája (I. 38.) **A**-ban pld. φοβερῶ, χαλεπῶ, **adr₂r₃r₅r₇xy**-ban χαλεπῶ, és pedig annak a κρυσρῶ-nak, melyet I. 367-ben **fh** χαλεπῶς-szal, **r** χαλεπός-szal, ἰσχυρῶς-szal, II. 609-ben ugyancsak **r** χαλεπῶς-szal, I. 572-ben **x**, V. 32-ben **S₁** χαλεπῶς-szal ill. χαλεπώτεραι-jal glossálnak; ez a χαλεπῶ (I. 38.) **FLMP₁R₁UVWhghjnpptz** kéziratokban lectio. I. 275-ben **z*** βέλως-t irt a γάνως fölé glossául s íme βέλως **P₁Uht** kéziratokban olvasás. **A** és **i**-ben II. 336. μίνιται a μάρνατ' (ill. μάρναντ') glossája, μίνιτ' pedig hiteles olvasása **LFMS₁VWpp₂xz** kéziratoknak. Ez a jelenség egyszer s másszor könnyen félreértésre adhatott alkalmat s a glossát lectionak tekintették. Ilyesvalami pld. **h*** írójával történt meg, ki III. 166. az ἰερόφοιτα-hoz ezt jegyezte a margóra: γρ' ἰερόθεντα ἰγρον ὑπόπτερα, holott kétségkívül ἰέρια ἰγρον ὑπόπτερα volt a kéziratában, hiszen a τρωϊέκρῳl van szó, melyekről a költő I. 430. azt mondja, hogy ἰέριαι ποτέονται.

Van egy egész sereg lectio, mely glossa-voltát azzal árulja el, hogy vagy a későbbkori epika szókinsétől idegen, vagy a párhuzamos lectióhoz képest az oppianusi dictio szempontjából másodrendű értékű. Legyen szabad ezt mindenekelőtt a tulajdonságnevek körében megmutatni, melyeknek képzésére Oppianus nem kis figyelmet fordított, használatukban elvitathatatlan gondot árult el. Így glossa mindjárt I. 300-ban **htz** kéziratok βλαβερόν-ja, a többi kézirat μαλερόν-ja (ill. **M** θαλερόν-ja) helyett, I. 318-ban **Bdo** kódexek μικρά-ja (**y** μικραι-ja) az epikus nyelvhasználat τυθᾶ-ja helyett. Oly lapos **U** olvasása μελαίνης II. 332-ben κελαινής helyett, **o** olvasása γλυκερόν II. 405. a többi kézirat λαρόν-ja helyett, hogy itt nem is kell sokáig habozni. Glossa III. 470-ben az ismételt epanaphorát egyúttal eltüntető βαιοίς **h**-ban λεπτοίς helyett s glossa II. 452-ben ξανθόν, melyet kéziratok egész tömege ád ugyan, de glossája a ξουθόν-nak, mely maga is mint glossa lappang **R₁²**-ben, s mely „világos veres“-et, „hirtelen szöké“-t jelent. Glossák szorították ki III. 429-ben az Eustathiosztól még olvasott ὀφέλιμος-t, Oppianus e sajátlagos képzését, melyet az orphikus Argonautika költője átvett, s melyet kézirataim ὀφέλιμος, ὀφέλλιμος, ὀφειλιμος, ὠφειλιμος, ὀφέλιμος, ὠφέλλιμος-szal s ὀνήσιμος-szal substituálnak. στρυγγῶn szorította ki **v**-ben, IV. 119-ben, a többi kéziratok στρυγγῶn-jét, pedig hát

a *στυγερός* melléknevet II. 423., 443., IV. 119., 690. és V. 229-ben is találjuk, a dráma nyelvhasználatában, de a byzánzi prózában is sűrűn használt *στυγρός*-t azonban mint interpretamentumot **W***-ben IV. 24-hez. Viszont megszivlelésre méltó, ha egy-egy kézirat a vulgatával szemben *ἄπαξ εἰρημίνον*-t ad. Így II. 529. a kéziratok *βουτόρος*-a (= marhaszúró) nyilvánvalólag glossa, míg **L** *βουτόρος*-a az *οἰστρός*-nak igen megfelelő epithetona (= „a marhasanyargató pöcsök“) s a *βουδός*-e melléknév analogiájára van képezve (*ταίρω-δείρω*). **M** *σκοτεῖς*-e IV. 66-ban, melyet eddigelé csak az orphikus Argon. 10+2. verséből, mint a *σκοτεινῆ*-ből romlott glossát ismerték, most már aligha fogjuk annak tekinteni, ellenkezőleg az eddigi olvasást, a *σκοτεῖς*-t tekintjük annak, és pedig a *σκοτερός*-t annál kevésbé, mert az orph. Argonautikában az *ὄρφυη* (az éjszaka) jelzője, minálunk pedig a *νόξ*-é, a pseudo-orphikus utánzást pedig az teszi valószínűvé, hogy ez a ritka szó *ὄρφυη* két sorral lejjebb a Halieutikában is előfordul; *ἄπαξ λεγόμενον* IV. 197-ben *πρωτολόχου*, mely minthogy analogonját leli a Nonn. XXXVIII. 134. sorában előforduló *ἐβλοχος*-ban (hol azt jelenti „szülésre termett“), nem fogjuk kivetni Schneider-rel s *πρωτολεχός*-szal helyettesíteni, mely viszont semmilyen kéziratban sem fordul elő, és Schneider phantasiájának a szülötte, következésképp a görög szótárakból kidobandó: **M*****R**₂**UW**fν *πρωτολόχου*-ja (ebből **A****F**o -*τοκον*-ja) nyilvánvalólag csak glossája a *πρωτολόχου*-nak. *ἄπαξ λεγόμενον*-ra merek következtetni V. 233-ban **M** *ἀργυρέεισιν* ill. **b** *ἀργυρέεισιν* olvasásai alapján, melyek nyilván glossái egy itacistikusan írt *ἀργυρέεισιν*-nak (*ἀργυρέεισιν fh*!); a *ἄπαξ λεγόμενον ἀργυρέεισιν*, mely hogy nem képzelt alak, azt az orph. Lithika 287. verséhez közölt Ábel-féle apparatus mindenesetre bizonyítja, noha ott az Ambrosianus lectióját nem fogjuk elvetni; így aztán kézirataink *ἀργυρέεισιν* olvasása is glossává devalválódik.

Ezek után ama nagyszámú passusokból, melyeknek tárgyalása közben meggyőzni iparkodom az olvasót arról, hogy glossa szorított ki, vagy egyes kéziratban, vagy kéziratok csoportjában, vagy végre az összes kéziratokban hiteles lectiót, csak néhányat akarok itt értelmezni, mert azt hiszem, ezek is tanulságosan szemléltetik, milyen természetű szövegromlás ment végbe a mi tanköltőnk költeménye kódexeiben.

Miután kimutatom, hogy V. 6-ban

εἶτ' οὖν Ἰαπετιοῦ γένος, πολυμήτην Προμηθεύς,
ἀντιπὸν μακάρεσσι κάμει γένος σfb.,

az első *γένος* inkább glossa gyanánt került a szövegbe, semmint a gépies másolásból folyt hiba gyanánt s Ἰαπετιοῦ γόνος

mint Nonn. Dion. II. 566. (hol γένος-szal semmikép sem substituálható), olvasandó a kéziratok nagy tömegével egyetértőleg s ellentétben az eddigi kiadókkal, annak a meggyőződésennek adok kifejezést, hogy a γένος-t más szó glossálására is használták. Már Brunck állapította meg egyfelől az Apoll. Rhod. Argon.-ja I. 548. verséhez azt, hogy γένος és μένος, — másfelől az Argon. III. 847. verséhez viszont azt, hogy μένος és δέμας a kéziratokban fölcserélődnek. Ha megengedjük is, hogy γένος és μένος hanyag olvasás ill. másolás következményeképen cserélődnek fel, — a μένος és δέμας fölcserélődését, melyet a Hal. V. 377. sorában a mi kézírataink is tanúsítanak, sem ú. n. palaeographiai romlással, sem kölcsönös glossálásból eredetinek nem magyarázhatjuk. Itt egy speciális romlási folyamatot kell feltételezni, melyet az oppianusi kéziratok fednek fel számunkra. Mindenekelőtt úgy tetszik, mintha a δέμας-t γένος-szal glossálták volna. Legalább III. 140-ben: ἡ βατίς, ἡ καὶ ὄνων νοθρὸν δέμας-t adnak **ALP₁UVimx** kéziratok, hol δέμας természetesen tetem-et, írható jelent, ironikus értelemben használva (v. ö. Schol. in II. I. 115. „ἐπὶ τοῦ νεκροῦ“); a többi kézirat azonban γένος-t ad. Mindazonáltal a költő ὄνων δέμας-t aligha mondott, legfeljebb ὄνων δέμας-t, viszont γένος-t egészen szükségtelen volt glossálni, vagy akár, mint mondani szokás, „nehézményezni“. Úgy hát mi volt az eredeti olvasás? V. 30., 90. és 333. varians lectiói rávezetnek. V. 30-ban πορδαλίων γαίης ὄλον δάκος-t ad a kéziratok túlnyomó része, de **UR₁W** γαίης helyett a metrumba nem illő γένος-t, mi mutatja, hogy δάκος-t, abban az értelemben fogva fel, hogy „fajta“, γένος-szal glossálták, s ez a γένος néhány kéziratban kiszorította a γαίης-t. V. 90-ben δάκος helyett ο δάμος-t nyújt, miből igen könnyen lehetett δέμας, jelesen III. 140-ben, hol a νοθρὸν jelző, továbbá a III. 537-ben olvasott δέμας ιχθύος a másolóval δέμας-t irathatott. Mi tehát III. 140-ben δάκος-t olvasunk a helua szó értelmében, a hogy V. 30-ban *Rittershusius* is fordítja: az Onos Risso nevű hálnak máig is (*Griffini* szerint) egyik olasz neve *bellua*. A γένος-on vagy a δάμος-on át lehetett aztán a δάκος-ból μένος; legalább V. 333. δάκος helyett az értékes **L** μένος-t ad. Ezt látván, V. 377-ben, hol μένος és δέμας fölcserélődnek, e sorokban:

φώκη δ' οὐκ ἄγκιστρα τετεύχεται, οὔτε τις αἰγμὴ
 τρίγλυφος, ἦγεν ἔλοι κείνης δέμας,

mi κείνων δάκος-t írunk, mert csak így tudjuk a μένος variansnak magyarázatát adni. A δάκος-t itt is a „ragadozó fajta“ értelmében fogjuk fel, mint V. 90-ben (δάκος ἄλμης); e célra összevethetjük a mi helyünket V. 38-al, hol a költő a φώκη-t ugyancsak nem jámbor állatnak tartja.

Annak a meggyőződésünknek adtunk kifejezést, hogy V. 30-ban a *πορδαλιών γαίης ὀλοὸν δάκος*-ban, a *γαίης*-t kiszorító *γένος* voltaképen a *δάκος* glossája volt. De méltán fölvetetheti valaki a kérdést, van-e több példa rá Oppianus-nál, hogy egy *más* lemmának az interpretamentuma, vagy legalább hozzája fűzött marginális megjegyzés kiszorított hiteles lectiót? E kérdésre a példák egész seregével felelek. Legyen szabad e kollectióból is néhány passusnak a magyarázatát bemutatni.

A III. ének elején a korykusi Πάν-*t* említi a költő, ki Τυφών-*t* kicsalta a tengerből: ezt aztán villámaival lesújtja Ζεὺς:

ἐνθα μὲν ὄξειαι στεροπαὶ ῥιπαὶ τε κεραυνῶν
 ζαφλεγέες πρήνιξαν· ἰ δ' (t. i. Τυφών) αἰθόμενος πυρὸς ὄμβροιο
 κράθ' ἑκατὸν πέτρῃσι περιστυφελίστο πάντη
 ξανόμενος· ξανθαὶ δὲ παρ' ἡϊόνεσσιν ἔτ' ὄχθαι
 λύθρῳ ἐρυσθίωσι Τυφονίων ἀλαλητῶν.

A 24. sorban ἔτ' ὄχθαι-*t* csak **A*F*P₁R₂VWbmz** (ἔτ' nélkül **U***) nyújtják; a többi kézirat, nevezetesen **ACFMR₁²R₂S₁Udflop₂gruvx** (in mge z) ἔθειραι-*t* ad, melyről *Schneider* nagyobbik kiadásában azt mondja, hogy „vix capio“. Az ἔθειραι itt csak a Τυφών-szörnyeteg 100 fejének hajzatára vonatkoznak: „a partok mellett a typhoni küzködések vértől piroslik (a Typhon) szöke hajzata“, ezt mondja a költő. Hogy nemesak lovak sörényére alkalmazva használják az ἔθειρα szót, mutatja akár *Pape* s. v. A mondáról Στράβων is tud p. 628: „Μετὰ δὲ ταῦτ' ἔστιν ἡ Κατακεκαυμένη λεγομένη χώρα... ἅπαντα ἄδενδρος πλὴν ἀμπέλου τῆς τὸν Κατακεκαυμένην φερούσης οἶνον... ἔστι δὲ ἡ ἐπιφάνεια τεφρώδης τῶν πεδίων, ἡ δ' ὄρεινῆ καὶ πετρώδης μέλαινα ὡς ἂν ἐξ ἐπικαύσεως. εἰκάζουσι μὲν οὖν τινες εἶν κεραυνοβολίων καὶ πρηστήρων συμβῆναι τοῦτο, καὶ οὐκ ὀνοῦσι τὰ περὶ τὸν Τυφῶνα ἐνταῦθα μυθολογεῖν.“ Hogy aztán az ἔθειρα szót ennek a Τυφών-szörnynek vagy sárkánynak a hajzatára is alkalmazták, arra tanuságul szolgálnak Nonnus *Dionys.-i* II. é.-nek 32. s k. sora: ὀψιλόφρον δὲ γίγαντος ἐχιδναίῃσιν ἐθειραῖς... ἐκυμαίνοντο χαράδραι. De ha az oppianusi λυθρῷ ἐρυσθίωσι-*t* (s λύθρον a *Schol. in Iliad. XX. 503.* szerint τὸ μετὰ κοινοῦ καὶ ἰδρωτός... αἴμα) összevetjük Nonn. *Dion. II. éneke* 623. s k. sorával: Τυφῶνα δετέσθω οἰκτρὰ κοινομένοις ἑκατὸν κομῶντα καρήνοιο-*s*-szal, nem fogjuk elvetni az ἔθειραι olvasást, mely még hozzá egyetlenegy kéziratban sem interlineáris olvasás. Egy ἔτ' ὄχθαι nem is romolhatik ἔθειραι-*já*, de mint ἡϊόνεσσιν glossája ill. odajegyzett synonymon-*ja* kiszoríthatta az ἔθειραι-*t*.

A III. énekben a költő később leírja, mekkora fáradságába kerül a halásznak az ἀνθίας nevű halnak a halászata, s hogy

e hal mekkora ellenállást fejt ki; a kettő közt lefolyó küzdelmet összehasonlítja (316. s. kk.) két kötélhúzó ember erőlködésével s végzi a hasonlatot e két sorral:

321. ὦς τοῖς, ἰχθυόβλω τε καὶ ἰχθύι, νεῖκος ὄρωρε
τοῦ μὲν ἀπαίξαι, τοῦ δ' ἐλκεμεν ἰμείροντος.

Itt νεῖκος ὄρωρε-t hagyományoznak **CF*LMP₁R₁²UWbfl mop₂quvxxz**, νεῖκος ὄρωρεν-t **Vd**, viszont νεῖκος ὁμοῖον-t **AF R₂S₁io*v***. Semmi okunk sincs föltenni azt, hogy a Homerosból is ösmeretes ὄρωρε alakot erőszakosan akarták volna a szövegből száműzni. De azt sem, hogy másolás közben az ὄρωρε-t ὁμοῖον-nak olvasta volna valaki. Az is kétségtelen, hogy a ὁμοῖον nem lehet interpretamentuma az ὄρωρε-nak. Így nem marad hátra más, mint feltenni, hogy marginális megjegyzésnek a maradványa, melyet a νεῖκος ὄρωρε hez irtak. S ha figyelmünkre méltatjuk, hogy a Schol. in Iliad. XIV. 397. ὄρωρο-jához olvassuk: ἐν τισι τῶν ἰσομνημάτων ὄρωρε, καὶ ἔστιν ὁμοῖον τῷ „ὄρωρ' ἐπαίξας“ (Il. II. 146.), akkor nem tarthatjuk valószínűtlennek, hogy a νεῖκος ὄρωρε mellé azt írta valamely scholiasta ὁμοῖον (ill. ὁμοῖον) τῷ ὄρωρ' ἐπαίξας, annál is inkább jutván e hely az eszébe, mert a következő sorban mindjárt ἀπαίξαι: is előfordul s így szorította ki aztán a ὁμοῖον az ὄρωρε-t.

I. 561-ben, abban a részletben, a hol a költő a muraena és a kígyó szeretkezését írja le, s melyről *Bourquin* méltán állítja műve 27. lapján, hogy „ce morceau est dans le texte tout au moins d'une poësie sombre et terrible“, a kéziratok egy része ὄλβον ὀλέθρου-t ad,¹ mit *Lehrs* a *Quaestiones Epicae* 308. lapján ὄπλον-ra javított. A kéziratok egy jelentéktelen másik töredéke (**L²U*d****) ὄν πάρος εἶχεν-t, ill. (**v***) ὄν πάρος ἔσχε-t ad. Kérdés, minő jelentése van az ὄλβον ὀλέθρου-nak? *Rittershusius* *Εὐριπίδης* (Ion 923.) *Θήσαυρον κακῶν*-jával veti össze. Ezzel szemben a ὄν πάρος εἶχεν igen lapos befejezést ad a gondolatnak. Keresnünk kell tehát a ὄν πάρος εἶχεν olvasás keletkeztének plausibilis okát. S íme már néhány sorral lejjebb 573-ban találjuk e kifejezést ὄν πάρος ἴχε, és pedig a kígyó mérgére, az ἰός-ra vonatkoztatva, melyet az állat a párosodás után ismét visszaszüresöl. Közelfekvő volna így ἰὸν ὀλέθρου-t olvasni, ha meg nem gátolna benne az a körülmény, hogy a kynegetikus — mint azt éppen *Lehrs* vette észre — a III. ének 444. s. k. sorában teljességgel utánozta a halieutikust (ἐκπτύουσιν πευκεδανὸν θανάτοιο φίλον, ζαμενή χόλον, ἰόν). Amott ugyan

¹ A passus így hangzik:

τῇ ἔνι λοίγιον ἰὸν ἀπήμεσε, πάντα δ' ὀδόντων
ἔπτυσε πευκεδανόν, ζαμενή χόλον, ὄλβον ὀλέθρου.

Lehrs ἰού-t akart olvasni, de *Boudreaux*, a *Kynegetika* legújabb kiadója (Páris 1908) méltán visszavetette, mert hiszen a θανάτοιο φίλον ἰὸν semmi egyéb, mint az ὄλβον ὀλέθρου paraphrasisa!

A IV. ének 203. s kk. soraiban a költő hivatkozik az assyriaiak és bactrianusok háreméletére, mondván:

καὶ γὰρ τοῖς πλεονές τε γαμήλια λέκτρα γυναῖκες
κεκρυμμένα μεθέπουσι καὶ ἐυνάζονται ἅπασαι
νόκτας ἀμειβόμεναι.

R₁²u-ban νόκτας-hoz a margón γρ' κοίτας áll. Az olvasás metrumellenessége mutatja, hogy nem genuin; párhuzamos helye a λέκτρα-nak; e mellé jegyezhetné a scholiasta az aeschylusi πρό κοίτας γαμηλίου-t (*Suppl.* 805) s az ugyancsak aeschylusi (*frgm.* 238) γαμηλίων λέκτρων-t.

Ha már most, mint bebizonyítani véltük, ekkora tömeg glossával van fertőzve az oppianusi hagyomány, a szövegkonstituálás folyamán ezzel a ténynyel számolnunk kell. S azt hiszem, ily úton-módon fürkészeve a genuin hagyományt, legalább is valóbbszínű eredményekre juthatunk, mintha csak azt mérlegeljük, melyik lectio felel meg inkább az értelemnek s az oppianusi nyelvhasználat követelményeinek. Legyen szabad ez állításom bizonyítása céljából ezt a tanulságos példát felhoznom.

A IV. ének 468. s kk. soraiban hangoztatja a költő, hogy van egy halspecies, az ἔγγραυλις (a közönséges szárdella „*Engraulis enchrasicholus* L.“), mely nemcsak táplálékul szolgál a többi halaknak, hanem akkora rajokban úszkál, hogy a csónakok evezői megakadnak bennök (cf. *Aelian. H. A. VIII, 18*); aztán folytatja:

καὶ πού τις βουπλήγη βαρύστομον ἰθύς ἀείρας
ἔγγραυλεις ἐτίναξε καὶ οὐ διέκερσε σιδήρῳ
στίφος ἅπαν, βραῖνῃ δ' ἀγέλης ἀπεδάσσατο μοῖραν.
καὶ τῆς μὲν κεφαλῆν πέλεκυς τάμει, τήν δ' ἐκόλουσεν
ὄρηξ, τήν δ' ἕμιθεσ μέσην, τήν δ' εἶλεν ἅπασαν.
οἰκτρὸν ἰδεῖν μογεροῖσιν εἰκότα σώματα νεκροῖς.

Azaz azzal fejezi be, hogy „szánalmas dolog szerencsétlén tetemekhez hasonló testeket latni“. *Μογερός* alapjában véve azt jelenti, *nyomorúságos*, *fáradtságos*, de mivel a scholiasta ἀθλιότησzal magyarázta, mi ennek megfelelőleg úgy fordítottuk, hogy „szerencsétlen“. De fordítsuk bár akár *nyomorúságos*-nak, akár szerencsétlen-nek, érezzük, hogy az epitheton itt fölötte semmitmondó; halrészek, haltetemek úszkálnak, s e tetemeket másképp kellett a költőnek jellemeznie, nem a *μογεροῖσι*-val. A jelző lapos volta azt a gyanut kelti bennünk, hogy glossa, mely közel jár ugyan a genuin epitheton jelentéséhez, de a költői dictio

szempontjából kívánni valót hágy. Hagyományozva van ugyan *μογεροῖσιν* (*μογεροῖσιν* b), de nem minden kéziratban; **Lv*** *μάζην*-t adnak s már ez mutatja, hogy itt szövégromlásról van szó és pedig azért, mert *μάζην*-nak itt nincsen kielégítő értelme. *Μάζα* t. i. a. m. a kenyér: *ἡ τροφή ἢ ἀπὸ γάλακτος καὶ οἴτου* (Suidas). Ily értelemben fordul elő III. 401., hol természetesen *μάζαν* irandó (s nem *μάζαν*). Hogy pedig átvitt értelemben használta volna a szót, mint Aristophanes (Pax 4), t. i. a *κόπρος* értelmében („teste Suida“), az ilyen rhyphographia költőnkől nemcsak hogy nem tétélezhető fel, de a nehézségeken sem segít által. Ha végre a latin *massa* szó jelentésében fogjuk fel, a többes szám ugyancsak szemet szűr. Szerencsénkre azonban **L** kéziratban a *μάζην* szó *λ* correcturája; s még meg lehet állapítani, hogy ott eredetileg *μύζοισιν* állott. Űgyde ezt a szót nem ismerik a modern görög szótárak. Csak Hesychiusnál van egy *μύζη* glossa, melyet *Schmidt* a *signum crucis*-szal látott el, s mely *ἀπόπληκτος*-szal van magyarázva. Minthogy *ἀπόπληκτος*-t ugyancsak Hesychius ezzel magyarázza: *ὅ οὐκ ἄν τις ἐκὼν προσπελάσειεν, οἷον μοχθηρῶ*, — és *μοχθηρὸς* (nyomorúságos) a. m. *μογερός*,¹ nyilvánvaló, hogy *μογεροῖσιν* glossája volt a *μύζοισιν*-nak. De talán még mással is tudjuk bizonyítani, hogy *μύζος* és *μογερός* között jelentésbeli rokonság állott fenn. A *μύζος* interpretamentumát, az *ἀπόπληκτος*-t, Demosth. XXI. 143. *ἄφρων* mellett használja abban a jelentésben, hogy *értelmellen*; a *μογερός* hesychiusi interpretamentumát, az *ἄθλιος*-t pedig ugyancsak Demosth. (XIX. 173.), ugyancsak az *ἄφρων* mellett abban a jelentésben, hogy *sujtott*. Nem valószínűtlen tehát, hogy a *μύζοισιν*-t a *μογεροῖσιν*-nal glossálták. Mi persze az *ἀπόπληκτος*-t a másik hesychiusi glossa értelmében fogjuk fel s *ἀνάισθητος*-nak, érzéketlen-nek fordítjuk; s a kéziratok túlnyomó részében hagyományozott *σώμασι νεκρῶν*-t (csak **lv** adnak *σώματα*-t, s ez állhatott **L**-ben is a. c. a *λ factam*) fogadva el, a sort így fordítjuk: száználmas dolog érzéketlen holttetemekhez hasonlókat látni; — s a sor így gnómaszerűben is hangzik.

Tudva már most azt, hogy a hagyományban mennyi kárt tettek a glossák, tanulmányunk egy további részében a kéziratok egymáshoz való viszonyát fogjuk kipuhatólni.

¹ V. ö. *Flach*, *Glossen und Scholien zur hesiodischen Theog.* p. 203: *μογήσας μοχθήσας*.

Az assuáni és elephantínei aramaeus papyrusokmányok történeti jelentősége.

(Kivonat *Mahler Ede* lt. 1911. május 8-án tartott előadásából).

Az utolsó évtizedek óriási anyaghalmazzal gyarapították azon tudományokat, melyek az ókor keleti népeinek sorsával, a nilusvidéki és előázsiai lakosok szellemi életével foglalkoznak. Az ókori Kelet helyén ezen években napfényre került emlékek és oklevelek oly óriási haladást jelentenek az emberi szellem művelődéstörténetében, melyhez hasonlóra példa még eddig nem volt.

Legelső helyen említendők ez emlékek közül az 1880-ban *Tell-el-Amarna*-ban (Felső-Egyiptomban) lelt ékirásos agyagtáblácskák, melyek a III. és IV. Amenophis királyok idejéből származó egyiptomi levéltár egy részét alkotják. Ezen agyagtáblácskák első sorban Egyiptomnak a Kr. e. 1400. év körüli állapotát tükröztetik vissza; de fölötte nagyfontosságúak a babyloniai művelődéstörténetre nézve is, mert ezekből tudjuk meg, hogy abban az időben a sémi-babyloniai nyelv volt a Kelet diplomatiái nyelve, és hogy az egész előázsiai cultura már évezredek óta babyloni alapon nyugodott.

De alig kezdték meg ezen, a tudományra nézve fontos okmányokat a nyelv- és történeti kutatás számára feldolgozni, már is új, korszakalkotó felfedezésekről kaptunk hírt, melyeket az ókori Nippur helyén 1895—1896-ban az *amerikai* expedítio hozott napfényre. Míg azok a leletek, melyeket *de Sarzec* 1876-tól 1881-ig a *Satt el-Hai* csatornától keletre fekvő dombban *Tellóh*-ban talált, Babylonia ősrégi *sumér* culturájáról nyujtanak meglepően eleven képet, addig a nippuri leletek azon legrégebb történeti adatokat nyujtják, melyek a Mesopotaniából Babyloniába behatoló *sémi* népekről adnak hírt.

Jelen századunk kezdetén — 1902 első napjaiban — a susai akropolis dombjában tartott kutatások új fényt derítenek Babylonia legrégebb állami, jogi és socialpolitikai viszonyaira. Ezen kutatások új anyagot szolgáltatnak nemcsak az assyriológusoknak, hanem a jogászoknak, socialpolitikuskoknak és biblia-

kutatóknak egyaránt. Ez a lelet, jelenleg a párisi Louvre-ban felállított kőoszlop, melybe *Hammurabi törvénycodeze* — a legrégebb általunk ismert törvénygyűjtemény — van bevésve.

Azonban alig volt még az említett emlék a tudomány számára teljesen feldolgozva, máris újabb, Felső-Egyiptom talájan talált leletekről kaptunk tudósítást, melyek különösen az ótestamentomi kutatásra nézve mondhatók korszakalkotóknak, mert az 1904-ben Assuan-ban és nemsokára 1906-ban a vele szemben fekvő *Elephantine* szigetén talált *aramaeus papyrus-okmányok* új fényt derítenek a zsidó diasporára Egyiptom területén, továbbá az exiliomot követő idő zsidó vallástörténetére. Ezen leletek a legfontosabb és legnagyobbak közé tartoznak, melyek az utolsó évtizedekben Egyiptom területén napfényre kerültek. Jelentőségük oly nagy, hogy, a mint Lidzbarski — az észak-sémi epigraphika legtekintélyesebb kutatója — kijelentette,¹ „a kereszténység előtti korból — ha a babyloniai-assyr szövegektől eltekintünk — a semitikai téren semmi sem hasonlítható hozzájuk“. Az összes okmányok pontosan keltezettek, még pedig az egyiptomi és az akkor a zsidóktól használt óbabyloniai naptár szerint, és valamennyien egy a Kr. e. V. században Assuanban élő zsidó család birtok- és vagyonviszonyára vonatkoznak, és idejük Xerxes király XV. évétől II. Darius XIII. évéig (tehát Kr. e. 471—411) terjed. Ezen okmányok számos culturintézményről adnak felvilágosítást, a melyekről eddig sejtelmünk sem volt. A kettős keletek felvilágosítanak bennünket a zsidók naptárszámításáról, és ennek eredményei roppant fontossággal bírnak az ókori babyloniaiak szökőévcykusának megmagyarázására. Kritikai felvilágosítást és megoldást adnak oly kérdésekről, melyek a házasetetre, a házaselek birtokviszonyaira, az elválásra, az örökösödési és birtoklási perekre és sok más családi ügyre vonatkoznak. A vallástörténeti tudomány is gazdag anyagot nyer ez okmányokban, a mennyiben felvilágosítást tartalmaznak az akkori katonai gyarmatok viszonyáról a perzsa anyaországhoz. Ily körülmények között egészen világos, hogy ezen papyrusok nemcsak a keleti nyelvészek körében keltek általános érdeklődést, hanem mindazok körében, kik az ókori Kelettel és ennek culturájával foglalkoznak.

Azonban, bármily fontosak ezen papyrusok, még ezeknél is sokkal becsesebb az a lelet, melyet *Rubensohn* Ottó 1906-ban eszközölt ásatásainak köszönhetünk, a Nilusnak Assuannal szembenfekvő *Elephantine* nevű szigetén. Ezen lelet három *aramaeus papyrusokmányból* áll, melyek II. Darius király 17. uralkodási évének Marchesvan 20-ikáról vannak keltezve és melyek — mint már első kiadójuk és tudományos feldolgozójuk, *Sachau*

¹ Deutsche Lit.-Zeitung 1907. 3205.

*Ede*¹ kiemeli. — „csodálatra méltók nyelvüknél és tartalmuknál fogva, de még csodálatraméltóbbak az ószövetség legkésőbbi történeti könyveihez, a Krónikához, Ezra és Nehemiahoz, valamint a zsidó történetnek ahhoz a kevésbbé jól ismert korához való viszonyuknál fogva, mely Nehemia fellépésétől Nagy Sándorig terjed“. Ezen okiratok egy lerombolt templom újból való felépítéséről szólnak; kettő közülök — a melyeket Sachau eljárása után mi is I, illetőleg II-vel jelölünk — az elephantinei zsidó hitközség papjának, Judaeának perzsa helytartójához, *Bagohi*-hoz intézett kérését foglalja magában, hogy a három évvel azelőtt az egyiptomi Chnub-papok felbujtása következtében lerombolt templom újból való felépítésére engedélyt ad; a harmadik papyrus-okmány (III) az engedélyt tartalmazza.

Ezen papyrusokkal már nagyon sok tudós (történész, keleti nyelvész, theologus) foglalkozott behatóan; hogy ezen igen fontos okmányokról nézetemet kifejem, annak indító oka nemesak az, hogy Akadémiánk értekezéseiben szerény helyet akarok nekik juttatni, hanem hozzájárul ehhez az is, hogy képes vagyok belőlük oly tudományos eredményeket levonni, melyeket eddig vagy nem vettek észre, vagy hamisan fogtak fel, s így kultur-történeti értéküket új nézőpontokból vizsgálom.

Mindenekelőtt feltűnnek a kettős keltezésék. És csodálatosképen az eddigi rekonstruálási módszerek és az ezekre vonatkozó elméletek nagyon gyarlók. Így mindenekelőtt *Schürer*² említendő, ki kilenez itt előforduló kettőskeltezést vizsgál, hogy a kereszténység előtti zsidó naptár jellegét megállapítása; aztán J. K. *Fotheringham*,³ ki astronomiai készséggel igyekszik e dátumokat rekonstruálni. *L. Belleli*⁴ ezen vizsgálatnak egész könyvet szentel és *F. Westberg*⁵ ezen keltezésék segítségével párhuzamot von az ózsidó és az ú. n. reformált-zsidó naptár között. Azonban mindeme vizsgálatok hamis feltevéseken alapszanak, ennél fogva ezen kettőskeltezésék rekonstruálásán óriási apparatussal kellett dolgozniok és végre is a különböző kutatások eredményei mégis többé-kevésbbé eltérnek egymástól, s így a *chronológiára* vonatkozó eredményei ellen sokat hozhatunk fel, a mi értéküket csökkenti. Az assuáni aramaeus papyrusokmányok semmiesetre sem

¹ Ed. *Sachau*, Drei aram. Papyrusurkunden aus Elephantine, Abhdl. d. k. preuss. Ak. d. Wiss. Berlin, 1907.

² Theol. Lit.-Zeit. 1907, 65 ff.

³ Calendar-Dates in the aramaic papyri from Assuan, Monthly Notices of the R. A. S. nov. 1908.

⁴ An Independent examination of the Assuan and Elephantine aram. papyri. London, 1909.

⁵ Die bibl. Chronologie nach Flavius Josephus, Leipzig 1910, p. 103 ff.

elegendők annak a bebizonyítására, hogy a bennük előforduló kettőskelezéseknel a zsidó hónap kezdetére az újhold láthatóvá válása volt mértékadó.

Felmerül most már az a kérdés, hogy az assuáni zsidók az ezen kettős kelezésekben előforduló zsidó naptári adatokat milyen rendszer vagy elv szerint számították, és az egyiptomi naptár adataival párhuzamosan adott keltek általában milyen természetűek?

Bebizonyíthatjuk, hogy az *assuáni aramaeus papyrusokmányokban előforduló zsidó naptáradatak a babyloniai naptárnak felelnek meg, és valósággal a babylonai naptár adatai.*

Ezen eredmény új fényt derít más problémákra is, melyek ezen papyrusok szövegkritikai vizsgálatának keretébe tartoznak. Az assuáni és elephantinei papyrusleletek folytán számos feltevés merült fel a zsidóknak Felső-Egyiptom területén történt letelepedésére nézve is, de mindenikből visszhangzik, hogy: „az assuáni zsidó letelepedésekről ez idő szerint biztosat nem mondhatunk“. Még *Sachau* is így szól: „Mikor építették ezen templomot? mikor történt az elephantinei zsidó hitközség települése? Jeruzsálemnek a babyloniaiak által történt elpusztítása után? vagy Samariának az assyroktól lett 723-iki elpusztítása után? Ezen kérdésekre az elephantinei okmányok és okmányiszövegek — bármennyire is tanulságosak más tekintetben — nem adnak semmi-nemű felvilágosítást.“

De mindamellett találunk itt olyan pontokat, melyek ezen kérdések megoldását elősegítik. Ezen pontok az assuáni papyrusok kettőskelezései. Most már tudjuk, hogy ezen oklevelekben az egyiptomi adatok mellett a *babyloniai-zsidó* naptár adatai is ki vannak emelve. Így most már *chronologiai* okok szólnak a mellett, hogy legalább az a zsidó hitközség, a melyet az assuáni és elephantinei papyrusokból ismerünk, *csakis a Jeruzsálemnek Kr. e. 587-ben történt elpusztítása után szétszalasztott Judacabeliekhez tartozhatik.* Az exilium előtti időben a zsidók még nem ismerték a babyloniai-zsidó naptár hónapneveit; a hónapneveket — a mennyire tudjuk — sorszámnévvel fejezték ki. Mindenestre már előbb is lunisolaris évet használtak, melynek kezdetét a tavaszi újhoddal határozták meg, de az évminőségek meghatározásának módszere — hogy közönséges, vagy szökőév, valamint az egyes évek hossza, ingadozik és az újhold napjának meghatározási módszerei az egyes hónapok hosszát bizonytalanul hagyták. Csak Babyloniában ismerték meg a 19 éves cyclust, mely nekik biztos módszerül szolgált az egyes évek és hónapok minőségeinek és hosszának meghatározására; itt ismerték meg a hónapneveket is, melyeket még ma is alkalmaznak a zsidó ünnepi naptárban. Tehát logikailag következtetve csakis arra az

eredményre juthatunk, hogy a felsőegyiptomi zsidóság, melynek létéről az assuáni és elephantinei papyrusok tanuskodnak, csakis *Babyloniából* került ide. Ha azonban azt vennők fel, hogy ezen zsidók azon tíz törzs maradványai, kik később Kambyes alatt a perzsa hadsereggel jöttek Egyiptomba, akkor az egyiptomi keltek mellett nem használnák ezeknek *babyloniai* megfelelőit, hanem e helyett a méd-baktriai, illetőleg az Achaemenidák alatt még használatban levő *óperzsa* hónapneveket kellene alkalmazniok, s a babyloniai-zsidó hónapnevek, mint: Szivan, Tisri, Chesvan, Kiszlev, Sebat stb. helyett az óperzsa aequivalenseket, mint: Thaigariis, Bāgayādīs, Adukanis, Athriyādiga, Margazana stb. elnevezéseket kellene találnunk. Másrészt azonban kizárja az előbbi föltevést az a körülmény is, hogy Pap. I szerint az elephantinei zsidó templom már fennállott, midőn Kambyes oda-jött („És midőn Kambyes Egyiptomba nyomult, már ott találta azt a templomépitményt“). De nem tartozhattak egy még a babyloniai exilium előtt Egyiptomba került zsidó hitközséghez sem, mert a zsidó naptár alapja akkor még nem volt az a cyclus, mely ezen adatokat teljes bizonyossággal babyloni naptári adatoknak tükrözteti vissza. Ennélfogva *N. Herz* nézete,¹ ki szerint az assuáni hitközség *samaritanus* eredetű volna, továbbá az a nézet, mely e község keletkezését Joáchaz királynak Neko általi elvezetésével hozza kapcsolatba,² teljesen tarthatatlanok. És míg kevéssel ezelőtt azt hitték, hogy az elephantine-syenei zsidó településre semmi biztosat sem mondhatunk, addig az assuáni aramacus papyrusban előforduló kettőskeltezésék kritikai vizsgálata megtanít bennünket arra, hogy ezen település Nebukadnezárnak Jeruzsálem elpusztítása utáni időben történt, és hogy ezen település magvát azok a zsidók alkották, kik Gedaljah helytartó meggyilkolása után Egyiptomba menekültek, és a kik azután a perzsa király által³ idetelepített zsidókkal meggyarapodva katonai teleppé lettek. Természetesen, az ninesen kizárva, hogy zsidó családok kisebb vagy nagyobb csoportjai már előbb jöttek Egyiptomba és itt maguknak oly helyzetet teremtettek, mely az őket követő nemzedékre csábító hatással is lehetett, hogy itt letelepedjenek. De úgy látszik, hogy a község tulajdonképeni zöme, mely vallási középpont, Jáhú isten temploma után áhitózott, csak a babyloniai exilium *után*, tehát Kr. e 587 után jött Egyiptomba. Az elephantinei templomot pedig valószínűleg mintegy a jeruzsálemi templom pótlékául építhették, sőt lehet azért

¹ The Expository Times XIX. 522.

² V. ö. *F. Buhl*, Sitzber. d. kön. Akad. d. Wiss. Kopenhagen, 1908, II. 51 ff.

³ V. ö. *Schürer E.*, Theol. Lit.-Zeit. 1907. 6.

is, hogy megnyugtassák Jeremiást és az ő pártját, hogy Egyiptomba való költözködésük után is hivei maradtak ősi vallásuknak és ősi culturintézményeiknek. És lehet, hogy az éppen előbb említett oknál fogva tartották meg még üzleti okmányaikban is a Babyloniából hozott naptárt, mely a babyloniai fogság óta a zsidók nemzeti naptárává lett.

Hogy itt valóban katonai teleppel van dolgunk, bizonyítja — a mint azt már Smend¹ és Schürer² és utánok Peters³ is kiemelték — az a körülmény, hogy az assuáni papyrusokban előforduló férfiak nevei mellett a csapatrészt „DGL“ is említve van, a melyhez tartoztak. Természetesen később, mint a hogy az máshol is történni szokott, így a rómaiaknál is, a tulajdonképeni katonai központhoz üzletemberek, kereskedők is csatlakoztak, mert a katonai állomásokon a kereskedők mindig alkalmas talajra akadtak. Ilyenféle telepeket találunk az ókor valamennyi katonai állomásain, így a későbbi római tartományban Pannoniában is,⁴ hol a syr csapatokkal idejött zsidó zsoldosok a velük együtt s az utánuk jött zsidó kereskedőkkel csakhamar hitközséggé alakultak; ennél fogva *Stähelin*⁵ azon állítása, hogy az elephantine-syenei zsidó hitközség tagjai „kereskedőknek tekintendők, kik a perzsa helyőrségtől éltek“, bizvást elfogadható.

Különösen jól tájékoztatnak bennünket az assuáni papyrusok a zsidók régi házasságjogáról. Ebben a tekintetben is teljesen a babyloniai culturhatásoknak voltak alávetve. Mint a babyloniaiaknál, úgy a zsidóknál is csak akkor volt a házasság érvényes, ha előtte házassági szerződést (a zsidóknál az ú. n. Kethubat) kötöttek. *A házassági szerződés volt az alapja minden törvényes házasságnak.* Hogy a válás törvényesen elismertessék, a község gyűlésében kellett azt kihirdetni. És valamint Hammurabi törvény-codexe megengedi a válás jogát nemcsak a férfiaknak, hanem a nőknek is, úgy volt ez az elephantinei és assuáni zsidóknál is. Az ótestamentumi válási jog még semmit sem tud ilyen meghatározásról, ennél fogva nagyon valószínű, hogy ezen intézményekkel csak Babyloniában ismerkedtek meg, s innen hozták magukkal Egyiptomba.

Általában azt mondták eddig, hogy a község birt az *igazságszolgáltatás* bizonyos korlátozott jogával, még pedig az elephantinei papi testület lett volna megbizva az igazságszolgáltatás

¹ Zeitschr. f. Assyriologie 1907, 150.

² Theol. Lit.-Zeit. 1907, 6.

³ Die jüd. Gemeinde v. Elephantine-Syene. Freiburg i. Br. 1910, p. 14.

⁴ V. ö. Hampel József, Intercisa emlékei. Arch. Ért. XXV.

⁵ Israel in Aegypten nach neu aufgefundenen Urkunden, Basel, 1908, p. 13.

jogának gyakorlásával. Azonban ezen állítás az eddigi okmányokból még nem bizonyítható be. Annyi bizonyos, hogy családi ügyekben a papi testület volt hivatva az esetleg előforduló viszályokat lecsendesíteni és a válást eszközölni, azonban ezen inkább vallási, mint jogi cselekvények legkevésbé sem bizonyítják, hogy a papi testület lett volna a felettes hatóság más viszályoknál és jogeseteknél is. A házasság kötése és felbontása — akár csak ma — a hitközség benső életének hathatós részét alkotja; ebből tehát nem következtethetünk arra, hogy a hitközség képviselőinek hatáskörébe tartoznának a többi jogi ügyek is. Mindenesetre kevés még az eddigi anyag, hogy e kérdést teljesen tisztázni lehetne. Abból, hogy ezen papyrusok egyikében a férfi és nő válásjogának törvényes elismerése föltétlenül a válásnak a község gyűlésén való kihirdetésétől van függővé téve, még semmi esetre sem következik a hitközség igazságszolgáltatási joga. Ma is megkivánja a zsidó vallási törvény, hogy ilyen actus a község legalább tiz férfitagjának jelenlétében történjék, de korántsem azért, hogy ez a község igazságszolgáltatási jogát vagy fennhatóságát fejezze ki, hanem azért, hogy a társadalomnak minél nagyobb rétege vegyen tudomást a törvényesen történt válásról. Különben az is megtörténhetett — noha erre adataink mind-egyikéig nincsenek —, hogy békéltetési esetekben a község pap-ságának fejtét igénybe vették a viszálykodó felek közötti béke létrehozására, ehhez azonban nem szükséges a község igazságszolgáltatási joga a tagjai fölött. Nagyon jól elképzelhetjük, sőt fölötte valószínű, hogy minden olyan peres ügyben, a mely nem tartozott a vallás körébe, a várparancsnok vagy helytartótól kinevezett törvényszék ítélte. A papyrusok egyike (Pap. F) ezt nagyon is elfogadhatóvá teszi, a hol egy oly pör elintézéséről van szó, mely Mibtachja zsidónő és Pi egyiptomi férfiú között folyt le. A zsidónőt esküre ítélték, és kénytelen volt az egyiptomi Száti istennő előtt esküdni. A zsidó törvényszék semmi esetre sem ítélte volna el a zsidó nőt arra, hogy *idegen* istenségre esküdjék, s az egyiptomi férfiú, ha már a zsidó törvényszékhez fordult volna és annak ítélete alá vetette volna magát, biztosan nem követelhetette, hogy a zsidónő Száti istennőre esküdjék, hanem megelégedett volna a Jáhú istenre tett esküvel is. Az okmányt is, melyben Mibtachja zsidónőnek esküje után Pi egyiptomi férfiú kijelenti, hogy minden további eljárástól eláll, szintén egyiptomi férfiú írja, és — a mint az okirat világosan kijelenti — Pi tollbamondása után írja; az okmányon aláírt tanuk sem zsidók. Mindez tehát a mellett szól, hogy ez a per nem-zsidó törvényszéken intéztetett el. De a Bagohi-hoz intézett kérésből is világosan kitűnik, hogy az assuáni és elephantinei zsidók zárt *vallásos egységet* alkottak ugyan, azonban semmi esetre sem voltak

politikailag önálló terület, mert élükön „Jedonjah és társai, papok Elephantinében“ állottak.

De sokkal feltünőbb jelenség, hogy ezen papyrusokmányok eddigi magyarózinak nem tünt fel az elephantinei templom elfoglalásának és elpusztításának kelte. A Bagohihoz, Judaea helytartójához intézett irat két ízben említi a *Tammuz*-hónapot mint olyant, melyben az elephantinei templom elfoglaltatott és elpusztított. Csodálatosképen ugyanabban a hónapban foglaltatott el a babyloniaktól Kr. e. 587-ben a jeruzsálemi templom is.¹ Ugyanaz a *Tammuz*-hónap, mely Kr. e. 587-ben a jeruzsálemi zsidóknak annyi keserűséget okozott, volt végzetteljes az egyiptomi zsidókra nézve is; valamint az első jeruzsálemi templom, úgy a zsidó diasporának első temploma Egyiptomban szintén *Tammuz* hónapban foglaltatott el. De a második jeruzsálemi templom elpusztítása és lerombolása szintén *Tammuz* 10-én történt meg s így megérthetjük azt, hogy miért mondja *Josephus* (Bell. VI. 4, 5) Loos hó 10-ét, melynek a zsidó naptár szerint *Tammuz* 10-ke felel meg, annak a napnak, mint a melylyel „éppen letűnt az időeknek végzetteljes köre“.

*

Így tehát az assuáni és elephantinei papyrusokmányok az ókori Kelet azon korbéli történetére és művelődéstörténetére fontos eseményekről világosítanak fel bennünket, midőn a világtörténelmi vezetőszerp már nem Babylonia és Assyria, sem pedig Egyiptom kezében összpontosult. A főhatalmat ekkor Perzsia ragadta magához, melylyel egyedül csak Görögország mert szembeszállani a világhuralomért. A történelem ezen folyása alatt igen fontos események történnek, melyekről a kutatók mindez ideig keveset tudtak, míg a szeszélyes véletlennek úgy tetszett, hogy a 2400 évnél régibb homályból napfényre kerüljenek. És ezek a most újabban talált leletek is tanúsítják, hogy noha az ókori Kelet már rég elpusztult, mégis sok culturintézménye maradt fenn; de egyszersmind azt is suttogják fülünkbe: „ex oriente lux“!

¹ *Jeremiás* könyvében a következőt olvassuk erről (Cap. LII, 6): „A negyedik hónapban, a hónap 9-ikén nagy éhség támad a városban... a város bevétellett, és a harcz emberei mind elfutának és éjszaka kimenének a városból a kapunak útján, mely a két kőfal között, a király kertje mellett vala“. Tehát a város elfoglalása — a templom telkét beleértve — a 4-ik hónap 10-én, azaz: *Tammuz* hónap 10-én történt volna. — *Josephus* (Antt. X. 8, 2) erről a következőket mondja: „végre elesett a város a 4-ik hónap 9-ik napján, Zedekias uralkodásának XI. évében... Midőn pedig a város úgy éjfél tájban az ellenség kezében volt, a vezetők berontottak a templomba“.

A Széchényi grófok ősei.

(Kivonat *Bártfai Szabó László* vendégnek ápr. 3-iki előadásából.)

A hazánk nagymultú családjaival foglalkozó irodalomban számra és minőségre is előkelőnek tekinthető azon művek sorozata, mely a Széchényiekkal foglalkozik. Alig volt olyan irodalmi és közéleti kitűnőségünk, a ki Széchényi István élete és törekvései tanulmányozásának ne szentelt volna időt és fáradságot. A család eredetével, korábbi multjával azonban kevesen bajlódtak. Pedig fontos, a családtörténet határait átlépő kérdés az, előkelő családaink fája, mely talajból nőtt ki, mely forrásból fakadnak az ország sorsában évszázadokon át vezető szerepet vivő családok törekvései, hol kell keresnünk a nemzet nagyjait irányító eszmék és érzések alapjait.

A Széchényiek eredetével bajlódo kis irodalom közös vonása az, hogy egyik se mutat számbavehető eredményt, részben azért, mert önálló kutatásra az írók egyikének se volt módja, másrészt mivel a vállalkozóbbak hamis nyomon indulván meg, a kívánt czélt el nem érhatték. Amazok mentségére ki kell emelnünk, hogy e téren a kutatások éppen a legújabb időkben váltak jobban lehetőkké, a család őseit Széchényi Frankok közt keresők pedig az addig megjelent kevés oklevélközlés által vezetettek tévútra.

Maga a családi levéltár, a hol a leszármazást megvilágító okleveleket a kutató természetesen keresi, sok pusztuláson esett át, a melyek folytán éppen a legrégebb emlékek semmisültek meg. Számbavehető okirat mindössze három található: az első Miksa király 1565 márczius 23-án kelt adománylevele, melylyel a nógrádmegyei Alsószécsényke és Becske birtokok részeiben Széchényi Mihály pápai alkapitányt és rokonát, Tamást megerősíti. A király előtt az adományosak bejelentették, hogy az említett birtokokban elődeik hosszú idő óta háborítatlanul éltek, de ezt igazoló irataik valami szerencsétlenség folytán elpusztultak, azért kértek új adománylevelet. A levéltár második idevágó emléke II. Ferdinand 1629 november 26-ikán kelt oklevele, melylyel Széchényi György bécsi növendékpapot, atyját, Lőrinczet és anyját, Bán Sárát a jobbhágyorsorból felemeli az ország neme-

seinek rendjébe, s nekik czímer gyanánt koszorút tartó fehér galambot engedélyez. A származás ügyét érintő harmadik oklevél pedig a Lipóttól 1697 márczius 30-án Széchényi György és gyermekei részére kiadott grófi oklevél, mely a család érdemszerző ősei között a fentebb említett Széchényi Mihályt is megemlíti, és pedig Istvánffy Miklós történeti munkájára hivatkozva, főleg Veszprém várának bevétele és kormányzása körül szerzett érdemeit emeli ki.

Közös vonás a három oklevélben csak az, hogy a családnak okiratai elpusztultak, ezért kérik 1565-ben a birtokmegegerősítést, az ősök nemességét e miatt nem tudják igazolni a köznemesi oklevél megszerzése idejében, s a jobbágyorsból nemesítés helyrehozására azért igyekeznek a még ugyanazon évszázadban kelt grófi oklevél által a Széchényi Mihályval való kapcsolatot feltüntetni, és pedig egyéb bizonyíték hiányában nyomtatott munka segítségével.

A család eredetének immár felderített kérdése azt mutatja, hogy az 1565-ki és a grófi oklevélnek igaza volt, s hogy Széchényi Györgynek a család részére kieszközölt köznemesi oklevele azért volt új nemesítés, mert a régit nem tudta igazolni.

Nógrádmegyében, a hova bennünket az 1565-ik évi említett oklevél utal, s a hol a családnak utolsó biztos tartózkodási helye volt, mielőtt Gyöngyösre átvont, két Szécsényt találunk. Szécsény község, a középkorban Nagyszécsény a Kacsics nemzetség régi, talán szállásbirtoka, erről nevezte magát az 1299—1354 közt élt Széchényi Tamás és utódai, a mely család fiágon 1354-ben kihalván a sok megyére kiterjedő birtokok, köztük Szécsény vára is a leányágra, a Losonczi Bánffyakra, a Gúthi Országokra és Gersei Pethőkre szállottak. Ezen családdal a ma élő Széchényiek semminemű rokonságban nem állottak.

A megyében Szécsénytől kissé délre eső Kisszécsény a grófi család őseinek otthona. E csupa nemzetségi birtokkal körülvett kis falu története az Árpádok korába megy vissza. Megalakulása után csakhamar két részre vált: Felső- és Alsó-Szécsénykére. Szomszédos volt vele Becske falu, hol monostor állott, továbbá úgy találjuk, hogy a két községnek déli részét Zerdahelynek hívták.

Az első nyomokra IV. Bélának 1254-ben kiadott azon oklevelében akadunk, a melylyel András mesternek, az akkori zalai ispán fiának új adomány czímén adja Zerdahely birtok azon részét, mely a becskei monostor alatt terült el, s addig a nógrádi vár jobbágyaié volt. Az új földesúr természetesen igyekezett földjeit gyarapítani. Minthogy másképen a birtokát környező nemzetségi vagyonhoz hozzáférni nem tudott, pénzen vett földeket 1271-ben a Zerdahelylyel határos Berzeleiktől: Ata, Mohóny,

Sixtus, Barakony és Kozmától. Ezek a Berczeliek a Zách nemzetség ismert tagjai, csak azt nem tudtuk eddig, hogy Zerдахely, s a vele határos Berczel, Kövesd, Gyürk is a nemzetség birtokai közé tartoztak.

Mellőzve a Nógrádmegyébe áttelepedett ezen Zerдахelyiek életét, Szécsényke község történetének fonalát Bebek István országbirónak, 1361 február 15 én kelt oklevelében találtam meg, a mely oklevél egyszersmind a Széchényi-család történetének is egyik legbecsesebb emléke. Az országbíró terjedelmes hártya-okleveléből megtudjuk, hogy 1360 novemberében megjelent előtte Gyürky Mihály fia Máté, ki előadta, hogy vérszerinti rokonai Széchényi Pál fia István, Ugrin fia Dezső, Elizeus fia Pál és János fia Jakab 1357 nyarán az Alsószécsényben (Nógrád) és Péteriben (Pestmegye) levő nemzetségi földeket maguk között megosztották, de neki, bár velök egy nemzetségből származik (in una proxima generacionis linea existeret), a birtokokból mit se juttattak. A tárgyaláson személyesen jelenlevő Széchényiek nem tagadják, hogy Gyürky Máté osztályos rokonuk, a kizárás okául azt hozzák fel, hogy nem járult hozzá a felosztás költségeihez, és sok kárt okozott nekik hatalmaskodásaival. Az országbíró ezen panaszokra nézve részletes vizsgálatot rendelt el, s kényszerítette a felperest, hogy a Széchényiek által kért elégtételt adja meg, de az utóbbiakat, minthogy a közös származás bebizonyult, egyben kötelezte, hogy Gyürky Máténak adják át Alsószécsényből és Péteriből az őt megillető földeket.

Az oklevél adatainak gondos mérlegelése arra a következtetésre vezet, hogy a Gyürkyek és Széchényiek közös eredetűek, s hogy Alsószécsényt és Péterit a két család nemzetségi jogon bírja. Ezzel megvolt a biztos alap, a melyre támaszkodva a kutatást tovább folytathattam, egyben kiszélesbedett a tér is, a melyen mozoghattam. Figyelembe véve azt, hogy az imént tárgyalt becses oklevél a néhai Gyürky Medárt adományából került a múzeumba, ezen család emlékeit vettem szemügyre.

Hogy a hontmegyei Gyürky-család egyike a megye legrégebb lakóinak, ismeretes volt. A részletesebb kutatás azt mutatja, hogy története a XIV. századnál feljebb is vibető. A család első tagjaival ugyanis a budai káptalan 1258-ik évi oklevelében ismerkedünk meg, a mely alkalommal a pesti domokosház tagjai azon sápi birtokrészüket, melyet a Szolnok nemzetségbeli Gorgantól kaptak ajándékba, a király beleegyezésével eladják az ugyanott, a pestmegyei Monostorsápon élő Gyürkyeknek, Miklós, János és Lőrincznek. Az oklevél szerint az utóbbiaknak ugyanott nemzetségi földjeik voltak. Abból, hogy ezen Gyürkyek utódaival Nógrád és Hontmegyékben is találkozunk, hogy a szintén Sápon élő Berendefiakat rokonaiknak kell elismernünk, azt kellett

következtetnünk, hogy az oklevélben az előbb említett Gyürkyek őseiről van szó. Hozzájárul ehhez az is, hogy ezen, a pestmegyei Monostorsápon örökjogon birtokos Gyürkyekben a Zách nemzetség tagjaira ismerünk, a kik közül a Berendefiak mint a nemzetséghez tartozók már ismertek is voltak.

De a hontmegyei Gyürkiben élőkre is korai adatokat találtunk. 1339-ben Károly Róbert kedvelt udvari katonájának, Celén fia Elek fia Jánosnak adja a fiutód nélkül maradt Szelényi András földjeit Szelényben, mely Gyürkivel szomszédos terület. Hogy a megajándékozott János mester maga is gazdag ember volt, az mutatja, hogy a fél falura menő ajándékot ugyanakkor átengedte szolgálainak. Nagyatyja, Celén a XIII. század közepén élt. Ugyanezen Gyürki harmad részét 1342-ben Gyürky Ugrin fiai Dezső és János átengedik rokonuknak, Gyürky Elek fia Tamásnak. Ezen Gyürky Ugrin és fiai azonosak az 1367-ik évi oklevélben Széchényinek nevezett Ugrinnal és fia Dezsővel.

Nem kevésbé szembeszökő eredményre jutunk akkor, ha a harmadik nemzetségi birtok történetére terjesztjük ki megfigyelésünket. A pestmegyei Péteri birtok multja szintén messze visszavezethető. 1252-ben IV. Béla király az osztrák herceg ellen vezetett hadjáratban Waltersdorf ostroma és Karsalach vár bevételénél vitézségével kiűnt Oltmannak, a Gurka ispán nemzetségéből való Péter fiának adja a pestmegyei Oszlár birtok három ekényi részt. Ez a birtokrész megyés szomszédja Péterinek, hol Oltmannak örökölt földjei terültek el. Az oklevélben megadományozott félkezű Oltman fiai István és Sándor és ezek rokonai Kristóf és Péter 1274-ben Oszlár határaitra nézve meg egyeznek a margitszigeti apáczák megbizottjával. Érdekes, hogy az utóbbi oklevél Péter nemzetségéből származottnak nevezi őket. Kétséget nem szenvedhet, hogy sem az előbbi, sem ez utóbbi nem nemzetségnév, csak az együvé tartozás, a rokoni kapocs fogalmát fejezik ki. Bizonyítja ezt az is, hogy 1330-ban az említett Kristóf fiát, Marczelt az aradi káptalan Széchényinek nevezi, elmondván, hogy a királynak cserébe átengedett Szobrivoj nógrádmegyei birtokért kapta rokonaival együtt a Körös melletti Fehéregyházat. A két család összetartozását ennél is világosabban igazolja az, hogy a már említett Kristóf unokája 1377-ben alsószécsényi birtokrészét átengedi rokonainak, a feljebb megnevezett Széchényi Dezső fia Péternek és más atyafiaknak.

Íme a három különböző irányból megindult kutatás egy helyen találkozik. A röviden felsorolt, s a családi monographia keretében bővebben előadott adatok azt mutatják, hogy a nógrádmegyei Alsó- és Felső-Szécsényben birtokosok, a hontmegyei Gyürkyek, a Pestmegyében megtelepedett Péteriek azonos nemzetségből, a Záchból erednek. A Dunántúl is meglehető ezen hatal-

mas nem tagjai a XIII. folyamán és a XIV. század elején még egységes törzsfát mutatnak, ugyanazokat hol Széchenyi, Gyürky, hol Péteri néven említik írásaink. Hogy a birtokközösség e nemzetségben korábban megbomlott mint másoknál, s hogy a családok: a Széchenyiek, Gyürkyek, Péteriek, Berezeliek, Legéndiek stb. megalakulása előbb megtörtént, a nemzetségi birtokok szétszórtságán kívül alighanem Zách Felicián esetének kell tulajdonítanunk. Bizonyos, hogy a nemzetség befolyásosabb tagjai, -a milyen a szintén Róbert Károly testőrei között élő János mester volt, megvédték legközelebbi rokonaikat az elpusztulástól, de egyúttal rajta is voltak, hogy a nemzetségi birtokok bizonyos részét családjuk részére biztosítsák. Ezért kezdődnek meg 1330 után a nagy birtokosztályok. Ekkor telepednek le a nemzetség egyes ágai a birtokok közül nekik jutottakon, s miután a távolabb eső földeket csere vagy vétel útján átengedik az ott élő atyafiaknak, a most már családi birtok nevét elveszik vezetéknevül. A Széchenyieknek 1518-ig van Gyürkiben birtokuk, a melyet a mondott évben eleserélnek Bakócz Tamásnak a budai várban, a szent György-templom kapujával szemben (tehát a mai Tárnok-utca elején) állott házával, az utolsó péterii földektől pedig 1519-ben válnak meg.

Az adatok eme hiányos felsorolásával igyekeztem tehát a nógrádmegyei Alsó- és Felső-Szécsényben birtokos Széchenyiek származásának kérdését tisztázni. Felolvasásom további folyamán arra az önként felmerülő kérdésre kell megfelelnem, hogy a grófi család őseit kétséget kizárólag össze lehet-e az imént tárgyalt Zách nemzetség tagjaival kapcsolni? A Gondviselés iránti hálával eltelve jelenthetem, hogy az ebben az irányban végzett kutatások várakozásomat felülmúló eredménnyel jártak. Az Árpádok korának említett éveitől kezdve a XVII. század elejéig, a honnan a család nemzedékrendje nagyobb részét eddig is ismert volt, az oklevelek hosszú sora került elő a hazai és bécsi nagy közlevéltárak s néhány család levelesládájának anyagából, a melyek segítségével nemcsak a grófi, hanem — az új korban élő Széchenyi-családok legtöbbjének eredetét is meg tudjuk állapítani.

Az Alsószécsényben 1300 körül élő Széchenyi Pál Ugrin, Elizeus és Jánostól terjedelmes családfa vezethető le. A középkorban élő tagjai közül kiemelhetjük Széchenyi Jánost, ki 1457-ben a bécsi egyetem hallgatója, ki nagy képzettsége és tehetsége folytán 1470-ben Ország Mihály kancelláriájába kerül. A nádor nagyon megkedveli, s már három év múlva a király kivételes engedélyével megbízza a garamszentbenedeki apátság kormányzásával. A következő évben, György apát elhúnytával a rendtagok őt választják meg apátjukká; továbbá Széchenyi Imre fia Istvánt, ki a szerencsétlen véget ért II. Lajos király kisebb kancellá-

riájának volt tekintélyes tagja. A család több tagja szerez a közepesnél magasabb műveltséget, 1411-ben Széchenyi Miklós és Pál a bécsi, 1515-ben Antal, 1535-ben pedig János a krakói egyetemen hallgatói között említettnek. Többen részt vesznek Nógrád és Hontmegye életének vezetésében, néhány szolgabirája, esküdtje a két megyének.

A nemzetség ezen ágazata egységes marad a török hódoltság beköszönéséig. De az 1361-ben csak négy részre oszlott vagy on ekkor már sok kézbe került, az egykor előkelő nemzetség tagjai az előbbi posztitót nem tudták megtartani, mert vagyoni alapjuk kevés volt erre. A török hadak évről évre megújuló pusztításai, s a folytonos harczi készség költségei természetesen még jobban aláásták a család anyagi viszonyait. Valósággal gigasi küzdelem az, melyet a több oldalról pogánynyal körülvevett nógrádi köz-nemesség, köztük a kisszécsényi és becskei birtokosok is családjuk, udvarházaik és földjeik megvédésében kifejtének. 1542-ben, a mely évből a megyei nemesek teljes lajstromát bírjuk, Felső- és Alsó-Szécsénykén mindössze 2—2, Becskén, melyet a török 1541-ben nem pusztított el, 21 nemesi telek adózott. Huszonkét évvel később, 1564-ben a dicator 10 udvarház és tartozékairól emlé-kezik meg a két Szécsényben, hol még mindig 17 üres háztelek állott. A népes telkek egyike volt Széchenyi Tamás és Mihálynak 1565-ben új adományként adott udvarház is. Az állapot így marad 1583-ig. Ez évben a törökök a megye ezen részét pusztítják el, úgy hogy a két Szécsény faluban mindössze három, Becskén nyolcz család tudott megmaradni a tűz által elpusztult kastélyokban. A törökök támadásai ezután többször megismétlődnek, és Szécsény teljes pusztulásával végződnek. 1596-ban, a mely évből a második nemesi jegyzék valóg, Szécsényben nem élnek Széchenyiek, csak Becskén; a birtokosok azonban megint felépítik rombadőlt házaikat, de Bethlen hajdui 1620-ban újra felgyújtják azokat, úgy hogy két évvel később Becskén egyetlen egész telek sem, Szécsényben pedig csak másfél telek fizette meg adóját.

Ezen külső kép is sejteti velünk, hogy a Széchenyiek is kidőltek az egyenlőtlen küzdelemben. Annak a Széchenyi Benedeknek, ki még látta hazánk napjának felvirradását Mátyás király alatt, s talán annak hanyatlását is gyenge utódainak trónjáról visszazugározva, őt fia még az ősi birtokot örökölte, de ezek ivadékaik már az első ízben kénytelenek voltak megválni a nemzetségi földektől. A becskei udvarházban mindössze egy fiú, az 1517—1542 közt élő Széchenyi Miklós fiúsított leányának leszármazottai maradtak meg a jelen időkig, a többi Csetnekre ment Gömörmegyébe, vagy Gyöngyösre Hevesbe. Az említett Benedeknek unokája, szintén Benedeknek fia volt az a Széchenyi Mihály,

a kit a család őseül említ az 1697-ik évi grófi oklevél. Lássuk azért közelebbről, hogyan kapcsolódik hozzá a család származása.

Széchenyi Mihály 1530 körül született. Valamely szerencsés véletlen folytán Nádasdy Tamás udvarába került, ki igen megkedvelte. Éveken át udvarmestere volt, az ő vezetése alatt épült fel a sárvári kastély is. Pártfogója támogatásával 1565-ben Pápára került alkapitánynak, mely állásban főleg az őrség megszabályozásával szerzett érdemeket. A következő év nyarán részt vett csapatával Salm gróf vállalatában Veszprém ellen, a melynek szerencsés kimenetele után a fővezér őt hagyta vissza a vár gondozására. 1566 július 13-án nagy örömmel közli e fontos vár felszabadulását a néhai nádor özvegyével Kanizsay Orsolyával, jelentve egyúttal, hogy Thúry György kettejük nevében felment a királylyal tanácskozni a vár kapitányi állásának elvállalása felől. Miksa úgy döntött, hogy a törökverő Gyulaffy Lászlót nevezte ki Veszprém főkapitányává, Széchenyi Mihályt kapitányi minőségben a vár valóságos gondozójává, Thúry pedig Palota élére került.

A király emez intézkedése nem bizonyult üdvösnek. Gyulaffyt bántotta az, hogy tényleges hatásköre nem volt, e mellett a kapzsiság is erőt vett rajta, Széchenyi viszont féltékenyen örködött kapitányi állásával járó jogai fölött, s vagyoni tekintetben se akart amannak semmit átengedni. A két országszerte emlegett vitéz eme rút versengése majd egy évig eltartott. Ez idő alatt kölcsönösen hatalmaskodtak egymás jobbágyai felett, s a veszprémi püspökség birtokait pusztították. A király vizsgálatot rendelt el ellenök, a melynek folyamán Széchenyi megvált állásától; Gyulaffy se tartotta ki sokáig, 1568-ban az újabb vizsgálatot megelőzve átment János Zsigmond fejedelem táborába. Széchenyi Mihálylyal 1571 nyarán találkozunk utoljára. Rüber János kassai főkapitány ajánlja a hadi tanács jóindulatába, — úgy látszik, eredmény nélkül. Ezután egészen visszavonul a közéletől, feltehető, hogy 1580 körül halt meg.

Ha való a grófi oklevél kijelentése, hogy Széchenyi Mihály a család őseinek egyike volt, pedig ezen állítást kétségbe vonni nines alapos okunk, úgy nem lehetett más, mint Széchenyi Mártonnak atyja, tehát a későbbi György érseknek nagyatyja. A leg-erősebb bizonyíték arra nézve, hogy a nemzedékredek ezen felállítására helyes, az, hogy Becske község hagyománya szerint a Szécsényke felé eső Mártonrét nevét Széchenyi Mártonról vette. Ebből nemcsak az tűnik ki, hogy Széchenyi Mihálynak vagyonát ezen Márton örökölte, hanem az is, hogy neve a szokottnál maradandóbb nyomot hagyott a kis község történetében.

Széchenyi Mártonról annyit tudtunk eddig, hogy Szécsény várában katonáskodott. A budai konviktus létesítésére 1687-ben

tett nagy adományt ugyanis Buda felszabadulásának öröme és néhai elhunyt szülei emlékezetére adta György érsek, atyjáéra, ki gyakran ontotta vérét a hazáért, és szülő édes anyjáéra, kit özvegy-sége idején a török elűzött Budáról.

Szécsény várát akkoriban a fiágon kihalt Losonczy István és Antal leányai bírták, s meglehetősen elhanyagolt állapotban volt. 1552-ben a megye erősségeivel együtt nagyobb ellenállás nélkül került a török kezére. Majd félszázadig innen indultak rabló hadjáratra a pogány martalócok. A megye többszörös feljajdulására hallgatva a hadi tanács 1593 őszén nagyobb sereget küldött az erősségek felszabadítására, a mely december 4-én Szécsényt visszafoglalta. Széchényi Márton tehát ekkor állhatott be a vár őrségébe. Gyalogos hadnagy volt Széchényi Lajos nevű rokonával együtt. Sokáig a vár ekkor se tarthatta magát, 1603 telén megint megszállják a törökök, a kiket viszont egy év mulva, 1605 januárjában Bocskay hadai újra kiszorítanak a nógrádi várakból. Széchényi ekkor ismét kardot kötött, családjának menedéket, magának teret keresett a vitézségre. Ezen idő alatt, 1607 utolsó napjaiban Szegyei Gergely szécsényi lovas és gyalogos hadnak társai nevében is közli Kollonics Sigfrid érsek-újvári főkapitánnyal, hogy nem csatlakoznak a Kassa ellen vonuló hajdukhöz, hanem megmaradnak a király hűségén. Ennek az állásfoglalásnak következménye volt az, hogy Bethlen Gábor hajdui 1620-ban a nógrádi nemesség birtokait kegyetlenül elpusztították. Úszköt vetettek Széchényi Márton curiájára is, a mivel a családot hontalanná tették. „Anno 1620 jöttünk ki Szécsényből édes atyámmal, Széchényi Mártonnal, mentünk Gyöngyösre lakóul. Én Széchényi Lőrincz voltam akkor tíz esztendő, akkor Betlehem Gábor hada megégette a szécsényi házunkat“.

Feltéve azt, hogy Széchényi Márton idősebbik fia születésekor, 1593-ban harminczéves volt, 1560 körül kellett születnie. Az ő fiai voltak tehát a család utolsó tagjai, kik a kisszécsényi udvarházban születtek, a nemzetségi földön játszadoztak. Gyöngyösre azért költözött a család, mert e város akkor élénk kereskedelmi központja és menedékhelye volt a szomszédos vármegyék lakosságának. Említettük, hogy Széchényi Tamás utódai is ott laktak, Márton családja tehát rokonokra talált ott. Valamelyik csatározás alkalmával vesztette életét a családfő 1620 és 1629 között. Özvegye a Budán lakó rokonok hívására gyermekeivel odaköltözött. Az idősebbik alighanem katona lett, a fiatalabb pedig iskoláit végezte. Széchényi György jól benne járt már férfikora éveiben, a mikor eddig fel nem derített körülmények között ráterelődött Pázmány érsek figyelme, a tehetséges embert pártfogásába vette, felküldte Bécsbe tanulmányai folytatására és a theologia elvégzésére.

Ekkor, pazmanita korában határozta el magát Széchenyi György arra, hogy családja részére nemességet és címert kér a királytól. Mi volt ezen elhatározásának főbenjáró oka, nem tudjuk. Övéitől távol, az akkori közlekedési viszonyok miatt meglehetősen elszigetelve nem volt alkalma arra, hogy a család multjára vonatkozó iratokat bemutassa, megszerzésökkal pedig nem akart költséget okozni Lőrincz testvérének. Így esett meg, hogy a királyi kancellária az 1629 november 26-án kiadott nemesi levél szövegébe a jobbágysorból való nemesítést felvette. A család történetével foglalkozók legtöbbje az oklevél ezen sablonos kifejezését készpénznek fogadta el, s hozzá mereven ragaszkodva nem is tartotta lehetőnek azt, hogy a család ősei megelőzőleg is nemesek voltak.

Nem bocsátkozom e helyt ezen felfogás részletes megczafolásába, csupán arra hivatkozom, hogy a család nemzetség fája a feljebb tárgyalt Zách nemzetségbeli Széchenyiektől akadály nélkül levezethető. Megemlítem azt is, hogy a köznemesi oklevél absolut biztosnak látszó igazságát az a tény is megdönti, hogy hasonló ellenmondást a valóság és az írásos emlékek között más családnál is tapasztalunk.

Így Bakócz Tamás és rokonai, az Erdődyek ősei, Mátyás királytól két czimeres nemesítő levelet kapnak, egyiket 1459-ben, a másikat 1489-ben, tehát harminczévi időközben. Bár az első már a nemeseket megillető jogokkal adományozza meg a kérvényezőket, s noha a második oklevél kiadásakor Bakócz már győri püspök volt, a nemesítés az első oklevélben felsoroltak részére megint csak jobbágysorból történt. Hasonló eset ismétlődik meg három ízben, 1509, 1517 és 1569-ben a Brassóban élő Benkner-családdal, melynek tagjait mindannyiszor de statu et conditione ignobili nemesítik. Találunk érdekes példákra az új korban is. A Bél nemzetségből hiteles adatokkal levezethető Bekény-család 1553-ban új nemes levelet és címert kap, a Nagybaráthi Huszár-család, mivel okleveleit a mohácsi ütközet után elvesztette, 1572-ben új czimer és nemeslevelet kér, a Bártfai Glac-család ősei 1528—1593 közt a 16 szepesi város grófjai voltak, nemességet mégis csak 1638-ban nyernek, a Vitézvári Simonyi-család 1637-ben, a Tagyosi Csapók 1630-ban kapnak új nemességet, bár eredetők a korábbi időre nyúlik vissza, s tagjai már 1592-ben igazolják okirataik elvesztését; a Szalay-család, bár nemessége régibb, csak 1815-ben jut új nemesi levélhez. Az 1464-től kezdve megszakítás nélkül leszármaztatható Szegedy-család 1639-ben, a szintén régi nemes Hernádvécsei Vécseyek 1618-ban; az Ivádyak oklevelei elvészvén, 1635-ben szereznek új nemeslevelet; Klobusiczi Klobusiczky János 1638-ban de statu et conditione ignobili nemesítettetik stb.

Széchényi Lőrincz rajta is volt: hogy a nemeslevélbe becsúszott hibát helyrehozzák. Nem érhetette meg a grófi oklevél kiadását, melyben a kancellaria a család érdemszerző őseit is emlegeti, köztük Széchényi Mihályt névszerint is megnevezvén. Igaz, hogy oklevelük ekkor se igen lehetett, másként nem hivatkoztak volna pusztán Istvánffy munkájára. De hogy bizonyítéknak a király ezt is elfogadta, nemcsak az említett történetíró nagy tekintélyének jele, hanem azt is mutatja, hogy a család akkor elfogadható módon igazolhatta, valószínűleg az akkor még élénk szájhagyomány segítségével a nevezett veszprémi kapitányhoz való rokoni viszonyát.

Bizonyította Széchényi Lőrincz érsek ura bátyjának azt is, hogy özvegy anyja, Bán Sára is ősnemesi család sarja volt. Mint-hogy ő maga is a pestmegyei Hernádról származó Gellén Juditot vette nőül, ki anyja rokonságából való volt, 1650-ben lement Hernádra és Inarcsra felesége örökségének átvételére. Akkor vette sorra a Hernádra betelepedett idegeneket, van-e jussuk a birtokhoz, s feljegyzéseiben tisztázni igyekezett a Bán- és Gellén-családok származását, a Bessenyei-, Inarcsi- és Nyáry-családokkal való rokonságát. Az ő fáradozása folytán került bele a Gellén-család czimere, a nap felé repülő sas, a Széchényiek grófi czimerébe.

Magának a Zách nemzetség czimerének reconstruálása nagyobb nehézségekbe ütközik, mint a belőle származó családok kiágazásának bizonyítása.

Széchényi György, mint említettük, 1629-ben fehér galambot kapott a királytól czimer gyanánt. Jogosan feltehetjük, hogy e czimeralak a család korábbi jelvényeivel semmi vonatkozásban nem volt. Jóval később, 1667-ben kért a család Gyöngyösön lakó, de később Becskére visszament ága czimeradományt, mely két mezőre osztott pajzsban kettős keresztet tartó félkart, és turbános fejet mutat csillag és félholdtól kísérve.

A Gyürkyek szokásjogra támaszkodva vesszős nyilat, csillag és félholdtól kísérve alkalmaznak pecséteiken, de a XVIII. századnál korábbi lenyomatára nem akadtam. A Széchényiek régi pecsétei közül három került eddig elő: Mihály veszprémi kapitány 1566-ban kardot tartó jobb félkart mutató pecséttel zárja le levelcit, István, a család esetneki ágának megalapítója szintén félkart egyenes karddal használ, végül Széchényi Lajos a család azon ágából való, mely Becskén mindvégig megmaradt, 1597-ben futó farkast, felette kardos félkart és félholdat, a sisakon kardot tartó kinövő farkast ábrázoló pecsétet használ. A legtöbb figyelmet kétségtelenül ez utóbbi czimeres emlék érdemli meg, nemcsak szép kivitele, hanem a czimerkép érdekességénél fogva is.

A félkar maga nem fordul elő önálló czimerkép gyanánt, csak a lebegő diszek (kard, virág, csillag stb.) támasztéka.

A kardos félkar e mellett rendkívül gyakori a XVI—XVII. században, minden vitéz rávéseti pecsétnyomójára. A Szécsény várában való hadnagykodás emléke lesz tehát a Széchényi Lajos pecsétjében látható félkar is. Mint egyszerű, tehát nemzetségi czímernek is felvehető kép a futó farkas ajánlkozik, melyet a sisakra kinövő alakban helyeztek el. A további kutatások eredményétől függ, vajjon ezt a czímert használta-e a Zách nemzetség. Feltevésemet támogatni látszik az a körülmény is, hogy a XIV. században festett bécsi képes krónika egyik vitéze kutya- vagy farkasfejet visel pajzsán. A melléje írt leírás daczára kiderült, hogy nem a Hunt-Paznan nemzetség czímere, a mire a név hasonlóság alapján (Hund) már a krónikairó magyarázza. Nem lehetetlen, hogy a Záchok közül akkoriban a király testőrei között élő János mester pajzsa szolgált a festő mintájául.

A hiteles iratok elpusztulását a családi hagyomány élte túl. Láttuk, hogy már az 1565-ik évi birtokmegerősítésben is szájhagyományra hivatkoznak a családtagok, a grófi oklevélbe is ennek segítségével került az érdemszerző ősök megemlítése. Később, a mikor a család kivált a szegényebb atyafiak sorából, nem tagadta velök való rokonságát. „Gyöngyösön vagy három nap mulathattok, írja György gróf 1700-ban az országot bejáró fiának, — arra nézve is, hogy ott megláthasd szegény eleink házait, a mellett ösmerkedhessél, ha volnának valamely atyafiak.“ Széchényi Ferencz korában, a mikor a család fiága kihalóban volt, sokan igyekeznek a közös törzsből való származást igazolni, mert a vagyon a fiág kihaltával a leányágra s az oldalágra szállhatott.

A mult század demokratikus irányzata következtében elhálványult ugyan a Széchényiekben is a nemesi származás érzése, de nem szűnt meg teljesen. Maga Széchényi István is, ki a lélek nemességét a születésbeli fölé helyezte, nem tagadja, hogy lelke legféltettebb bálványát, hazaszeretetét, őseitől örökölte: „Hogy nekem okvetlen a legősibb hún fajtól kell származnom, az már abból is kitetszik, hogy a helvét Alpok legszebb vidékein, vagy Olaszország leggazdagabb völgyeiben sohasem tudtam úgy felbuzdulni, átmelegülni, s lelkesülni, mint hazám kopár szikláin“, írja naplójában.

Széchenyi valóban mély forrásból merítette hazaszeretetét. Az ősi Zách nemzetségből eredő család sarja, a 103 évet élt, kora legjobb magyar gazdájának, s legbökezübb főpapjának nevezhető György érsek, az ország sorsát mindene feláldozásával biztosítani törekvő Pál érsek unokája, a nemzet kulturáját fejlődmi ajándékkal gazdagító Ferencz gróf fia nem lehetett más, mint a fáját féltékenyen szerető, nemzete jövőjéért aggódo Legnagyobb Magyar.

Az Akadémiai Értesítő 70 éves jubileuma.

A Magyar Tudós Társaság gyűléseinek lefolyásáról a fennállás első tizedében — egy-egy év eredményét összegezve — az *Évkönyvek* számoltak be. Az *Évkönyvek* azonban nem évenként jelentek meg, azért a titoknak a tagok és az érdeklődő közönség tájékoztatására a *Tudományos Gyűjteményben* és a napilapokban, majd 1834-től kezdve az Akadémia folyóiratában, a *Tudománytárban* a gyűlések előtt értesítéseket, utánuk pedig a kisgyűlések előzetes jóváhagyásával „hirlapi jelentéseket” adott ki.

E mód részben nehézkessége miatt, részben azért, mivel a hirlapok a jelentéseket csonkán vagy tévesen közölték, arra bírta Schedel Ferenczet, a Tudós Társaság akkori titoknokát, hogy gr. Teleki József elnöknel javaslatba hozza: létesítsen a Tudós Társaság a külföldi akadémiák mintájára oly hivatalos folyóiratot, a mely a tagokkal, de a közönséggel is az állandó érintkezést és kapcsolatot megteremtse.

Az elnöknek megtetszett a terv, úgy hogy Schedelt ez ügyben részletes jelentéstételre utasította.

Így keletkezett az *Akadémiai Értesítő* Schedel Ferencznek 1841 június 10-én beadott következő jelentése alapján (Főtitkári iratok 1841. év 36. sz.):

Nagyméltóságú Gróf Elölülő Ur! Kegyelmes Uram!

Excellentiád méltóztatott elrendelni, hogy a társaság dolgairól szóló s a Tudománytáron kívül eddig némely hirlapokban kijőni szokott jelentések, ezen túl azon módon, mint az számos külföldi academiáknál szokásban van, külön nyomtatva kapcsolattassanak a társaság haviirata mellé, hogy eképen az év végén egy kis egészlet tevén, könnyebb és világosabb átnézetet engedjenek; s hogy az ezen változás által netalán szükségessé lett új forma iránt véleményemet Excellentiád elébe terjeszszem: mit a következőkben van szerencsém tenni:

1. Czimül ajánlanám: *Magyar Academiái Értesítő*. Ez alatt az évfolyam, esztendőszám, hónap neve és évszám állhatna, mint a mellékletben látszik ./ alatt.

2. Formátumul azon közép nyolczadot ajánlom, mely jelenleg a *Névkönyv* Nagysága.

3. Nyomatnék 900 péld., t. i. a) a Tudománytár mellé 500; b) a Névkönyvhez 300; c) külön 100, melly áruba lenne bocsátandó, fél ivét 2, egész ivét 6 krral számítva.

Minthogy e lap rövid kivonatban magában foglalná az ülések legérdekesebb tárgyait, s így a tagokra nézve némileg a jegyzőkönyvet pótolná; hasznosnak vélném jörendőre azt havonként a helybeli minden rendű tagoknak a házhoz, a távoliaknak postán keresztköztes alatt megküldeni, ha legfelsőbb helyen kieszközölthetnék, hogy a csekélységet tevő küldetek szabadon elfogadtassanak, mint az academiának valóságos körlevelei. Illyformán e lap az egyes tagok s a társaság között egy állandó kapcsolatot tenne, mi által a távol lakók is folyvást tudomásával bírnának a történt dolgoknak, s mi eképen a részvétel elevenebbé téve, annak munkás előmozdítására is üdvös befolyással lehetne. Mihelyt ezen egyenkénti küldözés megindulna, szükségtelen lenne az Értesítőt a tagok Névkönyvei mellé köttetni, s így e küldözés több példány nyomtatását nem tenné szükségessé.

3. Targysora az Acad. Értesítőnek lehetne:

a) Elnök és jelen volt tagok nevei, vagy legalább ezek száma.

b) Gyászbeszédék.

c) Tudományos előadások rövid kivonatai.

d) Jeles bemutatott tárgyak rövid ismertetése.

e) Közérdekű levelek, tudom. közlések s szóbeli illy tudósítások tartalma.

f) Pályamunkák ügye.

g) Nyomatás végett előterjesztett kéziratok czímei, a szerzők neve nélkül.

h) Az elfogadott kéziratok czímei, szerző, s az ajánlók nevei.

i) Érdekes és tanulságos vélemények, vagy azok kivonatai.

k) Előterjesztett szótári munkálatok sora.

l) A játékszini vagy más választmányok tudósításai, kivonatban.

m) Indítványok és határozatok kivonata, a mennyiben az egész társaságot érdekelhetik.

n) Könyvtár.

o) Kézírtattár.

p) Pénz- és régiséggyűjtemény.

q) Természetiek tárának gyarapodásai.

Továbbá a nagy-, igazgatósági és közgyűlések tárgyai, hasonló rendben és mód szerint előadva.

Végül oly academiái jelentések, mellyek az ülés tárgyai között elő nem fordultak: sajtó alá ment s kijött könyvek, alapítványok, stb.

4. Az Értesítő szerkesztése és havonként a kisgyűlés — nagygyűlés után az elnök — elébe helybenhagyás végett terjesztése a titoknokot illetné.

5. Ezen Értesítő az eddigi jelentéseket, mellyeket némelly hirlapok épen nem, mások csonkítva közölnek vagy késedelmesen, pótolhatná. Ki a társaság foglalatosságai iránt érdekekkel viseltetik, nem fogja annak pár krajczáron megszerzését restelleni.

Külseljét illetve, az edinburghi v. philadelphiai társaságok Értesítője szolgálhatna mintául.

Excellentiád

Pesten, junius 10. 1841.

alázatos szolgálja

Schedel F.

Az elnök az 1841. évi júniusi közgyűlésen hozta szóba (159. p.) e tervet és a gyűlés ezt egész terjedelmében el is fogadta. Elrendelte, hogy az *Értesítőt* a titoknok szerkesztsze, havonként a kisgyűlés elé, a nagygyűlésről szólót pedig az elnök elé terjesztsze s hogy már az akkori félév összes üléseit foglalja magában. Az Akadémia szünete abban az időben szeptember—november hónapban volt, az új félév az 1840 november 16-iki gyűléssel kezdődött, azért a határozat értelmében az ez időtől tartott gyűléseket is pótlólag fel kellett venni az *Értesítőbe*. Ilyformán jelent meg kéthavonként kisebb füzetekben — az egyes gyűlések rövid történetét adva, az előadásokat pedig kivonatban — a *Magyar Akadémiai Értesítő* I. évfolyama 1840/41-ben a *Tudománytár* mellett és az akadémiai év végén külön kötetben is.

1842 és 1843-ban az *Értesítő* kiadása szünetelt. Az 1843 december 11-iki kisgyűlésen (5. p.) Schedel titoknok a kiadandó munkák között felemlítette az *Értesítő* e két évfolyamát, sőt egy gyűléssel később már azt is jelentette (24. p.), hogy nyomtatás alatt vannak, de ugyanekkor felhatalmazást nyert arra is, hogy a két régebbi évfolyam mellett az 1844-ik évit, a IV. évfolyamot is nyomathassa, hogy így a nyomtatás mihamarabb rendbe jöjjön. A IV. évfolyam I. füzetét nemsokára tényleg be is mutatta a gyűlésnek, a II. és III. évfolyam azonban az Akadémia rossz pénzügyi viszonyai miatt nem jelenhetett meg. A pénzügyi viszonyok okozták, hogy a IV. évfolyam kicsiny füzetei sem jelenhettek meg rendszeren: 1844 végeig csak négy füzet jelent meg, a többi három pedig csak 1845 végeig. Ezután ismét szünetelt két évig a kiadás, mind a mellett, hogy az 1844. évi decz. 24-iki nagygyűlés a *Tudománytár* megszüntetése után az *Értesítőnek* a megkezdett keretben való önálló folytatása mellett határozott s ezt az igazgató-tanács is elfogadta. (Ig. gyűlés 1845. XLIX. 4.). Fedezet híján a nyomtatásra kész

és sajtó alá bocsátásra elhatározott anyag ismét nem jelenhetett meg.

Csak 1847-ben jelent meg újra (kisgyűlés 31. p.) az elnök rendeletéből. Ugyanebben az évben (kgy. 200. p.) Szilasy János azt indítványozta, hogy egész értekezések, vitatkozások közlésével bővítették, mert a *Tudománytár* megszűntével nem volt az Akadémiának oly organuma, a mely a tagok dolgozatait a közönséggel a maga egészében megismertette volna. Balogh Pál meg ugyanekkor a folyóirat címének *Akadémiai Közönyre* való változtatását ajánlotta. Az elnök Szilasy indítványát fogantatotta s ezóta egyes értekezések egész terjedelmükben jelentek meg. Ezt a nagygyűlés is (13. p.) megerősítette, de a további bővítést ellenezte a *Tudománytár* szomorú példája miatt s nem egyezett bele a címnek megváltoztatásába sem, mert az volt a véleménye, hogy nem a további változtatások, hanem a közölt értekezések beése fogja a folyóiratot a közönség szemében a legjobban emelni.

1848-ban a költségek tekintetében némi könnyítés történt. Helmecezy, a *Jelenkor* szerkesztője ugyanis arra kérte az Akadémiát, engedje meg, hogy a *Társalkodóban* minden kihagyás nélkül közölhesse az akadémiai ülések lefolyását és az értekezéseket (rajz nélkül), a mi által egyrészt munkásságát nagyobb olvasóközönség ismeri meg, másrészt pedig *Értesítőjét* az Akadémia féláron állíthatja elő, mert felhasználhatja a kész szedést. Ezt a kérést az Akadémia természetesen készséges örömmel teljesítette. (20. p.) A könnyebbités nem tartott sokáig, mert a politikában beállott fordulat miatt az *Értesítőnek* 1848-ban csak néhány füzete jelent meg, 1849-ben pedig egyáltalán szünetelt. Csak 1850-ben jelent meg újra, ekkor is az *Új Magyar Múzeum* mellékleteként s ettől az Akadémia féláron 200 példányt kapott külön füzetekben (39. p.). 1854 december 24-én azonban Toldy Ferencz, az *Új Magyar Múzeum* szerkesztője arra kérte az Akadémiát, adja ki az *Értesítőt* önállóan és adjon ingyen annyi példányt az *Új Magyar Múzeum* rendelkezésére, a hány előfizetője van, mert csak így képes folyóiratának további fennmaradását biztosítani. Az Akadémia erre elhatározta (31. p.) az *Értesítő* önálló kiadását, mert abban az időben e folyóirat volt egyedüli életjele, és így teljesítette Toldy kérését is. Teleki elnök elfogadván e határozatot, 1855 elején (jan. 29-iki összes ülés 49. p.) elrendelte az *Értesítőnek* önálló kiadását s ugyanekkor Toldy indítványára azt is elfogadta, hogy ezentúl ne chronologiai és a tárgyalások sorát követő legyen az *Értesítő*, hanem a szentpétervári akadémia példájára 10 havi füzetben jelenjék meg s az egyes füzetekben elől legyenek az értekezések és nagyobb közlések, az ülések tárgyalása pedig a végén következzen. Így jelent meg az *Értesítő*

1855-től fogva 1859-ig, az előző évekhez képest bővebb terjedelemben.

1859-ben az ügyrend felülvizsgálata alkalmával a kiküldött bizottság a titoknoki teendők során szóba hozta az *Értesítő* szerkesztését is (75 p.). A bővült *Értesítő* természetesen nagyobb terhet rótt a titoknokra, s mivel a titoknok nem volt képes minden szak munkásságát ellenőrizni, azért a bizottság azt ajánlotta, osztassék az *Értesítő* három részre (1. nyelv- és széptudományi, 2. philosophiai, törvénytudományi és történeti és 3. matematikai-természettudományi) három szerkesztőnek (1. titoknok, 2. jegyző és 3. egyik osztálybeli tag) felügyeete alatt. Ennek megvolna az az előnye, hogy az olvasók így könnyebben szereznék meg azt, a mi iránt érdeklődnek, a nyomtatás pedig gyorsabb volna. Az Akadémia ezt elfogadta, de mivel 1859-re két füzet a régi elv szerint már megjelent, átmenetileg 1859-re csak a mathematikai-természettudományi rész választatott el. Az új rend csak 1860-tól lépett életbe s eltartott 1866-ig.

1866-ban ismét lényeges változás állott be. Csengeri Antal jegyző (a november 5. összes ülésen) az addigi szerkesztést hiányosnak tartotta, mert sok értekezés a bizottságok közlönyében jelent meg s így az *Értesítő* csak hézagosan tüntette föl az egyes osztályoknak az egyes üléseken megnyilvánuló működését. Ezért azt indítványozta, hogy a külföldi akadémiák „Compte Rendu-i“ mintájára az egyes osztályokban előadott értekezések jelenjenek meg külön önállóan, az *Értesítő* pedig közölje azt kivonatban is (275. p.).

A véleményezésre kiküldött bizottság (Balogh Pál, Csengeri Antal, Győry Sándor, Hunfalvy Pál és János, Toldy Ferencz, Römer Flóris és Szabó József) erre azt javasolta: folytassa az Akadémia az eddigi hármas *Értesítő*t 1867-től fogva kettős formában, azaz jelenjék meg.

1. A *Magyar Tudományos Akadémia Értesítője*;

2. az *Értekezések* pedig külön adassanak ki.

Az *Értesítő* kétheti üléseket tartalmazó 8"-rétű füzetekben jelenjék meg s benne minden ülés időrendben, osztályok szerint elkülönítve következzenek; az *Értekezések* pedig a régi három csoportban közöljék külön-külön füzetekben az egyes osztályokban felolvasott értekezéseket s a szerkesztés az osztály dolga legyen. Az *Értesítő* az értekezések rövid (legfeljebb 8 lap) kivonatát közölje, azonkívül kisebb emlékbeszédféléket, az ülések tárgyalásait (a személyi ügyek mellőzésével), indítványokat, a kiadásra benyújtott és elfogadott vagy általánosabb becsü műveknek, továbbá a pályázatoknak bírálatait sorolja fel, továbbá az ajánlékokat és az elnök nevét.

Az összes ülés elfogadta ezt az indítványt azzal a módo-

sitással, hogy az *Értekezések* a hat osztály szerint elkülönítve jelenjenek meg (315. p.).

E határozat alapján az *Értesítő* a fenti czímen jelent meg Rónay Jácint jegyző, majd 1870-től a főtítkárszerkesztésében¹ 1889-ig bezárólag.

Ez év október 28-iki összes ülésén Szily Kálmán, az új főtítkárs az *Értesítő* átalakítását indítványozta (220. p.). Véleménye az volt, hogy a főtítkárnak a közgyűlésre készítendő és az Akadémia évi munkásságát feltüntető jelentése nem adhat részletes tájékoztatást az Akadémia sokoldalú működéséről, azért oly folyóiratot vélt szükségesnek, a mely nemcsak az ülésekről, hanem a kiadványokról, munkákról, folyóiratokról is számot ad, mert így „folytonos érintkezés jöhet létre a nemzet és Akadémiája közt”. Azt ajánlotta ennek következtében, hogy 1890-től az *Értesítő* alakíttassék át (e czímen: „*Havi Értesítő* a M. T. Akadémia üléseiről, kiadványairól és segítségével megjelent munkák- és folyóiratokról); hogy benne az ülési tárgyalások jegyzőkönyv alakjában, de a jelentések, birálatok és értekezések kivonatai külön cikkeként jelenjenek meg, a kiadványokról, folyóiratokról, munkákról pedig szakférfiaktól tartalmas ismertetések közöltesse, és hogy a folyóiratot a tagok, tudományos intézetek, társulatok és felkérésre az olvasókörök díjtalanul kapják.

Ezt az indítványt a kiküldött bizottságnak (az elnökök, főtítkárs, osztályelnökök, osztálytitkárok) egyhangú ajánlatára az Akadémia 1889 nov. 25-iki összes ülésén elfogadta azzal a pótlással, hogy a bizottságok és osztályértekezletek tárgyalásai is közöltessenek alkalmas módon.

1890-től kezdve ily módon jelenik meg az *Akadémiai Értesítő* új kötetjelzéssel.

Viszota Gyula.

A Frangepán család oklevéltára.²

Annál az előkelő szerepnél fogva, melyet a Frangepánok Magyarország történetében játszottak, kiváló érdekességre tarthat számot a család oklevéltára is, mely két kötetben az 1133-tól 1527-ig, a nagy Frangepán Kristóf haláláig terjedő okleveleket foglalja magában.

A most megjelent I. kötet a nemzetség névleg ismert törzsatyjára, az 1133—1163-ban élt Duim (Domnius) vegliai

¹ Az 1867-iki kötet I-nek van jelezve.

² *A Frangepán család oklevéltára.* A M. Tud. Akadémia megbízásából kiadják dr. *Thallóczy Lajos* és *Barabás Samu.* Első kötet 1133—1453. Budapest, 1910. Kiadja a M. Tud. Akadémia.

comesre vonatkozó rövid oklevél-kivonattal kezdődik s Frangepán Mártonnak 1453 nov. 15-én a draganicsiak számára adott kiváltságlevele regesztájával végződik.

Az első egész terjedelmében közölt, különben többszörös kiadásból jól ismert oklevél 1193-ból való s a III. Bélától Bertalan comesnek adományozott Modrus vármegyére vonatkozik. Ezenkívül mindössze hat teljes szövegű oklevél van felvéve az Árpád-ház kihalásáig a gyűjteménybe. Pedig legalább még egyszer annyi Frangepán-oklevél ismeretes a XIII. századból. Ennek az az oka, hogy a kiadók, mint az előszóban is jelezték, határt voltak a valódi és hamis oklevelek között. Az utóbbiakat „a megbélyegzetetés kézzelfogható jeleként“ a II. kötet függeléke gyanánt adják majd át a nyilvánosságának.

A modrusi adománylevelén kívül teljes szövegben közölt XIII. századi okiratok között megemlíthető még Zeng város oklevele a vegliai comesek örökös podestaságáról 1271-ből, mely alapját vetette meg a Frangepánok uraságának a város felett, továbbá Kún László 1289-iki adománylevele a korbáviai és zengi egyházmegyék kegyuraságáról, mely egy IV. Miklós pápához és II. Károly szicíliai királyhoz küldött magyar követség emlékét tartotta fenn.

Az Anjou-kori teljes szövegű oklevelek száma sem igen haladja túl a harminczat az oklevéltárban. Ennek az okát is az előszóban találhatja meg az olvasó.

Annál számosabb a regeszta és a szöveg-kivonat, melyek a magyar szent korona fennhatósága alatt élő vegliai comesek mint velencei hűbéresek és a köztársaság között, az oklevéltár tanúsága szerint a XII. század elejétől kezdve a XIV. század derekáig 1358-ig fennállott viszony mellett a családnak a XIII. század végén s a XIV. elején tapasztalható szövevényes elágazását is hivatva vannak legalább úgy nagyjában megvilágítani.

A XIV. századi teljes szövegű oklevelek közül a köztörténeti szempontból is nagybecsű, különben eddig sem ismeretlen 1316 szept. 20-iki,¹ 1387 nov. 25-iki s a modrusi és vinodoli, illetőleg zengi kiváltságlevelek megerősítésével egy napon, 1392 nov. 11-én két adományleveleket emeljük ki.

Az első szerint Róbert Károly a törhetetlen hűségű II. Duim comest (1280—1316) Gecske vármegyén és Otocsác várán tette úrrá. A két utóbbi a VIII. Bertalan fiának, IV. Jánosnak (1359—1393) adományozott Zágráb vármegyei Czetin váráról és Klokocs tartományáról, illetőleg a Frangepánok birtokain való fémbányászati jogról szól, ki a fogoly Mária királyné kiszabadításával a

¹ Törredékesen *Századok* 1890. évf. 206. l. a jegyzetben.

király elismerése mellett Európa-szerte dicsőséges hírnevet szerzett magának.

János különben már megelőzőleg is nagy tekintélyben állott kortársai előtt. A Mária királyné s Orleansi Lajos francia herceg között 1385 tavaszán Budán per procura kötött házasság után Losonczi László erdélyi vajdával és Korbáviai Györggyel őt küldötték Franciaországba, hogy a herceget Magyarországra kísérje.

VIII. Bertalan másik fiának, I. Istvánnak (1359—1388) a Carrara Ferencz páduai herceg leánya volt a felesége. Azonban fiúgyermek nem maradt. Egyetlen leánya, a Kis Károlytól 1386-ban fiúsított Erzsébet, Czillei Frigyeshez ment nőül s anyján a XV. század derekán hazánkban oly vészes szerepet játszott Czillei Ulriknak.

Itt nem hallgathatjuk el, hogy a névmutató tévedve írja az István úr nejét Stubenbergi Katalinnak.

Mielőtt tovább mennénk, meg kell még emlékeznünk a Frangepánoknak a XIV. században az egyház iránt tanúsított bőkezűségéről, mely a következőben a Frangepán Márton kifogyhatatlan adományában és alapítványaiban tetőzött. A kegyes jöltevők sorát az Anjou-korban az elébb említett II. Duim comes nyitja meg, ki már 1315-ben gondoskodik, hogy a girio-beli karthausi szerzetesek olajban és sóban szükségét soha ne szenvedjenek.

A rogosniczai benczés kolostor alapját 1323-ban I. Miklós (1307—1343) vetette meg. A:modrusi francziskánus monostornak 1378-ban I. István volt az alapítója. Czeczilia asszony 1350-ben a vegliai francziskánusoknak egy szőlőt hagyományozott s II. Miklós (1317—1377) végrendeletében a vegliai minoritákról mise-alapítvánnyal emlékezik meg.

A Frangepán nemzetség családfája, mely a XIII. század második s a XIV. első felében olyan dús ágakat hajtott, e század vége felé csaknem elsorvadt. A VIII. Bertalan comes fennebb említett két fián (IV. Jánoson és I. Istvánon) kívül a családnak a XIV. század utolsó negyedében csak két elszegényedett s Velenceze szolgálatában álló tagja ismeretes. Sőt a század vége felé egyes-egyedül IV. Miklós, a IV. János és Görczi Anna fia képviseli fiúágon a hatalmas nemzetséget. S megállapíthatjuk, hogy nem eredménytelenül. Tíz fia közül kilencz élte túl.

Frangepán IV. Miklós (1393—1431) hatalomra, tekintélyre atyjához méltó hajtása volt a Frangepánok családfájának. Ő használta legelőször a Frangepán nevet. Mindenekelőtt a vagyonszerzésben tűnt ki. Rövid időközökben újabb és újabb hatalmas birtoktesteket ragaszt családjának amúgy is nagy kiterjedésű birtokaihoz. Legelőször az ozalji királyi vár szomszédságában

levő kibniket szerezte meg a Prodaviziektől. Nemsokára magára Ozaljra került a sor, melyre kölcsön tizenhétézer aranyat adott a mindig pénzszerűben levő Zsigmondnak. Ozalj után Osztrovicza vára következett, mely a Mogorovith nemzetiségbeli Likai Novák fiaitól csere útján került a Miklós úr birtokába. Okics várát a Bevenyöd vagy Benevid család ősétől, Okicsi Benvenutoól tizennégyezer aranyon váltotta magához.

De birtokpolitikájának legnagyobb sikerét a dalmát származású Nelipics nemzetség rengeteg vagyonának a Frangepánok birtokaival való egyesítésével érte el.

A nemzetség utolsó férfi sarját, Nelipics Ivánt (1406—1435) csak leányokkal áldotta meg az Ég. Különböen kortársa volt Miklósunknak s már régen barátságot tartottak egymással. Az „indissolubilis fraternitas“-ról az oklevéltár legelső tudósítása 1406-ból való. Öt évvel később, 1411 jan. 20-án kölcsönösen megújítják a felbonthatatlan barátságot s egyúttal bűséget fogadnak Zsigmond királynak is. Ugyanakkor Frangepán V. Jánost (1411—1436) elmátkásították a Nelipics Iván nagyobbik leányával, Katarinellával (1411—1441). Ez alkalommal Miklós úr hitére fogadta, hogy Katalinnak a Nelipics-vagyonban való kizárólagos örökösödése esetén az ifjabbik leányt, Margariczellát, illő módon kilázásítja s hitbérül tízezer aranyat ígért neki, melynek biztosítására fia s leendő menyé minden örökségét le is kötötte.

Nelipics Iván valóban fejedelmi bőkezűséggel gondoskodott leányáról. Czetina és Ráma vármegyéket, Klissza, Prozor, Kamizát, Kliucs, Zazina és Zvonigrád várakat tartozékaikkal ígerte hitbérül neki, mivel tanuk előtt sajátkezüleg is aláírt és megpecsételt kötéslevele szerint „grave est onus matrimonii supportare, nisi provideatur decenter“.

Frangepán V. János a felsorolt birtokokat 1422 jul. 16-án kötött házassága után valósággal birtokába is vette. De nem ingyen. Nelipics Iván, hogy birtokait s a dalmáciai részeket a törökök és velenceiek ellen megvédelmezhesse, hadi költségekre a leányától apródonként százezer aranynál többet vett fel kölcsön s ezen összeg erejéig a nevezett várakat neki zálogba vetette.

Azonban a birtokok békés birtoklása csak a Nelipics Iván haláláig tartott. Fiúörököse nem lévén, halála után birtokaira a fiscus érvényesítette a korona örökösödési jogait s Frangepán V. Jánosnét, a ki időközben férjét is eltemette, a Nelipics-hagyaték bitorlása miatt ellene indított hűtlenségi perrel kényszerítette, hogy a várakat a koronának visszaadja.

Frangepán IV. Miklós halálával a család politikai életében újabb fordulat áll be. Az első ismert XII. századi ős Duim

vegliai comes és fiai még csak velencei hűbéresek. Utódaik a század végétől a XIV. század derekáig ugyancsak hűbéresek, de egyúttal tagjai a magyar szent koronának is. A zárai béke után (1358) egyedül a magyar király hűséges alattvalói. Frangepán IV. Miklós fiai azonban a magyar korona iránti hűség mellett már szövetségesei az osztrák hercegeknek is. S e részben II. István (1416—1453) jár a testvérei között legelől. Már 1436-tól fogva krajnai kapitány s mint ilyen viseli 1453-ban még Felső-Laibach kapitányságát is.

Följegyzésre méltó, hogy a nevezett Frangepán II. István közvetítette 1447—1448-ban Hunyadi János kormányzó és V. Alfonz aragoniai király között azt a nagy fontosságú alkudozást, melynek czélja az Alfonz magyar királysága volt.

Az alkudozás és abban a Frangepán István szereplése a Schwandtner közlései nyomán már régóta ismeretes a magyar történetírás előtt. Csak a czélja nem volt világos. Íróink Ivanics Pálnak egy jegyzetére támaszkodva, Hunyadinak a törökök ellen való segélykérését látták benne. Újabb időben azonban Ljubics egy közlése föllebbentette a titok fátyolát és kitünt, hogy főleg másról, a török elleni segedelemnél sokkal nagyobb s Magyarország állami életére mérhetetlen fontosságú dologról volt szó közöttük. A bosnyák király ugyanis arról értesítette 1446 márcz. 16-án a velencei köztársaságot, hogy Alfonz vágyik a magyar koronára s tőle menedéklevelet kért magyarországi híveihez küldendő követei számára.¹ De a részletek hiányoztak. Ezt a hézagot pótolják némileg a Thallóczy Lajos szerencsés kezétől Barczelonában felfedezett rendkívül nagybecsű s eddig teljesen ismeretlen okiratok, melyek ritka gyöngyeit képezik a Frangepán család oklevéltárának. Ezek közül is legfontosabb a Vitéz Jánostól megszövegezett szerződés-tervezet, melyet Hunyadi János pecsétje alatt az országos tanács tudtával Frangepán István 1447 nov. 6-án mutatott be casoli táborában az aragoniai királynak, a ki azt nyomban el is fogadta.

¹ Listine IX. köt. 235. l. és Óváry: Oklevélmásolatok I. köt. 129. lap.

Jelentés a Vigyázó-pályázatról.

A Vigyázó-alapítványból kitűzött tételre: „*Írassék meg történelmi források alapján a Thököly- és Rákóczi-korabeli társadalmi élet 1670—1711-ig*“ egy pályamű érkezett, a melynek a jeligéje: „*Recrudescunt vulnera*“.

A pályamű három kötet, melynek terjedelme IV+1270 negyedrért oldal. Ez a hatalmas munka már terjedelmével figyelmet kelt. A belseje meg igazolja, hogy számottevő pályaművel van dolgunk.

Az első fejezet „*Közállapotok*“ czím alatt 277 oldalt költe. Ezt a szerző nagyra tervezett művéhez mintegy alapozásul, bevezetésül szánta. „A közállapotok keretében — úgymond — bemutatom viszontagságos életüket és röviden összefoglalom azon tényezőket, melyek a társadalomra és ennek életére hathatósan befolytak“ (III. l.). Ebben a nagyterjedelmű fejezetben a szerző megismerteti Magyarország helyzetét a Habsburg-uralommal és a törökkel szemben s kifejti ama rugókat, melyek a Wesselényi-féle összeesküvés sikertelensége után a nemzet sorsára döntőleg hatottak. Beilleszti hazánk politikai helyzetét az európai eszmeáramlatok hatása alá; megvilágítja a magyar szabadságharcok háttérét és megjelöli a Thököly-fölkelés valódi oását. Méltatja az 1681-iki soproni országgyűlés határozatait; megrajzolja I. Lipót önkényes uralkodását és alatta az ország szomorú sorsát s ebből következőleg II. Rákóczi Ferencz fölkelését és vállalkozása sikertelenségének okait. A katonaság garázdálkodásának bemutatásánál feltárja a személy- és vagyonbiztonság megrendülését, a vévárakban végbemenő visszaéléseket és a közmunkák terhes voltát. Szemléletesen világít rá arra a dilemmára, melybe nemzetünk a török hódoltság végén, a felszabadulás idején jutott a győzők nyomasztó uralma és lelketlensége következtében. A tatárok beütése, a ráczok mint a nyomorúság okozói, a tolvajok és rablók garázdálkodásai s Rákóczinak a fegyelem érdekében hozott rendeletei szolgálnak átmenetül a fejezet második részéhez, mely a népességi viszonyokkal, az adózással és a közgazdasági állapotokkal (földművelés, állattenyésztés, ipar és kereskedelem) foglalkozik.

Ez a fejezet (Közállapotok) kulcsul kíván szolgálni az egész pályaműhöz. Mindenesetre helyes szerzőnek az az eljárása, hogy a társadalmi élet rajza előtt megvilágítja a társadalomnak a politikai helyzet szülte állapotát és tevékenységét. De kétségkívül helyesebb lesz vala, ha a „Közállapotok“ című fejezetből kettőt csinál. Az elsőnek természetes címéül kínálkozik a „Közállapotok“; a másik meg „A népesség helyzete és foglalkozása“ címet viselhetné. Az így keletkező két fejezet elseje, a feladat természeténél fogva, a mostaninál rövidebb lehetne; a tömörítés nagy előnyére válnék.

A pályamű második fejezetének (278—402) „A társadalom“ a címe. Ebben szerző a társadalom alkotó részeit — egyházi rend, főúri osztály, nemesség, városi polgárság és jobbágyság — és ezek állapotát ismerteti világos és rendszeres előadásban. Egyes tételeit néha nem szabatosan iktatja be fejtegetéseibe. Így pl. midőn állítja, hogy „a nevelés . . . úgyszólván ennek (a kath. egyháznak) kezében volt“ (284. l.). Ez félreértésre vezethet s a protestánsokra vonatkoztatva vagy őket is beleértve, mint igazság nem állhat meg. Szerzőnek igazságra törekvő és elfogulatlanságot tanúsító művében az is furesán hangzik, hogy „a kath. hívők tisztelettel ragaszkodtak papjaikhoz, kiknek ily módon könnyű volt azokat vakbuzgósággal eltölteni“ (285. l.).

A harmadik fejezet az „Udvartartás“-ról értekezik (403—502. l.). Helyesen emeli ki szerző az erdélyi fejedelmi udvar jelentőségét és veti egybe azt a főurak udvarával. A fejedelem udvari személyzetét az udvari főkapitánytól kezdve a kertész-inasig minden fokozaton bemutatja a szerző, igazolván ezzel is, hogy a feladatához szükséges történeti anyagnak egészen a birtokában van és korát s tárgyát jól ismeri.

A negyedik fejezet (503—725. l.) „Családélet“ cím alatt a házasságot, a család belső életét, a keresztlőt, a nevelést, végrendekezést és temetkezést tárgyalja érdekes előadásban és szigorúan tudományos módszerrel. A hitlést (előzetes esküvést) azonban nem világosan fejti meg (534—535. l.).

A ötödik fejezet a „Lakás“-ról szól (726—798. l.) s a lakóházakról s ezek bútorzatáról kimerítően, világos áttekintéssel s tárgyi ismerettel értekezik.

A hatodik fejezet az „Étkezés“-ről tudnivaló dolgokat (799—931. l.) ismerteti meg. Az asztali fehérműiek (abrosz, alsóabrosz, asztalkerület, asztalfutó, asztalkendő, tál- és tányértörlő kendő), az asztali edények (ivóedények, evőeszközök, az étkezésnél használt egyéb eszközök), a konyha, az asztali rendtartás s az ételek és italok minden faja előkerül itt, szemléletes, hű és összefoglaló leírásban.

A *hetedik* fejezet „*Alvás*“ czim alatt ezeket tartalmazza: A lefekvés ideje, superlátok, szúnyogháló, ágyterítő, matracz, derékalj, lepedő, párna, vánkos, paplan, dunna, ágymelegítő, mosdómedence, korszó, fő- vagy orczatörő és szappan.

A *nyolczadik* fejezet „*Ruházat és viselet*“ czimet visel s tartalmazza a *férföltözetet* (*Alsó-ruha*: Ing, lábravaló és kötője, hálóing, hálóköntös. *Felső-ruha*: Dolmány, kurtánka, foszlány vagy horvát dolmány, török, német, franczia, téli, nyári és egyéb dolmány. A dolmány díszítése és ára. Öv, mente, suba, palást, köpeny, ködmön, szűr, kaczagány, nadrág, süveg, kalap, kalpag, nyakravaló, keztyű. *Lábbeli*: Salavári, kapeza, csizma, sarkantyús sarú, papucs, sólya, boeskor); a *női öltözetet* (*Alsó-ruha*: Ing, ingváll, alsó-szoknya. *Felső-ruha*: Mente, suba, palást, váll, mellfűző, szoknya, öv, előruha, előkötő, főkötő, párta, korona, fátyol, süveg, keztyű, legyező, napernyő); az *ékszereket*: (nyakravaló, nyakszorító, násfa, függő, mellrevaló, fülbevaló, karperecz, kézrevaló, gyűrű, aranyláncz, aranykereszt, zsebóra); a *lábbelit* (harisnya, csizma, sarú, czipellő).

A *kilenczedik* fejezet „*Társas és mindennapi élet*“ czim alatt szintén beces anyagot ölel fel. A nyelv, levelezés, czimzés, rang, illem, utazás, társas érintkezés, párhaj, vendégség, farsangi mulatság, táncz, társasjáték, testgyakorlat, színház, vadászat, halászat, szokások, a férfiak foglalkozása és a nők helyzete sorban megbeszélés alá kerülnek.

A pályaműnek ez a beces tartalma a történetírónak nagy munkaerejét és elismerésre méltó fáradozását tetelezi föl. A bíráló szem könnyen észreveszi, hogy itt olyan pályaművel van dolgunk, a melynek megírásához szerző a kiadott kútfőanyagot és a forrásmunka számba menő feldolgozott műveket szinte teljes számban áttanulmányozta. Dicsérettel emeljük ki, hogy szerző nagy feladatához méltó odaadással fogott s beható levéltári tanulmányokat is végzett a Magy. Országos, a Magy. Nemzeti múzeumi, a Kassa városi és az Abauj-Torna vármegyei levéltárakban.

E gazdag forrásokból gyűjtötte össze anyagát, melyet tárgyi tudással és kritikával megrostálva s helyes csoportokba foglalva, történetírói érzékkel dolgozott fel. A maga egészében beces pályaműnek leggyengébb része az első kötet, mely a „*Közállapotok*“ című fejezetnek első része. Egy kis simitással és megfelelő rövidítéssel ez is a többinek szívonalára emelkedik.

A pályamű stylusa sokhelyütt szétfolyó s itt-ott nehézkes. (Pl. 252., 260., 265. l., 742—743. l.). Gyakran idegen szavakat és hétköznapi pongyola kifejezéseket, pl. grasszál. pánik, átvedlés (901. l.), luxus (419. l.), charasteristicus (302. l.), sympathia (325. l.), továbbá „azon vidéknek“ (252. l.), „azon

képtelen állításokat“ (295. l.), mértékbeni részvétélet“ (306. l.) stb. használ. Az is helytelen, hogy elbeszélésében a gondolatokat nem eléggé tagolja, pl. 322—328. lapig egy bekezdés az egész s írásjeleket nem rak fel.

A pályamű kiadásakor azonban e fogyatkozás remélhetőleg kiküszöbölhető s gondos simítással az egész mű értéke növelhető lesz.

Mivel a pályamű a tudományos irodalmi munkálgodás föltételei szerint és rendszerében készült s önálló becsű, mint ahogy az ifj. Bojári Vigyázó Sándor alapítvány szabályai megkövetelik, — javasoljuk, hogy a Vigyázó-jutalom a „Recrudescent vulnera“ jeligéjű pályaműnek kiadassék.

Budapest, 1911. ápr. 9.

Békefi Remig r. tag.

Csánki Dezső r. tag.

Jelentés az Ipolyi-pályázatról.

Az Ipolyi Arnold alapítványából hirdetett következő tételre : „Kívántatik Bajza József életrajza és munkásságának beható méltatása“, — a kitűzött határidőig négy pályamunka érkezett.

Legkevesebb értékű a 4-ik számú. (Jeligéje : „A szeretet ne nyomja el az igazság szavát“..) Mindössze 94 kis negyedretű lapon vázolja Bajza életét és működését. Az első lapon 12 sorban 21 év történetével, a költő-kritikus egész ifjúságával végez; a 13. sorban már az 1825-iki (nála 1525) országgyűlésre tér s másfél lapon Bajza itteni, közel két évi életével is végez; az 5. lapon már eljut a kész íróig (1829). Ez bizony vázlatnak is kevés. Nem jobb a Bajza irodalmi munkásságáról szóló rész sem. Az „epigramma theoriáját“ valamelyes kivonattal ismerteti, de azt egy szóval sem említi, hogy talán a német irodalomban is írtak e kérdésről s ezeknek hatásuk is volt Bajzára. Egy kis bevezetés után kimondja, hogy „Bajza lett a kritika megteremtője“ s pár sorral alább „fellépett a kritika fejedelme: Bajza“. A „Kritikai Lapok“ kapcsán szól Kazinczyval támadt vitájáról. aztán így folytatja : „Bajza még sok más polemiába keveredett; ezek között nevezetes az Aurora-pör“, melyet aztán fél-lapon ismertet, a többit meg sem említi. Aránylag legtöbbet (36—58. lap) foglalkozik Bajza költészetével, de ez is csak közhelyes ismertetés, bő idézetekkel. Az Athenaeum korában vívott polemiáiról mindössze ennyit tud : „Hiába támadtak Csató Pál, Munkácsy János és mások az irodalmi triumvirátus ellen“; miféle csaták voltak azok, annak fejtegetésével adós marad.

Bajza történelmi munkáiról, melyek tudvalevőleg fordítások vagy másodkézből vett compilatiók, azt mondja: „Valamint ebben (a *Hajdankor*-ban!), úgy a többi történelmi munkájában is igen nagy figyelemmel van Bajza a forrásokra“.

Ezekből látható, hogy ennek a munkának a szerzője eredeti kutatást egyáltalán nem végzett, sőt a meglehetősen gazdag Bajza-irodalom eredményeit sem foglalja össze; Bajzának sem élettörténetét, sem egyéni, sem írói fejlődését nem fejtegeti, sem a közviszonyokat nem rajzolja; a hol mindebből van pár lap, az közhelyes és felületes.

A 2-ik számú pályamű (jeligéje: Keine Nation gewinnt ein Urteil“ stb.) íróját főképp Bajza irodalmi munkái érdeklik s ezek méltatásában sok eredeti és becses észrevétele van. A szerző aesthetikai és philosophiai készséggel fog a munkához s nagy jártasságot mutat a német irodalomban. Ítéletei nem absolut értékűek s túlzásai miatt többször igazságtalanok is, de fejtegetése mindig érdekes, csakogy okoskodása tetzesztős előadásával inkább megvesztegető, mint meggyőző. Bajza Toldyhoz írt egyik levelében maga ad kulcsot lyrai költészete megértéséhez; ebből a nyilatkozatából tudjuk, hogy félt érzelmeit keletkezésük pillanatában a közvetlenség pongyolaságával papírra vetni, hanem megvárta a művészi alkotásra alkalmasabb lehiggadt hangulatot. Bizonyos, hogy a versköltés ilyen módjával sok elvész a hangulat frissességéből, de Bajza szavainak körülírásában és költészete jellemzésében mégis nagyon túloz a szerző, a midőn így ír: „Ő soha nem érezte azt a meggondolást nem tűrő, mámorító, öntudatlan alkotásvágyat, mely a lyrai költőt alkotásról-alkotásra kergeti . . . Nincs versei közt egyetlenegy sem, mely a közvetlen, tehát tisztán érzelmi lyrának hangját hallatná . . . Az ő lyrája leszűródött, meghiggadt hangulatokból fakad, melyeknek üdeségét a sok gondolkodás, megfontolás *megaszalta* . . .; az érzelmi élmény fogalmi élménynyé válik s ezek a fogalmak is — szintelen általánosságokká válnak“ stb. (20. lap). Sőt kimondja, hogy Bajza *egyetlen dalt sem írt*, bár az *Irma Gyulához* s az *Apáczá* címűeket maga is dicséri. De azt veti ellen, hogy Bajzának egyetlen verse sincs, mely a megélt, közvetlenül átszenvedett fájdalmak vagy örömök illusiokeltésével megéreztetné velünk a lelki világ végtelen mélységeit“. Azonban bármily szemérmesen igyekszik is a költő elrejteni a maga érzéseit, helyzetdalaiból ma is kiérezzük azok hevét és igazságát. S hogy ezt egykorú olvasói is kiérezték s a maguk érzéseinek hű kifejezését találták meg bennök, semmi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy Bajza dalait még Petőfi után is sokáig énekelték érzelmes szívű hölgyeink és ifjaink.

A conversationslexiconi pert ismertette a szerző nem ért

egyét azzal az „irodalomtörténeti hagyományyá“ lett ítélettel, mely szerint a pör egyik lényeges vívmánya: hogy Bajza „a születési tekintély helyébe az ész uralmát ültette“. Ennek — úgymond — „nincs reális alapja, mert a magyar születési aristocrata egyáltalában nem veszélyeztette irodalmi téren az igazságot, a haladást befolyásával, társadalmi tekintélyének latbavetésével“ stb. (58 l.). Szorosan véve *irodalmi téren* talán nem; de gondoljuk csak meg, hogy kevéssel utóbb, az 1832^{2/33}. országgyűlés elején Kölcheynek minő harcztot kellett vívnia a magyar nyelv érdekében a conservatív és aulikus főurakkal; s ha nem volt is támadó jellegű, csupán a magas példánál fogva mennyire gátolta Révai rendszerének győzelmét, hogy a század elején a nádor az orthologus Verseghyt fogadta fel nyelvmeisterül s vele iratta az iskolák hivatalos nyelvkönyveit. Ha engedünk is a Toldytól fogalmazott „irodalmi hagyomány“-nak merevségéből, annyi bizonyos, hogy az „irodalmi köztársaság“ egyenlőségi elve, a tehetség és hivatás egyedül jogos tekintélyének az előkelő műkedvelődés helyébe állítása ekkor és főkép a Bajza czikkeiben került először szőnyegre, sőt diadalra is. Ezzel nincs ellentétben, sőt ennek egyenes folyománya „a mult és jövő — az öregek és ifjak harcának az az eredménye“, melyet a szerző Bajza levelei alapján fontosabbnak tart, hogy „az irodalom iránt való érdeklődést fokozta“.

Még csak egy észrevételét kívánjuk helyreigazítani. A 83. lapon azt mondja a szerző, hogy Bajzának novellák írására nem volt tehetsége (ezt B. maga is tudta): „munkásságának összes termékei között ezek leggyöngébb alkotásai; a munkáiból szerkesztett kiadásokban nem kellene őket felvenni“. Bajza „válogatott munkái“ kiadásából természetesen bizvást kihagyhatók, hanem „összes munkái“ közé annyival inkább föl kell venni (fölvette Toldy is, Badics is), mivel azok nemcsak Bajza irodalmi működésének teljes megismeréséhez szolgálnak adalékkul, hanem sokáig vajudó szépprózánk kifejlődéséhez is.

A mit a szerző Bajza aesthetikai értekezéseiről, kritikai és vitázó iratairól, vitái jelentőségéről, színi bírálatairól és történelmi dolgozatairól, egyszóval irodalmi működéséről ír s a mit összefoglalólag Bajza írói egyéniségéről és működésének értékelését illetőleg mond: mindabban sok találó, sőt figyelemreméltó észrevétel van, de sok a subjectivitás is, s fejtegetéseiben inkább a maga modern felfogását halljuk, mint a történeti adatokra építő író tárgyilagos ítéletét. Egyáltalában jobban érdeklik a szerzőt hősének eszméi és törekvései, s csak kevéssé, inkább életirói kényszerűségből foglalkozik élete s a korviszonyok rajzával. Bajza életrajzát csak 1817-en kezdi, mikor a pesti gymnasiumba kerül; gyermekora rajzának hiányát a városi és

falusi élet s a kor könnyedén írt jellemzésével pótolja. Valami nagy változatosság nem volt Bajza életében, hiszen életének java 1829-től 1848 végéig lázas munkában telt el; de Toldyhoz írt ifjúkori levelei mély bepillantást engednek lelkületébe, s ezek alapján híven megrajzolható ifjúkora, lelki életének fejlődése, tanulmányai egész addig, míg mint kész író lép fel. Ezt fel is használja a szerző, de jóformán ez az egyedüli forrása. Általában feltételezi, hogy olvasója jól ismeri Bajza életét és munkáit; e nélkül csakugyan nem is érthetjük, nem is élvezhetjük a szerző fejtegetéseit. Munkája alapján egyenesen azt mondhatjuk, hogy nincs is igazi történelmi érzéke. Sem Bajza életrajzához, sem ama negyedszázad irodalmi viszonyainak alaposabb megismeréséhez egyetlen új adattal sem járul. Kutatással egyáltalában nem foglalkozik s a történelmi vonatkozások oly kevésbé érdeklik, ha már el nem kerülheti, s lépten-nyomon elszólja magát. Az 1825-iki országgyűlés előzményeit s egész lefolyását, a mi pedig nagy befolyással volt Bajzára, néhány sorban említi; egy-két megjegyzése pedig (17. l.) azt mutatja, hogy nem igen ismeri az akkori megyei életet. Vörösmartyról azt mondja (32. l.), hogy „nagysága meggátolta abban, hogy Bajzához símuljon“. Dehogy gátolta; csakhogy Vörösmarty négy évvel idősebb volt s egészen más volt a temperamentuma is mint Bajzáé; egy negyed századon át igen jó barátok voltak, sőt később közeli rokonok lettek, de ez a barátság más volt, mint az, mely Bajzát és Toldyt gyermek- és ifjúkoruk óta törekvéseik és érzelmeik közösségében összefűzte. Hibás adat (u. a. l.), hogy a „Tudományos Gyűjteményt“ *Kisfaludy Károly* szerkesztette (nem ő, hanem *akkor* Vörösmarty szerkesztette); pontatlan idézet (76. l.), hogy Bajza „már Szentmiklóssyval való vitájában *így* írt“ (az olvasó azt hiszi, hogy valamelyik cikkében írt ekkép, pedig Toldyhoz írt *magán-leveleiben* fordul elő az idézet); a 89. lapon azt mondja: „Frankenburg Adolf írásaiban jelent meg először a *zsidó* jellegű elmésség a magyar irodalomban“ (ha az író *nevéből* következtet származására, téved, mert Frankenburg A. tudunkkal sohasem volt zsidó); a 125. lapon azt írja: „Magyar nyelven addig (t. i. Bajzáé előtt) *nem jelent meg* világtörténet“ (de igen, a század első tizedében Gvadányitól „*A világnak közönséges históriája*“, melyet Kis János és Síkos folytattak [1796—1811. kilencz kötet], csakhogy ez negyven év mulva már elavult).

Ezek az elszólások mind abból sarjadnak, hogy a pontos adatoknál, a szorosan vett történelmi résznél jobban érdekli a szerzőt az elvonalás, az áttekintő, általánosító elemzés. Bajza történetírói czéljairól szólva azt mondja (124. l.), hogy „törté-

nelmi kutatásokat sohasem végzett, mert ahhoz a philosphikus összefoglaló irányhoz, melyet ő követni akar, erre nem volt szüksége, s — ismeretei meglehetősen hiányosak voltak e téren“ stb. Ezek a szavak teljesen ráillenek a szerzőre és munkájára is. Ez a munka kétségkívül művelt, termékeny, világos fejtű s gyakorlott író munkája, de nem igazi életrajz, mely első sorban mégis történelmi munka.

A 3-ik számú pályamű czíme: „Bajza József élete, művei, munkálkodása“ s jeligéje: „Poraiból megélemedett Phoenix“. A czím tautológiája s a jelige hibás idézete jellemzi az egész munkát, mely teljes ellentéte az előbbinek: a milyen-olyan történelmi munka, de hijával az aesthetikai műveltségnek és írói tulajdonoknak. Mindjárt az első fejezetek nagyon bőbeszédűek. Sok aprólékos dolgot elbeszél Bajza gyermek- és ifjúkorából, jelentéktelen esetekben is jellemvonásokat keresgélve, de az egész 86 lapra terjedő első részben egyetlen figyelemreméltó új adat sincs. Az irodalmi viszonyok ismertetésében valamivel szerencsésebb: az Aurora és versenytársai s később az Athenaeum alapítása körülményeit néhány új adattal gyarapítja; de Bajza műveit és polemiáit csak tartalmilag és külső történetökben ismerteti, jellemezni pedig csak a más szavaival tudja. Sem az adatok felhasználása és elbírálásában, sem az irodalmi viszonyok és művek jellemzésében nincs kellő judiciuma, sőt önálló véleménye is nagyon ritkán. Bajzának például a Kritikai Lapokban kifejtett egész működését, jelentőségét abban foglalja össze, hogy „Bajza kivitta egy országban az elmének mindenkifelett való tekintélyét“, s egy pár sornyi idézet után („Kritika kell nekünk . . .“) ezzel fejezi be a méltatást: „Ő a tökélyhez közelebb emelte a magyar irodalmat.“ (135. l.) Ez a két közhelyes megjegyzés csak nem méltó jellemzése annak, a mit Bajza tett! Nagyon kevés értékűek Bajza széptani írásairól s dramaturgiai dolgozatairól mondott megjegyzései is. Az anyagot tagadhatatlan szorgalommal hordja össze, de nem tudja belőle kiválasztani a fontosat és jellemzőt; a színházi dolgoknál pl. annyi apró hírlapi pletykát sorol fel, hogy a tárgyalás fonalát is elveszti. A sok részlet egyebütt is nyakára nő a szerzőnek s e miatt sehol sem domborodik ki elég élesen a Bajza szerepe. Mielőtt erről szólna, rendesen nagy feneket kerit a mondandóknak. Hogy Bajza „Külföldi Játékszín“ cz. vállalata egyetlen kötetéről szólhasson, előbb részletesen felsorolja az 1790-től addig megjelent összes gyűjteményeket; mielőtt költeményeiről szól, tíz folio lapon beszél a különböző költői irányokról (persze a mások véleménye alapján) s aztán egyenkint elmondja Bajza költeményeinek tartalmát; majd újra s igen hosszasan szól a középeurópai irodalmak romanticusáról s egyenkint bőven ismerteti nemcsak az eredeti,

hanem a fordított novellákat is. E bőbeszédűség következménye, hogy jellemzései erőtlenek, gyakran ismétli magát s a tárgyalás sorrendjében nincs minden a maga helyén. Néha meg indokolatlanul rövidesen végez egy-egy fontos dologgal, így nagyon hézagos az, a mit a Kritikai Lapok megindításának okairól mond; a „Kossuth Hírlapja“ szerkesztéséről mindössze annyit mond, hogy itt Bajzának „alkalma volt a közvetlen hatásra. Kossuth nem bizhatta volna jobb kezekre elvei hirdetését mint Bajzára“. Hát ez a sor semmikép sem illő méltatása Bajza nagyjelentőségű szerkesztői működésének. Úgy látszik, mintha nem is ismerné ezt a nevezetes hírlapot, mely annyira hű tükre egy félesztendő forradalmi izgalmainak; mert ha ismeri, mikép írhatja, hogy 1847-ben indult meg (161. l.) s *egy év múlva* (275. l.) szűnt meg, holott *1848 július 1-től 1848 decz. 31-ig*, tehát kerek félévig állt fenn. Adatok dolgában másutt is megbizhatatlan, mert forrásaiból az adatokat csak átírja, de nem idézi (forrásait *együttesen* sorolja fel az előszó végén); így esnek aztán a munkában olyan pontatlanságok, hogy a „*Hortobágyi pusztán*“ kezdetű népdal Thern zenéjével Munkácsy „*Garabonciás diák*“-jában jelent meg, holott tudvalevő, hogy Gaal „*Peleskei nótáriusá*“-ban fordul elő (s aztán ez az 1838-ban megjelent dal csak nem lehetett hatással Bajza 1828-ban írt népdal-elméletére? (pedig a szövegből ilyesmi érthető); a szerző szerint Bajza „*Ellenőr*“ czimű politikai almanachja 1846-ban jelent meg (holott előszava 1847 júniusban kelt, s külföldön nyomtatván, csak 1848 február elején jelent meg); tévedés az is (a XXII. fejezet legvégén), hogy Széchenynek a „*Kelet népe*“ (s Bajzának hazafias költeményei) „váltak e nagy szellemek *utolsó felvillanásai, mit lelküknek örök elborulása követett*“, — hiszen a „*Kelet népe*“ 1841-ben jelent meg, s mennyit írt még aztán Széchenyi! A nevek írásában is pontatlan; *Vitkovics* nevét pl. háromféleképp írja, mindig hibában (Vitkovits, Vitkovich, Witkovich 126—138. l.), Horvát István helyett Horváth János (126. és 285. l.). Általában az egész ropant terjedelmű kötet rendkívül pongyola, s rossz írással van másolva, úgy hogy sok helyt olvashatatlan s a szerző maga kénytelen javítgatni (de nem mindenütt teszi), egy helyt pedig (120 l.) *hász sornyi sajátkezű betoldása van*, a mi beleütközik a pályázat általános szabályaiba. Mindent összefoglalva, bár e munka szerzője sok anyagot összehordott, itt-ott néhány új adatot is, mindezt kevés kritikával tudja felhasználni, a feldolgozás egyenetlen, előadása terjengős, jellemzései elmosódnak, a költő-kritikus munkásságának megítéléséhez nincs elég aeszthetikai s általánosabb (pl. csak a német irodalomra is kiterjedő) irodalmi készültsége. Az egész munka — úgy látszik —

kezdő író tollából ered, ki — előszavából kitünőleg — maga is tudja munkája gyengeségeit.

Az 1. számú (jeligeje: „Nőttön nő tiszta fénye“ stb.) pályamű szerzője 356 nagy negyedréten lapon a tíz fejezetre tervezett munkának csak felét adta be, valószínűleg a nagyobb felét; mert az I. *Bajza ifjúsága*, a II. *A kezdő kritikus*, III. *Első polemikák*, a IV. *Kritikai Lapok*, az V. *A költő főcímei* alatt Bajza életét és működését 1836-ig elviszi, sőt költői műveit végig tárgyalja a forradalom utánig. Előszavában panaszkodik, hogy kutatásaiban nagy akadályul szolgált incognitójának megőrzése, a munka befejezésében pedig többszöri betegeskedése; terhére van, hogy mások kutatásainak eredményeit is kénytelen elmondani, mert tejlességre törekszik, s munkaközben úgy veszi észre, „hogy nem tud jól elbeszélni“.

Előre is kimondhatjuk azonban, hogy a munka jobb mint szerzője magában bizalmatlan lelkiismeretességében véli. Bármilyen nehézségekkel kellett küzdenie, jórészt megbirkózott velük, mert munkája elkészült részének éppen abban van főérdeme, hogy egyrészt jól ismeri s fel is használja a Bajza-irodalmat, másrészt az eddigi kutatásokat mind az életrajzi, mind az irodalmi részben a saját igen buzgó s eredményes kutatásaival, mondhatni, teljessé teszi. Tisztázza Bajza családi viszonyait: származását, családi és rokoni összeköttetéseit; a Szemere-tár kiadatlan levelei alapján több új adattal járul Bajza, Szemere Pál és Kölesey viszonyához s egyúttal a 30-as évek irodalmi ügyeinek alaposabb megismeréséhez stb. Egyébként „a korrajzokkal és kortörténeti beállításokkal fukarkodik“, mint az előszóban mondja, elvből, tehát tudatosan; de a mit e részben ad, pl. az 1825-iki országgyűlés előtt s Kisfaludy Károly törekvéseiről, az nemcsak jó, hanem szoros kapcsolatban van hőse működésével is. Másutt azonban, mivel mindenkép *kimerítő* akar lenni, túlságba megy, pl. midőn sok levélidézetet apróra elbeszéli Bajza ifjúkori szerelmeit, melyek csak futólagos ismeretségek s sentimentális fellobbanások voltak; vagy a midőn Bajza cikkein kívül a „Kritikai Lapok“ összes cikkeit ismerteti, a mi, ha rövides s a „Kr. Lapok“ irányának megismerésére jellemző is, aprólékosságában fárasztó és fölösleges; szint ilyen az „Aurora“ tartalmának apró tartalmi ismertetése, de ez legalább általánosabb érdekű.

A pályázat követelménye szerint behatóan méltatja Bajza-nak nemcsak fejlődését, hanem irodalmi munkásságát is. E fejtegetések során figyelemmel van a Bajza-irodalom minden eredményére, de mind az életrajzi adatokat, mind az irodalmi véleményeket kritikával használja, s összevetvén saját vizsgálataival, önnálló ítéletre törekszik. A német irodalomban nincs oly

tájékozottsága, mint a 2. számú pályamű írójának, aethetikai és philosophiai szempontjai sem oly magas színvonalúak, de fejtegetéseiben tárgyilagosabb; gondolkodva ír s megokoltan ítél. Különösen jók világos és logikus összefoglalásai. Néha azonban túlbecsüli Bajza munkáinak értékét, így „a román költésről“ irt aethetikai compilatióját és novelláit, a melyek bizony elég gyenge alkotások; Bajza maga is keveset tartott róluk, s már ifjú korában panaszkodott, hogy novellák írásához nincs elég phantasiája. Előadása nem oly előkelő, nyelve nem oly színező erejű, mint a 2. számúé, de nyugodtságában vonzó s világos szövevű. Nyelvében ugyan akad egy-egy germanizmus, de egészben véve elég gondos.

Mindenesetre kár, hogy a szerző legalább még néhány fejezet kidolgozásával el nem készült; így csak a bő tartalomjegyzékből tudjuk, hogy a VI. fejezetben Bajza összes színügyi dolgaival (dramaturgiai leczkék, Szózat, kétszeri szinigazgatóság stb.), a VII-ben az Athenaeummal és Figyelmezővel (a folyóiratok jelentősége, polemiák stb.), a VIII-ban Bajza történetírói és politikai (szerkesztői) működésével, a IX-ben családi életével egész haláláig, a X-ben Bajza működésének összefoglaló jellemzésével s a szakirodalom kritikai ismertetésével szándékozik foglalkozni.

Mindezek alapos kidolgozása okvetetlenül szükséges Bajza jó életrajzában. A benyújtott fél munkából következtetve, az alulírott bíráló-bizottság azt hiszi, hogy a szerző, ha a fődolgookban lényegesen nem változtatja is meg Bajzáról az eddigi ítéleteket, sikeres kutatásai alapján mind Bajza életrajza és irodalmi működése, mind a kor irodalmi törekvései ismertetésében sok új adattal és figyelemreméltó részletekkel fogja gyarapítani eddigi tudásunkat, s anyagának kritikai megválogatásával és módszeres feldolgozásával önálló s tudományos becsű munkát fog adni. Mivel erre a benyújtott fél munka elég biztosítékot nyújt s különben is legjobban megközelíti a czélt, melyet Akadémiánk a pályakérdés kitűzésével el akart érni: a bizottság azt javasolja a t. Osztálynak, hogy a legutoljára ismertetett *1. számú pályamunkának* ítélje oda a 2000 koronás Ipolyi-jutalmat, de ezt csak akkor adja ki, ha a szerző a munka második felét is bemutatja s ezt a bírálat elfogadhatónak tartja.

Badics Ferencz r. tag.

Beöthy Zsolt ig. tag.

Riedl Frigyes l. tag.

Az új Nyelvelméltár terve.

A M. T. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága régi írott emlékeinknek új kiadásáról akar gondoskodni s ennek tervét f. é. május 19-én tartott ülésében állapította meg.

Régi nyelvelméltárunk rendszeres kiadását először Révai Miklós indította meg *Antiquitates* című munkájában, de ennek csak a Halotti Beszédéről szóló első kötete látott napvilágot 1803-ban. Később a M. T. Akadémia megbízásából Döbrentei Gábor szerkesztette a Régi Magyar Nyelvelméltár nagy gyűjteményét s 1838-tól 1846-ig négy kötetet adott ki: a Halotti Beszédet, a Bécsi, Müncheneri, Guary, Czech és Winkler-codexet és vegyes tárgyú régi iratokat, a codexek kiadása terjedelmes bevezetésekkel és szójegyzékekkel volt ellátva. Döbrentei halála után Toldy Ferenczet bízták meg a szerkesztés folytatásával, ő ki is nyomatta az V. kötetben a Jordánszky-codexet, de ez csak halála után, 1888-ban, jelenhetett meg Volf György bevezetésével. Közben 1857-ben kiadta Toldy a Nádor-codexet (a tudományegyetem megbízásából) s később mai helyesírással a Debreczeni-codexnek egy részét s több más nyelvelméltárt. Mikor megindult a Magyar Nyelvőr, a nyelvújítás túlzásainak ellen-súlyozására ismét a régi nyelv felé fordult a figyelem, s így született meg a Nyelvtörténeti Szótárral együtt a *Nyelvelméltár* terve. Szarvas Gábor, áthatva attól a tudattól, hogy a mai nyelv tudományos megértésére is elkerülhetetlen szükséges a régi nyelv beható ismerete, 1872-ben Budenz Józseffel és Volf Györggyel szövetkezett a régi codexek kiadására. A vállalatot, még mielőtt megindult, az Akadémia vette át saját kiadásába. 1874-től 1890-ig tizennégy kötet jelent meg Volf György szerkesztésében (egy kötet kivételével, melyet Király Pál és Komáromy Lajos szerkesztett), a befejező 15. kötetet Volf György halála után Katona Lajos adta ki 1908-ban. A Nyelvelméltár kevés kivétellel közzétette mind a régi codexeket és rendkívül nagy hatással volt az újabb tudományos nyelvészeti és irodalomtörténeti munkásságra. Mivel egyes kötetek már rég elfogytak, szükségét éreztük az új kiadásnak, s erre nézve a Nyelvtudományi Bizottság az itt következő tervezetet fogadta el:

A M. T. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága az 1912. év folyamán megindítja az új Nyelvelméltárt. Általánosságban a Volf György szerkesztette régi Nyelvelméltárt fogja mintául venni, de némely tekintetben — a megváltozott tudományos igényekhez képest — el fog térni tőle.

1. Az új Nyelveléktárnak *tartalmát* a könyvnyomtatás koráig terjedő nyelvelékeink fogják tenni, nemcsak a codexek, hanem az ezeket megelőző kisebb-nagyobb emlékek is.

2. A kiadásnak *főlszerelése*.

a) A magyar szöveget, ha fordítás, rendszerint az eredeti latin szöveg fogja kísérni, szemközt vagy alul elhelyezve.

b) Rövid szövegkritikai jegyzetek.

c) A kötetek végén teljes, de takarékosan szerkesztett szójegyzék lesz, a hangalakok, nyelvtani alakok és jelentések felsorolásával.

d) A köteteknek elején rövidre szabott bevezetés lesz, mely első sorban a kéziratoknak történetét s a nyelvelékekre vonatkozó irodalomnak teljes bibliographiáját adja.

e) Az egyes nyelvelékekhez *hasonmások* is járulnak, még pedig lehetőleg minden kéz írásáról. Ezzel kapcsolatban a bizottság fölkéri az Akadémia elnökségét, szíveskedjék intézkedni, hogy Akadémiánk könyvtára a nagyobb hazai könyvtárakkal szövetkezve megszerezze külföldön levő codexeinknek teljes fényképi másolatát.

3. Formai szempontok :

a) A szövegnek *írásmódja* teljesen hű lesz az eredetihez, kérülve minden *átírást*. A magyar kéziratok, rövidítések föloldatlanul maradnak, de magyarázó jegyzékben össze kell őket állítani. A latin rövidítéseket föl kell oldani. Ha a magyar szövegnek latin eredetijét pontosan meg lehet állapítani, a latin szövegben is meg kell tartani az eredeti írásmódot.

b) A külső forma nagyobb lesz a régi Nyelveléktárénál, kis negyedrétt.

4. A nyelvelékeknek *sorrendjére* és csoportosítására nézve első sorban a történeti egymásután lesz irányadó. Ezen belül, a mennyire lehetséges, tekintetbe jön a tartalmi rokonság s az eredet közössége. A gyűjteménynek első kötetei a következőket fogják tartalmazni :

I. II. Bevezető kötetek nyelvelékeinknek forrásairól.

III. Apró nyelvelékek 1400-ig (Tihanyi oklevél, Halotti Beszéd stb.)

IV. A régi szójegyzékek és glosszák.

V. Az Ehrenfeld-codex. — VI. VII. Bécsi és Müncheni codex.

VIII. Apor-codex s egyéb zsoldárfordítások.

Simonyi Zsigmond,

a Nyelvtudományi Bizottság előadója.

A Nyelvtudományi Bizottság előadójának ezen javaslatát folyó évi május 19. tartott ülésében alaposan megvitatta és egész terjedelmében elfogadta. Az I. osztály ezt a határozatot helyben hagyta.

Arany János két német levele.

Benczúr Gyula úr, Akadémiánk tiszteleti tagja, az idén karlsbadi tartózkodása alkalmával felkereste a „*Zum Jäger*“ ezimű házat, a hol a nagy költő három lépés széles és nyolcz lépés hosszú, de gyönyörű kilátást mutató, három ablakkal ellátott szobácskában nyolcz izben (1869—1876-ig) lakott, mit a bejárat fölött elhelyezett magyar és német felirású emléktábla is igazol. A szobáért, melyet Arany reggeltől estig telefüstölt, hetenként 10 forintot fizetett. Az öreg háziasszony, a ki még ismerte *Herr Arránie*-t, a nagy költőnek boldogult férjéhez intézett két levelét őrzi, melyeket Benczúr Gyula úr hű másolatban rendelkezésünkre bocsátott.

I.

Hochwohlgebornen

Herrn Joseph Bradaček, k. u. k. Bezirks-Ingenieur

Karlsbad (Zum Jäger).¹

Budapest den 12-ten July, 1874.

Geehrter Herr,

Mit Gottes Hilfe hoffe ich am 16-ten, spätestens 17-ten dieses in Karlsbad anzukommen um daselbst die Kur noch einmal — schon zum sechstenmal — durchzumachen, folglich ohngefähr bis Mitte Augusti dort verweilen.

Da ich Eurem freundlichen Familienkreis und dem ganzen Lokalität seit so viel Jahren angewohnt bin: so wäre es mir lieb, wenn Sie mir auch jetzt ein Zimmerchen aufbewahren könnten.

Meine Grüsze für die geehrte Familie!

Ihr

ergebenster Diener

Joh. Arany

¹ Boriték czime. A II. levélnek boritéka nincs meg.

II.

Budapest, (év nélkül) den 10-ten July.

Geehrter Herr,

Weil ich soeben etwas unwohl geworden, werde ich meine Reise nach Karlsbad wahrscheinlich nur 1—2 Tage später antreten können.

Mit Hochachtung
Ihr

ergebenster Diener

Arany¹

Folyóiratok szemléje.

A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE novemberi számában Kohányi Zoltán a Közgazdasági Társaság ülésén tartott előadását *Nemzeti tengerhajózási politikánk feladatai* címmel közli. Szerző első sorban a magyar tengeri forgalom mérvét és fontosságát illusztrálja, a mennyiben kimutatja, hogy az ország összes külkereskedelmi forgalmának és pedig a bevételnek mintegy 8·5%-át, a kivitelnek pedig 11·5%-át tengeren bonyolítjuk le; a bevétel az utolsó évtizedben állandóan emelkedik, ellenben a kivitel ingadozásoknak van alávetve. Ezután áttér az egyes országokkal való forgalom mérvére s minden egyes országra nézve közli azokat a statisztikai adatokat, melyek a főbb árucikkekre vonatkoznak; vizsgálat tárgyává teszi, hogy az egyes hajóstársaságok által az utolsó évtizedben lebonyolított forgalom mily arányban áll az illető viszonylatok összforgalmával s így mily arányban részesedtek annak lebonyolításában. Ugyancsak statisztikai adatokkal világítja meg, hogy mily fontos az országra különösen a Dalmáciával való forgalom s összehasonlítva ezt a forgalmat Dalmáciának Ausztriával való forgalmával, kimutatja, hogy a fieme—dalmáciai forgalom első sorban magyar külkereskedelmi forgalom, melynek fenntartása és fejlesztése az ország elsőrangú érdekét képezi. A statisztikai adatok alapján azt állapítja meg, hogy ámbár a magyar vállalatok az elmúlt évtizedben teljesen megfeleltek hivatásuknak s tengeri forgalmunk fejlődött, a fokozott versenyyel a jövőben nem lesznek képesek megküzdeni, ha csak járataik s hajóparkjuk a változott viszonyoknak megfelelően reorganizálva nem lesz. A szükségesnek látszó intézkedések között első sorban az osztrák kormányynal a jövő év végén lejáró hajózási egyezményt teszi vizsgálódása tárgyává s arra az eredményre jut, hogy noha külkereskedelmi forgalmunkban az

¹ Ezen német betűkkel irt sorok igen reszketős kézzel vannak írva.

utolsó évtized folyamán annyiban állott be változás, hogy iparcekkjeink és nyersterményeink kivitele kelet felé fejlődött, mégis ez idő szerint az országra nézve előnyösnek tartja a hajózási egyezménynek 1917. évig való meghosszabbítását, mert a keleti szolgálat önálló berendezése oly nagy anyagi áldozatot követel tőlünk, mely nem áll arányban keleti forgalmunkkal s mert a rendelkezésre álló állami támogatás még nyugati összeköttetéseink fejlesztésére is alig elégséges. Mivel azonban nincs kizárva, hogy Ausztriával nem sikerül kedvező egyezményt kötni, kétszeresen szükségesnek tartja, hogy hajóstársaságainknak hajóparkja megfelelően kiegészítettessék, úgy hogy abban az esetben, ha a megegyezés nem jön létre, összes tengeri forgalmunk önálló berendezése lehetséges legyen s reméli, hogy a közvélemény végre felismeri azokat az életbevágó érdekeket, melyek tengeri forgalmunkhoz fűződnek s örömmel fog üdvözölni minden aktiót, a mely ily irányban bármely oldalról megindul. — Ezután *A budapesti malmok jövedelmezősége és az őrlési forgalom* című tanulmányban G ä r t n e r H e n r i k állást foglal azon közkeletű felfogás ellen, mely szerint az őrlési forgalom eltörlése a budapesti malomipar hanyatlását okozta. A búzát őrlő budapesti részvénytalmok statisztikája fonalán feltünteteti azoknak jövedelmezőségi pályáját 1882—1909-ig általánosságban, valamint osztalék, tiszta nyereség, nemkülönbén a tiszta nyereség és leírás összefoglalásából alakuló gyártási haszon szerint, s mindegyik nézőpontból vizsgálva az eredményeket, kimutatja, hogy a fejlődés szerinti természetes tagolódásban a jó s kevésbé jó éveknél semmiféle olyan csoportosulása nem áll elő, mely arra a feltevésre jogosítana, hogy az őrlési forgalom a budapesti malmok fejlődésében akár megjelenésével, akár eltűnésével határt jelöl. Az őrlési forgalom korszaka sem az előzőtől, sem a következőtől észrevehetően el nem határolódik. Sőt különválasztva is az őrlési forgalom előtti, alatti és utáni éveket és egymással egybevetve ezen három korszak eredményeit, csak azt lehet konstatálni, hogy az őrlési forgalom aerájában a malmok jövedelmezősége az előző niveauhoz képest jelentékenyen hanyatlott, ellenben az őrlési forgalom utáni időszak jövedelmezősége vagy egyáltalán nem, vagy csak jelentéktelen mérvben csökkent. Tehát az őrlési forgalom hatása a malmok jövedelmezőségében egyáltalán nem jelentkezik fennállása éveiben, valamint megszűnésének sincsen semmi bebizonyítható káros hatása. Szerző részletesen kimutatja, hogy az őrlési forgalom utáni korszakban bekövetkezett hanyatlása az osztaléknak, valamint a tiszta nyereségnek, mely állandó tápot adott a budapesti malomipar hanyatlásáról szóló panaszoknak és természetesen az őrlési forgalom megszűnésének rovására íródott s íródik, nem tulajdonítható a jövedelmezőség csökkenésének, hanem csak a változott mérlegezési politikának, azaz a gyártási haszonnak a régítől eltérő felosztásának, miáltal a jövedelmezőség súlypontja az osztalékról, ill. tiszta nyereségről jobban a törlesztési tartalékok felé helyeződik át

Az a depresszió, mely alatt a budapesti malomipar állott, 1894—1906-ig tartott, tehát éppen az őrlési forgalom aerájában indul meg, nagyobbik fele az őrlési forgalom idejére esik és ennek megszűntö után csak folytatódik, de nem fokozódik. A tanulmány ezen észlelés magyarázataul röviden rámutat az őrlési forgalomban mint közgazdasági ható tényezőben rejlő szervezeti gyengeségre és a malmok őrlési forgalom alatti és utáni depressiójának két specifikus főokául: őrlőképességük hatalmas megnövelését és a vidéki malomipar erős terjeszkedését jelzi. — A *Közlemények és ismertetések* rovatában *Német sociologiai gyűlés* czímmel a német sociologiai társaság Frankfurtban tartott első gyűlésének programjából a közgazdasági rész van ismertetve. A *kopenhágai socialdemokrata congressus* napirendje oly gazdag volt, hogy csak nagy erőfeszítéssel tudták egy hét alatt lebonyolítani. A congressuson huszonhárom nemzet vett részt. A munkanélküliség ellen való biztosítás ügyében két felfogás állott egymással szemben: az osztrákok, francziák és angolok az általános állami biztosítás mellett voltak, míg a német szakszervezetek képviselői és hollandusok állami támogatásban kívánták részesíteni azokat a szakszervezeteket, a melyek tagjaikat munkanélküliség esetén támogatják. E két irány közti compromissum képezte a congressus határozatát. Szervezeti szempontból a congressus legfontosabb kérdése az osztrákok szakszervezeti vita volt. A csehek önállóan akartak szervezkedni s nem akarták a járulékokat Bécsbe beszedeltetni. A congressus leszavazta a cseh indítványt, mert nem akarta megengedni, hogy a párt ereje szétforgácsolódjék. Egy másik fontos szakszervezeti vita a nemzetközi solidaritás kérdése sztrájkok és kizárások esetén volt. A nagy svéd sztrájk idejében Anglia és Franciaország nem küldtek segélyeket, főleg mert a szakszervezetek alapszabályai csak hosszas eljárással engedik meg ily rendkívüli segélyek megadását. A munkástörvényhozás terén újabb momentum nem merült fel, a congressus csak a haladás eredményét regisztrálta. Utoljára a szövetkezeti kérdés került tárgyalásra. A belga felfogás szerint a szövetkezeteknek kell hogy tagjai legyenek a socialdemokrata pártnak, ezzel szemben a németek azt vitatták, hogy a szövetkezetek a párttól függetlenek legyenek. A congressus itt is a középutat választotta, kimondván: hogy a szövetkezeti ügy bár magában sohasem idézheti elő a munkásság felszabadulását, mégis alakítsanak ilyeneket, mert ezek hathatós eszközök az osztályharcban. A *német birodalom lakosságá-ról* ad számot a birodalmi statisztika most megjelent 227. kötete. Németországban a házasságkötések száma 1908-ban 500.620 volt, vagyis 1000 lakosra 7.95 házasság esett. A születések száma 1908-ban 2,015,052 volt (1000 lakosra 32.97). A halálozások száma: 1,197.078 volt, vagyis 8000 lakosra 19.01. A születési többlet 1908-ban 879.562-t tett ki (Franciaország 46.441 !). A kivándorlás alig számbavehető, 1909-ben mindössze 24 ezren vándoroltak ki. (V—c s) ismerteti *Argentina köz-*

gazdasági helyzetét. Az ország, mely csak száz év óta független, Európa gabonaszállítója lett, mióta az Egy.-Államok termésüket maguk fogyasztják el. Az ország éghajlata kedvező, hanem egy igen gyakori csapás veszélyezteti a gabonatermést: a sáskajárás. Az óriási területen igen gyér népesség van, a kormány számos intézkedést tett az európai kivándorlásnak Argentina területére való irányítása érdekében, sőt legutóbb elhatározta, hogy a földművelő bevándorlóknak részben ingyen, részben jutányos árban földet juttat. Daczára ezen kedvező kilátásoknak, a bevándorlás nem nagy; a népesség a bevándorlással évenként csak százezer emberrel szaporodik. Igaz, hogy a mennyiséget tekintve, Argentina a gabonatermelés terén csak ötödik helyen áll, a kivétel szempontjából azonban az első helyen, mert termésének $\frac{2}{3}$ részét exportálhatja. Másik főjövedelmi forrása az országnak az állattenyésztés, ezek mellett az ipari nyersanyagok termesztése alig jön tekintetbe. A legutolsó években Argentina hűsfeldolgozó ipara fejlődött nagyot. Az ország ipari fejlődése különben attól függ, van-e Argentínának elegendő kőszene és vasa. A külkereskedelmi forgalom 1900-tól 1909-ig 268,085,520 aranypezótól 700,106,623 aranypezóig, vagyis 161%-kal emelkedett. A közlekedésügy terén Argentina nagy vasúti hálózattal bír. A vasutak csak $\frac{1}{3}$ -a van az állam kezén, a többi magántársulatoké, főleg angoloké. Argentina hitelügye is rendkívül fejlett. Különleges helyzetet foglal el a jegykibocsátó bank, a Banco de la Nacion Argentina, mely nem a többi bank felett áll, hanem azoknak erős versenytársa. *A kispesti munkástelep,* mely Wekerle kezdeményezésére létesül, Pest közelében 470.000 □-öles területen fog a munkások ezreinek egészséges, olcsó és kényelmes lakást nyújtani. A nagy építkezésre szükséges téglákat a kormány homokból készítteti, az így elért megtakarítások lehetővé tették a telepnek vízvezetékekkel és csatornázással való ellátását. A kispesti telep szabályozására a kormány pályázatot hirdetett. Az utcák-, terekre körülbelül a terület 30%-a jut. A munkásházak 48-féle típusban fognak épülni, a 918 házból 704 földszintes, a többi egyemeletes lesz. A házak tervezésénél alapulvül szolgált, hogy a lakók egymástól teljesen el legyenek különítve. Eddig 174 ház készült el 738 lakással, melyeknek évi bére a befektetendő tőkének legfeljebb 4%-kal állapítható meg. Egy szobás lakás bére 160 K, kétszobásé földszinten 220 K, emeleten 260 K és háromszobásé 330 K. A törvény rendeli, hogy a munkástelep lakásai csak állami, esetleg más üzemek munkásainak adható bérbe. A telepen lakók kulturális szükségleteinek kielégítéséről az állam bőségesen gondoskodik. *A Suez-csatorna forgalma* be van mutatva a következő ismertetésben. Negyven év telt el a csatorna megnyitásáról, azóta a forgalom 35-szörösre emelkedett, a bevétel pedig 27-szeresére, mi abban leli magyarázatát, hogy az eredeti tonnánként 10 frankban megállapított viteldíjat 7.75 frankra szállították le. Krisztinkovich Ede: *Mezőgazdasági kamarák* című műve értékes

anyaggyűjtemény a német mezőgazdasági kamarák szervezetéről és ügyviteléről. A *Magyar Közgazdasági Társaságra* vonatkozó közlések fejezik be a számot. A Társadalomgazdaságtani Bibliographia szeptemberi száma is volt csatolva.

Ugyane folyóirat 1910. évi deczemberi számában Földes Béla a M. T. Akadémia nemzetgazdasági bizottsága fennállásának 25 esztendeje alkalmával e bizottság munkásságát a *M. T. Akadémia és a nemzetgazdaságtan-statisztika művelése* címmel ismerteti. Szerző a bizottság megalakulásának körülményeit rövideden bemutatván, felsorolja az Akadémia mindazon folyóiratait, kiadványait stb., melyek a közgazdaságtan és statisztika köréből vett legnagyobbbrészt eredeti tanulmányokat, de fordításokat is tartalmaztak. Igen gazdag az a jegyzék, melyet szerző az Akadémia közreműködésével keletkezett művekről közöl. — L á n g M i h á l y *Az új állami monopoliუმok* című értekezése következik ezután. Tökeszegény országban igen szükséges, hogy a nagy gazdasági fontossággal bíró tényezők, minő a szén, petroleum, földgáz és kálisó, idegen tőkések kezében ne legyenek, mert előállhat az az eset, hogy az idegen tőkések e tényezőket nem az ország közgazdasági, hanem magánérdekeiknek megfelelően használják fel. Minthogy a kiaknázott ásványok újakkal nem pótolhatók, a magyar kormány már 1907. évben a szénbányászat irányítására több széntelepelt vett meg. Ezt követte 1910. évben a petroleum, földgáz és kálisók kiaknázására vonatkozó törvény. A szénnek az ipar, a közlekedés stb. terén való fontossága közismeretes. Magyarország széntermelése 1908-ban 83 millió q-t tett ki (ebből csak $\frac{1}{7}$ rész fekete, a többi barna szén), a mely távolról sem fedezte az ország szükségletét. A hazai termelés feladata volna a magyar szén által pótolható külföldi szénnek kiszorítása. Ennek gátul szolgál hazai bányajogunk intézkedései, melyek lehetővé tették, hogy egyes társulatok egész szénvidékeket zárkutatmányilag lefoglaltak. A széntermelés, valamint a szénárak irányítására a magyar kormány 1907-ben házi kezelésbe visszavette zsilvölgyi bányáit s több új szénvidéket vásárolt. Manapság a legtöbb országban a bányászat a földbirtoktól el van választva, s sok helyütt a bányászat a kincstár joga; nálunk a szénmonopoliumnak behozatala igen nagy nehézségekbe ütköznék, mert az országban mutatózó szénelőfordulások legnagyobbbrészt magántársulatoktól le vannak foglalva. A petroleum, földgáz és kálisó kiaknázásával eddig az országban sehol sem foglalkoznak, így a monopoliუმ behozatalának mi sem állja útját. A petroleum, melyet állati eredetűnek tartanak, a szénnel szemben több előnnyel bír, könnyebben szállítható, hajók fűtésénél a rakodási költségek sokkal kisebbek. Magyarországon két főpetroleumtelep van: az északkeleti felföldön a galicziai határ mentén és a Muraközben Horvátországban. Hazánkban a petroleum utáni kutatás már egy félszázad óta folyik, de eredménytelenül. A petroleumhoz hasonló elbánás alá esik a föld-

gáz, melynek jelentőségét először az Egyesült-Államokban ismerték fel. A légnemű bitumenek a petroleummal együtt szoktak előfordulni s kitünő világító és fűtőanyagul szolgálnak; hazánkban is több helyen felhasználják már a földgázt. Hogy mily mennyiségű földgáz rejlik a föld belsejében, arra tájékozásul szolgálhat a kissármási fúrás, melyet kálisók feltalálására vettek foganatba s melynek napi kiömlése 860 ezer köbméter. A sótelepeknek a tengervízből való keletkezésénél a legalsó réteg, vagyis az, melyen legelőbb rakódik le a gyps, majd következik a kősó különböző más ásványokkal keverve, végül legfelül a kálisók rétege van. A mikor Németországban a strassfurti kősótelep feltáráshoz fogtak, a felső kálisókat tartalmazó réteget, mint hulladék-sót (Abraumsalz) elhanyagták. A szükséges kálisókat más módokon, főleg fahamuból állították elő, melynek áldozatául igen sok erdő esett. A kálisóipar igazi nagy jelentőséghez csak a káli trágyázási értékének felismerésével jutott, ezt bizonyítja Németország, mely 1861-ben 22 ezer, 1909-ben pedig több mint 80 millió métermázsza kálisókat 170 millió márka értékben termelt. Minthogy Galiciában szintén találtak kálisókat, feltehető, mit különben számos sóforrás is igazol, hogy Magyarországon is hasonló telepek lesznek. A kálisó, a kősóval szemben nem mindenütt képez monopoliumot; a Német birodalomban az agrariusok sürgetik a kálisónak állami egyedáruságrá való tételét, mert azt akarják, hogy az állam saját mezőgazdásáinak e becses trágyázási cikket olcsón, a reászoruló külföldnek pedig drágán adja el. Az új magyar monopoliumok nem a pénzügyi haszon, hanem közgazdasági jelentőségük miatt létesítették; mert az állam feladata, miután mint azt a petroleumnál láttuk, a magánvállalkozás meg nem tette, ezen ásványok kiaknázását lehetővé tenni, a velük fűzött rablógazdaságot megakadályozni s a fogyasztók s az egész hazai közgazdaság érdekeit megvédeni. — A *Közlemények és ismertetések* rovatában elsőknek *A magyar kir. kormány 1909. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv* van ismertetve. A belügy terén a kivándorlást szabályozó törvény életbeléptetésével történtek nagyfontosságú intézkedések, melyeknek hatásairól azonban az idő rövidségére való tekintettel beszámolnunk nem lehet. A nagyon kifejlődött gyermekvédelem terén tovább folyt a jelentékeny socialpolitikai munka. Magyarország közlekedésügye 1909. év folyamán kielégítően fejlődött. Az ismertetés hűségesen felsorolja különben azon állami intézményeket és ezek fejlődését, melyek a közgazdasággal szoros összefüggésben vannak. A hivatalos kiadvány második része az ország közállapotairól szól. A népesség természetes szaporodása 1909-ben $\frac{1}{4}$ millió volt, ez év végével hazánk népességének száma 21 millió. Közegészségügyünk némi javulást mutat, daczára annak, hogy az orvosok száma némileg fogyott. Ez évben a kivándorlás megint nagyszámú munkáskézzelet apasztotta a hazai közgazdaságot, elszomorító jelenség, hogy a növekedő kivándorlással

szemben a visszavándorlók száma csökkent. Az östermelés fejlődése mellett, az általánosságban szintén fejlődő ipar egyes ágazataiban határozott hanyatlás észlelhető. A pénz-, hitel- és biztosításügy fejlődése határozott; igen szépen fejlődött a chequeszámlán és pénztárjegyeken alapuló betéti üzlet. A *Törvényes munkásvédelem* című közlemény a Törvényes Munkásvédelem Nemzetközi Egyesülete luganoi gyűlésének programját ismerteti. Az összülésnek az otthonmunkával és a sweat-systemmel foglalkozó bizottságában rendkívül élénk vita után az az egyhangú megállapodás létesült, hogy feltétlenül szükséges, hogy az otthonmunkabeli munkabérek az e célra szervezendő munkabérmegállapító hivatalok útján szabályoztassanak. A foszfor- és ólomkérdésben hozott határozatok főleg arra vonatkoznak, hogy a nemzeti sectiók saját kormányaiknál szorgalmazzák e kérdések dülőre jutását. Az Egyesület már évek óta fáradozik, hogy az ipari mérgekről pontos jegyzék legyen. A fiatalkorúak alkalmazásának és a megszakítás nélkül dolgozó üzemek munkaidejével foglalkozó bizottságok javaslatai és határozatai is igen nagy socialpolitikai fontossággal bírnak. A luganoi gyűlés továbbá megállapította munkatervét is, melyből kiemelhetjük a fiatalkorúak éjjeli munkaidejét szabályozandó kormánytanács egybehívását, valamint a külföldi munkásoknak a belföldiekkel való azonos bánásmódját és a gyermekvédelmi törvények végrehajtását tárgyaló bizottságok kiküldését. Az ismertetés második része az Egyesült magyarországi sectiójának 1909. évi működésével foglalkozik. A *magyar királyi iparfelügyelők tevékenysége 1909-ben* cz. hivatalos kiadványból megtudjuk, hogy az iparfelügyelet s az ezzel járó intézkedések szép haladást mutatnak. A munkásbiztosítás terén, különösen a fővárosban a munkaadók részéről igen sok a panasz a hibásan felszámított illetékek miatt. A Magyarországi Munkások Rökkantés Nyugdíjgyulete 1909. évi fejlődése kielégítő. Összvagyonra már az 5 millió koronát haladja meg. A kiadvány táblázatainak azon adatai, melyek a fiatalkorúak alkalmazására vonatkoznak, érdekesek abból a szempontból, hogy az összes fiatalkorúak 19% a szövőiparban van alkalmazva. *Munkabeszüntetések és kizárások Ausztriában az 1909. évben* című ismertetés az ausztriai sztrájkmozgalmat mutatja be, melynek általában csökkenő irányzata van. Legtöbb volt a rövid ideig (1—5 napig) tartó sztrájk. T. S. Adler Max: *A socialismus és az intellectualisok* című könyveeskjéjét bírálja. Az agitáció céljait szolgáló könyv a socialismus és a társadalom intellectualis rétege közt levő viszonyt tárgyalja. P i k k e r K á r o l y John Bates Clark könyvéről közöl *Jövedelem-megoszlás* czimmal ismertetést. Célja a jövedelem-eloszlás azon törvényét bebizonyítani, hogy a közgazdaság statikus állapotában a termékből minden termelési tényező annyit kap, a mennyivel a termelésben való közreműködése annak értékét növelte. A legfőbb érveit szerző a határhaszon és határérték elméletéből veszi. Szerző következtetései ugyan nem mindig helyesek, de gondolat-

menete merész, megfigyelései élesek és a kérdést több új oldalról mutatják be Nadas László: *Ausztriával együttesen intézendő pénzügyi kérdésekről* cz. könyv ismertetése következik ezután. A könyv három értekezést tartalmaz: a közös államadóságra Magyarországra eső részének miként való rendezéséről, a jegybank felszámolásának törvénybeli szabályozásáról és az ezüstkuráns bevonásáról. *A föld értékelkedésének megadóztatása* mindinkább concretebb alakot kezd ölteni, főleg a növekedő állami és communalis terhek fedezésére szükséges összegek nehéz megszerzése végett. Az adó gyakorlati megvalósítása kétféleképp képzelhető, vagy mint forgalmi adó, vagy mint közvetlen jövedelmi adó, mindkettőnél az alapot nem a földhozadék, hanem a tulajdonost megillető személyes jövedelem képezi. Szerző a magyarországi mozgalmat is bemutatja s a föld értékelkedésének adóját mint községi adót tartja megvalósítandónak. *Az ipari szakoktatást* Franciaországban egészen új alapokra akarják fektetni. E czélból bizottságot küldtek ki a különböző államok hason intézményeinek tanulmányozására. Majd a magyar gyáripárosok orsz. szövetsége által rendezett *drágasági szaktanácskozmány* lefolyásáról szóló tudósítás következik. A számot a *Magyar Közgazdasági Társaságra* vonatkozó közlemény zárja be. *A Társadalomgazdaságtani Bibliographia* októberi száma szintén csatolva volt.

A M. Tud. Akadémia jegyzőkönyvei.

LXXI. NAGYGYÜLÉS.

Első nap.

1911 április 26-án.

BERZEVICZY ALBERT akadémiai elnök úr elnöklete alatt jelen voltak: B. Nyáry Albert, Plósz Sándor t. tt. — Békefi Remig, Concha Győző, Csánki Dezső, Daday Jenő, báró Eötvös Loránd, Fejérpataky László, Fröhlich Izidor, Goldziher Ignác, Karácsonyi János, Klein Gyula, König Gyula. Kövesligethy Radó, Krenner József, Lengyel Béla, Méhely Lajos, Némethy Géza, Ortvy Tivadar, Pauer Imre, Szily Kálmán, ifj. Szinnyi József, Wlassics Gyula r. tt. — Angyal Dávid, Áldásy Antal, Barabás Samu, Bernát István, Borovszky Samu, Fejér Lipót, Galgóczy Károly, Kürschák József, Lörenthey Imre, Magyar Gyéza, Mahler Éde. Melich János, Munkácsy Bernát, Négyesy László, Pauler Akos, Reiner János, Sörös Pongrácz, Szendrei János, Zemplén Győző l. tt. — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtítkár.

Távolmaradásukat kimentették: báró Forster Gyula, Fraknói Vilmos t. tt., Károlyi Arpád, Thallóczy Lajos r. tt., Prohászka Ottokár l. t.

1. Főtítkár bemutatja az ünnepélyes közülés programját (l. alább 407. l. 13. pont). — Tudomásul van.

2. A III. osztály jelenti, hogy az akadémiai nagyjutalmat, melyre az 1904—1910-iki évkörben megjelent legkiválóbb matematikai munkák pályáznak, KHERNDL ANTAL r. t. ily című értekezésé-

nek „A statikailag határozatlan reakciójú csuklós tartók elméletéről“, a Marczibányi-mellékjuttalmat pedig FEJÉR LIPÓT l. t. a valós változójú függvények elméletére és kiváltképen a Fourier-féle sorokra vonatkozó tanulmányainak javasolja kiadatni. A bíráló jelentésnek (főnt 227. l.) szerzője KÜRSCHAK JÓZSEF l. t. — Egyhangúlag elfogadtatik.

3. Az I. osztály jelenti, hogy az 1910. évi Sámuel-díjat dr. MÉSZÖLY GEDEON főgymnasiumi tanár „A -nyi képző eredete“ czimű értekezésének javasolja kiadni. Dicsérettel való kitüntetésre ajánlja az osztály dr. BEKE ÖDÖN értekezését a -k többsajról a lapp nyelvben és dr. SCHÜTZ JÓZSEF dolgozatát az északi-osztják szóképzéséről. Figyelemre méltókul főlemlíti még CSÚRI BALINTnak „Az ige“ és BONKÁLO SÁNDORNnak „A rahói kis-orosz nyelvjárás leiró hangtana“ czimű dolgozatait (főnt 230. l.). — Elfogadtatik.

4. Az I. osztály jelenti, hogy az **Ipolyi-juttalmat**, mely Bajza József életrajzára ki volt tűzve, a négy beérkezett pályamű közül az 1. számúnak (jeligéje: „Nőttön nő tiszta fénye“) javasolja odaitélni, de csak akkor kiadni, ha a szerző a munka második felét is bemutatja és a bíráló ezt elfogadhatónak itéli (főnt 231. l.) — Elfogadtatik; a felbontott jeligés levélből **BAJZA JÓZSEF** neve tűnt elő. (Az egész jelentést l. főnt 383—390. l.).

5. Az I. osztály jelenti, hogy a **Marczibányi-pályázatra** („A magyar mássalhangzók változásainak története“) csak egy pályamű érkezett be, mely teljesen értéketlen, miért is jutalmazásra nem ajánlhatja (főnt 232. l.). — Elfogadtatik.

6. Az I. osztály jelenti, hogy a **Bulyovszky-juttalomra** 1911-ben ódai költemények pályáznak. Határnap 1911 szeptember 30. (főnt 267. l.). — Elfogadtatik.

7. Az I. osztály jelenti, hogy a **Farkas-Raskó-juttalomra** 1911-ben hazafias költemények pályáznak. Határnap 1911 szeptember 30. (főnt 267. l.). — Elfogadtatik.

8. Az I. osztály jelenti, hogy a gróf **Karátsonyi-féle** drámai juttalomra 1911-ben vígjátékok pályáznak. Határnap 1911 szeptember 30. (főnt 266. l.). — Elfogadtatik.

9. Az I. osztály jelenti, hogy a **Kóczán-juttalomra** 1911-ben másodizben színművek pályáznak, melyeknek tárgya II. Ulászló vagy II. Lajos király korából veendő. Határnap 1912 május 31. (főnt 266. l.). — Elfogadtatik.

10. Az I. osztály jelenti, hogy a **Lévay-alap** kamataiból 1000 korona juttalmat „A jellemrajz története a magyar szépirodalomban“ cz. kérdésre óhajt kitűzni. Határnap 1914 szeptember 30. (főnt 267. l.). — Elfogadtatik.

11. Az I. osztály jelenti, hogy a **Lukács Krisztina**-alapítványból 2000 korona juttalmat kíván kitűzni magyar mondattanra. Határnap 1914 szeptember 30. — Elfogadtatik.

12. Az osztály jelenti, hogy a gróf **Nádasdy-juttalomra** 1911-ben elbeszélő költemények pályáznak. Határnap 1911 szept. 30. (főnt 266. l.). — Elfogadtatik.

13. Az I. osztály jelenti, hogy a **Rökk Szilárd**-alapítvány 1911. évi kamatait a **Vogul Népköltési Gyűjtemény** folytatására óhajtja főntartani (főnt 233. l.). — Elfogadtatik.

14. Az I. osztály jelenti, hogy a gróf **Teleki-féle** drámai juttalomért 1911-ben vígjátékok pályáznak. Határnap 1911 szept. 30. (főnt 266. l.). — Elfogadtatik.

15. Az I. osztály jelenti, hogy **Halmos Izor** adományából 1000 korona juttalmat óhajt kitűzni a magyar kritika történetére. Határnap 1914 szept. 30. (főnt 267. l.). — Elfogadtatik.

16. A II. osztály jelenti, hogy a Sztrokay-pályázatra, mely báró Eötvös József „A XIX. század uralkodó eszméi“ cz. művében foglalt állambölcseleti rendszernek méltatását kívánta, két pályamű érkezett be, melyek a kitűzött kérdést nem oldják meg. De tekintve az érdeklődést, melyet a kérdés keltett és a pályázók fáradozásait, az osztály a pályakérdésnek újból kitűzését javasolja (főnt 233. l.) — Elfogadtatik.

17. A II. osztály jelenti, hogy az Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár alapítványából kitűzött pályakérdésre (Az amerikai kivándorlás gazdasági hatása) három pályamű érkezett be, melyek egyike sem oldja meg a kérdést és így jutalomra nem érdemesek; az I. sz. pályamunkát (jeligéje: „Minden tudás csak akkor bír való beccsel stb.“) azonban, mint viszonylag legjobbat, dicséretre méltónak tartja (főnt 238 l.). — Ezen pályamű jeligés levele, a jelentkezett szerző kérelmére, felbontatván, abból NEMÉNYI BELA III-ad éves joghallgató neve tünt elő.

18. A II. osztály jelenti, hogy a Bük László-féle pályázat eredménytelen lévén, a szabályzat értelmében egyenes megbízás adandó. Javasolja, hogy Magyarország XVI. századi történetének megírásával BALLAGI ALADAR r. tag bizassék meg. Határnap 1914 szept 30. (főnt 240. l.). — Elfogadtatik.

19. A II. osztály jelenti, hogy a Lukács Krisztina-féle pályázatra (Az erkölcsi érték-fogalom tárgyalása) egy pályamű érkezett, melynek a jutalom ki nem adható. Javasolja, hogy a pályázat ugyan-ezen kérdésre a legközelebbi alkalommal megkettőzött jutalommal (4000 korona) tűzessék ki (főnt 241. l.). — Elfogadtatik.

20. A II. osztály jelenti, hogy a Vigyázó-alapítványból kitűzött kérdésre (A Thököly- és Rákóczi-kor társadalmi élete) egy pályamunka érkezett be (jeligéje: „Recrudescunt vulnera“), mely önálló tudományos becsénél fogva a jutalomra érdemes (főnt 241. l.). — Az osztály javaslata elfogadtatván, a felbontott jeligés levélből dr. CZOBOR ALFRÉD. Abauj-Torna vármegye főlevéltárosának neve tünt elő. (Az egész jelentést l. főnt 389—383. l.).

21. A II. osztály jelenti, hogy az Ulmann-pályázatra (A kibirtokrendszer) csak egy munka érkezett be, mely a jutalomra nem érdemes (főnt 243. l.). — Elfogadtatik.

22. A II. osztály jelenti, hogy a Péczely-pályázatra (Magyarország diplomatai összeköttetése Velenczével) csak egy pályamű érkezett be, melynek nem javasolhatja a jutalom kiadását (főnt 245. l.). — Elfogadtatik.

23. A II. osztály jelenti, hogy a Gorove-féle pályázatra (A coeducatio mint erkölcs-paedagogiai problema) hét pályamű érkezett be, melyek közt egy sem önálló, tudományos becsű, miért is a jutalom ki nem adását javasolja (főnt 243. l.). — Elfogadtatik.

24. A II. osztály jelenti, hogy az 1911. évi nagyjutalom- és Marczibányi-mellékjutalomért az 1905—1911. évkörben megjelent philosophiai munkák pályáznak. Határnap 1911 december 31. (főnt 269. l.). — Elfogadtatik.

25. A II. osztály jelenti, hogy a Bródy-alapítványból 1912-ben 6000 korona jutalomra az utolsó három évben nyomtatásban megjelent publicistikai művek pályáznak. Határidő 1911 december 31. (főnt 270. l.). — Elfogadtatik.

26. A II. osztály jelenti, hogy a Bésán-alapítványból a következő kérdésre óhajt pályázatot hirdetni: Fejtessék ki a jogerő és hatásainak kérdése. Határnap 1914 szeptember 30. (főnt 270. l.). — Elfogadtatik.

27. A II. osztály jelenti, hogy az **Első M. Ált. Biztosító-Társaság** alapítványának kamatait a Nemzetgazdasági Bizottságnak óhajtja megbízásadásra átengedni (főnt 257. l.). — Elfogadtatik.

28. A II. osztály jelenti, hogy a **Dóra-alapítványból** pályázatot óhajt hirdetni a következő kérdésre: „Fejtsétek ki a csatornák jelentősége a hazai közlekedés szempontjából“. Határnap 1912 szeptember 30. (főnt 271. l.). — Elfogadtatik.

29. A II. osztály jelenti, hogy a **Gorove-alapítványból** pályázatot óhajt hirdetni e kérdésre: „Az értelmi és erkölcsi nevelés viszonya“. Határnap 1915 szept. 30. (főnt 271. l.). — Elfogadtatik.

30. A II. osztály jelenti, hogy a **Schreiber Ignácztól** Kautz Gyula nevére tett alapítványból nyílt pályázatot óhajt hirdetni a következő kérdésre: „Fejtsenek ki az 1848-iki átalakulásnak közgazdasági vezéreszméi“. Határnap a munka tervrajzának beküldésére 1913 szept. 30. (főnt 271. l.). — Elfogadtatik.

31. A II. osztály jelenti, hogy a **Vigyzó-alapítványból** pályázatot óhajt hirdetni e kérdésre: „Adassék elő az erdélyi vajdaság intézményének története a fejedelemség megalakulásáig“. Határnap 1914 szept. 30. (főnt 271. l.). — Elfogadtatik.

32. A II. osztály jelenti, hogy a **Wahrmann-féle** alapítványnak 2000 korona jutalma az 1912. évi nagygyűlés alkalmával az utolsó hat évben (1906—1911) a kereskedelem terén legnagyobb érdemeket szerzett magyar állampolgárnak lesz odaitéendő (főnt 270. l.). — Tudomásul van.

33. A III. osztály jelenti, hogy a **Rózsay-féle** jutalmat nyílt pályázat alapján nyert megbízatása teljesítéseért **ZEMPLEN Győző** levelező tagnak óhajtja kiadni (főnt 257. l.). — Elfogadtatik.

34. A III. osztály jelenti, hogy a **Forster János** nevére **Forster Gyulától** tett alapítványból nyílt pályázatot óhajt hirdetni az élelmiszerek hamisításának tudományos fejtegetésére. Határnap a tervezet beküldésére 1911 december 31. (főnt 274. l.). — Elfogadtatik.

35. Az osztályok kérik, hogy a múlt évi nagygyűlésen kitéűzött és még le nem járt jutalomtétélek újra hirdettessenek. — Meg fog történni.

36. Főtitkár jelenti, hogy az egyetemi hallgatók részére kitéűzött jutalmakat az egyetemi hatóságok javaslata alapján ez idén **KARA FERENCZ** és **ZAKONYI MIHÁLY** budapesti, valamint **BORBÉLY FERENCZ** és **FÖRDÖS LÁSZLÓ** kolozsvári IV-ed éves bölcsészethallgatók nyerték el (főnt 263. l.). — Tudomásul van.

37. Elnök úr a jutalmat nem nyert összes pályaművek jeligés leveleinek elhamvasztására **BOROVSKY SAMU** és **FEJÉR LIPÓT** lev. tagokat kéri föl, a kik is még az ülés folyamán jelentik, hogy megbízatásukban eljárak. — Tudomásul van.

38. Az I. osztály javasolja, hogy **MIKSZÁTH KÁLMÁN t.** tagnak, — a II. osztály, hogy **FABRICZY KORNÉL t.** és **TÓTH LŐRINCZ r.** tagnak, — a III. osztály, hogy **HÖGYES ENDRE r.** tagnak, — az összes ülés pedig, hogy **LAKY ADOLFNAK**, az Akadémia nemes jóltevőjének arczképei az Akadémia arczképcsarnokában kifüggesztessenek. — Mind az öt javaslat listával megejtett titkos szavazás útján elfogadtatik.

39. Főtitkár bemutatja az osztályok tagajánlásait:

Az I. osztály részéről:

Tiszteleti tagnak:

Gróf Zichy Géza 32 szavazattal 1 ellen

Rendes tagnak a B) alosztályba:

Bayer József l. t. 33 szavazattal egyhangúlag

Levelező tagnak az A) alosztályba:

Schmidt József 30 „ 3 ellen

Láng Nándor 27 „ 6 „

Bódiss Jusztin 25 „ 8 „

Vikár Béla 24 „ 9 „

Levelező tagnak a B) alosztályba:

Horváth Cyrill 27 „ 5 „

Ambrus Zoltán 26 „ 7 „

Divald Kornél 24 „ 9 „

Pekár Gyula 23 „ 10 „

Külső tagnak:

Leskien Ágost 33 „ egyhangúlag

Snouck Hurgronje K. 38 „ „

A II. osztály részéről:

Tiszteleti tagnak:

Vécsey Tamás 39 szavazattal 5 ellen

Külső tagnak:

Chuquet Artur 30 „ 3 „

Claparède Sándor 29 „ 2 „

A III. osztály részéről:

Levelező tagnak az A) alosztályba:

Báró Harkányi Béla 37 szavazattal 3 ellen

Bánki Donát 18 „ 12 „

Levelező tagnak a B) alosztályba:

Richter Aladár 28 „ 12 „

40. Elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére fölkéri báró Eötvös
LORÁND ÉS WLASSICS GYULA r. és ig. tagokat.

LXXI. NAGYGYŰLÉS.

Második nap.

1911 április 27-én.

BERZEVICZY ALBERT akadémiai elnök úr elnöklete alatt jelen voltak: b. Nyáry Albert, Plósz Sándor, P. Thewrewk Emil t. tt. — Gróf Andrássy Gyula, Asbóth Oszkár, Badics Ferencz, Ballagi Aladár, Beöthy Zsolt, Békefi Remig, Berczik Árpád, Concha Győző, Daday Jenő, Entz Géza, b. Eötvös Loránd, Fejérpataky László, Fröhlich Izidor, Gaál Jenő, Goldziher Ignác, Hegedűs István, Herczeg Ferencz, Hosszay Lajos, Karácsonyi János, Klein Gyula, Koch Antal, König Gyula, Kövesligethy Radó, Lengyel Béla, Méhely Lajos, Munkácsi Bernát, Nagy Ferencz, Némethy Géza, Ortway Tivadar, Pauer Imre, Pecz Vilmos, Rados Gusztáv, Réthy Mór, Schuller Alajos, Simonyi Zsigmond, Szilády Áron, Szily Kálmán, ifj. Szinnyei József, Tangl Ferencz, Wlassics Gyula r. tt. — Angyal Dávid, Aldásy Antal, Bara-

bás Samu, Borovszky Samu, Császár Elemér, Déchy Mór, Fabinyi Rudolf, Fejér Lipót, Gyomlay Gyula, Jánosi Béla, Lörenthey Imre, Mahler Ede, Melich János, Négyesy László, Ónodi Adolf, Pauler Ákos, Reiner János, Sebestyén Gyula, Sörös Pongrácz, Tangl Károly, Thiring Gusztáv, Voinovich Géza, Zemplén Győző I. tt. — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtítkár.

41. Elnök úr megnyitja az ülést és fölhívja a nagygyűlés tagjait, hogy az Igazgató-Tanácsba a rendes és tiszteleti tagok sorából egy tagot válasszanak. A megejtett titkos szavazás útján (37 szavazat adatott be) megválasztott 29 szavazattal GOLDZSIHER IGNÁCZ r. t. és osztályelnök. Egy szavazatot kapott HORVÁT GEZA, üres volt hét szavazólap. — A szavazás eredményéhez képest Elnök úr GOLDZSIHER IGNÁCZ r. tagot és osztályelnököt az Igazgató-Tanács megválasztott tagjának nyilvánítja.

42. Elnök úr felhívja a nagygyűlés tagjait, hogy ejtsék meg a tagválasztást. Az osztályok sorrendje sorshúzással megállapítván (II., III., I.) titkos szavazással, golyózás útján, megválasztottak:

Az I. osztályba:

Tiszteleti tagnak:

Gróf Zichy Géza 41 szavazattal 2 ellen

Rendes tagnak:

Bayer József I. t. 36 „ 6 „

Levelező tagnak:

Láng Nándor 36 „ 5 „

Pekár Gyula 32 „ 7 „

Vikár Béla 31 „ 9 „

Divald Kornél 29 „ 9 „

Schmidt József 30 „ 11 „

Ambrus Zoltán 29 „ 11 „

Bódiss Jusztin 28 „ 10 „

Külső tagnak:

Snouck Hurgronje K. 32 „ egyhangúlag

Leskien Ágost 27 „ 3 ellen

A II. osztályba:

Tiszteleti tagnak:

Vécsey Tamás r. t. 40 szavazattal 1 ellen

Külső tagnak:

Claparède Sándor 38 „ 2 „

Chuquet Artur 33 „ 5 „

A III. osztályba:

Levelező tagnak:

báró Harkányi Béla 37 szavazattal 3 ellen

Bánki Donát 33 „ 7 „

Richter Aladár 29 „ 10 „

48. Elnök úr a szavazás eredményének kihirdetése után a jegyzőkönyv hitelesítésére fölkéri báró NYÁRY JENŐ t. és TANGL FERENCZ r. tagot.

AZ IGAZGATÓ-TANÁCS MÁSODIK ÜLÉSE.

1911 április 27-én.

BERZEVICZY ALBERT akad. elnök úr elnöklete alatt jelen voltak: gróf Desseffy Aurél, báró Eötvös Loránd, Entz Géza, König Gyula, Pauer Imre, Plósz Sándor, gróf Széchenyi Béla, Széll Kálmán, Szily Kálmán, Wlassics Gyula ig. tagok. — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtitkár.

Távolmaradásukat kimentették: gróf Csáky Albin, báró Forster Gyula, gróf Teleki Géza.

13. Főtitkár bemutatja az ünnepélyes közülés programját: a) Elnöki megnyitó beszéd, BERZEVICZY ALBERT elnöktől; — b) Főtitkári jelentés, HEINRICH GUSZTÁV főtitkártól; — c) Kautz Gyula néhai másodelnök emlékezete, FÖLDES BÉLA r. tagtól; — d) Az ember tragédiája, BEÖTHY ZSOLT másodelnöktől. — Tudomásul van.

14. Főtitkár bemutatja gróf SZÉCHENYI BÉLA és báró EÖTVÖS LORÁND ig. tagok jelentését az Akadémia 1910. évi számadásairól. Minthogy a számadásokat a legnagyobb rendben találták, indítványozzák, hogy az Igazgató-Tanács a Magyar Földhitelintézetnek az 1910. évi számadásokra nézve a felmentvény megadása mellett, azon jelentékeny szolgálatért, hogy az Akadémia vagyonát önzetlenül, minden díj nélkül kezeli, ezúttal is meleg köszönetét nyilvánítsa, az intézet könyvvivőjének, MÉSZÁROS FERENCZ úrnak pedig pontos és lelkiismeretes fáradozásáért elismerésül 120 darab arany utalványoztassék. — E javaslat egyhangúlag elfogadtatik; gróf SZÉCHENYI BÉLA és báró EÖTVÖS LORÁND ig. tag uraknak pedig fáradozásukért Elnök úr az Igazgató-Tanács őszinte köszönetét nyilvánítja.

15. Főtitkár bemutatja báró FORSTER GYULA és PLÓSZ SÁNDOR t. és ig. tag uraknak az 1910. évi gondnoki és széphalmi, illetve az 1910. évi ügyészi számadásokról szóló jelentéseit, melyek szerint e számadások teljesen rendben találtattak, úgy hogy az akadémiai gondnoknak és ügyésznek, valamint a széphalmi mauzóleum kezelőjének a lefolyt évre a felmentvény megadható. — Egyhangúlag elfogadtatik, az előadó ig. tag uraknak pedig Elnök úr az Igazgató-Tanács őszinte köszönetét nyilvánítja.

16. Főtitkár bemutatja a Történelmi Bizottságnak a II. osztályhoz intézett és az osztálytól előterjesztett következő jelentését a Fabriczy-féle alap kamatainak hováfordítása ügyében (l. fönt 126. lap 53. b) pont):

„Tisztelt Osztály! A Fabriczy-féle alapítvány rendelkezésre álló évi kamata (6000 kor.), mely valamely tudományos célra fordítandó, a f. évi február hó 27-én tartott összes ülés véleménye szerint, első ízben a II. osztály körébe tartozó tudományos célok előmozdítására volna felhasználandó, mint a mey osztálynak a nemes örökhagyó is tagja volt. Erre nézve a t. Osztály javaslatételre a Történelmi Bizottságot hívta fel.

A Történelmi Bizottság ez ügygel f. évi márczius hó 31-én tartott ülésében behatóan foglalkozván, a következő javaslatot terjeszti a t. Osztály elé.

1. A folyó 1911. évre esedékes 6000 korona kamatra nézve a bizottság arra kéri a t. Osztály útján az Elnökséget, eszközölné ki az Igazgató Tanácsnál, hogy ez összegből mintegy 3000—3500 kor. Csoma József „A magyar heraldika korszakai“ című teljesen kész és kiadásra elfogadott munkájának nyomtatási költségeire legyen fordítható. E kiváló mű kiadására a Történelmi Bizottság költségvetésében nincs lefedet; ezért a bizottság már f. évi költségvetése betér-

jesztésekor a mű nyomtatási költségeire rendkívüli fedezet kieszköz-
lését kérte az Elnökségtől a várható bevételi többletekből. A mű
szerzője írói tiszteletdíjra nem tartván igényt, a nyomtatási költségek
fedezetet találnának a Fabriczy-alapítvány rendelkezésre álló kamat-
jában. — A mű kiadása után fennmaradó 2500—3000 korona marad-
ványra nézve kéri a bizottság, hogy az csatoltassék azon 8000 kor
összeghez, melyet a bizottság a Csánki Dezso által folytatott Hunya-
diak Kora legközelebbi s még ez év folyamán elkészülő kötetének
kiadási költségeire saját dotatiójából félretett. E kötet kiadási költ-
ségei mintegy 12.000 koronát vesznek igénybe. Ez az összeg csak-
nem teljes fedezetet nyerne a bizottság által megtakarított és a
Fabriczy-alapítványból erre a célra fordítandó összegekben.

2. A Fabriczy-alapítvány jövendő kamataira nézve kéri a bizott-
ság, hogy azok az 1912-ik évtől kezdve négy-öt éven keresztül tör-
ténettudományi célokra legyenek fordíthatók és pedig a következő
módon:

a) Az alapítvány kamataiból az Igazgató-Tanács által megállá-
pítandó rész egy egyetemes történeti folyóirat megindítására fordít-
tassék. Ily folyóirat nálunk régóta érzett hiányt pótolna, mert egye-
temes történeti kutatásoknak nincs organuma. E folyóirat kiváló
figyelemben részesítené a világtörténetnek magyar kapcsolatait és
felölelné az egyetemes művészettörténetet is. Ily folyóirat megindítá-
sa a II. osztály feladatai közé tartozik s remélhető, hogy az a
kezdő évek nehézségei után saját bevételeiből is fenntartható lesz,
vagy pedig hogy az akadémiai bevételek növekedével nem lesz arra
szükség, hogy a folyóirat fenntartására a Fabriczy-alapítvány kamatai
igénybe vétessenek.

b) Az alapítványi kamatoknak a fenti cél után fennmaradó
része az Igazgató-Tanács által megállapítandó mennyiségben 4—5
éven keresztül valamely feldolgozott történelmi mű kiadására volna
fordítandó, mire nézve a Történelmi Bizottság később fogja előter-
jeszteni megokolt javaslatát.

A Történelmi Bizottságnak e jelentését, illetve javaslatait a II.
osztály folyó évi április 4-én tartott üléséből pártolólag terjeszti az
Igazgató-Tanács elé.

Az Igazgató-Tanács e jelentésnek első pontját (a Fabriczy-alap
1911. évi kamatainak hováfordításáról) elfogadja: a második pontról
azonban csak akkor fog határozni, ha az I. és III. osztály is nyilat-
koztak ez alapítvány kamatainak felhasználásáról.

17. Az akadémiai ügyész ismerteti az Igazgató-Tanács tagjai-
nak nyomtatásban már megküldött jelentését az akadémiai jogügyek-
ben az 1910. év folyamán alatt előállott fontosabb mozzanatokról és
feljelményekről. — Az ügyész évi jelentése jóváhagyólag tudomásul
vétetik és utasítatik az ügyész,

a) hogy az 52. ii. sorsz. a. kezelt pesti görög nem egyesült
oláhajkú egyházköztség 2000 koronás alapítványa után a több évi
lejárt és hátralékos kamatok lefizetését — a mennyiben azok újabb
felhívásra sem egyenlítettének ki — peres eljárás segélyével szor-
galmazza;

b) hogy a 79. ii. sorsz. a. foglalt Cséry Lajos-féle 2000 kor.
alapítványi tőkét és járulékait az alapítónak évek előtt vagyon hátra-
hagyása nélkül bekövetkezett elhúnytá következtében mint behajt-
hatatlan követelést az akadémiai vagyonskimutatásból ezen határozat
alapján töröltesse.

19. PAUER IMRE ig. tag bemutatja az Amizoni Károly által ala-
pított orsz. magyar növevelő intézetnek 1910/11. tanévi, számvevőségileg

megállapított és jóváhagyott költségvetését, melyet a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr az alapítólevél 8. pontja alapján tudomás végett 1911 márczius hó 10-én megküldött. — Minthogy az előadó ig. tag véleménye szerint e költségvetés az eddigiek keretében mozog, megjegyzés nélkül tudomásul vétetik.

20. Főtitkár jelenti, hogy a Magyar Földhitelintézet, mint a M. Tud. Akadémia pénztára, a Laky-féle hagyatékából kilencz darab Pesti Hazai Első Takarékpénztári részvényt (à 17.250 kor.) eladott és a befolyt összegben előnyös árfolyamon intézeti 4°/_o-os korona-zálogleveleket csatolt az Akadémia letétjéhez. — Tudomásul szolgál, de egyúttal kimondatik, hogy a részvények további eladása újabb intézkedésig beszüntetendő.

21. A Magyar Földhitelintézet f. évi márczius 30-án jelenti, hogy a M. Tud. Akadémia letétje részére 50.000 korona névértékű 4°/_o-os intézeti korona-záloglevelet vásárolt. — Tudomásul van.

22. A Magyar Földhitelintézet f. évi márczius 11-én jelenti, hogy OLVÁNYI PÁL prépost végrendeleti adománya czimén 600 koronát vett át és csatolt a M. Tud. Akadémia letétjéhez. — Tudomásul van.

23. Özvegy EMÓDY MIHALYNE segély ügyében az Igazgató-Tanácsához intézett kérelme további intézkedés végett kiadatik az Elnök úrnak.

24. Elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére gróf DESSEWFFY AURÉL és ENTZ GÉZA ig. tagokat kéri föl.

TIZENNYOLCZADIK AKADÉMIAI ÜLÉS.

Az I. osztály ötödik ülése.

1911 május 1-én.

GOLDZIEHER IGNÁCZ osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak az *illető osztályból*: Badics Ferencz, Heinrich Gusztáv, Munkácsi Bernát, Simonyi Zsigmond r. tt. — Császár Elemér, Gárdonyi Géza, Gombocz Zoltán, Láng Nándor, Melich János, Négyesy László, Pekár Gyula, Tolnai Vilmos, Váczy János, Vári Rezső, Vikár Béla, Voinovich Géza l. tt. — *Más osztályokból*: Ortway Tivadar, Szily Kálmán r. tt. — Pauler Ákos l. t. — Jegyző: ifj. Szinyyei József osztálytitkár.

100. MELICH JÁNOS l. t.: „Alaktani magyarázatok“.

101. VÁRI REZSŐ l. t.: „Az oppianusi glossák“.

102. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére SIMONYI ZSIGMOND r. és MELICH JÁNOS l. tagot kéri föl.

TIZENKILENCZEDIK AKADÉMIAI ÜLÉS.

A II. osztály ötödik ülése.

1911 május 8-án.

PLÓSZ SÁNDOR osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak az *illető osztályból*: Berzeviczy Albert t. t. — Concha Győző, Csánki Dezső, Fejérpataky László, Gaal Jenő, Ortway Tivadar r. tt. — Áldásy Antal, Barabás Samu, Borovszky Samu, Ferdinándy Géza, Kunz Jenő, Mahler Ede, Magyary Géza, Pollner Ödön, Reiner János, Szendrei János l. tt. — *Más osztályokból*: Goldziher Ignác, Heinrich Gusztáv, Rados Gusztáv, ifj. Szinyyei József r. tt. — Jegyző: Pauer Imre osztálytitkár.

103. MAHLER EDE I. t. felolvassa „Az assuáni és elephantinei aramaeus papyrus-okmányok történeti jelentősége“ cz. értekezését.

104. BOROVSZKY SAMU I. t. bemutatja dr. GOMBOS F. ALBIN vendégnek „Az Ostarrichi keleti határvonala és az 1030-iki német-magyar háború“ cz. értekezését.

105. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére FEJÉRPATAKY LASZLO és CSÁNKI DEZSŐ r. tagot kéri föl.

HUSZADIK AKADEMIAI ÜLES.

A III. osztály ötödik ülése.

1911 május 15-én.

ENTZ GÉZA osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak *az illető osztályból*: B. EÖTVÖS Loránd, Fröhlich Izidor, Horváth Géza, Ilosvay Lajos, Kherndl Antal, Klein Gyula, Koch Antal, Kövesligethy Radó, Krenner József, Lenhossék Mihály, Mágócsy-Dietz Sándor, Méhely Lajos, Rados Gusztáv, Réthy Mór, Schuller Alajos, Szily Kálmán r. tt. — Bánki Donát, Bugárszky István, ifj. Entz Géza, b. Harkányi Béla, Hoor Mór, Hutyra Ferencz, Kürschák József, Lörenthey Imre, Schafarzik Ferencz, Tötössy Béla, Tuzson János, Udránszky László, Wittmann Ferencz, Zemplén Győző I. tt. — *Más osztályokból*: Gaal Jenő, Heinrich Gusztáv, Örtvay Tivadar, Pauer Imre r. tt. — Borovszky Samu I. t. — Jegyző: König Gyula osztálytitkár.

106. FRÖHLICH IZIDOR r. t.: „Az elhajlitott fény poláros állapotának újabb nevezetes törvényszerűségei“.

107. LENHOSSÉK MIHÁLY r. t.: „A zonula ciliaris fejlődéséről“.

108. Ugyanő előterjeszti: *a)* NAGY LÁSZLO részéről: „A bélcsatorna szöveti fejlődéséről“, — *b)* HILLEBRAND JENŐ részéről: „A Balla-barlangi diluviális gyermekesontvázzról“ cz. dolgozatokat.

109. WITTMANN FERENCZ I. t.: „Rezgéjsjelenségek kísérleti vizsgálata“.

110. LÖRENTHEY IMRE I. t.: „Budapest környéke terciär üledékeinek geológiájához“.

111. ZEMPLEN GYŐZŐ I. t.: „A gázok belső surlódásáról“, II. közlemény.

112. MAUTHNER NÁNDOR részéről: „A glukovanillinsav és glukoparaoxybenzoësav synthesise“. Előterjeszti LENGYEL BÉLA r. t.

113. FEKETE MIHÁLY részéről: „A széttartó sorok elméletéhez“. Előterjeszti RADOS GUSZTÁV r. t.

114. HERMANN IMRE részéről: „Adatok a fehér fénynek színes fényhatást gyöngítő képességéhez és a kontrasztszín elméletéhez“. Előterjeszti UDRÁNSZKY LÁSZLÓ I. t.

115. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére FRÖHLICH IZIDOR és LENHOSSÉK MIHÁLY r. tagot kéri föl.

HUSZONEGYEDIK AKADEMIAI ÜLÉS.

A I. osztály hatodik ülése.

1911 május 22-én.

GOLDZIEHER IGNÁC osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak *az illető osztályból*: Badiés Ferencz, Bayer József, Heinrich Gusztáv, Munkácsi Bernát, Simonyi Zsigmond r. tt. — Császár Elemér, Gom-

bocz Zoltán, Gyomlay Gyula, Melich János, Négyesy László, Pekár Gyula, Riedl Frigyes, Tolnai Vilmos, Váczy János, Vikár Béla I. tt. — *Más osztályokból*: Ortway Tivadar r. t. — Borovszky Samu, Hornyánszky Gyula I. tt. — Jegyző: ifj. Szinyei József osztálytitkár.

116. BAYER JÓZSEF r. t.: „Schiller drámái a régi magyar színpadon“. (Székfoglaló.) — Rendes tagsági oklevelének kiadása határoztatik.

117. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére BAYER JÓZSEF r. és VÁCZY JÁNOS I. tagot kéri föl.

HUSZONKETTEDIK AKADEMIAI ÜLÉS.

Hatodik ö s s z e s ü l é s.

1911 május 29-én.

BERZEVICZY ALBERT akadémiai elnök úr elnöklete alatt jelen voltak: Beöthy Zsolt másodelnök. — B. Forster Gyula, Rónai Horváth Jenő t. tt. — Concha Győző, Csánki Dezső, Fejérpataky László, Fröhlich Izidor, Gaal Jenő, Hegedűs István, Kövesligethy Radó, Ortway Tivadar, Pauer Imre, Simonyi Zsigmond, Szily Kálmán, ifj. Szinyei József r. tt. — Agyal Dávid, Barabás Samu, Borovszky Samu, Császár Elemér, Déchy Mór, Gombocz Zoltán, Haraszi Gyula, b. Harkányi Béla, Hornyánszky Gyula, Láng Nándor, Lörenthey Imre, Medveczky Frigyes, Nagy Gyula, Pauler Ákos, Pekár Gyula, Reiner János, Tagányi Károly, Tolnai Vilmos, Tuzson János I. tt. — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtitkár.

118. SIMONYI ZSIGMOND r. t. fölolvassa emlékbeszédét MISTELI FERENCZ k. t. fölött. — Az Emlékbeszédek során fog megjelenni.

119. CSÁSZÁR ELEMÉR I. t. fölolvassa megemlékezését BESSENYEI GYÖRGYRŐL, a nagyérdemű író halálának évszázados fordulója alkalmából. — Az Akadémiai Értesítőben fog közzététetni.

120. Főtitkár mély megilletődéssel bejelenti BÖHM KÁROLY r. tagnak f. május 18-án bekövetkezett váratlan elhúnytát. Kitünő tagtársunk ravatalára koszorút helyeztünk, az Akadémia fájdalmas részvétét pedig APÁTHY ISTVÁN I. t. tolmácsolta (I. 416. l.) — Az összes ülés a nagy veszteség fölötti őszinte megilletődését a mai ülés jegyzőkönyvében is megörökíti, a II. osztályt pedig fölhívja, hogy emlékbeszéd-ről gondoskodjék.

121. Főtitkár őszinte részvétellel bejelenti az Akadémia egyik hivatott és buzgó munkásának, KARACSON IMRENEK halálát, a ki f. május 7-én Konstantinápolyban elhunyt. Ravatalára koszorút tettünk, az Akadémia fájdalmas részvétét a Győrott végbement gyászszertartáson THALLÓCZY LAJOS r. és SÖRÖS VONGRÁ CZ I. t. tolmácsolták (I. 415. l.) — Fájdalmas tudomásul van.

122. Az I. osztály jelenti, hogy a múlt évben ki nem adott 400 aranyas Karátsonyi-jutalomnak mire-fordítása ügyében javaslat-tételre kiküldött bizottság (BEÖTHY ZSOLT másodelnök, HEINRICH GUSZTÁV és BAYER JÓZSEF r. tagok) azt javasolta, hogy a rendelkezésre álló összeg az ál-shakespearei drámák lefordítására fordíttassék. — Az osztály e javaslatot egyhangúlag elfogadta és az összes ülés szintén helybenhagyta.

123. Az I. osztály jelenti, hogy a f. évi Kóczán-pályaművek megbíralására BAYER JÓZSEF és HEINRICH GUSZTÁV r. tagokat és ENDRÖDI SÁNDOR I. tagot küldte ki. — Helyeslő tudomásul van.

124. Az I. osztály jelenti, hogy a Nyelvtudományi Bizottság

rendes tagjaiul ajánlja BLEYER JAKAB, SCHMIDT JÓZSEF ÉS VIKÁR BÉLA I. tagokat, segédtagjaiul pedig HORGER ANTAL felső leányiskolai tanárt, MÉSZÖLY GEDEON kunszentmiklósi tanárt és SCHMIDT HENRIK debreczeni főiskolai tanárt. — Az osztály az ajánlást magáévá tette és az összes ülés helybenhagyja.

125. Az I. osztály jelenti, hogy a Classica-philologiai Bizottság rendes bizottsági tagokul ajánlja BODISS JUSZTIN, LANG NÁNDOR ÉS SCHMIDT JÓZSEF I. tagokat, bizottsági segédtagokul pedig FÖRSTER AURÉL, VÉRTESY DEZSŐ ÉS KALLÓS EDE tanárokat. — Az osztály e javaslatot magáévá tette és az összes ülés helybenhagyja.

126. Főtitkár jelenti, hogy a f. évi nagygyűlésen megválasztott tiszteleti, rendes, levelező és külső tagok köszönetüket fejezték ki megválasztásukért. — Tudomásul van.

127. Főtitkár jelenti, hogy f. május hóban a következő meghívók érkeztek az Akadémiához: 1. A budapesti műegyetem zászlószentelési ünnepére (május 7.), melyen az Elnök úr képviselte az Akadémiát, melynek nevében szöveget is vert be a zászlóba; — 2. Giovanni Capellini olasz természettudós emlékünnepe, Nápoly, jún. 12. (távirati üdvözlét fog menni); — 3. Az Országos Patronage-congressusra, Kassa, szeptember hóban (BALOGH JENŐ I. t. kéri föl); — 4. A Dunántúli Közművelődési Egylet közgyűlésére, május 28.; — 5. A Verein für die Geschichte Mährens und Schlesiens, Brünn, máj. 11. (távirati üdvözlét ment); — 6. Kazinczy Lajos szobrának leleplezésére, Széphalom, május 28. (FINKEY FERENCZ ÉS VÁCZY JÁNOS I. tagok); — 7. A budapesti Tudományegyetem közgyűlésére, május 13. (Főtitkár); — 8. A marosvásárhelyi Bolyai János-ünnepélyre június 7. (Farkas Gyula I. t.); — 9. A Magyar Gazdasszonyok jubiláris ünnepére, május 31. — Tudomásul van.

128. Az Akadémia könyvtára május hóban a következő adományokat kapta: 1. Kürschák József I. tagtól: Encyclopédie des Sciences mathématiques. Tom. 1. vol. 2. — 2. A veszprémmegyei Múzeumi Bizottságtól: Évi jelentés 1910-ről. — 3. Az Eperjesi Széchenyi-Körtől: Évkönyv 1908—10. — 4. A Kassai Kazinczy-Körtől: Évi jelentés 1910—11. — 5. Koritsánszky Ottótól: A természettudományi felvilágosítás és a gyógyszerek. — 6. Adler Tivadartól: A babtermelésről. — 7. A luccai állami levéltártól: négy értekezés. — 8. A berlini Zentralstelle für Balneologie-tól: Veröffentlichungen der Zentralstelle. III. Heft. — 9. Henriksen G.-tól: Geological notes. — 10. Dr. Haberern J. Pál orvos, egyetemi m. tanártól, atyjának néhai Haberern Jonathán I. tagnak sajátkezű kézírata: Aus der Grafschaft Zips in Ungarn. — 11. Dr. Demeczky Mihálytól: Note sur la formule de Waring et sa démonstration. — 12. Endrődi Sándor I. tagtól: Petőfi napjai a magyar irodalomban. — Köszönettel vétetnek.

129. A M. Tud. Akadémia könyvkiadásában 1911 május havában megjelentek: Akadémiai Értesítő. 257. füzet (1911. folyam 5. sz.). — Archaeologiai Értesítő. XXXI. köt. 2. sz. — Matematikai és természettud. Értesítő. XXIX. köt. 1., 2. sz. — Finkey Ferencz I. t.: Az északamerikai büntetőjog mai vezéreszméi és reformintézményei. (Társad. Értekezések. XIV. köt. 5. sz.) — Kollányi Ferencz I. t.: Emlékbeszéd Knauz Nándor t. tag felett. (Emlékbeszéd XV. köt. 4. sz.) — Öváry Lipót I. t.: Emlékbeszéd Malagola Károly k. tag felett. (Emlékbeszéd XV. köt. 6. sz.) — Némethy Geyza: P. Vergilii Maronis Catalepton. (Nyelvtud. Értekezések. XXI. köt. 9. sz.) — Tudomásul van.

130. Elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére SIMONYI ZSIGMOND ÉS FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ r. tagokat kéri föl.

Kisebb közlemények.

A Könyvtári Bizottság 1911 május 8-ikán *Berzericz* Albert akadémiai elnök úr elnöklete alatt ülést tartott, melyen jelen voltak: Entz Géza, Fejérpataky László, Ferenczy Zoltán, Goldziher Ignác, Heinrich Gusztáv, Pauer Imre, Plósz Sándor, Rados Gusztáv, ifj. Szinnyi József bizottsági tagok. Jegyző: Szily Kálmán főkönyvtárnok.

1. A főkönyvtárnok jelenti, hogy néh. *Kautz Gyula* igazg. és rendes tag hátrahagyott kéziratait, szakok szerint rendezve, mint a család ajándékát három nagy ládában átvette s megőrzés végett a kéziratárban elhelyezte. Az Akadémia köszönetét a legközelebbi összes ülés fogja kifejezni.

2. Jelenti, hogy a *Cornidrs-codex* egykori kötés táblája, mely Toldy Ferencz hagyatékából kéziratárunkba került, az Egyetemi Könyvtárnak jogos tulajdona, s indítványozza, hogy az a most említett könyvtárnak engedessék át. — Elfogadtatik.

3. Jelenti, hogy a közelebbi hat év alatt az Akadémia könyvtára, ajándék útján, a Ráth-, Kaufmann-, Reiner-, Katona- és Hernády-könyvtárral gyarapodott s hogy különösen az utóbbiban sok könyv kötetlen állapotban vétetett át, s ebből kifolyólag kéri, hogy a jövő 1912-ik évi költségvetésbe, a könyvtár részére, kötések czimén, az ideinél nagyobb összeg vétetnék föl. A kérelemnek, a lehetőséghez képest, elég fog tétetni.

4. Jelenti, hogy az Akadémia több tagja azt a kívánságot fejezte ki előtte: állítaná össze a könyvtár negyedévenkénti gyarapodását s adná ki az Akadémiai Értesítőben. E kívánság teljesítését a maga részéről is szükségesnek találja, de a könyvtári személyzet jelenlegi csekély száma mellett, a szerzeményeknek csakis évenkénti közzétételére vállalkozhatik. A bizottság elhatározta, hogy a könyvtár szerzeményei egyelőre évenként tétessenek közé az Értesítőben.

5. Jelenti, hogy dr. Trócsányi Zoltán ideiglenes minőségben már három éve szolgál az Akadémia könyvtárában s érdemeket szerzett arra, hogy az üresedésben levő könyvtártisztai állomásra, 1912-től kezdve, a szabályszerű illetményekkel véglegesen alkalmaztassák. — Elfogadtatik.

6. Végül jelenti, hogy a könyvtár, az újabb szerzemények s különösen az ajándékba kapott magánkönyvtárak miatt, ismét elannyira hely szűkében szenved, hogy előreláthatólag egy év

mulva az állapot, a szó szoros értelmében, tarthatatlanná fog válni. Kéri az Akadémia Elnökségét, méltóztatnék akár a palotában akár a bérházban a könyvtár számára annyi újabb helyiséget rendelkezésére bocsátani, hogy azok legalább 8—10 évig a szükségleteknek megfelelhessenek. E tekintetben nem akar indítványt tenni, csak mint lehetőségeket említi fel: 1. a dunaparti könyvtárhelyiségek meghosszabbítását be a bérházba; 2. az oszlopcarnoktól jobbra és balra vezető folyosó baloldali részének hozzácsatolását a könyvtárhoz; 3. a palotában levő főkönyvtárnoki lakásnak átadását a könyvtár számára. Jól tudja, hogy e lehetőségek bármelyike kisebb-nagyobb kellemetlenséggel fog járni. A behatolás a bérház dunai részének földszintjébe nem csak jelentékeny bérjövdelemtől fosztaná meg az Akadémiát, hanem a bérház újraépítése esetében nagy zavarokat idézne elő: az oszlopcarnoki folyosó lefoglalása a palota belsejének szépségén ejtene csorbát; a főkönyvtárnoki lakás felhasználása pedig az Akadémia egy régi tisztviselőjének kiköltözését tenné szükségessé. Egyéb lehetőséget e hármon kívül maga sem tud s azért a választásra a bizottságot, illetőleg az Akadémia Elnökségét kénytelen fölkérni.

Ferenczi Zoltán, az Egyetemi Könyvtár igazgatója fölveti az eszmét, nem volna-e célszerű az Akadémia könyvtárát az államnak följánlani olyképen, hogy az Egyetem és az Akadémia könyvtára, mindegyik megtartván a maga önállóságát egy épületben helyzetnének el. Ezzel jó szolgálatot tennénk a magyar tudományosságunk és megszabadítanók az Akadémiát a helyiségek hiányából származó kellemetlenségektől.

Szily Kálmán főkönyvtárnok megjegyzi, hogy a budapesti három nagy könyvtár egyesítését egy nagy nemzeti könyvtárrá maga is üdvösnek tartaná, a mint ezt évekkkel ezelőtt, állása elfoglalásakor bővebben ki is fejtette, de most csakis a legközelebbi bajok megszüntetéséről kell gondoskodnunk s addig nem várhatunk, míg az Egyetemi könyvtár fölépítése a megvalósulás stádiumába fog jutni.

Többek hozzászólása után a bizottság a fölemlített három lehetőség közül az utolsót, mint a mely egyes-egyedül fogantatható szerfelett nagy nehézségek nélkül, egyhangulag elfogadja s arra kéri az Akadémia Elnökségét, méltóztatnék intézkedni, hogy a palotában levő főkönyvtárnoki lakás, még a jelen év vége előtt, a könyvtár rendelkezésére bocsátassék, a mi által a könyvtári helyiségek kérdése 8—10 esztendőre elég jól meglesz oldva.

Nekrologok.

Thallóczy Lajos r. t. beszéde Karácson Imre sirjánál Győrött, 1911 május 14.

Tetszett a mindenható Úristennek az ő jámbor szolgáját Karácson Imrét ez évi május 3-án távol hazájától elszólítani az e földön élők sorából. A maga mérhetetlen bölcsességével élte derekán róttá rá a kínos halált akkor, mikor ez a hű és okos teremtménye alkotásainak a küszöbén állott. Szétfoszlottak reményeink, melyeket az élő Karácson páratlan munkásságához fűztünk. Semmivé lett az a nagy erkölcsi tőke, melyet ez az igaz ember kitartásával szerzett abban a keleti világban, mely közönyös minden iránt, a mi volt s a mi lesz. Immár elnémult az ajk, mely ékesszólásával erőt tudott venni a törökök fatalismusán, megértetvén velök, hogy a mult a nemzetek legnagyobb erkölcsi tőkéje. S ha visszanezék arra a hősi küzdelemre, arra az ernyedetlen munkásságra, melyet az élő Karácson eszméje: a magyarság s a kelet, illetőleg a törökség történeti viszonyai felderítésének a megvalósításáért folytatott, túlzás nélkül mondhatom, hogy a halott Karácsonban a magyar tudományosságának a hősét siratjuk. Ki tudja azt, hogy a török nyelvművelő-társaságnak, a török történelmi társulatnak s a török államlevéltárnak megalkotói közt szerepel ez a győrmegyei tudós magyar pap. Ezekre megy a teljesen ismeretlen adatok száma, melyeket félhomályban, penészes helyiségekben, meggémberedett újjal irt le. Valójában elmondhatni róla, hogy határt vetett ez az ember a keleten uralgó sötétségnek és átkutatta a homályt. De egészen nem kutathatta át, ráhált.

S mi véges emberek vajjon gáncsolhatjuk a gondviselésnek ezt az elhatározását, noha sajjog belé szívünk?

Nem, kedves barátaim, ne gáncsoskodjunk, ne panaszkodjunk. Hiszen nem rövid az élet, ha jól folyt le. S a halál az örökkévalóság születésnapja, a natalis aeterni. S becses halál a Karácson Imréé, nagy értéket képvisel, mert oly eszméért élt, melyért érdemes volt meghalni. Van-e szebb s idealisabb hivatás, mint keresni nemzeti létünknek gyökérszáleit, valóra, igazságra törekedvén? Ezt az eszmét szolgálta a mi halottunk.

Ósrégi, a mi mondáinkba is belékerült, keleti rege mondja, hogy nagy alkotások, mint az artai híd, az argesi kolostor, a lydza-hissari vár — megannyi a Balkán-félsziget területén — csak akkor készülhettek el, ha emberáldozattal engesztelték meg az alkotást akadályozó rossz démont. Nos, a török történelmi források, az új Byzanc is, úgy tetszik, megkövetelték a magok áldozatát. Az a csábos Bosporusmellék, a kelet bűvös metropolisa, a magyar nagy halottak láncolatában, a bujdosók mellé

hecses szemnek megkövetelte a bujdosók történetíróját. Hazakerült ime a szülőföldre ő is, mint ama nagy alakok, kikről utolsó műve szól.

Midőn a részvevő barát gyöngé szavát fölemelem a halott apjához, testvéréhez, az ő kedves paptársaihoz, barátaihoz, e nemes vármegye s e fényes multú város lakóihoz, kik a magukénak vallhatják Karácsont haló poraiban, a vigasztaló érzéssel cselekszem. Legyenek büszkék e vértanujára az eszményi munkálkodásnak. A gondviselés példának rendelte őt nékünk, hogy küzdelmének elejtett fonalát ne ejtsük el. Pihenjen békében teteme s legyen a mi erőforrásunk jövő törekvésünkben.

Példázza a M. Tud. Akadémia s a M. Tört. Társulat két koszorúja azt a mély részvétet, melylyel tudományosságunk e halottja iránt viseltetik.

*

Apáthy István lt. beszéde Böhm Károly r. tag ravatalánál Kolozsvárt, 1911 május 21.

A Magyar Tudományos Akadémia búcsúzó szavait intézem Hozzád most, hogy utolsó útra kelsz, Böhm Károly! Az Akadémiának bizonyára minden tagja mélyen átérzi már ma is a veszteséget, mely bennünket elköltözésed által ért; de azért Veled is úgy lesznek kartársaid s az utánunk jövőndök, mint ama ritka madárral, kit a Te lelkeddel oly rokonlelkű nagy magyar költő, Vajda János, megénekelt: az emberek csudálkozva nézik, a mint a magas égen fejük fölött elröpül; de még jobban fogják csudálni akkor, mikor majd eltelték századok, s nem láttak többé hozzá hasonlót. Odafönn szárnyalt és suhant el fölöttünk a Te leked, s nem az erőd volt csekély, de a **magasság volt igen nagy, hogy** oly keveseket tudtál magadhoz emelni. Fáj ez az ittmaradóknak, vesztesége is a magyar tudománynak; de a Te emlékedet csak sugárzóbbá teszi, hogy, ha sokakat nem is emeltél magadhoz, legalább nem alacsonyodtál le soha senkihez. A Te nagy tudományod fölvaltalan pénzjegyeinek nem volt forgalmuk a piacon, mert Te azokat aprópénzre soha be nem cserélted. Nem is kerested a vásárok zsviváját, a hol mindent eladnak, vagy legaláb is mindenre alkudoznak. Külön úton járó. társtalan vándora voltál a magyar tudománynak. Tekinteted önmagadba mélyedt, s az önmagad igaz lelkében kutattad a lét legnagyobb titkainak kulcsát. Már megtaláltad, s mi nehéz, szomorú szívvel nézünk utánad: miért is nem akartunk, miért is nem tudtunk többen megérteni?! Elmész annyi más, a saját korukban csak kevesektől értett nagy tudósunk után. Köszönjük Néked, hogy legalább itt hagyta, a magyar tudomány dicsőségére, munkáidat.

Hálánk kísér utolsó úradon: Isten Veled!

Megjelenik
minden hó 15-én
három-négy ívnyi
tartalommal.

AKADÉMIAI
ÉRTESÍTŐ

Szerkesztő-
s kiadóhivatal a
Magyar Tudom.
Akadémiában.

SZERKESZTI

HEINRICH GUSZTÁV.

XXII. KÖTET. 1911. Szeptember 15. 8—9. FÜZET.

Bessenyei György emlékezete.

(Halálának százéves fordulóján felolvasta *Császár Elemér* I. t. 1911.
május 22.)

A mult század első évtizedében, egy félreeső bihari falucs-
kában, a világtól elvonulva, rideg magányban élt egy öreg, hall-
gatag ember. Egyetlen, kinos szórakozása az irogatás volt. A mint
maga mondja: „Valamennyi csupa ember még e földön írással
okoskodott, mind küszködésében cselekedte . . . Irok én is nyu-
galmamban, kinomban, nem tudván, mi vonsz, csak érzek a
bennem élő természetben oly ellene állhatatlan ösztönt, mely
magát társaival közölni kívánja.“ S annál fájdalmasabb munka
volt neki az írás, mert tudta, hogy kortársai sohasem fogják
írásait olvashatni. Ferencz király rémlátó kormánya félt ennek
az agg embernek bátor gondolataitól, s a censor egy munkájára
sem írta rá az „imprimatur“-t. És ő mégis írt, abban a szil-
lárd reményben, hogy a késő századok felkutatják kezének eltil-
tott vonásait s egy jobb kor gyermekei tanulnak az ő szellemé-
nek terméseiből.

Ezzel a hittel szállott sírba száz esztendővel ezelőtt,
1811-ben, Bessenyei György, a bihari remete. Csalódott. A mit
ő nagy betűivel, sietős írásával papirosra vetett, az már elavult
akkor, midőn kikerült tolla alól. Kéziratait ugyan összegyűj-
tötte az utókor kegyelete, de ma is, száz évvel halála után,
jőformán illetetlenül állanak. A lelke azonban, gondolatainak gaz-
dag termőhelye, a mint megjósolta, széttörte koporsójának
bilincseit, kilépett a sírból s itt él közöttünk, meg sem kell
idéznünk.

Mi fejti meg ezt az ellentmondást? Ki volt, mit tett ez a
némaságra kárhoztatott író, mit jelent a XX. század emberének
ez a név: Bessenyei?

Nem volt lángész, még csak nagy író sem, de a mi töb-
bet ért, öntudatos író volt, talán Zrinyi Miklós óta az első iro-
dalmunkban. Tudta, hogy az írás nem pusztá szórakozás, költői

játék vagy műkedvelő tanítgatás, hanem egész életet betöltő hivatás: komoly munka a nemzet szolgálatában.

Nem született erre a hivatásra. Ha van író, a ki a maga erejéből, a viszonyok támogatása nélkül, sőt azok ellenére lett íróvá, akkor Bessenyei az. Származása és nevelése csak úgy nem kedvezett írói fejlődésének, mint lelki szervezete. Phantasiája alig volt, kifejező ereje fogyatékos, nyelvkészsége gyöngé. Irodalmunk vezéralakjai között egy sem volt, a ki fölül nem multa volna tehetségben, pedig minden művészi erőnek alapja végelemzésben a művészszel együtt született tehetség. A mit a szerelemről szokás mondani, még fokozottabb mértékben illik a tehetségre: nem pótolhatja semmi.

Viszont voltak olyan lelki adományai, melyek írói munkásságát, bármilyen messze állott is a művésztől; áldásossá tették: nyílt, mélyreható tekintet, sokoldalú érdeklődés és fogékonyság, törhetetlen akaraterő és kötelességtudás. Lelkének e szunnyadó tulajdonságai keserű életiskolában edződtek jellemvonásokká. Ifjúságának minden állomása a korabeli lelki életnek egy-egy sivár oldalát tárta fel. A sárospataki iskola ősi falai között a tudományokat a züllés legmélyebb fokán találta; a szabolcsi duhaj társas életben parlagiság és fogyatékos erkölcsi felfogás vert tanyát; a fényes Bécs, mint valami modern Babilon, a könnyelmű szórakozás, a léha mulatozás csábító képeit varázsolta a tapasztalatlan gyermekifjú elé. Mennyi alkalom, hogy kishitűen hozzásimuljon a környezetehöz! Az erős egyéniségek azonban nemcsak megállják a csábítást, hanem sajátos módon reagálnak az ingerekre: erejük éppen abban áll, hogy a könnyelmű élet mélyén rejtőző veszedelmet felismerik, s minden tapasztalat egy-egy újabb motivum, izgató ösztön az ellenállásra, a győzedelmeskedésre. Ilyen volt Bessenyei is. Sárospatakon nem tanult semmit, még a latint sem sajátította el, de a főiskola szigorú erkölcsi felfogása mélyen bevésődött lelkébe és erős vallásossága eltörülhetetlen nyomot hagyott rajta. Szabolcsi társasága nem rontotta meg, nem Bécs, melynek léhaságait megízlelte, de elfordult tőlük. S éppen itt, a könnyűvérű testörök palotájában, eszmélt magára. Lelkébe pillantott s meglátta benne a műveletlenségnek, tudatlanságnak feneketlen örvényét.

Ezzel a belátással, melyet megközelítő pontossággal Bessenyei 20. életévére, 1767-re, tehetünk, kezdődik életének második szakasza. Lelke kibontakozik, eddig tétlen erői működni kezdenek. Először szeme nyílt fel. Meglátja, a miben ő, a műveletlen magyar elmaradt a nyugati nemzetek művelt fiaitól, de felismeri az utakat, az eszközöket is, a melyekkel két évtized mulasztását pótolhatja. Tanulnia, olvasnia kell. Megtanul németül és francziául, a korabeli társasélet és műveltség nyelvén.

Már itt jelentkezik törhetetlen akaratereje. Műveltségéből a leg-
elemibb ismeretek hiányoznak, a melyeket más szerencsésőbb
ifjú otthon s a társaséletben észrevétlenül, szinte magától sze-
rez meg. Neki ezeket keserves munkával kell sajátjává tennie.
S az idegen városban nincs senkije, a ki vezesse, tanítsa. Út-
mutatást, támogatást sehol sem talál, magára hagyva minden
lépést, a melylyel beljebb jut a cultura birodalmába, átvirrasztott
éjek fáradalmaival fizet meg. De nem csügged. Öt évig,
megszakítás nélkül, csak tanul, gyűjti magába az ismereteket,
a nélkül, hogy számot adna valakinek haladásáról, a nélkül,
hogy bátorító, biztató szót hallana. Milyen lelki erőre vall az
is, hogy meg tudja állni, hogy ne közöljön ismereteiből semmit!

Az az ismeretanyag, a mit így öt év alatt felhalmozott
lelkében, nem rendszertelen, zagyva tömeg, hanem jól összeválo-
gatott szellemi tőke. Minden iránt érdeklődött, fogékony volt az
emberi ész és képzelet sokféle disciplinái és remekei iránt, cso-
dálatos érzékkal tudta feldolgozni a legváltozatosabb irányok,
műfajok és írói egyéniségek hatását. Csak egy példát említek.
Künn Bécsben, a hol a magyar irodalomra semmi sem emlékez-
tette, felkutatta és megszerezte a régi magyar irodalom jelen-
tős alkotásait s olyan magyar irodalmi és történeti műveltségre
tett szert, mint előtte senki. Hogy ő, a ki műveltségénél fogva
egészen modern szellem volt, gyönyörködni tudott nemcsak
Gyöngyösi eposaiban és Haller prózájában, hanem Zrinyiben és
Tinódiban is: a maga korában páratlan fogékonyság. Ismeri a
német irodalom egy és más termését, főként a drámai irodal-
mat, melyet éppen az ő idejében kezdett Sonnenfels új irányba
terelni, de mivel Bécs abban az időben egészen a francia szel-
lemnek hódolt, legszívesebben a francia irodalommal foglalko-
zott. Szíve legmélyébe mégis *egy* francia íróat zárt, a XVIII.
század legtipikusabb íróját, Voltairt. Az ő szelleme uralkodott
akkor Magyarországon s Bessenyei megérezte, hogy bármilyen
ellentétek választják is el őt, az alapjában vallásos és aristo-
kratikus lelket, a hitetlen és demokratikus francziától: eszméi
kifejtésére jobb vezetőt nem találhat. Gondolatvilága innen
kezdve egészen Voltaire szellemében mozog, visszhangozza az ő
eszméit, vagy pörbe száll velük, ha legszentebb érzelmeit sértik.

1769-ben a páрмаi hercegnő kíséretében lent járt Olasz-
országban, s bár abban az időben az utazás, különösen az olasz-
országi utazás, nem járt azzal a lelki gazdagodással, mint ma-
nap, Bessenyeire igen fontos volt, mert természetérzékét, mely
már gyermekkorában, a tiszaparti, alföldi tájképek szemléletére
felébredt lelkében, Torino környéke tudatosá tette. A természet
nagyszerűsége, a mint Veneri királyi kertjében eléje tárult, a
maga kicsinységének érzetét keltette föl, az olasz tájak pom-

pája alföldi emléképeinek szegényességét: lelke izgalomba került s lelki megindultság hatása alatt mint az első magyar költő vitte bele természetszemléletébe azt a sentimentalis elemet, mely a természet szeretetében a modern embert elválasztja az ókoritól és középkoritól.

A természet képein, a művészet és tudomány alkotásain kiművelve magát, Bessenyei 25 éves korában nemzetének legképzettebb, legtágabb látókörű ifjává emelkedett.

Ekkor, 1772-ben, miután ezen öt év alatt az ismeretek gazdag és kész tárává tette a lelkét, föllépett a nyilvánosság elé. Még ugyanabban az esztendőben rövid időközökben négy munkáját nyomatta ki. Irodalomtörténetünk olyan nagy fontosságot tulajdonít az *Ágis tragédiájának* és társainak, hogy ezt az évet teszi a régi és az új magyar irodalom határkövének. Eredetiségük e szépirodalmi munkáknak, valamint Bessenyei egész költészetének kevés, aesthetikai értékük alig van. Nem is lehet másként. Azon tündérek sorából, a kik Bessenyei bölcsőjébe letették ajándékukat, több mással együtt a költői tehetség isten-asszonya is hiányzott. Irodalomtörténeti értékük, különösen a drámáknak, nagyobb. Ezek az első modern drámák irodalmunkban, a XVIII. század latinból, olaszból és németből fordított iskolai drámái után az első félig-meddig eredeti s a művészi dráma módjára készített tragédiák és vígjátékok.

Általában Bessenyei irodalmi működésének legkiemelkedőbb vonása az újszerűség. Elég, ha utalok arra a páratlan műfaji és tartalmi gazdagodásra, mely az irodalom terén az ő fellépése nyomán észlelhető. A nemzetetlen kor épp olyan rossz gazda volt, mint az ősz, az előző korszaknak majd minden termését eltékozolta. Az egyetlen költői ág, a mely szép virágokat hajtott, a lyra volt, az érzelmi, gondolati és leíró költészet; az elbeszélő faj majdnem teljesen szünetelt: prózai epikánk egy-két fordított műre szorítkozott, a költői nyers és alakatlan vagy nyomdafestéket nem látott krónika; az igazi drámának még nyomai sincsenek. Tudományos irodalmunk latin, s a mi magyar munka közkezen forgott, az száraz adatközlés vagy pusztá visszaemlékezés. Ezzel szemben Bessenyei költészete és tudományos munkálkodása az irányok és műalkat meglepő változatoságát tünteti fel. Említettem drámáit s ezzel kapcsolatban a tiszta tragikumot és komikumot, a mely ő előtte irodalmunkban teljesen ismeretlen volt. Az ő *Ágisa* az első magyar munka, a melyben valódi tragikai magból igazi tragikus küzdelem fejlődik, *A philosophus* az első, a melyben a komikum a személyek jelleméből fejlődik. S a mi még fontosabb, színre hozta Attilát s ezzel felfedezi történeti költészetünknek legértékesebb anyagát, a mondát s éppen a legköltőiebbet, a hun mondát, melyből száz

évvel utána Arany a legnagyobbszerű modern eposunkat alakítja. *Hunyadijával* példát ad a történeti eposra, *Tarimesesében* megírja az első eredeti magyar regényt, *Delfénjével* és az *Esterházi vigaságokkal* megnyitja a költői leírásoknak, tájképeivel a természetfestő költeményeknek sorát. Történeti és politikai, filozófiai és vallásos értekezései első nyomai a magyar essayeknek, a múlt és jelen magasabb szempontból való tárgyalásának, végül a magyar nyelv jogát hirdető, szépségét és fontosságát igazoló dolgozatai a magyar röpirodalom alapját vetik meg. Értéküket, a mi irodalomtörténeti jelentőségüket nézi, nem csökkenti művészietlen voltuk, költői alkotásaiban a szintelenség és szárazság, essayiben a rendszertelenség és nehézkesség. Egy egész korszak mulasztásait pótolta s jóformán minden utat megnyitott, a melyen utódai a magyar Parnassust meghódították.

Még mélyebb jelentőséget nyer Bessenyei irodalmi munkássága, ha nem a maga elszigeteltségében tekintjük, hanem beállítva abba a szellemi talajba, a melyből kisarjadt. Az irodalom Bessenyei kezében nem önczél. Hogy ez a felfogása művészi szempontból helyes volt-e, nem kutatjuk. A l'art pour l'art elv hirdetőinek van-e igazuk, vagy azoknak, a kik a művészetet csak eszköznek tekintik a műveltség szolgálatában, minden fontossága ellenére pusztán elméleti kérdés; a gyakorlatban, korszakokként váltakozva, hol az egyik, hol a másik követelés jogosult. Bessenyei mélyenjáró elméjének, tiszta pillantásának egyik legfényesebb jele éppen az, hogy korának kulturális viszonyait felismerve, az irodalmat nem magáért művelte, hanem azért, hogy vele culturát teremtsen. A nép szellemének kedves vadvirágai fejlődhetnek a culturától függetlenül is, de a műköltészet fejlődése mindig kapcsolatos az illető nemzet szellemi életének fejlettségével. Nem a véletlen műve, hogy az irodalom virágkorai a legtöbb nemzetnél egybeesnek politikai vagy kulturális virágkorszakaival. Íme nálunk is közvetlenül Bessenyei előtt, mikor a nemzetietlen kor elernyesztő békéje a magyar culturát a legmélyebbre süllyesztette, mikor a magyar szellemi élet épp úgy pangott, mint a magyar művészet és tudomány: a magyar költészet is egy-két író kéziratba rejtett munkáiból állott. Ily körülmények között az az irodalmi munkásság, melyet Bessenyei 1772-ben megindított, egyszersmind, sőt első sorban kulturális törekvés, eszköz a magyar szellemi élet megteremtésére.

Itt kapcsolódik bele az irodalmi munkásság Bessenyei tulajdonképeni élethivatásába. A mint más alkalommal, ugyancsak az Akadémia színe előtt kifejtettem, Bessenyei Bécsben nemcsak műveletlenségének tudatára ébredt, hanem itt érezte meg először magyarságát is, azt, hogy az ő léte, boldogulása a nemzetéhez,

a magyarsághoz van kötve. A hazafiúi érzésnek ereje, mely lelkében föltámadt, hatalmába ejtette; innen kezdve nemcsak szívének legföltettebb kincse, hanem minden gondolatának, minden tettének rugója lett. Az a jelige, melyet a legnagyobb magyar hajóstársaság oceánjáró gőzösei szétröpítenek a fél világba, a *Hazának használj*, először Bessenyei lelkében csendült meg, midőn élete feladatául azt tűzte ki, hogy minden erejét a haza javára szenteli.

Terve határozott és világos volt. Eudaemonistikus világnézetének megfelelően az egyes és a nemzet életében summum bonumnak a boldogságot, az anyagi és szellemi fölvirágzást hirdeti. Mindkettő a műveltségtől függ, azzal arányos. Műveltség pedig csak nemzeti alapon képzelhető, minden nemzet csak a maga anyanyelvén szerezheti meg a műveltség igazi feltételeit. Ez maga után vonja, mint alapkövetelményt, a nyelv kiművelését, a mit írott munkákkal, a magyar irodalom megteremtésével lehet elérni. A korabeli terminológiát használva, a finis ultimus, a végső cél, mely Bessenyei előtt lebeg: a nemzet boldogulása, a finis proximus, az eszköz: az irodalmi munkásság, pontosabban szólva az irodalmi élet.

Bessenyei jól tudta, hogy a könyvek a leghatékonyabb eszközlői a műveltségnek, de önmagukban nem elégségesek. A műveltség terjesztésének és meggyökereztetésének társadalmi föltételei is vannak s közülök, mint legfontosabbakat, a társulást, az akadémiát, a tollharczokat és kritikát, végül a művelt emberek komoly célú érintkezését jelöli meg. Így kiszélesül a terve, képzeletében mind messzebb gyűrűznek hullámai. Sok volt terve között a meg nem valósítható ábrándkép. Legkedvesebb gondolata, egy magyar tudós társaság felállítása, érdekében messzemenő tanulmányokat tett s rendszeres tervezetet készített, de a kormány jóindulatát nem tudván megnyerni, fájó szívvel le kellett róla mondania; tollharczot nem kezdhett, mert nem volt kivel, bírálatot keveset írt, mert nem volt miről. S közönségünk, mint a rákövetkező félszázad története, a deákosok és s nyelvészek harczi, Kazinczy és Kölcsey próbálkozásai, meg a nagy nyelvújítási küzdelem igazolja, nem is volt sem a tollharczra, sem a bírálatra megérve. Hogy terveinek nagy része csak papiroson maradt s nem ment át az életbe, az culturánk fejletlenségének bizonyítéka, de hogy e gondolatokat megpendítette, az jele egyszersmind Bessenyei átható értelmének, tiszta pillantásának is.

A mit azonban a maga kicsinyes viszonyai között, szegényes eszközeivel megtehetett, azt meg is valósította. Hazafiúi érzése, párosulva a lelke mélyén gyökeret vert köteleességtudással, bámulatos izgató tevékenység forrása lett. Nemcsak könyve-

ket írt, egy évtized alatt huszonnégyet, hanem társakat toborzott s a lelkesedés szent tüzét, mely benne égett, átterjesztvén reájuk, részeseivé tette őket annak a nagy gondolatnak, mely őt elfoglalta. Maga köré gyűjtve a császárváros művelt magyarjait, testőrtársait, a kaszárnya rideg szobáit, majd később izléses legénylakását irodalmi körré avatta, a hol megvitatták a célt, megbeszélték vállalkozásuk útjait és módjait, kiosztották a munkát s működésüket kiterjesztve az anyaországra, újra megszólaltatták a tarnai bölcsőt, Orczyt, a ki már régen szegre akasztotta pókhálós lantját s új tehetségeket nyertek meg az irodalomnak.

Nem volt nagy a kör, mely Bessenyeihez csatlakozva, elfogadta elveit, szellemét, műformáit; Kisfaludy Sándorig, a ki első irodalmi kísérleteire szintén Bessenyei példáján buzdult fel, vagy húszra tehetjük követőinek számát, de a hatása messze kihatott. Írói és műfordítói ambitio támadt az emberekben s azokat is, a kik más nyomokon indultak, talán korábban, mint ő, magával ragadta a kezdeményezőik sikere. Azelőtt maguknak dolgoztak, most felébredt önbizalmuk, írói tudatuk. Tetszeni akartak, hatni a közönségre; megértették vagy megérezték, hogy az írói siker kulcsa a nyilvánosság, az egész nemzet vagy annak egy osztálya. Az irodalom azelőtt minden írónak magánügye volt, ezentúl közügygé minden művelt magyar közbirtokává lesz.

S Bessenyei munkái, mindegyik egy-egy kiáltó szó, felrázták tepedségéből a nemzetnek azt a mozdulatlan, renyhe rétegét is, mely eddig a könyvtől, főként a magyar könyvtől idegenkedett. Eleinte csak kevesekben volt meg a fogékonyság a Bessenyei hirdette kulturális és költői eszmék iránt. A mint azonban az írók köre tágult s munkába állott az új nemzedék, mely a római classikusoktól, Gyöngyösitől, a népköltészettől vett ösztönt, az olvasók köre is mindjobban kiszélesedett. A francziás műveltségű előkelő urak és katonatisztek, a köznemesség és a honoratorok együttvéve hatalmas olvasóközösséggé alakultak. Ily módon egyszerre, látszólag minden előzmény nélkül, megindult újra a magyar szellemi élet, író és olvasó egymásra talált, minden társadalmi osztály megkapta a maga írógárdáját, mely őt műveltségének, izlésének megfelelő szellemi termékkel ellátta.

Egy emberöltővel később, Bessenyei szellemi rokona, Kazinczy Ferencz, ezt az irodalmi életet mozgalmassá, virágzóvá tette, de a megindítása alapjában véve Bessenyei érdeme s ez az ő kulturtörténeti jelentőségének egyik fele. De nemcsak megindította, hanem tartalommal és szellemmel töltötte ki. Tartalommal látta el, midőn könyveket adott meg adatott nemzete

kezébe és megjelölte azokat az eszközöket, melyekkel pezsgő vért lehet szállítani az elpetyhüdt erekbe; szellemet vitt bele, mikor irodalmunkat a XVIII. század leghatalmasabb szellemi áramlatának, az angol-francia felvilágosodásnak kifejezőjévé tette. Nem lehet célünk a felvilágosodás ármlatát tudománytörténeti szempontból megbírálni. Tudjuk, hogy a felvilágosodás a maga merev dogmatismusában erejét és értékét túlbecsülte s az emberi elme mindenhatóságában elfogódva, rationalismusával mindent meg akart fejteni és értetni. De éppen ez az erős önbizalom, ez a szilárd hit tette képessé, hogy az emberi életnek minden problémáját, a tudomány minden ágát vizsgálódása körébe vonja s rajtuk a véges ész erejét kipróbálja. Bessenyei hatásának titka első sorban abban a kapcsolatban rejlik, a melyben ő a felvilágosodással állott. Mint Voltaire tanítványa, maga is hitte, hogy csak akarni kell s a siker nem marad el. Ez adott neki erőt, kitartást. Látva nemzetünk elmaradottságát, megértette, hogy a magunk erejéből nem tudunk kivergődni a fertőből, culturánknak hozzá kell simulni a nyugatéhoz s a mi ott kiállotta a próbát, azt át kell vennünk. intézményeinket, tudományunkat, irodalmunkat nyugati mintára kell berendeznünk. Megragadta tehát a segítő kezet, melyet a francia felvilágosodás nyújtott feléje és ezzel megteremtette újra a kapcsolatot hazánk és a nyugat között, melyet a szatmári béke eltépett. Ez culturtörténeti jelentőségének másik fele. Abban a hitben, hogy ez a szellemi mozgalom, valamint francia földön, nálunk is, átjárva az egész társadalmat, gyökeresen átalakítja műveltségünket: műveivel és egész irányával a francia felvilágosodás szellemét ültette át hazánkba. De nem volt lelketlen másoló. A mit mestereinél látott, azt nem azon nyersen vette át, hanem átidomítva a magyar fölfogáshoz, összhangba hozva a magyar nemzeti lélekkel. Ezért az ő vezérgondolata, a melylyel a magyar irodalmi életet megtermékenyíti, a mint Beöthy Zsolt fogalmazta: legyünk minél európaiabbak, hogy minél magyarabbak lehessünk. Hogy ez a gondolat nem szállott vele sírba, hanem túlélve őt, egy évszázad vallotta vezérszavának: az Bessenyei hivatottságának fényes bizonyítéka.

Vagy nyolcz évig, 1772-től 1780-ig, állott Bessenyei a magyar szellemi élet középpontjában. 1780-ban Mária Terézia halála egyszerre, váratlanul romlásba döntötte. Talán nem is sejtette, hogy mikor bőven ömlő könnyeivel öntözte nagylelkű pártfogója ravatalát, akkor a maga sorsát is siratta, jelenét és jövőjét, meghiúsult hivatását, szétfoszló reményeit. Felébredve a keserű valóra, hogy Bécsben részére nincs már hely, megtört lélekkel hazatért s mint a ki meghalt az irodalom számára, eltemetkezett előbb szabolcsi, majd bihari remeteségébe. Később,

midőn a lelkét elborító bánat oszladozni kezdett, újra tollat fogott, de a mit húsz esztendő alatt, a XVIII. század utolsó és a XIX. század első évtizedében, a magyar szellemi élettől távol írt, ahhoz csak az irodalom történetének van köze, de nem az irodalomnak.

Nekünk azonban, a XX. század íróembereinek, Bessenyei egész működése kettős tanulság. Az egyiket maga Bessenyei írásba is foglalta számunkra: az igazi hazafiúi érzés olyan köteleesség, a mely alól semmi ok, idő, alkalom föl nem menthet. Akár magasra emel a szerencse, akár balsorsba vet, akár vezetői polezon ülünk, akár elnyomva, félretaszítva az ismeretlenség homályában tengődünk, dolgoznunk kell a magyar művelődés szolgálatában. A másik tanulságot egy évszázadon keresztül nem vonták le pályából: nem volt rá szükség, Most azonban, száz évvel Bessenyei halála után, olyan alkalomszerű, hogy talán még az előbbinél is jelentősebb. Gondoljunk fiatal íróinknak arra a csoportjára, mely „megvetve e földnek hitvány porát a magasb körökbe keres utat“, s mint Ádám a vágyait korlátozó földgolyót, eldobja magától nemzeti voltunknak ezeréves hagyományait, hogy szelleme, a hazafiúi érzés bilincseitől szabadon, a nyugat culturájának szárnyain repülhessen el az idegen világba, a melyben eszme, szellem, felfogás egyaránt külföldi, s a kifejezés eszköze, a nyelv is csak látszik magyarnak. Vajha, mint Ádámot a Föld szellemének szava:

Te ismersz már, a földnek szellemét;
Csak én lélekzem benned, tudhatod,
Itt a sorompó, eddig tart hatalmam,
Térj vissza, élsz, hágd át, megsemmisülsz,
Mint ázalag féreg, mely csöpp vizében
Ficzkádozik. E csepp a föld neked...

a XX. század magyar rajongóit is visszadöbentené Bessenyei szózata: igen, nekünk magyaroknak szükségünk van a művelt nyugat eszméire, szellemére, fölfogására, de csak úgy, ha lelkünk kohójában megolvasztva magyarságunkkal összeforranak.

A serviensek és familiarisok a magyar középkorban.

(Kivonat dr. Szekfü Gyula vendégnek 1911 június 12-iki előadásából.)

A *serviens* és *familiaris* elnevezéseket a magyar jogélet német területről vette át. A német hűbériség kifejlődését megelőző korszakban *familia* volt az egyház vagy kolostor körül letelepedett szolgáló népek összefoglaló neve. A gazdasági viszonyok differentiálódásával a XI. és XII. században a familia tagjai két csoportra oszolva jelentkeznek. Az egyikbe az egyházi birtokon élő földművelő vagy ipari munkát végző népek tartoztak, kiket foglalkozásuk szerint különböztettek meg egymástól (szántóvetők, szőlőművelők, pékek). A másik csoport tagjai a kolostorban, vagy világi birtokon a földesúr udvarában házi, még pedig leggyakrabban katonai, lovas szolgálatot teljesítettek és a familia előkelőbb, emelkedésre hivatott osztályát tették ki. Elnevezéseik eleinte ingadozóak: vegyesen *famulus*, *familiaris*, *minister*, *ministerialis*, *serviens*, *officialis*, *domesticus*, *curialis*, *cliens*, *miles*, *nobilis*. A XI. és XII. században lassankint a *minister*, *ministerialis*, *dienstmann* (= *serviens*) lesz általánossá és az így jelölt népek a familiából kinövévén, más elemekkel együtt a német jogfejlődésben oly nagy jövőre hivatott ministerialis-osztálylá alakulnak.

Ezen utóbbi elnevezések magyar jogterületen is jelentkeznek attól kezdve, hogy Szent István a magánbirtoklásnak törvényileg biztosításával megadta a lehetőséget a némethez hasonló fejlődés megindulásához. A hazai benvezések oklevelei mutatják, hogy az egyházi földesúr népei már Szent László korában a most megismert két csoportra oszolva jelentkeznek. Az egyikben a kézműves és földművelő szolgáládok, kik később *conditionarius* nevet viselnek és a jobbágyosztály elődei. A másikban a *ministri* és *ministeriales* néven jelölt háznépek, a kik egyrészt a földesúr személye körül teljesítenek házi és birtokkezelő, bizonyos fokig bizalmi szolgálatot, még pedig *curialis comes*, *officialis*, *provisor*, *dispensator* stb. tisztségekben, — másrészt katonai, lovas szolgálatot végeznek. A tihanyi 1055. évi oklevél egyenesen *equites*-nek hívja őket. Ezen lovas szolgálók nálunk is hamarosan előkelőbb helyzetbe jutottak, mint a familia többi

tagjai. Egy részük, egész úgy, mint a német ministerialisok, hivatalát családjában örökletessé tudta tenni, s jobagiones exercituantes, nobiles exercituantes, egyházi nemesek néven külön néposztálylá sűrűsödött össze. Szolgálatuk ily módon pontos megállapítást nyervén, a földesúr személye körül való házi, bizalmi tisztségek kiesnek kezükből, a földesúr ezekre embereit esetről esetre hívja be nemesei vagy más népei közül. Ezen udvari szolgálatot teljesítő egyének neve a XIII. században *serviens*, néha *famulus*, *familiaris*, *servitor*, s köztük a birtokkezeléssel megbízottakké *officialis*.

Ugyanezen fejlődés ment végbe más, nem egyházi, magánbirtokon is. Lehet, hogy a Szent István törvényeiben említett *miles*-ek, kiknek *senior*-uk van, valamely nagybirtokosnak ilyen fegyveres szolgálói voltak. Az osztály teljes kialakulásához szükséges feltételek azonban csak a XIII. században következtek be. A törzsszerkezet és vele a nemzetségi közös birtoklás a XIII. század első felében szűnt meg teljesen, ugyanekkor bomlott fel a királyi várrendszer is. Mindkét úton igen sok közsabad és királyi várnép maradt úr és birtok nélkül, jogvédelem nélkül, kik így kénytelenek voltak hatalmasabb uraknál keresni védelmet és megélhetést. Természetes, hogy egyrészt beleolvadt a földművelő és kézimunkát végző osztályokba, a későbbi jobbgységba, de igen sok közülök — oklevelekből kimutathatólag — egy-egy nagybirtokos udvarában házi vagy hadi szolgálat útján talált megélhetést. A fejlődést elősegítette az Árpádok patrimonialis hatalmának bomladozása. Ilyen, magánembernek szolgáló hadinéppel, *serviens*szel, igen nagy tömegekben találkozunk a XIII. század második felében. Összefoglaló nevük *armata familia*; a kor hadi berendezése nagyjában rajtuk nyugodott. V. István és IV. László külhadjáratait a nagybirtokosok vívják meg saját fegyveres familiájukkal; a belső harcokban is ezen serviensek adják a nagybirtoknak hatalmi alapját. A földbirtokos viszonya *serviens*éhez tisztán magánjogi, s valószínűleg szerződésen alapszik. A *serviens* urának, a *dominus*-nak hadi vagy házi, udvari szolgálatot végez, s ennek fejében, a terménygazdálkodáshoz képest, teljes ellátást, néha birtokot vagy ingatlan jövedelmét kap tőle. *Serviens* lehetett nemes és nem nemes egyaránt. Az 1298:33. t.-cz. sanctionálja e fejlődést, kimondván, hogy *nobiles servire valeant, quibuscunque voluerint sua spontanea voluntate*. Ily módon a nagybirtokosok udvarában és földjein igen kiterjedt néposztály jön létre, mely egyedül az úr, mint magánember jogköre alatt él, s a nagybirtokosok territorialis hatalomra való törekvésének legerősebb támasza. A hadi szolgálak közül kerülnek ki a földbirtokos kezelő egyénei: a *castellanus*, *curialis comes*, az egyes birtokokon lakó és ott a földesúri joghatóságot gyakorló *offi-*

cialis-ok, valamint a munkásnép felügyelői, a különböző *comes*-ek és *magister*-ek. Ha nem is bizonyítható, mint még Kollár Ádám és Bartal György feltételezték, hogy a német jogfejlődés négy főministerialis tisztsége nálunk is minden földesúri udvarban létrejött, annyi bizonyos, hogy a XIII. század végén az ezen irányban való fejlődés teljes erővel folyamatban volt. Csák Máté és László vajda „*félíg állami*“ hatalma a német territorialis hatalmakkal van párhuzamban, s államhatalomra való törekvésük tényleges alapját épp úgy servienseik szolgáltatják, mint a német uraknál a ministerialisok.

Az Anjouk állásfoglalása döntő hatással volt a fejlődésre. Az Árpádok patrimonialis hatalmának visszaállítására nem gondolhattak többé, ennek gazdasági alapjai már rég a nagybirtokosok kezén voltak, s egy-egy nagybirtok magában egy-egy új patrimonialis egységet képviselt. Az Anjouk elfogadták a meglévő helyzetet. Hajnik Imre kimutatta, hogy I. Károly nem állt útjában annak, hogy a serviensek az államhatalomtól is elismerve az úr joghatósága alá kerüljenek. A két Anjou törekvése az volt, hogy a nagybirtoknak már meglévő hatalma szükség esetén állami czélokra felhasználható legyen. A mi az utolsó Árpádok alatt esetleges volt, az most állandó lesz: a nagybirtokosoktól magánjogi függésben lévő egyének hadi szolgálatainak állami czélokra való felhasználása, azaz közjogi vonatkozásúvá tétele. Az úgynevezett banderialis rendszernek behozása a XIV. században tehát nem más, mint a már meglévő rendszernek állandó felhasználása és szabályozása. Az olasz hatás csak külsőségekben nyilvánul. A rendszer a német hűbéri hadszervezettel analog birtokjogi jelenségeken nyugszik. Nagy Lajos hadjárataiban a nagyurak csapataiban familiarisokat látunk, a Zsigmondkorabeli *sub banderio*, máskor *sub banderio et in familiaritate*, vagy *in comitiva et familiaritate* kifejezések a XIII. századi *armata familia*-nak egyenes utódai. A banderialis rendszernek alapját a *dominus* és a XIV. század eleje óta *familiaris* néven szereplő *serviens* közt lévő viszony tette, s a banderiumnak legalább is magva és előkelőbb tagjai az úr familiarisaiból kerültek ki.

A serviensek ily módon teljesített hadi szolgálata tekinthető azon legfelső pontnak, melyre a ministerialisok hűbéri fejlődése hazánkban eljutott. A serviensek és familiarisok mint néposztály sohasem érték el azon fokot, hogy állásukat, illetőleg szerződésüket családjukban öröklődővé tehetnék volna. A familiaris viszony az egész XIV. és XV. században továbbra is szerződéses. S bár a törvényhozás bünteti a familiaris szerződés egyoldalú felbontását, megállapítható, hogy a szerződések időlegesek és csakis az illető familiaris személyére, nem pedig

családjára vagy jogutódaira szólnak. A dominusok részéről nem hiányzik ugyan a törekvés, hogy a familiaris viszony szorosabbá tétele által saját hatalmuk patrimonialis alapjait erősítsék. Erre mutatnak a XV. században mindinkább gyakori magánbirtokadóományozások, valamint azon esetek, mikor egy-egy familiarisnak több ura van, a kik ugyanazon birtoknak részes tulajdonosai. Ez utóbbi esetekben a familiaris viszonyoknak birtokjogi alapjai váltak szilárdabbá. Egészben véve azonban a viszony mindvégig kétoldali szerződés alakjában maradt meg, s az egész rendszer a német ministerialis fejlődéshez képest bizonyos kezdetleges, ki nem fejlődött, útjában megakadt képződménynek látszik.

Épp az öröklődés hiánya tette az Anjouk királyságának lehetővé, hogy a familiarisokra támaszkodó nagybirtokosokat hadi és egyéb kötelezettségük teljesítésére hajthassa. Természetes, hogy a központi hatalom újabb gyengülésével ez nem sikerül többé. Ilyen szempontból tekinthetők Zsigmond és V. László, majd a Jagellók kora belső zavarainak egy része. Az Újlakiak, Garaiak hatalma épp úgy familiarisaik felfegyverzett tömegén alapult, mint pl. Hunyadi Jánosé. Hatalmukat fokozott mértékben gyarapította a nagybirtoknak saját szomszédságára gyakorolt felszívó hatása. A hatalmas urak körül birtokos kisebb nemesek saját személyük biztonsága kedvéért is szomszédjuk familiarisává lettek, ennek udvarában tisztséget vállaltak, ennek zászlaja alatt teljesítették hadi kötelezettségüket. Nagyon gyakori, hogy ily birtokos nemesnek magának is voltak familiarisaik és mikor urok egy hatalmasabb úr szolgálatába lépett, ezek is urokkal együtt a nagybirtokos magánjogi fennhatósága alá kerültek. Ily módon a német fejlődésre oly karakterisztikus hűbéri láncsolatnak is analogonjával találkozunk.

A XIV. század közepe óta egyre több állami rendelkezéssel találkozunk, mely a familiarisokkal, mint egységes néposztálylyal foglalkozik. Kiemelendő, hogy a familiarisnak nemes vagy nem nemes volta nem tett ez osztályban különbséget. Az egész néposztály jogi viszonyai olyan egységes szempont alá estek, a mely egyedül az úr és szolgája közti viszonyra volt tekintettel. Adózás alól a familiarisok rendszeren fel voltak mentve, de a XV. században kimutathatólag nem esetleges nemesi joguk folytán, hanem mint az úr birtokán lakók és tőle ellátást nyerők. Hasonlóképen állandó és törvényhozásilag elismert gyakorlat volt, hogy az úr birtokán lakó familiarisok (kifejezetten a nemesek is) a földesúri joghatóság alá tartoztak. Valószínű, hogy a *birtokos* nemes familiarisokra ez csak akkor állt, mikor éppen tényleges szolgálatban, urok birtokán, udvarában tartózkodtak. A nemes familiarisok továbbá a dominus banderiumában katonáskodtak. A dominustól adományozott birtok a nemes familiaris család-

jának kihalásával nem a királyra, hanem a dominusra és utódaira szállt vissza, azaz a földesúri háramlásnak a familiaris viszonyban lévő nemesek is alá voltak vetve. Mindezen módokon a familiaris-viszony a nemesi jogok kisebbedésére és csorbitására volt nem csekély hatással. Az alsóbbrendű familiarisokra azonban, kik a földesúri udvarban házi szolgálatot végeztek, ez a szolgálat emelkedést jelentett, s az 1514:47. t.-cz. a jobbágyokra alkalmazható legsúlyosabb büntetésnek azt tartja, hogy az úri szolgálat kedvezményének lehetőségét megvonja tőlük.

A mennyiben a királyi udvar szintén egy nagybirtok középpontjának volt tekinthető, a királyi familia is igen korán kifejlődött. A XI. századi *ministri* a királyi familia előkelőbb tagjai voltak, kik központi, udvari szolgálatot teljesítettek és esetről esetre a királyság végrehajtó közegei voltak. Ugyanezeket a XII. században már *ministerialis*, s a következőkben, II. András uralkodásától kezdve, *familiaris* néven találjuk meg. Mindezen elnevezések az udvarral személyes viszonyban lévő, bizalmi egyéneket jelölnek, ugyanolyan értelemben, a milyenben a XI. századi német császári udvarokban használtattak. A *familiaris*, *serviens noster* nevekkel együtt már a XIII. században jelentkezik a *miles*, *aulicus nobilis*, *juvenis aule* is. Mindezen elnevezések az Anjou-korban kezdenek pontosan szétválasztható értelmet felvenni. Egészen véve az *aule regie miles*, *familiaris*, később *aulicus*, *aulicus huzaro* nem a királyi testőrség tagjait jelölte, hanem olyan előkelő urakat, kik királyi kinevezésre (— a kinevezési okmányok Zsigmond korában a német császári cancellariai praxis hatása alatt készültek —) rendes évi fizetést, penziót húztak és ebből bizonyos számú lovas katonaságot tartottak. Valószínű, hogy a királyi banderium nagy részét ilyen urak emberei szolgáltatták. Ezek e mellett viselhetek még külön királyi hivatalt is, pl. főispánságot vagy vidéki várnagyságot, a XV. század második felében azonban egy részük a végeken állandó hadi szolgálatra volt kötelezve. Megjegyezhető még, hogy a *familiaris* a királyi bizalmasok jelzésére, német területről átvéve, az egész XIII. században el volt terjedve, s igen valószínű, hogy innen, a királyi familiából indulván el, szorította ki a XIII. század végén a magánemberek szolgálói jelzésére addig csaknem kizárólagosan használt *serviens* elnevezést.

A nagybirtokon terménygazdasági alapokon kifejlődött familiaris viszony a középkori közigazgatásnak is bizonyos patrimonialis jelleget adott. A közigazgatástörténeti vizsgálódásnak nagy nehézségeket okoz az előmunkálatok hiányos volta. E miatt a familiarisoknak közigazgatási téren való szereplése csak egyes hivatalok keretében volt tanulmányozható, még pedig első sorban az erdélyi vajdától és székely ispántól függő közigazgatási szer-

vekben. A vajda és székely ispán kezdettől fogva királyi tisztviselők voltak, a királytól kinevezve és tőle bármikor letehetőek, az országgyűlés vagy bármely rendnek beleszólási joga nélkül. Ezt a királyi prerogatívát még II. Ulászló is, legnagyobb gyengeségében is, teljes kiterjedésben gyakorolta. Tovább azonban nem is ért a királyi prerogativa. A vajda és székely ispán alatt lévő egész közigazgatási apparátus ugyanis nem a királytól, hanem a vajdától és ispántól neveztetett ki. A székely ispánnak jogszolgáltatást, katonai és pénzügyigazgatást végző alispánjai és várnagyjai, a vajda alvajdái és ispánjai, valamint a vajdai cancellaria tagjai e két főtisztviselő kinevezése folytán gyakorolták hivatalos hatalmukat és egyes esetekből kimutathatólag — a mi természetes is — e két úr familiarisai voltak. A vajdák és székely ispánok, mint nagybirtokosok, birtokukon familiarisokkal rendelkeztek és ezeket nevezték ki az alájuk rendelt erdélyi állami hivatalokra, viszont már kinevezett erdélyi hivatalnokaikat nem egyszer alkalmazták saját birtokaikon családi ügyeikben. Előfordul, hogy a székely ispán egy familiarisát aranyösszéki ispánjává teszi, ez azonban urának szolgálatában távol van és ezen távolléte idejére saját maga nevezi ki helyettesévé egy saját familiarisát. Ilyen esetekből konstatálható, hogy itt tulajdonképpen nem királyi vagy állami adminisztrációval, hanem egyszerűen patrimonialis igazgatással van dolgunk, melynek alapja a nagybirtok és a rajta kifejlődött familiaris-viszony volt.

Azon erdélyi hivatalok, melyek a vajda és székely ispán alól ki voltak véve, külön főtisztviselők alatt, de ugyanoly módon kezeltettek, mint a vajda és ispán alatt lévők. Így a sóbányákat illetőleg Zsigmond és I. Mátyás korából kimutatható, hogy a királyi sókamarák tisztjeit, kamarásait vagy alispánjait a királyi sókamaraispán nevezte ki s ezek vele familiaris-viszonyban voltak.

Hasonló viszonyokra találunk a királyi pénzügyigazgatás terén. Ennek szervei az egész országban szétszórt királyi kamarák voltak, miket I. Károly újra berendezett és állandóan egy-egy évre bérbeadott. A kamarák hivatalnokai azonban a bérlőtől, másként kamaraispántól neveztettek ki és ennek officialisai és serviensei voltak. Nagy Lajos külön elismeri a kamaraispánoknak alantass hivatalnokaik felett gyakorolt joghatóságát. Annak is nyomai vannak, hogy a harminczadok kezelői és tisztjei az országos főharminczadosnak familiarisai és tőle neveztetnek ki. A XV. század második felében a királyi udvarban tartózkodó kincstárnok összes hivatali teendői végzésére familiarisait használja, nemcsak adók és vámok kezelésére, hanem pl. a bányák ügymenetének felülvizsgálására, a végeken lévő királyi katonaság mustrálására stb. A jogszolgáltatás szerveit illetőleg részletesebb vizsgálatok volnának szükségesek. Közismert, hogy az alispánok a főispántól

nevezettek ki. A királyi tárnokmester I. Mátyás korában helyettesévé, vicemagisterévé familiarisát nevezte ki. Úgy látszik, hogy az ország rendes birái egész irodájukat saját maguk állították össze, egy II. Ulászló alatt hozott törvény a magister protonotariust és a többi hivatalnokot is a rendes birónak familiájához számítja.

Ily módon a közigazgatásnak több ágáról megállapítható, hogy egyedül a főtisztviselő neveztetett ki a királytól, s a hivatalfőnök személyét leszámítva az egész igazgatás az államhatalomtól alig volt függésben. Az alsóbbrendű hivatalnokok nagyrészt familiaris-viszonyban voltak a főhivatalnokkal, ez azonban, — hűbéri kötelék nem létében — a királytól csak annyiban függött, a mennyiben a királynak elég ereje volt őt az államhatalom állandó készenlétével kötelességei teljesítésére szorítani, a mi a középkor második felében teljesen csak a két Anjounak és I. Mátyásnak sikerült. A közigazgatás ily berendezésének ismeretével a köztörténet több jelensége, első sorban az erdélyi vajdák magyarországi szereplése, élesebb világitásba helyezhető.

Kisfaludy Sándor és a Tudós Társaság.

Írta: *Viszota Gyula.*

Egy magyar akadémia vagy, mint akkor mondták, egy tudós társaság létesítésének csirája a maga valódi értelmében fellelhető ugyan már 1756-ban Bod Péternél, sőt voltak ugyane században más tervezetések is, de a régiek közt kétségtelenül a leghathatósabbban sürgette az akadémiát Bessenyei György. Csak jámbor szándék maradt azonban minden kívánság, annak kellett maradnia, mert nem voltak meg a nemzetben a létesüléséhez szükséges alapfeltételek. A magyar nyelv ugyanis nem volt e hazában a kormányzás, a törvénykezés nyelve, a tudományokat sem magyarul művelték, a finomabb társalgás nyelve is éppen e korban vált idegenné. Mindezen körülmények miatt még Bessenyei tervezetése is csak elszigetelt volt. Magyar akadémia elmaradt magyar nyelvvél, egyesek érdeklődése mellett is, természetesen csak ábránd lehetett.

A magyar akadémiai eszme csak akkor vált komolylyá, a midőn a nemzet a saját nyelvével az országgyűlésen törődni kezdett, igyekezőn azt az országban hivatalos nyelvvé tenni. E természetes jognak kivívása azonban a nemzet hosszú és erős küzdelmébe került. 1790-ben kezdődött meg a harc s minél nagyobb eredményt ér el a nemzet, minél jobban sikerül nyelvének az iskolai, vallási és állami téren fokonyként a kellő helyet

biztosítania: annál inkább lesz általánossá a nemzetben a törekvés, hogy nyelvét fejleszsze, annál jobban lép előtérbe a nyelvfejlesztés egyik legjobb eszköze: az akadémia felállításának szükségessége.

Révai Miklós még 1790-ben felújítja Bessenyei tervét és az országgyűlés elé is kerül, de egyelőre csak bizottság foglalkozik vele. Midőn az országgyűlés még a magyar nyelv ügyében is csak azt a biztosítást tudja kieszközölni (1790:16. t.-cz.), hogy a nyilvános ügyek elintézésére idegen nyelvet az országban nem fognak használni s a magyar nyelv terjesztésére és csinosodására a közép- és felsőiskolákban magyar tanszékeket fognak állítani: akkor természetesen még nem volt az idő alkalmas az akadémia tárgyalására.

Az 1792:7. törvénycikk (a magyar nyelv tanításáról és használatáról) a magyar nyelvet az iskolában kötelező rendes tárggyá tette, hogy lassanként csak olyanok lehessenek közhivatalnokok, a kik a magyar nyelv ismeretét bizonyítani tudják. Jogot nyer addig teljesen elhanyagolt nyelvünk egyéb téren is. Törvényhatóságaink ezóta magyarul fordulhattak a helytartótanács-hoz és a felső bírósághoz, a kancelláriához pedig párhuzamosan latin és magyar nyelven. Szó volt már ezen az országgyűlésen egy akadémiaról is, de jobb időkre halasztották tárgyalását, mert a nemzet pénzáldozata a harczra volt egyelőre szükséges.

Az 1805:4. t.-cz. még nagyobb jogokat biztosított a magyar nyelvnek. Ezóta törvényeink latinul és magyarul jelenhettek meg, törvényhatóságaink pedig a kancelláriával is csak magyar nyelven levelezhettek, a törvényszékeken magyarul tárgyalhattak, a helytartótanács meg magyar választ volt köteles adni.

Ennek a törvénynek országos nagy hatása volt és nagyban előkészítette a talajt, hogy a nemzetben szükségessé váljék egy akadémia felállításának eszméje. Az előkészítés Pest vármegyének a dicsősége. A törvény kihirdetésekor ugyanis a vármegye elhatározta, hogy az egész megyei, törvényszéki ügykezelést magyarrá teszi és iskoláiban csak magyar tanítókat alkalmaz. S mivel e határozata miatt szükségessé vált az addigi latin ügykezelés és levelezés állandó formáinak, a czimeknek magyarra fordítása, elhatározta, hogy ezeket egy szótárba foglalva kiadja és megküldi a többi megyéknek, hogy észrevételeiket megtehesék s így egy tökéletes, országos érvényű munka létesüljön. Így keletkeztek a tiszti szótárak, mert Pest vármegye megtette azt, a mit határozott. Munkája elkerült Zala vármegyébe is s ez 1806-ban maga is készítettett ily szótárt egy bizottságával, a melynek Kisfaludy Sándor is munkás tagja volt. Más megyék is készítették ily szótárt, mert Pest megye kezdeményezése az egész országban nagy visszhangot keltett. Bihar megye országos

gyűlést ajánlott az egységes megállapodás végett, de ezt a nádor a törvényekre hivatkozva nem engedte meg s így Pest megye egy bizottsága vizsgálta meg a megyék beérkezett észrevételeit. Volt több olyan megye (mint Mosony, Csongrád, Sopron, Krassó, Nyitra és Bereg), a mely a nem egységes kifejezések miatt elkerülhető zavar elkerülésére már ekkor azt ajánlotta, hogy a szótár ügyét egy tudós társaságra kellene bízni. A mit e megyék Pest megyéhez intézett irataikban fejeztek ki, mások szótáraik kiadásakor nyíltan hangoztattak. Szrogh Sámuel (Borsod megyének ajánlott) *A magyar törvénykezésre szolgálható szók és kifejezések* című szótárában a zavar elkerülésére egy nyelvvelő társaság felállítását sürgette. Veszprém megye szótárának megküldésekor arra kérte a megyéket, sürgessék követekkel az országgyűlésen oly magas tudós társaság felállítását, a melybe a törvényhez és nyelvhez értő férfiak neveztesse ki az ország különböző vidékeiről, hogy ezek az eddig megjelent szótárakból a zavar elkerülésére egy tökéletes és országos munkát készítsenek.

Zala megye is ugyanezt fejezte ki a megyékhez küldve szótárát, a midőn így ír: „Nyelvünk bővebb művelésére, gyarapítására és tsinosítására, ugy egyszersmind a még igen különböző Helyes írásnak is meghatározására azon Intézetet, és ösztönt leghathatósabbnak lenni gondolnánk, ha ezen végre az Hazánknak nevezetesebb Literátorjaiból, kik közül mi T. Szabó Dávid, Versegi Ferencz, Virág Benedek, Horváth Ádám, Kisfaludy Sándor és Takáts József Urakat vélnénk érdemesebbnak lenni, egy állandó Tudós Társaság felállíttatna és az ezen Társaságra választandó Tagoknak, sőt másoknak is, kik a Magyar Nyelv mívelésében közönséges helybenhagyást érdemlő munkáik által magokat az Haza előtt megkülönböztetnék, az Iskolai Birtokból érdemes jutalom és Segedelem nyujtattna, ezen Intézetnek meg nyerésében pedig Ő Cs. K. Fő Herczeg Országunk Nádor Ispánya, hogy a Nemzetnek Igyekezését hathatós pártfogásával gyámolítani s elő segétteni kegyesen méltóztasson, a Nemes Vármegyék által egytetemes esedezéssel meg kérettetne“.

E mozgalomnak volt némi eredménye. A megyék nagy része ily irányú utasítást adott követeinek, kik a magyar nyelv ügyét és vele a tudós társaságot az 1807-iki országgyűlésen szóvá is tették és tárgyalták is. Az uralkodó és kormánya azonban nem tartotta sürgősnek a dolgot s az országgyűlés ily irányú eredmény nélkül zárult be. A követek buzgóságát mutatja az országgyűlés jegyzőkönyve, a melyből kitűnik, hogy megyéik nevében egy tudós társaság felállításának költségeihez pénzbeli hozzájárulásukat jelentették ki (a királynak ajánlott segély minden forintja után 3—6 krajczárt). Az 1808., 1811/2-iki ország-

gyűlés sem végződött kedvezőbben. A nemzet vér- és pénzáldozata szükséges volt a francziák elleni háborúra, nemzetisége fejlesztésére nem hagyott neki időt. Az utána következő rossz pénzügyi viszonyok, devalvatio és alkotmány nélküli uralkodás minden hazai mozgalmat lehetetlenné tett. Nem voltak jobbak a viszonyok Erdélyben sem. Aranka, majd Döbrentei tervezgettek, sőt rövid időre meg is alakult itt egy nyelvművelő társaság. de abba kellett maradnia, mert nem volt meg a kellő létalap: nem volt pénz, a szervezés nem volt országos, nem volt egység. Ezt az alapot készítette elő az 1822/3-iki önkényes uralkodás. Az 1825-iki országgyűlés a kellő hévvel látott hozzá, hogy nemzetiségét fejlessze. A magyar nyelv ügye is szőnyegre került és legfontosabb előmozdító eszközének, egy akadémia felállításának kérdése is. Nagy Pál az 1825 november 3-iki kerületi ülésen fényes szónoki képességével rámutatott erre s jelen volt e gyűlésen Széchenyi István is, a ki hosszabb idő óta forgatta elméjében azt a gondolatot, hogyan áldozhatna hazájának. Nagy Pál gyűjtő beszéde a gondolatot tetté váltotta. Széchenyi példáját többen is követték. Az akadémia eszméje megérett: országos érdekűvé vált és volt pénz is rá, de maga a nyelv, irodalmi viszonyaink is a multhoz képest eléggé előrehaladtak. A kormány nem gördithetett már akadályokat a megvalósulás elé. Az 1827: 11. t.-cz. megengedte, hogy a hazai nyelv terjesztésére, a tudományok művelésére szabad adományokból tudós társaság állíttassék fel s elrendelte, hogy a nádor pártfogása alatt a társaság terve és alapszabályai kidolgoztassanak, hogy ezután a nádor az országgyűlésnek jelentést tessen.

A nádor a törvény értelmében gr. Teleki József elnöklete alatt a négy alapítót és huszonkét magyar író-t és költőt hívott meg a teendőik megvitatására.

Ez a bizottság Pesten 1828 márczius 15-től április 17-ig összesen 21 ülésben az országgyűlésen megállapított szöveg alapján megvitatatta és megfogalmazta magyar és latin nyelven az alakítandó magyar tudós társaságnak 1. alapintézetét, 2. rendszabásait és 3. azt is, hogyan lehetne a meglévő jövedelemből a társaságot azonnal életbeléptetni. Ennek a bizottságnak tagja volt Kisfaludy Sándor is, a ki az 1—19. ülésen jelen volt s a munkásságban tevékeny részt vett. Át volt hatva e gyűlések fontosságától. Hátramaradt iratai szerint (Összes munkái VII. 425—437.) egy beszédet készített, hogy e bizottság előtt elmondja (*Beszéd a Magyar Akadémiának megnyitásakor*). Kijelenti, hogy a nyelv teszi a nemzetet nemzetté. Visszapillant arra az időszakra, a midőn a magyar nyelvet saját nagyjai hanyagolták el, a míg az 1791. országgyűlés a nyelv művelését el nem rendelte. Az elmúlt szomorú három században a magyar írók

voltak „az élete fojtogatott, veszni indult Magyar nyelvnek, s ez által a Magyar Nemzetiségnek Védőji, oltalmazóji és megtartóji“, a jelen század írói már csak művelői. Kéri társait, tegyenek félre minden melléktekinteteket, visszavonást, egyesüljenek e hazafias munkában, hogy a magyar nyelv „terjesztése s művelése által, már-már hanyatló, fogyó nemzetiségünknek új életet, erőt és állandóságot“ szerezhessenek, mert a nyelv az a nemzetnek, a mi a lélegzet az élőnek“.

Valószínű, hogy Kisfaludy e beszédet nem mondotta el, de ez nem von le semmit értékéből, így is a magyar nyelv iránti lángoló szeretetét bizonyítja.

Az alapintézet megfogalmazásánál többé-kevésbé meg volt szabva a keret, mert az országgyűlés alatt készült munkát kellett felolvasni s ennek kapcsán az egyes pontokhoz mindenki hozzáfűzhette megjegyzéseit, hogy csak a szöveget kellett pontosan megállapítani. Ercesey Dániel feljegyzéséből tudjuk, hogy a munkák megbirálásánál Kisfaludy is felszólalt. Ismeretes, hogy Kisfaludy nem volt a kritikának barátja s mindenestre hozzájárult ahhoz, hogy elvül a „tisza, szelid lélekkel“ való ítélest tüzték ki. Mintha csak Kisfaludy írná, úgy hangzanak a magyarul Horvát András által kifejezett szöveg e szavai: „... a bírák azonban soha ne feledjék, hogy munkás hivatalok egyedül tsak a honnyi nyelv műveletésére és az ezzel öszvekött tanultságra vagyon szoritva; a haszontalan, szívet lelket ingerlő, a szép egységet dülő vetekedésektől ... óvják magokat“.

Ily felszólalás anyagát tartalmazza Kisfaludynak *Észrevételek a Magyar Akadémiára nézve* című jegyzete (Összes munkák VII. 441—443. lap). Eszerint az Akadémia fontosságát avval akarta emelni és kifejeztetni, hogy az országgyűlésre követekeket küldhessen a nyelv és tudomány állapotának ellenőrizésére. Anyagi erejét a törvényhatóságok és magánosok adakozásával, közhasznú könyvek nyomtatásából eredő jövedelemből vélte szaporítani. Kötelességévé szerette volna tenni a színházak alapítását és felügyeletét, továbbá szindarabok magyarra fordítását, mesterszavak magyarítását, egy többnyelvű szótár és egy magyar lexikon kiadását. A kritikát ki akarta venni a munkásságból és hangoztatta azt is, hogy a tagok oly munkát végezzenek, a mire tehetségük van.

Míg a munkásság 1. és 2. pontjánál csak e felszólalásával vett részt, a 3. pontnál alkotó szerepben volt része. Midőn ugyanis a VIII. ülésen (25 p.) az alkotók benyújtották rövid jegyzéküket arról, hogyan gondolnák a mostani jövedelmet felhasználni, az elnök Kisfaludyt és Vitkovics Mihályt bizta meg avval, jegyezzék fel az országgyűlés irataiból az összes pénzájnlatoakat feltételeikkel együtt, hogy kitűnjék, mennyi jövedelem áll évenként rendelkezésre. A XIII. ülésen eleget tettek megbízatásuknak

(43 p.) s a meglevő iratnak és Kisfaludy hátramaradt fogalmazványának egybevetéséből kitűnik, hogy e munkát Kisfaludy végezte, Vitkovics csak aláírta. Kisfaludynak ez a munkája szolgált alapul a harmadik kérdés (hogyan lehetne a mostani jövedelemmel a működést azonnal megkezdeni) tárgyalásánál. A tárgyalásra az anyagot Kisfaludy Sándor elnöklete alatt Döbrentei Gábor és Ercsey Dániel készítették elő. Döbrentei szövegezte meg a jelentést magyarul, Ercsey pedig latinra fordította.

Ez a munka az ajánlatok felsorolása után kimutatja az évi jövedelmet (12,893 forint 20 krajczár) s ebből megállapítja, hogy azonnal csak az igazgató, tiszteletbeli és levelező tagokat lehet kinevezni (ezek nem kaptak fizetést), a 42 rendes tagból pedig 13 helybelit és 14 vidékit osztályok szerint elosztva, hogy mindegyikkel meg lehessen kezdeni a munkát, de fizetése egyelőre csak 6—6 tagnak volna, a többi csak a jövedelem növekedtével részesülne díjazásban; a tisztviselők is kevesebben volnának kezdetben; jutalom pedig évenként osztályok szerint felváltva két pályaműre és egy nyomtatott műre adatnék.

Az alkotó kiküldöttség kész munkálatait és a négy alapító által az igazgatótanácsba ajánlott 21 tagot a felség a nádor útján 1830-ban helybenhagyta, úgy hogy 1830 november 17-én az igazgatótanács megválaszthatta a rendes tagokat (szám szerint 23-at), köztük Kisfaludy Sándort is első, fizetéses vidéki taggá a nyelvtudományi osztályba.

Kisfaludy mint vidéki tag csak a nagygyűléseken jelent meg s itt egyes bizottsági munkákban, felolvasásokkal, egy kézirat megbírálásával és egyéb beadványaival vett részt.

Mindjárt az első nagygyűlésen (1831 febr.) az alapintézet végrehajtására kiküldött négy bizottság közül résztvett abban, a mely a kiadandó folyóirat tervét dolgozta ki.¹ Ez alkalommal teljesen Kisfaludy álláspontja győzött, mert a bizottság a kritika helyett a kivonatokat ajánlotta. Ezúttal az volt a vélemény, hogy az akadémiának ügyelnie kell tekintélyének fentartására s ezt bizonyára veszélyezteti az esetleges részrehajló kritika.² Ezt a véleményt az Akadémia el is fogadta s hogy a megjelent munkákról tudomást szerezzen, az ország nyomdáit a tagok felügyelete alá helyezte. Kisfaludynak a zalamegyei nyomdákat kellett felügyelnie, hogy minő munkák kerülnek ki onnan a sajtó alól. Nem volt e tekintetben dolga Kisfaludynak, mert csak Zalaezerszegen volt a megyének nyomdája, de ebben csak hiva-

¹ Tagjai voltak kivülről: gr. Dessewffy József, Döbrentei Gábor, Kazinczy Ferencz, Kölcsey Ferencz és Tittel Pál.

² Vizsota Gy.: A Tudománytár története. Akadémiai Értesítő. 1910. 3. füzet.

talos nyomtatványokat nyomtak. Jelentéséből¹ megtudjuk, hogy az elnökök és a társaság őt „a száraz foglalatosságok“ (mint a kiadásra beadott kéziratok véleményezése, megjelent munkák kivonatolása és a szótári munkák) alul feloldotta. Kijelenti, hogy a társaság czélja „a nemzeti nyelvnek, nemzetiségnek, tudományoknak, szóval a nemzeti Culturának előmozdítása és terjesztése“, a mi tagadhatatlanul a „nemzeti játékszínnek“ is a czélja: ezért mint a társaság tagja Balatonfüreden színházat alapított s így akart kötelességének megfelelően a társaságnak a nemzet előtt érdemet szerezni. Azt véli, hogy ezzel jobban szolgált a nemzetnek, a nemzetiségnek, mint egy-két könyv kivonatolásával, ajánlja is a társaságnak, hogy ismerje ki tagjai munkásságának irányát s e szerint foglalkoztassa őket.

Kisfaludy nem szerette a kiszabott munkát, a megrendelt bírálatokat, ismertetéseket; azért maga kérte ily munka alul a felmentést. 1831-ben és 1832-ben nem is kapott ilyen munkát, de a helybeli tagok, a kikre a kéziratok, jelentések teherként nehezedtek, nem jó szemmel nézték a kivételt s 1833-ban a kisgyűlés mégis kiosztott neki egy munkát bírálatra: *Édes Gergely: Utmutatás a magyar Poezisra* című kéziratát. Kisfaludy bírálatában (*Vélemény Édes Gergely utmutatásáról a magyar Poezisra*) elismerte ugyan a szerző bő tudományát, de verselésében mesterkéltnek látta, prózájában pedig messze marad Fáy, fordításaiban Kis János mögött, útmutatásai a verselésre meg nem mindig helyesek. Bár a nyomtatásra való elfogadásra nézve nem ad határozott választ, inkább visszautasító véleményt olvashatunk ki soraiból s ez is volt a kézirat sorsa.²

Mint a nyelvtudományi osztály tagja részt vett a helyesírás megállapításában. Az 1831-iki nagygyűlés a grammatika és

¹ Két jelentés van, mindkettő ismeretlen.

² Angyal Dávid: Kisfaludy Sándor minden munkái VII. kötetében (447—450.) a Kisfaludy-társaságban levő fogalmazványa után közli Kisfaludynak jelentését s a föltikári iratok közt levő eredetit (1833. év 135. sz.) nem ismeri. Ez több helyt eltér a fogalmazványtól, a vége egészen más, némileg ellenkező véleményű. A főbb eltérések az eredetiben a következők: a 3. pont 3. szakasza kimaradt, a 4. szakaszban kimaradt a *hanem*—bele közti rész. A végeredményben pedig a 3. pont vége így hangzik: „Édes Gergely szorgalmát méltán lehet becsülni. Ő tagadhatatlanul sokat tudó, egyszersmind fáradhatatlan munkás. Író. De azon kérdésre ha *Utmutatása a magyar Poezisra* érdemes e arra, hogy a T. Társaság által kinyomtatassék és megjutalmaztassék? — meghatározva felelni nehéz: mert valamint egy oldalról versei sok tudnivalót s illőt foglalnak magokban, és útmutatása sok helyen arra szolgál, hogy az általa mutatott úton jól járnak; úgy más oldalról némely helyeken utmutatását, példáját elfogadni nem lehet.“ A kézirat másik bírálója, Czuczor javaslatára a kézirat a szerzőnek visszaadott.

a szótár ügyében is kiküldött egy bizottságot s ennek ajánlatára elhatározta, hogy a nyelvtudományi osztály készítse el a legközelebbi nagygyűlésig Révainak már általában elfogadott elvei szerint a helyesírás szabályait és példáit a saját iratai számára zsinórmértékül. A munkát az osztály helybeli tagjai: Vörösmarty, Schedel és Szemere (mindannyian Révai követői) készítették s az 1832-iki nagygyűlés előtt átvizsgálták a nyelvtudományi osztály összes tagjai. Kisfaludy, mint Verseggy követője, kifejezte ellenkező véleményét, de ez a kimondott elv szerint nem érvényesülhetett.

A második kiadás előtt a tagok felszólítottak észrevételeik beadására. Kisfaludy beadta észrevételeit (*Észrevételek a helyes írásra*)¹ s itt nyíltan kifejti, hogy azt a helyesírást tartja a legtökéletesebbnek, a mely a beszédet hüen visszatükrözteti. A jottisták idegen, német forrásból merítenek, másként írnak, mint a hogy beszélnek s így helyesírásuk nem olyan egyszerű és tökéletes mint az ypszilonistáké. Nem fogadja el a kettős betűknek egy betűvel való kifejezését sem, mert egy írásban zavart és homályt idézne elő s véleménye szerint a szükség nélkül való újítást a nemzet nem fogja jó néven venni, a m az Akadémiára nem lesz dicsőség.

Az Akadémia Kisfaludy első kifogását nem vette figyelembe, nem is vehette, mert eleve az volt kitűzve zsinórmértékül, hogy Révai elvei jussanak érvényre a helyesírás megállapításánál; a kettős betűkre nézve azonban a határozatot elhalasztotta, később pedig megmaradt végleg a kettős betűk mellett.

Az 1832-iki (II.) nagygyűlésen a közülést előkészítő bizottság tagja volt (18 p.), az 1833-ikin (IV.) pedig az *Évkönyv* számára benyújtott dolgozatok megvizsgálására küldetett ki, azon kívül tagja volt a Széchenyi kérésére kijelölt azon bizottságnak, a mely megvizsgálta azt, hogyan mozdíthatná elő a társaság a budai színésztársaság ügyét.

Mint a nyelvtudományi osztály tagjának javaslatot kellett adnia, hogy az osztály számára az Akadémia minő jutalomkérdéseket tűzzön ki. Kisfaludy 1832-ben és 1834-ben nyújtott be ily kérdéseket.²

Négy regét az Akadémia közülésén való felolvasásra készített és három regéje tényleg fel is olvastatott. Az első közülésen (1832 szept. 8-án) „célirányos elhagyásokkal“ Helmecey Mihály olvasta fel a *Kemendet*, a másodikon (1833 nov. 10.) Hoblik

¹ Főtitkári iratok 1833. év 84. sz.

² Kisfaludy Minden Munkái VII. kötetében (459—461. l.) közölt jutalomtétélek minden valószínűség szerint 1832-ből valók. Az 1834-ből valók megvannak az akadémiai főtitkári hivatal 1834. évi iratai között (18. p.) és ezt közlöm is itt, mint ismeretlen iratot.

Márton a *Sziglietet* és a negyedikén (1835 szept. 13.) Rothkrepf Gábor *A somlai vérszűretet*. A harmadik közülésre küldött *Frangepán Erzsébet* című regéjét a közülést előkészítő bizottság mint Döbrentei 1834 november 19-én őt értesítette — az előbbiekhöz hasonló lelkeseknek vallotta ugyan, de némely kifejezése miatt nem kívánta felolvastatni.

Ezen felül két beadvánnyal fordult az Akadémiához. 1832-ben, midőn Teleki József Bécsbe kineveztetvén udvari referendariusnak, az alapszabályok értelmében az elnökségről lemondott, Kisfaludy írásbeli előterjesztést nyújtott be ez ügyben az Akadémiához, a mely a szeptember 7-iki nagygyűlésen tárgyalás alá került. Ebben az iratában Kisfaludy felkérte Telekit, maradjon meg elnöknek, mivel egyénisége, böles türelme miatt a társaságnak szüksége van reá; viselje tovább a terhes munkát s engedje meg, hogy az Akadémia felkérhesse a felséget, adjon neki engedélyt az elnökség további viselésére.

A nagygyűlés, majd az igazgatótanács is elfogadta ezt az előterjesztést s József nádor pártfogó útján kieszközölte a felségnél, hogy Teleki megtarthatta az elnökséget.¹

Ugyanebben az évben benyújtotta megőrzés végett a *Színművészségről* szóló értekezését (kgy. 281. nagygy. 9 p.), a melynek *Eredeti Magyar Játékszín* néven kellett volna megjelennie, de a melyet erős hazafias iránya miatt a censura nem engedett meg.

E munkásságán kívül 1834-ben abba a helyzetbe került, hogy az Akadémiának az 1833. évi jutalom alkalmából költői működéséről ítéletet kellett mondania. 1833-ban jelentek meg ugyanis művei összes kiadásban, de ugyanezen évben kerültek ki a sajtó alul Vörösmartynak összes munkái is s mivel mind a két költő ajánlva volt a nagyjutalomra és ezt az alapszabályok szerint nem lehetett megosztani, egy kis harc fejlődött ki az Akadémiában arról, melyik költő kapja a jutalmat. Ennek a története nem érdektelen. Az Akadémia a legjobb művek kijelölésére bizottságot jelölt ki, még pedig Dessewffy József elnöklete alatt Schedius Lajos, Bajza József, Czech János, Luczenbacher János, Fáy András és Schedel Ferencz tagokat. Az egyes osztályok tudósításából kitűnt, hogy az 1833. év jutalmazásra érdemes tudományos munkák tekintetében meddő volt s csak az említett két költő szépirodalmi és új gyűjtésű kötetei jöhetnek számba: Kisfaludynak Összes munkái III. és IV. kötete (új regéi) és Vörösmarty munkáinak I. (költeményei) és III. kötete (eposzai). A bizottság többsége kezdettől fogva Vörösmarty mellett foglalt

¹ Viszota Gy.: Széchenyi, Vörösmarty és az Akadémia működésének első évei. Budapesti Szemle 1909. 4. f.

állást. Dessewffy elnök azonban Kisfaludy mellőzését nem tartván igazságosnak, azért kivánságára a bizottság tagjai okadatolt véleményüket írásban is benyújtották.¹

Bajza első helyen Vörösmartyt tartotta a jutalomra érdemesnek, mert művei szerkezet, phantasia és költői nyelv dolgában kiválóak, másodsorban Kisfaludyt, mert művei — bár újabb regéi gyengébbek a régieknél — az 1833. év legszebb termékei közé tartoznak „s bennük gyakran csak egy pár vonással szerencsésen van találva a régi nemesházi szokás“ és előadásán egyes ízlés ellenes helyek mellett „kellem ömlik el“. Luczenbacher szerint egyenlő örök emléket érdemel mind a két költő, mégis Vörösmartynak ítélte az elsőséget, mert míg Kisfaludy munkái közt alig van egy-két új rege, Vörösmarty lyrai versekkel és eposzokkal gazdagította az irodalmat s míg Kisfaludy „a szelid természet hangjával“ tűnt ki, Vörösmarty klasszikus műveivel a nemzeti poesist vitte előre és mértékes verselése nagyobb szorgalmat kívánt.

Fáy nagyon érezte a reá nehezedő súlyt, midőn a haza két kiváló költőjéről kellett ítélnie. Helyes érzékkel azt kutatta, hogy a két költő összes munkái közül melyiké lesz nagyobb hatással. Ezt kutatva Vörösmartynak ítélte a jutalmat, mert bár Kisfaludy összes művei közt több új rege van, de kevesebbet javított régi művein, mint Vörösmarty, a kinek azonfelül verselő technikája jobb, nyelve következetesebb, éppen azért művei a mai fokon nagyobb hatásúak Kisfaludyéinál.

Schedel elismerte, hogy Kisfaludy munkáival időszakot alkotott a lyrában, de azóta 23 év alatt mások is felléptek s náluk a lyrai szellem tisztább, a nyelv nemesebb. Kisfaludy utóbbi regéi gyengébbek az elsőknél, ismétlések, áradozások és csak azért tűnnek fel, mivel az év többi termékei silányak. Vörösmarty művei ellenben változatosak s a magyar költészet legszebb gyöngyei; lyrai költeményei példakul szolgálhatnak, eposzai meg éppen felülmulják az eddigieket. Kisfaludy kora elmúlt, Vörösmarty a jelenben a legmagasabban áll, azért érdemesebb a jutalomra.

Ezekkel szemben Czech is mind a kettőt megjutalmazná, ha volna rá mód, de így mivel Kisfaludy hatása a nemzetre nyilvánvalóbb és huzamosabb, azonkívül mivel nemcsak a szépízlést terjesztette régóta, hanem előmozdította a nemzeti fellendülést, inkább érdemes a hálára azért is, mert nagyobb olvasó közönsége van, mint Vörösmartynak.

Dessewffy és Schedius szerint a nemzet büszke Kisfaludyra,

¹ Dessewffy indítványára ezóta az egyes osztályok nem czímük szerint sorolták elő a jutalomra érdemes munkákat, hanem megokolva.

mert a közelmúlt, Vörösmartyra, mert a jelen dísze. Kisfaludy múzsája azonban inkább nemzeti szellemű Vörösmartyénál és több műve a külföldön is elterjedt, itthon pedig műveit majd minden asztalon feltalálni, azonkívül a szépnemre nagyobb hatással volt Vörösmartynál, azért a régebben viruló, de még most is eléggé zöldelő őszebb költőnek nyujtják a koszorút, a melyet az ifjú költő, a ki előtt még a jövődő áll, szintén odaítélne neki.

Mint látható, a bizottság négy tagja Vörösmarty, három Kisfaludy mellett döntött s így a bizottság Vörösmartyt ajánlotta a jutalomra, mert a költészet különmemű fajait művelte és nem untató, költeményei belső alkatra példák lehetnek, lélekfestése, képei, phantasiája kiváló, verselése tökéletes, nyelve hibátlan és tiszta, Kisfaludyt pedig dicséretre méltatta.

A nagygyűlés nemcsak e jelentést, hanem a bizottság tagjainak egyes véleményét is felolvastatta és az okokat megkülső tekinteteket figyelembe véve úgy határozott (35 p.), hogy a jutalom egyformán illeti meg mind a két költőt, azért az igazgatótanácsnak ajánlotta a jutalom kettéosztását, a mit ez elfogadott s a 200 aranyas jutalmat a két költő között tényleg meg is osztotta. A közönség elé és az Évkönyvekbe kerülő jelentésben megállapítja a titoknok az Akadémia nevében, hogy Kisfaludy újabb regéiben felébreszti mindazon érzéseket, amelyeket az előbbieket az irodalom egy kevésbé szerencsés időszakában gerjesztettek. A költő „más korba ragadva elevenen rajzolja azt és embereit, érzelmei festésével melegít, képeivel elbájol, technikája teljesen egyéni és általában kedvelt, nyelve pedig nemesen népszerű“.

Ha mai szemmel tekintjük a jutalom kérdését, nem lehet kétség: Vörösmarty lyrai és epikai költeményei sokkal értékeesebbek Kisfaludy jutalmazott regéinél. Igaza volt Schedelnek, a ki a bizottság jelentését fogalmazta s a kinek a Kisfaludyellenesek közt a legélesebb volt a véleménye. Schedel egyébként külön művével tanúságot tett arról, hogy jól ismerte és méltányolta Vörösmarty költészetét.

Midőn azonban később a régebbi kor vitájában kell véleményt mondani, bele kell illeszkedni abba a korba. Még Dessewffy is elismerte, hogy Kisfaludy inkább a mult költője, a kinek nagy az olvasóközönsége különösen a magyar nők között. Nem volt büszkélkedés Kisfaludy részéről az, midőn Döbrentének azt írta, hogy 1834-ben a nők hiányát érezték annak, hogy a közgyűlésen nem olvastak fel tőle regét.

Kisfaludy a XIX. század első három tizedének költője, a ki Himfyjével és regéivel mély hatással volt a magyar családokra. S e közönség hálás volt. Igen jellemzően fejezi ki a hatást Dessewffy 1826 február 25-iki levelében, a midőn így

szól: „Bátran nyughatik a Tettes Ur borostyánain, mert a kinek versei annyi sziveket megillettek, azt koszorúi levelein való nyugodalmas fektében még a kígyók sem merik bántani“.

Az idősebbek Kisfaludy költészetén nevelődve hálásak voltak kedvelt költőjük iránt és nem engedték, hogy a sürgetően előtérbe nyomuló fiatalabbak egészen háttérbe szorítsák azt a költőt, a ki annyi érdemet szerzett magának a nemzeti költészet felvirágzása körül. S ezt Kisfaludy meg is érdemelte, mert igaz az, a mint 1835 augusztus 5-én Döbrenteinek írja, hogy a midőn ő írni kezdett, „nemcsak jutalomról nem lehetett még szó, hanem elvéimnek költségeimen kinyomtatattása még utolsó falatomat is elragadta volna, ha egyedül abból kell vala élnem“.

A fiatalabbaknak az igazság tudata adott erőt a harcra, az idősebbeknek a méltányosság és a multban szerzett érdem. Ily két pártot tényleg meg lehet különböztetni az akkori Akadémiában: az egyiknek mozgatója Döbrentei s köréje sorakoznak a puristák vagy orthologusok, a másiké Vörösmarty Bajzával és Schedellel, az irodalom akkori triászja, a kik sok tekintetben gr. Széchenyire támaszkodtak és a neologia hívei voltak. E két párt felett állott a kellő tárgyilagossággal Teleki József, az élnök. Az ő tekintélye, higgadtsága és pártatlansága simitgatta el köztük a nyílt ellentétet.

Döbrentei fellépésében lehetett gőg, pöffeszkedés, az ifjabbak lenézése, a mint ilyet még Széchenyi is feljegyez róla, a ki eleinte felkarolta és titoknökká tette, s ez a jellemvonás magyarázza meg a fiatalabbaknak ellene intézett erős és haragos támadását.

Az 1830-iki *Conversations-Lexikoni* per, Bajzának ismert támadása Döbrentei, majd a vitába avatkozó Dessewffy ellen élénk világot vet arra, hogy az ifjabbak igyekeztek visszaszorítani az öregebbeket.

Kisfaludy Döbrentei pártján volt. Minő baráti összeköttetésben voltak, mutatja levelezésük és Kisfaludy *Döbrönte* című regéje, a melyről már eleve úgy nyilatkozott Döbrentei, hogy szeretné, ha elnyerné írója előbbi érdemei miatt is a nagyjutalmat.

Az öregebbek azonban nemcsak azért pártfogolták Kisfaludyt, mert velük egy nézetben volt. Nem. Ők Kisfaludy modorát és érdemét sokkal mélyebben érezték az átélt korral, sem hogy az ifjabbak előretörtetését képesek lettek volna úgy méltányolni, mint azt ezek mai szemmel nézve megérdemelték. Dessewffy már említett 1826-iki levelében is úgy nyilatkozott Kisfaludyról, mint 1834-ben: elismeri Vörösmarty jelességeit, de élénk benne a Kisfaludy művei által okozott akkori öröm, a midőn Vörösmarty még gyermek volt. Ki van zárva, hogy

személyi elfogultság vezette volna ítéletében, ilyen maradt véleménye mindvégig.

Az 1834-iki jutalom kérdése a két párt közötti ellentétet fokozta s a nézeteltérés nem símult el az Akadémiában, mind a két rész folytatta a korabeli folyóiratokban.

Horvát István, a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztője, Kisfaludy költészetének tisztelője, rögtön a nagygyűlés után folyóiratának decemberi számában (*A nagyjutalom felosztása*, 123. l.) szavá tette az Akadémiának azt a határozatát, hogy a jutalmat kettéosztotta s ezt éppen avval a költővel tette meg, a ki műveltségünkre nézve új időszakot alkotott. Ismert véleményének kifejezést adott Dessewffy is a *Felsőmagyarországi Minerva* 1835. évfolyamában (I. 173. l.). Álnév alatt Schedel válaszolt e két felszólalásra a *Kritikai Lapok* 1836. évfolyamában: Horvátnak — e — jegy alatt *A Magy. Tud. Tarsaság és Horvát István*, Dessewfynek *Békeffy* név alatt *Az 1833. nagyjutalom felosztása* stb. czímen.

Horvátnak válaszolva kétségtelenül igaza van Schedelnek, a midőn Vörösmarty mellett tör lándzsát, de igazsága mellett bizonyára kiméletlennek tartja mindenki azt a nyilatkozatát, hogy „a jutalmat az év legjobbjának kell kiadni s ha gyermeke volna, annak kellene adni s nem az elagott, erővesztett epochacsinálóknak“.

Dessewfynek válaszolva hangsúlyozza, hogy az alaprajz megengedi a jutalom kettéosztását. Majd párhuzamot vonva a két költő között kimutatja, hogy Vörösmarty sokkal nagyobb költő s vele szemben Kisfaludy egyébként jeles dalaiban szűk határok között mozog, regéinek és énekeinek anyaga jó ugyan, de hasonló ahhoz az erdőhöz, a melynek elrendezése nem árul el művészi ízlést; szóval „Kisfaludy kedves műzsácskája különbözik a Vörösmarty nagyszerű Jupiter-istenétől“.

A bírálatokban előforduló sok helyt kiméletlen összehasonlítás fájtt Kisfaludynak, a ki — mint Ságynak írja (1837. III. 2.) — „Bajzának öklelő szarvát“ látta s őt hitte a bírálatok szerzőjének. Kisfaludy egyébként Vörösmartyban, Bajzában és Schedelben a neologismus pártfeleit is látta s e nézetet valókra e korban már némi elfogultsággal tekintett. Horvát Endréhez 1833 január. 8-án intézett levele bizonyítja, hogy előre megérezte a reáháramló kellemetlenséget és sajnálta, hogy munkái egyidőben jelentek meg Vörösmartyéival. Mint látjuk, az idő igazolta sejtését.

Az 1834-iki nagygyűlésen ugyan gyengélkedése miatt nem vett részt, de már elkedvetlenedett. A lemondás gondolata kísérti már 1833-ban és ennek kifejezést is ad. Midőn ebben az évben a titoknok a tagokat életrajzi adataik és munkásságuk bejelentésére szólí-

totta fel, Kisfaludy (ápr. 20.) részletes jelentéssel számol be, de kifejezi, hogy ha az Akadémia nem volna munkásságával megelégedve s inkább kívánná, „hogy verébként tenyésző fordításokkal és köböllel mérhető mindenféle gyűjteményekkel“ vegyen részt a munkában, inkább visszalép. Nem tartotta magát tudós literaturnak s érezte, hogy társai szemében „tövis volt“. mert mint fizetéses tag nem akart kiszabott munkát vállalni. A lemondás gondolata állandó ez óta s csak barátainak marasztalására halasztotta el, 1834 után pedig azért, nehogy azt higgyék, hogy a jutalom kettéosztása miatt neheztel. 1835-ben azonban végleg megérlelődött benne a szándék s július 29-iki levelével Teleki Józsefnél, családi és gazdasági okokra hivatkozva, rendes tagságáról lemondott. 1837-ben Juranics kanonokhoz intézett levelében kifejezi azonban, hogy ezenfelül a társaságnak neki nem tetsző „állása és dolgainak folyamatja“ miatt mondott le.

A nagygyűlés (1835 július 29.) sajnálkozását fejezte ki „jeles tagjának“ kilépésén (35 p.) s megtette ezt az igazgatótanács is.

Barátjai (Czech János, Perger János, Döbrentei Gábor) még az 1835-iki nagygyűlésen tiszteleti tagnak ajánlották s meg is választották, úgy hogy ugyanakkor, midőn Teleki rendes tagságáról való lemondása fölött a társaság „mély sajnálatát“ fejezte ki, értesíthette tiszteleti taggá való megválasztatásáról, „melylyel a rendes tagsági köteleességek, miknek nem felelhet mindenkor, öszvekötvé nincsenek s így kívánt függetlenségében lehet“.

Kisfaludy a megtiszteltetést elfogadta, de azért többé nem jelent meg semmiféle ülésen, nem küldött többé semmiféle munkát.

Még csak egyszer kerül érintkezésbe a társasággal, a midőn 1837-ben Schedel titoknak a névkönyv számára munkássága adatait kérte. Nem szívesen vette e felszólítást, ebben is célzatosságot láthatott, mert megírván életrajzi és munkásságának adatait, kijelenti, hogy ha tetteleges munkásságot kívánnak tőle, a tiszteleti tagságról is lemond, mert valamint a társaság keletkezése előtt hazája iránti buzgalomból mindent megtett a nélkül, hogy más jutalomra tarthatott volna számot, mint „nagyszájú recensensek rágalmára“, úgy elkövet most is mindent, a mit csak lehet, de kiszabott munkára nem vállalkozik.

Halálát az 1844 november 18-iki közgyűlésen Schedel titoknak jelentette be, gyászbeszédet olvasva fel (262 p.). 1845-ben az Akadémia elhatározta (46 p.), hogy arczképe az *Évkönyvek* VIII. kötete elé kerüljön s ugyanide Schedelnek róla tartott emlékbeszéde is. Ez 1846-ban tényleg megtörtént.

Itt következnek Kisfaludy Sándornak akadémiai működésére vonatkozó kiadatlan iratai.

I.

A Magyar Tudós Társaság felállításában és megalapításában Méltóságos Széki Gróf Teleky József, Cs. K. Kamarás Ur Ő Nagyságának előlülése alatt munkálkodó Küldöttségnek meghagyásából a' fenn említett Társaságot fundáló és adakozósaikkal felsegítő Urak által tett ajánlásoknak Feljegyzését és az ajánlott Summáknak mind mennyiségére, mind minémiségére nézve előfordúlható Észrevételek.

Az ajánlott Summáknak mennyisége:

	Ezüst pénzben
A Nádor Ő Cs. Kir. Főherczegsége	10000 f.
Gróf Széchényi István	60000 „
M. Vay Ábrahám	8000 „
Gróf Andrásy György	10000 „
— Károlyi György	40000 „
— Battyányi János	10000 „
— Eszterházy Mihály	10000 „
— Ifjabb Eszterházy Károly	10000 „
— Széchényi Pál	10000 „
Herczeg Battyányi Fülöp	50000 „
Néhai Sándor István Úr hagyománya	10000 „
Gróf Teleky József Testvéreivel együtt.	5000 „
— Keglevics János	6000 „
— Uzirák Antal	3000 „
Püspök Kopácsi József Úr	2000 „
Báró Zay Károly	2000 „
Jankovics Miklós Úr	2000 „
Justh Gábor Úr	1000 „
Inkey Imre Úr	1000 „
Pápay Sámuel Úr	1000 „
Báró Mandel Károly	1000 „
Báró Szepesy István Úr	200 „
A' Tőkepénznek Summája	252200 f.
Gróf Idösb Pálffy Ferencz ajánlott Esztendőnként.	400 „

Észrevételek.

1. Ezen Summából a' tőkepénzt az ajánló Urak többnyire mind magoknál tartják és csak az Esztendőnként járandó kamatokat fordítottják a' Tudós Társaságnak fenntartására.
2. Báró Zay Károly az ajánlott 2000 f és Báró Mandel Károly az ajánlott 1000 forintokat, mikor kívántatik, mindgyárt leteszik.

3. Szepesi Szabó István az ajánlott 200 forintokat letette.
4. A Nádor Ó Cs. Kir. Főherczegségének ajánlásáról szöllő Oklevelet az Alulírottak az Országgyűlésnek napkönyvében nem találván, az ajánlás mineműségéről nem felelhetnek.
5. Ha a néhai Sándor István úr által ajánlott 10000 ftól, az ajánló Úrnak halálától fogva eddig jártt kamatok is ezen Intézetre fordíthatók-e, vagy nem? — Az alulírottak erre nem felelhetnek.

Az ajánlásoknak mineműsége.

1. Gróf Teleky Józsefnek és Testvéreinek Adományától járandó 300 f kamat különösen és egyedül a' Tudós Társaság' rendes Tagjaiból választandó Könyvtár Örzőt illeti.
2. Gróf Festetics László az általa ajánlott 10000 fnak kamattját a' Tudós Társaság' azon rendes Tagjának fizetésére fordíttatni rendelé, a' ki az Angol, Francia, Német s egyéb Európai Nemzeteknek a' hadi Tudományokról szöllő érdemes munkájjikat Magyarra fordíttani fogja, s ezen tagnak kinevezésében a' befolyást magának és Örökösseinek fenn tartya.
3. Herezeg Batthányi Filepp ezen Intézetre, mely csupán a' Magyar Nyelv' Culturáját tárgyozza, csak 40000 f rendel. 10000 fkat a' nyelvterjesztő Intézetre ajánl.
4. Gróf Keglevics János az ajánlott 6000 fból csak 4000 fkat kíván ezen intézetre fordíttatni; 2000 fkat a' nyelv terjesztő Intézetre szánt.
5. Kopácsi József Veszprémi Püspök az ajánlott 2000 fkból 1000 fkat a' nyelvmívelésre, 1000 fkat pedig a' nyelvterjesztésre adott.
6. Gróf Cziráky Antal az ajánlott 3000 fkat nem megkülönböztetve, de mégis meghatározatlanul a' nyelvmívelésre s egyszersmind nyelvterjesztésre rendeli.
7. Jankovich Miklós Úr az ajánlott 2000 fból 1000 fkat a' nyelvterjesztésre adott.

Következés.

A' fellyebb elszámlált Tőkepénzek közül tehát leszámláltatnak a' következő ajánlások, melyek vagy egyenesen a' nyelv mívelésre, vagy egészen más célra fordíttatni rendeltettek, úgy mint:

1. Gróf Telekyek ajánlása a' könyvtár Örzőjét illeti	5000 f.
2. G. Festetics László ajánlása csupán a' Mathezist	10000 „
3. Herczeg Batthyányi Filepp a' nyelvtérjesztésre kü- lön rendel	10000 „
4. G. Keglevics János hasonlóképpen	2000 „
5. Veszprémi Püspök Kopácsi József Úr hasonló- képpen	1000 „
6. Jankovics Miklós Úr hasonlóképpen	1000 „
Summa	29000 f.

Ezen summa levonattatván a túl kitett 252000 fból
marad, egyedül a Tudós társaságnak felállítá-
sára fordítható tőkepenz 223200 f.

Ezen tőkepenznek kamattya tézzen 13392 f.

Ehhez járul G. Pálffy Ferencnek esztendőnként
járandó 400 f.-ja

Marad tehát összeséggel 13792 f.
jövedelem.

Ezen Summanak egy hatod része 2298 f. 40 xr.
a' Fundátor Uraknak rendelése szerint a'
tőkepenzhez tétetvén, marad egy esztendei
jövedelem 11493 f 20 xr.

Minthogy azonban mind a' Gróf Telekyek által ajánlott
5000 fnak 300 f kamattya, mind a' Gróf Festetics László által
a' Mathezis osztályra rendelt 10000 fnak 600 f kamattya mégis
a' Tudós társaság két rendes tagjának fizetésére fordíthatatók,
és meghatározva két külön tagot illetvén, hatod részben csorbu-
lást sem szenvedhetnek, tehát ezen, összeséggel 900 fkat is a'
Tudós Társaság' esztendei jövedelméhez lehet számlálni; és e
szerint az előbb kitett s hatod részben már megfogyott Summá-
hoz, az az 11493 f 20 xr
járulván még 900 f

a' Tudós Társaságnak esztendőnként mái
naptól fogva járandó bizonyos jövedelme tesz 12393 f 20 xr.
Pesten Mart 24 kén 1828.

Kisfaludy Sándor.

A Széchenyi-múzeumban levő eredeti fogalmazvány után. Ez
iratot Kisfaludy lemásoltatta. (Némi csekély és lényegtelen változás
van a másolatban.) Márczius 27-ről keltezve aláírta Vitkovics Mihály-
lyal együtt. Ez a példány a főttkári iratok közt van az *Alkotó kül-
döttség* iratai közt.

II.

Válasz a' M. T. T.' dolgában.

A' Tek. Társaságnak kívánságát, hogy Zala Egerszegen kijött, vagy megjelenendő könyvek' Czimét a' Tek. Társasággal közöllyem, vagy a' könyveket meg is küldgyem, örömmel telyesíttem, mihelyt a' kívánt lehetőség engedi; de ez még fél század múlva is alig fog megtörténhetni; minthogy nemcsak Z. E-n, hanem egész Zala Vármegyében sincsen egy nyomtató műhely is. A' N. Vármegye maga is kénytelen nyomtattatásait Szombathelyen vagy másutt végre vitetni, a' hol lehet. Könyvkötő is csak egy van a' Vármegyében, tudtommal Keszthelyen. — Csak a' késő Onokák fogják azt megérni, hogy Z. V-ben könyvnyomtató Intézet támadhasson és diszlésre vergődhessen. Szíves tisztelettel vagyok

Sümeghen Mart. 22 kén 1831.

Kisfaludy Sándor.

(Kivül: Sümeghről A' M. T. Társaságnak Pesten.)

Eredeti kézirat az Akadémia főtitkári iratai közt 1831. év 61. sz.

III.

A' magyar Tudós Társaság' dolgában.

Örömmel vonom vissza hibás jelentésemet, melyet a' Tek. Társaságnak azon kérdésére tettem: van-e, és hol Zala Vármegyében Typographia? —

Mert (a' mit csak most tudtam meg) N. Zala Vármegye elúnván a' távollevő Nyomtató műhelyek után való járást, és károsnak találván az általa okozott gyakor elkésést, néhány esztendőök előtt a' Veszprémi könyvnyomtató Intézet Tulajdonossával abban egygyezett-meg, hogy Zala Egerszegen egy fiók műhelyt állítson, mellyben a' N. Vármegyének kihirdetendő Végzése haladék nélkül kinyomtathassanak. A' mi nem csekély fizetés mellett meg is történt és folyamatban vagon. — Könyv eddig ott még egy sem nyomtattatott. Azonban utóbb ez is megtörténhetik. —

Örömmel jelentem azt is, hogy fáradszematlan buzdíttásaim után csak-ugyan nem maradt szándék, hanem valósággá lön Füreden a' nemzeti Magyar Játékszin; melly, több N. Vármegyékhez tett folyamodásim után mintegy 5000 váltó forintokra menő fundusra tehetvén szert, most főügyeléselem és kormányom

alatt, és valóban temérdek fáradságom, idő-veszteségem és kellemtelen vesződségeim mellett, ha egészen nem is, annyira még is elkészül, hogy Július 1-ső napján meg fog még ezen esztendőben nyitvatni. —

Ezen hazafiúi Intézetnek támadását és végre hajtását utóbb talán nyomtatásban fogom a' Hazával közleni, azon okból, hogy a' Hazának más részeiben is illy nemzeti Intézeteknek állítására buzdíttassanak a' Hazafiak. Ha a' T. Társaság érdemesnek tartja, ezen czélnak elérése végett tett, és szerencsével jutalmazott Recursusomat, melly több N. Vármegyékben felolvastatott, Levéltárába felvenni, tehát utóbb azt meg fogom küldhetni.

Ezen hazafiúi Intézetnek végrehajtására hazafiúi érzésem fáradhatatlan törekvésem mellett, még a' következő okokból is vállalkoztam :

1° Mert az adakozó Hazafiak csak azon feltétel alatt ajánlották segedelmeiket, ha az Intézetnek elrendelését, kormánytát, 's végre hajtását magamra vállalom én, kihez e' részről legtöbb bizodalmok volna ;

2° A' felállott Tudós Társaságnak czéllya a' nemzeti nyelvnek, nemzetiségnek, tudományoknak, szóval a nemzeti Culturának előmozdítása, és terjesztése. Mind ezek a' nemzeti Játékszinnek tagadhatatlan módgyai és eszközei. Midőn, mint Tagja a' T. T. Társaságnak, egy illy Intézetet, valóban sok nehézségeknek és akadályoknak meggyőzése után, illy rövid időben felállítottok, nemcsak hivatalbéli kötelességemet gondolom tellyesíteni, hanem a' Tek. Társaságnak mindgyárt felállása után, egy kis érdemet is szerezni a' Nemzet előtt.

Ezt nem hiú dicsekedésből hozom elő, hanem azért, hogy midőn a' Méltóságos Előlülök, és a T. Társaság engem a' száraz foglalatosságoktól feloldozni méltóztatott, lássa, hogy a' Társaságnak így fontosabb hivatalbéli kötelességét tellyesíttem, 's nagyobb hatással 's több haszonnal munkálok a' Nemzetre és Nemzetiségre, mint egy két könyvnek kivonása, vagy más efféle által. Valóban örvendenék részemről, ha a' T. Társaság, megemlékezvén minden Tagjának Geniussával és természetével, minden egygyiknek ahhoz alkalmaztatott munkát osztana.

Örömmel jelentem azt is : hogy ezen hónap' 25 kén, Kis Czelben (a' közép ponton) N. Zala, Vass, Soprony, Győr és Veszprém Vármegyék kiküldöttségeinek egy Gyűlése fog tartatni, mellynek hazafiúi tárgya a' színjátéknak, színművészségnek előmozdítása, 's felsegélése leszen a' Dunán-túli vidékben.

N. Zala Vármegye' részéről én is ki vagyok küldve.

A' Füreden épülő Játékszinnek hossza 10 öl, széle 6 öl.

Foglallya magában a' Játékszint, és 3 szobát, és egy konyhát a' Társaság számára.

Közli a' T. Társaságnak

Sümeghen Május 14 kén 1831

alázatos szolgája

Kisfaludy Sándor.

Eredeti kézirat az Akadémia főttkári iratai közt. 1824—1830. évi iratok 14. sz.

IV.

Méltóságos Gróf Elülülő!

Közelgetvén üléseinknek vége, lehetetlen egy bús érzést elhallgatnom, mellyet, meg vagyok arról győződve, minden Tagtársaim velem megosztanak, — azon bús érzést, melly azon lehetőségtől tart, hogy ezen alig támadott, 's életbe csak most hozott Társaság Méltóságodat, szeretett, és tisztelt Elülülőjét elveszthetné. — Méltóságod ezen százados nemzeti kívánságot tellyesíteni, ezen hazafiúi Intézetet állapítani és lelkesíteni segítetté, — Méltóságod ezen külömbféle sorsból, Rendből, természetből, tehetségből szerződött Egygyesületet egyenes lelkűségével, türelmes szelidségével, és mély bölcseségével úgy kormányozza, hogy Méltóságodat ezen Test' éltető lelkének éreznünk, gondolnunk, és tartanunk, erős meggyőződésünk, és az egész Nemzet előtt nyilvános vallásunk.

Ha az érdemet és lelki tehetséget becsülő Király, Méltóságodat magasabb hatáskörbe emelvén, ezen Társaságot Méltóságod' bölcs kormányától egészen megfosztotta; akkor rajtunk olly veszélyes seb ejtetett, mellynek megorvoslására mindent el kell követnünk, a' mit czélerányosnak, és jónak, sikeresnek, fogatosnak gondolunk.

Ennél fogva először azért könyörgök Méltóságodnak: méltóztassék igaz szeretetünkről és tiszteletünkről meggyőzzettni, valamint arról is, hogy Méltóságod ezen Testnek éltetésére, ezen Intézetnek kormányára elmellőzhetetlenül szükséges, — és ezen meggyőződésnél fogva, ezen olly dicsón, olly bölcsen és a' Jövendőre olly szép nemzeti reményekkel biztató Kormánynak további viselésére magát eltökélleni. — Igaz, hogy ez Méltóságodnak helyzetében, hivatalában terhes tiszte; de a Haza- és Nemzetszeretet, a' nagy lelki erő, az erős tökélet sokat győz, — és Méltóságodat illy ritka tulajdonokkal áldott Hazafinak esmerjük. — Ha Méltóságod a' heti Üléseknek jegyzőkönyveit csak tudományülveendő is, és csak a' nagy Gyűlésekben vezeti a' Kormányt sze-

mélyesen, már szerencsés a' Társaság addig, míg a' Sors Méltóságodat nekünk ismét egészen viszsza adandya. —

Másodszor: engedgye meg Méltóságod, hogy a' Társaság ezen Üléséből akár az Igazgató Tanácsot, akár ez által Ö Császári Királyi Főhercezségét, a' Pártfogót megkérje arra, hogy Királyunk Ö Felségénél közbenjárása és hathatós eszközlése által Méltóságodat ezen Intézetnek kormányzékén tovább is megtartani igyekezni méltóztassék.

A' nagy Hazafi minden áldozatra elszánnya magát. A' tethető lélek-erő minden terhes munkával megküzd. — Reméllyük, hogy Méltóságod ezen szeretet' 's tiszteletből induló lépésünket, nem csak a' Társaság' forró kívánságának, hanem a' nemzeti közjónak tekintetéből is gátolni nem fogja.

Eredeti kézirat az Akadémia főttkári iratai közt. 1832. év 209. sz. Vonatkozik a III. nagygyűlés 122. pontjára. Felolvastatott az 1832. évi szeptember 7-iki nagygyűlésen.

V.

Kívül: Főtisztelendő Horváth Endre Úrnak, Pázmándi Plébánosnak, a' Magyar Tudós Társaság Rendes Tagjának tisztelettel Győr/Szent Márton.

Sümegh Január 8 kán 1833.

Kedves Barátom!

Kisebb Költeményeidet vettem. Fogadd szép ajándékodért szíves köszönetemet. Ezek ugyan, már többnyire esméretesek voltak előttem; de örülök, hogy egy kötetben birhatom most azokat. — Képedről nem mondhatom, hogy jól van találva: hibáznak ajkaid körül azon vonások, melyek poétai Karakterednek megkülönböztető tulajdonit jegyezni sejtetnek.

Wigandnak én is általengedtem annyira mennyire megigazitott Himfymnek, és újabb Regéimnek kinyomtattatását; úgy hallom, hogy már ki is jöttek, de még magamnak sem adott belőle egy nyomtatványt is. Kevés discretio van a' magyar-német Könyvárosokban. Ha tudtam volna, hogy Kölceynek és Vörösmartynak munkáji is ebben az esztendőben nyomtattnak, hát én az enyimekét halasztottam volna: mert már előre látom, milly Kabalákat fog a' Neologizmus és protestantizmus ellenem forralni. Ha Csongor és Tünde Árpáddal bátorkodott mérkezni, hát a' részrehajlás végtére minden Zwingli--Burgowat is elejbe tesz Himfymnek.

Juranics Püspököt minden alkalommal kérem és sürgetem, hogy a Győri Káptalannak, sőt magának is dicsőségére iparkodgyék, Téged Kanonoknak kineveztetni. Ő igen nagy hajlandósággal volt erántam, különösen tavaly; és Fűreden meg is ígérte, hogy mindent el fog éretted követni. Most már Te is sürgesd Őtet. Úgy látszik, hogy jóakaród. Örülök, hogy lábaid meggyógyultak.

Én annyi házi bajokkal, gondokkal küszködöm, hogy literatúrával foglalatoskodnom tellyes lehetetlenség.

Egyéberánt szerencsés új esztendő, erőt, kedvet, és boldogságot kívánván, öllelek és magamat szíves barátságodba ajánlván, vagyok

Kedves Barátom

tisztelő barátod

K. S.

Guzmicsot és Czuczort, Szedert tiszteld nevemmel. Kívánám, hogy Guzmics a' Bakony gyomrából Tihanyba tetetnék által, Fűrednek nagyobb virágzására, és az egész közönségnek örömére.

Eredeti levél az Akadémia levéltárában Döbrentei levelezése között.

VI.

Három kérdés A' Philologiai Osztály' részéről.

1.

Minthogy az új magyar szavak által, az avatlanok között zavart, s ennél fogva homályos, kétes, sőt néha ellenkező értelmet okoztatni tapasztalnak, úgy hogy néha a' N. Vármegyék' Jegyzőkönyvekben is, az értelem' meghatározottságára nézve, gyakor tévedések fordultak elő; — czélszerűnek vélném, hogy az új magyar szavakból egy bizonyos szám, nevezetesen azok, melyekre nézve a' tudományos világban és kormány-nyelvben nagyobb szükségét találunk, hanyattassanak-rostáltassanak meg azon okoknál fogva: 1. Ha ez, vagy amaz új szó jobb-e a' réginél? — 2. Ha egészen új a' szó, megegygyez-e az a nyelv' természetével? — 3. Kijelenti-e tökéletesen azt, mit jelenteni kell? —

Ezen szó-meghányásnak azon hasznos következése lehet 1. Hogy a' Puristák öszvebarátkoznak némelly szerencsésen talált új szavakkal, 2. Hogy a' mértékletes, józan újítottók' helybenhagyása sok jó új szónak örök létet szerzend. 3. Hogy a' túlságos újítottók a' hanyathomlok újítás' dühét talán mértékleni fogják.

2.

Szükséges-e azon eddig mindenre, s néha felesleg is használt *való* szót a' magyar nyelvből, mint sokak törekednek, egészen kiküszöbölni? — vagy csak ott, hol ezen szó más szóragasztás, vagy hajlás által a nyelv' sérelme nélkül elmellőzethetik?

3.

Ha megegygyez-e? és mennyire egygyez-meg a' Magyar nyelv' természetével azon, a' *való* szónak elmellőzése' okáért divatozni kezdő, de a' nagyobb rész által, mint látszik, kárhozottatott szállásmód; p. o. *Lovakróli könyv.* — *Szép ajakbóli hangzat.* — *Ezen tárgy felőli értekezés. Só nélküli eledel. Távolróli sejtés. Veleml beszéde,* 'stöbb efféle.

Eredeti kézirat az Akadémia főtitkári iratai közt. 1834. év 18. sz. Vonatkozik az V. nagygyűlés 26 b. pontjára.

VII.

Főtisztelendő Kanonok Úr, különösen tisztelt Hazámfia és Barátom!

Vettem Főtiszt. Úrnak Kelemen kanonok Úr által hozzám utasított igen betses úri levelét a hozzá mellyékelt 200 p. fkal együtt. Ha valaha életemben meglepett valami, a' mi velem vagy reám nézve, vagy tetteimre, írásimra hivatkozólag történt, hát Főtisztelendő Úrnak azon igaz Hazafiúi szivéből buzgó mély érzelme, magyar Nemes Lelkének azon nemzeti fényt és dicsőséget sugározatni és éltetni kívánó s tettekkel erősítő biztosító hazafiúi buzgalma volt az, mellynél fogvást Főtiszt. Úrnak jó szíve nemzetiségünket és nyelvünket minden időben mindenütt, minden mód és eszköz által terjeszteni és emelni vágyó Hazafiságomat figyelme, nem csak üres szóval, nemcsak pusztá helyesléssel, hanem valóságos segedelemmel is méltatni, jó és nagyszívű volt.

Úgy van, Főtiszt. Úr: most mult Május Holnapban a B. Füredi színházban szedett pénzokról és költségekről M. Zala vármegyének szoros számot adván, az sült ki, hogy 1830-ban vállalkozván ezen nemzeti színművészeti Intézetnek felállítására, én le számlálván hét esztendei gondomat, aggodalmamat, fáradságomat, idővesztésemet és egészségem veszélyeztetését, én magam személyessen közel ezer pengő forinttal járultam ezen most már

közönségesen kedvelt, ditsóított sótt bámult intézetnek felállításhoz és alapításához: Hogyan s mikép? azt el beszéllenem hosszú volna. Ezt minden Fűredet meg forduló magyar tudgya, ditsóitti, hirdeti. De Főtiszt. Úr azon egyetlen egy Hazafi, ki szép áldozatyaival enyhíti erőmön föllül tett áldozatimat, melyekre engem mondhatom vak buzgó Hazafiságom ragadott, hogy példát mutassak. Vegye F. T. Úr szíves Hazafiúi köszönetemet, és hálámat szép segedelméért! — én ezt azon nagy Hátra maradásoknak vagy hiányoknak pótlására fogom fordítani, a melyeket a már ugy is megeröltetett magaméből kellett volna tennem. Engedgye meg T. Úr, hogyha most nyomban nem is, idővel én is viszontagolhassam Főtisztelendő Úrnak mind irántam, mind az általam alapított nemzeti intézet iránt tettleg bebizonyított hazafiúi részvétét. Engedgye Isten! hogy Fő T. Úr sok évekig élhessen szegény Hazánknak, és nemzetünknek, mely számos fiokat táplál ugyan; kik fenn hangon szollanak, javalnak busulnak, ditsérnek, gyaláznak; de ön magok vagy semmit vagy csak keveset tesznek, és a szegény magát és javait fel áldozó munkálkodó halála után számára állítandó emlékoszloppal ketsegettik, mint engem is Fűreden. Hogy a M. T. Társaságról lemondtam; ezt részszerint elszórtt gazdaságomnak engem is el foglaló gondgyai, részszerint a Társaságnak nekem nem tetsző állása s dolgainak folyamattya okozák.

Külföldi barátunknak és hitvesének jó egészségeken szívemből örvendek, méltóztassék nekik szíves üdvözlésemet jelenteni. Vajha Barátunk magára vállalná, az erőszakos új szavakat meg rostálni, véleményét közzé tenni: nyelvünk természete szerint melyek elfogadhatók? melyek elvetendők? az ő széles tudományától legtöbbet lehetne a nyelv ügyében várni. Én úgy hiszem, hogy a nemzetnek józanabb és bölcsebb része az ó és új nyelv között egy közép úton fog járni és ebből egy reformált ó és gazzából kirotáltt új fog alakulni. De annak, ki ezt végre hajtsa, nagy tekéntettel bíró Philologusnak, Grammatikusnak kellene lennie. Ezen fel adásra Barátunk tudna legjobban megfelelni. — Egyéberánt szívemből ölelvén F. T. Urat, magamat tapasztaltt szíves Barátságába ajánlom és buzgó tisztelettel vagyok Főtisztelendő Úrnak

Sümeghen Július 31 én 1837

alázatos szolgálja

Kisfaludy Sándor.

Juranics levelei Bacsányihoz. (Magy. Irod. Levelezés 4° 152. sz.)
Az 1837 szept. 13-án kelt levélben volt a fönti, Juranics kanonokhoz intézett levele.

A königsbergi töredék felfedezéséhez.

Közli: *Heinlein István.*

A königsbergi töredéket hasonmásban Toldy Ferencz mutatta be 1863 július 13-ikán a M. T. Akadémiának egy előadás keretében, mely nyomtatásban nem jelent meg. Legrészletesebben ismertette azt a „Pester Lloyd“ 1863 július 15-iki száma, a mely a felfedezés történetét is röviden előadja és Pott meg Zacher nevét megemlíti. Zachernek, mint felfedezőnek nevéől Steffenhagen is megemlékezett abban a rövid ismertetésben, a mely tőle 1864-ben az „Altpreuussische Monatsschrift“ első kötetében megjelent. Minthogy ez a két ismertetés csakhamar feledésbe ment, Szily Kálmán, akkoriban a Magyar Tudományos Akadémia főtitkára, Schwenke königsbergi tanárhoz és könyvtárigazgatóhoz fordult, a kitől nyert felvilágosítások alapján írta meg 1894-ben az „Akadémiai Értesítő“-ben a felfedezés történetét. A M. Tud. Akadémia kéziratárában (Vegyes.Ívrét 7. sz.) találtam az itt közölt három levelet, a melyek ezt a történetet újabb adatokkal bővítve hitelesen bemutatják.

1.

Pott Frigyes Ágost levele Toldy Ferenczhez.

Hochgeehrter Herr Kollege!

Zu solcher Anrede giebt mir mit Ihrer gütigen Genehmigung der Umstand einiges Recht, dass die hochachtbare Ungarische Akademie, deren Secretär Sie sind, mich unter Ihre Mitglieder aufzunehmen vor einigen Jahren mir die Ehre erwies. Sie werden es demnach nicht nur verzeihen, sondern auch nicht ausser der Ordnung finden, wenn in Angelegenheiten jener gelehrten Körperschaft, oder besser: mit Bezug auf etwas, wofür sich vielleicht das eine oder andere Mitglied derselben interessiren möchte, gegenwärtige Zeilen an Ihre werthe Person gerichtet sind mit der Bitte, von diesen sowie von dem Eingeleghen den Ihnen am passendsten bedünkenden Gebrauch zu machen.

Es handelt sich nämlich um Folgendes: das hiemit erfolgende Gebet aus einem in der Königl. Bibliothek zu Königsberg Cod. Nr. 1194 wurde mir vor einigen Wochen durch den dortigen Oberbibliothekar Prof. Zacher zugesandt, um für Ermittlung der Sprache worin es abgefasst worden, und seines Inhaltes Sorge zu tragen. Dass die Sprache auf dem Zettel dem finnischen Charakter im Allgemeinen entspreche, schien mir nicht zweifelhaft. Ueber das Idiom im Besonderen war ich jedoch im Unklaren und wendete mich desshalb an meinen literarischen Freund und Genossen, Herrn Geh. Rath von der Gabelentz in Altenburg, welcher alsbald darin *Ungarisch* erkannte, wenn auch mit einer jetzt nicht mehr üblichen Schreibmethode. Auch hat er mir eine Uebersetzung mitgetheilt, worin jedoch einige ihm unverständliche Lücken zurückblieben. Für einen Nationalungarn, etwa Herrn Riedl, welcher auch mit der ältern Sprachform vertraut ist, dürfte aber die Ergänzung des von ihm Nichtverstandenen keine grosse Schwierigkeit haben.

Auf dem beiliegenden Zettel erhalten Sie nun eine *genau Abschrift* des mir von Herrn Zacher Mitgetheilten, der übrigens noch bemerkt: „Einem Kenner der Sprache würde die Schrift bequem und lesbar sein ohne Fehler. Ich jedoch mag vielleicht makes u mit n, e mit t verwechselt und wol noch andere Versehen begangen haben.“ Da der Ungarischen Sprachdenkmäler aus älterer Zeit nicht zu viele sind: mag der kleine Beitrag nicht ganz ohne Werth sein. Auf welchem Wege sich das Gebet nach dem Franziskaner Kloster in Wehlau verirrt habe, von wo es nach Königsberg gekommen, darüber habe ich keine Vermuthung.

Mit vieler Hochachtung Euer Hochwohlgeboren ergebenster

Aug. Friedr. Pott

Prof. der allgem. Sprachwiss.

Halle an der Saale, am 26. April 1863.

Ehhez mellékelve, Pott által lemásolva az alábbi közlés, melyet 1863 április 4-iki kelettel Zacher königsbergi tanártól kapott:

ug. scolanoc. wylac^{noc} kezdetuitul fugua. rohtonc | ez nem lev
wala. hug scuz lean fiot sciuhessen. | scuz segnec tukere. tistan
maradhassun. es nekunc | hyrunc benne ne leyessen. Tudyuc
latiuc^{eve} scuz lean | nac qui vleben tart chudaltus fiot. furistte
musia. | etety ymleti. ug hug ana sciluttet. de qui legen neky|
atia ozut nem tud^{hot} iuc. Ez oz ysten mynt^{eve} esmeriuc. | quit
sceplev nem illethet. mert ha ysten ev num uo | ou|na benne
bynuc lelhetheync. Amen.

N° 1194. cod. mbr. Bibl. Reg. et Univ. Regimont. sec. XIV. 4°. Auf dem vorderen Vorsetzblatte Schriftzüge der ersten Hälfte des 14. Jahrh. Die langen senkrechten Striche bezeichnen die Enden der (also 9) Zeilen.

Der Cod. von einer Hand des XIV. Jh. zierlich geschrieben enthält in Lat. Sprache :

1. Flores collecti ex libris patrum.

2. Liber Beatae Virginis editus per fratrem de ordine praedicatorum.

Das Vorsetzblatt mit diesem Theile der darauf stehenden Schrift wurde beim Einbinden des Cod. vernutzt und verschnitten, ist also aelter als der Cod.

Auf einem Papierblatt am Ende, von einer Hand des XV. Jahrh. :

Lieber iste datus est fribus minoribus antiqui conuentus welouiensis. (i. e. Franciskanerkloster in Wehlau.)

2.

Toldy felelete.

Hochverehrter Herr Collega,

Ihr freundliches Schreiben vom 26. v. M. hat mich nicht bloss wegen der hochwichtigen Mittheilung eines altungr. Sprachstückes, sondern in gleich grossem Maasse desshalb erfreut, dass es mich in unmittelbare briefliche Berührung mit einem Manne bringt, dem ich auf dem Felde der Sprachwissenschaft so Manches verdanke, und dem ich mich desshalb nicht bloss zu Dank verpflichtet fühle, sondern dessen Geist und Gemüth mich in gleichem Grade anzieht. Die Wirkung Ihres älteren amtlichen Schreibens an unsere Akademie klingt in mir fort, so oft mir Halle einfällt. Sollte ich die freundl. Stadt an der Saale, die ich 1857 zuletzt besuchte, noch einmal in diesem Leben sehen, mein erster Gang würde gewiss Pott aufsuchen.

Also das Fragment. Der Codex, dem es als Vorsetzblatt dient, mag dem XIV^{ten} Jhd^t angehören; und liesse sich die Gleichzeitigkeit des Einbandes behaupten, dürfte jenes Blatt wohl auch aelter seyn: welcher Zeit aber diese alte Schrift angehöre, waere aus der Graphik, und zwar aus dem Charakter der Schriftzüge, wie sie bei uns in den verschiedenen Jhdten sich gestalteten, genauer zu bestimmen. Was jedoch das Alter des Textes selbst betrifft, so bestimmen mich wesentliche Eigenthümlichkeiten der Orthographie und einige Sprachformen, die selbst in

diesen 9 Zeilen auffallen, denselben dem XI^{ten} Jhd^t zuzueignen, und unserem aeltesten Sprachdenkmal in zusammenhängender Rede, der kurzweg sogenannten alten Leichenrede als coaev oder subcoaev an die Seite zu stellen. Nachdem jedoch zwei drei Wörter nicht ganz richtig gelesen scheinen, und, wie ich behörte, die Graphik wenigstens für die Zeit der Abschrift (sollte diese dem Texte nicht gleichzeitig seyn) entscheidend ist, so wage ich eine vertrauensvolle Bitte!

Da ich es nicht wage zu hoffen, dass der Codex selbst, wenn auch nur auf ganz kurze Zeit, nach Pesth zu bekommen ist (obwohl ich schon so glücklich war Handschriften von Heidelberg, München, Leipzig, Wien zu erhalten): so waere es mir höchst wünschenswerth ein, durch *verstaendige Hand* gemachtes Facsimile zu erhalten, was es auch kosten möge; und zugleich die Bestimmung des Schreibmaterials. (Nota bene: in Ungarn ward Baumwollenpapiir schon am Anfang des XIV. Jahrhunderts bekannt. Codices wurden aber noch auf Pergament geschrieben.)

Da Ihre Freundlichkeit zufaellig dem Manne zu Gute kam, der vor Anderen für unsere historische Sprachwissenschaft thaetig ist, der sowohl auf der Universität schon *öfter* Collegien über die altungarische Sprachlehre las, als auch von der Akademie mit der Publication von Sprachdenkmaelern betraut ist: so mögen Sie mir meinen *Wunsch* und mein Vertrauen zu gute halten! Mein Wunsch waere eben dieses Fragment (denn es ist der Schluss einer Betrachtung über die jungfraeuliche Mutter Gottes) in Begleitung eines Vortrages der Akademie vorzulegen, wobei ich nicht ermangeln würde, dankbar jenes auswärtige Mitglied zu erwaechnen, dem wir die Kenntniss dieses hochwichtigen Fundes schulden.

Was hat der *conventus antiquus* der fratrum minorum von Wehlau zu bedeuten? Ist wohl über den Ursprung und die Geschichte des Codex noch mehr zu wissen, als was Herr Oberbibliothekar Zacher mittheilte? Doch ich werde kühn . . . und schliesse desshalb . . . noch bemerkend, dass ich Ende 1861 von meiner Stellung als bestaendiger Secretaer unserer Akademie zurücktrat und mein Nachfolger unser berühmter Geschichtschreiber Ladislaus Szalay ist.

Mich Ihrer Gunst und Güte bestens empfehend zeichne mit besonderer Hochachtung

Euer Hochwohlgeboren ergebenster

20. May.

3.

Zacher Gyula levele Toldy Ferenczhez.

Königsberg 27. Juni. 1863.

Hochgeehrter herr college!

Vor einiger Zeit machte mich herr caplan dr. Hipler hieselbst auf einige zeilen aufmerksam, die ihm auf dem vorsetzblatte einer unserer handschriften aufgefallen waren. Da aber weder ich noch einer meiner collegen die sprache derselben verstand, sandte ich abschrift an meinen freund Pott in Halle, der mich darauf belehrte, dass es ein altmagyarisches bruchstück sei. Kürzlich that mir derselbe zu wissen, dass Sie ein facsimile dieser zeilen wünschen und ich beehre mich nunmehr Ihnen ein solches hier in der anlage zu übersenden¹ und diejenigen notizen über die handschrift hinzuzufügen, welche für sie ein interesse haben können.

Das facsimile selbst ist gezeichnet von hrn dr. jur. Emil Steffenhagen, dessen sachkunde und accuratesse sich bewährt hat durch das von ihm verfasste verzeichnis unserer rechtshandschriften (Catalogus codd. mss. bibliothecae regiae et universitatis Regimontanae. Fascie. 1. Codices ad jurisprudentiam pertinentes, digessit et descripsit Aemil. Jul. Hugo Steffenhagen. etc. Regimonti, apud Schubert et Serdel, bibliopolas universitatis. 1861. 4°“). Es ist so befriedigend ausgefallen wie man es nur irgend von einer durchzeichnung erwarten und verlangen kann: denn absolute genauigkeit auch in wiedergabe des geringfügigsten und gleichgiltigen könnte nur eine photographie gewähren. Nach meinem urteile reicht dies facsimile vollkommen aus, und macht die einsicht der handschrift selbst entbehrlich. Sollten Sie jedoch die handschrift selber nach Pesth gesendet wünschen, so würden Sie an Ihr ministerium das gesuch zu richten haben, welches dann bei der preuss. regierung die genehmigung zur übersendung auszuwirken hätte, und dabei wahrscheinlich keine schwierigkeit finden würde.

Die handschrift n° 1194 unseres handschriftencataloges, befasst gegen 100 pergamentblätter in gewöhnlichem quartformat, denen noch einige papierblätter angeheftet sind. Zu anfang und am ende ist beim einbinden vom buchbinder je ein pergamentblatt eingehftet worden. Der einband, lederüberzogene holzdeckel, mit kleinen metallbuckeln und ledernen schlussriemen, ist sehr einfach und bietet gar nichts besonderes. Die pergament-

¹ Megvan.

blätter sind von einer, oder vielleicht von zwei gleichzeitigen sich ablösenden händen des 14. jahrhunderts beschrieben. Die Schrift ist nicht ungefällig, hat aber ziemlich viel abbreviaturen. Leergebliebene stellen, so wie die papierblätter und die beiden pergamentenen vorsetzblätter, sind von einigen späteren abbreviaturenreichen händen nachträglich beschrieben worden.

Inhalt

1. Flores de penitentia ex libris Sanctorum Patrum collecti. Anfang: „Quoniam peccantibus post bapt. mortalit. sola penitentia remedium est“ etc.

2. Liber Beatae Virginis editus per fratrem de ordine praedicatorum. Anfang der vorrede: „Quoniam de gestis beatissime virginis dei genitricis admodum pauca in euangelica reperiuntur historica...“ Anfang des textes: „Si deum ore prophetico iubemur in seis suis laudare.“

3. Libellus Beati Johannis Evangeliste editus ab eodem fratre. Anfang der vorrede: „Completo diligenter ex dictis sanctorum patrum.“ Anfang des textes: „Beatus Johannes evangelista vgo a domino electus atque inter ceteros magistros dilectus.“

4. Miracula quaedam virginis Mariae. Einzelne legenden auf 8 blättern.

Dann folgt auf den papierblättern: Sermo bonus de Sancto Johanne Ewangelista.

Am unteren rande des letzten pergamentblattes steht von etwas jüngerer hand die notiz:

„Anno domini XIII^c 2° post omnium sanctorum (also 1402).

Auf der rückseite des letzten papierblattes steht die notiz:

„Liber iste datus est fratribus minoribus antiqui conuentus welouiensis.“

Darnach gehörte die handschrift dem franziskaner-Kloster zu Wehlau in Ostpreussen, ist wahrscheinlich von da bei der Klosteraufhebung in die herzogliche, und mit dieser endlich (vielleicht ihren weg durch das herzogliche archiv nehmend) in die königliche und universitaetsbibliothek gekommen.

Endlich am schlusse des letzten vorsetzblattes steht die ziemlich verwischte nicht mehr vollständig lesbare notiz:

„In nomine domini Amen. Anno nativitatis eiusdem Mille-simo ccc^o . . . Indictione 15 pontificatus Bonifacii pape noni Anno 3° die (?) . . . Mensis Aprilis fui in Wratislavia in habitaculo (habitaculo ist unsicher es kann auch ein anderes ähnliches wort dastehen) Honorabilis viri p . . . d'Boleslavia vicecancelarii causarum et audiencie (?) co . . . eiusdem . . .“

Bonifaz regierte nach Pagi vom 2 november 1389 bis zum 1 oktober 1404; dazu stimmt indietio 15 = 1392. Darnach wäre ein besitzer der handschrift im April 1392 bei einem

geistlichen herrn in Breslau zum besuche gewesen. Bei den damaligen engen beziehungen zwischen Preussen und Polen einerseits, und Polen und Schlesien, sowie Schlesien und Ungarn andererseits wäre es gar nicht unwahrscheinlich, dass die handschrift nicht lang vorher, im 14 jahrhunderte, in Ungarn geschrieben und gebunden sein, und nicht lange nacher, im 15 jahrhunderte, an das franziskanerkloster in Wehlau gelangt sein könnte.

Was nun die 9 zeilen in altmagyarischer sprache betrifft, so stamt deren schrift, nach meinem dafürhalten, frühestens aus dem 12ten, spätestens aus dem 13ten jahrhunderte. Das „Amen“ ist, wie schon das facsimile zeigt, von späterer hand nachträglich hinzugefügt. Und ebenso stamt der den rest des blattes auf vorder- und rückseite einnehmende anscheinend wertlose theologische tractat in lateinischer sprache, von dem das facsimile zur probe die erste zeile mittheilt, offenbar aus erheblich späterer Zeit, ist erst nach dem einbinden des buches nachträglich eingeschrieben worden.

Wie es aber mit jenen 9 zeilen zugegangen ist, will ich versuchen Ihnen aus der beschaffenheit des bandes zu erklären, und hoffe mich so deutlich auszudrücken, dass auch ohne vorlage des bandes selbst eine ganz bestimmte und richtige vorstellung gewonnen werden kann.

Die erste lage der handschrift besteht aus 6 pergamentenen doppelquartblättern. Bei dem einbinden ward nun, wie gewöhnlich, ein vorsetzblatt so eingehftet, dass es über den rücken der lage herumgriff, und folglich das überschliessende stück zwischen dem 12ten und 13ten blatte (zwischen der ersten und zweiten lage) als schmaler, kaum kaum halbfingerbreiter Falz zu sehen ist. Zu diesem vorsetzblatte nun hat der buchbinder ein pergamentenes doppelquartblatt einer älteren gleichgrossen handschrift verbraucht, welches so beschaffen war, dass beide seiten des ersten blattes (also auf p. 1. und 2.) vollständig beschrieben waren, während auf dem letzten blatte nur noch neun zeilen standen (also auf p. 3 der 9 zeilen befassende schluss eines altmagyarischen tractates; der rest von p. 3. und die ganze pag. 4 waren leer.) Um aber ein möglichst reines vorsetzblatt zu gewinnen, falzte er jenes doppelquartblatt um, so dass pag. 3. zuerst kam, und als dessen rückseite die ganz leere pag. 4. Von der andern hälfte (also von p. 1. 2.) schnitt er die ihm unnütze schrift gänzlich ab, so dass nur ein schmaler streifen zwischen fol. 12 und fol. 13. der handschrift als falz übrig blieb. Mithin sind nun auf der vorderseite dieses falzes nur noch einige anfangsbuchstaben der zeilen von pag. 1. und auf der rückseite desselben ebenso einige endbuchstaben der Zeilen von pag 2 übrig geblieben.

Vorderseite des falzes	:	Rückseite des falzes	. . .	ē
	:		. . .	e
	:		. . .	ag
ug . . .	:			:
.				.
t	z
v	e
t . . .				:
l	uc
				:
				.
(= pag 1.)			. . .	iuc (?)
				(= pag 2)

Diejenigen buchstaben auf beiden seiten des schmalen falzes, welche, wie Sie sehen, leider gar keinen anhalt gewähren, sind von derselben hand, wie die erhaltenen 9 zeilen des vorsetzblattes. Es ist also zum einbinden dieser handschrift wahrscheinlich das äusserste doppelblatt einer lage aus einer älteren handschrift in altmagyarischer sprache vernichtet worden, und nur die 9 schlusszeilen eines tractates sind erhalten worden, weil der dabinter folgende rest des blattes noch leer war.

Nun denke ich Ihnen alles, was für Sie irgend ein interesse haben kann, genau und vollständig berichtet zu haben; wenigstens vermag ich nichts weiter zu entdecken was zu wissen für Sie noch werth haben könnte.

Ich erlaube mir zum schlusse nur noch eine doppelte bitte. Falls Sie, wie ich voraussetze, das fragment edieren, übersetzen und erklären, mir gefälligst das ergebnis Ihrer untersuchung mitzuteilen, und dann der hiesigen kgl. und universitaetsbibliothek geneigtest ein exemplar Ihrer publication zu übersenden, damit man hier doch auch ein klares bewustsein und eine richtige würdigung des immerhin interessanten denkmals gewinne, das in diesen Zeilen sich so sonderbar gerettet hat. Wie sehr wünschte ich, dass lieber die ganze alte handschrift erhalten, und die lateinische ungebunden geblieben wäre.

In der hoffnung Ihren wünschen einige genüge geleistet zu haben, und zu weiteren literarischen diensten so weit ich vermag gern erbötig, habe ich die ehre in vorzüglichster hochachtung zu sein

Ihr

ganz ergebenster

*Dr. Julius Zacher,*Professor der deutschen sprache
u. literatur u. oberbibliothekar.

Folyóiratok szemléje.

1. A BUDAPESTI SZEMLE februári füzetének tartalma: Fraknói Vilmos tanulmányt kezd *Szilágyi Mihály életé*-ről. Az első közlemény Hunyadi László kivégeztetéséig terjed. Elmondja a Szilágyi család emelkedését, atyjának, Szilágyi Lászlónak tetteit, különösen nádorfejevári szereplését és Czillei Ulrik megöletését. Végül a Czillei megöletéséről szóló kútföket veszi szigorú kritika alá. — Matlekovics Sándor *A bank és a készfizetés*ről szóló cikkében azt fejtegeti, hogy mindaddig, míg Ausztriával egy közös vámterületet teszünk, azaz mindaddig, míg a külfölddel szemben egy gazdasági test vagyunk, és így összes forgalmi és kereskedelmi érdekeink a külföld irányában egyenlő természetűek: a jegybank kérdése is egy közös bankban találja legjobb megoldását. — Kármán Mór *Közoktatásunk országos szervezésének nehézségeiről a XVIII. században* czimen kezd tanulmányt, melyből az első közleményt adja. — Kéki Lajos Arany János *elbeszélő költészetéről* ír. Tárgyalja költői egyéniségének sajátosságait, melynek varázsát két kapcsolat adja: a nagy érzékenysége s a nagy öntudatosságé, melyekhez járul a külső világ előtt való megnyilatkozásnak kerülése. Lelki alkatán kívül külső körülmények is hozzájárultak Arany epikai hajlamának fejlesztéséhez. Vizsgálja továbbá, hogy a világirodalom mely alkotásai hatottak reá. — Ezután Della Grazia *Varázs alatt* című regényének folytatása következik Balla Ignác fordításában. — Szabolcska Mihály *Hazulról* című versét közli. — A *Szemlé*-ben Alexander Bernát *A tanár munkájáról*, Meller Simon *A téli tárlatokról*, a szerkesztő *Reinhardt színpadjáról* ír cikket. — Az *Értesítő*-ben Csarada J.: *A tételes nemzetközi jog rendszere* (Papp-Szász Tamástól). Grillparzers Werke I. Bd. (Heinrich Gusztávtól) és Tolstojs Briefe (a szerkesztőtől) című munkák vannak ismertetve.

KATONA LAJOS KÖNYVTÁRÁNAK CZÍMJEGYZÉKE.

EMLÉKEZETÜL.

Néhai DR. KATONA LAJOS tudományegyetemi ny. r. tanár könyvtárát DR. SEMSEY ANDOR, a M. Tud. Akadémia ig. és tisztt. tagja, az elhunyt családjától megszerezvén, a M. Tud. Akadémia könyvtárának ajándékozta, egyedül azt kötvén ki, hogy ez ajándékból az ősnymtatványok a M. Nemz. Múzeum könyvtárának engedtesenek át, az Akadémia könyvtárában már is meglevő munkák példányai pedig első sorban a budapesti I. ker. áll. paedagogiumnak, azután az Eötvös-collegiumnak, végül a párisi Sorbonne könyvtárában most szervezett magyar osztálynak ajánltassanak fel.

Fogadja a nagylelkű adományozó e kiváló becsű ajándékaért nyilvánosan is a M. Tud. Akadémia hálás köszönetét.

Budapest, 1911 február 20.

Szily Kálmán,

a M. Tud. Akadémia főkönyvtárnoka.

- Aachs Mihály**, Boldog halál szekere. Argentoratae, 1702.
- Abafi Aigner Lajos**, Magyarország lepkéi. Budapest, 1907.
- Achelis Th.**, Moderne Völkerkunde. Stuttgart, 1896.
- — Abriss d. vergleich. Religionswissensch. (Samml. Göschen.) Leipzig, 1908.
- Ackermann Richard**, Lord Byron. Heidelberg, 1901.
- Actus Beati Francisci et sociorum ejus.** Ed. Paul Sabatier. Paris, 1902.
- Adam Lucien**, Les idiomes nègro-aryen et maléo-aryen. Paris, 1883.
- Adler Emma**, Buch der Jugend. Berlin, 1895.
- Ady Endre**, Szeretném, ha szeretnének. Budapest, 1910.
- Aeliani Cl.**, varia historia. Ex recogn. Rudolphi Hercheri. Lipsiae, 1870.
- Aeneas Sylvius**, De duobus amantibus historia. Rec. Jos. J. Dévai. Budapestini, 1904.
- Aeschylus**, Deutsch v. J. J. C. Donner. 1., 2. Bd. Stuttgart, 1854.
- Aesopus**, Fabulae Aesopicae collectae. Ex recogn. Car. Halmii. Lipsiae, 1889.
- Esope, Les fables par I. Baudoin. Bruxelles é. n.
- — Les fables avec celles de Philelphe. Traduit par Mr. de Bellegarde. Berlin, 1757.
- — Fables. Trad. par. Cholet de Jelphort et Mulot. Nouv. édit Paris, 1791.
- — Fables written in chinese by the learned Mun Mooy Seen-Shang. Canton press office, 1840.
- Esopus élete és fabulái... Magyarra fordítottak Németh Antal által. Posony és Pesth. é. n.
- Niederdeutscher Aesopus. Herausgegeben von Hoffmann von Fallersleben. Berlin, 1870.
- Akadémia**, Magyar Tudományos Akad. Alapszabályok és ügyrend. Budapest, 1901.
- Akadémiai Értesítő.** XII—XX. kötet. Budapest, 1901—1909.
- Albert Eduard**, Neuere Poesie aus Böhmen. I., II. Bd. Wien, 1893—95.
- Alexander Bernát**, Shakespeare Hamletje. Budapest, 1902.
- Alexics György**, Magyar elemek az oláh nyelvben. Budapest, 1888.
- — Texte din Literatura poporana romina. Budapesta, 1899.
- — Geschichte der rumänischen Literatur. In deutscher Umarbeitung von Dr. K. Dieterich. Leipzig, 1906.

- Alexis György**, Az oláh nyelv eredete. (Különnyomat.)
- Alexius (Sanct)**, Leben. Herausg. v. H. F. Massmann. Quedlinburg. Leipzig, 1843.
- Almanach a nemes szívek számára**. Budapest, 1896.
- Alphonsus Petrus**, *Disciplina Clericalis*. Pars I, II. Parisiis, 1824.
- — Le castoiment d'un père a son fils. Traduction en vers français publiée par Michael Roesle. Munich, 1899.
- Alfonso P.**, Frammento di un'antica versione Toscana della *Disciplina clericalis*, public. da Pasquale Papa. Firenze, 1891.
- Alte und neue Welt**. 9. Jahrg. Einsiedeln, 1875.
- Amicis Edmondo De**, *L'idioma gentile*. Milano, 1905.
- Analecta Graciensia**. Festschrift z. 42. Versamml. deutscher Philologen. Graz, 1893.
- Andacht**, Neuntägige. Wien, 1779.
- Anders H. R. D.**, Shakespeare's books. Berlin, 1904.
- Andor József**, *Elbeszélések*. Budapest, 1897.
- — Újabb elbeszélések. (Családi Regénytár. L. köt.) Budapest. é. n.
- Andree Richard**, *Über Swinegel und Hase*. é. n. (Különnyomat.)
- Anecdotes historiques légendes et apologues tirés du recueil inédit d'Étienne de Bourbon**. Publiés par A'Lecoy de la Marche. Paris, 1877.
- Angyal Dávid**, Gróf Széchenyi István történeti eszméi. Budapest, 1907.
- — Gróf Széchenyi István emlékezete. Budapest, 1910.
- Annuaire des Traditions populaires**. Paris, 1887.
- Anrich Gustav**, *Das antike Mysterienwesen in seinem Einfluss auf das Christentum*. Göttingen, 1894.
- Anselmus Sct**, *Interrogatio Sti Anselmi de passione Domini*. Ed. Oskar Schade. Halae, 1870.
- Apicius Coelius**, *De Opsoniis et Condimentis*. Amstelodami, 1709.
- Apocrypha (the) in English Literature**. Judith, by Herb. Pentin. London, 1908.
- Apollonii Rhodii Argonautica**. Rec. R. Merkel. Lipsiae, 1852.
- Appel Carl**, *Zur Entwicklung italienischer Dichtungen Petrarca's*. Halle, 1891.
- Apponyi Sándor gr.**, *Hungarica*. I, II. Budapest, 1901—2.
- Apuleius Lucius**, *Metamorphoseon lib. XI*. Rec. J. van der Vliet. Lipsiae, 1897.
- Apulejus**, *Der goldene Esel*. Übersetzt von A. Rode. Mit Einleit. v. Sacher-Masoch. Leipzig, é. n.
- *Der goldne Esel*. Rodesche Übersetzung. 4. Aufl. Berlin, 1902.
- *Fabula de Psyche et Cupidine*. Interpret. J. W. Beck. Groningen, 1902.
- *Amor und Psyche*. Deutsch von Joh. Christ. Elster. Leipzig, 1854.
- Arany László**, *Magyar népmese-gyűjtemény*. 3-ik kiad. Budapest, 1904.
- Archivum Franciscanum Historicum**. Annus I. fasc. 1. Ad Claras Aquas, 1908.
- Arcübasev M.**, Szanin. Ford. Szabó Endre. Budapest, 1909.
- Aristophanes**, *Lustspiele*. Deutsch v. J. J. C. Donner 1. Leipzig u. Heidelberg, 1861—62.

- Arnavon**, Pétrarque a Vaucluse. 2-ème éd. Paris, 1814.
Arnold Matthew, Literature and Dogma. London, 1904.
Arriani Anabasis et Indica. Et. Fr. Dübner. Paris, 1846.
Arx Strigoniensis. Strigonii, 1827.
Assisi Szent Ferencz. — Lásd *Ferencz szt.* alatt.
Atlas, 1760.
Aucassin et Nicolette. Texte critique par Herm. Suchier. 5-ed. Paderborn, 1903.
Avadánas (Les), Contes et apologues Indiens. Traduits par M. Stanislas Julien.
 Tome I—III. Paris, 1859.
Babrii fabulae Aesopeae. Rec. O. Crusius. Lipsiae, 1897.
Babrius, Edit. by W. G. Rutherford. London, 1883.
Badies Ferencz, Gyöngyösi István főműveinek új kiadása. Budapest, 1905.
 — — Kuruc világ és kuruc költészet. Budapest, 1906.
 — — Gr. Zrinyi Miklós költői művei. Budapest, 1906.
Baif I. A. de, Poésies. Publiées par L. Becq de Fouquières. Paris, 1874
Bah Nameh, Le livre de volupté. (Bah Nameh), traduit par Abdul-Haq Effendi.
 Erzeräum, 1898.
Baissac M. C., Étude sur le patris créole Mauricien. Nancy, 1880.
 — C., Le Folklore de l'Île-Maurice. Paris. 1888.
Balassa József, A magyar nyelvjárások. Budapest, 1891.
 — — Ungarisch. VI. Beilage. (Toussaint Langenscheidt.) Berlin.
Ballagi Aladár, Régi magyar nyelvünk és a nyelvtörténeti szótár. I. köt.
 Budapest, 1903.
 — — A magyar nyelv barátaihoz. Budapest, 1904.
Balogh Péter, A görög nyelv kérdése. Budapest, 1890.
Baloghy Dezső, Magyar Olymp. I—III. rész. Balassagyarmat, 1896—1901.
 — — Magyar napimádás. Balassagyarmat, 1910.
Bang W. u. de Vocht H., Klassiker u. Humanisten als Quellen älterer
 Dramatiker. 1906.
Baptista Mantuanus, Parthenice secunda de martyrio S. Catharinae. Venetiis,
 Jacob. de Leucho, 1499. (Hain, 2375.).
Barakonyi Ferencz költeményei. Sajtó alá rendezte Erdélyi Pál. Kolozsvár,
 1907.
Barclai Io., Argenis. Lugd. Bat. 1659.
Barclaii Joannis, Satyricon. Lugd. Batan, 1637.
Barklájus János, Argenisse. Ford. Fejér Antal 1—3. kötés. Eger, 1792.
Barclay Joh., Argenis. Übers. v. Gustav Waltz München, 1891.
Bardoux J., De Walterio Mappio. Columbariis, 1900.
Barine Arréde, Les contes de Perrault. (Különnyomat.)
B. Barkóczy-Dömök Antónia, Színművek az ifjúság számára. M.-Sziget, 1894.
Barnabas (le Père), Description de six especes de pets. Nov. édit.
 Troyes, é. n.
Baros Gyula, Radványi verseskönyvek. Budapest, 1905.
 — — V. Szolga Mihály diariuma. Kolozsvár, 1905.

- Baros Gyula**, Bessenyei Sándor szerelme. Budapest, 1906.
— — Rimay János szerelmi lyrája. Budapest, 1906.
— — Kazinczy Ferencz és Radvánszky Teréz. Budapest, 1908.
- Bartholi Franciscus**, Tractatus de Indulgentia S. Mariae de Portiuncula. Ed. Paul Sabatier. Paris, 1900.
- Bartsch Karl**, Albrecht v. Halberstadt und Ovidius Mittelalter. Quedlinburg u. Leipzig, 1861.
- Basile Jovan Batt.**, Il pentamerone. Napoli, 1674.
- Basile Giambattista**, Der Pentamerone. Aus d. Neapolit. übertr. v. Felix Liebrecht. Nebst einer Vorrede von Jacob Grimm. I., II. Bd. Breslau, 1846.
- Basset René**, Deux manuscrits d'une version arabe inédite du recueil des Sept Vizirs. Paris, 1903.
- Bauer Herbert**, Hebbel Frigyes Pantragizmusa. Budapest, 1909.
- Baumbach Rudolf**, Regék. Ford. Koltai Virgil. Budapest, é. n.
- Baumgartner Alajos**, Riccardo Acuto. Budapest. 1905.
— **Alex.**, Die lauretansische Litanei. Freiburg, 1883.
— — Die lateinische u. griechische Literatur der christlichen Völker. 3. Aufl. Freiburg i/Br., 1905.
- Bayer József**, A nemzeti játékszín története. I., II. köt. Budapest, 1887.
— — A magyar drámairodalom története. I., II. köt. Budapest, 1897.
— — Shakespeare drámái hazánkban. Budapest, 1909.
- Bechstein Ludw.**, Der Sagenschatz der Thüringerlandes. I—IV. Theil. Hildburghausen, 1862.
- Becker Aug.**, Grundriss d. altfranzösischen Literatur. I. Teil. Heidelberg, 1907.
— — Geschichte d. spanischen Literatur. Strassburg, 1904.
— — Grundriss d. altfranzösischen Literatur. I. Teil. Heidelberg, 1907.
— — Johann Barclay. 1582—1621. H. n. 1903. (Különnyomat.)
- Bédier Jos.**, Les Fabliaux. 2-ème édit. Paris, 1895.
— — Le roman de Triston et Iseut. Traduit et restauré. 5. edit. Paris, 1902.
— — Hommage à Gaston. Paris, 1904.
- Behaghel Otto**, Bewusstes und Unbewusstes in dichterischen Schaffen. Leipzig, 1907.
- Beiträge**, Armenische. Herausg. v. A. Herrmann u. I. v. Patulány. I. Bd. 1. Budapest. 1897.
— zur Volkskunde der Deutschen in Ungarn. Herausg. v. A. Herrmann. I. 1. Budapest, 1897.
— zur Volkskunde der Rumänen. Herausg. v. A. Herrmann. I. 1. Budapest, 1897.
- Békefy Remig**, Kethely és környékének néprajza. Budapest, 1884.
— — Horváth Mihály és a magyar történetírás. Budapest, 1909.
- Bendi Nándor**, Pázmány Péter prédikációi és az ókori klasszikusok. Székesfehérvár, 1910.
- K. Beniczky Irma**, Babonáság a salonban. Budapest, 1877.

- Berachjah, Parabolae Vulpium hebr. et judaeogerm. Pragae.
- Bergemann-Jena Paul, Die werdende Frau in der neuen Dichtung. Leipzig, 1898.
- Bergh! van Eysingha (G. A. van den), Indische Einflüsse auf evangelische Erzählungen. Göttingen, 1904.
- Beri Caterina Pigorina, Santa Caterina da Siena. Firenze, 1900.
- Berkovics Miklós, Br. Eötvös József és a francia irodalom. Budapest, 1904.
- Bern Max, Deklamatorium. Leipzig.
- Berthóty Ilonka, Dugonics és Barclay. Budapest, 1909.
- Bertran y Bros, Rondallística. Barcelona, 1888.
- Berze Nagy János Tiszamentről. Budapest, 1902.
- — A hevesmegyei nyelvjárás. Budapest, 1905.
- Bessenyei György, A bihari remete. Debreczen, 1894.
- Betz Louis P., La littérature comparée. Strasbourg, 1900.
- Beyer Franz, Das Lautsystem des Neufranzösischen. Cöthen, 1887.
- Franz, Französische Phonetik. Cöthen, 1888.
- Beyerlinck Laurentius, Magnum Theatrum vitae humanae. Tom. I—VIII. Venetiis, 1707.
- Bezard Lucien, Toponymie communale de l'arrondissement de Mamers (Sarthe). Strasbourg, 1905.
- Biagi Guido, Le novelle antiche. Firenze, 1880.
- Bibel, Die — oder die ganze Heilige Schrift nach der deutschen Übersetzung Dr. Martin Luther's. Cöln, 1879.
- Bibl Y, Cyssegr-lan, sef yr hen Destament a'r Newydd. Llundain, 1881.
- Biblia sacra Vulgatae editionis, Sixti v. Pontificis max. jussu recognita. Coloniae, s. a.
- Szent. Magyar nyelvre fordítottott Károli Gáspár által. Kőszeg, 1848.
- Biblioteca de autores españoles. Escritores en prosa anteriores al siglo 15. Recog. por P. de Gayangos. Madrid, 1884.
- de autores españoles. Novelistas anteriores a Cervantes. Tom. III. Madrid, 1846. Novelistas posteriores a Cervantes. I., II. Madrid, 1864—71.
- hagiographica latina. Edd. Socii Bollandiani I., II. Bruxellis, 1898—1901.
- Binder Jenő, Szent Péter, a mennyország kapusa. Budapest, 1895.
- — A kenyér és a só, mint varázsszerek. Brassó, 1901.
- Biré Edmond, Romans et romanciers contemporains. Paris, é. n.
- Bittenbinder Miklós, A Humájun Namê első magyar származéka. Budapest, 1908.
- Bitzó Solta, Kisfaludy Sándor mint drámaköltő. Budapest, 1909.
- Blannbekin Ven Agnetis, Vita et revelationes auctore Anonymo ord. F. F. Min. . . . Ed. Bernardus Pez. Viennae, 1731.
- Bleyer Jakab, Beheim Mihály élete és művei. Budapest, 1902.
- — A magyar hun-monda germán elemei. Budapest, 1906.
- — Gottsched hazánkban. Budapest, 1909.
- — Die germanischen Elemente der ungarischen Hunnensage. (Különnyom.)

- Bloch Iwan**, Sexualeben unserer Zeit. Berlin, 1907.
 — — Das Sexualeben unserer Zeit. 2. Aufl. Berlin, 1907.
- Blum Paul**, Die Geschichte vom träumenden Bauern in der Weltliteratur. (Különnyomat.)
- Boccaccio Giovanni**, Il Decamerone. Venetia, 1588.
 — — Das Dekameron übers. v. Schaum, ergänzt von Dr. K. Mehring. I—III. Bd. Leipzig, 1904.
 — — Decameronja. Ford. Bokor János. Brassó, 1909.
- Bod P.**, Magyar Athenás. 1766.
- Bodis István**, M. Minucius Felix Octaviusa. Kassa, 1908.
- Bodnár Zsigmond**, A magyar irodalom története. I., II. köt. Budapest, 1891.
 — — Szellemi haladásunk törvénye. Budapest, 1892.
 — — Esményeink. Budapest, 1902.
 — — A Csokonai vita. Budapest, 1904.
- Boerio Giuseppe**, Dizionario Veneziano. Venezia, 1829.
- Boileau**, Poésies et Extraits des Oeuvres en Prose. Avec des notes par Brunetière. Nouv. Édit. Paris, 1896.
 — L'Art Poétique. Avec des notes par Brunetière. 3-ème Édit. Paris, 1898.
 — Oeuvres Poétiques. Avec des notes par Brunetière. 3-ème Edit. Paris, 1899.
- Bokor József**, A középiskola eszménye. Budapest, 1874.
 — — Egy középiskola. Sárospatak, 1882.
- Bokréta**, Harmadik könyv. Budapest, 1908.
- Bollettino della società internaz. di Studi Francescani in Assisi**. Anno 1—6 Assisi, 1904—8.
- Bolte Johann**, Drei Königsberger Zwischenspiele aus dem Jahre 1644. (Különnyomat.)
 — — Märchen- u. Schwankstoffe im deutschen Meisterliede. (Különnyomat.)
 — — Das Märchen vom Tanze des Mönches im Dornbusch. (Különnyomat.)
- Bonaparte, L. L.**, Briefe des Prinzen — an H. Schuchardt. Paris, 1909.
- Boner Ulrich**, Der Edelstein. Herausg. v. Franz Pfeiffer. Leipzig, 1844.
- Bonfinius Ant.**, Rerum ungaricarum decades IV. Emend. per Joan. Sambucum. Francofurti, 1581.
- Borbély István**, Unitárius polemikusok Magyarországon a XVI. században. Kolozsvár, 1909.
- Bornemisza János** Estvéli időtöltése. Kolozsvár, 1777.
- Borovszky Samu**, A honfoglalás története. Budapest, 1894.
- Bourdeau János**, A jelenkori gondolkozás mesterei. Ford. Fredericzy M. és Irmei Ferencz. Budapest, 1907.
- Bourke John**, Compilation of Notes and Memoranda bearing upon the use of human ordure and human urine. etc. Washington, 1888.
- Böckel Otto**, Psychologie der Volksdichtung. Leipzig, 1906.
- Bölds**, (Az indiai). Magyar nyelvre ford. Cs. J. Debreczen, 1815.
- Böszörményi Sándor**, A Balassa Comoediáról. Budapest, 1909.
- Brandt M.**, Aus dem Lande des Zopfes. 2. Aufl. Leipzig, 1898.

- Branthôme**, Oeuvres Complètes. Tome I., II. Paris, 1858.
- Brantome**, Les dames galantes. Paris, é. n.
- Brauns David**, Japanische Märchen und Sagen. Leipzig, 1835.
- Breviarium Romanum ex decreto SS. Concilii Tridentini restitutum.** Pars I—IV. Campoduni, 1859—62.
- Breymann Hermann**, Die neusprachliche Reform-Literatur von 1894—1899. Leipzig, 1900.
- Brie Maria**, Savonarola in der deutschen Literatur. Breslau, 1903.
- Bromiardus Joannes**, Summa praedicantium omni eruditione refertissima. Pars I., II. Venetiis, 1586.
- Brückner O.**, Geschichte der polnischen Litteratur. Leipzig, 1901.
- Brugmann K. und Leskien Aug.**, Zur Kritik d. künstl. Weltsprachen. Strassburg, 1907.
- Bruinier J. W.**, Das deutsche Volkslied. 3. Aufl. Leipzig, 1908.
- Brummer O.**, Über die Bannungsorte d. finischen Zauberedes. Helsingfors, 1908.
- Brunet G.**, Le Violier des histoires romaines. Paris, 1858.
- Brunetière Ferd.**, L'évolution des genres. Tom. I. Paris, 1892.
- — Études critiques sur l'histoire de la littérature française. 1—4. Sér. Paris, 1894—96.
- — Manuel de l'histoire de la littérature française. Paris, 1898.
- Bugge Sophus**, Studien ü. d. Entstehung d. nordischen Götter- u. Helden-sagen. Übers. v. Brenner. München, 1889.
- Bullettino critico di cose francescane.** Anno 2. Quaderni 1—3. Perugia, 1906.
- Busti Bernardinus de**, Mariale. Hagenau, Henr. Gran, 1506.
- Bücher Karl**, Arbeit u. Rhythmus. 4. Aufl. Leipzig, Berlin, 1909.
- Bübel Hans**, Diocletianus Leben. Herausg. v. Adalbert Keller. Quedlinburg u. Leipzig, 1841.
- Bünker J. R.**, Heanzische Schwänke, Sagen u. Märchen, 1897. (Különnyomat.)
- — Typen von Dorffluren etc. Wien, 1900.
- — Schwänke, Sagen u. Märchen in heanzischer Mundart. Leipzig, 1906.
- Byron lord**, Don Juan verses regénye. Ford. Ábrányi Emil. I., II. rész. Budapest, 1892.
- Caballero Fernan**, Cuentos y poesias populares andaluces. Leipzig, 1861.
- Calmet Augustin**, Traité sur les apparitions des esprits et sur les vampires ou les revenans de Hongrie, de Moravie &c. Nouvelle édition. Tom. I., II. Paris, 1751.
- Canel A.**, Les Fous des Rois de France. Paris, 1873.
- Canti popolari Velletrani** raccolti e annotati da Antonio Ive. Roma, 1907.
- Canton William**, A child's book of Saints. London, 1906.
- Cappelli A.**, Dizionario di abbreviature latine ed italiene. Milano, 1899.
- — Cronologia e Calendario perpetuo. Milano, 1906.
- Carducci Giosue**, Prose di — 1859—1903. 2. ediz. Bologna, 1906.
- — Poesie di — 1850—1900. 6. ediz. Bologna, 1907.

- Carrierre Moriz**, Die Poesie. Leipzig, 1884.
- Casali R.**, Della geneologia di S. Francesco d'Assisi. 1902. (Különnyomat.)
- Casti Gio Batista**, Novelle Piacevoli. Tomo II. Venezia, 1797.
- Catalogus codicum bibliothecae universitatis r. Scient. Budapestinensis.**
Budapestini, 1881.
- Cato Dion.**, Disticha Moralia. Auctore J. A. Comenio. Edid. J. A. Komensky.
Praze, 1842.
- Dicta, quae vulgo inscribuntur Catonis disticha de moribus. Ed. Geyza
Némethy. Budapestini, 1892.
- Bölc's mondásai. Ford. Némethy Géza. Budapest, 1891.
- Catulli, Tibulli, Propertii Carmina.** Rec. Luc. Mueller. Lipsiae, 1880.
- Čech Svatopluk**, Písň Otroka. Praze, 1895.
- Celano Thomas de**, S. Francisci Assisiensis vita et miracula. Rec. Eduardus
Alenconiensis. Romae, 1906.
- Celestina**, Eine dram. Novelle. A. d. Spanischen übers. v. Eduard v. Bülow.
Leipzig, 1843.
- Cervantes**, Don Quixote por Juan Ant. Pellicer. Part. I. Tom. I—III. Part. II.
Tom. I., II. Madrid, 1798.
- Don Quixote. Übers. v. Ludw. Tieck. Band I—IV. Leipzig, é. n.
- Český lid.** Ročn. 9. Číslo 5. V Praze, 1900.
- Chamberlain Basil Hall**, Aino folks-tales. 1888.
- Chardry's Josaphaz**, Sct. Dormanz u. Petit Pleit. Herausg. v. John Koch.
Heilbronn, 1879.
- Chaucer Geoffrey**, Werke. Übers. v. Adolf v. Düring. I—III. Bd. Strassburg,
1883—86.
- Chaucers Canterbury-Geschichten.** Aus dem Englischen von Wilhelm Hertz-
berg. Leipzig, é. n.
- Cholat Auguste**, Le Bréviaire de Sainte Claire. Paris, 1904.
- Christomanos Constantin**, Tagebuchblätter. 1. Folge. Wien, 1899.
- Cicero M. T.** opera. Ed. J. G. Baiter & C. L. Kayser. Vol. I—XI. Lipsiae,
1860—69.
- — De signis, magyarázta Zsámboki Gyula. Budapest, 1902.
- — A legfőbb jóról és rosszról. (Latinul és magyarul.) Ford. Némethy
Géza. Budapest, 1901.
- Cipolla Antonio**, Commemorazione di Francesco Petrarca. Cremona, 1905.
- Ciris**, Ed. G. Némethy. Budapestini, 1909.
- Clédat Léon**, La poésie lyrique et satirique en France au moyen âge. Paris,
1893.
- Clemen Carl**, Entstehung des neuen Testaments. (Samml. Göschen). Leipzig,
1906.
- Cloetta Wilh.**, Beiträge z. Litteraturgeschichte des Mittelalters. I., II. Halle,
1890—92.
- Clouston W. A.**, Popular tales and fictions their migrations and transfor-
mations. Vol. I., II. Edinburgh u. London, 1887.

- Cohn Carl**, Zur literarischen Geschichte des Einhornes. I., II. Berlin, 1896—7.
- Coleccion de poesias castellanas anteriores al siglo XV.** Public. por D. T. A. Sanchez. Nueva edic. Paris, 1842.
- Collignon A.**, Étude sur Pétrone. Paris, 1892.
- **Max**, Handbuch der griechischen Archäologie. Deutsch. v. J. Friesenhahn. Leipzig, é. n.
- Collis paradisi.** Periodico Franceseano Mensile. Numero unico. Assisi, 1904.
- Concha Győző**, Politika I. köt. Alkotmánytan. 2-ik kiadás. Budapest, 1907.
- — Politika. I. köt. 2. kiad. Budapest, 1907.
- — A jelszavakról. Budapest, 1904.
- — Megint jelszavakról. Budapest, 1907.
- Constantinus Passione Domini Apologorum moralium lib. VI.** Tynnaviae, 1747.
- Cornides Daniel**, Commentatio de religione veterum Hungarorum. Viennae, 1791.
- Corrozet Gilles**, Les fables du très-ancien Esope. Publ. par le Mis. de Queux de St-Hilaire. Paris, 1882.
- Cosquin Emmanuel**, Contes populaires de Lorraine. Tom. I., II. Paris, 1886.
- — L'origine des contes populaires européens. Paris, 1891.
- — La légende du page de Ste Élisabeth de Portugal. Paris, 1903.
- — Fantaisies biblico-mythologiques d'un chef d'école. Paris, 1905.
- — Le lait de la mère et le coffre flottant. Paris, 1908.
- — Le prologue-cadre des mille et une nuits. Paris, 1909.
- — Étude de folk-lore comparé. Rennes, 1910.¹
- Crane Th. Fred.**, The exempla of Jacques de Vitry. London, 1890.
- Csaplár Benedek**, Révai Miklós élete. I—IV. köt. Budapest, 1881—89.
- Császár Elemér**, Versegly Ferencz élete és művei. Budapest, 1903.
- — Csokonai. (Különnyomat.)
- — Az utolsó nemesi felkelés a magyar irodalomban. Győr, é. n.
- Csoma Kálmán**, Jászberény nyelve. Budapest, 1908.
- Csudáky Bertalan**, Napkeleti tájak. Budapest, 1907.
- Cubasch Dr.**, Der Alp. Hamburg, é. n.
- Çukasaptati (Die)**, Übers. von Richard Schmidt. Kiel, 1894.
- Currer Bell**, Jane Eyre. Ford. Huszár Imre. I., II. köt. Budapest. 1873.
- Curtius C. Rufus de gestis Alexandri Magni.** Rec. H. S. Foss. Lipsiae, 1877.
- **Georg**, Grundzüge der griechischen Etymologie. 4. Aufl. Leipzig, 1873.
- Cyrill (Hlg.)**, Moralische Fabeln. Veröffentl. v. Simon Perzich. 2. Aufl. Leobschütz, 1863.
- Czimszó-jegyzék . . . a magyar nyelv szótára új kiadásához.** Budapest, 1899.
- Dähnhardt Oskar**, Natursagen. Bd. I. Leipzig u. Berlin, 1907.
- — Beiträge z. vergleichenden Sager- u. Märchenforschung. Leipzig, 1908.
- Dandins**, Daçakumâracaritam, die Abenteuer der zehn Prinzen. Ins Deutsche übers. v. J. J. Meyer. Leipzig, 1902.
- Die Abenteuer der zehn Prinzen. Übers. v. M. Haberlandt. München, 1903.

- Danse macabre**, (la grande) — des hommes et des femmes. Paris, é. n.
- Dante Alighieri**, La Divina Commedia. Nuovamente riveduta nel testo dal Dr. E. Moore. Oxford, 1900.
- — Die göttliche Komödie. A. d. Italien. übers. v. Karl Ludwig Kannegiesser. 5. Aufl. I—III. Theil. Leipzig, 1873.
- — Göttliche Komödie. Übers. v. Karl Streckfuss. Neu bearb. v. Otto Roquette. I., II. Band. Stuttgart, é. n.
- — Göttliche Komödie übersetzt v. Karl Witte. Berlin, 1865.
- — The new life. Transl. by Dante Gabr. Rossetti. Venice, 1905.
- Daretis Phrygii** de excidio Troiae historia. Rec. Ferd. Meister. Lipsiae, 1873.
- Darkó Jenő**, Adalékok Laonikos Chalkondyles történetírói egyéniségének jellemzéséhez. Budapest, 1907.
- Darmesteter James**, Essais orientaux. Paris. 1883.
- Daudet Alphonse**, La Belle Nivernaise. Paris, é. n.
- Dauroultius Antonius**, Flores Exemplorum sive Catechismus historialis. Coloniae Agrippinae, 1656.
- De la Cloche Jean**, Blason populaire de Villedieu-les-Poëles. Légendes, traditions, dictons. L'Enclume, 1888.
- Delehaye Hippolyte**, Les légendes Hagiographiques. 2. éd. Bruxelles, 1906.
- Delitzsch Franz**, Zur Geschichte der jüdischen Poësie. Leipzig, 1836.
- Delrius Martinus**, Disquisitionum magicarum libri sex. Venetiis, 1616.
- Democritus ridens** à Johann-Petro Langio. Ulmae, 1667.
- Demogeot J.**, Histoire des littératures étrangères. I., II. Paris, 1880.
- Dengi János ifj.**, Kemény és Balzac. Budapest, 1910.
- Depping G. B.** et Michel Francisque, Vélard le Forgeron. Paris, 1833.
- Desbillons Franç. Jos.**, Fabulae Aesopiae. Vol. I., II. Mannheimii, 1768.
- Despériers Bonaventure**, Les contes. Revues par Paul L. Jacob. Paris, 1843.
- Deutschbein Karl**, Lehrgang d. englischen Sprache. 10. Aufl. Cöthen, 1889.
- De Vooy C. G. N.**, Middelnederlandsche Legenden. 'S Gravenhage, 1900.
- — Middelnederlandsche Marialegenden. I., II. deel. Leiden, é. n.
- Dewert Jules**, La fête des rois. Bruxelles, 1906.
- Décsi Lajos**, Az irodalomtörténet módszerei. I. rész. Budapest, 1904.
- — Adatok a mértékes verselés történetéhez. Budapest, 1904.
- Diane (Comtesse)**, Le livre d'or de la —. 2-e édition. Paris, 1889.
- Διαθήκη, ἡ καὶνη. Κανταβρυγα, 1871.
- Dickens (Boz)** sämtliche Werke. I—IV., VI—XIII. Stuttgart, 1859—61.
- — Twist Olivér. Angolból ford. Gondol Dániel. 2-ik kiad. Pest, 1872.
- — Barnaby Rudge. Ford. Berczik Árpád. I—III. köt. Budapest, 1885.
- Dictionnaire universel historique et critique des moeurs.** Tom. I—IV. Paris, 1772.
- Diderot**, Le neveu de Rameau. Éd. par A. Lefèvre. Paris.
- Dieffenbacher Julius**, Deutsches Leben im XII. Jahrhundert. (Sammlung Göschen). Leipzig, 1899.

- Diestel Ludw.**, Die Sintflut. 2. Aufl. Berlin, 1876.
- Dietrich A.**, Les parlers créoles des Mascareignes. Paris, 1891.
- Dionysius Carthusianus**, De quatuor hominis novissimis, morte videlicet, futuro iudicio, poenis inferni & gaudiis coeli. Editio prima. Coloniae, Joh. Dorstius, 1532.
- Disz nóták.** Budapest, 1888.
- Dóczy Lajos** munkái. I. kötet. Csók. 6-ik kiad. Budapest. é. n.
- Dohány József**, Werther hatások a magyar irodalomban a XVIII. század végéig. Nagyvárad. 1909.
- Domanovszky Sándor**, A budai krónika. Budapest, 1902.
- — A pozsonyi krónika. Budapest, 1905.
- — Kézai Simon mester krónikája. Budapest, 1906.
- — Mügeln Henrik német nyelvű krónikája és a rímes krónika. Budapest, 1907.
- — Zalkai László glosszái. (Különnyomat.)
- Dostojewski F. M.**, Raskolnikows Schuld und Sühne. Deutsch von Paul Styczyński. Berlin, é. n.
- Douel Martial**, Au temps de Pétrarque. Roman. Paris, 1904.
- Driesen Otto**, Der Ursprung des Harlekin. Berlin, 1904.
- Drummern Matthaeus**, Noches de Inuierno. Winternächte. Aus dem Spanischen in die deutsche Sprache versetzt. Nürnberg, 1713.
- Dunlop John**, Geschichte der Prosadichtungen. Übers. v. Felix Liebrecht. Berlin, 1851.
- D'Ussieux**, Le Décaméron françois. Maestricht, 1773.
- Dvě verse starofrancouzské legendy v. Sv. Kateřine Alexandrinské.** Vydal J. U. Jarník. V. Praze, 1894.
- Ebert Adolf**, Allg. Geschichte der Litteratur des Mittelalters im Abendlande. 2. Aufl. I. Bd. Leipzig, 1889.
- Ecbasis captivi.** Herausg. v. Ernst Voigt. Strassburg, 1875.
- Eckartshausen**, Gott ist die reinste Liebe. Pest, é. n.
- Edelspacher Antal**, Rumun elemek a magyar nyelvben. Budapest, 1875.
- Egbert v. Lüttich**, Fecunda ratis. Herausg. v. Ernst Voigt. Halle, 1889.
- Egger-Möllwald**, Die Wander-Versammlung deutscher Philologen u. Schulmänner. Wien, 1893.
- Egyetemes Philologiai Közlöny.** 14—33. évf. Pótkötet. I., II. Tárgymutató. Budapest, 1890—1909.
- Elegiarum liber unicus.** Tyrnaviae, 1752.
- Elek Oszkár**, Petrarca hatása a Pléiade költőire. Budapest, 1902.
- Emlékbeszédek a M. T. Akadémia elhunyt tagjai fölött.** X—XIII., XIV. köt. 1—11. sz. Budapest, 1901—1910.
- Endrődi Géza**, Petőfi és Arany levelezése. (Petőfi könyvtár 9.). Budapest, 1909.
- Epigrammák, görög anthologiai** —. (Görögül és magyarul). Ford. Ponori Thewrewk Emil. Budapest, 1891.

- Epistolae obscurorum virorum.** Ed. Ernst Münch. Leipzig. 1827.
- Eranos Vindobonensis.** Wien, 1893.
- Erdélyi János,** Népdalok és mondák, I—III. köt. Pest, 1846—48.
- Erhard Albert,** Der Katholizismus u. das zwanzigste Jahrhundert. 4—8. Aufl. Stuttgart u. Wien, 1902.
- Erotici Scriptores.** Ex nova recensione G. A. Hirschig. Graece et latine. Parisiis, 1856.
- Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből** XVII. köt. 2—4., 6., 7., 10. sz. XVIII. köt. 3. sz. XIX. köt. 1., 2., 4., 7., 9. sz. XX. köt. 1—8. sz. XXI. köt. 1—5. sz. Budapest, 1899—1910.
- Értesítője, A Székely Nemzeti Múzeum** — III. rész. Sepsi-Szent-György, 1902. — Székesfehérvári kat. főgymnas. 1888/89. — Székesfehérvár, 1889.
- Eructavit,** An old french metrical paraphrase of psalm XLIV. Published by T. Atkinson Jenkins. Dresden, 1909.
- Esopo,** Poema giocoso. Tom. I., II. Venezia, 1828.
- Estienne Henri,** Deux dialogues du nouveau Langage françois. Avec introduct. par R. Ristelhuber. Tom. I., II. Paris, 1885.
- Eszterás Pál,** Magyarországon lévő Mária kegyelem képének rövid leírása. Kiadta Jordánszky Elek. Pozsony, 1836.
- Ethnographia.** I—XX. köt. Budapest, 1890—1909.
- Euripides,** Deutsch v. J. J. C. Donner. 3. Aufl. I—III. Bd. Leipzig u. Heidelberg, 1876.
- Evangelia sammt den Episteln oder Lektionen,** zum Gebrauch für alle katholische Seelsorger und christliche Schuljugend. Pressburg u. Pest, é. n.
- Évlapjai, A Kisfaludy-Társaság** — Új foly. IV-ik köt. Pest, 1870.
- Fabulae,** Centum — ex antiquis auctoribus delectae et a Gabriele Faerno carminibus explicatae. Venetiis, 1659.
- romanenses graece conscriptae. Ex rec. Alfredi Eberhard. Vol. I. Lipsiae, 1872.
- variorum auctorum opera & studio Isaaci Nicolai Neveleti. Francofurti, 1660.
- Faërne Gabriel,** Fables choisies. Paris. 1805.
- Faguet Émile,** Seizième siècle. Études littéraires. Paris, 1894.
- — Dix-septième siècle. Paris. 1896.
- — Dix-huitième siècle. Paris, 1894.
- — Dix-neuvième siècle. Études littéraires. Paris, é. n.
- — La tragédie française au XVI. siècle. Leipzig, Paris, 1897.
- Falkenheim Hugo,** Kuno Fischer u. die litterarhistorische Methode. Berlin, 1892.
- Faragó Gyula,** A beteg baba. Budapest, 1889.
- Farkas Sándor,** Az írásművek pszichológiai alapon vett kategóriái. Budapest, 1907.
- Farrer J. A.,** Literarische Fälschungen. Leipzig, 1907.

- Fauconney Jehan, Le musée secret de Naples. Paris, é. n.
- Fáy András, Mesék. (Czímlapja hiányzik.)
— — újabb eredeti Meséi és aphorizmái. 2-ik kiad. Pest, 1828.
- Fedrus, Ezopische fabeleen. In Nederduitsch Dicht vertaelt door Dr. D. van Hoogstraten. Amsterdam, 1704.
- Fehér Sámuel, Fanni hagyományai és Nouvelle Héloïse, Pécs, é. n.
- Félice Philippe de, L'autre monde. Paris, 1906.
- Fénelon, Les aventures de Télémaque, Tom. II. Paris, 1775.
- Ferencz, Assisi szent —. Fioretti di S. Francesco di Assisi. Raffrontati per cura di Mons. Leopoldo Amoni. Roma, 1889.
— — I Fioretti di Sancto Franciescho. Pubblicati da Luigi Manzoni. Ed. 2. Roma, 1902.
- Ferenczy József, Hypothesisek a babonák és hasonlók indokairól. Budapest, 1877.
— — La presse périodique en Hongrie. Budapest. 1910.
- Ferenczi Sári, Ráday Pál „Lelki Hódolás“ . . . első kézirat. Budapest. 1909.
— Zoltán, A könyvtárban alapvonalai. Budapest, 1903.
- Fernandes (Francozo, Gonçalo), Historias Proveitozas primeira, secunda e terceira parte. Lisboa, 1718.
- Fernow C. L., Francesco Petrarca, dargestellt von C. L. F. Herausgeg. v. Ludw. Hain. Altenburg und Leipzig, 1818.
- Fête séculaire et internationale de Pétrarque 1874. Aix en Provence, 1875.
- Fináczy Ernő, Magyarországi középisk. multja és jelene. Budapest, 1896.
— — A francia középiskolák multja és jelene. Budapest, 1904.
- Fink Paul, Das Weib im französischen Volksliede. Berlin, 1890.
- Fisch Rich., Tarracino Anxur u. Kaiser Galba. Berlin, 1898.
- Fischer Chr. J., Probenächte d. deutschen Bauernmädchen. Leipzig, 1902.
— F. Chr. J., Ueber die Probenächte der deutschen Bauernmädchen. Leipzig, 1902.
- Izidor, Az Ehrenfeld-codex nyelvjárása. Budapest, 1902.
— Sándor, Petőfi élete és művei. Budapest, 1890.
- Flach Joh., Die Einheitsschule der Zukunft. Leipzig, 1887.
- Flanmarion Camille, Népszerű csillagászat. I—II. köt. Budapest, 1885.
- Flathe G., Hertzberg G. F., Justi F. etc., Allgemeine Weltgeschichte I—XIII. Bd. Berlin, 1884—92.
- Fleur (la) lascive Orientale. Oxford, 1884.
- Florell Otto, Histoire du traditionisme en Esthonie. 1889. (Különnyomat.)
- Florian, Fables. Nouv. édit. Paris, 1822.
- Folk-lore Brésilien. Paris, 1889.
— Journal (The) Vol. VI., VII. London, 1888—89.
- Folk-tales, (The) of the Magyars. Translated by W. Henry Jones and Lewis L. Kropf. London, 1889.
- Folyóiratok és időszakos kiadványok a M. T. Akadémia könyvtárában. Budapest, 1906.

- Forel Aug.**, Die sexuelle Frage. München, 1905.
- Forschungen**, Finnisch-ugrische — I—VII. Bd. Helsingfors, 1901—1906.
- Forster Gyula br.**, Olaszország legújabb törvényhozási intézkedései a műemlékek védelme körül. Budapest, 1910.
- Fortier Alice**, Louisiana Folk-tales. Boston, N.-York, 1895.
- Fóti J. Lajos**, A Toldi-monda és két idegen eredetű epizódja. Budapest, 1906.
- Földes János**, A teremtés. Ugor-magyar hitrege. Arad, 1880.
- Foerster Richard**, Lucian in der Renaissance. Kiel, 1886.
- Förster-Nietzsche Elisabeth**, Das Leben Friedrich Nietzsches. I., II. Bd. 1., 2. Abt. Leipzig, 1895—1904.
- Fraknoi Vilmos**, Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szentszékkal. I., II. köt. Budapest, 1901—2.
- — Petrarca és Nagy Lajos. Budapest, 1900.
- France Anatole**, L'Anneau d'Améthyste. 12-e. édition. Paris, 1899.
- Franciscus a Varadino**, Descriptio provinciae Bosnae-Argentinae. Anno 1679. Szabadka, é. n.
- Franke Felix**, Prakt. Spracherlernung. Heilbronn, 1884.
- Frankfurter S.**, Graf Leo Thun-Hohenstein, Franz Exner u. Hermann Bonitz. Wien, 1893.
- Frankl Oskar**, Der Jude in den deutschen Dichtungen des XV—XVII. Jahrhunderts. M.-Ostrau, Leipzig, 1905.
- — Vilmos, A magyar nemzet története. Pest, 1872.
- Frantova Práva**, Text prvotisku Norimberského Z. R. 1518. Vydává Čeněk Zibrť. Praze, 1904.
- Franz Ad.**, Drei deutsche Minoritenprediger. Freiburg, 1907.
- Frecskay János**, Mesterségek szótára. 33., 34. füz. Budapest.
- Friedländer Ludw.**, Das Märchen von Amor und Psyche. Leipzig, 1888.
- Friedreich Endre**, Halapy Konstantin emlékezete. Temesvár, 1903.
- Fritzsche C.**, Die lateinischen Visionen des Mittelalters. (Különnyomat.)
- Furetière Ant.**, Le roman bourgeois. Éd. par P. Jannes. Tome I., II. Paris. — Fables morales et nouvelles. Paris, 1671.
- Fuxhoffer Damian**, Monasteriologia. Tom. I., II. Ed. M. Czinár. Pestini, 1858—60.
- Fülöp Áron**, Attila. Budapest, 1909.
- — Attila fia. III. Csaba. Budapest, 1908.
- Fürstenverrathe des Melchior Baron Balaschscha**. Übersetzt von K. M. K. Leipzig, 1874.
- Füzetek**, Nyelvészeti — Szerk. Simonyi Zsigmond. 5., 8., 10., 24., 39., 49., 50., 52., 56. Budapest, 1903—9.
- G. I.**, Volapük. Pécs, 1887.
- — Volapük, nemzetközi közlekedési nyelv. Pécs, 1888.
- Gaal György** magyar népmesegyűjtéménye. Kiadták Kazinczy Gábor és Toldy Ferencz. I—III. köt. Pest, 1857—60.
- — Georg von, Märchen der Magyaren. Wien, 1822.

- Gaidoz H. et Sébillot Paul**, Bibliographie des traditions et de la littérature populaire des Frances d'Outre Mer. Paris, 1886.
- Galfredo**, Il volgarizzamento delle favole dette di Esopo. Edit. par Gaetano Ghivizzani. Bologna, 1866.
- Gallwitz Hans**, Friedrich Nietzsche. Dresden u. Leipzig, 1898.
- Gálos Rezső**, Adatok Szentjóni Szabó László prózai munkáihoz. Budapest, 1908.
- — Szentjóni Szabó László költészetéről. Kolozsvár, 1906.
- — Arany János mint műbíráló. Budapest, 1909.
- — A magyar Simplicissimusról. Temesvár, 1910.
- — Ungarische Varianten d. Geschichte v. den 3 Buckligen stb. 1910. (Különnyomat.)
- Gardner Edmund G.**, The story of Florence. (Mediaeval towns.) London, 1900.
- Gargallo Tommaso**, Novelle del Marchese —. Milano, 1824.
- Gáspár Imre**, Hazánk tót népe. Budapest, 1879.
- Gaspary Adolf**, Geschichte der italienischen Literatur. I—II. Bd. Strassburg, 1885—88.
- Gaster M.**, Ilchester lectures on greeko-slavonic literature. London, 1887.
- Gautier Théophile**, Jettatura. Paris, é. n.
- Gedő Simon**, Madách Imre mint lyrikus. Budapest, 1910.
- Geyler de Kaisersberg Joannes**, Navicula sive speculum fatuorum. Argentine, 1510.
- Geiler Joannes**, Peregrinus. Argentine, Matthias Schurerius, 1513.
- Gelbhaus Dr. S.**, Ueber Stoffe altdeutscher Poesie. Berlin, é. n.
- Gelléri Mór**, Az ezeréves Magyarország multjából és jelenéből. Budapest. 1896.
- Gellius A.**, Noctium atticarum lib. XX. Rec. Martin Hertz. Vol. I., II. Ed. 2. Lipsiae, 1886.
- Genthe F. W.**, Geschichte der macaronischen Poesie. Halle u. Leipzig, 1829.
- — Die Jungfrau Maria. Halle, 1852.
- Georges, Aug. Ernst**, Lateinisch-deutsches u. deutsch-lateinisches Handwörterbuch. Latein.-deutsch. Theil. I., II. Bd. 12. Aufl. Deutsch.-latein. Theil I., II. Bd. 11. Aufl. Leipzig, 1861—62.
- Gerencsér Istv.**, Adalékok a magy. iskolai drámák történetéhez. Budapest, 1909.
- Gerő Ödön**, Egyének. Budapest, 1894.
- Gesta rhomanorum cum applicationibus moralisatis ac mysticis**. S. l. 1493.
- Romanorum. Übers. v. Joh. Georg Theod. Grässe. I., II. Hälfte. Dresden u. Leipzig, 1842.
- — Herausg. v. Adelbert Keller. Quedlinburg u. Leipzig, 1841.
- — Herausg. v. Adelbert Keller. I. Bd. Stuttgart u. Tübingen, 1842.
- — Herausg. v. Wilh. Dick. Erlangen u. Leipzig, 1890.
- — von Herm. Oesterley. Berlin, 1872.
- — Translated by Charles Swan. London, 1877.

- Gesta Romanorum.** (The early english versions of the —.) With introduction by S. J. J. Harriage. London. 1879.
- — (Staročeská). Die Stračesk. rukopisú podává Jan V. Novák. V Praze, 1895.
- Giesswein Sándor,** Társadalmi problémák és keresztény világnézet. Budapest, 1907.
- — Egiptom és a Biblia. I. r. Budapest, 1909.
- Gilbert Eugène,** Le roman en France pendant le XIXe siècle. 3-e édition. Paris, 1897.
- Glatz Ernő,** Az álom a költészetben. Budapest, 1909.
- **Jakob,** Neue Jugend-Bibliothek, III., IV. Bdchen. Wien, 1817.
- Goffine,** Christkatholisches vermehrtes und nach der Ordnung des römischen Missals neu eingerichtetes Unterrichtsbuch. Wien, Prag u. Innsbruck, 1779.
- Goldschmidt Willh.,** Russische Märchen. Leipzig, 1883.
- Goldziher I.,** Muhammedanischer Aberglaube über Gedächtnisskraft. Berlin, 1903.
- Golz Bruno,** Pfalzgräfin Genovefa in der deutschen Dichtung. I. Leipzig, 1897.
- Gombocz Zoltán,** A magyar *a*-hangok történetéhez. (Különnyomat.)
- — Magyar palatogrammok. (Különnyomat.)
- Gonda Béla,** A magyar tengerészet és a fiúmei kikötő. Budapest, 1906.
- Gonzenbach Laura,** Sicilianische Märchen. Herausg. v. O. Hartwig. I., II. Theil. Leipzig, 1870.
- Gordon Lina Duff,** The story of Assisi. (Mediaeval towns.) London, 1900.
- Gorham Ch. T.,** Ethics of the great religions. London, 1904.
- Gottschick Dr.,** Boner und seine lateinischen Vorlagen. Charlottenburg, 1901. (Progr.)
- Governo (Del) de' Regni.** Ed. E. Teza. Bologna, 1872.
- Goedeke Karl,** Every-man, homulus und hekastus. Hannover, 1865.
- — Deutsche Dichtung im Mittelalter. 2. Ausg. v. H. Oesterley. Dresden, 1871.
- Görres Jos. v.,** Der heilige Franziskus v. Assisi ein Troubadour. Regensburg, 1879.
- Goethe's** lyrische Gedichte. Ausgewählt v. Dr. J. Heuwes. 5. Aufl. Paderborn, 1907.
- Goethe,** Herman és Dorottyia. Fordította Lehr Albert. Budapest, 1900.
- — Faust. Trad. par Gérard de Nerval. Nouv. édit. Paris, é. n.
- Goetz Walter,** Die Quellen z. Geschichte des hl. Franz v. Assisi. Gotha, 1904.
- Grabbe Christ. Dietr.,** Sämtliche Werke. Herausg. v. Rud. Gotschall. 3. Aufl. I., II. Bd. Leipzig, é. n.
- Gragger Róbert,** Beck Károly és a német politikai költészet. Budapest, 1909.
- — Illei János Tornynos Péterének forrásai. Budapest, 1908.
- — Molière első nyomai a magyar irodalomban. Budapest, 1909.
- — Deutsche Literaturgeschichte in Ungarn. (1905—1907.) 1907. (Különnyomat az „Euphorion“-ból.)

- Graesse, J. G. Th.**, Orbis latinus. Dresden, 1861.
- Grant Allen**, Evolution of the Idea of God. London, 1903.
- Grauert Wilhelm Henr.**, De Aescopo et fabulis aescopiis. Bonnae, 1825.
- Grimm Jak.**, Deutsche Rechtsalterthümer. 3. Ausg. Göttingen, 1881.
- — **u. Schmeller Andr.**, Lateinische Gedichte des X. u. XI. Jh. Göttingen, 1838.
- Grimmelshausen**, Simplicius Simplicissimus. Von O. L. Bernh. Wolff. Halle, 6. n.
- Gringore**, Oeuvres Complètes. Tom. I., II. Paris, 1858.
- Grisebach Ed.**, Die treulose Witwe. 4. Aufl. Leipzig.
- **Rudolf**, Über Ursprung u. Bedeutung der Sage von Shylock. (Különnyomat.)
- Grohmann Virg.**, Sagen aus Böhmen. Prag, 1863.
- Gröber Gustav**, Grundriß d. romanischen Philologie. I. Bd. 2. Aufl. II. Bd. 1—3. Abth. Strassburg, 1896—1902.
- Grünbaum Max**, Jüdisch-deutsche Chrestomathie. Leipzig, 1882.
- — Neue Beiträge zur semitischen Sagenkunde. Leiden, 1893.
- — Jüdisch spanische Chrestomathie. Frankfurt a. M., 1896.
- Guillaume Le Clerc de Normandie**, Le Besant de Dieu. Herausg. v. Ernst Martin. Halle, 1869.
- Gulyás Pál**, A népkönyvtárak szervezése, fentartása és kezelése. Budapest, 1909.
- — **Voltaire és Shakespeare**. 1910. (Különnyomat.)
- Gunkel Hermann**, Die Sagen der Genesis. Göttingen, 1901.
- Günter H.**, Legenden-Studien. Köln, 1906.
- Gvadányi J.**, Falusi Nótárius budai utazása. Pozsony és Komárom, 1792.
- Gyöngyösi István**, Mársal társalkodó Murányi Venus. Sajtó alá rendezte Badics Ferencz. Budapest, 1909.
- Gyulai Aladár**, Halm Frigyes drámái. Budapest, 1908.
- **Aug.**, Bibliography of english authors works translated into hungarian language. Budapest, 1908.
- — **Shakespeare in Hungary**. London, 1908.
- Haberlandt Dr. Mich.**, Völkercunde. (Sammlung Göschen.) Leipzig, 1898.
- Hahn J. G. v.**, Griechische und albanesische Märchen I., II. Theil. Leipzig, 1864.
- Halász Ign.**, Népköltési gyűjtemény a Pite Lappmark arjepulsi egyházkerületéből. Budapest, 1893.
- Haller János**, Gesta Romanorum. Kiadta Katona Lajos, Budapest, 1900.
- — **Hármas istoria**. 3. Nyomtatás. Posony, 1767.
- Hammurabi's**, Die Gesetze —. Übers. v. Hugo Winckler. 3. Aufl. Leipzig, 1903.
- Handbücher zur Volkskunde**. I—IV. Bd. Leipzig, 1908—9.
- Hanusz István**, A növények világából. Budapest, 1901.
- Hardie W. R.**, Lectures on classical subjects. London, 1903.
- Harnack Adolf**, Das Mönchtum, seine Ideale und seine Geschichte. 6. Aufl. Giessen, 1903.

- Harrer Ferencz**, Az állami szervezet alapjai. Budapest, 1910.
- Harrison J. A.**, The creole patois of Louisiana. (Különnyomat az American Journal of Philology-ból.)
- Hársing István**, A tündér-világ rajzolása a magyar népmesékben. Kolozsvár, 1901.
- Hasdeu Julie B. P.**, Oeuvres posthumes. Paris, 1889.
- Hauptmann Gerhart**, Einsame Menschen. 8. Aufl. Berlin, 1898.
- Hauréau**, Singularités historiques et littéraires. Paris, 1861.
- — Des poèmes latins attribués a St. Bernard. Paris, 1890.
- Hausbuch**, Christkatholisches —. Gesammelt von einem Weltpriester. I. Theil. 6. Aufl. Wien, 1835.
- Hayn Hugo**, Vorschlag zu einer Lesebibliothek für junge Frauenzimmer. Borna-Leipzig, 1889.
- Haypál Benő**, Vigasztaló igazságok, igaz vigasztalások. Budapest, 1909.
- Hegedüs István**, Arezzói emlékek. 1904.
- — Petrarca „Szózatja“ és egyik latin költői levele. Budapest, 1905.
- — Analect. nova ad historiam renescentium in Hungaria litterarum spectantia. Budapestini, 1903.
- — Analecta recentiora ad historiam renescentium in Hungaria litterarum spectantia. Budapestini, 1906.
- — Aristoteles a görög tragédia karénekeről. Budapest, 1908.
- Heilbronn Adolf**, Allgemeine Völkerkunde. Leipzig, 1898.
- Heinlein Stefan**, Histiaios von Milet. (Különnyomat a Klio-ból.) 1909.
- Helbig Friedr.**, Die Sage vom „Ewigen Juden“. Berlin, 1874.
- — Die Don-Juan Sage. (Különnyomat.)
- Heliodori Aethiopicorum lib. X. Rec. Imman. Bekker. Lipsiae, 1855.**
- Hellebrant Á.**, A M. T. Akadémia könyvtárában levő ősnymtatványoknak jegyzéke. Budapest, 1886.
- — Diplomatariumok és monumenták a M. T. Akadémia könyvtárában. Budapest, 1909.
- Heller Bernhard**, Éléments, parallèles et origines de la légende des sept dormants. Paris, 1905.
- — Zur Geschichte der Parabel vom echten Ringe. 1906. (Különnyomat.)
- Herczeg Ferencz**, Napnyugati mesék. Budapest, 1895.
- Herder Joh. Gottfr.**, Stimmen der Völker in Liedern. Halle a. S. Hendel.
- Herlet Bruno**, Beiträge z. Geschichte d. äsopischen Fabel im Mittelalter. Bamberg, 1892.
- Herman Ottó**, A magyarok nagy ösfoglalkozása. Budapest, 1909.
- — Debreczeni lófogatok. Budapest, 1910.
- Herodoti Historiarum lib. IX. Ed. H. R. Dietsch. Ed. 2. I., II. Lipsiae, 1886—7.**
- Herodotos** történeti könyvei. Ford. Geréb Józ. I. köt. 1—3. könyv. Budapest, 1892.
- Herolt Johannes**, Sermones discipuli de tempore. Nürnberg, 1492.

- Herrmann Antal, Alternatívák a rumén ethnológiához. Budapest, 1890.
 — — A hegyek kultusza Erdély népeinél. Kolozsvár, 1893.
 — — Erdélyi cigány népmesék. (Különnyomat.)
 — — Der volkstümliche Kalenderglaube in Ungarn. 1894. (Különnyomat.)
 Herrig Ludw., General-Register zu Herrig's Archiv. Braunschw., 1874.
 Hersart de la Villemarque, La Légende Celtique. Nouv. Édit. Paris.
 Hertz Wilhelm, Deutsche Sage im Elsass. Stuttgart. 1872.
 — — Die Sage vom Giftmädchen. München, 1893.
 — — Gesammelte Abhandlungen. Herausg. v. Friedrich von der Leyen
 Stuttgart u. Berlin, 1905.
 Hervieux Léop., Les Fabulistes latins. Tome I—V. Paris, 1893—99.
 Herzog Sigm., Die Alexandersage im Altertum u. Mittelalter. (Beil. d.
 Staats-Anzeigers f. Württemberg, 1893. Nr. 9.)
 Hesdin Jehan Acart de, La prise Amoureuse. Herausg. v. Ernst Hoepffner
 Dresden, 1910.
 Hesiodi carmina. Rec. Jo. Flach. Lipsiae, 1885.
 Hesse Hermann, Boccaccio. 4. Tausend. (Die Dichtung Bd. VII.) Berlin u.
 Leipzig, é. n.
 Hevenesi Gabriel, Heilige Fasten. In das Teutsch versetzt. Wienn, 1718.
 Heyne Mor., Altdeutsch-latein. Spielmannsgedichte. Göttingen, 1900.
 Hieronymus Delphinus, Eunuchi conjugium. Jenae, 1737.
 Hildebrand Richard, Über das Problem einer allgem. Entwicklungsgeschichte
 des Rechts u. der Sitte. Graz, 1894.
 Histoire de Gérard de Nevers et de la belle Euriante sa mie. (Csonka.)
 Historia Apollonii regis Tyri. Rex. Alex. Riese. Lipsiae, 1893.
 Historia (Die) septem sapientium. Von Georg Buchner. Erlangen u.
 Leipzig, 1889.
 Historye Rzymskie. (Gesta Romanorum.) Wydal Jan Bystron. Kraków, 1894.
 Holberg's ausgewählte Komödien. Aus d. Dänischen v. Robert Prutz.
 I., II. Bd. Leipzig, é. n.
 Holzapfel Heribert, Franziskus-Legenden. Kempten u. München, 1907.
 Hómann Bálint, Óstörténetünk keleti forrásai. Budapest, 1908.
 — — A magyar városok az Árpádok korában. Budapest, 1908.
 Homeros Odysseiája. Ford. Vértessy Jenő. Budapest, 1909.
 Homers Werke. (Ilias u. Odysse.) Übers. v. J. H. Voss. Neue Ausgabe.
 Stuttgart, 1876.
 — — Oeuvres. Trad. par Mme Dacier. Nouv. Éd. Tome I. Genève, 1779.
 Hoós Ferenc, Teleki Ferenc gróf mint ember és költő. Veszprém, 1908.
 Horatius Opera. Vol. I. Carmina. Vol. II. Satirae et Epistulae. Átdolgozta
 Csengeri János. Budapest, 1893.
 Horn E., Saint Etienne roi Apostolique de Hongrie. Paris, 1899.
 Hornyánszky Aladár, A profétai ekstasis és a zene. Budapest, 1910.
 Horváth Cyrill, Nemzeti irodalmunk a reformációig. Budapest, 1891.
 — — A magyar irodalom története. I. köt. Budapest, 1899.

- Horváth Cyrill**, A Margit-legenda forrásai. Budapest, 1908.
- — Johannes Vercellensis és a magyar Margit-legenda. Budapest, 1908.
- **Ignác**, A M. N. Múzeum könyvtárának ősnymtatványai. Budapest, 1895.
- **János**, Irodalmunk fejlődésének fő mozzanatai. Budapest, 1908.
- — Egy magyar versbeli mondatképletről. Budapest, 1909.
- — Ady s a legújabb magyar lyra. Budapest, 1910.
- **Rebeka**, Czakó Zsigmond és a francia romantikus dráma. Budapest, 1903.
- Hrotsvithae** opera. Rec. Paulus de Winterfeld. Berolini, 1902.
- Théâtre. Trad. par Charles Magnin. Paris, 1845.
- Poésies latines. Avec une traduct. Par Vignon Rétif de la Bretonne. Paris, 1854.
- Hugo Victor**, Théâtre. Tome I—IV. Paris, 1884.
- Hunfalvy Pál**, Magyarország ethnographiája. Budapest, 1876.
- — Nyelvtudomány és nyelvtanulás. Budapest, 1884.
- — Album. Budapest, 1891.
- Hungarian poems and fables for english readers.** Translated by E. D. Butler. London, 1877.
- Hurter H.**, Nomenclator literarius theologiae catholicae. Tom. I. Ed. 3 Oeniponte, 1903.
- Huszár G. P.**, Corneille et le théâtre espagnol. Paris, 1903.
- Huszka József**, Az Istenfa. Budapest, 1908.
- Hülft in der Noth.** Das ist: S. Franciscus Xaverus, Soc. Jesu, der Indianer-Apostel. In schwären Anligen Bey dem Geceuzigten Jesu, Wunderthätig-allgemeiner Noth-Helffer. Wienn, 1757.
- Hülstett Georg, Karl Anton**, Sammlung ausgewählter Stücke aus den Werken deutscher Prosaiker und Dichter. I. Theil. Erste Abtheil. für die sechste Klasse. 7. Aufl. Leipzig, 1848.
- Igmándi Mihály**, Magyar szellemi élet. 3. kiad. Budapest, 1896.
- Imádságos könyv német nyelven.** (Kézirat a XVIII. századból.)
- — (német). (Czímlapja hiányzik.)
- Imre Sándor**, Irodalmi tanulmányok. I., II. Budapest, 1897.
- — A néphumor a magyar irodalomban. Budapest, 1890.
- Incantamenta magica graeca et latina.** Ed. Ricardus Heim. [Lipsiae, 1892.
- Indicia, Ungaricae Sanctitatis — Tyrnaviae, 1737.**
- Ipolyi Arnold**, Magyar mythologia. Pest, 1854.
- Irodalomtörténeti közlemények.** I—XIX. köt. Budapest, 1891—1909.
- Irsai Á. Ernő**, Heine két verses könyve. Budapest, 1908.
- Istvánffy Gyula**, Palócz Mesék a fonóból. Liptó.-Sz.-Miklós. 1890.
- Istvánfi Nic.**, Historia de regni Hungaricae Lib. XXXIV. Ed. noviss. Viennae, Praeae, Tergesti, 1758.
- Jablonkay Gábor**, Jézus társaságának első érintkezései Magyarországgal. (Különnyomat.)
- — A Máriabesnyői töredék. Budapest, 1910.
- — A jezsuiták a magyar irodalomban. Budapest, 1909.

- Jacobi Olavus**, De Pervigilio Veneris. Commentatio. Lundae, 1867.
- Jahresbericht** (Kritischer) ü. d. Fortschritte der romanischen Philologie. I—IX. Bd. Zweites Beiheft. Erlangen, 1890—1909.
— d. k. k. Obergymnasiums z. d. Schotten in Wien. 1875.
- Jahuda Bensenyor**, Llibre de paraules . . . de Salomo, por G. Llabrés y Quintana. Palma de Mallorca, 1889.
- Jakob Franz**, Die Fabel von Atreus und Thyestes in den wichtigsten Tragödien der englischen, französischen und italienischen Literatur. Leipzig, 1907.
- Jalava Ant.**, Tapani Széchenyi. Helsingi, 1901.
— — Frans Deák. Helsingi, 1902.
- Jameson Mrs.**, Frauenbilder aus Shakespeare. Deutsch von A. Wagner. Leipzig, 1834.
- Jankó János**, Kalotaszeg magyar népe. Budapest, 1892.
— — Torda, Aranyosszék, Toroczkó magyar (székely) népe. Budapest, 1893.
- Jankovics István**, Három század a katakombákban. Németből fordította —. Budapest, 1907.
- János (Szent)**, lásd San Giuan alatt.
- Jatakam**, Das Buch der Erzählungen aus früheren Existenzen Buddha's. Aus dem Páli übersetzt von Dr. Julius Dutoit. Liefer. 1., 2. Leipzig, 1907.
- Jehlicska Ferencz**, Társadalmi kérdés és etika. Budapest, 1908.
- Jellinghaus Hermann**, Geschichte der mittelniederdeutschen Literatur. 2. Aufl. Strassburg, 1902.
- Johannes de Alta Silva**, Dolopathos. Herausg. v. Herm. Oesterley. Strassburg, 1873.
- Johannes de Capua**, Directorium vitae humanae. Publ. par Jos. Derembourg. Paris, 1887.
- Jost J. M.**, Erklärendes Wörterbuch zu Shakespeare's plays. Berlin, 1840.
- József főherczeg**, Czigány nyelvtan. Budapest, 1888.
- Jörgensen Johannes**, Das Pilgerbuch. Übers. v. Henriette Gräfin Holstein-Ledreborg. Kempten u. München, 1905.
— — Der heilige Franz von Assisi. Übers. von Henriette Gräfin Holstein-Ledreborg. Kempten u. München, 1908.
- Kafka Josef**, Hlavní Katalog a průvodce. II. vyd. V Praze, 1895.
- Kahlbaum Georg W. A.**, Mythos und Naturwissenschaft. Leipzig, 1898.
- Kaindl Raim. Friedr.**, Die Volkskunde. Leipzig u. Wien, 1903.
- Kalendárium**, Az első lőcsei — az 1626-ik évre. Közli Hajnóci R. József. Lőcse, 1909.
- Kalevala**, Le —. Trad. par Ch. E. de Ujfalvy. Paris, 1876.
- Kallas Oskar**, Achtzig Märchen der Ljutziner Esten. Jurjev, 1900.
- Kállay Ferencz**, A pogány magyarok vallása. Pest, 1861.
- Kálmány Lajos**, Koszorúk az Alföld vad virágaiból. I., II. kötet. Arad, 1877., 1878.

- Kálmány Lajos**, Világunk alakulásai nyelvagyományainkban. Szeged, 1893.
— — A csillagok nyelvagyományainkban. Szeged, 1893.
— — Szeged népe. I—III. köt. Arad, 1881—91.
- Kalotaszeg**. 1. évf. 1—18., 20. sz. 2. évf. 6—10., 23., 24. sz. Kolozsvár, 1890—91.
- Kama Soutra** (Le —), Règles de l'amour de Vatsyayana. Trad. par E. Lamairesse. Paris, 1891.
- Kampers Franz**, Mittelalterliche Sagen vom Paradiese u. vom Holze des Kreuzes Christi. Köln, 1897.
- Kandra Kabos**, Magyar mythologia. Eger, 1897.
- Kannemann Johannes**, Passio. Necnon alius tractatus de Christi passione. Una cum legenda beate Katharine virginis. S. l. e. a. (Hain, 9759.)
- Kanteletar**. Ford. Bán Aladár, Budapest, 1902.
- Kaposi József**, Dante ismeretének első nyomai hazánkban. Budapest, 1909.
— — Dante és Magyarország. Budapest, 1909.
- Kappstein Theodor**, Ahasver in der Weltpoesie. Berlin, 1906.
- Karácsonyi János**, Szent István király élete. Budapest, 1904.
— — A székelyek eredete és Erdélybe való települése. Budapest, 1905.
— — Magyarország egyháztörténete. Nagyvárad, 1906.
— — Szent István király élete. Budapest, 1904.
— — Szent István anyja. I. András atyja. Budapest, 1906.
— — Három adat a váradi egyházmegye történetéhez. Nagyvárad, 1910.
— et Borovszky, Regestrum Varadinense. Budapest, 1903.
- Karajan Th. G.**, Der Schatzgräber. Leipzig, 1842.
- Karasék Dr. Josef**, Slavische Literaturgeschichte. I., II. Theil. (Sammlung Göschen.) Leipzig, 1906.
- Karcsú A. Arzén**, Vác város története. I—VIII. köt. Vác, 1880—88.
- Kardos Gyula**, Alexandriai Szt. Katalin cseh és magyar verses legendájának viszonya. Kassa, 1907.
- Karl Lajos**, Árpádházi Szt. Erzsébet és az üldözött ártatlan nő mondája. Budapest, 1908.
— — Aimeri de Narbonne u. die Heirat Andreas II. v. Ungarn mit Beatrix, 1907. (Különnyomat.)
— — Vie de sainte Elisabeth de Hongrie par Nicolas Bozon. (Különnyomat.)
— — La Hongrie et les Hongrois dans les chansons de Geste. 1908. (Különnyomat.)
— — Sully Prudhome. Leipzig, Chemnitz, 1907.
- Kármán József**, A babonáról. Zombor, 1877.
- Karpeles Gustav**, Allgemeine Geschichte der Litteratur. I., II. Bd. Berlin, 1891.
— — Litterarisches Wanderbuch. 2. Aufl. Berlin, 1898.
- Katona Lajos**, Völund kovács. Esztergom, 1884.
— — Petrarca bűnbánati zsoltárai. Budapest, 1905.
— — Petrarca. Budapest, 1907.
— — Description du manuscrit franciscain de Budapest. Paris, 1904.
- Katholikus Szemle** 1899—1909. Budapest.

- Kaufmann Dav.**, Die Erstürmung Ofens. Trier, 1895.
- Kazinczy Ferencz** levelezése. XV., XVII., XVIII., XIX. köt. Budapest, 1905—1909.
- Keidel George E.**, A manual of Aesopic fable-literature. Baltimore, 1896.
- Keightley Thomas**, Tales and popular fictions. London, 1834.
- Kelecsényi János**, Henszlmann Imre aesthetikája. Budapest, 1910.
- Keleti Szemle.** 1—10. Budapest, 1900—1909.
- Keller Adalbert v.**, Alte gute Schwänke. 2. Aufl. Heilbronn, 1876.
— — Altfranzösische Sagen. 2. Aufl. Heilbronn, 1876.
— — Albr., Die Schwaben in der Geschichte des Volkshumors. Freiburg, 1907.
- Kellner Heinr.**, Heortologie. Freiburg, 1901.
- Kempis Thomas a.**, De imitatione Christi. Libri IV. Tyrnaviae, 1750.
— — L'imitation de Jésus-Christ. Traduction par De Gonnellieu. Nouvelle édition. Liège, 1753.
- Ker W. P.**, Epic and romance. Essays of mediaeval literature. London, 1897.
- Kerekes Ábris**, François Rabelais. Győr, 1909.
- Kerler Dietrich Heinrich**, Die Patronate der Heiligen. Ulm, 1905.
- Kerval Léon.**, L'évolution et le développement du merveilleux dans les légendes de S. Antoine de Padoue. Paris, 1906.
- Király György**, A Törökországi levelek forrásaihoz. Budapest, 1909.
— Pál, A Simonyi-féle tüzetes magyar nyelvtan I. kötetének bírálata. Budapest, 1896.
— — Researches in Hunno-Scythic. London, 1893.
- Kirchsen Friedrich M.**, Die Geschichte des literarischen Porträts. I. Bd. Leipzig, 1904.
- Kiss Áron**, Magyar gyermekjáték-gyűjtemény. Budapest. 1891.
— Bálint, Magyar régiségek. Pest, 1839.
— János, Isten megismerése a látható világból. Budapest, 1909.
— József újabb költeményei. 1883—1889. Budapest, 1891.
- Klebs Elimar**, Die Erzählung von Apollonius aus Tyrus. Berlin, 1899.
- Klemm J. Antal**, Baróti Szabó Dávid nyelve nyelvtanítási szempontból. Budapest, 1908.
- Klimius Nicolaus**, Iter subterraneum. Edit. 4-ta. Hafniae & Lipsiae, 1766.
- Klopstock**, Mors Christi. Viennae, 1770.
- Klöpper Clem.**, Shakespeare-Realien. Dresden, 1902.
- Knauz Nándor**, A nápolyi Margit-legenda. Esztergom, 1868.
— — A pozsonyi káptalannak kéziratai. Esztergom, 1870.
- Knust Herm.**, Geschichte der Legenden der h. Katharina etc. Halle, 1890.
- Koberstein August**, Vermischte Aufsätze zur Litteraturgeschichte und Aesthetik. Leipzig, 1858.
- Koltai Virgil**, Petőfi Sándor. Sopron, 1893.
— — Alkalmi és emlékbeszédek. Budapest, 1899.
— — Az oktató mese és szemelvények magyar mesefőrből. Budapest, 1901.
— — Széchenyi István gróf közigazdasági eszméi. Budapest, 1903.

- Konrad v. Würzburg**, Die Mähre von der Minne. Herausg. v. Franz Roth. Frankfurt a. M., 1846.
- — Der Schwanritter. Herausg. v. Franz Roth. Frankfurt a. M. 1861.
- Kuonrát v. Wirzeburc**, Der Wërltc lön. Herausg. v. Franz Roth. Frankfurt a. M., 1843.
- Kont I.**, Geschichte der ungarischen Litteratur. Leipzig, 1906.
- — La littérature française en Hongrie. Paris, 1902.
- — La littérature hongroise de 1825 à 1848. Paris, 1903.
- — Jean Arany. Paris, 1904.
- — Michel Vörösmarty. Paris, 1903.
- Kornis Gyula**, Psychologia és energia. Budapest, 1910.
- — Modern nyelvek tanulása. Budapest, 1910.
- — Filozófia a középiskolában. Budapest, 1910.
- — A pszichológia jelen állása. Budapest, é. n.
- Kovács Lajos J.**, Pázmány kalauza és Bellarmin disputatiói. Kassa, 1908.
- Kozma Andor**, Versek. Budapest, 1893.
- — Humoros históriák. Budapest, 1896.
- — Magyar symphoniák. Budapest, 1909.
- Koziol Heinr.**, Der Stil des L. Apuleius. Wien, 1872.
- Koegel Rudolf u. Bruckner Wilh.**, Geschichte der althoch- u. altniederdeutschen Literatur. 2. Aufl. Strassburg, 1901.
- Köhler Carl Sylvio**, Das Tierleben im Sprichwort der Griechen u. Römer. Leipzig, 1881.
- **Reinh.**, Aufsätze über Märchen und Volkslieder. Berlin, 1894.
- — Kleinere Schriften. I—III. Bd. Weimar, Berlin, 1898—1900.
- Költök tára**, Régi Magyar —. I—VI. Budapest, 1877—96.
- König György**, Alfred de Musset. Budapest, 1910.
- Könyvtár**, Régi magyar —. Szerk. Heinrich Gusztáv. 1—24. Budapest, 1897—1910.
- Körösi Sándor**, A magyar nyelvbeli olasz elemek. Fiume, 1892.
- Koerting Dr. Gust.**, Dictys und Darez. Halle, 1874.
- — Lateinisch-romanisches Wörterbuch. Paderborn, 1891.
- Közlemények**, A magyar filozófiai társaság —. 1908. 1—3. 1909. 1—4. Budapest.
- Krausz Friedr. S.**, Sagen u. Märchen der Südslaven. I., II. Bd. Leipzig, é. n.
- **Samuel**, Die Königin von Saba in den byzantin. Chroniken. (Különnyomat.)
- Kremnitz Mite**, Rumänische Märchen. Leipzig, 1882.
- Kreuzwald Friedr.**, Esthnische Märchen. Übers. v. F. Löwe. Halle, 1869.
- Kriza J.**, Vadrózsák. Kolozsvár, 1863.
- Kriloff**, Fables russes. Publ. par le Comte Orloff. Tom. I., II. Paris, 1825.
- Krohn Gyula**, A finnugor népek pogány istentisztelete. Ford. Bán Aladár. Budapest, 1908.

- Krohn Gyula**, Das Lied vom Mädchen, welches erlöst werden soll. Helsingfors, 1891. (Különnyomat.)
- — Suomen suvun pakanallinen jumal anaploclus. Helsingissa, 1894.
- — Die Kalewala vom ästhetischen Standpunkt betrachtet. Übers. v. O. P. Leipzig, é. n. (Különnyomat.)
- **Kaarle**, Bär (Wolf) und Fuchs. Helsingfors, 1888.
- — Mann u. Fuchs. Helsingfors, 1891.
- — Die geogr. Verbreitung estnischer Lieder. Kuopio, 1892.
- — Nimien Luettelo. H., é. n.
- — Histoire du traditionnisme en Finlande.
- Kruitwagen Bonaventura**, Het Speculum Exemplorum. 1905. (Különnyomat.) (Kétféle.)
- Kulpe Wilh.**, Lafontaine. Sein Leben und seine Fabeln. Leipzig, 1882.
- Kultur der Gegenwart**. I. Teil. 1. Abt. 3. Abt. I., 7. Abt. 11. Abt. I. Leipzig, 1906—9.
- Kundt Ernő**, Lenau és a természet. Budapest, 1908.
- Kúnos Ignác**, Oszmán-török népköltési gyűjtemény. I., II. köt. Budapest, 1887—89.
- — Anatoliai képek. Budapest, 1891.
- — Turkish fairy tales and folk tales. Translat. by Nisbet Bain. London, 1901.
- — Türkische Volksmärchen aus Stambul. Leiden, é. n.
- — Das Türkische Volksschauspiel. Leipzig, 1908.
- Kunst**, Die — der Polyg'ottie. II., XIV., XX., XXII., XXX., XXXIII., XXXVIII. Theil. Wien, Pest, Leipzig, Hartleben.
- Külföldi Játékszin**. XVII. kötet. Romeo és Julia. Budán, 1839.
- Künstle Karl**, Die Legende der drei Lebenden und der drei Toten und der Totentanz. Freiburg i. Breisgau, 1908.
- Laban Antal**, Az árpádházi Szt. Erzsébet-legendák irodalmunkban. Budapest, 1907.
- La Bruyère**, Les caractères. Paris, é. n.
- Laczkó Géza**, Játszi szóképzés. Budapest, 1907.
- La Fizelière (Albert de)**, Histoire de la Crinoline. Paris, 1859.
- La Fontaine**, Contes et Nouvelles. Ed. par P. Jannet. Tome I—II. Paris.
- — Les Amours de Psyché et de Cupidon. Nouv. Édit. Paris.
- — Les Bambous. Fables de La Fontaine. Travesties en patois créole par un vieux commandeur. Nouv. Éd. Fort-de-France, 1869.
- Laing Sam.**, Modern Science and modern Thought. London.
- — A modern Zoroastrian. London, 1904.
- Lalita-Vistara**, Translated from . . . sanskrit by Rajendralala Mitra. Calcutta, 1881.
- La Motte (de)**, Fables nouvelles. La Haye, 1720.
- — Fouqué (de) Friedr. Br., Undine. Halle, é. n.

- Land- und Seekarte von Österreich-Ungarn (Humoristisch-politische).
Wien, é. n.
- Landau Marcus, Beiträge zur Geschichte der italienischen Novelle. Wien, 1875.
— — Giovanni Boccaccio. Stuttgart, 1877.
— — Die Quellen des Dekameron. 2. Aufl. Stuttgart, 1884.
— — Hölle und Fegfeuer in Volksglaube, Dichtung u. Kirchenlehre. Heidelberg, 1909.
- Landsberg Bernát, Segédkönyv a természetrajzi kirándulásokhoz. Ford.
Faith Mátyás. Kőrmöczbánya, 1900.
- Lang Andrew, Myth, ritual and religion. Vol. I, II. London, 1887.
- Láng Nándor, Odysseus hazája. Budapest, 1902.
— — A görög műveltség emlékeinek föl kutatása. Budapest, 1906.
— — A görög művészet története. Budapest, 1906.
— — Az ősgörög műveltség és Homeros. (Különnyomat.)
- Langheim Irma, Kemény Zsigmond nőalakjai. Komárom, 1909.
- Langius Joh. Petr., Democritus ridens. Ulmae, 1667.
- Lapkritikák . . . Komjáthy Jenőről. Komárom, 1909.
- Latkóczy Mihály, Madách Imre őseiről. Budapest, 1901.
- Laukhard F. Ch., Leben und Schicksale von ihm selbst beschrieben.
Bearb. v. Viktor Petersen. I., II. Bd. 5. Aufl. Stuttgart, 1908.
- Laurent Dr. Emil u. Nagour Paul, Okkultismus u. Liebe. Deutsch v. G. H.
Berndt. Berlin, 1903.
- Lecoy de la Marche A., La chaire française. 2-ème. Édit. Paris, 1886.
- Le Duc Herbert de Danmartin, Folque de Candie. Herausg. v. O. Schultze-
Gora, Bd. I. Dresden, 1909.
- Leggende del Secolo XIV. Vol. I—II., Firenze, 1863.
- Lehmann Dr. Alfr., Aberglaube u. Zauberei. Deutsch v. Dr. Petersen.
Stuttgart, 1898.
- Leland Charles Godfrey, Legends of Florence. First Series. London, 1895.
- Lempp Ed., Frère Élie de Cortone. Paris, 1901.
- Lenkei Henrik, Petőfi és a természet. Budapest, 1892.
— — Ujabb költemények. 1886—1894. Budapest, 1895.
— — A mulató Budapest. Budapest, 1896.
- Le Noble, Contes et Fables. Tom. I., II. Paris, 1699.
- Lenz Oskar, Ophir und die Ruinen von Zimbabye in Südostafrika. Prag, 1896.
- Le Sage, Oeuvres. Nouv. Édit. par Prosp. Poitevin. Paris, 1857.
- Leslie Stephen, An agnostic's Apology. London, 1904.
- Leszszing, A katona szerencséje. Ford. R. P. Pesten, 1792.
- Lévêque Eugène, Iconographie des fables de La Fontaine, La Motte, Dorat,
Florian. Paris, 1893.
- Leubuscher Rud., Ueber die Wehrwölfe u. Thierverwandlungen im Mittel-
alter. Berlin, 1850.
- Leyserus Polycarpus, Historia Poetarum et Poematum medii aevi. Halae,
Magdeb., 1721.

- Lichtwerns M. G., Fabeln in vier Büchern. Wien, 1772.
- Liebrecht Felix, Zur Volkskunde. Heilbronn, 1879.
- Lieder (Die) d. älteren Edda. Herausg. v. K. Hildebrand. Paderborn, 1876.
- Lippert Julius, Der Seelencult in seinen Beziehungen z. althebräisch. Religion. Berlin, 1881.
- — Die Kulturgeschichte in einzelnen Hauptstücken. I. Abth. Leipzig, 1885.
- Lippich Elek, A művészetek és a stílus. Budapest, 1908.
- — A finnek és a finn művészet. Budapest, 1908.
- Literatur, Die —. Herausg. v. G. Brandes. 1. Hofmannsthal H., Unterhaltungen ü. literar. Gegenstände. — 2. Mautner Fr., Aristoteles. — 3. Blei Fr., Die galante Zeit u. ihr Ende. — 4. Hauser O., Die japanische Dichtung. Berlin.
- Litzmann Berth., Schiller in Jena. Jena, 1889.
- Livet Ch. L., Précieux et précieuses. 4-ème éd. Paris, 1895.
- Lobwasser Ambrosius, Die Psalmen Davids nach Frantzösischer Melodey in Teutsche Reymen gebracht. Amsterdam, 1704.
- Loiseleur Deslongchamps A., Essai sur les fables Indiennes. Paris, 1838.
- Loliée Frédéric, Histoire des littératures comparées. Paris, é. n.
- Lotheissen Ferd., Molière. Sein Leben und seine Werke. Frankfurt, 1880.
- Loti Pierre, L'Inde (sans les Anglais). Paris, é. n.
- — Japoneries d'automne. Paris, 1889.
- Löhr Max, Alttestamentl. Religionsgeschichte. (Samml. Göschen.) Leipzig, 1906.
- Luciani opera. Ex recogn. Car. Jacobitz. Vol. I—III. Lipsiae, 1872—74.
- Lucius Ernst, Die Anfänge des Heiligenkults in der christlichen Kirche. Herausg. v. Gustav Anrich. Tübingen, 1904.
- Lukácsy Imre, Krisztus visszajövedele. Pécs, 1906.
- Luther Martin, Geistliche Lieder. Herausg. v. Hans Wittenberg. Halle, é. n.
- — An den christlichen Adel deutscher Nation. Herausg. v. Hans Wittenberg, Halle. é. n.
- — Ein Sendbrief an den Papst Leo X. u. von der Freiheit eines Christenmenschen. Herausg. v. H. Wittenberg. Halle, é. n.
- Lücking Dr. Gustav, Französische Grammatik. 2. Ausg. Berlin, 1883.
- Lygdami carmina. Ed. G. Némethy. Budapestini, 1906.
- Lyrum, Larum Löffelstihl . . . Von Allzeit Immer Fröhlich. H. n.. 1720.
- Machiavelli Nic., Il principe. A cura di Gius. Lisio. Firenze, 1899.
- Macht Carl, Der neapolitanische Dialect. Hof, 1877—78.
- Madai Gyula, A hajdúk beszéde. Budapest, 1909.
- Madzsar Imre, Adatok Forgách Ferencz kortörténelmének kritikájához. Nagybánya, 1901.
- — Egyének és tömegek a történelemben. Budapest, 1909.
- Magyar könyvszemle. 1889. évf. Budapest.
- középiskola. Budapest, 1890.
- középiskola. 1., 2. évf. Budapest, 1908—9.

- Magyar Nyelv.** 1—5. évf. Budapest, 1905—1909.
- **Nyelvőr.** 1884—1887., 1889—1909. Budapest. Hozzájárul: **Kunosi és Munkácsi.** *Nyelvőrkalauz.* Budapest, 1883. és 1898. (Hozzákötvé: *Nyelvőremlék.* Budapest, 1890.)
- **Shakespeare.** Tár. szerk. **Bayer J. I., II.** Budapest, 1908—9.
- **Zenetudomány.** 1. évf. 1., 2. füz. Budapest, 1907.
- Magyarország történeti forrásai.** Ford. **Szabó Károly.** 1—4. füzet. Pest, 1860—65.
- Mahrholm Laura.** *Zur Psychologie der Frau.* I. Theil. Berlin, 1897.
- Mailáth Johann Graf,** *Magyarische Sagen und Maerchen.* Brünn, 1825.
- — *Magyarische Gedichte.* Stuttgart und Tübingen, 1826.
- Maillardus Oliverius,** *Sermones de adventu quadragesimales.* Argentine, Joh. Knoblouch, 1506.
- — *Sermones de sanctis.* Coloniae, Corn. de Zyryckzce, 1507.
- Maiores Joannes,** *Magnum Speculum Exemplorum.* Coloniae Agrippinae, 1701.
- Majer István,** *Ezer műkereszt.* Budapest, 1884.
- Malkowsky Georg,** *Alles verstaatlicht.* Socialpolit. Roman. Nach dem Englischen des E. Bellamy. Berlin, é. n.
- Mall Eduard,** *Zur Geschichte d. mittelalterlichen Fabelliteratur.* Halle, 1885.
- Mangold Willh.,** *Molière's Tartuffe.* Oppeln, 1881.
- Manitius Marcus,** *Himmelskugel.* Lateinisch u. deutsch von Joseph Merkel. Aschaffenburg, 1844.
- — *Geschichte der christlich-latein. Poesie.* Stuttgart, 1891.
- — *Mären und Satiren a. d. Lateinischen.* Stuttgart, é. n.
- Mankóczy István** *viselt dolgai.* Kiadja Dézsi Lajos. Budapest, 1905.
- Marcillac F.,** *Manuel d'histoire de la littérature française.* 2. éd. Genève, Bâle, Lyon, 1874.
- Margalits E.,** *Magyar közmondások.* Budapest, 1896.
- Margit (Kortonaí Szent)** *csudálatos-meg térése, és penitencia tartása.* Sopron, 1757.
- Marie de France,** *Poésies.* Publiées par B. de Roquefort. Tome I, II. Paris, 1832.
- — *Die Fabeln der —.* Herausg. von Karl Warnke. Halle, 1898.
- — *Die Lais.* Herausg. v. Karl Warnke. 2. Aufl. Halle, 1900.
- Marmorstein A.,** *Studien zum Pseudo-Jonathan Targum.* Pozsony, 1905.
- Martialis,** *Epigrammata.* Cum notis Th. Farnabii. Amstelodami, 1654.
- Maspero G.,** *Les contes populaires de l'Égypte ancienne.* Paris, 1882.
- Matthié S.,** *L'évangil selon S. Matthié (dan langaz creól maurice).* London, 1885.
- Maupassant Guy de,** *Miss Harriet.* 8-ème éd. Paris, 1884.
- — *Bel-ami.* 41-ème édition. Paris, 1886.
- — *Az örökség és más elbeszélések.* Budapest, 1894.
- — *Histoire d'une fille de ferme.* Paris, é. n.
- — *A gömböcz és más elbeszélések.* Budapest, 1894.

- Maurel André**, *Petites villes d'Italie. Toscane-Vénétie.* Paris, 1906.
- **F., & Martinez Lopez P.**, *Dictionnaire français-espagnol, espagnol-français.* Paris, 1840.
- Maurus P.**, *Die Wielandsage in der Literatur.* Erlangen u. Leipzig, 1902.
- Medveczky Frigyes**, *Filozófiai szükségleteink és az ethikai renaissance.* Budapest, 1910.
- — *Tanulmányok Pascal-ról.* Budapest, 1910.
- Mednyánszky Alois Freiherr von**, *Erzählungen.* {Sagen und Legenden aus Ungarns Vorzeit. Pesth, 1829.
- — *Malerische Reise auf dem Waagflusse in Ungarn.* 2. Ausg. Pest, 1844.
- Meisel W. A.**, *Prinz u. Derwisch . . .* Stettin, 1847.
- Meister Aloys**, *Die Fragmente der Libri VIII Miraculorum des Caesarius v. Heisterbach.* Rom, 1901.
- Mélanges sur les langues, dialectes et patois. Paris, 1831.**
- Melich János**, *Szláv jövevényszavaink.* I. köt. I., II. r. Budapest, 1903—5.
- — *Szláv jövevény szavaink eredetéről.* Budapest, 1909.
- — *A gyöngyösi glosszák.* (Különnyomat a Philol. Közl.-ből.)
- Mélusine**, *Dirigé par H. Gaidoz.* Tome VII. No. 3—12. Tome VIII. No. 1—6. Tome X. No. 2. Paris, 1894—1900.
- Menander Christophorus**, *Theatri historici pontificio-catholici centuriae duae.* Freystadt, 1674.
- Mérei Kálmán**, *Teleki László gróf „Kegyencz“-e.* Budapest, 1893.
- Merényi László**, *Sajóvölgyi eredeti népmesék.* I., II. köt. Pest, 1862.
- — *Dunamelléki eredeti népmesék.* I., II. köt. Pest, 1863., 1864.
- Merker Paul**, *Studien zur neuhochdeutschen Legendendichtung.* Leipzig, 1906.
- Mészáros Gyula**, *A csuvas ősvallás emlékei.* Budapest, 1909.
- — *Török költők.* Budapest, 1910.
- Mészöly Gedeon**, *Az -ít képzőnek két rosszul olvasott alakjáról.* Kunszentmiklós, 1910.
- Meursius Joan.**, *Elegantiae latini sermonis.*
- Mexia Petrus**, *Sylva variarum lectionum.* Ins Teutsche übersetzt. Nürnberg, 1669.
- Meyer E. A. u. Gombocz Z.**, *Zur Phonetik der ungarischen Sprache.* Upsala, 1909.
- **Eduard Hugo**, *Deutsche Volkskunde.* Strassburg, 1898.
- **Gustav**, *Essays u. Studien z. Sprachgeschichte* I., II. Bd. Strassburg, 1885—93.
- **Wilh.**, *Gesammelte Abhandlungen z. mittellateinischen Rhythmik.* I. Bd. Berlin, 1905.
- **Lübke Dr. W.**, *Einführung in das Studium der roman. Sprachwissenschaft.* Heidelberg, 1901.
- Mézières A.**, *Prédecesseurs de Shakespeare.* Paris, 1894.
- — *Pétrarque, étude.* Nouv. édit. Paris, 1895.
- Mező (Grünfeld) Ferencz**, *Tibullus a magyar irodalomban.* Budapest, 1908.

- Michant Gustave**, Aucassin et Nicolette. Chante-fable du XII. siècle. Tours.
- Michiels Alfred**, Histoire des idées littéraires en France au XIX. siècle.
Tome I., II. Paris, 1842.
- Mihalovics Ede**, A katholikus predikáció története Magyarországon. I., II. köt.
Budapest, 1900—1.
- Mille nuits et une nuit** (Le livre des). Traduct. par Dr. J. C. Mardrus.
Tome I—XVI. Paris, 1899—1904.
- (Les) et un jours. Contes persans. Traduits par Petis de la Croix, Car-
donne, Caylus, etc. Paris, 1819.
- Mills Edmund James**, The secret of Petrarch. Illustrated. London, 1904.
- Mira de Mesqua**, Comedia famosa del esclavo del demonio. Ed. by Milton
A. Buchanan. Baltimore, 1905.
- Mirabilia Romae**. (Facsimile-Production.)
- Miris**, Lustige Ehegrammatik. 2. Aufl. München, é. n.
- Mistral Frédéric**, M. reille. Avec la traduction littéraire en regard. Paris, 1905.
- Mitteilungen** (Ethnologische) aus Ungarn. II—VI. Bd. IX. Bd. 1—3. Hft.
Budapest, 1892—1905.
- zur Zizeunerkunde. I—II. Bd. 1. 2. Budapest, 1903—1906.
- Mittler Frigyes**, Simrock Károly Wieland der Schmied című eposának
mondái és mythikus elemei. Budapest, 1909.
- Mogk Eugen**, Germanische Mythologie. 2. Aufl. Strassburg, 1898.
— — Geschichte der norwegisch-isiändischen Literatur. 2. Aufl. Strass-
burg, 1904.
- Mohai Lajos**, Jelentés-tanulmányok a másodlagos komplikációs jelentés-
változásokról. Székesfehérvár, 1908.
- Mokos Gyula**, Iróink életéhez. Budapest, 1907.
- Monographien** zur deutschen Kulturgeschichte. 3., 5., 6., 10., 11. Leipzig,
1900 - 3.
- Monmouth Gottfr.**, Historia regum Britanniae. Halle, 1854.
- Montfort Rudolf v.**, Barlaam u. Josaphat. Herausg. v. Fr. Karl Köpke.
Königsberg, 1818.
- Montreux**, Berne. Imprim. Staempfli, 1877.
- Mooney James**, Myths of the Cherokees. Cambridge, 1888.
- Morf Heinr.**, Geschichte der neuern fränzös. Litteratur. I. Buch. Strass-
burg, 1898.
— — Aus Dichtung u. Sprache der Romanen. Strassburg, 1903.
- Móricz Bálint Dezső**, Magyarország harcai Németország ellen. Buda-
pest, 1909.
- Morillot Paul**, Le roman en France depuis 1610 jusqu'à nos jours.
Paris, 1892.
- Morlinus Hieron.**, Novellae, fabulae, comoedia. Paris, 1855.
- Möbius P. J.**, Ueber das Pathologische bei Goethe. Leipzig, 1898.
- Munkácsi Bernát**, Votják népköltészeti hagyományok. Budapest, 1887.
— — Vogul népköltési gyűjtemény. I—IV. köt. Budapest, 1892—96.

- Mussafa Adolf, Beiträge z. Litteratur der sieben Weisen Meister. Wien, 1868.
 — — Studien zu den mittelalterlichen Marienlegenden. I—V. Wien, 1887—98.
- Müller-Frauenth Carl, Die deutschen Lügendichtungen. Halle, 1881.
- Nádor-codex. Kiadta Toldy Ferencz. Buda, 1857. (2 pld.)
- Nagy Géza, Szent István vérsége s a magyar és külföldi kutatások. Budapest, 1907—8.
- László, Fejezetek a gyermekrajzok lélektanából. Budapest, 1905.
- — A gyermektanulmányozás mai állapota. Budapest, 1907.
- Sándor, A váci nyelvjárás. Budapest, 1903.
- Nárájana, Hitopadesa. I. könyv. Ford. Fiók Károly. Budapest, 1905.
- Négyesy László, A mértékes magyar verselés története. Budapest, 1892.
- Nelli Francesco, Lettres de — à Pétrarque Publiées par Henry Cochin Paris, 1892.
- Némethy Géza, Vergilius élete és művei. Budapest, 1902.
 — — A római elegia. Budapest, 1905.
- Népköltési gyűjtemény, Magyar —. I—X. köt. Budapest, 1872—1908.
- Néprajzi Füzetek, 1., 4., 8. sz. Budapest, 1893—99.
- Neubaur L., Die Sage vom ewigen Juden. 2. Ausg. Leipzig, 1893.
- Neuphilologen-Vademecum. I. Bd. Halle a. S., 1905.
- Newe Uebernusz, Artige und Anmuhtige Poszirliche Historien. Deutschland, 1679.
- Nieden J., Deutsche Gedichte zum Auswendiglernen. 6. Aufl. Leipzig, 1909.
- Nisard, Études de moeurs et de critique sur les poètes latins de la décadence. 4. éd. Tome I., II. Paris, 1878.
- Notter Antal, A szabadakarat. Budapest, 1908.
- Novella della figlia del re di Dacia. Pisa, 1866.
- Nugae venales, sive Thesaurus Ridendi et Jocundi. 1648.
- Nutt Alfr., Studies on the Legend of the Holy Grail. London, 1888.
- Nyelvmlékek, Régi magyar —. IV—V. köt. Buda, 1846. Budapest, 1888.
- Nyelvmléktár. I—XV. köt. Budapest, 1874—1908.
- Nyelvjárások, Magyarországi német —. Szerk. Petz Gedeon. 1—7. füz. Budapest, 1905—9.
- Magyarországi szláv —. Szerk. Asbóth Oszkár. 1. füz. Budapest, 1909.
- Nyelvtudomány. Szerk. Asbóth O. I., II. köt. Budapest, 1906—1908.
- Nyelvtudományi közlemények. XXIV—XXXIX. köt. Budapest, 1894—1909.
- Ode dicta Agathyrus. Ex fragm. Macrobi. Lovanii, 1645.
- Offlicium Rakoczianum. Buda, 1779.
- Oheroly János, Torna-zsebkönyv. Budapest, 1891.
- Ohle R., Shakespeares Cymbeline und seine romanischen Vorläufer. Berlin, 1890.
- Oldenberg Herm., Buddha. Sein Leben, seine Lehre, seine Gemeinde. 4. Aufl. Stuttgart u. Berlin, 1903.
- — Die Literatur des alten Indien. Stuttgart u. Berlin, 1903.

- Opera nuova e da ridere o Grillo Medico.** Ristampato per Giacomo Ullrich Livorno, 1901.
- Opitz Martin,** Deutsche Poemata. I., II. 1637.
- Opuscles de critique historique.** Tome 1. Paris, 1903.
- Ortwein Fritz,** Deutsche Weihnachten. Gotha, 1892.
- Osius Hieronymus,** Phryx Aesopus habitu poetico, Francofurti, 1574.
- Osvaldus de Lasko,** Sermones quadragesimales Bige salutis. Hagenau, Henr. Gran, 1501.
- Otrokocsi Franciscus Foris,** Origines Hungaricae. Pars I., II. Franequerae, 1693.
- Ovidii P. N.,** Metamorphoses. Herausg. v. Dr. Joh. Siebelis. 1. Heft, 16. Aufl. 2. Heft, 13. Aufl. Leipzig, 1895—97.
- — Fastorum lib. VI. Erkl. v. Herm. Peter. I., II. Abt. 3. Aufl. Leipzig, 1889.
- — Amores. Ed. Geyza Némethy. Budapestini, 1907.
- Padova a Francesco Petrarca nel V. centenario dalla sua morte.** Padova, 1874.
- Paileron Édouard,** La Souris. 14. édition. Paris, 1889.
- Pakscher Arthur,** Die Chronologie der Gedichte Patrarcae. Berlin, 1887.
- Palaestra,** 1., 6., 7., 15., 22—24., 27. Berlin, 1898—1903.
- Palágyi Lajos,** Nemzeti lant. Budapest, 1907.
- Palatino,** Il — d'Ungheria. Novella d'antico codice. Firenze, 1823.
- Palingenius Marcellus,** Zodiacus vitae. Ed. Car. Herm. Weise. Lipsiae, 1832.
- Palmgren Fredr.,** Språkuppfostran. Stockholm, 1885.
- Pantschatantra.** Übers. v. Theodor Benfey. I., II. Theil. Leipzig, 1859.
- Pap Károly,** A Petőfi-Almanach. Kolozsvár, 1909.
- Pápay József,** Nyelvészeti tanulmányutam. Budapest, 1905.
- Paris Gaston,** François Villon. Paris, 1901.
- — La poésie du moyen-âge. I. sér. 3. éd. II. sér. Paris, 1895.
- — Poèmes et légendes du moyen-âge. Paris, 1900.
- — Légendes du moyen-âge. 2. édition. Paris, 1904.
- Parnaso Italiano.** Tome I—XII. Venezia, 1832—51.
- Partonopeus und Melior.** Herausg. v. H. F. Massmann. Berlin, 1847.
- Pasqualigo Cristoforo,** Raccolta di proverbi veneti. Vol. I—III. Venezia, 1857—58.
- Passional (Das).** Eine Legendensammlung des XIII. Jahrhunderts. Herausg. v. Fr. Karl Köpke. Quedlinburg u. Leipzig, 1852.
- Patimenti e innocenza della Regina Uliva.** Firenze, 1901.
- Patin,** Études sur la poésie latine. Tome I., II. 3. édit. Paris, 1883.
- Pauler Ákos,** Az ethikai megismerés természete. Budapest, 1907.
- Gyula, A magyar nemzet története az árpádházi királyok alatt. 2. kiad. I., II Budapest, 1899.
- Paulsen Friedrich,** Moderne Erziehung und geschlechtliche Sittlichkeit. Berlin, 1908.
- Paulson Joh.,** Fragmentum vitae Sanctae Catharinae Alex. Lundae, 1891.
- Pecz Vilmos,** Ókori Lexikon. 1—18. füzet. Budapest, 1900—1902.
- Péczeli József** meséi. Kiadta dr. Takáts Sándor. Budapest.

- Pelbartus de Themesvar**, Stellarium corone benedictae virginis Marie. Hagenau, Henr. Gran, 1498.
- — Sermones de tempore. Hagenau, Henr. Gran. 1501.
- — Expositio compendiosa et familiaris. Hagenau, Henr. Gran, 1504.
- — Pomerium sermonum de Sanctis. Hagenau, Henricus Gran, 1515.
- — Pomerium sermonum Quadregesimalium. Hagenau, Henricus Gran, 1515.
- Percy Thomas**, Reliques of ancient english poetry. Vol. I—III. London, 1891.
- Peres Sándor**, A magyar népoktatásügy fejlődése. Budapest, 1890.
- Perrault Charles**, Contes. Éd. par A. Lefèvre. Paris.
- Persil A. Flacci**, Satirae. Ed. G. Némethy. Budapestini, 1903.
- Peruzzi Luigi**, Ricordi sulla vita di messer Francesco Petrarca e di Madonna Laura. Bologna, 1866.
- Pervigilium Veneris**. Emend. Franc. Buecheler. Lipsiae, 1859.
- Pethő István**, Vajda János lírájáról. Komárom, 1910.
- Petit de Julleville**, Histoire de la langue et de la littérature française. Tome I—VIII. Paris, 1896—99.
- Petőfi Alexander**, Epische Gedichte. Übers. v. Ernst Speidl. Resicza, 1890.
- L'Eroe Giovanni. Versione Italiana di Gius. Cassone. Budapest, 1908.
- Petrarca (II)**, Con nuove, e brevi dichiarazioni. Lyon. 1551.
- — Ed. Guiseppe Finzi. Firenze, 1900.
- — Epistolae de rebus familiaribus et variae. Ed. stud. et cura Josephi Fracassetti. Vol. I—III. Florentiae, 1859—63.
- — De remediis utriusque Fortunae. Libri duo. Roterodami, 1649.
- — Le Rime di — Commentate da Giosuè Carducci e Severino Ferrari. Firenze, 1899.
- — Le Rime di — con note da Giovanni Mestica. Firenze, 1896.
- — Gedichte. Übers. v. Karl Förster. Mit Einl. v. Ludw. Geiger. I., II. Bd. Stuttgart, é. n.
- — Gedichte. Übers. v. Wilhelm Krigar. Berlin, 1855.
- — Die Reime des —. Übers. v. Karl Kekule u. Ludw. v. Biegeleben. I., II. Bd. Stuttgart u. Tübingen, 1844.
- — Die Triumphe. Herausg. v. Carl Appel. Halle, 1901.
- — Les oeuvres amoureuses de —. Traduites en français avec le texte en regard et précédées d'une notice sur la vie de Pétrarque par P. L. Ginguené. Paris, é. n.
- — szonettjei. Ford. Radó Antal. Budapest, 1887.
- — Sonette und Kanzonen. Übers. von Bettina Jacobson. Leipzig, 1904.
- — Psaumes pénitenciaux. Traduites par V. Develay. Paris, 1880.
- Petrich Béla**, Précieux és burlesque elemek Rostand „Cyrano“-jában. Budapest, 1908.
- Petronii**, Satirae. Ed. Franc. Buecheler. Berolini, 1871.
- Latin et français. Traduction entière. Tome I., II. 1709.
- Le satyricon. Trad. de Laurent Tailhade. Paris, 1902.

- Petrone**, Satire. Nouv. traduction, par le Citoyen D***. Tome I, II. Paris, 1803.
 — Satyricon. Übersetzt v. A. Gröninger. Berlin, 1796.
 — Bruchstücke eines Sittenromanes aus Nero's Zeit. Übersetzt nach Bücheler's krit. Texte. Stuttgart, 1874.
 — Cena Trimalchionis. Mit deutscher Übers. v. L. Friedländer. Leipzig, 1891.
 — Begebenheiten des Enkolp. Übersetzt v. Wilh. Heinse. I. Band. Leipzig, 1898.
- Petsch Robert**, Neue Beiträge z. Kenntnis d. Volksrätsels. Berlin, 1899.
 — — Formelhafte Schlüsse im Volksmärchen. Berlin, 1900.
- Pexenfelder Michael**, Conciniator historicus. Pars I, III. Monachii, 1679, 1680.
- Pfeiffer Franz**, Marienlegenden. Wien, 1863.
- Phaedrus**, Fabulae Aesopiae. Recogn. Lucian. Mveller. Lipsiae, 1898.
- Phallism**. London, 1889.
- Philipps des Carthäusers** Marienleben. Herausg. v. Heinr. Rückert. Quedlinburg u. Leipzig, 1853.
- Philostrati Majoris** Imagines. Rec. Seminariorum Vindob. sodales. Leipzig, 1893.
- Phoenix Pannonius**. Pestini, 1859.
- Pickel Ferencz**, A magyar ódai költészet fejlődése. Nagykanizsa, 1908.
- Pillet Alfred**, Das Fableau von den Trois Bossus Ménestrels. Halle a. S., 1901.
- Pintér Jenő**, A magyar irodalom története. I., II. köt. 1909.
 — — Jegyzetek a régi magyar irodalom történetéhez. Jászberény, 1909.
 — **Sándor**, A népmesékről. Losonc, 1891.
- Pirquet Peter Frh. v.**, Rede über Reform der Mittelschulen. Wien, é. n.
- Pitré Giuseppe**, Fiabe, novelle e racconti popolari siciliani. Vol. I—V. Palermo, 1875.
 — — Fiabe e leggende popolari siciliane. Palermo, 1888.
 — — Studi di poesia popolare. Palermo, 1872.
 — — Usi e costumi, credenze pregiudizi del popolo siciliano. Tom. I, II. Palermo, 1889.
 — — Usi natalizi, nuziali e funebri del popolo siciliano. Palermo, 1879.
 — — Seminagione, miefitura, trebbiatura del frumento. Palermo, 1887. (Különnyomat.)
 — — Il venerdì nelle tradizioni popolari italiane. 3. ediz. Palermo, 1888.
 — — Mirabili facoltà di alcune famiglie die guarire certe malattie. Palermo, 1889. (Különnyomat.)
 — — Mostra etnografica siciliana. Palermo, 1891—92.
 — — Alberi e piante negli usi e nelle credenze popolari Siciliane. É. n. (Különnyomat.)
 — — Bibliografia delle tradizioni popolari in Italia. É. n. (Különnyomat.)
 — — Il colera nelle credenze popolari d'Italia. É. n. (Különnyomat.)
 — — La leggenda di S. Antonio. É. n. (Különnyomat.)
- Plautus**, Die Lustspiele. Deutsch v. J. I. C. Donner. I—III. Bd. Leipzig u. Heidelberg. 1864—65.

- Pletscher Theodor**, Die Märchen Charles Perrault's. Berlin, 1906.
- Plinii C. Secundi**, Naturalis historiae lib. XXXVII. Recogn. Ludov. Janus. Vol. I. Ed. 2. II—VI. Lipsiae, 1870—65.
- Ploss, Dr. H.**, Das Kind. 2. Aufl. I., II. Bd. Leipzig, 1884.
- — Das Weib in der Natur- u. Völkerkunde. 3. Aufl. Herausg. v. Max Bartels. I., II. Bd. Leipzig, 1891.
- Poésies inédites du moyen-âge**. Par Édélestand du Méril. Paris, 1854.
- **Magyares**, Choix et traduction par H. Desbordes-Valmore et Ch. E. de Ujfalvy. Paris, 1873.
- populaires latines antérieures au XII. siècle par É. du Méril. Paris, 1843.
- Pogány József**, Arany János politikai nézetei. Budapest, 1909.
- Poggius Florentinus**, Facetiae. Argentine, Joh. Knobloch, 1510.
- Poincaré Henri**, Tudomány és föltevés. Ford. Szilárd Béla. Budapest, 1908.
- Polivka J.**, Běléžki křm prikazkitě v Šapkarévija „Sbornik“ ot bulgarski narodni umotvorenija. Sofia, 1901.
- — E. R. Romanov Bjeloruszkij sbornik. St.-Peterburg, 1904.
- — Na vsjehъ ne ugodišъ. Varšava, 1906.
- Pollák Miksa**, Arany János és a biblia. Budapest, 1904.
- Polyanthea**, Hoc est, opus svavissimis floribus celebriorum sententiarum tam graecarum quam latinarum, exornatum. Coloniae, 1685.
- Poncelet Alb.**, Index miraculorum B. V. Mariae. (Analecta Bolland. 21.) Bruxelles, 1902.
- Ponyvirodalom**. 1. Bohó Misi élete és csinjei. Budapest, 1898.
- 2. A boszorkánysas, vagy a boldog perezes és a legszebb királyleány. Budapest, 1894.
- 3. A bűbájos ital hatása. Budapest, 1890.
- 4. A hűnbánó, vagy a sziklához láncozott Gergely. Budapest, 1902.
- 5. Az elbűvölt őzike. Budapest, 1885.
- 6. A három aranytollú galamb. Budapest, 1897.
- 7. A három királyfi és a három csodaszép tündérleány története. Budapest, 1894.
- 8. Hírlanda hercegnő története. Budapest, 1898.
- 9. Az Isten igazságát kereső. Budapest, 1895.
- 10. A két szomszédvár borzasztó története. Budapest, 1898.
- 11. A kincsásó. Budapest, 1891.
- 12. A király három leánya és Mengócz, a hős lovász. Budapest, 1896.
- 13. Az aranyhajú királyleány. Budapest, 1880.
- 14. Krasznahorka vár története. Budapest, 1898.
- 15. Libussa, cseh királyleány. Pest, 1873.
- 16. Meneus egyiptomi király kincses tornyot épített. Budapest, 1885.
- 17. Egy palócz bíró budapesti utazása. Irta: Almagyari. Budapest, 1895.
- 18. Romeo és Julia szomorú története. Budapest, 1896.
- 19. A törpekirály hajszála. Budapest, 1901.
- 20. A zsarnok nagyvezér. Budapest, 1885.

- Potthast Aug.**, Bibliotheca historica medii aevi. I., II. Bd. 2. Aufl. Berlin, 1896.
- Poelchan Arthur**, Das Bücherwesen des Mittelalters. Berlin, 1881.
- Pratel Ant. Franc. (de)**, Grammatica Burgundica. Lovanii, 1717.
- Predigten**, Deutsche —, des 12. u. 13. Jahrhunderts. Herausg. v. Karl Roth. Quedlinburg u. Leipzig, 1839.
- Prem Sagar, (Le)**, Océan d'Amour. Traduit par G. Lamairesse. Paris, 1893.
- Probst Udalricus**, Lehr- und geistreiches Communionbuch. II. Teil. 6. Aufl. Augspurg, 1778.
- Programm d. Gymnasiums zu Wittenberg**. 1855.
- Progress**, The modern — of science. Extra edition of the Kyoiku Gakujutsu kai (The Pedagogical Review). Tokyo, 1906.
- Prohászka János**, Petőfi költői nyelvének fősajátságai. Budapest, 1909.
- **Ottokár**, Modern catholicizmus. Budapest, 1907.
- Prónai Antal**, Dugonics András életrajza. Szeged, 1903.
- **Lajos**, Gyöngyösi István Rózsakoszorúja. Selmezbánya, 1909.
- Propheten**, Die spaeteren —, nebst dem Psalter und dem Buch Daniels. Németül és héberül. Londini, 1852.
- Prosperus, episcopus Rheginensis**. Sententiae aliquot velut aphorismi ex omnibus Augustini ac aliorum libris . . . selectae. Coloniae, Joannes Praël, 1531.
- Prost Johann**, Die Sage vom ewigen Juden in der neueren deutschen Literatur. Leipzig, 1905.
- Publicationen d. ethnol. Mitteilungen aus Ungarn**. II., III., V. Budapest, 1888—89.
- Pugna Porcorum per P. Porcium** . . . 1648.
- Pypin, N. N. u. Spasović, V. D.**, Geschichte der slavischen Literaturen. I., II. Bd., 1., 2. Hälfte. Leipzig, 1880—84.
- Quintessenz**, (Die —) für Liebhaber muntern Scherzes. 2. Aufl. Frankfurt u. Leipzig, 1798.
- Quinze joyes (Les) de Mariage**. Réimpression par Ferd. Heuckenkamp. Halle, 1901.
- Rabelais F.**, Oeuvres. Nouv. édit. Par L. Jacob. Paris, 1857.
- **Gargantua u. Pantagruel**. Aus d. Französischen v. F. A. Gelbeke. I., II. Bd. Leipzig, é. n.
- Radnai Oszkár**, Vörösmarty mint prózairó. Temesvár. 1909.
- Radó Antal**, Dalok és történetek. Budapest, 1899.
- — **Mesék az íróvilágból**. Budapest, 1905.
- **Vilmos**, Magyar népmondák az ifjúság számára. Budapest, 1890.
- Raff Georg Christian**, Naturgeschichte für Kinder. Wien, 1816.
- Rajna Pio**, Per le origini delle novelle proemiale delle „Mille e una Notte“. Firenze, 1899.
- Rákos István**, Úton, útfélen. Budapest, 1903.
- Ranisch Wilh.**, Eddalieder mit Grammatik, Übersetzung u. Erläuterungen. (Sammlung Göschen.) Leipzig, 1903.

- Ratzel, Dr. Friedr.,** Völkerkunde. I—III. Bd. Leipzig, 1887—88.
- Récei Viktor,** A kassai püspökségi könyvtár codexeinek . . . jegyzéke. Budapest, 1891.
- — Ősnyomtatványok és régi magyar könyvek a pannonhalmi könyvtárban. Budapest, 1904.
- Recull de exemplis e miracles, gestes e faules e altres ligendes ordenades per A-B-C tretes de un manuscrit en pergami del començament del segle XV, ara per primera volta estampades.** Vol. I., II. Barcelona, 1881., 1888.
- Réger Béla,** A határozott névmutató. Budapest, 1905.
- — Mikszáth, Herczeg, Ambrus. Szentgotthárd, 1908.
- — Irodalmunk tartalmi ismertetése. I., II. r. Szentgotthárd, é. n.
- Regnier,** Oeuvres complètes. Éd. par P. Jannet. Paris.
- Reich Emil,** Hungarian Literature. London, 1898.
- **Hermann,** Der Mann mit dem Eiseiskopf. Weimar, 1904.
- Reichard Piroska,** Telamon históriája. Budapest, 1909.
- Reimarus Secundus,** Geschichte der Salome von Cato bis O. Wilde. I. Leidzig, é. n.
- Reinach Salomon,** Orpheus. Troisième Édit. Paris, 1909.
- Reinhardstoettner Karl v.,** Plautus. Leipzig, 1886.
- Reitzenstein R.,** Hellenistische Wundererzählungen. Leipzig, 1906.
- Relation,** (Curieuse und sehr wunderbare) — von denen sich neuer Dingen in Servien erzeugenden Blut-Saugern oder Wampyrs. Mit Reflexionen begleitet von W. S. G. E. 1732.
- Renault J. B.,** Les aventures galantes de la Madone. Paris, 1882.
- Rentsch Johannes,** Lucianstudien. Plauen i. V. 1895.
- Rényi Rezső,** Petrarca és Kisfaludy Sándor. Bpest, 1880.
- — Itália költészetének története. I. kötet. Budapest, 1887.
- — Petrarca mint hazafi, tudós és költő. Budapest, é. n.
- Réső Ensel S.,** Magyarországi Népszokások. Pest, 1866.
- Réthy László,** A romanismus Illyricumban. Budapest, 1896.
- Reuschel Karl,** Volkskundliche Streifzüge. Dresden u. Leipzig, 1903.
- Reuters Fritz** sämtliche Werke. Mit Vorwort v. O. Weltzien. Stuttgart u. Leipzig, é. n.
- — Sämtliche Werke. Volksausgabe. 2. Aufl. I., IV. Bd. Wismar, 1883.
- Révay József,** Commodianus, . . . élete és művei. Szabadka, 1906.
- — Commodianus élete és művei és kora. Budapest, 1909.
- — A Prudentius-féle dittochaeon. (Különnyomat a Philol. Közl.-ből.)
- **Nic.,** Latina. Jaurini, 1792.
- — Elaboratio grammatica hungarica. Vol. III. Ed. S. Simonyi. Budapestini, 1908.
- Revue des deux Mondes.** Table. 1831—74. 1874—1893. Paris, 1875—93.
- des traditions populaires. 2—4., 7. année No. 8., 9. Paris, 1887—1892.
- Réz Mihály,** Magyarország és Ausztria közjogi viszonya. Budapest, 1910.

- Ribbeck O.**, A római költészet története. Ford. Csiky Gergely és Katona Lajos I—II. köt. Budapest, 1891—93.
- Riedl Frigyes**, A régi magyar irodalom története. Budapest, 1906. (Gépirásos könyomat.)
- — A magyar irodalom története a XVI. században. Budapest, 1907. (Gépirásos könyomat.)
- — A magyar irodalom története a XVII. században. Budapest, 1907. Gépirásos könyomat.)
- — A magyar irodalom története Zrinyi halálától Bessenyei felléptéig. Budapest, 1908. (Gépirásos könyomat.)
- — A history of hungarian literature. London, 1906.
- — Az egységes középiskola, Budapest, 1893.
- — Die ungarische Literatur. (Különnyomat.)
- Rimay János** munkái. Kiadja b. Radvánszky Béla. Budapest, 1904.
- Rimskija Djejanija.** (Gesta Romanorum.) St.-Peterburg, 1877—78.
- Rituale Romanum.** Editio prima. Ratisbonae, 1888.
- Rochs Arthur**, Über den Veilchen-Roman. Halle, 1882.
- Rockenphilosophie**, Die gestriegelte —, oder aufrichtige Untersuchung derer von vielen superklugen Weibern hochgehaltenen Aberglauben 5. Aufl. Chemnitz, 1759.
- Romania.** Table des trente premiers volumes (1872—1901). Par A. Bos. Paris, 1906.
- Rona-Sklarek Elisabeth.** Ungarische Volksmärchen. Leipzig, 1901. Neue Folge. Leipzig, 1909.
- Ronsard P.**, Croix de poésies. Publ. par A. Noël. Tome I., II. Paris. 1883.
- Roscher Wilh. Heinr.**, Ephialtes. Leipzig, 1900.
- Rostand Edm.**, Chantecler. Paris, 1910.
- Rosweyd Heribert**, Vitae Patrum. Antverpiae, 1615.
- Rott Nándor**, A csoda és a természettudomány. Budapest, 1907.
- Rouzaud Jean**, Petit catéchisme. Toulouse, 1873.
- Röder E. Ákos**, A magyar nép erkölcsi világa népdalainkban. Kőszeg, 1910.
- Rubinyi Mózes**, Két tanulmány a nyelvészet s a nyelv művelés történetéből. Budapest, 1903.
- Ruodlieb**, herausg. v. Friedr. Seiler. Halle, 1882.
- Rupp Kornél**, Tanulmányok a XVI. század vallásirodalmából. Budapest, 1898.
- Sabatier Paul**, Vie de S. François d'Assise. 23. éd. Paris, 1899.
- — De l'authenticité de la légende de Saint-François. Paris, 1901.
- — Nouveaux travaux sur les documents Français, Paris, 1903.
- — Examen de la vie de frère Élie du Speculum Vitae. Paris, 1904.
- — Examen de quelques travaux récents sur les opuscules de Saint-François. Paris, 1904.
- — Examen critique des récits concernant la visite de Jacqueline de Settesoli à Saint-François. Paris, 1910.

- Sacchetti Franco**, Le novelle di —, già pubblicate di Bruto Fabricatore. Napoli, 1868.
- — Il Novellino. 11 edizione. Firenze, 1889.
- Sagen und Märchen**, Ungarische —. Aus der Erdélyischen Sammlung übersetzt von G. Stier. Berlin, 1850.
- Sághy Gyula**, Beszéd, melylyel a rektori székét elfoglalta. Budapest, 1909.
- Şăinenu Lazar**, Basmele române. Bucuresci, 1895.
- Saint-Hilaire**, Emil Marco, Populäre Geschichte Napoleons. Nach dem Französischen von J. A. Streitfeld. Leipzig, 1848.
- Salamon Ferencz**, Budapest története. I—III. köt. Budapest, 1878—85.
- — Közoktatásunk reformja. Pest, 1873.
- Sallustius Crispus Caius** összes munkái. A latin szöveget megállapította, magyarra fordította . . . Cserép József. Budapest, 1910.
- Sammlung** (Erste) der beliebtesten Gesänge. Ausgeführt von d. Languedoc-schen Sängern. 1867.
- Sancta Clara**, Abraham a, Abrahamisches gehab dich wohl. Wien u. Nürnberg, 1738.
- San Giuan**, L'evangelii imkaddes ta sidna Gesù Christu min —. Rivedut u collasionat fuk l'original Grec. Londra, 1872.
- Sanvisenti Bernardo**, I primi influssi di Dante del Petrarca e del Boccaccio sulla Litteratura Spagnuola. Milano, 1902.
- Sarudy György**, Görög lyrai anthologia. Budapest, 1902.
- Saxon's Everybody's Series**. Tom. IX., XI., XX., XXXIII., XXXIV. London.
- Schade Oskar**, Die Sage von der Heiligen Ursula. Hannover, 1854.
- — Liber de infantia Mariae et Christi Salvatoris. Halae, 1869.
- — Narrationes de vita et conversatione B. Mariae Virginis. Halae, 1870.
- Schaller Gust.**, De fabula Apuleiana quae est de Psychæ et Cupidine. Lipsiae, 1901.
- Schauffler Th.**, Althochdeutsche Literatur. (Sammlung Göschen.) 3. Aufl. Leipzig, 1908.
- Scheerbart Paul**, Cervantes. 3. Tausend. (Die Dichtung. Bd. VIII.) Berlin u. Leipzig, é. n.
- Schelandre**, Jean de, Tyr et Sidon. Publié par Jules Haraszi. Paris, 1908.
- Schermann L. u. Krauss Friedr. S.**, Allgemeine Methodik der Volkskunde. Erlangen, 1899.
- Schieler K.**, Magister Johannes Nieder. Mainz, 1885.
- Schiller**, Friedrich, Wilhelm Tell. Mit 59 Abbildungen. Nach Ernst Stückerberg. Bielefeld, Leipzig u. Berlin, 1905.
- Schneider Robert v.**, Die Erzstatue vom Helenenberge. Wien, 1893.
- Schnürer Gustav**, Franz v. Assisi. München, 1905.
- Scholia vetera in Nicandri Alexi Pharmaca**. Rec. E. Ábel. Budapestini, 1891.
- Schopenhauer Arthur**, Parerga u. Paralipomena. I., II. Bd. Berlin, é. n.
- — Die Welt als Wille u. Vorstellung. I., II. Bd. Berlin, é. n.
- Schreck Emmy**, Finnische Märchen. Weimar, 1887.

- Schreger Odilo**, Studiosus jovialis seu auxilia ad jocose, & honeste discurrendum. Editio tertia. Pedeponti, 1752.
- Schreiber Miklós**, Használta-e Livius XXI. és XXII. könyvében Polybiust? Temesvár, 1910.
- Schriften des deutschen Einheitsschulvereins**. I., II., IV., V. Heft. Hannover, 1887—89.
- Schroeder Otto**, Vom papiernen Stil. 6. Aufl. Leipzig u. Berlin, 1906.
- Schuchardt Hugo**, Ritornel und Terzine. Halle, 1874.
- — Über die Lautgesetze. Berlin, 1885.
- — Auf Anlass des Volapüks. Berlin, 1888.
- — A magyar nyelv román elemeihez. Budapest, 1889.
- — Tehéques et Allemands. Paris, 1898.
- — Über die Klassifikation der romanischen Mundarten. Graz, 1900.
- — Sprachgeschichtliche Werte. Graz, 1909.
- — an Adolf Mussafia. Graz, 1905.
- — Bret. eskop. franz. escope . . . etc. (Különnyomat.)
- Schullerus A.**, Drei Aufsätze z. siebenb.-sächs. Geistesgeschichte. Hermannstadt, 1899.
- Schurtz Heinr.**, Katechismus d. Völkereunde. Leipzig, 1893.
- Schwegler A.**, Geschichte d. Philos. im Umriss. Neue Ausgabe von J. Stern. Leipzig.
- Scartazzini G. A.**, Dante-Handbuch. Leipzig, 1892.
- Scoppo, (Lo)** dell carro in Firenze. É. n.
- Scutter Matth.**, Atlas a XVIII. századból.
- Sebestyén Gyula**, Telegdi János rudimentájainak kézírata. Budapest, 1903.
- — A magyar honfoglalás mondái. I., II. kötet. Budapest, 1904—5.
- Sebök László**, Kis világ. Eger, 1873.
- Seilmann Wilh.**, Die Totentänze des Mittelalters. Norden u. Leipzig, 1893.
- Selection, A** —, of latin stories. Edited by Thomas Wright. London, 1842.
- Seneca A.**, Oratorum et rhetorum sententiae divisiones colores. Rec. Conr. Bursian. Lipsiae, 1857.
- — Divi Claudii, ἀποκολογητωσις. Herausg. v. Franz Bücheler. 1863.
- — Werke übers. v. J. M. Moser. VIII. u. XI. Bdchen. Stuttgart, 1829—30.
- Sepródi János**, Emlékirat a magyar zene ügyében. Budapest, 1906.
- — A magyar népdal zenei fejlődése. Kolozsvár, 1908.
- Sermones**, Discipuli et de Tempore et de Sanctis. Colonie. Henricus Quentell., 1504.
- Shakespeare W.**, The works of —. Ed. by H. Staunton. Vol. I—VI. London, é. n.
- dramatische Werke. Übers. v. A. W. v. Schlegel u. L. Tieck. 25. Aufl. Stuttg. u. Leipzig, é. n.
- Sherard, Robert Harborough**, Oscar Wilde. Deutsch v. Herm. Freih. v. Teschenberg. Minden in Westf., é. n.
- Steeke Ernst**, Mythus, Sage, Märchen in ihren Beziehungen zur Gegenwart. Leipzig, 1906.

- Sienkiewicz Henryk**, Quo vadis? Traduzione italiana di Paolo Valera. Milano, 1900.
- Sikabonyi Antal**, Komjáthy Jenő. Budapest, 1909.
- Simonyi Kálmán**, A Lobkowitz-kódex hang- és alaktani sajátosságai. Budapest, 1908.
- **Zsigmond**, Tüzetes magyar nyelvtan. I. Budapest, 1895.
- — Az új helyesírás. Budapest, 1903.
- Simrock Karl**, Die Quellen des Shakspeare in Novellen, Märchen und Sagen I., II. Teil. 2. Aufl. Bonn, 1872.
- Singer Arthur**, Bismarck in der Literatur. Würzburg, 1909.
- — Goethe anyja. Budapest, 1910.
- **S.**, Apollonius von Tyrus. Halle a. S., 1895.
- Sirisaka Andor**, A babonáról. Pécs, 1886.
- — Magyar közmondások könyve. Pécs, 1890.
- Skram Amalie**, Lucie. Leipzig, 1898.
- Sketches of imposture, deception and credulity**. London, 1837.
- Società internaz. di studi Francescani in Assisi**. Origine e costituzione. Assisi, 1902.
- internazionale di studi Francescani in Assisi. Catalogo delle pergamene e degli antichi autografi. Assisi, 1903.
- Solyomossy Sándor**, A líra és epika eredetéről. Budapest, 1906. (3 péld.).
- Somló Bódog**, Szocziológia. Pozsony, Budapest, 1901.
- Sophokles**, Deutsch v. J. J. C. Donner. 6. Aufl. I., II. Bd. Leipzig u. Heidelberg, 1868.
- Erklärt v. F. W. Schneidewin. I—IV. Bd. 4 Aufl., V. Bd. 3. Aufl., VI. Bd. 2. Aufl. Berlin, 1857—60.
- Elektra. Ford. Csiky Gergely. 3-ik kiad. Budapest, 1893.
- Elektra. Ford. Csiky Gerg. Magyarázta Losonczi Lajos. Budapest, 1896.
- Antigone. Ford. Csiky Gergely. Budapest, 1899.
- Soergel Albert**, Ahasver-Dichtungen seit Goethe. Leipzig, 1905.
- Spandugnano Theodoro**, Della casa regale de Cantacusini Patritio Constantinopolitano, delle historie, & origine de Principi de Turchi. Lucca, Vinc. Pusedrago, 1550.
- Speculum exemplorum omnibus christicolis salubriter inspiciendum ut exemplis discant disciplinam**. Argentinae, 1495.
- perfectionis, d. S. Francisci Assisiensis legenda antiquissima. Ed. Paul Sabatier. Paris, 1898.
- vitae b. Franc. et soc. Venetiis, 1504.
- Spielmannsbuch**, Novellen in Versen aus dem zwölften und dreizehnten Jahrhundert übertragen von Wilhelm Hertz. Stuttgart, 1900.
- Staerk W.**, Die Entstehung des alten Testaments. (Sammlung Göschen.) Leipzig, 1905.
- — Neutestamentliche Zeitgeschichte. I., II. (Sammlung Göschen.) Leipzig, 1907.

- Stefanie József, Kisfaludy Károly és Bolyai Farkas. Budapest, 1908.
- Stein Ludw., Die Anfänge der menschlichen Kultur. Leipzig, 1906.
- Steinschneider M., Manna. Berlin, 1847.
- Stemplinger Eduard, Das Fortleben der horazischen Lyrik seit der Renaissance. Leipzig, 1906.
- Stengel Georg, Opus de iudiciis divinis. Tom. I—IV. Ingolstadii, 1651.
- Stern Adolf, Fünfzig Jahre deutscher Dichtung. Leipzig, 1871.
- Stollmann Sándor, Laube Henrik a német drámai irodalomban. Budapest, 1908.
- Storm Joh., Dialogues français (Fransche Spreekoeffeningen). Groningen, 1888.
- Strange Jos., Dialogus miraculorum. Vol. I—II. Coloniae, 1851.
- Straparola, Die Märchen des —. A. d. Italiän, v. Friedr. Wilh. Val. Schmidt. Berlin, 1817.
- Strausz Adolf, Bolgár népköltési gyűjtemény. I., II. Budapest, 1892.
- Strecker, Dr. Karl, Hrotsvits Marie u. Pseudo-Matthaeus. (Gymn. zu Dortmund. Jahresbericht 1901/2.) Dortmund, 1902.
- Studien zur vergleichenden Litteratur-Geschichte. I—IX. Bd. Berlin, 1901—9.
- Suchier Hermann u. Birch-Hirschfeld Adolf, Gesch. d. französ. Litteratur. Leipzig u. Wien, 1900.
- Sudermann Hermann, Der Katzensteg. 20. Aufl. Stuttgart, 1894.
- Symbolae Pragenses. Festgabe d. deutsch. Gesellsch. f. Alterthumskunde in Prag z. 42. Versamml. deutsch. Philologen. Prag, Wien, 1893.
- Symons B., Germanische Heldensage. 2. Aufl. Strassburg, 1898.
- Synopsis collectanea vitae, mortis et operae Joannis a Capistrano. Budaë, 1803.
- Szabó K.—Hellebrant Á., Régi Magyar Könyvtár. 1—3. I., II. Budapest, 1879—1898.
- Szalay Imre, Visszaemlékezés Trefort Ágostonra. Budapest, 1909.
- Szamota István, A tihanyi apátság 1055-iki alapítólevele. Budapest, 1845.
- — Zolnai Gyula, Oklevél-szótár. I—XV. füzet. Budapest, 1905.
- Szász Károly legifj., Versek. Budapest, 1908.
- Szczepánski G. v., Der romantische Schwindel in der deutschen Mythologie. Elberfeld, é. n.
- Szeghy Ernő, A buddhizmus és a kereszténység. Budapest, 1909.
- Székelyudvarhelyi Codex. Budapest, 1907.
- Szent István társulat . . . tudom. és irod. osztályának felolvasó üléseiből. 50., 55., 62—65., 68—75. sz. Budapest, 1904—1909.
- Szeremley Császár Loránd, Jelentés-tanulmányok. Budapest, 1909.
- Sziklay János, Kálváriám. Budapest, 1905.
- Szilády Aron, Temesvári Pelbárt élete. Budapest, 1880.
- — Sermones dominicales. I—II. köt. Budapest, 1910.
- Szily Kálmán, A magyar nyelvújítás szótára. Budapest, 1902.
- Szinnyei Ferencz, A humorról szóló magyar elméleti irodalom. Budapest, 1903.

- Szinnyei Ferenc**, Unkarilaisen kirjallisuuden historia. Helsingissä, 1905.
- **József**, Magyar írók élete és munkái. I—XII. köt. Budapest, 1891—1906.
- — Magyar Tájszótár. I, II. Budapest, 1893—1901.
- — Irodalmunk története. 1711—1772. Budapest, 1876.
- — Hogy hangzott a magyar nyelv az Árpádok korában? Budapest, 1895.
- — A magyarság eredete, nyelve és honfoglaláskori műveltsége. Budapest, 1910.
- — Finnisch-ugrischo Sprachwissenschaft. (Samml. Göschen.) Leipzig, 1910.
- — Középkori nyelvemlékeink olvasása. (Különnyomat.)
- — Das ung. Translativsuffix -vé, -vá. (Különnyomat.) 1905.
- — család írói (A). Budapest, 1909.
- Szóják Rezső**, Kerényi Frigyes élete és költészete. Breznóbánya, 1909.
- Szuppán Vilm.**, A magyar felsőbb leányiskolák múltja és jelene. Budapest, 1897.
- Tabula provinciae S. Mariae**. 1533. Ed. Ferd. Kaizer. Budapest, 1898.
- Tacitus C. C.**, Libri qui supersunt. Recogn. Carl. Halm. Tom. I—II. Lipsiae, 1870—71.
- Tamassia Nino**, S. Francesco d'Assisi e la sua legenda. Padova e Verona, 1906.
- Tanügyi kongresszus naplója**, A II. országos és egyetemes —. I. köt. I. rész. II. köt. Budapest, 1898.
- Tarnóczy Stephanus**, Der aus seiner Aschen neu-erstandene Phönix . . . Anjetzo aber in das Teutsche übersetzt. 1731.
- Taschen-Wörterbuch**, Neues — der dänischen u. deutschen Sprache. 2. Ausg. Leipzig, 1878.
- Tendlan Abrah. M.**, Das Buch der Sagen und Legenden. Stuttgart, 1842.
- Terentii P.**, Comoediae. Rec. Alfr. Fleckeisen. Lipsiae, 1858.
- Természettudományi Közlöny**, 1876—1879. 1887—1909. Pótfüzetek 1888—1909. Budapest.
- Testamaint**, (Il nouv —). Tradüt in Romansch d'Engiadinà Bassa. Franfort al Main, 1867.
- Testament**, Griechisch-deutsches neues —. Berlin, 1899.
- Testamento**, O novo — de Jesu Christo. Traduzido por Antonio Pereira de Figueiredo. Londres, 1873.
- Testamentu**, Noulu —. Bucuresci, 1884.
- Teuffel W., S.**, Geschichte der römischen Literatur. 5. Aufl. Bearb. v. Ludw. Schwabe. Leipzig, 1890.
- Thaly Kálmán**, Régi magyar vitézi emlékek. I, II. köt. Pest, 1864.
- Théâtre français au moyen-âge**. Publié par L. J. N. Monmerqué et Fr. Michel. Paris, 1885.
- Theisz Jules**, Dictionnaire français-hongrois. I. rész. 1—4. füz. Budapest, é. n.
- Thewrewk Emil (Ponori)**, A gyermeknyelvről. Pest, 1871.
- Thibaud de Marly**, Vers sur la mort. 2. éd. Paris, 1835.
- Thode Heinr.**, Franz v. Assisi. 2. Aufl. Berlin, 1904.

- Thomas Émile, Pétrone. II. éd. Paris, 1902.
- J. J., The theory and practice of creole grammar. Port of Spain, 1869.
- Thuemmel Conr., Mittelalterliche Volksagen. Hamburg, 1898.
- Thumb A. u. Marbe K., Experimentelle Untersuchungen ü. die psycholog. Grundlagen der sprachlichen Analogiebildung. Leipzig, 1901.
- Thurneysen Rudolf, Sagen aus dem alten Irland. Übersetzt von —. Berlin, 1901.
- Tibulli Albii, Carmina. Ed. G. Némethy. Budapestini, 1905.
- Ticknor Georg, Geschichte der schönen Literatur in Spanien. Deutsch v. Nik. Heinr. Julius. I., II. Bd. u. Suppl. Leipzig, 1852—67.
- Tihanyi Gál, Helyesfrásunk küzdelmei. Budapest, 1908.
- Tilemann Heinr., Speculum perfectionis u. Legenda trium Sociorum. Leipzig, 1902.
- Tischendorf Const., Evangelia apocrypha. Lipsiae, 1876.
- Tobler Titus, Bibliographia Geographica Palaestinae. Leipzig, 1867.
- Toldy László ifj., Összhangzattan. Budapest, 1910.
- Tolnai Vilmos, Magyarító szótár. Budapest, 1900.
- Tolstoj Gr. L., Über das Leben. Übers. v. Sophie Behr. Leipzig, 1889.
- — Gegen die moderne Kunst. Übersetzt v. Wilh. Thal. Berlin, 1898.
- — Patriotismus und Regierung. Übers. v. Wladimir Czumikow. Leipzig, 1900.
- — Shakespeare. Übers. v. M. Enckhausen. Hannover, 1906.
- — Quelle est ma vie? Traduct. de E. Pagès et A. Gatzouk. Paris, é. n.
- — Auferstehung. Übers. v. Marie v. Pezold. I., II. Bd. Leipzig, Reclam
- Tóth Béla, A spiritizmusról. Budapest, 1903.
- László (Ungvárnémeti) görög versei. Pest, 1818.
- Toulmin Smith Lucy, Les Contes moralisés de Nicole Bozon. Paris, 1889.
- Török Árpád v., Ein preisgekröntes Unicum. Budapest, 1896.
- Történelmi Életrajzok. 1—25. évf. Budapest, 1885—1909.
- Tractatus de diversis historiis Romanorum et quibusdam aliis. Herausg. v. Salomon Herzstein. Erlangen, 1893.
- Tradition (La) au Pays Basque. Paris, 1899.
- Tragor Ignác, Vác vára és képei. Vác, 1906.
- — Váci könyv. Vác, 1907.
- — Vác története 1848—49-ben. Vác, 1908.
- Travnik Jenő, A szinköltészet Börne fölfogásában. Budapest, 1908.
- Trócsányi Zoltán, A XVI. századbeli nyomtatványok e-jelölései. Budapest, 1908.
- Tschernow Alex., Aus russischen Dichtern. Halle.
- Turiault J., Étude sur le langage créole de la Martinique. Brest, 1874.
- Tuti-Nameh, Das Papagaienbuch. Übers. v. Georg Rosen. I., II. Theil. Leipzig, 1858.
- Ujfalvy Ch., E., Recherches sur le tableau ethnographique de la bible. Paris, 1873.
- — Le pays de Thulé. Paris, 1874.

- Újfalvy Ch. E.**, Cours complémentaire de géographie et d'histoire de l'Asie centrale et orientale. Leçon d'ouverture. Paris, 1874.
- — Leçon d'ouverture d'un cours de Géographie hist. et polit. de l'Asie centrale. Paris, 1878.
- — Le berceau des Aryas. Paris, 1884.
- — Iconographie et Anthrop. irano-indienne. Deuxième Partie. L'Inde. Paris, 1902.
- — Anthropol. Betrachtungen ü. die Porträtmünzen der Diadochen u. Epigonen. III. Teil. Braunschweig, 1902.
- — Ziele u. Aufgaben meiner Forschungen auf d. Gebiete d. histor. Anthropologie. Braunschweig, 1903.
- — Die Ptolemäer. Braunschweig, 1904.
- — De l'origine des familles, des peuples et des races. Rome, 1904.
- — Le type physique d'Alexandre Le Grand. Paris, 1902.
- — Zur anthropologischen Geschichte Indiens. (Különnyomat.)
- Ullrich Jos.**, De vita et operibus Commodiani Garaei. Temesvarini, 1902.
- **Dr. Jakob**, Proben der latein. Novellistik d. Mittelalters. Leipzig, 1906.
- Uránia M. Tud. Egyesület.** Népszerű tudományos felolvasások. 25—48. Budapest, 1905—6. (2 péld.)
- Valentini Franz**, Vollständiges italienisch—deutsches u. deutsch—italienisches Wörterbuch. Italienisch—Deutsch. I., II. Bd. Deutsch—Italienisch. I., II. Leipzig, 1831—36.
- Valerius Flaccus C.**, Argonauticon lib. VIII. Rec. Aem. Baehrens. Lipsiae, 1875.
- Valerii Maximi** dictorum factorumque memorabilium lib. IX. Biponti, 1783.
- Valois Marquerite de**, Les contes de la Reine de Navarre. Nouv. édit. Paris, é. n.
- Van Bever, Ad. & Sansot-Orland, Ed.**, Oeuvres galantes des conteurs italiens Traduction littérale. Paris, 1903.
- Van der Vet W. A.**, Het Biënboec van Thomas van Cantimpré. 'S-Gravenhage, 1902.
- Van Gennep A.**, La formation des légendes. Paris, 1910.
- Varga Damján**, Kódexeink Mária-siralmai. Budapest, 1899.
- Vargha Gyula**, A bosszuló kard. Budapest, 1897.
- Vári Rezső**, A Classica-Philologia encyclopaediája. Budapest, 1906.
- — Incerti scriptoris byzantini saeculi X. Liber de re Militari. Lipsiae, 1901.
- — Zum histor. Exzerptwerke des Konstantinos Porphyrogenetos. (Különnyomat.)
- — Zur Überlieferung mittelgriechischer Taktiker. Leipzig. (Különnyomat.)
- Varjú Elemér**, A gyulafejvári Batthyány-könyvtár. Budapest, 1899.

- Varnhagen Hermann**, Ein indisches Märchen auf seiner Wanderung durch die asiatischen und europäischen Litteraturen. Berlin, 1882.
- — Erlanger Beiträge zur englischen Philologie. I. Band. Erlangen, 1889.
- — Geschichte d. Legende der Katharina von Alexandrien. Erlangen, 1891.
- — Ein letztes Wort betreffend die anonyme Recension von Dr. W. Dicks Ausgabe der Innsbruck—Münchener Redaktion der Gesta Romanorum. Erlangen, 1891.
- — Zu Dr. Dicks Ausgabe der Innsbruck—Münchener Redaktion der Gesta Romanorum. Erlangen, 1891.
- — Wer ist der Verfasser der anonymen Recension von Dr. W. Dicks Ausgabe der Innsbruck—Münchener Redaktion der Gesta Romanorum? Erlangen, 1891.
- — Eine lateinische Bearbeitung der Legende der Katharina v. Alexandrien in Distichen. Erlangen, 1892.
- — Syst. Verzeichniss der Programmabhandlungen. 2. Aufl. v. Joh. Martin. Leipzig, 1893.
- — Zur Geschichte der Legende der Katharina v. Alexandrien. Erlangen, 1901.
- Vasáry Daniél**, Péczeli Király Imre élete és énekei. Esztergom, 1907.
- Vass Bertalan**, Emlékbeszédek. Budapest, 1902.
- **János**, Fejezetek a népnyelv mondattanából. Budapest, 1908.
- Velledits Lajos**, Révai és Adelung. Budapest, 1908.
- Verdizotti Gio. Mario**, Cento favole bellissime. Venetia, 1666.
- Veres Pálné Beniczky Hermin** élete és működése. Összeállították: Rudnay Józsefné és Szigethy Gyuláné. Budapest, 1902.
- Veressné Mihely Mici**, Verses emlékkönyv. Kolozsvár, 1906.
- Verga Giov.**, Cavalleria rusticana. Torino, 1893.
- Vergils** Gedichte. Erklärt v. Th. Ladewig. I—III. Bd. 2. Aufl. Berlin, 1855.
- — Bucolica et Georgica. Edid. Otto Ribbeck. Lipsiae, 1896.
- Verő Leó**, A beteg Henrik. Budapest, 1908.
- Via Franciscana**, Campidunum, 1751.
- Viertel A.**, Petrarca de viris illustribus. Göttingen, 1900.
- Viharos (Gerő Ödön)**, Az én fővárosom. Budapest, 1891.
- Vikár Béla**, A regös ének. Budapest, 1907.
- Villányi Szaniszló**, Néhány lap Esztergom város és megye multjából. Esztergom, 1891.
- Villon François**, Oeuvres complètes. Éd. par P. Jeannet. Paris.
- Vincentii de Valentia**, Sermones. Tom. I., II. Basileae, Nic. Kesler, 1488.
- Visio Tnugdali**, Lateinisch u. altdeutsch. Herausg. v. Albr. Wagner. Erlangen, 1882.
- Vissnyovszky Rezső**, Széphistóriáink olasz-latin csoportja. Budapest, 1907.
- Vita Adae et Evae**. Herausg. v. Wilh. Meyer. München, 1879.

- Vitkovics Mihály** költeményei. Kiadja Szvorényi József. Budapest, é. n.
- Vogel, Dr. Aug.**, Ausführliches grammatisch-orthographisches Nachschlagebuch der deutschen Sprache. Berlin, 1902.
- Vogt Friedr.**, Geschichte der mittelhochdeutschen Literatur. 2. Aufl. Strassburg, 1902.
- Volf György** összegyűjtött munkái. Kiadja dr. Demeczky Mihály. I. köt. Budapest, 1907.
- — Die Heimat der kirchenslavischen Sprache u. die Landnahme der Magyaren. Budapest, 1897.
- Volksdichtungen**, Ungarische —. Uebers. v. Ludwig Aigner. 2. Aufl. Budapest, é. n.
- Volksmärchen**, Ungarische —. Nach der aus Georg Gaals Nachlass herausgegebenen Urschrift übersetzt von G. Stier. Pesth, 1857.
- Voragine, Jacobus de**, Historia Lombardica. Ulm, Joh. Zainer. É. n.
- — Legenda aurea. Rec. Th. Graesse. Ed. 3. Vratislaviae, 1890.
- Voretzsch Carl**, Einführung in das Studium der altfranzösischen Sprache. Halle, 1901.
- — Einführung in das Studium der altfranzös. Literatur. Halle, 1905.
- Voss Joh. Heindr.**, Luise. Halle, é. n.
- **Rikárd**, Szöke Katalin. Ford. Makai Emil. Budapest, 1898.
- Vossler Karl**, Die philosophischen Grundlagen zum süßen neuen Stil des Guido Guinicelli, Guido Cavalcanti und Dante Alighieri. Heidelberg, 1904.
- Vrchlický Jaroslav**, Der Sturm. Deutsch von Edmund Grün. Prag, 1895.
- Vucskits Jenő**, Egy történelmi alak két költői feidolgozása. Marosvásárhely, 1905.
- Waczulik László**, Népies elemek Mikszáth nyelvében. Budapest, 1910.
- Wagner Franz**, Universae phraseologiae latinae corpus. Ed. 3. Budaë, 1822.
- Walde Alois**, Lateinisch etymologisches Wörterbuch. Heidelberg, 1906.
- Waldis Burkhard**, Esopus. Herausg. v. Heindr. Kurz. I., II. Theil. Leipzig, 1862.
- Wallensköld A.**, Le conte de la femme chaste convoitée par son beau-père. Helsingfors, 1907.
- Waltherilied (Das)**, Übers. v. Hermann Althof. Leipzig, 1902.
- Wan Paulus**, Promptuarium sermonum dominicalium. Pars hiemalis. Coloniae, 1613.
- Warnke**, Die Quellen des Esope der Marie de France. Halle, 1900.
- Warren Sam.**, Aus dem Tagebuche eines Arztes. Übers. v. Carl Kolb I—II. Theil. Stuttgart, 1859.
- Weber Arthur**, Zrinyi halála. (Különnyomat.)
- **Carl**, Italienische Märchen in Toscana aus Volksmund gesammelt. Halle, 1900.
- Weigert Jos.**, Deutsche Volksschwänke des XVI. Jahrhunderts. Kempten u. München, 1909.

- Weil G., *Bibl. Legenden d. Muselmänner*. Frankfurt, 1845.
- Weise Oskar Dr., *Ästhetik der deutschen Sprache*. 2. Aufl. 1905.
- — *Deutsche Sprach- u. Stillehre*. 2. Aufl. 1906.
- — *Unsere Muttersprache, ihr Werden und ihr Wesen*. 1907.
- Welter Nikolaus, *Theodor Aubance, ein provenzalischer Sängler der Schönheit*. Marburg, 1902.
- Werner Jak., *Beiträge zur Kunde der lateinischen Literatur des Mittelalters aus Handschriften gesammelt*. 2. Aufl. Aarau, 1905.
- Wershoven F. J., *Repetitorium d. französ. Sprache*. Cöthen, 1886
- Werthenau E. C., *Interessante Wörter*. Berlin, 1910.
- Westenholz Friedr. v., *Die Griseldis-Sage in der Literaturgeschichte*. 1888.
- Westermarck Eduard, *Geschichte der menschlichen Ehe*. A. d. Engl. v. L. Katscher u. Romulus Grazer. 2. Aufl. Berlin, 1902.
- Weszely Ödön, *A modern pedagógia útjain*. Budapest, 1909.
- Wijngaert, Den, van Sinte Franciscus vol schoone historien, legenden ende duechdelijcke leeringhen. Antwerpen, 1518.
- Wilde Oscar, *Sämtliche Werke in deutscher Sprache*. VI. Bd.: Ziele. 1906.
- — *Dorian Grays Bildnis*. Deutsch von Felix Paul Greve. é. n.
- — *Ein idealer Gatte*. Übers. v. Isidore Leo Pavia etc. 3. Aufl.
- — *Eine Frau ohne Bedeutung*. Übers. v. Isidore Leo Pavia etc. 2. Aufl.
- — *Ernst sein!* Übers. v. Herm. Freih. v. Teschenberg. Leipzig, 1903.
- — *Der Priester und der Messnerknabe*. Budapest.
- Winkel Dr. Jan Te, *Esope*. Groningen, 1881.
- — *Geschichte der niederländischen Literatur*. 2. Aufl. Strassburg, 1902.
- Witte Karl, *Dante-Forschungen*. I., II. Bd. Heilbronn, 1879.
- Wislocki Heinr., *Vom wandernden Zigeunervolke*. Hamburg, 1890.
- — *Volksdichtungen d. siebenbürg. u. südungar. Zigeuner*. Wien, 1890.
- — *Märchen u. Sagen der Bukowinaer u. siebenbürg. Armenier*. Hamburg, 1891.
- — *Die Szekler u. Ungarn in Siebenbürgen*. Hamburg, 1891.
- — *Volks Glaube u. religiöser Brauch der Zigeuner*. Münster i/W., 1891.
- — *Aus dem Volksleben der Magyaren*. München, 1893.
- — *Volks Glaube u. Volksbrauch d. Siebenbürger Sachsen*. Berlin, 1893.
- — *Volks Glaube u. religiöser Brauch der Magyaren*. Münster i/W., 1893.
- Wolf J. W., *Beiträge z. deutschen Mythologie*. I., II. Göttingen, 1852—57.
- O. L. B., *Allgemeine Geschichte des Romans*. 2. Aufl. Jena, 1850.
- Wolf Philipp, *Das Buch des Weisen*. Aus d. Arabischen. 2. Aufl. 1839.
- Wollheim A. E. Fonseca, *Handwörterbuch d. deutsch. u. portugies. Sprache*. I., II. Theil. 4. Aufl. Leipzig.
- Wolzogen H., *Die Edda*. Aus d. Altnordischen. Leipzig.
- Woenig Franz, *Die Pusztenflora der grossen ungarischen Tiefebene*. Herausg. v. E. S. Zörn. Leipzig, 1899.
- — *Eine Pusztenfahrt*. Leipzig.
- Wright Thom., *Les cent nouvelles nouvelles*. Tome I., II. Paris, 1858.

- Wundt W.**, Hypnotismus und Suggestion. Leipzig, 1892.
 — — Sprachgeschichte und Sprachpsychologie. Leipzig, 1901.
 — — Völkerpsychologie. I. Bd. I., II. Theil. II. Bd. I—III. Theil. Leipzig, 1900—1909.
Wülker Richard, Geschichte d. eng. Litteratur. Leipzig u. Wien, 1896.
Wünsche August, Die Sagen vom Lebensbaum u. Lebenswasser. 1905.
Wünsche, Die Pflanzenfabel in der Weltliteratur. Leipzig u. Wien, 1905.
Xenia Austriaca. Festschrift d. österr. Mittelschulen z. 42. Versamml. deutscher Philologen. 1., 2. Abt. Wien, 1893.
Zacchetti Corrado, Francesco d'Assisi. Assisi, 1904.
Zacher Julius, Alexandri Magni iter ad Paradisum. Regimonti, 1859.
 — — Pseudocallisthenes. Halle, 1867.
Zambra Pietro, Un antico documento nel volgare veneto-tridentino del sec. XIV. 1882.
Zarnecke Friedr., Das Nibelungenlied. 3. Aufl. Leipzig, 1868.
Zeitschrift f. Kirchengeschichte. Herausg. v. Th. Brieger u. B. Bess. XVII. Bd. 1., 2. Heft. Gotha, 1896.
Zempléni Árpád, Bosszú. 2. kiad. Nagybánya, 1903.
 — — Rache. Übertr. d. Julius Lechner. Budapest, 1903.
 — — Turáni dalok. Budapest, 1910.
Zibot Čeněk, Jak se kdy v čechách tancovalo. Praze, 1895.
 — — O srovnávacím studiu lidového podání. V Praze, 1897.
 — — Literatura kulturne-historická a ethnografická 1897—98. I. V Praze, 1898.
 — — Bibliografie české historie. I., II. köt. Praze, 1900., 1902.
 — — O českých blouznivech náboženských. V Praze, 1904.
 — — Králové a Královničky. Praha, 1910.
 — — Smrt nesem ze vsi . . . pomlázka se čepejři. Praha, 1910.
Zigány Árpád, Litteratura ungherese. Milano, 1892.
Zinzow Adolf, Die Hamletsage. Halle, 1877.
Zola Émile, Les romanciers naturalistes. 2. éd. Paris, 1881.
 — — Germinal. 38. mille. Paris, 1885.
 — — La terre. 21. mille. Paris, 1887.
 — — Thérèse Raquin. Paris, é. n.
Zola Émile, Le rêve. 53. mille. Paris, 1888.
 — — Nantas. Pour une nuit d'Amour. La mort d'Olivier Bécaille. Madame Neigon. Paris, é. n.
 — — Jacques Damour. Naïs Micoulin. Le capitain Burle. L'inondation. Paris, é. n.
 — — Lourdes. Ford. Cserhalmi H. Irén és Gerő Attila. Budapest, 1895.
Zrinyi Miklós költői művei. Sajtó alá rendezte Széchy Károly. 1906.
Zubriczky Aladár, A kereszténység lényege. Budapest, 1907.

Gyulai Pál három levele Toldy Ferenczhez.¹

A M. T. Akadémia kéziratára Gyulai Pálnak Toldy Ferenczhez intézett 21 levelét őrzi. A legtöbb hivatalos levél, melyeket mint az I. osztály titkára intézett Toldyhoz, az I. osztály elnökéhez. Ezek nem tartalmaznak fontosabb dolgokat. Három levele azonban általánosabb érdekű, úgy hogy ezek közlése nem lesz érdektelen. Az első kelet nélküli levelében a „Petőfi Sándor és lyrai költészete“ című tanulmányának, mely az Új Magyar Múzeum 1854-ik évfolyamában jelent meg, egy helyét óhajtja kijavítani. Tudniillik a Vörösmartyra vonatkozó támadást így óhajtotta kijavítani: „Mégis utoljára a legérzékenyebben ő sérté meg az úgy szólva második atyját, mert“ stb. A czikk e pontja nem így jelent meg. Talán már nem lehetett javítani, vagy Toldy nem fogadta el; mert a kérdéses hely az Új Magyar Múzeumban így jelent meg: „Még is utoljára a legérzékenyebben sérté meg őt, mert“ stb.

Második levelében a székfoglalójáról irt Toldynak. Bejelenti, hogy „Bánk bán“-nal akarja elfoglalni akadémiai székét, a mi meg is történt 1860-ban.

A harmadikban Zádornak Vörösmartyhoz irt leveleit kéri kölcsön.

1. .

Tekintetes szerkesztő úr!

Talán legjobb lesz az egész sort így javítani ki, ha lehetséges: *Még is utoljára a legérzékenyebben ő sérté meg az úgy szólva második atyját* mert. s. a. t.

Így sem valami jó, de nem tudok helyébe jobbat találni. Ha a T. szerkesztő úr jobbal pótolhatná, megköszönném. Különbön a névmások kihagyását nem tartom a magyarban *mindig* hibának, általában az accusativus és nominativus helyettes a legtöbbször kihagyható, ha már tudva levő tárgy vagy személyről beszélünk.

¹ Az eredetiből közli Hellebrant Árpád.

Egyébiránt bocsánatot kérek, hogy a kéziratot nem igazítottam ki úgy a hogy kellett volna. Regényem, melyet a napokban megkezdenék, annyira elfoglalt, hogy e cikket nyelvi tekintetben épen meg nem javíthatám. Méltóztassék a felőlőbb hibákat megjavítani.

Maradtam mély tisztelettel. (Az aláírás le van vágva.)

2.

Kolozsvár, dec. 9. 1859.

Tisztelt Titoknak úr!

Nagyon köszönöm részvétét, jóindulatát. Barátságos figyelemzetése könnyebbé teszi nekem azon kérésem előterjesztését, melylyel székfoglaló értekezésemet illetőleg különben is Önhöz szándékozám folyamodni.

Beköszöntési késedelmem oka nem annyira hanyagság, mint inkább némi kapkodás s egy pár kedvezőtlen körülmény. Még tavasszal hozzá fogtam egy nagy értekezéshez, melynek tárgya holmi párhuzam lett volna a régibb és újabb költészet között. Azonban munka közben kezdém észrevenni, hogy a tárgyhoz sem elég készültségem nincs, sem nézeteim nincsenek kellően kitisztálva. Felhagytam vele és september elején „Bánk-bán“-hoz fogtam. Ekkor Mikó gróf oly dologgal bizott meg, melyet lehetlen volt visszautasítanom, közbejött a Kazinczy-ünnepély, a Múzeumegylet gyűlése s én most ott állok, hogy értekezésemnek csak előtanulmányaival és vázával vagyok kész, s így Önnek még félben levő munkát sem küldhetek. Két nap óta folytonosan dolgozom s remélem, hogy legfeljebb január végére az egészet bevégezhetem. Azért bátor vagyok kérni önt, hogy sziveskedjék munkámat, mint készet bejelenteni s rendet kérni február valamelyik ülésére. Ha ezt nem tehetné, vagy ha tehetné is, de némi alkalmatlansággal járna, ez esetben méltóztassék bejelenteni, hogy körülményeim miatt mindeddig gátolva lévén fölolvasást tartani, az Akadémiától időhaladékot kérek február valamelyik üléséig.

Nagyon sajnáljuk, hogy Múzeumegyletünk alakító gyűlésén nem leheté Önhöz szerencsénk. Valóban az Ön erdélyi útjának mindig ellensége a sors, pedig senki sem kutathatna az itteni könyvtárakban több eredménnyel. A mi collegiumunknak épen én vagyok könyvtárnoka; a nyáron rendezéséhez fogtam s már is találtam egyet mást, mi iránt szerettem volna Öntől fölvilágosítást kérni. Közlebbi fenlétemkor kerestem is ez ügyben, de alkalmasint a Kazinczy-ünnepély előkészületei miatt, nem találhattam otthon. Azonban a mi halad, el nem marad. Addig is, mig bővebb közléseket tehetnék, vegye e nem épen érdektelen adatot.

Költészeti kézikönyvében azt írja Ön, hogy a Heltai fabulainak egyetlen fenmaradt és csonka akadémiai példányában a címnap hiányzik s így megjelenési évét nem tudhatni. A mi könyvtárunkban szintén van egy példány, mely csonka ugyan, a mennyiben a végén egy pár lap hiányzik, de a címnap teljesen ép s így hangzik. Száz Fabula, Mellyeket Aesopusból es egyeb ünnen egybe gyűtet es őszsze szerzöt, a fabuláknac értelméuel egyetembe Heltai Gáspár. Cum S. R. M. H. Privilegio. Colosvárot. 1. 5. 6. 6.

Az Akademia számára megrendelt „Nemzeti Társalkodó” teljes folyamát reményem van vagy cserében vagy nagyon olcsón megszerezhetni.

Fennebbi kérésémet ismételve maradtam

Mély tisztelettel

tisztelő barátja

Gyulai Pál.

3.

Bátor volnék Nagyságodat kérni, hogy Zádornak Kazinczyhoz irt leveleit kölcsönözze át egy pár napra nekem. Nem egy hely van a levelekben, melyek Vörösmartyra vonatkoznak és szükséges volna átolvasnom. Holnap este eljönnék utána ha künn méltóztatnak hagyni.

Pest, aug. 30. 1864.¹

Mély tisztelettel
alázatos szolgálja
Gyulai Pál.

Vörösmarty akadémiai folyóirattervezete.

A Magyar Tudós Társaság megalakulása kétségtelen nagy befolyással volt a magyar irodalom és tudomány fejlődésére. Első hatása az volt, hogy az író- és olvasóközönség figyelme feléje fordult.

Mindenki, a ki írói tehetséget vélt magában, zsengejét oda-küldözgette, a műveltebb olvasóközönség pedig tőle várta azt a nagy alkotást, a mely egy csapásra fellendíti szegényes irodalmunkat minden téren, mert oly fényes, országos intézmény, egybe-gyűjtve a haza legkiválóbbjait, méltán keltette fel ezt a reményt.

A Tudós Társaság tagjai leginkább érezték e várakozást és kétségtelenül megvolt bennük az a törekvés, hogy ennek megfeleljenek.

Ismeretes, hogy az első nagygyűlés (1831) három nagy munkát tűzött ki czélul: egy magyar nyelvtan, egy nagy szótár készit-

¹ Toldy írása.

sét és egy tudományos folyóirat kiadását. Mindez több évi előkészületet követelt azonban meg, azért már ezen az első nagygyűlésen azt az eszmét vetette föl gr. Széchenyi István, adjon ki a társaság egy csupa fordításokból álló állandó népművelő és közhasznú folyóiratot kisebb füzetekben, hogy azonnal életjelt adjon magáról. Ez az eszme visszhangra talált, de némi akadályokba ütközött. Ezen akadályok elhárítására vállalkozott Vörösmarty Mihály, a ki Széchenyi eszméjét egészen magáévá tette s részletesen kifejtve még 1831 május 9-én gr. Teleki József elnök elé terjesztette.

Lássuk Vörösmartynak e kiválóan érdekes, eddig ismeretlen fejtegetését, a mely az Akadémia irattárában (Főtítkári iratok: 1831. év. 23. sz.) maradt reánk.

Méltóságos Elölülő,
Tekintetes Társaság!

Talán senki sincs a' Tagok közül, ki a' M. T. Társaság' foglalatosságára, annak kiadandó munkái felől különféle találgatást, vélekedést ne hallott volna, 's azt mindenrendű hazafiaktól, kik a' Társaság' felállításának csak messziről hallották is hírét; egyik legelőbb is Grammaticát, másik tökéletes szótárt, egyebek iskolai könyveket, némelyek minden jót, a' mi még nincs, a' Magyar Akadémiától várnak 's ezt oly hamarsággal, melly buzgó obajtásaiknak megfelel ugyan; de tőlünk ki nem telhetik. Nem mondom, hogy illy beszédek legyenek intézői munkálkodásainknak, nem, hogy a' nagy részint igazságtalan kivánságok aggodásba hozzanak bennünket: a' gondolkozni tudó érteni fogja, hogy egy illy Társaságnak már csak fenn léte is nagy következetü; azonban van az illy beszédekben valami, a' mit köz hitnek, köz várakozásnak, sőt bizodalomnak lehet mondani 's a' mit egészen meg csalni nem szabad, az tudniillik hogy noha kiki mást látszik várni és kívánni az Akadémiától, abban még is megegyeznek, hogy valamit mindenik vár 's kíván, és pedig valami igen hamar szembetűnőt, igen gyakran előfordulót s' olyant, a' miről nem kell hosszú vitatással előre megbizonyítani, hogy nagy hasznai vannak, hanem a' mi valósággal és könnyen hasznavehető is. Már ha által nézzük foglalatosságaink rendit, dolgaink mostani menetelét, alig találunk bennök valamit, a' mi a' várakozó sokaság' kivánságait, csak a' mennyire a' Társaság' gyarapítására szükséges is, lecsillapíthatná: Tudománytárunk' sorsát még csak gyanítani lehet, Évkönyveink eleinte ritkábban fordulhatnak, szótárunkhoz nagy készület kell, a' Grammaticával hirtelenkedni önként nem akarunk; talán egyes Tagok külön munkákat fognak világ elé bocsátani; de ezeket senki sem hajlandó egyenesen a' Társaságnak tulajdonítani.

Mindezek meggondolása eszembe juttatá, — a' mit Méltóságos másod Elölülök Gróf Széchenyi István a' múlt nagygyűlésben előhozott, — azt, hogy a' Társaság egy csupa fordításokból állandó folyóiratot is adna ki, mely több apró füzetekben és gyakrabban vonná magára az olvasó hazafiak' figyelmét. Nem szükség vitatnom, mert kiki tudja, hogy az ilyenmü folyóiratok, ha példátlanok volnának is, nálunk, kik az idegen tudománynak még igen nagy hasznát vehetjük, a' legezédirányosabbak lehetnének, csak azt hozom emlékezetbe, hogy a' M. Grófnak ezen gondolatja már a' mult nagy Gyűlésben részvétellel fogadtatott, 's akadály csak abban volt, hogy a' fordítás' terhét sem egyik, sem másik osztályra, meglevén mindeniknek különös foglalatossága, igazságosan tenni nem lehetett. E' baj továbbra is fenn marad; de minekelőtte elhárításáról szóljak; szükség elmondanom, hogy a' M. Gróf' előadása szerint ezen fordított folyóiratnak közhasznú, népnevelő ismeretek lennének tárgyai, gazdák és talán kézművesek' számára, millyeket idegen nyelvekben igen bőven feltalálhatni 's a' minék a' magyar nép kétség kívül igen nagy hasznait látná rövid időn; 's ez tenné gondolatom szerint is a' fordított folyóiratnak egyik részét, vagy ha inkább tetszenék, egyikét, a' másik szinte fordított folyóirat lenne az utazások' gyűjteménye vagy tára, mely a' legújabb felfedezéseket, vagy útleírásokat főképen, a' régiebbekből pedig egyedül a' legnevezetesebket foglalná magában azok' számára, kik az efféle könyvek drágasága miatt kis világunk' több oldalú megismeréséhez jutni nem képesek. Nem tudom, csalódom-e, de én egy illy nemü folyóiratot olly sok hasznúnak 's mindenesetre olly gyönyörködtetőnek képzelek, hogy azt mind a' T. Társaság' figyelmére igen méltónak tartom, mind a' magyar olvasóknál iránta igen nagy részvételt merek jövendőlni. Hátra volna még azt megmutatni, mint lehessen két illy folyóiratot fenntartani, 's a' munkát a' Társaság' tagjai között felosztani. Ha teljes számmal volnánk, talán vállalkoznának közülünk, kik épen e' ezélra mind kedvvel, mind tehetséggel fel volnának készülve, s' kiket minden egyéb szoros foglalatosságtól fölmenthetne a' Társaság, a' nélkül hogy valamiben csonkulást, vagy fogyatkozást kellene szenvednie; most midőn kivált némelly osztályok tagszámra nézve igen gyengék, erről szó sem lehet 's én legtanácsosabbnak gondolom, ha e' végre különösen két fordító tag választatnék, egyik a' Historiai, másik a' Természettudományi osztályhoz, amannak tiszte lenne az utazások' fordítása, emennek a' gazdasági dolgoké. A' fordító tagokban megkívántatnék 1. hogy esinosan, értelmesen, tisztán, szóval tökéletesen írjanak magyarul, 2. hogy a' külföld' nyelveit, szükségképen pedig az angolt, francziát, és németet tökéletesen értsek. Illy tehetségeiknek próbáit talán úgy adhatnák, mint a'

Professorságért folyamodók, vagy kik a' törvényes pályán irói censurát adnak' s akkor próba munkájok' magyarságáról a' philologiai osztály adná véleményét, arról pedig: jól, 's hiven fordítottak-e? azok kiket a' társaság e' végre meghatalmazna.

Ezen összekapcsolt vélemények szerint választaná a' fordító tagokat a' N. M. Igazgató Tanács 's a' folyóiratok a' jövő év első negyedében már kezdődhetnének.

Ha a' mik itt röviden 's csak érintve adattak elő, a' T. Társaság' figyelmét vagy talán tetszését megnyernék, a' jövő Nagy Gyűlésig a' dolgot bővebben és világosabban kilehetne fejteni, vagy a' szükséges módosításokkal a' Nagy Gyűlésben el is határozni, olly bizodalmas kéréssel M. Praeseseinkhez, hogy azt a' N. M. Igazgató Tanácsnál előmozdítanák, a' mit annál inkább lehetne reményleni; mert a' dolog az alaprajz és rendszabások' értelmével nem ellenkezik.

Végezetül csak arra figyelmeztetem a' T. Társaságot, hogy a' közváarakozásnak csak ez egyetlen módon lehetne úgy megfelelni, hogy sem a' most fenn álló osztályok' tagjai rendes foglalatosságaikban nem háborgattatnának, sem a' Társaság nem volna kénytelen munkásságát vagy tökéletes munkákkal ugyan, de igen későn, vagy jókor ugyan de tökéletlenekkel bebizonyítani.

Vörösmarty Mihál.

Vörösmarty e fejtegetéséből látható, hogy kettős folyóiratot ajánlott: az egyik a magyar nép művelését czélozta, a másik pedig az egyes tudományok legújabb haladásait akarta ismertetni.

Az elnök az 1831-ik évi kisgyűlések elé utalta a tervet s itt (64. p.) felkérték Vörösmartyt, adjon be az 1832-ik évi nagygyűlésre a folyóirat belső elrendelésére és tárgyára bővéleményt, ajánlván neki erre zsinórmértékül az angol Useful Knowledge cz. népiratot.

E felszólításnak Vörösmarty a következő jelentésével tett eleget:

Toldalék

a' fordításokból szerkesztendő két folyóirat' tervéhez. (planum)

Midőn a' népmívelés 's utazások' folyóiratairól javaslatot nyújtottam be, meghagyatott, hogy azt bővebben kifejtsem, mellynek következtében a' mondottakhoz ezeket kapcsolom.

Az első folyóirat' tárgya leginkább a' természeti tudományokból meritethetvén, ugyan a' természettudományi osztálynak tagjai jegyezzék ki a' fordításra legméltóbbakat, mellyek a' héti ülésnek bemutatvatván a' fordító tagnak azonnal által adassanak.

A' második folyóirat' tárgyai a' történettudományhoz tartozván, ezen osztálynak tagja által határozottassanak s' jegyeztessenek ki.

Egyébiránt a' Társaság által megrendelt külföldi folyóiratok minden helybeli tagnak kezein megfordulván, mind ezek, mind pedig egyéb tagok is szólíttassanak fel, hogy a' mit a' két fönne említett czélra fordíthatónak gondolnak, azt e' végett a' héti ülésnek bejelenteni ne terheltessenek.

Vörösmarty Mihál.

Vörösmarty tervezetét az 1832-ik évi II. nagygyűlés (45. p.) elfogadta, mert különösen a közeprendűekre hasznosnak tartotta, de költségkímélés miatt a kettős folyóirathoz egyelőre csak a másodiknak megindítását ajánlotta az igazgatótanácsnak s e gazdasági és technikai ismereteket terjesztő folyóirathoz fordítókul Kiss Lajost és Tasner Antalt jelölte meg nyelvismeretük és ily irányú szaktudásuk miatt, a mit az igazgatótanács el is fogadott (49. p.), megállapítván egyúttal a fordítás díját is.

A népoktatási folyóirat bővebb tervét a kisgyűlés kidolgoztatta egy bizottsággal.¹ E bizottság ajánlatára ezután (160. p.) elhatározta, legyen a fordításokból szerkesztendő folyóirat czime: „*Hasznos ismeretek. Fordításokból*“, tárgya „a tudományokra szükséges előkészületek popularis előadása“, jelenjen meg időhöz nem kötve kisebb-nagyobb kötetekben (évenként legfeljebb 100 iven). Szavazattöbbséggel egy 5 tagú és a kisgyűlés felügyelete alatt álló szerkesztő bizottságot² választott meg egy évre (161. p.) azzal, hogy a fordításokban legyen tekintettel a nemzetiségre és alkalmaztassa a praktikus dolgokat a hazai viszonyokhoz.

Mindez azonban csak határozat maradt s a bizottság nem kezdett a munkához, a minek okát csakis a Tudós Társaság szűk anyagi viszonyaiban kereshetjük. 1834-ben ugyanis megjelent a *Tudománytár* cz. folyóirat s ennek közleményei némileg pótítani látszottak a fenttervezett népoktatási folyóiratot, azért abban is maradt kiadatása.

Perger János hozta ismét felszínre 1836-ban a „népi folyóirásnak“ feledésbe ment tervét. A közgyűlés intézkedésére egy újabb bizottság³ — bár a nép művelését fontosnak tartotta — az újság kiadását nem ajánlotta (253. és 256. p.), mert feleslegessé tette az Erdélyben megjelenő népies irányú *Vasárnapi*

¹ Gróf Széchenyi István elnöklete alatt Fáy András, Schedius Lajos, Szalay Imre és Vörösmarty Mihály.

² Gr. Széchenyi elnöklete alatt Schedius, Schedel Ferencz, Schuster János és Szalay Imre.

³ Balogh Pál, Schedius Lajos, Perger János, Dessewffy Aurél és Schedel Ferencz.

Újság és mert, ha esetleg a kiadás nem sikerülne, anyagi kárral és az Akadémia erkölcsi hitelének csorbulásával járna. Rámutatott azonban arra a körülményre, hogy most, midőn a felsőbb iskolákban magyar az előadás nyelve, nagyon érezhető a tudományos kézikönyvek hiánya. Ily könyveket nemcsak a tanítók, ifjak, hanem a művelt közönség is szívesen fogadna s így a vállalkozásnak erkölcsi és anyagi haszna is volna. Jelöljék meg azért az egyes osztályok, mely tudományágban kellenek ily könyvek s ezekre évi 200 † pályázat hirdettessék olykép, hogy 20 † egy nevezetesebb férfi életírására, a többi 3 kézikönyvre tűzessék ki, a miáltal idővel egész gyűjtemény keletkezne. Az ajánlott Library of usefúl Knowledge formájára a gyűjteménynek címe volna: *Közhasznú tudományos könyvtár, kiadja a magyar tudós társaság.*

Az 1836-iki nagygyűlés elfogadta ugyan e tervet (81. p.) és 1837-ben ki is jelöltette (Balogh Pál adott be ily jelentést), hogy mely tudományágban mely könyvek kellenek, de pénzhánya miatt egyelőre elhalasztotta évről évre, mignem 1841-ben új tervezetet kért a kisgyűléstől (17. p.).

Az újabb bizottság¹ 1842-ben rámutatott, hogy iskolai tankönyvek azóta készültek s most nem is ilyenekre van szükség, hanem inkább az iskolából kilépett ifjak és a művelt közönség számára kellenek tudományos kézikönyvek. Ily könyveket készíttessen az Akadémia megbízás útján. Egyúttal bejelentette a bizottság a vállalkozókat is. E szerint Czuczor ajánlkozott magyar nyelvtan és olvasókönyv, tudományos magyar nyelvtan, Bitnicz a magyar írásbeli előadás tudománya. Vallas latin nyelvtan és olvasókönyv, Szabó István görög nyelvtan és olvasókönyv, Horváth Cyrill philosophiai kézikönyv, Horváth Mihály világtörténet, Győry Sándor népszerű mechanica készítésére.² A nagygyűlés azonban e tervet is felfüggesztette (1842. 9. p.) s csak 1844-ben (29. p.) fogadta el és ajánlotta az igazgatótanácsnak, megbízván a kisgyűlést új terv készítésével, mert a pénz hiánya miatt előre látta, hogy a fenti terv nem valósítható meg.

A kisgyűlés 1845-ben (2. p.) erre teljesen elejtette az iskolai könyveket, inkább tudományos kézikönyveket óhajtott, a melyek megbízás útján készülnének s nem az Akadémia, hanem egy magánkönyvkereskedő kiadásában jelennének meg. Ily könyvkereskedő azonban nem akadt (1845 nagygy. 31. p.) s az egész ügy abbanmaradt.

¹ Schedius Lajos, Szilasy János, Schedel Ferencz.

² Főtítkári iratok 1842. év. 119. sz.

A M. Tud. Akadémia jegyzőkönyvei.

HUSZONHARMADIK AKADEMIAI ÜLÉS.

A II. osztály hatodik ülése.

1911 június 12-én.

PLÓSZ SÁNDOR osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak *az illető osztályból*: Concha Győző, Csánki Dezső, Fejérpataky László, Ortvay Tivadar r. tt. — Angyal Dávid, Barabás Samu, Borovszky Samu, Ferdinándy Géza, Hornyánszky Gyula, Hodinka Antal, Magyary Géza, Nagy Gyula, Reiner János, Tagányi Károly, Téglás Gábor l. tt. — *Más osztályokból*: Heinrich Gusztáv r. t. — Melich János l. t. — Jegyző: Pauer Imre osztálytitkár.

131. HODINKA ANTAL l. t.: „A tokaji görög kereskedő társaság kiváltságleveleinek ügye“. (Székfoglaló.) — Lev. tagsági levele ki fog adatni.

132. ANGYAL DÁVID l. t. bemutatja SZEKFI GYULA vendég: „A familiarisok és serviensek osztálya a magyar középkorban“ cz. értekezését.

133. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ r. és REINER JÁNOS l. tagot kéri föl.

HUSZONNEGYEDIK AKADEMIAI ÜLÉS.

A III. osztály hatodik ülése.

1911 június 19-én.

ENTZ GÉZA osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak *az illető osztályból*: Fröhlich Izidor, Horváth Géza, Klein Gyula, Koch Antal, Krenner József, Lenhossék Mihály, Lóczy Lajos, Mágócsy-Dietz Sándor, Méhely Lajos, Rados Gusztáv r. tt. — Bugárszky István, Déchy Mór, ifj. Entz Géza, Galgóczy Károly, b. Harkányi Béla, Kétly Károly, Lörenthey Imre, Önodi Adolf, Tangl Károly, Tuzson János l. tt. — *Más osztályokból*: Berzeviczy Albert t. t. — Heinrich Gusztáv r. t. — Borovszky Samu, Téglás Gábor l. tt. — Jegyző: König Gyula osztálytitkár.

134. FEKETE LAJOS l. t. székfogl. értekezése: „Az északi szélesség hatása a fajok természetes elterjedésének magassági határait Magyarországon“.

135. KOCH ANTAL r. t. „Új rhinoceric-emplős maradványa Kolozsvár vidékéről“.

136. LÖRENTHEY IMRE l. t. „Palaeontologiai újdonságok Budapest harmadidőszaki üledékeiben“.

137. SZENTIÉTERY ZSIGMOND részéről: „Eruptiv kőzetek Tienshaból.“ Előterj. Koch Antal r. t.
138. HOLLENDONNER FERENCZ részéről: „A lucz- és vörösfenyő szövettanához.“ Előterj. Klein Gyula r. t.
139. HIRSCH FERENCZ részéről: „Vízben oldott jod- és jodkalium egyensúlya.“ Előterj. Bugárszky István l. t.
140. LÖW MÁRTON részéről: „A felsőbányai realgár kristálytanához.“ Előterj. Zimányi Károly l. t.
141. ORTVAY RUDOLF részéről: „Néhány folyadék dielektromos állandója magas nyomásnál.“ Előterj. Tangl Károly l. t.
142. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére MÁGÓCSY-DIETZ SÁNDOR és KOCH ANTAL r. tagot kéri föl.

HUSZONÖTÖDIK AKADÉMIAI ÜLÉS.

Hetedik ö s s z e s ü l é s.

1911 június 19-én.

BERZEVICZY ALBERT akadémiai elnök úr elnökllete alatt jelen voltak: Beöthy Zsolt másodelnök. — Gróf Apponyi Sándor, gróf Széchenyi Béla tt. — Concha Győző, Csánki Dezső, Entz Géza, Fejérpataky László, Fröhlich Izidor, Goldziher Ignác, Horváth Géza, Klein Gyula, Koch Antal, König Gyula, Kremer József, Láng Lajos, Lenhossék Mihály, Lóczy Lajos, Mágócsy-Dietz Sándor, Méhely Lajos, Ortvay Tivadar, Rados Gusztáv, Szily Kálmán, ifj. Szinyei József r. tt. — Angyal Dávid, Barabás Samu, Borovszky Samu, Bugárszky István, Császár Elemér, Déchy Mór, ifj. Entz Géza, Ferdinándy Géza, Galgóczy Károly, Gombocz Zoltán, Gyomlay Gyula, b. Harkányi Béla, Haraszti Gyula, Hornyánszky Gyula, Kétly Károly, Klupáthy Jenő, Láng Nándor, Lörenthey Imre, Magyar Gyéza, Mahler Ede, Nagy Gyula, Ónodi Adolf, Reiner János, Szendrei János, Tangl Károly, Téglás Gábor, Tolnai Vilmos, Tuzson János, Váczy János, Vikár Béla, Voinovich Géza, Zemplén Győző, Zimányi Károly. — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtitkár.

143. RÉZ MIHÁLY lt., „Gróf Széchenyi István“ (Székfoglaló), felolvassa BOROVSZKY SAMU lt. — Tagsági oklevelének kiadása határozottatik.

144. Főtitkár mély megilletődéssel bejelenti KALECSINSZKY SÁNDOR l. tagnak f. évi június 1. bekövetkezett elhunytát. Az Akadémia koszorúját SCHAFARZIK FERENCZ l. t. tette le beszéd kíséretében (527. l.) a ravatalra. — Az összes ülés őszinte részvétét jegyzőkönyvileg örökíti meg és felhívja a III. osztályt emlékbeszéd iránti intézkedésre. — Az elhunytak unokaöccse, dr. KALECSINSZKY ZOLTÁN, Gyöngyös, 1911 június 6. kelt levélben „hálás köszönetet mond az Akadémiának nagybátyja elhunytá alkalmával tanúsított őszinte részvételéért és a gyász jeléül ravatalára helyezett koszorúért.“ — Tudomásul van.

145. Főtitkár bemutatja FARKAS GYULA l. tagnak f. június 9. kelt következő jelentését:

„Megtisztelő megbízatásomban (316. sz. 1911 június 2.) a Marosvásárhelyt folyó hó 7-én tartott Bolyai-ünnepen szerencsém volt eljárni.

Reggel hét óraker megjelentem a két Bolyai sírjának felásásán s földi maradványaiknak érzekporsókba tételén. Sajnos, János testrészeinek igen kis részét találtuk csak felismerhető állapotban, koponyájának egy felső darabját és néhány egyéb korhadtt csontrésztletet a fakoporsó törmelékeivel s szögeivel, selyemfoszlányokkal és katona-

öltönye gombjaival. Ezen gombok tanúskodnak a lelet valódisága mellett, mert fölébe temetett halott épebb maradványaira is akadunk. A koponyarész (rövid hajjal borított, homlokcsontokkal összeálló koponyatető) és az apa koponyáját, János élő fiának Dénesnek és a városi hatóságnak engedelmével Hints Elek ottani orvos foglalta le, a ki azokat anthropologiai vizsgálat után a marosvásvársárhelyi kollégiumba fogja beszoigáltatni.

János hamvainak az apa sírjához szállításával s a két érc-koporsónak az egymás mellé egyenlő magasra állított két sírkő mögött közös sírba egymás mellé helyezésével, délután öt órakor kezdődött az ünnepi aktus. Karének és Tóthfalusi református lelkésztlő mondott ima után Bedőházi János felkért ünnepi szónok tartott a két Bolyai életfolyásának viszonyából és tudományos egyéniségük összehasonlító jellemzéséből szőtt beszédet. Azután a M. T. Akadémia koszorúját a túlsó lapon (l. 526. l.) irt szavak kíséretében tettem le a koporsókra. A két sírkőre koszorút tettek rövid beszéddel: az országos középiskolai tanár-egyesületnek a református tanárgyűlésen ott időző kiküldöttje, a reformátusok országos tanár-egyesületének és az ottani református kollégiumnak megbízottjai. Az Akadémia koszorúja nagy babérszorú volt, egyik szalagján: „A Bolyaiaknak“, a másikon „A Magyar Tudományos Akadémia“ felirattal. Fogadja“ stb.

146. A Hadtörténelmi Bizottság javasolja, hogy a következő szakférfiak bizottsági segédtagokul meghivassanak: VÁGÓ IGNÁCZ m. kir. honvéd-őrnagy, PILCH JENŐ m. kir. honvéd-százados, CSABÁNYI JÁNOS m. kir. honvéd-százados (mindhárman Budapesten) és GYALOKAY JENŐ cs. és k. tüzér-százados (Nagyvárad). — Megválasztatnak.

147. Főtítkár jelenti, hogy az Olympiai Nemzetközi Bizottság f. évi május 27. kelt levélben meleg köszönetet mond az Akadémiának, mely a bizottságnak május 23—27. tartott ülései számára a szükséges helyiségeket rendelkezésére bocsátotta. — Tudomásul van.

148. Főtítkár jelenti, hogy FEJÉR LIPÓT l. t. melegen köszöni az idei nagygyűlésen nyert Marczibányi-jutalmat és érmet. — Tudomásul van.

149. Meghívók érkeztek: 1. Munkácsy Mihály síremlékének leleplezésére (jún. 18.), a hol is BERZEVICZY ALBERT akad. elnök képviselte Akadémiánkat, s beszéd kíséretében tette le koszorúnkat. — 2. Katona István emlékoszlopának leleplezésére (Losonezon jún. 15.). Üdvözlő irat és koszorú ment. — 3. A X. Nemzetközi Földrajzi Kongresszuson (Róma, okt. 15—22.) LÓCZY LAJOS r. és DECHY MÓR l. t. fogják képviselni az Akadémiát. — 4. WALDEYER VILMOS k. t. ötven éves doktori jubileumára (Berlin, júl. 22.). Üdvözlő irattal PERTIK OTTÓ r. és ÓNODY ADOLF l. tagok. — 5. Az Akadémiák Szövetsége értesít, hogy központja 1911—1913 Szt.-Pétervároitt lesz és kéri Akadémiánk képviselőinek bejelentését. Meg fog történni. — 6. Az Orsz. Bányászati és Kohászati Egyesület meghív jún. 25. és 26. tartandó közgyűlésére. KOCH ANTAL r. t. fogja Akadémiánkat képviselni. — Tudomásul van.

150. Az Akadémia könyvtára június hóban a következő adományokat vette: 1. Szendrei János l. tagtól: Miskolcz város története 4—5. köt. — 2. Radó Antaltól: Parlamenti szónoklat és parlamenti gyorsírás. — 3. A m. kir. pénzügyminiszteriumtól: Jelentés az erdélyi medence-földgáz előfordulásai körül stb. — 4. Az egri egyházmegyei irodalmi egyesülettől: Tárkányi Béla költeményei. — 5. Beteg Lajostól: Tuberkulózis-tanulmányok III. — 6. Waldeck Oszkártól: 1910. Satire in 5 Aufzügen. — 7. Halster G. W.: Science. — 8. Pupovac Pétertől: Meine Friedenszahl. — 9. A kéziratárnak: Özv. Schönherr

Antalnétól, Schönherr Gyula kézirati hagyatéka, 49 köteg. — A. M. Tud. Akadémia könyvkiadásában 1911 június 1-től 19-ig megjelentek: Athenaeum. XX: 2. sz. — Akadémiai Ertesítő. 258—259. sz. — Archaeologiai Ertesítő. XXXI: 3. Czimlap a Történettud. Értekez. XXII. kötetéhez. — Czimlap a Matemat. és Természettud. Közlemények XXX. kötetéhez. — Karácsony Imre. A Rákóczi-emigráció török okmányai. — Nyelvtudomány. III: 3. sz. — Földes Béla: Kautz Gyula ig. és r. tag emlékezete. — Tudomásul van.

151. Elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére gróf SZÉCHENYI BÉLA t. és CONCHA GRÓZÓ r. t. kéri föl és a szünidőre kellemes üdülést kíván az Akadémia tagjainak, kik az Elnök életésével eloszlanak.

Nekrologok.

I.

Farkas Gyula I. t. beszéde Bolyai János hamvainak atyja mellé elhelyezése alkalmával Marosvásárhelyt 1911. július 7.

Bolyaiak! mélységekben fürkésző apa és messzeségekbe ellátó fia! a Magyar Tudományos Akadémia nevében köszöntöm hamvaitokat. Ime, gondos intézkedés porotok egymáshoz térítette, mert hiába lett rajtatok is meghasonlás áldatlan fogantatja: együvé tartoztok nemcsak a természet anyagbéli rendje szerint, hanem azon rendje szerint is, a mely a szellemi élet országait kormányozza végtelen időig.

Mióta pedig az örök békesség honába költöztetek, azóta „az arithmetica és geometria együtt gyökeredző s koronájukkal összefolyó fája“ dúsan termett, s termésében megérlelte a ti eszméiteket is és az „Appendix, Scientiam Spatii absolute veram exhibens“ nagy dicsőséghez jutott, és ma hatalmas természeti törvény is magához emeli azt, törvények törvénye, gondolkodásunkat oly téridő-világba szólító, a melyben a térnek Bolyai-világa új lendületre kap.

Dicsőségték fényében a Föld egész kerektségére szóló emléket állított Akadémiánk a Bolyai-alapítványban tinéktek, kik által a magyar állameszme fogalma oszlopos alkotó elemmel lett gazdagabb.

Fájdalom, a tudomány amaz építő mestereinek a sorába kerültetek, a kik nem érhetik meg eszméik diadalát. De ennek az emberi gyarlóságra nehezedő keserősége elenyésző kicsinység annak a jutalomnak a mekkoraságához képest, a mely a megismerés fő-főmunkásait magában a megismerésben jutalmazza meg. Azért nem is fáj annyira, hogy csak mi távoli utódok hallathatjuk műveteken a méltó megbecsülés és hála igéit. Ezek adójával teszem le én is drága sirotokra a Magyar Tudományos Akadémia koszorúját.

II.

Dr. Schafarzik Ferenc l. t. búcsúbeszéde **Kalecsinszky Sándor** l. t. sírjánál. 1911 június 3-án a budai farkasréti temetőben.

Mélyen tisztelt gyászoló Közönség!

Bús megadással álljuk körül e nyitott sír szélét!

Kalecsinszky Sándor szomorú halála nem mintha váratlanul következett volna be, hiszen életbenmaradásához nemcsak napok, hanem már hetek óta *nem volt többé reményünk*, de azért mégis *mély megindulással* vettük halálának hírét, mert *egyénisége szorosan össze volt forrva mivélünk: hús volt ő a mi húsunkból és vér a mi vérünköl!*

Ha majd egyszer minálunk a *természettudományok fellendülésének története* a hatvanas évektől napjainkig meg fog íródni, akkor ennek kétségkívül *sok fényes lapja* lesz, de közben fognak akadni *szürke lapok is*, a melyeken csalódott reményekről és olykor lemondásokról is lesz majd szó. És *Kalecsinszky Sándor*, mint e kor fia, egyszerű nyílt szívével őszintén tudott lelkesedni minden haladás láttára, másrészt azonban sopánkodva keseregni is tudott az utóbbiak miatt. Mindenekfölött pedig arra törekedett, hogy az *általános sikert és fellendülést tőle telhetőleg a maga részéről is előmozdítsa!*

Erre azonban, mélyen tisztelt gyászoló közönség, *neki*, az őt gyötrő és meg-megújuló betegsége miatt, jóformán *csak félannyi idő jutott*, mint közülünk bárki másnak. De azért ő ezen sajnálatos megrövidülés daczára *mégis kivette a maga részét és két kezével is sietett leróni adóját a haza szent oltára előtt*. Számos munkája mindmegannyi szép virág, a melylyel a legszélesebb körök osztatlan elismerését vívta ki magának. Elismerték érdemeit nemcsak *szűkebb baráti körben*, hanem a *M. Kir. Földtani Intézet kebelében*, valamint a *M. Kir. Földtani Társulatban is*, a mely utóbbi őt a „*Szabó József*“-éremmel fel-díszítette, elismerték továbbá a *Kir. Magy. Természettudományi Társulat*, a *Magy. Chemikusok Egyesülete*, a *Kolozsvári Tud. Egyetem*, valamint legmagasabb tudományos fórumunk is, a *Magy. Tud. Akadémia*, mely őt különösen a szavatai sóstavaknak a naptól való szokatlan felmelegedéséről írott tudományos munkájáért *levelező tagjai közé választotta*.

Munkásságának el nem homályosuló gyöngyszemei fűződnek majd *Kalecsinszky Sándor* emlékéhez és *szellemi hagyatéka biztosítani fogja neve fennmaradását*. Ha mulandó teste nem is, de *kedves emléke velünk lesz!*

Megtetted kötelességedet, kedves jó barátunk, Kalecsinszky Sándor! Isten áldjon meg érte és pihenj meg békében! Isten veled!

KÖRLEVÉL

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA T. TAGJAIHOZ.

A Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti, rendes és levelező tagjait ezennel fölkérem, hogy az 1911. évi írói munkásságuk eredményét, illetőleg közrebocsátott vagy sajtóra kész dolgozataiknak jegyzékét, az 1912-ik évi Akadémiai Almanach számára, **folyó évi szeptember 30-ig**, az Akadémia főtítkári hivatalához beküldeni méltóztassanak.

Az utolsó nagygyűlésen megválasztott tagokat fölkérem születési idejük és helyök közlésére, valamint eddigi munkálataik teljes jegyzékének beküldésére. Azokat a régibb tagokat, kik eddigi munkálataik jegyzékét be nem küldötték, arra kérem, hogy ez alkalommal összes munkásságukra terjeszkedjenek ki.

Mínt hogy az elmúlt években a tagoknak csak egy része felelt meg ezen felhívásnak, tekintettel az Almanach e részének irodalomtörténeti jelentőségére, bátor vagyok kérésemet a tagok különös figyelmébe ajánlani.

Egyszersmind az 1911-ik évi Almanachban levő s azóta netán megváltozott **címek** kiigazítását, esetleg kiegészítését kérem.

Végre szerencsém van figyelmeztetni a t. tagokat az Ügyrend 6-ik pontjára, mely önéletrajzi adatoknak pecsét alatt beküldését kívánja.

Budapest, 1911 szeptember 1.

HEINRICH GUSZTÁV,
főtítkár.

Megjelenik
minden hó 15-én
három-négy ívnyi
tartalommal.

AKADÉMIAI
ÉRTESITŐ

Szerkesztő-
s kiadóhivatal a
Magyar Tudom.
Akadémiában.

SZERKESZTI

HEINRICH GUSZTÁV.

XXII. KÖTET.

1911. Október 15.

10. FÜZET.

Gróf Széchenyi István.

(Réz Mihály 1. t. székfoglalója 1911 június 19.)

Széchenyi István egyéniségének az ész és a szív csodás harmóniája adja meg jellegét. Nála mindkettő összhangzó és egyaránt erőteljesen nyilatkozó. Elsősorban érzelmi világa az, mely nélkül valója meg sem érthető. Mert hiszen az érzés az, a mi teszi az egyén jellemének anyagát. Az eszme ezen anyagot formálhatja csupán. Ugyanazon eszméket valló egyének a legkülönbözőbb módon viselkedhetnek, midőn ezen elveknek megfelelőleg kellene eljárniok. A bátorságot vagy önzetlenséget egyaránt absolute kötelezőnek ismerhetik el s mégis, mikor bátornak vagy önzetlennek kell majd lenniök, akkor a legkülönbözőbbképen fognak viselkedni.

Mi az, a miben különböznek? Nem az elv, az eszme, hanem az érzés. Ennek minősége és ereje egyszerű vagy bonyolult, finom vagy nyers, erős vagy gyöngé volta adja meg az egyén karakterének a maga fokozataiban megszámlálhatatlan árnyalatait s valódi jellegét. Az elvek és eszmék néha irányítják, legtöbbször pedig csak utólag indokolják ezen érzéseket.

Széchenyi érzelmi világa szempontjából különösen jellemző a Byron befolyása. Ez volt kedves költője; ezt olvasták Wesselényivel ifjúkori barátságuk idején; ezt fordította és magyarázta neki utazásuk alatt, elragadva lelkesülő barátját Manfredhez fűzött esztetikai fejtegetéseivel.

Byron iránti rokonszenve rendkívül jellemző Széchenyire. Világfájdalmas és betegesen sentimentális ifjú léteire telve szerelmi epekedésekkel s az ész és szív ellenmondó vágyaival; keresve és nem találva a harmóniát: lelkét mégsem Heine beteges, dissonáns és gyakran férfiatlan poesise ragadja meg s Heine phantasiájának minden ragyogása, nyelvének minden gyönyörűsége elhalványul Byron férfias kemény harczos egyénisége mögött.

Ez válik kedvencz költőjévé. Ő, a ki az ész kormányzó

erejét érzéseire annyiszor rákényszerítette, lelke szenvedélyes-ségében teljesen átértette ezt a féktelen geniust.

Mert ez a hideg számoló államférfi alapjában romantikus lélek, telve annak phantastikus fellengzéseivel és túlzásaival. Éppen ezért látta oly szükségesnek, hogy az ész uralkodjék az érzések felett. Ezek az érzések mindig szenvedélyesek s gyakran szertelenek. Ezek által érti annyira meg, ezekre hat oly erősen Byron költészete.

A fiatal Széchenyi világfájdalmával, exaltatiójával, túlzó büszkeségével milyen rokonhangokra talál a genialis brit költő e fellengzős kitöréseiben.

„Ifjúságom óta szellemem nem tartott lépést az emberek lelkeivel s nem nézte a földet emberi szemekkel. Nagyravágyásuk szomja nem volt az enyém; létük célja nem volt az enyém; örömeim, bánataim, szenvedélyeim, tehetségeim idegenné tettek; alakjukat viseltem, de nem éreztem rokonszenvet az élő test iránt... Nem tudtam megfékezni természetemet, mert ki parancsolni akar, annak szolgálni kell; hizelegni, könyörögni, a pillanatot kilesnie kell, behizelegnie magát minden helyre, élő hazugságnak lennie, ha a hitványak közt hatalmas akar lenni, és ilyen a tömeg; nem tartottam hozzám méltónak a farkasnyáj közé keveredni, még azért sem, hogy vezérok legyek.“ (Taine: Az angol irod. tört., 258. l.)

Mintha csak Széchenyi 1825 előtti naplójában olvasnók e sorokat.

Avagy nem egészen az ifjú Széchenyi naplójegyzeteire emlékeztetnek-e Childe Harold e gyönyörű szavai:

„Igen, kevésbbé szenvedélyesen kell gondolkoznom; nagyon sokáig és sötéten gondolkoztam, míg végre forrongó és kimerült agyam a képzelem és láng kavargó örvénye lett. Nem tanultam ifjúságomban szívem fékezését, és így lettek megmérgezve életem forrásai. Nagyon késő! Pedig megváltoztam; bár még mindig ugyanaz vagyok erőre nézve, hogy elvihessem azt, a mit az idő nem képes megcsökkenteni és hogy a keserű gyümölcsöket izleljem, a nélkül, hogy a végzetet vádolnám.“ (L. u. o. 230. l.)

És egészen a Széchenyi lelkéből fakadnak e szavak:

„a közvélemény mindenható hatalom, mely homályos fátyollal borítja el a földet, míg a helyes és helytelen véletlenné válik, és az emberek elsápadnak attól való félelmökben, nehogy saját ítéleteik napfényre jöjjenek, szabad gondolataik bűnökké legyenek és nehogy a földön nagyon sok legyen a világosság.“ (L. u. o. 235. l.)

Sötét pessimismusa képessé teszi, hogy ezt a költészetet egészen át meg átérezze.

„Különös költészet ez — mondja Taine — egészen

éjszaki, gyökere az Eddában van és Shakespeareban hajt virágot, hajdanában a zordon éghajlat alatt született, a viharos tenger partján, s egy nagyon akaratos, nagyon erős és nagyon komor faj műve, mely miután pazarul felhasználta a vigasztalanság és hősiesség képeit, végre fekete fátyol gyanánt teríti az egész élő természetre az egyetemes pusztulás álmát. Ez álom itt csaknem oly nagyszerű, mint az Eddában.“ (L. u. o. 247. lap.)

Pályája végén pedig, midőn háborgó lelke rémlátomásokkal és önvádakkal győtri képzeletét, akkor is a felelősség-érzetben nyilvánuló büszkesége is Byron lelkével mily rokon. Alig vádolja Kossuthot, a politikáját igazoló eseményekre alig hivatkozik. Kossuth és Bach csak eszközök a sors kezében, Kossuth a forradalom öntudatlan eszköze. De ő, Széchenyi, bűnös és felelős, mert a nemzetet álmából felébresztette.

Milyen mélyen átérezhette egy ilyen lélek Manfred féktelen büszkeségének ez exaltált kitöréseit:

„Érzem, nincs hatalmad fölöttem. Tudom, soha sem leszek a tied. A mit tettem, megtettem; oly kint hordok magamban, melyhez a tied semmit sem adhat. A halhatatlan lélek önmagának ad jutalmat vagy büntetést jó vagy rossz gondolataiért. Önmagában van kezdete és vége bajának. Önmagának helye és ideje. Benső lénye, levetkőzve a halandóságot, nem kölcsönzi többé színét a külső elfutó dolgoktól, de oly szenvedésbe vagy örömbé merül, minő saját érdemének öntudatából származik. Te nem kísértettél engem, te nem vagy az, ki meg tudnál kísérteni. Nem vagyok zsákmányod. Saját megrontóm voltam s az leszek ezentúl is.“ (L. u. o. 265. lap.)

A hajthatatlanság, a büszkeség s a dacz eme szelleme Széchenyi lelkében congeniális lélekre talál. Erősíti, nemesíti, öntudatra ébreszti benne ez érzéseket. Ez az érzésvilág türelmetlenné teszi a közvélemény iránt.

„Sohasem ismerni el urat maga fölött, egész erejéből támadni fel a beavatkozás vagy befolyás minden látszata ellen, érintetlenül és sértetlenül megőrizni személyét minden áron, egész végig és mindenki ellen, inkább mindent merni, mint a megadásnak csak egy jelét is adni, ebből állt benső lénye.“

Így jellemzi Taine Byron egyéniségét. Az ilyen egyéniségnek szükségképen rokonszenvesnek s mindvégig rendkívüli befolyásúnak kellett Széchenyi Istvánra lennie.

Széchenyi küzdelmét a közvélemény ellen ebből a szempontból kell tekintenünk. Nemcsak a közjogi és reformkérdések megítélése állította őt a tömeggel szembe. Nemcsak a civilisator türelmetlensége a barbársággal szemben az, a mi nála megnyilatkozik. Nemcsak az európai ember egész életfelfogása ütközik bele az itthoni szokásokba és nézetekbe. Hanem közjogi, refor-

máló és civilisatori törekvéseinek emez akadályával szemben — a közvéleménnyel szemben — különben is éles merevséggel áll.

A terrorizáló közvélemény ellen Széchenyi István mindig szenvedélyes türelmetlenséget mutat.

Nem csupán rendszer ez nála, hanem egyéniség; nem csupán elv, hanem érzelem.

Az az ember, a ki így érez, nem tud mindig higgadtan számolni a közvéleménnyel; az érzelmi momentum mindig közbe lép, s az ethika könnyen legyőzi a taktikát.

Sohasem lankadó erélylyel, rendkívül felelősségérzettel, nagyszabású rendszer alapján kezdi meg munkásságát. Joggal lehet makacs a maga rendszerében; annak minden egyes része mélyen át van gondolva s egy egységes nagy terven alapul.

Miben áll tehát Széchenyi agitálási rendszere?

Széchenyi munkáit olvasva, az egyszerű, világos, természetes igazságok egész sora tárul elénk, olyan nyilvánvaló, olyan magától értődő az egész, hogy önkéntelen is felmerül a kérdés, vajjon Széchenyi genialis eredetisége reformtervei emez elméleti megvédésénél voltaképen miben nyilatkozik?

Hiszen hogy a robot és a dézsma nem czélszerű s a robotban végzett munka harmad oly keveset ér, mint a fizetett; hogy a dézsma a szorgalmat bünteti; hogy a limitatio a jó árút épp úgy fizeteti, mint a rosszat s így a javítást haszon nélkülivé teszi; és hogy az ösiség akadálya a hitelnek s így a birtokosságot elszegényíti: mindezt nagyon jól tudták Európában s régen tapasztalták. Azt is tudták, hogy az egyleti életnek mik a feltételei s mik az előnyei.

Azok a gazdasági és politikai igazságok, a melyeket Széchenyi fellépésekor hirdet. Európában már közismertek; a nemzetgazdaságtan s az angol gyakorlati politika régóta követett tételei. Erkölcsi fejtegetéseinek igazságai pedig olyan nyilvánvalók, hogy már csupán ama kor előítéleteinek bizonyosságaként érdekesek, a melylyel szemben ezeket az igazságokat még meg kellett védeni.

Miben nyilvánul hát itt az eredetiség?

Ugyanabban, a miben Széchenyi egész reformpolitikájánál: *a specialis viszonyok felismerésében.*

Hiszen azok az intézmények is, a melyeket Széchenyi meg akart valósítani, Európában régen megvalósított intézmények voltak. Hogy ezen európai intézmények közül *melyiket, mikor, milyen sorrendben és milyen módosításokkal* kell megvalósítani: ezen kérdés helyes megoldásában nyilatkozott Széchenyi genialitása. És miként a politikai alkotásokban, úgy ezen reformok elméleti védelmezésében is, a specialis viszonyok felismerésében mutatkozott nagysága. Hogy azon ismert európai újdonságok közül

melyeket, mikor, milyen sorrendben és milyen módosításokkal hirdessen: ennek a meglátásában volt olyan nagy Széchenyi.

Úgy reformpolitikájában, mint az annak érdekében folytatott agitációban a diagnosis helyes megtalálásában rejlett a siker titka.

Nem az ujság teszi az eredetiséget, miként nem a változtatások foka mutatja a haladás fokát. Hogy az európai régi intézményekből mi jó s a régi igazságokból mi igaz: ennek megtalálása volt az eredetiség s az ezekre alapított politika volt a haladás.

Széchenyi bejárta az országot. Ismerte az embereket, nézeteiket, érzelmeiket s előítéleteiket. Ezekre kívánt hatni; mindenik érve argumentum ad hominem.

Ha Széchenyi egészen új, soha nem hallott politikai és ethikai elvekkel és érvekkel állott volna a közönség elé: elméleti írónak egészen eredeti, de mint gyakorlati politikus teljesen hatástalan maradhatott volna. Éppen abban áll gyakran — egyébként kiváló tehetségű — politikai írók és szónokok legnagyobb hibája, hogy nem argumentálnak ad hominem. Érvekkel élnek ott, a hol az érzelmekre kellene apellálniok s politikai érvekre vagy érzelmeire hivatkoznak ott, a hol ethikai elvek, előítéletek, vagy érzések a mozgató erők. A doctrinair író ilyenkor objectiv érvelőnek hiszi magát, pedig okoskodásának egész módja alapján subjectiv természetű. Hiszen a maga észjárása szerint itéli meg a tömeget, mintha azt mindig érvek vezetnék s mintha a tömeg szemében is azok lennének súlyos érvek, a melyek az ő szemében súlyosak. Nem gondolja meg, hogy a logika csak a logikusan gondolkozókkal szemben fegyver s hogy az ethikai aggályokkal szemben a politikai érv egészen hatástalan. Az előítélet semmi a logikában; a politikában rendkívül erős tényező.

Minél jobban le tudja győzni a maga subjectivitását a politikus; minél inkább megérti a tömeget mozgató eszméket és erőket s a tömegnek — az övéitől különböző — értékelését; minél jobban tudja a más szemével is látni a dolgokat: annál pontosabb a dignosis, melyet csinál: annál jobban tud argumentálni ad hominem.

Azt mondják: a tömeg gondolkodásával és vágyaival — röviden: a közvéleménnyel — szemben politikát csinálni nem lehet. Ez tévedés. De a tömeg vágyainak és véleményeinek ismerete nélkül valóban lehetetlen.

Éppen abban nyilatkozik meg Széchenyi genialitása, hogy meg tudta látni az uralkodó felfogásokat, aggodalmakat, érzéseket és előítéleteket s mert meg tudta látni, képes is volt hatni reájuk s dolgozni ellenük.

Nem csupán az érvelés genialis Széchenyinnél, hanem a

meglátás, mely megmutatja azon pontokat, a melyeket támadni kell s azon pontokat, a hol építeni lehet, az eszmék, az érzések és az intézmények terén.

Miként az intézményekre, úgy az eszmékre nézve is bámulatos pontossággal vitte keresztül a fokozatos fejlesztés és a viszonyokhoz való alkalmazás elveit. Tudta, hogy nemcsak intézményeknek, hanem az eszméknek is fokozatosan kell fejlődniök; hogy az újnak a régivel kapcsolatot kell keresnie; hogy folytonosság nélkül a változás nem haladás és hogy a mi ma vakmerő sophisma: igazság akkor, ha majd eljön az ideje. Ezért tartotta olyan fontosnak a modort és a taktikát. Ezért volt szemében mindennél fontosabb a taktikai egymásután. Ez az elv nem egyéb, mint a fokozatos fejlődés elvének következetes alkalmazása az eszmék és érzések világában is. Ennek az elvnek mellőzése állította őt olyan élesen szembe Kossuth igazatásaival.

A fokozatos fejlődésnek emez elve az, melynek erejénél fogva Széchenyi mindig szilárd talajon áll. Mindig megtalálja azokat a hajtásokat, melyekbe be kell oltania reformjait s e hajtások mindig mélyen gyökerezők. Nem kitépésükkal, hanem nemesítésükkal tesz kísérletet és ha ez sikerül, mélyen gyökerettségüknek a nemesített fa érzi előnyeit.

Mindig mindenütt szilárd talajra áll. A tényleg létező eszmei és érzelmi világgal számol, az ellen küzd, azt győzi le vagy meg s próbálja átalakítani.

Hiszen miként egy ismeretlen fogalom megmagyarázása nem egyéb, mint annak ismert fogalmak által való meghatározása, úgy a meggyőzés sem más, mint annak bizonyítása, hogy valamely el nem ismert igazság más elismert igazságokból szükségképen következik. Minél jobban tudjuk, hogy az illető szemében melyek az ismert igazságok s melyek hatnak legerősebben érzelmeire: annál biztosabb a meggyőzés lehetősége, mert annál szilárdabb az alap.

Ugyanez áll azon eszmékre és elvekre, melyek az államférfit nem segítik a meggyőzésben, hanem épp útjában állanak. Ha meg nem látja ezen — logikailag gyakran absurd, politikailag gyakran naív — elveket: hiába argumentál hibátlan logikával, objectív érveinek egész sora erőtlennül lehull.

A tömeg érzései és nézetei rendkívül fontosak. Nem mint igazságok, hanem mint tények s mint erők, a melyekkel számolni kell. Nem az adja meg fontosságukat, hogy mennyire igazak; hanem az, hogy mennyi az erejük.

Alig van egyszerűbb politikai és erkölcsi igazság például, mint az, a melyet a Hitelnek „Charakter és bizodalom“ czimű fejezetében fejteget. Hogy a ki ma kormánypárti, az holnap éppen következetességből lehet ellenzéki; hogy a jobb meg-

győződésnek engedni kötelesség: vajjon van-e igazság ennél egyszerűbb? És mégis, Magyarországon akkor ennek épp ellenkezője volt az általános meggyőződés. A hazafiaságot a minden áron való ellenzékiségben s a politikai jellemet minden elváltoztatástól való irtózásban keresték. A gravaminális és maradi politika legerősebb oszlopa volt e felfogás; képtelenség politikailag és ethikailag. De tény volt s Magyarország történetéből igen egyszerűen megmagyarázható szükségképeni tény. A ki itt hatni akart, annak a ténnyel le kellett számolnia. Az ellene való érvelés igen egyszerű; az ellene való érvelés szükségének a meglátása az, a miben itt az államférfúi képesség nyilatkozik.

Széchenyi az eszmék világában is követi a fokozatos fejlődés és a viszonyokhoz való alkalmazás elveit. Az extra Hungariam elvének, a hátramaradásunk okait másokban való keresésének minden érvével szembeszáll. Számol a multtal s annak előítéleteit egyenként s gondosan kiirtja. De számol a mult élet-erős, egészséges maradványaival is s azokat megnemesíti. A nemzeti érzést reformtervei alapjává s elsőrendű rugójává teszi. Az aristokratikus érzést és érdeket meggyőzi, hogy ezen reformok formájában kell érvényesülést keresnie. Megnemesíti a hazafiság, a politikai jellem s a polgári becsület fogalmát s megmutatja, hogy egy megváltozott világ megváltozott politikai és gazdasági körülményei között mik az igazi idealismus kívánalmái. Megmutatja az erkölestelenséget hitelviszonyainkban; a hanyagságot és nemtörődömséget politikai felfogásainkban. Szétszedi a nagy szavakat, melyek mögé az önzés bujik s *az idealismus anyagi létfeltételeit* megmutatja. Nemesak közjogilag és politikailag, de erkölcsi és érzelmi felfogásaink tekintetében is reformator lesz Széchenyi. Kiirtja az előítéleteket s az egészséges elveket és érzések politikai következményeire rámutatván, azokat megnemesíti. Itt nincs sehoh ugrás; a haladás biztonsága a folytonosság elvén alapul.

A politikai bátorság fogalmát is átalakítja. A fogalmaknál is, mint az intézményeknél, meglátja az anachronismust s az egykor helyesnek az idők változása folytán támadt elavulását. Meglátja, hogy ugyanaz a forma ma más lényegyet akar.

Miként a rendiség védelme egykor a magyar alkotmány védelme volt, de az idők változásával a magyar alkotmányt csak a rendiség lerontásával lehetett megmenteni, úgy a politikai bátorság ama régi fogalma, mely a merev negatíóban állt, helyes volt a védekezés korában, de a reformok korában tarthatatlan. Ebben a korban a mindenáron való ellenzékieskedés gyakran csupán a tömeg véleményétől való aggodalom s épp a politikai bátorság hiánya az, a mi kurucz-mentébe öltözik.

Miként a rendiség intézménye egykor érdeke volt a nemes-

ségnek s idők folytával ártalmassá változott: Széchenyi mindig meglátja a régi formák közt az új lényegét. „Denunciálja a tényeket“ s a hamis zászló alatt csempészőket leleplezi. Az ideális elvek mögé rejtőző fallációknak nincs nála nagyobb ostorozója s midőn rámutat, hogy a nemadózás csak az önzés, a hazafias pessimismus, a tétlenség s az ellenségeinket vádoló keserű pathos, az önerőnkön való boldogulásra képtelenség álarca csupán: a közélet etikája szempontjából megbecsülhetetlen munkát teljesít.

De nemcsak a mult előítéleteit gyomlálgatja ki gondosan; nemcsak a mult életerős érzelmeit nemesíti meg s vezeti helyes útra; hanem az új eszmék propagálásánál is mindig tekintetbe veszi a specialis viszonyokat.

Széchenyi sohasem doctrinair.

Átveszi Smith vagy Bentham elveit; bámulja az angol politikát; de teljesen nem vesz át semmit, másolata sohasem szolgálai.

Magas véleménynyel van a szabad társulás értékéről s az egyesületi élettől igen sokat remél. Conveniál neki ez elv az akkori Magyarországon, a hol van magyar társadalom, de nincs magyar államhatalom. A felsőbbség támogatására azonban ekkor is sulyt helyez. És mihelyt kezébe kerül az államhatalom, nem áll doctrinair módon a laissez faire álláspontjára, hanem megcsinálja a magyar közlekedéstügynek állami rendezéséről szóló tervezetét.

Hive Bentham utilitarius elvének s elfogadja, hogy a magánérdekek összesége a közérdekével azonos. De a következtetés, a melyet von, egészen sajátos, egyéniségének s viszonyainknak megfelelőbb.

Ha a jól felfogott önérdek a közérdekkel voltaképp azonos, ebből — in praxi — kétféle lehet a következés. Mondhatjuk azt a Bentham hiveivel, hogy tehát a köznek az egyesek érdekét kell követnie — „a lehető legtöbb embernek a lehető legtöbb boldogságot“ nyújtván s ezzel eo ipso szolgáltuk a közérdeket, de azt is mondhatjuk Széchenyivel, hogy tehát a közérdeket kell minden egyesnek munkálnia s így ezzel a magánérdekek is eo ipso kielégülést nyernek.

Ha a magánérdekek és a közérdek teljes összhangjának tana egészen helyes volna, akkor e kétféle eljárásban in praxi semmiféle különbségnek sem kellene mutatkoznia; a különbség ténye e nézet czáfolata, nagysága a tévedés nagyságának objectiv mértéke.

Ha a matematikában „a“ egyenlő „b“-vel, akkor „a“ és „b“ egymással bármikor helyettesíthető. A jól felfogott magánérdek és a közérdek gyakran olyan távol áll egymástól, mint

akár a „boldogság“ és a „kötelesség“, melyek e kétféle czélt követő irányok kiindulási pontjai.

Teljes azonosságról itt szó sem lehet.

De miként Bentham iskolája nem mellözi a kötelesség fogalmát, csak annak czéljául az államférfinál a boldogság keresését tüzi ki; úgy Széchenyi is elfogadja a boldogság keresésének szükségét, csupán a kötelesség teljesítését is annak kívánja tekinteni. Teljesen nem azonos, de teljesen nem is ellentétes a két fogalom s épp így az a két irányzat — az individualis és nemzeti — a mely e kettőn alapul.

Széchenyi munkáinak egyik jellemző vonása az, hogy minden egyes esetben kimutatja azon specialis viszonyokat, melyek közt nálunk tényleg beválik a magánérdekek és a közérdek közötti összhang elve,

A közérdek és magánérdek összhangjának elve ekkép nyilatkozik meg Széchenyinél. Bentham híres elvét nem veszi vakon át, hanem először átalakítja a maga ethikai felfogása szerint, azután pedig alkalmazza Magyarország specialis viszonyaihoz. Az ő ethikai felfogása nem tud az egyéni érdekből kiindulni, hanem a közérdeket tartja mindig szem előtt. Határozottan hangsúlyozza, hogy az egyén hasznának forrása a közhaszon s ne a közveszteség legyen. Ebből az elvből kiindulva, mutatja ki, hogy az ő politikai rendszere szerint mindenkinek nyernie kell s ha valahol veszít, azért ismét másutt kárpótlást kell találnia. Midőn ezen nyereségről és haszonról beszél, természetes, mindig beleérti az ő ideális értelmében vett előnyöket és nyereségeket.

„Nincs hazámfiáról alacsony vagy rossz ideám, sőt legjobb van; ugyannyira, hogy érték még arra is elszánom magamat, hogy egy darabig fukar pénzbálványozónak tartsanak, mert tudom, hogy mindnyájan, bármi nagyon lettek volna is teoriáim nyereség s haszonutáni jegétől irántam elhidegülve, velem tüstént megbékülendenek, ha egyszer tökéletesen elértik, hogy hathatósan s közönségesen felébredt nyereség s haszonutáni szomjbul okvetlenül köziparkodás és sikeres munkásság támad; ez pedig, valamint a henyesség minden bűnnek, szintűgy de viszont a legtöbb házi s négy falközi erénynek kútfeje; ennek továbbá több vagy kevesebb léte, a honi erő, béke s boldogság egyedüli hévmérője; s végre egy nemzetnek másik feletti nagyobb sulya. Én tehát jól átgondolt elv szerint, azon alternativa helyett dicsőség vagy szegény — a mi az egyik vagy másik eszközlésmódnak utolsó vége — mint utakat az egyikhez vagy másikhöz érhetni, érni, vagy szükségkép érni, a hasznot állítom a veszteséggel antithesisbe.“

Széchenyi ezen taktikája legjobban mutatja az ő ideális és realis tényezők iránti egyaránt erős érzékét, mely egyébként

is egész gondolkozásmódjában megnyilatkozik. Érzi ő a testnek a lélekre való hatását, de nem követi azokat, kiknél e tekintetben a gondolat fele úton megáll; mert épp úgy észreveszi azt is, hogy viszont a léleknek a testre minő rendkívüli hatása van. Észreveszi a gazdasági tényezőknek rendkívüli hatását a társadalmi, közjogi, sőt erkölcsi állapotokra is, de épp így észreveszi azt is, hogy az erkölcsi, társadalmi és közjogi viszonyoknak a gazdasági életre milyen rendkívüli nagy hatásuk van. Észreveszi az érdekek ellentétét az egyes országok és osztályok között, de épp úgy meglátja azt is, hogy az érdekek ezen ellentéténel az érdekek közössége mennyivel nagyobb. Appellál tehát az érdekeknek ezen közösségére, de appellál a közös vágyakra és érzelmekre is.

Az ő rendszere az anyagi tényezőkkel nem számoló úgynevezett idealisták és ideális tényezőkkel nem számoló úgynevezett realis politikusok felfogásától egyaránt távol áll. Reformmunkásságának ilyen egyoldalú szempontokból való megvilágítása a történelmi igazsággal tökéletes ellentétbe kerül.

A kik a rendiség lerontására irányuló mozgalmat csupán a magyar nemesség lelkesült és önfeláldozó hős tetteként szeretik feltüntetni, épp oly távol állanak Széchenyi megértésétől, mint azok, kiknek szemében a történelemnek ezen szakasza is egymással ellentétes érdekű osztályok küzdelméből áll. Mindkét felfogás egyaránt egyoldalú és éppen a praetendált ideális és realis jelzöt nem érdemli meg.

Az a felfogás, mely a realis érdekekkel, gazdasági tényezőkkel nem számol, egyáltalán nem ideális természetű. A történetíró idealismusa az igazság föltétlen tisztelete. Minél tárgyilagosabban írja meg az igazságot, minél elfogulatlanabban számol az előtte ellenszenves, sőt kicsinyesnek és nem idealisnak vélt tényezőkkel is: történetírása annál idealisabb, mert az abszolút igazsághoz annál közelebb jutott. És minél tisztábban látja a politikus ezen materialis tényezőket, a maga ideális céljait annál biztosabb sikerrel szolgálhatja; mennél inkább elhanyagolja a materialis tényezők figyelembevételét, annál hibásabb lesz politikai diagnosisa s annál többet fog az idealismusnak ártani.

Viszont az az úgynevezett realis felfogás (materialista), a mely csupán a materialis tényezőkkel (realis) számol a multban s jelenben egyaránt: egy erős ható tényezőnek a számításból való önkényes kihagyásával egész okoskodásának épp realitását ingatja meg.

Széchenyi nagyon jól tudta, hogy csupán ideális tényezőkkel politikát csinálni nem lehet. Nagyon jól tudta, hogy a lelkesedés, az önfeláldozás és a nagylelkűség csupán kevés egyénnel s rövid időszakokban képeznek elsőrendű ható okot.

Sokkal inkább arisztokrata volt — a szó legnemesebb értelmében vett arisztokrata — semhogy a tömegről s bármely osztály tömegéről feltegye, hogy azt az idealismus vezeti mindig minden tetében. És sokkal gyakorlatibb érzékű politikus volt, mintsem föltehesse, hogy a lelkesedés egyes rövid föllobbanásait kivéve állandóan lehessen e tényezők kizárólagos hatására számítani. Éppen azért, midőn a nemesség kötelességérzetére, büszkeségére, erkölcsi érzésére és nemzeti szellemére hivatkozott, egyúttal megcsinálta a számadást azon nagyobb számú egyének részére is, kiknek anyagiasságáról számtalanszor meggyőződhetett.

De éppen az a körülmény, hogy a nemesség érdekeire lehetséges volt hivatkoznia: hogy e hivatkozás gyakorlati célra vezetőnek bizonyult: mutatja legjobban, hogy viszont a materialista fölfogás is a magyar osztályharcz elméletével milyen egyoldalú. Mi a magunk részéről nem abban látjuk ez esetben az osztályharcz elméletének czáfolatát, hogy a magyar nemesség egy része valóban idealis szempontból karolta fel a nép ügyét; hanem éppen abban, hogy a nemességnek a nép ügyének felkarolása igen sok tekintetben érdekében állt. Mert hiszen ha mindenben érdekei ellen lett volna s a rendiség lerontása nem lett volna egyéb, mint egy nagylelkű fellobbanás: akkor joggal lehetne mondani, hogy az idealismusnak ily foka csupán kivételes jelenség, mely mellett az érdekek harcza a normalis idők szabályszerű és rendes jelensége. De éppen abban a körülményben, hogy a nemesség és jobbágyság érdeke egy nagy, korszakalkotó változást előidéző reform kérdésében és egy a gazdasági érdekeket legmélyebben érintő kérdésben is összhangba volt hozható: látjuk az osztályok közti érdekközösség nyilvánvaló és letagadhatatlan példáját s egyben az állandó s kiegyenlíthetetlen osztályharcz elméletének czáfolatát.

Ez áll arra a reformmozgalomra, melyet Széchenyi megindított s Széchenyi azon taktikájára, mely mindenütt számolt az érdekekkel s az egyes osztályok érdekeit mindig összhangba hozta. A Kossuth ellentéteket kiélező, idealis elvekkel terrorizáló taktikájára ez egyáltalán nem áll. És a rendiség lerontásának azon módja, a mely a Kossuth vérmérsékletének és óhajításának megfelelőleg 1848-ban keresztülvitetett, meg is sértette a nemességnek számos érdekét s Kossuth híveinél lelkesedésre az érdekeikben sértettek részéről bizonyára csupán csak idealis indokból talált.

Reformjairól kimutatja, hogy azok az egyesekre is hasznosak. Az ősiség eltörlése után szerinte a birtok ára még egyszer akkora lesz. A birhatási jog megháromszorozza a szorgalmat, növeli a fogyasztók vevőképességét s a limitatio eltörlését is lehetővé teszi; a birtok ára ezáltal — több vevő lévén — szükségképen

emelkedik. A törvény előtti egyenlőség nagyobb biztonságot s így jobb s olcsóbb hitelt teremt; ezáltal lesz lehetségessé az intenzív gazdálkodás és a közterhekhez való járulás.

Még a házipénztár terheihez való járulás s a belvámok fizetésének hasznát is kimutatja:

„Igaz, hogy most a házi cüssának néha igen könnyű s néha még egészen félrevezető, vagy inkább félretevő manipulatioi által is, nem fecséreltetik directe a mi pénzünk, akkor pedig, ha mi is fizetnénk belé, directe pazaroltatnék; de calculusom szerint mostani indirect veszteségünk, minthogy az adófizető kizsároltatása, meglopotása, elkészerítése s ekkép szegénysége s kedvetlensége a hiányos hidak sat. minket lehető legsajnosabban érnek, sokkal nagyobb, mint azon teher lenne, melyet önkakarattal szabadon vennénk vállainkra s melynek védelmezése s legnagyobb publicitásba állítása azt eszközölné, hogy a commassált házi pénztár legnagyobb takarékoszággal manipuláltatnék és mindig oly kezekre bizatnék, melyek tüstént vissza is fizethetnek s visszafizetésre sok hiába való cerimonia nélkül tüstént kényszeríthetnek is, miáltal az adófizető practice látná, hogy igazságosak vagyunk, vele jót akarunk s nemcsak szóval, hanem cselekedettel is atyjai kívánunk lenni.“

(Stadium 193. I. Akad. kiad.)

És pl. „valóban nagy veszteség volna vámot fizetni, ha utak még sem készülnének; de úgy hiszem viszont nagy nyereség, ha illő vámért jó utak készülnének“. (u. o. 195.)

Az országos pénztár tervére nézve ugyanez áll.

Nem igaz, hogy az európai forradalomtól való félelem kényszerítette e megoldást mindenkire; az 1847-ben készült ellenzéki programmban mindezen megoldás terve bennfoglaltatik. Nem igaz, hogy nem volt más menekvés; a dynastiával való egyesülés árán minden reform el volt odázható.

Hiszen a dynastia e reformok ellen küzdött éveken át; hisz a Wesselényi perbefogatását okozó szatmári beszéd éle is e miatt fordult az udvar ellen annak idején.

Abban a pillanatban, midőn Bécsben kitört a forradalom; midőn a dynastia németországi és olaszországi befolyása koczkán állott; midőn a monarchia hitele megrendült s a nagyhatalmi posítio veszélybe jutott: a magyar aristokratia teljes és feltétlen támogatása az udvar szemében megbecsülhetetlen lett volna. Közjogi kívánságaik felfüggesztésével bizvást megőrizhették kiváltságait.

De nekik programjuk, elvük, céljuk, óhajuk volt e reform; ez oly tény, melyet tagadni nem lehet. És ez bizonyítja, hogy — Marx elméletével ellentétben — a vezető osztályok is keresztyül vihetik a kor által megkívánt gazdasági reformokat.

És mutatja, hogy közös nemzeti szempontok háttérbe szoríthatják az ellentéteket. De a Széchenyi taktikája még azt is megmutatja, hogy lehetnek és vannak az egyes osztályok közt közös érdekek is; hogy lehetséges és van arisztokratia, a mely képes ezt teljesen átérteni s a melynek létjogosultságát éppen az mutatja, hogy osztályának érdeke a közös érdekekkel egybe esik.

Az ideális tényezők szerepe azért e közös érdekeket érintő kérdésekben sem tagadható.

Mert hiszen bármily igaz az érdekösszeg elve az osztályok szempontjából, az az egyének szempontjából nem állítható. Ő maga is hangsúlyozza egyes reformok átmeneti kárait — s ez az egyént érinti, kinek élete épp ez átmeneti időszakba esik — s ő maga is tudja, hogy egyes áldozatok csak idővel termik gyümölcsüket. Széchenyi ezen áldozatokat a búza elvetéséhez hasonlítja, melyet bőven jutalmaz az aratás. A vetés azonban az egyén kárára történik; míg az aratás az osztálynak jut, melyből talán már rég kipusztult a magot elvető generatio.

A közteherviselés pl. közczélra megy. Befektetései növelik az ország vagyonát. Közlekedésünk emeli a föld árát s terményeit. De elmulhat egy nemzedék, míg e gyümölcsök mutatkoznak. Tiszta igazság a haszonelmélet az osztályra — s czáfolja az osztályharcz elméletét — de nem áll az átmeneti időben élő egyénre, kinek dualismusa és önfeláldozása — a materialismus tanításai ellenére — itt nélkülözhetetlen. Az a nemzedék, mely a kárpótlás elnyerése előtt felszabadította jobbágyait s ezzel jövedelme nagy részét elvesztette; mely ugyanakkor elfogadta a közteherviselés elvét s kiadásait ezáltal jóval megnövelte; mely ugyanakkor szembeszállott a dynastiával s attól nem osztályérdekei, hanem nemzeti aspiratiói javára kívánt engedményeket: valóban nagy, valóban idealista nemzedék volt. És a mikor ez elvek szolgálatában színe-virága elvérezett: megmutatta, hogy vannak időszakok, a mikor az idealismus tényező.

Azt a nagy nemzedéket Széchenyi István nevelte fel. Kossuth tüzelte phantasiáját s lelkesedését lángra lobbantotta; de Széchenyi tette lehetővé ezt az idealismust s ő izmosította meg, Széchenyi teremtette meg egy idealista közszellem létfeltételeit. Anyagi lehetőségét, életképes irányát ő szabta meg. Ő alakította át a nemzet gondolkozását, közéleti etikáját ő nemesítette meg.

Kossuth lelkesítette a nemzetet; de *Széchenyi teremtett nemzetet*. Partikularista nemességből, külföldies mágnásokból, elnyomott parasztokból, gyűlölködő osztályokból és felekezetekből egyseges nemzetet csinált. Összehozta az anyagi és szellemi közlekedés eszközeivel; összekapcsolta a közös érdekek és érzések kapcsaival. Sokan voltak vezető szellemek; de teremtő lángész csupán Széchenyi.

Ellenséges áramlatok között, súlyos helyzetünk közepett, az elmaradás, az elszegényedés, az elszolgaiasodás veszélyeivel szemben nemzetet teremt.

Megmutatja az utat az egység s ezzel az erő és a függetlenség felé. Kibékíti az osztályokat, hogy együttesen legyenek annak harcosai. Számol a jogos érdekekkel, hogy az idealismusként ne ártsanak. Számol a nehézségekkel, nehogy a keletkező önbizalmunkat letörje a balsiker. És felébreszti a nemzet alvó lelkiismeretét s megnöveli a lelkesedés erejét minden nagy és nemes érzésnek tág működhetési tért mutatva. Az idealismus erejében, sikerében bízni tanult nemzedéket nevel, mely tudja, hogy czélja kivihető s azért ahhoz ragaszkodik.

Valóban nagy nemzedék volt az, önfeláldozásban, hősiességben egyaránt hatalmas; méltó arra a nagy emberre, a ki lelkét lehelte bele. Vigasztalása a késő nemzedéknek, mely ma már magában az idealismus létében is majdnem kételkedni tanult.

A tokaji görög kereskedőtársaság kiváltságlevelének az ügye.

(Kivonat *Hodinka Antal* l. t. 1911 június 12-én tartott székfoglalójából.)

Az idegen népségek hazánkba költözése történetében három kor figyelhető meg. Az első Géza fejedelemmel kezdődik, a ki először nyitotta meg az országot az idegeneknek, és tart körülbelül a XV. század elejéig. A második a törökök elől menekülő balkáni népségeknek beözönlésével indul meg s a törökök kiűzetésével ér véget. A harmadik a törököktől visszafoglalt területekre telepítettek történetét öleli fel. Ez utóbbi korban, nevezetesen a Rákóczi szabadságharc után telepedtek a kincstárra szállott Tokajba azok a magokat Graeci quaestores privilegiatae compagniae Tokajensis néven író görög kereskedők, a kik 1725—1772. egyre azon mesterkedtek, hogy jogos alap nélkül üzött kiváltságos kereskedésüket szabadalomlevéllel törvényesítsék.

Ez évtizedes törekvésök helyi érdekűnek látszik, pedig a míg beköltözésük már csak hazánk betelepítésének a története szempontjából is figyelmet érdemel, másrészt itteni szereplésök hazai kereskedésünk történetének alkotja alig ismert fontos fejezetét.

A kereskedés magyarok és törökök között régi keletű. Mialatt vitézeink a török daliákkal keményen harcoltak a végeken, az alatt török kalmárok és árúsok ugyancsak nagyban üzték a kereskedést keleti és gyarmati árukkal. S a magyarok közt is

akadtak, a kik szintűgy értettek hozzá, mint pl. 1564-ben a debreczeni Szabó-Kádas négyes társaság, melynek a török kereskedők olykor 30 ezer tallérnyi árút is hiteleztek. A törökök kiűzetése után ez a kereskedés nem szűnt meg, sőt szabályoztatott. Már a karlóczai béke kölesönösen biztosította a szerződő felek kereskedelmét, a passzaroviczi kötéskor pedig Fleischmann külön kereskedelmi szerződést is kötött, a melynek értelmében a törökök szabadon kereskedhettek hazánkban, de csak török árukkal, csak nagyban (all' in grosso) és csakis vásárokon. Ezen pontok keresztülvitelére és érvényre juttatására adta ki III. Károly az 1725. évi április 3. és 12., majd meg az 1732. évi jan. 11. és 12. leiratait és 1737. évi október 7-diki magyarázatát (rescriptum explanatorium Carolinum).

Mindezek a határozatok azonban keveset használtak a visszáélések meggátlására úgy, hogy a rendek végre is kénytelenek voltak megalkotni az 1741:29. t.-cikket, a mely hivatva volt a hazánkban kereskedő összes török alattvalók azaz görögök akkor már szinte kibonyolíthatlan ügyét törvényesen szabályozni, röviden és világosan ismételvén a csak nagy erőlködéssel létrehozott törvényezikben a szerződés által kimondott elvet, a melynek határai között kellett volna mozognia a hazai görögök kereskedésének. Sajnos, a kérdés ezzel sem lett megoldva, miért is Mária Terézia 1759 május 10-én kénytelen volt egy „normale Turcorum commercium regulamentum“-ot adni ki, melyben ismételte már a passzaroviczi kereskedelmi szerződésben kimondott szabályt, hogy török alattvalóknak nem szabad más, mint csak török árukkal, nem más, csakis alla minuta (kicsiben való) kereskedést üzniök, s azt sem másutt, mint csak vásárokon.

Ha már a szerződés intézkedéseinek a végrehajtására szükséges is volt egy-egy leirat, az 1741:29. t.-cz oly határozott és világos, hogy szinte ámulva kérhetjük, hogyan lehetett a görögök ügye olyan bonyolulttá, a minőnek pl. a magyar kamara egyik 1759-dik évi felterjesztésében mondja. E törvény célja volt a szerződésszabta korlátok közé szorítani a görögök kereskedelmét, a mely jogtalanul túltéve magát a kellő határokon, mint utóbb maga a bécsi kamara is beismerte, a magyar kereskedelmet óriási mérvben károsította. Csakis így vagyonosodhattak meg a görögök olyannyira, hogy Schwartner szerint csaknem összes kereskedelmünket a kezeikhez kaparították. Csak vásárokon és csak nagyban eladható török árukkal nem lehettek volna nagykereskedők, hanem csakis többi kereskedőink rovására jogtalanul üzött kereskedés révén. Fényes példa reá a tokaji görögök említett törekvése, a mely a mondottak után méltán költheti fel érdeklődésünket.

Társaságuk 1725 június vagy július hóban egy 18 pontú

felségfolyamodványban kérte a pontok megerősítését, melyek 9-ében azt kérelmezte, hogy ne tartsák őket török, hanem itteni alattvalóknak, mivel a 60 év óta fennálló társaság még I. Lipóttól 1667-ben kiváltságlevelet nyert. A szepesi kamara ugyanazon év július 26-án kelt felterjesztésében azzal az okadatolással ajánlotta a kérelem teljesítését, hogy a társaság már addig is élt az 1667. évi levéllel és 1690. évi megerősítésével, még pedig kamarai oltalom alatt, melyért a tagok számának növekedésével arányosan emelhető évi 200 forintot fizetett.

Ezen 1667. évi levél szerint Lipót az ország felső részein lakó összes görög, rácz és örmény kereskedőknek megengedte, és pedig kiváltsággépen, hogy kincstári jöszágokon állandóan letelepedhessenek és helyhez nem kötött közös biró alatt társaságot alkotva kereskedhessenek, de csak török árukkal, melyeket, mint már állandó lakók, bárhol és bármikor árúsihatnak, de a helyi czéhek sérelme nélkül, mire a szepesi kamara vigyázni köteles, valamint arra is, hogy túlságosan el ne szaporodjanak. Az 1690. évi megerősítés a debreczeni görög kereskedőknek szólt, a kik az összes görögök nevében is bemutatván, kérték maguknak a megerősítést olyként, hogy a birót ők válaszszák. Lipót teljesítette a kérelmet, hogy „a lakosaiban és tehetségében megfoghatkozott Magyarországot visszahelyezze régi virágzó állapotába“, s e czélből e görögöket itteni állandó lakókul megmegnyerje, miért is Debreczen egyik kapujának az őrzését is reájuk bizta. Mint már nem török alattvalóknak aztán megengedte, hogy nemcsak török, hanem bármí áruval, bárhol és kicsinyben is kereskedhessenek. Ez ellen a kiváltság ellen sem a hazai kereskedelem érdekének, sem a török kereskedelmi szerződésnek szempontjából nem lehetett kifogást tenni.

Annál kifogásolhatóbb a tokaji görögök említett folyamodványa, melyben azon az alapon, hogy ők a debreczeniek utódai, az ezeknek is csak kiváltságul adott szabad kereskedelmet kívánták, erősítgetve, hogy ők is itteni alattvalók, holott nem voltak. Kérték pedig ezt a hazugul okadatolt szabad kereskedelmet kizárólagosan, az 1690. évi megerősítést elhallgatva, az 1667-re való hivatkozással, holott ezt is csak 35 év mulva, 1761 október 30-án terjesztette fel Zemplén megye. Majdnem érthetetlen, hogy a két magyar kamara az évi 200 frt fejében mindezek daczára 1746-ig annyira pártfogolta őket, holott a megye, a tokaji uradalmi praefectusa, Kégly, majd meg Debreczen városa napnál világosabban kimutatták, hogy a kért kiváltságok, melyekkel a magyar kereskedelem óriási kárára tényleg élnek, meg sem illetik őket. A bécsi kamara felelősségre is vonta a szepesit, hogy megengedte a görögöknek ezt a visszaélést, de csak 1771-ben, a midőn a két magyar kamara már rég ellenséges viszonyban

állott a társasággal. Akkor végül a bécsi is elismerte, a mit 1746 óta a magyar kamarák is hangoztattak, hogy a tokajiak jogtalanul tulajdonították el a debreczenieknek adott szabadalmat s minden alap nélkül éltek vele minden valószínűség szerint 1711 óta, a mikor Tokajt Rákóczitól a kincstár lefoglalta. 1725-ben tett első lépésük alkalmával tehát a kamara már több mint egy évtized óta jogtalanul üzött gyakorlattal állott szemben, a melyet ő elfogadott, holott épp oly vakmerő haszonlesésből eredt, mint III. Károly 1725. évi rendeletének a nyomása alatt kelt folyamodványuk, a melynek pontjait úgy állították össze, hogy az évi 200 frton kívül semmi teher, ellenben minden előny az ő részükön legyen. Természetes, hogy ennek a jogtalan állapotnak kikerülhetlenül összeütközésre kellett vezetnie azokkal, a kiknek az érdekeit sértette, először is magával Zemplén megyével, majd Debreczen városával, utóbb 1741 óta a két magyar kamarával is.

A megye ellen már 1725-ki folyamodványukban panaszolkodtak, hogy adóztatja őket, holott kiváltságlevelök van, egyébként pedig zsellérek. Az 1741:29. t.-cz. megalakítása után a harminczadok utasítást kaptak, hogy török alattvalóknak csak török árukkal szabad kereskedniök, 1744-ben pedig a török alattvalók egy évi határidőt kaptak az ország elhagyására. Ezen helytartótanácsi rendeletekre Zemplén megye 1746 február 25-én azt jelentette, hogy területén vannak török alattvalóknak látszó görögök és ráczok, a kiknek családai Törökországban élnek, ők azonban kamarai oltalom alatt mindenféle áruval kereskednek, holott a kiváltságlevelél, melynek megerősítését nem tudják kieszközölni, kiköti, hogy állandóan itt lakjanak. A kereskedők értesülvén a jelentésről, ismét sürgetni kezdték pontjaik megerősítését, 1725-ki érvelésükkel éppen ellenkezőleg arra hivatkozva, hogy házaik, földeik, szöleik vannak Tokajban. Törökországba nem is vihetnek ki pénzt, mert nem is kereskednek török, hanem bécsi és lipesei árukkal. A dolog vége az lett, hogy a királynő 1760 június 29-ki rendeletével utasította a helytartótanácsot, hogy a mennyiben a tokaji görögök Debreczen ellen beadott panaszlevelökben Lipót kiváltságlevelére hivatkoztak, Zemplén útján terjeszse fel azt, a mit a megye 1761 október 30-án meg is tett, alaposan megokolván mellékelte véleményét, hogy a kért szabadalomlevelé nem adható ki nekik, mert meg sem illeti, meg sem illetheti őket. Debreczennel szintén 1746-ban zördültek össze. A helytartótanács t. i. közölvén a megyékkal, hogy török alattvalóknak csak török árukkal szabad kereskedniök, a görögök 1746 július 15-én arra kérték a szepesi kamarát, engedje meg, hogy szabadon látogathassák a debreczeni vásárokat, mert szabadalomlevelök alapján mindig szabadon kereskedtek mindenféle

árúval, sőt 1751 őszén Debreczent is bepanaszolták, hogy akadályozza vásárai szabad látogatását. Többszöri folyamodásaikkal tényleg el is érték azt a szinte hihetetlen dolgot, hogy a királynő 1757 június 6-án a javukra megváltoztatta a debreczeni magyar kereskedelmi társaság 1712. évi kiváltságlevelének általuk sérelmesnek tartott intézkedését. De már erre a városi tanácsot is elhagyta a türelme s 1759 október 2-án kelt hosszú felterjesztésében alaposan kimutatta, mennyire sérelmes a magyar kereskedelemre a görögök jogtalan kiváltság alapján üzött kereskedelme, s csakugyan meg is nyert annyit, hogy a királynő a görögök újabb és újabb panaszkodására végül 1760-ban bekívánta a hivatolt Lipót-féle szabadalomlevelet. Ez volt a megyével és Debreczennel folytatott viszálykodás tényleges eredménye. A bekívánásra jelentékenyen befolyt a két magyar kamarával kitört ellenségeskedés is, melyre az évi 200 frtnyi censusnak már 1725-ben megkísérlett felemelése adott okot. A görögök vonatkok a pozsonyi kamara elnöke által azon az alapon, hogy az oklevél kiállítása óta számuk jelentékenyen megnövekedett, 1753. évi 500 frtra emelt adót fizetni. Ez az adó 1761-ben már 2500 frtnyi hátralékot tett ki. A görögök egyre panaszkodtak ez adóemelés ellen, sőt 1760-ban már azt írták Bécsbe, hogy készek az évi 40 aranyból (!) többet is adni bécsi összeköttetések útján a bécsi kamarának, mert úgy a szepesi kamarával, mint a hátralékot karhatalommal behajtani akaró tokaji urodalmi praefectussal való mindennemű összeköttetéstől szabadulni óhajtanak. Erre a kassai kamara 1764-ben a nála található iratok alapján a kereskedő társaság egész történetét felülről jelentést küldött, részletesen kimutatván, hogy a társaság létének alapjául szolgáló Lipót-féle kiváltságlevelével semmikép sem illetheti meg azt, s hogy kereskedésök csaknem elfojtja az ittenit, mert honosokként szabad kereskedést üznek, holott 52 tag közül csak 5 honos, 47 pedig török alattvaló, a kiknek csak török árúval volna szabad kereskedniök.

De csalódnánk, ha azt hinnők, hogy e jelentéseknek valamelyes eredményök lett volna. A görögök ügyének a kereskedelmin kívül politikai oldala is volt, és a bécsi hatóságoknak a magyar kereskedelem érdekeivel szemben követett eljárását jellemzőleg ez volt a döntő arra nézve, hogy a társaság végre is elesett az annyiszor hivatolt Lipót-féle kiváltságlevelétől és az annak alapján üzött szabad kereskedelemtől.

Az oklevél egy pontja ugyanis kikötötte, hogy a görögök egyesültek legyenek és a munkácsi püspök joghatósága alatt álljanak. Kégly tokaji praefectus 1761 és 1762-ben kelt jelentéseiben erősen hangsúlyozta, hogy e kikötés ellenére egytől egyig szakadárook. S mivel Tokajban 1746 óta a czári udvarnak egyes

ottani szőlőbirtokosoktól zálogba vett szőlői gondozására egy-egy muszka főtiszt alatt állandóan több kozák tartózkodott, lelki gondozásukra pedig egy muszka pap is alkalmazva volt, a kiről 1766-ban a hajdu-dorogi nagy szakadármozgalom ügyében indított vizsgálat során kihallgatott tanuk vallomásaiból kiderült, hogy a szomszéd városok szakadárainak a meghívására kikijár hozzájuk, az uniót előmozdítani törekvő királynő kénytelen volt belátni a veszélyt, melyet a tokaji szakadár görögök pártfogása rejt. E veszélytől való félelem eredményezte, hogy a bécsi kamara 1772-ben végleg elutasította a tokaji görögök kérését, a mi a társaság feloszlását vonta maga után.

Jelentés az Ormódy Amélie-jutalomról.

(Felolvasta Négyesy László l. t. 1911 márcz. 27.)

Most telt le a második hároméves kör, a mikor az Ormódi Ormódy Vilmostól, elhunyt neje, Ormódi Ormódy Amélie emlékeztére tett alapítvány kamataiból 1000 K jutalommal tüntethet ki Akadémiánk egy „könyvalakban, vagy könyvalakú folyóiratban megjelent eredeti magyar szépirodalmi művet, akár egyes költeményt, akár egész verskötetet vagy regényt, melynek általános becsén kívül az a főérdeme, hogy az örök női eszményeket a költészet szép eszközeivel kiváltképen szolgálja“.

Az eredetileg beérkezett 11 pályamű közül négy (ú. m. az 5., 6., 7. 8. számú) mint kézirat, alaki hiány miatt elesik, egyet pedig szerzője visszavett, úgy hogy csak hat mű versenyez.

A bíráló bizottság, mely Rákosi Jenő tiszteleti, Berczik Árpád rendes, Herczeg Ferencz, Kozma Andor és Négyesy László levelező tagokból állott, örömmel állapította meg, hogy a díj bizvást kiadható, noha az alapítvány feltételei szerint „csak magasabb színvonalú, irodalmilag becses mű tüntethető ki“. A pályázat megmaradó darabjai közül a három utolsó szám komoly figyelmet érdemel s kiválasztható közülök a jutalmazandó. Ha pedig a pályázattól távolmaradt műveket is számba vesszük, a mihez jogunk van, legalább is három munkát mutathatunk fel, mely adott esetben megérdemelné a jutalmat.

A pályázat három jelentős száma a 9. 10. és 11., ú. m. Zsoldos Lászlónak *A fekete huszár* című regénye (1909), Nilnek két verskötete: *Nálunk* (1908) és *A szívem* (1909), valamint Sassy Csabának *Tűzhely mellől* (1909) című verses könyve.

A két utóbbi lyrikus. *Nil* egy Szeghalmon élő úrnő álveve. Verseiben maga a költő alakul női eszménynyé. Egy hűséges, áldozó, vágyó és lemondó, olykor lázongó női szív vallomásai

vannak e két kötetben tolmácsolva, az elsőben tárgyiasabban, de több természetességgel, a másodikban több subjectivismussal, de egyszersmind modorosabban; úgy látszik, haladni akart a költői divattal és annak a jargonját vette fel. Nem nyert vele sokat, csak alaktalanabbá és egyhangúbbá vált. Pedig a versekben sok csinos költői képzet kapja meg az olvasót mint szerencsésen kifejezett hangulatok tolmácsa. Sassy Csaba miskolci hírlapíró verseiben jegyését, illetőleg feleségét eszményítette, szintén bizonyos átmeneti vonásokkal, a régibb és újabb költői modor közt ingadozva, számos sikerült verssel, de erősebb költői személyiség nélkül, voltaképp a női eszmény sem nyer a versekben határozottabb alakot.

Arra nézve nem volt kétség a bizottságban, hogy a pályaművek közt *Zsoldos László* regénye számíthat leginkább jutalomra. *A fekete huszár*, alcíme szerint *Vera vallomásai* nem nagy igényű, de annál összehangosabb és kedvesebb regény. Egy növendékleány története ez, saját naplójával elbeszélgetve, a mint egy év alatt nem sejtett megpróbáltatásokat él át: előkelő családja bukását, apjának, a huszárcapitánynak öngyilkosságát, anyjának, a született bárónőnek hűtlenségét atyja emlékéhez, kísérleteit, hogy az ő szíve árán biztosítsa a maga gondtalan helyzetét, első szerelmi ábrándjainak szétfoslása után igazi szerelmének is veszedelmét, mignem ellenállva kísértésnek és kényszernek, s visszanyerve elveszettnek hitt szerelmét, kiköt a családi boldogság révében a fekete huszárral, a kinek képe a megpróbáltatás idején is álmainak központja és lelkének erősítője volt. Valóban ez az alak, a mint az apáczák temperamentumos növendékéből nagy leánynyá serdül, asszonyná lesz és jellemmé fejlődik, s a mint éppen ő, az egykor vásottnak tartott növendék, a maga ép erkölcsi érzékével átevez az örvények közt, melyek családját elnyelik: vonzó és érdekes és megérdemli a női eszmény nevet. Bizonyos üdeség árad ki belőle, mely az egész művet betölti. A mellett, a mint maga elbeszéli a történetet, minden hihetővé van benne téve. Főleg kettő kedves az elbeszélésben: a leány eredeti alakja és az elbeszélés hangja, mely igen jól van eltalálva s a leány lelki fejlődésével mintegy észrevétlenül alakul át. Az elbeszélés egy sereg alakot hoz elénk a fiatal leány lelkének tükrébe rajzolódva; a mese hol mulattat, hol meghat, de mindig érdekel bennünket. A regény nemcsak írva van, hanem költve is.

A nem pályázó darabok közül is kiterjed a bíráló bizottság figyelme néhányra. A bizottság ugyanis „nincs kötve a beküldött művekhez, hanem ajánlhat az Akadémiának oly művet is, mely nem pályázott“. Nem is kerülhette el a bizottság figyelmét különösen két jelentősebb mű: egy verses kötet és egy regény;

értékével is, irányzatával is mintegy követelte éppen e különleges pályázatnál mind a kettő a számbavételt.

A t. Akadémiának ezúttal engedelmét kell kérnem, hogy e műveket ne kelljen megneveznem. Nem osztozom abban a felfogásban, melyet újabban nyílt jutalmazások után egyes díjhoz nem jutott szerzők szoktak utólagos tiltakozásul hangoztatni, s a mely úgy szól, hogy ők nem pályáztak az illető jutalomért, hogyan jutnak tehát hozzá, hogy az Akadémia ítéletet mondjon művökről. Ez az okoskodás föltétlenül téves. Minden nyilvánosságra bocsátott mű már ennél fogva tárgya a nyilvános kritikának, s ha a kritikát gyakorolhatja vele szemben bármely magánreferens, ezt a jogot nem lehet megvonni az Akadémia bírálótól, a kiknek éppen kötelességök, hogy szemlét tartsanak a természetesen, s a kiktől éppen azt kérhetnék számon, ha elmulasztanák a megokolást: miért éppen az ajánlott művet tüntették ki, miért nem egy másikat.

De a jelen esetben mind a két említett jeles mű szerzője kifejezetten versenyen kívül óhajt maradni s ezzel feloldották a bizottságot az alól, hogy tüzetesen elemezze műveket és igazolja döntését.

Meg kell azonban említenem, hogy a bizottság mind a két művet méltónak tartaná adott esetben erre a jutalomra. Az egyiknek — mert tartalmát mind a kettőnek jelezhetem — a verses kötetnek költője elhunyt élettársa emlékének szentel egy sorozat költeményt, melynek darabjai közt a magyar lyrának nem egy új gyöngyét találjuk; és bár a költő inkább a maga fájdalomát eszményíti benne, mintsem női eszményt rajzol, de a sorozatban a szeretett hitves emléke is költői módon megvan örökítve. A másik mű, a regény, kifejezetten női ideált rajzol, a mai viszonyok szellemében, egy modern szépiró értésével és kiszámított művészetével. Főmotívuma erősen emlékezteti az olvasót Rudyard Kipling Borús szerelmére, s a szerző nem is annyira a leleményben vagy általában a költői elemekben erős, mint inkább a biztos kézzel vezetett compositióban és a lélektanilag következetes jellemfejlésben; az eszményi női jellem is inkább konstruálva vannak, mint illúziónk elé varázsolva. De a mű erkölcsi tartalma és tiszta levegője, kivált pedig az író komoly becsvágya, melyet jeles tehetség támogat, e helyről is, versenyen kívül is, megérdemli a méltánylást.

Azonban nem bocsátkozhatom e két mű részletesebb elemzésébe, noha hálás feladat volna rám nézve, csak elismerés kedvéért akartam rájuk kitérni s annak az örvendetes ténynek a feltüntetésére, hogy legújabb szépirodalmunknak is van érzéke a nőiség eszményi vonásai iránt.

A bizottságnak nem kis gondot okozott a díj odaitélése.

A bizottság azonban szótöbbséggel úgy döntött, hogy azzal a javaslattal járul a tek. Akadémia elé: méltóztassék az „Ormódi Ormódy Amélie emlékezetére“ szolgáló díjat Zsoldos László író *Fekete huszár* című regényének odaitélni.

Jelentés Széphalomról.

(Felolvasta Váczy János l. t. 1811 október 2.)

A Magyar Tud. Akadémia megbízásából Finkey Ferencz tagtársammal együtt f. évi május 28-dikán jelen voltam Sátoraljaújhelyen, a hol Zemplén vármegye, nagyszámú közönség részvételével, Kossuth Lajosnak a város legszebb terén emelt álló szobrát leplezte, a melyet Finkey Ferencz az Akadémia nevében megkoszorúzott.

A kettős ünnepély második része ugyanazon nap délután a széphalmi mauzoleum előtt ment végbe; ekkor leplezték Kazinczy Lajos vértanú mellszobrát, a melyet Kazinczy Gábor nyugalmazott kir. táblai bíró áldozó készségéből Tóth András debreczeni szobrász készített s állított fel a mauzoleumtól néhány lépéssnyire.

Mielőtt magáról ez ünnepélyről s Kazinczy Lajos szobráról néhány sornyi jelentésemet elmondanám, legyen szabad vázolnom a nevezett vértanu életét, jórészt azon adatok alapján, a melyeket Kazinczy Gábor, a széphalmi vezér unokája (K. Bálint és Homoky Matild harmadik fia) baráti szivességgel rendelkezésemre bocsátott.

Kazinczy Lajos Kazinczy Ferencz és Török Zsófia grófnő hetedik, életben maradt gyermeke, 1820 október 19-dikén Széphalmon született abban a házban, a melynek helyén most a mauzoleum áll, s a mely a mult század ötvenes éveinek végén pusztult el. A szülők anyagi állapota már akkor nagyon megromlott, s így a gyermek nevelésére közel sem fordíthattak annyi gondot, mint első gyermekeikére. Mind a mellett anyja tőle telhetőleg iparkodott az elemi ismeretek elsajátításában segítségére lenni; sőt midőn a deák nyelvet kezdte tanulni, az ő és bátyja, Bálint kedveért a deák grammatikát is mind gyakrabban forgatta, hogy fiának ebben is támogatója lehessen. Kazinczy Lajos gyermekkor a család folytonos anyagi zaklatásai miatt kevés örömet nyújthatott; még az élelemben s ruházatban is nem egyszer hiányt szenvedett s korán meg kellett ismernie a való élet komorabb oldalát. De ha apja hébe-korba pillanatnyi könnyebbülést érezhetett sorsában, örömmel beszélte pályája szebb jeleneteit, a melyekben a nemzetért s a közügyekért való lelkesedése s önfeláldozása nyilvánult, s a melyek a fogékony ifjú

szívekre nem téveszthették hatásukat. Nem éppen esetleges véletlen tehát, hogy Kazinczy Ferencz négy fia közül három a nemzetért harczol s hazafi-kötelességét karddal teljesíti. A széphalmi vezér tudatosan hinti az erény magvait gyermekei lelkébe, meg lévén győződve, hogy az így elbintett magvak bő aratással kecsegtetik. Bizonyára Kazinczy Lajos lelkébe is belehat e tanításokból a haza s emberiség szeretetének egy-egy szikrája, mely később lángragyúlva oly hősi pályára vezérli. E szikrákat a való élet szomorú benyomásai sem ölhetik ki a gyermek lelkéből, bárha szegényes sorsa miatt egyelőre kevés jeleit mutathatja nagyra-hivatottságának.

Apja az 1828-dik évet majd egészen s a következőnek is felét Pesten tölti, egyfelől az Akadémia alapszabálykészítő bizottságában működvén, másfelől pedig a már Eperjesen megnyert perének tárgyalását sürgetvén a Királyi és Hétszemélyes Táblán. Az 1829-dik év második s a következő év első felét viszont a perben hozott ítélet végrehajtása foglalja el, midőn a szülők sokszor kénytelenek gyermekeiket magukra hagyni, s az izgalmas élet beteggé teszi a szerető édesanyát, a kinek már halálától is rettegnie kell a szorongó családnak. Kazinczyné felépül ugyan halálos betegségéből, de egészen kiszárad s egyenes testtartása örökre oda van. Az 1831-dik évnek majdnem egész első felét ismét Pesten tölti az apa, s a gyermekek nevelése és a gazdaság vezetése megint a gyenge nő vállaira nehezedik. Ez év augusztusában a cholera Széphalmon is szedni kezdi áldozatait, s mivel Kazinczyné a helységnek valóságos őrangyala, házról házra jár, gyógyítja, vizsgálja a betegeket, behurcolja a járványt családjába is. Kazinczy Lajos is megbetegszik, de — mint apja írja — az édesanya rendes orvosságaival neki áll s rövid idő alatt meggyógyítja. Azonban néhány nap mulva a családfő is áldozatul esik a cholérának (augusztus 23.), árvaságra hagyván hét gyermekét, köztük a legkisebbet, Lajost, a ki még nem töltötte be tizenegyedik évét.

Kazinczy családja a legnagyobb nyomorban marad. Még életében mindenéből kiforgatták hitelezői, s 1830 közepén haszonbérbe kénytelen venni széphalmi birtokát. Mivel azonban a haszonbért sem ő, sem halála után özvegye fizetni nem tudja, minden órán az a veszedelem fenyegeti a családot, hogy az ősi birtokot végleg oda kell hagynia. Az Akadémia s Kazinczy iróbarátainak segítségével ideig-óráig javít ugyan helyzetén, de az özvegynek hamarosan be kell látnia, hogy gyermekeitől kénytelen megválni, mert a legszükségesebbet sem tudja nevelésökre megtenni. A négy fiú közül a legidősebb, Emil, katonai pályára lép, a többit pedig nemesszívű emberbarátok iskoláztatják.

Kazinczy Lajost Teleki József gróf, az Akadémia első

elnöke, veszi gondjaiba. S miután már előbb Sátoraljaújhelyen megkezdte iskoláit, most Sárospatakon folytatja, s tizennégy éves korában a gróf a tullni császári utásziskolába adja. Ez a katonai nevelőintézet számítja növendékei közé utolsó szabadságharcunk két legnagyobb hadvezérét, Görgey Arturt és Klapka Györgyöt, a kikkel Kazinczy Lajos is megismerkedik s barátságot köt. Görgey már 1836-ban kilép ez intézetből s három év múlva követi Kazinczy Lajos is, de az együtt töltött napok szép emlékeit továbbra is megőrzik. „Tullnban — írja Görgey Arthur 1891 ápr. 20-dikán Kazinczy Ferencznek (Kazinczy Bálint legidősebb fiának) — mindnyájan szerettük Kazinczy Lajost, mint komoly törekvő iskolatársat és derék, jó pajtást.“

Kazinczy Lajos a tullni utász-iskolából a 9. huszárezredbe lép mint hadapród, de 1841-ben hadnagygyá nevezi ki a király. Ezrede Bécsben szolgál, s Kazinczy Lajos itt Klapka Györggyel gyakorta érintkező, barátságuk még szorosabbra fűződik. Ezredesének, Liechtenstein herczegnek csakhamar annyira megnyeri kedvét, hogy a herczeg segédtsíztjévé teszi, bizalmával megajándékozva, barátságába fogadja, állandóan palotájában tartja, sőt azon is dolgozik, hogy Kazinczy Lajos „egy igen régi, jó családból való nőrokonát“ feleségül vegye. Azonban ez a terv abban marad.

A mily nagy kitértetés; most Kazinczy Lajosra nézve a herczegnek iránta mutatott bizalma, éppen oly tragikus következményű pár évvel később. E tragikus következmény csirája — Kazinczy Lajos saját följegyzése szerint — oly tréfás csiny, a mely rendes körülmények közt csak némi bosszúságot szokott kelteni; de a szerencsétlen körülményeknél fogva végzetessé vált az ifjú vitézre nézve. A herczeg és Haynau közti ellentét már ekkor nyilvánul, s ez ellentétbe sodródik bele Kazinczy Lajos is éppen a herczeg bizalmából.

A herczeg ugyanis Haynaut ebédre hivatja Kazinczy Lajos által s őt választja ama tréfás episod szereplőjéül, a mely oly végzetessé lett rá nézve. A herczeg tudniillik Haynau ismert fukarságát meg akarván tréfálni, meghagyja Kazinczy Lajosnak, hogy az ebéd végével Haynau szemeláttára az ott szolgáló inasok mindenikének adjon egy-egy forintot, az inasoknak pedig előre azt parancsolja, hogy Kazinczy Lajos ajándékát el ne fogadják. Úgy is történik. Látván ezt Haynau, néhány aranyat vesz elő zsebéből s azon hiszében, hogy az ő ajándékát is vissza fogják az inasok utasítani, mindegyiknek egy-egy aranyat nyújt. De az inasok Haynau ajándékát nagy örömmel fogadják, a mi őt érthető bosszúra gerjeszti. Az eset közszájon forog Bécsben, s Haynau Kazinczy Lajosnak esküdt ellensége lesz.

Nem éppen lehetetlen, hogy Kazinczy Lajos Haynauank iránta mutatott ellenséges indulatát oly nagyfontosságú oknak

tekinti, a mely miatt szépen kezdett katonai pályáját is félbeszakítja. Legalább másképp alig magyarázható, hogy noha már főhadnagy, 1846-ban megváltik katonai szolgálatától, lemond főhadnagyi rangjáról s egyelőre testvéreinél, különösen Beeske Lajosné Kazinczy Ifigéniánál éldegél.

Azonban az 1848-diki események kiragadják magányából. A tettek mezejére siet, önként felajánlva szolgálatát a magyar kormánynak, a mely őt mint főhadnagyot a 18. honvéd-zászlóaljba osztja, innét pedig az 1. számú utászszázlójba századossá nevezi ki.

Kazinczy Lajos csakhamar fontos megbízást nyer Mészáros Lázártól, hogy a szenttamási sánczok ellen szegezze magát. Az ifjú hős az ellenség erős tüzelése közben készíteti el a ráczok elleni első sánczot, a melylyel Mészáros Lázár annyira meg van elégedve, hogy Kazinczy Lajost az első számú huszárezred alezredesévé lépteti elő.¹

Fényes szerepe van Kazinczy Lajosnak a tápióbecskői győzelemben is, a melyről maga írja, hogy e hadjárat alatt legszebb napját élte. „Az ellenség — olvassuk emlékiratában ² — oly erősen tartotta magát, hogy engemet, a mint a rohamot megindítottam, egy erős ellenrohammal majd visszavetett, a mikor az öreg Gáspár küldött nekem egy regiment huszárt s néhány lovasüteget, a melyekkel megerősödvé az előrenyomult ellenséget újra bekergettem a faluba. Ekkor azután az összes gyalogságot magam vezetem rohamra, úgy hogy én folytonosan előre menve, a zászlót kezemben tartva, oly erős puskatüzben rohantunk előre, hogy az én dandáromból 70 ember maradt a csataterén halva és valami 90-en megsebesültek. Ezt látva az ellenség, még nagyobb erővel támadt reám, és már-már azon a ponton voltam, hogy az elfoglalt házakat el kell hagyni, mikor odajön Görgey és azt kiáltja: „Csak tartsátok magatokat, mindjárt itt lesz Damjanich!“ Kazinczy Lajos és vitéz társai meg is állják helyöket és Damjanich segítségével sikerül kivívniok a győzelmet.

Az 1849 január végétől kezdve mint hadosztályparancsnok majd minden nevezetes csatában közreműködik és mint Klapka György írja, kitünteti magát „bátorsága és vezéri tehetsége által a kápolnai, isaszegi, főleg a nagysarlói és komáromi döntő csatákban“. Görgey Artur hasonlóképp elismeri katonai szervezőtehetségét, midőn föntebb idézett levelében ezt írja: „Kazinczy magas katonai rangját minden protectio nélkül nyerte el, a mi kétségen felül az ő kiváló vezéri tehetsége és az ő megáldott

¹ Szirmay István vármegyei főügyész ünnepi beszéde, a mely sok becses adatot tartalmaz.

² Közli Szirmay u. o.

vitéz katonai volta mellett bizonyít⁴. A kormány méltányolja is tehetségét s ezredessé, majd a szabadságharcz végső napjaiban tábornokká¹ nevezi ki. Kortársai úgy emlegetik, mint rettenthetetlen bajnokot, a ki „impozáns alakjával s emelkedett honfi lelkesültségével előnyös befolyást gyakorolt a parancsa alatt álló csapatokra, melyeket harczy lángra gyujtani mindenkor hatalmában állott“. A „szuronyt szegezz“-féle rohamokban maga áll az oszlop élére s az üldözőbe vett ellenséget futni kényszeríti.

1849 április havában a magyar kormány Zemplén, Ugocsa és Máramaros vármegyékben egy külön hadtest szervezését s vezetését bizza Kazinczy Lajosra. Fényesen megfelel feladatának s mintegy 12.000 jól felszerelt vitézből alakítja azt a magyar hadtestet, melynek az ő parancsnoksága alatt július közepén Bem tábornok segélyére kell sietnie az akkor már Szegedre szorult kormány rendelete szerint. Kazinczy Lajos meg is indul, de mire 8—9 ezer főre olvadt seregével Erdélybe érkezik, az orosz hadak útját állják, Bem elveszti a segesvári csatát, s így Kazinczy Lajos kénytelen nagy körültekintéssel visszahúzódni s Deésen át Zsibóra vonulni. Itt az a szándéka, hogy beavárván Gál Sándor ezredest, vele együtt, a Királyhágón inneni Magyarországra nyomul. Hanem éppen ekkor kapja meg, augusztus 24-ikén, Görgey Arturnak pár nappal előbb írt levelét a világosi fegyverletételről, s miután Timaschew százados, orosz hadi követ, Grottenhjelm tábornok nevében szintén felszólítja a megadásra, Kazinczy Lajos haditanácsot tart, a melyen egy Mohányi nevű őrnagyon kívül valamennyi tiszt a fegyverletétel mellett nyilatkozik. Belátván tehát Kazinczy Lajos, hogy a világosi események után többé nincs mit remélnie, megizeni Grottenhjelm tábornoknak, hogy kész letenni a fegyvert, a mi a Wesselényiek zsibói udvarában meg is történik. Ez alkalommal tizennégy győztes csatában használt kedves paripáját is átadja az orosz tábornoknak, bár egy osztrák őrnagy előbb 150, majd 200 aranyért kérte, s Kazinczy Lajosnak a pénzre rendkívül nagy szüksége lett volna, mert egy fillér készpénze sem volt. „Ha szabadul, — így szól ekkor Kazinczy Lajos Kóváry Lászlónak, a ki ez eseményeket megörökítette — legyen igazságság irántam. S ha majd nem leszek, ne feledje, hogy fia voltam Kazinczy Ferencznek ; hogy egy nevet örököltem, melyet atyám hétévi börtönnel szentelt meg.“

Kazinczy Lajos augusztus 25-dikén lerakván fegyverét,

¹ Tábornokká kinevező oklevele augusztus 10-dikén kelt, és Mészáros Lázár írta alá ; de Kazinczy Lajos már csak a világosi fegyverletétel után kapta meg ; a hivatalos „Közlöny“-ben sem jelent meg.

Grottenhjelm előbb Nagyváradra viteti, majd kiszolgáltatja Haynaunak, a ki őt Aradra küldi. Itt a vár közepén lévő templomtól északra eső emeletes épületnek egyik földszintes szobájában, a mely véletlenül éppen 14-dik számú, tölti az ifjú hős rabságát szeptember 1-étől haláláig. Itt dolgozik emlékiratain¹, „mely szokásban követi az ő szent atyja példáját“.

Fogságában eleinte az a remény táplálja, hogy részint rövid katonai pályáján szerzett érdemei, részint Liechtenstein herceg pártfogása révén nem sokára kiszabadul. Emlékiratai bevezetésében így elmélkedik: „Soha sem tudtam olyan tettet elkövetni, a melylyel magamat meggyaláztam volna, minélfogva én az Isten ítélete előtt és jelenlegi biráim előtt is igen biztosan és bátran merek szemébe nézni annak a sorsnak, a mely engemet érni fog.“ Bizott Liechtenstein herceg jóindulatában, a ki titkos levélben tudósította, hogy Haynaunál az ő és Dessewffy számára kegyelmet eszközöl ki. „Hiába, — jegyzi meg — az uralkodó házból származott emberekben mégis csak van nemes szív, mint ebben az én volt ezredesemben.“ De mikor meghallja, hogy hős társait október 6-dikán kivégezték s közöttük Dessewffyt is, szétfoszlik reménye. „Előérzetem jött, — írja — hogy néhány nap mulva engemet is hasonló sors fog érni, mert ismerem én ezt a Haynaut, a kinek kedvtelése, hogy ölessen, mint valami mézárósnak. Azért én már nem remélek semmit sem. Érzem, hogy engemet is éppen úgy fognak kivégezni, mint a többit. Azt tudom, hogy úgy fogok meghalni, mint igazi katonához illik, mert én, a ki huszonzét csatában vettem részt, soha se tudtam, hogy mi a félelem, de mindig ott voltam, a hol legnagyobb volt a veszély. És most mégis mily csunyán végzem életemet.“

1849 október 24-dikén délután öt órakor, vacsoráját végezve, vetközni kezd. Egyszer csak belép hozzá egy auditor-kapitány azon izenettel, hogy Haynau pár szót kíván neki mondani. Kazinczy Lajos azonnal megy Haynau elé, „a legrosszabbra elkészülve“. Haynau ördögi gúnnyal örömét fejezi ki, hogy láthatja, s értesíti, hogy éppen most érkezett Pestről, maga hozta el ítéletét s föl is olvassa neki:

„Magyarországi, Zemplénmegye, Széphalom helységbeli Kazinczy Lajos, ki is 29 éves, vallásra nézve református, nőtlen, ezelőtt főhadnagy a 9. huszárezrednél, 1846 óta czim nélkül

¹ Emlékirata máig is megvan Becske Bálint birtokában. Emlékiratait szalmazsákja alatt rejtegette, s midőn a halálos ítéletről értesült, az őrizetére rendelt közlegénynek, a kiből sógorának, Hrabovszky Sándornak, egykori szolgáját ismerte fel, átadta oly kérelemmel, hogy vigye el nénjének, Becske Lajosné Kazinczy Ifigeniának, s ez a katonaságtól való megszabadulása után teljesítette is a vértanú kérését.

hadi szolgálaton kívül levő, az ellene fölhozott bűnvád rendén bevallotta, hogy ő az 1848 október 3-dikán kiadott legfőbb manifestum kihirdetése után Magyarországon a királyi hatalom ellen kiütközött fegyveres pártütéshez csatlakozott, s miután a pártütő kormánytól őrnagynak, később alezredesnek kinevezetvén, ezen előléptetéseket elfogadta légyen; hogy továbbá a császári-királyi seregek elleni több csatában részt vett, azonkívül különösen a pártütő sereg érdekében egy szakasz árkászt, Magyarország északi részében pedig egy hadsereget állított fel, s ezáltal éppen azon időben, midőn Magyarországnak a Monarchiától való elszakadása kimondatott volt, nagyon veszélyes munkásságot fejtett légyen ki, mi okon nevezett Kazinczy Lajos folyó évi október 3-dikán tartott hadi tanács által felségsértési büntényeért a fennálló törvények értelmében minden vagyonának elvesztése mellett löpor és golyó által leendő kivégzésre ítéltetett, mely haditörvényszéki ítéletet a magyarországi és erdélyi seregek fővezére, tábornoszernagy báró Haynau ő nagyméltósága megerősítette.“

Az ítélet felolvasása után kérdi Haynau: meg van-e vele elégedve; mert ha nincs, reá van bízva a további intézkedés. — Hogy értsem ezt? — kérdi Kazinczy Lajos. „Úgy, — válaszolja Haynau — hogy én önt nem föbelövetem, hanem felakasztatom, s tudja meg, hogy ezt azért a forintos hunczutságért kapja, a mit a hercegnél elkövetett, mikor az aranyakat kiesalta a zsebemből az inasok markába. Tehát most halb rechts marsch!“ „És én — írja Kazinczy Lajos — nem is szalutáltam, megfordultam és a szobámba mentem s ott találtam az ezred református papját, a ki engemet eljött a halálra előkészíteni.“ Haynau azonban, valószínűleg Liechtenstein herceg közbelépésére, nem gyalázhatta meg a hőst a bitófával, hanem másnap, augusztus 25-én, 19 nappal a hős 13 kivégzése után, a vársánczok között, föbe lövette az ifjú tábornokot, a ki e szavakkal adta ki lelkét: „Isten, ne hagyd el szerencsétlen hazámat!“ Két szemtanú beszélt később, hogy midőn a kivégzés előtt Kazinczy Lajos szemét fekete kendővel be akarták kötni, harsány hangon így szólt: „Jobb is, ha bekötik szemeimet, legalább életem végpillanatában nem kell látnom hazám hóhérait“.

Imhol néhány nagy vonásban Kazinczy Lajos pályája, melyet oly kevesen ismernek s a 13 vértanú mellett alig emlegetnek.

Midőn a mult század vége felé a vértanúk szobrának tervezetéről tanácskoztak, Salacz Gyula, Arad városának akkori polgármestere, azt indítványozta, hogy a szobor talapzatán Kazinczy Lajos arczképe is megörökíttessék, mert azért, hogy ő néhány nappal később szenvedett halált, éppen oly vértanúja volt a nemzetnek, mint a többi 13. Indítványát azonban (valószínűleg a

13-as számhoz kötött emlék miatt) nem fogadták el, és szabadságharcunk e hős alakjának arcképe csakugyan hiányzik is azon szoborról, a melyen oly méltó helye lett volna.

E mulasztást igyekezett most pótolni Kazinczy Gábor, a vértanú unokaöccse, a ki kora ifjúságától kezdve folyvást egyik czéljának tekintette a Kazinczy-család erősítését s azon emlékek gyűjtését, a melyek a család egyik-másik hírneves tagjának működésére vonatkoznak. „Már gyermekkoromtól fogva — írja hozzám intézett soraiban — határtalan hódolattal vettem körül Kazinczy Lajosnak nemes alakját, gyűjtöttem felőle az adatokat, s már akkor készen volt nálam a terv, hogy emléket vagy Aradon vagy Széphalmon megörökítem.“ Egy ideig arra számított, hogy a nemzet maga fog emléket emelni hős bátyjának: azonban az idő mult, a társadalom nem mozdult ez irányban, s így mind egyre mélyebben megkapta őt a gondolat, hogy ifjúkori tervét megvalósítsa.

Eleinte az a terv foglalkoztatta, hogy álló szobrot készített nagybátyja emlékére. A szobrászszal együtt, a kivel tervét közölte, helyszíni tanulmányokat tett s végre is a szobrász tanácsára állapodott meg abban, hogy a széphalmi kertbe, a mauzoleum s Kazinczy Ferencz sirja közé álló szobor nem való s azért mellszobor készítésére adott megbizást 1909 novemberében Tóth András szobrásznak; a ki művével 1910 szeptember végén el is készült s a mellszobrot ugyanakkor fel is állította.

Ezt a szobrot leplezte le folyó évi május 28-dikán Sátoraljaújhely s a közeli községek hazafias közönsége jelenlétében Szirmay István vármegyei főügyész, emelkedett hangú s nagyhatású beszédben vázolván Kazinczy Lajos pályáját. Erre Kazinczy Gábor a következő beszéddel adta át a szobrot a Magyar Tud. Akadémiának:

Mélyen tisztelt Ünneplő Közönség!

A nagybátyám, Kazinczy Lajos emléket hirdető szobornak tulajdonképen Aradon volna legmegfelelőbb helyé, mert Aradon halt vértanúhalált.

De ez a hely, a hol most szobra emelkedik, nem kevésbbé méltó az ő emlékének megörökítésére, mert itt Széphalmon született, szüleinek hamvai itt nyugszanak; mert ez a hely a Magy. Tud. Akadémia tulajdona, mely Akadémiához a Kazinczy-családot kegyeletes emlékek fűzik, s végül, mert Széphalom Zemplén vármegye területén fekszik, a hol már századok óta otthona van a Kazinczy-családnak.

Ezen kegyeletes emlékek behatása alatt örömmel adom át a szobrot Zemplén vármegye törvényhatósága jelenlétében a M. Tud. Akadémiának, s különös örömmel tölt el az is, hogy

a M. Tud. Akadémiát az a tudós tagja, Váczy János, igen tisztelt barátom képviseli, a ki a nagyatyám, Kazinczy Ferencz irodalmi hagyatékának feldolgozása által a Kazinczy-családot és a magyar tudományos világot, általában pedig a magyar társadalmat nagy hálára kötelezte.

Hirdesse ez a szobor mind örökké a hazaszeretetet és a Kazinczy Lajos dicsőségét.

Kazinczy Gábor beszéde után a következő szavakkal vettem át a szobrot :

Tisztelt Közönség !

Midőn a M. Tud. Akadémia megbizásából és nevében köszönetet mondok Kazinczy Gábor úrnak hazafias áldozó készségeért, a melylyel nagybátyjának, Kazinczy Lajosnak e sikerült mellszobrot emeltette, átvesszem azt az Akadémia nevében s egyzersmind üdvözlöm a Tisztelt Közönséget, a mely oly szép számmal jelent meg ünnepélyünkön.

Körültre tekintve itt a nagy Kazinczy működésétől s erekyéitől megszentelt helyen, mintegy élő valóságban kapcsolódik előttünk össze az irodalmi és politikai élet, a melynek kölcsönös hatása talán egyetlen nemzet történetében sem oly szembetűnő, mint a magyar nemzetében. Akárhányszor az irodalomban él és munkál a magyar nemzet, midőn a közélet más terein nem nyilatkozhatik. Éppen azon férfiú, a ki e szobortól néhány lépésnyire aluszsa örök álmait, mutatta meg : mily hatalmas ereje van az irodalomnak s mennyire elő tudja készíteni egy nemzet feltámasztását. Senki sem volt a magyar írók között, a ki nemzetünk művelésére szerényebb eszközökkel oly hatást tett volna, mint Kazinczy Ferencz. Mert ő nemcsak a magyar nyelv megújítója, hanem a magyar műveltségnek páratlan buzgalmu apostola, „eszköze az isteni kéznek“, mely megmentette nemzetünket a dics-telen haláltól.

Ő a toll fegyverével küzdött, hős fia már éles kardot vett kezébe. Azon eszmék, a melyeket Kazinczy Ferencz az irodalomban hirdetett, politikai és társadalmi életünket is hova tovább áthatották, és midőn a magyarnak élet-halál között kellett választania, három fia jelenik meg a küzdőtéren. ápolva s őrizve az apa dicső hagyományát, de egyik sem hívebben és elszántabban, mint a legkisebb, Kazinczy Lajos. Nagy katonai tehetségével, szervező elméjével, rettenthetetlen bátorságával szabadságharcunk halhatatlan bajnokai közé küzdi magát s a legelső mellett harczol a szolnoki, tápióbicskei, isaszegi és komáromi csatákban s osztozik velük a győzelem dicsőségében.

A Magy. Tud. Akadémia Kazinczy Ferencz hagyományai

iránt való kegyeleténél fogva szives örömet birtokába veszi e hős ifjú mellszobrát, mint a nagy idők nagy emberének látható emlékét, a mely egyszersmind a jelen nemzedék hazafias kegyeletét is hirdeti. Mert bár e szobrot a Kazinczy-család derék tagja egymaga emelte, áldozó készsége az egész nemzet nevében nyilatkozik.

Áldott legyen a dicső vértanú emléke!

Ezután a koszorúk elhelyezése következett. Finkey Ferencz tagtársam néhány lelkes szó kíséretében jelentette be a M. Tud. Akadémia koszorúját, a mely sajnós véletlen következtében eltévedt s csak utóbb helyezhették az emlékre.

Ezzel az ünnepély véget ért.

A mellszobor honvédtábornoki ruhában, tölgyággal díszítve, ábrázolja Kazinczy Lajost. A 230 cm. magas, elsőrendű tömör haraszi kőből készült talapzat régi görög stílusú négyzetes pyramisoszlop, a mely szép összhangba olvad a mausoleum görög stílusjével s Kazinczy Ferencz sírkövével. Maga a szobor 90 cm., közel másfél életnagyságú, bronz, sötét színre patinálva. Az emlék a mausoleum és sírkő között emelkedik, egyaránt látható a mausoleumtól s a kert nagyobb részéből s mintegy ört áll azon ösvény bejáratánál, a mely Kazinczy Ferencz sírjához vezet. A háttérben tuya- és rózsabokrok díszlenek.

A szobor felirata ez:

KAZINCZY LAJOS
HONVÉDTÁBORNOK
FŐBE LÖVETETT ARADON
1849 OKT. 25-DIKÉN,
29 ÉVES KORÁBAN.

DICSŐ EMLÉKÉNEK KEGYELETTEL ÁLLÍTOTTA
UNOKAÖCSÖSE, KAZINCZY GÁBOR.

A szobrot, mint fentebb említettem, Tóth András debreczeni szobrász tervezte és készítette, az ércöntést Stiasny és Novák műintézete végezte. Tóth András nem csekély fáradsággal és ügyességgel alkotta meg a hős ifjú arcvonásait, mert teljes hitelű arcképe nem is maradt fenn, az 1861-diki országos kiadásban levő is csak ismerőseinek tudósításai alapján készült. Van ugyan a mausoleumban egy kis arcképe, a melyet állítólag egy barátja festett, s a mely őt 16—17 éves korában huszár kadét-egyenruhában ábrázolja. Ezt a Kazinczy-család öregebb tagjai hasonlónak mondják eredetijéhez. A szobrásznak csak e kép állott rendelkezésére. Ezenkívül tanulmányozta Kazinczy

Lajos szüleinek arczképeit, valamint a család életben levő tagjainak arczvonásait, a melyekből sikerült a jellemzetes kifejezést construálni. Így a mellszobor — mint az ifjú személyes ismerője állítja — lehető hasonlóságban tünteti fel Kazinczy Lajost. Visszatükröződik az arczról az apát és fiát egyaránt jellemző szilárd elhatározás és erős akarat, e mellett a hősi bátorság tüze.

Az ünnepélyen való jelenléteimet felhasználtam, hogy behatólag megvizsgáljam magát a mausoleumot s az azt környező parkot. A mausoleum belsejében azon ereklyék vannak elhelyezve, a melyeknek lajstromát Becske Bálint nem rég állította össze s közölte az *Akadémiai Értesítő* 1909. évf. nov. számában. A mausoleum külsejét kissé már megviselte az idő viszontagsága; a kövek közti hézagokból, az úgynevezett fugákból, az alapban és a falakban egyaránt hulladozik az összetartó cementmalter, a melyet mielőbb pótolni, javítani kell, hogy a nagyobb-mérvű pusztulásuk eleje vétessék.

A park méltó a nagy Kazinczy emlékéhez. Gyönyörű tágas, mintegy hat hold területén gazdagon nő a fű, s a fenyőcsoportok örök zöldje a honfikegyelet ébrenlétét symbolisálja. A mausoleum előtt s a mellszobor mögött rózsabokrok virítanak s dél felé két sűrű fasor közötti út vezet Kazinczy Ferencz sírjához, a melynek egyszerű emlékkövét maga az özvegy Kazinczyné emelte, márvány fedőlapját azonban újabban helyezték a sírra.

Kazinczy Ferencz és felesége közös sírján kívül ott látható még Roggendorff Cajetán gr. (Kazinczyné anyai nagybátyja) sírja, a kit Kazinczy a tizes évek végén temettetett ide. E mellett Becske Bálint édesanyját, Kazinczy Ifgieniát is ide temette 1889 tavaszán, a mire volt az Akadémiától engedélye, a mely Kazinczy gyermekeit megillette.

Véleményem szerint a széphalmi történelmi nevezetességű hely nem köztemető számára való. Ha már Kazinczy leszármazottjai közül eddig néhányan ide temetkeztek (Kazinczy és felesége közös sírján kívül még 4—5 más sír van körülötte), az Akadémia tudtán kívül, jövőre helyén valónak látnám, hogy hasonló esetekben az Akadémia ne adjon engedélyt.

A park mostani gondozása szorgalmas és ügyes kézre vail, s teljesen kielégítő, a mit az Akadémia nevében tudtára is adtam a derék kertésznek, a ki csekély díjazásért igazán jó karban tartja a mausoleum környékét, a dísznövényeket, utakat s azon tágas öntöző medenczét, a melyet az Akadémia néhány évvel ezelőtt készített.

Budapesten, 1911 június havában.

Kazinczy Ferencz Levelezése.¹

Kazinczy Ferencz Levelezésének XXI-dik kötete az 1829. év elejétől Kazinczy haláláig írt 434 levelet tartalmaz, s ezek közül 297-et maga a széphalmi vezér intézett családjá tagjaihoz és írotársaihoz. E levelekben még a régi Kazinczynak nemzeti életünkre irányzott buzgalma majdnem teljes nagyságában nyilatkozik, hogy az irodalmat a folytonos haladás legfőbb tényezőjévé avassa, írotársait magához kapcsolja s vezéri tekintélyét utolsó leheletéig fentarthassa. És ha észre kell is vennie, hogy az ifjabb írók kezdenek már a *nemzet szívéhez szólni*, holott ő és régi barátai csak a *kiválasztottak értelméhez* szóltak: hivatásának tudata éppen oly elevenen munkál benne, mint fogságából való kiszabadulása után. Látja, hogy az Auróra-kör tagjainak költői működése új ösvényt vágott, kritikai harczi a tekintély elvét ostromolják, s az irodalmi közszellem hullámai sokkal mélyebben áthatják a magyarság minden rétegét, mint bármikor azelőtt. De míg egyfelől mindebben a saját küzdelmének eredményeit ismeri föl, másfelől azt hiszi, hogy verseinek s évek óta szünet nélkül javított fordításainak, továbbá az *Erdélyi Leveleknek* s a *Pályám Emlékezetének* kiadásával ellensúlyozhatja az ifjabb írók hatását, a mely — szerinte — a finomabb ízlés követelményeit nem mindenben tudja kielégíteni. Örömmel ragadja meg az alkalmat, hogy Lessingtől fordított művei közül legalább a *Galotti Emiliát* közrebocsáthassa Bajza kiadásában; folyvást sürgeti Toldyt, hogy a pesti könyvtárosokkal egyezkedjék a Majláth gr. regéinek közzétételére, sietve fordítja Pyrkernek *A szent hajdan gyöngyeit* és sikerül is a nemzet kezébe adnia. Emellett nagyobb eredeti műveit készíti sajtó alá, újabb utazásait írja, az Akadémia munkásságában tevékeny részt vesz, mintha csak érezné, hogy immár pályája végéhez ért. Buzgón támogatja Dulházy és Szemere Pál folyóiratait, emezét pesti tartózkodása alatt szerkeszti is. Reméli, hogy végre Sallustius- és

¹ A Magyar Tud. Akadémia Irodalomtörténeti Bizottsága megbízásából közzéteszi dr. *Váczy János*. Huszonegyedik kötet. 1829. Jan. 1—1831. aug. 20. Budapest, 1911. A Magyar Tud. Akadémia kiadása. XLIV, 788 lap.

Cicero-fordításait is közrebocsáthatja s egyelőre legalább értékes tanulmányát adja ki a *Muzáronban*. Még egyszer harczra kél pártos ízlése mellett a Csokonairól írt bírálatában, a mely leg-hívebb barátjával, Dessewffy Józseffel is összeütközésbe hozza: még egyszer kiáll a sikra, hogy a tekintély elvét megvédje s maga ellen zúditja az ifjabb írókat, a kiknek tüzét annyszor magasztalja. S pályája végén meg kell érnie, hogy a kritikai szabadság, a melyért félszázadig küzd, az általa megengedett határokat egyszerre széttöri s őt magát sem kíméli. A nagy izgatók tragikumát ő sem kerülheti el, s midőn sirjába roskad, az ifjabb írók mind készen állanak a széphalmi vezér felfogása elleni küzdelemre, a mely a sikert előre is neki biztosítja.

A magyar szellemi élet fejlődésének itt jelzet adatain kivül Kazinczy magánéletének is megható képét tárja elénk e kötet. Régóta sinlődő anyagi sorsa kilábolhatatlan örvénybe taszítja, családi pörösködése végleges romlását okozza; felesége kétszer is halálos betegségbe esik, gyermekei szétszórva élnek rokonainál, gonosz emberek meglopják, iszonyú aggodalom kinozza családjának jövője iránt, és bár ritka hősiességgel viseli sorsát s néha-néha még ekkor is megfeledekzik anyagi szorongásairól, üzorsáinak fenyegetéseiről: mind többször kitör belőle a panasz, szenvedésben megedzett türelme lázogni kezd, és zaklatott pályájának utolsó három éve a teljes kimerültségnek, az egyre győgyó életkedvnek el nem titkolható keserveit mind szánandóbban mutatja. De még egyszer s utoljára föl villan munkakedve, az ország minden részébe küldözi a cholera-ról s a fejevesztett parasztság kegyetlenkedéseiről írt leveleit; úgy szólván éjjel-nappal tollat tart kezében, igyekszik leküzdeni rémületét s megnyugtani családját, midőn a vész őt is magával sodorja.

Minden jelenség, a mely Kazinczynak a húszas évek végén hazánkban s a külföldön szemébe ötlük, megerősíti régi felfogásában, hogy az emberiség folyvást előrehalad, s a műveltség fénye egyre nagyobb területekre szórja jótékony sugárait. Európa forrongó közhangulatát sejtve, a nemzeti jogok biztosítására gondol, s midőn a júliusi forradalom kitör, úgy érzi, hogy a pályája kezdetén tapasztalt küzdelem újra ismétlődik. Kazinczy az európai eszmeáramlatból a felvilágosodás fényét pillantja meg legelőbb s úgy hiszi, hogy a hatalmas forrongásból a lelki műveltség megizmosodva fog fölszínre törni. Bármily csekély jelenség elég neki, hogy a maga vezérgondolatának igazságát támogassa. Midőn egy Kaestenbaum Márton nevű „tudatlan és fukar zsidó“ végrendeletét a zemplénavarmergyei közgyűlésen felbontják, s látja, hogy az ember, a ki egész életében koplalt s rongyos ruhában járt, micsoda tetemes összegeket hagyott jótékony célokra vallásfelekezeti különbség nélkül, s olvasván a végrendelet beve-

zetésének e szavait: „Tudom én, hogy az én Jehovám nem néz vallásbeli különbségekre és hogy úgy gyönyörködik azon jóban, melyet én a magam felekezetemhez nem tartozóknak nyujtok, mintha felekezetem tagjainak nyujtanám“ — lelkesedve kiált fel a Mocsáry Antalhoz írt levelében: „Barátom, így hat az ész sugára még a bolondok agyvelejébe is.“ „Nem csudálad-e, — kérdi — hogy az ily sugár előtt azok fogják be szemeiket, a kiknek ezt látniok kellene?“ Még tisztább öröm járja át szívét, midőn az 1830-diki követválasztáskor Torna vármegyének nagyrészt ref. vallású nemessége két katolikus követet küld az országgyűlésre. „Bizony — jegyzi meg Kazinczy e hir hallásakor — az Isten hatalmas teremteni kövekből Ábrahámnak fiaikat.“ Ifjúkori emlékei elevenednek meg előtte, s azon szép időkre látja magát visszavarázsolva, mikor „az ember olyat a két oszlop mellett hallhata“. Így nyilatkozik a maga tisztaságában a szeretet vallása, mely a felekezeti surlódások romjain az egész emberiség szebb jövőjének záloga.

Maga a nemzet is arról győződik meg az országgyűlés tárgyalásaiból, hogy a várva-várt jobb kor hamarosan felvirad. A háziadó fizetésére a nemesség is késznek ígérkezik. Az új királyról, V. Ferdinándról, azt beszélik, hogy Magyarországon óhajt állandóan lakni. Midőn pedig az új király a koronázáskor kapott nemzeti ajándék felét az Akadémia alaptőkéjének gyarapítására, másik felét meg a szegény adózók fölsegítésére rendeli: megzendül költőink lantján a dicsőtő óda, s Vörösmarty méltó kifejezést adván a nemzet hálaérzésének, V. Ferdinándot „örömberegő szavakkal“ magasztalja, mivel akkor jelenik meg hatalmas példaadásával a nemzet előtt, midőn a csüggedők ezrei zúgják a lesujtó szózatot: „Magyar! te ki vagy törölve.“ Költőink a nemzeti nyelv kifejtésére tett áldozat s jogainak elismerése gyanánt fogják fel ez ajándékot s a király és nemzet egy célra törekvésének első sugalmául tekintik. Ennek hatása legott szembetűnőleg nyilvánul Szabolcs vármegye körlevelén, a mely az összes vármegyét követendő példára buzdítja.

Kovácsóczy Mihály meg akarván indítani *Nefejejs* című zsebkönyvét s támogatására felszólítván a széphalmi mestert is, azt az okát adja törekvésének, hogy sohasem volt alkalmasabb idő nyelvünk művelésére, mint az ekkori. Kazinczy örömet küld műveiből a zsebkönyvnek, s jól esik neki, hogy a fiatal írók még mindig vezéröknek ismerik. Mily elragadó lelkesüléssel mutogatja mindenfelé Toldynak Berlinből és Londonból írt leveleit, nem azért, mivel Toldy a Kazinczy dicsőségét külföldön is terjesztette, hanem legfőkép azért, mert nemzetünknek csalhatatlan haladását hirdetheti. Tíz évvel azelőtt még kinevették volna, hogy az ily leveleket mindenki olvassatja s csak önhíúságának

való hízélgést láttak volna benne. „Most látják, — írja — hogy azon nem magamért örülök, hanem hogy a *nemzet nevét kívívánk homályából.*“ „Mi szép az, — kiált fel — hogy nemzetünk nem natio incognita többé, mint honunk nem terra incognita.“ Nem kevésbbé örvend, midőn azt a hírt hallja Zádortól, hogy Bajzát a nagy Széchenyi maga vezette be a kaszinóba. Akármiben nyilatkozik a magyarság térfoglalása, ő mindent érdeme szerint megbecsül.

Az ifjú írók nagy tevékenységében ismeri föl a nemzeti haladás leghathatósabb tényezőjét, a mely az utóbbi évtizedben oly bámulatosan megizmosodott. S folyvást megtalálja az összekötő kapcsot a maga s az ifjú írók működése között. Nem kerüli el figyelmét egyetlen valamire való tehetség sem, hogy a magyar szellemi élet munkásai közé ne avassa. Ez az ő pályájának egyik legfeltünőbb jellemvonása, izgató buzgalmának egyik legnagyobb eredménye. Annál szebb jövővel kecsegteti haladásunknak újabb folyamata, minél közelebről érintkezik az irodalomban már kivívott diadal a politikai s közgazdasági téren fölmerült újabb eszmékkel. Ezek természetöknél fogva még hevesebb harczot támasztanak, és szinte az egész magyarság bizik sikerében, ámbár némelyek élénken fájlalják, hogy ez eszmék még inkább pártokra bomlasztják nemzetünket. A „*Hitel* felett — írja Guzmics — mindenütt pálezzát törnek. Ez egekig magasztalja, az pokolig legyalázza.“ S kik a legmakacsabb ellenségei? Azok, a kik „régii magyarosan“ szeretnek élni. Guzmics kezébe Zalából egy „pipás nemes ember“ irománya jut, a melynek tartalmát alkalmasint jól kifejezi jeligeje: Szállj le nemes, ülj fel paraszt. Azonban e téves felfogás nemcsak a „pipás“ nemes embereké, a régi vezérem is jórészt osztozik benne. Ismeretes, hogy Dessewffy *Tudalatában* a régi magyar ellenzéki, most már conservatívú lett politika ütközik össze a gyökeresebb reformokra törekvők felfogásával, a melynek „nagyításait, szélsőségeit és túlságait kell — Dessewffy szerint — a szükséges mértékre visszaszorítani, hogy hasznos gyümölcsöket hozzon és hozhasson“. Dessewffy azt véli, hogy Széchenyi a magyar politikai s közgazdasági életet a nélkül bírálja, hogy egyszersmind határozottabban megjelölje teendőinket, s így a helyét, hogy a haladás csak megindítaná, mindjárt éretlen nekirohanássá teszi. Nem tagadja, hogy a *Hitel* szerföött gazdag eszmékben, szerzője dicséretesen él a szabadsággal, a melyre példás áldozó készségével méltó jogot szerzett; nem tagadja, hogy „felséges mind“, a mit Széchenyi akar; de úgy gondolja: „nem érti a módját és a lépcsöket, melyeken azt végbevinni lehessen“. S mindez onnan van, mivel Széchenyinek már első nevelése el volt hibázva, s hiányait később sem tudta kipótolni. Mert — úgy mond —

hiába útazza be az ember a félvilágot; ha nem ismeri a magyarokat s a magyarok hazáját, sorsát sem tudja javítani. „Mi kár, — írja Kazinczynak — hogy ennek a jóakarató és oly nagy célú embernek oly kevés esmeretei vannak hazája minden részéről, és hogy oly kevés józan ítéllettel bír minden genieje mellett.“ Még ekkor Dessewffy nem olvasta a *Világot*, a *Taglalatra* adott választ, s azért mondja, hogy nálánál senki sem tiszteli és szereti jobban Széchenyit, mert érzi: „minő erő fekszik benne, és minő szerencsés tünemény hazánk láthatárán“. De úgy látja, hogy lángelméje egész a dölyfösségig elragadja, s így akarata ellenére többet árt, mint használ hazánkknak.

Nem szükség bizonyítgatnunk, hogy a régi magyar politika egyik vezérének a legnagyobb magyar politikai reformátorról mondott iméz ítélete alapján téves, mert éppen a miatt vádolja, a mi legfőbb erénye s hatásának leggazdagabban nyilvánuló eszköze. Mily egészen másként ítéli meg a széphalmi vezér a *Hitelt*, a melyből egy példányt ajándékba kap szerzőjétől. „Öröm hallani, — írja hozzá — hogy egy lelkes nagyunk így szól, és ha a régi Rómában élnénk, kérni fognám polgártársaimat: rendeljenek supplicatiót a halhatatlan isteneknek, mivel a hazának ily fiat adtak.“

A magyar politikai irodalomnak ez újra sarjadzó kritikája részben a XVIII. század vége felé fölszendült kritikai vizsgálódás, részben a magyar irodalmi bírálat hatását érezteti; amazét eszméire, emezét módszerére és stíljére nézve. Mióta a *Tudományos Gyűjtemény* a szépirodalmi kritika mellett a tudományos művek bírálatára is gondot fordít, s kivált az idegennyelvű, hazánkat érdeklő történelmi munkák vizsgálatában nem annyira a történelmi igazság, mint inkább a nemzetiség az egyedüli uralgó szempont: a magyar irodalmi kritika is igazodni látszik e szemponthoz, kivált ifjabb íróinknál, a kik bár a szépbalmi mestert ismerik vezéröknek, bírálatainak sem irányeszméit, sem módszerét nem követik.

Jól tudja Kazinczy, hogy nemcsak az olvasókat, hanem íróinkat is meg kell előbb még győzni a bírálat fontosságáról, bár talán az eddigi szórványos jelenségek alkalmasok lehettek volna e célra. Csakhogy a személyeskedéssé fajult kritikai harczokat éppen íróink ítélnek el legjobban s főokául magát Kazinczyt tartják, nem minden alap nélkül.

A kritikai hang elvadását nemcsak Széchenyi nem szereti, régebbi íróink sem tűrhetik. Berzsenyi már a Kölcsey bírálataiban is „rútúl lobbant pert“ látott, a melyet a magyar költőkhöz méltóan óhajtana befejezni s ezt Kazinczytól várja. „Hadd a cselkövies fegyvereket Cselkövinek (Kölcseynek), — írja — vivj okok ellen okokkal, s a mint lehet, lehelj bará-

taidba is szelidebb lelket, mert hidd el, azokról ítél a világ reád is.“ Meg sem gondolja még ekkor Kazinczy, hogy Berzsenyi észrevételét mennyire igazolják a következmények nem ugyan Kölcseyre, hanem az Auróra-kör tagjaira nézve, mikor a tanítványok hevessege s hangjuk „garázdasága“ ellen felszólalni pályája végén éppen neki lesz kötelessége, a ki egész életében epigrammjaival s bírázataival egyaránt a kritika jogaiért harczolt. Érdekes, hogy e kettős fegyverrel támasztott villongás éppen akkor idegeníti el legjobb barátját, Dessewffyt is, midőn tanítványai szintén fegyverkeznek nemcsak a tehetségtelen ifjú írók, hanem a jogosulatlan tekintélyvel dicsekvő régiek ellen is.

A küzdelemre alkalmat az a körülmény ad, hogy Wigand tervezett lexiconának szerkesztését Döbrentaire bizza, s ő a munkatársakat nagyrészt oly írók közül válogatja össze, a kiket az Auróra-kör vagy „már elerőtlenedett bajnokoknak“ tart, vagy a kik eddigi működésökkel még semmi reményt sem gerjesztettek maguk iránt. S mióta Bajza *Az epigramma theoriájában* a magyar epigrammírókat alaposan megbírálta és Szentmiklóssy védekezését kemény hangon visszautasította, Kazinczy pedig pártjára állott: az irodalmi pártoskodások új erőre kaptak. Úgy tetszik, a nyelvújító harcz fegyvereit megint kiéleltik, a régi s új írók ismét összetitkőznek, s Kazinczy most is az ifjak közé áll, a mi sem Dessewffynek, sem a Dunán túli íróknak nem lehet kedvére.

A harcz csakugyan kitör. Bajza és társai a tervezett lexikon előleges hirdetéseit s kiadott mutatványezikkeit a tudomány s írói tisztesség nevében szigorúan megtámadják. Döbrentei és Cserneczky védekezésökben kétségbe vonják a bírálók illetékességét, egész írói működésöket becsmérlik, merő önzést lobbanának szemökre, nem hallgatván el abbeli gyanújokat, hogy ök maguk szerettek volna Wigand vállalatának élére állni. Szó sincs róla, mind a két fél túlmegy a tisztességes vita határain; de az tagadhatatlan, hogy Kazinczy pártállása e tekintetben nem méltatlan egész multjához. Olvasván Bajzának a Döbrentei válaszára írott feleletét, megragadja az ifjú író tüze s nemes haragja, a melylyel — szerinte — nagy erő és szerénység párosul. „En nekem — írja — ez szintoly kedves, mint az ő legszebb dalai, melyek felől azt jövendölöm, hogy a maradék is énekelni fogja.“ Hanem a Dessewffyre tett czélzás már ekkor aggodalomba ejti, s legott kész föltevése, hogy régi barátja meghurcolását egyedül Döbrentei okozta. S a mikor Zádor őt is szeretné a harcza belevonni, fel akarván használni azon leveleket, a melyek a Kazinczy és Döbrentei viszonyára világot vetnek, Kazinczy arra kéri Bajzát és Zádort, hogy őt hagyják békében, mert miután Döbrentei Dessewffyt is védelmére szólította, részvétele az avatat-

lanok előtt úgy tűnnék fel, mintha titokban Dessewffy ellen ingerlené a közvéleményt. Dessewffy — a mint látja — oly szorosán össze van forrva Döbrenteivel, hogy a ki ezt bántja, Dessewffy is ellenségének nézi. Már pedig — írja — „nekem az a tisztem a gróf eránt, és magam eránt, hogy e gyanúnak csak árnyékát is kerüljem . . . némely tárgy iránt szabad némán maradnunk, s nekem tisztjeim ezt parancsolják“. Tudja, hogy ha ő a pörbe beleszól, még jobban magára haragitja Dessewffyt s ezt mindenkép kerülni óhajtja. De az ifjú írók magasztalása olaj a tüzre. Hiába szeretné most már, ha az elmérgesedett harc tisztességes visszavonulással végződne. Hiába tanácsolja Zádornak, hogy engesztelésül magyarázza ki bővebben a lexikon ügyében tett első kérdéseit; fejtse ki okait s mondja meg, hogy felszólalásának egyedüli célja nem egyéb, mint hogy „megelőzhesse a történhető s a retteghető hibákat“. Mivel Döbrentei és Cserneczky lenéző modora, mind a segítségükre siető Thaisz *Husvétii piros tojás* című gúnyirata, melyben számárnak, czinkefogó fejűnek mondja az ellenfélt, oly fokra tüzelik Zádor és Bajza elszántságát, hogy Kazinczy említett jó tanácsának meghallgatásáról többé szó sem lehet: Bajza is, Zádor is élesre köszörült fegyverrel támad Döbrenteire, a kinek Dessewffy, saját vesztére, pártját fogja. Kazinczy csak azzal vigasztalhatja magát, hogy végelemzésében e sokaktól nagyon kárhóztatott harcznak is jó következése lesz: a vállalatot több gonddal szerkesztik, s „a kik láták küzdésöket, ezután őrizkedni fognak a vastagságoztól és a pöffeszkedésektől“. Hallván azonban Bajzától, hogy Dessewffy „egy nem igen finom feleletet“ készített „Wigand gyámoltalan vitézeinek“ védelmére, a melyre Bajza úgy szándékozik válaszolni, hogy „sok esztendőök száma fogja emlékeztéből kitörölni“: maga is megijed a következményektől. Zádorhoz írt soraiban azt az óhaját fejezi ki, hogy Dessewffyt kiméljék ugyan, de Bajza „a feddést el ne hallgassa“; minden gúny nélkül, de önértetesen feleljen; Döbrenteit pedig, a ki „az ő mértéket és határt nem ismerő hiúságával“ mindezt okozta, derekasán s kimélet nélkül állítsa pellengérré. Majd Bártfaynék kéri: birja rá Bajzát, hogy „tisztelje a gróf érdemeit, ősz haját, hitvesét, gyermekeit“. Mind hasztalan. A *Kritikai Lapok* első füzete megjelenik s függelékéül Bajza válasza Dessewffy gúnyolódásaira.

Kazinczyt azonban a *Kritikai Lapok*ban nemcsak a lexikoni pör érdekli, hanem *A szent hajdun gyöngyei* fordításáról megjelent bírálat is, a melyben Toldy G. jegy alatt kiméletlenül meglec kézteti a németül író magyar főpapot, mellékesen magát a fordítást is több helyen kifogásolja, főképp pedig azon elvi szempontból ítéli el, hogy verses művet versben kell átültetni. Kazinczyt

e támadás készületlenül találja. Érzi, hogy az ifjak iránt hiába mutatott meleg barátságot, ők ezt könnyű szerrel áldozatul dobják oly gondolat vitatásáért, a melyet a haladás újabb iránya sugalt. S hamarosan kész a válaszszal, a melyben Nagy Frigyesre, Majláth grófra, Mednyánszky báróra, Kézy Mózesre és Péczely Józsefekre hivatkozik, mint a kik szintén nem anyanyelvükön írtak. Másfelől hivatkozik Gessnerre is, a ki epost, sőt dalokat is írt prózában. Kijelenti leveleiben, hogy nem maga mellett fog fegyvert, hanem Pyrkert akarja megoltalmazni egész tekintélyével. Kazinczy a költő-érseket nagyon is túlbecsüli mind a fordítás előszavában, mind a Toldy bírálatára írt válaszában, a mire a német folyóiratokban olvasott magasztalások is hatással lehettek. Csakhogy a németek hamarosan józanabb felfogásra tértek s Pyrkert költői nagyságát megillető mértékére szállították. Kazinczy védekezése éppen Toldy szempontjából nem sikerült, s ezért nem esoda, hogy a nemzetiség mellett buzgó ifjú írókat meggyőzni egyáltalán nem lehetett alkalmas.

Kazinczy egész pályáján soha sem érzi tekintélyét ennyire megesorbitva. Úgy találja, hogy az Auróra-kör a nemzetiség uralkodó szempontját csak álarcznak használja, hogy a nagyok iránti kegyeletet lábbal tiporja. Tiltakozik tehát a kritikai szabadság elfajulása ellen, s jól esik neki, hogy régi barátait, Kis Jánost és Dessewffyt a maga oldalán érezheti. A *Pannonhalmi Útban* megfélemezni próbálja a „köztünk vadúl dülőkat“, főképe pedig Dessewffy iránt táplált nagybecsülését hangsúlyozza, mert „itt az ideje, hogy ezek a garázda faragatlanságok valaha némüljanak el“. Úgy látja, hogy az ifjú írók mindenen keresztül akarnak gázolni, a mit a régiek érinteni sem mertek; s „titáni vakmerőségek annyira ment“, hogy az egri érseket, az örökös főispánt, a ki „csillagot hord mellén“, s bizonyára a hercegeprimási méltóság is reá néz, úgy támadják, mint ha „egy nyavalyás szarándokoeska volna“, nem gondolván azzal, hogy e támadás neki, t. i. Kazinczynak, a kit addig méltónak tartottak szeretetökre, nagyon is fájni fog. „Becsületes ember -- úgy mond — már e tekintetből sem szólott volna.“

Az agg mestert még egyszer elkapja heve; nem bánja, sőt óhajtja, hogy válaszára feleljenek. „A 72 esztendő öreg — írja — és a 27 esztendő ifjú bennem együtt van, s én tudok ölni méltósággal.“ A *Pannonhalmi Út* idevonatkozó sorait felolvassa Szemere társaságában az Aurora-kör tagjainak, de ezek hidegen fogadják s csak annyit jegyeznek meg, hogy felelni fognak. Ezért szívtelenséggel vádolja Vörösmartyt, Bajzát és Toldyt, a kik örömiüket lelik mások meghurezolásában. Legjobban kifakad azonban Zádor előtt s gáztettnek mondja, hogy Thaiszt a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztésétől elmozdították,

a miből Bajza még gúnyt is üzött. De Kazinczy hadakozása már a gyengülő harcos elalélt utolsó kardcsapása, mely csak a szándékot sejteti, de a férfias erőt kevésbé mutatja. Hiába, tekintélyét immár a réginek romjaival nem fődözheti.

A régi nagy történelmi emlékek fölidézése s ezzel együtt a nemzeti eszmék erősbulése költészetünket tárgyban és külalakban új ösvényre vezérelvén, az idegen költészet utánzása napról napra vesztí fontosságát. Kazinczy szertelen túlzást lát az Árpád éneklőinek költői eszméiben s a mult nagy alakjainak életre keltésében. Úgy véli, hogy a kik nemzeti tárgyaikkal költészetünket el akarják szakítani a régi klasszikus és németes iránytól, voltakép a megindult haladás természetes folyamatát gátolják, mert gyűlöletessé teszik nemzeti hőseinket. Nem veszi észre, hogy a nemzet ízlése többé az övét nem követheti; hogy a reformok felé induló Magyarország éppen azon nagy történelmi alakok életéhez való kapcsolatában keresi művészi ösztöneinek kielégítését, a melyeket Vörösmarty, Czuczor és Horváth Endre támasztottak fel sirjaikból. Az új irodalom hullámverései eltemetik Kazinczy költői szellemét, őt magát a mult élő emlékévé avatják, s ő — mint a nagy izgatók általában — csak éretlen túlzást lát az övénél sokkal hatalmasabb új iránynak jövőnkét biztosító hatásaiban. Mesterkélnt iróniával hirdeti, hogy mint az Akadémia történelmi osztályának első vidéki rendes tagja, kötelességének ismeri vizsgálat alá venni: mely tulajdonságai vannak a *becsületes* Árpádnak, a melyekbe mindenki belekapaszkodik, a ki megtanult hősi hatost írni. Toldynak Pyrker elleni támadásában is azt fájlalja leginkább, hogy a németül író magyar főpapban a nemzeti érzés hiányát ostorozza; mert ha — úgy mond — a párduczos, buzogányos Árpádot veszi lantjára, még ha oly rossz hősi hatost ír is magyarul, mint a milyen csodálatosan szépeket írt németül, bizonyára a fulladásig tömjénezi őt a bíráló. Ő maga mint fordító inkább hálát érdemel, mint megrovást, azért, hogy Pyrker művét átültette nyelvünkre, a bírálatra irt felelete pedig talán enyhíti jövőre „e gyűlöletes magyar dühöt a tüzes fejekben“. „Még arra visznek ezek a mi tűzagyú ifjaink, — írja — hogy szégyenleni fogom, a mivel kevélykedem.“ Toldy és társai nemesak azt veszik zokon mesteröktől, hogy Árpádot gúnyos hangon emlegeti, hanem főleg azt, hogy az Árpád éneklőit kivétel nélkül korholja. Hiába védekezik, hogy ő mind Vörösmarty, mind Horváth Endre és Czuczor érdemeit elismeri s hirdeti; hiába próbálja felfogását azon elkoptatott igazsággal tisztázni, hogy „nem ellensége az a religiónak, a ki a fanaticust veri“; hiába akarja menteni magát azzal, hogy általánosít s az Árpád költőiben mindenkit kigúnyol, a ki „Árpádot a maga sirjából felrángatja“. Mert ki másra czélozhat, ha nem

az említett költőkre? S ha — mint írja — senkire sem czéloz egyenest s csak „általában szól azokról, a kik nem éreznek magokban erőt és mégis firkálgatják hexameteereiket“: mi szükség a legnemzetibb tárgyat a cynismushoz közeljáró hangon emlegetni s éneklőit a gúny nyilaival üldözni a nemzet közhangulatának oly szembetűnő megsértésével? Nem joggal vethették-e szemére tanítványai, hogy a régi vezér a kor új szellemének hirdetőit többé meg sem tudja érteni? Kazinczy dicsekedve beszéli, hogy vármegyéjében sokan köszönetet mondanak neki azért, hogy barátja, Dessewffy mellett „oly fényesen és igazsággal megvívott“; de kérdés: nem többet vesztett-e az által, hogy az ifjú írókat ellenségeivé tette? Ha tovább él, bizonyos, hogy a *Pannonhalmi Út* támadásaira úgy felelnek tanítványai, hogy vezéri tekintélyének még romjait sem mentheti meg többé, s magára hagyatottságának gyöttrő érzéseit egy-két régi barátjának ragaszkodása aligha enyhítette volna.

Kazinczy utolsó éveiben is meg van győződve, hogy verses és prózai műveinek kiadásával még mindig nagy szolgálatot tehet a nemzeti haladásnak. Különösen önéletrajzi munkáit szeretné a közönség kezébe adni, hogy mintegy örökségül hagyja pályája emlékeit, a melyek felszázados törekvéseit tisztázhatják. Azzal a reménnyel kecsegteti magát, hogy a *Pályám Emlékezetét* egészen 1829-ig folytatva még ez évben kiadja két kötetben. Vissza sem tér addig Pestről családjához, míg a munkát be nem végzi. „Sok jó magvát hintém el a jónak s religiosus érzéseimnek benne“, — írja. Guzmicsnak is dicsekszik e tervével, a ki anynyira megőrül a hírnek, hogy legott anyagi segítségét ajánlja a mű kiadására. Az *Erdélyi Leveleket* most harmadszor küldi cenzurára Zádor kezéhez, a ki Szalay Lászlóval viteti a censorhoz, Drescher Frigyeshez. Szalay azonban nem adja ki addig kezéből, míg az elhiresztelt művet végig nem olvassa és ítéletét az ősz mesterrel nem közli. Ez ítélet egybehangzó a Dessewffy és Teleki grófok régebbi ítéletével. A mű 1830 aug. 2-dikán jut Drescher kezébe és szeptember elején nyeri meg az engedélyt; de mint már előbb két ízben, most is hiába. A kész mű kéziratát Kazinczy hátrahagyott irományai közt találták. Szerzője még halála előtt is azt tervezgeti, hogy a *Pályám Emlékezetével* s a pannonhalmi, felsőmagyarországi és pesti utazásainak rajzaival együtt három kötetben bocsátja nyilvánosságra. Szerencsésébb a *Bibliai Történetek* című munkájával, a melyet bár névtelenül még ő maga kiadhat.

Eredeti művein kívül részint még kiadatlan fordításait (Boufflers levelei, Lessing drámái), részint a már kiadottak közül az értékesebbeket (Marmontel regéi, Rochefoucauld maximái) új átdolgozásban óhajtja kiadni. El is küldi Pestre barátainak:

mondjanak róluk véleményyt. Ezek azonban úgy találják, hogy a régebbi fordítások közül még annyi példány van a kiadónál, hogy az új kiadás alig számíthat közönségre és pedig annál kevésbbé, minél feltünőbbé lett Kazinczynak az a megrögzött szokása, hogy minden művét többszörösen átdolgozza s ezáltal inkább ront, mint javít rajtok. De annál inkább óhajtanák pesti barátai, ha a még kiadatlanokat sajtó alá rendezhetnék. A buzgó Toldy különösen a Majláth gr. regéit vállalja magára, sokat alkudozik Károlyi István könyvárossal; már azon a ponton van, hogy a szedést is megkezdik, de a terv most is meghiúsul. Nem kevésbbé óhajtanák Kazinczy régi barátai a Sallustius- és Cicero-fordításokat valaha nyomtatva látni. Addig is, míg e fordítások megjelenhetnek, legalább az előszót és Sallustius jellemzését közli Kazinczy a *Muzáronban*. Guzmics el van ragadtatva általa s alkalmat vesz magának, hogy Kazinczy fordításairól a közönség előtt is elmondja ítéletét. Közben gyorsan tisztázza Kazinczy a *Galotti Emilia* fordítását, mihelyt Bajza a *Külföldi Játékszín* tervével megismerteti. Nem kis mértékben hízeleg irói hiúságának, hogy Bajza ez új vállalatot az ő fordításával akarja megkezdeni, s hogy az Auróra-kör e fordítást mind nyelvtani, mind stílbéli szempontból szoros vizsgálat alá vévén, méltónak tartja e czélra. A *Miss Sara Sampson* és a *Minna von Barnhelm* fordítását is elküldi a vállalat számára, de Bajza ezek kiadását későbbre halasztja.

Emellett belefog Kazinczy *A szent hajdan gyöngyei* fordításába is, a mire két okból törekszik. Pyrker műve nagyon megnyeri tetszését, és sajnosan látja, hogy nemzetünk meg van fosztva e remeknek híresztelt mű olvasásától; másfelől az a remény is ösztönzi, hogy sikerül rábírnia Pyrkert a magyar fordítás kiadására, a melytől némi anyagi hasznót is vár. A mű egy részét, a *Sámuel*t, hamarosan lefordítja s bírálatra küldi az érseknek, hogy javalást nyerve, átültesse az egész művet, ellenkező esetben pedig félretegye kísérletét. Pyrker a mutatványnyal nemcsak meg van elégedve, mivel „tulajdon érzeményeit oly rhythmussal találja előadva“, mintha csak verses fordítást olvasna, hanem egyszersmind oly magasztalással ír róla, a mely egy-magában is hatalmas rúgó Kazinczynál a megkezdett mű befejezésére. Mert — mint Pyrker mondja — a mutatvány olyan, a melyet „házánk költőinek egyik kedveltje adhatott“. S midőn az érsek megigéri, hogy a fordítást a maga költségén kinyomatja, a példányokat pedig Kazinczynak ajándékozza: egyelőre minden más munkáját félreteszi, hogy az érsek óhajtatását teljesíthesse. Jóformán két hónap alatt lefordítja s legott sajtó alá adja. 1830 tavaszán elkészül a nyomtatással is, megírja hosszú előszavát, a melyben Pyrker költői művészetét dicsőíti s gondos-

kodik, hogy a magyar és német lapok elhíreszteljék munkája megjelenését. Régi barátai magyar és német folyóiratokban méltatják, de azt egyik sem hallgatja el, hogy verses művet versben kellett volna fordítani, mint a hogy a *Hárfához* szóló részt csakugyan így is fordította, megmutatván: mennyit nyerhetett volna költészetünk az egész mű verses fordításával. Kazinczy ez észrevételekre vonatkozólag így mentegetődik Dessewffy előtt: „Hexametereket, még pedig gyönyörű hexametereket prózában adni, bár poétai prózában, nem a legszerencsésebb gondolat; de sem erőm, sem esztendeim, sem gondjaim nem engedék különben“.

Húsz év óta többször emlegeti verseinek kiadását is, de szándéka nem igen ölt határozottabb alakot. Toldy 1829-ben külföldi útjában nyomósabban sürgeti mesterét, hogy e tervvel behatóbban foglalkozzék. Ő a szerkesztés munkáját örömmel magára vállalja, dicsekedvén idevonatkozó ismereteivel s izlésével, a melyet a különféle francia s angol kiadásokon finomított. Össze akarja gyűjteni Kazinczynak minden verses művét, hogy „egyik a másika által legyen világosabbá; hogy a költő pályájának tendenciája tárva legyen“, s egy tanulmányal óhajtja bevezetni a kiadást. Ha visszaérkezik hazánkba, kész az egész tervet közölni mesterével s reméli, hogy „majd ad az Isten módot“ e szép terv megvalósítására. Kazinczy dicsőségének tartaná, ha Toldy beválthatná szándékát s azt írja neki, hogy versei „készen várják dicsőségeket“. Toldy hazaérkezéssel csakugyan felkarolja a kiadás tervét s igéri, hogy mihelyt a versek jegyzékét megkapja, összehívja barátait s együtt állapítják meg a szerkesztés rendjét. Kazinczy 1830 nov. elején Pestre küldi a várva-várt jegyzéket azon óhajtással, hogy szeretné verseit még életében kiadva látni; már meg is választotta a kiadás alakját, betűket s papiroost, hogy nem annyira pompás, mint csinos lehessen verseinek kötete. „Tedd, — írja neki — a mit tehetsz; ismerem tudományodat, izléseidet s tőled mindent várok.“ Közben az Akadémia alapszabályait a király megerősítvén, Toldy Kazinczynak minden eredeti művét össze akarja gyűjteni, hogy ha az Akadémiában megjutalmazandó munkákról lesz szó, a széphalmi vezérre terelhesse a közfigyelmet.

Különös figyelemmel kíséri az Akadémia sorsát is, a melynek alapszabály-készítő bizottságában ő is közremunkált s a tanácskozások történetét részletes hűséggel megírta, 1828 áprilijában nyújtotta be Teleki gr. az alapszabályokat a kancellárnak, de csak 1830 közepén nyertek királyi szentesítést. November 17-dikén tartja az igazgató-tanács első ülését a pozsonyi főrendek palotájában gr. Cziráky Antal országbíró elnöklete alatt s kinevezi az Akadémia első rendes tagjait, szám szerint 23-at. Kazinczy először Döbrentei hivatalos leveléből értesül a kinevezésről s

mind magára, mind pesti barátaira nézve szívből örül a megtisztelésnek. De zokon esik neki Szemere Pál és Fáy András mellőzése, a mit a legközelebbi választásnak mindenesetre helyre kell hoznia. Annál inkább örvend, hogy Toldy is a kinevezettek közt van, ő „dísze lesz Akadémiánknak“. Guzmics is fájjalja Szemere Pál kihagyását, de vigasztalja, hogy Kőlcseyről nem feledkeztek meg. Egyébiránt a régi és ifjú írók közt sokan óhajtják az akadémiai tagságot; néhányan Kazinczy pártfogását is jó előre kérik. Ő azonban azzal mentetetődzik, hogy kötve vannak kezei: „A menyországba — írja — sem kívánkoznak annyin, mint oda. Ha száz hely volna is kiadó, mind a százra lesz aspiráns. S a patronusok hatalmasok, — mindenkinek van cliense“.

1831 elején Teleki gr., az Akadémia első elnöke, Kazinczyt is meghívja az Akadémiának február 14-dikén kezdődő tárgyalásaira. Kazinczy január 31-dikén indul Miskolcra Vay Miklós báró adminisztratori beiktatására s innen Pest felé folytatja útját, hová február 9-dikén érkezik nagy betegen ugyan, de szívós természete csakhamar legyőzi betegségét, úgy hogy a Teleki lakásán 14-dikén tartott első ülésen már megjelenhet. Ekkor a tagok számba veszik az ország érdemesb íróit és tudósait s a következő üléseken megválasztják a tiszteletbeli, rendes és levelező tagokat. Szemere Pált is rendes tagnak választják, a mivel Kazinczy és Kőlcsey óhaja beteljesedik.

Úgy látszik, Kazinczy ekkora már számot vet azon körülménnyel, hogy az akadémiai titkárság nem neki való, nemcsak kora, hanem főkép anyagi állapota miatt s egyszersmind azért is, mivel észre kellett vennie, hogy a tagok véleménye erre vonatkozólag nagyon is megoszlik. Némelyek ugyanis Horvát István, mások Kőlcsey, ismét mások Toldy mellett emelnek szót, az alapítók pedig Döbrenteit pártolják. Február 20-dikán a Kir. Tábla palotájában tartják az ülést, a melyen a titkári tisztség is betöltendő. Dessewffy a szavazás előtt megkérdi Kazinczyt: akar-e titkár lenni. Mert bár — írja Kazinczy — „Döbrentei mindent elkövetett, hogy az ő lehessen“, voltak, a kik a széphalmi mestert óhajtották. Kazinczy ugyan azt írja, hogy neki nagy pártja volt, de ez adatához legalább is szó fér. Nem vonjuk kétségbe, hogy régi barátai, Dessewffy s talán Vay Ábrahám is őt akarták, de hogy nagy pártja lett volna, semmi sem mutatja. Ő magának, saját elhatározásának tulajdonítja, hogy nem lett titkárrá. „Megmondám fenn szóval — írja, a Dessewffy kérdésére válaszolván — hogy én az (t. i. titkár) lenni nem akarok; feleséggel s azzal a sok gyermekkel Pestre nem jöhetek.“ Pedig minden valószínűség szerint csak a kénytelen lemondás erényét gyakorolja idézett szavaival.

Egyébiránt az Akadémiáról alkotott régi véleménye gyökeresen megváltozik. Azt hiszi, hogy a kezdet szép jövőt ígér. „Ennek a társaságnak is — írja Wesselényihez — mint minden emberi dolognak, nem nagy a kezdete, de idővel jóvá lehet, s nem lesz idő, mely Széchenyit hálás tisztelet nélkül emlegesse.“ Kis János előtt is ugyane véleményt tolmácsolja: „Valóban — írja — jól indul a dolog, és az ejtett hibák helyre lesznek hozva“. Ő a legszorgalmasabban látogatja az üléseket, egyet sem mulaszt el s majd mindenikben közremunkál. Mivel az Akadémia márczius 7-diki ülésében elhatározta, hogy az 1831. év első két hónapjában megjelent magyar könyvek jegyzékét megszerzi s a munkákat azon czéllal osztja ki tagjainak, hogy azokból kivonatot készítsenek: Kazinczy a Lassú István és Szalay László műveit kapja; amaz Horatius ódáihoz irt jegyzeteket, emez a *Bimbók* című verseit adta ki. Kazinczy két hét mulva már benyújtja véleményét, a melyben kifejti, hogy nem akart ugyan eltérni az eléje szabott rendeléstől, de lehetetlen volt e művekről úgy szólni, hogy a saját ítéletét is ki ne mondja.

A május 2-dikán tartott ülésben *Pannonhalmi Útját* mutatta be az Akadémiának, egy-egy példányát előre megküldvén a két elnöknek. A május 24-diki ülésben pedig a *Bársony cipő* című vigijáték átdolgozását nyújtja be rövid jelentésével együtt. Ezen kívül ő maga kéri az Akadémiát, hogy a Tessedik Ferencz *Francoziaországi utazásáról* ő mondhasson véleményt, bő kivonatot készítvén a munkából. Örült, hogy társaitól azt az ítéletet hallotta, hogy többet, mint ő, még senki sem dolgozott. Feleségének is eldicsekszik Teleki László gr. megjegyzésével, hogy ő az egyetlen, a ki minden ülésben bemutatott valamely dolgot. Nagy reménnyel néz az első ünnepélyes ülés elé, a mely augusztus végére volt kitűzve. Szándéka volt azon megjelenni, de a cholera csakhamar meggyőzi, hogy családját oly fenyegető körülmények közt el nem hagyhatja. S midőn Döbrentei a hírlapokban közli az ünnepélyes ülés elhalasztását, nagy megnyugvással hallja ez intézkedést, úgy sem jelenhetett volna meg tagtársai között.

Utolsó Pesten létekor beváltja Guzmicsnak tett régi ígérteit s április 7-dikén gőzhajón Komárom felé indul, hogy onnan Győrbe, majd Pannonhalmára térjen, hol április 9-dikétől fogva néhány napig a Sz.-Benedek-rend szívesen látott vendége. Ajkáról lesik a szót a rendtagok s valódi műélvezettel hallgatják „borzasztóan szép pályája“ egyes epizódjait. Visszatérőben megállapodik Esztergomban Rumynál, majd Pesten Szemere Pállal együtt azt határozza, hogy mielőtt családjá körébe visszamenne, felsőmagyarországi barátait látogatja meg. S miután Péczelen kipihen az út fáradsalmait, június elején búcsút vesz pesti barátaitól és

Szemere Pállal s ennek feleségével Nógrád s Gömör vármegyéket beutazván, a hónap végére visszajut Széphalomra.

Az utóbbi években szokása ellenére huzamosabb időre is odahagyja családját. Élethivatásának tudata, a műveltség terjesztésének olthatatlan vágya s a barátság kötelekei hónapokig Pesten tartóztatják. Könnyű hevülésű lelkét meg-meg kapja egy szép mű, valami szép tett s egészen hatása alá jutván, el-elfelejti tengernyi baját s kész a mások szenvedéseinek enyhítéseért áldozatokra is. A dicsőség csábító fénye írói működésében s a mindennapi életben egyaránt delejes erővel hat reá, s egyetlen villanásáért képes dolgozni és szenvedni sokszor hetekig is. *Pannonhalmi Úlját* azért is szereti, mert felesége *négyszer* olvasta el. „Nem öröm-e ez nekem? — kérdi. S gyermekeim azokat a religiosus szent érzéseket olvasván, meg lesznek óva az irreligiositás mételyeitől.“ Hányszor emlegeti haláláig Szemere Pál ítéletét, a mely szerint az ő lelkének és tollának sajátosságait egyetlen más művén sem ismerheti fel oly mértékben, mint a *Pannonhalmi Úton*, a melyben „tavaszi derengéssel és borongással tűnik fel minden, mint maga a tavasz derengő és borongó napjaiban tett út“. Ő maga azt tekinti fő érdemének, hogy olvasói előtt jó és rossz tulajdonságaival együtt „lepel nélkül“ mutatkozik. „Nekem — írja Guzmicsnak — elevenség jutott és meleg szív, s bennem együvé öntve áll a 72 esztendő öreg és a 27 esztendő ifjú. Jól esik-e ez, nem kérдем; engem e mindig ifjú lélek boldogít, s ti szerettek érte, s az nekem elég.“ A lelkes olvasó lángot kap tőle, s élvezi a stílen előmlő „ifjú szépséget, könnyűséget s keresett gondatlanságot“. A legnagyobb szorongásai között is mily türelmetlenül várja a Nógrádban s Gömörben tett utazása rajzára Szemere ítéletét. Halála előtt egy héttel is ez nyugtalanítja. Hát midőn fiának, Emilnek, leveléből arról győződik meg, hogy költői tűz hevíti, hogy verset szeretne írni: mily kimondhatatlan öröm fogja el egész valóját. Mily naiv ellágyulással igéri neki, hogy megtanítja a vers technikájára s együtt próbál vele néhány verssort írni. Úgy látja, hogy a természet nem tagadta meg fiától a költői tehetséget, azért csak rajta, minél többször próbálja erejét s ne csüggedjen, míg a próba nem sikerül.

1830 febr. 24-dikén útnak indul feleségével együtt Egerbe. A legsúlyosabb anyagi szükség üzi, s az a célja, hogy a felesége vá andó örökségére kölcsönt kérjen az érsektől. Kemény hidegben, esikorgó hóban indul el hazulról. A hóra eső esik, ráfagy, s egész útja úgy csillámlik, mintha „üveg lepett volna el mindent“. A természet gyönyörű jelenetei, a rónasággal érintkező Hegyalja s Tokaj tájképe feledtetik vele az út fáradalmait. Szánkója kétszer is felfordul, s felesége a jeges útra esik, ő meg reá. A mint

kocsisával s inasával a szánkó fölemelésén bajlódik, a szél kikapja egyik keztyűjét s messzire hajtja a jeges úton. Kazinczy nevetve nézi a szél játékát, keztyűje után szalad s orra bukik. Majd Köröm és Lucz közt oly fürgeteg lepi meg, hogy tíz lépésre sem láthat s meg nem tudja fogni, mit keres a mérföldekre terjedő pusztán az a sok kútgém, a mely minduntalan szemébe ötlük. Később veszi észre, hogy a hóból kiálló száraz kórót nézte kútgémnek. Elbeszélvén ez utazását Guzmicsnak, hozzá teszi, hogy elbeszélése mutatja: „mint tud ő örök bajai között is örömeiket teremteni, mire több szüksége kevésnek van“.

Nem magáért aggódik, hanem feleségeért, gyermekeiért. Ezek bizonyára keservesen fogják érezni, hogy atyjok nemcsak semmit nem hagyhat reájok, de sőt oly adósságokba verte magát, a melyeket soha sem bír tisztázni. Ha egyedül volna, nevetné sorsát; de midőn naponként látja szenvedni a legjobb asszonyt, kit az Isten valaha teremtett, s nyomorogni gyermekeit, meghasad szíve. S bár még nem mond le minden reményről, hogy pereskedése után sikerül anyagi csapásaiból kiszabadulni: aggodalma mind többször a kétségbeesésig fokozódik. Hány nyugtalan éjt átviraszt, hogy gyermekeit nem úgy nevelheti, mint szeretné, s hogy felesége az utóbbi inséges években minden lelki elevenességét elvesztette. Szorultságában a kevéssel előbb nála tartózkodó Rummy Amália pénzecekkéjét is elkölti s nem tudja visszafizetni a leány többszöri sürgetésére sem, mert — mint Rummy Amália apjának írja — oly állapotban van, hogy ölni és lopni is tudna. Kétszer szenved végrehajtást adósságai miatt, de azért uzsorásai tovább is folyton zaklatják. Utoljára mindenéből kiforgatják, s a mi örök birtoka volt, haszonbérbe kénytelen venni, hogy legalább régi örömei és szenvedései tanyáján maradhasson. Az 1829-dik év szűk termése gabonában s borban még a jövő reményeitől is megfosztja. Marhája mind elpusztul; egy lova oly szerencsétlenül esik árokba, hogy belevész; hét sertését gonosz emberek elhajtják s kocsiját is elrontják. A földrengés újabb kárt ugyan nem okoz neki, de kétszer is megrettenti. Helyzete az örvény széléhez sodorja, s ha idegen kéz nem gyámolítja, koldusbotra jut. Írórtársai, Horvát István, Bártfay László s mások kisebb-nagyobb összegeket gyűjtenek számára, a mivel legalább pillanatokra enyhítik. Guzmics azt ajánlja, hogy valamely művét hirdesse Kazinczy új kiadásra: barátai versenyezni fognak fölsegítésében. Toldy a maga lakását szeretné átengedni neki, ha az 1831-diki akadémiái ülésekre Pestre jó, szülei pedig asztalukat ajánlják. Ő azonban Szemerénél száll meg most is, mint régebben.

Anyagi zaklatásaihoz járul feleségének kétszeri halálos betegsége 1829 őszén s ismét a következő év tavaszán. Már-

már attól retteg, hogy hét gyermekével özvegyen marad. A fenyegető krízis alatt napokig nem mozdul el ágyától, jobbát kezében tartja s úgy várja minden perczben, mikor vesz utoljára lélekzetet. Lassankint mégis felépül, de egészen kiszárad, s egyenes testtartása is örökre odavan. Előbb bélhurut, majd tüdőgyulladás szegezi ágyhoz, de szívós természetével mégis kilábol betegségből és továbbra is épp oly gonddal pótolja férjét a gazdagságban, mint azelőtt. Kazinczyné önfeláldozó feleség és anya. Gyermekai nevelése egészen az ő vállaira nehezedik s midőn gyermekei Sárospatakon tartózkodnak, gyakorta belátogat hozzájuk s anyai szeretetével igyekszik szükös helyzetüket enyhíteni.

Kazinczy anyagi romlásának egyik főoka az a családi pörösködés, a mely 1819-től egészen 1829-ig, a végrehajtással együtt pedig 1830-ig tart. Kazinczy a felesége örökségét s 1810 óta való jövedelmeit keresi sógorán, Török József grófon, s mind az eperjesi Kerületi, mind a pesti Kir. és Hétszemélyes Tábla neki ad igazat azon különbséggel, hogy felesége a kázméri tekintélyes birtok harmad részét megnyeri ugyan, de a jövedelemnek reá eső részét csak 1817, t. i. Kazinczyné anyjának halála óta. Nagyjából, legalább a papiron, eléri Kazinczy, a mit keres, de ez a 19 év kegyetlen nyomorba dönti; fiai sem iskolázhatatja óhajta szerint, leányait pedig hol egyik, hol másik testvéréhez, vagy a Gyulay grófné egyik leányához küldi. „Mint állok, nem tudom, — írja Kis Jánosnak az ítélet kihirdetése után — megtörténhetik, hogy koldulásra jutok, a mi irtóztató. De a bűn még irtóztatóbb, s én rútat tenni soha nem fogok.“ „Szörnyűség — sóhajt fel a Berzsenyihez irt levelében — hogy ily gonoszságot is büntetlenül hagynak törvényeink, holott a ki egy borjumat, szamaramat ellopja, azt büntetik.“

Kazinczy 1829 jún. 3-dikán tér haza félelmi távolléte után, s néhány nap mulva már Eperjesen találjuk, hol a Ker. Táblától az ítélet végrehajtására bírót kér, a ki július 27-dikére tüzi ki a végrehajtást.

Kazinczynak szomorúan kell meggyőződnie, hogy sógora ügyvédeknek, kivált Kossuth Lászlónak ravasz fogásai nemcsak a végrehajtást húzzák-halasztják, hanem hogy a bíró is nagyon hajlandó az alperes gróf követeléseit kielégíteni s az egész ügy intézését úgy folytatni, hogy ő a megnyert örökségnek semmi hasznát se vehesse. „Győztem ugyan, — panasolja — de ez a győzelem annyi, mint a gyenge megverettetés.“ Huszadik éve, hogy „éhséget, meztelenséget, gyalázatot szenved“, hogy mintegy hater forintot költött a perre, s még mindig kétes az eredmény.

Legnagyobb aggodalmat okoz neki az alperes gróf azon követelése, hogy először az ő költségeit, a melyeket beruházásokra fordított, fizessék ki a felperesek s csak akkor hajlandó

az osztályrészeket kihalítani. Kazinczy kérve kéri a bírót, hogy mivel e követelés a józan észszel, az ítélet szellemével s betűjével egyaránt ellenkezik: „bírói méltósága érzésében“ ez igazságtalan kívánságnak helyet ne adjon.

A fölperesek fűhöz-fához kapkodnak, hogy megmentsék, a mi megmenthető. Pénzt szeretnének kölcsönvenni, hogy Török gróf kívánságának eleget tehessenek; de vagy egyáltalán nem kapnak, vagy csak igen nagy kamatra; mert ily bizonytalan természetű birtokra senkisésem hajlandó kölcsönt adni. Pedig, ha az ítélet igazságosan érvényesülhet, szép örökséghez juthatnak a fölperesek. Mert a kázméri 250 s osztály által nyert 130, a hegyaljai 50 és irtásos 139 köblös szántóföldön kívül Kázmérban 19 egész és 26 zsellértelek, 60 szekér szénát termő rét, Kolbásán 10 egész, tíz zsellértelek, e mellett urasági kastély, sok gazdasági épület, cselédház, pálinkafőző, korcsma, száraz és vízi malom, Mátyásházán egy szőlő, Kovácsvágáson ismét egy korcsma és szabad faizás: ez a Török Lajos gr. hagyatéka, a melynek harmadrésze Kazinczynét illette. Nem alaptalanul remélte hát Kazinczy a pör kezdetével, hogy felesége öröksége kisegíti szorult helyzetéből. Most azonban, még ha mindjárt hozzájuthatna is az örökséghez, már nem segíthetne magán; mert hűsz esztendeig adósságból kellett élnie, a melynek kamatai újabb adósságokba sülyesztették. Nem csoda, hogy a nagy nehezen megnyert kedvező ítélet igazságtalan végrehajtása keserű kifakadásra készíti, látván, hogy Lánczy „nem a nyomorgatott ártatlanság pártját fogja, hanem a nyomorgató testvérnek enged pihenést“.

A végrehajtás utolsó határidején három nap alatt összegezi a bíró az előbbi becslések értékét s kimondja a fölpereseknek, hogy egyenkint 12081 frt s $34\frac{5}{6}$ krt kell fizetniök s s csak ez összeg letétele után kapják meg osztályrészeket. „Oh, barátom — írja ekkor Kazinczy Guzmicsnak — megnyerni a pert három táblán és mégis kijátszatni, ez irtóztató mestersege a prókátorságnak.“ Előbb Pyrker érsekhez fordul kölcsönért, most meg Dessewffy Aurél grófot kéri, hogy a Török családnak a Koburg hercegeken való követelése fejében eszközöljön ki a herceg jószágigazgatójánál annyi kölcsönt, a mennyit az alperesnek fizetnie kell. Kérelme azonban mindenütt siket filekre talál. Jól tudja Török gr., hogy az eladósodott Kazinczynak és sógorasszonyának mily nehéz lesz a kívánt összeget letenni, de hogy ennek még a lehetőségétől is megfoszsa őket, egyetértve Kazinczy hitelezőivel, vagy „hamis contractusait beváltva“, rátábláztatja a kiszakítandó osztályrészsre Kazinczy adósságait.

Mihez fogjon most a teljesen megrontott hetvenégyéves Kazinczy? Perújítással éljen? vagy könyörögjön sógora előtt? Ezt a megalázást még ha elviselhetné is: biztatna-e sikerrel?

„Megtörténhetik — írja Döme Károlynak — hogy könyörögni fogok az udvarnál, hogy hóhéraim kezéből kapjon ki, mert az borzasztó dolog, a mi történik.“ De ezt a lépést sem teszi meg. Így tetőzi be a hosszú pereskedés anyagi romlását. Nemcsak oly helyzetben nincs, a milyenben a per kezdetével volt, hanem a szó szoros értelmében minden támasz, a javulás minden legkisebb reménye nélkül kénytelen tengetni napjait.

De még e legnagyobb inségében is hű marad magához. A Gondviselés bölcseségébe vetett mély hite megóvja a kétségbeeséstől; ez az utolsó talizmán, a melynek birtokában szertefeszített reményeinek romjain is új reményszálakat sző, legalább a jó emberek irgalmában bízik, a kik, ha ő kidől, pártfogásukba veszik özvegyét s árvaít. Ily körülmények közt hagyja oda családját 1831 elején, s midőn június végén visszatér Széphalomra: a cholera pusztításai roppant mérveket öltenek. Napról napra iszonyúbb híreket hall. El van rekesztve az egész világtól, a mi az ő friss benyomásokra vágyó lelkének magában is a legnagyobb csapás. Csak a parasztok és szegény nemesek kegyetlenségei jutnak fülébe. Őt ugyan hasonló kegyetlenségektől megkímélik, felesége mint egy őrangyal jár-kél a betegekhez s nem gondol vele, hogy a nyavalyát családja is elkaphatja. Augusztus elején Széphalmon is szedi áldozatait a cholera; Lajos fia is megbetegszik, de anyja kigyógyítja. Azonban Kézty Mózes halála megrettentí Kazinczyt. Míg másokat folyvást vigasztalni törekszik, önmagára nézve mindjobban aggódik. A hihetetlen vérengzések, a melyek napirenden vannak, mintha félszázados pályájának eredményeit összetiprással fenyegetnék.

Kazinczy a közművelődésnek páratlanul lelkes apostola. Gondolatai s érzései mind e végeczélra irányozvák. A nyelvújítás forradalma, az idegen költői formák átültetése, a klasszikusoknak hitt külföldi művek fordítása, pályája emlékeinek megörökítése, az emberekkel való társalgása szóval és írásban mind a műveltség terjesztésének egy-egy hatalmas eszköze. Ez az éltető napfény, a mely törekvésének minden csiráját termőággá növeli. S pályája végén kétszeresen érzi e napfény melegét, kétszeresen látja hatását. Mi sem természetesebb, mint hogy mikor most a cholera miatti kegyetlen pusztításokat szemléli, a műveltség és barbárság közti nagy ellentét foglalkoztatja vizsgáló elméjét, s pályájának eredményeit szinte megsemmisítve látja. „Hol jobb élni: — kérdi Guzmicstól — Weimár körül-e, hol a kondás is olvas nyáje mellett, vagy Skutari körül, hol a basa sem olvas?“ Halála előtt negyednappal is e nagy különbségen töpreng a Kis Jánoshoz intézett levelében: „Ugyan, édes barátom, — írja — mikor fogják elhinni közöttünk némelyek, hogy jobb élni Weimár körül, mint Algír táján; hogy a lélek műveltsége hasznos, nem káros.“

Ő a nemzeti lélek művelődéséért áldozza életét, s midőn 1831 augusztus 23-dikán elköltözik az élők sorából, nemcsak a magyar irodalom, hanem az egész magyar közművelődés egyik leghívebb, legtevékenyebb apostolát veszti el benne.

Béérkezett pályaművek.

F. 1911 szeptember 30-ig a következő pályaművek érkeztek a főtítkári hivatalhoz. (A jellegük zárjelben.)

I. Teleki-pályázat. (Vigjáték.) 1. *Pázmán lovag.* Vigjáték 3 felv. (S kimutatá a lovag stb.) — 2. *Alaptalan féltékenység.* Vigjáték 3 felv. (Tudatos rövidség.) — 3. *Vera.* Verses vigj. 5 felv. (Amor gloriosus.) — 4. *Apa felesége.* Vigj. 3 felv. (Sors bona, nihil aliud.) — 5. *Apámuram.* Paraszt vigjáték 3 felv. (Vadrózsák.) — 6. *Czím nélkül.* (Irní könnyebb, várni nehéz.) — 7. *A nőseember.* Vigj. 3 felv. (A harmadik grátia.) — 8. *A drágaság.* Vigj. 3 felv. (1×1=2.) — 9. *Családi politika.* Vigj. 3 felv. (A Vajthay-dinasztia.) — 10. *A malom.* (Vigj. 3 felv. (A molnárné.) — 11. *Kenyér és szerelem.* Vigj. 3 felv. (Vidám tréfa stb.) — 12. *Pethő Gáspár.* Vigj. 3 felv. (Ne quis mihi versus stb.) — 13. *A nagynéni.* Vigjáték 4 felv. (Old style.) — 14. *Pajtások.* Vigj. 3 felv. (Fecskefészek.)

II. Karátsonyi-pályázat. (Vigjáték.) 1. *A ravasz bíró.* Vigj. 3 felv. (János apánk stb.) — 2. *Scala.* Vigj. 5 felv. (Sirt az ég egyik szemével stb.) — 3. *A párkák mustárja.* Vigj. 3 felv. (Dieu et mon droit!) — 4. *Labanczból kurucz.* Vigj. 4 felv. (Csodálatos kép.) — 5. *Az én bosszúm.* (Irhásoszedekaooszesalit.) — 6. *Előítélet.* Vigjáték 3 felv. (Egy az Isten.) — 7. *Keresd az asszonyt.* Eredeti énekes bohózat. (Per ardua.) — 8. *A költő szerelme.* Történeti vigj. 3 felv. (Az asszony ingtag.) — 9. *A hős.* Vigjáték 3 felv. (Mundus vult decipi.) — 10. *Csendélet.* Vigj. 3 felv. (Naturalia non sunt turpia.) — 11. *Álom élet.* Vigj. 3 felv. (Vita est phantasia.) — 12. *A vércse.* Vigj. 3 felv. (Boldog emberek.) — 13. *Valaki.* Bohózat 3 felv. (Quid juvat aspectus.) — 14. *Az én poziczióm.* Eredeti vigj. 3 felv. (Corrumpere stb.) — 15. *De profundis.* Szatirikus vigj. 4 felv. (Magyarország nem volt.) — 16. *Az elcsérelt menyasszony.* Vigjáték 3 felv. (Ixion.) — 17. *Rekt' uram.* Vigj. 3 felv. (Elundorodtam a bűnös világtól.) — 18. *Orfeusz szerelme.* Isteni vigdalgáték. Egy felvonásban élő- és utójátékkal. (A vigjáték története stb.) — 19. *Két fiú és két leány.* Vigj. 3 felv. (Kétszer kettő.)

III. Nádasdy-pályázat. (Elbeszélő költ.) 1. *A nemzet vértanuja.* (A multak fátyla lebbenik stb.) — 2. *Csincse.* (Igy hamvadtak el ök stb.) — 3. *Csataképek.* (Ha az emberek szívében stb.) — 4. *Csuba Ferke.* (Vissza a természethez.) — 5. *A gyáva.* (Mortuos plango.) — 6. *Isten keze.* (Mennyből a boldogság.) — 7. *Egy remény története.* (Egyszerű történet.) — 8. *Gyárfás vitéz.* (Buhu.) — 9. *Mátyás király visszatér.* (Trigláv.) — 10. *Héró és Lcander.* (Napkelet.) — 11. *Művelt szerelem.* (Járjunk a legszebb mezőkön.) — 12. *Vergődők.* (Született szegények stb.) — 13. *Thurzó Julis.* (Nyelvében él a nemzet.) — 14. *A hírkereső.* (Az ambitio borzasztó valami stb.) — 15. *A lép tündére.* (Hullatja levelét.) — 16. *Tolvaj Borbála.* (Száll az ének stb.) — 17. *A műember esete.* (Repülj fecském stb.) — 18. *A nyár heve.* (L'homme est etc.) — 19. *Magyarországi Szent Erzsébet.* (Testvéri kegyelet.) — 20. *Dorothea.* (Confundantur superbi etc.) — 21. *Szép álmok.* (A tiszta

szeretet stb. — 22. *Zaránd Judit.* (Lovagkor.) — 23. *A hadvezér.* (Példa.) — 24. *Utolsó menedék.* (Végzet.) — 25. *Az angyalföld.* (Napkeletről.) — 26. *A mi kincsünk.* (Ha a föld Isten kalapja stb.) — 27. *Hunyadi János.* (Most is dalják stb.) — 28. *Kun Béla és az elfeledett hősök.* (Dulce et decorum etc.) — 29. *Kenéz diák.* (Lesz folytatás is stb.) — 30. *Rab Bálint.* (Kriza.) — 31. *Gergő gulyás.* (Péntek 13.) — 32. *Az orvos.* (Jancsika.) — 33. *Az idegen leány.* (Tiszántúl.) — 34. *A gondviselés.* (Szerencse fel.) — 35. *Eroe mutilato.* (Endele pendele.) — 36. *Szigliget.* (Balaton.) — 37. *Sümegh és Tátika.* (Dunántúl.) — 38. *Eseg.* (Bakony.) — 39. *A vihar.* (Az Úr ítél!) — 40. *Szétfoszlott álmom.* (Qos tandem?) — 42. *Az átkozott.* (Moledictus.) — 42. *Dániel regénye.* (Magasztos ideálról.) — 43. *Trisztán és Izolda.* (Doch Homeride zu sein stb.)

IV. Bulyovszky-pályázat. (Hazafias óda.) 1. *Márczius 15-én.* (Megbűnhődte már stb.) — 2. *Pusztai óda* (Szép csillag a honszeretet stb.) — 3. *Az erő.* (Tekints a multakra stb.) — 4. *Magyar panasz.* (Katona.) — 5. *Magyar Pantheon.* (Non omnis morior.) — 6. *Augusztus 13-án.* (Concordia.) — 7. *A Kerepesi temetőben.* (Halhatatlanság.) — 8. *Márczius 15-én.* (Rajta! Előre!) — 9. *Márczius híradása.* (Feltámadok.) — 10. *Magyar szabadság ünnepén.* (Lesz még egyszer stb.) — 11. *Október 6-án.* (Golgota.) — 12. a) *A halálhoz.* b) *Templomban.* (A hol a lélek stb.) — 13. *Magyar siralom.* (Sirhatsz magyar nemzet.) — 14. *A császár katonája.* (Márványlapokra tettöket stb.) — 15. *Hazámhoz.* (Új kor.) — 16. *A szabadság ünnepére.* (Rabok tovább nem leszünk!) — 17. *Recrudescent!* (Antiqua vulnere.) — 18. *Segesvár.* (Veszni tér a lét stb.) — 19. *Idegenben.* (Recrudescent vulnere.) — 20. 1. *Óda ezer éreről.* 2. *Petőfi.* (Concordia.) — 21. *Bocskay.* (Emlékezzünk régiekről.) — 22. *Október hatodikán.* (Véres napok.) — 23. *Árpád véreihöz* (Tied vagyok.)

V. Farkas-Raskó-pályázat. (Hazafias költemény.) 1. *Béni Balogh Adám.* (Kurucz világ dicsősége stb.) — 2. *Eszmények.* (A való igaz mássa stb.) — 3. *A csonka honvéd.* (Szeresd a hont.) — 4. *Rákóczi hamvaihoz.* (Hont.) — 5. *Romilda.* (Szeresd a hazát.) — 6. *Az utolsó pogány.* (Vata.) — 7. *Talpra magyar.* (Jeligés levél, jelige nélkül.) — 8. *Az új magyar dala.* (Magyar vagyok.) — 9. *Világos.* (Belátás.) — 10. *Kelet Nyugat ellen.* (Magyar költészet.) — 11. *A magyar műzsa.* (Vissza!) — 12. *Istenek csarnoka.* (Üdvlelde.) — 13. *Magyarnak születtem...* (Szülőföldem.) — 14. *Szívemből szerettek.* (Magyarország.) — 15. *Szittyafajta.* (Él magyar stb.) — 16. *A magyar korcscsá lesz...* (Mutamur.) — 17. *Én is mondom...* (Talpra magyar!) — 18. *Éjszakában.* (Lement a nap...) — 19. *Czinka Panna.* (Remény.) — 20. *Reviczky Gyula.* (Trubadur.) — 21. *Maderspachné.* (Hazaszereget.) — 22. *Beteg anyám és a csalogány.* (Száll a madár.) — 23. *Hazaszereget.* (Riadó 48.) — 24. *Magyar siralom* (Rodostó.) — 25. *Levél a kívándorlókhoz.* (Mint oldott kéve stb.) — 26. *1711—1911.* (Letiint már stb.) — 27. *István király.* (Ha az élet stb.) — 28. *Gróf Károlyi Sándor* (Szomorú a magyar nóta.) — 29. *Úti könyvemből.* (Egyszerű az ének.) — 30. *Kis Károly.* (Ha recenséaltatni nem akarunk stb.) — 31. *Emlékezés Rákóczira.* (Libertas.) — 32. *Pusztul az ősmagyar.* (Sirba szálltak.) — 33. *Térdre borulva.* (Volt szerencsém...) — 34. *Szeresd Istenedet.* (Pannonia.) — 35. *Szerettek szép hazám.* (Hunnia stb.) — 36. *Multak dala.* (Anonymus.) — 37. *Fiume partján.* (Szívet cseréljen az stb.) — 38. *Munkára fel!* (Ora et labora.) — 39. *Rodostói nagypéntek.* (Őszi harmat után.) — 40. *Öt költemény.* (Igazság.) — 41. *A magyar dedáknak.* (Tietek a jövőnek minden álma.) — 42. *Emlékezzünk.* (Forgassuk a történet lapjait.) — 43. *Marti-*

novics jóslata. (Boritsunk fátyolt stb.) — 44. *Kada Elek.* (Kecskemét.) — 45. *A hon és a szabadság.* (II. Petőfy Sándor.) — 46. *Leiningen szobra előtt.* (Névben él csak.) — 47. *Mért nem boldog a magyar?* (Nem boldog a magyar.)

VI. Pollák-pályázat. (Európai államok halandósági viszonyai.)

1. *Az európai államok halandósága.* (Pusztulunk, veszünk).

VII. Bródy-pályázat. 1. *Dr. Radó Sámuel:* Politikai olvasókönyv, 1907. — Hirlapírók iskolája, 1909. — Népies politika, 1910.

2. *Békési Károly.* Szabadelvű társadalomtan. I. köt. Kolozsvár, é. n. — 3. *Rohonczy János:* A modern vallás 1911.

VIII. Vigyázó-pályázat. (Az erdélyi fejedelemség területi változásai.) 1. *Czim a pályakérdés.* (Unio). — 2. *Az erdélyi fejedelemség területi változásai 1540–1711.* Három rész. (Erdély fejedelemsége.)

IX. Rökk Szilárd-pályázat. Nyílt pályázat. (Magyar hangutánzó kifejezések.) 1. A magyar hangutánzó kifejezések nyelvtörténeti és lélektani szempontból, írta Kulcsár Gyula Zalaegerszeg.

X. Gorove-pályázat. (Az aesthetika módszerei.) 1. *Az esztétika módszertana.* (Kant.) — 2. *A széptudomány rendszere, I. rész.* (Az anyagi és szellemi stb.)

Meddő maradt: **Vigyázó-pályázat.** (Corvina.)

Folyóiratok szemléje.

1. Az EGYETEMES PHILOLOGIAI KÖZLÖNY f. é. áprilisi (IV.) füzetében első helyen Binder Jenő *Pán halála* cz. tanulmánya olvasható. Végig kíséri e költői motívumot első jelentkezésétől, Plutarchos elbeszélésétől kezdve a legújabb korig, felkutatja magyar visszhangjait, bírálja az eredetére (Tammuz-Adonis) vonatkozó feltevéseket, Liebrechtét és Roscherét, mely utóbbi szerint a monda alapjául szolgáló kiáltás a nagy Tammuz s nem Pán halálára vonatkozott. A kérdésnek ez a része értekező szerint ezután is nyílt marad. — Cz e b e G y u l a görög nyelvű dolgozatában, Παρρησιάζεις εις τὴν IV. 7 ἐπιστολῆν τοῦ Ἀλκιφρονος, felvilágosító és magyarázó megjegyzéseket fűz Alkiphron IV. könyvének 7. leveléhez. — *Adalékok a „Hunniás” forrásához* cím alatt Nagy Sámuel először Horváth eposzának címét fejté meg, majd kimutatja, hogy a „Hunniás” cselekvénye, a mennyiben történeti, Bonfinius krónikáján, azután Callimachuson alapul, s Prayt, a kit eddig főforrásának tartottak, csak a jegyzetekben követi. — M a r ó t K á r o l y *Egy különös beszédkezdet Homerosnál* cím alatt arra hivatkozva, hogy a homerosi eposzokat élő szóval adták elő, iparkodik megfejtetni azokat a különös eseteket, mikor a beszédkezdő mellékmondatnak hiányzik a főmondata. — E n d r ő d i J e n ő terjedelmes dolgozatában, *Terentius Andriájának viszonya Menanderhez*, a görög drámairónak újabban felfedezett töredékei alapján megállapítja, hogy Terentius, mivel a római élet nem adott neki alkalmas anyagot, görög darabokat ültetett át, de költői tehetsége és finom ízlése folytán nem pusztán fordított, hanem bizonyos tekintetben fejlesztette, tökéletesi-

tette Menander művészetét. Nagy érdeme még, hogy ő közvetítette Menander hatását a művelt világra. — A *Hazai Irodalom* rovatát V é r t e s y J e n ő bírálata nyitja meg, a ki Schiller *Az orleánsi szüzének* Garda Samutól adott fordítását buzgó igyekezetnek tartja, mely törekszik a hűségre, de nem elég költői, még a dráma eddigi magyar fordításait sem éri el. — Némäti Kálmánnak két munkája: *Die historisch-geographischen Beweise der Hiungnu-Hun Identität* és *Nagy-Magyarország ismeretlen történelmi okmánya*, D a r k ó J e n ő szerint egy lelkes buzgalmú, fáradhatatlan kutatónak módszertelen s így teljesen elhibázott, megbízható eredményekre nem jutó munkája. — *Ossian költeményeinek* Kálmán Károlytól készített fordítása, mely a M. Tud. Akadémia kiadásában jelent meg, a mint K e r e k e s E m i l megállapítja, egy pár foltocskát nem tekintve, kiváló, művészi munka. — Lantner Jánosnak *C. F. Meyer nyelvééről és stílusáról* írt dolgozata, bírálójának, A l s z e g h y Z s o l t n a k véleménye szerint, Croce alapján áll, de nem az a része értékes, a mely Croce nézeteit ismerteti, hanem Meyer nyelvének és stílusának elemzése. — A *Külföldi Irodalom* rovatát R é v a y J ó z s e f bírálata nyitja meg, a ki Franz X. Schusternek *Studien zu Prudentius*át ismerteti. A legújabb kutatások felhasználásával készült munka igen használható, jó részében érdekeset és újat ad. — U g y a n ő beszámol Carolus Frankenak ügyesen megírt értekezéséről, *De Ovidii Fastorum fontibus capita tria*. — Paul Bastiernak *Victor Hugo und seine Zeit* cz. műve E l e k O s z k á r szerint vonzó képet fest az íróról, de sok újat nem ad s az eddigi tudományos eredményeket nem értékesíti kellőleg. — R ó z s a D e z s ő Dr. A. Blaunak *James Thomson's Seasons* című munkáját értékes, de a kutatás minden kérdését meg nem oldó műnek tartja. — A. Fohnannak *Zur Quellenkunde der persischen Medizin* című műve K é g l S á n d o r szerint úttörő dolgozat. — A *Programmertekezések* sorában I n c z e J ó z s e f Moravszky Ferencz művét A. C. Hereniuszhoz intézett *Rhetorika III. könyvének fordítását* sikerültnek itéli. — Pécsi Ottmárnak *Szemere Pál mint esztétikus és kritikus* című dolgozata G á l o s R e z s ő szerint értéktelen. — Tones Gusztáv A l s z e g h y Z s o l t szerint jó képet ad *Jámbor Pál*ról. — Boromisza Jenő *Arany Jánosról mint esztétikusról* írván, K r i s t ó f G y ö r g y megállapítása szerint, nem viszi előre a tudományt. — A *Vegyesek* rovatában h. (H e i n r i c h G u s z t á v) *Schiller Tell*jéről írván, Kaiblinger Fülöppel szemben kifejti, hogy Tell nem akarta Gesslert a IV. felvonásban elpusztítani, s hogy a 'Tell' név származhat az 'Orendel' névből. — cs. (C s á s z á r E l e m é r) igazolja, hogy Nestroy maga is elismerte az 'Umsonst'-nak plagizált voltát. — B l e y e r J a k a b Rousseau magyar barátjáról, Sautermeisterről, közöl adatokat. — Felvinczi György egy ismeretlen művének, az 'Applausus'-nak közlése és ismertetése kapcsán B o d o l a G y u l a az író működésének eddig nem ismert felére vet világot. — R i e d l

Frigy es Attila és a gót költészet címe alatt megczáfolja Kluge-nak legújabbán hangoztatott véleményét, hogy a Jornandes fordításában fennmaradt, Attila holtteste felett énekelt ének gótul szólott. — Karl Lajos felhívást intéz a magyarországi, Rabelaisre vonatkozó bibliographiai anyag összeállítására. — Fóti József Lajos kimutatja, hogy a Szinnyi Ferencztől állított kapcsolatot (Párisi per — Toldi Szerelme) ő már 1907-ben említette s kifejtette Beöthy utalása nyomán. — A philológiának 1910-ben elhunyt művelőit állítja össze *A philologia halottai* című rovat. — A *Beküldött könyvek* között a Franklin Kézi Lexiconáról s a Revue de Hongrie legújabb füzetéről olvasható pár szó. — Az 1910-ben megjelent *Doktori disszertációk* jegyzéke zárja be a füzetet.

2. AZ IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK folyó évi I. füzetét dr. Nagy József tanulmánya nyitja meg: *Gyulai Pál és az irodalmi kritikánk jövője*. A szerző Gyulai egyéniségének vizsgálatából kiindulva s irodalmi kritikáit elemezve megállapítja, hogy Gyulai a kritikában volt legnagyobb; sikereit annak köszönhetette, hogy általa a magyar nemzeti collectivitas lelkiismerete szólalt meg s munkássága égető hiányérzetet elégitett ki: inkább kritikus, mint irodalomtörténíró, mert nem tényleges, hanem szabályozó törvényeket, aethetikai és ethikai normákat iparkodott megállapítani, s ezért első sorban értékelő lelki munkát végzett, még pedig nem a korszerű, hanem az általános értékeket kereste. — *Novellairodalmunk Jósikáig* cím alatt hosszabb értekezést kezd dr. Szinnyi Ferencz. Megállapítva a korhatárt (1818—1835), novelláinknak és regényeinknek év szerinti s ezen belül érték szerinti (jó és silány) statisztikáját adja, majd Fáy András és Kisfaludy Károly novelláit mutatja be részletes tartalmi ismertetésben s méltatva a novellák érdemeit és fogyatkozásait. — Pais Dezső *Báró Kemény Zsigmond és az irodalmi élet* cím alatt kezd egy nagyobb dolgozatot, mely két részre oszta (Kemény a kezdetleges irodalmi viszonyok közt és Kemény az irodalmi közép-pontban) az író pályáját a 30-as évektől 1852-ig vizsgálja abból a szempontból, hogy mit köszön Kemény egyénisége az akkori irodalmi viszonyoknak, eseményeknek és embereknek. Megállapítja, miként illeszkedik bele Kemény az irodalmi életbe, beszámol azokról a kapcsolatokról, melyekben az irodalom vezéregyéniségeivel állott, valamint irodalmi tevékenységéről is. — Dézsi Lajos megkezdi a *Régi magyar verseskönyvek ismertetését*. Az I. fejezetben a Csereyné-codexről számol be, keletkezéséről (1564—1586), tartalmáról s az egyes részek másolóiról. — Az *Adattár* rovatában Weber Arthur *Báró Jósika Miklós 1838 és 1847 közt folytatott levelezéséből* közöl leveleket, még pedig Toldy Ferenczcel váltottak közül 22-öt (21-et Jósika irt, 1-et Toldy), Jósika három levelét Fáyhoz és hármat Heckenasthoz. — *Adatok Gyöngyösy István életéhez* cím alatt Gyöngyösy László először a költő nevének azt az írásmódját védelmezi, melyet

ő tart helyesnek; azután halála napját állapítja meg (1704 júl. 24.), majd születése helyét (Radváncz), végül okleveleket közöl és idéz Gyöngyösy István családjának házaira vonatkozólag. — Császár Elemér *Magyar írók levelezése Károlyi Antal gróffal* cím alatt Báróti Sándornak és Pétzeli Józsefnek Károlyi grófhoz intézett két-két levelét s a grófnak Pétzelihez intézett válaszát közli. — Kemény Lajos *Károlyi András, Péter, Gáspár és Sárközi János életéhez* közöl adatokat. — Dr. Ecsedi István *Kazinczy Ferencznek* egy pár sorból álló *kiadatlan levelét* közli. — Lakos Géza *Hol vannak Petrőczy Kata versei?* cím alatt arra a sajnálatos körülményre hívja fel a figyelmet, hogy Petrőczy Kata verseinek egyetlen kézírata jelenleg lappang. — A *Könyvismertetések* között — A — Rédey Tivadar-nak *Péterfy Jenőről* írott dolgozatát ismerteti. Az egyénre vonatkozólag nem ad újat, egységes szempontra nem törekszik, de könyve lelkiismeretesen, gonddal készült s Péterfy szellemének megismeréséhez becses adalék. — Szigetvári Iván a Gyárfás Tihamértől kiadott *Comoedia Erdély siralmas állapotjáról* cz. drámáról a kiadóval szemben megállapítja, hogy e színmű nem lehet jezsuita dráma, hanem ellenkezőleg jezsuita-ellenes református dráma. A kiadó fejtegetései formátlanok, de a szöveg s a jegyzetek megbízhatók.

3. A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE januári számában Balás Károly *Közgazdasági érdekű ethikai tulajdonságok* címmel közöl értekezést. Hogy az ethika: elemnek a gazdasági életben való szerepe, jelentőségének pozitív volta közelebbi megértéshez jusson el, e végből bizonyos empirikus vizsgálódásra van szükség. Nem elég az ethikai tulajdonságok jelentőségét általánosságban vitatni, hanem úgy mélyítjük ki a kérdést, ha azt is vizsgáljuk, hogy melyik ethikai kategóriának milyen a gazdaságiak között a szerepe. Az ilyenmű fontosabb fogalmak közül szerző a *gazdasági életrealitás* fogalmát ragadja ki. Az életrealitás ethikai fogalomká akkor válik különösen, ha azt a közszempontjából fogjuk fel. Közgazdasági téren is az az életrealitás a lendítő ethikai tulajdonság, melynek fogalmát közszempontból határolják, mely tehát tekintettel van a társadalmi érdekekre. Erősen megkülönböztetendő tehát ez a tisztességtelen élelmességtől s a parasitismustól. Ez utóbbi sajátságok csak a kihasználó kisebbség sajátságai lehetnek a kihasznált többséggel szemben. Az egyéni életrealitás köre akként tágabb a közgazdasági s így ethikai tekintetből vett életrealitásánál. Az utóbbi szűkebb és viszonylagosabb fogalom, de létezése annál fontosabb a társadalomra. Az életrealó társadalomnak gazdasági élete a fellendülés feltételeinek legbecesebbikét bírja egyéneiben. A gazdasági életrealitás nemzeti, osztálybeli, faji és egyéni alakban nyilvánulhat meg általános voltának foka szerint. Kifejlődésében főtényezők inkább a viszonyok, a milieu, mint az átöröklött sajátságok, mert főként gyakorlás útján fejlődhető tulajdonságról van szó. Kedvező conjuncturát fejleszti, a kedvezőtlenek

megbénítják a gazdasági életrealitást. Az anyagi boldogulásra kevés eshetőséget rejtő társadalom az élehetlenség, pangás cynismus képét mutatja, gyakori szélhámossággal, parasitizmussal tarkítva. A pszichikai, illetve ethikai sajátság tehát e részben kölcsönhatásban áll a gazdasági külső világgal. — K u n o s i Ö d ö n *Az angol szabadkereskedelem a huszadik században* című cikkben azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy a szabadkereskedelem Nagybritannia közgazdaságára milyen befolyással volt. A XX. század első évtizedét bátran nevezhetjük az angol szabadkereskedelem teherpróbájának, mert be kellett bizonyítania, hogy Angliára a free trade akkor is előnyösebb volt, mikor a többi államok mind magas vámokkal védekeztek, mint az elzárkozás. Szerző statisztikai adatokkal igazolja állításait. A nyers és félgyártmányok behozatali emelkedése az angol ipar nagy fejlődését mutatja; sokkal kisebb arányban emelkedett a készárúk behozatala, így az angol ipar hanyatlásáról nem beszélhetünk, különösen akkor nem, ha a kivitelnek 1899—1909. évi 43%-os emelkedést veszszük tekintetbe. Ezen évtized alatt egy ország kivitele sem emelkedett annyira (legközelebb állanak az Egyesült-Államok 36%-nyi emelkedéssel.) — S z e n t i v á n y i F e r e n c z *Nagybecskerek város fejlődése és jelentősége* című dolgozatában először a város, mint társadalmi alakulat fogalmát határozza meg. A városi lakosság a vidékkel szemben való sokkal nagyobb mérvű szaporodásának okát szerző Weber nyomán abban látja, „hogy egy nemzet hatályos ipari szervezete a népesség összpontosítását követeli minden foglalkozási ágban, a földművelés kivételével“; továbbá hogy a városokban a gazdasági erők nagyobb egyesülései és a műveltség és szellemi élet központjai. A városok a nemzeti élet legkiválóbb tényezői, bennük lüktet legnagyobb részt a nemzeti szellem; ezt látjuk a magyar városoknál is, melyekben a magyarság, az államfenntartó elem szaporodása sokszorosan felülmulja a más nemzetiségiekét. Szerző tanulmánya második részében Nagybecskerek városra alkalmazza ezen általános igazságokat. Nagybecskerek 1890-től 1900-ig 16·3%-al szaporodott, ellenben a nagybecskereki járás csak 2·26%-al, a megye pedig 2·44%-al. A megye és Nagybecskerek város nemzetiségi viszonyait tekintve, szembeötlik a magyarság a városban birt nagyobb arányszáma (Nagybecskerekben 23·78%, a járásban 8·01%, a megyében 16·61%), ugyancsak a magyarság szaporodik erősebben a városban a többi nemzetiség rovására; 1890-től 1900-ig a magyarok 4000 fővel szaporodtak, mi 81·4% növekedésnek felel meg, míg a németek és szerbek szaporodása alig számbavehető. A megyében is a magyarok szaporodási arányszáma nagyobb a többi nemzetiségnél, de nem éri el a várost s e növekedés főleg a telepítésben találja indokát. A mi Nagybecskerek város ipari fejlődését illeti, a haladás lassú s általában a nagyiparnak kedvez. A kisiparos a nagyiparral szemben nem tud megélni, kénytelen beállni a gyárba munkásnak, hol helyzetük sokkal kedvezőbb mint a kisiparosoké.

A proletariatus érdekei megvédésére alakulnak a szakszervezetek; melyek anyagi istápolásban részesítik munkanélküli vagy sztrájkban álló tagjaikat. A nagybecskereki szakszervezetek anyagilag nagyon gyengék, tán annak tudható be a kevés munkabeszűntetés. Szerző ezután a hitelügygel foglalkozik, mely az ipar fejlődésének egyik előfeltétele. A városi határ legnagyobb része, mely majdnem kizárólag szántó, magánosok kezében van s a birtokeloszlás is kedvező, a mennyiben az öt holdon aluli birtokok a városi terület 68%-t teszik. A kivándorlás mindazonáltal szedi áldozatait úgy a megyében, mint a városban, a mely körülmény, a hazaküldött nagy összegek daczára, óriási gazdasági veszteség. A szellemi téren is a város központja a megyének, mely iskoláival, hol az idegen ajkúak többségben vannak, nagy szolgálatot tesz a magyarosodásnak. — A *Közlemények és ismertetések* rovatában S o m o g y i M a n ó ismertetést közöl Földes Béla: *A socialismus* című kétkötetes munkájáról, mely a socialismus fejlődésével foglalkozik. Földes a socialismus fogalmáról és lényegéről a következő defíniót állítja fel: A socialismus azon tan, mely a társadalom gazdasági szervezetének egy tökéletesebb, a közösséget a mainál teljesebben kifejező, az egyéni versenyz gazdaságot kizáró alakját fejtegeti. Szerző megkülönbözteti az idealistikus és materialistikus főirányt. A marxismussal gyönyörű tanulmány sorozat foglalkozik, a munka utolsó része pedig ismerteti a socialismusnak a főbb cultur-problemákkal való vonatkozását, nevezetesen a valláshoz, az államhoz, a nemzetiséghez, a militarismushoz, a tudományhoz és gazdasági rendhez való viszonyait. — Neumann Ernő az Institut Solvay kiadásában megjelent Jan St. Lewinski: *Belgium ipari fejlődése* című munkáját ismerteti. Szerző Belgium ipari fejlődésének okait és következményeit keresi. Első sorban lefesti az ország ipari állapotát a XVIII. század végén s annak jellemző tüneteit. A fejlődés oka a mindinkább sűrűsödő népesség volt, nem pedig a gépek feltalálása vagy a piac kiterjedése (Belgium Napoléon alatt Franciaországához tartozott.) A fejlődés következménye a nagyipar kifejlődése. — *Az osztrák szakszervezeti congressus* tárgyalásai élénk világot vetnek e hatalmas szervezet működési eredményeire. Két év alatt 6 $\frac{1}{2}$ millió koronát fordítottak segélyekre, 146.000 munkásnak béremelést, 65.000-nek pedig bérszerződést vívtak ki. A szakszervezet legkényesebb kérdése a német-cseh viszály, melynek kiegyenlítésében a congressus ugyan bizik, de egyszersmind kész is arra, hogy a harcot végig vívja, mert meg van győződve, hogy a proletariatus csak egysegesen tud megküzdeni az osztrák capitalismussal. — *Az Otthonmunka* című közleményben első sorban az e tárgyban tavaly a vilákiállítás alkalmával összehívott congressus tárgyalásai vannak ismertetve. A congressus egy állandó nemzetközi otthonmunka-irodát létesít Brüsszelben. — Máday genfi egyetemi magántanár a társadalomtudományi facultas seminariumában hallgatóival mintaszerű enquete-t ren-

dezett a genfi cantonbeli otthonmunkáról, nevezetesen az ékszerkészítőkről. — György Ernő: *A könyvkövetelések leszámítolása* című könyvében azon leszámítolási módot ismerteti, melyet az áruforgalmi zökkenések elkerülése végett a kereskedő és iparos üzleti könyveiben levő nyílt követeléseknek valamely üzletszerű hitelnyújtó pénzügyintézet által történő leszámítolásra használnak. Szerző részletesen foglalkozik az ausztriai viszonyokkal, valamint felsorolja azokat az érveket, melyeket ezen ágnak Magyarországon való meghonosítása mellett és ellen felhozhatnak. — *Áruforgalmi értékmegállapítás* című közlemény a magyar áruforgalmi statisztikai állandó értékmegállapító bizottsága 1908. évi jelentésének ismertetését tartalmazza. Magyarország külkereskedelmi forgalma ez évben visszaesést mutat részint a világgazdasági depressio, részint az 1907. és 1908. évi kedvezőtlenebb gabonatermések miatt. Két évi megszakítás után kereskedelmi mérlegünk ez évben megint activ lett. Kereskedelmi forgalmunk behatőbb képét nyújtják a húsz szakosztály jelentései. — Tonelli Sándor *Drágasági szaktanácskozások* című közleményében a múlt év decz. havában a székesfőváros és a Gyáriparosok Országos Szövetsége a Magy. Közgazdasági Társasággal közösen tartott szaktanácskozások eredményeiről számol be. A főváros enquete-je nem oly magas színvonalú, mint a Gyosz.-é, mert azzal a célzattal rendeztetett, hogy a főváros közgyűlésének a szerb élőállat-behozatal kérdésében elfoglalt álláspontját igazolja. Mindkét szaktanácskozáson a gyakorlat emberei voltak többségben, ennek megfelelően, a Gyáriparosok enquet-jén Hegedűs Lóránt, Fenyő Miksa és Matlekovits Sándor beszédeit leszámítva, tudományos szempontból a kérdést alig taglalták. Hegedűs és Fenyő a drágaság okainak az aranytermelés emelkedését és a monarchia eddigi vámpolitikáját tartja. Matlekovits ezzel szemben az arany mennyiség gyarapodását, mint drágaságot előidéző okot el nem fogadja, a drágaság legfőbb okát a vámpolitikában látja. Az agráriusok érveiben gazdag felszólalásai számos téves felfogást döntöttek meg; báró Hatvány József pedig a drágaság pszichologiai momentumaira mutatott rá. — Az 1910. év elején megtartott *Népszámlálás az Egyesült-Államokban* című ismertetés szerint az Unió népessége eléri a 91 milliót (ázsiai birtokokkal 101 milliót), a mi 21%-os szaporodásnak felel meg, melynek legerősebb tényezője a bevándorlás. Leginkább szaporodtak a városokkal teli nyugati iparállamok, valamint a még kiaknázatlan agrár államok. — Bergstein Béla *a magyarországi fogyasztási szövetkezetek statisztikáját* ismerteti, melyre vonatkozólag az 1910. évi magyar statisztikai évkönyvben jelentek meg érdekes és becses adatok. Az 1909-ben létezett 1497 ily szövetkezet 87 millió koronán felüli forgalmat mutat ki. A fogyasztási szövetkezeteknek két csoportját kell megkülönböztetnünk: a városi típust, melynek készpénzjövendelmű tagjai a fogyasztás olcsóbbá tétele végett szövetkeznek, s a kiserőgazdasági, naturáljövendelmű kisbirtokosok és mező-

gazdasági munkásokból alakult falusi típust, mely gyakran politikai czéloknek szolgál. A vidéki szövetkezeteknél a dolog természete szerint is az egy tagra eső fogyasztás sokkal kisebb mint a városban, 83°/_ouknak italméresi engedély van, s az alkoholfogyasztás az egész fogyasztás 20°/_o-át teszi. — *Statisztika és drágaság* czímen P. S. felhívja a földművelésügyi miniszterium figyelmét arra a körülményre, hogy a magyarországi szarvasmarhafogyasztás az 1908. évi 1,282.918 darabról hirtelen 1,676.586 darabra emelkedett. Ez a 30°/_o-os emelkedés csak valami tévedés eredménye lehet, mert teljesen kizárt dolog, hogy a hazai szarvasmarhafogyasztás ilyen mértékben szaporodhatott volna. — Ugyancsak P. S. *Polémia a drágaság körül* czímű ismertetésében első sorban Rubinek Gyula a drágulás kérdéséről kiadott munkáját bírálja, melyben szerző azon támadásokkal szemben, melyek az agrarismust, de főkép a nagybirtok ellen irányultak, kiemeli azt, hogy a merkantilismus híveinek örülniök kellene, mert a drágaság a nagybirtok parcellázását vonja maga után; nagyszámú statisztikai adattal igazolja, hogy munkabérek sokkal erősebben emelkednek, mint az élelmiszerárak. Tisza István gróf a drágaságról írt cikkében Komáromi Sándor a merkantilismus szempontjából írt munkáját bírálja; figyelmeztet arra, hogy a statisztikai adatok nagyon rugalmasak, kellő összeállításokkal és combinatiókkal igen eltérő eredményre juthatunk. — Végül még az *Amerikai közgazdasági társaság* mult évben St. Louisben tartott gyűlésének programja van ismertetve. A Közgazdasági Szemle e számához a *Társadalomgazdaságtani Bibliographia* 1910. évi novemberi füzeté volt mellékelve.

A M. Tud. Akadémia jegyzőkönyvei.

HUSZONHATODIK AKADEMIAI ÜLÉS.

Nyolczadik ö s s z e s ü l é s.

1911 október 2-án.

BERZEVICZY ALBERT akadémiai elnök úr elnöklete alatt jelen voltak: Beöthy Zsolt másodelnök. — Badies Ferencz, Concha Győző, Csánki Dezső, Entz Géza, b. Eötvös Loránd, Fejérpataky László, Fröhlich Izidor, Gaal Jenő, Hegedüs István, Klein Gyula, Koch Antal, König Gyula, Kövesligethy Radó, Ortvy Tivadar, Pauer Imre, Pecz Vilmos, Rados Gusztáv, Simonyi Zsigmond, Szily Kálmán, ifj. Szinnyei József, Wlassics Gyula r. tt. — Angyal Dávid, Aldásy Antal, Balogh Jenő, Borovszky Samu, Császár Elemér, Gombocz Zoltán, b. Harkányi Béla, Hornyánszky Gyula, Láng Nándor, Lörenthey Imre, Magyar Gyéza, Marczali Henrik, Melich János, Nagy Gyula, Négyesy László, Ónodi Adolf, Pekár Gyula, Rátz István, Reimer János, Riedl Frigyes, Téglás Gábor, Tolnai Vilmos, Váczy János, Voinovich Géza, Zemplén Győző, l. tt. — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtitkár.

152. VÁCZY JÁNOS l. t. felolvassa **Jelentését Széphalomról**, mely az Akadémiai Értesítőben fog megjelenni. Az összes ülés, Elnök úr javaslatára, Kazinczy Gábor nyug. táblai bíró úrnak a Kazinczy Lajos szobrának a széphalmi parkban elhelyezéséért hivatalos levélben az Akadémia meleg köszönetét fejezi ki.

153. Főtitkár mély megilletődéssel jelenti be **Asbóth János** l. tagnak június 28-án, **Levasseur Emil** külső tagnak július hóban és **Pór Antal** r. tagnak szept. 8-án bekövetkezett elhunytát. A jeles publicista, a világhírű nemzetgazdasági író és a fáradhatatlan, nagyérdemű történetbűvár halálával súlyos veszteséget szenved az Akadémia. — Az összes ülés jegyzőkönyvében is ad kifejezést e jelesek elköltözésén érzett mély megilletődésének és felhívja a II. osztályt, hogy megfelelő emlékbeszédekről gondoskodjék.

154. Főtitkár bemutatja e beérkezett **pályaműveket** (l. fönt 580. l.), melyeknek jelígis levelei az Elnök úr és az Akadémia pecsétjével lepecsételték. — Az osztályok fölkértnak, hogy bírálók kiküldése iránt intézkedni sziveskedjenek.

155. Főtitkár bemutatja a Történelmi Bizottságnak f. évi június 9-én kelt átiratát, melyben arról értesíti az Akadémiát, hogy a Történelmi Társulat a közte és a Bizottság közt a **Történelmi Tári** kiadása ügyében 1899 nov. 30. kötött és legutóbb 1907 októb. 24-én megújított szerződést f. évi december 31-re felmondja. A Bizottság a felmondást tudomásul vette, a Történelmi Tárnak pedig az Ügyrend 49. §-a értelmében leendő jövőendő kiadása felől a jelen év őszén fog határozni. — Tudomásul van.

156. Főtitkár bemutatja **Waldeyer Károly** külső tagnak Berlin 1911 júl. 31. kelt levelét, melyben az Akadémiának, mely őt doktorrá avatásának félszázados jubileumán Ónody Adolf és Pertik Ottó l. tagoktól személyesen átadott fényesen kiállított üdvözlő irattal fölkereste, legmelegebb köszönetét fejezi ki. — Tudomásul van.

157. Főtitkár jelenti, hogy szeptember 1. **körlevélben** felkérte az Akadémia belső tagjait f. évi irodalmi munkásságuk bejelentésére. — Tudomásul van.

158. Főtitkár bemutatja a **Bolyai János** hamvai exhumálásáról és atyja tetemei mellé helyeztetéséről Marosvásárhelyt 1911 június 7. fölvett jegyzőkönyvet és ennek kapcsán a marosvásárhelyi ref. collegium Elöljáróságának kerelmét, hogy az exhumálás költségeinek fedezése után a M. Tud. Akadémiától e kegyeletes czélra kiutalt 600 koronából fönmaradt 84 K 80 fillért a ref. collegium Bolyai-Gausz-alapítványaihoz csatolhassa, melynek kamatait minden évben azon felsőbb osztályos tanuló kapja, a ki a mennyiségben legkiválóbb. — Az összes ülés a marosvásárhelyi ref. collegium Elöljáróságának e kegyeletes ügy körül kifejtett önzetlen buzgóságáért legmelegebb köszönetét fejezi ki és készséggel elfogadja azt a javaslatot, hogy a fönmaradt összeg a collegium Bolyai-Gausz-alapítványához csatoltassék.

159. Főtitkár bemutatja a következő **alírási fölhívásokat**: a) a Kriza-szoborra, b) Pasteur szülőházának megvételére, c) a zombori Erzsébet királyné-szoborra, d) Kisenyed község templomára. — Köröztetni fognak.

160. Főtitkár bemutatja a m. kir. földmívelési miniszter úrnak 1911 szeptember 28. kelt átiratát, melyben értesíti az Akadémiát, hogy ő felsége 1911 aug. 12. kelt legfelső elhatározásával dr. Konkoly Thege Miklós miniszteri tanácsosnak az országos m. kir. **meteorologiai és földmágnességi intézet** igazgatójának saját kérelmére állandó nyugalomba helyezését megengedte; egyúttal fölhívja az

Akadémiát, hogy a nevezett intézet szervezeti szabályzatának 12. §-a értelmében a megüresült igazgatói állásnak betöltésére vonatkozólag sürgősen javaslatot tenni sziveskedjék. — Kiadatott az illetékes III. osztálynak mielőbbi elintézés végett.

161. Az amerikai nemzetközi tudományos congressus alkal- mából a Sociedad Científica Argentina (Buenos Ayres, 1911 május 10) jubileumi emlékérmeket küldött az Akadémiának. — Köszönettel fogadtatik és megőrzés végett a könyvtárnak átadatik.

162. Főtitkár előterjeszti Dalotti Ödön pozsonyi főreáliskolai tanár úrnak f. évi július 14. kelt levelét, melyben arról értesít, hogy Hetényi János 1853 júl. 26-án elhunyt akad. tagnak a komárom- megyei Ekel község temetőjében lévő sírja igen elhanyagolt állapot- ban van. — Az összes ülés köszönettel veszi a tanár úr értesítését és fölkéri őt, hogy az Akadémiát a sír körül szükséges teendőkről tájékoztatni sziveskedjék.

163. Meghívók érkeztek: 1. az E. M. K. E. negyedszázados emlékünnepe, Kolozsvár szept. 8. (melyen BERZEVICZY ALBERT akad. Elnök úr képviselte az Akadémiát); — 2. a Kriza János-ünnepélyre, Nagyajta aug. 6. (üdvözlő távirat ment); — 3. a budapesti tudomány- egyetem tanév-megnyitó ünnepére szept. 17. (főtitkár és főkönyv- tárnok); — 4. a budapesti műegyetem tanév-megnyitó közgyűlésére szept. 24. (főtitkár); — 5. a múzeumok és könyvtárak országos tanácsá- nak ülésére, Nagyvárad október 7 és 8. (FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ ÉS RADOS GUSZTÁV r. tt.); — 6. az erdélyi múzeumegylet vándorgyűlésére, Vajda-Hunyad október 7—9. (CSÁNKI DEZSŐ r. t.); — 7. az Ungvár- megyei Közművelődési Egyesület Petőfi-emléktábla leleplezésére, Ungvár október 15. (FERENCZI ZOLTÁN lt.); — 8. az Országos jogász- gyűlés október 15. az Akadémia dísztermében megnyitó ülésére (Elnök úr); — 9. a XVII. nemzetközi orvosi congressus. London 1913 aug. 6—12 (a III. osztály fölhívatik, hogy a magyar bizottságba két tag kiküldését javasolja); — 10. az orientalisták congressusára, Athén, 1912 ápr. 7—15. (Kiadatik az I. osztálynak.) — Tudomásul van.

164. Az Akadémia könyv- és levéltára a szünetek alatt a következő adományokat vette: 1. Heinrich Gusztáv r. tagtól: Pyramus és Thisbe. — Deutsche Verslehre, 3. Aufl. 1911. — Marc Rosenberg, Studien über Goldschmiedkunst in der Sammlung Figdor. — 2. Szádéczky Lajos r. tagtól: Rectori beszédek. — 3. Thallóczy Lajos rendes tagtól: Alcune lettere de Re Alfonso d'Aragona. — 4. Márki Sándor l. tagtól: a) Thaly Kálmán emlékezete. b) Rákóczi adriai tervei. — 5. A m. kir. Földtani intézettől: A magyarországi ivóvizek chemiai elemzése. — 6. Az E. M. K. E.-től: Jelentés 25 éves életéről. — 7. A budapesti növényképzésértől: Katholikus vilá- gnezet. — 8. A miskolczi ref. főgymnasium igazgatóságától: Partici- onalis vizsgálatok alkalmazása az invariáns elméletben. — 9. A besze- tercei ev. főgimnasiumtól: Programm 1910/11. — 10. A Galilei- Körtől: Jelentés 1910—11. évi működéséről. — 11. Beke Ödöntől: Cseremiszy Nyelvtan. — 12. Barcza Jenőtől: A magyar bankkérdés és vámpolitika irodalma. — 13. Betegh Lajostól: a) Útmutatás a halakban élősködő és betegséget okozó parányi szervezetek tanul- mányozásához, b) Adatok a ragadós száj- és körömfájás oktatásához. — 14. Puky Andortól: Felső-Vadász. — 15. Aszlányi Dezsőtől: Einheit und einheitliche Weltanschauung — 16. Pap Károlytól: Irodalom- történeti vonatkozások Kőlcsey leveleiben. — 17. Gabányi Jánostól: A hármas szövetség államainak történeti fejlődése. — 18. Kornai Istvántól: Nemzeti küzdelem. — 19. Baloghy Dezsőtől: Legújabb költemények. — 20. A Bombay Government Observatory-tól: Colaba

Magnetic Data, 1846 to 1905 Part I—II. — 21. Smithsonian Institutiontól: *a*) Harriman Alaska Expedition vol. 1. 2. 3. 4. 5. 8₁. 9. 10. 11. 12. 13. — *b*) Harriman Alaska Séries. Vol. I. V. VIII—XIII. — 22. Biblioteca Nazionale di San Marco-tól: Catalogo dei Codici Marciani Italiani vol. 2. — 23. Sir George Howard Darwin-tól: Scientific papers. — 24. D. C. Phillott-tól: *a*) Official text-book for the examination of military officers and others. — *b*) The vazir of Lancuran. — *c*) Urdü Roz-Marra. — 25. Dr. Zaharia S.-tól: *a*) Der rumünische Weizen, — *b*) Le blé rosmain. — 26. A bécsi „Concordia“ Journalisten- und Schriftstellerverein-től: 1859—1909. Eine Festschrift. — 27. Dr. George Grant Maccurdy-tól: A Study of Chiriquian Antiquities. — 28. Ochitowitsch Sándortól: Beweis des grossen Fermatschen Satzes (orosz és német példány). — 29. Klippel Ernőtől: Études sur le folklore bédouin de l'Égypte. — 30. Halster G. B.-tól: The Bolyai Prize. — 31. Teubner B. G.-tól: Die Hundertjahrfeier der Firma. — Köszönettel vétetnek.

165. A M. Tud. Akadémia könyvkiadásában 1911 július, augusztus és szeptember havában megjelentek: Akadémiai Értesítő 260/261. sz. (1911 aug. és szept.). — Athenaeum XX. évf. 3. sz. — Nyelvtudom. Közlemények. XL. köt. 4. füz. — Irodalomtört. Közlemények. XXI. köt. 2. füz. — Mathemat. és természettudományi Értesítő. XXIX. köt. 3. — Hadtörténelmi Közlemények. XII. köt. 2. füz. — Rapport sur les travaux de l'Acad. Hongrois des Sciences en 1910. — Beke Ödön. Cseremiszy Nyelvtan. (Finn-ugor füzetek 16. sz.) — Pauler Ákos. A logikai alapelvek elméletéhez. (Philos. és társadalmi Értekez. I. köt. 1. sz.) — Simonyi Zsigmond. Emlékbeszéd Misteli Ferencz kultagról. (Emlékbeszédék XV. kötet 7. sz.) — D. Szabó Zoltán. A Knautia génusz monographiája. (Math. és termtud. Közlem. XXXI. köt. 1. sz.) — Tudomásul van.

166. Elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére CONCHA GYÖZÖ és KOCH ANTAL r. tagokat kéri föl.

Megjelenik
minden hó 15-én
három-négy ívnyi
tartalommal.

AKADÉMIAI
ÉRTESITŐ

Szerkesztő-
s kiadóhivatal a
Magyar Tudom.
Akadémiában.

SZERKESZTI

HEINRICH GUSZTÁV.

XXII. KÖTET.

1911. November 15.

11. FÜZET.

Liszt Ferencz.

(Gróf Zichy Géza t. t. előadása 1911 október 23.)

Liszt Ferencz az 1811-iki üstökös fényes jegyében született. Az üstökös néhány hónap mulva eltűnt az emberek szemei elől, Liszt Ferencz neve pedig ma is fényvel tölti be a művészet égboltját és ragyogással a földet, melyen született, Magyarországot. Liszt csodagyermek, csodálatos férfi és csodálatra méltó aggastyán volt. Szellemileg sohasem gyöngülve, a hanyatlás minden jele nélkül élt, s fejezte be dicsteljes életét. Ha azt kérdeznék tőlem, mi volt Liszt Ferencz legnagyobb tulajdonsága? nem azt felelném, hogy páratlan virtuozitása, új ösvényt. vágó zeneszerzői tehetsége, tudása, szorgalma, karnagi és oktató genialitása, de azt mondanám lelki fensége. Ez a lelki fenség mindent megnemesített, a mi csak büvkörébe került; megnemesíté az embert, megnemesíté magát a művészetet. Lelki fensége ott ragyogott az arcán, ha a merev, hideg zongorabillentyűket érinté, ha a karnagi pálczát magasra emelve magával ragadta a mindennapi munkában elkínzott zenészeket, ott ragyogott, ha tanítványainak szerény szerzeményeit eljátszotta és művészetével megszentelte! Liszt sohasem volt kicsinyes és köznapi; fenséges volt művészetében, szeretetében, haragjában és mindenekfelett elnézésében. Apostoli jóság és szelídség volt lelkének fő erénye.

Hohenlohe hercegnő, született herceg Wittgenstein Mária, a ki mint gyermek és serdülő leány Liszt körében élt, néhány nap előtt ezt írta nekem: „Liszt egyszerű, őszinte szerénysége némileg elhomályosította személyének fényét. Sokan csak most tudják mily páratlanul jóságos, nagy lélek volt Liszt Ferencz“. És e szerény, alázatos ember a világ legnagyobb zongoraművésze, iskolát alapító lángész volt. Régibb időkben a zongora rövid lélekzetű, csakis a hangok gyors egymásutánja által ható hangszer volt, a kötött sokszólamú játék, az ének és zenekar hangszereinek utánzása, egyszóval az orchestrális zongorajáték Liszt Ferencz alkotása. A nagy mester sohasem kívánta ujjai-

nak tüneményes készültségét fitogtatni, a zongorázás technikája előtte sohsem volt cél, csak eszköz. Lelkét szólaltatta meg hangszerén, s e nagy lélek minden költőisége, meghatottsága, lelkesedése, illettsége és mindent legyőző ereje nyilatkozott meg játékában. Ennek a játéknak csodás varázsereje betöltte az egész világot, kimagasló egyéni jellegével hódította meg a lelkeket, szív a szívből, lélek a lélekből szólt varázsjátékában az emberiséghez, s elboruló szomorúságában, hatalmas ritmikájában, hangulatának esapongó változásaiban és egetverő erejében dicső származásának jegyét viselte, azt, hogy magyar volt!

Hangversenykörutai világesemények voltak, császári és királyi kezek tapsai kísérték, hírneves művészek hódoltak előtte, szép asszonyok és szép leányok vonták diadalszekerét. Liszt Ferenczet e páratlan siker, ez örjögésig fokozódó lelkesedés nem tette elbizakodottá, ember és férfi maradt testestől, lelkestől, össze nem roskadva, el nem törpülve a virágok és babérokoszorúk súlya alatt. Midőn az orosz czár egy udvari hangverseny alkalmával beszélni kezdett, Liszt abbahagyta játékát, fölkelte és mélyen meghajolt a czár előtt. „Miért nem folytatja játékát?“ kérdezte az uralkodó. „Felség“, felelte a mester, „ha császárok beszélnek, minden jónevelésű ember köteles elhallgatni!“

Az ötvenes évek elején a bécsi Burgban játszott, gróf Sedlnitzky, az akkori rendőrfőnök előzetesen valamennyi nagykövet jelentését bekérte Liszt felől, különösen kiemelve, miszerint tudni óhajtja, hogy a kérdéses művész nem veszélyes ember-e? Liszt a Burg hangversenyén hallatlan vakmerőséggel a Rákóczi-indulót játszotta; Sedlnitzky elhalványodott, az udvaroncokat ájulás kerülgette. A fáma azt beszéli, hogy a fiatal császár Liszthez lépve tapsolt és felszólította, hogy ismételje meg a szép indulót, „hisz oly ritkán van alkalma hallhatni“.

Liszt a magyar zenét csodás tökélyvel és magyarsággal játszotta, mire csakis magyar ember képes. Beethoven Szent István nyitányában, Haydn több zeneművében, Brahms népdal-átíratában, Volkmann Visegrád-ciklusában magyar zenét akartak írni, de egyiknek sem sikerült. Liszt Ferencz magyar lelke megtalálta a helyes utat, s az ő universalis zenetudása sohasem remélt tökélyre emelte a magyar dalt. A magyar népdal, mint minden népdal, rövid lélekzetű: rendszeren négy ütem első tétel, négy ütem befejező tétel, összesen nyolcz ütemből áll, sőt néha rövidebb. Harmoniája egyszerű, főereje és szépsége rithmikájában fekszik. Liszt halhatatlan rapsodiáiban a népdalt a szimfonia magaslatára emelte; kibővítette és a nyolcz ütemből hosszú tételek lettek. Az egyszerű harmoniákat részben megtartja, különösen a motívum első megjelenésénél, de csakhamar megváltoztatja, művészi har-

moniakba öltözteti s csodák-csodája! mi sohasem érezzük erőszakosnak, idegennek e fényes átalakítást és mosolyogva üdvözöljük a magyar parasztleányt egy királykisasszony aranyszövetű, csillogó köntösében és bibor palástjában.

Liszt Ferencz felismerte a magyar népdal azon sajátágát, hogy a magyar dal jellege néha homlokegyenest ellenkezik a szöveggel. Köznapi szöveggel énekelnek fenséges hymnust, magasztos dallamot; tréfás, mókázó versikékre tragikai erővel bíró motívumokat. Szent Erzsébet című oratoriumában minden embert megrendít a magyar királyleány fenséges erővel és királyi magasztossággal bíró motivuma, pedig a régi népdal szövege így hangzik: „Nem ettem én ma egyebet, fekete retket, kényeret“.

Liszt Ferencz a cigányok sajátos előadási modorából is nem egy vonást használt föl, a czimbalom és klarinet örületes czikornyáiból ellenpontozatos középszólamokat alkotott, a sántító cigány basszusokat rendszerbe kényszeríté, a hegedűk szabad „ad libitum“ játékát lekottázta, s íme előttünk áll a magyar dal megnesemesítve, tökéletesítve, művészi formába öntve. Liszt nem elégedett meg a rapsodiák kisebb formáival, a magyar zene dicsőségére megírta „Hungária“ című nagy simfoniáját, megalapítva a nemzeti műzene példaképét.

Liszt lelkében, szívében hazafias érzés uralkodott, velünk érzett, midőn megható gyászdalát elsírta, föléje írva a nekünk oly nagyjelentőségű dátumot: 1849 október 6-át, s velünk örült, midőn a koronázási misében, a magyar zene e legmonumentálisabb művében, vallásos és hazafias érzésének ragyogó kifejezését adta.

Lisztnek mint zeneszerzőnek sokat kellett küzdenie az elismerés palmaágáért az ország határain belül és kívül. Ha a világ a művésznek két koszorút kénytelen nyujtani, mint zeneszerzőnek és virtuóznak, ezek egyike mindig töviskoszorú. Lisztet mint zeneszerzőt nem akarták elismerni, Berlioz és Wagner utánzójának mondták, teremtő erejét tagadták, még jóhíszeműségét is kétségbe vonták. Liszt zeneműveinek előkelő kifejezési módját, formáinak új és szabad voltát tudákos professorok tajtékzó dühvel átkozták el. A tanítvány kötelessége ugyan a doctrinär formák megtanulása, de az igazi mester aztán széttöri azokat. Liszt zenéje széles mederben halad, hosszú vonalakban fejlődik, motívumai előkelők és eredetiek; szereti zenefrázisait megszakítani, elkerülve a conventionális modort és szokásos befejezést. Zenéje telítve van költőiséggel, rithmikus erővel, s a hallgatót az ejti ámulatba, hogy sohasem azt hallja, a mit várt, vagy a zenemű structurája szerint várható volt de mindig újat, meglepőt, izgatót.

Liszt Ferencz egyéniségének királyi pecsétjét minden

művére reányomta. Ezerkétszáz műve jelent meg nyomtatásban; egész könyvtár! Nem élt még művész, ki a zeneirodalom minden ágát úgy felölelte volna mint ő. Írt oratoriumokat, miséket, simfoniákat, mindenfajú zenekari műveket, karokat, átiratokat, orgonadarabokat és zongoradarabokból egész irodalmat. A legnagyobb formákat — az oratoriumok és simfoniák hangtömegét elhagyva leszállt a dalformához és megírta az örökbecsű Liszt-dalokat, melyek annyira elütök más dalformáktól, hogy csak kevés énekes és énekesnő képes sikeresen megbirkózni ez új előadási módot követelő kis mesterművekkel. Németországban büszkén nevezi magát egynemely dalművész Liszt-dalénekesnek, bár gyakran a kritika és közönség nem találja énekét elég stylszerűnek. Liszt a katolikus egyházi zenét is új irányba terelte a régi Gregorianum intonációinak megbámulandó felhasználásával. Midőn lelkének hajlamát követve az egyházi zene felé fordult, azt siralmas állapotban találta: a kórusokról operaáriák hangzottak, a régi nagy mesterek egyházi művei háttérbe szorítva kényszerültek a profán, világi zenének helyet adni; különösen Olaszországban jelentkezett e decadentia, nőttön növe és terjedve mint a ragály. Liszt megbotránkozott ez állapoton, s hűséges barátjánője, Wittgenstein hercegnő által sarkalva az egyházi zene reformálását tűzte ki életcéljául, ez időben születtek meg nagy egyházi zeneművei, melyeknek koronája a „Krisztus oratorium“ gigantikus méreteivel, megható bensőségével, harmoniai szépségével túlszárnyalja az akkori korszak minden egyházi zeneműveit. Több ízben azon meggyőződésnek adtam kifejezést, hogy Beethoven „Missa solemnis“-a óta nagyobb művet nem írtak a „Krisztus“-nál és az „Esztergomi misé“-nél. Liszt azonban a katolikus egyházi zene reformálását be nem fejezhette. Rómából kellett volna kiindulni e nagy mozgalomnak, de az ottani döntő körök elfogultsága, zenészeinek kicsinyessége gátot emelt a nagy ember világgraszoló törekvéseinek. Mindamelllett a zenei újítások legtermékenyebb talaján, Németországban, Witt würzburgi pap és tanár a Gregoriánus szellemnek megfelelő énekiskolát nyitott, mely Liszt eszméivel és szándékaival megegyezett, s így a nagy mester kezdeményezése nem veszett kárba.

Egyébiránt Liszt szellemi ereje egy cél szolgálatában ki nem merülhetett. Már 46 éves korában lemondott a virtuóz fényes pályájáról, mely neki annyi babért, és az egész művelt világnak annyi gyönyörűséget szerzett. Miután a zongorázás technikáját a legmagasabb tökélyre emelte, az új zongoraliteratúrát százakra menő szerzeményekkel és átiratokkal gazdagította, s örömmel tapasztalta, hogy tanítványai az általa vágott ösvényen haladva, megerősödve az egész világon terjesztik

szellemének és munkásságának virágait, gyümölcseit, miért is játszott volna tovább?

Ez a nagy ember türelmes, fáradhatatlan tanár és zene-pedagógus volt. kincseket érő idejét és tudását önfeláldozással pazarolta tanítványaira. Egy szent türelmét meghaladó szelidséggel vesződött közepes tehetségekkel is. Sas tekintetével lelkesen buzdított, s ha kezével vállunkat érinté s így kiáltott: „Bravó, jól van, csak így tovább!” lelkesedésünk nem ismert határt. Jókedvű, tréfára hajló, szellemes modorával kormányzott minket, őt bálványozó tanítványait; egy mozdulattal képes volt megértetni velünk a darab egész jellegét, s ha pár ütemet játszott, érthetően, világosan állott előttünk akarata, szándéka. Ilyen volt ő mint karnagy is; lebilincselte, lelkesítette, hipnotizálta a zenekart, a vezénylés új iskoláját alapította meg, nem karjai hadonázásával, de lelke erejével, s mondhatnám: ujjainak beszédességével vezényelt. A karnagyi pálczát gyakran letette, s mutatóujjának egy mozdulatával parancsolt zenekarának. A weimari orchestert európai hírnévre emelte azáltal, hogy oly feladatok elébe állította, melyek kezdetben megoldhatatlannak látszottak.

Berlioz és mindenekelőtt Wagner műveinek ő volt Németországban első terjesztője. Önzetlenül, lelkesedéssel ismerte el a bayreuthi mester nagyságát és saját érdeke feláldozásával annak szolgálatába állott. Liszt többet küzdött Wagner ügyéért mint saját magáért. Wagner összes barátai és rajongó tisztelői nem tettek érdekében annyit, mint Liszt egymagában. Liszt, a karnagy volt az, ki vakmerő bátorsággal a sajtóval, közvéleménnyel, saját zenekarával küzdve, a közönség püsszegése közt vezényelt Wagner-partitúrákat. Ő, ki életében csak tapsot hallott, barátjáért, meggyőződéseért, s a szent művészetért mosolyogva tűrte a gáncsot és az üldöztetés minden nemét. Wagner talán meg se érte volna az elismerést, művei dicsőségét Liszt nélkül, talán csak elhantolt sír, a fölött virult volna a késő babér, mint Tannhäuser vándorbotja kihajt Wagner halhatatlan operájában.

Nem mulaszthatom el felemlíteni Liszt írói működését; hat vaskos kötetben jelentek meg mostanáig zenekritikai, esztétikai tanulmányai, útleírásai, életrajza. Genialis, komoly művek, telve rajongással, tudással és bölcseséggel. Egy kis könyvnél tovább kell időznöm, „A cigányok és zenéjük Magyarországon“ című könyvet értem; három nyelven olvastam, de megvallom, nem bírtam azt a felháborodást megérteni, melyet annak idején előidézett. E könyv nem hazafiatlan, nem rosszakaratú, de hibás alapra van fölépítve és állításaiban ingadozó. Midőn a cigányzene eredetiségéről és teremtő erejéről szól, ezt mondja (Liszt

művének első magyar fordításából): „A magyarok oly élénken részt vettek ezen művészet felnevelésében, hogy már nem lehet megkülönböztetni mi származhatott tőlük“. Más helyen a következőket mondja: „Nem titkoljuk el magunk előtt, hogy azon föltevés, mely a magyar tánczoknak tisztán cigány eredetet tulajdonítana, még sokkal merészebb lenne annál, mely a cigányokat táncáriáik szerzőjéül tekintené“. Arra a kérdésre, hogy ki teremtette a melodiát, a dalt? így felel: „Ha másrészt köztünk érzelem és szervezet tekintetében semmi hasonlatosság nem lett volna, a művészet, melyet a *kettő közül egyik* teremtett, nem talált volna a másiknál rokonszenvre. Nehéz lenne e kérdéstről alapos és nyomós értekezést írni, mert az csupán következtetéseken alapulhatna, minthogy a gyűjtött anyagok és tények fölötte határozatlan és kétséges természetűek“. Ábrányi Kornél helyesen mondja: „Liszt tévedése egy egész kornak tévedése volt. Liszt gyermekkorában a cigányzenében volt megtestesítve a magyar zene, s a magyar zenét senki sem tartotta másnak mint cigányzenének.“

Liszt halhatatlan rapsodiáit nem nevezte cigány rapsodiáknak, de magyarnak, mert ő is testestől, lelkestől magyar volt, magasan szárnyaló turulmadár, mely túlcsap a hazai határokon, de mindig visszarepül a szeretett hazai földre!

Liszt nem ismerte a régi magyar egyházi énekeket, zsoltárokat, melyek bizonyára nem a cigány hegedűjén születtek. Nem tudta, hogy királyaink udvaránál énekkarok is voltak, melyeknek tagjai nem voltak cigányok. Nem ismerte a régi magyar kántorok Mária-énekeit. Cigány sok ezer van, de népdalszerző tulajdonképen csak egy: a nép lelke. Voltak és vannak cigány dalszerzők Biharitól Dankó Pistáig, magyar dalszerzők: Csermáktól Szentirmay-ig s a jelenkor számos magyar népdalszerzőéig, de mindnyájuk éltető forrása a magyar nép dalos tehetsége és teremtő ereje, ez arany kincsből kovácsolta a cigány ama gazdagon diszített serleget, mely az egész világnak büvitallal szolgál. A magyar cigánynak nagy érdemei vannak a magyar dal harmonizálása, zenekarra való alkalmazása és terjesztése körül, de a magyar dalt nem ő teremtette, ez ott született a pásztor furulyáján, az arató leány piros ajkán, a kurucz őrtüze mellett. Hogy a cigánynál a teremtő erő kivétel, s nagyrészt utánzó, reproductiv tehetségek, leginkább bizonyítja assimiláló képességük, mely nemcsak az általuk lakott országok dalkincseit, de még hangszereit is átveszi: Spanyolországban gitáron spanyol dalt játszik, Oroszországban balalajkán oroszokat, a Balkánon guzslán és tamburán szerb és román dalokat, ha Olaszországba vetődik mandolint penget, nálunk pedig hegedűn játszik, átvéve a clarinetot és legújabb időben a tárogatót is.

Mit tudunk a magyar ős zenéről? ki ismeri a táltosok énekeit? a magyar igriczek dalát? hadikürtjeink harsogását? Ki ismeri a magyar középkor zenei életét? Senki; vérbe fultak a dalos ajkak, elpusztította a tatár és török a becses hagyományokat.

Liszt tévedése nem volt hazafiatlan és rosszakarató. Egyáltalában kérdéses, hogy nem Wittgenstein hercegné befolyása alatt íródtak ama lapok? Breitkopf és Härtel világhírű kiadó-czég Lisztnek egy levelét bocsátotta rendelkezésemre, mely így szól: „A Czigányok új kiadása ügyében sziveskedjék Wittgenstein Carolina hercegnéhez fordulni, kinek kiváló tanácsait mindenben követem, s azért kérem Uraságodat a hercegné minden utasításait, javításait, pótlásait elfogadni és pontosan bejegyezni.“

Wagner Cosima, Liszt Ferencz leánya bizonyágtétele még ennél is fontosabb, ő ugyanis ezt írja: „Nyíltan kimondjuk, hogy Liszt minden fontos és jelentéktelen ügyekben barátnője, Sayn-Wittgenstein Carolina hercegnő akaratának vetette alá magát. Nem egy szellemi munkában döntő befolyást engedett neki, így a czigányokról írt könyve is valóságos átalakítást szenvedett.“

Ha végig olvasom hozzám írt számos levelét, meghatva gondolok arra az apostoli emberre, kit éig emeltek, porba sujtottak, judásosókokkal illettek, megtapsoltak, kigúnyoltak, istenítettek és elárultak felváltva, ő pedig szelíden mosolyogva ment a maga útján, födetlen fejjel, alázatosan. Egy levelében írja nekem Rómából: „Az én hazafiságom nem kölcsönzött, nem kérkedő, de arra utal, hogy szem előtt tartsam azt a tisztas feladatot, mely reám hárul. Leghőbb óhajtásom, hogy Budapesten a zenei élet hibátlan és tiszta legyen. Egy bizonyos kétes külföldi tanultság nem használna nekünk, ellenkezőleg, elvesztenők a mi igazán nemes eredetiségünket. Legyünk tehát egyszerűek, nagyon tisztességesek, megingathatlanul lovagiasak magyar szokás szerint. Maradjunk hűségesen helyünkön, szolgálva a magyar művészetet és hazánkat!“

Vajha minden magyar művész szívébe lennének vésve e gyönyörű szavak s minden magyar művész oly igazi hazafi lenne mint Liszt Ferencz volt!

Gyöngyösi István ismeretlen költeményei.

(Kivonat *Badics Ferencz* r. t. 1911 okt. 2-án tartott székfoglalójából.)

Az értekező hármas czélt tűzött maga elé: a) hogy tisztázza a kétségtelenül Gyöngyösitől eredő munkák keletkezésének vitás kérdéseit, megállapítsa a költő működésének kereteit; b) hogy egy XVII. századi codexben foglalt két kisebb és egy nagyobb költői munkáról kimutassa, hogy azok Gyöngyösi alkotásai; c) hogy a XVIII. századi hagyomány által Gyöngyösinek tulajdonított költemények közül kiválaszsa és megállapítsa a tőle eredőt.

I. Gyöngyösi első munkája, a *Murányi Vénus*, 1664-ben jelent meg, 1690-ig aztán semmit sem adott ki, 1690—1700-ig pedig gyors egymásutánban jelenik meg négy munkája s még sajtó alá készítve is marad néhány. Első tekintetre úgy látszik, mintha 1664—1690-ig nem is foglalkozott volna költészettel, mert ideje sem igen volt hozzá: 1663—1671-ig Wesselényi nádor és özvegye szolgálatában, 1672—1680-ig az Andrassy-család, Koháry István, Zrinyi Ilona s mások ügyeinek intézése közben mint ügyvéd, 1680—1693-ig vármegyéje szolgálatában mint tábori biztos, majd mint alispán és két ízben mint országgyűlési követ, tehát három évtizeden át úgyszólván szakadatlanul a más dolgaival volt elfoglalva. De közben volt kisebb-nagyobb pihenője is: mikor a nádort a stubnyai fürdőbe kísérte, mikor másfélévig balogvári kapitány volt, mikor az özvegy Wesselényinét üldöztetése idején Pozsonyba és Bécsbe kísérte, s mikor hazatérve 1672—1678-ig ügyvédkedett, sőt a hosszú soproni országgyűlés ideje alatt is. Az értekező a költőnek magánviszonyaiból, leveleiből, munkái előljáró beszédeiből, szövegbeli czélzásaiból és költői nyelve fejlődéséből kimutatja, hogy azok alatt a nyugalmasabb hónapok és évek alatt készültek nemcsak kiadott munkái, hanem a kiadatlanok nagyobb része is, s 1693—1700-ig, midőn sok kérésre sikerült letennie alispáni hivatalát, csak összegyűjtötte s átsimította régiebb munkáit, újat már törődött öregsége miatt sem igen írhatott. Az értekező fejtegetései szerint tehát Gyöngyösi hét kétségtelen munkája következő sorrendben készült: 1. *Murányi Vénus* legkésőbb 1660—1663 közt, megjelent 1664-ben; 2. *Kemény János emlékezete* 1672—1678 közt, meg-

jelent 1693-ban; 3. *Palinodia* 1681-ben, megjelent 1695-ben; 4. *Thököly és Zrinyi Ilona házassága* 1683 tavaszán, első teljes kiadása megjelent 1884-ben; 5. *Rózsakoszorú* 1688—1689-ben, megjelent 1690-ben; 6. *Csalárd Cupido* egyes részeiben 1669—1673 táján, végleges alakjában 1694—1695-ben, első kiadása megjelent 1734-ben; 7. *Chariklia* 1698—1699-ben, megjelent 1700-ban. Második alispánsága idején 1700-tól 1704-ben bekövetkezett haláláig költői munkát már nem írt s oly nehezeére esett az írás, hogy leveleit is tollba-mondta s csak a nevét írta alá sajátkezűleg.

II. A *Murányi Vénus* azonban, ha Gyöngyösi későbbi alkotásaihoz képest még nem elég tökéletes is, mind verselő ügyesség, mind kifejező erő és nyelvi szépségek tekintetében nagyon felülmúl minden egykorú költői művet. Ezt tehát sokszoros gyakorlásnak kellett megelőznie s viszont több kisebb-nagyobb alkotásnak követnie, míg Gyöngyösi a *Kemény János emlékezte* tökéletesebb szépségeihez emelkedett.

Fordítások, átdolgozások s kisebb-nagyobb eredeti munkák voltak azok, melyek ha az ismert főbb alkotások mellett jelentéktelenebbek is, a költő haladásának, fejlődésének lépcsőfokaiul tekinthetők. Ezek kiadására a költő életében nem került sor; mert ha ő talán gondolt is egyikre-másikra, azt sem tudta, kinél s hol keresse kéziratait, melyeket — Koháryhoz intézett 1674-iki leveléből s a *Kemény János* ajánló-leveléből kitünőleg — szanaszét kértek s vittek tőle; hajlott kora gyengeségei mellett pedig módja s alkalma sem igen lehetett valamennyinek visszahozására.

A *Rózsakoszorú* első részében maga Gyöngyösi rámutat arra, hogy ifjúkorában mennyi „gondokat felejtető s elméket gyönyörködtető mulatságot“ talált a régi világ istenei s hősei kalandos regéinek olvasásában és utánzásában; kiadott munkái pedig lépten-nyomon tanuskodnak arról, hogy különösen Ovidius költeményeit kedvelte. A Nemzeti Múzeumban őrzött ovidiusi heroidák s a *Charikliába* szőtt „Metamorphosis“-fordítások lehettek első, stylusgyakorló kísérletei a költészetben; de bizonyára voltak a *Murányi Vénus* előtt készült eredeti költeményei is, ilyeneket azonban eddig nem ismert irodalmunk. S éppen ez teszi különösebben is érdekessé azt a két kisebb költeményt, melyeket egy XVII. századi codexből ismertet az értekező.

Ez az ivrétű s egykorú bőrkötésbe foglalt kézirat-kötet a XVII. század második feléből s a XVIII. század első tizedéből tartalmaz különböző följegyzéseket és költeményeket a következő cím alatt: *Gosztonyi István Élet Leírásának | Gyermekének, és egyéb Tadamányos | ki fejtegetéseknek, és Gyöngyösi Versei | nek Jegyzékai*. A könyv első tulajdonosa- s részben

írójáról, *Gosztonyi Istvánról* firól-fira szállva közel két századig a Gosztonyi-család kegyelettel őrzött tulajdona volt, azért méltán nevezhetjük ezentúl *Gosztonyi-codex*nek. A Gosztonyiaktól rokonság révén került Madách Károlyhoz, a költő testvér-öcséséhez, s 1885-ben tőle kapta Nagy Iván, a jeles történétíró, kinek hagyatékából a Nógrádmegyei Múzeum birtokába került s jelenleg a balassagyarmati főgymnasium őrizete alatt van. A könyv eredetileg verses-könyvnek volt szánva s csak az üresen maradt lapokra kerültek — különböző helyen — Gosztonyi Istvánnak családi följegyzései és tiz lapra terjedő verses *Önéletírása*. Nagy Iván pontos tárgymutatót csatolt a könyvhöz, s abban azt a véleményét fejezi ki, hogy az *Önéletírást* kivéve *valamennyi költemény Gyöngyösi műve*, sőt kettőnek: a *Philostenesről* szóló színjátéknak és *Kemény János emlékezetének* írása is Gyöngyösi-től ered. Mivel Nagy Iván ezt a véleményét egy később írt nagybecsű értekezésében (*Gy. I. életrajzi adatainak s származásának megállapítása* 1897.) is fenntartotta, az értekező mindkét kérdéssel részletesebben foglalkozik. Gosztonyi életrajzából s az írás karakteréből megállapítja a könyvbe jegyzett költemények és egyéb följegyzések leírásának idejét, kimutatja, hogy Gosztonyinak, ki 1675-től kezdve mint kamarai tisztviselő s utóbb harminczados tiszt (valószínűleg 1708-ban bekövetkezett) haláláig Pozsonyban lakott, többször volt alkalma Gyöngyösivel megismerkedni, s mivel a költészetet ifjúságától fogva mindig nagyon kedvelte és úgyahogy maga is művelte, bizonyára kereste is a már hírneves költő ismeretségét. Valószínű tehát, hogy tőle magától kapta addig kiadatlan költeményeit, melyek közül két kisebbet ifjabb korában maga Gosztonyi másolt le, a főntebbi két nagyobb költeményt pedig *mással* iratta le. Az értekező ugyanis összehasonlítván ez írásokat Gyöngyösi sajátkezűleg írt leveleivel, kimutatja, hogy *egyik sem Gyöngyösi kezeírása*, annál kevésbbé, mert mindkét munkában olyan leírási hibák vannak, melyeket szerző a maga munkájában nem követhet el, hanem csak másoló.

A kézirati kötetben foglalt költemények közt sorrendben legelső s régies helyesírásánál fogva is legrégibb keletű: *Mars és Bacchus egymással való viaskodásáról* czímet visel. Az értekező a *Rózsakoszorú* bevezető részének czélfásaiból megállapítja, hogy Gyöngyösinek volt egy Bacchusról szóló s „üdövesztegető multságul“ készült, bolondosan víg éneke. S a *Mars és Bacchus viaskodása* éppen ilyenféle; így kezdődik:

Uy hir, uy hir, kihez mégh eddigh hasomlot
E földön jártában mégh senki sem hallott,
Két Isten egyg mással bay vivásra szállott,
Bacchus Vitéz Mársal harcznak szemben állott.

Nem vala még illy harc, sem veszedelmesebb,
 Holott ez kettőnél nincz semmi erősebb,
 Akar mellik légyen másiknál nyertesebb.
 Lészen è világis rozszabb vagy rendesebb.

Az elbeszélés azzal kezdődik, hogy „mindenik mustrálja seregét“. Bacchus, kinek „a feje sok boritaltul gőzölögh,“ — „nagy rosdás torkából inassát kiáltya,“ s hivatja a hegedüst, dudást, czimbalmost, hogy „vonnyanak egy nótát tehén-hus fogással“. A nóta hangjára csakugyan gyűlnek hűséges cselédi, mert azt hiszik, mulatságra készülnek. De Bacchus kijelenti, hogy „bayra kell készülniök“, s dicsérvén a jó békesség áldásait, Márs rendező természetét s a katonaelet sanyarúságait festi. Márs is előhívja „trombitását, siposit, dobosit“ s összegyűjtven vitézeit, főgeneralisát: a Haragot, s főkapitányait: a Bosszúállást, Gyűlölséget, Gyilkosságot, Irigységet buzdítja, hogy tisztében mindenik híven eljárjon. Aztán Bacchus ellen fordul, s mintha csak hallotta volna annak előbbi szavait, sorra czáfolgatja, felsorolván mindazt a bajt, a mit a bor és részegeskedés okozott. A 94 négyesoros alexandrin versszakból álló költeménynek azonban hiányzik a befejezése; erre mutat a lap üresen maradt helye is. A 42—43. vsz. szerint az volt Bacchus hadi terve, hogy Mársot úgy leitatja, hogy „holt-eleven vigyék ágyában“; e terv meghiúsulta és Bacchus kudarcza lehetett a befejezésben.

Mindjárt az előbbi után következik a könyvben: *Az Jo Utítézeknek Tükere* című költemény, mely 40 négyrimű alexandrin versszakból áll s teljesen be van fejezve. Akkoriban nagyon divatos volt az efféle cím, főkép vallásos munkákban; Tholnainak efféle s 1676-ban megjelent füzeté némileg tartalmilag is hasonló, mert „könyves szemekkel nézdegelvén, milyen kimélet nélkül pusztítja egymást a magyar“, protestáns fölkelő hívei előtt aprólékos rendszerességgel fejtegeti a hadakozás igaz módjait. Egy-két általános utasítás azonban, a miben a két munka egyezik, olyan közhelyes, hogy minden akkori hadi regulában benne lehetett. Ilyen hadi regulái a füleki várőrségnek is bizonyosan voltak s Gyöngyösinek, midőn füleki „seregbiró“ korában (1657—1663.) évekig a katonaság között élt, nemcsak alkalma volt azokkal megismerkedni, hanem nagyon jól kellett tudnia is, hogy a kötelesegmulasztó vagy bármikép vétkes katonaság felett igaz ítéletet mondhasson. Talán azért is szedte versebe, hogy a vitézi rend könnyebben megtanulhassa. A költemény a hadakozás általános elvei mellett annyi gyakorlati tanácsal szolgál, hogy belőlük egy jól fegyelmezett, óvatos, józan, egyetértést ápoló, az ellenséggel szemben is emberséges, a jó vitéz hírét-nevét sokra becsülő s egyszersmind istenfélő és haza-

fiás érzésű, de királyához hű XVII. századbeli alvezérnek képe rajzolódik elénk, azért mint hadtörténelmi emlék is érdekes. Íme néhány -versszak mutatóul (a 3. és 5.):

Királyodnak adott Hitedet őrizzed,
Előtted járóid szavát figyelmezzed,
Ellenséged uttyát titkon megh előzzed,
Eggy ki adott szódat másként ne intézzed.

Az fő tisztek között soha konkolt ne hincz,
Magadtul ki gondolt hamis hirt ne indécz,
Pártossá ne tégyen akár melly drága kéncz,
Harczban a' mikor vagy, minden felé tekéncs.

Az értekező aztán kimutatja, hogy mindkét költemény nyelve és helyesírása feltűnően egyezik a *Murányi Venuséval*, tehát nem sokkal előbb készülhettek. Gyöngyösi kedvelt kifejezései, szófordulatai mindegyikben felfedezhetők, de verselésök durvább, nyelvök sem oly gondos, mert nagyobb költői becsvágy nélkül a *Márs és Bacchus* a vitézek mulattatására, a *Vitézek Tüköre* gyakorlati czélből készült.

A Gosztonyi-codex harmadik s legértékesebb darabja a Philostenesről és Florentináról szóló drámai költemény első felvonása. Az egész költemény *Az igaz barátságának és szíves szeretetnek tüköre* czim alatt 1762-ben jelent meg először s a század végeig még háromszor. Tárnya a középkor egyik legkedveltebb meséje: a X-ik századtól fogva ismeretes *Amicus-és Amelius*-féle monda, mely sokféle nyelvre lefordítva egész Európában elterjedt s a *Hét bölcs mester történetében* hozzánk is eljutott. A verses feldolgozásból azonban eddig csak az 1762-iki Z. Sz. J. (Zólyomi Szabó János)-féle kiadás és ennek későbbi lenyomatai voltak ismeretesek. Régi irodalmunk alapos ismerője, az id. gróf Ráday Gedeon, már a XVIII. században meggyőződéssel vitatta, hogy Gyöngyösi műve, de ezt sem ő, sem más nem bizonyította; elismerték azonban, hogy „a színészet előtti kor legérdemesebb terméke”. (Bayer J.) A kézirat ismerete s ennek a nyomtatvánnyal és Gyöngyösi egyéb munkáival való összevetése most már lehetővé teszi mind szerzőjének, mind iratása idejének megállapítását.

Az értekező ismertetvén a költemény meséjét, rámutat arra, hogy a drámai formába öntött mese tele van érzelmi kitörésekkel s így a költőnek bőven van alkalma ama költői tehetségének érvényesítésére, mely elbeszélő költeményeiben is a legszebb részletek alkotására képesíti. Az érzelmek szemléletes megszólaltatásának egyik legszebb példája Philostenes és Florentina maga-felejtő szerelmi vallomása s kölcsönös hűségfogadása (kézirat I. actus 8. scena, nyomtatv. VI. actus 54—55. lap);

a nyomtatvány XIII. actusában van két külön ének is, mintegy lyrai monologok (midőn Florentina ezer aggodalom között várja kedvesét), melyek a századnak legszebb alkotásai közé tartoznak. (Főkép a második: *Búval tellyes, gonddal terhes* kezdetű.) A lyrai részekhez sorolhatók azok az érzelmes elmélkedések és tanácsok is, melyek az egyes személyek ajkairól elhangzanak, s azok a színes leírások, melyekkel főbb személyeit bemutatja. Ezek mind epikai elemek ugyan, de a párbeszédnek ennek ellenére is legtöbbször (főkép a rövidebb előadású kéziratban) igen elevenek s jól festik a szereplők érzelmeit, a mi nagy érdem abban az időben.

Az értekező ezután részletesen összeveti a kézirat szövegét a nyomtatványéval, mely sok egyezés mellett sokban különbözik is amattól; egészben véve a nyomtatvány rendesen bőbeszédűbb; annál feltűnőbb, hogy a kéziratban egész jelenetek vannak (a 3. és 5. scena meg a 8-ik után következő *intermedium*), melyek a nyomtatványból hiányzanak. Mind a három olyan népies közjáték, melynek igen kevés köze van a főcselekvényhez; viszont a nyomtatvány további részében van olyan (az egész drámában egyetlen) közjáték (a IX. actus), mely egy paraszi-társaság beszédében vaskos elmésségekkel ugyan, de drámailag illusztrálja, hogy Philostenes és Florentina titkos szerelmét már szájára vette a pletyka. Zólyomi Szabó János, ki a költeményt saját szavai szerint „régirások fragmentumából szedegette össze“, kora szokásaként bizonyára hajlandóbb volt a párbeszédnek megnyújtására és az esetleges hézagok pótlására, mintsem rövidítésekre; a fontosabb három jelenet elhagyása pedig olyan drámai czelszerűség, a minő érzékét aligha tehetünk föl egy kisvárosi tanítóról. Több valószínűség szól ama föltevés mellett, hogy Gyöngyösi az 1672 körül írt drámai költeményt, mely több helyt mutatja az első fogalmazás jeleit, később, midőn egyéb régi munkáit is revideálta, maga dolgozta át. Élete derekán nagy városokban és Bécsben is járván, lehetett alkalma valamilyen színi-előadást látni, s némi érzék ébredhetett benne a drámai cselekvény egysége iránt. Egy ilyen átdolgozott kézirati példány kerülhetett Zólyomi Szabó kezébe, melyen maga legfeljebb egy-két szóra vagy sorra terjedő változtatást tehetett.

Az egész költemény stylusának egyöntetűsége is a mellett szól, hogy az *egy* kéz munkája. A kézirat és nyomtatvány nyelvének a *Murányi Vénus* és *Kemény János* nyelvével való sokszoros egyezése pedig kétségtelenné teszi, hogy az *Igaz barátság tüköre* Gyöngyösi munkája, mely eme két fõműve közt, 1672—1674 táján készült. A szemléltető jelzőknek ugyanaz a változatossága s újszerűsége, a képes beszédnek ugyanaz a színpompája, mely nemcsak a költői képzelet élénkségét, hanem Gyöngyösi szó-

kincsenek gazdagságát is ékesen bizonyítja; s ezenfelül mindhárom munkában megtalálhatók Gyöngyösi kedvelt szófordulatai és hasonlatai, melyek ha szó szerint nem egyezők is, a hasonlatban a szemlélet módja, a felsorolás sorrendje elárulja, hogy mindegyik ugyanegy fő s ugyanegy kéz munkája. Az értekező számos ily példát idéz, mutatóul íme néhány:

A *Murányi Vénusban* Wesselényinek:

*Értéke kő várak, uri rend nemzete,
Erkölcse jó példa, deliség termete.*

Az *Igaz barátságban* Philostenes:

*Termete, értéke, személye, kövéra
Mind megvan, méltó hát a Florentinára.*

A *Kemény Jánosban*:

*Leginkább négy dolgot vizsgál
a szeretet:
Erkölcset, értéket, szépséget,
nemzetet.*

Az *Igaz barátságban*:

*Leginkább négy dolgot vizsgál
az szeretet:
Jó erkölcsöt, erőt, értéket, természetet.*

Ilyen hasonlóságok vannak Széchy Mária, Lónyai Anna és Florentina szépségének rajzában:

*Napkeleti klárist látnál ajakában,
Rózsák mosolyodnak gyenge orcájában. (Mur. Vén.)*

*Ajakin inganak kláris szivárványok,
Orczáji rózsás kert, lilíom homloka
Alabastrom oltárt mutat fejr nyaka. (Igaz baráts.)*

*A piros klárisok, kik ajakán ültek,
Orczáján a rózsák, kik minap örültek . . .
Magos homlokának gyenge lilíoma,
Egyenes nyakának szép alabastroma. (Kem. Ján.)*

Ilyen a szív keménységének a *Marpesus* hegyi érczekhez hasonlítása (*Mur. Vén.* I. 164. *Kem. Ján.* II. k. II. r. 3. *Igaz baráts.* kézír. 61. és nyomt. 108. lp.), a kölyke-vesztett tigris (*Mur. Vén.* III. 164. és *Igaz baráts.* 81. lp.) s más kifejezések, melyek csak Gyöngyösi munkáiban fordulnak elő.

Az egyezések mellett százával lehetne idézni a költemény eredeti, sajátos kifejezéseit, szebbnél szebb képeit, szójátékait, s a verselő művészet példáit. Így írni a XVII. században csak Gyöngyösi tudott, átdolgozással vagy utánzással ilyen tulajdonokat nem lehet belevinni a költeménybe, erre a kiadó Z. Sz. J. sem volt képes, elég bizonyosság rá a költemény verses „előljáró beszéd“-e és „toldalék“-a, melyek az ő munkái.

A Gosztonyi-codex 4-ik költeménye, a *Nay modi* című, melyet Nagy Iván szintén Gyöngyösi munkájának tart, semmiképp

sem lehet az ő alkotása. Szerzője a németiséggel bejött új divat hóbortjain, s az új életmód és szokások különösségein gúnyolódik. Ez a nagy átalakulás a felszabadító harcok befejezése után, midőn német katonaság és sok jövevény polgárság lepte el hazánkat, pár év alatt egész Magyarországon észrevehető volt s a nyugati széleken bizonyára előbb mint Erdélyben. Bár a férfiruházatra vonatkozó versszakok egyes szavai csaknem szószertint ismétlődnek néhány kurucz énekben, a költeményből kitünő németbarát érzelem azt mutatja, hogy ez korábban készült, 1703—1704 körül, Gosztonyi pedig élete végén 1704—1707 közt írta könyvébe. Az a költemény, melyet Thaly K. *Adalékjai* II. kötetében *Kurucz világ után* cím alatt mint *Palocsay György kezével írt* verseket töredékesen közöl, néhány kifejezés, sőt egész versszakok különbözősége mellett is teljesen egyező a Gosztonyicodexével, s mivel a Bossányi-levéltárban levő harmadik változat is *Palocsay György szerzeményekép* említi, többé semmi kétség sem lehet szerzője iránt.

A codex végül egész terjedelmében közli Gyöngyösinek, *Kemény János emlékezete* című költeménye másolatát. Ennek az ád nagyobb jelentőséget, hogy az 1693-iki kiadás előttről való s magában foglalja mindazokat a részleteket, melyek a nyitrai kéziratban is megvannak, s melyeket Gyöngyösi 1693-ban a változott viszonyok miatt már nem közölhetett.

III. A székfoglaló tanulmány harmadik fejezetében, melynek felolvasására az idő előrehaladottsága miatt már nem került sor, a XVIII-ik századi hagyomány által Gyöngyösinek tulajdonított költeményeket vizsgálja az értekező, s a nyelvi egyezésekből kimutatja, hogy egyedül a *Daedalus temploma* (első kiadása 1744.) ered Gyöngyösitől, de kézírata nem maradván fenn, szövege nem mondható teljesen hitelesnek.

Végül a költemények iratása körülményeinek s a nyelvi és verselés fejlődésének számbavételével ekkép állapítja meg az értekező Gyöngyösi összes munkáinak sorrendjét: a) *Gyöngyösi ifjúkora* (1650—1658.): *Ovidius-fordítások*, *Daedalus temploma*, *Mars és Bacchus viaskodása*, *Jó vitézek tüköre*; b) *Gyöngyösi virágzó kora* (1660—1683.): *Murányi Vénus*, *Igaz barátság tüköre*, *Kemény János emlékezete*, *Palinodia*, *Tököly és Zrinyi Ilona házassága*; c) *Gyöngyösi öregkora* (1688—1700.): *Rózsakoszorú*, *Csalárd Cupido*, *Chariklia*.

Az 1859-iki Teleki-pályázat.

E jutalomra 1859 deczember 31-ikéig hét pályamű érkezett a M. Tud. Akadémiához. A bírálók voltak: az Akadémia részéről Lukács Móricz, Toldy Ferencz és Jókai Mór, a Nemzeti Színház részéről Feleki Miklós és Tóth József. A jutalmat a „Lángész“ czimű pályamű nyerte meg, melyet Greguss Ágost írt. A bírálók a nyertes munka értékéről nagyon eltérően nyilatkoztak és az Akadémia elhatározta, hogy ezeket a nyilatkozatokat az Akadémiai Értesítő-ben közzéteszi, a mi azonban esodálatosképen nem történt meg. Minthogy e nyilatkozatok, már a szereplők jelentőségénél fogva is, általánosabb érdekűek, most sem látszik időszerűtlennek, ha az Akadémia illető határozatának, noha elkésve, eleget teszünk.

A gróf *Teleki-jutalomra* 1859-ben a következő pályavígjátékok érkeztek be:¹

1. *A színészet bolondja.* Vigj. 3 felv. Jeligéje: Szeny-nyetlen áll a grátiák oltára stb. Kölcseny.

2. *Kétszáz arany.* Vigj. 3 szakaszban. Jeligéje: Kinek nincsen pénze, ne menjen piacra.

3. *Ő csak ingerkedik.* Ered. vigj. 3 felv. Jeligéje; Qui vit sans folie n'est pas aussi sage, qu'il le croit. La Rochefoucauld.

4. *Compossessoratus.* Vigj. 5 felv. Jeligéje: Coup de famille à la coup d'état.

5. *Két völegény.* Vigj. 5 felv. Jeligéje: Az emberiség hasonló a birkanyájhoz, melyet egy számár vezet, s mely egy üres kolomp után tűznek, viznek neki mén.

6. *A lángész.* Ered. vigj. 3 felv. Jeligéje: Anch' io sono pittore.

7. *Irma és Mari.* Polg. vigj. 4 felv. Jeligéje: Házasság a vége minden jóra való regénynek.

¹ Akadémiai kisülések jegyzőkönyve, 1860-ból 3-ik pont. A pályaművek kéziratai mind (A „Lángész“-é is) megvannak a M. Tud. Akadémia kéziratárában. Színművészet. 4-r. 33. sz.

I. Toldy Ferencz bírálata.¹

Az V. és VII. számú darabok, ha amabban a jellemrajzolás következetesb, a dialóg szabatosb volna is; emebben pedig eszme, szerkezet és dialóg a botrányig nem volna is képtelen, s az étellel emberi szízzel és társas hanggal való ismeretlenség gyermek szerzőre nem mutatna is; már annál fogva sem jöhetne itt tekintetbe, mert *nem vígjátékok*. Egy pár momentum, vagy bár mellékszemény, ha neveléséges is, nem teszi a komoly mesét víggá.

Az I. sz. *A színészet bolondja* versben; gyermekes mű, indokolás nélkül, a dialóg haszontalan csevegésekkel és aljasságokkal tölt.

II. sz. *Kétszáz arany* versben. Mese, jellemek, társas viszonyok belső és külső valóság nélküliek; végtelen csevegések.

III. sz. *Ő csak ingerkedik*. Prózában. Ármánydarab. Az eszme, két hűségében ingadozó férfit, egy férjet s egy vőlegényt, féltékenység ébresztése által kötelességükre visszavezetni, elég elmésen feltalált s nem rosszul, bár nem eléggé szabatosan szerkesztett mesében van előállítva. A két nő jelleme is nem rosszul van rajzolva. De szerző sem lélektani alakítással nem győzi, sem életszerű dialóggal nem.

IV. sz. *Compossessoratus*. Versben. Rónai Kálmán motívalatlan viseletén özvegygé lett hajdani kedvese irányában alapszik egy kuszált mese, melynek bonyodalmai aztán, szinte minden motívalás nélkül, egy csapással odatnak meg. Viszonyok, gondolkodás, társalgás csupa valótlanság. Versalkotás, nyelv, stíl rosszak.

Egy marad fen e gyermekes, s az egy III. számún kívül minden bírálat alatti darabok közül, mely az olvasót e pályázat unalmáért kármentesíti, s a bírálót kielégítheti: a VI. számú *A lángész* című, 3 felvonásos verses darab. Egy kétes tehetségű, a szemtelenségig elbizakodott, minden erkölcsi becs nélküli, nyegle, s a költészetet kenyérkeresetképp üző fiatal író tétetik ki e műben nevelésnek, sőt a megvetésnek. A concret, szabatos, összevágó szerkezet, szigorú indokulás, derék s életvaló jellemrajz, a könnyű, tartalmas dialóg, gánctalan csinos nyelv és verselés magában is kitűnő egészszé teszik e művet, pályatársai felett pedig messze túl emelik. Nem utolsó érdeme egy olyan versalak feltalálása, mely drámai s különösen vígjátéki, de víg beszélyi előadásra felette alkalmasnak mutatkozik. Tíztagú, páros rímelt sorok ezek, choriambusi lejtéssel, mely igen kevés kivé-

¹ Sajátkezű fogalmazvány. M. Tud. Akad. kéziratára. Vegyes. 2-r. 40. szám. I. köt.

tellel a negyedik szótag, vagyis az első négyes láb után caesurával bírnak.

Bíráló a jutalmat és nyomtatást ennek ítéli.

II. Feleki Miklós véleménye.¹

T : cz : műbíró urak!

Mint a' nemzeti Színház részéről fölkért egyik műbíró-szabadsági időm használata miatt, a' pályavígjátékokról kéntelen vagyok írásban nyilatkozni.

Én a' pályavígjátékokat egy párnak kivételével, olyanoknak találtam, melyekről szollani sem érdemes. Valóban fáj az embernek ennyi nyomorúságot össze írva látni; főként akkor: midőn egy lelkes hagyományozó a' kitűzött pályadíjjal színirodalmunkat akarta nevelni, nemesíteni. Ha a' boldogult grof rosz valamikre (mert ezek minden egyéb, csak nem színművek) tűz vala ki pályadíjt, azt hiszem a' t : cz : bíróság kécségbe esnék, hogy melyiknek ítélje oda a' sok rosz közül, vagy méltán lutriba tehetné őket.

Kettőt azonban kivettem azért; mert ezeknek szerzői lát-szanak legalább némi czállal megküzdenni akarni — egyik a' III-ik számú „*Ó csak ingerkedik*“. Nagyon gyarló mű ez is; de a' többi közt legalább kitűnik abban, hogy nincs benne botrány — és a' VI-ik számút „*Lángész*“ cziműt, melynek rosz versei és gyenge szerkezete daczára is elsőbbséget tulajdonítok a' többiek felett.

Távol legyen, hogy én e' két utosó mű valamelyikét jutalomra méltónak ítelném; de minthogy a' Teleki pályázatnál a' t : cz : bíróság kimondta régebben azt az elvet, hogy a' végrendelethez hűn kiadja a' jutalmat — ez esetben én a' 100 aranyat a' „*Lángész*“ czimű VI-ik számú műnek ítélem oda — telyes tisztelettel maradván —

Pest Február 27. 1860.

A' t : cz : műbíró uraknak

Köteles szolgálója,
Feleki Miklós
nvti színházi műbíró.

III. Bizottmányí jelentés.²

Alulírt bizottmány az 1859-ki Teleki-féle százaranyos jutalomért versenyzett hét vígjátékot összehasonlító vizsgálat alá

¹ Sajátkezű levél. M. Tud. Akadémia főtitkári iratok 1860-ból. 191. sz.

² Toldy sajátkezű jelentése, M. Tud. Akadémia főtitk. iratok 1860-ból. 191. sz. Fogalmazványa, Kézirattár. Vegyes. 2-r. 40. sz. I. köt.

vevén, azok közül szavazatok többségével a VI. számút melynek czime: A lángész, vígjáték 3 felvonásban, ítélte pályatársai közt legjobbnak; mint a melyet correct, szabatos, összevágó szerkezet, kielégítő indokolás, kellő drámai haladás, könnyű, tartalmas dialog, csinos nyelv és verselés tüntetnek ki a többiek felett. Nem utolsó érdeme a darabnak egy oly versalak feltalálása is, mely drámai, különösen vígjátéki, de víg-beszélyi előadásra és felette alkalmasnak mutatkozik. Tíztagú párosan rimelt sorok ezek, choriambusi lejtéssel, melyek, igen kevés kivétellel, a negyedik szótag vagyis az első négyes láb után caesurával bírnak. Ezekhez képest a jutalomra is e mű ítéltetett méltónak. Pest, martius 16. 1860.

A Teleki-pályázat megvizsgálására
kiküldött Bizottmány nevében

Toldy Ferencz, jegyző.

IV. Jókai Mór különvéleménye.

Tekintetes Akadémia!

Ez előtt egy évvel bátor voltam egy alázatos indítványt terjeszteni a tekintetes akadémia összes ülése elé, mely abból állt, hogy minden egyéb pályázatoknál meghagyva az eddig divatozó bírálati eljárásokat, a Teleki-jutalomra nézve méltóztassék azt a kivetelt tenni, hogy ezt az illető bizottmány, minden körülményes indokolás nélkül, csupán a szavazatok többségének kimondásával egyszerűen ítélje oda az összehasonlítólág legjobb műnek, még pedig

1-ör azért, mert e pályázatoknál az illető bizottmány nem bocsátkozhatván a versenyművek absolut műbecsenek vizsgálatába, nem a bíráló, hanem csak a végrendeleti végrehajtó szerepét szokta vinni.

2-ör azért, mivel egy más testület tagjai is járulván döntő szavazataikkal a végeredményhez, az innen támadó resultatumért az akadémia magát felelőssé nem teheti.

Akkor indítványom elhangzott, s többé nem alkalmatlanokdám vele; most tehát kénytelen vagyok az ebből következetesen felmerülő bajoknak tárt ajtót nyitni.

Ha az idei pályadíj minden indokolás nélkül ítéltetnék oda; úgy maradnék, aláírnám én is a jegyzőkönyvet s azt mondanám: funkciónkat befejeztük, szavaztunk, a többség véleménye határozott.

¹ Sajátkezű fogalmazvány. M. Tud. Akadémia kéziratára. Vegyes. 2-r. 40. sz. I. köt.

Midőn azonban a megjutalmazott színművet a bizottmány többsége dicsérő motivumokkal ajánlja a közönség figyelmébe; kénytelen vagyok a szép egyetértést megzavarni s különvált véleményadással alkalmatlankodni a tekintetes akadémiának.

Nagy sajnálattal kell kimondanom, hogy az idei vígjáték-pályázatban igen szomorú visszaesést találtam a mult évek eredményeihez képest. A mi mindegyik pályázónál absolute hiányzik, az a humor. Jellemfestések nagyon gyöngé kísérletekként tünnek elő, a költészet nem megy túl a szavak versbe szedésén; még csak színpadismeret sincs mindenütt, hagyján még ember- és világismeret. Válogatnunk kellett az egymástól keveset különböző munkák között nem az érdemek sokasága, hanem a hibák kevessebsége szerint.

Valamikor tudós hazánkfia, Beszédes mérnök, azt állította, hogy a hydraulicának más szabályai vannak Magyarországon, mint másutt és ezt be is bizonyítja; hasonlóul bátor vagyok én kimondani, hogy az aesthesisnek más és sokkal követelőbb szabályai vannak nálunk, mint más nemzeteknél.

Az angol, francia, olasz, német és más kiterjedt nemzetiség költője választhat magának tárgyat és műalakat, a minőt neki tetszik: a magyar nem. Lehet a francziának egy időben egyforma nagyságú imperialisticus és republicanus költője, a német író ostorozhatja saját népét, a hogy érdemesnek találja, mert nemzeti léletét senki sem teszi kérdésbe; de a magyar költőre nézve vannak szent tárgyak, a mikhez csak ihlettel, vannak nefandus tárgyak, a mikhez semmiképen sem szabad nyúlania.

Mit mondanánk ahoz, a ki most a multak bölcs intézményeinek tréfás oldalait tenné gúny tárgyává? miket pedig egy időben magunk is élesen ostromoltunk; mint vennők, ha valaki a nemzetiségek közti testvérinél is több egyetértést akarná most felzavarni? kiket pedig más időkben elég tréfásan emlegethettünk vagy helyesen fogná e felhivatását az a magyar költő, a ki a jelenben egyes osztályokat tenne gyűlöletessé?

Másutt, és más időben itt is mind ez költészet tárgya lehet, de a mai kor magyar íróinak szépműtanában külön codicillus van ezekre nézve, melynek jelszava a quid consilii?

A bizottmány többsége által jutalmazott színmű tárgya egy magyar író. Olyan egyéniség, a melyet én még, hosszú évsoron át együttműködésem közben, hála Istennek, soha nem ismertem. Egy lelkiismeretlen, jellemtelen, minden érdem és tehetség nélkül hirre kapott, léha naplopó; a ki mind a mellett kitünő állást kell hogy elfoglaljon az irodalomban, mert műveibe (a mik nagyon rosszak) ismeretlen úrhölgyek belészeretnek s munkái miatt, (miket kifütyülnek) erőszakos könyvtárosok még idegen úri társaságokba is utána törnek.

Én tagadom, hogy magyar írónak joga legyen saját osztályát így bemutatni és épen színpadra hozni, a honnan minden kimondott szó kettő beszámítás alá esik.

E nézetem ellenzői azt hozzák fel, hogy hiszen más osztályokat is szoktak gúnyos alakban színpadra hozni, nincsen e elég csalárd ügyvéd, nyeglje orvos a színpadon? ez ellenvetést azonban bátor vagyok sophismának nevezni; — az ügyvédi, az orvosi testület erős compact osztály, melynek szakmája utoljára is ész és szorgalom után a vele foglalkozót eltartja, megjutalmazza; de az írói testület egy semmi érdekkapocs által össze nem tartott, nem constituált, alakatlan csoport, melyet csak az ihlet hoz a pályára, csak a becsvágy tart meg rajta, melyet még nem rég is mindenki, még most is sokan a nemzet páriáinak néztek és néznek, s bebizonyítani való feladatnak tartják, valyon csakugyan társaságképesek e a magyar írók, vagy sem? Azt is mondják, hogy ha nagy hadvezérek, hatalmas urak alakjait szabad volt színpadon eltorzítani, miért ne az írókét is, a kik olyan kicsinyek? Épen azért nem, mert kicsinyek. A hatalmasok hibáinak ostorozása nemes merészség, a különben is gyöngéeknek megtiprása — gyermekek elleni hőstett.

És végtére is semmiféle osztályban sincs megsértve valami közérdek; de az irodalmi osztály gyűlöletessé tételében egyenesen a nemzeti mivelődés van kigúnyolva. Ha doktorra, prókátorra valami élczet ráfognak, azon ártatlanul nevethet maga az orvos és ügyvéd is; de a nemzeti nyelv kezelői ellen lött nyil mindenkinek fáj, a ki hozzánk tartozik.

Aztán még ha élczek csipösen édes humorába volnának mártva e nyilak hegyei, de egyenesen epébe és australian toxikumokba vannak fűröszteve. A szándékosan lelki nyomoréknak rajzolt író mellé semmi enyhítő ellentét, semmi kiengesztelő megtérés sincsen felhozva; nem más az, mint minden ráfogható hibák képviselője; orczapírulás az egész osztályra nézve, ha lehető volna, hogy ez agyrémnek eredetije létezzék valahol.

Mert nem élő alak másolatának, még nem is torzképnek, de egyenesen agyrémnek kell azt neveznem; s mind azokat a helyzeteket, a mikben ez alak hányódik vetődik az élet és költészet rovására kigondolt képtelenségeknek.

Valóban nagyon sajnálnom kell, hogy a „Lángész“ írója, ki a gondosan kezelt nyelv, correct versezet által hivatott és avatott kezét árul el, nagyobb figyelemmel nem kísérte az életet, nem az irodalmi osztály speciális életét, hogy ha már ebből választotta tárgyát, és az ellen intézte satyráit, legalább irt volna róla találó satyrát.

Miután azonban e mű megvan — és így van megírva s

miután azt a magyar tudományos akadémia meg fogja jutalmazni, azon alternatív kérelemmel vagyok kénytelen járulni a tekintetes akadémia elé, hogy vagy minden motiválás nélkül adassék ki a száz arany a legtöbb szavazatot nyert műnek, vagy pedig azon esetben, ha a hivatalos értesítő e mű számára ajánló mondatokat szerkeszt; alázatosan előterjesztett külön véleményem abban megemlítsék; szükség esetén az általam díjazásra inkább ajánlott művet is megnevezném.

Ezzel tartoztam magamnak s annak az osztálynak, melynek tagjai közé számíthatni mindig büszkeségem marad.

Pest. 1860. Mart. 19.

a Tekintetes Akadémia
alázatos szolgája

Jókai Mór.

V. Lukács Móricz különvéleménye.¹

Tisztelt Akadémia!

A gróf Teleki-féle jutalomért pályázó 7 vigjáték közül a kiküldött bíráló bizottmánynak három tagja, tehát a többség, a „Lángész“ címűnek ítélte oda a jutalmat. Egyik bíráló társam, Jókai Mór, 's én alólirott ezt ellenzettük, de ellenkezésünk okai társaink által tekintetbe nem vétetvén, a többségnek engedni kénytelenítettünk. A többség jogait elismerem és tisztelem, de ezek nem terjedhetnek odáig, hogy meggyőződésemet kimondásában gátolhassanak.

Ezért is bátor vagyok ellenkezésem okait a tisztelt Akadémia 's egyszersmind a közönség elébe terjeszteni. Ha e darabnak csupán mübecse forogna szóban, készséggel hódolnék a többség ítéletének, mert saját ítéletemet csalhatatlannak nem tartom. De megjutalmazása ellen, véleményem szerint, fontosabb okok is szólnak.

Megengedem, hogy a kérdésben forgó darab — vigjátéknak az alább előadandó okoknál fogva nem akarom nevezni — sok tekintetben kitünő mű és szerzőjében jeles írói tehetséget hagy feltennünk. A nyelv szabatos és csinos, a versek könnyen folynak, a dialogus eleven és élezes, a szerkezet ügyes és gyakorlott kézre mutat, az egész mű, színi előadásnál, hatásos és mulattató is lehetne, a mennyiben botránkoztatónak nem találtatnék. De mint költői és drámai mű ellen is van kifogásom. A darab

¹ Sajátkezű jelentés. M. Tud. Akad. kéziratára. Vegyes. 2-r. 40. sz. I. köt.

meséjének, cselekvényének, fejlődésének indokolásában — a menyire ember- és világismeretem terjed — erkölcsi lehetetlenségeket, fel nem oldható ellenmondásokat találok, a szereplő főszemélyek némelyikében inkább torzképet látok, mintsem valószínű jellemet. De a műnek ezen hiányai még nem tartóztatnának vissza attól, hogy bíráló társaim többségével együtt neki ítéljem a jutalmat, miután az alapítványnak és az Akadémia határozatának értelmében e jutalom minden esetre kiadandó, s e darab, fentérintett jeles oldalainál fogva, pályatársai közül csakugyan kiválik. De, mint felebb mondtam, ellene fontosabb okok is szólanak, melyeket elhalgatni nem akarok, elhalgatnom nem szabad.

A szóban forgó darab iránymű. Én az irányművekre általános kárhözható ítéletet nem mondok, azokat a művészet köréből, más szigorúbb műbírák példájára, kizárni nem kívánom, de megkívánom azoktól, hogy irányuk nemes, hasznos, üdvös hatású és némileg korszerű is legyen. Ezt a kérdéses műről, fájdalom, nem mondhatom. Benne két egyéniség szerepel, oly osztályból, mely teljes rokonszenvünket és becsülésünket érdemli, kikre a szerző oly jellemet ruház, mely azokat nem csak nevetség, de megvetés tárgyává is teszi; melléjük pedig nem állít, engesztelő ellentétül, ugyanazon osztálybeli nemesebb, tiszteletet, becsülést igénylő jellemet, mi által a szereplők gazsága csak mint ritka kivétel tűnnék fel az olvasó és néző előtt. Így a mint a darab előttünk lefolyik, egy különös osztály ellen irányzott, drámai formába öntött, epés gúnyiratnak látszik inkább, mint vígjáték-nak; pedig, ha valaha, éppen most nincs ideje, véleményem szerint, hogy akár versben, akár prózában, akár nyomtatásban, akár színpadon egymást piszkoljuk. Hiszem, sőt meg vagyok győződve, hogy az ismeretlen szerzőnek ez nem volt szándéka, hogy célja nem volt bizonyos osztály képviselőit, hanem egyéniségeket rajzolni, hogy egyebet nem akart, mint fenyítve javítani. De a mely hatást műve olvasáskor rám tett, ugyanazt teheti, 's fogja hihetőleg tenni színi előadásnál a közönségre is, vagy legalább annak nagy részére. Egyes törlések vagy toldások, véleményem szerint, nem igen segítenének e bajon, csak ha a szerző munkáját e szempontból újra átdolgozná. Ez esetben hiszem, hogy beces művel gazdagítaná vígjátékirodalmunkat. Mostani alakjában annak az Akadémia általi megkoszorúztatásához szavazatommal nem járulhatok. Nézetem hibás lehet, de erős meggyőződésen alapszik. Ezért láttam szükségesnek ezt különvéleményben nyilvánítani, melynek a bizottmányi többség véleménye mellé az Akadémiai Értesítőbe felvételét, úgy szintén a történet felolvasásnak a közzé teendő hivatalos jelentésben rövid megemléztését kérem. Dixi et salvavi animam meam.

Az iránt, hogy a többi pályázó darabok közül melyiknek szánám én a jutalmat, nyilatkoznom feleles, miután a bírálók többsége ítélte, 's ítéletének az Akadémia szabályai szerint állani kell. Költ Pesten Martius 17-kén 1860.

Lukács Móricz.

VI. Az Akadémiának 1860 márcz. 19-iki összes ülésén hozott határozata.¹

A titoknok előadá az 1859. évi Teleki-pályázatról szóló bizottsági jelentést, mely szerint a bizottság többsége a száz aranyos drámai jutalomért versenyzett hét vígjáték között a VI. számút találta legjobbnak, melynek czime *A lángész* vígjáték 3 felvonásban; jeligéje pedig: *Anch io sono pittore*. Azonban e mű irányát és hatását illetőleg a bizottság két tagja, Lukács Móricz és Jókai Mór levelező tag külön véleményt olvastak föl.

A bírálók többsége által jutalomra méltatott VI. számú pályamű jeligés levélkéje felbontatván, abból *Greguss Agost* neve tűnt elő, mint szerző, kinek ennélfogva a száz arany jutalom kiadatni rendeltetett. Az érintett különvélemények pedig az akadémiai Értesítőben a bizottság többségének ítéletével együtt, kinyomatni határozattak. Végre a többi pályamű jeligés levélkéinek elégetésére Érdy János, Fogarasi János és Wenzel Gusztáv rendes tagok bizattak meg, kik is e kiküldetésben azonnal eljártak.

VII. Toldy F. felelete a különvéleményekre.²

Méltóztatott a Tek. Akadémia a f. hó 19. tartott összes ülésben, szokatlan példával, de igazságosan elhatározni, hogy az 1859-ki Teleki-pályázat vizsgálatával megbízott választmány többsége ellen felolvasott különvéleményei a választmány két tagjának, Lukács Móricz és Jókai Mór uraknak, az Értesítőbe felvételének. Ugyanazon igazságérzetre hivatkozva, mint a többség tagja, bátor vagyok kérni, hogy e különvéleményekre az ülésben szóval adott feleletet, bár bővebben kifejtve, a Tek. Akadémia ugyanazon organumában világot láthasson.

A mik a különvéleményező társaink által a darab ellen felhozhatnak, részint annak minőségét érdeklik, tehát belső-, részint a tanácsosságot, tehát külső tekintetekre vonatkoznak.

¹ Az 1860-ik évi kisülések jegyzőkönyvének 82-ik pontja.

² Sajátkezű fogalm. M. Tud. Akadémia kéziratára. Vegyes. 2-r. 40. sz. I. köt.

Első: hogy a darab nem vígjáték, hanem inkább „egy különös osztály ellen irányzott, drámai formába öntött, epés gúnyirat“. Fontos ellenvetés, mely ha áll, képes a darabot a pályázattól eltiltani, melyen csak „vígjáték“ jelenhetik meg. Vajon áll-e tehát? A drámai forma nem tagadtatik, tehát a vígjáték egyik kelléke megvan. Gúnyiratnak neveztetik, de a gúny jogosultsága a vígjátékban gyakorlatilag el van ismerve, mióta Aristophanes komoediákat írt, s elméletileg, mióta a philosophok aesthetikáznak. Sőt a gúnyor egy magasabb neme a tréfának, mely midőn mosolyog és mosolyogtat is, a háttérben komoly czélt mutat fel. De a „Lángész“ epés gúnyirat. Ha az epés alatt azon felsőbb foka az erkölcsi neheztelésnek értetik, mely a maró, a metsző, az éles gúnynak alapja, mint Juvenálnál — úgy az tisztán tárgyilagos, s mint ilyen tökéletes joggal bír a költészetben általán, s a vígjátékban különösen, mert itt az előadó mint erkölcsi személy fogja fel a gúny tárgyát, nem mint egyéni ellenség; de ha a szó egyebet, ha alanyi gúnyt jelent, melyet nem az erkölcsi törvény tisztelete, hanem személyes harag gerjeszt, mely ártani akar, és célzások fegyverével él, úgy az igen is kivülötte esik a művészetben, s a munkát paskvillá alacsonyítja. Én a „Lángész“-ben *nem* látom ez utóbbit, de úgy látszik, a különvéleményző urak sem látnak ilyet; az egyik legalább „a főszemélyek némelyikében inkább torzképet lát, mintsem valószínű jellemet“; a másik pedig „oly egyéniséget, a milyet ő még hosszú évsoron át együtt működése közben, hála istennek, úgy mond, soha nem ismert.“ — És így a „Lángész“ a vígjáték terén alkalmasint pályázhat.

De az *iránymű*. Ezért ugyan, úgy mond az egyik különvéleményző úr, nem kívánna reá kárhóztató ítéletet mondani, de megkívánja az irányműtől is, „hogy annak iránya nemes, hasznos, üdvös hatású és némileg korszerű is legyen; mit a kérdéses műről nem mondhat.“ Én szigorúbb vagyok, Tek. Akadémia! Nekem, s az öszves józan aesthetikának, az iránymű habár iránya nemes, hasznos, üdvös hatású és korszerű is, mint olyan a művészet határvonalában fekszik. Nem az irány tiszteletre-méltósága vív ki a műnek költői jogosultságot, hanem annak olynemű tárgyalása, hogy az eszme, a tanszerűség, ne bele fektetve, hanem a jellemek, a helyzetekből természetesen és szükségképen kiérvezzék. Ily értelemben pedig minden és minden alakú tartalmas költemény irányműnek mondható. A tragoedia az emberszeretetet gerjeszti, táplálja, erősíti azon együtt-érzés által, melyet költ. Innen van nemesítő hatása. Tanítja a jót, az erényt tisztelni, a bűntől rettegni, elevenebben minden philosophiánál. De e hatást a költő többnyire öntudatlanul éri el, az minden jó tragoedia meséjében, mint szükségesség benne fekszik. Így a lyrában is. Vörösmarty

hires Merengője azért, hogy benne reflexio, általános tételek vannak, nem tankötemény, annál kevésbbé iránymű: t. i. a reflexio és a tételek, a költés perczében formájok daczára, nem mint általános igazságok jelennek meg neki, hanem mint költői helyzetének s ebből felmerülő egyéni érzési hangulatának eredményei. A „Lángész“ fejez ki egy általános eszmét, a megnyiben a költő eszményének egy egyéni ellentétet, annak fonákját mutatja fel: de a tanulság, mely belőle kiszól, azt nem a költő adja elő, azt a néző vagy olvasó reflexio által közvetíti. Nem iránymű tehát.

De legyen az, abban a különvéleményző nem akad fenn; de fennakad abban, hogy a darab irányát nem ismerheti el nemesnek, hasznosnak, üdvösnek, korszerűnek. De mi a nemes? Érzületben, tetteben a magasított erkölcsi, mely önmegtagadásban nyilatkozik. A mi vigjátékunk „Lángesze“ a komoedia törvényei szerint az eszménynek ellentétét adja, a nemtelennek — bár egyénített — eszményét, s midőn ezt nevetségessé teszi, egyszersemind ennek ellentétét, a nemest, dicsőíti. Nem nemes ez irány? S ha nemes, nem hasznos-e; nem üdvös-e? De tán nem korszerű? A korszerűség viszonylagos fogalom, mert valaminek a korhoz, a kor szükségéhez viszonyát fejezi ki. Ha itt az értetik, hogy olynemű nemtelenségek, a melyek itt rajzoltatnak, ez idő szerint nem léteznek, s azért nem szükséges azok nevetségessé tétele, és így megbüntetése által azoktól visszajeszteni: ha megengedném is az elsőt, azok ez idő szerint nem-léteztét — mi vajha úgy legyen — a másodikat, hogy t. i. ez idő szerint nem létező hibák ostorozása a költőnek meg ne legyen engedve, tagadni bátorkodom. Az illetőre nézve a *tan* — mert a különvéleményző úr álláspontjából indulok ki — a *tan*, vagy a tanulság az illetőre nézve legtöbb esetben későn jő, s a moral a leg- és legtöbb esetben prophylactice hat. A morálnak pedig bármely ágazata mindig korszerű, mert nincs vétek, mely, ha bizonyos korokban nem szoktak is, vagy legalább gyakran nem szoktak előfordulni, minden időben elő ne fordulhassanak.

De a „korszerű“ alatt a tisztelt különvéleményző úr talán azt érti, mit társa a „quid consilii“ alatt ért? Ekkép tehát egy, szerintök nem létező, szerintem tagadhatatlanul létezhető nemét a nemtelenségnek bizonyos korban *nem tanácsos* nevetségessé tétel által büntetni? Lássuk, mily faja a nemtelenségnek van itt nevetségessé téve? Egy versíró van itt feltüntetve, ki, lehet, hogy a fiatal szívhez szóló igen édes verseket írt — mert hogy azok „nagyon rosszak“, mint Jókai úr állítja, sem nem mondatik a darabban, sem szükségkép nem *kell* épen feltennünk, kivált a mai időben, hol az út annyira meg van törve, miszerint tanulók is írnak, még pedig különös talentom nélkül, oly dalokat,

milyeket negyven év előtt csak bizonyos erővel lehetett; — s írhatott jókat, ha szindarabja a kifütyöltetésig rossz lett is; de költői tehetségével semmi esetre arányban nem álló elbizottsággal bír s annak a legneveletlenebb kifejezést adja; világhirről álmodzik s túlteszi magát minden véleményen és bírálaton; neki a tudomány semmi, a lángész, tudnivaló a maga saját lángesze minden; s az emberiség reális érdekei nem bírják részvétét; ő a Múza édes gyermekét affectálja, s mint ilyen tülemelkedve minden realitáson, tehát a nemzetin is, a művészetet általános kosmopolitai szempontból nézi, mégis magyar darabja jövedelmére utasítja hitelezőjét; mert minden negédlése mellett a dicsőségnek valóságban neki a költészet tehén, melyet fej; egy derék tudományos férfinál, kinek azonban csak pénzét becsüli, alkalmatlankodik leánya kezéért; s az atya feltételes, de nem komoly ígérettel kíván véget vetni a dolognak. A költő azonban bizik, mint azt máskép nem is várhattuk tőle, drámája sikerében — ez vala a feltétel —; már gazdagnak látja magát ipa pénze által, s ezt szeretőjének, egy varróleánynak jelenti, őt házasság helyett állandó szabad szerelmével biztatva.

E hős mellett, ki Kajla nevet visel, egy más szegény ördög, Babrász úr, áll, ki a haza nevében gyűjt előfizetést saját novelláira, kit Kajla csal meg, mert a helyett, hogy mint ígérte, őt Könyvesházy maecenási protectiójába ajánlaná, ellene szól nehogy ezzel is az ipa — in spe a maga-pénze fogyjon; s viszont Kajlát csalja meg, midőn az imént említett végzetes levélkét nem a varróleánynak adja, hanem az óhajtott menyasszonynak; s a megbukott darabról egy epés bírálatot ír.

Íme azon erkölcsök, melyek a darabban gúnynyal ostromoztatnak. Ha azok egyebet nem érdemeltek, az erkölcsbíró eljárása lehetett-e *nem nemes*? Ily erkölcsöket büntetni, nem *hasznos-e*? Nem lehet-e e büntetés hatása *üdvös*? S lehet-e végre nem korszerű? Oly szerénység, oly önismeretre törekvés, oly reális gondolkozásmód, oly túlzó lelkiismeretesség minden társas viszonyokban uralkodik-e ma — nem mondom: e vagy amaz osztályban, hanem általjában — hogy az ezek elleni vétkeket ostromozni nem korszerű? Vagy a quid consilii tekintetéből: oly veszedelmes külső valóságúak volnának e rajzok, hogy azokat egyesek, vagy éppen egy osztály magára vehetné? Én, ki mindenek előtt belső *valóságot* keresek, s azt itt találok; ha külsőt találnék is, mit nem találok, *habár az egyes vonások külön azzal bírhatnak is*, annál hasznosbnak és korszerűbbnek találnám azok megrovását; ha pedig külső valóság nincs bennök, úgy miért félünk, hogy egy osztályra háramolhatnék azok megrovása által a szenny?

Itt t. i. a tisztelt különvéleményezők előtt Diderot tanja lebeghetett, ki jellemek helyett *osztályokat* sürgetett színpadra

hozatni. Avult nézet, mely rég hátrált Lessing fátyla előtt; s most érdemnek tartjuk az egyéni jellemzést, a nélkül mégis, hogy minden általánosságból, s így eszmeiségből kivetkőztetni engednők. Nem *kell* tehát az egyénnek az osztály képviselőjének lenni; s a Lángészben semmi sem jogosít fel, egy szó, egy vonás sem — s ez itt a fő — a mi Kajla és Babrász urakat az írói rend képviselőivé bélyegezné.

Igen, de mind a két különvéleményző azt kívánta volna tehát, hogy állítottatott volna e gáncsos jellemű egyének elébe egy azon osztálybeli nemesebb, tiszteletet, becsülést igénylő jellemet, mi által a szereplők gazsága csak mint ritka kivétel tűnnék fel. Bocsánat! de e tanács nem csak régi, de egy már igen rég meggyőzött álláspontra mutat. Erre nézve ismét Diderot döntött egy régiebb, szűkmellű, s a színpadot is rendszeres erkölcsiskolává tenni akart aestheticusok által felállított tan ellen. Jobb, úgy mond, ha a jellemelek csak különbözök, mint ha ellentétesek. Az ellentétes jellemelek kevésbbé természetesek, nevelik a regényes színt — mint ő fejezi ki magát — mely annyiszor teszi a drámát életvalótlanná. A dolgot eltalálta Diderot, de nem annak okát. Az ellentét minden jól átgondolt jellemrajzban már magában van meg: a vígjátéki jellem mi egyéb, mint eltérés az eszménytől? A mely vígjátéki jellem az eszményre fordított úton nem mutat, az nem komikus jellem. A Lángész olvasója nem telhetik el neheztelessel Kajla ellen a nélkül, hogy maga előtt ne lássa s annál inkább tisztelni ne tanulná azt az eszményt, melytől ő oly messze esik.

De még erről is gondoskodva van a darabban. Mezei — 54 l. — nyilatkozik az irodalom s reális írók méltóságáról... A kontárok kinevettetése pedig sem a *nem kontárt*, sem a mesterséget nem becstelenezheti. S ezek nem phrásisok, nem tirádák; ezekben Mezei jellemének egy fontos, és szükségkép nyilatkozó vonását találjuk: mely az igen érzékeny keblet is megnyugtathatja.

Ezekkel talán meg lehetünk nyugtatva, hogy jogosan legalább egy osztály képviselőjét, s benne az egész osztály meggyaláztatását e darabban nem láthatunk. S nem is kell, tisztelt Akadémia! más és sokkal követelőbb szabályait állítani fel nálunk az aesthesisnek mint más nemzeteknél, mint azt Jókai úr szükségesnek tartja; ki ezt tenné, félek, nehogy ép úgy ne járjon, mint néhai Beszédes úr, midőn azt állítá, hogy a hydraulikának más szabályai vannak Magyarországon mint másutt. A physikai természet azon egy törvényeket követi planétánkon Magyar- és nem Magyarországon; — tegyük hozzá: a *művészet* különböző formákban jelenik meg a külön népeknél, de a szépnek nem lehetnek más-más éghajlatok alatt más-más törvényei, mert az emberi ész végre mindenütt azon egy törvényeket követi.

VIII. Jókai Mór felelete a „Pester Lloyd“¹ tudósítója szerint.

Hierauf erwiderte Herr Jókai, wir glauben, mehr im Spasse als im Ernste: Beszédes hatte Recht, indem er die Ansicht aussprach, in Ungarn bestehe eine eigene Hydraulik; denn bei uns müsse man die Flüsse von oben aus reguliren, damit diejenigen, die am untern Laufe derselben wohnen, gezwungen seien, die Regulirung ebenfalls vorzunehmen, wenn sie nicht den Fluthen erliegen wollen. So müsse es bei uns auch eine eigene Aesthetik geben. Dafür sprechen folgende Beispiele: Einige Romane von Boz wollen bei uns kein Glück machen, weil darin einzelne Charaktere vorkommen, die vielleicht in England gefallen, uns aber nicht gefallen; so möge vielleicht auch der Ungar, welcher im „Werner“ von Byron vorkommt, in England gefallen, uns gefällt er aber sicher nicht. In unserer Aesthetik müsse wenigstens ein besonderer Paragraph über die nationale Selbstachtung handeln. — Diese Bemerkungen veranlassten einige Gegenbemerkungen.

IX. A nyelv- és széptud. osztálynak 1860 márcz. 26-iki ülésén hozott határozata.²

Toldy Ferencz rendes tag, mint az idei Teleki-féle jutalom egyik bírója, s tagja azon többségnek, mely jutalomdíjat ezúttal a „Lángész“ című vígjátéknak ítélte, írásba foglalva terjeszti elé feleletét ama két különvéleményre, melyeket a bíráló bizottság két tagja a közelebbi ülésben felolvasott.

Az érintett pályázásra vonatkozó jelentéssel és külön véleményekkel együtt az Értesítőbe ez eléterjesztés is fölvétetni határozottatott.

¹ 1860-ik évi márcz. 28-iki számában.

² Az 1860-iki kisülések jegyzőkönyvének 89-ik pontja.

Kisfaludy Sándornak ismeretlen levelei Virág Benedekhez.

Közli *Viszota Gyula.*

Az 1909-iki nemesi felkelés elbocsátása után Kisfaludy Sándor egy ideig Budán tartózkodott, hogy a nádor megbízásából irandó nemesi felkelés történetéhez a szükséges anyagot egybegyűjtse. Ezen idő alatt sűrűn találkozott a pesti magyar írókkal, különösen Vitkovics házánál. Megismerkedett az öreg Virág Benedekkel is, a kinek szelidsége és költői egyénisége nagy hatással volt Kisfaludyra. Ezt bizonyítja az a három ismeretlen levél, a mely az Akadémia könyvtárában (Levelezés, 4° 121. sz.) reánk maradt. Érdekesek e levelek, mert a nagy hatáson kívül, melylyel Virág Kisfaludyra volt, azt is bizonyítja, hogy Kisfaludy már 1813-ban kezdte írni Hunyadyját, s egyéb drámai terveket is készített. Hunyadynak, a legnagyobb és legvitézebb magyar insurgentsnek alakja különösen megragadta s azonnal az insurrectio befejeztével, mint a magyar hazafiság megtestesült alakjának, emléket akart állítani, hogy az utókor is hazafiságot merítsen tetteiből.

A levelek a következőképen hangzanak:

I.

A borítékon: Virág Benedek Barátomnak.

Virág feljegyzése: 1813 Január 18d.

Sümegeh Nov. 21kén 1812.

Kedves Barátom Bencze!

A fejetlen Hierarchiának inasa, és Apollonak szép reményű Kis bojtárja, Tatai által, most a Badacsonyi Szüretben vettem ajándékokat, a 12 Magyar Nótát. Noha ezek csak úgy beszéllenek magyarul, mint Leel beszélhetett valaha németül, az ajándék mégis kedves nékem, mert tőled jön, a' kit szívből szeretek és tisztetek. Most magam is sajnálom, hogy meglehetősen muzsika talen-

tumomat kimivelni a' katona-szolgálat nem engedte; talán jobb muzsika szerző lett volna belőlem, mint sem poéta. Sed si Dii id voluere! hogy Napoleon a' Világot dúllyá, — a' vakondok a' földet túrja, — én rossz verseket irjak, — Wallis, a' papiros-molnár erszényünket kalapállyá, — a' Sorsnak ki állhat ellent?

Számtalanszor jutsz eszembe Te is; és ha képzelő erőm elejbém állitt: látlak a' Duna partján, te Virágja a' szelid érzésnek és gondolkozásnak. Látom, mint vonúl ajakod mosolygásra a' körülötted hangya módra pezsgő embereknek bolondságai felett. Szerencsés embertermészet! Ha Horácz volnék, már régen egy Odát intéztem volna hozzád, mellynek foglalattya volna: a' legszebb, a' legszelidebb emberi Philosophiának Virágja mint virágzik a' Duna partyán. Be egészen más az én mindenre könnyen felinduló természetem; olyan mint a szelek által fel-forgatott zajgó, hullámzó Balaton.

Egygyek vagyunk mindazonáltal mindenre nézve a' mi Hazánkat és Nemzetünket — ennek javát és boldogságát illeti. — Hát Magyar Századgyaid folynak e? Megújítottam ezek eránt egyszer tett kérésemet: hogy tudniillik hazánknak fontosabb idejét, Nagy Lajosnak, és Mátyásnak epocháját bővebben írjad meg. Az el múltt időkbe kell a' szegény magyarnak merülni, ha Hazájának dicsőségét élni akarja; az ujabbakban csak Ibsit, vagy Pannoniae Luctust lehet kedve irni. Légy boldog! emlékezzél meg néha Barátodról

KSról.

II.

Virág feljegyzése: Nb. jött 8ber 9d.

Sümege Aug. 8kán 1813.

Kedves Barátom!

Vettem Thaliádat, Te Magyar Muzsák' kedvese. Vegyed érette szíves köszönetemet. Örömet hasonlóval fizetnék; de az én Muzsám, akár mint simogassam, ölelgessem, szorongassam, nem szül már semmit; olyan mint a' szerelmet, magzást, gyümölcsözést már megúntt vén menyecske. Az e az oka, hogy igen korán és igen tüzesen szerelmeskedtünk egymással? — vagy az, hogy a' múltt Insurrectionak száraz munkája tőle elvonván szívemet, ő is engem elfelejtett? — Vagy pedig a' mostani zavaros, bizonytalan, csúfos időknek minden jó kedvet és érzeményt elfojtó járása? — Elég az, hogy én és Muzsám, nem jól vagyunk egygyütt.

Egygyik oka az is kedvetlenségemnek, hogy az arany ér éppen ezen veszett papiros világban szállotta meg szegény testemet, és irgalmatlanul kínoz. Ez a' jutalma előbb rendkívül

sokat lovaglott, és azután egy húzomban rendkívül sokat ültt s irtt hazafiságomnak! — 'S most itt megint az idő, hogy a' háladatlanul múlttat ismét újra kezdgyük. 'S hát ha még különös gazdaságbéli bajaimmal akarnám füleidet gyötreni? p. o. birkáim dögével, minden jószágomnak a jég által semmivé lettével? etc. Te szelid mosolygó Philosophus, tudom, szeretnél, és vállat vonítanál, de én szilaj Insurgens, noha csak egyre üt ki mosolygásoddal, teremtettézek. Úgy látszik, mintha igaz Magyar hazafinak lenni, elejétől fogva elegendő ok volt volna arra, hogy a' ringyó Fortunától üldöztessen valaki. Ez a ringyó bizonyosan nem tud magyarul.

Én most egy eredeti hazai Drámába kaptam: *A' Hunyadiak*. Két részben és tíz Felvonásban, mint Schiller' Wallensteinnya. Az első rész Hunyady János' életének végét és halálát, a' második rész Hunyady Lászlónak fejevételeét adná elő. Az egész csupa Patriotizmust fogna lehellni, annyira, hogy a' Magyar, a' ki olvasná, megdühödnék bele. Miként 's mikor készül meg, nem tudom. Meglehet, soha sem. — Szabad Jambusokban kezdem Verseghynek útmutatása szerint az Aglájában. A' négyféle lábú Jambusok rend nélkül keverve követik egymást. Próbául ime megküldöm Néked az 1^{ső} Felvonásnak 4^{dik} Jelenését. Mond meg igazán egyenes magyar lelkedre, megérdemli e hogy folytassam?

Én Jambusokban még eddig soha sem irtam. Ha jambusaim nem tetszenek, adgy Te nékem más mustrát, de ha lehet, még szabadabbat, mert a' szorossakat, kivált midőn talán 20 ezerre is reá megy számok, nehéz békességes türéssel győzni. Erre nézve tőled. Magyar Horácunktól legjobb tanácsot várhatok. — Az én ítéletem szerint a' Tragédia nem szenved meg a' szoros versnemet, mert különben pedantizmus, száraz igás ló sül ki belőle. A' verset pedig a' Drámának fellengő nyelve még is kívánnya. Nehéz dologba kaptam; de a' Patriotizmusnak terjesztésére a' Drámáknál jobb módot nem esmérek, úgy mint a' mellyben szinte minden szép mesterség öszve fog a' célra; annyival inkább, minthogy ez még az olyanokra is munkál, a' kik olvasni nem tudnak is.

Élly boldogúl Barátom, és szeresd barátodat

KSándort,

III.

Virág feljegyzése: 23dikán dél előtt.

Sümegh Octob. 17kén 1813.

Kedves Barátom!

Vettem egymás után mind a' két rendbéli leveledet. Igen örülök, hogy Hunyadymnak monologussa tetszésedre vagyon. De

következendő szabadságokkal élek. 1o) Minthogy igen sok egymás után több rövid Syllabákból álló szó vagyon nyelvünkben, tehát az első felütésben egy hosszú helyett két rövidet is tesztek, 's pedig igen gyakorta, 'a mi az indulat elragadtatásoknak nagy erőt látszik adni. 2o) A tulajdon neveket, idegen nyelvből vett szavakat, minden mérték nélkül helyezem mindenütt. Ezen szabadság nélkül Drámámnak Vitézzét *Hunyadyt* meg sem tudnám nevezni Jambusimban. 3o) Némelly magyar szavakat is, mellyek nagyot és sokat jelentők, de a' sok rövid Syllaba miatt a' Jambusokban éppen nem állhatók, úgy mint *Hazafi*, minden mérték nélkül állítottam. Mert ezen szabadság nélkül a' hazafit nevezni sem tudnám Drámámban, holott munkámnak egész és egygyetlen egy tárgya czéllya a Patriotizmus. — Már most ird meg, Barátom, igazán, ha javallod e mind azt, vagy sok ellenvetésed van-e eránta? — Ide való még az is, hogy a Sas, 9es, 11es, 12ös Jambusok keverve, minden rend nélkül váltják fel egymást. Eleintén magamnak sem akart tetszeni, és az egész munkát már abba akartam hagyni; de minek utánna minden egyéb Versnemet még alkalmatlanabbnak találtam és ezen versekben egész első Felvonásomat folyvást olvashattam, úgy tetszett, hogy jobban megelégedtem vele. Az legalább bizonyos, hogy az illy szabad Jambusokban is van annyi numerus, mint a' legszorosabb német Jambusokban.

Ennek a' nyelv' tulajdonsága az oka. — Az igaz, barátom, hogy a' mig egy illy darabot ír az ember Versekben, addig hármat is írhatna prózában, annyival is inkább, minthogy az illyent is előbb, úgy szóllván, egészen prózában fel kell tenni, és azután versekben foglalni, kivált nékem, ki, hol időm, hol kedvem nem lévén, csak ritkán ülhetek néki; de az is igaz, barátom, hogy — ha a' kutya kilenczet kölykezik, az Oroszlány egygyet, emez utolsó még is felüti amazokat mind.

És egy jó Dráma, félre téven itt egészen írójának dicsőségét, nagyobb dicsőség és haszon a' Nemzetnek, mint száz középszerű. — Az igaz, barátom, hogy — ha Drámámat úgy ki tudnám sütni, a' mint azt érezni és gondolni tudom, hát ma holnap a' Patriotizmus ugy fogna égni a' Hazában imitt amott, mint tavaly Moskau égett; de utóbb talán csak ez lessz minden érdemem: et voluisse sat est. — Tegyen kiki, a' mennyit tehet.

De hogy lássad, melly igen szeretem és becsülöm mind emberségedet, mind litteratorságodat, egészen közlöm Véled szándékomat. Drámám „*A' Hunyadyak*“ két részből, és tíz felvonásból fog állani, mint Schiller' Wallensteinnya. Mindenik rész magán álló darab lesz. Az Első Hunyady János' életének végét, halálát foglallya magában. 1455-től fogva 1458-ig. — A' második Hunyady Lászlónak fejevételét, Hunyady Mátyásnak

királlyá választatásáig. Az elsőből a' két első Felvonás már egészen kész. A' második rész még csak fejemben van. Megkészi-ül-e egészen, vagy fele, vagy egygyik sem — Isten tudgya! Mert mind nyúghatatlan természetem, mind arany erem nem engedik, hogy sokat üllyek. Heves természetem a' Versekkal, sokféle bajaim a' sorssal néha úgy öszve vesztenek, hogy több időre elvetem a' tollat. — Méltóbb tárgyat nem igen találhattam volna: mert Hunyady Jánosnál nem igen van szebb karakter a' Magyar Historiában. Palma, Bonfin, Heltay, de leginkább Fessler voltak a' források, melyekből merítettem Drámámat. Fesslerből egész Scénákat felveszek. Készítettem egy Programmát Bánk-bánról és Kún Lászlóról is, de míg ennek vége nem lessz, semmi egyébéről nem gondolkodom. — Kivánságod szerint megküldöm a' beszélgető személyeket. Koronként egy egy Scénát is közlök veled majd. Isten veled Barátom!

KSándor.

*

Meg kell jegyezmem, hogy a Kisfaludy-társaság irattárában megvan Virág Benedeknek a fenti levelekben érintett négy levele. Az első 1813 június 10-éről, a melylyel hadi emléket küldött s ugyanilyenek készítésére Kisfaludyt is buzdította. Két levél 1813 október haváról van keltezve. Az elsőben értesíti, hogy a küldött részlet tetszik neki s nem lát olyat benne, a melyet a censura esetleg kifogásolhatna; de kérdi, miért nem ír prózában, hiszen így jobban kiönthetné szívét. A másodikban a továbbírásra buzdítva őt, figyelmezteti, hogy ne törődjek a verssel. 1814 május 14-iki levelében pedig köszöni a megküldött drámát.

Folyóiratok szemléje.

1. A BUDAPESTI SZEMLE márcziusi füzetének tartalma: Gróf Andrássy Gyula II. Rákóczi Ferencz bukásáról szóló akadémiai székfoglalóját közli. Szerző Rákóczi saját nyilatkozataival világítja meg, hogy félelme, miszerint a nemzet megunja a harcokat, beteljesedett. A nemzeti ügy hanyatlásával a magyarok önbizalma, harci bátorsága hanyatlott. A kuruczok többé nem akarnak harcolni. Mind általánosabbá válik a béke utáni vágy. Ily helyzetükben a kuruczokat az egyszerű fegyverletételtől és hadaiknak minden eredmény nélkül való végleges föloszlásától csak két körülmény mentette meg. Az egyik az volt, hogy a osászár olyan magyart állított hadai élére, mint a minő Pálffy János volt; a másik, hogy Rákóczi a békealkut Károlyi Sándorra bizta. Pálffy érzi, hogy legyőzhetné a kuruczokat, de tudja,

hogy végleges győzelme esetében az alkotmányt nem menthetné meg s azért mindenkéül békét akar közvetíteni. Pálffy ebbeli igyekezetét József jóindulatán kívül fontos érdekek is támogatták. De Rákóczi a kuruczok békevágya miatt is kénytelen volt békealkudozásokba bocsátkozni. A Rákóczi korszakát az 1712-ben kezdődő országgyűlés fejezi be. Pálffy és Károlyi irányítása mellett a hazafiasabb labanczok és a mérsékeltebb kuruczok viszik a vezető szerepet. De nem volt könnyű a szatmári békehatározatokat változtatlanul keresztülvinni. Szerző kimutatja, mennyi nehézségbe ütközött az amnestia ügye, mert a labanczok egy része kárpótlást akart szerezni veszteségeiért a kuruczok vagyonából. E kor rajzának tanúsága, hogy élesen megvilágítja a magyar társadalomnak hibáit: a széthúzást és a fegyelmetlenséget; egymás gyanúsítását, a felekezeti torzsalkodást, az arisztokraták közönyét s a pórnép kapzsi hasznoslesését, az önzést és ámulást. De feltünteti a fényoldalakat is: a sok tehetséget, a vitézség és önzetlenség erényeit, a törhetlen hűséget s a mártírságig menő önfeláldozást, a melyben az előkelők s a nép fiai egyesülnek. A kuruczok küzdelme nem is volt hiábavaló. — **F r a k n ó i V i l m o s** folytatja *Szilágyi Mihály életéről* szóló tanulmányát, melyben Szilágyi Mátyás királylyá megválasztatása érdekében tett fáradozásait ismerteti. — **V á r d a i B é l a** *Benedetto Croce aesthetikája és legújabb irodalmunk* címmel Croce rendszerének tüzetes ismertetését adja részben azért is, mert a részleteiből kiemelkedő vezérgondolata kritikai szempontul kínálkozik a legújabb magyar irodalom fő decadens jelenségének kellő megítéléséhez. Szerző tanulmánya végén e vonatkozást meg is teszi. — **K á r m á n M ó r** befejezi *Közoktatásunk országos szervezésének nehézségei a XVIII. században* című tanulmányát. — Ezután Della Grazia *Varázs alatt* című elbeszélésének befejező része következik **B a l l a I g n á c z** fordításában. — **B á r d M i k l ó s** *Palimon és Kabics* című költeményét közli. — A *Szemlében* **Alexander Bernát** *Az ember tragédiája* címmel a Kisfaludy-Társaság ezidei közülési lakomáján elmondott ünnepi felköszöntőjét közli, **K e r n A u r é l** az *Operaház kérdésével* foglalkozik. — Az *Értesítő*-ben **Hornyánszky Gy.**: A görög felvilágosodás története, **Tömörkény I.**: Homokos világ, **Biró L.**: Marie, **Lengyel G.**: Véletlenek (Papp Ferencztől) című munkák vannak ismertetve. — A füzet végét az új magyar könyvek jegyzéke zárja be.

U g y a n e f o l y ó i r a t áprilisi füzetének tartalma: *Matlekovits Sándor az ipar alakulása a capitalismus korszakában* címmel tanulmányt kezd. E cikkben az ipar terén a tőke által okozott nagy átalakításokat ismerteti. A tanulmány részletes kivonata olvasható az „Értesítő” ez idei 4. füzetében. *Concha Győző Szabadság* címmel **Tuka Bélának** a szabadságról írt könyvét méltatja bírálólag. **F r a k n ó i V i l m o s** befejezi *Szilágyi Mihály életéről* szóló tanulmányát, s e közleményében Szilágyi Mihály pártütéseinek és halálának történetét adja. *Havaszi*

Emil a faji elem Grieg zenéjében címmel a norvég zene legnagyobb alakjának zenei alkotásait ismerteti. Kimutatja, hogy Grieg, a legelső rendszeres, modern impressionista zeneköltészete mennyire mélyen gyökerezik a norvég nép szellemében. Egyéni alkotó ereje fájának concipiáló modorában teremt, lelke nemzetének collectiv lelkében él. Nemzeti jelleme abban rejlik, hogy érzékeny lelke egyéni, de ugyanakkor faji hangképekben reagál a norvég természet benyomásaira. Ezután Valdés Palacio *madár a hóban* spanyol elbeszélése következik Szopori Nagy Miklós fordításában. Léway József *Aratás* című eredeti költeményét közli: Voinovich Géza Léway József-ről irt ismertető tanulmányt. A *Szemlé*-ben Divald Kornél *Uhde és Munkácsy-ról* szóló cikkében Munkácsy hatását Uhdera írja meg. Egy névtelen író *a francia kormány-ról*, Balla Ignác Antonio *Fogazzá-ról* irt ismertetést. Az *Értesítő*-ben Wertheimer Ede felel Tisza bírálatára. Továbbá Maeterlinck: *L'oiseau bleu*, Ferenczi L.: *Javaslatok Budapest lakás- és telekpolitikájához*, Bleyer J.: *Hazánk és a német philologia* (ez utóbbi Sas Andortól) című munkák vannak ismertetve.

Ugyane folyóirat májusi füzetének tartalma: *Berzeviczy Albert az Akadémiáról* címmel a M. Tud. Akadémia ez idei közülésén tartott megnyitó beszédét közli. Riedl Frigyes *Korhatások Petőfi költészetében* című tanulmányának főgondolata az, hogy Petőfi költészetére kényszerítő erővel hatottak korának eszmeáramlatai. Két ilyen áramlat volt hatással. Az egyik a negyvenes évek nagy nemzeti lelkesedése, mely később a szabadságharcban exaltatióvá fokozódik. A másik az ekkor uralkodó demokratikus szellem, mely szintén nöttön-nő és egész Európában magával sodorja a költőket. Heinrich Gusztáv Lenau *első szerelméről* irt cikket, melyben Berthával való viszonyát írja le, mely viszony volt a költőnek első komoly szerelme, s avatta költővé az ifjút. Jankovich Béla *művelődés-történeti párhuzamok nyugaton és keleten* című tanulmányában megkísérli megállapítani azon lényeges ellentéteket, melyek a nyugati és keleti cultura összehasonlításánál első pillanatra szembetűnnek. Végkövetkeztetése, hogy a sárga fajnak most folyamatban lévő átalakulása igen fontos szerepet fog játszani jövőnkben. Matlekovits Sándor *befejezi az ipar alakulásáról a capitalismus korszakában* című tanulmányt. Ezután Lagerlöf Selma *Ruben* című elbeszélése és Hegedűs István *Tolsztoj* című költeménye következnek. Kenczler Hugó *A németalföldi arcképfestésről a XVI. században* irt ismertető tanulmányt. A *Szemlé*-ben Szalay Imre *az 1911. évi római nemzetközi kiállításról*, Meller Simon az idei *tárlatokról* irt ismertetést. Az *Értesítő*-ben Réz M.: *Magyarország és Ausztria közjogi viszonya*, Lenéru M.: *Les Affranchis*, Gombos A.: *Középkori krónikások* (az utóbbi Pethő Sándortól), Doumic R.: *Lettres d'Elvire à Lamartine*, Faguet: *Amours d'hommes de lettres*, Séché L.: *Étude d'histoire romantique*, Toussaint-Langenscheidt: *Abriss der ungarischen Literaturgeschichte* című munkák vannak ismertetve.

2. A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE 1911. évi február havi számát Bud Jánosnak „A concentratio a gazdaság-társadalmi életben“ című értekezése nyitja meg. Szerző mindenekelőtt abból indul ki, hogy bár a concentratio gazdaság-társadalmi életünknek legjellegzetesebb jelensége, nemcsak következményeit, hanem még létezését illetőleg is nagyon eltérők a vélemények. Erősen érvel mellette a socialisták ama tábora, mely tőle várja a jelenlegi helyzet gyökeres megváltozását, a socialista állam megvalósulását, míg a kapitalisták közt éppen megerőtleníteni kívánván a socialista álláspontot, sokan azt hirdetik, hogy a concentratióról ez idő szerint beszélni sem lehet. Az értekezés, hogy megállapíthassa a tényleges valóságot, tekintettel arra, hogy az egyik vagy másik irányhoz való csatlakozás a legnagyobb kihatással van a gyakorlati élet kialakulására is, a mi pedig éppen nagyobb országokban most kibontakozó gazdasági életünk szempontjából ránk nézve egyáltalán nem lehet közömbös, sorra veszi az egyes gazdasági ágakat s ezeken belül törekszik megállapítani, érvényesül-e vagy sem a concentratio, súlyt fektetvén egyidejűleg arra is, ha ily irányzat észlelhető, hogy minő következményeket von maga után. Bennünket legközvetlenebbül érintvén, első sorban is behatóan foglalkozik a szerző az östermeléssel. Igen gazdag s értékes statisztikai adatokkal igazolja, hogy Európaszerte birtokelaprózódással találkozni. Nem ment ez alól még a nagybirtok tipikus hazája, Anglia, sem. Birálat tárgyává teszi ezután, hogy midőn mindenütt a kisüzemek s ezzel kapcsolatosan a kisbirtokos osztálynak előnyomulását észleljük, van-e valamely jogosultsága annak a feltevésnek, mintha minálunk homlokegyenest ellenkező fejlődés érvényesülne. Adatokkal s a mindennapi élet tényeivel bizonyítja, hogy nálunk is a kisüzem terjed s csak határozott szándékossgal lehet hirdetni a birtoktömörülést. Objectív álláspontra helyezkedve elismeri, hogy nem örvendünk a birtokelosztást illetőleg oly kedvező viszonyoknak, mint sok külföldi állam, nincs elég erős paraszt- s egészséges középbirtokos osztályunk, de mindjárt utal arra, hogy ennek sok tekintetben specialis viszonyaink, s jóval ritkább népességünk, alacsonyabb kulturánk, éghajlatunk stb. is okai. Kétségtelennek jelzi azt is, hogy állami, politikai, s socialis és gazdasági érdekek egyaránt kívánatossá teszik, hogy a szükségesnél jobban képviselt kötött birtokok részben felszabaduljanak, de ennek a folyamatnak erőszakosnak lennie nem szabad, hanem a gazdasági és socialis okok nyomása alatt önként — előmozdítva állam és társadalom által — kell végbemennie. Általános végkövetkeztetésként pedig megállapítja az értekezés írója, hogy „mintha ütött volna már a nagybirtok órája“, nem felel meg a tényeknek s a jövő képe az, hogy a nagyüzem feltétlenül tért fog még veszíteni az östermelésben, de nélkülözhető sohasem lesz. A következőkben azután igen részletesen fejtegeti a bankügy terén megnyilvánuló concentratiót. Felhasznál minden rendelkezésre álló adatot, kihámozván az államok szerint eltérő okokat.

melyek a nagy bankokat juttatták uralomra. Kimutatja ezzel szemben minálunk a decentralisatiót, a mi részben különleges gazdasági viszonyaink, részben egyéb okok, mint pl. nemzetiségi áramlatok stb. következménye. Megkezdi az ipari concentratio ismertetését, melyet teljesen kifejtve a következő szám fog nyújtani. — S z e n t i v á n y i F e r e n z befejezi *Nagybecskerek város fejlődése és jelentősége* című statisztikai tanulmányát. A városban a két nem aránya 1000:1028:2 volt a nők javára, a mely arány az országos átlagnál (1000:1025) nagyobb, de messze elmarad a th. városoktól (1000:1066). Az okok, mely miatt a nőtöbblet előáll, ugyanazok, mint az ország többi részeiben. Szerző azután a terméseredmények hatását vizsgálja a születésekre, házasságkötésekre és halálozásokra vonatkozólag. Az egy-, illetve két-gyermek-rendszer különösen a németeknél hódított tért a vagyon elosztásának meggátlása végett. Nagybecskerek agricol jellegének tulajdonítható, hogy száz házasságra képes egyén közül 59:14 házas, a mi alig különbözik 64-es vidéki átlagtól. A házasságra lépők fiatal korát szintén a lakosság túlnyomó mezőgazdasági foglalkozása s a szerbek korán nősülő szokása magyarázza meg. Ezt igazolja az a körülmény, hogy a házasságok 65:4%-a a téli hónapokban, a mezőgazdasági munka szünetelése idejében köttetik. Szerző szembeszáll azon különösen külföldön elterjedt nézettel, hogy a városi lakosság testileg sokkal silányabb alanyokból áll, mint a vidék; ennek czáfolására sorozási adatokra támaszkodik s kijelenti, hogy hazánkban, főkép a nemzetiségek lakta vidékeken éppen megfordítottja áll. A túlszigázott városi élet következménye az elmebetegek és öngyilkosok nagyobb aránya. Erkölesi téren is a városokban rosszabb állapotok vannak, mint a vidéken, ennek fokmérője bűnügyek, házasságfelbontások és törvénytelen születések nagyobb száma. Szerző vizsgálódás tárgyává teszi a házasságfelbontásokat 1896-tól kezdve, részletezi a felbontott házasságokat a vallás, a gyermekekről való gondoskodás és a válási okok szempontjából. A törvénytelen születéseknél Szentiványi az országos átlagszámok előrebocsátásával közli, hogy a házasságon kívüli születések hány százalékát teszik az összes születéseknek a vidéken, a r. t. és a th. városokban, az anyák életkorát, a szülöttek vallását, a halvaszülések adatait. A városokban összetömörül a munkásság s szellemi foglalkozást űzők; úgy szólva egyedül a városokban van középosztály s ott is koncentrálódnak a szellemi erők. Ennek következménye az, hogy a városokban a lakosság műveltsége magasabb fokú, mint a vidéken. Nagybecskerekben a 6 éven felüli lakosság 64%-a tudott írni-olvasni, magyarul beszélt az összlakosság 55%-a, az idegen nemzetiségiekből pedig 30%. Szerző végül még a halálozásra vonatkozólag közöl nagyérdekű adatokat. — A *Közlemények és ismertetések* rovatában S z e g ő E r n ő *Az adómentes bankjeggycontingens felemeléséről* közöl ismertetést abból az alkalomból, hogy az új banktörvény a contingens 400 millió kőronáról 600 millió kőronára emelte fel.

Ismertető felsorolja mindazon okokat, melyek a bankjegycontingens létesítését nálunk, a tőkeszegény, kiterjedt cheque- és clearingforgalommal nem bíró országban megalkottá teszi. — *Az angol tarifareformmozgalom* mind nagyobb arányúvá lesz, már nem egyedül a conservatív párt követeli. A „Tariff-Reform-League“ könnyen érthető, olesó röpiratokban népszerűsíti a védvámot a lakosság széles rétegeiben. Az ismertetés szemelvényeket közöl a „Tariff Reform Catechism“ című füzetből, melyből látható, hogy milyen módon harcolnak a védvámosságok a „free trade“ ellen. — *A berlini német otthonmunka-congressus*, melyen hatósági kiküldötteken és tudósokon kívül, 350 otthonmunkás is résztvett, több hasznos határozatából kiemelhetjük, hogy az otthonmunka törvényhozási szabályozásának szükségessége általánosan elfogadtatott; s hogy a német birodalmi gyűlés előtt levő törvényjavaslat, melyet kezdésnek a legnagyobb örömmel üdvözöltek, több tekintetben lényegesen módosítandó. — *A Németbirodalom külkereskedelme az 1910. évben* című czikk adatai szerint a német bevétel 15 millió q-val (2·39%) növekedett, ez megfelel 74 millió márka többletnek (0·96%). Ezzel szemben a kivétel a világpiacz felvevőképességének növekedése miatt sokkal nagyobb arányu gyarapodást tud felmutatni; a német kivétel 1910. évben az előző évi 6,594·4 millió márkához képest 1 milliárdal 7467·1 millió márkára emelkedett. Ezzel a roppant emelkedéssel az összforgalom 16 milliárdos recordszámot ért el. — *A hírforgalom egy új alakja*, az ú. n. „levélsürgöny“, mely közönséges levél s melynek tartalmát az éjjeli órák alatt, mikor kevésbé élénk a forgalom, címzett lakóhelyére továbbítanak s reggel a többi levelekkel kézbesítik. A költség igen csekély (szavanként egy centimes) s mégis nagy távolságokra lehetővé teszi a gyors hírszolgálatot. — *Az Országos Munkásbetegsegélyző és Balesetbiztosító Pénztár 1909. évi jelentését* Pach Henrik ismerteti. Az 1907: XIX. t.-cz. életbe lépése előtt számalmas képet nyújtott hazai munkásságunk betegsegélyző és balesetbiztosító ügye. Az önálló vidéki, sőt fővárosi pénztárak a törvényyszabta minimális kötelezettségeiknek is alig tudtak megfelelni s így nem érthetők azok a támadások, melyek az O. M. B. P. ellen irányulnak, holott éppen a központi pénztár működése közel 20 milliónyi bevételéhez képest igen áldásos, legtöbbet persze a munkásság nyer, de a társadalom egyéb osztályainak, sőt az államnak is jókora haszna van. Az országos pénztár e második évi jelentése részletesen felsorolja az adatokat, miáltal az a bizonytalanság, mely azelőtt fennállott, minthogy a vidéki pénztárak vagy egyáltalában nem, vagy csak megbízhatatlan számadásokat közöltek, megszűnt. — *P. S. Schwiedland Eugen: Bevezetés a nemzetgazdaságtanba* című könyv ismertetését nyújtja ezután. Ugyanazon ismertetőtől való Labriola: *A kapitalismus* című könyv bemutatása is, melynek czélja volt népszerű, érthető modorban adni a kapitalismus kifejlődésének a történetét, kiindulva abból a szempontból, hogy a gazdaságtörténelem nem

egy önmagában álló, hanem az emberiség egyetemes történelmének bizonyos szempontból való vázolója. Majd Philippovich: *Die Entwicklung der wirtschaftspolitischen Ideen des XIX. Jahrhunderts* cz. könyvének ismertetése következik. A nemzetközi Statisztikai Intézet és a drágaság kérdése című közleményből megtudjuk, hogy a magyar Közgazdasági Társaság, illetve de Foville francia tudós kezdeményezésére, a fentnevezett Intézet ebben a kérdésben az 1881—1910. évi indexszámok gyűjtése iránt intézkedett. — Az Országos Iparegyesület a hazai ipartörténet fejlesztésére kebelében szakosztályt létesített. — Az Országos Jogászggyűlés programja, a Munkanélküliség elleni küzdelem magyar bizottságának megalakulása, végül a Magyar Közgazdasági Társaságra vonatkozó közlemény zárja be a számot. — T o n e l l i S á n d o r: *Adatok a drágaság kérdésének bibliográfiájához* című immár második közleménye, valamint a Társadalomgazdaságtani Bibliographia múlt évi decemberi száma is csatolva volt.

A M. Tud. Akadémia jegyzőkönyvei.

HUSZONHETEDIK AKADÉMIAI ÜLÉS.

Az I. osztály hetedik ülése.

1911 október 2-án.

BEÖTHY ZSOLT r. t. helyettes elnöklete alatt jelen voltak az illető osztályból: Badics Ferencz, Hegedűs István, Heinrich Gusztáv, Pecz Vilmos, Simonyi Zsigmond r. tt. — Császár Elemér, Divald Kornél, Ferenczi Zoltán, Gombocz Zoltán, Gyomlay Gyula, Láng Nándor, Melich János, Négyesy László, Pekár Gyula, Riedl Frigyes, Tolnai Vilmos, Váczy János, Vikár Béla l. tt. — *Más osztályokból*: Fröhlich Izidor, Ortvy Tivadar, Szily Kálmán r. tt. — Zemplén Győző l. t. — Jegyző: ifj. Szinyei József osztálytitkár.

167. BADICS FERENCZ r. t. felolvassa „Gyöngyösi István ismeretlen munkái“ cz. (székfoglaló) értekezését. — Rendes tagsági oklevélnek kiadása határoztatik.

168. A h. osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére BADICS FERENCZ ÉS HEGEDŰS ISTVÁN r. tagot kéri föl.

HUSZONNYOLCZADIK AKADÉMIAI ÜLÉS.

A II. osztály hetedik ülése.

1911 október 9-én.

PLÓSZ SÁNDOR osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak az illető osztályból: Berzeviczy Albert t. t. — Békefi Remig, Concha Győző, Földes Béla, Ortvy Tivadar r. tt. — Angyal Dávid, Áldásy Antal, Barabás Samu, Borovszky Samu, Ferdinándy Géza, Hodinka Antal,

Mahler Ede, Magyar Géza, Nagy Gyula, Reiner János, Szendrei János, Tagányi Károly, Thirring Gusztáv l. tt. — *Más osztályokból*: Beöthy Zsolt, Heinrich Gusztáv r. tt. — Jegyző: Pauer Imre osztálytitkár.

169. BOROVSKY SAMU l. t. bemutatja MÜLLER FRIGYES vendég „A nagyobb Gellért-legenda forrásai és keletkezése“ cz. értekezését.

170. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére ORTVAY TIVADAR r. és ANGYAL DÁVID l. tagot kéri föl.

HUSZONKILENCZEDIK AKADEMIAI ÜLÉS.

A III. osztály hetedik ülése.

1911 október 16-án.

ENTZ GÉZA osztályelnök elnöklelte alatt jelen voltak *az illető osztályból*: Konkoly Thege Miklós, gróf Széchenyi Béla t. tt. — Daday Jenő, b. Eötvös Loránd, Fröhlich Izidor, Horváth Géza, Ilosvay Lajos, Klein Gyula, Koch Antal, Kövesligethy Radó, Krenner József, Lenhossék Mihály, Méhely Lajos, Réthy Mór, Szily Kálmán r. tt. — Buchböck Gusztáv, Bugárszky István, Fejér Lipót, Franzenau Ágoston, b. Harkányi Béla, Hoór Mór, Istvánfi Gyula, Lörenthey Imre, Ónodi Adolf, Rátz István, Schafarzik Ferencz, Szarvasy Imre, Tötössy Béla, Tuzson János, Zemplén Győző l. tt. — *Más osztályokból*: Heinrich Gusztáv, Ortvy Tivadar r. tt. — Jegyző: König Gyula osztálytitkár.

171. KOCH ANTAL r. t.: „Újabb Mastodon-leletek Magyarországon“.

172. ÓNODI ADOLF l. t.: „A gége érző idegeiről.“

173. LÖRENTHEY IMRE l. t.: „Palaeontologiai újdonságok Budapest harmadidőszaki üledékeiről“.

174. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére KOCH ANTAL r. és ÓNODY ADOLF l. tagot kéri föl.

HARMINCZADIK AKADEMIAI ÜLÉS.

Kilenczedik ö s s z e s ü l é s.

1911 október 30-án.

BERZEVICZY ALBERT akadémiai elnök ú r elnöklelte alatt jelen voltak: Horváth Jenő, Plósz Sándor, Konkoly Thege Miklós t. tt. — Daday Jenő, Entz Géza, b. Eötvös Loránd, Fejérpataky László, Fröhlich Izidor, Gaal Jenő, Goldziher Ignác, Horváth Géza, Ilosvay Lajos, König Gyula, Kövesligethy Radó, Krenner József, Lengyel Béla, Lóczy Lajos, Ortvy Tivadar, Pauer Imre, Rados Gusztáv, Réthy Mór, Szily Kálmán, ifj. Szinyei József r. tt. — Angyal Dávid, Barabás Samu, Bleyer Jakab, Borovszky Samu, Bugárszky István, Buchböck Gusztáv, Déchy Mór, ifj. Entz Géza, Fejér Lipót, Ferdinándy Géza, Gombocz Zoltán, Gyomlay Gyula, b. Harkányi Béla, Hoór Mór, Hutyra Ferencz, Láng Nándor, Lörenthey Imre, Magyar Gyéza, Mahler Gusztáv, Ónodi Adolf, Reiner János, Schafarzik Ferencz, Szarvasy Imre, Zemplén Győző, l. tt. — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtitkár.

175. ILOSVAI LAJOS r. tag fölolvassa emlékbeszédét BERTHELOT MARCELLIN k. t. fölött. — Az akadémiai Emlékbeszédek során fog megjelenni.

176. Főtítkár megilletődéssel jelenti, hogy dr. Maywald József, a class. philologia jeles művelője, október 28-án elhunyt. Mint a class. philologiai bizottsága segédtagja buzgón vett részt az Akadémia munkásságában. — Az összes ülés részvétellel fogadja a gyász hírt és a mai ülés jegyzőkönyvében örökíti meg az érdemes férfiú emlékét.

177. Főtítkár bejelenti az osztályok javaslatát a pályaművek bírálóinak kiküldése ügyében :

Az első osztály javaslata :

1. Teleki-pályázat: P. Thewrewk Emil t. t., Bayer József és Berczik Árpád r. tagok. A Nemzeti Színház részéről Ödry Árpád és Mihályfi Károly színművész urak.

2. Karátsonyi-pályázat: Bánóczi József, Ferenczi Zoltán, Jánosi Béla, Négyesy László és Váczy János l. tagok.

3. Nádasdy-pályázat: Badics Ferencz r. t., Hegedüs István és Voinovich Géza l. tagok.

4. Bulyovszky-pályázat: Endrödi Sándor, Kozma Andor és Lehr Albert l. tagok.

5. Farkas-Raskó-pályázat: Csengeri János, Haraszi Gyula és Tolnai Vilmos l. tagok.

6. Péczely-pályázat: Heinrich Gusztáv, Herczeg Ferencz r. tt. Császáz Elemér l. t.

7. Bródy-pályázat: Rákosi Jenő t. t. és Ferenczi Zoltán l. t.

8. Sámuel-pályázat: Simonyi Zsigmond, ifj. Szinnyi József r. tt., Asbóth Oszkár, Melich János és Petz Gedeon l. tagok.

9. Röck Szilárd-pályázat: Simonyi Zsigmond r. t., Gombocz Zoltán és Melich János l. tagok.

10. Gorove-pályázat: Beöthy Zsolt r. t., Jánosi Béla és Riedl Frigyes' l. tagok.

A II. osztály javaslata :

1. Nagyjutalom és Marczibányi-mellékjutalom: Concha Győző, Pauer Imre r. tt., Alexander Bernát, Medveczky Frigyes és Pauler Akos l. tagok.

2. Pollák-pályázat: Vargha Gyula r. és Thirring Gusztáv l. tagok.

3. Bródy-pályázat: Gaál Jenő és Wlassics Gyula r. tagok.

4. Vigyázó-pályázat: Szádeczky Lajos r. és Angyal Dávid l. t.

5. Wahrmann-pályázat: Földes Béla és Matlekovics Sándor r. tagok.

Az összes ülés a javaslatba hozott bírálókat kiküldi.

178. Az I. osztály a Corpus scriptorum de musica nemzetközi vállalat, ill. az Akadémiának e vállalatban részvétele ügyében javasolja: 1. a Budapesten megalakult előkészítő bizottságba P. Thewrewk Emil t. és Bogisich Mihály l. tag küldessék ki; — 2. az országos bizottság, mely az Akadémia könyvtárának nyomtatott katalógusát kéri, értesítendő, hogy az akadémiai könyvtár katalógusa nem jelent meg nyomtatásban, de írott katalógusa a bizottság rendelkezésére áll; — 3. az országos bizottságnak előleges költségek fedezésére 2000—3000 K volna utalványozandó. — Az összes ülés elfogadja e javaslatokat, ill. a harmadikat az Igazgató-Tanács elé terjeszti.

179. Gróf Zichy János vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter úr f. é. október 2. kelt átiratában köszönetet mond az

Akadémiának, hogy a Newyorki Public Library magyar osztályának gyarapításához becses könyvadományyal hozzájárult. — Tudomásul van.

180. A III. osztály jelenti, hogy a londoni nemzetközi orvosi congressus magyar bizottságába Lenhossék Mihály r. és Ónodi Adolf l. tagokat kéri kiküldetni. — Elfogadjatik.

181. Az örményszékési ref. egyház templom-építésre gyűjtő-ívet küld be. — Köröztetni fog.

182. Meghívók érkeztek: A mélyfúró ménökök nemzetközi vándorgyűlésére októb. 16—18 (Kherndl Antal r. tag képviselte az Akadémiát); — Kisfaludy Károly emlékének leleplezésére Téthén okt. 29. (Beóthy Zsolt másodelnök); — a Petőfi-család síremlékének leleplezésére októb. 29. (Főtítkár); — az athéni egyetem megalapításának 65. fordulójára, kapcsolatban az orientalista congressussal, 1912 április 7. (Kiadjatik az osztályoknak.) — Tudomásul van.

183. Az utolsó összes ülés óta megjelentek az Akadémia kiadásában: Akadémiai Értesítő, XII. (1911. évf. október) 262. sz. — Archaeologiai Értesítő, XXXI. köt. 4. sz. — Hadtörténelmi Közlem. XII. évf. 3. füz. — Kégl Sándor l. t. Esnor Khoszrev. (Nyelvtud. Értekez. XXI. 10. sz.) — Simonyi Zsigmond r. t. Emlékbeszéd Szarvas Gábor rendes tag felett. (Emlékbeszédek. XV. köt. 8. sz.) — Tudomásul van.

184. Az akadémia könyv- és levéltára október hóban a következő adományokat kapta: 1. Thallóczy Lajos r. tagtól: Különlenyomat a bosznia-hercegovinai muzeum közleményeiből. — 2. Szeremlei Samu l. tagtól: Hódmezővásárhely története IV. köt. — 3. Téglás Gábor l. tagtól: A két Moesia legioemlékeinek jelentősége. — 4. Herman Ottótól: On the migration of birds. — 5. Dr. Szécsi Ferencztől: Önálló közjegyzőség vagy ügyvéd-közjegyzőség? — 6. Dr. Walter Gyulától: Megnyitó beszéd. — 7. Zsilinszky Aladártól: A szóképekről. — 8. A m. kir. Szabadalmi hivataltól: Könyvtárának címjegyzéke. — 9. A Plener-Comitétől: Reden von Ernst Freiherrn von Plener. — 10. Az Archaeological Survey of Indiától: Annual Report 1907—1908. — 11. S. Patkanow-tól: a) O priroste inorodčeskago naselenija Sibiri. C. Petersburg, 1911; b) Statističeskija dannija pokazivajuščija plemennoj sostav naselenija Sibiri, jazjik i rodji inorodcev. Tom II. Tobolskaja, Tomskaja i Eniseiskaja gub. S. Petersburg, 1911; c) Opjít geographij i statistiki tungusskich plemen Sibiri. I. 1. 2. II. S. Petersburg, 1906. — 12. Tuttle E. H.-tól: Finnic and Dravidian. — 13. Petrov A.-tól: Materialii dlj istorii ugorszkoi ruszi. — 14. Palladino P.-tól: Les composés chimiques dans l'espace.

Az Akadémia levéltárának adományozta Fest Aladár igazgató úr báró Eötvös Józsefnek két német nyelvű levelét 1865-ből és 1866-ból. — Az adományok köszönettel fogadtatnak.

185. Elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére GAÁL JENŐ és LOSVAY LAJOS r. tagokat küldi ki.

Kisebb közlemények.

Ferencai Zoltán I. t. beszéde Ungvárt a Petőfi-emlék-tábla leleplezésén tartott ünnepen 1911 október 15-én :

Tisztelt Közönség! A Magyar Tud. Akadémia, a Kisfaludy-Társaság és a Petőfi-Társaság meleg üdvözetét hozom az Ungvármegyei Közművelődési Egyesület és ebben a Gyöngyösi Irodalmi Társaság, valamint Ungvár egész közönsége részére abból az alkalomból, hogy nemes lelkesedéssel, a lángész iránti tisztelettel, a magyar irodalom iránti szeretettel emléktáblát helyeztek el azon a helyen, a hol Petőfi 1847 július 11-én egy éjjel megszállva volt.

Petőfi e rövid, átmeneti ungvári időzése az ő költészetében nem fontos. Későn este érkezett ide s már július 12-én délelőtt tovább ment Munkács felé. Nem is nyilatkozik kedvesen Ungvárról; de megjegyzi, hogy „Itt kezdődik ama nagy rónaság, mely tart lefelé egészen a Dunáig... Ah, csak addig szeretnék madár lenni, míg az óriás rónát keresztül röpülném!” Nincs nyoma az *Uti levelek*-ben annak, hogy Ungvárt valamit, pl. legalább a várat, melyek iránt mindenütt nagyon érdeklődött, megnézte volna s nincs egyetlen itt irt költeménye sem.

Nem maradt itt, sietett az ígélet földre, Szatmárra, hová júl. 13-ikán meg is érkezett. Sietett forrón szeretni és szerettetni éppen úgy, mint a hogy 1849 július 17-ikéről írja Arany, hogy erdélyi útjában nem látogatta meg őt, sietett meghalni. Mintha érezte volna Ungvárt, hogy a szerelemre, a boldogságra kevés időt mért ki neki a Gondviselés, tehát ezt a keveset nem lehet, nem szabad elszalasztania.

De noha ez a futólagos időzés is indokoltá tenné a hely megjelölését, mert hiszen a költő szerint „szent a hely, holott nagy ember áll”: mégis bizonyára Ungvár nemes közönsége és a Gyöngyösi Irodalmi Társaság nemcsak e múló tény, hanem magát a költőt s az ő egész nagyszerű működését vette tekintetbe, midőn emlékét itt emléktáblával is megörökítette.

És ekkor egy majdnem végtelen látókör nyílik meg szemünk előtt, éppen oly nagy, mint az a róna, mely Ungvárnál kinyílik, végig nyúlik mindenütt a Dunáig, le egészen az ország déli határáig. Ekkor belátjuk, hogy ez az emléktábla természetes, sőt szükségszerű; mert egygyel több emlékeztető arra, hogy e nagy szellem nekünk és az emberiségnek mi és hogy mivel tartozunk nem neki, hanem magunknak, midőn emlékét örizzük, midőn egész életének és műveinek tanulságait állandón szívünkben hordjuk.

Bizonyára szeme előtt lebegett tehát Ungvár városa közönségének és a Gyöngyösi Irodalmi Társaságnak a költő

műveinek összege és az, a mi ennek jelentősége. Tekintetbe vette, hogy ime, egy mindössze 26 és félevet élt ifjú egy pár év alatt a művek egész sorával lép fel s már 1847-ben kiadja *Összes költeményei*-t, melyekkel már azelőtt átalakította a magyar elbeszélő és lírai költészetet, sőt át az egész magyar költői gondolkozást, a költői képzelem és szemlélet egész világát; ugyane magyar költészetet beviszi a világirodalomba és egyetemes emberi jelentőségre emeli a Homeroak, Danték, Shakespeareak és Goethék társaságába; kiadja ugyanevvel az addig és azután legnevezetesebb magyar könyvet, melyhez jelentősége csak az ő *Újabb költeményei*-nek hasonló kötete mérhető.

Kétségtelen, Ungvár közönségének és a társaságnak szeme előtt lebegett ekkor is, mint mindig, az ember és költő, a ki többé meg nem dönthetőn bebizonyította az élet, érzelem, gondolat és költészet, más szóval az élet és művészet szükség- és törvény szerinti megtörhetetlen belső kapcsolatát, melynél fogva a külső élet logikája és belső élet logikája ugyanaz és csakis e kapcsolatból teremhetnek halhatatlan művek, csak ezen az úton szolgálhat a művész az igazság és szépség eszményének; minden más szolgálat a hazugság ördögének tett szívesség. Ebből a kellő kapcsolatból támad az igazi gondolat, az igazi eszme, a fölszentelt érzelem; a többi nem egyéb, mint az agyvelőn gúnyos hahota közt átsuhant álom, egy semmi vagy még rosszabb. Ő költészetének példaadásával megtanított minket rá, hogy csak az élet és érzelem együttes szózatával lehet bárkinek a műzsához esdekelve azt kiáltani neki, mint az angyalal tusakodó Jákobnak: „El nem bocsátlak téged, míg meg nem áldasz“, s csak ennek teljesedik forró vágya, a műzsától való meghallgattatás.

De éppen így latba vetette Ungvár közönsége és a Gyöngyösi Irodalmi Társaság azokat, a költőnek lángeszéhez és lángszívéhez szintén méltó tulajdonait, melyek, midőn a legnemesebbek, másfelől együtt véve alkotják a költő rendkívüli jellemét, mely annál csodálatosabb, minél ifjabbban ragadta el őt a végzet. Tekintetbe vette akaratának csodálatosan érett elhatározó erejét, érzelemeinek erős, megingathatatlan következetességét úgy a szeretet lány iránti magasztos elragadtatásában, mint a haza és nemzete iránti olthatatlan szeretetében, önfeláldozó elszánásában, valamint az egész emberiség boldogságát előmozdítani kész önfeláldozásában, a szabadságért való mártyr-elszánásában szeme előtt tartotta e fiatal szív fenkölt lelkesedését, mely őt nemcsak megkülönbözteti, hanem egyszersmind magasan az általános emberi érzelmek színvonala fölé emeli, még pedig nem csupán a fölhevülés ritka pillanataiban. Elgondolta és fölszámította, hogy korábban alig volt ember, ki méltóbb bírt

volna lenni a forradalom rémes korának izgalmaihoz és nagy követelményeihez. Bizonyára ez emlék által is ki akarta fejezni, hogy teljes tudatában van a költő eszményi polgári és hazafíúi erényeinek, valamint teljesen átérti halálának fönségét és csodáját épp úgy a műveiben nyilatkozó előrelátás, jóslat, mint elszánás és beteljesedés miatt.

Valóban, t. Közönség, Petőfi a mint költészetével magasabbra emelte a szerelemnek, a hazafiságnak, az emberiség, a nép szeretetének, a szabadságért való önfeláldozásnak eszményét; akként jelleme, elhatározásai, maga-elszánása és vértanúhalála által magasabbra emelte nemzeti, polgári és emberi kötelességeinkben a cselekvés és kötelességteljesítés addigi mértékét. Ő utána már nem elég annyit érezni és tenni, mint azelőtt: tudni kell eszményeinkért, kötelességeinkért meghalni, ha kell, de mindenesetre tenni a legnehezebbet, a legnagyobbat, áldozni a legszentebbet. A fő nem a nagy szavak árján ringatózás, a mi a magyarnak a politizálásban való nagy előszeretete és gyakorlata miatt oly természetes, hanem a cselekvés, úgy mint tettek a török idők magyar hősei, mint a régi forradalmak küzdői, mint a hogy tett ez az ifjú bárd, vér és élet árán.

E férfiú emlékének tehát mindenütt ott kell lennie: láthatón a tereken és falakon, láthatatlanul az elmékben és szívekben.

Hulljon hát le a lepel ez emléktábláról, melyen a legnagyobb és legnemesebb nevek egyike tündöklök. Érzelmek és elhatározása, gondolatai és elszánása legyenek örök példánk. Ha kell, bírjuk hangoztatni az ő tanításának hatása alatt: „Ott essem el én, a harc mezéjén!” Ha kell, mondjuk vele: „A tettek vágya, a tettek ereje, mint vad patak, foly rajtam át.” Ámde ne csak szóljunk így az ő hatalmas nyelvén, tegyünk valóban úgy is; mert csak az méltó ő hozzá, ki egy lelkében ápolt magas eszményért mindent áldozni bír, mint ő.

Abban a meggyőződésben, hogy az ő példája nemcsak minékünk, hanem a haza minden fiának szívében élő és ható meggyőződéssé vált és műveinek s életének ismerete minden magyarnak erkölcsi iskolája már is: leteszem egyúttal a Magyar Tudományos Akadémia, a Kisfaludy- és Petőfi-társaság koszorúit ez emléktáblára, kívánva, hogy mellette sohase menjen el szív ihletetlen, szem ne tekintsen rá a nélkül, hogy fel ne gyuladjon és lélek ne gondoljon rá a nélkül, hogy nagy elhatározásokra ne lelkesüljön.

Úgy legyen!

A M. Tud. Akadémia Könyvkiadó-Vállalata.

A M. Tud. Akadémia Könyvkiadó-Vállalatának 1911-ik évi illetménye (az 1911—1913. cyklus első évi folyama) a következő köteteket tartalmazza:

- I. **Gyulai Pál: Bírálatok 1863—1903.** Sajtó alá rendezte: HEINRICH GUSZTÁV.
- II. **Euripides drámái.** Alkestis, Ion, a két Iphigenia, Bakchansnők. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátva fordította: CSENGERI JÁNOS.
- III. **Szigetvári Iván: A komikum elmélete.** A M. Tudományos Akadémiától Gorove-díjjal jutalmazott pályamunka.
- IV. **Gardner A. E.: A régi Athén.** Angolból fordította: DR. SCHMIDT MÁRTON. A fordítást felülvizsgálta: DR. LÁNG NÁNDOR. I. kötet. Számos képpel és tervrajzzal.

Külön egy-egy kötet ára fűzve 5 kor., bekötve 6 kor.

E könyvek 1911 december elején küldetnek szét.

A Könyvkiadó-Vállalattól évenként négy kötet (minden mű betűrendes tárgymutatóval) jelenik meg, összesen mintegy 80—100 nyolczadrétű iven. Egy-egy évfolyam ára fűzve 10 korona. Csinos angol vászonkötésben a négy kötet ára 14 korona.

Az aláírás a hároméves cyklusra (1911—1913) kötelező. Egy-egy évfolyam ára (fűzve 4 kötet 10 korona, kötve 14 korona) vagy előre küldendő be a M. Tud. Akadémia főtítkári hivatalának, mely esetben az évi könyvilletmény bérmentesen küldetik meg, vagy pedig a szállításkor utánvétellel fizethető be. — Ez utóbbi esetben a szállítás költségeit a címzett viseli.

A Könyvkiadó-Vállalat pártoló tagjai az „Akadémiai Értesítő” című havi folyóiratot minden további ráfizetés nélkül, díjtalanul kapják s az Akadémia minden egyéb kiadványait (ha egyenesen a M. Tud. Akadémia főtítkári hivatalához fordulnak) 25% ármegeménnyel rendelhetik meg.

A pártoló tagsági nyilatkozatok a M. Tud. Akadémia Főtítkári hivatalához (Budapest, V., Akadémia-u. 2. sz.) küldendők. Az eddigi pártoló tagok, ha visszalépésüket be nem jelentik, ezentúl is kapni fogják a kiadványokat.

Budapest, 1911 november 15.

A M. Tud. Akadémia Főtítkári hivatala.

Megjelenik
minden hó 15-én
három-négy ívnyi
tartalommal.

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

Szerkesztő-
s kiadóhivatal a
Magyar Tudom.
Akadémiában.

SZERKESZTI

HEINRICH GUSZTÁV.

XXII. KÖTET.

1911. Deczember 15.

12. FÜZET.

Magyar perjogi reformmozgalmak.

(Részlet *Magyary Géza* l. t. 1911 november 6-iki előadásából.)

Végig tekintve perjogunk történetén, minden túlzás nélkül állíthatjuk, hogy az nem egyéb mint a reformmozgalmak szokadatlan láncolata. Történetünkben nincs korszak, a melyben az ország igazságszolgáltatási intézményeivel megelégedve lett volna. Ez az elégedetlenség szülte az örökös reformmozgalmakat, a melyeknek azonban legújabb időig megnyugtató eredményük nem volt. Így pl. Mátyás király az ő nagyobb végzeményében igen lesújtó kritikát gyakorol korának igazságszolgáltatásáról, s ebben a végzeményben sok igazságügyi reformot is valósít meg. Hogy azonban ezeknek nem volt meg a kívánt eredményük, azt legvilágosabban bizonyítja a HK. keletkezése, a mely éppen arra volt hivatva, hogy megszüntesse azt a sok visszaélést és erőszakot, a melyet a felek a bíróságok előtt elkövettek. De a HK. sem hozta meg az óhajtott eredményt, valamint a későbbi törvények sem. A reformok ez a meddősege nem specialis magyar jelenség, így volt ez mindenütt Európaszerte. A korszellem nem kedvezett a jó igazságszolgáltatásnak. Az államszervezet pedig tökéletlen volt, s így nem nyújtott biztosítékot arra, hogy a bíróság előtt csak a jog érvényesüljön, ne pedig az önkény vagy éppen erőszak. Az állam birói felségjoga nem mindig érvényesült közvetlenül, a bíróságok előtt pedig hiányzott a jogegyenlőség. Ilyen viszonyok között az igazságszolgáltatási reformoknak kielégítő eredményük nem lehetett. Mindazáltal a korszellem, lassan bár, de mégis folyton tisztul, az államszervezet folyton tökéletesebb lesz, s így lassan bár, de folytonosan tökéletesednek a jogszolgáltatási intézmények is, míg végre kialakult a jelenkor rendkívül magas tökélyű igazságszolgáltatása. Ha mi ezt, különösen pedig a legújabb perjogi reformokat jól akarjuk átérteni, tudnunk kell, hogy ezek szervesen miképen fejlődtek ki a korábbi reformmozgalmakból. Ez az, a miről most igen röviden áttekintést óhajtanék nyújtani. Ebből a czélből leghelyesebb a perjogi

reformmozgalmaknak három korszakát megkülönböztetünk. Az első igen hosszú, ez az alapvetés korszaka. A királyság megalapításával kezdődik, s azzal záródik le, hogy létrejönnek mai polgári igazságszolgáltatásunk alapjai. A második ezen alapokon a perjogi intézmények kifejlesztésének korszaka, a rendi államszervezet követelményeinek megfelelően. A harmadik a perjogi intézmények újjászervezésének kora a jogegyenlőség elve alapján.

Az Árpádok korának perjogát még ma is nagy homály fedi, de annyi egész bizonyossággal mégis megállapítható, hogy ezen kor bírósági szervezete és peres eljárása egészen más alapokon nyugodott mint a modern perjogoké.

A mi különösen az utóbbit, a peres eljárás szerkezetét illeti, ebben az istenitélet játszsza a legnagyobb szerepet. Az a per azonban, a melyben istenitélet dönti el az ügy sorsát, szükségképen más szerkezettel bír mint az, a melyben tényeknek bizonyítás útján való kiderítéséről van szó. Amott egész általánosságban csak azt kívánják eldönteni, hogy valamely állítás igaz-e vagy sem, a nélkül, hogy az állítás alapjául szolgáló tények kiderítésére súlyt fektetnének, emitt éppen ezeknek a tényeknek kiderítése a cél. Legelső perjogi reformunk, a melyről feljegyzéseink vannak, az Árpádokori perjognak éppen ezen szerkezete ellen irányul. Ez a reform Róbert Károly reformja. Hajnik kitűnő könyve az Árpád- és vegyesházi királyok bírósági szervezetéről és perjogáról¹ nagyon jól tájékoztat minket az Anjou-korbeli perjogról is. Ebből a munkából megtudjuk, hogy ennek a perjognak az Árpádkorabelivel szemben legfőbb megkülönböztető sajátága az volt, hogy bizonyítási rendszere az újfajta tanubizonyításnak, a communis inquisitionának és az okiratos bizonyításnak széleskörű alkalmazása folytán sokkal anyagiasabb volt, vagyis sokkal inkább irányult a tények kiderítésére mint az Árpádok korabeli perjog szerinti bizonyítás. Alig szenvedhet kétséget, habár erre nézve nincsenek is kézzelfogható bizonyítékaink, hogy a Róbert Károly-féle reformnak egyik igen fontos részét éppen az új bizonyítási rendnek szélesebb körű meghonosításában kell keresnünk. Mellőzve már most minden további részletet, bizonyítási rendszerünk ebben az irányban alakul át tovább. Mátyás király lényegesen megszorítván a bajvivás² útján való eldöntést, ez a bizonyítási mód idővel egészen eltűnik a mi jogunkból. Legtovább maradt meg az Árpádok korabeli bizonyítási rendszerből az eskütársi intézmény, a melyet még Kitionich³ is az ő korának egyik élő intézménye gyanánt tárgyal. A XVII. század folyamán azonban

¹ Kiadta a Magyar Tudományos Akadémia 1899.

² 1486 : XVIII. t. cz.

³ Directio methodica VI cap. XV quaest.

ez is eltűnik, úgy hogy perjogunk bizonyítási rendszere, s ezzel együtt peres eljárásunk szerkezete teljesen csak ebben a században alakul át, s így csak ebben a században helyezkedik teljesen arra az alapra, a melyen jelenleg áll. Hogy ez minden részletében milyen körülmények között történt, azt ma még nagy homály fedi.

A régi bírósági szervezet is egészen más volt mint a jelenlegi. Mikor a magyar nemzet a kereszténység felvételekor a királyságot megalapította, a birói hatalmat a királyra ruházta át. Ez a birói hatalom a király személyes birói hatalma volt, a melyet ő egymaga mások teljes kizárásával gyakorolhatott. Más szavakkal, a királyság megalapításakor szervezett királyi bíraskodás személyes királyi bíraskodás és egyes bíraskodás volt. A dolog természetében rejtett, hogy a király az ő birói hatalmát nem mindig gyakorolhatta személyesen, s legtöbbször nem is gyakorolta, ennél fogva szükséges volt, hogy gyakorlását másokra ruházza át. Ez az átruházás azonban hosszú ideig nem volt intézményszerű, hanem csak későbbben válik azzá. Midőn továbbá a király a bíraskodást akár személyesen, akár pedig valamely közege által gyakorolta, azt teljes mértékben még sem gyakorolta *egyedül*, hanem csak mások *tanácsával*. Azok, a kik a király vagy az ő közegeinek birói tanácsában ültek, nem alkottak vele együtt társas bíróságot a szó mai értelmében. Ma a társas bíróság tanácsában a tanácstagok az elnökkel egyenrangú tényezők, ők az elnököt le is szavazhatják, s ekkor az lesz az ítélet, a mit ők elhatároznak. Ilyen szerepük a király vagy az ő közege birói tanácsában ülőknek nem volt, ők nem szavaztak a királylyal, illetve az ő közegével együtt, s így őt le sem szavazhatták. Az ő hivatásuk csupán tanácsadás volt, főleg az alkalmazandó jog kérdésében. Hajnik is utal erre, bár a kérdés, úgy látszik, nem ragadta meg eléggé figyelmét, mert más helyen általában azt mondja, hogy a magyar bíróságok úgy az Árpádok mint pedig az Anjouk alatt „mindig társas bíróságok voltak“.¹ Minden különös perjogi szakismeret nélkül is azonban könnyű belátni, hogy egészen más annak a bíróságnak szervezete, a melyben csak ember ítélt, mások pedig neki erre nézve csak tanácsot adnak, mint azé a bíróságé, a melyben többen együttvéve gyakorolják a birói hatalmat, s határozattá az válik, a mit a többség akar. Ez a régi bírósági szervezet azonban lassanként elveszti eredeti jellegét, úgy hogy idővel a királyi bíróságok valóságos, a szó mai értelmében vett társas bíróságokká alakulnak át. Hogy ez az átalakulás mikor fejeződött be, arra nézve eddig biztos adatot nem találtam. Csak annyi bizonyos, hogy ez az átalakulás

¹ 151. l.

a XVII. század folyamán már megvolt, mert Kitonich előadása szerint a kir. ítélőtáblánál szavazatok többségével határoztak, szavazatok egyenlősége esetében pedig az a nézet vált határozattá, a melyhez a személynök vagy nádor,¹ helyesebben, az elnöklő nagybíró járult. Alig szenvedhet kétséget, hogy ez az átalakulás párhuzamosan halad a nem személyes királyi bíraskodás minél teljesebb kifejlődésével. Mindaddig, míg a bíraskodásban a király személyes részvétele állott előtérben, alig lehetett, gondolni arra, hogy a döntésnél ne a király, hanem az ő tanácsosainak akarata érvényesüljön vagy még helyesebben, hogy ezek akarata a király akarata ellen jusson érvényre. A mint azonban ez a személyes királyi befolyás a bíraskodásban megszűnik, s ez a mohácsi vész utáni időben már egészen kétségtelen, megvolt az alap arra is, hogy a rendes nagybíró tanácsának tagjai ne csak az ő tanácsadói, hanem a szó igazi értelmében társbírái legyenek, tehát akarata ellenére is emelhesseik valamely véleményt határozattá.

Összefoglalva a mondottakat, a XVIII. század elején, midőn a reformmozgalmak újabb korszaka kezdődik, a magyar perjog átalakulása mind a két irányban úgy a bizonyítási perszerkezet mint pedig a bírósági szervezet tekintetében teljesen be van fejezve. A XVIII. század elején a bizonyítás a magyar perjogban közvetlenül tények kiderítésére irányul, s a bíróságok társas bíróságok a szó mai értelmében. Ezen század elejéig kétségkívül más nagyfontosságú átalakulások is történtek a magyar perjogban, így különösen az írásbeliség mind nagyobb tért hódít és kifejlődik a mi sajtószertű perorvoslati rendszerünk is. Ezek azonban csak nagyfontosságú részletek, de nem jegezedő pontjai a későbbi jogfejlődésnek. A XVIII. század elejétől kezdve a legújabb időkig is perjogunk sok különféle változáson megy keresztül, de ezek között egyetlen egy sincs, a mely oly mélyreható volna mint a bizonyítási rendszer átalakulása és a mai társas bírósági rendszer kifejlődése volt. A szatmári béke megkötése után igen élénk perjogi reformmozgalmak indulnak meg, a melyek egészen napjainkig nyúlnak le, valamennyi azonban azokra az alapokra támaszkodik, a melyeket ekkor már készen találtak. Igen nagy súlyt fektettek erre a tételre, mert különben nincs meg a helyes nézőpontunk perjogunk fejlődésének, különösen pedig a szatmári békekötés utáni perjogi reformmozgalmak megítéléséhez. És mint-hogy a modern legújabbkori reformmozgalmak is csak ezeken az alapokon nyugosznak, mondhatjuk, hogy az a nagyjelentőségű törvény, a melyet ebben az esztendőben iktattunk törvénytárunkba,

¹ Directio methodica CX c. XVI qu.

csak befejező láncszeme a szatmári békekötés után megindult reformmozgalmaknak.

A reformmozgalmak második korszaka, mint ez már az imént mondottakból is kivehető, a szatmári békekötés után kezdődik. A főtörekvés az, a történetileg kifejlődött alapokon, de teljes összhangban a rendi államszervezettel a perjogi intézményeket továbbfejlesztetni. Már az 1715 : XXIV. t.-cz.-ben küldenek ki bizottságot, a melynek feladatává tették a szükséges reformok iránt javaslatokat tenni. Mária Terézia uralkodása alatt három ízben is küldenek ki bizottságokat, 1751, 1765 és 1768.-ban. Az 1791 : LXVII. t.-cz.-ben a reformmozgalmakat újból megindítják s a megfelelő javaslatok elkészítésére ismét bizottságot küldenek ki. Végül pedig az 1827 : VIII. t.-czikkel a félbemaradt reformok előkészítése czéljából megint csak egy újabb bizottság küldetik ki. Ezeknek a bizottságoknak munkálatait ismertetni, most nem lehet feladatom. Csak annyit jegyzek meg, hogy valamennyi az országos levéltárban megvan, egy részük ki is lett nyomtatva, s hogy rendkívül sok értékes anyagot tartalmaznak, a melyet igen érdemes volna feldolgozni. Röviden meg kell azonban emlékezni ezen reformmozgalmak eredményeiről. Ezek az eredmények rendkívül szegénysek, s túlnyomólag csak a bírósági szervezetre vonatkoznak. Valamennyi közt legfontosabbak az 1723. évben megalkotott reformok. Az ezen évi XXV. t.-cz.-ben a kir. ítélőtábláról „de tabula regia iudiciaria, eiusdemque stabilitate“ a kir. ítélőtábla biráskodását állandóvá tették, s ezzel megvetették annak az elvnek alapját, a mely teljes kifejlődésében ma is van érvényben. Ez az elv a folyton, az év minden napján, állandóan működő kir. biráskodás elve. A XXX. t.-cz.-ben pedig a kerületi táblák szervezéséről a kir. biráskodás decentralisációjának vetették meg az alapját. Röviden, az 1723-iki törvényhozás kialakulásukhoz juttatja azokat az alapelveket, a melyeken a kir. biráskodás ma is nyugszik: nem személyes, állandóan működő, túlnyomólag társas és decentralizált királyi biráskodás alapelveit. A XVIII. század másik nagy reformja, a mely azonban csak egy nagyfontosságú elv kijelentésére szorítkozik, az 1791 : XII. t.-cz., a mely a biráskodás függetlenségét mondja ki a kormányhatalomtól. Ezt a törvényt egészen Montesquieu szelleme hatja át. Maga a reform egyébiránt minden hatás nélkül maradt, mert nem gondolkodtak érvényesülésének biztosítékairól. Hiába dekretálja a törvény az igazságszolgáltatás függetlenségét a kormányhatalomtól, ha nem gondoskodik egyúttal a teljes szervezeti szétválasztásról is, s a mennyiben ez megvan, nem gondoskodik egyúttal arról is, hogy a bírák függetlensége és elmozdíthatatlansága a kormányhatalommal szemben jogilag is biztosítva legyen. Egészen meddők maradtak azonban az eljárásra vonat-

kozó reformtörekvések. Eltekintve kisebb jelentőségű javításoktól, a melyek leginkább az eljárás gyorsítására irányultak, az egész eljárásra kiterjedő gyökeres reform nem jött létre. Pedig előmunkálatokban nem volt hiány. Különösen is figyelemreméltó az 1827: VIII. t.-czikkel kiküldött bizottságnak az 1791. évi bizottság munkálata alapján készített javaslata, a mely nem kevesebb mint 562 §-t tartalmaz. Azok a perjogi reformok, a melyeket az 1832/36. országgyűlésen megalkottak, semmi arányban sem állottak a nagy, rendszeres előmunkálatokkal. Ezeket úgy a kerületi ülésekben mint pedig országgyűlésen igen hosszadalmasan tárgyalták, de csak itt-ott, különösen Deák Ferencz felszólalásaiban, villan meg az eszme, hogy már elérkezett az ideje az igazságügyi reformokat a jogegyenlőség elve alapján megvalósítani. A megalkotott törvényekben azonban ennek semmi nyoma. Ellenkezőleg, ezeknek az a törekvésük, a rendi szervezetet az igazságszolgáltatás terén is fenntartani, s hogy ez minél teljesebben sikerüljön, különféle rendelkezéseket tettek a jobbágyok perbeli helyzetének enyhítésére.

Perjogi reformmozgalmaink harmadik és utolsó korszakának vezérlő eszméje a bíróság előtti teljes jogegyenlőség. A XVIII. század szellemi küzdelmei, a nagy francia forradalom eredményei mindenütt kivívták az emberek törvényelőtti egyenlőségének elismerését. Ez szükségképen maga után vonta a perjogi intézmények lényeges átalakítását. Nemcsak a földesúri bíraskodást kellett megszüntetni, a mely a legnagyobb ellentétben állott a kor szellemével, hanem el kellett törölni a rendi államszervezetben alapuló többi bíróságokat, valamint az előttük divó különféle peres eljárásokat is. A törvényelőtti egyenlőségnek elutasíthatlan következménye egyféle bírósági szervezet és egyféle peres eljárás mindenkire nézve. A reformmozgalmak azonban ebben a korszakban nem szorítkoznak csupán a perjogi intézmények egységesítésére, hanem még két más fontos kérdésre is kiterjednek. Először is intézményesen szétválasztják és függetlenítik a bíraskodást a közigazgatástól. Montesquieu tanítása diadalmasan bevonul a törvényhozásokba, s mindenütt elfogadják a törvénykezői reformok alapjául. Másodszor pedig az igazságszolgáltatás javítására a lehető legjobb eljárási szabályokat törekesznek behozni.

Magyarországon a perjogi reformmozgalmak harmadik korszaka aránylag későn kezdődik. Első részletükkel először csak az 1840: XV. t.-czikben találkozunk. Ez a törvény a mi első váltótörvényünk, a melynek második része már a jogegyenlőség elve alapján szabályozza a bírósági szervezetet és az eljárást. A szabadságharcz kitöréseig a magyar törvényhozásnak a perjogi reformot a jogegyenlőség elve alapján teljesen megvalósítania már nem állott módjában. Ez az 1848. évi törvényekben lefektetett nagy

elvek alapján az abszolút kormányzatnak maradt fenntartva. És miután az országbírói értekezlet a jogegyenlőség elve alapján az 1848 előtti perjogot legalább részben, s ideiglenesen visszaállította, az alkotmányosság beköszöntével ismét a magyar törvényhozásra hárult a feladat a jogegyenlőség elve alapján a perjogi reformot teljesen, egész vonalon kiépíteni. S itt kezdődnek azok a perjogi reformmozgalmak, a melyeknek közvetlenül utolsó részlete az 1911 : I. t.-cikkkel beiktatott polgári perrend.

A magyar törvényhozás aránylag későn jut abba a helyzetbe, hogy a helyes perjogi reform összes előfeltételeinek birtokában rendezhesse igazságszolgáltatását. Mint kifejtettem, ennek két előfeltétele a bizonyítási rendszer teljes átalakulása és a társas bírósági rendszer teljes kiképzése már azon perjogi reformmozgalmak idejében megvolt, a melyek a szatmári békekötés után megindultak. Ellenben a harmadik, a jogegyenlőség, csak sokkal később született meg, s ez éppen oka annak, hogy Magyarország csak jó későn foghatott hozzá modern polgári igazságszolgáltatásának kiépítéséhez.

Ezeknek a legújabb perjogi reformmozgalmaknak tüzetes ismertetésébe itt most nem bocsátkozhatom bele. Röviden csak azt akarom jelezni, hogy ezek a reformmozgalmak két irányban indultak meg. Az alkotmány visszaállítása után a bírósági szervezet végleges reformját azonnal végrehajtották, ellenben a polgári peres eljárást illetőleg csak ideiglenes szabályozásra szorítottak. Mikor az alkotmányt visszaállították, a magyar törvényhozás a bírósági szervezet kérdésében a nyugati törvényhozásokban teljesen kiforrat alapelveket talált, nem volt tehát semmi akadály a annak, hogy ne hozzon létre azonnal végleges bírósági szervezetet. Ezt meg is tette, s így jöttek létre az 1869 : IV., az 1871 : VII., IX., XXXI. és XXXII. t.-cikk, a melyek később az 1890 : XXV. t.-cikkben a kir. ítélőtáblák szervezéséről és az 1891 : XVIII. t.-cikkben a bírósági és ügyészségi szervezet módosításáról kiegészítést és némi módosítást nyertek. És ha ezekhez még hozzáveszünk az 1907 : LXI. t.-cikket a hatásköri bíróságról, mondhatjuk, hogy bíróságaink, már a mi a lényegét illeti, oly szervezetet nyertek, amelyen hosszú ideig nem kell változtatni. Ezen törvények között legfontosabb az 1869 : IV. t.-cz. Ez a törvény általában törvényhozásunknak egyik legnagyobb szabású és legsikerültebb alkotása. Soha nem tanúsított magasabb felfogást a magyar törvényhozás a bíróságokkal szemben mint ebben a törvényben, soha el nem máló dicsősége is lesz ez a törvény azoknak, a kik megalkották. A bíraskodásnak elválasztását a közigazgatástól nemcsak hogy kimondja, de a legteljesebben keresztül is viszi. Ez óriási vállalkozás volt abban az időben, midőn az országbírói értekezlet által feltámasztott megyei

biráskodás ismét erőhöz kapott. Kimondja a bírák elmozdíthatlanságát, s őket felfelé épp úgy mint lefelé a közönséggel szemben, teljesen függetlenekké teszi. E törvény kitűnő rendelkezéseinek köszönhetjük, hogy bíróságaink negyven évi működésük alatt az ország osztatlan bizalmát és tiszteletét vívták ki maguknak.

Más volt a helyzet a peres eljárás kérdésében. Annyi még az alkotmány visszaállításakor is kétségtelen volt, hogy a végleges peres eljárás csak a szóbeliség, közvetlenség és nyilvánosság nagy alapelvein nyugodhatik. Amde ilyen eljárás megalkotása ekkor még rendkívül sok nehézségbe ütközött, s bírósági szervezetünk sem volt még elég erős ilyen eljárás alkalmazására. Ebből az okból az 1868: LIV. t.-cikkben csak ideiglenes eljárási szabályokat alkottak. Ekkor természetesen senki sem gondolta, hogy ez az ideiglenesség túlnyomó részében több mint negyven esztendeig fog tartani. Osztályunk nagyon tisztelt elnökének harmincz évig tartó fáradságos munkájába került, míg a teljes és végleges polgári peres eljárásunkat ebben az esztendőben a magyar törvényhozás törvénybe iktathatta. Jellemző, hogy hosszú reformküzdelmek után ez Magyarországnak első eljárási codificatiója, a melyet véglegesnek tekintünk, a melynek az a rendeltetése, hogy hosszú ideig szolgáljon polgári igazságszolgáltatásunk alapjául.

Eljutván ekként ahhoz a ponthoz, hogy polgári igazságszolgáltatásunk reformját hosszú időre kialakultnak tekinthetjük, nem hallgathatom el, hogy túlnyomó része a XIX. századra esik. Ez a század Európa legtöbb államában a legfontosabb igazságszolgáltatási reformok kora. Soha oly áldásos igazságszolgáltatási reformok nem láttak napvilágot mint ebben a században. Ezt az ő egyéb nagy vívmányai mellett nem szabad kevésre becsülnünk. Ennek a századnak fennkölt humanismusa nemesebb szellemet visz be az igazságszolgáltatásba is, létrehozza a törvényelőtti teljes jogegyenlőséget, szigorú biztosítékokhoz köti a pártatlan és független biráskodást s oly eljárási szabályokat ad a bíró kezébe, a melyek segélyével teljes mértékben kiderítheti a perben az igazságot. Oly eredmények, a minőket eddig a történelem felmutatni nem képes. Nálunk ez az átalakulás nem záródott le teljesen a múlt században, hanem egyik része átnyúlt a jelen századra is.

Jelentés a Kóczán-pályázatról.

(Felolvasta Bayer József r. t. 1911 november 27-én.)

Tekintetes Akadémia!

Az 1911. évi május 31-én lejárt Kóczán-féle drámapályázatra, melyhez a tek. Akadémia bírálókul Bayer József, Heinrich Gusztáv rendes és Endrődi Sándor lev. tagokat küldte ki f. é. május 29-éről szóló határozatával, az idén szokatlanul nagy számú pályamű (22 darab) érkezett be.

A pályamunkák előleges áttekintése után arról győződünk meg, hogy a pályázóknak több mint fele félreértette a pályázati hirdetés azon kijelentését, hogy az időkor, melyből a drámai mesét ezúttal venni kell: *a mohácsi vész utáni kor*.

Akademiánk a Kóczán-féle alapítványi levél értelmében: „a pályázó színművek tárgykörét akkép jelöli ki, hogy e körök *kisebb korszakokban*, az ősmundákon kezdve az egész magyar történelmet felöleljék 1848-ig“. (Ügyrend, 117. § a) pont.)

Midőn tehát ezúttal „*a mohácsi vész utáni kort*“ jelölte ki, czélja az volt, hogy olyan pályaműveket kapjon, melyek kapcsolatban vannak a mohácsi mezőn véghez ment catastro-phalis eseményt követő állami, közéleti, létezési érdekünket komolyan veszélyeztető eseményekkel.

A pályázók legtöbbje félreértve ezt a meghatározást: „a mohácsi vész utáni kor“, belemarkolt a magyar történetbe és az idei pályázatban már egész 1848-ig terjedő időhatárral, drámákba szorította három évszázad eseményeit!

A bíráló bizottság ezen az alapon, épp az alapító-levélhez köteles ragaszkodással, kénytelen volt a pályázatból eleve is a következő 11 darab drámát kizárni: ú. m. az 1., 5., 8., 9., 10., 12., 13., 14., 15., 19. és 21. számúakat.

Időrendi tekintetben ezek közül legtávolabb áll a mohácsi vésztől a 8-ik számú pályamű „*A szabadságharc*“ címmel. Szereplő személyei közt ott van: Petőfi, Jókai, br. Eötvös J., Deák, Kossuth L. stb. Bár a pályázó azt is kilátásba helyezi, hogy a darab második képe „az aradi 13 vértanúk (!) kivégzését jeleníti meg“, ez az üzleti ízű nagy ígéret se tudta a bírálókat arra csábítani, hogy pályázónkkal kivételt tegyen.

A többi tiz pályamű történeti háttere ugyan nem nyúlik bele a XIX. évszázadba, de több mint fele a XVII. évszázadból való, a hátralévő kettő pedig a XVI-iknak végéről.

Az 1. számú pályamű: *Zrinyi Ilona*, meséje 1680-ból való; a 12. számú pályamű: *Ibrányi Mihály* ideje 1660-ból; a 21-ik számú: *Teleki Mihályé* a XVII. évszázad második fele; *Zrinyi szerelme* (9. sz.) 1645-ben „történi“; a *Kornis Boldizsár* című (19. sz.) 1610-ben „történi“; a 13. számú: *László deák* („Dramatizált történelmi mese“) 1609-ben játszódik le. *A megtért* című drámának (15. sz.) történeti háttere Bocskay kora és *A hajdú király* című történeti dráma (10. sz.) szintén Bocskay korából való.

A 14. sz. *Sághy Mártha* című dráma (mely kötetlen voltánál fogva különben sem felelne meg az *alaki* követelményeknek) egyébként történelmi háttere (1596. év) miatt se vehet részt a pályázatban, valamint a *Báthory Zsigmond* (5. sz.) tárgyú sem.

Ez a 11 dráma minden kétséget kizárólag ellentétben van a pályázat időkorbeli követelményeivel s miután a mohácsi vész közvetlen következményeivel semmiféle okozati összefüggésbe se hozhatók, a pályázatból kizárattak.

De a hátralévő másik 11-es csoportban is van két pályamű, melynek időrendi ide nem tartozósága kétségtelen. Így a *Szilágyi és Hajmási* című tragoedia (6. sz.), bár a szerző szerint „történi a XVI. század elején“, nem más mint egy mohácsi vész előtti történetnek dramatizálása. A 18. számú pályamű: *Mária királyné* írja magát zárja ki azon vallomásával a pályázatból, hogy „történi 1515 június 22-én Bécsben“.

A 4. számú, *Zsófia* című pályamű, jelige nélkül adatván be, alaki hiba miatt nem vehet szintén részt a pályázatban.

Midőn előadói kötelességünkől kifolyólag ily vérengzést jelentő Prologussal állunk elő, tán azt lehetne gondolni, hogy az életben hagyott többi 9 dráma bőségesen kárpótol e kénytelen-kelletlen szigorúságért és a tek. Akadémiának örömmel jelenthetjük az ez idei Kóczán-pályázat örvendetes eredményét. Sajnos, a legjobb akarattal se tehetjük, sőt majdnem abban a helyzetben vagyunk, hogy kénytelenítve érezzük magunkat a mohácsi vész sokfajtajú súlyos következményü eseményei közé ezt a kilencz drámát is hozzászámítani, ha nem kellene attól félnünk, hogy időrend tekintetében mi is ellenkezésbe jutunk magával a pályázati hirdetéssel.

A hátramaradt kilencz drámából hat nem ér egy irgalmas kiáltást, a többi három pedig csak annyiban éri meg a részletező tárgyalást, mert közülök *kellott* a jutalmazandót kihalászni és így meg kell okolnunk azt, hogy a három gyenge dolgozat közül, melyik rejt legalább „legtöbb ígéretet“ magában.

Az első hattal nagyon röviden fogunk végezni.

A *Köret* című (2. sz.) ugyan alaki tekintetben nem felelne meg a pályázat követelményeinek, de mivel a pályázó kijelentése szerint „1526 után történik“, elolvastuk. Kötetlen, füzetlen, de azt hisszük, a legfényesebb kötés se emelhetné a férczelt munkák fölé. Történni, megtörténhetnék bármely korban, midőn egy követet kell alkudozás céljából az egyik párttól a másikhoz küldeni. Egyetlen történelmi alakja Zápolya János. a többi költött személy. Meséje szertelenül kuszált, mint a kezdőké szokott lenni; történelmi háttére csak külsőség. Egész érdeme abban áll, hogy meséje egy nap keretén belül folyik le: az első felvonás reggel, a második délben és a harmadik alkonyatkor történik. Hogy úgy mondjuk: naiv érzéke van a drámai mese csoportosításához. De nagyon sokat kell tanulnia, hogy figyelemre méltót írhasson.

A *trónért mindent* című színmű (3. sz.) egyike a legnagyobb sületlenségeknek, miket drámabíráói pályafutásunk alatt olvastunk. Emberei jönnek-mennek, mint valami cigányvásáron és technikája olyan, mint egy középkori moralitásé. A dráma sűrűn írott 90 folio lapon 35 szereplőt foglalkoztat s a függöny 14-szer gördül le. Nem hisszük, hogy három este elég volna előadására. Az állam-actio oly kuszált ebben a drámában, hogy ember legyen a talpán, ha egy olvasásra kiokosodik belőle. Bár a szereplők sokszor ily kedélyesen köszöntik egymást: szervusz! mégis annyi átkozódás, szitkozódás fordul elő benne, hogy Lear átkai eltörpülnek mellettük.

Egy sok mindenfélét össze-vissza olvasott fiatal elme mulatságos szörnyszülőtte.

A *Zsófia* című tragoédiát, bár alakilag nem volt számbavehető (4. sz.), szintén elolvastuk, mert cselekménye „Magyarországon, a mohácsi vész után történik“ s mert nem akartuk, hogy külsőségek miatt egy esetleges drámaíró genien sérelem essék. Nyugodt lélekkel mondhatjuk, hogy egy tehetségtelen kezdő értéktelen zagyvaléka. Az eseménye bármikor megtörténhetnék, ha a férj hazulról csatába megy és hónapok után se tér vissza.

A *Fugger Alice kérői* című pályamű (7. sz.) az egyetlen vigjáték az egész csoportban. Jellemző pályázónk történelmi ismereteire, hogy e rettenetes kor keretébe bele tud képzelni egy vigjátéki mesét. Egyetlen mentsége, hogy bár a saját kijelentése szerint a mese 1530—35 közt játszódik le, beleillik az bármely korba. János és Ferdinand királykodása csak egy epizódban látszik e vigjátéki helyzetkomikum emelésére belejátszani a mese szövevényébe — egyébként teljesen lényegtelen háttére a mesének, melynek előterében egy inkább bohózati, mint vigjátéki jellegű cselekmény játszódik le.

A mese középpontjában egy sokszorosán elcsépeelt thema van: a gazdag leány esete, a ki egy szegényt szeret, s a pénze után áhítózó többi kéréit társnője segítségével felülteti, míg végre megszabadulva valamennyitől, a szegénynek felesége lehet.

Itt a leány Fugger Alice, Fugger Antal selmeczi bányatulajdonos leánya. A kérők Gritti, Bodrai és a szegény Gábor deák. Szerepel a darabban egy Vilma nevű „szegény rokon“ is, kit pályázónk körületekintő óvatossággal 28—32 év köztinek tesz meg. Ez a Vilma az, a ki Alice-t arról akarja meggyőzni, hogy mind Gritti, mind Bodrai, csak a pénzéért hazudják a szerelmet.

Ezerszer fölhasznált és kihasznált indíték. Nem kevésbé ilyen az is, hogy a kérők Vilmát csupán szerelmök közvetítőjének akarják fölhasználni, ellenben Vilma az Alice-t illető szerelmi vallomásokat — magára veszi. Az ebből keletkező kotzbeui helyzetek ma már a karzatot se nevetetnék meg. Egyetlen új dolog az egész darabban, hogy a Fuggerék selmeczi kastélyában nem egy terem: „A szerelem terme“, mely Vilma szerint arról nevezetes, hogyha az egymástól idegenkedni kezdő szerelmes párok vagy az egymást gyűlölő házastársak, csak egy órán át is ott tartózkodnak — újra rabjai lesznek egymásnak. Nem rossz gondolat, de inkább bohózatba, mint vigjátékba való. Pályázónk még így is ügyetlenül használja ki, bár a helyzetkomikum iránt van érzéke. Mint drámairó a legkezdetlegesebb technikával bír. Minden felvonás egy jelenetből áll s az új szereplőket így vezetik a színre: „jön Gritti“, „belép Alice“, „jönnek Gábor és Vincze“. „az atyám jön a zsidóval“ stb., stb. Így aztán a legfuresább találkozások létesülnek. Csókok csattannak el, melyek másnak voltak szánva; egymást nem óhajtó és nem kereső párokra zárják rá az ajtókat s kész a nem éppen szellemesen megcsinált compromittáló helyzet.

Vilmának az az ötlete, hogy magát gazdagnak, Alice-t ellenben szegénynek hazudja s ezzel próbára tegye a kérőket, szintén nem rossz (bár nem úgy) indíték — azonban pályázónk még ezt se tudja kellőleg értékesíteni.

A legnagyobb baj, hogy a darab elején biztosra veheti mindenki, hogy Gábor fogja elnyerni Alice-t. Annál meglepőbb, hogy az özvegy Fugger — Vilmát teszi feleségévé... A darab prózában van írva, de mivel Gábor deák költő is, illik, hogy néha verseket mondjon. Versei szerint Gábor deák csak fűzfá poéta. Pályázónk mint drámairó, szintén valami ilyesfélének mondható.

A „*Martinuzzi Frater György*“ cz. pályamű (11. sz.) valami iskolásfiú önképzőkori színvonalon aluli drámakísérlete. Egyike a legmulatságosabb tragoediáknak, miket valaha olvastam.

A 22. sz. pályázó szomorújátéknak már a czime is: *Frater Barát* sejteti benső értékét. Ez se középfajú dráma, se tragoedia, csupán párbeszédbe szedett történet, még pedig a rokontárgyú 11. számútól eltérőleg, a legunalmasabbak egyike. Tartalma tisztán államactio. Nő szerep kettő van benne: a beszélő Izabella királynőé és a hallgató dajkáé: Mineronaé. Szerepel benne az ördög is, kivel az alvó Frater előttünk birokra kél. Tehát álomjelenet — a valóságban! De szerepel Szent-György is, ki azért jelenik meg, hogy önbizalomra serkentse Fratert. Nem kevésbé mulatságos a IV. felv. 2. jelenete, midőn Hunyadi Mátyás falraakasztott képe ajtó gyanánt oldalt kinyílik s az így támadt nyíláson Frater alakja tűnik elő az utasítás szerint „mellkép gyanánt“! Van az utolsó felvonásban mennydörgés, villámlás, sőt az utasítás szerint a villám „*valahol* lecsap“... Van itt „*néma beszélgetés*“, „*néma társalgás*“ is az utasítás szerint s valószínűleg azok a tragoedia legértékesebb párbeszédei. A legnagyobb ostobaságnak mégis az mondható, hogy Ferrari meggyónja Fraternak, hogy meg fogja gyilkolni:

... Mit egyszer papnak
 Valaki meggyón, az örök titok:
 Még önmagának sem szabad azt tudni (!!!)
 Annál kevésbé készülni ez ellen
 . . . és mégis nem Ferrari, hanem Pallavicchini (!) gyilkolja meg!

Stylusára jellemzők a következő kifejezések: „pudeálni“; „bratyzial“; „pertractál“; „distingváljuk“; „kutyazsírral kikent barát“. Egyébként Frater György nevei: „vén sün“, „csontfülü szelindek“! Ha megemlítjük, hogy Izabella egyszer megöleli s arczon csókolja Frater Barátot (II. felv. 13. jel.), máskor (IV. felv. 4. jel.) kedélyesen megsimogatja az arczát — pályázónk ízléséről is fogalmat alkothatunk, ki a drámáirásnak éppen csakhogy külső formáiról látszik sejtelemmel bírni, de a drámai jellemzésről a leghalványabb sejtelve sincs.

Ez a hat pályamunka tehát teljesen értéktelen dolgozat s csupán a rosszság fokában van némi eltérés közöttük.

Lássuk már most a három — legjobbat! A „*Scylla és Charybdis*“ című „eredeti dráma“ (16. sz.) elég tehetséges ember munkájának látszik, ki itt-ott drámai magaslatra is tud szökkeni, nem egy helyütt jól eső magyarsággal ír s néha szépen is versel, de drámája mint egész, teljesen elhibázott munka és az „eredeti dráma“ mint műfaji meghatározás, pedig egyenesen neveltségessé teszi. Mint egy másik pályázó társa annyi szerelmi történetet zagyvál össze, hogy végül igazi drámai befejezés helyett csak egy siralmas fogságba hurcoltatással tud előállni, mint a *Kis királyok* szerzője. Azt lehetne

mondani, hogy csak az 1. és 2. felv. tarthat igényt némileg a dráma nevezetre, a 3. felv. számára már csak tableaук maradnak, mint ez kezdő drámaíróknál rendszeren tapasztalható, kiknek tehetségét művészi tudás nem támogatja s a szükségszerű tragicus vég helyébe csupán önkényes befejezést tudnak adni: érzelgős, üres közlőhelyeket, helyzetekben és szavakban.

Főhémájának drámai magja van: a házasság előtti szerelem bűnös szenvedélye széttépi egy eléggé boldognak ígérkező házasság tiszta kötelékeit. Csak hogy a szerető és hitves közt vergődő férjnek értékes embernek kell lenni, kinek bukása érdemes legyen részvétünkre, mert ha hitvány báb, akkor csak kinevetésre méltó, mint e dráma hőse Déghy László, ki mint férj, teljesen hitvány, mint ember erkölcsileg züllött alak Évájával egyetemben. A szerető és hitves szenvedélyében egy-egy nagy érzésnek kell a mozgató erőt játszani és itt szavak helyett tettek kellene, különben ügyes színpadi komédiázás lesz az egész, a mint hogy alig is egyéb az egész pályamű. Csupán egy téren látszik pályázónk újítónak: az 5. felvonásban, hol egy bábaasszony is szerepel, bizonyára ez az első bábaasszony a magyar drámairódalomban. Elismerjük, hogy nagyon fontos személy az élet nem egy pillanatában, de komoly drámában oly komikailag hat, hogy a legtragikusabb helyzetet is tönkre teszi, megjelenésének, szereplésének pusztá ténye, mely mint említők, physiologiailag nagyon értékes — de komoly drámában lehetetlen helyzetet teremt, egy a színen megjelenő s előttünk halállal vergődő — gyerekágyas asszonynyal egyetemben!...

A Scylla és Charybdis azt jelenti, hogy Déghy László a férji hűség és korábbi szerelme közt ingadozva, végre mint valami ostoba légy, belekerül a régi szeretője hálójába. Ez az 1—2. felv. meséje. A 3. felv.-ban török fogságba kerül. Felesége gyermekágyban meghal és a szerető, nem kis ámulatunkra: kétségbeesetten összeesve azon sopánkodik, hogy nem kísérheti el Lászlóját — török fogságba!!!

Ezek szerint mind a hárman elvesznek, csak hogy a legnagyobb bűnös bizonyára a legjobban jár, mert nagyon valószínű, hogy Éva asszony a Tisza vizéből partra úszik vagy egyedül, vagy egy másik Déghy László segítségével...

De halljuk a meséjét.

Adva van egy se leány se asszony. Neve csehí Lászlár Éva, kinek viszonya volt Déghy Lászlóval, annak házassága előtt. Azt, hogy e viszony következményekkel járt, elég furcsán, csak három év multával és mint házasember tudja meg Déghy László! Ez a Déghy László (a ki mellesleg heves János-párti, egyelőre csak szóval) boldog házaseletet él hitvesével, a derék, hűséges, szenvedő Eszterrel. A teljes boldogsághoz csupán egy

hiányzik: a gyermek. Végre megtudjuk, hogy Eszter anyának érzi magát. László egészen boldog! Tehát *icsz* gyereke! A baj nem ebből, hanem abból keletkezik, hogy — *volt!* A helyzet egészen hamis. Lázár Éva ez idő alatt Bécsben volt és ott föl nem derített titokzatosságú életet élt. Egyszerre a darab színhelyén: Szolnokon terem, mint a Ferdinand-párt ügynöke s Lászlót el akarja csalni János táborából. De egyéb terve is van: hálójába visszakeríteni Lászlóját. Éva közli vele, hogy gyermeke volt tőle *három év előtt!!!* De miután ez a gyermek időközben meghalt, nem hozhatta el. Elhozta azonban az arczképét. Arra kéri hallatlan együgyűséggel Lászlót: jöjjön fel vele Bécsbe halottak napjára megkoszorúzni leánya sirját! László megígéri s az arczképét átveszi. De oh jaj! ez a kép kabátcseré alkalomával kiesik a zsebéből s egy jó lélek a felesége kezébe juttatja.

Erre megkezdődik a két asszony harca — de csak szóharca, melyből nem okosodik ki az ember.

Ez az Éva előttünk az érzelmes szenvedőt, a nagyszivű, a szerető asszony szerepét játssza, pedig csak közönséges hitványlelkű kalandornő. Eszter (jól ismerve őt) nem is fukarkodik a szóval s egy ízben ezeket mondja a szemébe:

Első szerelmed Kazy Miklós;
Érette estél bűnbe, Déghy Lászlót
Mint kikiáltott czéda csábítád el . . .

(II. felv. 12. jel. 63. 1.)

Erre Éva csak ennyit felel:

Felbőszít! Most ha basilisk lehetne
Szemem, holtan terülne el előttem . . . (!!!)

s ezzel szerelmesen Lászlójához simul.

Ennél a bős szóharcznál jelen van a kérdéses Kazy Miklós is, a ki régen is szerette, most is szereti Évát. Ezt eddig csak azzal árulja el, hogy sokat iszik s a birtokát is elfecsérli — bánatában! Most ő is résztvesz a szóharcban és lemocskolja, nem Évát, hanem jó barátját, Lászlót. Ez csak ennyit mond:

Galádságom: szerelmem s ez ha bűn,
Bűnös vagyok, kövezetek meg érte . . .

Megkövezésre nem kerül sor, mert Kazy ezt a nagy mondást vágja csupán a barátja fejéhez:

Gonosztevő, vagy örült! . . .

Ez a Kazy még egyszer szerepel, midőn Eszter tört emel

maga ellen. Kazy kicsavarja a tört kezéből, mire a szóharczban álló két nő következő beszéde fejezi be a második felvonást:

Eszter: Dögvész reád, szörnyű irtóztató!
Föld vessen ki, az ég be ne vegyen,
Pokolra érett lelked, melylyel a
Boldogságom megölted, az idők
Végéig égjen a gyehenna tüzében!

Éva: Az őrjöngését nem hallgathatom. (El.)

László: Sorsod kezemben, árnyékként követlek. (El utána.)

E sok értéktelen szószátyárkodás után mi történik már most a harmadik felvonásban? Először is megtudjuk, hogy Lászlót kár volt három év előtt összeházasítani Eszterrel. Aztán megtudjuk, hogy Eszter leánygyermeket szült. Asszonyok jelennek meg, kik eddig a gyermekágyas körül tartózkodtak. Majd föllép — a bábaasszony is és viszik a gyermeket keresztelőre. Mindez egyelőre nem volna baj, de miután magára hagyták, a bábaasszony is, az ápolónők is a szegény beteget, egyszerre előttünk terem a gyerekágyas asszony. Időelőtt kelt fel a gyerekágyból s előttünk csakhamar lázat kap, összeesik, mire Kazy beviszi őt a házba. Ekkor megjelenik László is, de nem hogy a felesége segítségére siessen, hanem azzal a szándékkal, hogy Budára menjen. Ezt a sok megjelenést kiegészíti Déghy Sándor Piroska nevű leányának megjelenése azzal a hírrel, hogy Eszter meghalt. Eljön Kazy is, hogy megátkozza Lászlót . . .

Van még egy „megjelenő”: maga Éva, a ki azért jött el, hogy figyelmeztesse Lászlóját az őt fenyegető veszélyre. A török ugyanis megtudta, hogy László átpártolt Jánostól Ferdinandhoz s most mint árulót el akarják fogatni. A hangulat emelésére megszólal a lélekharang is. Imádkoznak a megholt Eszterért. Ezalatt zaj közeleg, majd török katonák jönnek és megkötözik Lászlót.

Éva így fejezi be a drámát:

(Szünet után föleszmél. vizsgálódva szétnéz, erejét összeszedve fölkel, hátravánszorog s megáll a Tisza partján.) Ott, ott, arra viszik . . . el messze, a tengeren túlra. Ti locsogó habok, vigyetek engem oda, a hol Déghy László örökös rabságban hallgatja a háborgó tenger hullámcsapásait. (Mintegy önkéntelenül (!) a Tiszába omol.) Vége.

Ezt a pályaművet a legjobb akarattal se lehet drámának nevezni. Emberei jönnek-mennek. Van itt egy Tardy Pálné nevű asszony is, a ki Hajnóczy Zsigmondért rajongott, majd Déghy Sándor szeretője lesz. Ennek a leánya: Piroska, Bárdy Pált szereti. Majd ez Hajnóczy Évát és Kazyt akarja újból összehozni. Szóval annyi a szerelmi történet benne, hogy az embernek belebódul az agya. Az asszonyai bosszút esküsznek, átköznének — de történni nem történik benne semmi drámái.

Szerepel benne Fráter György is, de csak a színpadok mögött, szerencsére mint néma alkudozó.

Történeti levegője a darabnak semmi, színpadi festett világ van előttünk. Ha Ferdinand és János neve helyébe mást tenénk — bármely korban megtörténhetnék, midőn valakit pártállás elhagyása miatt a másik fél fogságba hurczoltat.

Egyébként tehetséges pályázónk ma még a drámai mese megszerkesztéséhez, kibogozásához mitsem ért.

A „*Kis királyok*“ cz. pályamű (20. sz.) szintén a viszonylag legjobbak közé tartozik, de mint történelmi dolgozat hajmeresztően unalmas és színszerűtlensége alapján teljesen hasznavehetetlen. Pedig pályázónk nagyjában jól ismeri a mohácsi vész utáni kor rettenetes politikai közéletét, midőn igaz hazaszeretet és csúfos érdekhajhászat gonosz harcban állottak s a pártállás megváltoztatását hivatalnyerés vagy birtokszerzés hatalmasabban befolyásolják, mint a haza valóságos nagy érdekei. Igaz, hogy e kor akaratlanul árulókká tesz olyanokat is, kik rendes viszonyok közt hívek maradnának első urukhoz; de az is igaz, hogy e „zord író“ a nagy jellemek iskolája s az, a ki kitart nagy következetességgel a maga honboldogító eszméje mellett, még tévedésen alapuló bukásában is a valódi nagyság elveszése fölötti fájdalom érzetét fogja lelkünkben felkelteni.

Hazánk közjogi viszonyának félig-meddig való rendezettsége az új, az idegen dynastiával szemben, viszont a nemzeti önállóság kétségbevonhatatlan jogosságának országgyűléseken alapuló hite, meggyőződése, úgyszólván magától teremt két jogos pártot, mely azonban egyaránt gyöngye arra, hogy egyedül megállhasson. Ez a magyar nemzet tragikus helyzete Mohács után. Mindkét párt nemesak a hazában keres híveket, hanem a hazán kívül is egy nagy pártfogót. Az országban is, azon kívül is, az erkölcsök megrontása árán. Ez az erőkeresés mindkét párt gyöngeségét mutatja.

Mint „oldott kéve“ széthullik nemzetünk. A külső segítség keresése meg éppen rettentő helyzetet teremt.

Igérgetés, vesztegetés, hazudozás, rászedés, bőven burjánzik s a legokosabb is az eszét veszti ez iszonyú felfordulásban, midőn azon töri a fejét: kit tartson igazi barátjának, azt-e, a ki csak hazudja ezt a barátságot és segílyt ad, de függetlenségünk elvesztésével fizetteti meg e segílyt, vagy az-e, a ki őszintén szeretne barátkozni, de segílyadásra majd ügyetlen, majd képtelen, s így vesztébe sodorja párthíveit és a hazát.

Az önálló nagy cselekvésre képtelenség eme nehéz napjaiban, tán épp az a mi legnagyobb szerencsétlenségünk, hogy akkoriban a szultánok trónján olyan ember ül, ki a cselekvésben bátor, határozott s csak az alkalmas időpontot lesi, midőn az egymás

erejét megörlő két pártot egy csapással megsemmisítve, egyedüli ura lehessen hazánknak.

Egy ily kor, száz meg száz tragikus helyzetet teremt, csak ember kell hozzá, a ki e gazdag helyzetnek egy-két motívumát felhasználva, megírja egy ember tragoediáját.

De a ki a politikai helyzet szereplőinek csak szavakat tud a szájukba adni, a ki csakis beszéltet, még pedig sokat és hosszadalmasan, az ügyes másolója lehet a kor történetének, de nem egyúttal drámaírója. Ez jó kortörténetet adhat, de nem egyes emberek benső életének történetét, úgy a mint az átalakul, a korviszonyok rettentő kényszerében.

A mi pályázók eléggé ismeri e kort, de teljesen képtelen arra, hogy drámájának főcselekményt adjon és ez okból drámája alig egyéb mint magyarázó epizodok tömkelege úgy, hogy ebből az itt feldolgozott anyagból még két más tragoedia is kitellenék.

Drámájában nem kevesebb mint négy szerelmi történet vonul el előttünk. Egész a negyedik felvonás végeig szövi-fonja azokat a politikai történettel párvonalosan s aztán maga se tudja : mit csináljon velük.

A mit végül megcsinál, az meg a képzelhető legnagyobb ügyetlenségnek mondható. Az. V. felvonás 11 évvel későbbben játszik mint a IV-ik s ebben megoldásra juttat — egy régi bosszútervet!

Lássuk a darab négy fő szerelmi történetét.

Máriát, az özvegy királynét, szeretné elvenni Szapolyai, de ez csak olyan érdekházasság volna, melyhez semmi köze a szerelemnek. Szerencsére erről a házasságról csak beszélgetnek a darabban és se Mária, se Szapolyai nem találkoznak egymással. Miért emlegetik? Nem tudtuk megérteni. Már valamivel világosabb ennél Mária királyné másik szerelmi története, bár ez királynői méltóságával alig egyeztethető össze. Férjével II. Lajossal érdekházasságot kötött, most szerelmes özvegyi szíve igazi szerelmet keres. A véletlen hozzásegíti. Midőn a török elől Budáról Pozsonyba akar szökni, egy török portyázó csapat megtámadja kíséretét. Kis híja, hogy fogságba nem kerül udvarhölgyével egyetemben, de egy Hobordánszky János nevű vitéz kiszabadítja őt is, udvarhölgyét is a bajból. Ennek a vitézkedésnek az a súlyos következménye, hogy nemcsak Mária, hanem Theresa az udvarhölgy is beleszeret Hobordánszkyba. Midőn a zavaros idők némileg elmúlnak, a királyné, az udvarától távol, Boszniában vitézkedő fiatal lovagot udvarába vezényelteti. Az ember most azt gondolná, hogy drámaírónk ebből a kettős szerelemből vészes tragikai bonyodalmat fog csinálni. Esze ágába se jut! A különös véletlen valóságos vígjátéki alakká változtatja Hobordánszkyt, a ki — kétkulacos

szerelmes. Udvarol Theresának, de félszettel Máriára kacsingat s midőn Theresa észreveszi ezt a kétkulacsosságot, ily szókra fakad :

De a királyné ellen nem merek
Nyílt harcra kelni, ámde majd titokban
Résen leszek s ha látom, hogy szívét
A királynénak adta s nem nekem
Akkor nem lesz sem enyém, sem övé,
De bosszút állok rajt' s úgy veszszem el. (88. lap).

Ne ijedjünk meg! Ebből a bosszúból nem lesz semmi : se tragoedia, se vígjáték, mert Hobordánszky egészen másképp pusztul el. Hobordánszky megmagyarázatlan önhittségből azt hiszi, ha Szapolyait elteszi láb alól, úgy elnyeri — Mária királyné kezét. Egy kínálkozó alkalommal tört ragad Szapolyai ellen, de ez szándékát észreveszi és lekaszabolja őt. Theresa letünik a színről s mi még azt se tudjuk meg, hogy minő hatást tett rá ez a — véletlen megoldás!

Ez volna Mária kettős szerelmi története, mely épp elég volna egy tragoedia számára. Itt színpadi komédiázás és személyei hús- és vérnélküliek.

Van a darabban még egy ily kettős szerelmi történet : az Adelhaidé; a ki szintén udvarhölgye Máriának, mint Theresa. Szerelmes Bakics Pálba, a ki azonban tudomást se vesz erről a szerelemről. Erről így elmélkedik :

Még rám se nézett. Ah, mint gyűlölöm!
De hajh, találjam meg csak az utat
Mely bosszumhoz vezet, úgy rajta én
Addig járok, a míg gögös Bakics
Lábomnál térdepelve nem könyörög
Kegyelemért, vagy elbukik örökre! (103. l.)

Ez a bosszúra vágyó hölgyecske aztán úgy áll bosszút Bakicson, hogy szerelmet ígér a szebb Tinódi Sebestyénnek s arra kéri : világosítsa föl urát, Török Bálintot arról, hogy Bakics neki halálos ellensége és ezért a szivességért biztosítja a jó és naiv Tinódit :

S a hol Bakicsnak ártalmára lész
Ott tessel nekem szivem szerint
S jutalmad, hidd el, hogy el nem marad. (116—7. l.)

Ebből se lesz semmi baj és az ügy végét az ötödik felvonásban maga Tinódi meséli el, egy kissé későn — 11 évvel későbbben. Ezt a négyesoros vallomást lehetetlenség meg nem mosolyogni :

Közrejátszám Bakics hatalma dőlten,
Mit meg is értem, de a csókot én

Máig sem kaptam meg s a szóke lány
Ki tudja emlékszik-e még reám?

Tán mondanunk se kell, hogy ettől a tragikusnak ígérkező szerelmi történettől a komikai ízt nem lehet megtagadni. Adelheid is, Bakics is lekerülnek a színről, akár csak Pocci gróf kedves bábszínházi alakjai.

De van még egy kettős szerelmi történet e darabban, mely bár halállal végződik, éppenséggel nem tragikus. Cserni Jovánnal, a szerb martalóczok vezérével elhithetik, hogyha csapataival Mária pártjára áll, úgy elnyeri Mária királyné kezét. Csakhogy Jován urat egy fajtájabeli rácz leány szereti: Jelena. Ebből a következő bonyodalom keletkezik. Cserni szövetségesei Török Bálint és Nádasdy. Ezek azonban cserben hagyják, úgy, hogy Czibak teljesen szétveri csapatát. Jován megmenti ugyan a saját életét és egy remeténel húzódik meg, de itt összehozza a véletlen Törökkel, ki párbajban megöli. Jelena bosszút esküszik:

De én esküszöm,
Hogy bosszút állok érte gyilkosán,
Ki, úgy mondják, hogy jámbor, szenthitű
S a pogánynál pogányabb bánt vele! (73. l.)

Míg az előbb említett bosszútervek a jó szándéknál maradnak, addig ez az egy tetté válik. Egy kissé soká kell rá várni, mert az ötödik felvonás 11 évvel később (1541) játszik, mint a negyedik (1530).

Előzményei a következők:

Nagy esemény készül. Török Bálint a szent koronát hozza, hogy elrejtse Szulejman elől. Ekkor furcsa eset történik. Török Bálint kinyitattja a szent koronát tartalmazó szekrényt s a koronát a fejére teszi — próbaképen. Ez ugyan illetlen komédiázás, de súlyos következményeket von maga után.

Jelena rábeszéli Bús Péter hajduhadnagyot: vegye rá urát, hogy hallgassa meg a jövendőmondó Rosamundát:

Hogy mielőtt a harciba kezdene
Szerencsét jövendőljön jó urunknak! (173. l.)

Török Bálint hallgat Bús Péter tanácsára és magához rendeli Rosamundát, a ki nem más mint Jelena, álrühában! Jólata így szól:

S ember, ki Szulejmant leverhesse,
Csak az lehet, a kinek homlokát
Érintette királyi korona . . . (129. l.)

Jelena ugyanis megtudta a koronapróbálás tényét s erre alapítja bosszúját. Török Bálint lépre megy. De, hogy lépre-

vihecsék, az ötödik felvonásban még egy Változás van. Itt Jelena maga kíséri el Török Bálintot a török táborba, hol Alit mindenről előre értesítették, ki aztán elfogja az ostobaságig jóhiszemű Török Bálintot. Jelena ekkor felfedi incognitoját és a drámát a következő előrelátó szavakkal fejezi be :

Ismerd meg arczomat !
A Héttoronyban, hogyha csörgeted
Rabláncodat, arczom lásd álmaidban
Ha nődről s gyermekidről álmodol
És a hazáról, a hol kis király
Voltál s a honnan messze távol
Halódozol lassan, török rabjaként . . .

Vegyük hozzá most az elmondottakhoz, hogy ezt a sok és sokféle szerelmi történetet egy végtelenül unalmas politikai történet híg levében találják elénkbe ; hogy emberei és asszonyai teli tüdővel monologizálnak — de minden csak egy körben mozog és előrehaladásról szó sincsen benne ; hogy előadása több estét töltene be : úgy elmondottunk mindent, amit dráma czímen összeírt egy pályázó, ki tehetséges embernek látszik, elég jól ír verset s itt-ott jókat is mond, de a kinek leghalványabb sejtelve sincs arról, hogy mit neveznek drámának. Meséjét még olvasva is kegyetlen fáradsággal lehet csak összeállítani. Színpadról egyszeri hallásra, minden emberi figyelmet halálra csigázna vele . . .

Ezzel eljutottunk a pályázat legvégső, de nem legutolsó drámájához : *Ráskay Magdá*-hoz (17. sz.). Rokontárgyú a 4. számú pályamunkával, de míg az gyerekes gagyogás, addig ez a pályázó dráma egy, még ki nem forrott, de határozott tehetségnek reményekre jogosító pályakezdése. Bár a maga egészében mint dráma gyöngének mondható, mégse tuczat-munka, sőt figyelemmel Prologusának azon kijelentésére, hogy „érző lelkének első szülőtte“, örömmel fogtunk elolvasásához s bár örömünket nem mondhatjuk teljesnek elolvasása után — most említett versenytársainak emberkinzó hosszadalmasságai után, valósággal fölűdítő hatással volt ránk. A művében megnyilvánuló eszményi érzés, tiszta jó ízlés s írói határozott talentum, kötelességünké teszi eme tulajdonok kiemelésével arra is rámutatni, hogy bár drámái szerkezetében sok a fogyatéknél, mind a mellett ebben a tekintetben is pályázó társai felett áll, mert míg azok előadására három este se volna elég, ez csekély törléssel beillik egy este keretébe, bár eszünk ágába se jut színpadi hatásáról kezeskedve, előadásra ajánlani.

Cselekvénye révén a régi romantikus drámák csoportjába tartozik, még pedig azok közé, melyekben az a fontos, a mi a dráma keretén kívül már megtörtént, tehát az : adott helyzet.

Így 1. Palóczy elmenetele Mohács alá és egy ideig bizonytalan, később megbizonyosodott eleste; 2. Ulrik várnagynak Palóczytól várába megtörtént befogadása; régi szerelme és várnagyi tisztsége a férj távollétében; 3. a mohácsi csata utáni politikai fölfordulás. A két előbbi dolog nincs episodok tarkaságával agyonmagyarázva, mint az előző drámákban, de viszont a történet itt is csak háttér, inkább díszítés, mint szervesen elválaszthatlan a cselekménytől. Legnagyobb előnye, hogy meséje egy főalak köré van csoportosítva s így a dráma áttekinthetőbb, egységesebb s így szerves egy egészként hat. Jellemző ereje gyöngye s inkább tyпуст mint önálló egyéni jellemrajzoló ad. Ez a törekvés a kezdők közös gyöngéje ugyan, de erőt rejt magában, sőt figyelmet érdemel, ha ez a typlus le tudja kötni érdeklődésünket s a női eszménybe való fogyatékos hitnek tápot tud adni.

Ráskay Magda, hogy úgy mondjuk, olyan „abszolút” özvegyasszony. Kezdetben félözvegy, de az I. felv. végén Perényi értesítése alapján már egész özvegyként szerepel. Drámairónk szerint 28—30 év közt van. „Föltűnően szép, nemes tartású asszony.” Férjét imádja. Azok közül való, kik egyszer szeretnek, bár — nem halnak meg mint Asra. Ennek a nagy szeretetnek azonban nem látjuk természetes alapjait. Multja ismeretlen és jelene bár érthető és nemes — megokolatlan. Még az anyaság nagy érzése, az se támogatja, az se indokolja, mert gyermeke nincs. Egyedül áll a világban. Lehet, hogy drámairónk épp az egyedüliséggel is emelni akarja eszményi alakját, mintegy jelezve, hogy hitvesi hűségének gyökerei szívében vannak és még külső érdek, természetes ösztönök, vágyak sem fogják megingatni többé. Mellette csak Gillányi Judith él, mint afféle társalkodónő. Korán fogadta magához mint apátlan, anyátlan árvát, Juditot tehát 10 évnél fiatalabbnak, a boldogult férjet legalább 10 évnél idősebbnek kell gondolnunk.

Magda úgy szerepel a darabban, mint a ki tántoríthatatlan hűségű volt férjéhez életében s hű fog maradni annak holtá után is. Ez a gondolat eszményivé teszi alakját, de nem drámaivá. Ha az anyaság természetes ösztöne ébredne fel benne, vagy mint politikai tényezőnél az elhagyatottság érzete kerülne felül és így támogatást keresve egy új férj mellett, kénytelen volna érzését látszólag meghazudtolni, vagy látva, hogy érdemtelenné tagadta meg multját, maga keresné a halált, úgy a szép emlékeiről megfeledkezett nőt igaz részvétünk kísérné elbukásában is. Ez esetben nemcsak szenvedő, hanem cselekvő főszemélye volna a drámának. Küzdése, ellenállása, önmaga feletti diadala, mind szép dolgok, de inkább érzelmesen meghatók, mint drámailag megragadók. Ezért mondtuk abszolút-

özvegynek, kiben több a gög, mint a nőiség; természetellenesen több az erő, mint a természetesen érthető — gyöngeség.

Midőn Ulrich első ízben szerelmet vall Magdának, ezt a vallomás megdöbbenti; a második szerelmi vallomásnál azonban visszautasítja Magda a — szolgát!

Utólag kiderül, hogy Ulrich nem is szolgavér, hanem spanyol nemes. Mi történt volna akkor, ha Magda ezt megtudja a második vallomás előtt?

Pályázónk így kitér a drámai összeütközések lehető alkalmá elől, mint a kezdők szokták, kik az életet még csak könyvekből ismerik. Innen van, hogy egy-egy jellegzetes drámai vonás daczára, hiányzik Magdából a női érzés nagy természetessége; nagy, ellenállhatlan ösztöne, a külső formákat szétrobbantó az a hatalom, mely a szívét úrrá teszi az ész fölött. A mi kezdőnk csak az abszolút özvegyet tudja megrajzolni, kit a széptevők legioja se tud elhatározásában megingatni. Nemesak Ulrich szerelmes belé, hanem a várat ostromló Perényi Péter is, sőt mások is, kikről csak úgy mellékesen esik szó. Egyik a vízbe ölte magát, a másik elbujdosott messze idegen országba (132—3. l.). Szerencsére mindezeket nem szerepelteti drámájában, úgy hogy minket csak a két főszerelmes érdekel: a várban lakó s az ellentállást vezető Ulrich s a várat ostromló Perényi Péter. Amaz a kétszeri visszautasítás után arra s/ánja magát, hogy elárulja a várat, azt híven, hogy így az özvegy, végső elhagyatottságában kénytelen lesz nejevé lenni. A másik egy javasasszony közvetítésével szeretné szívét megnyerni, s ha nem ér el sikert — elvonulni a vár alól, de nem azért, hogy végleg lemondjon Magdáról, hanem, hogy „más módon próbáljon hozzáférközni“. A javasasszony még odáig se jut, hogy megpróbálja a csábítást, mert időközben Ulrich elárulta asszonyát s a vár kapuit megnyitotta az ellenség előtt. De elfogják s Perényi mint árulót, halálra ítéli. S íme ekkor Magda az, a ki életéért könyörög! Perényi teljesíti Magda kérését s Ulrich szabadon távozhatik. Ulrich ekkor elmondja élete és szerelme történetét. Érti, hogy lelkileg elveszett, de a testi élet se kell neki, mint koldusadomány. Csak még egy dolgot akar tisztázni: „az elkövetett gyalázat nem lesz gyalázata a dicső férfi páratlan nejeének . . . mert én nem vagyok magyar“ . . . s e pathetikus kijelentés után leszúrja magát. Csodák csodája, ekkor holtan esik össze mellette, nem Magda, hanem — Judith, ki titkon imádta őt! Magda ráborul Judithra, mire Ulrich ily érzelmes szavakkal vesz búcsút a világtól és Magdától:

„Te sirsz asszonyom. Köszönet érte. Nem megyek a halálba egy éles törrel és fádalommal szivemben. Fény és derű (?) közt nyug-

szik le borús napom; szemednek szivedből felszökött könnye örök nyugalmat teremt sírom göröngyös ormain“.

Egy emberöltővel ezelőtt elmondva ez érzelmes sorok könnyek árjait fakasztották volna ki. . . .

E dráma hibája, hogy Judith szerelme még a vallomásig se jutott el és a Magdát illető vallomás nem válik a drámát új irányokba terelő belső dologgá. A várfeladás oly külső gaztett, hogy annak sikerétől csakis egy örült várhat eredményt egy oly büszke nővel szemben, minő Magda!

Az egész tehát inkább csak érzelmesen dramatizált történet, mint igazi dráma. Pedig mennyi összeütközés kínálkozik a Zápolyához hű Perényi és a Ferdinandhoz tartó Ulrich közt, midőn mindketten egy asszony kezét akarják elnyerni! Nagy baj, hogy pályázónk csak háttérül kezeli a történetet, mely nem tud nála drámája szerves alkatrészévé válni. De baj az is, hogy a kor történetét nem ismeri pontosan. A történet Perényi Pétere 1527 aug. elejéig Zápolya híve, de aztán Ferdinand-párti lesz épp úgy, mint az ostrom alatt lévő Magda. Ezt az irányváltozást elmulasztotta pályázónk a szívügygyel kapcsolathoz hozni. . . .

És e sok gyöngéi daczára pályázónk tehetségesebb embernek látszik, mint két előbbi versenytársa. Prologusában elmondja azt a régi igazságot, hogy tragikus történeteket nemcsak nagy vitézek életéből lehet meríteni:

Nagy hőseink tettét ismeritek rendre,
De a kisebbekből mi sincs szívetekbe,
Szemeitek előtt mindenik hős fénylik
Vitézi harcukat mind tudjátok végig,
De azok a tettek, melyek messze távol
A nagy emberektől, a vitézi csatáktól
Történtek; s nagy csendben, idegen ti nektek.
Pedig . . .
Sok kicsiből készül a nagy történelem . . .

Pályázónknak magában véve már az a pusztá vállalkozása, hogy egy nagy érzés lelki harcát próbálta drámájába szorítani — ez az akarás is ér valamit; igaz, hogy ezt gyöngén sikerült megoldani, de hihetőleg idővel sikerülni fog nagyobb emberismeret s alaposabb történeti tudás segélyével.

Nyelvezete értelmes próza s csak itt-ott veti el a súlykot: pl.: „ne óbégass Judith“, mondja Magda (55. l.); „tovább kell húznunk az élet kálváriáját“ (60. l.); „egy gyöngéd kéz boldoggá varázsolhatja a nehéz felhőket“ (81. l.); „csinálok valamit a dolgában“ (u. o.); „a visszatérés ebből a helyzetből csak mint egy messze távoli sugár dereng“ (103—4. l.); „a vadak lakmározásának zaja vetekedni fog az ágyúk hangjával“ (117. l.);

„ne dobj el magadtól, mint egy utolsó kutyát“ (119. l.); „akár Scylla vagy Charybdis éneke“ (133. l.); „meggyűlöl a lelke fenekéből!“ (135. l.).

Kezdő voltát elárulják: a novelláirói gonddal adott utasítások; egyes személyeinek néha lapokra terjedő programmbeszédei és, hogy úgy mondjuk: a történeti levegő hiánya. De kezdő voltát maga is vallja Prologusának eme érzelmes soraiban:

Csupán annyit kérek, hallgassatok rája,
Hisz a szívemből jött mindenik sugára,
Érező lelkemnek első szülöttére
Figyeljete oda, hogy valamit ér-e?
S ha úgy találjátok: hasznos volt a szózat
S nem hiába irtam ezeket a szókat,
Mondjátok meg nekem. Míg ha lelkem szava
Csak pusztába kiáltó szózat maradna,
Semmi nyomot, hatást nem hagyna az hátra,
Pusztuljon el, vesszen, hagyjátok magára . . .

Egyhangú megállapodás alapján jelenthetem, hogy bár pályázónk drámája gyenge mű és ez okból nem is ajánljuk a Történeti Színművek sorában való kinyomtatásra — de legalább egy fő cselekménnyel bíró dráma, nem mint két versenytársának 3—4. dráma anyagát egy darabban dramatizálni akaró pályamunkája. Azt hisszük, nem hiában íródott, mert mint „elszülött“ igazán szép reményekre jogosít éppen érzésének nemes egyszerűségével, természetes jóízlésével s főképp a hitvesi hűségnek drámai magas hullámokat ugyan nem verő, de azért igazán megkapó dicsősítésével.

A két előbbi dráma, hogy úgy mondjuk, színpadi lehetetlenség; olvasmányának fárasztó, unalmas, kuszált, sőt egyike főszemélyeiben még erkölcsileg undorító is. Ez gyönge dráma — de reményekre jogosít s ezért arra kérem bíráló társaim nevében a Tek. Akadémiát, hogy kegyeskedjék az „Emlékezzünk régiekről“ jeligéjű 17. sz. *Ráskay Magda* című pályamunkának odaítélni a Kóczán-féle jutalmat.

De még néhány percznyi kegyes türelemért esedezem.

Azt hiszem, a mit elmondottam bírálatomban, abból egy dolog a sorok között kiolvasható: az idej Kóczán-pályázat feltűnően gyönge eredménye.

A jövő évben 25-ik évfordulója lesz annak, hogy kezdetét vette ez a drámai séta-verseny a magyar történetnek vérrel áztatott téerein át. A jelentést tevő bizonyára nem fogja elmulasztani e 25 év mérlegének összeállítását. Réá kell biznom ezt a jubilearis munkát, bár a bizottság határozatából már az idén arra kellene kérnem a Tek. Akadémiát: tegyen lépéseket, hogy a Kóczán-pályázatnak eddigi formáját megváltoztassák.

Egy Széchenyi-szállóigét idézek 1841-ből, mely szerint, hogy egy tarthatatlan helyzetet javíthassunk: „el kell jutni a dolgoknak a megakadásig“. Eddig a megakadásig szerencsésen eljutottunk. Kossuth L. akkor ezt a kijelentést fűzte Széchenyi találó mondásához: „a gond nem munkás, ha nem érez szükségét“.

Ez a szükség is beállott, s kívánatos, hogy a munkás gond a 25-ik évfordulóig véglegesen rendezze a Kóczán-pályázat jövőjét, okulva *multjának* sikertelenségein. Egyúttal méltányos figyelemmel arra is, hogy az akadémiai dráma-bírálóknak egyébként mindig szolgálatra kész de értékesebb foglalkozásra hajló munkakedvét és munkabírását ne csigázza egy ilyen fáradozás, mely inproductiv volta mellett nincs kedvező arányban az eddig elért eredményekkel.

Ezenfölül ma már színházaink tárt karokkal fogadnak színszerű historiai drámákat akadémiai koszorúk nélkül is.

Jelentés a Péczely-regényjutalomról.

(Felolvasa *Heinrich Gusztáv* r. t. 1911 november 27.)

A Péczely-regényjutalom eredetileg, a nagyérdemű alapítónak még 1841-ben kelt intézkedése értelmében, történeti drámákra volt szánva, de az Akadémia 1893-ban, tekintettel nagyszámú és éppen nem örvendetes drámai pályázatainkra, történeti regényekre módosította, mire az alapítólevélnek világos szövege szerint jogosítva volt. Azonban csakhamar kitűnt, hogy ily megszorítással a jutalom csak nagyon kivételesen volna jó lélekkel kiadható; azért a történeti regény mellé csakhamar a társadalmi regény lépett és végre most a Péczely-díj minden megszorítás nélkül csak regényre szól. A jutalom minden páratlan évben jut kiosztásra; pályázóknak az előző két évben megjelent regények tekintetnek. A díj csak azon esetben adható ki, ha jutalomra méltó munka akad, még pedig első sorban történeti, másodszorban oly regény, a mely tárgyát a magyar társadalmi életből meríti. Eddig az Akadémia a jutalmat minden alkalommal kiadta, mit a bíráló bizottság többsége az idén is javasol, mikor a megjutalmazott regényeknek első dekasa teljessé lesz. Eddig ugyanis a következő kilencz regény részesült a Péczely-jutalomban:

1893. Jókai Mór, A sárga rózsa.

1895. Pálffy Albert, A régi Magyarország utolsó éveiben.

1897. Herczeg Ferencz, Szabolcs házassága.

1899. Werner Gyula, Megvirrad még valaha.

1901. Gárdonyi Géza, Az egri csillagok.

1903. Rákosi Viktor, Elnémult harangok.

1905. Herczeg Ferencz, Pogányok.

1907. Herczeg Ferencz, Lélekrablás.

1909. Pekár Gyula, Tatárabság.

Még meg kell jegyeznem, hogy mikor Herczeg Ferencz t. tagtársunk harmadizben nyerte a jutalmat, az Akadémia kimondta, hogy a Péczely-jutalmat jövőre egyazon író csak egyszer nyerheti el. Az Akadémiát a pályázati szabályzatnak ezen módosításában az a gondolat vezette, hogy a kisebb tehetségek is részesülhessenek elismerésben és buzdításban, ha kiderül, hogy alkotásuk nem pusztán felületesen szórakoztató olvasmány, hanem komoly törekvés és magasabb költői ambíció terméke.

Az idén esedékes Péczely-pályázat bíráló bizottságába az Akadémia az I. osztály javaslatára, e jelentés szerzőjén kívül, Herczeg Ferencz r. és Császár Elemér l. tagokat küldte ki, a kik legszívesebben Herczeg Ferencznek az utolsó két év alatt megjelent valamely regényét — van ilyen három: 'A királyné futárja', 'Szerelmesek' és 'A fehér páva' — hozták volna javaslatba, mert ezek a művek jóval magasabb színvonalat képviselnek, mint az 1909-ben és 1910-ben megjelent többi regények; azonban a fönt említett megszorítás arra készítette őket, hogy ez értékes művek mellőzésével az esedékes évekből jutalomra érdemes művet találjanak. E föladatuk, a rendelkezésre álló termeléssel szemben, oly kényes volt, hogy a bizottság komolyan megvitatta a jutalomnak ki nem adását, és egyik tagja meg is maradt ez állásponton; de a többség hajlandó volt kevésbé szigorú mértéket alkalmazni és egy talán nem kiváló vagy több tekintetben kifogásos munkát javaslatba hozni, mely azonban komoly törekvés és magasabb irodalmi ambíció terméke. Ily jellegű munkát ismert föl Lovik Károlynak 'Vándormadár' című mérsékelt terjedelmű regényében (Budapest, 1909, Singer és Wolfner kiadása, 176 lap), melynek problémája nem új, cselekvénye is elég egyszerű és mindennapi, de főleg jellemrajza és előadása miatt figyelmet érdemel.

A vándormadár Illésfalvi Dénes jómódú és igen művelt magyar földbirtokos, a ki lelkének idegessége és befolyásolhatása ellenére gyöngéden érző ember és rajong minden szépért. Nem egészen ifjú már; életét üresnek és sivárnak érzi, mert sóvárog boldogság után, a boldogságot pedig csak az igaz és mély szerelemben véli megtalálhatni. Dénes mindig tisztelte a nőket, a kiket fölötte álló lényeknek képzelt, hisz minden aszszonyban a teremtésnek egy-egy műremekét látta. De eddigi futólagos kalandjai nem tudták őt maradandóan lebilincselni, belső tartalmuk nem elégitette ki magasabban szárnyaló, szíve mélyéig ható szerelem után áhító lelkét.

Ezt a problematikus természetű férfiút négy nővel hozza érintkezésbe regényünk, négy elég eltérő lelkű és jellegű hölgygel, a kik egymás után, részben egy időben is, mély benyomást tesznek az ideges és befolyásolható hősre, a ki temperamentumától és érzékiségétől hajtva hajlandó mindegyiköket feleségül venni, de óhajta nem teljesül egyiknél sem, úgy hogy végül elkeseredésében és kétségbeesésében golyót rőpit agyvelejébe. Ez, a dolog lényegét tekintve, regényünk cselekménye.

A négy hölgy, a kikért Dénes gyors egymásutánban rajong, érdekes alakok, a kiket szerzőnk vonzóan jellemez. Az első Margit, egy bájos és csábító fiatal özvegy, kinek úgy multja, mint jelene kissé homályos és zavaros. Dénesnek már régebbi ismerőse, most Hamburgba csalja hősünket. Margit túlzott függetlenségi vágyában nem törődik sem társadalmi tekintetekkel, sem egyéb korlátokkal, czél nélkül bekalandozza a világot és jókedvűen játszik vagy flirtel a férfiakkal, persze Dénessel is, kinek puhasága és engedékenysége nem imponál neki, míg egy fekete szakállas gazdag nagyúr megnyeri tetszését. E tapasztalás nagy mértékben lesujtja Dénest: „egy-kétszer föl s alá járt a szobában, azután leült egy karosszékre és tágranyilt szemmel nézett a kandalló tűzébe. Egy ideig érzéketlen volt, nem hallott, nem látott, azután lassan föleszmélt és lelke megtelt undorral. Az erős, az okos férfi eltűnt, a szobában csak a kijátszott, lebecsült ember maradt, a kinek a keze lassan, önkénytelenül ökölbe szorult. Lelke sajogva érezte, milyen nevetségessé vált benső világa, nemes érzése, s arczán a szégyen pirja szaladt végig. Ime, ennek a nőnek ajánlotta tehát fel szíve kristálytisztá, becsületes kincseit, ezt a nőt szerette, ebben a nőben akarta megtalálni a világ fölött álló, mindent lebíró nagy érzést, ez a nő jelentette volna neki az életet és a halált? ... Óh mily utálatos mindez, mily megalázó ez a pofon, a mely a lelkét érte!” (60. l.).

Dénes hazasiét, hol Tekla várta, a ki régi jó barátja volt. Teklát, egy gazdatisztnak korán árvaságra jutott leányát, Dénes annak idején még ölben ringatta, majd ő gondoskodott iskoláztatásáról s ugyancsak ő bizta meg a gazdaság számadásainak vezetésével. Természetes eszű, nyílt szívű, jó modorú leány volt, a ki soha nem lépte túl a vidéki szerény sorsú nőknek szűkös határvonalait. Urára nagy tisztelettel és szeretettel tekintett föl, melyből idővel mély, de titkolt szerelem lesz, míg Dénes a bájos, fiatal leányt eddig inkább csak apai szeretettel vette körül. Most, hogy Margit játszi lelketlensége és könnyelmű arczátlansága mély sebet ejtett szívéen, hogy megtört lelke szeretet és melegség után vágyott, kárpozlást keresve, e tiszta, egyszerű gyermek felé fordult, kinek nemes vonásait és átszellemült tekintetét csak most

fedezte föl. Karjaiba szorította, mert azt hitte, hogy végre megtalálta, a mit keresett; de ismét csalódott. A szerelem odaadásán, megalázkodásán, boldog rabszolgaságán kívül Tekla lelke hallgatag és gyermekes volt; az érzés arany bányáit benne az érzelem ereje nem dolgozta fel: nemesebb indulat nem tudott kibontakozni bensejéből, mert Tekla a háztartásnak apró ügyein kívül semmihez sem értett és semmi iránt nem érdeklődött. A nagyműveltségű, világlátott Dénes számos kis tapasztalásból csakhamar észrevette, hogy Tekla nem lehet az ő mohón keresett ideálja: „a szeme, a homloka rejtelmesen világít, de a lelke nem tud túl emelkedni a hétköznapi rögön, gondolatai alacsonyán járnak, érzései szárnyak nélkül születtek. Jelleme becsületes, kristálytisza, de nincs benne semmi, a mi a többi ember fölé helyezné; szűk látóköre, nagy feltékenysége, elmaradt nézetei megkisebbitik, megtompítják meleg érzései szavát. A lélekből csak művész tud igazi drágaköveket faragni: a ki bensejét ősállapotban hagyja heverni, sohasem fogja sejteni, milyen ormok fölött repül el a szabad, az érző lélek, mily messze a köznapi föld szintje fölött állnak azok az emberek, a kik szívüket, szentélyként, mind azzal a széppel és nemessel fölékesítik, a mit az élet és a világ indulatokban, hangulatokban nyujtani képes.“ (143. lap).

Dénes gyorsan ocsudott föl szerelmi, helyesebben csak érzéki mámorából, melybe inkább a körülmények, mint szíve érzelmei sodorták. Elősegítette e gyors átalakulását egy kis úti kalandja is. Hamburgból hazautaztában ugyanis megismerkedett volt a vonaton Bogdány Verával, a regény legsikerültebb, legvonzóbb alakjával. Vera szép és kedves, rendkívül művelt és boldogtalan: egy tüdővésztes férfiú felesége és anyja egy kis leánynak, a ki egyetlen gondja, egyetlen öröme. Vera és Dénes oly rokonszellemű és rokonérzelmű emberek, hogy gyorsan megértették és megszerették egymást, és Dénes csak fokozott szenvedéllyel vonzódott a bájos asszonyhoz, mióta alkalma volt őt otthonában is megfigyelhetni. Hogy most Teklából kiábrándult, elhatározta, hogy megkéri Vera kezét, a ki készséggel mond igent. De a végzet újból megghiúsítja hősünk boldogságát: Vera nemes szíve, rövid hevület után megérti, hogy nem hagyhatja el súlyosan beteg férjét, a ki különben is csak azon feltétel alatt volt hajlandó beleegyezni a válásba, ha Vera lemond gyermekéről, mire a szerencsétlen anya képtelen volt.

E legszebb reményében csalódva, Dénes zajos szórakozásokban keres feledést. Ekkor Velenczében megismerkedik Melitta párizsi cocotteval, a ki annyira elbájolja a minden támasz nélkül kalandozót, hogy máris megszereti, mikor csakhamar rájön, hogy az a hölgy teljességgel szívtelen és csak kifigurázza őt: egy

gazdag orosz herczeg diadalmaskodik felette. Melitta a válás perczében elérzékenyül és így kiált fel: „Milyen ostobaság, ismételte kétségbeesve, milyen ostobaság... Mit is tudok a herczegen szeretni? Tatárfejű, únott arcú és goromba, gyakran oly rettenetes goromba! ... (Déneshhez) Nem szabad rám haragudnia, nem szabad rossz gondolatokkal innen elmennie... Sok jó órát töltöttünk el, jó pajtások voltunk... azok is maradunk... igen?” (173. l.).

Dénes visszasiet magyar hazájába. Mikor a mozdony elhagyta Velenczét, „lelkére végtelen undor, a mámorból való kijózanodás keserősége szállt. Ez az érzés egyre fokozódott és mikor a vonat a határra ért, a férfi szinte beteg volt az utálattól. Hiába próbálta akarát harczba vinni, hiába próbálta gondolatait elűzni, egyre sötétebb képben bontakozott ki előtte a tudat, hogy sívár hinárban jár, hogy a kezére, az arczára, a lelkére nedves moszat tapad, hogy eljátszotta mindenét: öntudatát, akarát, becsületes hitét, és hogy ebből a sötét északából nincsen feltámadás“. Visszatekint a lefolyt évre és szörnyűködéssel érti meg, hogy iszonyú önámításnak volt áldozata. „Míg azelőtt azt hitte, hogy az igazi boldogságot kutatja, hogy a szive tele van magasztos érzelmekkel, hogy a lelke méltó egy nagy, földöntúli indulatra: most egyszerre azon vette észre magát, hogy mindez káprázat, hazugság volt, hogy a lelke és az akarata gyenge, hogy ereiben nem a becsületesen érző férfi, hanem a kopó olcsó vére lüktet, a mely nyugtalanul viszi keresztül-kasul az életben, a prédát keresve, nem a nyugalmat, a tisztaságot, a békét... Az érzékei vezették, nem a hite, — hazátlan vándormadár volt, mely mindig csak a kék eget, a meleg napsugarat kereste, és ovatosan kitért a szürke felhőknek, a fagyos leheletnek. Az a gyönyörű világ, a melyet egykor a szerelemről álmodott, összedült, porig égett és a romok között szomorúan állt egy kihalt lelkű ember, a ki fásultan látja, hogy nincs benne semmi értékes, semmi maradandó, semmi az életre érdemes vonás.“ (174. l.). Hazaérkezve, egy félreeső vadász-kúnyhóban véget vet gyötrött életének.

E rövid vázlatban, melyben ismételve szólaltattam meg a szerzőt, csupán Dénes viszonyát a négy hölgygel emeltem ki, mert ez a regény gerincze, és mellőztem a számos részletet, melyekben szerzőnk a magyar falusi élet mellett Hamburg városát, Berlint és Velenczét, szerelmi kalandjainak és csalódásainak színhelyeit érdekesen rajzolja. És természetesen nem adhattam képet eleven és néha szellemes párbeszédeiről, melyekben alakjai sokszor élcezen, máskor érzelmesen, de mindig vonzóan kifejtik érzéseiket és gondolataikat.

A regény érdekes és kellemes olvasmány, de kifogást bőven

emelhetni ellene. Főgyengéje a hősnek jelleme, mely férfiatlanságával és befolyásolhatóságával nem igen tud igaz érdeklődést vagy éppen rokonszenvet kelteni, hisz nem ismeri sem önmagát, sem az embereket, a kikkel a véletlen összehozza, pedig szerző elég meglepően azt állítja róla (134. l.), hogy „nagy műértő volt az emberi lelkekben“. Értjük, hogy Tekla csak érzékiségét keltette föl, de lelkét lebilincselni képtelen volt, és értjük, hogy Vera, a kinek sorsa mélyen meghatja őt is, az olvasót is, teljesen hatalmába kerítette. De mit várhatott ez a tapasztalt világi a felszínes és gyanús Margittól vagy éppen a ledér Melittától, hogy hajlandó volt ezeket is egy életre magához lánczolni? Különösen kifogásolható a regény befejezése, mely a szerzőnek lélektani fejtegetései ellenére is úgy fest, mintba a Melitta részéről ért csalódás nyomta volna kezébe a gyilkos fegyvert. Mennyivel helyesebben zárta volna le a szerző művét, ha Dénest visszavezeti otthonába, a szegény Teklához, a mi lélektanilag is közelfekvő volt, és csak mikor ez a tiszta, szép és jó leány újból képtelennek mutatkozik arra, hogy Dénes lelkét lekösse és hatalmába kerítse, végez az étellel. Kissé merészebb vagy gyakorlottabb regényíró arról sem mondott volna le egykönnyen, hogy a szereplő hölgyeket alkalmas jelenetekben összehozza és jellemeik ellentétességét személyes érintkezésekben még nagyobb plasztikával érvényre juttassa. Gyöngéje az elbeszélésnek szerzőnek az érzéki szerelem rajzában követett túlzott szemérmes tartózkodása is, mely ugyan a pornographia mai fénykorában fiom izlésének és művészi érzékének becsületére válik, de kissé életelenné és helyenként homályossá teszi az előadást, főleg Tekla esetében, mely az érzékiség felükerekedésének műve, és azonfelül nem világítja meg eléggé, a mi pedig fontos mozzanat, hogy a hős hogyan hánykolódik rajongás és érzékiség közt.

E gyöngéivel azonban szemben állanak regényünknek elismerésre méltó, helyes oldalai: a nőalakok sikerült jellemzése, az epizódoknak és genreszerű részleteknek sokszor megkapó rajza, a vonzó és az olvasó érdeklődését lekötő előadás, a nyelv és styl tisztasága és szépsége, a munkának a köznapit meghaladó, kétségbe nem vonható irodalmi jellege. Van a lefolyt két évnek egy-két terméke a magyar regény terén, melyek ismertebb íróink tollából származnak és nem állnak talán művészi vagy irodalmi érték tekintetében alantabb mint a ‚Vándormadár‘. A bizottság mégis ezt a regényt ajánlja a t. Akadémiának megjutalmazásra, mert, míg a szóba jöhető többi regények szerzőiknek éppen kevésbé sikerült művei, az ajánlottunk munka haladást mutat szerzőjének eddigi dolgozataival szemben. Azért tisztelettel javasoljuk, hogy az idei Péczely-jutalmat Lovik Károly ‚Vándormadár‘ című regényének odaítélni méltóztassék.

Donner Ottó levelei Budenz Józsefhez.¹

Közli: *Trócsányi Zoltán.*

I.

Unionstr. 32.

Helsingfors 15. Oktober 1868.

Lieber Freund!

Wie Sie sehen bin ich wieder in Finnland. In emsiger arbeit mit sanskrit-sachen verweilte ich in Tübingen bis zum schluss des sommersemesters. Das resultat wird sich in einer kleinen abhandlung über den ritus, nebst ausgabe eines kleinen manuscripts, zeigen. Nachdem ich bei meiner Familie einige monate gewesen, denke ich wieder ins ausland zu reisen, diesmal um in den Pariser — und Londoner — bibliotheken einige manuskripte durchzublättern. Vielleicht reise ich schon im januar.

Sehr oft denke ich an das lebhaftes Magyar nép, an Sie und die grosse freundlichkeit, die ich in Ungarn genossen. Ich wünschte gern noch einmal hin zu kommen. Für jetzt will ich versuchen, eine nähere verbindung zwischen uns und Ihnen zu stande zu bringen.

Gestern machte ich bei der monatsversammlung der Finnischen litteraturgesellschaft (Soumen kirjallisuuden seura) den vorschlag, die Magyarische Akademie und die Kisaludy társasá (sic!) aufzufordern in gegenseitige verbindung mit der Seura zu treten, durch austausch der auszugebenden schriften. Man bemerkte, dass ein ähnlicher vorschlag früher abgelehnt wurde, weil es unbescheiden sei von seite der Finn. litt. ges. einer so grossartigen institution, wie der Magy. Akademie, einen solchen vorschlag zu machen. Auf meine Antwort, dass von unbescheidenheit keine rede sein könnte, da auch Ungarischerseits, wie ich wusste, das wünschenswerthe einer solchen verbindung anerkannt war, beschloss die Seura einladungsschreiben durch ihren

¹ E levelek közlésére tartalmuk érdekessége s a két férfiú kiválósága szolgált okul. Donner Ottó, († 1909) Helsingforsban volt egyetemi tanár s tudományos érdemei elismeréséül a M. Tud. Akadémia is tagjai közé választotta.

secretär abgehen zu lassen. Wenn nun auch Ihrerseits, von der Akademie und der Kisfaludy gesellschaft, zusagende antworten eingehen, so freue ich mich, dass diese verbindung zu stande kommt. Es wird dadurch bei uns einem, der Ungarisch studieren will, leichter mit der thätigkeit der akademie bekannt zu werden, damit wohl auch mit der wissenschaftlichen thätigkeit überhaupt.

Das „konstnärtgillet“, gewissermassen eine abtheilung des hiesigen kunstvereins, hat beschlossen, sein album, ein heftchen fotografien, dem „képző művészeti társulat“ zuzusenden. Durch dasselbe (konstnärtgillet, ein verein von künstlern, litteratoren, kunstfreunden) habe ich einige photographien von gemälden finnischer maler bekommen, die ich bei meiner reise Ihnen für die képző etc. zuschicken will, aus Berlin oder Hamburg. Auf der hiesigen Post nimmt man keine photographien zur versendung unter kreutzband an.

Das wörterbuch zu den von der Suom. K. Seura ausgegebenen Eesti jutud ist unter die presse gelegt, sonst weiss ich nichts neues. Ich habe wieder einen alten plan zur herausgabe der Kalevala toisinnot (varianten) aufgenommen und denke dazu mehrere studenten als hülfe zu nehmen. Dazu ist doch gute Zeit erforderlich, denn die manuscrite bilden allein 24 bände.

Aus einer Zeitung habe ich mit freude erfahren, dass Sie in gegenw. lesejahr vorlesungen über komparative finnisch-ugrische, oder sogar altaische grammatik halten. Jeder fortschritt auf diesem gebiete muss uns wie den Ungarn erfreulich sein.

Grüssen Sie freundlichst die Herren Hunfalvy, Greguss, Szénássy, Barna, Mauritz u. a. und schreiben Sie mir bald

Ihr ergebener

O. Donner.

II.

Helsingfors 24/1 72.

Geehrter Freund!

Ihre zwei freundlichen briefe vom 7/7 71 und 30/12 habe ich richtig erhalten, obwohl ich von allerlei arbeiten bin disträ hirt worden, um die nöthige musse zu haben Ihnen zu antworten. Bei uns macht man die ansprüche, dass ein universitätsmitglied sich mit allen sachen der welt beschäftige. Daher können wir nichts tüchtiges im speziellen fache leisten, nur aliqvid in omnibus. So bin ich neulich in die Redaction eines täglichen poltischen blattes gerathen, um mit anderen finnische ansichten zu repräsentiren. Doch davon genug.

Wie Sie aus dem 9ten bande des Suomi 2 jakso sehen, s. 419 und 448, hat unsere litteraturgesellschaft der Ungarischen

Akademie einen austausch herausgegebener schriften vorgeschlagen, ohne dass bis jetzt eine antwort darauf eingegangen ist. Wäre es nicht möglich irgend etwas dafür zu thun, für uns wenigstens wäre ein derartiger austausch höchst wünschenswerth?

Am 5. februar.

Lieber Freund!

Vor einigen tagen sandte ich Ihnen unter kreutzband einige unser schulwesen betreffende drucksachen. Leider fehlen dabei das jetzt bestehende gesetz für die höheren gelehrten schulen und gymnasien, das wohl in vielen punkten verändert worden ist, aber noch nicht aufgehoben. Im „Morgenbladet“ für 2 jan. finden Sie eine gedrängte darstellung dieses gesetzes nebst andern angaben. So bald ich eine übersicht über unsere schulen, höhere und niedrigere, mit statistischen angaben bekommen kann, werde ich sie Ihnen zusenden. Wegen der bildung der höchsten schulbehörde bei uns bekam ich einen meines erachtens höchst ehrenvollen process, obwohl ich dabei zu 300 mark busse verurtheilt wurde. Der staatsanwalt drängte auf eine auffassung als crimen laesae majestatis. Ich sandte daher auch die brochure, diesen process enthaltend.

Ich bin ihnen vielen dank schuldig für die zusendung sowohl der Nyelvőr als der Tanügy. Es freut mich immer solche grüsse aus der ferne zu erhalten und ich fühle mich immer mehr aufgefordert auch den inhalt verstehen zu können, ohne allzu grosse mühe jedesmal. Was denken Sie, könnte ich in zwei monaten in Pest oder der Umgebung mit hülfe eines lehrers so viel lesen lernen und lesen können, dass ich ein referat über das, was in vergleichender finnisch-ungarischer sprachforschung dort geschrieben worden ist, machen könnte? Wenn Sie das glauben, dann wäre ich bereit noch nach wenigen wochen einen ausflug nach Pest zu machen, um dort zu studieren. Wie Sie wissen, ist hier das amt des Univ. bibliothekars ledig. Unter anderen habe auch ich die Stelle gesucht. Man muss aber bei uns zu diesem zwecke eine dissertation schreiben und öffentlich vertheidigen. Ich wollte eine geschichtliche Darstellung der vergl. finnisch-ungarischen sprachforschung geben, einen abriß natürlich, keine vollständige geschichte. In dieser weise könnte ich zugleich den lang gehegten wunsch, das Ungarische näher zu studiren, verwirklichen. Leider könnte ich aber schwerlich mehr als zwei monate abgeben. Schreiben Sie mir, Lieber Freund, aufrichtig hierüber, und geben Sie mir zugleich einige notizen über lebenskosten in Pest.

Sehr vieles hätte ich noch mit Ihnen zu sprechen über allerlei hiesige und dortige verhältnisse, est ist mir aber für jetzt unmöglich. Unser Landtag fängt jetzt an, dabei erwartungen

Folyóiratok szemléje.

1. A BUDAPESTI SZEMLE júniusi füzetének tartalma: *Földes Béla Kautz Gyula emlékezetét közli*, melyet a M. Tud. Akadémiában felolvasott, s melyben Kautz életpályáját rajzolja. *Beöthy Zsolt az Ember tragédiájá-ról* írt tanulmányt, melyben Madách költeményének legfontosabb problémájával: az álomjelenetek jellemével és a megoldás jelentőségével foglalkozik. *Apáthy István A nemzeti irány az emberi fejlődésben* című értekezésében czáfolván Ostwald „Grosse Männer“ munkájának tételét, bizonyítja, hogy nemzeti nyelvünkhöz ragaszkodnunk kell, mert különben közműveltségbeli eredményeink önállósága válik lehetetlenné. A mi nyelvünk, nekünk, küzdő nemzeteknek, sokkal több, mint a gondolatok közlésének eszköze. A magyar nyelvben van a magyar lélek, a magyar nyelv sajátos szerkezetében a magyar gondolkodás sajátossága, különös logikája. Nekünk magyarul kell gondolkodnunk a minden nemzetet egyaránt érdeklő igazságokon is. Bele kell vinnünk logikai módszereinkbe a magyar nyelvvel a magyar gondolkodást. Minden nemzet fiának eszejárását az a nemzeti nyelv szabja meg, a melyen gondolkodni tanult: annak a nyelvnek logikája fog sajátos szint és eredetiséget eszközölni munkájának, bármely nyelven lát is az később napvilágot. Magyar tudományt sürget, melyet csak akkor teremthetünk, ha magyar nyelven mi magunk, eredeti munka gyanánt, csak magyar gondolkodás gyümölcseivel állunk elő. A nemzeti törekvések nem károsak, sőt nélkülözhetetlenek a tudomány fejlődéséhez. Ezek rugói lehetnek a továbbfejlődésnek, de egyszersmind eredményei egy megelőző fejlődési folyamatnak. *Jakab Ödön Petőfi* című cikkében a költő alakjával és legfőbb érdemeivel foglalkozik. Legmeghatóbb érdeme, hogy bár az ő költői szárnyalása roppant magasságokat járt, mégsem csapongott el soha idegen tartományok területeire. A mennyire magyar és igaz volt egész költői készlete, ép oly magyar és igaz volt egész gondolat- és érzésvilága is. *Méhely Lajos A természetrajzi múzeum jelene és jövője* című cikkében különösen az állattár ügyes-bajos állapotát mutatja be. Egy új, önálló természetrajzi múzeumra van szükségünk, a mely a természet három országának termékeit egyesítse magában s felölelje mindazt, a mit a magyar föld természeti sajátosságokban felmutat. Hibáztatja azon felmerült tervet, mely szerint a Múzeum épületét szárnynyal toldának meg. A mai épület magában véve befejezett, egységes egész, ennek egységét megbontani bűn volna. Czélszerűbbnek tartaná, ha az új természetrajzi múzeumot a mai Rókus-kórház helyén létesítenék. Ez után *Sebők Zsigmond Tas vitéz népe* című elbeszélése következik. A költemények között találjuk *Vargha Gyula Pusztuló gazda* című eredetijét, és *Carducci Józseve Lányom esküvőjére* írt versét *Radó*

Antal fordításában. A *Szemlé*-ben *Hieronymi Károly*-nak vannak kegyeletes emlékszavak szentelve, *Grósz Emil a drezdai nemzetközi hygiene kiállítását* ismerteti. *Bánk bán Reinhardték színpadján* cz. cikkben Reinhardték előadásáról, *Shakespeare színpadja a Nemzeti színházban* czímmel a névtelen író a színház munkáját elítélőleg bírálja. Az *Értesítő*-ben Rédey T.: Péterfi Jenőről, Takáts S.: Szalay Barkóczy Krisztina, A Franklin kézi lexikona, Beke M.: Differenciál- és integrálszámítás című művek (ez utóbbi Goldziher Károlytól) vannak ismertetve. A füzetet az új magyar könyvek jegyzéke zárja be.

A M. Tud. Akadémia jegyzőkönyvei.

AZ IGAZGATÓ-TANÁCS HARMADIK ÜLÉSE.

1911 november 10.

BERZEVICZY ALBERT akad. elnök úr elnöklete alatt jelen voltak: Beöthy Zsolt másodelnök, Entz Géza, báró Forster Gyula, Goldziher Ignác, König Gyula, Pauer Imre, Plósz Sándor. gróf Széchenyi Béla. Széll Kálmán, Szily Kálmán, gróf Teleki Géza, Wlassics Gyula ig. tagok, Fejérfalvy Kálmán akad. ügyész. — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtitkár.

Gróf Apponyi Sándor és báró Eötvös Loránd ig. tagok kimentették távolmaradásukat.

25. Főtitkár jelenti, hogy néhai Gelléri Szabó János hagyománya czimén f. é. május 2-án 2189 K 69 f folyt be az Akadémia pénztárába. — Tudomásul van.

26. Elnök úr jelenti, hogy a Magyar Földhitelintézet mint az Akadémia vagyonának kezelője, néhai Laky Adolf hagyatékából az Igazg. Tanács legutóbbi határozatának hozataláig tizenegy darab első hazai takarékpénztári részvényt adott el és a befolyt összeg erejéig intézeti zálogleveleket csatolt az Akadémia letétjéhez. A részvények további eladása meg lett szüntetve. — Tudomásul van.

27. Dr. Trócsányi Zoltán, a ki 1908 júniusa óta öt hónapi megszakítással (katona volt) a M. Tud. Akadémia könyvtárában ideiglenesen van alkalmazva, könyvtártszti minőségben véglegesítését kéri. — Szily Kálmán főkönyvtárnok meleg ajánlatára folyamodó 1912 január 1-től kezdve a szabályszerű illetményekkel (2400 K fizetés és 1000 K lakáspénz) véglegesítettik.

28. Főtitkár jelenti, hogy néhai Thaly Kálmán hagyománya czimén f. é. június 19-én 5000 K földhitelintézeti 4°-os záloglevél és 137 K 17 f készpénz folyt be, mely összegek a M. Tud. Akadémia letétjéhez csatoltattak, ill. folyószámadása javára könyveltek. — Tudomásul van.

29. Becske Bálint úr, a széphalmi mauzoleum és park felügyelője jelenti, hogy a mauzoleum külső falazata mielőbbi javításra szorul. — A felügyelő úr felszólítandó, hogy megbízható vállalkozóval költségelőirányzatot készíttessen, melynek alapján az elnökség intézkedni fog.

Ugyanő fölkéri az Akadémiát, hogy a m. kir. földmívelésügyi minisztériumtól a park számára (csatolt jegyzékben felsorolt) fenyőcsemeteket kérjen. — Meg fog történni.

30. Főtitkár jelenti, hogy néhai **Szelényi Lajos** hagyománya czimén f. évi október 16-án 10.000 K tőke és 8714 K 44 f kamat, összesen 18.714 K 44 f folyt be az Akadémia pénztáránál. — Az Akadémia alaptőkéjéhez csatolandó úgy, hogy az egész összeg jövedelme az Akadémia bevételeiképen szerepeljen, a vagyonleltárban azonban csak az eredetileg hagyományozott összeg legyen mint Szelényi Lajos alapítványa föltüntetve.

31. Főtitkár jelenti, hogy néhai **Hetényi János** bölcséleti írónak, a ki 1836—1853 az Akadémia rendes tagja volt, sírja Ekelen (Komárom megye), a hol lelkész volt és elhúnyt, teljesen elhanyagolt állapotban van. A nagyérdemű férfiú rokona, **Dalotti Ödön** pozsonyi tanár és h. igazgató, a ki erről értesítette Akadémiánkat, kijelenti, hogy a család hajlandó a sirt rendbe hozatni, ha az Akadémia a philosophiai irodalom egyik hazai megállapítójának Ekelen azon templom előtt, melynek Hetényi lelkésze volt, emlékoszlopot állíttat. Az emlékoszlop költségei 625 koronára rúgnak. — Elfogadtatik.

32. Főtitkár a történelmi bizottság véleménye s az Igazg. Tanács előbbi határozata kapcsában javasolja, hogy az Akadémia indítson meg újévtől kezdve „Történeti Szemle” czimén, **Angyal Dávid** l. tag szerkesztésében egyetemes történeti évnegyedes folyóiratot, melynek költségei a **Kazinczy Leveleinek** befejezte után legnagyobbbrészt fölszabaduló X. költségvetési tételből fedezhetők lesznek. — Elfogadtatik oly határozattal, hogy az új folyóirat a II. osztály ügykörébe tartozzék, s hogy a költségvetésben a **Kazinczy**-alappal által vállalt föladatok további teljesítéséről megfelelő összeggel gondoskodás történjék.

33. Főtitkár jelenti, hogy újévtől kezdve **Duncker** és **Humblot** lipcei czég kiadásában „Ungarische Rundschau für historische und soziale Wissenschaften” czimén német nyelvű évnegyedes folyóirat fog megjelenni. Kéri, hogy erre a folyóiratra is, mint a „Mathematische und naturwissenschaftliche Berichte” cziműre külső tagjaink számára előfizethessen. — Elfogadtatik.

34. Főtitkár előterjeszti az Elnökség javaslatát néhai **Fabriczy Kornél** t. t. főbb munkáinak a nevezett kitünő művésztörténész hagyománya terhére magyar fordításban való kiadásáról. — Elfogadtatik, oly határozattal, hogy az I. osztály ez ügyben részletes javaslatételre felszólítandó.

35. A „Bibliothèque Hongroise” szerkesztője, dr. **Huszár Vilmos** tanár úr, e vállalatának segélyezését kéri. — Évi kétezer korona szavaztatik meg egy-egy kötetnek francia fordításban való kiadására. Az illető munkát az Akadémia jelöli ki.

36. Gróf **Dessewffy Aurél** ig. tag jelenti, hogy gróf **Sztáray Sándor** nem hajlandó gróf **Sztáray Antal** hagyományát elvállalni. — Tudomásul van és gróf **Sztáray Antal** hagyománya törlendő.

37. Főtitkár jelenti, hogy a széphalmi parkban, mely a M. Tud. Akadémia tulajdona, az utolsó időben **Kazinczy Ferencz** igen távol eső rokonai is eltemetettek. — A mauzeum és park felügyelője értesítendő, hogy a parkban csak az Akadémiának esetről-esetre kikérendő engedélye alapján szabad temetkezni.

38. Az Első budapesti gőzmalom részv.-társ. értesít, hogy új részvényeket bocsát ki és kérdezi, vajjon az Akadémia, mely három ily részvény birtokában van, hajlandó-e elővételi jogát érvényesíteni. — Az elővételi jog értékesítése határozatik.

39. **Borovszky Samu** akad. irodaigazgató f. évi november 6-án kelt folyamodványában előadja, hogy az Akadémia palotájában ideiglenesen elfoglalt lakásában nagyobb szabású befektetéseket kényszerült

eszközölni, melyek nagy pénzáldozatába kerültek. Minthogy most a lakást, melyet a könyvtár lefoglalt, elhagyni kénytelen, befektetéseiért kárpótlást kér. — Az Igazgató Tanács többsége folyamodónak lakás-pénzéhez évi 600 K személyi pótlékot szavaz meg.

40. Elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére SZÉLL KÁLMÁN és ENTZ GÉZA ig. tagokat kéri föl.

HARMINCZEGYEDIK AKADÉMIAI ÜLÉS.

Az II. osztály nyolczadik ülése.

1911 november 6-án.

PLOSZ SÁNDOR osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak *az illető osztályból*: Berzeviczy Albert. b. Forster Gyula t. tt. — Békefi Remig, Concha Győző, Csánki Dezső. Gaal Jenő, Hampel József, Nagy Ferencz, Örtvay Tivadar r. tt. — Áldásy Antal, Angyal Dávid, Balogh Jenő, Barabás Samu, Borovszky Samu, Kollányi Ferencz, Magyary Géza, Medveczky Frigyes, Pollner Ödön, Reiner János, Tagányi Károly, Thirring Gusztáv l. tt. — *Más osztályokból*: Heinrich Gusztáv r., Voinovich Géza l. t. — Jegyző: Pauer Imre osztálytitkár.

186. MAGYARY GÉZA l. t.: „A magyar perjogi reformmozgalmakról”.

187. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére NAGY FERENCZ r. és Reiner János l. tagot kéri föl.

HARMINCZKETTEDIK AKADÉMIAI ÜLÉS.

A III. osztály nyolczadik ülése.

1911 november 13-án.

ENTZ GÉZA osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak *az illető osztályból*: Konkoly Thege Miklós t. t. — B. Eötvös Loránd, Fröhlich Izidor, Hlosvay Lajos, Kherndl Antal, Klein Gyula, Koch Antal, Kövesligethy Radó, Lengyel Béla, Lenhossék Mihály, Lóczy Lajos, Rados Gusztáv, Réthy Mór, Tangl Ferencz r. tt. — Buchböck Gusztáv, Bugarszky István, ifj. Entz Géza, Fejér Lipót, Franzenau Ágoston, b. Harkányi Béla, Istvánffy Gyula, Kürschák József, Ónodi Adolf, Szarvasy Imre, Tuzson János, Zemplén Győző, Ziperovszky Károly l. tt. — *Más osztályokból*: Heinrich Gusztáv r., Borovszky Samu l. t. — Jegyző: König Gyula osztálytitkár.

188. KONKOLY THEGE MIKLÓS t. t.: „Az 1911-ben megjelent üstökösökről”.

189. HEVESY GYÖRGY részéről: a) „Az aktinium-emanatio kiuntatásáról oldatokban”. b) „Az aktinium-emanatio folyadékokban és szénben”. Előterjeszti LENGYEL BÉLA r. t.

190. HRONYUSZ GYÖRGY részéről: „A lineáris differenciálrendszerek elméletéhez”. Előterjeszti KÜRSCHÁK JOZSEF l. t.

191. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére K. THEGE MIKLÓS t. és LENGYEL BÉLA r. tagot kéri föl.

nach allen richtungen seitens des volks. Morgen geschieht die feierliche eröffnung.

Herzliche grüsse.

Ihr ergebenster

O. Donner.

III.

Helsingfors 17. Decbr. 1872.

Lieber Freund!

Vor kurzem schrieb ich dir einiges über deine fragen aus der finnischen grammatik; ich hoffe, dass mein brief dir zur rechten zeit in die hände kam. Ich versprach bald zurückzukommen, um deine ansicht über eine neu zu gründende zeitschrift zu hören. Jetzt will ich die sache näher besprechen.

Ich habe lange den gedanken gehegt, dass es für das gedeihen der finnisch-ugrischen, oder allgemeiner der Altaischen vergleichenden sprachstudien ein wesentlicher vortheil wäre, wenn es eine zeitschrift gäbe, welche von allen neu erschienenen arbeiten auf diesem gebiete rechenschaft gäbe und auch einzelne selbständige abhandlungen enthalten würde. Wenn man in Ungarn, Russland und Finnland einen spezialreferenten finden könnte, welcher kurze anmeldungen der betreffenden litteratur schreiben wollte und zuweilen auch eigene artikel, so wäre das unternehmen gesichert, denn hier kann ich in der einen oder anderen weise den verleger finden. Ich habe Ahlquist aufgefordert diese zeitschrift zu gründen und versprach selbst die weitläufige korrespondenz zu übernehmen. Er ist jedoch mit seinen grammatiken und der *Kieletär* zu viel in anspruch genommen um neue unternehmungen zu wagen. Kleinere beiträge hat er versprochen, und mich aufgefordert selbst zu versuchen, in wiefern ein grösseres interesse für das unternehmen im auslande existire und ob ich auf beiträge ausserhalb Finnlands rechnen könnte. Auch Lönnrot interessirt sich sehr für die sache und würde wohl aus dem Lappischen und Vepsischen, sowie auf dem gebiete der finnischen grammatik etwas leisten können. Bei meiner reise durch Berlin habe ich mit Schott darüber gesprochen. Er versprach mitzuwirken, und obwohl seine arbeiten an mangelnder wissenschaftlicher strenge leiden, wären doch gewiss geschichtliche darstellungen der entwicklung der Asiatischen sprachforschung von seiner hand von werth.

Kurzum: willst du mit mir herausgeber einer solchen zeitschrift werden? Ich weiss, dass deine zeit für die Kőzlemények in anspruch genommen ist; wenn wir aber der mitwirkung einiger forschern sicher sind, so würde es nicht allzuviel zeit fordern

einige hefte jährlich herauszugeben, je nachdem das material veranlassung dazu gäbe. Ich habe Hunfalvy hierüber geschrieben. Möglicherweise wären auch Szarvas, Wolf und andere bei Ihnen bereit referate über sprachwissenschaftliche arbeiten in Ungarn zu übernehmen. Wenn ich von dir eine bejahende antwort bekomme, oder ein versprechen, in der zeitschrift mitzuwirken, so schreibe in an die Herren Radloff und Ilminsky in Kasan, Juelg in Insbruck, Gabelentz, Wiedemann, Thomsen und andere. Von Schiefner hatte ich schon einen brief. Er selbst hat leider wegen seiner kaukasischen sprachen für jetzt wenig zeit, forderte mich aber auf, die ansichten anderer zu hören und stimmen zu sammeln. Es hängt also von Dir und Hunfalvy ab, ob etwas von dem unternehmen sein werde oder nicht.

Hast du meine darstellung der magyarischen sprachforschung gelesen? Sie ist sehr lückenhaft, ich hoffe sie sowohl durch eigenes studium als durch anmerkungen von euch allmählig auszufüllen.

Noch einen auftrag. Ich habe den prof. der ophthalmologie nicht in Pest getroffen. Hast du zeit und lust bei ihm nachzufragen, ob er für einen von prof. Nagel in Tübingen herauszugebenden jahresbericht der ophthalmologie ein referat über ophthalm. arbeiten, welche während der letzten zwei jahre in Ungarn erschienen sind, machen will? Er heisst ja Hirschl oder so was?

Ich hatte noch was vergessen. Um die zeitschrift für forscher auch in Frankreich und England offen zu halten, könnte man, wie es in der Revue Celtique der fall ist, artikel in deutscher, französischer u. englischer sprache aufnehmen. Ein mässiges honorar, glaube ich, könnte auch versprochen werden, denn ich hoffe hier einen verleger zu finden; der betrag per bogen kann jedoch noch nicht genau bestimmt werden. Mit den besten wünschen, dass die zeitschrift¹ kein blosses hirngespennst bleibe, zeichne ich

Mit herzlichem gruss
dein

O. Donner.

¹ Az első két levélben említett csereviszony az Akadémia és a Finn Irodalmi Társaság között a 70-es évek végén létrejött. A harmadik levélben említett új finn-ugor folyóirat alapításának eszméje csak a legújabb időkben valósult meg.

HARMINCZHARMADIK AKADEMIAI ÜLÉS.

A I. osztály nyolczadik ülése.

1911 november 20-án.

GOLDZSIHER IGNÁCZ osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak az *illető osztályból*: Asbóth Oszkár, Hegedüs István, Heinrich Gusztáv, Pecz Vilmos, Simonyi Zsigmond r. tt. — Bleyer Jakab, Gombocz Zoltán, Gyomlay Gyula, Láng Nándor, Melich János, Pekár Gyula, Petz Gedeon, Schmidt József, Tolnai Vilmos, Vikár Béla, Voinovich Géza l. tt. — *Más osztályokból*: b. Nyáry Jenő t. t. — Ortway Tivadar r. t. — Jegyző: ifj. Szinnyei József osztálytitkár.

192. SCHMIDT JÓZSEF l. t. fölvassa: „Kísérlet az indogermán gutturális probléma megoldására“ című *székfoglaló értekezését*. — Tagsági oklevelének kiadása határoztatik.

193. GOMBOCZ ZOLTÁN: „A finnugor és szamojéd s-hangokról“.

194. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére HEGEDÜS ISTVÁN r. és SCHMIDT JÓZSEF l. tagot kéri föl.

HARMINCZNEGYEDIK AKADEMIAI ÜLÉS.

Tizedik összes ülés.

1911 november 27-én.

BERZEVICZY ALBERT akadémiai elnök úr elnöklete alatt jelen voltak: b. Nyáry Jenő t. t. — Badics Ferencz, Concha Győző. Entz Géza, Fröhlich Izidor, Gaal Jenő, Haraszi Gyula, Kövesligethy Radó, Lengyel Béla, Ortway Tivadar, Pauer Imre, Rados Gusztáv, Szily Kálmán, Wlassics Gyula r. tt. — Angyal Dávid, Áldásy Antal, Barabás Samu, Bayer József, Bleyer Jakab, Borovszky Samu, Divald Kornél, ifj. Entz Géza, Gombocz Zoltán, Gyomlay Gyula, b. Harkányi Béla, Kégl Sándor, Komáromy András, Lörenthey Imre, Magyaró Géza, Melich János, Nagy Gyula, Négyesy László, Rátz István, Reiner János, Tagányi Károly, Téglás Gábor, Tuzson János. Vikár Béla, Voinovich Géza, Zemplén Győző l. tt. — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtktár.

195. BAYER JOZSEF r. t. fölvassa a bíráló bizottság (kivüle HEINRICH GUSZTÁV r. és ENDRÓDI SÁNDOR l. t.) megbízásából írt jelentését az 1910. évi *Kóczán-pályazatról*, mely szerint a bírálók a jutalmat a 17. számú, „Ráskai Magda“ című, „Emlékezzünk régiek-ről“ jellegű három felvonásos történelmi színműnek javasolják kiadni. — A bizottság javaslata elfogadtatván, a fölbontott 17. számú jeligés levélből ZOLNAI ÉS NAGYSZALATNYAI DR. MATOLAY VIKTOR neve tünt elő. A bizottságnak a Kóczán-pályázat módosítására vonatkozó indítványa javaslattétel végett az I. osztályhoz utasittatik.

196. Elnök úr a jutalmat nem nyert pályaművek jeligés leveleinek elhamvasztatásra BOROVSZKY SAMU és GOMBOCZ ZOLTÁN l. tagokat kéri föl, a kik még az ülés folyamán jelentik, hogy megbízatásukban eljártak.

197. HEINRICH GUSZTÁV r. t. fölvassa a bíráló bizottság (kivüle HERCZEG FERENCZ r. és CSÁSZÁR ELEMÉR l. t.) megbízásából írt jelentését az 1911. évi *Péczely-regényjutalomról*, melyre az 1909-ben és 1910-ben megjelent magyar regények pályáztak. A bizottság többsége (az egyik bíráló a jutalom ki nem adása mellett szava-

zott) a jutalomra Lovik Károly budapesti írónak „Vándormadar“ cz. regényét ajánlja. — Elfogadtatik.

198. Főtitkár előterjeszti az 1912-ik évi üléssort, mely oly módosítással fogadtatik el, hogy a márczius havi összes ülés (márcz. 26) egyesítettik a márczius 19-én tartandó összes üléssel, márczius 26-án pedig az I. osztály tart ülést.

199. A III. osztály f. évi november 13-án tartott üléséből bemutatja az összes szavazatokkal egy ellenében elfogadott és hozzájárulás végett az összes ülés elé terjesztett javaslatot, melyet a m. kir. országos Meteorologiai és Földmágnességi Intézet megüresedett igazgatói állásának betöltése ügyében javaslatételre kiküldött bizottság 1911 október 30. tartott ülésében a következő jegyzőkönyv alakjában fogalmazott:

Jelen vannak: b. Eötvös Loránd ig. és r. t. elnökle mellett König Gyula ig. és r. t., osztálytitkár, Konkoly Thege Miklós t. t., Szily Kálmán ig. és r. t., Fröhlich Izidor, Kövesligethy Radó jegyző r. tagok és b. Harkányi Béla l. t.

Elnök megnyitja az ülést és mindenek előtt felolvastatja a Földművelésügyi Miniszter úrnak f. évi szeptember hó 28-áról keltezett átiratát, melyben dr. Konkoly Thege Miklós miniszteri tanácsosnak, az országos m. kir. Meteorologiai és Földmágnességi Intézet igazgatójának saját kérelmére állandó nyugalomba helyezését tudatja és felkéri az Akadémia Elnökségét, hogy a nevezett intézet szervezeti szabályainak 12. pontja értelmében az igazgatói állás betöltésére sürgősen javaslatot tegyen. A javaslatéteknél a beérkezett és csatolt két folyamodvány beadója és általában az összes szakemberek, a kik közül a Miniszter úr b. Harkányi Bélát névleg is kiemeli, tekintetbe veendő.

Elnök úr továbbá felolvastatja dr. Róna Zsigmond aligazgató és homoródi Anderkó Aurél egyetemi magántanár, adjunctus folyamodványát, a melylyel az intézet ezen két tisztviselője, bár pályázat nem volt hirdetve, az igazgatói állásra pályázik, és felsorolja azon, az Intézeten kívül állók neveit, a kik ezen ügygyel kapcsolatosan akár közvetlenül, akár közvetve említették. Ezek: a Miniszter úrtól megnevezett b. Harkányi Bélán kívül, Bogdánffy Ödön, Jordán Károly, a kinek érdekében kimerítő életrajz küldetett be, és Cholnoky Jenő.

Konkoly Thege Miklós elsőnek szólalván fel, meg van arról győződve, hogy egyhangú javaslat volna tehető, ha b. Harkányi Béla, a ki tudományos tekintetben a megnevezettek mellett is első sorban áll, az igazgatói állást elfogadná, és ez esetben más jelöltnek nevezését egyáltalán feleslegesnek tartaná. Biztosítja b. Harkányit, hogy az intézetnek több arra termett, kiváló tisztviselője teljesen felmentené a tisztán technikai administratio terhesebb munkája alól, és hogy tudományos és társadalmi kiváló állásánál fogva első sorban volna hivatott és képes a felszólaló vezetése alatt oly szépen fejlődött intézetet még tovább is fejleszteni. Ily nagy érdekek mellett kéri is b. Harkányit, hogy ismert szerénységét legyőzve, vállalja el az igazgatóságot.

A bizottság egyhangúlag csatlakozván Konkoly Thege Miklós véleményéhez, b. Eötvös Loránd a Bizottság nevében felkéri b. Harkányi Bélát, hogy a tudomány, de egy szép tudományos munkatér teremtésével saját érdekében is ezen, tudományos szép feladatok teljesítésére képes nagy intézet vezetését vállalja, hogy ez ne csak regisztráló munkát végezzon, hanem tudományos rendeltetésének is megfelelőleg nagyobb célokat is tűzzön maga elé.

B. Harkányi nagy sajnálattal kijelenti, hogy az őt fölötte meg-

tisztelő megbízást nem fogadhatja el; e pályára nem készült, és ezért nem érez kellő hivatottságot magában. Köszönete nyilváníttatásául kéri a Bizottságot, hogy az ő személyétől tekintsen el.

A Bizottság mégis úgy vélekedik, hogy a felhozott okok teljesen subjectiv természetűek és ismételt megfontolással legyőzhetőek. Rövid szemlét tartva úgy találja, hogy tudományos embereink kis száma mellett a tudomány nagyot nyerne, ha b. Harkányi Béla elhatározását megmásítaná: megengedi, hogy nála hivatottabb statisztikus van, de nem lát nála hivatottabb tudományos igazgatót.

B. Harkányi Béla újra kijelenti, hogy a kérdést már hónapok óta alaposan tanulmányozta és fontolgatta, de a Bizottság iránt érzett hálája mellett is, más elhatározásra nem juthat.

A Bizottság mégis egyhangúlag elhatározza, hogy b. Harkányi Bélát ezen elhárító nyilatkozata ellenére is mint legalkalmasabbat ajánla a Miniszter úrnak O császári és apostoli királyi Felsőségéhez igazgatóvá való kinevezés végett felterjesztésre.

De nem akarván késleltetni az ügy menetét, ha az Akadémia jelöltje még ily magas helyről jövő meghívásnak sem engedne, a Bizottság egyhangúlag elhatározza, hogy b. Harkányi Béla végleges visszavonulása esetén a Miniszter úrnak azt ajánlja, hogy az igazgatói állást a beérkezett két folyamodvány tekintetbevételével autamatikus előléptetéssel töltsse be.

Első helyen Róna Zsigmond aligazgató úrra gondol, nem csupán mert az intézet legrégebb tisztviselője, hanem mert a klimatologia terén fáradhatatlan szorgalommal csakugyan becses és szép vizsgálatokat tett, melyek az ország legelső meteorologusává avatják.

Mellette szóba jöhetnek Fraunhofer Lajos és dr. Anderkó Aurél is, az utóbbi különösen az elméleti meteorologia terén végzett kutatásai alapján.

A Bizottság eljárván megbízásában, Szily Kálmán kér szót. Ha elgondolja, mi volt a meteorologiai intézet Schenzl Guido és Gruber Lajos első igazgatói idején, midőn mellettük mindössze egy-két ember dolgozott, és látja mostani költségvetését, tisztikarát és három tudományosoporra, a meteorologira, földmágnességre és csillagászatra kiterjedő munkakörét, úgy hiszi, kötelessége a Bizottságnak kimondani, hogy e nagy átalakító és fejlesztő munka Konkoly Thege Miklós érdeme, és bizonyára szívesen fogja jegyzőkönyvébe iktatni az Akadémia elismerését Konkoly Thege Miklós iránt. Egyben kifejezi azon való örömét, hogy bár a meteorologiai és földmágnességi intézettől megválik, mégis megtartja — remélhetőleg számos éven át — az ógyallai csillagvizsgáló vezetését.

A Bizottság osztja az elhangzott jó kívánságokat és egyhangúlag elhatározza Konkoly Thege Miklósnak a meteorologiai intézet fejlesztése és vezetése körül szerzett érdemeinek jegyzőkönyvébe való iktatását.

Felszólaló még azon kívánságát is kifejezi, hogy a földmágnességi szolgálat hathatósan támogassa b. Eötvös Lorándnak hazánkban folyó fontos nehézségi méréseit. Ki akarván kerülni azokat az alaki nehézségeket, a melyekkel ezen intézetnek az egyetemi physikai intézettel való kapcsolatbahozatala járhatna, csak azt szeretné elérni, hogy b. Eötvös szelleme az intézetbe bevittessék. Kéri tehát a Bizottságot, mondja ki a következő határozati javaslatot: „A Magyar Tudományos Akadémia óhajtja, hogy a földmágnességi vizsgálatok legáltalabb az országos nehézségi felvételek idejére b. Eötvös Loránd irányító felügyelete alá helyeztessenek“.

B. Eötvös Loránd kijelenti, hogy csakugyan nagy hasznát látná az országos nehézségi felmérésben, ha a földmágnességi megfigyelésekre bizonyos irányító befolyása volna; hálával fogadná tehát, ha az Akadémia ilyen óhajt kifejezne. A felügyeleti módozatokat természetesen a kinevezendő igazgatóval fogná megbeszélni.

Konkoly Thege Miklós rövid történetét adja a földmágnességi intézet kifejlődésének. Dicséri a mágneses szolgálatot ellátó asszisztensek kiváló ügyességét és találményszerűségét és hangsúlyozza, hogy bizonyára a műszerek tökéletesítése körüli fáradozásuk akadályozta meg a gazdag anyagnak közzétételre alkalmas feldolgozását. Többiben maga is keresett módot, hogy b. Eötvös Lorándot bevonja a földmágnességi szolgálat irányításába; nagyon örülne tehát, ha ezen ügyallai intézet b. Eötvös kezében teljes geophysikai intézetté fejlődhetnék. Végül melegen köszöni Szily Káhnán kedves szavait és az Akadémia jóleső elismerését.

A Bizottság örömmel veszi tudomásul Konkoly Thege Miklós-nak a fenti óhajhoz való hozzájárulását, melyet immár egyhangúlag mond ki. Hozzá teszi még, hogy ezen óhaj elvi kérdést jelent, mely az intézet megosztásának kérdését nem érinti.

Kelt mint fent.

Kövesligethy Radó r. t.
jegyző.

B. Eötvös Loránd
elnök.

Az összes ülés a bizottság, illetőleg osztály javaslatát egész terjedelmében magáévá tévén, azt mint az Akadémia véleményét a Földművelésügyi Miniszter elé terjeszti.

200. Főtitkár jelenti, hogy az Irodalomtörténeti Bizottság az Akadémia nevében is hozzá akarván járulni 1917-ben Arany János nagy költőnk születése századik évfordulójának megünnepléséhez, elhatározta, hogy ez évfordulóra kiadja Arany János összes műveinek első teljes kritikai kiadását, melynek szerkesztésével VONOVICH Géza I. tagot bízta meg. A monumentális kiadás nyomtatási költségeit a nagy költő munkáinak tulajdonosa, a Franklin-társulat vállalta el, a szerkesztés költségeit az Irodalomtörténeti Bizottság saját költségvetéséből fogja fedezni. — Örvendetes helyeslő tudomásul szolgál.

201. Főtitkár jelenti, hogy a II. osztály és a Történelmi Bizottság részéről ajánlott egyetemes történeti évnegyedes folyóirat (ezime „Történeti Szemle”, szerkesztője ANGYAL DÁVID I. t. lesz) költségeit az Igazgató Tanács jóváhagyta, úgy hogy a fontos közlöny már 1912 elején meg fog indulhatni a folyóirat a II. osztály ügykörébe tartozik és az osztály a megfelelő fedezetet normal-budgetjén felül a jövő évi költségvetésben külön tételben veszi. — Örvendetes helyeslő tudomásul van.

202. Az Országos Jogászygyűlés elnöksége f. évi október 29-én kelt következő levelet intézte a M. Tud. Akadémia Elnökéhez:

Nagyméltóságú v. b. t. t. Elnök úr!

Az Országos Jogászygyűlés megnyitó teljes ülése alkalmából Nagyméltóságod kegyes volt az Országos Jogászygyűlést a M. T. Akadémia nevében üdvözölni.

Ezzel Nagyméltóságod és a hazai tudományos élet vezető és irányadó intézete az Országos Jogászygyűlés kulturális jelentősége elismerésének kiváló tanújelét szolgáltatta.

El nem mulaszthatom, hogy Nagyméltóságodnak kegyes érdek-lődéséért és egyben a tekintetes Akadémiának azért a szives előzékenységéért, hogy megnyitó ülésünkre dísztermét átengedte, legőszin-több hálás köszönetemet ne fejezzem ki.

Fogadja Nagyméltóságod stb. — *Dr. Nagy Ferencz* ny. államtitkár, egyetemi tanár, az Országos Jogászyülés elnöke. — Tudomásul van.

203. Főtitkár jelenti, hogy az Elnök úr Trócsányi Zoltán bölcsészettudost, az Akadémia könyvtárának három év óta ideiglenes tisztviselőjét, az Igazgató-Tanács jóváhagyásával (l. fönt 678. l. 27. p.), f. évi november 30-án 1912 január 1-től akadémiai könyvtáristtette a szabályszerű illetményekkel kinevezte. — Helyeslő tudomásul van.

204. Meghívó érkezett Gelléri Szabó János f. évi november 26-án megtartott emlékünnepeére, melyen az Akadémiát BEÖTHY ZSOLT másodelnök képviselte. — Tudomásul van.

205. Az Akadémia könyvtára november hóban a következő adományokat kapta: 1. Gaal Jenő r. tagtól: A magyar birtokpolitika irányelvei. — 2. A besztercei gymnasium igazgatóságától: Festgabe. — 3. Herman Ottótól: On the migration of birds. — 4. Dr. Fischer Ignácztól: Elmebeteg volt-e báró Csávossy Gyula? — 5. Nickmann Ottótól: A budapesti népszerű főiskolai tanfolyam. — 6. Dr. Kornis Gyulától: Okság és törvényszerűség a pszichológiában. — 7. Vargyasy Mártontól: Szabályrendelet. — 8. Fritz v. Holmtól: The Nestorian monument.

A Széchenyi-múzeumnak adományozta gróf Széchenyi Béla t. és ig. tag: 1. Ender János olajfestményét Széchenyi István 1818-iki görögországi útjából; 2. gróf Széchenyi Istvánné pecsétnyomóját; — az Akadémia kéziratárának pedig Fest Aladár főigazgató úr báró Eötvös Józsefnek két értékes levelét 1865-ből és 1866-ból. — Az adományok meleg köszönettel fogadtatnak.

206. A M. Tud. Akadémia könyvkiadásában november hóban megjelentek: Akadémiai Értesítő. 263. füz. — Nyelvtudományi Közlemények. XLI. köt. 1. füz. — Kazinczy Ferencz levelezése. XXI. köt. — Mathemat. és természettud. Értesítő. XXIX. köt. 4. füz. — Mahler Ede: Az assuáni és elephantinei aramaeus papyrus-okmányok. (Történettud. Értekez. XXIII. köt. 2. füz.) — Tudomásul van.

207. Elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére GAAL JENŐ és BAYER JÓZSEF r. tagokat kéri fel.

Francia ismertetések a magyar irodalomról.

Irodalmunk újabb és régibb termékeit a francia közönséggel, mint minden évben, az idén is KONT IGNÁCZ hazánkta, a párizsi Sorbonne tanára ismertette, és pedig leginkább azokban a folyóiratokban és vállalatokban, melyek az illető szaktudománynyal foglalkoznak.

A *Revue des Cours et Conférences* deczemberi füzetében hosszabb tanulmányt tesz közzé a magyar irodalomtörténetből „L'époque de Széchenyi (1825—1848)“ czimen.

A *Revue Critique d'histoire et littérature* 1910 deczember 15-iki számában a következő magyar könyveket ismerteti: MÉSZÁROS GYULA: „A csuvas ősvallás emlékei“, BADICS FERENCZ: „Gyöngyösi István, Márssal társalkodó Murányi Vénus“, SIKABONYI ANTAL: „Komjáthy Jenő“, HORVÁTH JÁNOS: „Ady s a legújabb magyar lyra“, VÁRDAI BÉLA: „Mikszáth Kálmán“, PINTÉR JENŐ: „A magyar irodalom törté-

nete". — A december 22-iki számban: KÉGL SÁNDOR: „Bhagavad-gita“, DARKÓ JENŐ: „A magyarokra vonatkozó népnevek a bizánczi íróknál“, SÖMJÉN GÉZA: „Magyar-francia szakszótár“. — Az 1911 január 5-iki számban: VÁCZY JÁNOS: „Kazinczy Ferencz levelezése“, XIX. kötet, CSÁSZÁR ELEMÉR: „Verseghy Ferencz kisebb költeményei“, Ch. de BIGAULT DE CASANOVE: Katona József Bánk bán-fordítása, AMBRUS ZOLTÁN: „Soleil d'automne“, PAVEL ÁGOST: „A vashidegküti szlovén nyelvjárás hangtana“, MAHLER EDE: „Az ókori Egyiptom“. — A márczius 2-iki számban külön cikket szentel MARCZALI HENRIK: „Hungary in the eighteenth Century“ című angol nyelven megjelent munkájának; ezenkívül ugyane számban ismerteti az Akadémiai Értesítő, Irodalomtörténeti Közlemények, Magyar Nyelvőr, Nyelvtudományi Közlemények és Nyelvtudomány 1910. évfolyamát. — A május 6-iki számban szól CSÁSZÁR ELEMÉR: „Bessenyei akadémiai törekvései“, MIXICH LAJOS: „Földi János költeményei“, VÁCZY JÁNOS: „Kazinczy Ferencz levelezése“, XX. kötet, RUBINYI MÓZES: „Mikszáth Kálmán stílusa és nyelve“ című munkákról. — A november 18-iki számban külön cikket szentel BERZEVICZY ALBERT „Béatrice d'Aragon, reine de Hongrie (1457—1508)“ francia nyelven megjelent Beatrix-életrajzának. — A november 25-iki számban, szintén külön cikkben, foglalkozik ADORJÁN E. és SERES L. „A nagy francia forradalomról“ írt díszmunkájával.

A *La révolution Française* című folyóirat október 14-iki füzetében „A nagy francia forradalom és Napoléon“ címmel az Országos Monografia-Társaság kiadásában megjelent nagy díszmunkát ismerteti.

A *Le bibliographe moderne* múlt évi július—decemberi füzetében külön cikkben tárgyalja SEBESTYÉN GYULA: „Rovás és rovásírás“ című munkáját.

A *Larousse mensuel illustré* című encyklopaediai folyóirat februári számában gróf Andrássy Gyula, augusztusi számában pedig báró Bánffy Dezső életrajzát adja, arcképek kíséretében.

A *Revue historique* márczius—áprilisi számában a következő ismertetések és cikkek vannak tőle: MANN DUDLEY A.: „Affairs of Hungary, 1849—1850“, MARCZALI HENRIK: „Hungary in the eighteenth century“; ugyane számban: a Budapesti Szemle június—decemberi, a *Revue de Hongrie* július—decemberi, a *Századok* június—decemberi füzetei vannak ismertetve. Végül ugyanitt nekrológot szentel Lánczy Gyula egyetemi tanár emlékének.

A július—augusztusi számban a következő magyar művekre terjeszkedik ki: BEKEFTI REMIG: „A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig“, IVÁNYI BÉLA: „Bártfa sz. kir. város levéltára“, KOMÁROMY ANDOR: „Magyarországi boszorkányperek oklevéltára“. GERGELY SÁMUEL: „Teleki Mihály levelezése“ V. kötet, MÁRKI SÁNDOR: „II. Rákóczi Ferencz“, VIKÁR BÉLA és FAYER GYULA: „Szilágyi Dezső beszédei“ II. és III. kötet, FÖLDES BÉLA: „A socialismus“, MÁRKI

SÁNDOR: „Az újkor és legújabbkor története“, ORTVAY TIVADAR: „A mohácsi csata“, SÖRÖS PONGRÁCZ: „Franyó Remig felségsértési pöre“ és KOLLÁNYI FERENCZ: „Az Akadémia és a Nemzeti Múzeum“.

A szeptember—októberi számban: BERZEVICZY ALBERT: „Béatrice d'Aragon, reine de Hongrie“ és BOROVSKY SAMU: „II. Rákóczi Ferenc szövetséglevele“ című munkákat mutatja be. Ugyane számban ismerteti a Budapesti Szemle 1911. évi január—júniusi füzetét.

A november—decemberi számban ismertető kivonatát adja a Revue de Hongrie január—áprilisi és a Századok január—májusi füzeteinek.

A Revue germanique f. évi május—júniusi számában nagyobb tanulmányt közöl „Shakespeare en Hongrie“ czimen.

A Revue internationale de l'Enseignement című folyóirat júliusi számában a következő munkákkal foglalkozik: PHILIPP KÁLMÁN: „A direkt módszer“, HEGEDŰS IZIDOR: „Francia olvasó, gyakorló és nyelvkönyv szemléltetési alapon“, CSÁSZÁR ELEMÉR: „Kisfaludy Sándor“, KÖNIG GYÖRGY: „Alfred de Musset“, OLÁH GÁBOR: „Írói arcképek“, HORNYÁNSZKY GYULA: „Hippokrates“, KELETI GUSZTÁV: „Művészeti dolgozatok“, BERZEVICZY ALBERT: „A tájképfestés a XVII. században“. — Ugyane folyóirat októberi számában KÁRMÁN MÓR paedagogiai dolgozatait ismerteti. — A novemberi számban szól a „Keleti tanulmányok“ című gyűjteményes munkáról, mely GOLDZIGHER IGNÁC tanítványainak dolgozatait tartalmazza.

A Revue de philologie ez évi folyamában az Archaeologiai Értesítő XXX. és az Egyetemes Philologiai Közlöny XXXIV. kötetének tartalmát közli kivonatban.

*

A párizsi egyetemen az 1910—11. tanévben: Etienne Széchenyi et son temps (1825—1848) czim alatt a Széchenyi-korszak államférfiit, szónokait és költőit ismertette. (L. a bevezető előadást a Revue des cours et conférences decz. 22. sz.-ban.) A practikumban a magyar Chrestomathiából az e korszaknak megfelelő olvasmányokat magyarázta; ezenkívül TÓTH EDE: *A falu rossza* című népszínművét fordította.

A párizsi Keleti Akadémián (Ecole des langues orientales) a magyar nyelvtant practikus gyakorlatokkal adta elő és MIKSZÁTH KÁLMÁN: *Prakovszky, a siket kovács* című művét magyarázta. A Sorbonne gyakorlatain 44, a Keleti Akadémián 14 hallgató vett részt.

A Bibliothèque hongroise számára az V. kötet (CSIKY: A proletárok, Les déclassés) elé Csiky életét írta meg; ugyanebben a gyűjteményben GÁRDONYI „Az a hatalmas harmadik“ (La troisième puissance) és HERCZEG „Byzanc“ című műve elé ezen írók életéről és működéséről szóló tanulmány fog tőle megjelenni. Mind e fordítások a Sorbonne practikumának gyümölcsei.

A M. Tud. Akadémia ülőssora

1912.

Január.

- 8-án I-ső (nyelv- és széptudományi) osztály.
15-én II. (bölcs., társad. és történettudományi) osztály.
22-én III. (mathem. és természettudományi) osztály.
29-én *összes ülés.*

Február.

- 5-én I. osztály.
12-én II. osztály.
19-én III. osztály.
26-án *összes ülés.* Az 1912. évi költségvetés tárgyalása. — Jelentés a Vojnits-jutalomról.

Márczius.

- 4-én I. osztály.
11-én II. osztály.
18-án III. osztály.
19-én *kedden*: *összes ülés.* Jelentés a gr. Teleki-, a Karátsonyi- és a Farkas-Raskó-pályázatról.
26-án *kedden*: I. osztály.

Április.

- 15-én II. osztály.
22-én III. osztály.
29-én *összes ülés.* A b. Wodianer-díjak átadása.
30-án *naggyűlés.*

Május.

1. és 2-án *naggyűlés.*
5-én *vasárnap, ünnepélyes közlés.*
6-án I. osztály.
13-án II. osztály.
20-án III. osztály.
28-án *kedden*: *összes ülés.*

Június.

- 3-án I. osztály.
10-én II. osztály.
17-én III. osztály és *összes ülés.*

S Z Ü N E T.

Október.

- 7-én *összes ülés* és I. osztály.
14-én II. osztály.
21-én III. osztály.
28-án *összes ülés.*

November.

- 4-én I. osztály.
11-én II. osztály.
18-án III. osztály.
25-én *összes ülés.* Jelentés a Kóczán-pályázatról.

Deczember.

- 2-án I. osztály.
9-én II. osztály.
16-án III. osztály és *összes ülés.*

